ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄

ΤΟΜΟΣ 23ος

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948
(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΧΡ. Ν. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΗ
1958

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄

ΤΟΜΟΣ 23ος

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948
(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΧΡ. Ν. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΗ
1958

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ & ΕΚΔΟΤΗΣ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: ΛΕΥΚΑΔΟΣ 32 (ΚΥΨΕΛΗ), ΤΗΛΕΦ. 812.269

Τὸ «ΑΡΧΕΙΟΝ τοῦ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ καὶ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ» ἀπὸ τοῦ 1953 (τόμος ΙΗ') ἀποτελεῖ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, ὑφ' ἧς καὶ ἐπιχορηγεῖται ἡ ἔκδοσίς του.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ

Α΄

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ποὺ διανύουμε, καὶ ποὺ εἶναι τόσο στείρα γιὰ τὰ ἐθνικά μας ζητήματα, βρίσκεται σὲ ἔνταση καὶ τὸ ζήτημα τῶν Πομάκων. Δίκαια καὶ εὔλογα σηκώθηκαν κι' αὐτοὶ ζητώντας, σύμφωνα μὲ τὶς διακηρύξεις τῶν Μεγάλων, στὸν ἥλιο μοῖρα. Ἕνας λαὸς βασανισμένος καὶ τυραγνισμένος ἀπὸ τὴ Βουργάρικη καὶ Τουρκικὴ σκληρότητα. Καὶ βασανίζεται χωρὶς οἶκτο ὁ λαὸς αὐτὸς καὶ βασανισμένος προσπαθεῖ νὰ σταθῆ καὶ νὰ ζήση καὶ νὰ μὴν ἐξαφανιστῆ. Ἀλλ' ἡ σκληρότητα τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων πολλαπλασιάζεται τόσο, ὅσο ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ὑπόδουλων Πομάκων ἀντιστέκεται καὶ δὲν ἀπαλύνεται, μόνο σκληρύνεται ἀκόμα καὶ πιὸ πολύ, ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι, ἡ δουλεία κάτω ἀπὸ ἕνα λαὸ κατώτερο γίνεται ἀβάσταχτη καὶ ἀνυπόφορη. Μὲ τὴ βία νὰ γίνεσαι καὶ νὰ θεωρῆσαι Βούργαρος καὶ νὰ πιέζεσαι ν' ἀρνηθῆς τὴ θρησκεία σου στὸν καιρὸ αὐτὸ τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ ν' ἀλλάζης τὄνομά σου κι' ἀπὸ Χασὰν νὰ μετονομάζεσαι Στογιὰν ἢ Ἀσέν, ἢ νὰ λέγεσαι Τοῦρκος, ἐνῶ εἶσαι μόνο Μουσουλμᾶνος, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν πολιτισμένων λαῶν, αὐτὸ εἶναι ἀνήκουστο κι' ἀνείπωτο.

Ποιοὶ εἶναι τέλος πάντων αὐτοὶ οἱ Πομάκοι, ποὺ ἀντιστέκονται στὴ Βουλγαροτουρκικὴ βουλιμία καὶ δὲν ὑποτάσσονται ἀπὸ τὸ 1886, ἕως τώρα; Οἱ Πομάκοι ἀποτελοῦν μιὰ ξεχωριστὴ φυλή, ποὺ κατοικεῖ στὴ Ροδόπη ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια. Οἱ Βούργαροι διϊσχυρίζονται, ὅπως γιὰ ὅλους, ὅτι κι' οἱ Πομάκοι εἶναι ὁμοεθνεῖς τους, παρ' ὅλο ποὺ οἱ νεώτεροι γεωγράφοι καὶ οἱ χάρτες τοὺς σημειώνουν γιὰ ξεχωριστὴ φυλή [1]). Αὐτὴ τὴν τιμὴ τὴν ἀρνοῦνται οἱ ὑπόδουλοί τους. Ἄλλοι πάλι λένε, πὼς οἱ Πομάκοι εἶναι οἱ παλαιότατοι κάτοικοι τῆς Ροδόπης, οἱ Ἀχριᾶνες ἢ Ἀχριᾶνοι, ποὺ φαίνεται πὼς εἶναι καὶ τὸ ἀσφαλέστερο [2]).

---

1) Ὁ Σέρβος *Cvidjick* στὸν ἐθνογραφ. χάρτη του τοὺς σημειώνει ὡς ξεχωριστὴ ἐθνότητα, ἀλλὰ βουργαρόφωνη· καὶ ὁ τελευταῖος τοῦ 1940 ἐπιτελικὸς Γερμανικὸς χάρτης σημειώνει ξεχωριστὰ τὴν περιοχὴ ποὺ ὡς ἐθνότης οἱ Πομάκοι κατέχουν.

2) Ἀ γ ρ ι ᾶ ν ε ς : Πασίγνωστη Θρακικὴ φυλή, ποὺ διέμενε στ' ἄγονα καὶ ὀρεινὰ τοῦ ὄρους Σκομίου καὶ στὴ βορειοδυτικὴ Ροδόπη. Λέγονται καὶ Ἀγρίαι (=ἔθνος Παιονίας μεταξὺ Αἵμου καὶ Ροδόπης) καὶ Ἀγράϊοι καὶ Ἀγριεῖς, λέγει ὁ Θεόπομπος (Fragm. Hist Graec. Τόμ. Γ' Φιλιππ. βιβλ. Ι ἀπόσπ. 44). Φημίζονταν ὡς ἐπιδέξιοι ἀκοντιστές. Ἐπειδὴ διέμεναν σὲ χώρα ἀποκλειστικὰ ὀρεινὴ καὶ ἄγονη, ζοῦσαν μὲ τὴν κτηνοτροφία, εἶχαν δὲ κύριό τους ἔργο, νὰ κατατάσσωνται μισθοφόροι στοὺς

Κατὰ *Γ. Σκαλιέρην* οἱ Πομᾶκοι εἶναι ἐξισλαμισμένοι Θρᾶκες [1]).

Ὁ ἱστορικὸς *Κ. Ἄμαντος* εἰς τὸ ἔργο του : *Οἱ Βόρειοι Γείτονες τῆς Ἑλλάδος* στὸ κεφ.: Οἱ Βούλγαροι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, σ. 44 λέγει : «Διὰ τοῦτο πιστεύω ὅτι οἱ Πομάκοι τῆς Ροδόπης, ἤτοι οἱ Σλαβόφωνοι Μωαμεθανοὶ αὐτῆς εἶναι μεῖγμα τούτων τῶν παλαιοτέρων Τούρκων καὶ Σλάβων καὶ Ἑλλήνων, δὲν εἶναι δηλαδὴ καθαροὶ Σλάβοι ἢ Βούλγαροι, ὡς γράφεται συνήθως. Τὸ ὄνομα Πομάκοι δὲν ἡρμηνεύθη μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς, κατά τινας σημαίνει τοὺς κατοίκους τοῦ Poma, ἀρχαίου θρακικοῦ τοπωνυμίου». Στὴ Βυζαντινὴ Ἱστορία τοῦ ἰδίου (τόμ. Β. σ. 289) βλέπουμε καὶ τὴν ἑξῆς σημείωση : «Οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀχριδοῦ ἤτοι τῆς Ροδόπης εἶναι ἴσως οἱ πρόγονοι τῶν σλαβοφώνων σήμερον Πομάκων».

Ὁ *Albert Dumont* στὸ ἔργο του : Βούλγαροι (1881 ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ) σ. 49 γράφει : «Μεταξὺ τῶν Βουλγαρικῶν ποιημάτων, ἅπερ οὔπω ἐδημοσιεύθησαν, τὰ τῆς Δέσποτα - Πλανίνας, εἶναι τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα. Ἡ Δέσποτα - Πλανίνα εἶναι διαμέρισμα ὀρεινόν, κείμενον μεταξὺ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς τῶν Σερρῶν. Περικλείει πολυάριθμον κοινότητα, ζῶσαν μεμονωμένην, μόλις ἐπισκεπτομένην κατὰ μακρὰ διαλείμματα ὑπό τινων ἐμπόρων καὶ ἀγωγιατῶν, τῶν μεταφερόντων διὰ τῆς Ροδόπης οἶνον καὶ ἔλαιον. Οἱ κάτοικοι οὗτοι, οὓς ὀνομάζουσι Βουλγάρους—Πομάκους, ὁμιλοῦσι σλαβιστί, ἀλλ' ἔχουσιν τύπον, ὁ ὁποῖος δὲν ὁμοιάζει οὔτε πρὸς τοὺς Βουλγάρους οὔτε πρὸς τοὺς Σέρβους. Οἱ Πομάκοι ἐκλαμβάνονται ὡς Μουσουλμάνοι, ἐπειδὴ ἔχουσι τζαμία τινά, χωρὶς νὰ γινώσκωσι τὸ Κοράνιον καὶ χωρὶς ν' ἀσκῶσι τοὺς νόμους, ὡς αὐτὸ περιλαμβάνει. Οἱ ἄνδρες ὄντες μεγαλόσωμοι, ζωηροί, χαρίεντες, μὲ ὀφθαλμοὺς ἐκφραστικούς, μὲ κόμην μέλαιναν, ἀνήκουσιν εἰς φυλὴν ρωμαλέαν. Τὸ ὄρος αὐτῶν ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς κατὰ πάσης ἐπιμιξίας . . .» Οἱ Τούρκοι τοὺς θεωροῦν Τούρκους ἐνῶ εἰλάπλῶς Μωαμεθανοὶ ἐξιλαμισθέντες τὸν 17ον αἰῶνα.

Ὀδρύσσες, Ἀθηναίους, Μακεδόνες καὶ Ρωμαίους, γιατὶ εἶταν ἡρωϊκοὶ καὶ περίφημοι ἀκοντιστές. Εἶχαν γείτονες τοὺς Δίους μαχαιροφόρους, τοὺς Ἀρδιαίους, τοὺς Τράλλεις, τοὺς Τρῆρες. (Βλ. Κων. Κουρτίδου Ἱστορία τῆς Θράκης τόμ. Α' 1932 Ἀθῆναι, σ. 91). Ἀ γ ρ ι ᾶ ν ε ς εἶναι ὄνομα Ἑλληνικὸν καθαρῶς (Θουκυδ. II, 36) πρβ. Ἀ γ ρ α ί ο υ ς παρὰ τὸν Ἀχελῶον καὶ τὄνομα μηνὸς Ἀ γ ρ ι ά ν ο ς. Griechische Gheschichte von Karl Julius Beloch Berolῖnον—Λειψία 1924 γράφει εἰς τὸ περὶ Ἀγριάνων καὶ Παιόνων κεφάλαιον : «Κλάδος τοῦ Ἔθνους τῶν Παιόνων εἶναι οἱ Πελαγόνιοι (Κάτω χωρῖται) κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Ἐριγῶνος τοῦ σημαντικωτέρου παραποτάμου τοῦ Ἀξιοῦ καὶ οἱ Ἀγριᾶνες εἰς τὴν γειτονικὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμῶνος, οἱ ὁποῖοι ἀμφότεροι ἔχουν Ἑλληνικὰ ὁμοίως ὀνόματα».

Σημ. Ἐμάθαμε μέσ' ἀπὸ τὸ μυστικὸ βουλγαρικὸ περιβάλλον τῶν ἐνεργειῶν των, πὼς οἱ δυστυχεῖς μεταφέρονται ἢ μετεφέρθησαν ἤδη στὴ Ντομπρουτζὰ καὶ στὸν τόπο τους ἐγκαθιστῶνται βόρειοι Βούλγαροι.

1) Βλ. Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μ. Ἀσίας Ἀθῆναι 1822 σ. 91.

Τοῦτο τὸ βεβαιώνει καὶ ἡ ἑλληνικώτατη φυσιογνωμία τους, σὰν φυσιογνωμία Θρακοελλήνων ἢ Ροδοπαίων. Τὸ βεβαιώνουν τὰ πανάρχαια ἑλληνικὰ ἤθη κι' ἔθιμά τους [1]) καὶ ἡ ἀνάμνηση ποὺ ἔχουν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγή τους, πρᾶγμα ποὺ εἶναι καὶ αἰτία νὰ συμπαθοῦν τοὺς Ἕλληνας, ὥστε νὰ ἐκδηλώσουν στὸν πρῶτο μεγάλο πόλεμο τὴν ροτίμησή τους πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀντὶ πρὸς τὴν Βουλγαρία. Εἶναι γνωστὸ τὸ ἱστορικὸ ἔγγραφο τῶν Τούρκων Βουλευτῶν τῆς Σοβράνιε πρὸς τὸν Franchet d'Esperey, ποὺ ἔστειλαν στὶς 31 Δεκεμβρίου 1918 ἀπὸ τὴν Σόφια. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ μεταφρασμένο ἔχει ὡς ἑξῆς :

Σόφια 31 Δεκεμβρίου 1918

Πρὸς τὸν Στρατηγὸν F. D'Esperey

Στρατηγέ μου,

Οἱ ὑποφαινόμενοι Τοῦρκοι βουλευταὶ τῆς Δ. Θράκης ἐν τῇ βουλγαρικῇ βουλῇ, ἐνδεδειγμένοι ἑπομένως διὰ τὴν ἀντιπροσώπευσιν τῆς περιοχῆς ταύτης, ἀφοῦ ἀκλονήτως ἐπείσθημεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς ἐκεῖ κατοίκους συμπατριώτας μας νὰ ζήσουν ὑπὸ τὴν Βουλγαρικὴν Κυβέρνησιν λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀνοχῆς ἣν ἐπεδείκνυον καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιδεικνύουν ἀπέναντι ἡμῶν καὶ ἀπέναντι ὅλων τῶν μὴ Βουλγάρων ὑπηκόων του, καὶ λόγῳ τῶν καταπιέσεων καὶ τῶν συχνῶν ὑπερβάσεων καὶ καταχρήσεων ἀναξίου πεπολιτισμένου Ἔθνους, ἅτινας διαπράτουσι ἐν συμφωνίᾳ πρὸς ὅλους τοὺς συμπατριώτας μας τῆς Δ. Θράκης, εἴχομεν τὴν τιμὴν νὰ ζητήσωμεν ἀκρόασιν ἀπὸ τὸν χριστιανὸν Στρατηγὸν Ἀρχηγὸν τῶν Συμμαχικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Βουλγαρίας.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἀκροάσεώς μας ἦτο νὰ ἐκθέσωμεν ὅτι ὅλη ἡ περιοχὴ ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν Νέστου καὶ Ἔβρου καὶ τῆς θαλάσσης συμπίπτουσα βορείως μὲ τὰ ἀρχαία Τουρκο-Βουλγαρικὰ σύνορα τοῦ 1912 ὑποδιαιρουμένη εἰς δύο Νομαρχίας τὴν τῆς Γκιουμουλτζίνας περιλαμβάνουσαν τοὺς Καζάδες Γκιουμουλτζίνας, Ξάνθης, Ἐγρὶ - Ντερέ, Ντάρη - Ντερέ, Πασμακλῆ, Ἀχὴ Τσελεμπί, Κίρτζαλη, Κουσκούβασης, Ὀρτάκιοϊ, Σουφλί, Φερὲ καὶ Δεδέαγατς καὶ τὴν Νομαρχίαν Καραγὰτς Ἀδριανουπόλεως περιλαμβάνουσαν τοὺς Καζάδες Μουσταφᾶ Πασᾶ-Σβιλενγραδ καὶ Διδυμότειχον, κα-

---

1) Γνωρίζουμε ὅτι διὰ τοὺς Πομάκους οἱ Βούλγαροι ἔκαμαν ἐντατικὲς λαογραφικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες. Λαογράφοι καὶ ζωγράφοι γυναῖκες εἰσεχώρησαν στὰ ἀπροσπέλαστα στοὺς ἄντρες σπίτια τους καὶ περιέγραψαν τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἤθη κι' ἔθιμά τους, θέλοντας ν' ἀποδείξουν τ' ἀντίθετο πρὸς τὴν ἀλήθεια, πὼς δηλ. οἱ Πομάκοι καὶ *λαογραφικῶς* ἀποδείχνονται Βούλγαροι καὶ ὅτι γι' αὐτὸ πρέπει νὰ λυτρωθοῦν καὶ οἱ λίγοι Πομάκοι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ἀβάσταγο .... Ἑλληνικὸ ζυγό. Βλ. Δ. Βογαζλῆ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. 12ος Συγκριτικὴ λαογρ. μελέτη Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων.

τοικεῖται, ἀπὸ μίαν συμπαγῆ μάζαν Μουσουλμάνων, μίαν Ἑλληνικὴν μειονότητα καὶ ὀλίγους μόνον Βουλγάρους.

Σκοπὸς τῆς ἀκροάσεως ἦτο νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Στρατηγόν, ἐν ὀνόματι τῆς συντριπτικῆς ταύτης πλειονοψηφίας νὰ μᾶς προστατεύσῃ ὅπως οἱ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μας μεταναστεύσαντες εἰς Τουρκίαν, δυνηθῶσιν ἐλευθέρως νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἑστίας των, ὅπως τὰ καταπιεστικὰ κατὰ τῶν συμπατριωτῶν μας μέτρα λάβωσι τέλος καὶ ὅπως ληφθῶσι κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν τῆς Εἰρήνης μέτρα ὑπὲρ ἡμῶν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄνευ ἐγγυήσεων ἡ ζωή μας δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ὑπὸ τὴν Βουλγαρικὴν κυριαρχίαν. Μὴ γενόμενοι ἀκόμη δεκτοὶ παρὰ τοῦ χριστιανοῦ Στρατηγοῦ, ὑποβάλλομεν αὐτῷ εἰδικὸν ὑπόμνημα οὗτινος ἐπισυνάπτομεν ἀντίγραφον ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφομεν τὴν κατάστασιν τῆς Δ. Θράκης συνοδεύοντες τὸ ὑπόμνημα δι' εἰδικῶν στατιστικῶν καὶ ζητοῦντες τὴν μεσολάβησίν του διὰ τὴν θετικὴν ὑποστήριξιν τῶν συμπατριωτῶν μας.

Δυστυχῶς αἱ κατὰ τῶν συμπατριωτῶν μας καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις τῶν Βουλγάρων αὐξάνονται καὶ πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην. Εἷς κρύφιος ἐρεθισμὸς ὑφίσταται αἰσθητὸς μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐκραγῇ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατὰ τοῦ δυνάστου. Πολλάκις ἤδη ἐκάμαμεν ἐπερωτήσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους Ὑπουργοὺς ἐπὶ τῆς ἀνηκούστου ταύτης συμπεριφορᾶς τῆς Διοικήσεως τῆς Δ. Θράκης, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἐννοεῖ νὰ μᾶς δώσῃ ἱκανοποίησιν, θελήσασα μάλιστα νὰ κατεδαφίσῃ τὸ μόνον ἐν Σόφια Τουρκικὸν Τζαμίον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονὸς εἶναι σαφὴς ἔνδειξις τῶν πρὸς ἡμᾶς διαθέσεών της.

Στρατηγέ μου, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ Παγκόσμιος πόλεμος διεξαχθεὶς ὑπὲρ τῶν ἀθανάτων ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης ἐτερματίσθη, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ Συνδιάσκεψις τῆς Εἰρήνης θὰ θεμελιώσῃ ὑπὸ διαρκῆ τύπον τὰς ἀθανάτους ταύτας ἀρχάς, θὰ ἦτο ἄδικον νὰ μᾶς ἐγκαταλείψῃ πάσχοντας ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους, τὸν σκληρότερον καὶ πλέον ἀνηλεῆ ζυγὸν τὸν ὁποῖον δύναταί τις νὰ φαντασθῇ.

Ἐν ἀναμονῇ τῶν μέτρων ἅτινα θὰ ληφθῶσιν κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τῆς Εἰρήνης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καὶ τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι ἐλπίζομεν φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ μᾶς ἀπαλλάξωσι δι' οἱουδήποτε τρόπου ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, σᾶς θερμοπαρακαλοῦμεν, Στρατηγέ μου, ὅπως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀνακωχῆς λάβητε στρατιωτικὰ μέτρα ἔστω καὶ προσωρινά, ἵνα καλλιτερεύσητε τὴν θέσιν μας, ἥτις εἶναι ἀνυπόφορος.

Μία κατάληψις τῆς Δ. Θράκης ὑπὸ τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατοῦ θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὰ δεινὰ μας καὶ θὰ προελάμβανε πᾶσαν διατάραξιν τῆς τάξεως, ἥτις, ὅπως ἔχομεν ἐκθέσει ἤδη, κινδυνεύει νὰ ἐκραγῇ. Θὰ ἦτο ἐπιθυμητόν, ὅπως τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα λάβωσι μέρος εἰς τὴν κατάληψιν ταύτην, δεδομένου ὅτι οἱ ἐν τῇ Δ. Θράκῃ εὑρισκόμενοι Ἕλληνες. ἐδείχθη-

σαν πάντοτε ἀπέναντι ἡμῶν φιλελεύθεροι καὶ ἀποτελοῦσιν Ἔθνος μὲ τὸ ὁποῖον δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συμφωνήσωμεν καὶ θὰ ἀδύναντο νὰ μᾶς προστατεύσωσι συγχρόνως μὲ τοὺς συμπατριώτας των εὑρισκομένους ὑπὸ τὰς αὐτὰς μὲ ἡμᾶς συνθήκας.

Διατελοῦμεν μετὰ σεβασμοῦ
Οἱ βουλευταὶ τῆς Βουλγαρικῆς Σοβράνιε
Μεχμὲτ Ντζέλαλ, Ἰσμαὴλ Χάκκνη, Σαλὴμ Νουρῆ. Τέβφικ, Ἔτχετ Ρουστή, Σεβκὲτ Σουκρῆ, Μεχμὲτ Χασήμ, Κεμάλ[1])

Ἀλλὰ καὶ ὁ *Τσέχος Γκάϊτλερ* (Παραδόσεις καὶ ἄσματα τῶν Πομάκων Πράγα 1878) τοὺς παίρνει ὡς ἀπογόνους τῶν Θρακῶν, τῆς πολεμικῆς φυλῆς τῶν Ἀγριάνων, ποὺ κατοικοῦσαν τὴ Ροδόπη καὶ τὰ γύρω, (Λόβετς, Πλεύνας καὶ Ὀρέχοβου). Παλαιότερα ἁπλώνονταν σ᾽ὅλη τὴ χώρα, ποὺ κρατᾶ ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ὡς τὸν Ἄξιὸ κἔφταναν τὶς 400 χιλιάδες.

Οἱ Πομάκοι εἶναι οἱ φανατικώτεροι Μουσουλμάνοι [2]) τῆς Ἑλλ. Χερσονήσου. Βοήθησαν πρόθυμα τοὺς Τούρκους στὶς προσπάθειές τους νὰ καταστείλουν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Βουργάρων στὴν Ἀπριλιανὴ ἐπανάσταση 1876. Ἀπὸ τὴ βοήθεια αὐτὴ λένε οἱ Βούργαροι προέρχεται καὶ τὄνομά τους, γιατὶ *πομάγκαμ* σημαίνει βοηθῶ καὶ *πομὸστ*=βοήθεια.

Ὁ *Κ.Μ. Ἀποστολίδης* λέγει: «Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἶναι ἀκαθόριστη [3]). Ἐκ τῆς καταλήξεως—ak φαίνεται ὅτι ἡ λ. εἶναι Τουρκικὴ ἀγνώστου σημασίας».

Ὁ *Ν. Ροδόοινος* ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Λιτίτσης, διδάσκαλος καὶ ἱστοριογράφος καὶ λαογράφος, σημειώνει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά [4]):

«Οἱ μεταξὺ τῆς Λιτίτσης καὶ Νευροκοπίου εἰς τὰς νοτίους ὀροσειρὰς τῆς Ροδόπης οἰκοῦντες, ἦσαν ἀκόμη τότε Χριστιανοί, ἡ δὲ Μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, εἰς ἣν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶσιν, ἀπεῖχε πολὺ πλέον ἢ τῆς Λιτίτσης ἢ τῆς Κομοτινῆς. Βραδύτερον ὅμως τὰ πράγματα ἀλλάσσουν. Τὰ ὅρια ἀρχίζουν νὰ περιστέλλωνται. Λόγῳ τῶν διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν Τούρκων δημιουργηθεισῶν συνθηκῶν αἱ Μητροπόλεις εἶχον ἀπολέσει μέγα μέρος τῆς ἐπιρροῆς των, ὁ δὲ ἐξισλαμισμὸς εἶχε λάβει τὴν μεγαλυτέραν του ἔκτασιν. Πολλὰ χωρία ὀρεινὰ καὶ ἰδίως τὰ Βουλγαρικὰ (Ἀχριάνιδες) πιεζόμενοι

---

1) Οἱ Πομάκοι βουλευταὶ ἐφυγαδεύθηκαν ἀπὸ τὸν στρατηγὸν κ. Κ Ματζαράκη, πρόεδρον τῆς Ἑλλην. Ἀποστολῆς στὴ Σόφια, στὴν Κων)λη, ὁπόθεν διὰ πλοίου ἑλληνικοῦ ἐστάλησαν στὴ Μασσαλία καὶ Παρισίους, ὅπου καὶ ἤλθαν σ᾽ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Βενιζέλον Ἐλευθ. (ἀνακοίνωση στρατηγοῦ κ. Κ. Ματζαράκη).

2) Εἴπαμε Μωαμεθανοί, Μουσουλμάνοι, ἀλλὰ ὄχι Τοῦρκοι, ὅπως τοὺς θέλει ἡ Τουρκία στὴ Δυτ. Θράκη. Ἄλλο θρησκεία ἄλλο ἐθνότης.

3) Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. Η΄ τ. σ. 104

4) Θρακικὰ Τόμ. ΙΒ΄. 1939 σ. 99—100.

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠσπάσθησαν τὸν Μουσουλμανισμόν, ἐλάχιστα δέ, ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ροδόπης, διέσωσαν τὴν Χριστιανικὴν αὐτῶν θρησκείαν. Καὶ ἀρκετὰ ἑλληνικὰ ἔσχον τὴν αὐτὴν τύχην. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνῷ οἱ Βούλγαροι, ἴσως καὶ ἐκ φυλετικῶν λόγων, ἐγένοντο γνήσιοι μωαμεθανοί, οἱ Ἕλληνες, ὅσοι δὲν κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσι καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀλλαξοπιστήσωσιν, ἐγένοντο αἱρετικοί, ἀσπασθέντες τὰ δόγματα τῶν Κιζιλμπάσιδων, ἅτινα διέσωζον ἐν ἑαυτοῖς ἀρκετὰ στοιχεῖα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Οὕτω βορείως τῆς Λιτίτσης τὰ χωρία Παλαιόκαστρον, Ἄτερεν καί τινα ἄλλα ἐγένοντο Κιζιλμπάσιδες. Δὲν ἔπαυσαν ὅμως μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἔχοντα συνείδησιν τῆς Χριστιανικῆς αὐτῶν προελεύσεως. Εὑρήματα ἄλλως τε διάφορα, ὅπως ἐπιτύμβιοι πλᾶκες μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας, ἐρείπια Βυζαντινῶν ναῶν, κιονόκρανα μὲ σταυρούς, ἑλληνικαὶ ὀνομασίαι ὀροσήμων, κ. ἄ. μαρτυροῦσιν καὶ σήμερον ἔτι τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν καταγωγήν των».

Ὁ *Κ. Κουρτίδης* (Ἱστορία Θράκης τόμ. Α' σ. 312) λέγει : «Θεωροῦμεν ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Θρακῶν τοὺς Πομάκους, τὴν ρωμαλέαν καὶ πολεμικὴν φυλήν, ἡ ὁποία ὡς ὅλως ξεχωριστὴ φυλὴ κατοικεῖ εἰς τὴν βορειανατολικὴν Ροδόπην. Φαίνεται, ὅτι οἱ Πομάκοι κατ' ἀρχὰς ἐξεσλαυίσθησαν, κατόπιν ἐξισλαμίσθησαν, πλὴν διετήρησαν ὡς γλῶσσαν σλαυικόν τι ἰδίωμα ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα φυλετικὰ γνωρίσματα. Πιθανὸν φαίνεται, ὅτι οἱ Πομάκοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν Βησσῶν Θρακῶν ἢ τῶν Δίων, οἵτινες κατοικοῦσαν ἀπὸ μακρῶν αἰώνων τὴν χώραν ταύτην».

Ὁ κ. *Τραπεζούντιος Χρ. Θ.* εἰς τὸ ἔργον του : Οἱ Πομάκοι. Βούλγαροι κι Ἑλληνισμός, 1944 σ. 74 γράφει τὰ ἑξῆς :

«Πιστεύεται ὅτι οἱ ἀπόγονοι Πετσενέγκων, εἶναι ἡ σήμερον διατηρουμένη ἐν Βουλγαρίᾳ περίεργος φυλὴ τῶν Πομάκων. Οὗτοι κατοικοῦν εἰς τὴν Ροδόπην. Οἱ Πομάκοι εἶναι φιλήσυχοι ξυλοκόποι, ἀποζῶντες ἐκ τῆς ὑλοτομίας καὶ τῆς πωλήσεως πάγου τὸ θέρος, ὃν ἀποταμιεύουν, θάπτοντες τὸν χειμῶνα ὑπὸ τὴν γῆν χιόνα. Εἶναι μουσουλμάνοι τὸ θρήσκευμα καὶ δὴ φανατικοί. Τούτους διὰ τῆς βίας ἐξεχριστιάνισαν ἐν μέρει οἱ Βούλγαροι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Βαπτίζοντες δὲ αὐτοὺς οἱ βούλγαροι ἱερεῖς ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ἀφέλειάν των καὶ τοὺς ἀπέσπων χρηματικὰ ποσὰ κατὰ τὴν βάπτισιν, ἵνα τοὺς δώσουν ἀναλόγως τῆς ἀμοιβῆς διάσημα ὀνόματα οἷον Κροῦμμος, Βόρις κλπ. Οἱ Πομάκοι ὁμιλοῦν βουλγαροτουρκικά. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσουν εἰς μίαν γλῶσσαν ἄνευ προσμίξεων ἐξ ἄλλης. Δὲν εἶναι ὅμως ἐξηκριβωμένη ἡ ἐκ τῶν Πενσένεγκων προέλευσίς των. Ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἐκδοχὴ καθ' ἣν οὗτοι θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τῶν Ἀγριάνων».

Ὁ φιλοβούργαρος *Walter Fitzgeral professor of Geography of Manchester* γράφει τὰ ἑξῆς περὶ Πομάκων στὸ ἔργο του The New Europe κλπ. *London* : «Ἐντὸς δύο περιοχῶν, περισσότερον φανερὰ συνδυασμένων

μὲ τὴν ἱστορία τῶν Βουργάρων, τοὐτέστιν τῆς νοτίως τοῦ κάτω Δουνάβεως κοιλάδος καὶ τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Ἔβρου (Μαρίτζα), δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ πολὺ μικρὴ μειονότητα ἀλλοδαπῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ὀθωμανικῆς κατοχῆς, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς καλὲς χῶρες τῆς Βουργαρίας χρησιμοποιήθηκαν διὰ τὴν κατοίκησιν τῶν Μουσουλμάνων καὶ σήμερα οἱ ἀπόγονοί των τῆς ἀποικίας αὐτῆς ἀριθμοῦν περίπου μισὸ ἑκατομμύριο (Πομᾶκοι). Εἶναι οἱ ὀθωμανοὶ μουσουλμᾶνοι, ποὺ ζοῦν μὲξαιρετικὲς σχέσεις πρὸς τοὺς Βουργάρους γείτονές των καὶ δὲν ἔχουν κατακτητικὲς προθέσεις. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἀποτελοῦν συμπαγῆ μάζα, ἀλλὰ ζοῦν διασκορπισμένοι».

Ὁ *Νικηφόρος Μοσχόπουλος* Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΕ' γράφει τὰ ἑξῆς κεφάλαια, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ ἰδῇ εἰς τὸ δημοσίευμα *Ἑλληνικὴ Θράκη* κεφ. ΙΑ' ζήτημα Πομάκων σ. 114 καὶ ἑξ. Καταγωγὴ Πομάκων μῖσος κατὰ Βουλγάρων. Ἡ Θρησκεία ἐνίκησε τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν πνεῦμα (Ischirkoff Prof). Ἄσκησις βίας νὰ ἐκχριστιανισθοῦν. Ὁμολογίαι ὅτι δὲν εἶναι Βούλγαροι. Τί εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι. (Fligier, Tomaschek, Jirecek) Ζήτημα διευκρινίσεως. Συμπέρασμα.

Σημ. Παρακαλεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ λάβη ὑπ' ὄψιν τὸν κ. *Νικηφόρον Μοσχόπουλον* εἰς Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΕ' σ. 111 κ.ἑξ. Ἐπίσης τὸν Joachim Schulre σ. 201—202 Neugriechenland καὶ K. Jerecek : Das Fürstentum Bulgarien ἐφημ. 1891 σ. 115.

Ὁ κ. *Λασκαλάκης Ἀπ.* ἐδημοσίευσε εἰς τὴν Ἐφ. Ἔθνος 17-11-1947 τὰ ἑξῆς : «Ἡ βουλγαρικὴ περιφέρεια τῆς Ροδόπης ἔχει πληθυσμὸν περίπου 650 χιλ. Ἐξ αὐτῶν 300 χιλ. εἶναι Πομᾶκοι Μουσουλμᾶνοι, περὶ τὶς 300 χιλ. εἶναι Τοῦρκοι καὶ μόλις 70 ἕως 80 χιλ. εἶναι Βούλγαροι. Σημειωτέον ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔχουν ἐγκατασταθῆ προσφάτως, ὡς ὑπάλληλοί της. Οἱ Βούλγαροι μόνον τοὺς Τούρκους θεωροῦν ὡς μειονότητα καὶ τοὺς ἐπιβάλλουν νὰ φοροῦν τὸ φέσι πρὸς διάκρισιν. Τοὺς Πομάκους χαρακτηρίζουν ὡς «ἐξισλαμισθέντας Βουλγάρους» καὶ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν δικαιολογοῦν ὅλα τὰ βάρβαρα, συνήθη εἰς τὴν τακτικήν των, μέσα ἐκβουλγαρισμοῦ. Δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ὁμιλοῦν τὴν γλῶσσάν των, οὔτε νὰ φοιτοῦν τὰ παιδιά των εἰς σχολεῖα ἄλλα ἀπὸ βουλγαρικά, τοὺς ἐπέβαλον βουλγαρικὰ ὀνόματα καὶ τοὺς ἐξαναγκάζουν νὰ ἐνδύωνται καὶ νὰ διάγουν ἐν γένει ζωὴν ἀκριβῶς ὅπως οἱ Βούλγαροι.

«Οἱ Πομᾶκοι ἀποκηρύσσουν μὲ ἀγανάκτησιν ὅτι εἶναι βουλγαρικῆς καταγωγῆς. Προτάσσουν ἱστορικά, γλωσσολογικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι εἶναι ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς Θράκης, πρὶν φθάσουν ἕως ἐκεῖ Βούλγαροι καὶ Τοῦρκοι. Ἐπομένως δὲν ἔχουν καμμίαν ἐθνικὴν συγγένειαν οὔτε μὲ τοὺς μέν, οὔτε μὲ τοὺς δέ, ἐνῶ εἶναι συγγενέστατοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ διάλεκτός των ἔχει πολλὰ θρακικὰ στοιχεῖα καὶ κατὰ

τὰ ἄλλα εἶναι μῖγμα ἑλληνικῆς, τουρκικῆς καὶ σλαυϊκῆς. Πρὸ τῆς βουλγαρικῆς κατακτήσεως τῆς Ἀν. Ρωμυλίας, οἱ Πομᾶκοι, ἐκτὸς τῆς γλώσσης των, ὡμίλουν ἐπὶ πλέον καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς θρησκείας των, τὴν ἑλληνικὴν ὅλοι, οὐδὲ εἷς δὲ ὡμίλει βουλγαρικά. Ἀνέκαθεν ἀντεστάθησαν κατὰ τῆς βουλγαρικῆς καταδυναστεύσεως καὶ δὲν ἄφησαν εὐκαιρίαν (ἀκόμη καὶ μέσα εἰς τὴν βουλγαρικὴν Βουλὴν τὸ 1920), διὰ νὰ μὴ διαδηλώσουν τὴν ἐπιθυμίαν ἑνώσεώς των μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐν τούτοις οἱ Βούλγαροι τοὺς χαρακτηρίζουν βιαίως «Βουλγάρους» καὶ εἰς τὸν βίαιον αὐτὸν χαρακτηρισμὸν στηρίζουν τὴν ἐθνολογικὴν ὑπεροχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Ροδόπην. Εἰς τὴν πραγματικότητα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς εἶναι ἐναντίον των, δὲν ἔχουν ἰδικόν των παρὰ μόλις καὶ μετὰ βίας τὸ ἓν ὄγδοον !

«Βεβαίως ἡ διεθνὴς διπλωματία δὲν ρυθμίζει τὰς ἀπόψεις της καὶ τὰς ἐνεργείας της οὔτε ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης, οὔτε ἀπὸ τὸν βαθμὸν διαφωτίσεώς της ἐκ τῶν εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν ἑκάστου Κράτους. Κατευθύνεται μόνον ἀπὸ τὰ καιροσκοπικὰ παιχνίδια τοῦ δυνατοῦ συμβιβασμοῦ ἐξυπηρετήσεως ἀλληλοσυγκρουομένων πολιτικῶν συμφερόντων. Ἐν τούτοις— συχνὰ μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ τονίσωμεν—ἡ ἀμερικανικὴ Κοινὴ Γνώμη, ὅπως ἐκδηλώνεται διὰ τοῦ Τύπου, τοῦ Ραδιοφώνου, τῶν συγκεντρώσεων κλπ., ἀσκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, ὅπως δὲ λειτουργεῖ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τὰ δύο αὐτὰ νομοθετικὰ σώματα, μετὰ τοῦ Προέδρου, κατευθύνουν τὴν πολιτικὴν καὶ σχεδὸν ἔχουν τὴν ἐπ' αὐτῆς ἄμεσον ἄσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἡ δὲ ἀμερικανικὴ Κοινὴ Γνώμη ὄχι μόνον δὲν ἀπεχθάνεται τὴν ξένην ὑπηρεσίαν διαφωτίσεως, τὴν λεγομένην «προπαγάνδαν», ἀλλὰ τουναντίον τὴν προκαλεῖ καὶ τὴν προσέχει, ἀρκεῖ νὰ γίνεται μὲ ἐπιχειρήματα λογικοφανῆ καὶ νὰ ἐμφανίζεται, ἔστω καὶ ἐπεφανειακῶς, ὡς ἀναζήτησις τοῦ δικαίου.

«Καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ὑπῆρξεν ἄσκοπος ἡ ἐδῶ ἄφιξις τῶν δύο Πομάκων, Χαμδῆ Χουσεῖν Φαχμῆ καὶ Χακὶ Σουλεϊμάν, πρὸς διαφώτισιν τοῦ ἀμερικανικοῦ Κοινοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ εἰδικώτερον τῶν ὑπὸ τὴν Βουλγαρίαν περιφερειῶν τῆς Ροδόπης. Εἰς δύο συγκεντρώσεις ἀντιπροσώπων τοῦ ἀμερικανικοῦ Τύπου μίαν εἰς Νέαν Ὑόρκην καὶ μίαν εἰς Οὐάσιγκτων, ἐξέθεσαν τὸ ζήτημα τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως τῶν περιφερειῶν αὐτῶν, τὰς ὁποίας διεκδικεῖ ἡ Ἑλλάς, μὲ τόσην σαφήνειαν καὶ πειστικότητα, καὶ ἀπήντων μὲ τόσην εὐχέρειαν εἰς τὰ ἐρωτήματα ποὺ τοὺς ὑπεβάλλοντο, ὥστε ἔθεσαν εἰς δύσκολον θέσιν καὶ τοὺς πλέον δυσπίστους ἢ κακῶς προδιατεθειμένους. Πολλὰ ἀπὸ ὅσα εἶπαν διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ροδόπην, τὰς βαρβάρους μεθόδους τῶν Βουλγάρων πρὸς κατάπνιξιν τοῦ φιλελληνικοῦ φρονήματος τοῦ πληθυσμοῦ κλπ., ἀγνοοῦνται καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἑλλάδα.

Β'

Ὅταν μὲ τὴ συνθήκα τοῦ Βερολίνου, ἡ Ἀνατ. Ρωμυλία (Βόρειος Θράκη) ἔγινε αὐτόνομη καὶ δόθηκε στὴ Βουλγαρία, οἱ Πομάκοι σήκωσαν ἐπανάσταση καὶ ἵδρυσαν μιὰ ἀνεξάρτητη καὶ αὐτόνομη δημοκρατία ἀπὸ 21 χωριά. Αὐτὴ ἡ δημοκρατία προσαρτήθηκε στὴ Βουλγαρία μετὰ τὴν ἕνωση τῆς Ἀν Ρωμυλίας [1]). Πομάκοι ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτεροι (ὡς 16.700) στὴ βορειοδυτικὴ Ροδόπη, ποὺ συμπεριελήφθησαν στοὺς Τούρκους τῆς Δ. Θράκης. Οἱ Τοῦρκοι, ὡς γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν στατιστικὴ τοῦ 1940, ἀποτελοῦν τὰ 33,42 % τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἀπ' ὅλη τὴ Θράκη, δηλαδὴ 101.325. Τῆς Βουλγαρικῆς Θράκης οἱ Πομάκοι εἶναι πάμπολοι ἀλλὰ βουργαρόγλωσσοι,, ἀρνησίθρησκοι Χριστιανοὶ καὶ Θρακοέλληνες μὲ τουρκικὴ συνείδηση καὶ θανάσιμη ἐχθρότητα πρὸς τοὺς ὁμογλώσσους των Βουλγάρους [2]).

Οἱ Πομάκοι τῆς Βουργαρίας κατοικοῦν τὶς περιοχὲς τῆς Ροδόπης Pasmakli, Mustanli καὶ Kirtzali. Παραθέτουμε παρακάτω μιὰ στατιστικὴ τῶν Πομάκων γιὰ τὸν πληθυσμό τους καὶ τὶς περιφέρεις ποὺ κατοικοῦν.

Τοὺς Πομάκους αὐτοὺς οἱ Βούργαροι διεκδικοῦν ὡς ὁμοφύλους των ἀρνησίθρησκους. Ἀλλὰ οἱ Πομάκοι κατέβηκαν ἀπὸ τὴ Ροδόπη στὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες καὶ μόνο κοινὸ ἔχουν μὲ τοὺς Βουργάρους τὴ γλῶσσα, γιατὶ κατὰ τἄλλα Τουρκίζουν ἀνέκαθεν, καθὼς καὶ οἱ ὁμόγλωσσοί τους Ροδοπαῖοι, ποὺ συμπεριελήφθησαν στὴ Βουργαρία μετὰ τὸν διεθνῆ πόλεμο 1914—18 [3]).

---

1) Βλ. Περὶ ἱστορίας καὶ ἐθνογραφίας τῶν Πομάκων K. Jirecek στὸ ἔργο του «Das Fürstenthum Bulgarien Βιέννη 1891». Βουλγ. μετάφραση 1899 (σ. 408).

2) Βλ. Μ. Ἀποστολίδου Ἀρχ. Θρ. Θησ. Η' τ. σ. 116.

3) Ὁ K. J. Beloch Griechische Geschichte 2. 1. 1. σ. 67 γράφει τὰ ἑξῆς : «Ἡ γλῶσσα μόνη δὲν ἀρκεῖ βεβαίως, διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἀιομικότητος ἑνὸς λαοῦ. Νέγρος τις ὁμιλῶν Ἀγγλικὰ οὐδαμῶς εἶναι Ἄγγλος διὰ τοῦτο. Ἰουδαῖός τις, ὁμιλῶν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν, ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τόσον ὀλίγον Ἕλλην, ὅσον θεωρεῖται σήμερον ὁ Γερμανὸς Ἰουδαῖος, ὁ ὁμιλῶν Γερμανικά. Ἡ γλῶσσα δὲν ἔχει σημασίαν τινὰ ἐν τούτῳ, ἢ τόσον μόνον ὅτι εἶναι ἐξωτερικὸν γνώρισμα τῆς φυλῆς».

Ὁ Ἀλβανολόγος καὶ Ἀλβανόφιλος G. Weigand, Ethnologie von Makedonien 1924 σ. 1 σημειώνει : «Ἐν τῇ πολιτικῇ συνήθως κρίνουσιν ἐκ τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἐθνότητα. Ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ἱκανοποιῆται μὲ τὴν ἄποψιν ταύτην τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ γλῶσσα εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μεταβλητὸν καὶ δὲν πρέπει μόνη αὕτη νὰ λαμβάνεται ὡς βάσις διὰ τὴν κρίσιν, ἀλλὰ καὶ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἰδιότητες καὶ ἤθη κἔθιμα λαϊκά».

Οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζουν τοὺς Πομάκους ὡς ἀλλοθρήσκους Βουλγάρους, στηριζόμενοι εἰς τὸ ὁμιλούμενον παρ' αὐτῶν γλωσσικὸν ἰδίωμα (Kurt Haucke Βουλγαρία σ. 11). Ἡ μορφὴ τῶν Πομάκων, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά των καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς «Ἀχριάν», δεικνύουν ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, τῶν Ἀγριάνων. Τοῦτο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Τσέχος συγγρ. Γκάϊτλερ (Πράγα

Inhabitants [1])

No.	Villages	Pomaks	Turks	Bulgars	Armen.	Jews	Total
1	Kosukavak-Krumovgrad	13.000	27.000	2.000	—	—	42.000
2	Kirdsali	2.000	98.000	35.000	2.050	2.000	139.000
3	Gorbatsilar	12.000	13.000	1.000	—	—	26.000
4	Cakalköy	12.000	12.000	300	—	—	24 000
5	Hatip Oğlar (Jepel)	3 000	35.000	3.000	—	—	41.000
6	Boitjilar (Kiril)	4.800	6.000	200	—	—	11.000
7	Emirler	5.500	6.000	—	—	—	10.000
8	Dari Derè (Zlatograd)	70.000	—	5 000	—	—	75.000
9	Uzun » (Nedelino)	8 000	—	—	—	—	8.000
10	Eğri » (Ardino)	18.000	35 000	1.000	—	—	54.000
11	Ak Pinar (Bel Iznor)	8.000	4 000	—	—	—	12.000
12	Pasmakli (Smolen)	4.000	—	2.000	—	—	6.000
13	Palas	7 800	—	50	—	—	7.850
14	Madan	7.000	—	100	—	—	7.100
15	Smilen	7.200	—	800	—	—	8 000
16	Arda (Vabra)	6.500	—	300	—	—	6.800
17	Ustovo	4.500	—	3.000	—	—	7.500
18	Derè Kioï	—	—	3.000	—	—	3.000
19	Raykovo	3.500	—	4.000	—	—	7.500
20	Gabrovo	—	—	400	—	—	400
21	Dunevo	—	—	600	—	—	600
22	Levocevo	—	—	1.000	—	—	1.000
23	Plestere	—	—	500	—	—	500
24	Duganovo	—	—	300	—	—	300
25	Nevrokop	35.000	5.000	15.000	—	—	55 000
26	Ablanitsa	2.500	—	—	—	—	2 500
27	Gorno Dernovo	500	—	—	—	—	500
28	Musovitca	500	—	—	—	—	500
29	Kovasevitsa	400	—	—	—	—	400
30	Dövlen	30.000	—	10.000	—	—	40.000
31	Breze	200	—	—	—	—	200
32	Nastan	300	—	—	—	—	300
33	Beden	250	—	—	—	—	250
34	Leckovo	500	—	—	—	—	500
35	Kara Bulak	350	—	—	—	—	350
36	Mugla	400	—	—	—	—	400
37	Siroka Loka	—	—	3.000	—	—	3 000
38	Stoukite	—	—	1.500	—	—	1 500
39	Trigrad	6 000	—	1.000	—	—	7,000
40	Mastanli-Momcigrad	2.000	63.000	1.500	—	—	66.000
41	Çakirli-Fotinovo Hatip Oğlat	5.000	5.800	500	—	—	11.300
A		176.500	304.300	50.000	2.000	2.000	535.700
B		26.300	—	19.650	—	—	45.950
Γ		38.000	—	11.000	—	—	49.000
Δ		38.900	5.000	15.000	—	—	58.900
	Total	279.709	309.800	96.050	2.000	2.000	689.550

1) Τὴ στατιστικὴ αὐτὴ μᾶς παρεχώρησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Πομάκων στὸ Παρίσι (Σεπτέμβριον 1946), τὸ χάρτη συνέταξε σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες μας ἡ Χαρτογραφικὴ Ὑπηρεσία Στρατοῦ.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΩΝ ΤΑΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

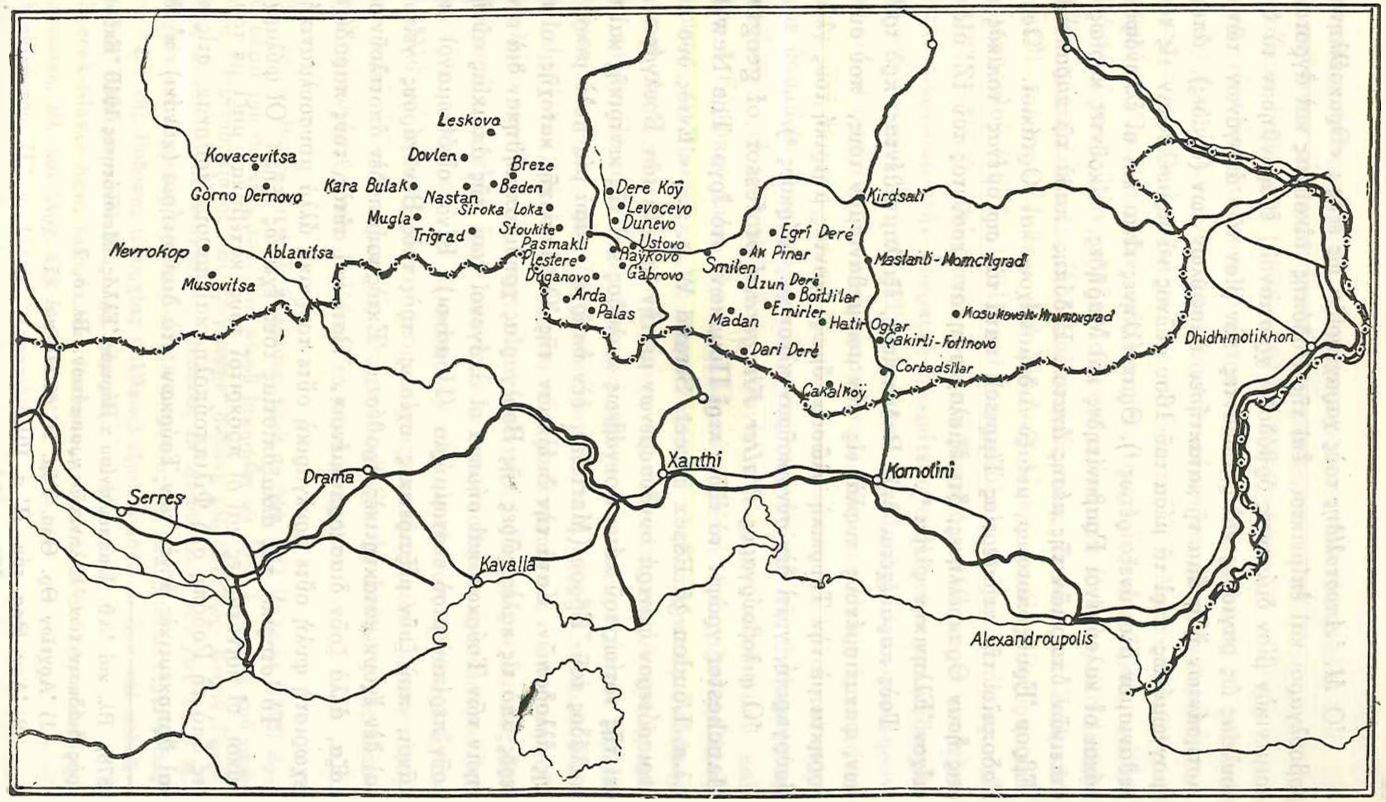

Ὁ *Μ. Ἀποστολίδης* τοὺς χαραχτηρίζει ὡς ἑξῆς : «Θρακοέλληνες, Σλαβοβούλγαροι καὶ ἐπίμεικτοι, ἐπὶ τῆς Ροδόπης οἰκοῦντες καὶ ἀγροτικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον διάγοντες ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἐβαρύνθησαν τὰ δεινὰ τῆς δουλείας ὡς ραγιάδες καὶ ζηλώσαντες τὸν βίον τῶν ἀπογόνων τῶν ἀλλαξοπιστησάντων ἤδη ἅμα τῇ κατακτήσει ὁμοφύλων των (ἀγάδες), ἀπεφάσισαν ὁμογνωμόνως περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Μωαμεθανισμὸν ὅλοι ἀνεξαιρέτως [1]). Θρακοέλληνες εἶναι καὶ οἱ ἑλληνόφωνοι Πομάκοι οἱ καλούμενοι Γραβανίτηδες καὶ Μαρῆδες, οἰκοῦντες κυρίως ἐπὶ τῶν ταπεινῶν ὑπωρειῶν τῆς μέσης ἀνατολ. Ροδόπης παρὰ τῷ παραποτάμῳ τοῦ Ἕβρου Ἐρυθροποτάμῳ, μεταξὺ Διδυμοτείχου καὶ Ὀρτάκιοϊ. Ὡσαύτως οἱ Ροδοπαῖοι τῆς περιφερείας Τίμρisch κατὰ τὰς σῳζομένας τοπικὰς παραδόσεις ἦσαν Θρακοέλληνες, ὅτε ἐξισλαμίσθησαν μεσοῦντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ «εἶχον Ἑλληνικὴν φλέβα [2]).

Τοὺς παραδέχεται δηλ. Ροδοπαίους, ἐξισλαμισθέντας πρὸ τριῶν αἰώνων, φανατισμένους τυφλὰ εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τους, ποὺ συνδέονταν ἄρρηκτα μὲ τὴν Τουρκικὴ γλῶσσα, ὅμως ἔχοντας μητρική τους γλῶσσα τὴ Βουργαρική, γιατὶ δὲν συνοικοῦσαν πλέον μὲ Τούρκους [3]).

Ὁ φιλοβούργαρος *Walter Fitzgerald* professor of geography of Manchester γράφει τὰ ἑξῆς περὶ Πομάκων στὸ ἔργο The New Europe κ.λ.π. London 36 Essex Street, Strand W.g. 2. : «Ἐντὸς δύο περιοχῶν περισσότερον φανερὰ συνδυασμένων μὲ τὴν ἱστορία τῶν Βουλγάρων, τοὐτέστι τῆς νοτίως τοῦ κάτω Δουνάβεως κοιλάδος καὶ τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Ἕβρου (Maritsa), δὲν ὑπάρχει παρὰ μία πολὺ μικρὰ μειονότης ἀλλοδαπῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ὀθωμανικῆς κατοχῆς, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς καλὲς χῶρες τῆς Βουλγαρίας χρησιμοποιήθηκαν διὰ τὴν κατοίκησιν τῶν Τούρκων καὶ σήμερα οἱ ἀπόγονοί των τῆς ἀποικίας αὐτῆς ἀριθμοῦν περίπου μισὸ ἑκατομμύριο (Πομάκοι). Εἶναι οἱ ὀθωμανοὶ μουσουλμᾶνοι, ποὺ ζοῦν μὲξαιρετικὲς σχέσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους γείτονές των καὶ δὲν ἔχουν κατακτητικὲς προθέσεις. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἀποτελοῦν συμπαγῆ μάζα, ἀλλὰ ζοῦν διασκορπισμένοι». Ὥστε καὶ αὐτὸς τοὺς παραδέχεται ὡς ξεχωριστὴ φυλὴ οὔτε βουλγαρικὴ οὔτε τουρκικὴ ἀλλὰ μουσουλμανική.

Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀλλαξοπιστίας τους ἔχει ὡς ἑξῆς : Οἱ φύλαρχοι, Πομάκοι, οἱ κοινοτάρχες καὶ οἱ πρόκριτοί τους κατέβηκαν μαζὶ μὲ τοὺς παπάδες ἀπὸ τὴ Ροδόπη στὴ Φιλιππούπολη καὶ παρουσιάσθηκαν στὶς πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀρχὲς τῶν Τούρκων στὸ διοικητήριο (κονάκι) κ' ἐδήλωσαν

1878). Βλ. καὶ Ἀθ. Παπαευγενίου : Βόρειος Ἑλλάς. Μειονότητες 1946 Ἔκδοσις Συλλ. πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Βλ. σ. 7.

1) Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. Τόμ. Η' σ. 116 καὶ ἑξ.

2) Ἀρχ. Θησ. τόμ. Η' σ. 101.

3) Θρακικὰ τ. ΙΓ' σ. 172.

τὴν ἀμετάτρεπτη ἀπόφασή τους νὰ προσχωρήσουν στὸ Μωαμεθανισμό. Ὁ διοικητὴς φοβήθηκε τὸ σκάνδαλο καὶ τοὺς παρέπεμψε στὸν τότε μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Γαβριὴλ [1]) (1636—1672). Ἀλλὰ μάταια προσπάθησε κατηχώντας τους νὰ τοὺς μεταπείση ὁ μητροπολίτης. Ἡ περιτομὴ (τὸ σουνὲτ) ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων ἔγινε πανηγυρικὰ—σύμφωνα μὲ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση—στὸ παλιὸ τζαμὶ κοντὰ στὸ διοικητήριο τοῦ Σὰχ-Μεντὶν Πασᾶ (Ἰμαρέτ), καὶ κατόπι, ἀφοῦ γύρισαν στὶς πατρίδες τους, ἐκσλαμίσθηκαν καὶ οἱ λοιποὶ ὁμόφυλοί τους. Τότε κατεδαφίσθηκαν πάνω στὴ Ροδόπη 218 ἐκκλησίες καὶ 336 παρεκκλήσια [2]). Ὁ ἐξισλαμισμός τους ἄρχισε ἐπὶ Σελὶμ Α΄ (1512—1526) καὶ συντελέσθηκε ἐπὶ Μωάμεθ Δ΄ καὶ μεγάλου Βεζύρη τοῦ Μεχμὲτ Κιοπρουλοὺ (1656—1661) καὶ μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως τοῦ Γαβριὴλ (1636—1672). Καὶ ἐπειδὴ ὁ μωαμεθανισμὸς εἶναι στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὸν τουρκισμὸ στὴν Τουρκικὴ ἐπικράτεια, σὰν ἔγιναν μωαμεθανοί, ἔγιναν καὶ πιὸ Τοῦρκοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ σὰν ἀγάδες πλιὰ κατάντησαν ἡ μάστιγα καὶ οἱ σφαγεῖς τῶν ὁμογλώσσων τους σύνοικων Βουργάρων πάνω στὴ Ροδόπη. Στὴ Βουργαρικὴ ψευδεπανάσταση μάλιστα τοῦ 1876, ποὺ σκηνοθετήθηκε θαυμάσια ἀπὸ τοὺς διευθύνοντες τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Βουργάρων, γιὰ νὰ προκληθοῦν σφαγὲς τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ καὶ ἔτσι ἐπέμβη ἡ Εὐρώπη, ὅπως κἔγινε, οἱ Πομάκοι αὐτοὶ διέπραξαν μᾶλλους βασιβουζούκους τὶς σφαγὲς καὶ τὶς θηριωδίες τῶν πληθυσμῶν τῆς Ροδόπης (Batak), ποὺ συντάραξαν τὴν κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς καὶ ἀνάγκασαν τὸ μεγάλο τότε Γλάδστωνα νὰ γράψη τὸ πολύκροτό του βιβλίο «*Βουλγκάριαν Χόρρορς*», ποὺ ἀποτέλεσμά του ἦταν ἡ κήρυξη πολέμου Ρωσίας—Τουρκίας (1877). ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ σύσταση τοῦ τρίτου βασιλείου των [3]). Ἀδιάφορο ἂν ξεχνώντας οἱ Βούργαροι ἀμέσως ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσή τους εἶναι ἔργο τῶν Ρώσων, φαντάσθηκαν ἀναιδέστατα ὅτι εἶναι ἰδικό τους, αὐτοὶ ποὺ δὲ θέλησαν κὰν νὰ πολεμήσουν, οὔτε καὶ ἀγωνίσθηκαν, ἀλλὰ καὶ κατεπρόδωσαν ἀκόμα τὶς προσπάθειες τῶν Ρώσων τόσο, ποὺ ὁ Δαρνουβώ, Ρῶσος στρατηγός, τοὺς σκυλοβρίζει ὡς ἀνάξιους τῆς ἐλευθερίας, ποὺ γι' αὐτὴν ἔχυσαν οἱ Ρῶσοι τὸ αἷμά τους [4]).

---

1) Βλ. Ἱστορ. Βουλγ. Jirecek Σλάβτσεφ 1929 σ. 344. «Ὁ Γαβριὴλ (1672) ἀρχιερατεύσας μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπ' αὐτοῦ ἱστορήθη τῷ 1643 ὁ νάρθηξ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης κατ' ἐπιγραφὴν δαπάνῃ τοῦ ἄρχοντος Κυροῦ Γεωργίου ἐπαρχίας Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου. Ὡσαύτως ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν Jirecek ὁ Μ. Βεζύρης Μεχμὲτ - Κιοπρουλοῦ κατεδάφισε 218 ἐκκλησίας καὶ 336 (;) μοναστήρια—ἴσως παρεκκλήσια—ἐπὶ τῆς Ροδόπης (ἐπαρχίας Φιλ)λεως) ἐξισλαμισθέντων ἅμα καὶ πολλῶν βουλγαροφώνων Πομάκων». Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΔ΄. σ. 36.

2) Jirecek-Slavtschew, ἱστορία τῶν Βουργάρων σ. 344, 1929, Σόφια μετάφρ. ἀπὸ τὴ Γερμανική. Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΒ΄ σ. 120—121.

3) Θρακικὰ τόμ. ΙΓ΄. σ. 172 Μ. Ἀποστολίδου.

4) Ἀλλὰ γνωρίζουμε, ὅτι οἱ Ρῶσοι ἔχυσαν τὸ αἷμά τους γιὰ τὰ Πανσλαβιστικά

Γ'

Ὁ γλωσικὸς ἐκβουργαρισμὸς τῶν Πομάκων, ποὺ εἴταν Θρακοέλληνες τῆς Ροδόπης, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1344 μὲ τὴν κατάληψη τῆς Φιλιπουπόλεως καὶ Στενιμάχου διὰ τῆς συνθήκης Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου. Στὴ περιοχὴ αὐτὴ ἔμειναν οἱ Βούργαροι ἐνάμισυ αἰῶνα, ποὺ εἴταν ἀρκετὸς νὰ ἐκβουργαρίσουν τοὺς Θρακοέλληνες αὐτούς. Ἔτσι ξεβουργάρισαν καὶ τοὺς Παυλικιάνους [1]) τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ποὺ ἔχασαν τὴ γλῶσσα τους καὶ ἐξέμαθαν τὴ φτωχὴ Βουργάρικη, ἂν καὶ μισοῦν καὶ περιφρονοῦν τοὺς Βουργάρους. Οἱ Θρακοέλληνες μὲ τὸν καιρὸ ἐξεσλαυίσθηκαν καὶ ἔσβησαν· κι αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ χαμὸ τῶν ἰχνῶν τους κεῖθε ἀπὸ τὸν Ἔβρο. Κανένα τοπωνύμιο στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἑλληνικὸ δὲν ὑπάρχει ἐξὸν ἀπὸ τὸ : *Κλεισοῦρα*. Τὰ ἑλληνώνυμα Καλόφερ (Καλόφερος) καὶ Παναγιούrischte (Πανηγυράκιον) προέρχονται ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ Θρακοέλληνες τῶν δυτικῶν περιοχῶν τῆς Ροδόπης, βάσταξαν πλιότερο καὶ ἀφωμοιώθηκαν ἀργότερα, γιατὶ δὲν εἶχαν πάθει, ὅπως οἱ βορεινοὶ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς καὶ τὴν κυριαρχία τῶν Βουργάρων. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ὑποχώρησαν μπροστὰ στοὺς Σλαβοβουργάρους, ποὺ αὐξάνονταν καὶ πληθύνονταν μὲ τὸ ἐκσλαυισμὸ καὶ ὁ χαμός τους συντελέσθηκε ὄχι μὲ τὴ διαρροή, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀφομοίωσή τους, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὰ 1344, ὅπως προείπαμε, καὶ συμπληρώθηκε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ πιὸ πολὺ στὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα κι' ἀργότερα ἀκόμα. Οἱ Θρακοέλληνες τοῦ Νευροκοπίου (Λόζνικ καὶ Κόρνικ) βάσταξαν ὡς τὸν 17ον αἰῶνα, ὡς ποὺ ἔγιναν Μουσουλμάνοι, ἐκβουργαρίσθηκαν δὲ κατόπι μὲ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τοὺς Πομάκους, ποὺ ἐπίσης ἐξισλαμίσθηκαν, ἐνῶ τοῦ Λιλόβου κράτησαν τὸν ἑλληνισμό τους κι' ἀφοῦ ἔγιναν Μουσουλμᾶνοι. Θρακοέλληνες εἶναι οἱ ἑλληνόφωνοι Πομάκοι, ποὺ τοὺς καλοῦν Γραβανίτηδες καὶ Μάρηδες, καὶ κατοικοῦν τὶς ταπεινὲς ὑπώρειες τῆς ἀνατολικῆς Ροδόπης κοντὰ στὸν Ἐρυθροπόταμο, παρακλάδι τοῦ Ἔβρου, ἀνάμεσα Διδυμοτείχου καὶ Ὀρτάκιοϊ [2]).

Ἐπίσης ἀπὸ σωζόμενες παραδόσεις οἱ Ροδοπαῖοι τοῦ Τίμρisch, νότια τῆς περιφέρειας Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς κώμης Σωτήρ(ος), ἦταν Θρακοέλ-

---

τους σχέδια, ποὺ καρποφοροῦσαν θαυμάσια μὲ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν Βουργάρων καὶ τὴν ἵδρυση τοῦ Βουργαρικοῦ κράτους σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἀντίθετα τὸν ἐξαδυνάτιζε ἠθικὰ καὶ οἰκονόμικὰ τὸ χτύπημα τοῦτο.

1) Τοὺς Παυλικιάνους μετέφερε στὴ Θράκη ὁ Τσιμισκὴς μὲ τοὺς Μανιχέους μαζὶ γιὰ ἐνίσχυση τῶν βόρειων συνόρων, γιατὶ εἶταν πολεμιστές.

2) Ἱστορία Θράκης τόμ. 1ος 1932 Κ. Κουρτίδου σ. 312. «Ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲ κατοίκων τῆς σημερινῆς Θράκης θεωροῦμεν ὡς κατ' ἐξοχὴν Θρακικὰ φῦλα τοὺς καλουμένους Γραβανίτηδες καὶ τοὺς Μάρηδες, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν κυρίως ἐπὶ τῶν χαμηλῶν ὑπωρειῶν τῆς μέσης ἀνατ. Ροδόπης παρὰ τὸν Κιζὲλ—Δερὲ (Ἐρυθροπόταμον) εἰς τὰς μεταξὺ Διδυμοτείχου καὶ Ὀρτάκιοϊ κλιτύας. Ἀποτελοῦν δὲ αὗται κλπ. σ. 313.

ληνες, ποὺ ἐξισλαμίσθηκαν στὸν 17ον αἰῶνα καὶ «*εἶχαν Ἑλληνικὴ φλέβα*» [1]). Ὡς τὰ τελευταῖα περισώθηκαν οἱ Στενιμαχῖτες μὲ τοὺς γύρω χωρικούς, ἀλλὰ κιαὐτοὶ μετὰ τὰ 1906 μπῆκαν διωγμένοι στὴν Ἑλλάδα, ἀφίνοντας τὶς προαιώνιες ἑστίες τους. Λείψανο αὐτοῦ τοῦ Θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι τὰ κατεστραμμένα καὶ ξαναχτισμένα 11 μοναστήρια πάνω στὴ Ροδόπη [2]). Ἡ γλώσσα ποὺ μιλοῦν σήμερα αὐτοὶ οἱ Ροδοπαῖοι καὶ Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοί, ἔχει πλῆθος Ἑλληνικὲς λέξεις, πολλὲς μάλιστα ἀρχαιοπρεπέστατες, μερικὲς νεώτερες καὶ μεταπλασμένες κάπως γλωσσικά. Ὁ Jirecek στὸ Ὁδοιπορικό του ἀναφέρει μερικὲς ἀλλὰ τὶς ἀποδίδει στὴ Βυζαντινὴ κυριαρχία. Καὶ μνημονεύει μόνο πέντε, *χάρκωμα, λεπίδα, πάπλωμα, σάκκουλ, στράκινα.* ἐνῶ τέτοιες ἔχει ἄπειρες λ.χ. ἀργὰτ (ἐργάτης). bίβολ (βούβαλος), βλάσταρ (βλαστάρι), gωνία (γωνία, ἐργαλεῖο), διάβολ (διάβολος), dιλάβια (λαβὶς · πυράγρα) dροὺμ (δρόμος), ἔdρο (ἄνδός), ἐγκίστρα (ἄγκιστρον), γιὰ νὰ μὴ τὶς μνημονεύω ὅλες κι᾽ ἄλλες ἄπειρες [3]).

Ὁ *Μ. Ἀποστολίδης* μνημονεύει καὶ πολλὰ ρήματα ὡς π.χ. ἀργάσβαμ (ἐργάζομαι), ἀρέσβαμ (ἀρέσκω), ἀρνήσβαμ (ἀρνοῦμαι), ἀφορίσβαμ (ἀφορίζω), bολιάσβαμ (ἐμβολιάζω), βουλώσβαμ (βουλλῶ), βιάσα (βιάζομαι σπεύδω), γανώσβαμ (γανῶ), dέξαμ (δέχομαι) dοκιμάσβαμ (δοκιμάζω), ζαλίσβαμ (ζαλίζω) [4] κλπ. Τὰ γλωσσικὰ αὐτὰ ὑπολείμματα δείχνουν, πὼς δὲν εἶναι δάνεια στὴ Σλαβοβουργαρικὴ διάλεκτό τους, ἀλλ᾽ ἀπομεινάρια τῆς Ἑλληνικῆς, ποὺ μιλοῦσαν οἱ παλιοὶ Θρακοέλληνες, καὶ ποὺ μὲ τὸν ἐξισλαμισμό τους ἀπέμαθαν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ ἐξέμαθαν τὰ Βουργαρικὰ ὡς γλῶσσα εὔκολη, φτωχὴ καὶ ἱκανοποιητικὴ γιὰ ἕνα φτωχολαὸ ἀγροτῶν καὶ κτηνοτρόφων.

Δ΄

Ὁ διάσημος Τσέχος Γίρεσεκ, ἱστορικὸς τῶν Βουλγάρων, στὸν Β΄ τόμ. τῆς Ἱστορίας του σ. 402 κ.ἑξ. γράφει τὰ ἑπόμενα: «...Ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς εἰσέτι ἐποχῆς ὑπῆρχον εἰς τὴν Ροδόπην τουρκικὰ χωρία. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα Τούρκους, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν πέριξ τῆς Ἀχρίδος. Οὗτοι ἦσαν παρόμοιοι ἄποικοι Σελτζούκων Τούρκων, τοὺς ὁποίους οἱ Σταυροφόροι εὗρον τὸ 1389 πέριξ τῆς Στάρα Ζαγόρα καὶ οἵτινες ὑπῆρχον εἰς πολὺ παλαιοτέραν ἐποχὴν εἰς τὴν περιοχὴν Θεσσαλονίκης, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Τοῦρκοι Βαρδαριῶτες. Μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάληψιν αἱ ἐσχατιαὶ τῆς Ροδόπης ἀπώλεσαν τὴν σπουδαιότητά των. Κι ὁ Χατζῆ-Κάλφα (περιηγητὴς) γνωρίζει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὀρέων μόνον τὴν περιοχὴν

1) Ἀρχ. Θρ. Θησ. Η΄ τ. σ. 101.

2) Βλ. Θρ. Θησ. Μ. Ἀποστολίδου Η΄ τόμ. σ. 100 καὶ ἑξ.

3) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Η΄ τόμ. σ. 102.

4) Βλέπε αὐτοῦ συνέχεια. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΖ΄ *Ν. Ἀνδριώτη* : Τὰ Ἑλληνικὰ στοιχεῖα εἰς τὴν Βουλγαρικήν.

Νταγκαρτί, ὅπως ὀνομάζεται καὶ σήμερον μία περιοχὴ βορείως τῆς Κομοτινῆς. Τώρα ὅλον τὸ ὀρεινὸν συγκρότημα διαιρεῖται εἰς τὰ ἀκόλουθα τμήματα. Ὁ κάμπος τοῦ Ἄνω Ἄρδα ὀνομάζεται Ἀχὶρ-Τσελεμπὶ (κέντρον τὸ χωρίον Πασμακλὶ) καὶ μέχρι τῶν τελευταίων μεγάλων μεταβολῶν αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸ σαντζάκιον Φιλιππουπόλεως, νῦν ὅμως ἀνήκει εἰς τὸ σαντζάκιον Κομοτινῆς. Τὸ νότιον τμῆμα τοῦ Ἄρδα εὑρίσκεται εἰς τὴν τοποθεσίαν Σουλτὰν-Ἐρὶ (ἔδαφος τοῦ Σουλτάνου) τῆς ὁποίας κέντρα ἦσαν τὰ χωρία Νταρὶ-Ντερὲ καὶ Μαστανλί. Τὸ μέρος αὐτό, καθὼς γνωρίζω, εἶναι καθαρῶς ὀσμανικὸν πλὴν μιᾶς μικρᾶς χριστιανικῆς κοινότητος εἰς Νταρὶ-Ντερέ. Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ τοῦ Κάτω Ἄρδα περιλαμβάνει τὴν περιοχὴν Κιρτζαλή, τὸ κέντρον τῆς ὁποίας εὑρίσκεται εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον. Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης, ὡσαύτως καθαρῶς Τουρκικῆς, ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν ρουμελιωτικὴν ἐποχὴν ἰδιαιτέρα ἐπαρχία τοῦ Κίρτζαλη. Ἡ βορεία πλευρὰ τῆς Ροδόπης ἀπὸ Ἀχὶρ Τσελεμπὴ μέχρι Στενιμάχου, περιλαμβάνει τὴν προαναφερθεῖσαν περιοχὴν Ροῦπτσος μὲ 66 χωρία. Ἡ ἔκτασίς της ἔχει ἐλαττωθῆ· ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ εἶναι ἐπαρχία Ρούμελης μὲ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν, τῆς ὁποίας κέντρον εἶναι τὸ χωρίον Τσεπελάρε, τὸ δὲ δυτικὸν ἥμισυ ἀνήκει σήμερον εἰς τὴν Τουρκίαν. Μερικὰ μακρινὰ χωρία ὑπήχθησαν εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ρούμελης. Ἡ ὀρεινὴ πλευρὰ πέριξ τῆς Στενιμάχου ὀνομάζεται Κονούς. Πράγματι ὑπάρχει ἐκεῖ μικρὸν ὁμώνυμον χωρίον, ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας Κονοὺς εἶναι ἡ Στενίμαχος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀχὶρ Τσελεμπὴ ὀνομάζουν συνήθως τὸν κάμπον τοῦ Κονοὺς «πεδιάδα Φιλιππουπόλεως ὑπὸ τὰ ὄρη». Αἱ ἐθνολογικαὶ μεταβολαὶ μέχρι τέλους τοῦ 14 αἰῶνος εἶναι μεγάλαι. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Ροδόπης, δηλ. ἡ παλαιὰ Ἀχρίδα ἢ Μόρα ἢ τὸ σημερινὸν Σουλτὰν-Ἐρί, αἱ περιοχαὶ Κίρτζαλη καὶ Χασκόβου ὡς καὶ ἡ παραθαλασσία πεδιὰς πέριξ τῆς Κομοτινῆς εἶναι σήμερον περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον Τουρκικαί. Εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν δὲν ὑπάρχει σήμερον περιοχή, καθαρῶς ὀσμανικὴ ἀπὸ ἀπόψεως γλώσσης καὶ ἐθίμων, ὡς εἶναι τὸ Κίρτζαλη παρὰ τὸν Κάτω Ἄρδαν. Ἡ διάδοσις τῆς διαλέκτου ρούπσκο(;) [1] ἀπὸ τὸν κάτω Ἔβρον πρὸς βορρὰν πρὸς τὰ δύο Ζάγορι καὶ ἀνατολικῶς πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον ἐγένετο πιθανῶς ἀπὸ τὴν μετανάστευσιν τῶν Ροδοπαίων κατοίκων ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ὀρέων. Ἡ μετανάστευσις αὕτη ἐγένετο συνεπείᾳ τῆς πιέσεως τοῦ Τουρκικοῦ ἐποικισμοῦ εἰς τὴν πατρίδα των. Ἐκτὸς τῶν Τούρκων αὐτῶν, ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς χωρία τῆς Ροδόπης, περιφέρονται καὶ Τοῦρκοι νομάδες καὶ βοσκοὶ γνωστοὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Γιουρούκοι ἢ Κονιάροι. Οὗτοι ἐπισκέπτονται καὶ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Ροδόπης, τὸ ὁποῖον ἐξαιρέσει μερικῶν ὀσμανικῶν παροικιῶν εἰς πόλεις ὡς π.χ. εἰς Πέστερα καὶ Νευροκόπι, παρέμεινεν καθαρῶς

1) Ἡ Σλαβοβουλγαρική.

βουλγαρικόν [1]). Καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου των εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Τοῦρκοι διῆγον κατὰ τὸ πλεῖστον βίον νομαδικὸν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸ θέρος ἔζων εἰς ὀρεινὰ μέρη, τὸν δὲ χειμῶνα κατήρχοντο εἰς τὰ παράλια, ὡς σαφῶς ἀναφέρει ὁ Καντακουζηνὸς (1328) διὰ τοὺς Ὀσμανικοὺς Τούρκους τῆς Βιθυνίας. Μετὰ τὰς κατακτήσεις των ἐν Εὐρώπῃ, οὗτοι μετέφερον τὸν αὐτὸν τρόπον ζωῆς καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, ὅπου ἤρξαντο νὰ παραχειμάζουν εἰς τὰ παράλια ἀπὸ Αἴνου μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ νὰ διέρχωνται τὸ θέρος εἰς τὴν Ροδόπην, τὸ Πιρίν, τὸ Ὄσογκὸβ καὶ εἰς διάφορα ἄλλα μακεδονικὰ ὄρη. Καὶ ἐνῶ ἡ μεγαλυτέρα μερὶς τοῦ ὀσμανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπέβαλεν βαθμηδὸν τὸν νομαδικὸν τρόπον ζωῆς, οἱ Γιουροῦκοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ Εὐρώπην συνεχίζουν καὶ σήμερον τὸν πρωτόγονον βίον των. Ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ μεταβαίνουν εἰς τὸ νότιον τμῆμα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου δύο εἰδῶν βοσκοὶ νομάδες: Βλάχοι χριστιανοί, γηγενεῖς τῆς Χερσονήσου, καὶ μουσουλμάνοι Τοῦρκοι Γιουροῦκοι, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἐνταῦθα βραδύτερον. Τὰ χωρία τῶν Τούρκων βοσκῶν εἰς τὰ ὁποῖα παραχειμάζουν, εὑρίσκονται ἅπαντα εἰς τὴν παραθαλασσίαν περιοχὴν πέριξ τῆς Κομοτινῆς, εἰς τὴν λοφώδη περιοχὴν μεταξὺ Σερρῶν—Κιλκὶς—Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Μακεδονικὴν περιοχὴν Ἀρδέας καὶ εἰς τὴν πεδιάδα Θεσσαλονίκης. Ὅταν ἐζήτησα νὰ μάθω διὰ τὴν ὀνομασίαν Κονιάρι, μερικοὶ γηγενεῖς τῆς Ροδόπης μοὶ εἶπον, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν λέξιν *κογιοὺν* (πρόβατα) ἄλλοι μοὶ εἶπον, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴν *κὸν* (ἵπποι)· ἀπὸ τὰς παραδόσεις ὅμως τῶν Κονιάρηδων Θεσσαλονίκης καὶ Θεσσαλίας εἶναι φανερὸν ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως Κονιὲ τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ ἀρχαῖον Ἰκόνιον, ἔδραν τῶν Σελτζούκων Σουλτάνων. Ἡ ὀνομασία Γιουροὺκ προέρχεται ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν ρῆμα *γιουρουμὲκ*=βαδίζω καὶ σημαίνει νομάδα γενικά· οὗτοι μεθ' ὑπερηφανείας ὀνομάζονται Γιουροῦκοι (μπὲν Γιουροὺκ=ἐγὼ εἶμαι Γιουροῦκος) [2]). Ὡς μ' ἐβεβαίωσαν οἱ Πομάκοι ἡ διάλεκτος αὐτῶν τῶν Γιουρούκων διαφέρει τῆς ὁμιλουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιτῶν καὶ γεωργῶν γλώσσης. Ἡ μετανάστευσις τῶν Γιουρούκων ἐγένετο βαθμηδὸν καὶ διήρκεσε ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Οἱ Γιουροῦκοι ἦλθαν ἐκεῖ πρὸ 300—350 ἐτῶν, δηλ. εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 16 αἰῶνος καὶ λέγουν ὅτι, κατὰ πληροφορίας, πλεῖστοι χριστιανοὶ ὡς λ.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Ἀρδέας, ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν πίεσιν τῶν νεοαφιχθέντων. Μοὶ ἐλέχθη ἐν Μακεδονίᾳ ὅτι οἱ Κονιάρηδες οὗτοι ἦλθον εἰς τὴν περιοχὴν Θεσσαλονίκης βαθμηδόν ἄλλοι πρὸ 200 ἐτῶν, ἄλλοι πρὸ 250 ἐτῶν καὶ ὅτι ἔζων προηγου-

1) Ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐκσλαυισμὸ τῶν παλαιῶν κατοίκων.

2) Βλ. *Γ. Σκαλιέρη*, Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μ. Ἀσίας 1922 Ἀθῆναι, σ. 84. 90, 91, 100, 101, 142, 200—201 Γιουροῦκοι=«Πλανόδιοι τεχνίτες οὐδὲν κοινὸν πρὸς τοὺς Τούρκους ἔχοντες. Εἶναι ἐξισλαμισθέντες κρυπτοχριστιανοί, Ἕλληνες εἰκονολάτραι.»

μένως σχετιζόμενοι μὲ τοὺς Χριστιανοὺς Λαζοὺς καὶ Καραμανλῆδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας . . . Μὲ τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἰσχὺν τῶν Γιουρούκων συνδέεται καὶ ἕτερον φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ροδόπης ὑπὸ τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ἰσλαμισμοῦ μεταξὺ τῶν Βουλγάρων εἰς ὅλην τὴν Ροδόπην. Τὰ ἐδάφη ποὺ κατοικοῦν οἱ Μωαμεθανοὶ Βούλγαροι ἢ Πομάκοι ἐκτείνονται πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ροδόπης. Εἶναι μία λωρὶς ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν Φιλιππούπολιν μέχρι Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν μέσον ροῦν τοῦ Ἄρδα μέχρι τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀξιοῦ (Βαρδὰρ) καὶ ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰς περιοχὰς Ροῦπτσος, Ἀχὶρ—Τσελεμπή, ὄρη Ντοσπάτ, Νευροκοπίου, Ραζλὸγκ καὶ μέγα τμῆμα τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, Τζουμαγιᾶς, Πιάνεσκο, Μαλέσεβο, Τίκβες, Κιλκίς, ὡς καὶ Μογλενῶν, ὄπισθεν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ πολλὰς ἄλλας περιοχάς. Ἀπομεμονωμένην νησίδα ἐκ Πομάκων εὑρίσκομεν βορείως εἰς τὰς περιοχὰς Λόβετς, Πλέβεν, Ράχοβο, εἰς τὴν Παραδουνάβιον Βουλγαρίαν εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν Βὶντ καὶ Ἴσκαρ. Εἰς τὸ ἐρώτημα πότε ἐγένετο ὁ ἐξισλαμισμὸς αὐτός, δὲν δυνάμεθα νἀπαντήσωμεν. Γραπτὰ στοιχεῖα πρὸς διαφώτισιν τοῦ ζητήματος δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι σήμερον [1]). Φαίνεται ὅτι ὁ ἐξισλαμισμὸς αὐτὸς ἤρξατο πρὸ πολλῶν ἐτῶν, πάντως οὐχὶ ἀμέσως μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῶν παλαιῶν κρατῶν οὔτε καὶ διὰ μιᾶς. Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας παρετηρήθησαν περιπτώσεις οἰκειοθελοῦς ἐξισλαμισμοῦ, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο ὁμαδικὸν καθ' ὅσον γνωρίζομεν. Ὁ μητροπολίτης Βιδινίου Ἰωσήφ, γράφει ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Τυρνάβου, πλεῖστοι ἠσπάσθησαν τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν μερικοὶ ἀπὸ φόβον, ἄλλοι μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποκτήσουν ὑψηλὰς θέσεις καὶ περιουσίας, ἄλλοι διότι παρεσύρθησαν καὶ τέλος ἄλλοι ἀπὸ ἁπλότητα. Ὁ Τσαμῆλακ διηγεῖται ὅτι ὁ Πατριάρχης Εὐθύμιος κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐξορίας του ἐν Μακεδονίᾳ, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ πολλοὺς εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν γραμματικὸν Βλαντισλὰβ γνωρίζομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του εἰς τὸ Κρούπνικ παρὰ τὴν Στρώμνιτσα ὑπῆρχεν εἰσέτι ἐπίσκοπος, ἐνῶ τὸ χωρίον ἀπὸ καιροῦ ἦτο καθαρῶς Πομακικόν. Τὰ νεώτερα βουλγαρικὰ ἱστορικὰ σημειώματα ἀναφέρουν ὅτι ὁ ἐξισλαμισμὸς τοῦ Ντοσπάτ, Τσέπινο, Κρούπνικ, Κότσανο ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σουλτὰν Σελὶμ τοῦ Α' (1512—1520). Εἰς τὸν αὐτὸν δυνάστην ἀπέδιδον τὴν ἰδίαν πρᾶξιν καὶ οἱ Βούλγαροι [2]) τῆς Θράκης μὲ τοὺς ὁποίους συνεζήτησα ἐγὼ προσωπικῶς. Ὁ Ζαχάριεφ, δίχως νὰ μνημονεύει πηγήν, τὸν ἐξισλαμισμὸν τῶν Πομάκων τῆς Ροδόπης χρονολογεῖ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Σουλτάνου Βογιαζὴτ περὶ τὰ 1495. Κατὰ τὸν Σλαβεῖκωφ ὁ ἐξισλαμισμὸς αὐτὸς ἐγένετο βαθμηδόν. Οἱ ἴδιοι οἱ

1) Σ. Δ. Τὸ γεγονὸς ἀναφέρεται εἰς ἑλληνικὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, ποὺ ἐμελέτησεν ὁ Μ. Ἀποστολίδης καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπόλεως.

2) Οἱ ἐκβουργαρισμένοι Θρᾷκες.

Πομάκοι ἔχουν σκοτεινὰς καὶ ἀσαφεῖς ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Οὗτοι διηγοῦνται ὅτι ὁ ἐξισλαμισμὸς δὲν ἐγένετο παντοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχήν. Εἰς τὰ δυτικὰ ὄρη ἐξισλαμίσθη πρώτη ἡ περιοχὴ τοῦ Ντοσπάκ, ἀκολούθως τὰ χωρία Ναϊπλή, Ντόβλεϋ καὶ ἄλλα καὶ τελευταῖον ἡ περιοχὴ Τσέπαινα. Τὸ τελευταῖον ἐπιβεβαιοῦται καὶ διὰ γραπτῶν μαρτυριῶν. Οἱ κάτοικοι τῶν Τσεπαίνων ἔχουν γραπτὰ ἀμέσως μετὰ τὸν ἐξισλαμισμόν των, ἤτοι 227 ἔτη πρὸ τοῦ ταξιδίου μας αὐτοῦ (1883). Αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως σύμφωνον μὲ τὰς ὑπὸ τοῦ Ζαχάριεφ δημοσιευθείσας βουλγαρικὰς σημειώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν ὅτι ὁ ἐξισλαμισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Μουχαμὲτ τοῦ IV καὶ τοῦ Μεγάλου Βεζύρη τοῦ Μωχαμὲτ Κιοπρουλοῦ (1656—1661). Ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰς αὐτὰς σημειώσεις οἱ κάτοικοι τοῦ Τσέπινο ἦσαν στρατιῶται καὶ ἔλαβον μέρος μὲ τοὺς Τούρκους μαζὶ εἰς πολλὰς μάχας. Οὕτω οἱ ἴδιοι καὶ πιθανῶς καὶ οἱ γείτονες ταχέως ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὁ ἐξισλαμισμὸς τῆς Ροδόπης ἤρχισε τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου εἶχε τερματισθῆ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν ἀπεριορίστως κύριοι ὅλων αὐτῶν τῶν κρατῶν. Καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σουλτάνου Βογιαζὴτ τοῦ Β' καὶ τοῦ Σελὶμ τοῦ Α', ὅταν κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ πασίγνωστος ἐκκλησία Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ ἡ μητρόπολις Ἅγ-Γεώργιος ἐν Σόφια, ὅταν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀφῃρέθησαν ὅλοι οἱ λιθόκτιστοι ναοὶ καὶ τοὺς ἀφέθησαν μόνον ξύλιναι μικραὶ ἐκκλησίαι καὶ τέλος, ὅταν ὁ Σελὶμ ὁ Α' ἐσκέφθη νὰ ἐξισλαμίσῃ ἢ ἐξοντώσῃ ὅλους τοὺς ραγιάδες. Βραδύτερον ὁ ἰσλαμισμὸς διεδόθη εἰς τὴν Ροδόπην ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος, ὅταν ὁ Μωχάμετ ὁ IV ἤρχετο διὰ κυνήγιον εἰς τὸ «Ντοσπὰτ—Γιαλασί», ὅπου ἔμεινε μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἡ λέξις Πομάκος παραμένει ἀνεξήγητος. Αἱ Βουλγαρικαὶ ἑρμηνεῖαι περὶ *πομαγκὰτς* (βοηθεῖν) δὲν ἀντέχει εἰς τὴν κριτικήν. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων μουσουλμάνων εἰς τὴν Ροδόπην, ὑπάρχουν καὶ Ἕλληνες τοιοῦτοι. Τὸ μέγα χωρίον Λιάλοβο (90 οἰκίαι) νοτίως τοῦ Νευροκοπίου κατοικεῖται ἀπὸ μωαμεθανοὺς Ἕλληνας. Μερικοὶ Πομάκοι μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι καὶ ἕτερα δύο χωρία, τὸ Λόζνικ καὶ τὸ Κόρνικ ἦσαν ἀρχικῶς Ἑλληνικά, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸν ἐξισλαμισμόν των καὶ συνεπείᾳ τῶν σχέσεών των μὲ τοὺς πέριξ ἐκβουλγαρισμένους μουσουλμάνους, οἱ κάτοικοί των ἐξεβουλγαρίσθησαν. Εἰς τὸ χωρίον Σωτὴρ ἡμίσειαν ὥραν νοτίως τοῦ Ντερμὲν Ντερέ, ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως, διηγοῦνται διὰ τοὺς Πομάκους τοῦ Τάμρας ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν καθαροὶ Βούλγαροι, ὅταν ἐξισλαμίσθησαν, ἀλλ' ὅτι εἶχον Ἑλληνικὸν αἷμα» [1]).

Κακῶς λοιπὸν ἰσχυρίζονται οἱ Βούργαροι ἱστορικοί, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς δὲν δημιουργήθηκε μὲ τὴν ἀφομοίωση καὶ ἐκβουργαρισμὸ τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο βεβαιώνεται ἐκ τῶν πραγμάτων.

---

1) Κατὰ μετάφραση τοῦ κ. Ἀναστασιάδου ἀνθ)γοῦ.

Ε'

Τὸ μῖσος τῶν Βουλγάρων καὶ Πομάκων κορυφώθηκε πλιότερο καὶ ἔγινε ἀγεφύρωτο τὸ μεταξύ τους χάσμα παρ' ὅλες τὶς ἀκαταπόνητες καὶ διαρκεῖς φροντίδες ποὺ καταβάλλει ἡ Βουλγαρία καὶ τώρα καὶ πάντοτε μὲ τὴ δημοσιογραφία, τὰ σχολεῖα, τὸν στρατῶνα καὶ τὴν παροχὴ δημοτικῶν καὶ δημοσίων θέσεων σὲ κείνους ποὺ ἔχουν μόρφωση, γιὰ νὰ τοὺς καταπείση, ἂν καὶ ἀλλόθρησκοι, γιὰ τὴ βουργαρικότητά τους [1]). Ἀλλὰ οἱ Πομάκοι δὲ λησμονοῦν τὴν ἀπάνθρωπη καὶ ἀτιμωτικὴ συμπεριφορὰ τῶν Βουργάρων, πού, ἀφοῦ κατέλαβαν τὴ χώρα τους στὸν πρῶτο Βαλκανικὸ πόλεμο (1912) προχώρησαν ἀψυχολόγητα καὶ ἀντιχριστιανικὰ στὸν βίαιο ἐκχριστιανισμό τους. Μὲ τὴν εἰρήνη γύρισαν πίσω ὅλοι στὸ μωαμεθανισμὸ καὶ ξαναπῆραν τὰ παλιά τους τὰ τζαμιά, ἀλλὰ δὲ λησμονοῦν τὶς Βουλγαρικὲς μεθόδους.

Ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα τῆς στατιστικῆς ποὺ δώσαμε παραπάνω, συνάγουμε τὰ ἑξῆς συμπεράσματα :

οἱ Πομάκοι ἀνέρχονται σὲ 277.700
οἱ Τοῦρκοι » σὲ 309.800
οἱ Βούργαροι » σὲ 96.050

Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ καταδείχνουν ποιὸ ἀδίκημα συντελέσθηκε κατὰ καιροὺς γιὰ νὰ περιέλθη κάτω ἀπὸ τὸ Βουργαρικὸ ζυγὸ τόσο πλῆθος λαοῦ, ποὺ τώρα δοκιμάζει βαρειὰ δουλεία καὶ περνᾶ ζωὴ μαύρη μὲ τὶς Βουργαρικὲς μεθόδους γιὰ τὸν ἐκβουργαρισμό τους.

Στὸ Συνέδριο τῆς Εἰρήνης τοῦ Παρισιοῦ (1946) ἐμφανίστηκαν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Πομάκων καὶ ζήτησαν μὲ ὑπομνήματα τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὴ Βουργαρικὴ τυραννία καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὴν Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, σὰν λαὸς ἰσότιμος μὲ τὸν Ἑλληνικό. Στὸ Παρίσι ὅμως καὶ ἀργὰ ἐπῆγαν, καὶ ἂν ἐπεσκέφθηκαν πολλοὺς ἐπισήμους ὅλων τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, δὲν ἐπέτυχαν τίποτε. Τὸ ζήτημά τους δὲν τὸ ἐκμεταλλεύθηκε δυστυχῶς ἡ Κυβέρνησή μας καθόλου. Ἡ Κυβέρνησή μας ζητοῦσε μεταρρύθμιση συνοριακὴ γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ποὺ δὲ μᾶς δόθηκε. Μποροῦσε καλλίτερα νὰ ὑποστηρίξη τὴν αἴτηση τῶν Πομάκων γιὰ νὰ ἐπιτύχουν οἱ δυστυχεῖς τὴν ἐλευθερία τους καὶ τὴν ἕνωσή τους μὲ μᾶς, ποὺ ἐξασφάλιζε στὸ κράτος μας καὶ σύνορα πολὺ ψηλότερα καὶ ἀσφάλεια πραγματικώτερη.

Οἱ Πομάκοι σήμερα ὑφίστανται τὰ πάνδεινα. Ἡ ἐπιτροπή τους ποὺ ἐργάσθηκε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους στὴ Ν. Ὑόρκη, ἀγωνίσθηκε νὰ δημιουργήση ζήτημα στὸν Ὀργανισμὸ Ἡνωμένων Ἐθνῶν (ΟΗΕ) ὑπέβαλε ὑπό-

1) Στὰ 1937 φιλοξενοῦν οἱ Βούργαροι στὴ Σόφια 180 Πομάκους Μωαμεθανούς. Ὁ Βασιλεύς των Βόρις τοὺς δεξιώνεται στὴν Αὐλή του καὶ πρὸς τιμήν τους γίνονται γιορτὲς καὶ δεξιώσεις ὁμιλίες καὶ διαλέξεις καὶ κατὰ χιλιάδες σκορπίζονται βιβλία γραμμένα γιὰ τοὺς Πομάκους, ὅπου ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴν καταγωγή τους παριστάνεται ὁλότελα κακοποιημένη.

μνημα. Καὶ ὅμως ἡ Κυβέρνησή μας—θαρεῖς Κυβέρνηση ἡττημένου ἔθνους —δὲν παίρνει μέρος νὰ βοηθήση φανερὰ τὶς προσπάθειες ἑνὸς λαοῦ συγγενικοῦ, ὁμοιόπαθου καὶ φιλελεύθερου, ποὺ ζητᾶ νὰ ζήση μαζί μας. Τὸ δίκαιο εἶναι μαζί τους, ἀλλ' οἱ σημερινοὶ μεγάλοι καὶ ἰσχυροί, ἀφοῦ ἐξήγγειλαν τὰγαθὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν λαῶν, ὅταν εἶχαν ἀνάγκη, τώρα φαίνεται ὅτι ἀμελοῦν τὴν πραγματοποίηση μιᾶς ὑποσχέσεως. Ἔτσι καταδείχνεται ὅτι δὲν ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἀληθινὰ αἰσθήματα πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀνισχύρους, ποὺ καταδυναστεύονται ἀπὸ λαοὺς μὲν βαρβάρους —ὅπως οἱ Βούργαροι—ἀλλὰ δυνατοὺς καὶ φιλόδοξους καὶ ἱκανούς, ν' ἀλλάζουν τὶς τύχες τοῦ λαοῦ των μὲ πολιτικὲς δεξιότητες ἀξιοθαύμαστες. Ἡ θυσία μιᾶς δεκάδας Βουλγάρων κυβερνητῶν μόνον, συμμάχων πάντοτε τῶν Γερμανῶν καὶ αἰτίων τῆς συμμαχίας των καὶ πρὸς τὸν Χίτλερ, καρποφόρησε, γιατὶ τὸ ἔργο τους παραμένει ἀκέραιο καὶ τὸ καρποῦνται οἱ σημερινοὶ μὲ τὸν Δημητρὼφ καὶ διαδόχους του ἐρυθροί, δῆθεν δημοκρατικοί, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν καταδυνάστευσή τους οἱ Πομάκοι καθημέρα καὶ ἀποδεκατίζονται.

ΣΤ'

Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Πομάκων τῆς Θράκης ἐπιδιώκοντας τὴν ἕνωσή τους μὲ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως εἴπαμε, ἐπῆγαν στὴν πρωτεύουσα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὅπου ἐδήλωσαν στὸν τύπο: «Ἀφόρητος ἡ Βουλγαρικὴ τυραννία». Ὁ τύπος ἀνέγραψε: «Ἀπὸ τὴν Οὐασιγκτῶνα ἀνηγγέλθη ὅτι ἀντιπρόσωποι μιᾶς φυλῆς, ἥτις ἱστορεῖται ἀπὸ τῆς πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐποχῆς, ἔφθασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα ἐπιδιώξουν τὴν ἐλευθερίαν ἡμίσεως καὶ πλέον ἑκατομμυρίου Πομάκων. Οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι ὁμιλοῦν περὶ Πομάκων ὡς περὶ ἑνὸς λαοῦ, ὅστις διὰ τῶν αἰώνων κατῴκει εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ῥοδόπης μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας. Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912 καὶ 1913, ἡ ἔκτασις ἐκείνη τῆς χώρας των, ἥτις ἔκειτο ἐκτὸς τοῦ Βουλγαρικοῦ ἐδάφους, ἐξεχωρήθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Σήμερον δέ, λέγουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Πομάκων Χαμδῆ Χουσεΐν Φεχμὴ Μπέης, καὶ Χακκῆ Σουλεϊμὰν Βέης, ὑφίστανται οὗτοι ἀπηνεῖς καταδιώξεις ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων».

Οἱ δύο ἀντιπρόσωποι ἐδήλωσαν καὶ τὰ κάτωθι πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀμερικανικοῦ Τύπου:

«Ἐν Βουλγαρίᾳ δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ τελῶμεν τὰ τῆς Μουσουλμανικῆς θρησκείας μας καὶ τὰ περισσότερα ἐκ τῶν τριακοσίων τζαμίων μας ἐκλείσθησαν, ἐπυρπολήθησαν ἢ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, καὶ χιλιάδες ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μας ὑποβάλλονται εἰς καταναγκαστικὸν ὁμαδικὸν βάπτισμα εἰς ποταμούς, ὡς ἐὰν ἦσαν κτήνη. Καὶ μολονότι διατηροῦμεν εἰσέτι τὴν γλῶσσάν μας, ἐν τούτοις εἰς Πομάκους, οἵτινες εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ὁμιλοῦν.

«Οἱ Βούλγαροι ἐπεμβαίνουν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς θρησκείας μας, ἥτις εἶναι ἠγγυημένη διὰ Συνθηκῶν δι' ὅλας τὰς μειονότητας, ἀλλὰ καταφεύγουν εἰς τὰ ἄκρα μέχρι τοιούτου σημείου καταδυναστεύσεως, ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν καταναγκαστικοὺς γάμους τῶν τέκνων μας μὲ τὰ τέκνα των, ἵνα οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ ἐκλείπῃ τελείως ἡ φυλή μας».

Ὁ Χαμδῆ Βέης, πρώην μέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου ἐκ Ροδόπης τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης, καὶ ὁ Χακκῆ Μπέης, γαιοκτήμων ἐν Βουλγαρία, σχεδιάζουν νὰ διεκδικήσουν τὰ δίκαιά των συμφώνως πρὸς τὸν Χάρτην τοῦ Ἀτλαντικοῦ περὶ αὐτοδιαθέσεως καὶ αὐτοκαθορισμοῦ τῶν λαῶν. Οἱ δύο ἀντιπρόσωποι τῶν Πομάκων εἶπον: «Εἶναι ὁ θερμὸς πόθος μας νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὴν ὑπόθεσίν μας καὶ τὴν ἐντολήν μας εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν».

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ μεγάλου ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Ἀμερικανικῆς πρωτευούσης «Wol» κ.Albert K. Varner, εἶπε καὶ ταῦτα εἰς ραδιοφώνημά του πρὸς τὸν Ἀμερικανικὸν λαὸν κατὰ τὴν 23ην Ἰανουαρίου, ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Πομάκων καὶ τὰς ἐπισήμους δηλώσεις αὐτῶν: «Ἓν ἀκόμη πρόβλημα μειονότητος παρουσιάσθη σήμερον εἰς Οὐάσιγκτων ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Πομάκων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀρχαία Ἑλληνικὴ φυλή, ἱστορουμένη ἀπὸ τῆς πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐποχῆς. Οἱ Πομάκοι εἶναι Μουσουλμανικὸς λαὸς κατοικῶν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ροδόπης. Ἐκ τούτων 150.000 κατοικοῦν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πλευρὰν τῶν Βουλγαρικῶν συνόρων, ἐνῶ 550.000 διάγουν ἐν Βουλγαρία. Οἱ ἐκπρόσωποί των ἐπιμένουν ὅτι οἱ ἐν Βουλγαρίᾳ Πομάκοι ὑποβάλλονται εἰς συστηματικὴν τρομοκρατίαν, ἐντεινομένην ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῆς θρησκευτικῆς των ἐλευθερίας, μέχρις ὁμαδικῶν πολιτικῶν φόνων.

«Οἱ Πομάκοι ποιοῦνται νῦν ἔκκλησιν πρὸς τὸ Συμβούλιον Ἀσφαλείας καὶ πρὸς τὸ Ἀμερικανικὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον καὶ ζητοῦν τὴν διενέργειαν δημοψηφίσματος, ἵνα ἀπελευθερωθοῦν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνουν οἱ Πομάκοι τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἕνας ἐκ τῶν ἐκπροσώπων των ἐν Ἀμερικῇ, ὁ Χακκῆ Σουλεϊμὰν Μπέης, ὁ καλὸς καὶ εὐγενὴς τοὺς τρόπους Πομάκος οὗτος, μοὶ εἶπεν ὅτι τὰ 300 τζαμία των ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκλείσθησαν καὶ ἀπεγυμνώθησαν, ἡ γλῶσσά των ἀπηγορεύθη, αἱ γαῖαί των κατεσχέθησαν, καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Πομάκων ἀνθίστανται εὑρίσκουν αἰφνίδιον καὶ κακὸν τέλος.

«Οἱ Πομάκοι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐκβουλγαρίζουν τὰ ὀνόματά των καὶ ὁσάκις εἷς Πομάκος ὀνομάζεται Χακκῆ Σουλεϊμὰν Μπέης, ἐπὶ παραδείγματι, καὶ διατάσσεται νὰ μετονομασθῇ Βόρις, εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνθίσταται.

«Αἱ Βουλγαρικαὶ ἀρχαὶ ἐπισκέπτονται τοὺς Πομάκους εἰς τὰ σπίτια των τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου καὶ τοὺς διατάσσουν νὰ παρευρεθοῦν εἰς τὰς Βουλγαρικὰς ἐκκλησίας τὴν ἐπαύριον. Εἰδεμὴ ἀλλοίμονόν των!... Τώρα

δὲ οἱ Βούλγαροι εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ τοὺς κάμουν κομμουνιστὰς μᾶλλον, ἢ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπιμένουν ὅμως πάντοτε οἱ Βούλγαροι, ὅπως οἱ Πομάκοι λάβουν Βουλγαρικὰ ὀνόματα καὶ ὅπως δηλώσουν ὅτι εἶναι Βουλγαρικῆς καταγωγῆς, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ ἐπινοήσουν τοὺς προγόνους των. Ὅλα αὐτὰ φαίνονται παράδοξα καὶ ἀπόκοσμα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἶναι γεγονὸς ὅτι πολλαὶ διαπράττονται εἰσέτι εἰς βάρος τῶν μειονοτήτων τοῦ κόσμου. Ἐπὶ πλέον ὑφίστανται πολλοὶ κινδυνώδεις παράγοντες εἰς τὴν ταραχώδη συνοριακὴν γραμμὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας. «Πρόκειται ὅθεν περὶ καταστάσεως τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦν οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Οὐχ ἧττον, ἡ πολιτικὴ τυραννία δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ὀδυνηρά, μόνον διότι ἀφορᾷ ἕνα μικρὸν λαόν».

Οἱ Πομάκοι εἶναι ὑπὲρ τῆς ἑνώσεώς των μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ τύπος ἔγραψε τὰ ἑξῆς πρὸς τοῦτο :

«Τὸ παρελθὸν Σάββατον εἰς Πενσυλβάνια Hotel ἔλαβε χώραν συνέντευξις πρὸς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀμερικανικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ τύπου, ἐκ μέρους τῶν κ.κ. Χαμδῆ Χουσεΐν Βέη, πρώην βουλευτοῦ Ροδόπης, Χακῆ Σουλεϊμὰν Βέη, ἀποτελούντων τὴν ἀντιπροσωπείαν τῶν Πομάκων Θράκης.

Οἱ Πομάκοι ἐξέθεσαν πρὸς τὸν τύπον τὰς ἀπόψεις των καὶ τὰ δίκαιά των, ζητοῦντες τὴν ἕνωσίν των μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐξέθεσαν πάντα ὅσα ὑφίστανται οἱ συμπατριῶται των ὑπὸ τὸν βάρβαρον βουλγαρικὸν ζυγόν. Ἐζήτησαν δὲ ὅπως διενεργηθῇ δημοψήφισμα ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Ἡν. Ἐθνῶν πρὸς διαπίστωσιν τῆς θελήσεως τῶν Πομάκων, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἕνωσίς των, μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης δὲ ὅπως, δι' ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐξακριβωθῶσιν αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας διαβιοῦσιν οὗτοι».

Ζ'

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα καὶ τὸ ζήτημα τῶν Πομάκων. Ἡ τροπὴ τῶν πραγμάτων στὸν ΟΗΕ., ἀπομακρύνει τὸ ζήτημά τους ἀπὸ κάθε συζήτηση καὶ λύση. Ὅλες οἱ ἐπαγγελίες τῶν μεγάλων ἐξατμίσθηκαν καὶ χάθηκαν. Ἴσως ὕστερ' ἀπὸ ἕνα ἄλλον πόλεμο φρικτώτερο μπορέσουν οἱ δυστυχεῖς, μέσα στὸ χάος τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ θὰ δημιουργηθῇ, ἂν ἐπιζήσουν, νὰ γνωρίσουν καὶ αὐτοὶ τ' ἀγαθὰ τῆς ἐλεύθερης ζωῆς καὶ αὐτοδιαθέσεως εἴτε μαζί μας εἴτε καὶ μόνοι.

ΜΕΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΘΡΑΚΗΣ

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς ὁ ἄριστος φίλος φιλόλογος κ. Στ. Σκοπετέας, καθαρίζων διάφορα ἔγγραφα εὗρε καὶ τὰ ἐξῆς καὶ μὲ εἰδοποίησε νὰ τὰ χρησιμοποιήσω καταλλήλως. Ταῦτα εἶναι :

1ον. Ἀντίγραφον ἐκθέσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Αἴνου κ. Ἀνθίμου σταλείσης τῇ Α. Θ. Παναγιότητι τὴν 31 Ἰουλίου 1887 σελίδες 9.

2ον. Ἔκθεσις περὶ Νεοφύτου Η' Οἰκουμ. Πατριάρχου Κων)πόλεως μὲ τὸ ἐρώτημα τίς ἔσται Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας σελίδες 6.

3ον. Ἔκθεσις πρὸς τὸν Πατριάρχην Κων)πόλεως κ. κ. Ἰωακεὶμ τοῦ Π. Νικολοπούλου δικηγόρου τῶν Πατριαρχικῶν γραφείων τῇ 15)28 Μαρτίου 1902, μὲ ἰδιόχειρον σημείωσιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ σελίδες 4.

4ον. Ἔκθεσις τοῦ ἐν Βοδενοῖς Στενιμάχου (Κοινότητος) διδασκάλου Χαρ. Ἀστεριάδη, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σχολείων καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς περιφερείας (σ. 3).

5ον. Φύλλον περιέχον μέρος τοῦ λόγου τοῦ ἱδρυτοῦ ἐκ τοῦ Τυπικοῦ τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς Μπατσκόβου.

6ον. Ἀπόσπασμα ἐκθέσεως περὶ τῶν κοινοτήτων Ἀν. Ρωμυλίας.

Ἀντιγράψας ταῦτα ἐπιμελῶς δημοσιεύω πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 διὰ τὴν ἱστορικήν των ἀξίαν.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

Α'

Τὸ ἰδιόχειρον ἔγγραφον τοῦ Π. Δ. Νικολοπούλου, δικηγόρου τῶν Πατριαρχείων, ἀφορᾶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν διαθήκης τοῦ θανόντος Γ. Α. Πιτσιπιοῦ, γραφὲν κατ' ἐντολὴν τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ (τοῦ Γ'). Ἔχει σημασίαν διὰ τὴν σημείωσιν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ὤαν τῆς 1ης σ. γραφεῖσαν ἰδίᾳ χειρί.

ΙΔΙΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ Π. Δ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Πρὸς τὴν Α. Θειοτάτην Παναγιότητα
τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριον Κύριον Ἰωακεὶμ

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἐντολῇ τῆς Ὑμετέρας θειοτάτης καὶ προσκυνητῆς μοι Παναγιότητος ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως Γεωργίου Μάρκου πασᾶ Πιτσιπιοῦ κατὰ Ἰακώβου Ἀριστάρχου, ὡς ἐκτελεστοῦ τῆς διαθήκης τοῦ ἀποβιώσαντος Γεωργίου Α. Πιτσιπιοῦ, ὑποβάλλω τὰς ἑξῆς σημειώσεις, ὡς αὗται ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἐν τῷ Συμβουλίῳ εὑρισκομένου δικογραφικοῦ φακέλλου.

Συνεπεία αἰτήσεως ὑπ' ἀρ. πρωτ. 1622 καὶ ἡμερ. 17 Μαρτίου 1901 τοῦ Στεφ. Ἀλ. Καραθεωδωρῆ, ὑπογράφοντος διὰ τὸν Ἀλέξανδρον βέη Ἀριστάρχην, γραμματέα τῆς ἐν Βρυξέλλαις αὐτοκρατορικῆς Πρεσβείας, ἐζητήθη ἡ ἐπικύρωσις ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐν τῇ ρηθείσῃ αἰτήσει ἐπισυναπτομένης ὑπὸ ἡμέρ. 25 7)βρίου 1889 διαθήκης τοῦ ἀποβιώσαντος Γεωργίου Α. Πιτσιοῦ, συνταχθείσης, ὡς λέγεται ἐν τῇ προμνησθείσῃ αἰτήσει ἐνταῦθα καὶ κατατεθείσης ἐν τῷ ἐνταῦθα ρουμανικῷ προξενείῳ. Τὸ Μικτὸν Συμβούλιον ἐνέκρινεν ἐπὶ τῇ αἰτήσει ταύτῃ, ὅπως ὁ ἐνδιαφερόμενος προσαγάγῃ τὸ πρωτότυπον τῆς διαθήκης ἧς ἐζητεῖτο ἡ ἐπικύρωσις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐξ ἀδιαθέτου ἀνεψιὸς καὶ κληρονόμος τοῦ πρὸ δύο περίπου ἐτῶν ἀπὸ τῆς 1ης αἰτήσεως ἀποβιώσαντος Γεωργίου Α Πιτσιπιοῦ, Γεώργιος Μάρκου πασᾶ Πιτσιπιός, ὑπέβαλεν αἴτησιν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 2121 καὶ ἡμερ. 19 Ἀπριλίου 1901, δι' ἧς δηλῶν ὅτι τυγχάνει ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος μετὰ τῆς θείας αὐτοῦ Εὐρυδίκης Ἀριστάρχου, δυνάμει ὁριστικῆς καὶ τελεσιδίκου ἀποφάσεως τοῦ Βεϊτ-ουλ-Μαλ, κεκυρωμένης ὑπὸ τοῦ Φετφαχανὲ τοῦ ρηθέντος Γεωργίου Πιτσιπιοῦ, ὅτι ἡ εἰρημένη ἀπόφασις ἐξεδόθη ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμου πατριαρχικοῦ ἱλμιχαμπερίου, ὅτι διὰ ταύτης ἐπεδικάσθη τὸ ἥμισυ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀποβιώσαντος Πιτσιπιοῦ, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἰς τὴν κ. Εὐρυδίκην Ἀριστάρχη ὡς μόνους ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους, ὅτι ἐπίκειται ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὁριστικῆς καὶ τελεσιδίκου ταύτης ἀποφάσεως, ἐξαιτεῖται λόγῳ ὅτι ἡ διαθήκη, ἧς ζητεῖται ἡ ἐπικύρωσίς ἐστιν ἀνύπαρκτος, ὅπως ἀπορριφθῇ ἡ περὶ ἐπικυρώσεως ταύτης αἴτησις τοῦ Στεφάνου Καραθεοδωρῆ. Μετὰ ταῦτα ὁ ρηθεὶς Γεώργιος Μάρκου πασᾶ Πιτσιπιὸς δι' ἑτέρας αὐτοῦ αἰτήσεως ὑπ' ἀρ. πρ. 3269 καὶ ἡμερ. 22 Ἰουνίου 1901 ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ παραδοθεῖσα ὡς ἐξωδίκως ἐπληροφορήθη, εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἐπὶ ἀποδείξει ὑπὸ τοῦ ρουμανικοῦ προξενείου διαθήκη ὡς γενομένη ἐνώπιον μὴ ἁρμοδίας ἀρχῆς ἀνεξαρτήτως τοῦ γνησίου ἢ μὴ γνησίου αὐτῆς ἐστὶν αὐτοδικαίως ἄκυρος καὶ παράνομος σύμφωνα τῇ νομολογίᾳ τοῦ Συμβουλίου καὶ τῇ βεζυρικῇ ἐγκυκλίῳ τοῦ 1306 26 Ἰαν., ἐξαιτεῖται ὅπως κηρυχθῇ αὕτη ἄκυρος καὶ μὴ οὖσα.

Ἀκολούθως ἀποβιώσαντος τοῦ πρώτου ἐκτελεστοῦ τῆς διαθήκης Ἀλεξάνδρου Ἀριστάρχου ὁ μετὰ τοῦτον ἐκτελεστὴς Ἰάκωβος Ἀριστάρχης ὑπέβαλε νεωτέραν αἴτησιν ὑπ' ἀρ. πρωτ. 3298 καὶ ἡμερ. 25 Ἰουνίου 1901 πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ρηθείσης διαθήκης.

Τῇ 27 Ἰουνίου 1901 παρέστησαν πρὸ τοῦ συμβουλίου οἱ διάδικοι ἐνεκρίθη δὲ ὅπως οἱ ζητοῦντες τὴν ἀκύρωσιν τῆς διαθήκης ὑποβάλωσι τακτικὴν ἀγωγὴν κατὰ τῶν αἰτουμένων τὴν ἐπικύρωσιν.

Ἐφ' ᾧ ὑπεβλήθη ἡ ὑπὸ ἡμερ. 23 Ἰουλίου 1901 καὶ ἀριθ. 4057 ἀγωγὴ τοῦ Γεωργ. Μάρκου πασᾶ Πιτσιπιοῦ δι' ἧς οὗτος ἀρνούμενος τὴν γνησιότητα τῆς ρηθείσης διαθήκης ἐξαιτεῖται καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ἐν τῇ ἀγωγῇ αὐτοῦ λόγους τὴν ἀκύρωσιν ἢ μᾶλλον μὴ ἐπικύρωσιν τῆς διαθήκης.

Τὸ Συμβούλιον μετὰ τὴν νόμιμον ἐπ' ἀκροατηρίου συζήτησιν καὶ διαδικασίαν ἐξέδοτο τὴν ὑπ' ἀριθ. 415 καὶ ἡμ. 5 Σεπτεμβρίου 1901 κατ' ἀντιμωλίαν ἀπόφασιν τὴν ἔν τινι μὲν θέματι κατὰ πλειοψηφίαν ἔν τινι δὲ παμψηφεὶ ληφθεῖσαν, δι' ἧς ἐπικυροῦται ἡ ὑπὸ ἡμερ. 25 Σεπτεμβρίου 1889 διαθήκη τοῦ ἀποβιώσαντος Γεωργ. Α. Πιτσικοῦ καὶ κηρύττεται αὕτη ἐκτελεστή. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἔκτοτε κωδικοποιηθεῖσα καὶ ἀντιγραφεῖσα οὐδόλως ἐκοινοποιήθη, ἀναφυέντος τοῦ περὶ καταβολῆς τῶν τελῶν αὐτῆς ζητήματος, ὅπερ ὡς γινώσκει ἡ ὑμετέρα Θειοτάτη Παναγιότης ἀπησχόλησεν ἐφ' ἱκανὸν τὸ Συμβούλιον, ἐφιέμενον ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰ τοῦ ἐθν. ταμείου δικαιώματα. Μὴ κοινοποιηθείσης δὲ τῆς ρηθείσης ἀποφάσεως κατ' ἀνάγκην ἀναβάλλεται καὶ ἡ ἀναψηλάφησις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Γεωργ. Πιτσιπιοῦ, ποθοῦντος τὴν ἀκύρωσιν τῆς τε ρηθείσης; ἀποφάσεως καὶ τῆς διὰ ταύτης ἐπικυρουμένης διαθήκης.

Ταῦτα βαθυσεβάστως ὑποβάλλων τῇ ὑμετέρᾳ Θειοτάτῃ Παναγιότητι συνεπείᾳ τῆς δοθείσης μοι σεπτῆς ἐντολῆς, ἐπικαλοῦμαι τὰς θεοπειθεῖς Αὐτῆς εὐχὰς καὶ τὰς πατρικὰς Αὐτῆς εὐλογίας καὶ διατελῶ ἀσπαζόμενος τὴν παναγίαν Αὐτῆς δεξιάν.

Τῆς ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος ἐλάχιστος θεράπων.

Ἐν τοῖς Πηχείοις τῇ $^{15}/_{28}$ Μαρτίου 1902

Π. Δ. Νικολόπουλος

Σημείωσις Πατριάρχου ἰδιόχειρος εἰς τὴν πρώτην σελ. τοῦ χειρογράφου τοῦ Π. Δ. Νικολοπούλου.

«Κατὰ τὴν γνώμην μου πρόκειται περὶ δυσχερείας τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου παρὰ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ὅπερ εἶναι τὸ μέγιστον πρόσκομμα».

Β'

Ἔκθεσις τοῦ διδασκάλου Βοδενῶν Ροδόπης Χαρ. Ἀστεριάδου τῷ 1875 περὶ τῶν Σχολείων τῆς κωμοπόλεως καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς.

ΤΑ ΒΟΔΕΝΑ ΤΟΥ 1875

Πανιερώτατε,

Εὐσεβάστως ἀσπαζόμενος τὴν σεβασμίαν ὑμῶν δεξιάν, καθυποβάλλω ὑμῖν σήμερον τὴν εἰς τὴν 22 φθίνοντος σεβαστήν μοι ἐπιστολὴν ὑμῶν ἀπάντησίν μου ζητῶν συγγνώμην κατ' ἀρχὰς διότι ἐβράδυνα πρὸς τοῦτο, ἂν καὶ ἀκουσίως μου ἔγεινε, διότι μόλις χθὲς μοὶ ἐνεχειρίσθη ἡ περὶ ἧς ἡ ἀπάντησις ὑμετέρα ἐπιστολή [1]).

1) Βλ. Nouveau Recueil General de Traités et autres actes relatifs au Rapports etc. de G. de Martens. Gottingue 1881.

Οἱ εἰς τὸ ὑπ' ἐμοῦ διευθυνόμενον Ἀρρεναγωγεῖον φοιτῶντες μαθηταὶ ὑπερβαίνουσι τοὺς 80· διδάσκονται δὲ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Κωνσταντινίδου ἀνάγνωσιν μὲν καὶ ἄλλας στοιχειώδεις γνώσεις ἐκ τῶν ἑξῆς βιβλίων. Α' τοῦ γνωστοῦ Γεροστάθου. Β' τῆς Παιδικῆς βιβλιοθήκης Γ. Βρετοῦ. Γ' τῆς πρώτης τροφῆς. Δ' τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων κτλ Ἱερὰ δὲ ἐκ τῶν τοῦ Κοραὴ καὶ Βερναδάκη ἱστορικῶν καὶ κατηχητικῶν συνόψεων τῶν διὰ τὰ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα προωρισμένων. Ταῦτα οἱ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων, οἱ δὲ τῆς πέμπτης καὶ ἀνωτέρας, Ἑλληνικὰ ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς χρηστομαθείας μετὰ ἁπλῆς τεχνολογίας, σύνοψιν Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Βλ. Σκορδέλη, Γεωγραφίαν Γ. Βρετοῦ καὶ Ἱερὰν Ἱστορίαν ἀνωνύμου τινὸς ἀρκετὰ εὐμέθοδον. Τέλος δὲ ἀριθμητικὴν καὶ αἱ πέντε τάξεις διδάσκονται ἐκ τῶν ἀριθμ. πινάκων τοῦ Χ. Δραΐκη.

Αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι συμποσοῦνται εἰς 215, ὧν τὰ μέλη ἀποτελοῦσι πληθυσμὸν 1000 ψυχῶν περίπου· ἂν λοιπὸν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἓν πέμπτον τῶν κατοίκων διατελεῖ εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν δύναται νὰ φοιτᾷ εἰς σχολεῖον (τοιαύτη δὲ θεωρεῖται ἐνταῦθα ἡ ἀπὸ τοῦ 6 ἢ 7 ἔτους μέχρι τοῦ 14 ἢ 15) ἑπομένως ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρρένων εἶναι 500 καὶ ἴσος ὁ τῶν θηλέων, θὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὐάρεστον συμπέρασμα ὅτι 80 % περίπου ἐκ τῶν ἀρρένων φοιτῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ 20 % μένουσιν ἀναλφάβητοι. Ἐπίσης σχεδὸν εὐάρεστος εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸ ἐνταῦθα Παρθεναγωγεῖον φοιτώντων κορασίων, διότι κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὑπολογισμὸν παρουσιάζονται φοιτῶντα 60 % περίπου καὶ κατὰ ἓν τρίτον τούτων ὀλιγώτερα, μένοντα παντάπασιν ἄμοιρα ἀνατροφῆς παρθεναγωγείου.

Ἡ μισθοδοσία μου εἶναι 3.800 γρόσια πληρώνεται δὲ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐκκλησίας καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἔξοδα ἀμφοτέρων τῶν σχολείων· ἀλλ' ἀναγκάζομαι νὰ ὑποφέρω, διότι τὰ εἰσοδήματα ἀποβαίνουσιν ἀνεπαρκῆ καὶ τοιοῦτόν τι καὶ ἐφέτος προοιωνίζομαι, διότι ἡ ἐσοδεία τῶν ἀμπέλων ὅλου τοῦ χωρίου, ἑπομένως καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἀρκετὰ ὀλίγη.

Ἐρωτᾶτε πρὸς τούτοις πόσα τῶν φοιτώντων παιδίων εἶναι πράγματι ἄπορα. Μάθετε λοιπόν, Πανιερώτατε, ὅτι τοιαῦτα εἶναι πολλά, ὅτι σχεδὸν τὰ $^2/_5$ τῶν παιδίων εἶναι ἄπορα, πενέστατα, ἐλεεινά, ἀξιοθρήνητα. Μάθετε ὅτι κατὰ τὴν πρότινων ἡμερῶν πεσοῦσαν χιόνα, ἥτις ἐνταῦθα ἦτο ἀρκετὴ καὶ διαρκής, ἤρχοντο εἰς τὸ σχολεῖον τὰ δυστυχῆ ἡμίγυμνα, ἀνυπόδητα καὶ ἑπομένως καταψυγμένα. Συνεκινούμην, πιστεύσατέ με, Πανιερώτατε, ὁσάκις ἔβλεπον τὰ ἀξιόκλαυστα ταῦτα πλάσματα ἐν τῇ ἀθώᾳ παιδικῇ ἡλικίᾳ, τῇ πλήρει γελώτων καὶ χαρίτων δι' ἄλλα ὅμοιά των πλάσματα, πλὴν ἔχοντα τὴν τύχην, ἧττον δυσμενῆ, ὁσάκις λέγω, τὰ ἔβλεπον ὠχρά, κατηφῆ, ἢ καὶ μελανὰ ὑπὸ τοῦ ψύχους, νὰ τρέχωσι πρὸς τὴν θερμάστραν τῆς σχολῆς διὰ νὰ καταπαύσωσι τὴν ἀκουσίαν σύγκρουσιν τῶν ὀδόντων καὶ θερμαίνοντα τὰ μικρά των κατεψυγμένα μέλη. Καὶ θὰ διέλθουν οὕτως ἆρά γε τὸν γι-

γαντιαίοις βήμασι προβαίνοντα χειμῶνα ; Ἄ ὄχι, διότι αἱ εὐαίσθητοι, αἱ γενναῖαι, αἱ εὐεργετικαὶ ψυχαί, αἱ δωρίσασαι εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου τὸ ποσὸν τῶν 30 λιρῶν, θὰ περιθάλψωσι ἐν ἀγνοίᾳ των καὶ τὰς ἀξιοδακρύ τους ταύτας ἀθωότητας, ἐπειδὴ ὡρίσθη μέρος μικρὸν τοῦ ὅλου ποσοῦ πρὸς περίθαλψίν των. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι δὲν θὰ παραμεληθῶσι καὶ κατὰ τὰ ἐπερχόμενα ἔτη, ὅτι ἡ εὐανδρος Ἑλλὰς πάντοτε θὰ γεννᾷ, θὰ τρέφῃ τοιούτους ἄνδρας, οἷοι οἱ μεγαλόδωροι ἐν Κων)λει καὶ ἀλλαχοῦ ὁμογενεῖς.

Μάθετε πρὸς τούτοις ὅτι τὰ μέρη ταῦτα οὔτε ἀρχαιοτήτων ἀμοιροῦσιν, ἀλλὰ χρειάζονται ἄνθρωποι τοῦτο κύριον ἔργον ἔχοντες, ὅπως τὰς ἀνα καλύψωσι. Καὶ ἐγὼ λέγω ὅτι ἐργάζομαι πρὸς τοῦτο, ἀλλ' αἱ ὀλίγαι ὧραι κατὰ τὰς ὁποίας εὐκαιρῶ δὲν ἀρκοῦσιν, ὥστε δὲν ἐδυνήθην παρὰ μικρὰ πράγματα νὰ εὕρω καὶ εἶναι τὰ ἑξῆς :

Α' Ὑποστήλωμα ἀγάλματός τινος ἐπέχον τόπον ἁγίας Τραπέζης εἰς ἐξωκκλήσιόν τι πρὸς τὸ Βορειοδυτικὸν τοῦ χωρίου μέρος κείμενον καὶ μόλις περὶ τὰ 10 λεπτὰ ἀπέχον τούτου. Τὸ ὑποστήλωμα τοῦτο ἐμφαίνει ἀρκετὴν φιλοκαλίαν τοῦ τεχνίτου, ἔχει δὲ ὕψος μὲν 1,42 μ. 0,60 δὲ πλάτος ἑκατέρωθεν εἰς τὴν κορυφήν, 0,70 ὁμοίως εἰς τὴν βάσιν, καὶ περὶ τὰ 0,50 εἰς τὴν μέσην εἰς μίαν τῶν πλευρῶν τῆς ὁποίας εὑρίσκεται καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

ΑΔΡΙΑΝΙΟ. ΔΗ . . . . ΙΟ
ΤΡΙΑΝΟΣ ΚΑΙ ΑΣΚΛΙ
ΠΙΑΔΗΣ ΤΟΝ ΒΩ (Μ): Ν
ΚΑΙ ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ (ἐ) Κ
ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΑΝΕ (στη)
ΣΑΝ (εν το ;) ΠΩΙΔΙΩ
ΤΥΧΩΣ

Ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων δύναται πᾶς τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὸ ὑποστήλωμα τοῦτο βαστάζει τὰ βάρη, ὑποφέρη τὴν ἐπήρειαν 19 περίπου αἰώνων καὶ μ' ὅλα ταῦτα διαμένει σχεδὸν σῶον. Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ τόπος τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦ βωμοῦ εἶναι αὐτὸς οὗτος ἐφ' ᾧ εὕρηται τὸ ὑποστήλωμα : διότι καὶ τώρα ἀκόμη συνειθίζουσιν οἱ χωρικοὶ νὰ θύωσι κριὸν ἢ βοῦν ἔμπροσθεν τοῦ ὑποστηλώματος καὶ ἑπομένως πολὺ πιθανὸν ἐνταῦθά που νὰ κρύπτεται καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐσημένον ἄγαλμα.

Στέλλω ὑμῖν ἐσώκλειστον σχέδιον τοῦ ὑποστηλώματος, ὅπερ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὅμοιον, νομίζω, ἐκείνου.

Β' Κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τὴν ἀποτεφρώσασαν περὶ τὰς 25 οἰκίας (23 Ἰουλίου 1865) εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Πολυχρόνη Χρ. Γοδέλλα τεμάχιον μαρμάρου κεκολωβωμένον ἐφ' οὗ ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς : ΤΑΡΣ, ἴσως ἐν μέρει συμπεπληρωμένα οὕτω . . ΤΑΡΣ . . ΤΑΡΣ
ΑΠΟ ΑΠΟ (τῶν ἰδίων)
ΑΝΕΘ ΑΝΕΘ(ηκεν)
ΡΟΝ (ιε)ΡΟΝ

Γ' Ἑτέρα πλὰξ εὐμεγέθης κειμένη παρὰ τὸν οὐδὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας φέρει ἐγκεχαραγμένα λατινικά τινα γράμματα, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸ παρὸν παραλείπω, ὑποσχόμενος νὰ στείλω ὑμῖν μετὰ καὶ ἄλλων ἀκολούθως ταῦτα. Ἀγάλματα δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν ὅλως διόλου, διότι μέχρι τοῦδε δὲν ἐδυνήθην, καίτοι ζητῶν, νὰ εὕρω παρὰ ἓν μικρὸν κακόζηλον ἀνάγλυφον παριστάνον ἱππέα γυμνόν. Καὶ τοῦτο κατὰ τύχην, διότι ἐνῶ διέβαινον ἀπὸ ἓν μέρος τοῦ χωρίου εἶδον γυναῖκα κρατοῦσαν εἰς χεῖρας της ἐντὸς περιθωρίου εἰκόνα καὶ διηγουμένην θαύματα, ὡς φαίνεται, εἰς ἄλλας τέσσαρας πέντε σταυροκοπουμένας πέριξ τῆς μικρᾶς εἰκόνος· ὑπὸ περιεργείας κινούμενος ἐπλησίασα καὶ εἶδον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνάγλυφον.—Τί πρᾶγμα εἶναι αὐτό, καλὴ γυναῖκα, τὴν ἠρώτησα—Δὲν βλέπεις, ὡς φαίνεται μοὶ λέγει, εἶναι ὁ ἅγιος Δημήτριος ! Καὶ κύψασα ἠσπάσθη τὸ ἀνάγλυφον. Στοχάζομαι δὲ ὅτι ἐξελήφθη ἀντὶ τοῦ ἁγ. Δημητρίου, διότι εὑρέθη εἴς τι ἐξωκκλήσιον ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ σεμνηνόμενον. Προσέτι εἷς τῶν ἐνταῦθα ἱερέων πρότινων μηνῶν μοὶ διηγήθη ὅτι ἔψαλεν ἁγιασμὸν ἔμπροσθεν μαρμαρίνης εἰκόνος παριστώσης δύο ἁγίους ὁμοιάζοντας τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους. Ὑπολαμβάνω ὅτι καὶ τοῦτο θὰ εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ τῆς εὐλαβοῦς γυναικὸς καὶ ἐλπίζω μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἡμερῶν καὶ οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι θὰ εὑρίσκωνται πλησίον τοῦ ἁγ. Δημητρίου εἰς τὸ σχολεῖον μου.

Ἐπειδὴ βιαστικῶς ἔγραφον ἐλπίζω νὰ τύχω συγγνώμης διὰ τὰ λάθη τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ εὕρητε ὡς καὶ διὰ τὴν κακογραφίαν μου. Ὅθεν ἐξαιτούμενος τὰς πανιέρους ὑμῶν εὐχὰς διατελῶ τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος.

τῇ 31ῃ 8)βρίου 1875 Ταπεινότατον καὶ εὐπειθὲς τέκνον
Ἐν Βοδενοῖς ***Χαρ. Ἀστεριάδης***

Γ'

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 σωζόμενον χειρόγραφον φαίνεται ἀπόσπασμα ἀπὸ ἔκθεσιν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἢ ἄλλην ἀρχὴν διὰ τὸν ἑλληνισμὸν τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας. Τὸ τεμάχιον ἀναφέρεται εἰς τὰς τρεῖς ἐκ τῶν 5 μητροπόλεων τῆς βορείου Θράκης, τὴν ὕπαρξιν τῶν ὁποίων κατωχύρωσεν ὁ Καταστατικὸς Χάρτης [1]) τῆς ἡγεμονίας Ἀν. Ρωμυλίας. Ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὰ συντηρούμενα σχολεῖα τοῦ βορειοθρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΑΡ. 6. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

α) Μητροπόλεις ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν τρεῖς ἡ τῆς Ἀγχιάλου—Πύργου, ἡ τῆς Μεσημβρίας καὶ ἡ τῆς Σωζο-Ἀγαθουπόλεως. Καὶ ἡ μὲν Μητρόπολις Ἀγχιάλου ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν πόλεων Ἀγχιάλου, Πύργου καὶ τῶν χωρίων

1) *Ὀργανικὸς νόμος* τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας ἑλληνιστὶ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, ὑπὸ *Ἀθ. Νικολαΐδου* διευθ. ἐφημ. Φιλιππουπόλεως 1879 ἐν Φιλιππουπόλει.

Σταυροχωρίου, Δαβουτλῆ καὶ Ἀλακαριᾶς, ἔχει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της πληθυσμὸν ὀκτὼ ὡς ἔγγιστα χιλιάδων ὀρθοδόξων χριστιανῶν, μητροπολίτην δὲ τὸν Γρηγόριον, ἐκ Μεσημβρίας καταγόμενον, ἡλικίας ἐτῶν 40 ὡς ἔγγιστα ἀποπερατώσαντα τὰς σπουδάς του ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τῆς Χάλκης, πρώην ἐπίσκοπον Παραμυθίας, καὶ ἄνδρα συνετὸν μὲ προτερήματα σπουδαῖα καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ φανατικὸν λίαν.

Ἡ δὲ Μητρόπολις Μεσημβρίας ἀπαρτιζομένη ἐκ τῆς πόλεως Μεσημβρίας καὶ τῶν χωρίων Ραβδά, Ἁγ. Βλασίου, Αἴμωνος, Μπάνας, Ἡρακλείας καὶ Ἄσπρου, ἔχει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της περὶ τὰς 5 χιλ. ὀρθοδόξων, Μητροπολίτην δὲ τὸν Σωφρόνιον ἐκ Προκονησίου καταγόμενον ἡλικίας ἐτῶν 70, ἀγράμματον πρώην Προκονήσου καὶ Λυτίτσης, πλὴν αἴσχος, (ὡς γνωρίζεις) προσάπτοντα τῇ τε ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἔλλην. ἔθνει ὡς ἐκ τῆς μωρίας του.

Καὶ τέλος ἡ Μητρόπολις Σωζο-Ἀγαθουπόλεως ἀπαρτιζομένη ἐκ τῆς Σωζουπόλεως ἀνηκούσης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν καὶ τῶν πόλεων Βασιλικοῦ καὶ Ἀγαθουπόλεως καὶ τῶν χωρίων Κωστὴ καὶ Προδῆβο, πάντων Τουρκικῶν, ἔχει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της περὶ τὰς 7 χιλ. ὀρθοδόξους, Μητροπολίτην δὲ Παρθένιόν τινα ἐκ Κυζίκου καταγόμενον ἡλικίας ἐτῶν 50 καὶ πρώην Μητροπολίτην Γάνου καὶ Χώρας. Ὁ Μητροπολίτης οὗτος αὐδόλως διαφέρει τοῦ μητροπολίτου Μεσημβρίας.

Μονάς, ὡς γνωρίζεις ἐδῶ δὲν ἔχομεν. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἶναι ἐκκλησία ἐνοριακή, οὐδὲν κτῆμα ἔχει, καθόσον οἱ ἐπίσημοι τίτλοι τῶν κτημάτων εἶναι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἐκκλησιῶν Ἁγχιάλου. Ἔχομεν μοναστήριον «Ἁγία Ἀναστασία» ὅπερ εἶναι σταυροπηγιακὸν καὶ ἄνευ καλογήρων. Ὑπάρχει προσέτι καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Αἵμου Ἅγιος Νικόλαος, ὅπερ εἶναι ὡσαύτως σταυροπηγιακὸν καὶ ἄνευ καλογήρων. Τὰ μοναστήρια ταῦτα ἔχουσι κτήματα ἀκίνητα, ἀλλ' ὡς κτήματα τοῦ Πατριαρχείου ἐνοικιάζονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα εἴτε λαϊκὸν εἴτε κληρικὸν ὄντα.

Ἡ Ἀγχίαλος ἔχει σχολεῖα κατὰ τὴν νέαν μέθοδον κατηρτισμένα. Ἐν αὐτοῖς διδάσκουσι δέκα τρεῖς διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι περὶ τὰ 700 παιδιά, συντηροῦνται δὲ ἐκ πόρων ἐκκλησιαστικῶν καὶ συνδρομῆς τοῦ Δημάρχου καὶ ἄλλων ἰδιωτικῶν συνδρομῶν.

Ἡ Μεσημβρία ἔχει ἓν πρόστιχον ἀρρεναγωγεῖον μὲ δύο διδασκάλους, οὐδὲν παρθεναγωγεῖον καὶ τοῦτο ἐλλείψει πόρων καὶ ἠθικῆς προστασίας, μαθητὰς ἔχει ἑκατὸν πενῆντα. Δὲν ἔχει κέντρον.

Ὁ Πύργος ἔχει καλὰ καταρτισμένα σχολεῖα μὲ παιδιὰ 250 ὑπὸ ἓξ διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν διδασκόμενα καὶ συντηρούμενα ὡς τὰ τῆς πόλεως Ἁγχιάλου.

Ἡ Σωζούπολις ἔχει ὡσαύτως παρόμοια σχολεῖα, ἐν οἷς διδάσκουσι πέντε διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι, 350 μαθητὰς καὶ μαθητρίας, συντηρεῖ δὲ τὰ σχολεῖα της ὡς ἡ Ἁγχίαλος καὶ ὁ Πύργος.

Ο ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ [1]

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

Στὰ 1819, ὅταν ἤκμαζαν τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Φιλιππουπόλεως Βορείου Θράκης καὶ δίδασκε τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Θράκης ὁ Κ. Οἰκονόμου ἱερέας Φιλιππουπολίτης, συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ γράψη ἕνα ταπεινὸ βιβλιαράκι μὲ τὸν τίτλο : *Ἡ περιγραφὴ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως*. Τὸ βιβλίο εἶναι τυπωμένο στὴ Βιέννη τῆς Αὐστρίας παρὰ τῷ τυπογράφῳ Δημητρίῳ Δαβιδοβίκι κι' ἀφιερωμένο στὸν τότε μητροπολίτη Παΐσιο, τὸν λαμπρὸ Ἕλληνα ἱεράρχη, ποὺ δαπάνησε γιὰ τὴν ἐκτύπωσή του. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλιαρίου στὸ ἐξώφυλλο εἶναι : *Ἐγχειρίδιο περὶ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἢ περιγραφὴ αὐτῆς*. Ἡ ἀφιέρωση ἀρχίζει ὡς ἑξῆς : «*Χρέος καὶ δέος, Πανιερώτατε Δέσποτα, ἐπὶ πολὺ ἀντεμάχοντό μοι τῇ παρούσῃ ἐγχειροῦντι τῆς ὑμετέρας Ἐπαρχίας περιγραφῇ*».

Σὲ 68 μικρὰ ἐδάφια —πολλὰ καὶ μὲ δυὸ γραμμὲς— μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τῆς ἐπαρχίας. «*Ἡ Θράκη, ἡ Ρωμυλία, ἡ Ρούμελη κοινῶς καλουμένη, φαίνεται κατὰ τὸν Ἰώσηπον, ὅτι ἔλαβε τοῦτο τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Θείρα, τοῦ πρώτου οἰκιστοῦ αὐτῆς, ὅστις ὄγδοος μὲν υἱὸς τοῦ Ἰάφεθ ἔγγονος δὲ τοῦ Νῶε. Θείρης δὲ Θείρας ἐκάλεσεν ὧν ἦρξεν, Ἕλληνες δὲ αὐτοὺς Θρᾶκας μετωνόμασαν*». Καθορίζει δηλ. κατὰ τὶς πηγές του, τὰ ὅρια τῆς χώρας, τὴν διαιρεῖ σὲ τέσσερα μέρη, ἀναφέρει τὴν ἐκκλησιαστικὴ διαίρεση, διάφορη τῆς πρώτης. Ἀναφέρει τοὺς ποταμούς της καὶ σημειώνει τὸν Ἕβρον «*ὃς ἀπὸ τοῦ Ὀρβήλου ὄρους ἀρχόμενος, ἄνωθεν τῶν Σαμακοβίων κατέρχεται καὶ χωρίζει τὰ δύο ταῦτα μέγιστα ὄρη τῆς Θράκης ἀπ' ἀλλήλων ἤγουν τὸν Ἄιμον τῆς Ροδόπης*».

Καὶ προχωρεῖ στὸ διαχωρισμὸ τῆς ἐπαρχίας σὲ καζάδες καὶ καθορίζει τὴ θέση τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ μᾶς ἀναπτύσσει τὴ χωρογραφία της περίτεχνα καὶ ὀλιγόλογα. Ὁμιλεῖ γιὰ τὄνομα τῆς πολιτείας καὶ τὴν προέλευσή του κάνοντας χρήση καὶ πηγῶν ἀδιαφιλονίκητων· ὡς καὶ τὸ Λουκιανὸ ἀκόμα

---

1) Ὁ Κ. Οἰκονόμου ἱερεὺς γεννήθηκε στὰ 1760 ἀπὸ πατέρα Ἀγγελῆ Στενιμαχίτη (ἐξ Ἀμπελίνου)· ὡς ὁ Λευκίας Στενιμαχίτης καθ. Πανεπιστ. Ἀθηνῶν καὶ πρῶτος Πρύτανις, ἐμαθήτευσε στὴ γενέτειρά του στὸν ἱερομόναχο Ἄνθιμο, διευθυντὴ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνθίμου διωρίσθηκε διευθυντὴς ὡς τὰ 1825. Ὑπῆρξεν ἱερεὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας. Ἀπέθανε στὰ 1827. Εἶχε 4 θυγατέρας καὶ 3 υἱούς. Ὁ ἕνας πρωθιερεὺς ὑπῆρξε τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ διδάσκαλος. Ἡ διαθήκη του βρίσκεται στὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως Φιλιππουπολεως (βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. ΙΔ' σ. 64. Ὁμοίως Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Ϛ' σ. 93 ἀρ. 49).

ἀναφέρει, ποὺ μιλεῖ σ᾽ένα του διάλογο γιὰ τὴ Θράκη μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἑρμῆ, τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῆς Φιλοσοφίας.

Ἀναγράφει ἐπιγραφὲς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, ποὺ σώζονται στὰ τείχη μ᾽ Ἑλληνικὰ γράμματα, σ᾽ ἕνα λιθόκτιστο πανδοχεῖο μολυβδοσκεπασμένο, καὶ γλυπτὰ μάρμαρα μὲ παραστάσεις τοῦ Ἡρακλῆ, ποὺ παλεύει μὲ λεοντάρι μὲ πολλὴ τέχνη καμωμένες, ὅπως καὶ δέκα νομίσματα, ποὺ τὸ ἕνα εἶναι τοῦ κοινοῦ τῶν Θρακῶν, τῆς Θρακικῆς δηλ. ἀμφικτυωνίας καὶ ἑνώσεως σὲ μιὰ συμπολιτεία στὸν καιρὸ τῆς Ρωμαιοκρατίας [1]). Ἀναφέρει ὅτι πέντε γένη τὴν κατοικοῦν. Τοῦρκοι, Χριστιανοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος (οἱ Ρωμαῖοι—Ρωμιοὶ) Ἀρμένιοι, Μανιχαῖοι, «*ἦγουν οἱ κοινῶς λεγόμενοι Παυλικιάνοι ἀπὸ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῶν υἱῶν τῆς Καλλινίκης*» καὶ Ἑβραῖοι [2]).

Ὁμιλεῖ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ παιδεία λέγοντας : «*Ἔστι ἐν τῇ πόλει καὶ γυμνάσιόν τι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλοῦ μὲν συνεστός*». Τὶς πληροφορίες του γιὰ τὴν παιδεία γνωρίζουμε κι ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς καὶ προγενέστερους ἐνὸς-δύο αἰώνων. Ἐξυμνεῖ τὴν εὐφορία τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ ὀνομάζει τὰ προϊόντα, φθάνοντας νὰ σημειώση ὅτι «*καὶ κόνις πυρῖτις κατασκευάζεται ἔν τε Φιλιππουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις τῆς ἐπαρχίας μέρεσι*». Καὶ συνεχίζει τὴν πατριδογραφία του ὀνομάζοντας πόλεις καὶ χωρία τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ παραγόμενα προϊόντα τοῦ καθενός, τὰ λουτρά, τὰ μοναστήρια κλπ. Καὶ μὲ εἰλικρίνεια πολλὴ κάπου κάπου σημειώνει καὶ σποραδικὸ κανένα Βουλγάρικο χωριὸ μὲ λίγα σπίτια.

Ἀνάμεσα σ᾽ ὅλα ἀναφέρει καὶ τὸ Μπατάκ, ὅπου ἡ σφαγὴ ὀλίγων Βουλγάρων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, προκάλεσε πόλεμο Ρωσσοτουρκικό. «*Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ εἰσὶ πριστήρια ἱκανά, δι᾽ ὧν πρίζουσι τὰς σανίδας. Τὸ Μπατάκι ἐστὶν ἡ μέση καὶ εὐθεῖα ὁδός, ἡ ἄγουσα εἰς Σέρρας*». Ἀναφέρει τὰ Ἑλληνικὰ ἕνδεκα (11) μοναστήρια πάνω στὴ Ροδόπη. «*Ἄνωθεν τῶν Κριτσίμων (ὁρμητικοῦ ποταμοῦ) ἐν τῷ αὐτῷ ὄρει κεῖνται δύο μοναστήρια, οἰκοδομαὶ παλαιαὶ τὸ μὲν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ δὲ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἕως μιᾶς ὥρας τὸ ἕν ἀπὸ τὸ ἄλλον ἀπέχοντα καὶ τὰ δύο δὲ τῷ αὐτῷ ὀνόματι, τῶν Κριτσίμων ἐπονομαζόμενα*». Ἀπὸ τοῦτο τὸ μοναστῆρι τῶν Ἀναργύρων βγαίνει κάποιος ποταμὸς μὲ ὄνομα Δρογοβίτης. Καὶ ἴσως ἀπὸ ὄνομα τοῦτο φημίζεται ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως μὲ τὴν φήμη : «*Ἔξαρχος Θράκης Δραγοβιτίας*». Γιὰ τὰ μοναστήρια αὐτὰ ὁμαδικὰ θὰ μιλήσουμε σὲ κάποιο ἄλλο σημείωμά μας, γιατὶ ἔχουν μεγάλη σημασία τὰ μοναστήρια αὐτὰ στὴν προάσπιση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ βορρᾶ. Ὁμιλεῖ γιὰ τὴ Στενίμαχο, τὸ προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Ροδόπη καὶ τὸ μοναστήριο

---

1) Σ.Δ. «Τὸ Κοινὸν τῶν Θρακῶν».

2) Βλ. 22ος τόμ. Ἀρχ. Θρακικοῦ Θησαυροῦ Πολ. Παπαχριστοδούλου «Οἱ Παυλικιάνοι». σ. 12 κ.ἑξ.

τοῦ Βατσκόβου τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης. Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ ὑπόδειγμα λιτότητος, συντομίας, παραστατικότητας καὶ σαφήνειας, ἀποτελοῦν μιὰ πηγὴ ἀξιόλογη καὶ ἀξιόπιστη. Τελειώνει δὲ μὲ τὸ 68 ἐδάφιο, ὅπου λέγει τὰ ἑξῆς μετριόφρονα λόγια : «*Ἐπειδὴ οὖν κ' ἐγὼ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔγραψα ὅσον ἠδυνήθην, συγγνώμην ἤδη ἐξαιτοῦμαι παρὰ τῶν ἀναγινωσκόντων διὰ τὰ ἐσφαλμένα καὶ ἐλείποντα καὶ οὕτω πέρας τῷ ἐγχειριδίῳ τίθημι*». Στὸ τέλος ἐπισυνάπτει ἕνα χάρτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως θαυμάσιο, μὲ τὴ Ρυδόπη καὶ τὴν πεδιάδα Φιλιππουπόλεως, ποὺ ξαπλώνεται ὡς τὸν Αἷμο, καὶ διανθίζεται μὲ τὸ Μέσο ὄρος, καὶ δεξιώτερα τὸ Καραντζὰ-Ντὰγ καὶ τὸν Ἔβρο, ποὺ κατεβάζει τὰ νερά του ἱστορώντας τὰ περασμένα τόσων αἰώνων τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ χάρτης εἶναι πάνω σὲ τετράγωνα σχηματισμένος σκόπιμα, γιατὶ ὑπομνηματίζοντάς τον δεξιὰ σ' ἕνα παραληλόγραμμο λέγει : «*Τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος πίνακος τετραγώνων ἕκαστον περιέχει μιᾶς ὥρας διάστημα*», καὶ ὑπολογίζει μαθηματικώτατα μὲ τετράγωνα τὶς ἀποστάσεις καὶ τὶς ὧρες, ποὺ ἀπέχει ἕνας τόπος ἀπὸ τὸν ἄλλον ἢ μιὰ πολιτεία ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ἔτσι τὸ συγκινητικὸ βιβλιαράκι αὐτό, ποὺ εἶναι τόσο σπάνιο, μᾶς δίνει τὶς γεωγραφικὲς καὶ ἱστορικὲς πληροφορίες πρὸ 140 χρόνια καὶ σημειώνει τὴν ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἀπέραντη αὐτὴ πεδιάδα ἀνάμεσα Αἵμου καὶ Ροδόπης, ποὺ ὑπῆρχε πρὸ 25 αἰῶνες ἐκεῖ μὲ τὴν καταπληκτικὴ ἐπίδρασή του στοὺς ἄλλους σύνοικους λαούς. Ἡ κυριαρχία τοῦ Ἑλληνισμοῦ —οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ— εἶναι φωτεινότατη καὶ καταπληκτικὴ στὴ χώρα αὐτή, πρὶν 140 χρόνια [1]). Σήμερα δὲν ὑπάρχουν Ἕλληνες νὰ τὴν κα-

---

1. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 8ος Β Παπαδόπουλον. Στὰ 1906 οἱ Βούλγαροι μὲ βίαια μέσα μᾶς πῆραν τὰ μοναστήρια. Μᾶς πῆραν ἐπίσης ὅλες τὶς ἐκκλησίες, τὰ σχολεῖα, τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ ἄλλα προσοδοφόρα κτήματα τῶν κοινοτήτων κἔτσι ντεφάκτο διέλυσαν τὶς 82 Ἑλληνικὲς καὶ θρησκευτικὲς κοινότητες στὴ βόρειο καὶ τὴ νότιο Βουλγαρία. Οἱ ἴδιες κοινότητες διελύθηκαν de jure στὰ 1930, ὁπόταν ἡ Ἑλληνοβουλγαρικὴ τῆς Μεταναστεύσεως Ἐπιτροπὴ βασιζομένη στὴν ἀπόφαση τοῦ Διεθνοῦς δικαστηρίου τῆς Χάγης, ἔφτασε στὸ συμπέρασμα ὅτι μιὰ ποὺ διαλύθηκαν de fakto, ἔπρεπε καὶ de jure νὰ θεωρηθοῦν ὅτι διαλύονται τόσον οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες στὴ Βουλγαρία, ὅσο καὶ οἱ Βουλγαρικὲς στὴ Θράκη καὶ Μακεδονία. Οἱ Βούλγαροι εἶχαν σαὐτὲς τὶς χῶρες 299 θρησκευτικὲς κοινότητες. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δικές τους εἶταν φτωχὲς ἀγροτικές, ἐνῶ οἱ δικές μας ἀστικὲς πλούσιες, κατόπιν ἀπὸ συμψηφισμό, ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνηση κατοδικάσθηκε στὴ Χάγη νὰ πληρώσῃ στὴν Ἑλληνικὴ μιὰ ἀποζημίωση ἀπὸ χίλια διακόσια ἑκατομμύρια δρχ. χρυσῶν περίπου.

Μετὰ τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα 1906 ὁ ἑλληνισμὸς ἔχασε σὲ ἔκταση, ἀλλὰ κέρδισε σὲ βάθος στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος. Ἡ Φιλιππούπολη «*ἡ ἀκρόπολη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βορείου Θράκης*» ἔπεσε, ἀλλὰ οἱ Βορειοθρᾷκες ἦλθαν νὰ πυκνώσουν τὴν ὠργανωμένη φάλαγγα τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν Ἑλληνοκρατούμενη Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία. Ἡ Ἑλλὰς στὰ μέρη αὐτὰ ἀπὸ ἀπόψεως πληθυσμοῦ δὲν εἶναι πλέον «Σῶμα χω-

τοικοῦν ἀφωμιωμένοι ἢ διωγμένοι ὁμαδικά, (16 Ἰουλίου 1906) δὲν ἀκούεται ἡ γλῶσσα μας, ποὺ ἐπολίτισε τὴ χώρα, καὶ ὅλα ἄλλαξαν ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ χωριῶν, καὶ ὅλα σκιάζονται ἀπὸ τὸ σκιάχτρο τῆς Βουλγαρικῆς βουλιμίας. Ἕνα σκιάχτρο Ἅρπυιας, ποὺ ὅπως φοβίζει τὰ πουλιὰ νὰ πλησιάζουν, ἀπαγορεύει στοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ σκέπτωνται καὶ νὰ ὀνειρεύωνται τὸ γυρισμό τους στὰ προαιώνιά τους ἐδάφη.

Τὸ μικρὸ αὐτό, ἀλλὰ σπουδαῖο ἔργο γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς ὅλης ἐπαρχίας ἀναδημοσιεύουμε γιὰ τὴν ἀληθινὴ Ἱστορία ὡς ἐξαντλημένο καθ' ὁλοκληρία.

Τὴ Φιλιππούπολη σήμερα κρατοῦν οἱ Βούλγαροι. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς ὅλης ἐπαρχίας ἐξεδιώχθη στὰ 1906 καὶ μπῆκε στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος, ὅπου ἔχει ἐγκατασταθῆ σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Οἱ Βούλγαροι ἄλλες πέντε φορὲς κατέλαβαν καὶ κυριάρχησαν γιὰ λίγο στὴ Φιλιππούπολη. Ἔτσι ἀποφαίνεται ἡ ἱστορία ἀπαριθμώντας τὰ γεγονότα. Πιστεύουμε πὼς καὶ ἡ ἔκτη κατάληψη δὲ θὰ βαστάξη αἰωνίως.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ρὶς σπονδυλιακὴ στήλη» (κατὰ τὴ φράση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου). Μένει ὅμως ἀπροστάτευτη ἀπὸ ἀπόψεως στρατιωτικῶν ἐρεισμάτων.

Ὁ Βουλγαρισμὸς καὶ ἡ Βουλγαρικὴ ὑπόθεση ἔχασε πολλά. Ξερρίζωσαν ἕνα πληθυσμὸ 120 χιλ. Ἑλλήνων, νομοταγῆ, πολιτισμένον καὶ ἱκανὸν νὰ μεταδώση τὸν ἠθικὸ καὶ ὑλικό του πολιτισμὸ στὸ περιβάλλον του (civilisé et civilisateur) κατὰ τὸ Λαμαρτῖνο. «Οἱ Ἕλληνες κατέχουν πολὺ μεγαλύτερο πνευματικὸ πολιτισμὸ» εἶναι φράση ξένου διπλωμάτου κατὰ τὴν σύνταξη τοῦ ὀργανικοῦ χάρτου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κόμητος Καλλάϊ. (Βλ. Θ'. τόμ. Ἀρχείου Θρ. Θησαυροῦ).

Ὡς ἐθνικὴ μειοψηφία δὲ μποροῦσε νὰ βλάψη μιὰ ἐθνότητα ἀπὸ 7—8 ἑκατομμύρια ψυχές. Ἄλλως τε οἱ Βορειοθρᾶκες Ἕλληνες δὲν ὑπῆρξαν ἰρρεδεντιστές. Κατὰ δεύτερο λόγο ἤνοιξαν χάσμα μέγα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, δυὸ γειτονικῶν λαῶν, ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι ὡς καλοὶ γείτονες νὰ ζοῦν φιλικὰ καὶ τὸ χάσμα ἀντὶ νὰ κλείση, ἄνοιξε πλατύτερο. Οἱ Βούλγαροι ἔχασαν τὴν κοινὴ Εὐρωπαϊκὴ συμπάθεια καὶ γνώμη, καὶ τὴν ἰδέα ποὺ εἶχε σχηματισθῆ γύρω στὰ 1900, ὅτι δηλ. ἡ Βουλγαρία εἶναι τὸ πιὸ εὐνομούμενο κράτος τῆς Βαλκανικῆς. Πολλὲς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς διαπραγῆς τῶν ἐκκλησιῶν, σχολείων κλ. στὶς 16 Ἰουλ. 1906 βρίσκει κανεὶς στὸ ὑπόμνημα Δ. Βογαζλῆ στὴν Α'. ὑποεπιτροπὴ Ἑλληνοβουλγαρικῆς Μεταναστεύσεως τῆς Σόφιας.

ἘΓΧΕΙΡΊΔΙΟΝ

ΠΕΡὶ ΤΗ̃Σ

ἘΠΑΡΧΊΑΣ

ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΌΛΕΩΣ,

ἢ

ΠΕΡΙΓΡΑΦὴ 'ΑΥΤΗ̃Σ

συντεθεῖσα

ὑπὸ

τȣ̃ αἰδεσιμολογιωτάτȣ Οἰκονόμȣ

Κυρίȣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΊΝΟΥ

Ἱερέως Φιλιππȣπολίτȣ,

καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τȣ̃ Πανιερωτάτȣ

ἁγίȣ Φιλιππȣπόλεως

Κυρίȣ Κυρίȣ

ΠΑΪΣΊΟΥ.

ἘΝ ΒΙἘΝΝΗ ΤΗ̃Σ 'ΑΟΥΣΤΡΊΑΣ

παρὰ τῷ Τυπογράφῳ

Δημητρίῳ Δαβιδοβίκῃ.

1819.

[illegible]

Ἡ μέντοι χωρογραφία, περιήγησις μέν ἐστι καὶ αὐτή, περίοδος γῆς, καθὰ καὶ ἡ γεωγραφία, πλὴν οὐχὶ τῆς ὅλης, ἀλλὰ μέρους τινὸς αὐτῆς, καὶ ὡς εἰπεῖν χώρας, ἢ χωρῶν, ἢ χωρίων τινῶν.

Εὐστάθ. ὁ Θεσσαλ. ἀρχιεπ.
ἐν τῇ πρὸς Λούκαν ἐπιστολῇ.

Τῷ Πανιερωτάτῳ, καὶ Θεοπροβλήτῳ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ$_{Ι}$

τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως

ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὑπερτίμῳ καὶ Ἐξάρχῳ

Θράκης Δρογοβιτίας, τῷ Σεβασμιωτάτῳ μοι

Αὐθέντῃ καὶ Δεσπότῃ

ΚΥΡΙΩ$_{Ι}$ ΚΥΡΙΩ$_{Ι}$

ΠΑΪΣΙΩ$_{ι}$

Χρέος καὶ δέος, Πανιερώτατε Δέσποτα, ἐπὶ πολὺ ἀντεμάχοντό μοι τῇ παρούσῃ ἐγχειροῦντι τῆς ὑμετέρας Ἐπαρχίας περιγραφῇ. Τὸ μὲν γὰρ δουλικὸν πρὸς σὲ τὸν πανσέβαστόν μου Δεσπότην χρέος ἐκ πρώτης μ' ἔπειθεν ἀρχῆς μὴ πρὸς ἄλλον ἐκτός σου ποιῆσαι τοῦ Ἐγχειριδίου μου τούτου τὴν ἀφοσίωσιν. Αὐτὸς καὶ γὰρ νεύσει τοῦ κρείττονος Πατὴρ ἐν Χριστῷ, καὶ Ποιμὴν κατὰ πάντα χριστομίμητος ταυτησὶ τῆς Ἐπαρχίας εἶναι κεκλήρωσαι. Ἔνθεντοι, καὶ προνοεῖς ἑκάστοτε ἐμφρόνως τὴν τῶν λογικῶν σου προβάτων βελτίωσιν, ποδηγετῶν ἡμᾶς ἅπαντας ἐπὶ νομὰς σωτηρίους, αἳ κατὰ τὸν διπλοῦν ἡμᾶς ἄνθρωπον ἀπαρτίζουσι. Δέος δέ με κατεῖχε καθορῶντα τὸ ἀνάθημα λιτὸν ὂν πάνυ καὶ ἀνάξιον, μὴ ὅτι γε τῷ ὑμετέρῳ Πανιέρῳ σηκῷ ἀνατεθῆναι, ἀλλ' οὐδ' εἰς ὄψιν τῆς ὑμετέρας Μεγαλοφυΐας ἐλθεῖν. Ἀναλογιζόμενος μέντοιγ' ὡς ὁ Δεσπότης μου, οἷα Πατὴρ ἐν Χριστῷ, θᾶττον προσίεται τὰ Ψελλίσματα τῶν οἰκείων τέκνων, ἢ τὰ τῶν ἀλλοτρίων λαρυγγίσματα, θαῤῥήσας μικρόν, μετ' εὐλαβείας ἄκρας τοῦτο προσφέρω τῇ Ὑμετέρᾳ Πανιερότητι· ὅπερ δέξαιο εὐμενῶς, καὶ παράσχοις μοι τὰς Θεσπεσίας σου εὐχὰς καὶ εὐλογίας ἀφθονοπαρόχους πρὸς σωτηρίαν.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳωιθ'. ἐν μηνὶ Μαΐῳ.

Τῆς Ὑμετέρας Θεοπροβλήτου Πανιερότητος

ὁ ταπεινὸς δοῦλος

Οἰκονόμος Κωνσταντῖνος Ἱερεὺς

Φιλιππουπολίτης

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

§. α'. Ὅστις μὲν ἔχει σκοπὸν ἵνα γράψῃ ὑπόθεσιν μερικήν, πρέπον ἵνα φανερώσῃ τὸ ὅλον ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρότερον· διότι ὁ λόγος τοιουτοτρόπως γίνεται σαφέστερος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παρὼν λόγος ἐστὶ περὶ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ἥτις εὑρίσκεται ἐν τῇ Θρᾴκῃ, καὶ ἔστι μέρος τῆς Θρᾴκης, ἀναγκαῖόν μοι φαίνεται ὀλίγα πρῶτον περὶ τῆς Θρᾴκης εἰπεῖν.

§ β'. Ἡ Θρᾴκη, ἡ καὶ Ῥωμυλία, καὶ Ρούμελι κοινῶς καλουμένη φαίνεται κατὰ τὸν Ἰώσηπον, ὅτι ἔλαβε τοῦτο τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Θείρα, τοῦ πρώτου οἰκιστοῦ αὐτῆς· ὅστις ὄγδοος μὲν υἱὸς ἦν τοῦ Ἰάφεθ (α) ἔγγονος δὲ τοῦ Νῶε. » Θείρης δὲ Θείρας ἐκάλεσεν ὧν ἦρξεν, Ἕλληνες δὲ αὐτοὺς Θρᾷκας μετωνόμασαν. Ὠνομάσθη δὲ καὶ Σιθών, ἴσως ἀπὸ τῆς Σιθωνίας χώρας τῆς Βυζίης, ὅπου τὸ παλαιὸν οἱ Βασιλεῖς αὐτῆς εἶχον τὴν κατοίκησιν.

§. γ'. Τὰ ὅρια ταύτης, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, τὸ πάλαι μὲν ἦσαν πλέον ἐκτεταμμένα· τὰ νῦν δὲ περιορίζεται ἡ Θρᾴκη ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἤγουν τῆς Μαύρης Θαλάσσης, καὶ τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου (β)· ἀπὸ νότου δὲ ὑπὸ τῆς Προποντίδος, ἥτις καὶ θάλασσα καλεῖται τοῦ Μαρμαρᾶ, ὑπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου (γ) καὶ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὃ καλεῖται καὶ Ἀρχιπέλαγος· ἀπὸ δὲ δυσμῶν, ὑπὸ τοῦ Παγγαίου ὄρους, δι' οὗ χωρίζεται ἀπὸ τῆς Μακεδονίας· καὶ ἀπὸ βορέως ὑπὸ τοῦ ὄρους Αἵμου, ὃ τουρκιστὶ καλεῖται Κοτσᾶ Μπαλκάν, καὶ χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας.

§. δ'. Διαιροῦσι δὲ τὴν Θρᾴκην αὐτὴν οἱ μὲν Γεωγράφοι κατὰ τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου, ἤγουν εἰς Θρᾴκην δυτικήν, τὴν μεταξὺ τοῦ Παγγαίου ὄρους, καὶ τοῦ ὄρους Ῥοδόπης, ὃ καλεῖται Δοσπάτ, Γιαϊλᾶς. Εἰς Θρᾴκην νότιον, τὴν πρὸς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος· εἰς ἀνατολικήν, τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον, ἤγουν τὴν Κωνσταντινούπολιν· καὶ βόρειον, τὴν πρὸς τὸν Αἷμον. (Πίν. Α'.) Οἱ δὲ Ἐκκλησιαστικοὶ διάφορον αὐτῆς ποιοῦσι τὴν διαίρεσιν· ὅθεν καὶ ἐπιδιαιροῦσιν αὐτὴν εἰς τὰς ἑξῆς Ἐπαρχίας, αἵ τινες καὶ περιέχονται ἐν αὐτῇ· καὶ ἀπ' ἀνατολῶν μέν ἐστιν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥτις καὶ μήτηρ ἐστὶ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, καὶ ἕτεραι πέντε Ἐπαρχίαι, αἱ πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον· ἤγουν οἱ Δέρκοι· ἡ Μήδεια

(α) Υἱοὶ Ἰάφεθ· Γάμερ, καὶ Μαγώγ, καὶ Μαδαΐ, καὶ Ἰωνάν, καὶ Ἐλισά, καὶ Θοβέλ, καὶ Μοσόχ, καὶ Θείρας. »Γένεσις Κεφ'. ι'.

(β) Ὁ Θρᾳκικὸς Βόσπορός ἐστιν ὁ λαιμός, ἤτοι τὸ στενὸν τῆς θαλάσσης τὸ συνέχον τὴν Μαύρην Θάλασσαν μετὰ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ.

(γ) Ὁ Ἑλλήσποντός ἐστι καὶ αὐτὸς λαιμός, ἤτοι στενὸν μέρος τῆς θαλάσσης μεταξὺ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ, καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἤγουν τῆς ἄσπρης Θαλάσσης.

καὶ ἡ Βυζία· (α) ἡ Σωζόπολις· ἡ Ἀγαθούπολις καὶ ἡ Ἀγχίαλος (β) καὶ ἡ Μεσημβρία. Ἀπὸ νότου δὲ πάλιν, ἡ μὲν Σηλυμβρία καὶ ἡ Ἡράκλεια, καὶ ἡ Χώρα καὶ τὸ Γάνον, ἤτοι ἡ Γάνου καὶ Χώρας κεῖνται πρὸς τὴν Προποντίδα· ἡ δὲ Αἶνος, καὶ ἡ Μαρώνεια, καὶ ἡ Ξάνθη, πρὸς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος. Μεταξὺ δὲ τούτων κατὰ τὸ μεσόγειον κεῖνται τὸ Διδυμότειχον, ἡ Λίττιτσα, ἤγουν τὸ Ὀρτάκιογι, καὶ ἡ Ἀδριανούπολις· καὶ πρὸς τὰ ἀρκτικοδυτικώτερα αὐτῆς τε τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἁπάσης τῆς Θράκης κεῖται ἡ Ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως, εἰς τὴν γωνίαν τὴν μεταξὺ τῶν δύω ὀρῶν, ἤγουν τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ῥοδόπης, ὑφ' ὧν καὶ περιορίζεται κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, βορινήν, δυτικήν, καὶ νότιον· τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς μέρος, ἤγουν τὸ πρὸς Ἀδριανούπολιν, ἀνεωγμένον ἐστὶ καὶ ἐπίπεδον.

§. ε'. Ποτίζουσι δὲ αὐτὴν οὐκ ὀλίγοι ποταμοί, οἱ μὲν ἀπὸ Αἵμου, οἱ δὲ ἀπὸ Ῥοδόπης τὰς πηγὰς ἔχοντες· ἀλλ' ὁ μέγιστος ποταμὸς ἐστιν ὁ Ἕβρος, κοινῶς Μαρίτσα· ὃς ἀπὸ τοῦ Ὀρβήλου ὄρους (γ) ἀρχόμενος, ἄνωθεν τῶν Σαμακοβίων κατέρχεται, καὶ χωρίζει τὰ δύο ταῦτα μέγιστα ὄρη τῆς Θράκης ἀπ' ἀλλήλων, ἤγουν τὸν Αἵμον ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης, ἔπειτα χωρίζει εἰς δύο τὴν Ἐπαρχίαν Φιλιππουπόλεως, τὴν μὲν πρὸς Ἄρκτον, τὴν δὲ πρὸς Μεσημβρίαν.

§. ς'. Διαιρεῖται δὲ νῦν ἅπασα ἡ Ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως εἰς πέντε θέματα, ἤτοι Ἐπαρχίας· αἵτινες Καζάδες καὶ Καδιλίκια τουρκιστὶ λέγονται. Μίαν μὲν Τοπαρχίαν αὐτὴν τὴν Φιλιππούπολιν· δευτέραν τὴν πρὸς ἀνατολὰς Φιλιππουπόλεως, ἢ μᾶλλον πρὸς Εὖρον ἄνεμον, μεταξὺ δηλαδὴ ἀνατολῆς καὶ νότου, ὅπου ἐστὶν ἡ πόλις Χάσκιογι· (δ) ἥτις ἐστὶ Σατραπεία, καὶ ἐν αὐτῇ ἐστιν ὁ θρόνος τοῦ Σατράπου· ἑτέραν τὴν πρὸς δυσμάς, ὅπου ἐστὶν ἡ πόλις Παζαρτζίκιον· (ε) ἄλλην τὴν πρὸς βορρᾶν, ἢ πρὸς Αἶμον, ὅπου εἰσί τινες κῶμαι καὶ χῶραι τοῦ Καζανλικίου, εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ Αἵμου κείμεναι· τὸ δὲ Καζανλίκιον μετὰ τῶν λοιπῶν χωρίων, καὶ ἁπάσης τῆς ἄλλης αὐτοῦ διακρατήσεως εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Τορνόβου περιορίζεται· καὶ πέμπτην τὴν πρὸς Καικίαν ἄνεμον, μεταξὺ δηλαδὴ ἀνατολῆς καὶ βορέως μικρόν, ὅπου ἐστὶν ἡ κωμόπολις Τζιρπάνη.

§. ζ'. Μέσην δὲ θέσιν ἔχει ἡ Τοπαρχία Φιλιππουπόλεως, ἐν ᾗ καὶ ἡ Μητρόπολις κεῖται πάσης τῆς Ἐπαρχίας, ἤγουν ἡ Φιλιππούπολις, τετιμημένη οὖσα ἔκπαλαι εἰς θρόνον Μητροπολίτου, τὸν δωδέκατον θρόνον συμπληροῦντος τῶν ὑπὸ τὸν Παναγιώτατον οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τελούντων

(α) Ἡ Μήδεια καὶ ἡ Βυζία εἰς μίαν Ἐπαρχίαν πρὸ πολλοῦ εἰσιν ἡνωμέναι, καὶ ὁ Μητροπολίτης τούτων τῶν δύω ἐπαρχιῶν μόνον τῷ Βυζίης ὀνόματι ἐξακούεται.

(β) Ἡ Ἀγαθούπολις καὶ Ἀγχίαλος, κσὶ οὖται πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς μίαν Ἐπαρχιαν ἡνώθησαν, καὶ ὁ Μητροπολίτης αὐτῶν μόνον Ἀγχιάλου ὀνομάζεται.

(γ) Τὸ ὄρος Ὄρβηλος κοινῶς ὀνομάζεται βουνὸν τῆς Ῥιλας.

(δ) Τὸ Χάσκιογι ἀπέχει τῆς Φιλιππουπόλεως ἕως ὡρῶν δεκατεσσάρων.

(ε) Τὸ δὲ Παζαρτζίκιον ἕως ὡρῶν ἓξ.

ἐγκρίτων ἀρχιερέων, κατὰ τὰ παλαιὰ πρακτικὰ (α), καὶ ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν δέκα ἐπισκοπάς, οἱ δ' ἀπὸ τούτων ἐπίσκοποι ἐκαλοῦντο οὕτως. Ὁ Ἀγαθονικείας· ὁ Λιοτίτσης· ὁ Σκουταρίου· ὁ Λεύκης· ὁ Βλέπτου· ὁ Δραμίτσης· ὁ Ἰωαννίτσων· ὁ Κωνσταντίας· ὁ Βελικίας· ὁ Βουκούβων· τὰ νῦν δὲ δύο μόνον ἔχει ἐπισκόπους τὸν Ἀγαθονικείας, καὶ Λεύκης, καὶ τούτους ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι· διότι πᾶσαι αἱ ἐπισκοπαὶ αὐτῆς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἁλώσει ἐξηρημώθησαν.

§. η'. Εἴπομεν οὖν, ὅτι ἡ Φιλιππούπολις ἔχει τὴν μέσην θέσιν πρὸς τὴν λοιπὴν Ἐπαρχίαν· καὶ ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ἕως τῶν μεθορίων τῆς Ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως, ὅπου ἐστί τι χωρίον τῆς Τοπαρχίας Χάσκιογι, καλούμενον Χαρμανλί, ἐξακουόμενον δὲ διὰ τὸ μέγα ἐν αὐτῷ λιθόκτιστον Πανδοχεῖον, εἰσὶν ὧραι δεκαεννέα· ἴσον δὲ καὶ τὸ ἀπὸ βορέως διάστημα ἕως τινὸς χώρας τοῦ Καζανλικίου, Σίπκας καλουμένης, ἥτις ἐστὶ μεθόριον τῆς Ἐπαρχίας Τορνόβου· ἀπὸ δὲ δυσμῶν ἕως τοῦ μέρους, ὅπου ὁ Ἕβρος ποταμὸς χωρίζει τὸν Αἷμον ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης εἰσὶν ὧραι δώδεκα. Ἐντεῦθεν ἡ Ῥοδόπη ἄρχεται ἐκφύειν ὡσεὶ κλάδους τινὰς σχιζομένους καὶ χωριζομένους ὑπὸ χειμάῤῥων καὶ ποταμῶν· ὅθεν οἱ κλαδίσκοι τῆς Ῥοδόπης, ἢ αἱ ὑπώρειαι τούτου τοῦ ὄρους ἐκτεινόμεναι ἐπὶ διάστημα ἱκανόν, καταντῶσιν ἕως δύω ὡρῶν πλησίον τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπου ἐστὶ κείμενόν τι Μοναστήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου καλούμενον Μπελαστίτσας, ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῷ χωρίου, οὕτω καλουμένου· ὅπερ μεθερμηνεύεται ἀγαθὴ νίκη· καὶ ἴσως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπισκοπὴ Ἀγαθονίκεια. Ἐκεῖθεν δὲ κατ' εὐθεῖαν πρὸς νότον ἕως τινὸς χωρίου, ὃ καλεῖται Τσεπελάριον, καὶ ἔστι σύνορον τῆς Ξάνθης, εἰσὶν ὧραι δέκα· ὥστε καὶ ἡ πρὸς νότον ἔκτασις, ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ἕως Τσεπελαρίου, εἰσὶν ὧραι δώδεκα. Πᾶσα οὖν ἡ ἔκτασις τῆς Ἐπαρχίας κατά τε τὸ μῆκος, ἤγουν ἀπὸ δύσεως πρὸς ἀνατολάς, καὶ κατὰ τὸ πλάτος, ἤγουν ἀπὸ νότου πρὸς βοῤῥᾶν, ἐστὶν ἕως ὡρῶν τριάκοντα μιᾶς.

§. θ'. Κεῖται δὲ ἡ πόλις Φιλίππου ἐν τῷ βεσσικῇ χώρᾳ τῆς Θρᾴκης· ὅπου κατῴκουν τὸ πάλαι οἱ Τιλαταῖοι, καὶ ἔστι μεταξὺ τοῦ ἕκτου καὶ ἑβδόμου κλίματος πρὸς βοῤῥᾶν· διότι ἡ μεγίστη ἐν αὐτῇ ἡμέρα καταμετρεῖ ὥρας δεκαπέντε, καὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἐγγύς· ὡσαύτως καὶ ἡ νύξ· ὅθεν ἔπεται εἶναι τὸ πλάτος τοῦ τόπου ἕως μοιρῶν 43. Τὸ δὲ μῆκος κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐστὶ μοιρῶν 42. λεπτῶν 15. (β).

(α) Α'. Ὁ Καισαρείας. β'. Ὁ Ἐφέσου. γ'. Ὁ Ἡρακλείας. δ' Ὁ Ἀγκύρας. ε'. Ὁ Κυζίκου. ϛ'. Ὁ Νικομηδείας. ζ'. Ὁ Νικαίας. η'. Ὁ Χαλκηδόνος. θ'. Ὁ Θεσσαλονίκης. ι'. Ὁ Τορνόβου. ια'. Ὁ Ἀδριανουπόλεως. ιβ'. Ὁ Φιλιππουπόλεως.

(β) Πλάτος ἑνὸς τόπου λέγεται τὸ διάστημα, ὅσον ἀπέχει εἰς τόπος ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ κύκλου· ὅθεν τὸ πλάτος ἑκάστου τόπου πάντοτέ ἐστι τὸ αὐτὸ καὶ ἀκίνητον· τὸ δὲ μῆκος μετακινεῖται, ὅπως βούλεται ἕκαστος γεωγράφος. Οἱ κύριοι Αὐιάδελφοι Καπετανάκη εἰς τὸν α'. τόμον τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν εἰσαγωγῆς γράφουσι τὸ πλάτος Φιλιππουπόλεως μοιρῶν 42. λεπτῶν 20.

§. ι'. Αὕτη ἡ πόλις τὸ πάλαι ἦν ᾠκοδομημένη ἐπάνω τριῶν λόφων συνημμένων ἀλλήλοις, καὶ φαινομένων ὡς τρίπους· διὸ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ὀνομάτων αὐτῆς ἐπεκράτει καλεῖσθαι Τριμόντιον· ἔστι δὲ ὁ μὲν τῶν λόφων πρὸς νότον, καὶ ἀνατολὰς μικρὸν βλέπων, ὃς ἐστι τῶν τριῶν ὁ ὕψιστος, καὶ καλεῖται λόφος τῶν Σχοινοβατῶν, τουρκιστὶ δὲ Τσαμπᾶς Τεπές· διότι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου οἱ σχοινοβατοῦντες ποιοῦνται τὴν ἐσχάτην γύμνασιν, διὰ τῶν σχοίνων ἐπὶ τοῦ λόφου ἀναβαίνοντες, καὶ οὕτω μαρτυροῦνται σχοινοβάται ἔντεχνοι· ὁ δὲ ἕτερος λόφος νεύει πρὸς βορρᾶν, ὃς ἔχει τὴν μέσην οἱονεὶ θέσιν πρὸς πᾶσαν τὴν πόλιν, καὶ καλεῖται Νεμπὲτ Τεπές, ἀπὸ τῆς συμφωνίας τῶν μουσικῶν ὀργάνων, κρουομένων ἐπ' αὐτοῦ κατά τε τὰς νηστείας, καὶ ἑορτὰς τῶν Ὀθωμανῶν· ὁ δὲ τρίτος πρὸς δύσιν, λόφος τῆς διανομῆς τοῦ ὕδατος καλούμενος, ἤτοι Ταξὶμ Τεπὲς τουρκιστί· διότι ὕδωρ ἱκανὸν ἀπό τινος πλησίον χωρίου, ὃ καλεῖται Μάρκοβον, δι' ὑπογείων σωλήνων ἐφέρετο ἐπὶ τοῦτον τὸν λόφον, κἀκεῖθεν διεμερίζετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν πόλιν· ἐν δὲ τῇ ἁλώσει αὐτῆς τοῦ τείχους καθαιρεθέντος, κατεσκάφησαν καὶ οἱ ὑδραγωγοὶ σωλῆνες, τὰ τουρκιστὶ κιούγκια καλούμενα.

§. ια'. Παρὰ τοῦτον τὸν λόφον εἰς τὸ ἀπὸ δυσμῶν μέρος τῆς πόλεως εἰσὶ καὶ ἕτεροι τέσσαρες λόφοι, οὐ μακρὰν ὁ εἷς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου ἀπέχοντες, ὧν ὁ εἷς καλεῖται Καμπάνα (α) ἀπὸ τοῦ ὡρολογείου τοῦ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου ᾠκοδομημένου· ὅπερ διὰ τὸ μέγεθος καὶ μόνον εἰς πᾶσαν τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα τῆς πόλεως εἰς διάστημα ἱκανὸν ἠχούεται· ἐπὶ τούτου τοῦ λόφου εἰσὶ καὶ ἕτεραι δύο οἰκοδομαὶ λιθόκτιστοι καὶ αὐταί, ἡ μὲν τὴν πυρίτην κόνιν περιέχουσα τῆς πόλεως, ἡ δὲ τὰ πυροβόλα ὅπλα, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτοῖς τεταγμένους στρατιώτας· ὁ δὲ ἕτερος λόφος καλεῖται Κρηνίς, καὶ τουρκιστὶ Μπουναρτσίκι, διά τινα πηγὴν ἐπ' αὐτὴν ῥεῖῤῥοον· ὁ δὲ τρίτος λόφος καλεῖται τοῦ Κράλη Μάρκου· διότι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου ἐστί τι μνῆμα μέγα λαξευτὸν ἐν τῇ αὐτοφυεῖ πέτρᾳ, ὃ καλοῦσι σκάφην τοῦ Κράλη Μάρκου· ὁ δὲ τέταρτος καλεῖται λόφος τῶν δρυάδων Νυμφῶν, τουρκιστὶ δὲ Τσιντὲν Τεπές· ὃς ἐστιν ὁ ὕψιστος τῶν τεσσάρων καὶ πυραμοειδής· δύο οὖν καὶ ἐκ τούτων τῶν τεσσάρων λόφων, οἵτινές εἰσι πλησιέστεροι τῆς πόλεως, ὅ,τε τῆς Καμπάνης, καὶ ὁ τῆς Κρηνίδος τὰ νῦν εἰσι κατῳκισμένοι, καὶ ἔστιν ἤδη ἡ πόλις, ὡς εἰπεῖν πεντάλοφος.

§. ιβ'. Τὸ δὲ ὄνομα Φιλιππούπολις ἔλαβεν ἴσως οὐκ ἀπὸ τοῦ Καίσαρος Φιλίππου, ὡς λέγει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ Κεφαλαίῳ ιδ'. καὶ ὁ γεωγράφος Μελέτιος ἐν τῇ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Λουκιανοῦ τοῦ

(α) Σ.Δ. Ὁ *Paul Tafferner* (1665) ὁμιλεῖ διὰ τὴν Καμπάναν λέγων. «Τὸ ὡρολόγιο χτυπᾶ τὴν ἡμέραν, πρᾶγμα ποὺ σὲ λίγες πόλεις βαρβαρικῶν χωρῶν ἁπαντᾶ καὶ ποὺ λείπει κι' ἀπὸ τὴν Ἀδρ)πολη καὶ Κ)Πολη».

Σαμοσατέως (α), ὅς τις ἐχρημάτισε πρὸ τοῦ Φιλίππου Καίσαρος (β). Πιθανὸν δέ, ὅτι μετὰ τὸν Φίλιππον Ἀμύντου, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, διὰ τὰς συνεχεῖς μεταλλαγὰς τῶν ἐξουσιαστῶν ὅλης τῆς Θρᾴκης, ἔπαθε καὶ αὕτη ἡ πόλις τινὰ ἐρήμωσιν, καὶ εἰς πολίχνιον κατήντησε, καὶ ὕστερον ὁ Καίσαρ Φίλιππος ἀνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ καλλωπισμοῦ μεγάλου, καὶ περιβόητον τῶν ἐν Θρᾴκῃ (καθὼς λέγει ἡ Κομνηνὴ) πεποίηκε πόλεων, ἱππικά τε καταστησάμενος ἐν αὐτῇ μέγιστα, καὶ ἄλλα κατασκευάσματα θαύματος ἄξια· ὧν οὐδὲν τὴν σήμερον καταφαίνεται· πλὴν ἐν τῷ δυτικῷ μέρει τῆς πόλεώς ἐστί τι πεδίον μέγα πρὸ τῆς πόλεως κείμενον, καὶ ἐν αὐτῷ ἰσομεγέθη τινὰ τετράπλευρα, μείζονα τόπον τοῦ σταδίου περιέχοντα, καὶ δένδρα πάμπολλα, μεγάλα τε καὶ συνηρεφῆ, ἅτινα διαχωρίζουσι τὰ τετράπλευρα· ὀνομάζουσι δὲ αὐτὰ Τοῦρκοι Σαράγι, ἤγουν Παλάτιον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἕκτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ἤγουν τὴν Παρασκευήν, ἐξέρχονται ἐν αὐτοῖς ἔφιπποι, καὶ ἱπποδρομοῦσι παίζοντες τὸ δοράτιον, ὃ τσιρίτι καλοῦσιν· οἱ δὲ θεαταὶ ἐπὶ τῶν περιεχόντων τὰ στάδια ἀνεστηκότων χωμάτων κάθηνται ὑποκάτω τῆς τῶν δένδρων σκιᾶς· τοῦ δὲ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μένουσί τινα λείψανα, ἀφ' ὧν τὴν ὀχυρότητα, ἣν εἶχε τὸ πάλαι ἡ πόλις συμπεραίνομεν· ἀλλὰ καὶ νῦν τάφρῳ ὀχυρῷ, εἶτ' οὖν χάνδακι περιορίζεται. πᾶσα ἡ πόλις· σώζονται δὲ καὶ δύω πύλαι αὐτοῦ τοῦ τείχους, ἡ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν, ἡ δὲ ἀπὸ δυσμῶν τῆς πόλεως κείμεναι· καὶ μία ἐκκλησία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς μικρὰ λιθόκτιστος μετὰ θόλου, ἀπὸ νότου κειμένη τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὑπώρειαν

(α) Λουκιανὸς ἐν τῷ διαλόγῳ δραπέται· ἐν ᾧ διαλέγονται ὅ,τε Ἑρμῆς, καὶ ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ἡ Φιλοσοφία.

Ἑρμ. » οὐκοῦν εὐθὺ τῆς Θρᾴκης ἀπιτέον. Ἡρακ. «εὖ λέγεις, καὶ ἡγήσομαί γε » ὑμῖν τῆς ὁδοῦ· οἶδα γὰρ τὰ Θρᾳκῶν ἅπαντα συχνάκις ἐπελθών· καί μοι τήνδε ἤδη » τραπώμεθα. Ἑρμ. ποίαν λέγεις ; Ἡρακ. ὁρᾶτε ὦ Ἑρμῆ, καὶ Φιλοσοφία δύο μὲν » ὄρη μέγιστα καὶ κάλλιστα ὀρῶν ἁπάντων ; Αἶμός ἐστι τὸ μεῖζον, ἡ καταντικρὺ δὲ » Ῥοδόπη· πεδίον δὲ ὑποπεπταμένον πάμφορον, ἀπὸ τῶν προπόδων ἑκατέρων εὐθὺς » ἀρξάμενον ; καί τινας λόφους τρεῖς, πάνυ καλοὺς ἀνεστηκότας, οὐκ ἀμόρφους τὴν » τραχύτητα, οἷον ἀκροπόλεις πολλὰς τῆς ὑποκειμένης πόλεως ; καὶ ἡ πόλις γὰρ ἤδη » φαίνεται. Ἑρμ. νὴ δι' ὦ Ἡράκλεις, μεγίστη καὶ καλλίστη ἁπασῶν· πόῤῥωθεν οὖν » ἀπολάμπει τὸ κάλλος· καί τις ποταμὸς μέγιστος παραμείβεται, πάνυ ἐν χρῷ ψαύων » αὐτῆς. Ἡρακλ. Ἕβρος μὲν οὗτος, ἡ δὲ πόλις ἔργον Φιλίππου ἐκείνου».*)

*) Οὐ δύσκολον ἐννοῆσαι περὶ ὁποίας Φιλιππουπόλεως ὁ λόγος· ἢ ὅτι περὶ ἐκείνης, ἥτις καὶ Τριμόντιον ἐλέγετο πρότερον, καὶ Καλύβη, καὶ Πουλπουδαίνη, καὶ Εὐμολπιάς, κειμένη πρὸς τὸν Ἕβρον ποταμὸν μεταξὺ Αἵμου καὶ Ῥοδόπης· διὰ τοῦτο ὠνόμασται Τριμόντιον, ὅτι τρία ὄρη ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν τειχῶν αὐτῆς περιέχονται. «Παλμέριος Ἰάκωβος ὁ σχολιαστὴς Λουκιανοῦ».

(β) Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς ἐχρημάτισεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Κομμόδου. » Εὐγένιος ἐν τῇ λογικῇ αὐτοῦ, εἰς τὸ περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου φίφ. §. κ'. ὁ δὲ Δομαίρων ἐν τῇ ἐπιτομῇ τῆς γενικῆς ἱστορίας λέγει, ὅτι ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐβασίλευσε πρὸ τοῦ Φιλίππου Καίσαρος 83 ἔτη. Ἀνάγνωθι τὴν μετάφρασιν τῆς γενικῆς αὐτοῦ ἱστορίας τόμῳ β'. περὶ βασιλείας Ῥωμαίων.

τοῦ λόφου, τοῦ ἐπονομαζομένου τῶν Σχοινοβατῶν· ἧς ἐν τῷ τείχει ἐπὶ πέτρας εἰσὶ γράμματα Ἑλληνικὰ διὰ τὴν πολυκαιρίαν τὰ πλείω διεφθαρμένα, περιέχοντα τὰ ἑξῆς :

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ. . . . .ΥΔΙΑΜΟΝΗΣ
ΜΑΥΡΗΛΙΟΥ. .ΛΑΙΤΩΝ Ε ΙΙΙ ΚΑΙΛ
ΑΥΡΗΛΙΟΥΟ-Ν ΡΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΚΩΝ
ΦΙΛΙΣΚΟΣ Κ . . . . . ΙΟΣΑΡΚΟ. . .
. . . ΑΝΕΘΗΚΕ ΑΡΤΕΜΕΙΣΙΑΔΙ ΜΕ
ΤΑ ΙΕ — ΡΟΣΙ ΙΗΝ ΕΚΙ . . . .
ΚΟΥΝΤΟΣ ΑΛΦΕΙΟΥΝΟΣ ΕΝΩΝΙΟΥ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΥΟΝΤΟΣ ΛΑΟΥ ΕΥ-
ΔΑΙΜΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΦΛΑΟΥΙΑΝΟΥ

» Καὶ ἐν ἑτέρᾳ πέτρᾳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας.

ΤΥΧΗ
..... ΙΙΟΥ ΤΟΥ ΥΠΑΤΙΚΟΥ
ΤΩΥ . . . . . ΝΑΦΥΛΗΚΕΝΔΡΙΣΕΙΣ

Καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κατὰ τὸ μέσον τῆς πόλεως κειμένη, ὄπισθεν τοῦ ἁγίου βήματος αὐτῆς ἐν τῷ τείχει εἰσὶ γράμματα ἐπί τινος πέτρας περιέχοντα τάδε.

ΑΚΤΙΟΣ ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥΣ ΚΛΥΝΤΗ-
ΡΑΣ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΣΥΝΤΟΙΣ ΥΠΟ-
ΘΕΜΑΣΙΝΕΚΤΩΝ ΙΔΙΩΦΙΛΗ ΑΡΤΕ-
ΜΙΣΙΑΔΙ ΑΝΤΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΠΙ-
ΜΕΛΙΤΕΥΟΝΤΟΣ ΦΛΟΥΒΙΟΥ ΕΥΔΑΙ-
ΜΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΦΛΑΟΥΙΑΝΟΥ

Καὶ ἔντινι πανδοχείῳ λιθοκτίστῳ μολυβδοεσκεπασμένῳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ κειμένῳ τῆς πόλεως, ἔστι τις δεξαμενὴ ὕδατος μεγίστη τετράπλευρος ἐκ λίθου, ἐφ' ἧς εἰσι ταῦτα γεγραμμένα.

ΕΡΕΝΝΙΟΣ ΗΡΑΚΛΙΑΝΟΣ ΓΕΡΟΥ-
ΣΙΑΣΤΗΣ ΦΙΛΙΠΟΥΠΟΛΙΤΗΣ ΕΚ
ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΕΑΥΤΩΚΑΙ ΤΗΣ ΥΒΙ-
ΩΕΑΥΤΟΥ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΑΘΗΝΟΔΩ-
ΡΟΥ ΚΑΤΕΣΚΕΥΣΕ ΤΗΝ ΣΟ-
ΡΟΝΣΥΝ ΤΩ ΓΡΑΔΩ ΑΝΕΞΟΔΙΑ-
ΣΤΟΝ·ΟΣΑΝΔΕΙΙΩΛΗΣΙΔΩΣΙ ΔΩΕΙ ΤΩ
ΦΙΣΚΩ ΔΗΝΑΡΙΑ

Καὶ πρὸ χρόνων δέ τινων, ὅτε περιεφράγη ἡ πόλις τάφρῳ, κατεφάνησαν εἰς βάθος κατὰ τὸ νότειον μέρος τῆς πόλεως, σχήματα θεάτρου, τῶν καθισμάτων ὄντων κατεσκευασμένων ἐκ λίθων μεγίστων ἰσοπλεύρων· καὶ πέρυσιν ἔν τινι οἰκίᾳ κατ' ἐκεῖνο τὸ νότιον μέρος τῆς πόλεως, εὑρέθη τι ἔδαφος ἐστρωμένον διὰ ψηφίδων ποικίλων, καὶ συνεχῶς εἰς τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως εὑρίσκονται μάρμαρα, τὰ μὲν ἔχοντα γεγλυμμένον ἔφιππόν τινα, καὶ μίαν κόρην πλησίον αὐτοῦ ἱσταμένην, τὰ δὲ κεφαλὴν βοὸς ἐστεφανωμένην· ἕτερα δὲ πάλιν ἀγάλματα κεράμεια εἰς σχῆμα κεφαλῆς Σατύρων· εὑρίσκονται δὲ σπανίως καί τινα μάρμαρα ἔχοντα γλυπτὸν τὸν Ἡρακλῆν μετὰ λέοντος παλαίοντα. Ἀλλ' ἔν τινι Μοναστηρίῳ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλαίνης ἐπονομαζομένῳ, ἐν τῇ μάνδρᾳ τούτου τοῦ Μοναστηρίου εὑρίσκεται μία εἰκὼν τοιαύτη γλυπτὴ τοῦ Ἡρακλέους μετὰ λέοντος προσπαλαίοντος, ἥτις ἐστὶ τεχνικωτέρα ἁπασῶν· καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ διάφορα κατὰ καιροὺς εὑρίσκονται ἐν τῇ πόλει, καὶ ἔξω τῆς πόλεως σημεῖα ἀρχαιότητος.

Τὸ δὲ χάραγμα τῶν νομισμάτων ταύτης τῆς πόλεως ἦν τοιοῦτον. (Πίν. Β') [1]

§. ιγ'. Ποταμὸς δ' ὁ παραῤῥέων τῇ πόλει, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διερχόμενος δι' αὐτῆς, ἐστὶν ὁ Ἕβρος· ὃς διέρχεται διὰ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς πόλεως, καὶ ἔστι τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ κείμενον τῆς πόλεως μέρος, συνημμένον διὰ γεφύρας ξυλίνης· ἡ δὲ περιφέρεια τῆς πόλεως ἁπάσης τὰ νῦν ἐστιν ἕως ὡρῶν τριῶν.

§. ιδ'. Οἱ ἐγκάτοικοι ταύτης τῆς πόλεώς εἰσι πέντε γένη, Τοῦρκοι, Χριστιανοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, οἵτινες καὶ Ῥωμαῖοι καλοῦνται, Ἀρμένιοι, Μανιχαῖοι, ἤγουν οἱ κοινῶς λεγόμενοι Παυλικιάνοι ἀπὸ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῶν υἱῶν τῆς Καλλινίκης (α), καὶ Ἑβραῖοι· οὓς πάντας εἴ τις εἰς δεκαπέντε διέλοι μέρη, τὰ μὲν ἕνδεκά εἰσι Τοῦρκοι, τρία δὲ ἀνατολικοὶ Χριστιανοί, ἤγουν Ῥωμαῖοι, καὶ τὸ λοιπὸν ἓν συμπληροῦσι τὰ λοιπὰ τρία γένη, οἱ Ἀρμένιοι, λέγω, οἱ Παυλικιάνοι, καὶ Ἑβραῖοι, ὧν ἕκαστος τὴν ἰδίαν προφέρει διάλεκτον· οἷον, οἱ μὲν Τοῦρκοι τὴν τουρκικήν, οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἁπλῆν ἑλληνικήν, οἱ Ἑβραῖοι τὴν ἑβραϊκήν, οἱ δὲ Παυλικιάνοι τὴν σλαβονικήν, ἤτοι τὴν βουλγαρικήν· οὐκ ὀλίγοι δ' ἐξ αὐτῶν εἰσιν εἰδήμονες τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης, οἱ δὲ πλείους τὴν τουρκικὴν προφέρουσιν· ἥτις καὶ ἐπικρατεῖ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας ἔν τε τῇ πόλει, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἐπαρχίᾳ.

---

1) Σ.Δ. Ἐπιτάσσεται τοῦ ἔργου καὶ πίναξ νομισμάτων, τοῦ ὁποίου τὸ μέγεθος καὶ ἡ ὠχρότης δὲν μᾶς ἐβοήθησαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν κλισὲ ὁλοσελίδου.

(α) Οὗτοι οἱ Παυλικιάνοι πρότερον κατῴκουν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Ἀρμενίας, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισχὴς μετήνεγκεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας, καὶ κατῴκισεν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Φιλιππουπόλεως, καὶ ἐκ ταύτης τῆς Ἐπαρχίας διεσπάρησαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας· τὰ νῦν δὲ οὐκ ἀκολουθοῦσι τῷ δόγματι τῶν Μανιχαίων, ὑποσυρέντες πρὸ χρόνων τῷ δόγματι τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθ' ὅλα εἰσὶ Παππίσται.

§. ιε'. Ἔστι δ' ἐν τῇ πόλει καὶ γυμνάσιόν τι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλοῦ μὲν συνεστός, ἤδε δὲ διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῶν πᾶσαν τὴν Ἐπαρχίαν ἀναστατούντων ληστῶν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διὰ τὸ φιλόμουσον τοῦ νῦν ἀρχιερατεύοντος, πλείονος ἐπιμελείας ἀξιούμενον, τυχὸν δὲ σὺν Θεῷ καὶ ἀξιωθησόμενον. Τῶν δὲ Ὀθωμανῶν γυμνάσιά εἰσι πλείονα, Μεκτέπια ὑπ' αὐτῶν καλούμενα· διὸ οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐξ αὐτῶν εἰσι παιδείας τρόφιμοι· πάντες δὲ ἁπλῶς οἱ ἐν τῇ πόλει Τοῦρκοι εἰσὶν ἐπιεικεῖς, καὶ ἥμεροι πρὸς τὰ ἄλλα γένη, φιλότεχνοί τε καὶ φιλέμποροι οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων γενῶν· ἀλλ' ἐκ πάντων φιλεμπορώτεροί εἰσιν οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος Χριστιανοί, ἤτοι οἱ Ῥωμαῖοι· οἵτινες ἐμπορεύονται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, καὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Ἀσίαν πᾶσαν· οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας ἀπέρχονται πραγματευόμενοι, ὅπου καὶ ἀποικία τανῦν οὐκ εὐάριθμός ἐστι Φιλιππουπολιτῶν.

§. ις'. Αἳ δὲ περὶ τὴν πόλιν κῶμαι, καὶ χῶραι, καὶ χωρία, αἵ τινες ὑποτελεῖς εἰσιν αὐτῇ τῇ πόλει, καὶ ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ Τοπαρχίᾳ Φιλιππουπόλεως περιέχονται, ἕως τῶν τριακοσίων ἑξήκοντα ἀριθμοῦνται· καὶ αἳ μὲν ὑπὸ Τούρκων μόνον εἰσὶν οἰκούμεναι, αἳ δὲ ὑπὸ Χριστιανῶν, αἳ δὲ πλείους ἀναμεμιγμέναι εἰσὶν ἐκ τούτων τῶν δύω γενῶν, τῶν Τούρκων τὸ πλεῖστον τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς καὶ ἐν τῇ πόλει ἐχόντων· οὐδεμία δὲ νῦν κώμη, ἢ χώρα ταύτης τῆς Τοπαρχίας, ὡς καὶ ἁπάσης τῆς Ἐπαρχίας, ἔχει τὴν προτέραν αὐτῆς καλλονήν· διότι αἳ πλείους πρὸ χρόνων τινῶν ἀνάστατοι ὑπὸ τῶν ληστῶν γεγόνασιν, αἳ δὲ καὶ ἀπετεφρώθησαν· οὐκ ἀφῆκε μέντοι ἡ δίκη κἀκείνους ἀτιμωρήτους.

§. ιζ'. Περὶ τῶν κωμῶν οὖν καὶ χωρῶν τῆς Τοπαρχίας ταύτης ἔδει πρῶτον διαλαβεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἔκτασις αὐτῆς ἐπὶ πλεῖον διήκει, καὶ πολλαὶ κῶμαι, καὶ χῶραι αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἄλλων κεῖνται Τοπαρχιῶν· διὰ τοῦτο βέλτιον ἂν εἴη περὶ ἁπάσης ὁμοῦ τῆς Ἐπαρχίας κατὰ τάξιν ἐρεῖν, καὶ προσθεῖναι ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, καὶ κώμῃ ἀπὸ τίνος Τοπαρχίας ἔχει τὴν διακράτησιν· ποιητέον δὲ τὴν ἀρχήν, ὅθεν δοκεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἀκριβεστέρα γενήσεσθαι· καὶ πρῶτον ῥητέον περὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς, καὶ ὅση καὶ οἵα ἡ εὐμορφία ταύτης τῆς γῆς.

§. ιη'. Πᾶσα τοιγαροῦν ἡ Ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως εὔφορός ἐστιν ἱκανῶς σίτου, καὶ ὀσπρίων διαφόρου εἴδους, ὡσαύτως οἴνου, καὶ ὀρύζης, καὶ σησάμου, καὶ μετάξης, ὧν γίνεται ἐξαγωγὴ καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ μέρη· οὐχ ἡ σησάμη δὲ ἐξάγεται, ἀλλὰ τὸ ἔλαιον αὐτῆς· διότι ἱκανά εἰσιν ἐλαιουργεῖα ἔν τε Φιλιππουπόλει δι' ἱππομύλων, καὶ ἐν ταῖς παρακειμέναις αὐτῆς κώμαις, καὶ χώραις δι' ὑδρομύλων ἐξάγοντα τὸ σησαμοέλαιον· ἔτι δὲ καὶ ὀπωρικά εἰσιν ἀρκοῦντα τῇ Ἐπαρχίᾳ, καὶ νικοτιανή, ὁ καλούμενος καπνός, καὶ κτηνοτροφίαι ὁμοίως, μάλιστα δὲ τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν, ὧν τὰ μαλλία ἐργάζονται αἱ πλείους τῶν χωρικῶν γυναικῶν, καὶ κατασκευάζουσι τὰ πρὸς χειμῶνα ἐπιτήδεια μάλλινα ὑφάσματα, ἄτινα γρύζα ἁπλῶς καλοῦσι,

τουρκιστὶ δὲ ἀμπᾶς ὀνομάζεται· καὶ τούτων οὖν γίνεται ἐμπόριον ἱκανόν, εἰς πᾶσαν τὴν Τουρκίαν διακομιζομένων· τὰ δὲ αἰγεῖα δερμάτια βαπτόμενα μετακομίζονται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κόνις πυρῖτις κατασκευάζεται ἔν τε Φιλιππουπόλει, καὶ ἐν ἄλλοις τῆς Ἐπαρχίας μέρεσι.

§. ιθ'. Σκουτάριον, καὶ κοινῶς Σκουταρέτον, καὶ τουρκιστὶ Δογαντσέλαι· χωρίον μὲν τὰ νῦν μικρὸν τῆς Τοπαρχίας Φιλιππουπόλεως ὑπὸ Χριστιανῶν μόνον οἰκούμενον, ἀπέχον τῆς Φιλιππουπόλεως ἕως δύω ὡρῶν καὶ ἡμισείας πρὸς καικίαν· (§. ς'.) τὸ πάλαι δὲ ἦν Ἐπισκοπή, καὶ ὁ ταύτης ἐπίσκοπος ἐκαλεῖτο Σκουταρίου.

§. κ'. Τσιρπάνη, κωμόπολις καὶ Τοπαρχία χωριστή, ἀπέχουσα τῆς Φιλιππουπόλεως ἐννέα ὡρῶν διάστημα πρὸς καικίαν, ὡς εἴπομεν. (§. ϛ'.) Τὸ μέγεθος ταύτης τῆς Τσιρπάνης ἐστὶν ἕως χιλίων οἰκιῶν, ὧν τὸ ἓν τρίτον μόλις εἰσὶ Χριστιανοί, οἵτινες τὴν ἁπλῆν σλαβονικήν, ἤγουν τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν προφέρουσιν (α)· οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι.

§. κα'. Αὕτη ἡ Τοπαρχία Τσιρπάνης περιέχει χωρία τουρκικά τε καὶ βουλγαρικά, ἤτοι χριστιανικὰ ἕως ἑξήκοντα τὸν ἀριθμόν, ὧν τὰ ἡμίση εἰσὶν ὑπὸ τὸν Τουρνόβου, ἡ δὲ Τσιρπάνη μετὰ τῶν λοιπῶν ἡμίσεων αὐτῆς χωρίων εἰσὶν ὑπὸ τὸν Φιλιππουπόλεως. Ἐν ταύτῃ τῇ Τοπαρχίᾳ γίνεται ὁ κάλλιστος σῖτος· διὸ καὶ οἱ πλείους εἰσὶ γεωργοί.

§ κβ'. Σίκπα, χώρα τῆς Τοπαρχίας Καζανλικίου, οὗ καὶ ἀπέχει δύω ὡρῶν διάστημα· κεῖται δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Αἵμου, καὶ ἔστι πρὸς βορρᾶν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἀπέχουσα αὐτῆς ὥρας δεκαεννέα, ὡς ἔφημεν. (§. η.) τὸ μέγεθος ταύτης ἐστὶν ἕως τριακοσίων οἰκιῶν, πάντες δὲ ὀρθόδοξοι, τὴν γεωργικὴν οἱ πλείους μετερχόμενοι.

§. κγ'. Καλόφερος, χώρα καὶ αὕτη, ἡ κώμη τοῦ Καζανλικίου, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν τοῦ Αἵμου κειμένη, πρὸς δυσμὰς τῆς Σίπκας καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Φιλιππουπόλεως· καὶ τῆς μὲν Σίπκας ἀπέχει ὥρας ἕξ, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως ὥρας δεκατέσσαρας· αὕτη ἡ κώμη πρότερον μὲν ἦν μείζων, ἀλλ' ἐπειδὴ κατεκάη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν ληστῶν, νῦν ἀνακαινισθεῖσα μόλις πεντακοσίας, ἢ ἑξακοσίας τὸν ἀριθμὸν περιέχει οἰκίας· πάντες δὲ οἱ ἐνοικοῦντές εἰσι Χριστιανοί· ὧν οἱ πλείους εἰς τὴν Εὐρώπην πραγματεύονται διὰ δερμάτων βεβαμμένων, τῶν λεγομένων κορδοβανίων, καὶ ἄλλων τινῶν πραγματειῶν. Ἐν ταύτῃ ἐργάζονται αἱ γυναῖκες τὰ μάλλινα ὑφάσματα, τὰ κοινῶς γρύζα καλούμενα· εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ τῇ κώμῃ καὶ δύο ἀσκητήρια γυναικεῖα, ὧν

(α) Ἐκτὸς τῆς Φιλιππουπόλεως, καί τινων χωρίων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ῥοδόπης κειμένων, ὅπου φαίνεται, ὅτι ἀποικία τίς ἐστιν ἑλληνική, εἰς πάντα τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Ἐπαρχίας ἡ βουλγαρικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνειθίζεται· μάλιστα δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ῥοδόπης κείμενα χωρία, τὸ μέρος ἐκεῖνο δηλαδή, ὅπερ καλεῖται Γιαϊλᾶς, κσὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ τὴν βουλγαρικὴν μόνον προφέρουσι· σπανίως δὲ ἡ ἁπλῆ ἑλληνικὴ συνειθίζεται ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ἔν τισι κώμαις καὶ χώραις.

αἱ μονάζουσαι ταῖς ἰδίαις χερσὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα πορίζονται· διότι ἐξυφαίνουσι τὰ λεπτότερα μάλλινα ὑφάσματα, ἐξ ὧν σινδόνας κατασκευάζουσι καὶ περιβόλαια, τὰ κοινῶς ῥάσα λεγόμενα· διὰ ταύτης τῆς κώμης διέρχεται ὁ Ταίναρος ποταμός, κοινῶς Τοῦντσα, τὰς πηγὰς ἐκεῖθεν πλησίον ἔχων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄρους Αἴμου· πλησίον δὲ αὐτῆς ἐντὸς τοῦ ὄρους Αἴμου ἐστὶ καί τι Μοναστήριον βουλγαρικόν, (α) ἐπονομαζόμενον τῆς Καλοφέρου ἀπὸ τῆς παρακειμένης αὐτῷ κώμης. Εἰσὶ δὲ καί τινα χωρία τοῦ Καζανλικίου, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπαρχίᾳ Φιλιππουπόλεως περιεχόμενα, ἅτινα κεῖνται μεταξὺ τῆς Καλοφέρου, Σίπκας, Καζανλικίου, καὶ Τσιρπάνης.

§. κδ'. Κάρλοβον, κωμόπολις τῆς Τοπαρχίας Φιλιππουπόλεως εἰς τοὺς πρόποδας καὶ αὕτη τοῦ ὄρους Αἴμου κειμένη, δύω ὥρας ἐντεῦθεν τῆς Καλοφέρου, ἤτοι πρὸς δυσμάς, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως ἀπέχει ὥρας δώδεκα πρὸς βορρᾶν· καὶ τοσοῦτόν ἐστι καθ' αὐτὸ τὸ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ἕως τοῦ ὄρους Αἴμου διάστημα· τὸ μέγεθος αὐτῆς ἕως χιλίων οἰκιῶν, ὧν τὸ ἓν τέταρτον Χριστιανοί, οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι· ἐν ταύτῃ κατὰ πᾶσαν ἕκτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ἤγουν τὴν Παρασκευὴν συνίσταται ἀγορὰ ἀπὸ τῶν πέριξ χωρίων· εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ καὶ τεχνουργεῖα, διάφορα, καὶ ῥοδωνιαὶ ἐν αὐτῇ τε καὶ περὶ αὐτήν, ἤτοι τριανταφυλλῶνες, ἱκαναί, ὅθεν ἐξάγουσι τὸ πνεῦμα τῶν ῥόδων, τὸ καλούμενον κοινῶς ῥαδόσταμα, καὶ τὸ ἐκ τῶν ῥόδων ἔλαιον, ἤτοι τὸ μῦρον· κατασκευάζουσι δ' ἐν αὐτῇ καὶ κόνιν πυρίτιν· τῶν δὲ γυναικῶν αἱ πλείους ἐργάζονται τὰ μάλλινα ὑφάσματα, ἤτοι τὰ γρύζα· καὶ δι' αὐτῆς διέρχεταί τις ποταμός, καὶ ἅπας ὁ τόπος καταβρέχεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

§. κε'. Μεταξὺ Καρλόβου, Τσιρπάνης, καὶ Φιλιππουπόλεως, ἐστί τις βουνὸς μικρὸς Καρατσᾶ Δάγ, ἤτοι δορκάδος ὄρος καλούμενον, ἐφ' οὗ εἰσιν ἱκανὰ χωρία τῆς Τοπαρχίας Φιλιππουπόλεως μικρά τε καὶ μεγάλα· τὸ μέγιστόν ἐστιν ἕως τριακοσίων οἰκιῶν, καὶ καλεῖται Χατσάρη· τούτων οἱ πλείους τὴν προβατευτικὴν μετέρχονται τέχνην, καὶ οἱ λοιποὶ τὴν γεωργικήν· ἀπέχει δὲ τὸ ὄρος τοῦτο τῆς μὲν Καρλόβου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ὄρους Αἴμου ἕως τριῶν ὡρῶν, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως ἕως ὀκτώ.

§. κϛ'. Σόποτ, ἢ Ἀκτσέκκλησε, χώρα καὶ αὕτη τῆς Φιλιππουπόλεως ἕως πεντακοσίων οἰκιῶν τὸ μέγεθος, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν τοῦ Αἴμου πλησίον τῆς Καρλόβου ἕως εἴκοσι λεπτῶν τῆς ὥρας, Χριστιανοὶ πάντες· ἐνταῦθά εἰσι καὶ ὑελουργεῖα κατασκευάζοντα διάφορα ἀγγεῖα ὑάλινα, μελανὰ ὅμως μικρόν, καὶ οὐχ' οὕτω διαφανῆ, ὡς ὁ κρύσταλος. Πλησίον δὲ αὐτῆς ἐστί τι Μοναστήριον βουλγαρικόν, ἐπονομαζόμενον Ἀκτσέκκλησε, ἀπὸ τῆς παρακειμένης αὐτῷ χώρας.

§. κζ'. Κλεισοῦρα, ἢ Πρασαδὶν Δερβέντι· χώρα καὶ αὕτη Φιλιππουπό-

---

(α) Βουλγαρικῇ δηλαδὴ διαλέκτῳ τὰς ἀκολουθίας ἀναγινώσκουσιν οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι καλόγηροι.

λεως ἕως πεντακοσίων οἰκιῶν, κειμένη εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν τοῦ Αἵμου, ἢ ἐν τῷ ὄρει Αἵμῳ, πλησίον τινὸς σφακτηρίας, ἢ στενωποῦ τοῦ αὐτοῦ ὄρους· καὶ ἀπέχει τῆς μὲν Φιλιππουπόλεως ἕως ὡρῶν δεκατεσσάρων, τῆς δὲ Ἀκτσέκκλησε ἕως πέντε ὡρῶν· συνορεύει δὲ καὶ μετὰ τῆς Σλατήτσας, ἧς καὶ ἀπέχει ἕως τριῶν, ἢ τεσσάρων ὡρῶν· Χριστιανοὶ μόνον καὶ ἐν ταύτῃ οἰκοῦσι, τὴν ποιμενικὴν οἱ πλείους μετερχόμενοι.

§ κη'. Κοπριστίτσα, ἢ Ἀβράδαλάνι, χώρα καὶ αὕτη Φιλιππουπόλεως, ἢ κώμη ἕως χιλίων οἰκιῶν, τὴν προβατευτικὴν καὶ οὗτοι μετερχόμενοι· κεῖται δὲ ἡ χώρα πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους Αἵμου, μέση οὖσα δύω ὡρῶν· ὡς γὰρ ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Αἵμου, μεταξὺ δηλαδὴ Αἵμου καὶ Φιλιππουπόλεως, ἔστι τις βουνὸς Καρατσᾶ Δάγ, ὡς ἔφημεν, (§.κε'.) οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Αἵμου ἐστί τι ὄρος ὑψηλὸν ἱκανῶς, μέσον Αἵμου καὶ Φιλιππουπόλεως, καὶ Παζαρτσικίου κείμενον, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Κοπριστίτσας ἐγγύς, καὶ καταλῆγον ἕως τοῦ ποταμοῦ Ἔβρου. Ὅθεν καὶ καλεῖται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Σρὲτ Γκορά, ἤγουν μέσον ὄρος· ἀπέχει δὲ ἡ Κοπρίστιτσα τῆς μὲν Κλεισούρας δύω ὡρῶν διάστημα πρὸς νότον, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως πρὸς βορρᾶν, καὶ δύσιν μικρόν, ἢ μεταξὺ βορρᾶ, καὶ δύσεως ὡρῶν δώδεκα.

§. κθ'. Λίτσα Ἰσάρ· ἀπὸ τῆς Κοπριστίτσας εἰς Φιλιππούπολιν ἐρχομένου τινὸς ἕως τεσσάρων ὡρῶν διάστημα, διαβαίνοντος, φημί, τὸ μέσον ὄρος, ἔστι τι πόλισμα καὶ τεῖχος, ἦγουν κάστρον περὶ αὐτὸ παλαιόν· ἐρείπιον ὅμως τανῦν, ἀπέχον τῆς Φιλιππουπόλεως κατ' εὐθεῖαν πρὸς βορρᾶν ἕως ὡρῶν ὀκτώ· καλεῖται δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων Λίτσα διὰ τὰ ἐν αὐτῷ πάμπολλα θερμὰ ὕδατα· καὶ οἱ ἐνοικοῦντες πάντες εἰσὶ Τοῦρκοι· ἐντὸς δὲ τοῦ τείχους, καὶ ἔξωθέν εἰσι λουτρὰ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἱκανά τε καὶ εὐμεγέθη, λιθόκτιστα, τὰ πάντα καὶ τὰ πλείω μετὰ θόλων, καὶ εἰς κάλλος πεποιημένα· καὶ εἰς μέρη τοσοῦτον θερμά εἰσι τὰ ὕδατα, ὥστε χεῖρα οὐκ ἐπιδέχονται. (α)

§. λ'. Πλησίον τῶν Θερμῶν, ἤτοι τῶν Λιτσῶν πρὸς Φιλιππούπολιν ἐρχομένου τινός, εἰσὶ πέντε, ἢ ἓξ χωρία, τὰ μὲν ὑπὸ Παυλικιάνων μόνον οἰκούμενα, τὰ δὲ εἰσιν ἀναμεμιγμένα ὑπὸ Παυλικιάνων, καὶ ἀνατολικῶν Χριστιανῶν.

§. λα'. Πανηγιούρισια, ἢ Ὀτλοὺκ Κιογὶ τουρκιστί· χώρα τοῦ Παζαρτσικίου, ἀπέχουσα αὐτοῦ μὲν τοῦ Παζαρτσικίου πρὸς ἄρκτον ἕως ἐννέα ὡρῶν, τῆς δὲ Κοπριστίτσας πρὸς δύσιν ἕως τεσσάρων ὡρῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Αἵμου κειμένη εἰς τὴν ὑπώρειαν αὐτοῦ τοῦ ὄρους· ἔστι δὲ τὸ μέγεθος ἕως ἑξακοσίων οἰκιῶν, ποιμένες ἅπαντες.

§. λβ'. Μπάνια τοῦ Ὀτλοὺκ Κιογί· χωρίον μικρὸν ἕως δύω ὡρῶν ἐπέ-

(α) Τίνος ἐστὶ κτίσμα τὸ τεῖχος τῆς Λίτσα Ἰσὰρ ἀγνοεῖται τὸ βέβαιον· πιθανὸν ὅμως, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως· ὅς τις διὰ πολλῶν φρουρίων ὠχύρωσεν ὅλα τὰ μέρη τῆς Θρᾴκης διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων, καὶ ἄλλων τινῶν ἐπέκεινα τοῦ Δουνάβεως οἰκούντων.

κεινα τοῦ Ὀτλοὺκ Κιογί, εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ μέσου ὄρους· ἔχει καὶ αὐτὸ θερμὰ ὕδατα ἱκανά, καί τινα λουτρὰ τῶν θερμῶν ὑδάτων.

§. λγ'. Καλογέροβον, καὶ τουρκιστὶ Γκέλβερε, χωρίον τοῦ Παζαρτσικίου ἕως διακοσίων οἰκιῶν, οἱ πάντες γεωργοὶ καὶ ἀμπελουργοί· κεῖται δὲ μέσον τοῦ Παζαρτσικίου, καὶ Ὀτλοὺκ Κιογί, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ καλουμένου μέσου ὄρους, ἐστί τι Μοναστήριον βουλγαρικὸν τῷ ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἐπονομαζόμενον.

§. λδ'. Βέτρενα, ἢ Δερβὲντ Γενὶ Κιογὶ τουρκιστί· ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Αἵμου κείμενον χωρίον ἕως τριακοσίων οἰκιῶν τὸ μέγεθος, γεωργοὶ καὶ οὗτοι καὶ ἀμπελουργοί· ἀπέχουσι δὲ τὰ Βέτρενα τοῦ μὲν Παζαρτσικίου ὥρας ἓξ, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως δώδεκα, καὶ ὡς τὸ Παζαρτσίκιον ἀρκτικοδυτικῶς κεῖται τῆς Φιλιππουπόλεως, οὕτω καὶ τὰ Βέτρενα τοῦ Παζαρτσικίου, καὶ ἔστι σύνορον μετὰ τῆς Ἐπαρχίας Σοφίας· ἀπὸ δὲ τῶν Βετρένων πρὸς νότον ἐρχομένου τινός, ἕως δύω ὡρῶν διάστημα, ἔστιν ὁ Ἔβρος ποταμός, ὑφ' οὗ καὶ σχίζεται ὁ Αἷμος ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης, ὡς εἴπομεν (§. η'.) καὶ λαμβάνει τέλος ἕως τούτου τοῦ χωρίου.

§. λε'. Μπέλοβον, χωρίον τι μικρὸν τοῦ Παζαρτσικίου, κείμενον παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἔβρου ποταμοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ ὄρους Ῥοδόπης· ἐπέκεινα δὲ τούτου ἕως καὶ ἡμισείας ὥρας κεῖται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ὄρους ἕτερόν τι χωρίον, μέγα Μπέλοβον καλούμενον· ἐν ᾧ κατασκευάζουσι κλεῖδας τεχνικὰς ἐξ ὀρειχάλκου, δηλαδὴ προύντζου, καὶ ἐκ σιδήρου· ἔστι δὲ τὸ Μπέλοβον σύνορον μετὰ τῆς Ἐπαρχίας Σαμοκοβίου, καὶ ὁδὸς ἀπάγουσα εἰς Σαμακόβιον.

§. λϛ'. Τσέπενα, ὡς Τοπαρχία χωριστή, ὑποτελὴς ὅμως εἰς Παζαρτσίκι, περιέχουσα ἑπτὰ χωρία πλησίον ἀλλήλων κείμενα, ὧν τὰ ἓξ εἰσὶ τουρκικά, καὶ ἓν μόνον βουλγαρικόν, Καμινίτσα λεγόμενον, ἕως ὀγδοήκοντα οἰκιῶν τὸ μέγεθος· κεῖνται δὲ τὰ Τσέπενα ἐντὸς τοῦ ὄρους, ἐπέκεινα τοῦ μεγάλου Μπελόβου ἕως τεσσάρων ὡρῶν πρὸς λιβόνοτον, ἤγουν μέσον νότου καὶ δύσεως. ἴσως τὰ Τσέπενά εἰσι τὸ μέρος ἐν ᾧ τελειοῦται τὸ ὄρος ὁ Ὄρβηλος, καὶ ἄρχεται ἡ Ῥοδόπη· ἔχει δὲ καὶ ὕδατα θερμὰ πλεῖστα, καὶ δύο λουτρὰ τῶν θερμῶν ὑδάτων καλῶς ᾠκοδομημένα· ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις φύεται μάλιστα λῖνον, τὸ κοινῶς λινάριον· εἰς τὰ Τσέπενα τὸ πάλαι ἦν φρούριόν τι ὀχυρόν, ὡς λέγει ἡ Βυζαντίς, τανῦν δὲ σώζονται αὐτοῦ τινα ἐρείπια· ἀπὸ τῶν Τσεπένων κατὰ νότον τις πορευόμενος ἕως ἑπτά, ἢ ὀκτὼ ὡρῶν διάστημα, φθάνει εἴς τι χωρίον τουρκικὸν καλούμενον Δοσπάτι, καὶ ἴσως τοῦτο τὸ χωρίον ἐστὶ τὸ σύνορον ἐν ᾧ τελειοῦται ὁ Ὄρβηλος, καὶ ἄρχεται ἡ Ῥοδόπη.

§. λζ'. Μπατάκι, χωρίον καὶ τοῦτο τοῦ Παζαρτσικίου ἕως ἑκατὸν οἰκιῶν, ἀπέχον τοῦ Παζαρτσικίου ἕως ἓξ ὡρῶν πρὸς δύσιν, ἢ μᾶλλον πρὸς λίβα, ἤγουν μικρὸν πρὸς νότον ἀπονεῦον· ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ εἰσὶ πριστήρια ἱκανά, δι' ὧν πρίζουσι τὰς σανίδας· κεῖται δὲ τὸ χωρίον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ῥοδόπης, ἢ ἐντὸς τοῦ ὄρους μικρόν, μεταξύ τινος ποτα-

μοῦ· ὃς ἐντεῦθεν κατέρχεται εἰς Περιστεράν· τὸ Μπατάκι ἐστὶν ἡ μέση καὶ εὐθεῖα ὁδός, ἡ ἄγουσα εἰς Σέρρας.

§. λη'. Περιστερά, ἢ Πέστερα, κώμη τοῦ Παζαρτσικίου ἕως ἑξακοσίων οἰκιῶν τὸ μέγεθος, ὧν τὰ δύο τρίτα εἰσὶ Χριστιανοί, καὶ οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι· κεῖται δὲ ἡ Περιστερὰ εἰς τὴν ὑπώρειαν τῆς Ῥοδόπης, ἀπέχουσα τοῦ μὲν Μπατακίου ὥρας δύο, τοῦ δὲ Παζαρτσικίου ὥρας τέσσαρας· ἐν ταύτῃ εἰσὶ μέτοικοι ἱκανοὶ ἀπὸ Βοσκοπόλεως· εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ πριστήρια ἱκανὰ σανίδων, καὶ σιδηρομεταλλεῖα, ἤτοι σαμακόβια· οἱ δὲ πλείους εἰσὶ βυρσοδέψαι, ἐργαζόμενοι καὶ βάπτοντες τὰ δέρματα.

§. λθ'. Μπατκούνιον, πόλις ποτὲ μεγάλη καὶ μητρόπολις τῆς Τοπαρχίας Παζαρτσικίου, ἀπέχουσα πρὸς δύσιν τοῦ Παζαρτσικίου ἐγγὺς δύω ὡρῶν, νῦν δὲ χωρίον μικρόν· ἔστι δὲ παρ' αὐτῷ τῷ χωρίῳ κείμενόν τι Μοναστήριον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου ἐπονομαζόμενον.

§. μ'. Παζαρτσίκιον, Πόλις μὲν ὑστερογενής, νῦν δὲ πρωτεύουσα τῆς Τοπαρχίας ταύτης ἁπάσης, ἀπέχουσα τῆς Φιλιππουπόλεως ἀρκτικοδυτικῶς, ὡς εἴπομεν (§. λδ'.) ὥρας ἓξ παρὰ τῷ Ἕβρῳ ποταμῷ, ὅστις ῥέει ἀπὸ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς πόλεως· ἔστι δὲ ἡ πόλις πᾶσα τετειχισμένη, ἐκ πλίνθων ἔχουσα τὸ περίφραγμα, καὶ περιέχουσα ἕως τεσσάρων, ἢ πέντε χιλιάδων οἰκίας, ὧν τὰ δύο τρίτα Τοῦρκοι, οἱ δὲ λοιποὶ Χριστιανοί· εἰσὶ δὲ καί τινες Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι. Ἐν ταύτῃ γίνεται ἐμπόριον ἱκανὸν παντὸς εἴδους πραγματειῶν, μάλιστα δὲ τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἤτοι τῶν γρύζων, ὧν γίνεται ἀγορὰ κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα· ἐξαιρέτως δὲ κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα ὅλον, καὶ ἕως τῆς δεκάτης πέμπτης Αὐγούστου, ἤγουν ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἕως τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· (διότι τοσοῦτον χρόνον διαμένει ἡ πανήγυρις, ἡ καλουμένη Μαράσια)· ἔτι δὲ καὶ σιδήρου, ὃν μεταφέρουσιν ἐκ τῶν πλησιοχώρων σιδηρομεταλλείων, ἤγουν Σαμακοβίων, καὶ πωλοῦσιν ἐν τῇ πανηγύρει· ἔστι δὲ ὁ τόπος εὔφορος παντὸς εἴδους καρπῶν, ἀλλ' ἡ ὄρυζά ἐστι τὸ κυριώτερον προϊὸν τοῦ τόπου, ἧς γίνεται ἐξαγωγὴ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα ἱκανὰ χωρία τῆς Τοπαρχίας Παζαρτσικίου, τὰ μὲν ὑπὸ Τούρκων μόνον οἰκούμενα, τὰ δὲ ὑπὸ Χριστιανῶν· τινὰ δὲ ἀναμεμιγμένα ἐκ τούτων τῶν δύω γενῶν, τῶν Τούρκων, ὡς καὶ ἐν τῇ πόλει, τὸ πλεῖστον τοῦ ἀριθμοῦ ἐχόντων· τὰ πάντα δέ εἰσιν ἕως ἑκατὸν ἑξήκοντα.

§. μα'. Κρίτσιμα, χώρα τῆς Τοπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ἀπέχουσα ταύτης πρὸς λίβα (§. λζ'.) ἕως ὡρῶν πέντε καὶ ἡμισείας, τοῦ δὲ Παζαρτσικίου πρὸς νότον ἕως ὡρῶν τριῶν καί τι πρός· κεῖται δὲ ἡ χώρα εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους Ῥοδόπης, διῃρημένη εἰς δύο ἀπό τινος ποταμοῦ πάνυ ὁρμητικοῦ, τῷ αὐτῷ ὀνόματι κἀκείνου καλουμένου, ἤγουν Κρίτσιμα.

§. μβ'. Ἄνωθεν τῶν Κριτσίμων πρὸς δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ὄρει κεῖνται δύο Μοναστήρια, οἰκοδομαὶ παλαιαί, τὸ μὲν τῶν ἁγίων Ἀναρ-

γύρων, τὸ δὲ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἕως μιᾶς ὥρας τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἀπέχοντα, καὶ τὰ δύο δὲ τῷ αὐτῷ ὀνόματι τῶν Κριτσίμων ἐπονομαζόμενα· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Μοναστηρίων εἰσὶ λείψανα παλαιῶν οἰκοδομῶν ἱκανά, οἷον Ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων (α).

§ μγ'. Περοστίτσα, χωρίον τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν τοῦ ὄρους κείμενον, καὶ ἀπέχον τῶν μὲν Κριτσίμων πρὸς ἀνατολὰς ἕως μιᾶς ὥρας καί τι πρός, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως πρὸς λίβα (§. λζ'.) ἕως ὡρῶν τεσσάρων καί τι πρός· οὗ πλησίον ἐπί τινος βουνοῦ ἔκειτό τι Μοναστήριον τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τῷ αὐτῷ ὀνόματι τοῦ χωρίου ἐπονομαζόμενον, νῦν δέ ἐστι κεκαυμένον καὶ ἐρείπιον.

§. μδ'. Πριστίτσα, ἢ Πραστοβίτσα, καὶ τουρκιστὶ Δερετσίκιογι· χώρα ἱκανὴ τὸ πάλαι εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν τοῦ ὄρους Ῥοδόπης, ἕως ὥρας μιᾶς ἀπέχουσα τῆς Περοστίτσας, ἀμπελουργοὶ πάντες.

§. με'. Ἀντικρὺ τούτων τῶν δύω χωρίων κάτω εἰς τὸ πεδίον, ἔστι τι χωρίον Παστοῦσα καλούμενον, καὶ παρ' αὐτῷ τις Ἐκκλησία μεγίστη λιθόκτιστος, παλαιὰ οἰκοδομή, νῦν δὲ ἐρείπιον.

§. μϛ'. Δερμένδερε, κώμη τὸ πάλαι ἱκανή, νῦν δὲ ἑκατὸν οἰκιῶν, εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ ὄρους σειρὰν κειμένη· ἐν ᾗ εἰσιν ὑδρόμυλοι πλεῖστοι, καὶ ὅλμοι, τουρκιστὶ δίγκια, δι' ὕδατος κινούμενα, καὶ λεπίζοντα τὴν ὄρυζαν· οἱ κάτοικοι ταύτης εἰσὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοί· ἀπέχει δὲ τοῦ μὲν Δερετσικίου ὑπὲρ μίαν ὥραν, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως ἕως δύω καὶ ἡμισείας.

§. μζ'. Μάρκοβον, χωρίον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ αὐτοῦ ὄρους κείμενον, δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Φιλιππουπόλεως κατ' εὐθεῖαν πρὸς νότον· ἔξωθεν τούτου τοῦ χωρίου ἐστί τις ὑδραγωγὸς μέγας, οἰκοδομὴ παλαιά, τουρκιστὶ Μαγαρᾶς λεγόμενος· ὅθεν μετεφέρετο πάλαι τὸ ὕδωρ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, ὡς εἴπομεν· (§. ι'.) ἅπας δὲ ὁ τόπος τούτου τοῦ χωρίου, ὁμοίως καὶ ὅλη ἡ ὑπώρεια τοῦ ὄρους Ροδόπης ἐστὶν ἀμπελόφυτος, καὶ ὀλίγη ἡ σιτοφορία.

§. μη'. Μπέλα Στίτσα, χωρίον μικρόν, ἢ ἀγρός, ἕως εἴκοσι λεπτῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μαρκόβου κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ αὐτοῦ ὄρους· ὅπερ μεθερμηνεύεται, ὡς εἴπομεν (§. η'.) ἀγαθὴ νίκη, καὶ ἴσως αὕτη ποτὲ ἦν ἡ ἐπισκοπὴ Ἀγαθονίκεια· ἔχει δὲ τὸ χωρίον πῦργόν τινα θαυμάσιον τῷτε ὕψει καὶ κάλλει καὶ ὀχυρότητι· πλησίον δὲ αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους κεῖται Μοναστήριόν τι τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐπονομαζόμενον Μπελαστίτσας ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῷ χωρίου.

§. μθ'. Κούκλαινα, χώρα ἕως διακοσίων οἰκιῶν τὰ νῦν τὸ μέγεθος μόλις, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους κειμένη, καὶ ἀπέχουσα τῆς Φιλιπ-

---

(α) Πλησίον τοῦ κατωτέρου Μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄρους ἐξέρχεταί τις ποταμὸς μικρός, καλούμενος Δρογοβίτης· καὶ ἴσως ἐκ τούτου τοῦ ποταμοῦ φημίζεται ὁ Φιλιππουπόλεως Ἔξαρχος Θρᾴκης Δρογοβιτίας.

πουπόλεως ἐγγὺς τριῶν ὡρῶν διάστημα· ἄνωθεν ταύτης τῆς χώρας ἕως ἡμισείας ὥρας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους ἐστί τι Μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τῷ ὀνόματι τῆς χώρας ἐπονομαζόμενον· οὗ ἐν τῇ μάνδρᾳ, ὡς εἴπομεν (§. ιβ'.) ἐστί τις λίθος μαρμάρειος ἔχων γλυπτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἡρακλέως προσπαλαίοντος λέοντι, ἔργον ἀνάγλυπτον, ἀλλὰ τεχνικώτατον.

§. ν'. Βοδηνά, δύω χωρία πλησίον ἀλλήλων κείμενα εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν, τὸ μὲν κάτωθι ὑπὸ Τούρκων οἰκούμενον, τὸ δ' ἄνω ὑπὸ Χριστιανῶν· τὰ Βοδηνά ποτε ἦν ἄστυ, ἦγουν κάστρον περιτετειχισμένον, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ Μοναστηρίου Βατσκόβου, καὶ ὑποτελὲς τῷ αὐτῷ Μοναστηρίῳ· νῦν δὲ οὐδὲ σημεῖον τοῦ τείχους καταφαίνεται· ἐγγὺς τούτων τῶν Βοδηνῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἄνωθι, ἔκειτό τι Μοναστήριον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς· τανῦν δὲ κεκαυμένον καὶ ἐρείπιον ἐκ τῆς τῶν λῃστῶν καταδρομῆς.

§. να'. Στενήμαχος [1]), κωμόπολις καὶ αὕτη Φιλιππουπόλεως μεγίστη, διῃρημένη ἔκ τινος ποταμοῦ εὐμεγέθους εἰς δύο μέρη ἀρκτικόν, καὶ νότιον. καὶ τὸ μὲν ἀρκτικὸν αὐτῆς μέρος καλεῖται κυρίως Στενήμαχος, τὸ δὲ νότιον ὀνομάζεται Ἀμπέλινος· πλησίον τούτων, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν, συνεχόμενόν ἐστι τῇ χώρᾳ Ἀμπελίνῳ, καὶ ἕτερόν τι χωρίον Τσιπροχῶρι καλούμενον, ἐν ᾧ εἰσί τινες Τοῦρκοι, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἁπάσης τῆς κωμοπόλεώς εἰσι Χριστιανοί· αὕτη ἡ κωμόπολις, πρὶν ἢ κατακαῇ ὑπὸ τῶν κλεπτῶν, εἶχε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸ κάλλος ἁπασῶν τῶν κωμῶν, καὶ χωρῶν τῆς Φιλιππουπόλεως· καὶ τανῦν ὅμως καί τοι ἀπερίττως λίαν ἀνακτισθεῖσα, οὐ τυχοῦσαν ἔχει τὴν καλλονὴν διὰ τὴν θέσιν τοῦ τόπου· διότι ἐν τῷ τέλει τῆς διασφάγος, δηλαδὴ τοῦ σχίσματος κεῖται τοῦ ὄρους· αἱ δ' ἐμπεριεχόμεναι αὐτῇ τρεῖς χῶραι φαίνονται ὡς ἑστία τρίπους, καὶ ἐν αὐτῇ τὰ ὕδατα ἔνθεν κἀκεῖθεν μεταπηδῶντα, καὶ οἱονεὶ χορὸς πυρὸς καχλάζοντα· εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ οὐκ ὀλίγα σημεῖα παλαιῶν οἰκοδῶν, καί τινες Ἐκκλησίαι σώζονται λιθόκτιστοι μετὰ θόλου, οἷον ἡ φανερουμένη Παναγία εἰς Ἀμπέλινον, οἱ Ταξιάρχαι, καὶ ὁ Πρόδρομος εἰς Στενήμαχον· νέαι δὲ Ἐκκλησίαι μικραί τε, καὶ μεγάλαι ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως καὶ περὶ αὐτήν εἰσι πάμπολλαι· καὶ ὑδρόμυλοί εἰσιν οὐκ ὀλίγοι, καὶ ἐλαιοτριβεῖα ἐξάγοντα τὸ σησαμοέλαιον, καὶ τεχνουργεῖα διάφορα· διὸ καὶ συνίσταται κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα ἀγορὰ ἀπὸ τῶν πέριξ χωρίων· οἱ πλείους δέ εἰσιν ἀμπελουργοί. Ἡ Στενήμαχος ἀπέχει τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς εὐρόνοτον, μέσον δηλαδὴ ἀνατολῆς, καὶ νότου, ἕως

---

1) Βλ. Μ. Ἀποστολίδου ὁ *Στενίμαχος* ἱστορία τῆς πόλεως. Ἀθῆναι 1929 μετ' εἰκόνων.

2) Περὶ μονῆς Βασκόβου ἐγράφησαν πολλὰ ἔκτοτε. Ἐξεδόθη τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν δύο ἀδελφῶν Πακουριανῶν ἱδρυτῶν τῆς μονῆς καὶ συγγραφέων τοῦ τυπικοῦ καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Μουσαίου καὶ Louis Petit. (Βλ. Θρακικὰ 7ος τ. Μ. Ἀποστολίδου). Ἡ μονὴ ὑπῆρξεν ἑλληνικὴ μέχρι τοῦ 1885 διαπαγεῖσα ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος. Τούτου σώζονται τρεῖς κώδικες σπουδαῖοι εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. (Βλ. περιγραφὴ κωδίκων 22ος τ. Ἀρχ. Θρ. Θησαυροῦ σ. 194 κ.ἑξ.) Σ.Δ.

ὡρῶν τριων καὶ ἡμισείας· καὶ ἔστιν αὐτή τε καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς χωρία, ὡς φαίνεται, ἀποικία τις ἑλληνική, διότι μεταχειρίζονται λίαν τῇ ἀφαιρέσει, καὶ συγκοπῇ τῶν λέξεων· ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τῇ συναλοιφῇ ὁμοῦ χρῶνται· οἷον, τὸ ἰδικόν μου, δκὸμ λέγοντες

§. νβ′ Παναγία τοῦ Καλέ. ἄνωθεν τῆς Στενημάχου ἕως ἡμισείας ὥρας κατὰ τὸ αὐτὸ σχίσμα τοῦ ὄρους, ἐστίτις οἰκοδομὴ παλαιὰ λιθόκτιστος, ὡς Μοναστήριον φαινόμενον, ἔρημον τανῦν καὶ ἀκατοίκητον· περιέχει δὲ καὶ μίαν Ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου ὁμοίως λιθόκτιστον· διὸ καὶ καλεῖται Παναγία τοῦ Καλέ· τὸ παλαιὸν ὅμως ἦν ἄστυ, ἤγουν κάστρον, καὶ παρ' αὐτῷ χωρίον τι καλούμενον Πετριτσός· ὅθεν καὶ *τὸ Μοναστήριον Βατσκόβου ἐπωνομάζετο* πρότερον Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου· ἀπὸ τῆς Παναγίας τοῦ Καλὲ δύω ὡρῶν ἐπέκεινά ἐστι τὸ *Μοναστήριον Βάτσκοβον*· ἀλλ' ἡ ὁδὸς πάνυ ἀπόκρημνος.

§. νγ′. *Βάτσκοβον*, χωρίον τι μικρὸν εἰς τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ σχίσματος τοῦ ὄρους κείμενον· καὶ πλησίον αὐτοῦ κεῖται Μοναστήριόν τι σταυροπηγιακὸν μέγα καὶ περίφημον, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης· νῦν δὲ ἐξακούεται Μοναστήριον Βατσκόβου, διὰ τὸ παρακείμενον αὐτῷ χωρίον Βάτσκοβον· κεῖται δὲ τὸ Μοναστήριον ἐν τόπῳ πάνυ ὡραίῳ καὶ εὐρυχώρῳ παρὰ τὸν ποταμόν, βουνοῖς ὑψηλοῖς πάντοθεν περικυκλούμενον, καὶ ἀπέχον, τῆς Στενημάχου ἕως ὡρῶν δύω καὶ ἡμισείας μεταξὺ δυσμῶν καὶ νότου κατὰ τὸ αὐτὸ σχίσμα τοῦ ὄρους καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμόν· ἔστι δὲ τὸ Μοναστήριον κτίσμα Γρηγορίου τοῦ Πακουριάνου (περὶ οὗ ἀναφέρει καὶ ἡ Ἄννα Κομνηνὴ) ἐξ Ἰβηρίας ἕλκοντος τὸ γένος, τῶν λίαν ἐπιφανῶν, καὶ ἐν τιμῇ ὄντος μεγίστῃ παρὰ τῷ ἀοιδίμῳ ἐν βασιλεῦσιν Ἀλεξίῳ τῷ Κομνηνῷ· διὸ καὶ ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ Σεβαστὸς καὶ μέγας Δομέστικος τῆς δύσεως· οὗτος ἀφ' οὗ δι' ἐπιταγῆς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κατεπολέμησε καὶ κατετρόπωσε τοὺς Πατσινάκας (α), ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν νικητής, παρῃτήθη τοῦ λοιποῦ τῆς στρατηγίας, καὶ ἔκτισε τὸ εἰρημένον Μοναστήριον ἐν ἔτει ἀπὸ μὲν κτίσεως κόσμου ,Ϛφϙβ′. ἀπὸ δὲ Χριστοῦ γεννήσεως ᾳπδ′. ἰνδικτιῶνος ζ′. κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· ἐν ᾧ καὶ ἐμόνασεν αὐτός τε καὶ πολλοὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν, καὶ ἐπροίκισεν αὐτὸ πολλοῖς ἀναθήμασι, δοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τοῦ Μοναστηρίου διὰ χρυσοβούλλων βασιλικῶν ἀπὸ Στενημάχου ἕως Ξάνθης, καὶ Περιθεωρίου πάντας τοὺς ἐμπεριεχομένους τόπους καὶ χώρας· ἔτι δὲ καὶ ἐν Σέρραις τινὰ χωρία, καί τινα Καισαρόπολιν καλουμένην μετὰ τῆς λίμνης, καὶ τῶν ὀψαριοτοπίων αὐτῆς· καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ χωρίον τι Πριλόγκιον, καὶ ἄλλα τινά, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ αὐτοῦ Μοναστη-

(α) Πατσινάκαι ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι οἱ βασιλεῖς τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

ρίου [1])· ἔχει δὲ τὸ Μοναστήριον καὶ κειμήλια ἱκανὰ ἁγίων λειψάνων, καὶ μίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μεγάλην καὶ παλαιοτάτην, ἔσωθεν μὲν ὀρειχάλκῳ (§.λε') ἔξωθεν δὲ ἀργύρῳ ἐσκεπασμένην, ἐν ᾗ εἰσι καὶ γράμματα ἰβηρικά, διαλαμβάνοντα, ὅτι ἡ εἰκὼν ἐστιν ἰβηρικὴ ἀπό τινος ἐκεῖσε Μοναστηρίου τῆς Γεωργίας (α) κατὰ τὸ Κὰρς κειμένου· πῶς δὲ καὶ πότε μετεκομίσθη ἐκεῖθεν ἄδηλον· πλὴν ἐκ παραδόσεως ἔχουσιν, ὅτι μετὰ τὴν ἅλωσιν τούτων τῶν μερῶν τῆς Θράκης, εὑρέθη ἡ εἰκὼν ἔν τινι σπηλαίῳ, ἕως ἡμισείας ὥρας ἀπέχοντι ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ σχίσματος τοῦ ὄρους, ὅπερ καλοῦσι τὴν σήμερον Κλωβίον, ὅπου ἐστὶ καί τις Ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου καὶ παρ' αὐτῇ ἁγίασμα· καὶ κατὰ πᾶν ἔτος τῇ δευτέρᾳ τῆς διακαινησίμου, ἡμθ' ἣν ἡμέραν λέγουσιν, ὅτι εὑρέθη ἡ εἰκών, λιτανεύουσι μετ' αὐτῆς ἕως ἐκεῖ εἰς τὸ ῥηθὲν Κλωβίον, καὶ ποιοῦσι λειτουργίαν ἐν τῇ παρακειμένῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου, συντρέχοντες πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν πέριξ κωμῶν, καὶ χωρίων.

§. νδ'. Παύλισκον, χώρα τῆς Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τοῦ ὄρους κειμένη ἄνωθεν τοῦ Μοναστηρίου πρὸς λιβόνοτον (§. λϛ'.) κατὰ τὸν αὐτὸν ποταμόν, ἔνθα εἰσὶ πρισήρια ἱκανά, ἀλλ' οἱ πλείους εἰσὶ ποιμένες· ἀπέχει δὲ τὸ Παύλισκον τοῦ μὲν Μοναστηρίου πρὸς λιβόνοτον, ὡς ἔφημεν, ὡρῶν πέντε ἐγγύς, τοῦ δὲ Μαρκόβου πρὸς νότον ὥρας ἑπτά.

§. νε'. Τσεπελάρι, χωρίον καὶ αὐτὸ Φιλιππουπόλεως ἀπέχον τοῦ Παυλίσκου ὁμοίως πρὸς λιβόνοτον (§. λϛ'.) ἕως τριῶν ὡρῶν· ἄνωθεν τούτου τοῦ χωρίου ἕως δύω ὡρῶν, πηγάζει ὁ ποταμὸς τῆς Στενημάχου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄρους· καὶ ἐκεῖ ἐστι τὸ σύνορον τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως μετὰ τῆς Ξάνθης· ἐπέκεινα τούτου τοῦ χωρίου πρὸς δυσμὰς ἕως τριῶν ὡρῶν ἐστι καὶ ἕτερον χωρίον καλούμενον Σιρόκα Λέκκα, καὶ αὐτὸ σύνορόν ἐστι τῆς Ξάνθης.

§. νϛ' Τοπόλοβον, χωρίον καὶ αὐτὸ Φιλιππουπόλεως, ἀπέχον τοῦ Τσεπελαρίου πρὸς καικίαν ἄνεμον (§ ϛ'.) ἕως πέντε ὡρῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους κείμενον· ὅπερ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μεθερμηνεύεται λεύκη· καὶ ἴσως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπισκοπὴ Λεύκη.

§. νζ'. Ἀπὸ τῆς Λεύκης ἐὰν καταβῇς τὸ ὄρος πρὸς καικίαν (§. ϛ'.) ὁμοίως πορευόμενος ἕως δύω, ἢ τριῶν ὡρῶν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ αὐτοῦ ὄρους κεῖνται δύο χωρία καλούμενα Ἀλβανιτοχωρία μέγα καὶ μικρόν, ἕως μιᾶς ὥρας τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἀπέχοντα, καὶ ἀπ' ἐκείνων αὖθις ἕως ὥρας μιᾶς ἕτερον χωρίον Τσερβενά, ἐν οἷς οἱ πλείους εἰσὶν ἀνθρακεῖς, ἤγουν καρβουνάρηδες.

§. νη'. Μολδάβα, χωρίον μικρὸν μέσον τῶν Τσερβενῶν καὶ τῆς Στε-

---

1) Σ.Δ. Βλ. Τυπικὸν τῆς μονῆς παρὰ Luis Petit καὶ Γ. Μουσαίῳ (Θρακικὰ 7 τ.) *Μ. Ἀποστολίδου.*

(α) Ἡ Γεωργία λέγεται καὶ Ἰβηρία, καὶ κοινῶς Γκιουρτσία.

νημάχου, κείμενον εἰς τὴν αὐτὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους· ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἐστί τι Μοναστήριον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐπονομαζόμενον καὶ αὐτὸ Μολδάβα, ὡραῖον πάνυ διὰ τὴν τοποθεσίαν, καὶ εὐρύχωρον· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ Ἐκκλησία νεωστὶ ἀνῳκοδομήθη εἰς ὕψος καὶ μέγεθος θαυμάσιον· κάτωθεν τούτου τοῦ Μοναστηρίου ἕως εἴκοσι λεπτῶν τῆς ὥρας ἐν τῇ ὑπωρείᾳ, πηγάζει εἷς ποταμὸς ἱκανὸς Τεσσαράκοντα βρύσεις καλούμενος.

§. νθ'. Καρᾶ Ῥεΐζι, χώρα καὶ αὕτη Φιλιππουπόλεως ἀπέχουσα τῆς Στενημάχου πρὸς ἀνατολὰς ὑπὲρ μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν· οἱ κάτοικοι αὐτῆς γεωργοί εἰσιν οἱ πλείους τῆς ὀρύζης, ὅτι ἐν αὐτῇ πρῶτον μετεκομίσθη ἀπ' Αἰγύπτου ὁ σπόρος τῆς ὀρύζης, καὶ ἐκ ταύτης μετεδόθη εἰς πᾶσαν τὴν λοιπὴν Ἐπαρχίαν· ἴσως δὲ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν.

§. ξ'. Παπασλί. χωρίον τῆς Φιλιππουπόλεως πλησίον τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ, ἀπέχον τῆς μὲν Στενημάχου πρὸς καικίαν (§. ς'.) ἕως τριῶν ὡρῶν, τῆς δὲ Φιλιππουπόλεως πρὸς εὖρον, μεταξὺ δηλαδὴ ἀνατολῆς, καὶ νότου μικρόν, ἕως ὡρῶν πέντε καὶ ἡμισείας· ἀκουστὸν δὲ τὸ χωρίον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μέγα καὶ θαυμάσιον πανδοχεῖον· ὅπερ ἐστὶ κτίσμα παλαιὸν λιθόκτιστον μετὰ θόλων καὶ μολυβδωτόν, ἤτοι μοδύβδῳ ἐσκεπασμένον, καὶ πρῶτον κατάλυμα τῶν ἀπὸ Φιλιππουπόλεως εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπερχομένων ὁδοιπόρων.

§ ξα'. Δερβέντι, Γενὶ Μαχαλές, χωρίον τῆς Φιλιππουπόλεως ὑστερογενές, κείμενον κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν, τὴν ἀπάγουσαν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἐπέκεινα τοῦ χωρίου Παπασλὶ ἕως δύω ὡρῶν καὶ ἡμισείας· ἔνθα περατοῦται ἡ Τοπαρχία Φιλιππουπόλεως, καὶ ἄρχεται ἡ τοῦ Χάσκιογι.

§. ξβ'. Κουροῦ Τσεσμές, χώρα τοῦ Χάσκιογι, ἀπέχουσα τοῦ Γενὶ Μαχαλὲ πρὸς εὖρον (§. ξ'.) ἕως ὡρῶν τριῶν· γεωργοὶ πάντες.

§. ξγ'. Χάσκιογι, πόλις καὶ Τοπαρχία ἰδιαιτέρα, περιέχουσα ἕως τριακόσια χωρία· ὧν τὰ μὲν τουρκικὰ δι' ὅλου, τὰ δὲ σύμμικτα Χριστιανοῖς, πάνυ, δὲ ὀλίγα ὑπὸ Χριστιανῶν μόνον οἰκούμενα· καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τὴν Ἐπαρχίαν Φιλιππουπόλεως τελοῦντα, εἰσὶν ἕως πεντήκοντα τὸν ἀριθμόν, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπὸ τὴν Ἐπαρχίαν Ἀδριανουπόλεως. Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἤδη κάθηται ὁ Σατράπης Τσερμενίου· ἔστι δὲ ἡ πόλις κειμένη πλησίον τῆς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ῥοδόπης, ἀπέχουσα τῆς Κουροῦ Τσεσμὲ πρὸς εὖρον (§. ξ.) ὁμοίως ἕως ὡρῶν τριῶν· οἱ κάτοικοι ταύτης εἰσὶ Τοῦρκοι τὰ τρία τέταρτα, καὶ τὸ ἓν τέταρτον Χριστιανοί· εὔφορος δὲ ὁ τόπος λίαν σίτου, καὶ ὀσπρίων παντοίου εἴδους, μάλιστα δὲ τῶν ἐρεβίνθων, καὶ νικοτιανῆς, ἤγουν καπνοῦ, καὶ οἴνου, καὶ μετάξης, καὶ σησάμου, καὶ ἄλλων ἱκανῶν προϊόντων.

§. ξδ'. Οὐζουντσόβα, χώρα καὶ αὕτη Χάσκιογι ἀπέχουσα τῆς Χάσκιογι ἕως δύω ὡρῶν πρὸς καικίαν. (§. ς'.) αὕτη κεῖται κατὰ τὴν μέσην ὁδόν, τὴν ἀπάγουσαν ἀπὸ Φιλιππουπόλεως εἰς Ἀδριανούπολιν· ἐξάκουστος δέ ἐστι διὰ τὴν πρότερον ἐν αὐτῇ συνισταμένην πανήγυριν· ἥτις ἐγίνετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, καὶ συνήγοντο πραγματευταὶ οὐ μό-

νον ἀπὸ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης· πάλιν δὲ ἤρξατο γίνεσθαι ἡ πανήγυρις ὡς καὶ πρότερον.

§. ξε΄. Τούρναβος, χωρίον Χάσκιογι ἕως δύω ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἐπέκεινα τῆς Οὐζουντσόβας πλησίον τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ.

§. ξς΄. Ἀϊβατσίκι, χωρίον καὶ αὐτὸ Χάσκιογι ἕως ἡμισείας ὥρας ἀπέχον τῆς Τουρνάβου πρὸς νότον.

§. ξζ΄. Χαρμανλί, καὶ τοῦτο χωρίον τῆς Τοπαρχίας Χάσκιογι ἕως τεσσάρων ὡρῶν ἐπέκεινα τῆς Οὐζουντσόβας κείμενον κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν, τὴν ἀπάγουσαν εἰς Ἀδριανούπολιν, πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου, τοῦ δὲ Ἀϊβατσικίου ἕως ὥρας μιᾶς ἀπέχον· ἐξάκουστον δὲ ἐστι διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μέγιστον, καὶ λιθόκτιστον μετὰ θόλων πανδοχεῖον. τοῦτο μὲν τὸ χωρίον Χαρμανλὶ περιορίζεται εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἀδριανουπόλεως, τὸ ἐντεῦθεν ὅμως τοῦ χωρίου ἐστὶ μέρος τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως· διότι ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τοῦ χωρίου διέρχεταί τις χειμαῤῥος, καὶ ἔστι γέφυρα, ἔνθα περατοῦται πᾶσα ἡ Ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως.

§. ξη΄. Ἐπειδὴ οὖν κ" ἐγὼ τὴν περιγραφὴν τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἔγραψα ὅσον ἠδυνήθην, συγγνώμην ἤδη ἐξαιτοῦμαι παρὰ τῶν ἀναγινωσκόντων διὰ τὰ ἐσφαλμένα καὶ ἐλλείποντα, καὶ οὕτω πέρας τῷ ἐγχειριδίῳ τίθημι.

Τὰ ἐν τοῖς δέκα Νομίσμασι γράμματα ἐτυπώθησαν ἐνταῦθα πρὸς εὐχερεστέραν ἀνάγνωσιν· τὸ δὲ ἐν αὐτοῖς στοιχεῖον C *δηλοῖ* Σ.

1 (ΑΥΤ. ΑΙ. ΑΔΡΙ. ΑΝΤΩΝΙΝΟC.
(ΗΓΕ. ΠΟΜ. ΟΥΟΠΕΙCΚΟΥ ΦΙ-
(ΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ.

2 (ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΥΡ. CΕΥ. ΑΝΤΩ-
(ΝΕΙΝΟC.
(ΚΟΙΝΟΝ ΘΡΑΚΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ.
(ΕΝ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙ.
(ΠΥΘΙΑ.

3 (ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΥΡ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC.
(ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC ΦΙΛΙΠΠΟΠΟ-
(ΛΕΩC
(ΝΕΩΚΟΡΟΥ.

4 (ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΥΡΗΛ. ΑΝΤΩΝΕΙ-
(ΝΟC CΕΒ.
(ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC ΦΙΛΙΠΠΟΠΟ-
(ΛΕΩC.
(ΝΕΩΚΟΡΟΥ.

5 (ΑΥΤ.... CΕΥΗΡΟC.
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ.

6 (ΑΥΤ. CΕΥΗΡΟC.
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ.

7 (ΦΑΥCΤΕΙΝΑ CΕΒΑCΤΗ.
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ.

8 (ΑΥ. Κ. Λ... CΕΥΗΡ..
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ.

9 (ΑΥΤ. Κ. Π. CΕΠΤΙ. ΓΕΤΑC.
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ.

10 (Μ. ΑΥΡΗ. ΟΥΗΡΟC ΚΑΙCΑΡ.
(ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ.

Σ η μ.—Ὁ Πίνοξ Β' μὲ τίτλον : «*ἐκτυπώματα τῶν ἀρχαίων Νομισμάτων Φιλιππουπόλεως ἐκ τοῦ ἐν Βιέννῃ Κ. Β. Μουσείου*». Ἡ ὠχρότης τῆς ἀποτυπώσεως τῶν νομισμάτων δὲν ἐπέτρεψε νὰ γίνῃ ἀνάλογον κλισὲ πρὸς ἐκτύπωσιν.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΜΙΧ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ

ΟΙ ΙΠΠΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀποκριᾶς, τὸ βράδυ πρὶν ἀπὸ τὴν δύσι τοῦ ἡλίου στὴν συνοικίαν τῆς Σούδας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐγίνετο μεγάλη κίνησις. Ὅλη ἡ Ἀγχίαλος στὸ πόδι. Ἐκεῖ μαζεύονταν ἄντρες-γυναῖκες, παιδιά. Καθισμένοι στὶς χαμηλὲς κουμουλιές, περίμεναν μὲ πολλὴν ἀνυπομονησίαν καὶ μεγάλο ἐνδιαφέρον νὰ δοῦν τὰ ἄλογα ποὺ μπαραμπάτιζαν (τρέχαν) ἀπὸ τὰ Πηγάδια (τοποθεσία), νὰ φθάσουν στὴν Δέση, ὅπου ἦταν τὸ τέρμα καὶ νὰ δοῦν ποιανοῦ τὸ ἄλογο ἤρθε πρῶτο καὶ ἐνίκησε. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ Ἀγχιαλῖται, ὅσοι εἶχαν καλὰ ἄλογα (ὁ Γιάννης Τσουμέρης, ὁ Χατζηθοδώρογλου ὁ Βλασάκης) τὰ στέλναν νὰ πάρουν μέρος στὸ μπαραμπάντισμα *(παραβάδισμα* [1] ἐλέγετο ὁ ἀγὼν) καὶ τὰ καβαλίκευαν ἢ οἱ ἴδιοι οἱ νυκοκυραῖοι ἢ τὰ δίναν σὲ νεαροὺς ἐπιδέξιους ἀναβάτας, ὅπως ὁ Τριαντάφυλλος Σταματίου. Ὑπῆρχε ἐπιτροπὴ ποὺ ἔδινε τὸ πρόσταγμα τῆς ἐκκινήσεως. Βραβεῖον ἐδίδετο στὸν νικητή, ἕνα σακκὶ κριθάρι ἢ βρώμη. Ἕνα ἀπὸ τὰ διακρινόμενα ἄλογα ἦταν τὸ «Μιλέτ». Ὅταν τὰ ἄλογα φθάναν στὸ τέρμα τοῦ παραβαδίσματος καὶ ἐγίνετο γνωστὸ ποιανοῦ ἄλογο ἤρθε πρῶτο, τὸ πλῆθος διελύετο καὶ τἄλογα τὰ πηγαίναν στ' ἀχούρια τους. Τὸ διάστημα τῆς ἱπποδρομίας ἦταν $1^1/_2$—2 χιλιόμετρα στὴν ἀμμώδη παραλία.

Τὸ ἔθιμον αὐτὸ φαίνεται, ὅτι ἦταν ἀπομεινάριον ἀγώνων τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου (Ἴδε ἱστορία Νομισμάτων Head τ. Α' σελ. 348) καὶ εἶχε διατηρηθῆ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἑλληνικῆς ἐποχῆς (V αἰὼν π. Χρ.) ὡς τὴν Τουρκοκρατίαν. Πραγματικὰ στὴν ἀρχαίαν Ἀγχίαλον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐγίνοντο ἀγῶνες, πανηγύρεις καὶ ἑορταὶ τὰ λεγόμενα ΝΥΜΦΙΑ πρὸς τιμὴν τῶν τοπικῶν νυμφῶν, ὅπως τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ ἐπιγραφὰς πάνω στὰ νομίσματα ἢ ἀναμνηστικὰ μετάλλια τῆς Ἀρχαίας Ἀγχιάλου, τῆς ὁποίας συλλογὴ νομισμάτων ὑπῆρχε εἰς τὸ νομισματικὸν μουσεῖον τοῦ Βερολίνου. Περιγραφὴ τῶν νομισμάτων τῆς ἀρχ. Ἀγχιάλου ἔκαμε ὁ γερμανὸς ἀκαδημαϊκὸς Μὰξ Λ. Στράκ, ὅστις καὶ ἐτύπωσεν αὐτὰ εἰς τρεῖς πίνακας. Ἡ περιγραφὴ τῶν νομισμάτων τῆς ἀρχ. Ἀγχιάλου, ὅπως καὶ οἱ τρεῖς πίνακες αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου τὸ 1912 εἰς τὸ σύγγραμμα : (Die antiken Münzen von Thrakien bearbeit von Friedrich Münzer und Max L. Strack. Erster Teil Heift I Die Münzen der Thrakier und der Stadte Abdera, Ainos, Anchialos unter miturikung von Fritze bearbeit von Max L. Strack Tafeln I—VIII Berlin Druck und verlag von Georges Reimer 1912 Berlin W 35).

1) Παραβαδίζω=βαδίζει ὁ ἕνας παρὰ τὸν ἄλλον (συναγωνίζομαι).

Μία ἐπιγραφὴ πάνω σὲ νόμισμα λέγει: «ΝΥΜΦΙΑ ΣΕΒΗΡΙΑ». Δηλαδὴ ἡ ἑορτὴ ΝΥΜΦΙΑ ἦταν ἀρχαία κατόπιν δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Λουκίου Σεβήρου (193—211 μ. Χ.) ὠνομάσθησαν Νύμφια Σεβήρια ἀπὸ τοῦ ἔτους 193—196 μ. Χ. δηλαδὴ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Πεσκινίου Νίγηρος, τὸν ὁποῖον ἐνίκησεν ὁ Σ. Σεβῆρος καὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου 196 μ.Χ. μετὰ τριετῆ πολιορκίαν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀγχίαλος κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἦτο μὲ τὸ μέρος τοῦ αὐτοκρ. Σ. Σεβήρου δι' ὃ καὶ οὗτος τὴν ἐπροστάτευσε ἢ ἄλλως τὴν εὐεργέτησε.

Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ νομίσματος ὁ τύπος παριστάνει μίαν τράπεζαν ἐπάνω στὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἓν δοχεῖον μὲ ἐξέχον πτερόν. Τὸ δοχεῖον θὰ περιεῖχε τὸ ἔλαιον μὲ τὸ ὁποῖον ἠλείφοντο πρὶν ἀπ' τὸν ἀγῶνα οἱ ἀγωνισταί. Ὅτι ἐγίνοντο καὶ ἱππικοὶ ἀγῶνες στὴν ἀρχαίαν Ἀγχίαλον τὸ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ τύπος πολλῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς ἀρχ. Ἀγχιάλου (Ἱππεύς, Τέθριππον, Γυνή, καθημένη σὲ ἅρμα συρόμενον ἀπὸ δύο ἵππους, Ἄνθρωπος ὄρθιος κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν χαίτην ἵππου καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν οὐρὰν αὐτοῦ). Συγχρόνως δὲ ἐπιβεβαιοῦται, ὅτι ἡ Ἀγχίαλος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔτρεφε ἵππους.

Ἡ Ἀγχίαλος ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἤκμασε καὶ πολὺ ἐπροστατεύθη ἀπὸ τὸν ρωμαῖον αὐτοκράτορα Μάρκον Νέρβαν Οὔλπιον Τραϊνὸν (98—117 μ.Χ) καὶ πρὸς τιμήν του ὠνομάσθη Οὐλπία Ἀγχίαλος. (Οὔλπιος ἐλέγετο ὁ πατὴρ τοῦ αὐτ. Τραϊανοῦ). Ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊνὸς διεξήγαγε δύο πολέμους ἐναντίον τῶν Δακῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον βασιλέα τὸν Δεκέβαλον, κατὰ τὸ 101 μ. Χ. καὶ 104—106 μ. Χ. κατὰ τοὺς ὁποίους τοὺς ἐνίκησε κατὰ κράτος. Κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀρχ. Ἀγχίαλος, ἐβοήθησαν τὸν αὐτοκρ. Τραϊανὸν πρὸς νικηφόρον διεξαγωγὴν τῶν Δακικῶν πολέμων, οὗτος δὲ ἔκτισεν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μυσίαν πολλὰς πόλεις καὶ ἄλλας ἀνακαίνισε. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀρχ. Ἀγχιάλου ὠνομάζοντο «Οὐλπιανοὶ Ἀγχιαλεῖς» ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς πολλῶν νομισμάτων (Ἴδε τοὺς 3 πίνακας τῶν νομισμάτων τῆς ἀρχ. Ἀγχιάλου Max L. Strack. Anchialos Seite 203—308. Tefeln V, VI, VII, VIII). Ἐλέγοντο Οὐλπιανοὶ Ἀγχιαλεῖς, ὅπως φαίνεται σὲ μιὰ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἦταν ἐντειχισμένη εἰς τὸν δεξιὸν ἐσωτερικὸν τοῖχον τοῦ παρεκκλησίου «Παναγίας Χαριτωμένης», ἡ ὁποία ἦταν ἐκτισμένη ἀπὸ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων καὶ τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ γάλλος ἀρχαιολόγος Homolle (ἴδε Melanges d'Archeologie et Epigraphie 1892 ed. Paris pages 464—465). Ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς (ψηφίσματος) ἔχει ὡς ἑξῆς: Αὐτοκράτορα Καίσαρα (Μ. Αὐρήλιον) Ἀντ)ωνεῖνον (Εὐσεβῆ, Σεβαστὸν Ἀραβικόν, Ἀδιαβητικόν, Παρθικόν, Μεγ)ιστον ἡ (βουλὴ καὶ ὁ λαμπρότατος δῆμος Οὐλπιανῶν Ἀγχ)ιαλέων δια Φλ(αουίου) Κλαυδιανοῦ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι πολὺ σπουδαία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Ἀγχιάλου κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν καὶ λέγει πολλὰ 1) ὅτι ἐπὶ Ἀντωνίνων ἐλέγοντο οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρχαίας Ἀγχιάλου Οὐλπιανοὶ Ἀγχιαλεῖς 2) ὅτι εἶχε πολίτευμα δημοκρατικὸν μὲ βουλὴν καὶ δῆμον 3) ὅτι ἡ Ἀγχίαλος ἤκμαζε (ὁ λαμπρότατος δῆμος) 4) ὅτι ζοῦσαν εἰς αὐτὴν καὶ Ρωμαῖοι (Φλάβιος Κλαυδιανὸς) 5) ὅτι ἐπικρατοῦσε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Δὲν ἀναφέρεται διὰ ποῖον λόγον ἐγράφη αὐτὸ τὸ ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκρ. Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ Σοφοῦ· φαίνεται ὅμως ὅτι ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς πολέμους ποὺ διεξήγαγεν ὁ Μ. Αὐρήλιος ἐναντίον τῶν Δακῶν καὶ ἄλλων Γερμανικῶν φύλλων, ποὺ εἰσέβαλον εἰς τὴν Δακίαν καὶ Μοισίαν, Ἐγράφη ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὸ 139 μ.Χ. ἢ καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὅταν ἐκηρύχθη Καῖσαρ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ποὺ ἔγραψε : *Τὰ καθ' ἑαυτὸν* ὡς φιλόσοφος.

ΑΠΩΛΕΣΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ ΤΟ ΒΑΡΒΑΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΩΝ ΝΥΝ ΤΟΥΡΚΩΝ 1955

Ἐνδιαφέρουσαι πραγματικὰ ἦσαν αἱ πληροφορίαι τοῦ Κωνσταντινουπολίτου ἀρχιτέκτονος κ. Χριστοφόρου Ἰορδανίδου, περὶ τῶν ἐκεῖ ναῶν, ποὺ ἐπεσκευάσθησαν, κατόπιν τῆς πυρπολήσεώς των ἢ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ των κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955. Θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ ναοὶ αὐτοὶ δὲν πρόκειται νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν προτέραν των θέσιν. Αὐτὸ οὔτε νὰ τὸ φαντασθῇ κανείς, τουλάχιστον γιὰ ὡρισμένους ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν πρώτοις ἐκείνους ποὺ ἔμειναν τέσσαρες τοῖχοι. Πρόκειται περὶ ἐκκλησιῶν, ἰδίως δὲ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἐσωτερικὸν πλοῦτον δύο, τριῶν αἰώνων, ἂν ὄχι παλαιοτέρας ἐποχῆς. Εἶναι ἐκκλησίες, τὶς ὁποῖες ἀναφέρουν ὁ Γκέρλαχ (1576), ὁ Τρύφων Καραμπέϊκωφ (1593), ποὺ ἔφθανε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατ' ἐντολὴν τοῦ Τσάρου Φιόδωρ Ἰβάνοβιτς, γιὰ νὰ διανείμη χρηματικὰ βοηθήματα εἰς τὸν κλῆρον τῶν ναῶν τῆς Κων)πόλεως, ὁ Ἀθηναῖος Πατεράκης (1604), ποὺ ὁμιλεῖ περὶ 47 ἐκκλησιῶν, ἐνῷ 46 ἦσαν κατὰ τὸν τσαρικὸν ἀπεσταλμένον, ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, Μέγας Πρωτονοτάριος ἐπὶ πατριάρχου Ἱερεμία τοῦ Β', ὁ Γάλλος Γκὺ καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ πλέον δὲ μεταξὺ τῶν ναῶν ποὺ κατεστράφη τὸ ἐσωτερικόν των, εἶναι καὶ ἡ Παναγία τοῦ Μουχλιοῦ, ὁ μόνος βυζαντινὸς ναός, ποὺ ὡς ἀσήμαντος, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ ἡ Παναγία ἡ Καμαριώτισσα τῆς νήσου Χάλκης, δὲν μετετράπησαν, μετὰ τὴν ἅλωσιν, σὲ τζαμιὰ καὶ ἀφέθησαν εἰς τὴν Ρωμηοσύνη.

Ὁ μεγαλύτερος ἀπ' τοὺς ναούς, ποὺ κατεστράφη τὸ ἐσωτερικόν του, εἶναι τοῦ Προφήτου Ἠλία εἰς τὸ Σκούταρι τῆς Μικρασιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, ποὺ ἐκτίσθη ἐπὶ σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ

3ου (1574—1595), ὅστις ἐξέδωκε φιρμάνι, κατὰ παράκλησι τῆς μητέρας του, τῆς Βαλιδὲ σουλτάνας, Ἑλληνίδος τὴν καταγωγήν, Κερκυραίας, θυγατρὸς τοῦ Νικολάου Καρτάνου. Ἔργα τέχνης ἀνεκτίμητα καὶ κειμήλια ἐκάησαν, κατεστράφησαν ἢ ἀπωλέσθησαν, ἀρκετὰ δὲ ἐξ αὐτῶν βυζαντινῆς ἢ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀπωλεσθέντων εἶναι καὶ ἡ εἰκὼν «Φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ» τοῦ 14ου αἰῶνος, τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλῆ.

Ἐκάη ἐξ ἄλλου ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας τοῦ ναοῦ τοῦ Βελιγραδίου, παρὰ τὴν βυζαντινὴν στρατιωτικὴν πύλην τῶν Γότθων, τοῦ «Μπελγκρὰδ καποὺ» τῶν Τούρκων τοῦ χερσαίου τείχους, ἔργον τοῦ 15ου αἰῶνος, τύπου Ὁδηγητρίας, κειμήλιον τῶν Σέρβων, ποὺ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ σουλτάνου Σουλεϊμὰν τοῦ Νομοθέτου (1520—1566) καὶ ἐξελληνίσθησαν βαθμηδόν, ὅπως καὶ ἄλλες εἰκόνες ἐκλεκτῆς τέχνης, τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος. Ἐκάη ἐπίσης καὶ ἡ περίφημη εἰκὼν τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου, τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τῶν Ἐξ Μαρμάρων, τύπου Ὁδηγητρίας καὶ αὐτῆς, τοῦ 14ου αἰῶνος. Ἐκάη ἐπίσης ὁ θαυμάσιος ἐπιτάφιος τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τῆς Βλάγκας, τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, ἔργον τῆς κεντησιρίας Δεσποινέτας τοῦ Ἀργύρη, ἔργα τῆς ὁποίας ὑπάρχουν εἰς τὸ ἐδῶ Μουσεῖον Μπενάκη. Ἀπωλέσθη ἀφιέρωμα μὲ ἔμμετρον ἐπιγραφὴν τῆς συντεχνίας τῶν Καστοριανῶν γουναράδων τῆς Πόλης, ἐκλάπη τὸ κάλυμμα Εὐαγγελίου ἀπὸ σφυρηλατημένον ἀσήμι, δωρεὰ τοῦ ἡγεμόνος, «μπέη ζαντέ», τῆς Μολδοβλαχίας Κατακουζηνοῦ, ἐκάησαν δὲ ἢ κατεστράφησαν εἰς ἄλλους ναοὺς εἰκόνες τῆς Κρητικῆς σχολῆς τοῦ 17ου αἰῶνος. Εἰς τὴν μίαν πρὸ τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ ἵσταντο δύο ὑποκλινόμενοι ἄγγελοι, κρατοῦντες ριπίδια.

Ἀπωλέσθησαν τέλος ἀργυρᾶ Ἅγια Ποτήρια ἐξόχου τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος, δωραιαὶ ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας, ἓν τῶν ὁποίων τοῦ Θεοδωρέσκου Σκούρτζα, ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τοῦ Μουχλιοῦ, μεγάλος χρυσοῦς σταυρὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κουρούτσεσμε τοῦ Κάτω Βοσπόρου, ἀφιέρωμα τοῦ ἡγεμόνος Σούτσου καὶ πολλὰ ἄλλα ναῶν τοῦ παλαιοῦ τμήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατεστράφησαν ἢ ἐκάησαν ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια ἀρκετῶν ναῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξεχώριζε, διὰ τὴν τέχνην του, ἐκεῖνο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάνου, τοῦ παρὰ τὸ Φανάριον μετοχίου τοῦ Ὄρους Σινᾶ, αἰγυπτιακῆς ἰθαγενείας. Ἀπὸ τοὺς καταστραφέντας ἐξ ἄλλου πλείστους ὅσους πολυελαίους ἐκκλησιῶν, μεγάλης ἀξίας ἦτο ὁ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος Χαλκηδόνος, ἔργον τῆς Βιέννης, δωρεὰ δὲ τοῦ Παύλου Στεφάνοβικ Σκυλίτση.

ΣΤ. Π.

Σ η μ.—Ὁ δίδων τὰς πληροφορίας αὐτὰς εἶναι ὁ ἀπελαθεὶς πρὸ ὀλίγου δημοσιογράφος κ. Στ. Παπαδόπουλος.

† ΜΗΤΡΟΠ. ΚΟΡΥΤΣΑΣ ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΓΙΑΣΜΑΤΙΟΝ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΑ ΙΕΡΑ ΛΟΥΤΡΑ

1. Τὸ ὕδωρ πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς φύσεως—Καθάρσιον, ἰαματικόν, ἁγιαστικὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων—Ὠκεανός, πατὴρ θεῶν, τὸ θεμέλιον τῆς γηΐνης σφαίρας – Αἱ Νηϊρίδες τῆς Θράκης—Αἱ ὀρεστιάδες Νύμφαι τοῦ Παγγαίου—Αἱ Κρηνῖδες τῶν Φιλίππων καὶ ὁ ἀποστ. Παῦλος ἱδρύων ἐπὶ τῶν πηγῶν τὴν πρώτην ἐν Μακεδονίᾳ ἐκκλησίαν—Ὁ ποταμὸς βαπτιστήριον—Αἱ δρυάδες καὶ λιμνιάδες τῶν προαστείων τοῦ Βυζαντίου καὶ αἱ ἐρατιναὶ Βοσποριάδες—Κάλλη ἀνεκλάλητα—Ἡ ποιητικὴ ἔξαρσις τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ Ταντταλίδου—Ἀποθέωσις τοῦ Βοσπόρου—Ἀργοναῦται, Ὀρφεὺς ἐξευμενίζων τὰς ναϊάδας—Οἱ «κυάνεοι βράχοι» ἢ συμπληγάδες πέτραι.

Ἡ καταπληκτικὴ τοῦ ὕδατος χρησιμότης εἰς ὅλας τοῦ βίου τὰς ἀνάγκας καὶ ἡ μυστηριώδης σύστασις αὐτοῦ προυκάλεσαν εἰς τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους αἴσθημα θαυμασμοῦ, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐν τέλει λατρείας. Σὺν τῷ χρόνῳ αἱ πηγαί, οἱ ποταμοί, αἱ λίμναι καὶ αἱ θάλασσαι ἐν τῇ μυθολογίᾳ τῶν ἀριανῶν φύλων ἐπροσωποποιήθησαν εἰς θεότητας τῶν ὑδάτων, προυκάλεσαν δὲ ποικίλους φανταστικοὺς μύθους. Εἰς τὴν Ριγβέδαν καὶ Ἀβέσταν, τὰ ἀρχαιότατα τῶν Ἰνδῶν ἱερὰ βιβλία, οἱ θεοὶ οὗτοι ἐπιδαψιλεύουσιν ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἀμβροσίαν (τὸ μάννα τοῦ Ἰσραὴλ) καὶ αἱ μορφαὶ αὐτῶν περιβεβλημέναι τὴν ὑγρὰν φύσιν παρέχουσιν εἰς τὸ ὕδωρ πλὴν τῶν θρεπτικῶν καὶ σωτηριώδεις θεραπευτικὰς ἰδιότητας· καὶ ἐπιζητεῖται δι' αὐτῶν οὐ μόνον ἡ ὑγιεία τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξαγνισμὸς τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν ἀμπλακημάτων. Ὁ Ἰνδὸς καὶ ὁ Γάγγης ποταμὸς λατρεύεται ὡς οὐρανὸς καὶ ἡ «θεὰ Γάγγα» εἰς τὴν Ραμαγιάναν ἔτειτα ὡσαύτως. Ἀλλ' ἡ ἑλλην. μυθολογία ὑπερέβη τοὺς Ἰνδοὺς εἰς τὴν θεοποίησιν τῶν ὑδάτων [1].

Ὁ Ὠκεανὸς εἶναι πατὴρ θεῶν, «ὅς περ γένεσις πάντεσσι τέτυκται» καθ' Ὅμηρον (Ἰλιάδ. Ξ, 246) καὶ κατὰ τὸν πρῶτον φυσικὸν φιλόσοφον Θαλῆν ἀρχὴ τῶν ὄντων. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ *Δαβὶδ* ψάλλει τῷ θαυμαστώσαντι ἐν τῇ δημιουργίᾳ θεῷ, «*τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων*»

1. Τὴν θεοποίησιν τῶν τῆς φύσεως στοιχείων ἐκτίθησιν ὁ μυστικοπαθὴς δελφικὸς ἱερεὺς *Πλούταρχος*, βλ. «Περὶ ποταμῶν καὶ ὀρῶν ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων», τόμ. VII τῶν Ἠθικῶν, ἔκδ. Βερν. 282. Συμφυρμὸς παλαιῶν καὶ νέων.

(Ψαλμ. ρλε', 6), εἰς τὰ ὁποῖα «ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι τὴν γῆν» (ργ',10) καὶ «αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν» (κγ',2).

Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ ἁγία ἡμῶν ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησε καὶ δαψιλῶς ἐπιδαψιλεύει τοῖς πιστοῖς τὸ ὕδωρ ὡς καθαρτικὸν καὶ διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ὡς *ζωτικήν, φωτιστικὴν καὶ ἁγιαστικὴν δύναμιν*. Κατὰ τὸν «Ποιμένα» (κεφ. ΙΙΙ. Μὴ ἔχων ἐνταῦθα τὸ πλῆρες ἑλλ. κείμενον παραπέμπω εἰς τὸν ΙΙ τόμον τοῦ *Migne,* ὅστις ἐν σ. 1254, λ. Ecclesia, παρενείρει τὸ χωρίον καὶ παραπέμπει εἰς σ. 981 τοῦ λατ. κειμένου) τοῦ *ἀποστ. πατρὸς Ἑρμᾶ* : «ἐπὶ τοῦ ὕδατος ᾠκοδόμηται ὁ πύργος τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦ ὕδατος ἡ ζωὴ ἡμῶν σέσωσται»· καὶ ἡ ἐκκλησία κατὰ τὰ Θεοφάνεια ψάλλει : «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ λέγουσα. Δεῦτε λάβετε πάντες πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα φόβου Θεοῦ τοῦ ἐπιφανέντος Χριστοῦ». *(Σωφρονίου πατρ. Ἱεροσολύμων).* Καὶ ὁ *Ἡσαΐας* προτρέπει : «Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης . . Οἱ διψῶντες πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ καὶ ὅσοι μὴ ἔχητε ἀργύριον βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ φάγεσθε καὶ πίεσθε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς οἶνον καὶ στέαρ». Κατὰ τὸν *Ἰω. Δαμασκηνόν* : «δι' ὕδατος πᾶς ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται καὶ σχεδὸν ἅπαντα ὕδατι καθαρίζεται»· διότι «ἀπ' ἀρχῆς πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασι πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο». Ἐπὶ Νῶε δι' ὕδατος ὁ Θεὸς τὴν κοσμικὴν ἁμαρτίαν κατέκλυσεν» [1]. Ἄλλως τὸ ὕδωρ εἶναι κοινότατον καὶ προσιτὸν τοῖς πᾶσιν, ἅμα δὲ καὶ καθαρτικόν, ὥστε νὰ μὴ δυσκολευθῇ ὁ θέλων τὴν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ νὰ δύναται νὰ εἴπῃ τὸ τοῦ εὐνούχου πρὸς τὸν *Φίλιππον* : «ἰδοὺ ὕδωρ, τί μὲ κωλύει βαπτισθῆναι» ; (Πράξ. η', 30). Οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν ὡραίας Νύμφας καὶ καλλιπλοκάμους Νηρηΐδας εἰς τοὺς δρυμοὺς καὶ τὴν θάλασσαν, ὡς ὁ ἡδύμολπος τῆς Βιζύης ἀοιδὸς ψάλλει :

«Ἰδοὺ τὸ ῥεῖθρον τὸ πλατὺ
κ' ἡ βρύση ἡ ὡραία
καὶ ἡ κοιλὰς στεφανωτὴ
μὲ δένδρα γηραλέα . . .
Κι' ὁ νέος εἶδε προχωρῶν
Νυμφῶν λευχείμονα χορὸν
σοβοῦντα μετ' ᾀσμάτων
διὰ τῶν φυλλωμάτων . . .

Ἐν μέσῳ ἡ ἐρατεινὴ
ὁμὰς τῶν Νηρηΐδων.
μολπὰς ἐρώτων συμφωνεῖ
πρὸς τόνους τῶν πηκτίδων.
Εἰς θύρσους πλέκουν τὸν κισσὸν
καὶ κοῦφον αἴρουσαι ταρσὸν
ἀλλήλαις ἐκβακχεύουν
καὶ παίζουν καὶ χορεύουν» [2].

Καὶ ὁ θρακικὸς λαὸς ἠθέλησε καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ ν' ἀποθανατίσῃ τὰς Νύμφας, καὶ οὐ μόνον κώμην ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀλλὰ

1. Ὀρθόδ. πίστ. Δ', 9. *Migne,* Patr. gr. 94, στ. 1121.

2. «Ἀθῖδες αὖραι, Συλλογὴ ποιημάτων *Γεωργ. Βιζυηνοῦ*», ἐν Λονδίνῳ, 1884, σ. 280—281. Πλεῖσται παραδόσεις σώζονται παρὰ τῷ λαῷ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Σηλυβρίας καὶ Δέρκων περὶ Νηρηίδων (βλ. Θρακ. Ζ', σ. 297—301).

καὶ ἁγίασμα καθιέρωσεν ἐκεῖ ἐν μέσῳ χλοεροῦ παραδείσου[1]. Ταῖς Νύμφαις ἦν ἀφιερωμένον καὶ τὸ Πιγγαῖον, ὁ ὑδατόρρυτος οὗτος ὀρεινὸς ὄγκος ὀνομαζόμενος ἱερόν, ἅτ' ἔχον τὸ μαντεῖον τοῦ Διονύσου. Ἐνταῦθα οἱ ἱερεῖς ἐκαλοῦντο Σάτραι καὶ ἔθυον λευκοὺς ἵππους εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θρᾳκικοῦ ἥρωος Ῥήσου, ὅστις ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων μὲ τοὺς λευκοὺς ἵππους[2]. Ἡ ἀρχαιοπινὴς μαρτυρία, δεικνύει ὅτι *τὰ ὅρια τῆς Θρᾴκης ἐξικνοῦντο μέχρι τοῦ Νέστου καὶ ἔπειτα μέχρι τοῦ Στρυμόνος*. καὶ αὐτὸς ὁ Ἄθως, ὡς ὀψόμεθα, ἐλέγετο θρᾳκικός, μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ εἰς τὸ Ἀκράθως Νυμφαῖον. Ἐπώνυμα τῶν Νυμφῶν ἱερὰ ὑπῆρχον καὶ εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἀκρωτήρια, ἐν οἷς ἐλατρεύοντο αἱ ὠκεανίδες, πόντιαι καὶ περαιτέρω λιμναῖαι καὶ πηγαῖαι Νύμφαι[3]. Ἀλλ' αἱ σεμναὶ Νύμφαι ἐνταῦθα εἶχον συγκρουσθῆ, ὡς φαίνεται, πρὸς τὰς ὀργιαζούσας μαινάδας τοῦ διονυσιακοῦ θιάσου καὶ ἀπὸ ὀρειάδες καὶ ὀρεστιάδες κατέφυγον εἰς τὴν ἐγγὺς πεδιάδα καὶ ἐγένοντο λειμωνιάδες καὶ δὴ *Κρηνῖδες* μᾶλλον ἀρεσκόμεναι ἐν τῷ ὑγρῷ στοιχείῳ (πρβλ. νηϊάδες ἢ ναϊάδες καὶ ναΐδες)· ὅθεν καὶ παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδ. Ρ, 240 «*Νύμφαι κρηναῖαι» καὶ κρανιάδες*· καὶ κατ' ἐπιγραφὴν Περγάμου (Fränkel, Inschr. von Pergamon) λέγονται «*ὑδατώλενοι Νύμφαι*» καὶ τῆς Μυτιλήνης (Kaibel, Epigr. graec. 828) «*κόρη Διὸς ὑδατόεσσα κρήνη, Νυμφάων ἄφθιτε, νᾶμα φίλον*». Εἶναι δὲ ἡ πρὸς τὰ ΒΑ τοῦ Παγγαίου κοιλὰς *μοναδικὴ διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν πηγῶν*. Κρηνὶς ὠνομάσθη καὶ λόφος τῆς Φιλιππουπόλεως, ἄντικρυ τοῦ Νυμφαίου, ἀπὸ ὑπαρχούσης ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀειρρόου πηγῆς[4]. Οὕτω σχετίζεται τὸ Νύμφαιον πρὸς τὰς Κρηνῖδας. Τὸ ὄνομα

1. Τὸ ἁγίασμα πανηγυρίζει τὴν 26 Ἰουλίου. *Γεδεὼν* «Θρακ. ἁγιάσμ.» σ. 14. Τὸ χωρίον κείμενον πλησίον εἰς τὰς Δρύπας (Γρῦπες) ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ *Θεοφάνους* (Α', 360), ὅτι τῷ 559 ἐξηνδραποδίσθη ὑπὸ τῶν Οὔνων καὶ Σλάβων καὶ πιθανὸν ἦτο ναὸς τοῦ ἁγ. *Τρύφωνος* καὶ αἱ «*Μεγάλαι Νύμφαι*» τοῦ Συναξαριστοῦ ἐνταῦθα ἦσαν, «Θρακ. κέντρα», *Γεδεών*, σ. 22—32. 24 Ἰουνίου τῆς ἁγίας *Χρηστίνης*.

2. Τὸ μαντεῖον τοῦ *Διονύσου* ἀντικατέστησεν ἐκεῖ ἡ καθ' ὅλην τὴν χώραν περιώνυμος ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, ἤτοι τῆς οὕτως ἐπονομαζομένης ἀχειροποιήτου εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, διότι διὰ θαύματος ἐξαισίου ἀπετυπώθη ἐπὶ τῆς σανίδος φοινίσσουσαν στολὴν ἠμφιεσμένη, ὡς ἐνεφανίσθη καὶ εἰς τὸν *κτίτορα ὅσιον Γερμανόν*. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἁγίασμα (βλ. *Α. Βαπορίδου*, «Σύντομον ἱστορίαν τῆς . . . Εἰκοσιφοινίσσης . . .» ἔκδ. γ'. ΚΠολις, 1894, σ. 9. περὶ τοῦ ἁγιάσματος βλ. καὶ Μητροπολίτου Δράμας Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος, «Εἰκοσιφοίνισσαν». Δράμα, 1915, σ. 28 Περὶ δὲ τῆς περιέργου ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἐγγράφων καὶ ἐπιγραφῶν, ἣν ἐπεχείρησα τῷ 1936 καὶ φθάσας μέχρι τῆς σ. 48 διέκοψα μεταβὰς εἰς Κορυτσᾶν ἐν σ. 41—48).

3. Βλ. γενικῶς περὶ Νυμφῶν *Preller* «Theogonie und Goetter . . . von *C. Robert*», Berlin, 1894, σ. 718—725.

4. *Γ. Τσουκαλᾶ*, «Ἱστοριογεωγραφ. περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως». Βιέννη, 1851, σ. 11. Ὡς παρατηρεῖ τις εἰς πολλὴν τιμὴν ἦσαν παρὰ τοῖς θεοῖς αἱ Νύμφαι, ἐκαλοῦντο δὲ καὶ εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν καὶ δὴ κατὰ τὴν θεομαχίαν:

Οὔτε τις οὖν Ποταμῶν ἀπέην, νοσφ' Ὠκεανοῖο,
οὔτ' ἄρα Νυμφάων, αἵ τ' ἄλσεα καλὰ νέμονται (Ἰλιάδ. V, 7—8).

βεβαίως εἶναι ἑλληνικόν. ἐδόθη ὑπὸ τῶν Θασίων, ὅτε τὸ δεύτερον κατεῖχον αὐτὴν τῷ 361 π. Χ. ἐξωθούμενοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Καλλιστράτου. τέως εἶχε τὸ θρακοϊλλυρικὸν ὄνομα Δάτον, ὅπερ δηλοῖ νοσώδη τόπον. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν πέριξ θρακ. φύλων οἱ Θάσιοι καὶ τότε καταλαβὼν ὁ Φίλιππος τὴν πόλιν μετωνόμασε Φιλίππους (Διοδ. Σικ. XVI, 3, 8. Στράβ. Z', 41). Κακῶς ὅμως παραδίδει ὁ *Ἀππιανὸς* ὅτι καὶ πρὸ Δάτου ἐλέγετο Κρηνῖδες [1]. Ἐν τῇ περιαδομένῃ περιοχῇ διὰ τὰς ἐξόχους καλλονὰς καὶ τὰ δαψιλῆ δῶρα τῆς φύσεως, περιεχόρευον αἱ ποικιλώνυμοι Νύμφαι καὶ προεφοίβαζον αἱ Χάριτες τὴν ἔλευσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὅταν ἔθραυον τὸ ἄρμα τοῦ ψευδωνύμου ἐκείνου. Καὶ οὕτω ἐφθάσαμεν εἰς τὸν *ἀπόστολον Παῦλον*, ὅστις ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως (νῦν Καβάλλα) *ἦλθεν ἐνταῦθα νὰ ἐξαγιάσῃ τὰς κρήνας καὶ νὰ βαπτίσῃ εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν τοὺς Φιλιππησίους. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀποστολικὸς ἐνταῦθα σταθμός.* Ἰδοὺ τί γράφουσιν αἱ «Πράξεις» : «Ἀναχθέντες ἀπὸ τῆς Τρῳάδος εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθρᾴκην, τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν, ἐκεῖθέν τε εἰς Φιλίππους, *ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις κολωνία* . . . τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμόν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι [2] καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξίν. καί τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία . . . σεβομένη τὸν θεόν . . . ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς...»

---

1. «Φίλιπποι πόλις ἐστίν, ἣ Δάτος ὠνομάζετο πάλαι καὶ Κρηνῖδες ἔτι πρὸ Δάτου· κρῆναι γὰρ εἰσὶ περὶ τῷ λόφῳ ναμάτων πολλαί, Φίλιππος δὲ ὡς εὐφυὲς ἐπὶ Θρᾳκὸς χωρίον ὠχύρωσέ τε καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ Φιλίππους προσεῖπεν . . . εὔφορον πάνυ καὶ καλόν, ἔνθα καὶ ποταμὸς ἐστι Ζυγάκτης, ἐν ᾧ τοῦ θεοῦ περῶντος τὸ ἅρμα τὸν ζυγὸν ἄξαι λέγουσι, καὶ τῷ ποταμῷ γενέσθαι τὸ ὄνομα» (Ἐμφυλίων [πολέμων] Δ', 105, Bekker, II, σ. 793). Περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὅστις δὲν ὑπάρχει σήμερον, ποιοῦνται λόγον οἱ ἀκαταπόνητοι Γαλάται ἑταῖροι τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλ. ἀρχαιολ. σχολῆς συνεχίζοντες τὸ ἔργον τοῦ Renan καὶ Heuzey. Εἶναι ὁ Paul Collart μὲ τὸ δίτομον σύγγραμμα «Philippes, Ville de Macedoine, depuis ses origines, jusqu' á la fin de l' époque romaine». Paris, 1937, I, σ. 40—41 κ.έ. καὶ ὁ συνεχιστὴς τούτου Paul Lemerle δίτομον καὶ αὐτὸς συγγράψας καὶ ἐκδοὺς ἐπὶ τῇ ἀποπερατώσει τῶν ἀνασκαφῶν τῷ 1945 εἰς μέγα 4ον σχῆμα : «Philippes et la Macedoine orientale á l' époque chrétienne et byzantine. Recherches d' histoire et d' archéologie» Paris (σ. 11 έ.). Οἱ δεύτεροι τόμοι τῶν σοφῶν τούτων συγγραφῶν εἶναι εἰκόνες καὶ πίνακες. Χρήσιμα τοῖς πᾶσι διὰ τὴν πολυμέρειαν καὶ γενικότητα βιβλία.

2. Ὁ Παῦλος ὡς γνωστὸν ὡμίλει ἐν ταῖς συναγωγαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑπαίθρῳ, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Χρυσόστομος, καὶ φαίνεται οὕτως ἰουδαΐζων «καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου· οὐ γὰρ δὴ ἔνθα συναγωγὴ ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ηὔχοντο, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, ἅτε σωματικώτεροι ὄντες Ἰουδαῖοι» (Migne, 60, στ. 252 καὶ ἐξῆς βλ. τὴν ἑρμηνείαν τῆς περικοπῆς). Βεβαίως εἰς τὸν ποταμὸν ἐβαπτίσθησαν οἱ πρῶτοι οὗτοι Φιλιππήσιοι χριστιανοὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου καὶ ἔχομεν περὶ τοῦ εἴδους τούτου τοῦ βαπτίσματος οὐκ ὀλίγα πρδγμ. ἀναφέρω τὸν *Γρηγόριον τῆς Μεγ. Ἀρμενίας*, ὅστις ἐβάπτισεν εἰς τὸν Εὐφράτην τὸν ἐκεῖ λαόν, *Γρηγέντιον ἀρχιεπίσκοπον Ὁμηριτῶν ἢ Αἰθιόπων*, τοὺς Ρώσους κ ἄ.

(κεφ. ιϚ', 11 ἑ.). Ἡ πεμφθεῖσα πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴ πλήρης στοργῆς, ἀλλὰ καὶ καυχήσεως, ὅτι ἐν Φιλίπποις ἐκτήσατο τοιούτους πιστοὺς καὶ ἐργάτας τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου, «ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθεν ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία ἐκκλησία εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰμὴ ὑμεῖς μόνοι, ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε» (Δ', 15—16). Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς Νύμφας ἐγγὺς ΚΠόλεως.

Εἰς τὸ χωρίον Οἰκονομεῖον ποιμὴν μεταβαίνων νυκτὸς εἰς αὐτὸ διὰ νὰ ἑορτάσῃ τὰ Χριστούγεννα, καθ' ἃ ὁ μακ. *Ἀναστ. Σταμούλης* ἀφηγεῖται (ὡς ἤκουσε παρὰ τῶν ἐγχωρίων) «πλησιάσας εἰς τὸ δάσος Κλαυδιανῶν ἠσθάνθη ποδοβολητόν, δώσας δὲ προσοχὴν εἶδε δεκαπέντε εἴκοσιν ὡραίας νέας χορευούσας. Διὰ νὰ τὰς παρατηρήσῃ καλύτερον ἐκρύβη ὄπισθεν κορμοῦ δένδρου. Μεταξὺ τῶν χορευουσῶν ἄλλων ὡραίων μία τοῦ ἐφάνη ὡραιοτέρα καὶ ταύτην εἰς τρίτον γύρον τοῦ χοροῦ, ὅταν ἐπέρασαν αἱ Νεράιδες πρὸ τοῦ δένδρου, ἠθέλησε νὰ συλλάβῃ καὶ ἁρπάσας τὸ κάλυμμά της προσεπάθει νὰ τὴν κρατήσῃ. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο αἱ ἄλλαι Νεράιδες ἐγένοντο ἄφαντοι, αὐτὴ δὲ παρεκάλει αὐτὸν νὰ τῇ ἀποδώσῃ τὸ φακιόλι της . . . τὴν κατέπεισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Οὕτω συνώδευσεν αὐτὸν εἰς τὸ Οἰκονομεῖον, ἔνθα συνέζων τεκνοποιήσαντες. Μετά τινα ἔτη γενομένου γάμου προσεκλήθη καὶ ὁ ἐν λόγῳ κύριος προσλαβὼν καὶ τὴν σύζυγόν του . . . αἱ χορεύουσαι ἐζήτουν καὶ τὴν Νεράιδα νὰ χορεύσῃ . . . εἶπεν, ὅτι τότε θὰ χορεύσῃ, ὅταν ὁ σύζυγός της τῆς δώσῃ τὸ φακιόλι της . . . ἅμα λαβοῦσα αὐτὸ ἐφόρεσε, καὶ ἀφοῦ ἔκαμε τρεῖς γύρους, ὅπου ὅλοι τὴν ἐθαύμασαν, ἔγινεν ἄφαντος, καὶ οὕτως ἔμεινεν αὐτὸς μὲ τὰ τέκνα του, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ὠνόμαζον «νεραϊδόσογα». Ἐγνώρισε δὲ καὶ αὐτὸς ἕνα τῆς γενεᾶς ἐκείνης διακρινόμενον δι' ἀποτυπώματος κλώνου, ὅπερ ἔφερεν εἰς τὴν κνήμην. (Θρακ. Α', σ. 399)[1].

Πολλάκις ἐγράφη, ὅτι οἱ εὐσεβεῖς τοῦ θείου λάτραι ἐξέλεξαν τὰ ὡραιότερα μέρη καὶ τερπνοὺς παραδείσους πρὸς ἵδρυσιν τῶν ἱερῶν σκηνωμάτων, ὡς ἦσαν καὶ τὸ πάλαι τὰ τεμένη τῶν θεῶν καὶ νῦν τὰ ἱερὰ μοναστήρια καὶ δὴ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. καὶ ὅπως τὸ ἱερὸν θυμίαμα προσφέρεται διὰ τῶν ἀργυρῶν καὶ ἀργυρεπιχρύσων θυμιατηρίων καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ δεήσεις ἀναπέμπονται ἐν μέσῳ μεγαλοπρεπῶν καὶ περικόσμων ναῶν καὶ ὑπὸ ἱερουργῶν χρυσοφόρων καὶ ὡραίων ἀνδρῶν, ὡς εἶναι καὶ ἡ ἀκολουθία καὶ ὑπηρεσία τῶν βασιλέων. ὅπως, λέγω, ταῦτα καὶ τὰ παρεπόμενα, οὕτω καὶ τὰ ἱερὰ ἁγιάσματα εὑρίσκονται ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτων θελγήτρων καὶ καλλονῶν τῆς φύσεως ἐξαιρετικῶν. *Αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικὸν θυσιαστήριον τοῦ Ὑψίστου, ὅστις «οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ»* (Πράξ. ζ', 48). *Ἐντὸς τοῦ ἀχειροποιήτου τούτου ναοῦ ἀνακαλύπτομεν ὄντως τὸν Θεὸν καὶ ἀξιούμεθα τῶν πλουσίων*

1. Βλ. Διήγημα : *Πολυδ. Παπαχριστοδούλου «Ἡ γυναίκα ποὺ ξανάγινε νεράιδα. Λευκὰ Χριστούγεννα.* Δημοσίευμα ἀρ. 27, Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν.

αὐτοῦ δωρεῶν. ἐνταῦθα τὸ θνητὸν ἐξαϋλοῦται καὶ ἐγγίζει τὸ ὑπερκόσμιον ὄν. καὶ ὅπως ὁ βοτανικὸς Λινναῖος διέκρινε τὸν Θεὸν διερχόμενον ἐν μέσῳ τῶν ἀνθέων καὶ ἐπεσφράγιζε τὸ Systema vegetalis διὰ τοῦ δαυϊτικοῦ : «Προωρώμην τὸν Κύριον, ὅτι ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός, ἵνα μὴ σαλευθῶ» ! Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν εἰρημένων μεταφέρω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν Βόσπορον τῆς ΚΠόλεως, ὅπου θὰ συναντήσωμεν τὰ πολυπληθέστερα τῆς βασιλευούσης ἁγιάσματα. «κάθε βρύση καὶ φλάμπουρο κάθε κλαρὶ καὶ μάρτυς» ! (ἀντὶ κλέφτης). «Τὸ κάλλος τοῦ Βοσπόρου ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν πάντων τῶν ἐπισκεψαμένων τὴν ΚΠολιν περιηγητῶν, οἵτινες ὁμοφώνως κηρύττουσιν, ὅτι *οὐδαμοῦ τῆς ὑφηλίου ὑπάρχει τὸ ἀντίτυπον . . . εἶναι ἀνεξάντλητος ἐμπνεύσεως πηγὴ τοῖς μουσολήπτοις ποιηταῖς*, καὶ ἐξαντλήσας τὴν ὅλως πεζὴν ὁ γράφων ποιητικήν του χάριν παραθέτει στίχους ἀπὸ τὸ «Πανόραμα ΚΠόλεως» τοῦ Ἠλ. Τανταλίδου :

«Σιγή ! . . . Σιγή ! . . . παράμερα ἄς μένῃ πᾶσα καλλονὴ
καὶ τ᾽ ἄστρα σβύνουν τ᾽ οὐρανοῦ, ὅταν ὁ ἥλιος φανῇ . . .
Ὁ Βόσπορος τῆς φύσεως παρορμηθείσης ὁ υἱὸς
ἰδοὺ ἐκεῖ, ἐντρύφημα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ νοός . . .
Ὦ Βόσπορε, πηγὴ ζωῆς τῶν εἰς τὰς ἀκτάς σου ζώντων . . .
ἀνάγεις τὸν ἐποπτευτὴν εἰς ἀναμνήσεις παλαιάς,
τοὺς πάλαι διαπλεύσαντας τὰς δροσοβρύτους σου ροάς . . .
Οἱ ναῦται θυμολέοντες εἰς θέαν σου ἐκστατικοὶ—τὴν εἰρεσίαν ἄφησαν
κ᾽ ἀφοῦ μὲ ὄμμα ἔκθαμβον δὶς τρὶς περιεστράφησαν.
«Δὲν εἶν᾽, ἐφώνησαν κοινῶς, τῶν ἀθανάτων χώρ᾽ αὐτή ;
«καὶ τάχα τί ; λοιπὸν ἐδῶ εἶν᾽ οἱ θνητοὶ τόσον θνητοί ;»
Τότ᾽ ἔνθους ὁ γλυκὺς Ὀρφεὺς μεθύσας ἀπὸ καλλονήν,
καὶ ὅλος μ᾽ ἐνθουσιασμοῦ περιχυμένος ἡδονήν,
εἰς χέλυν περιχρύσωτον ἀνέκρουεν ἀνακλιθείς,
ᾠδὴν κατὰ τὸν Ὄρθιον Φοῖβος θνητὸς γοητευθείς,
καὶ ὑπὸ τὸ τρέμον πλῆκτρόν του ἡ λυρικὴ ἐλάλει
καὶ εἰς θρησκείαν κ᾽ ἔρωτα τὸν κόσμον ἀνεκάλει . . .» [1].

---

1. «Παίγνια ἢ ποιημάτια διάφορα ἐκδοθέντα ὑπὸ *Ἰωσὴφ Μάγνητος*». Σμύρνη, 1839, σ. 222. τὸ βιβλίον ἐνταῦθα δὲν ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ ε΄, σελίδι εἰς τὸ «Προσφώνημα». Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὸ ἐκτενέστατον. «Τὸ πανόραμα ἢ ἔποψις Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τοῦ Πύργου τοῦ Χριστοῦ (Γαλατᾶ-Κουλεσὶ)» σ. 201—230. *Ἀπέραντος καὶ ἀσυναγώνιστος ὕμνος* τῆς βασιλευούσης ὄντως τῶν πόλεων. Περὶ τοῦ Βοσπόρου ἔγραψαν πάντες οἱ περιηγηταί. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων παραπέμπω μόμον εἰς τὸν Ἰταλὸν De Amicis «Constantinopoli». 1877, ἔκδ. 28η, Milano, 1905, (βλ. Il Bosporo, σ. 551—571). Τὸ ἔργον μετεφράσθη τῷ 1895 ὑπὸ *Δ. Βερναρδάκη*. Διὰ τὰ λαμπρὰ τοπία καὶ τὰς πολυπληθεῖς ἄλλας εἰκόνας παραπέμπω εἰς ἓν (ἄνευ χρον.) ἐκδοθὲν ἐξαιρετικὸν σύγγραμμα τοῦ *Th. Allom—R. Walsh*, «Constantinople

2. *Μία ἐκδρομὴ ἀνὰ τὰ προάστεια ΚΠόλεως—Τὰ ἁγιάσματα ὁδοσημαντῆρες ναῶν—Αἱ Ναΐδες, πηγαί, φιάλαι, λουτρῶνες καὶ φρέατα «ποταμοὶ ῥέουσιν ὕδατος ζῶντος»—Γενικωτέρα σημασία τοῦ ὄρου Πηγὴ καὶ τὰ ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Αἰγύπτου παράδοξα συμβάντα κατὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν—Ὁ Μαν. Γεδεὼν κρινόμενος—Τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τῶν ἁγιασμάτων—Διαίρεσις αὐτῶν καὶ γνώμη τοῦ Ἑλ. Ταπεινοῦ καὶ Δ. Καλέμη—Πολύπλοκον τὸ ζήτημα τῆς θέσεως τῶν ἐν ΚΠόλει ναῶν καὶ δὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν πατριαρχείων—Ἡ ὀρθοφροσύνη τοῦ Κεραμέως καὶ ἡ βαθεῖα κρίσις τοῦ Σιδερίδου—Ὁ ἀδόλεσχος Ἡλιουπόλεως Γενάδιος—Τίς ἡ ὀρθὴ λύσις τοῦ προβλήματος ;—Τὰ φρέατα ἀπαραίτητα ἐν τοῖς ἱεροῖς τόποις παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς—Ἡ πηγὴ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ κώμης Ἐμμαούς, ἐν ᾗ ὁ Χριστὸς σὺν τοῖς μαθηταῖς ἔνιψε τοὺς πόδας—Πηγὴ τοῦ Σιλωάμ.*

Ὡς γνωστὸν τὰ προάστεια τῆς ΚΠόλεως καὶ πολλαὶ τοποθεσίαι διετήρησαν τὰ βυζαντινὰ ἕως σήμερον ὀνόματα, ὡς τὰ χωρία Φλώριον, Λύτραι, Νύμφαι καὶ Γαλατάρια. Τὸ α' ἀναφέρεται τὸν ΙΑ' αἰῶνα παρὰ *Κεδρηνῷ* ὡς Κενοφλώριον (Α', σ. 455, ἴσ. Καινοφλώριον). Παρὰ *Μαλαλᾷ* Καινὸν φρούριον (σ. 351), ὅπου ἐφονεύθη ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός. Τὸ β' ἀπαντᾶται ἐν τῷ συναξαρίῳ τῆς *ἁγίας μάρτυρος Χρηστίνης*, ἑορταζομένης τὴν 23 Ἰουλίου «τελεῖται δὲ ἡ αὐτῆς σύναξις καὶ ἑορτὴ εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, ὁ ὁποῖος ἦτον εἰς τὸ νέον *παλάτιον καὶ εἰς τὰς «Μεγάλας Νύμφας . . .»* [1]. καὶ ἐνταῦθα εὑρέθησαν ὄντως ἀρχαῖα χριστιανικὰ μνημεῖα, ἀλλὰ ταῦτα συνεπληρώθησαν

---

and the scenery of the seven churches of Asia minor» London, 4ον, σ. XXXVI, 84, ἔτους 1838 αἱ ἰσάριθμοι πρὸς τὰς σελίδας εἰκόνες (περὶ ἄλλου τοιούτου ἔργου τοῦ 1943 βλ. κατωτ.). Λεπτομερῆ περιγραφὴν βλ. ἐν Μ. ἑλλ. Ἐγκυκλ. Ζ', σ. 575—577 ὑπὸ *Σ. Ε. Λυκούδη*. Διεξοδικὴ διήγησις ἐν τῷ «Νέῳ Σεραπείῳ» Ἀλεξανδρείας, Ϛ', 1884, σ. 1283, 1302, 1379, 1400, 1428, 1453. καὶ ἐν τῷ «Βυζαντινῷ ἡμερολογίῳ» τοῦ 1885, σ. 160 ἑ. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ Βόσπορος εἶναι τὸ παναρμόνιον, τὸ αἰώνιον σύμβολον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. *Ὁ Ἕλλην εἶναι μανιώδης λάτρης τοῦ πρασίνου·* ὅθεν τὸ πάλαι τὰ πλεῖστα τῶν δένδρων ἐπίστευεν, ὅτι εἶναι κατοικία τῶν θεῶν καὶ τὰ ἄνθη (πολλὰ) ἰδιάζοντα αὐτοῖς, ἄλλα καὶ πέριξ τῶν ναῶν εἶχε τὰ ἱερὰ ἄλση, ἅπερ ὠνόμαζε τεμένη (νῦν οἱ νεοέλληνες τεμένη λέγουσι τὰ τζαμία, διότι πράγματι, ὡς βλέπει τις εἰς τὰς ἀνωτ. εἰκόνας, καλύπτονται ὑπὸ πελωρίων δένδρων). Ὁ χριστιανισμὸς ἐνεκολπώθη τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθέων καὶ οἱ ναοὶ παλαιότερον καὶ δὴ οἱ μοναστηριακοὶ ἐπλαισιοῦντο ὑπὸ δένδρων, μάλιστα κυπαρίσσων (βλ. Ἱεροδ. *Τιμοθέου Ματθαιάκη*, νῦν μητροπ. Μαρωνείας, «Τὸ πράσινον ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ». Ἀθῆναι, 1939). Ἐκ μεμονωμένων χωρίων διισχυρίζεται, ὅτι ἐξ ἴσου καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ περιεποιοῦντο τὰ δένδρα, ἀλλὰ δὲν εἶδε τὸ Δευτ. ΙϚ', 21 : « Οὐ φυτεύσεις σεαυτῷ ἄλσος, πᾶν ξύλον παρὰ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ σου . . .». Ἐν τέλει σχετικὸν περὶ τῶν Νυμφῶν ἀναφέρω τὸν στίχον τοῦ *Ταντταλίδου* (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 59).

«καὶ Νηρηίδας στὴν ξηρὰν καὶ στὰ νερὰ Δρυάδας» (διὰ τὴν ἐναλλαγὴν)

1. *Γεδεών*, «Ἔγγραφα, λίθοι καὶ κέραμοι», σ. ρνη'—ρνθ'.

ἐκ τοῦ «Ἑορτολογίου», ἔνθ' ἀναγινώσκομεν, ὅτι ἐτελεῖτο ὄντως «ἡ σύναξις ἐν τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτῆς μαρτυρείῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ καὶ ἐν Νύμφαις ταῖς μεγάλαις καὶ ἐν τῷ μαρτυρείῳ τοῦ *ἁγίου Τρύφωνος*» (οὐχὶ τοῦ μάρτυρος, ἀλλὰ τοῦ ὁσίου βλ. σ. 67) πλησίον τῆς ἁγίας Εἰρήνης . . .». Νῦν ὁ τόπος καλεῖται ἁπλῶς Νύμφαι τεκμηριούμενος δι' ἐπαρκῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων τείχους, μονογράμματος καὶ ἐπιγραφῆς : «Θεοτόκε βοήθει τῆς δούλης σου *Μαρίας*», τεθείσης κατὰ πρωτοφανῆ διάταξιν ἑκάστης λέξεως σταυρικῶς ἐντὸς κύκλου εἰς τὰς γωνίας τῶν 4 σημείων σταυροῦ, κειμένου ἐν τῷ μέσῳ [1].

Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς προλαβὼν ἀπήγγειλε τὸν ἐπικήδειον καὶ τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων πηγῶν : «Σεσίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ καὶ ἡ Κολοφῶνος καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκε νάματα μαντικά». Παρῆλθον καὶ ταῦτα μετὰ τῶν ἐκεῖ οἰκούντων δαιμόνων. Νέαι πηγαὶ ἀνέβλυσαν ὕδωρ τῆς χάριτος «ἁλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. δ', 14)· αἱ πηγαὶ καὶ τὰ σωτηριώδη νάματα. Περὶ τὸ τέλος τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος παρ' *Ἰουλίῳ Ἀφρικανῷ*, τῷ πρώτῳ χρονογράφῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀναφέρεται : *«Διήγησις περὶ τῶν ἐν Περσίδι γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»*, ἧς ἡ ἀρχή : «Ἐκ Περσίδος ἐγνώσθη ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστός· οὐδὲν γὰρ λανθάνει τοὺς ἐν αὐτῇ νομομαθεῖς ἅπαντα φιλοπονοῦντας», καὶ ἀντλεῖ ταῦτα, ὡς γράφει, ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ βασιλείου, «ὅτι ἐκ τῶν πρὸς ἑνταῦθα ἱερῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερέων ἤκουσται ὄνομα Χριστός» [2]. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Χριστὸς φεύγων τὴν θηριωδίαν τοῦ *Ἡρώδου* ἀνεχώρησε καὶ ἦλθεν εἰς Ἡλιούπολιν Αἰγύπτου [3]. Συνοδοὶ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ θεοδόχου ζεύγους ᾄδεται, ὅτι ἦσαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ μάγοι, οἵτινες καὶ ἐγκατέστησαν τοὺς ξένους παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἡλιουπόλεως *παρὰ τὴν πηγήν, ἥτις σώζεται μέχρι σήμερον, στεγαζομένη ὑπὸ τοῦ «Δένδρου τῆς Παναγίας* [4]. Ἐνταῦθα ἐπὶ ἀρχαίων ἐρειπίων ἀνηγέρθη τῷ 1918 ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἐν Ἡλιουπόλει ναὸς τῆς ἐνδημίας τοῦ Χριστοῦ. «Ἡ φυγὴ εἰς Αἴγυπτον» ἐπιγραμματιζόμενος. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπῆρχε τὸ πάλαι «Μονὴ τῶν παρθένων» πρὸ τοῦ 530. Πλὰξ ἐπιτύμβιος σωζομένη εἰς τὴν ἐν Καΐρῳ *μονὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου* (τόμ. Γ') ἔχει : «Ναὸς τῆς Πηγῆς τῆς Θεοτόκου»

---

1. «Βυζαντ. Ἑορτολόγιον», ΚΠολις, 1899, σ. 135—136.

2. *Migne*, Patr. gr. 10, στ. 98—100.

3. «Ἐκ τοῦ Χρονικοῦ συντάγματος πρὸς τὰς συγγενείας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ *Ἱππολύτου Θηβαίου*», Migne, 117, στ. 1029. Κατ' αὐτὸν διέμεινεν εἰς Αἴγυπτον 3 ἔτη καὶ 20 ἡμέρας (αὐτ. στ. 1036).

4. βλ. *Ν. Πάρκα*. «Τὸ παρὰ τὴν Ἡλιούπολιν (Ματαρίαν) δένδρον τῆς Παναγίας». Ἀλεξάνδρεια, 1903. *Jullien*, «L' arbre de la Vierge à Mataria κτλ.» Le Caire, 1904. H. *I. Heyes*, «Joseph in Aegypten». Münster (Bibl. Zeitschrift, IV, 93, σ. 32).

Περὶ ἱερᾶς πηγῆς ἐν Ἡλιουπόλει γράφει ὁ *Κεδρηνὸς* (I, σ. 534, Βόνν.). «Ἐν Ἑρμουπόλει τῆς Θηβαΐδος (sic) δένδρον ἵσταται. ταύτης φύλλον ἡ κάρφος, εἰ λάβοι τις, πρὸς πᾶσαν νόσον ἐστὶν ἰάσιμος. ὅπερ δένδρον, φασί, κλιθὲν προσεκύνει τῷ Χριστῷ, ἡνίκα πρὸς Αἴγυπτον ἔφευγε καὶ σκιὰν αὐτῷ πεποίηκε· καὶ τῇ μὲν πηγῇ φθονήσας κατέχωσεν (ὁ Ἰουλιανός), τὸ δένδρον δὲ ἔκοψε». Καὶ ζωηρὰ περὶ τούτου ὑπῆρχε παράδοσις. Τὸ δένδρον ἀνεβλάστησε καὶ ὁ ἑωρακὼς τῷ 1910 μαρτυρεῖ. Ὅτε οἱ μάγοι ἀνεκοίνωσαν τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἡλιουπόλεως «διήνοικτο ὁ ὄροφος καὶ *κατῆλθεν ἀστὴρ λαμπρὸς καὶ ἔστη ἐπάνω τῆς στήλης τῆς Πηγῆς* καὶ φωνὴ ἠκούσθη τοιαύτη : *Δέσποινα Πηγή* (=Θεοτόκος), *ὁ μέγας Ἥλιος ἀπέστειλέ με μηνῦσαι σοι ἅμα καὶ διακονῆσαι τὰ πρὸς τόκον... νύμφη τριωνύμου μονοθεΐας οὖσα*» [1].

Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν βασιλεύοντος *Κύρου* ἢ *Ἀρταξέρξου* ἐν Περσίδι συνέβησαν τὰ παράδοξα ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθέντι ἱερῷ τῆς Ἥρας, ὃν κατεκόσμησεν «λίθοις πολυτελέσι» καὶ ἔστησεν ἀνδριάντας χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς. Ὅτε δὲ εἰσῆλθεν οὗτος νὰ προσκυνήσῃ, ὁ διδαχθεὶς καὶ φωτισθεὶς ὑπὸ τῶν εἰρημένων μάγων *Προυπούπιος* ἀνήγγειλε δι' ἀλληγοριῶν καὶ συμβόλων τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πηγὴ ὑπονοῶν τὴν Θεοτόκον ἢ Οὐρανίαν ὀνομάσας ἀντὶ τῆς Ἥρας. «*Μέγας Ἥλιος ἐφίλησεν αὐτήν.. Πηγὴ ἐστιν ἡ φιληθεῖσα*». Ἐπὶ τοῖς ἀκουσθεῖσιν αἱ γυναῖκες ἀντέτειναν : «μὴ γὰρ ἡ Ἥρα τέκτονα ἐμνηστεύσατο ;» εἶποῦσαι. Εἰς ταύτας οἱ ἄνδρες ἀπήντησαν : «Ὅτι μὲν Πηγὴ δικαίως εἴρηται, ἀποδεχόμεθα. *Μυρία δὲ αὐτῆς τοὔνομα, ἥτις ἐν μήτρᾳ ὡς ἐν πελάγει μυριαγωγὸν ὁλκάδα φέρει. Ἡ δὲ Πηγὴ οὕτω νοείσθω. Πηγὴ ὕδατος πηγὴν πνεύματος ἀενναΐζει, ἕνα μόνον ἰχθὺν ἔχουσα τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ λαμβανόμενον* καὶ πάντα κόσμον ὡς ἐν θαλάσσῃ διαγινόμενον ἰδίᾳ σαρκὶ τρέφοντα» [2]. Ἀνεστατώθησαν τὰ ἀγάλματα καὶ αἱ

---

1. *Ἀφρικανοῦ* «Διήγησις περὶ τῶν ἐν Περσίδι γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» *Migne*, Patr. graec. 10, στ 1018. Κατωτ. «ἡ γὰρ Πηγὴ Μυρία Πηγῆς τῆς Βηθλεεμίτιδός ἐστι θυγάτηρ.. Νῦν οὖν, βασιλεῦ, πέμψον εἰς Ἱεροσόλυμα· εὑρήσεις γὰρ τὸν Χριστὸν ἀγκάλαις γυναικείαις βαστυζόμενον» 1021—1024.

2. *Ἀφρικανός*, ἔνθ' ἀνωτ. στ. 100. Τὴν διήγησιν ταύτην εὑρίσκομεν ἐν πολλοῖς κώδιξι, κατὰ δύο δὲ κώδικας ἐξέδοτο καὶ ὁ *Vassiliev* εἰς τὰ «Anecdota graecobyzantina», I, Mosquae, 1893, σ. 73—124 ἥτις ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ Migne *πενταπλασίαν κατ' ἔκτασιν*, Οὖτος σ. 85 τὸ *Μυρία τοῦ κώδικος ἔκαμε Μαρία*. τὸ αὐτὸ νομίζω, ὅτι ἔπραξε καὶ ὁ Σωφρ Εὐστρατιάδης δημοσιεύσας αὐτὴν ἐν τῷ «Νέῳ Ποιμένι», ἔτος Γ', 1921, σ. 23—42 καὶ *ἀποδίδει ἐπὶ τῇ βάσει 3 κωδίκων μόνον εἰς τὸν Δαμασκηνόν !* «Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Λόγος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἴσως εἶναι τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ δὲ «Διήγησις» παρενεβλήθη αὐτούσιος ἐν τῇ μιξοβαρβάρῳ φράσει. Ὁ ἐκδότης ἠγνόει, ὅτι τὸν ἀπόκρυφον τοῦτον λόγον ἐδημοσίευσεν ἐν ἁπλουστέρᾳ φράσει ὡς γνωστὸν καὶ ὁ *Ἁγιορείτης Νικόδημος* εἰς «Γυμνάσματα πνευματικά», ἔκδ· α'. 1801, σ. 218—33. Βλ. ὑποσημείωσιν τοῦ Συναξα-

Μοῦσαι μετὰ τῶν ἀργυροχρύσων τετραπόδων καὶ πετεινῶν καὶ «ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀπέστειλε φωνήν». Ὁ βασιλεὺς φρικιάσας καὶ ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν, ἵνα τὰς θείας ἀποκαλύψεις ἴδῃ. «Τούτων δὲ οὕτω λεχθέντων διήνοικτο ὁ ὄροφος καὶ κατῆλθεν ἀστὴρ λαμπρὸς καὶ ἔστη ἐπάνω τῆς στήλης τῆς Πηγῆς καὶ φωνὴ ἠκούσθη τοιαύτη : *Δέσποινα Πηγή, ὁ μέγας Ἥλιος ἀπέστειλε μηνῦσαί σοι ἅμα καὶ διακοῆσαι τὰ πρὸς τόκον, ἀμίαντον γάμον ποιούμενος πρός σέ, μήτηρ τοῦ πρώτου πάντων τῶν ταγμάτων γινομένη, νύμφη τριωνύμου μονοθείας γινομένη.* Καλεῖται δὲ τὸ ἄσπορον βρέφος, ἀρχὴ καὶ τέλος, ἀρχὴ μὲν σωτηρίας, τέλος δὲ ἀπωλείας». Μετὰ τὴν θεϊκὴν ταύτην καὶ οὐρανίαν φωνὴν *τὰ ἀγάλματα πάντα ἔπεσαν χαμαὶ ἐπὶ πρόσωπον* «μόνης τῆς Πηγῆς ἱσταμένης, ἐν ᾗ εὕρηται παγὲν διάδημα βασιλικὸν ἔχον ἐπάνω αὐτοῦ ἐξ ἄνθρακος καὶ σμαράγδου λιθοκόλλητον ἀστέρα, *ὑπεράνω δὲ αὐτῆς ἵσταται ὁ ἀστήρ*» [1]. Τὸ

ριστοῦ, ἔκδ. 1819, σ. 213). Τὸ μόνον, ὅπερ ὑποστηρίζει τὴν γραφὴν Μυρία, εἶναι τὸ ἀκόλουθον «Μυριαγωγὸν ὁλκάδα» ὡς ὀνομάζει τὴν Θεοτόκον. Ὅτι ἐκυκλοφόρει εὐρέως ἡ «Διήγησις» δεικνύει ἡ ἑπομένη ἐπιγραφὴ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας : «Ἀντιβολὴ γεναμένη ἐν Περσίδι μεταξὺ Ἑλλήνων, Ἰουδαίων τε καὶ χριστιανῶν περὶ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ, τὰ λεγόμενα Περσικὰ ἀναγινωσκόμενα εἰς τὴν τράπεζαν τῇ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἡμέρᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». (Vassiliev, σ. 73) καὶ ἐπὶ τὴν οὖριον. Ἀνστασίου Θεουπόλεως περὶ τῶν ἐν Περσίᾳ πραχθέντων». Οὗτος εἶναι ὁ γράψας τὸν «Ὁδηγόν».

Ἡ πλαστότης καταφανὴς οὐ μόνον ἐκ τῶν προσθηκῶν τῶν γενομένων εἰς τὸ σύντομον κείμενον τοῦ Ἀφρικανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ τύπου τῶν κυρίων καὶ γεωγρ. ὀνομάτων. Ὁ ἐνταῦθα *Προυπούπιος* γίνεται Προύπεπτος· Vass., Προύπιπτος Εὐστρ., Προύπιος Νικ. Οὗτος τὸ Μυρία, ἔχει καλῶς, ἀλλ' ἔπειτα καὶ Καρία. Ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις παρὰ Νικοδήμῳ εἶναι πληρεστέρα «Περὶ τῶν παραδόξων μυστηρίων, ὅπου ἔγιναν εἰς τὴν Περσίαν εἰς τὸν καιρὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι πρῶτον εἰς τοὺς Πέρσας ἐγνωρίσθη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῶν μάγων καὶ τοῦ ἀστέρος, τὰ ὁποῖα ἐδιηγήθη ὁ φιλόσοφος Ἀφροδιτιανὸς εἰς μίαν διάλεξιν, ὅπου ἔγινεν ἀνάμεσα εἰς Χριστιανούς, Ἕλληνας καὶ Ἑβραίους». Ὁ ἄγνωστος οὗτος φιλόσοφος καὶ ἡ διάλεξις δὲν ὑπάρχει παρὰ τῷ Ἀφρικανῷ, εἶναι πολὺ μτγν. προσθήκη. Τὸ ἀρχέτυπον λοιπὸν εἶναι τοῦ Migne τὸ κείμενον, εἰς ὃ στηριζόμεθα, ὅπερ σώζεται εἰς δύο κώδικας τοῦ Μονάχου. Τῷ 1919 ἀνεκάλυψα εἰς τὴν μονὴν Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων ἕτερον κείμενον εἰς τὸν 593 κώδικα τοῦ XV αἰῶνος, (φ. 343α—344). ἐντεῦθεν ἀντεγράφη καὶ εἰς τὸν 156 τῆς μονῆς Βαρλαὰμ τοῦ 1620, φ. 68β—71β. Ὁ γραφεὺς διώρθωσέ τινα τοῦ πρώτου κώδικος τὸ Προύπιπτος εἰς Προύπιπτος, τὸ Μυρία εἰς Μαρία καὶ ἔκαμε καὶ μικρὰς προσθήκας. *Λίαν μεταβεβλημένον κείμενον ἔχει ὁ A. Delate* ἐκ τοῦ Παρισ. κώδ. 355, φ. 48—60 (βλ. «Anecdota atheniensia, I. Textes grecs inédits relatifs à l'histoire des religions». Liège, 1927, σ. 324—328.

1. Ἀφρικανός, ἔνθ' ἀνωτ. στ. 101. Εἰς τοῦτον ἄρα ὀφείλεται ἡ ζωηρὰ περὶ πηγῆς παράδοσις κληροδοτηθεῖσα ἀμέσως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ πρῶτον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν ΚΠολιν. Ἐν τοῖς βυζαντ. συναξαρίοις συχνῶς συναντῶμεν τό : ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἐν τῇ Πηγῇ» βλ. Γεδεών, «Ἑορτολόγιον βυζαντ.» σ. 125. ἀλλ' ἐνταῦθα νοεῖται ἡ Ζωοδόχος Πηγή, ὅπου ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἰχθῦς. .

θεσπέσιον τοῦτο κήρυγμα, οἱασδήποτε καὶ ἂν ᾖ προελεύσεως, διεδόθη ἀστραπιαίως καὶ ἐπιστεύθη ὡς θεόπνευστον : διὸ καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ψάλλει : «Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ σκότος· *τὰ γὰρ εἴδωλα ταύτης, Σωτήρ, μὴ ἐνέγκαντά σου τὴν ἰσχὺν πέπτωκεν.* οἱ τούτων δὲ ῥυσθέντες ἐβόων πρὸς τὴν Θεοτόκον» :

«Χαῖρε ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων, χαῖρε κατάπτωσις τῶν δαιμόνων». Ταύτα ἰδὼν ὁ βασιλεὺς προστάσσει καὶ παρουσιάζονται πάντες τοῦ κράτους οἱ σοφοί, οἵτινες ἔκπληκτοι ἐπὶ τῷ θεάματι τῶν πεσόντων ἀγαλμάτων καὶ τοῦ λάμποντος ἀστέρος ἀπεφαίνοντο οὕτως : «Βασιλεῦ, ῥίζα ἔνθεος καὶ βασιλικὴ ἀνέκυψε οὐρανίου καὶ ἐπιγείου βασιλέως χαρακτῆρα φέρουσα *Ἡ γὰρ Πηγὴ Μυρία Πηγῆς τῆς Βηθλεεμίτιδός ἐστι θυγάτηρ.* Τὸ δὲ διάδημα βασιλικὸς τύπος, ὁ δὲ ἀστὴρ οὐράνιόν ἐστι μήνυμα ἐπὶ γῆς τερατουργούμενον» (αὐτ. 101—104). Τότε ὁ βασιλεὺς ἔστειλε τοὺς μάγους εἰς προσκύνησιν τοῦ τεχθέντος βασιλέως, οἵτινες καὶ ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον. Ἐν Ἡλιουπόλει, ὀλίγα χιλιόμ. ἔξωθεν τοῦ Καΐρου, εἰς τὸ νῦν ἀριστοκρατικὸν προάστειον, συνέβησαν τὰ τεράστια ταῦτα. Ἦτο τὸ κέντρον τῶν σοφῶν ἱερέων καὶ ἡ κοιτὶς τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐνταῦθα ἐξεπαιδεύοντο οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς ἀρχαιότητος, μυούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως. *Ἐκεῖ ἦτο ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Ἡλίου, ὅπου μετέβη τὸ θεῖον βρέφος, ὁ «ἥλιος τῆς δικαιοσύνης».* Ἐγγύς που 5 χιλ. μακρὰν σώζεται ἡ περιλάλητος ἐκείνη *Πηγὴ τὸ ἁγίασμα τῆς Παναγίας,* ἣ λεγομένη Παρηγορία, ἐκεῖ εἰς τὴν Ματαρίαν, ἵνα ποτίζῃ ἀεννάως διὰ τῶν αἰώνων τὸ «δένδρον τῆς Παναγίας». Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιὰν τῆς περσέας ἀνεπαύθη ἡ ἁγία οἰκογένειακαὶ ἀνέβλυσε τὸ ζωήρρυτον καὶ δροσιστικὸν ὕδωρ (ἐνῶ τὰ πέριξ ὕδατα εἶναι θερμὰ καὶ ἀηδῆ).Ἡ πηγὴ νῦν ἐγχωρίως λέγεται Ἔϊν - ἐλ Σὰμς ἤτοι πηγὴ τοῦ Ἡλίου.

Πάντως συνδέονται τὰ φρέατα μετὰ τῶν πηγῶν καὶ ἁγιασμάτων ὡς καὶ μετὰ τοῦ λουτροῦ εἰς ἐνιαῖον συγκρότημα. Μένει ἔτι ἀνεξέταστον ὡς πρὸς θέμα ἡμῶν τὸ ἔγκριτον καὶ σοφὸν ἔργον τοῦ δεινοῦ βυζαντιολόγου Αὐστριακοῦ Strzygowsky καὶ περὶ οὗ ἐγράψαμέν τινα εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τοῦ «Ἀρχείου Θρακ. Θησαυροῦ». Ἡ πραγματεία ἡμῶν ἐκυκλοφόρησε συγχρόνως καὶ ἐν αὐτοτελεῖ τεύχει (βλ. κατωτ.).

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι πολλὰ τῶν ὑπογείων λουτρῶν ἐκείνων, ἅπερ τόσον περιληπτικῶς περιγράφει οὗτος, ἔχουσι χριστιανικὴν τὴν προέλευσιν καὶ ἀνῆκον εἰς τὸν κατακομβώδη βίον τῆς ἐκκλησίας [1]. Εἰς ἕτερον βι-

---

1. Βλ. Μηλιόπουλον ἐν τῇ «Ἑβδομαδ. ἐπιθεωρήσει τοῦ Νεολόγου», ΚΠολις, Β', 18.2, σ. 224 Κατὰ *Γεδεὼν* «ὅπου οὐδὲν ἴχνος παλαιοῦ . . . ναοῦ ὑπάρχει, θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ δεχθῶμεν ὕπαρξιν ἀρχαίας πηγῆς ἐπιβλεπομένης ὑπὸ Νηρηίδων, ἥτις εἰς χρόνους χριστιανικοὺς ἀπὸ θεότητος εἰδωλολατρικῆς ἀγνώστου ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς ἀφῆκε τὸν πάτριον ἅγιον . . .» (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 102). Εἰς τὸν αὐτὸν τόμον τῆς «Ἑβδομαδιαίας ἐπιθεωρ.» τοῦ Νεολόγου ἔγραψε : «Λείψανα βυζ. ναῶν ἐν τοῖς ἁγιάσμασι», σ. 144—5, 161—3, καὶ ὁ Λαμπάκης δέχεται ἐν τοῖς ἁγιάσμασιν ὕπαρξιν ναοῦ.

βλίον ἡμῶν πέρυσι ἐκτυπωθὲν εἰς τὰ «Θρακικὰ» καὶ ἰδιαιτέρως κυκλοφοροῦν ἀναφέρομεν, ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας ἵδρυσε τὸν πρῶτον ἐν Ἀργυρουπόλει ναὸν μετὰ λουτροῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ περικλεὴς καὶ νεωστὶ μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917 ἀνασκαφεὶς ναὸς τοῦ ἁγ. Δημητρίου ἐν Θ)νίκῃ, ἐν τοῖς ὑπογείοις ἔχει βαπτιστήριον καὶ λουτρὸν πρό δε τοῦ ναοῦ περιστύλιον φιάλην, ὅπως περίπου τῆς Λαύρας τοῦ Ἄθω [1]. Ἐκ πάντων τούτων *ἀποδεικνύεται ἀριδήλως πόσον ἀπαραίτητον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἦν τὸ ὕδωρ*. Πλεῖστα ἐπιγράμματα ἔχουσι περὶ τούτου συνταχθῆ καὶ ὁ *Χριστόφορος Πατρίκιος* ἐποίησεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἀνακαθάραντος τὸ φρέαρ ὡραῖον τετράστιχον ἐν εἴδει λογοπαιγνίου (βλ. κατ.). Ἀλλὰ τοιαῦτα ζητήματα δέονται βαθείας καὶ λεπτολόγου ἐρεύνης «ἀπαιτεῖ ἐπιμεμελημένην ἀναδίφησιν τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ σπουδαίας ἐπιτοπίους βολιδοσκοπήσεις, ἀνασκαφὰς καὶ ἀνερευνήσεις. πρὸς ἐξακρίβωσιν δὲ τῆς ὀρθῆς τῶν ἁγιασμάτων καταγωγῆς . . . ἀναγκαιοτάτη καὶ ἡ τῶν παραδόσεων ἀνίχνευσις . . . Προκειμένου τοῦ λόγου περὶ ἁγιασμάτων δὲν ἐννοῶ, ἵνα περιορισθῇ ἡ συζήτησις ἐπὶ μόνον τῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς ΚΠόλεως σωζομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τοῖς περιχώροις, διότι καὶ ταῦτα . . . δύνανται, ἵνα ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς μᾶλλον ἀπροσκόπτους καὶ ἀσφαλεῖς θεωρίας» [2].

---

1. Βλ. Γ. Σωτηρίου, «Χριστιανικὴ καὶ βυζαντ. ἀρχαιολογία», τόμ. Α', Ἀθῆναι, 1942, σ. 219. Ἐνταῦθα βλέπει τις καὶ τὰς εἰκόνας καὶ σχεδιαγράμματα.

2. *Ἐλευθέριος Ταπεινός*, ἔγκριτος δικηγόρος ἐν ΚΠόλει καὶ ἀσχολούμενος εἰς τὴν βυζαντιολογίαν, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 187. Οὗτος μέλος τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑταιρείας μετέσχε τῆς περὶ τῶν ἁγιασμάτων συζητήσεως, ἥτις πληροῖ τὰς στήλας τῆς Ἐβδ. Ἐπιθ. τοῦ Νεολόγου. Ὑποδεικνύει διαφόρους τρόπους ἐρεύνης καὶ ἐλέγχει πλάνας προσάγων τὸ ἑξῆς παράδειγμα πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι *τὰ φρέατα δὲν εἶναι ὡς ἁγιάσματα πρωτοφανῆ*. «Ἐντὸς τῆς κατὰ τὴν βιθυν. παραλίαν κώμης, τοῦ ἀρχαίου Βρύαντος (νῦν Μάλτεπε) γινώσκω δύο ἁγιάσματα, *ἅτινά εἰσι φρεατοειδῆ*» καὶ ὅμως θεωροῦνται ὄντως ἁγιάσματα. «*Τὸ ἐν τούτων κείμενον ἐγγὺς τοῦ περιβόλου ἀρχαίου μονυδρίου τοῦ Σωτῆρος*, ἀλλ' ὅπου πάλαι ἦν τὸ ἱερὸν τοῦ Σατύρου (τοῦτο ἀμφισβητεῖ ὁ Μηλιόπουλος αὐτ. 224) ὅθεν καὶ θέλουσί τινες καὶ ὁ Τιμόνης παραφθορὰν τοῦ (ἐθνικοῦ) ὀνόματος, *φέρει τὸ ὄνομα τῆς ἁγ. Παρασκευῆς*. Πρὸ τοῦ ἁγιάσματος ὑπάρχει ναός, ἀλλ' ἀπωτέρω ὑπῆρχε καὶ μεγαλήτερος τούτου . . . ἐξήχθησαν κιονόκρανα καλλίστου ἰων. ῥυθμοῦ τεμάχια στηλῶν κττ. κείμενα πρὸ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Σωτῆρος . . πρὸς δὲ καὶ ἡ ἐτησία πανήγυρις εἰς ὄνομα τῆς ὁσίας Παρασκευῆς, ἀναφωνεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε ναός. *Ἕτερον ἁγίασμα ἐν εἴδει φρέατος εὑρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν* . . Τοῦτο λέγεται *ἁγίασμα τῆς Θεοτόκου* . . παρ' αὐτῷ ὑπῆρχε ναός,.. νῦν ἠγέρθη ὁ ἅγιος Νικόλαος. Τοῦ ἁγιάσματος ἡ πανήγυρις τελεῖται . . κατὰ τὸ ἐννεαήμερον τῆς Θεοτόκου. Καὶ ἕτερον . . εἰς 20 λ. ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Μάλτεπε *ἐν τῇ . . περιοχῇ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Βρύαντος τῶν κτισθέντων . . ὑπὸ τοῦ αὐτοκρ. Θεοφίλου*. Τὰ παλάτια ἐξιστορεῖ ὁ Πορφυρογέννητος καὶ τόν . . τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου «κάλλει τε κάλλιστον καὶ μεγέθει πολλῶν διαφέροντα . . . ἀναμφίσβητον δ' εἶναι συνεπῶς, ὅτι τὸ ἁγίασμα τοῦτο . . . ἦν παρὰ τῷ ναῷ. Πρὸ ἐτῶν 30 . . ἱερεὺς μετέβαινεν ἐκεῖσε τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ κλήδωνος . . καὶ ἐτέλει ἁγιασμὸν συρρέοντος πολλοῦ πλήθους». Εἶτα περιγράφει τὰ *3 θολωτὰ ἁγιάσματα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βρύαντος κείμενα* τῆς ἁγ. Τριάδος, τῆς Ἀναλήψεως (ἐν ὀθωμ. ἐπαύ-

Εἶναι πολυσήμαντος καὶ ἄξιον ἐξονυχιστικῆς ἐρεύνης ἡ ὕπαρξις ὅπου δήποτε ἁγιάσματος. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τοὺς ὑποστηρίζοντας, ὅτι ὅπου ἁγίασμα, ἐκεῖ καὶ ναός, ὅστις πολλαχοῦ ἔχει ἐξαφανισθῆ. Ὁ δὲ *Γεδεὼν* φρονεῖ, ὅτι «*ἐξέτασις ἁγιασμάτων*, καθ' ἣν σημασίαν εἰς αὐτὰ ἀποδίδει ὁ λαὸς ἡμῶν ἀπὸ τῆς ΙΔ' ἴσως ἑκατονταετηρίδος, *ἀποβαίνει μέχρι τινὸς ἐξέτασις τῶν παθῶν τῆς ἑλληνικῆς Θράκης*», καὶ ὅτι τὰ διασωθέντα ἁγιάσματα «ὑπερκαίνουσι κατὰ τὰ δύο τρίτα τοῖς ἑκατόν ... βυζαντινὸν ναὸν καταστραφέντα» [1]. Τῆς γνώμης ταύτης ἀπρὶξ ἔχεται καὶ ὁ *Δημήτριος Καλέμης* λαβὼν καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν σύγχρονον συζήτησιν τῶν ἐν ΚΠόλει ἁγιασματολόγων [2].

Ἐπίσης σὺν τοῖς ἁγιάσμασι *δέον νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα τῶν φρεάτων, ἅπερ ἐξυπηρέτουν τὴν λειτουργίαν τῶν πρὸ τοῦ νάρθηκος λιθίνων μεγάλων φιαλῶν ἢ μικροτέρων τοιούτων δοχείων, τῶν λεκανῶν, ἀφ' ὧν ἀπὸ τοῦ Β' καὶ Γ' αἰῶνος ἔνιπτον τὰς χεῖρας οἱ πιστοὶ ἢ καὶ τὸ πρόσωπον εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναόν,* ὡς βλέπομεν εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως ἐν Ἠπείρῳ. Σώζονται αἱ φιάλαι αὗται εἰς ἀρίστην κατάστασιν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθω, ὅμως οὐχὶ πρὸς νῆψιν, ἀλλὰ πρὸς τέλεσιν τοῦ ἁγιασμοῦ. *Ὁ Γεδεὼν* κάλλιον κρίνει ἐν τῷ «Ἑορτολογίῳ Κωνταντινοπολίτου προσκυνητοῦ». ΚΠολις, 1904, σ. 200. Περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἤλεγξα αὐτὸν μερικῶς ζῶντα καὶ δὲν ἀπήντησεν. Πέρυσιν ἔπραξα τὸ αὐτὸ ἐν τῷ Α' τεύχει τῆς «Heraclea sacra» καταγνοὺς αὐτοῦ *παλινῳδίαν ἀσυγχώρητον*. Οὗτος καὶ ζῶν εἶχε ἐχθροὺς πολλοὺς ἐπηρεαζομένους ἑκάστοτε τῇ κοπίδι τῶν λόγων του. Ἀναφέρομαι ἐνταῦθα, τοῦ λόγου προκειμένου περὶ τῶν ναῶν τῆς ΚΠόλεως, *εἰς τὸν καλὸν γνώστην τῶν πραγμάτων μακ. Ἀθ. Παπ. Κεραμέα*, ὅστις ὑπῆρξε πάν-

---

λει) καὶ τὸ τῆς ἁγ. Εἰρήνης «ἀρχαῖον καὶ εἶχε παρακείμενον ναὸν ἢ μονήν . . Τοιαῦτα ἄλλα ἁγιάσματα πολλὰ ἔτι δύναται, ἵνα ἀπαριθμήσῃ τις ἀρχαίαν ἔχοντα τὴν καταγωγήν» (περιγραφή). Εἶτα ἀναφέρει *καὶ ἓν σηραγγοειδὲς ἁγίασμα* Μελενίκου. Πολλὰ εὑρίσκει τις εἰς τὸ σπουδαῖον βιβλίον τοῦ I. Ebesolt - A. Thiers «Les églises de Constantinople», Paris, 1913, in folio, VII, 294.

1. «Ἁγιάσματα ΚΠόλεως θρακικὰ» (Θρακ. Θ', 1958, σ. 100 ἑ.).

2. «Τὰ ὡς λείψανα ἀρχαίων ναῶν ἁγιάσματα» ἐν «Ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τοῦ Νεολόγου», ΚΠολις 1892, τόμ. Α' σ. 516. Δὲν συμμεριζόμεθα πλήρως τὴν γνώμην ταύτην, διότι ὑπάρχουσιν, ὡς ὀψόμεθα, ἄθροισμα ἁγιασμάτων εἰς χῶρον στενόν, ἐν ᾧ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χωρῶσι καὶ ἰσάριθμοι ναοί. Ἀναγκάζεται δὲ καὶ αὐτὸς νὰ συμφωνήσῃ, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐπιφερομένων· διαιρεῖ δηλ. καὶ οὗτος εἰς τρεῖς κατηγορίας. Εἰς τὸ Βουγιοὺκ δερὲ (Βαθὺ ρεῦμα) καταμετρήσας ἐν ὅλῳ 23 ἁγιάσματα δέχεται τὴν ἀπόλυτον ὕπαρξιν ναῶν εἰς τὴν πρώτην. τὴν συνύπαρξιν, ἀλλὰ μετ' ἀμφιβολίας καὶ παρακεκινδυνευμένης τόλμης εἰς τὴν δευτέραν «εἰς δὲ τὴν τρίτην, ὅσα νομίζω, γράφει, ὅτι ἐκ τυχαίων περιστάσεων ἢ ἄλλων αἰτίων ἕνεκα καθωρίσθησαν ἐν ἀγνώστοις χρόνοις νὰ σέβωνται ὡς ἁγιάσματα, ἕνα καὶ μόνον λόγον προβαλλόμενος, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπὶ ἀλιτέρμονος πεδίου ἢ εἰς τὰς σχισμάδας ἀπορρώγων βράχων ὕδωρ γλυκὺ πηγαῖον ἢ ἐκ ρυακίων ὑφιζάνον».

τοτε μετριοπαθὴς εἰς τὰς κρίσεις καὶ γράφει «Ὁ *Μ. Γεδεὼν* ὁ πολλὰ πρὸ ἐτῶν καὶ ἐσχάτως ἀφθονώστατα γράφων περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1453 ἔτους καὶ ἐξῆς ναῶν : «τινὰς μὲν εὑρίσκω ἀποθανόντας (συνήθης ὅρος τοῦ Γεδεὼν περὶ τῶν κατεστραμμένων ναῶν, μονῶν κτλ.), ἄλλους δέ τινας νεωτέρους τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἄλλους δὲ πάλιν πιθανῶς βυζαντινούς». Δὲν εἶναι, λυπηρὸν εἰπεῖν, κάτοχος τοῦ . . θέματος, ἂν καὶ φαίνηται προσπαθῶν νὰ γράφῃ περὶ αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ἀξιωματικῷ τῷ τρόπῳ. πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ Γεδεὼν μὲ κατάλογους κιουρεκτζίδων καὶ μὲ τὴν βοήθειαν σπανίων τινῶν σημειώσεων καὶ ἐγγράφων μόνον νὰ διακρίνῃ τοὺς χρόνους ἱδρύσεως . .» Εἶτα κατηγορεῖ αὐτὸν *ὡς ἀμέθοδον καὶ πολύλογον*· «ὀφείλει διὰ βραχέων, γράφει, νὰ καταγράφῃ ἁπλῶς ὅ τι συνήθροισε καὶ τοῦτο ἀσχολίαστον. Ἂν δὲ τὸ τοιοῦτον θεωρῇ ἔργον συλλογέως καὶ οὐχὶ ἐπιστήμονος, πάντως τὸ «ὡς δύναται» δὲν ἁρμόζει τῷ ἐπιστήμονι τούτῳ». Ἀποδεικνύει δὲ αὐτόν, ὅτι *ἀγνοεῖ τὴν βιβλιογραφίαν*· π.χ. τὸν κατάλογον τῶν μονῶν τοῦ Ρώσου *Τρύφωνος Κορωβέινικωφ* 50κις ἐκδοθέντα μέχρι τοῦ 1897, ὅθεν καὶ ἔγραψε περὶ τοῦ πατρ. ναοῦ ἐν Φαναρίῳ. «Οὐδὲν μνημεῖον ἀρχαιότερον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν ἐν Διπλοφαναρίῳ ναοῦ βυζαντινοῦ κειμένου, ὅπου ὁ νῦν πατρ. ναός» [1]. Ταῦτα μὲν αὐθεντικῷ τῷ τρόπῳ ὁ Γεδεών. Καὶ ὅμως διαψεύδει αὐτὸν ὁ *Τρύφων*, ὅστις ἔτει 1593 εἶδεν ἁκμάζοντα ἐν ΚΠόλει καὶ ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς «Διπλοφανὰρ - μαχαλᾶν» καὶ ἕτερον πάλιν τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς «Φενὲρ - καπησῆ» καὶ ὁ κατάλογος τοῦ *Πατεράκη* τὰ αὐτὰ ἔχει· καὶ ἐξελέγχει τὰς ἀκρισίας του καὶ περὶ ἄλλων ναῶν, συνισιῷ δὲ αὐτῷ «ν' ἀποφεύγῃ ἅμα τὴν περιαυτολογίαν καὶ τὴν ἐπιστημονικῶς ἄκαρπον εὐφυολογίαν». «Ναοὶ ἐν ΚΠόλει κατὰ τὸ 1503 καὶ 1604 [2]». Καὶ ἤδη ἐπεμβαίνει ὁ Σιδερίδης. Ὁ *Κεραμεὺς* εἶχεν ὑποβάλει τὴν πραγματείαν εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἀρχαιολ. ἐπιτροπῆς τοῦ Φιλολ. Συλλόγου. Αὕτη ἀνέθετο εἰς τὸν *Σιδερίδην* νὰ ἐξετάσῃ αὐτήν. Ὁ μακ. ἔγραψε τριπλασίαν καὶ πλέον κατ' ἔκτασιν κρίσιν, ἴσως τὴν καλλιτέραν ἕως τότε ἐργασίαν ἐξονυχιστικὴν περὶ τῶν ναῶν τοῦ Βυζαντίου ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἄλλους περὶ αὐτῶν γράψαντας καὶ *ἐπικυροῖ πληρέστατα τὴν περὶ Γεδεὼν κρίσιν τοῦ Κεραμέως* (σ. 126—145). Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰρημένων τάσσω ἐνταῦθα τοῦ μακ. *Ἡλιουπόλεως Γενναδίου* τὰς δημοσιευθείσας «Σημειώσεις περί τινων ἐν ΚΠόλει ναῶν καὶ ἰδίως τοῦ πατριαρχικοῦ μετὰ τὸ 1453» ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἔργου τοῦ Γερμανοῦ Βυζαντιολόγου *A. M. Schneider* «Byzanz». ΚΠολις (ἀνάτυπ. ἐκ τῆς «Ὀρθοδοξίας

1. Τοῦτο ἔγραψεν ὁ *Γεδεὼν* ἐν ταῖς «Βυζαντιναῖς ἐκκλησίαις», σ. 42 καὶ ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθ.» Κ', σ. 34.

2. Τὴν ὡραίαν ταύτην διατριβὴν περὶ τῶν ναῶν τῆς ΚΠόλεως ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεὺς ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθ.» Κ', σ. 521—525 καὶ ἐν τῷ ΚΗ' τόμῳ τοῦ Ἑλλην. Φιλολ. συλλ. 1904, σ. 118—125, τὴν πραγματείαν τοῦ Πατεράκη περὶ ναῶν ἐν ΚΠόλει τῷ 1503 καὶ 1604.

1937, σ. 25). Πρόκειται περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ τιμίου *Προδρόμου τῆς Πέτρας*, οὗ; ἄλλοι μὲν ταυτίζουν, ἄλλοι δὲ χωρίζουν. ἄλλη σύγχυσις προκύπτει ἐκ τοῦ Πέτρα καὶ Πετρίον, ὡς συμβαίνει π.χ. μὲ τὸν ναὸν τῆς *ἁγ. Εὐφημίας* (Ὀρθοδοξία ΙΓ', σ. 364, 367). Ἡ σύγχυσις προχωρεῖ μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς Προποντίδος, ὅπου εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας τοποθετοῦσι τὸ Πατριαρχεῖον (βλ. τὰ ἐμὰ «Ἁγιορειτ. μελετήματα» σ. 184, Βόλος 1956). Εἶναι *ἡ περιλάλητος μονὴ τοῦ Στουδίτου, ἣν ἀνεκάλυψα, ὅτι ἐλέγετο καὶ αὕτη τῆς Πέτρας* [1]. Νομίζω, ὅτι παρεῖλκε πᾶσα συζήτησις, ἀφ' ὅτου ὁ Κεραμεὺς ἐδημοσίευσε τὸν κίβδηλον βίον (ὡς περιτράνως ἀπεδείξαμεν εἰς τὸ νεοτύπωτον «Heraclea sacra κτλ.» Ἀθῆναι 1957, σ. 178 ἑ.) τῆς ὁσίας Παρασκευῆς τῆς νέας συνταχθέντα ὑπὸ *Ματθαίου Μυρέων*. Οὗτος ἐν τέλει γράφει, ὅτι τὸ λείψανον τῆς ἁγίας «κλαίοντες καὶ ὀδυρόμενοι κατέθεντο *ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου . . . Γεωργίου τῷ εἰς Διπλοφάναρον λεγομένῳ, ἔνθα καὶ νῦν τὸ Πατριαρχεῖον ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐστι*» (Ἱεροσ. σταχυολ. Α', σ. 453). Κατὰ ταῦτα ἡ ἐξεζητημένη ἀπεραντολογία τοῦ μακ. *Γενναδίου* οὐ μόνον οὐδὲν νέον προσφέρει, ἀλλὰ σύγχυσιν μᾶλλον δημιουργεῖ, ὅπερ ἀντελήφθη καὶ ὁ ἴδιος· διὸ ἐν τέλει γράφει: «Μὲ τὰ ἀνωτέρω δὲν ἰσχυρίζομαι, ὅτι ἔλυσα τὸ ζήτημα τῆς τοποθετήσεως τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας· ἴσως ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ» (σ. 21) [2]. Ἀλλ' ὅλαι αἱ μαρτυρίαι, ἃς λίαν φιλοπόνως προσάγει, μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Πρόδρομος τῆς Πέτρας ἦν ἐγγὺς τῆς μονῆς τῆς Χώρας καὶ πλησίον ἐκεῖ πρὸς τὰ χερσαῖα τείχη ἀναφέρεται ὁ μέχρι νῦν σωζόμενος ἅγιος Γεώργιος, ἐν τούτοις ἐπιμένει νὰ εὕρῃ ἄλλον Πρόδρομον τῆς Πέτρας (σ. 19—20). Ἐν τέλει ἀναφέρομεν καὶ τὴν παράλειψιν τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἔργου τοῦ κρινομένου Schneider [3]. Τὸ ἔπραξεν ὁ ἀποθανὼν ἱστορικὸς τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἴσως πρὸς ἀποφυγὴν ἐλέγχου. Εἴπωμεν ὀλίγα ἔτι διὰ τὰ φρέατα.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔτι τὸ φρέαρ ἦτο ἱερὰ πηγή. Τὸ ἐν Ὑσιαῖς τῆς Ἀτ-

---

1. Πέτρας μονή: «Μονὴ Προδρόμου τῆς εὐλογημένης Πέτρας» ἐν Act. Patr. Β', ἔτους 1381, ἧς ὁ ἡγούμενος αὐτῆς ἀναγορεύεται ἀρχιμανδρίτης καὶ πρωτοσύγκελλος τρίτος τῇ τάξει μετὰ τὸν Στουδίτου δηλ. καὶ τοῦ τῶν Μαγγάνων. σ. 21—23 ἔγγραφον τῆς Πέτρας τοῦ Προδρόμου (1335) περὶ τῆς ὑπὸ Μαν. Παλαιολόγου ἀφιερώσεως κτήματος . . . σ. 260—3. Διὰ τὸ Πετρίον τοῦ Κερ. κόλπου βλ. «Ὀρθοδοξίαν», ΙΓ', 1938, σ. 362, 582. ἔχομεν λοιπὸν μονὰς δύο τῆς Πέτρας καὶ τῆς εὐλογημένης Πέτρας.

2. Ὁ ἀποθανὼν ὡς Ἡρακλείας ἀείμνηστος μητροπολίτης *Φιλάρετος Βαφείδης*, τοιαύτην ἀντικρύσας παρὰ τοῖς βυζαντιολόγοις σύγχυσιν, ἔγραψε «τὸ μοναστήριον Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν Πετρίῳ (!) ἀσφαλῶς ταυτίσας τὸ Πετρίον πρὸς τὸ Πέτρας («Ἐκκλ. ἱστορ.» τόμ. Β', ΚΠολις, 1886, σ. 83).

3. Ἐν ἀρχῇ ἀναφέρει τὸ «Byzanz, ἀλλὰ τί εἶναι αὐτό, βιβλίον; περιοδικόν; Ποῦ καὶ πότε ἐξεδόθη δὲν λέγει. Ἐγὼ γνωρίζω ὅτι τὸ «Byzanz» ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Dölger - Schneider* τῷ 1952, καὶ οὐδὲν πλέον. Τὴν ἀλλαγὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Πατριαρχείου βλ. παρὰ *Γεδεὼν* «Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου». ΚΠολις, 1384, σ.52-83ἑ.

τικῆς μαντεῖον τοῦ *Ἀπόλλωνος* εἶχε φρέαρ, ἐξ οὗ πίνοντες οἱ μύσται ἐμαντεύοντο κατὰ *Παυσανίαν* (Θ', 2, 1). Ἡ τοιαύτη ἀρχαία παράδοσις φαίνεται λίαν ἐνισχύθη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὴν εἰκονομαχίαν καὶ τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς ἱεραὶ εἰκόνες ἐρρίπτοντο εἰς φρέατα, αὗται ἀνακαλυπτόμεναι καὶ ἐκ τοῦ βάθους ἀνασυρόμεναι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἱεροποίησιν τῶν φρεάτων. Πολλαὶ εἰκόνες φέρουσι καταφανῆ σημεῖα. Εἰς τὰ τοῦ Χριστοφόρου Μιτυληναίου ἐπιγράμματα ἀναγινώσκω : «Εἰς τὸ ἀνακαθαρθὲν πηγάδιον τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου· λέγονται πρὸς τὴν Θεοτόκον ὡς ἀπὸ τοῦ ἀνακαθάραντος».

«Τοῖς μοναστὰῖς ἐκκαθαίρων τὸ φρέαρ
ἐκλιπαρῶ σε, ζῶντος ὕδατος φρέαρ,
εἰς τὸ φρέαρ . . . πεσόντα τῆς ἁμαρτίας
ἀνέλκυσον θᾶττόν με τὸν σὸν οἰκέτην» [1].

Τὰ φρέατα ἦσαν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τοῦ ναοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ [2]. *Ἀντώνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νοβογόροδ* διαμείνας ἐν ΚΠόλει ἀπὸ τοῦ 1200 μέχρι 1204 καὶ φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τοῦ οἰκουμ. Πατριάρχου πλὴν ἄλλων λεπτομερειῶν γράφει καὶ ταῦτα περὶ τοῦ φρέατος τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅτι ἐκαλύπτετο τὸ στόμιον διὰ μεγάλου μαρμάρου «ἀπὸ τὸ φρέαρ τῆς Σαμαρίας (sic), εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἰησοῦς εἶπε τῇ Σαμαρείτιδι δός μοι ποιεῖν. Διὰ τοῦ λίθου τούτου ἤντλουν ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος». Ἐντεῦθεν τὸ φρέαρ τοῦτο καλούμενον ποτὲ μὲν ἱερόν, ποτὲ δὲ ἅγιον, περὶ οὗ πολὺς λόγος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Ἁγίας Σοφίας, σώζεται ἔτι σήμερον εἰς τὸν δεξιὸν γυναικωνίτην κεκαλυμμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸ φρέαρ συχνότατα μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι *Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*. «Ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Πατριάρχου φύονται παντὸς εἴδους ὅσπρια, πέπονες, μῆλα καὶ ἀπίδια φυλαττόμενα εἰς φρέατα ἐντὸς κοφίνων ἀνηρτημένων διὰ σχοινίων, τρώγοντος τοῦ Πατριάρχου ἀρκετὰ δροσερά. Τοιαῦτα τρώγει καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Τὸ ὕδωρ διοχετεύεται διὰ σωλήνων. Ὑπάρχει ἔτι καὶ ὕδωρ ὄμβριον» [3]. Ταῦτα πάντα ἤδη ἐξηφάνισεν ὁ πανδαμάτωρ καὶ ἡ βαρβαρότης τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἔσβυσαν μετὰ τῆς καταπληκτικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ θαυμαστῆς ὡραιότητος τῶν βασιλικῶν ἑορτῶν καὶ ἱερῶν τελετῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ κατὰ τὸν Angelo

---

1. Βλ. *And. Rocchi*, «Versi di Cristoforo Patricio editi da un codici della monumentale Badia di Grottaferrata». Roma, 1887, σελ. 24.

2. Φρέαρ ἀνεκαλύφθη καὶ ἐν Πρεβέζῃ εἰς ναὸν παρακείμενον τῇ βασιλικῇ τοῦ *Δουμετίου* εἰς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου εἰς βάθος 6—8 μέτρων. Βλ. *Α. Φιλαδελφέως* «Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως» 1921—1926. Ἀπόσπ. τοῦ Δ' τόμου τοῦ «Δελτίου τῆς Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας» 1928, σ. 49 καὶ εἰς Γαλατοῦσαν Σμύρνης. (Λαμπάκης σ. 237, ἐκκλησίαι ΜΑ).

3. «Ποικίλη στοά», ἔτος Δ'. Ἀθῆναι, 1883, σ. 356—357. Ὁ βυζαντινολόγος *Α. Παπάτης* ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίβλος ἑνὸς προσκυνητοῦ» ἐδημοσίευσε μόνην τὴν περιγραφὴν τῆς ΚΠόλεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νοβογόροδ Ἀντωνίου διατρίψαντος ἐνταῦθα ἀπὸ 1200—1204. Ἡ βίβλος ἐξεδόθη Ρωσσιστὶ τῷ 1872 καὶ Ἀγγλιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανοῦ πρεσβευτοῦ Σκάιλερ, ὅθεν καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικήν.

Zanotti «au bas de la colline... aujourdhui rompt la silence du quartier par son siffet aigu et là il se reposait dans le Mésocipion (πίδαξ) parc, dons les chroniqueurs vantent la beauté, pendant que l'entourage se livrait dans le Tzycanestirion [1] voisin á des exercices hippiques, ou au jeu de paume auxquels l'empereur ne dédaignait parfois de prendre part» [2]. Εἰς τὸ «Μεσοκήπιον» ἀντὶ τῆς ὡραίας φιάλης, περὶ ἧς ἐν τοῖς περὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁ λόγος, ὁ κατακτητὴς ἐτοποθέτησε ἄλλου εἴδους ἀναβρυτήριον, ὅπερ ἐσώζετο μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων (Βλ. τὴν κρήνην ταύτην ἐν Ἡμερολ. ἐθνικ. καὶ φιλανθρ. καταστημάτων τοῦ 1906, σ. 414).

Ἴσως τὸ πρῶτον ἁγίασμα ἐν τῷ χριστιανισμῷ εὑρίσκεται ἐν Παλαιστίνῃ εἰς τὸ ἱστορικὸν Ἐμμαούς, ὡς παραδίδωσιν ὁ τῆς καθολικῆς ἐκκλ. ἱστορίας συγγραφεὺς *Κάλλιστος*. «Ἐν Παλαιστίνῃ πόλις ἐστὶ Νικόπολις ὄνομα. ἣν δὴ κώμην ἔκπαλαι οὖσαν καὶ ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων βίβλος γινώσκει Ἐμμαοῦς ὀνομάζουσα. ἣν ἐς ὕστερον Ῥωμαῖοι κατὰ κράτος νικήσαντες Ἰουδαίους καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Ἱερουσαλὴμ ἑλόντες καὶ κατασκάψαντες Νικόπολιν ἀνηγόρευσαν ἐκ τοῦ συμβάντος τὸ ὄνομα θέμενοι. Πρὸ δὴ ταύτης τῆς πόλεως περὶ τὴν τριοδίαν, ὅτου τοῖς περὶ Κλεόπαν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν Χριστὸς συμβαδίζων ἐπὶ ἑτέραν κώμην δῆθεν ἔσπευδε μεταβαίνειν *πηγὴ τίς ἔστι νόσων μὲν παντοίων ἀνθρώποις, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ζώοις διάφορα νοσήματα κάμνουσιν ἀλεξιτήριος. ὅπου δή φασι Χριστὸν τὰς κατὰ τὴν γῆν ποιούμενον διατριβὰς συνάμα τοῖς μαθηταῖς τοὺς πόδας νίψασθαι* πρὸς πλεῖστον ὁδοιπορήσαντα, καὶ γ' ἐξ ἐκείνου ἀλεξίκακον γενέσθαι τὸ ὕδωρ παθῶν» [3]. Ἐντεῦθεν ἄρα καὶ ἡ ὀνομασία εἰς τὰ ἁγιάσματα. καὶ αὐτὴ δὲ

1. Τζυκανιστήριον τὸ στάδιον, ὅπου διεσκέδαζον οἱ μεγιστᾶνες. Διὰ τῆς πύλης τοῦ σταδίου διήρχετο ὁ βασιλεὺς παρελαύνων εἰς τὴν πόλιν ἔφιππος.

2. «Autour des murs de Constantinople. I. Tchatladi—capou». Paris, 1919, σ. 18.

3. Migne, Patr. graec. 146, β.β. X, κεφ. λα'. *Ὁ Κάλλιστος* τοποθετεῖ τὴν Πηγὴν εἰς τὴν Ἐμμαοὺς—Νικόπολιν, παραλαβὼν ἴσως ἐκ τοῦ Σωζομενοῦ, ὅπου ὑπάρχουν τὰ θερμὰ λουτρὰ καὶ ἰαματικὰ γράφει, τὸ Λεξ. τῶν ἁγ. Γραφῶν' σ. 318. Ὑπάρχουσι τρία χωρία φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο. *Ὁ Ἰώσηπος τὰ λουτρὰ ὁρίζει εἰς τὴν Ἐμμαοὺς τῆς Τιβεριάδος ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ* εἰς τὸν «Ἰουδαϊκὸν Πόλεμον» (Δ', 1, 3) «*Οὐεσπασιανὸς* δὲ ἄρας ἀπὸ Ἀμμαοῦς, ἔνθα πρὸ τῆς Τιβεριάδος ἐστρατοπεδεύκει (μεθερμηνευομένη Ἀμμαοὺς θερμὰ λέγοιτ' ἄν. ἔστι γὰρ ἐν αὐτῇ πηγὴ θερμῶν ὑδάτων πρὸς ἄκεσιν (=θεραπείαν) ἐπιτήδειος»). Ταύτην λοιπὸν ἐκυρίευσεν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ τῷ 71 μ.Χ. ἣν καὶ ἡ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. ΙΑ' σ. 54α γράφει Νικόπολιν, ἡ ἀρχὴ ἐνταῦθα ἀντιφάσκει πρὸς τὸ τέλος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ Ἐμμαοὺς τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτις βεβαίως ἦν ἐγγὺς τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὔτε εἶναι διάφορος, ἐπειδὴ λέγεται Ἀμμαούς. Ἐν τῇ «Ἀρχαιολογίᾳ» (ΙΗ', 2, 3) γράφει: «ἐπὶ λίμνῃ τῇ Γενησαρίτιδι τῆς Γαλιλαίας θερμὰ δὲ οὔτε ἄπωθεν ἔστιν ἐν κώμῃ, Ἐμμαοὺς ὄνομα αὐτῇ». Ἡ δευτέρα εἶναι ἡ εἰς 60 σταδίων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ κειμένη. ταύτην ἄλλοι νομίζουσι τὴν τοῦ *Κλεώπα* καὶ ἥτις νῦν λέγεται Ἀμόας (Amwas ἔχει ὁ τελευταῖος ὁδηγός: «The Handbook of Palestine and trans - Iordan by sir *Harry Like* and *E. Keith - Roach*». London, 1934[3], σ. 116).

ἡ τοῦ Σιλωὰμ κολυμβήθρα ὀνομάζεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πηγὴ τοῦ Σιλωὰμ (πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ βαπτιστηρίου) καὶ πηγὴ τῆς Παρθένου καὶ εἶναι ὑπόγειος. Εἰς ταύτην κατὰ τὸν Ἱεροσυλύμων μακ. Τιμόθεον κατερχόμεθα διὰ βαθμίδων 32, εἶναι δὲ ἡ Γειὼν τῆς ἁγίας Γραφῆς [1].

Οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἐξ ὧν ἠρύσθη ὁ Κάλλιστος, ταὐτίζουσι τὴν Ἀμμαοὺς τῇ Νικοπόλει καὶ ὁ *Κεδρηνός* : «Ἐν Νικοπόλει τῆς Παλαιστίνης τῇ Ἐμμαοῦς καλουμένῃ πηγή ἐστι παντοίων παθῶν ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν ἴασις» (Ι, σ. 534, Βόνν.). Ἀλλ' ὁ *Σύγκελλος* ὀνομάζει καὶ αὐτὸς τὴν Ἐμμαοὺς Νικόπολιν, ἀλλὰ καθορίζει ἀκριβέστερον : «Ἐμμαοὺς ἡ ἐν Παλαιστίνῃ κώμη, περὶ ἧς φέρεται ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, *Νικόπολις ἐτιμήθη καλεῖσθαι ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ αὐτοκράτορος* Ἀφρικανοῦ πρεσβευσαμένου]τοῦ] τὰς ἱστορίας ἐν πενταβίβλῳ συγγραψαμένου» (Ι, σ. 676, Βόνν. καὶ ΙΙ, σ. 545). *Κατὰ ταῦτα δύο πόλεις ἀκούουσιν εἰς τὸ ὄνομα Νικόπολις*, ἡ μὲν τοῦ *Οὐεσπασιανοῦ* τῷ 71 ἱδρυθεῖσα, ἡ δὲ ὑπὸ *Ἀλεξάνδρου Σευήρου* χαριζομένου τῷ *Ἰουλίῳ Ἀφρικανῷ* κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος [2]. Ἐσχάτως ἐγράφη μονογραφία «Emmaus» ὑπὸ Γερμανοῦ.

Ἄπλετον φῶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπέχυσαν τὰ «Ὁδοιπορικὰ ἢ προσκυνητάρια τῆς ἁγίας Γῆς», συλλεγέντα καὶ μεταφρασθέντα ὑπὸ *Κλ. Κοικυλίδου καὶ Ι. Φωκυλίδου* (Ἱεροσ. 1912). Παρενείρομεν ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα ἐξ ὅσων ἀναφέρουσιν οἱ διάφοροι συγγραφεῖς. Κατὰ τὸ Ὁδοιπορικὸν τῆς *Παύλας* ὑπὸ *Ἱερωνύμου* (404). Μετὰ τὴν Λύδδαν, Ἀριμαθαίαν καὶ Ἰόππην «ἐπιστρέψασα δὲ ὀπίσω (ἀναφέρει) τὴν Νικόπολιν, ἥτις πρότερον ἐκαλεῖτο Ἐμμαούς, ἐν ᾗ ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου ἐγνώσθη ὁ Κύριος καὶ καθιέρωσε τὸν οἶκον τοῦ Κλεόπα εἰς ἐκκλησίαν» (σ. 85). Κατὰ τὸν *Θεοδόσιον* (530), ὅστις κινεῖται ἀντιθέτως ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ εἶναι ἀκριβέστα-

---

Ἐκ τούτων ἡ τῆς Τιβεριάδος ἔχει μείζονα σπουδαιότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ 176 σταδίους ἀπέχουσα τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν πεδιάδα Κεφάλα καὶ τὸ ὄρος τοῦ *Ἰούδα* (Α' Μακκ. γ', 40) πρὸς Α. τῆς Λύδδας, ταύτην δὲ λέγει Νικόπολιν ὁ Ἱερώνυμος—καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ὀρθὸν (βλ. «Palästina» von *Karl von Raumer*». Leipzig, 1840⁴, σ. 187 : «Emaus quae nunc Nicopolis dicitur». τὴν ἄλλην μᾶς ὁρίζει αὐτὸς ὁ *Λουκᾶς*, κδ', 13 : «Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ᾗ ὄνομα Ἐμμαοῦς». Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ναὸς παρὰ *Raumer*, ὅστις κατέχει τὴν θέσιν τῆς οἰκίας τοῦ Κλεόπα (περὶ τῆς ἕριδος βλ. Ἐγκυκλ. ἥτις ἀναφέρει καὶ τρίτην Ἐμμαούς, ἀλλὰ δὲν ὁρίζει ποῦ ;). Οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ θαύματα τῆς πηγῆς τῆς Ἐμμαούς, τοῦ *Κλεόπα*, μεταθέτουσιν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν Ἐμμαοὺς τῆς Τιβεριάδος, ὅπου τὴν θαυματουργίαν ἐτέλουν τὰ ἰαματικὰ ὕδατα. Ἐσχάτως ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τοῦ *P. Lievin*, «Guide indicateur de la Terre sainte». Ierusalem, 1897. Περὶ τῆς πηγῆς τὰ αὐτὰ πρὸ τοῦ Καλλίστου ἔγραψε καὶ ὁ Σωζομενὸς (Migne, 67, σ. 1281).

1. «Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς». Ἱεροσόλυμα, 1932, σ. 1420.

2. *H.Gelzer*, «Sextus Julius Africanus und die byz. Chronographie». Leipzig, 1880—1898, I, σ. 1—11.

τος : «Ἀπὸ Βαιθσαμύς, ἔνθα ἔμεινεν ἡ Κιβωτός . . . μέχρις Ἐμμαοῦς, ἥτις νῦν καλεῖται Νικόπολις, μίλια ἐννέα. Ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρις Ἐμμαοὺς στάδια ἑξήκοντα πέντε, ἔνθα ὁ ἅγιος Κλεόπας ἐγνώρισε τὸν Κύριον ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, ὅπου καὶ τὸ μαρτύριον ὑπέστη. Ἀπὸ Ἐμμαοῦς μέχρι Διοσπόλεως μίλια 12, ὅπου ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐμαρτύρησεν» (σ. 104, 114). «Ἡ *πόλις Ἱερουσαλὴμ*» τῷ 1187. «Τρεῖς λεύγας (20 χιλ. περίπου) μακρὰν τῆς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν δύοντα ἥλιον *ὑπάρχει πηγή, ἣν καλοῦσιν Πηγὴν Ἐμμαούς* [1]. «Ἐνταῦθα ἦν συνήθεια νὰ ὑπάρχῃ φρούριον· συνέβη δέ, ὡς μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν μέχρι τοῦ φρουρίου τούτου μετὰ δύο μαθητῶν αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· ἐκάθησαν δὲ ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ, ἵνα φάγωσι· δὲν ἐγνώρισαν δ' αὐτόν, εἰμὴ ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου» (σ. 399). Κατὰ τὸν *Ἐδρισὶ* (1165) : «πρὸς Δ. τοῦ Καρμηλίου ὄρους, ὡς ἀπὸ μιλίων ιη′ ἐστὶν ἡ Ἐμμαούς, ἔνθα ὡδοιπόρησεν ὁ *Κλεόπας* μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ οὐκ ᾔδει, ὅτι ὁ Χριστός ἐστι» (σ. 431). Τέλος ὁ *Ἰωάννης Φωκᾶς* 1185 γράφει : «Ἀπὸ τῆς . . Ἱερουσαλὴμ ὡσεὶ μίλια ς′ ἐστὶν ἡ Ἀρμαθαὶμ πόλις, ἐν ᾗ γεγέννηται ὁ *Σαμουήλ* . . καὶ μεθ' ἑτέρων μιλίων ἑπτὰ ἢ καὶ πλεῖον διάστημα ἐστὶν ἡ Ἐμμαοὺς πόλις μεγάλη κοιλάδος μέσον κειμένη ἐν ὑπερανεστηκότι ῥαχίῳ» (σ. 460). Καὶ μίαν ἄλλην εἴδησιν μετὰ τὴν τῆς ΚΠόλεως ἅλωσιν : «Ἐξερχόμενος τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ ὡς στάδια ξ′ καὶ εὑρίσκεις τὴν κώμην Ἐμμαοὺς χαλασμένην παντελῶς· Φαίνεται μία τοποθεσία ἐκκλησίας, ὅποῦ ἦτον ὁ οἶκος Κλεώπα τοῦ ἀποστόλου. Αὐτοῦ πλησίον *εἶναι μία βρύση ἰαματική*, ὅποῦ θεραπεύει πολλὰ πάθη τοῦ σώματος» [2].

Σπουδαιότατον ἄρθρον διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων καὶ τὸ ἀπροσμέτρητον πλῆθος τῶν ἁγιασμάτων ἐγράφη εἰς τὸ Γεωγραφικὸν τοῦ μακ. Ἀχιλ. Σαμοθράκη :

«*Πηγαί*.—Ἰαματικαὶ πηγαὶ τῆς Ἀν. Θράκης, ἀπέχουσαι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου Ἀπολλωνίας (νῦν Σωζοπόλεως) καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Προποντίδος παρὰ τὴν Πέρινθον Ἡραίου τείχους δύο ἡμερῶν περίπου δρόμον. Ἦσαν δὲ «δυῶν δέουσαι τεσσαράκοντα ἐκ πέτρης τῆς αὐτῆς ῥέουσαι». ἀπὸ τῶν ὁποίων πηγάζει ὁ ποταμὸς Τέαρος ἐκβάλλων εἰς τὸν Κοντάδεσμον (νῦν Καραγατσ - ντερὲ) παραπόταμον τοῦ Ἀγριάνη. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι μὲν ἦσαν ψυχραί, ἄλλαι δὲ θερμαὶ «ἄριστοι τά τε ἄλλα ἐν ἄκεσιν φέρουσαι καὶ δὴ καὶ ἀνδράσι καὶ ἵπποισι ψώρην ἀκέσασθαι» (Ἡροδ. ΙΥ, 90). Διερχόμενος ἐντεῦθεν ὁ Δαρεῖος, ὅτε ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Σκυθῶν τὸ 515 π.Χ. τόσον ἠὐχαριστήθη ἐκ τῆς τοποθεσίας καὶ τῶν ὑδάτων ἐν γέ-

1. Σ. μεταφραστῶν : «Εἶναι ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀμβὰς ἢ Ἐμμαοὺς τοῦ Εὐαγγελίου» οἵτινες ἀμφότεροι εἶναι Ἁγιοταφῖται.

2. «Προσκυνητάριον *Ἀρσενίου* 1512—1520, χειρόγρσφον νῦν πρῶτον ἐκδιδόμενον . . ὑπὸ *Γερμανοῦ Μαυρομμάτου* Μ. ἀρχιμανδρίτου τοῦ πατρ. τοῦ Ἀλεξ. θρόνου καὶ *Γ. Ἀρβανιτάκη* καθηγητοῦ . . .» Ἀλεξάνδρεια, 1899, σ. 532 (τοῦ χειρογράφου).

νει, ὥστε παρέμεινεν αὐτόθι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀναχωρῶν δὲ ἔστησε μαρμαρίνην ἀναθηματικὴν στήλην, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξύμνει τὸν ποταμὸν ὡς «ἄριστόν τε καὶ κάλλιστον πάντων». Κατά τινας αἱ 38 αὗται πηγαὶ τοῦ Τεάρου ἔκειντο παρὰ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας, ἕνεκα δὲ γεωλογικῶν λόγων ἐξέλιπον αὗται. Κατ' ἄλλους ἔκειντο, ὅπου ἡ νῦν κωμόπολις Γέννα [1], ἔνθα ὑπάρχουν καὶ σήμερον ἀκόμη 14 μὲν πηγαὶ ἐντὸς αὐτῆς. δύο δὲ εἰς δεκάλεπτον ἀπόστασιν. Κατ' ἄλλους τέλος, ὅπου ἡ νῦν κωμόπολις Μπουνὰρ - Χισσάρ. Ἐκ τῶν γνωμῶν τούτων πιθανοτέρα φαίνεται ἡ τελευταία, καθ' ὅσον καὶ σήμερον ἀκόμη ἀναβλύζουν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ἄφθονα γλυκέα ὕδατα, ἐπὶ πλέον δὲ ὁ ἐξ αὐτῶν πηγάζων ποταμὸς διέσωσε τὸ ἀρχαῖον ὄνομά του, καλούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων Τέαρα - σουί, ἤτοι ὕδατα τοῦ Τεάρου. Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μνημονεύεται ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ κώμη Βρύσις, προφανῶς λαβοῦσα τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν πηγῶν, πρὸ δ' αὐτῆς καὶ φρούριον Βρυσόκαστρον καλούμενον ἢ Φρούριον τῶν Πηγῶν, τοῦ ὁποίου σώζονται ἐρείπια μετὰ τριῶν πύργων. Κειμένη ἐπὶ τῆς μεγάλης λεωφόρου ἀπὸ Σαράντα Ἐκκλησιῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἦτο μία τῶν ἀκμαιοτέρων κωμοπόλεων τῆς περιφερείας ταύτης, κατὰ δὲ τὸν ἕνατον αἰῶνα μνημονεύεται ὡς ἕδρα ἐπισκόπου τῆς ἐπαρχίας Αἱμιμόντου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως. Ἡ Βρύσις ἐκυριεύθη μετὰ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν τὸ 1371 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Α' ἔκτοτε δὲ μετωνομάσθη Μπουρνὰρ - Χισσὰρ, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Βρυσόκαστρον [2]. Ἐπὶ Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς ἀν. Θράκης (1920—1922) ἦτο ἕδρα ὑποδιοικήσεως τοῦ νομοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἔχουσα ὑπ' αὐτὴν 20 χωρία, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀνήρχοντο κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 εἰς 14919 κατοίκους ἐπιδιδομένους εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν. Ἡ κωμόπολις μέχρι τῆς ἐκκενώσεως τῆς ἀν. Θράκης ἠρίθμει 3.300 κατοίκους διατηροῦντας ἀστικὴν σχολὴν καὶ παρθεναγωγεῖον καὶ δύο ἐκκλησίας» [3].

---

1. Βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Β', *Ἀριστοβ. Α. Χρηστίδου* 1894 «Λαογραφικὰ Γέννας». σ. 119—147.

2. *Παναγύρια καὶ ἁγιάσματα* κατ' *Ἐλπ. Σαραντὴ*. «Ἡ Θράκη εἶχε πολλὰ ἁγιάσματα. Εἶναι ὁ τόπος μάλιστα ποὺ τἁγιάσματα δὲν μετριοῦνται. Παιδὶ ἐνθυμοῦμαι, πήγαινα συχνὰ μὲ τὸν πατέρα μου ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία μας ἀνατολικὰ στὸ ῥέμμα, τὸ λαμπρὸ ποτάμι, ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὸ μικρὸ Αἷμο πρὸς τὸν Ἐργίνι. Ἐκεῖ στὴν κατηφοριὰ τοῦ λόφου πρὸς τὴν κοίτη τοῦ ποταμοῦ εἶταν τἁγίασμα τῆς ἁγία - Παρασκευῆς. Μέρα χρονικὴ ἡ γιορτή, γιατὶ ὅλος ὁ μαχαλᾶς κατέβαινε πεζῇ ἢ μὲ τἁμάξια τετράτροχα μὲ τέντα, νὰ γιορτάσει, μὰ καὶ νὰ περάσει καὶ μιὰ μέρα δροσερὴ στὶς ὄχτες τοῦ ποταμοῦ. Τὴν ἡμέρα κείνη καθάριζαν τἁγιάσματα κι ὁ παπᾶς διάβαζε τὸν ὄρθρο καὶ τὸν ἑσπερινὸ κι ὁ κόσμος ῥαντίζοντας μὲ τἁγιασμένο νερὸ τὸ μέτωπό του καὶ πίνοντας προσκυνοῦσε καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ἁγιασματούρα του ἢ φωτιστῆρα ἁγιαζε καὶ φώτιζε τοὺς πιστούς, μάζευε στὸ δίσκο τὸ χαρτζιλίκι του, κι ὁ ἐπίτροπος γιὰ τὸ λάδι τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τὸ κατάβραδο τελείωνε τὸ πανηγύρι.

3. Ἀρ. Θρ. Θησ. τόμ. ΙΑ', 1944-45, σ. 163 καὶ 282 Π. Παπαχριστοδούλου.

3. Ἁγιασματικὴ πόλις—Μεγάλη ἀνακάλυψις τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πόλεως τοῦ ἁγίου Μηνᾶ—Ἡ βασιλική, τὸ ἁγίασμα καὶ ἡ πελωρία δεξαμενὴ—Πλῆρες συγκρότημα ναοῦ λουτροῦ καὶ ἁγιάσματος—Ἀπίστευτος χριστιανικὸς πολιτισμὸς—Παγκόσμιος διάδοσις τῶν «εὐλογιῶν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ» —Διασάφισις πληρεστέρα τοπογραφικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ τῶν λεχθέντων—Ὁ ἰσαπόστολος τῆς Αἰγύπτου ἅγιος, βίος καὶ μαρτύριον—Ὁ πολιοῦχος τῆς Ἀλεξανδρείας—Τὰ κοινόβια τῆς πόλεως τοῦ ἁγίου Μηνᾶ—Ὑπηρέται τοῦ θαύματος οἱ κοινοβιᾶται—Ἡ ἀνεξήγητος στάσις τῶν ἀσκητῶν τῆς Νιτρίας—Ἡ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, τεραστία χρῆσις ἁγιάσματος καὶ καθαρτικοῦ ὕδατος—Ἀξιοθαύμαστος μέριμνα διὰ τὴν καθαριότητα τῶν ἐκκλησιαζομένων καὶ τὴν ἀπολύμανσιν τῶν ναῶν—Ἡ πόλις τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἡ πρώτη λουτρόπολις τοῦ κόσμου—Σχέσις πρὸς τὰ τῆς Π. Διαθήκης: ἁγίασμα=ναός, ὕδωρ καθαρτήριον «ῥαντισμοῦ ὕδωρ»—Τίς ἡ σημασία τῆς λέξεως ἁγίασμα;—Τὸ «βάπτισμα μετανοίας» τοῦ Ἰωάννου—Τίς ἡ διαφορὰ πρὸς τὸ σωτηριῶδες θεῖον βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ;—Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐκτὸς τῆς ἱερᾶς πόλεως, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀφρικῇ, ΚΠόλει, Κρήτῃ, Θεσσαλονίκῃ.

Τὴν σοβαρὰν καὶ ἀπροσμέτρητον ἔλλειψιν τῶν ἐν ΚΠόλει ἁγιασμάτων, ἅπερ ἐξηφάνισαν ἢ μετεμόρφωσαν αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, *ἔρχεται ν' ἀναπληρώσῃ τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ.* *Ὁ μεγαλομάρτυς ἦτο ἀφανὴς σχεδὸν πρὸ τοῦ 20 αἰῶνος,* ἀφοῦ ἐλαχίστας ἔχομεν εἰδήσεις καὶ ἕως τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτε ὁ *Ἀρκάδιος ηὔξησε τὸν ναὸν τὸν ἱδρυθέντα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου·* καὶ τότε οἱ μοναχοὶ καὶ τὸ ἁγίασμα διὰ τῶν θαυμάτων ἐμεγάλυναν τὴν δόξαν. Καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες χρονογράφοι πάντες σχεδὸν σιωπῶσι, διότι ἡ *πόλις τοῦ ἁγίου Μηνᾶ* καὶ τὸ προσκύνημα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Κόπτας, εὑρίσκετο δὲ καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς ἐρήμου μακρὰν τῆς Ἀλεξανδρείας *Οἱ Ἄραβες καὶ Σύροι χρονογράφοι εἶναι ἡ καλλιτέρα πηγή.* Ὁ Ἀρειανὸς Οὐάλης κατήνεγκε καίριον εἰς τὸ ἱερὸν ἵδρυμα τραῦμα στρατολογήσας ἐκ τῶν κοινοβίων τῆς πόλεως, τῆς Σκήτεως καὶ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας 5000 μοναχούς. Καὶ ὅμως ἡ γενναία προστασία τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ ῥέκτορος πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου ἔσωσαν τὴν κατάστασιν. *Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μεγαλείου τοῦ ἁγιάσματος ἐκείνου οὐδὲν θὰ ἐγνωρίζομεν, ἐὰν δὲν ἐθαυματούργει ἡ ἀρχαιολογ. σκαπάνη καὶ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου,* ὅστις ἐκάθευδεν ὑπὸ παχύτατον στρῶμα ἄμμου. Ἡ δεξαμενή, ἡ καταστήσασα ὀνομαστὸν τὸ προσκύνημα αὐτοῦ ἐν Λιβύῃ – Μαρεώτιδι, ἀνεκαλύφθη τῷ 1905 ὑπὸ τοῦ *C. Kaufmann* καὶ *I. C. F. Falls.*[1] Εἶναι μεγάλη *βασιλικὴ κτισθεῖσα ὑπὸ*

1. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο τῷ 1905, ὧν προΐστατο ὁ Mgr. καθ. τῆς χριστ. ἀρχαιολογ. βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ *Falls*, καὶ τῷ 1908 ἐξέδοτο τὸ ἔργον, ὅπερ μετεφρά-

τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου τῷ 400. Ἀνεκαλύφθη μεταξὺ τοῦ χώρου τῆς κρύπτης καὶ τοῦ βαπτιστηρίου. Εἶναι μήκους 80 μ. Ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς ταύτης ἐλαμβάνετο εἰς τὸ βαπτιστήριον τὸ ὕδωρ καὶ διὰ τὸ κοινόβιον παρακείμενον ἐγγὺς τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ ταύτης ἠρύοντο τὸ «*πάγκαλον ὕδωρ*» οἱ προσκυνηταὶ ὡς ἀπὸ ἁγιάσματος πρός τε σωματικὴν καὶ ψυχικὴν θεραπείαν ἀποκομίζοντες αὐτὸ εἰς τὰ ἴδια ἐντὸς ληκύθων, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ ἡ εὑρεθεῖσα ἐπιγραφή [1].

σθη ἀμέσως ὑπὸ τῆς δεσποινίδος A. Hartmann γαλλιστί, «*La découverte des sanctuaires de Ménas dans le desert de Mareotis* etc. par Carl Maria Kaufmann». Alexandrie. Τῷ 1921 ἔγραψε πληρέστερον: «Die heilige Stadt der Wuste; Unsere Entdeckungen Grabungen und Funde in der altchristlichen Menasstadt weiteren Kreisen in Warte und Bild geschildert. Mit einem Farbendrucke und 189 Abbildungen 2 und 3 Auflage», K. G. Kempten, 4ον, σ. χ, 218. Ἀμφότερα τὰ βιβλία γνωρίζω μόνον ἐκ βιβλιοκρισίας καί τινων μεταφράσεων δι' ὃ βραχύνω τὸν λόγον ἐνταῦθα ἐπιφυλασσόμενος ἐν παραρτήματι νὰ συμπληρώσω. *Δίδω μεγάλην σημασίαν καὶ διακηρύττω, ὅτι εἰς τὸ ἁγίασμα ὀφείλει τὸ μεγαλεῖον τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου.*

1. «Μηνᾶ πάγκαλον λαβὲ ὕδωρ, ὀδύνη ἀπέδρα». Ἔσχατον τῶν περὶ τῆς Νιτρίας καὶ τῆς Σκήτεως μονῶν ὡς καὶ τὸ πληρέστερον εἶναι τὸ τοῦ Ἀμερικάνου *H. G. E. White*, «The monasteries of the Wâdi'n Natrûm», τὸ I μέρος. Τὸ II «The history of the monasteries of Nitria and of Scetis» ὑπὸ W. Hauser. Metropolitan Museum of art. Egyptian expedition publications, 7» New York. Metropolitan Museum of art. 1932, σ. XLIV, 495 μετὰ 8 πινάκων εἰς 4ον.

Τὸ I μέρος ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην κοινοβιακὴν τῶν μοναχῶν τῆς ἐν Νιτρίᾳ ἐρήμου ἀνάπτυξιν καὶ ἐπέκτασιν καὶ ἐν τῇ λαυριωτικῇ Σκήτει καὶ τὴν περιώνυμον ἀκμὴν τῆς ἁγιότητος τῶν πνευματικῶν καὶ θεοφόρων ἐκείνων ἀσκητῶν μέχρι τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκουμ. συνόδου (451). Ὁ *ἅγιος Ἀντώνιος*, ὅστις ἵδρυσε τὴν μονὴν εἰς τὸ ὄρος τῆς Θηβαΐδος 20ήμερον ὁδὸν μακρὰν τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπέστη ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν ἀμφοτέρων τῶν μοναστικῶν τούτων κέντρων, ὅπως καὶ ὁ *ἀββᾶς Ἀμοῦν* εἰς τὸ ὄρος τῶν κελλίων καὶ ὁ ἀσκητικὸς *Μακάριος* μαθητὴς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου καὶ κατὰ τοὺς κανόνας αὐτοῦ διοικῶν τοὺς ἀσκητὰς τῆς Νιτρίας. Ἡ ἀκμὴ κυρίως ἀνήκει εἰς τὸν Δ' αἰῶνα. Ὅθεν τῷ 390 κατὰ Παλλάδιον ὑπῆρχον ἐν Νιτρίᾳ καὶ ἐν Κελλίοις ἕως 5000 μοναχοί. Ἡ Σκῆτις ἐκέκτητο 4 περιφήμους μονάς, αἵτινες κατὰ τὰ ἔτη 407, 434, 444, ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τῶν ἀγρίων Βεδουΐνων. Εἰς τὸ II μέρος ἀπὸ τοῦ 451—641 τὰ ἱερὰ ταῦτα σκηνώματα ὑπήχθησαν εἰς τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν καὶ ἀπεσχίσθησαν τελείως ἀπὸ τοῦ ὀρθοδόξου Πατριαρχείου. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνυψώθη ἡ ἀκμὴ τῶν μονῶν τῆς Σκήτεως, ἐνῷ τὰ συγκροτήματα τῆς Νιτρίας καὶ τῶν Κελλίων παρήκμαζον. Τὰ τελευταῖα μνημονεύονται κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα. Ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις ἐξασφαλίζει τὸ καθεστὼς τῶν κοινοβιακῶν μονῶν τῆς Σκήτεως καὶ ἐπαναφέρει τὴν ἀσκητικὴν πειθαρχίαν, ἀλλὰ καὶ μείζονα εὐπορίαν καὶ μεγαλείτερον πολιτισμόν. ἀπὸ τοῦ 881 μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ἡ ἐπὶ τοῦ πατριαρχείου ζωηρὰ ἐπίδρασις τῆς ὑψίστης ἀκμῆς καὶ τῆς τελείας παρακμῆς προερχομένη ἐκ τῶν μοναχῶν, ἀφ' ὧν τοῦτο ἐξηρτᾶτο. Διάλυσις κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τῶν μοναστικῶν κέντρων ἐκ τῆς ἐλλείψεως πόρων. Ἡ κοσμικοποίησις αὐτῶν καὶ ἀντίδρασις εἰς πᾶσαν μεταρρύθμισιν ἐπέφερε τέλειον μαρασμόν.

Πέραν τῶν κοινοβίων 80 μ.[1] ἦσαν ἱεραὶ θέρμαι καὶ ἡ βασιλικὴ αὐτῶν, σχήματος διαφόρου καὶ μεγέθους,[2] λουτρῶνες μετὰ ὑποκαύστων, δι' αὐλάκων δὲ μετωχετεύετο τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς δεξαμενῆς κειμένης εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ προσκυνήματος. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἦτο *ἡ μεγαλοπρεπὴς βασιλική*, ἣν δύο σειραὶ κιόνων διαιροῦσιν εἰς τρία μέρη μετὰ διακονικοῦ καὶ προθέσεως. Εἰς τὴν νοτίαν κλιτὺν ἦσαν οἱ λουτῆρες, ἐν οἷς ἄπειρα θραύσματα εὐλογιῶν καὶ ἀμφορέων μαρτυροῦσι τὴν ἱεροτελεστικὴν σημασίαν τῆς βασιλικῆς.

Εἰς τὸ μέσον εὑρίσκονται δύο δεξαμεναὶ μαρμαροσκέπαστοι, εἰς ἃς ὁ προσκυνητὴς διὰ κλίμακος κατήρχετο εἰς τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἔρρεεν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ἁγιάσματος ἐξ ἀποστάσεως 200 μέτρων δι' αὔλακος. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν λουτρῶν τῶν ἰαματικῶν (ἤτοι αἱ δύο βασιλικαὶ καὶ τὸ πρὸς Δ. βαπτιστήριον) ὡς προεισαγωγικά, νῦν δὲ περὶ τῆς τοῦ ἁγιάσματος ἢ ἱερᾶς πηγῆς:

«Τὸ τμῆμα τῆς γῆς τὸ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας μέχρι Μαρμαρικῆς καὶ Κυρηναϊκῆς ἦτο ἄλλοτε κατάφυτον καὶ εὐφορώτατον, ἐνῶ σήμερον ἔχει μεταβληθῆ εἰς ξηροτάτην ἔρημον. Ἡ σπάνις ὑετίων ὑδάτων ἀφ' ἑνὸς ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἡ συρροὴ πλήθους προσκυνητῶν καὶ ἡ ὕπαρξις πολλῶν κατοίκων ἐν τῇ πόλει τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἀφ' ἑτέρου, ἐχόντων ἀνάγκην πολλοῦ ὕδατος διὰ τὰς πολλαπλὰς αὐτῶν ἀνάγκας, πείθουσιν, ὅτι ἡ πόλις τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ὑδρεύετο διὰ διωρύγων ἀπὸ τοῦ Νείλου. Ἔν τε τῇ πόλει δὲ καὶ ἐν τοῖς πέριξ ὑπῆρχον δεξαμεναὶ πρὸς περισυλλογὴν τοῦ ὕδατος. Τῶν τοιούτων δεξαμενῶν εὑρέθησαν δύο τύποι, ὁ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ ὁ τῶν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ, διαφέροντες ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν κατασκευήν.

---

1. «Ἐκκλησ. φάρος Ἀλεξανδρείας», τόμ. Γ', 1909, σ. 340–2. «*Κοινόβια*». Ὡς γνωστὸν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἕνεκα τῆς πολυχεύμονος πηγῆς ὑπῆρχεν ἄπειρον πλῆθος μοναχῶν κατὰ τὸν IV—V αἰῶνα μ. Χ. ἐγκατεστημένον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς βασιλικὰς τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τῆς κρύπτης, ἔνθα ἐτηρεῖτο τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου, ἀνεσκαφείσας εὑρέθησαν κοινόβια ἐπὶ ἐκτάσεως 40.000 τετρ. μέτρων «ὅμοια τῶν ὁποίων ὀλίγα παρήγαγεν εἰς τέχνην καὶ ἔκτασιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν χριστ. χρόνων». Ἀπετελοῦντο ἀπ' εὐρείας αἰθούσας διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πλήθους τῶν προσκυνητῶν μεθ' ὑπογείων λουτρῶν καὶ ταῦτα πάντα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ διακονίαν τῶν κοινοβιατῶν (αὐτ. σ. 342) διατηρούμενα, ὅπως τὰ νῦν ξενοδοχεῖα τῶν λουτροπόλεων.

2. Ἡ βασιλικὴ ἦτο ἐπέκτασις τῆς κρύπτης, ἐν ᾗ ἀπεθησαύριστο τὸ ἱερὸν τοῦ ἁγίου λείψανον εἰς μῆκος 58 μέτρ. σχεδόν. Εἶχε δύο ὀρόφους μετὰ θόλου στηριζομένων ἐπὶ 50 μαρμαρ. κιόνων. Ἡ ὀρθομαρμάρωσις τῶν τοίχων καὶ τὸ δάπεδον ἦσαν ἐκ λαμπρῶν μαρμάρων τῶν ἑλλ. νήσων. Ὁ σολέας ἐπεξετείνετο εἰς 50×20 μ. πλαισιούμενος διὰ κιόνων, καὶ παρὰ τὴν καταστροφὴν ἐν τῷ συνόλῳ ὁ ναὸς διασώζει «τὸν ἀμιγέστατον τύπον τῆς βασιλικῆς τῆς ἀρχαίας χριστιαν. Ἀνατολῆς» (ἔνθ' ἀνωτ. 338 «Ἡ βασιλικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου»). Ἰστέον ὅτι περὶ τὸ 1885 ὁ *Μαχμοὺδ-Πασσᾶς* ἐνεργήσας ἀνασκαφὰς 23 χιλ. Δ. τῆς πομπ. στήλης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἐν Ρακώτιδι Σαραπείου εὗρεν ἀρχαίαν σημαντικὴν οἰκοδομὴν μήκ. 1 χιλ. καὶ πλάτ. 800 μ. καὶ ἐξέλαβε τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαρέας (βλ. Δ. Οἰκονομοπούλου, «Ἀλεξανδρινὸς διάκοσμος» Α', 7, σ. ρξβ'—ρξγ' Σωτηρίου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 264—7).

«Ἡ δεξαμενὴ δέ, ἡ ὁποία μεγάλως συνέτεινε νὰ καταστῇ περιβόητον τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἀνευρέθη μεταξὺ τοῦ χώρου τῆς κρύπτης καὶ τοῦ βαπτιστηρίου. Αὕτη μήκους 80 μέτρων ἐξετείνετο ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Εἰς ταύτην κατήρχοντο ἀπὸ τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῆς κρύπτης, ἀπὸ τὰ κοινόβια καὶ ἀπὸ τῆς αὐλῆς τῆς βασιλικῆς τῆς κρύπτης. Ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς ταύτης ἐλαμβάνετο τὸ ὕδωρ διά τε τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας, διὰ τὸ βαπτιστήριον καὶ διὰ τὰ κοινόβια, ἀπὸ ταύτης δὲ ἐλάμβανον τὸ «πάγκαλον ὕδωρ» οἱ προσκυνηταὶ ὡς ἀπὸ ἁγιάσματος ἀποκομίζοντες αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐντὸς ληκύθων, ὅπερ σαφῶς δηλοῖ ἡ ρηθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ καὶ ἥτις ἦν τὸ *σύμβολον τοῦ ἁγιάσματος*» [1]. Τόση δὲ ἦτο ἡ πρὸς τὸν ἅγιον εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν, ὥστε ὁ *ὅρκος εἰς τὸ ὄνομά του ἦν ἰσοδύναμος πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ*. Εἰς τὰ θαύματα τοῦ *ἁγίου Ἀρτεμίου πάσχων τις* ἐν ΚΠόλει ἐπὶ βασιλέως *Ἡρακλείου* δὶς πρὸς βεβαίωσιν τοῦ πάθους ἐπικαλεῖται «μὰ τὸν ἅγιον Μηνᾶν» μετὰ τὸ «μὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ» [2]. Πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦτο τοῦ λαοῦ ἀνταποκρινόμενοι οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεξήραναν τὴν ἐγγὺς τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Μηνᾶ λίμνην, ἔνθα ἀμέσως συνεστήθησαν ἀνθηραὶ κοινότητες καὶ πολλαὶ μοναί. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἡ περιοχὴ τῆς Μαρεώτιδος ἤκμαζεν, ἣν προήγαγεν ἡ μεγάλη χειρονομία τοῦ *Ἀρκαδίου*, ἀνταποκρινομένου πρὸς τὴν δημοτικότητα τοῦ μεγαλομάρτυρος. Ἡ φήμη τῶν τελουμένων ἐν Αἰγύπτῳ θαυμάτων ἀστραπιαίως διεδίδετο. καίτοι ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τῷ 296, ναὸς ἐκ τῶν πρώτων ἱδρύθη ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* καὶ ἐνταῦθα. Ὁ τάφος τοῦ ἁγ. Μηνᾶ, ὅταν ὁ *Μ.Κωνσταντῖνος* ἀνήγειρε τὸν πρῶτον ναόν, εὑρίσκετο ἐν μικρᾷ καταβόμβῃ, ἥτις ἔμεινεν ὡς ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιλικῆς· ἀλλὰ τὸ ὑπόγειον τοῦτο ηὐ-

---

1. «Ἐκκλ. Φάρ.» Γ', σ. 110—111 καὶ 342—345. Βλ. τοῦ *Kaufmann* τὸ ἀξιόλογον βιβλίον: «Die Menasstadt und das Nationalheiligtum der altchristlichen Aegypter in der westalexandrinischen Wuste». Leipzig, 1910, συμπλήρωμα τοῦ «Der Menastempel» Frankfurt a. M. 1909. Ἡ φήμη τῶν θαυμάτων εἶχεν ἐξέλθει τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου. Ἐν τῇ περὶ τὴν Σύρτιν λεγομένην μικρὰν Ἀφρικὴν εὑρέθησαν ἐν ἀνασκαφαῖς ἀγγεῖα φέροντα τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ (βλ. *W. Thieling*, «Der Hellenismus in Kleinafrica», Leipzig-Berlin, 1911, σ. 58, 109). Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀποκέντρους γωνίας τῆς Ἀφρικῆς ὑπῆρχον ναοὶ τοῦ ἁγ. Μηνᾶ! Οἱ ξενῶνες εἶχον ὅλα τὰ ἀναγκαῖα καὶ τὰς ἀνέσεις τῶν νῦν λουτροπόλεων, ἔτι δὲ καὶ πινακοθήκας καὶ παρεκκλήσια, θέρμας καὶ ὑδροθεραπευτήρια. Ἐκτὸς δὲ τῆς μεγάλης δεξαμενῆς ἔχομεν καὶ ἑτέραν διαστ. 14×5,20 κ.ἄ. Περὶ τῶν ληκύθων καὶ φιαλιδίων μεθ' ἁγιάσματος, μύρου καὶ ἐλαίου βλ. τὴν μονογραφίαν «Ikonographie der Menas-Ampullen». Cairo, 1910, Περὶ τούτων πρῶτος πάντων ἔγραψεν ὁ *Τάσσος Νερουτσος* ἐν «Ancienne Alexandrie κτλ». Paris, 1838, σ. 36 37, ὅτι εὑρίσκοντο ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, πρὶν ἢ γένωνται αἱ ἀνασκαφαί, αἵ τε «εὐλογίαι» καὶ τὰ λυχνάρια κ.τ.τ. Περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος ὑπάρχει εἰς τὸ Βρετ. Μουσεῖον («Ἐκκλ. Φάρ.· Γ'. 111). Βλ. Ἐπετ. Ἑτ. βυζαντ. σπουδῶν, τόμ. Β', σ. 183 ἑ. 186 ἑ.

2. *Κεραμεὺς* «Varia sacra graeca». Πετρούπολις, 1909, σ. 18—19.

ρύνθη πρὸς Α. καμαροειδῶς καὶ ἐνταῦθα κατήρχοντο διὰ τῆς πρὸς Β. κλίμακος (βλ. *F. N. Deishmann*, «Zu den Bauten der Menasstadt» ἐν Jahrb. d. deutschen archäol. Instituts, 1937, σ. 77). Ἡ πρᾶξις τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος ἔχει σημασίαν, διότι οὗτος περιεποιεῖτο ἰδίᾳ τοὺς τοπικοὺς μάρτυρας· ὁ δὲ Μηνᾶς κατήγετο ἐκ Φρυγίας (Phrygia salutaria)· ἐκ στρατ. οἰκογενείας τῆς τάξεως cohortes sociae τῶν καλουμένων numeri ρουταλιανῶν. Ἀπεκεφαλίσθη δὲ ἐν Κοτυαείῳ (Κιουτάχια). Κατὰ τὰ «Πάτρια τῆς ΚΠόλεως» μετὰ τὴν ἁγίαν Σοφίαν ὁ Κωνσταντῖνος ἵδρυσε τὸν *ἅγιον Ἀγαθόνικον* (μάρτυς Σηλυβριανὸς) «τὸν δὲ ἅγιον Μηνᾶν καὶ τὸν *ἅγιον Μώκιον* (Βυζάντιος) εὗρεν, ὅτι ἦσαν ναοὶ εἰδώλων· καὶ τὸν μὲν *ἅγιον Μηνᾶν*, καθὼς ἦν, εἴασεν (ἦτο τοῦ Ποσειδῶνος ναός), ἐδίωξε δὲ τὰ ἀγάλματα καὶ ἐπωνόμασεν αὐτὸν οὕτως, τὴν δὲ τελείαν αὐτοῦ ἀνοικοδομὴν ἐποίησε μετὰ χρόνους *Πουλχερία* καὶ *Μαρκιανὸς* σὺν τοῖς προαστείοις (ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ τὸ ἁγίασμα δηλ. εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ) καὶ ἱεροῖς σκεύεσι» [1]. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἅγιος Μηνᾶς ἦν εἰς κεντρικὴν θέσιν, ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως (αὐτ. σ. 182). Ἤδη ἐγνώσθη ὅτι ἡ βασιλικὴ τοῦ *Ἀρκαδίου* εἶχε μῆκος 60 μ. καὶ μέγα ἐγκάρσιον κλῖτος. Εἰς αὐτὸ ἦν ἡ ἁγ. Τράπεζα ἐντὸς κιγκλίδων. Ὁ διάκοσμος ἐκ μαρμαρίνων ἀναγλύφων ἦν θαυμάσιος ὡς ἐκ τῶν διασωθέντων τμημάτων φαίνεται. Ἀλλὰ τὸ ὅλον συγκρότημα κατέστρεψαν οἱ ἐπιδρομεῖς Ἄραβες. Κατὰ τὸν Θ′ αἰῶνα ὅμως ἀνῳκοδομήθη ἡ βασιλικὴ (ὁ περίεργος δύναται ν' ἀναγνώσῃ 1—2 σελίδας περίπου εἰς τοῦ καθ. *Γ. Σωτηρίου*, «Χριστ. καὶ Βυζαν. Ἀρχαιολ.» σ. 265—266).

Διασάφησις πληρεστέρα τοπογραφικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ τῶν λεχθέντων.

Τελειόφοιτος τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀπεφάσισα τὴν πρώτην περιοδείαν νὰ κάμω εἰς τὴν θαυμασίαν χώραν τοῦ Φαραὼ τῷ 1910. Εἶχον ὁδηγὸν τὸν Baedeker εἰς τὸ Γερμανικόν. Φίλος μου εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ μεταφράσῃ διὰ τὴν πόλιν τοῦ ἁγίου ἐξ ἐπισήμου βιβλίου τάδε : [2]

«Ἀπὸ τὴν Πλατεῖα «Μωχάμετ Ἀλῆ» τῆς Ἀλεξανδρείας παίρνομε τὸ τραμ καὶ φθάνομε στὸ Μέξ, τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς πόλεως. Κατὰ τὴ διαδρομὴ περνοῦμε ἀπ' τὸ Gabbary, τὸ παλαιὸ ἀνάκτορο, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει

1. «Scriptores originum constantinopolitanarun, rec. *Th. Preger*. Fasc. II, Ps.-Codini. «Origines continens». Lipsiae, 1907, σ. 214—215.

2. Ὁ Baedeker μου ἦτο πρὸ τοῦ 1905 ἔκδοσις, ὅτε ἐγίνοντο αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς Μαρεώτιδα. ὁ φίλος εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἓν μέγα ἔργον, οὗτινος ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου εἶναι καὶ ἡ πολυτελὴς ἐκτύπωσις καὶ τὸ χρυσοποίκιλτον μαροκινὸν στάχωμα. Ἐπιγράφεται : «*Ἐντυπώσεις τοῦ Κ′ αἰῶνος ἐξ Αἰγύπτου. Ἡ ἱστορία της, ὁ λαός, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία, αἱ πλουτοπαραγωγικαὶ πηγαί . . .*» (Twentieth century impressions of Egypt. Its history, people, commerce, industries and resources. Editor in chief *Arnold Wright* (London) Assistant editor *H. A. Cartwright* (Cairo). London, 1909 μετ' ἀναριθμήτων εἰκόνων εἰς 4ον. ἡ μετάφρ. σ. 430.

σήμερα ὡς λοιμοκαθαρτήριο, καὶ τοὺς τάφους τῶν Πτολεμαίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα «τὰ λουτρὰ τῆς Κλεοπάτρας». Κατόπιν συναντοῦμε τὴ Ναρδιανή, ἕνα χωριὸ ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ ἰθαγενεῖς καὶ τέλος φθάνομε στὸ Μαριούτ, τὸ τέρμα τοῦ Χεδιβικοῦ σιδηροδρόμου. Ἀφοῦ περάσωμε τὰ νέα σφαγεῖα, φθάνομε στὸ Μέξ, ἕνα ψαράδικο χωριό, μὲ πολὺ ὡραῖα θαλάσσια λουτρὰ (πλὰζ) κι' ἕνα μεγάλο Καζίνο, εἰς τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ θέρους, συχνάζουν πρὸς διασκέδασιν ἄνθρωποι τῶν κατωτέρων τάξεων. Μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς λίμνης Μάριουτ ἐκτείνεται μιὰ στενὴ λωρίδα ξηρᾶς, ἡ ὁποία φράσσεται ἀπὸ μιὰ σειρὰ παλαιὰ φρούρια, μερικὰ τῶν ὁποίων δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον. Πέρα ἀπ' τὰ φρούρια εὑρίσκονται τὰ λατομεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναπτυχθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια λόγῳ τῆς κατασκευῆς τοῦ λιμένος καὶ διαφόρων ἄλλων ἔργων ἀνοικοδομήσεως. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ὅλη ἡ πρὸς δυσμὰς ἁπλουμένη ἔκτασις εἶναι μιὰ ξηρὰ καὶ ἄγονη ἔρημος, ἡ ὁποία πολὺ σπάνια δέχεται ἐπισκέπτας καὶ ἡ ὁποία κατοικεῖται κυρίως ἀπὸ ὁμάδες πλανωμένων Βεδουΐνων, οἱ ὁποῖοι ποῦ καὶ ποῦ διασκεδάζουν τὴν ἀνίαν τῆς ζωῆς τους μὲ τὴν παραβίασιν τῶν νόμων τῆς χώρας, μὲ τὴν λῃστευσιν κάποιου Εὐρωπαίου ἢ μὲ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον κάποιου μοναχικοῦ σπιτιοῦ. Ἡ χεδιβικὴ σιδηροδρομικὴ γραμμή, τὰ πρῶτα ἑκατὸ μίλια τῆς ὁποίας ἔχουν ἤδη τοποθετηθῆ, περνάει διὰ μέσου τῆς λίμνης, πάνω ἀπὸ ἕνα ψηλὸ μῶλο [1]. Σκοπὸς τῆς γραμμῆς εἶναι ν' ἀνοίξῃ τὸ δρόμο πρὸς τὶς εὔφορες περιοχὲς τοῦ Νότου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ γραμμὴ θὰ ἐπεκταθῆ πρὸς τὰ σύνορα τῆς Τριπολίτιδος κι' ἔτσι θ' ἀποκτήσῃ κάποια στρατηγικὴ σημασία, ἢ ἀλλοιῶς μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Νατρούμ, στὴν ὁποία σήμερα μποροῦμε νὰ φθάσωμε μόνο μὲ καμῆλες διὰ μέσου τῆς ἐρήμου [2].

«Λίγα χιλιόμετρα βορείως τοῦ Μπενίγκ, πλησίον ἑνὸς σταθμοῦ ἐπὶ τῆς ἰδίας γραμμῆς, *ἀπεκαλύφθησαν τὸ θέρος τοῦ 1905 ἀπὸ δύο Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους* (ἐξερευνητάς), *τὸν δόκτορα Κάουφμαν καὶ τὸν κ. Φάλλς, τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦ ἁγίου Μηνᾶ*. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοσι, ὁ Ἅγιος Μηνᾶς ἐμαρτύρησε στὴ Φρυγία κατὰ τὸ ἔτος 296 μ.Χ. Τὸ σῶμα του μετεφέρθη στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ἐτοποθετήθη πάνω σὲ δυὸ καμῆλες, οἱ ὁποῖες ἀφέθησαν ἐλεύθερες νὰ περιπλανῶνται στὴν ἔρημο *καὶ οἱ ὁποῖες τελικὰ σταμάτησαν κοντὰ σὲ κάτι δροσερὲς πηγές. Ἐκεῖ ἐτάφη ὁ*

---

1. Μῶλος ἐν θαλάσσῃ! σκοτεινὸν τὸ ζήτημα διὰ τὸν ἀναγνώστην. Εἶναι εἰδικὴ κατασκευή. Ἡ γραμμὴ ἕνεκα τοῦ ἀστάτου ἀμμώδους ἐδάφους στηρίζεται ἐπὶ πασσάλων εἰς τὴν παραλίαν κτλ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συνεβουλεύθην καθηγητὴν Ἀμερικανόν, ἀνωφελῶς ὅμως.

2. Σύντομον ἀλλὰ περιεκτικὴν περιγραφὴν ἐποιήσατο ὁ πρύτανις Γαλάτης βυζαντιολόγος *Καρόλος Diehl* εἰς τὸ βιβλίον: «Dans l'Orient Byzantin». Paris, 1917, σ. 3—6 προτάσσων αὐτὴν τοῦ κεφ. «Sanctuaires chrêtiens d' Égypte».

ἅγιος Μηνᾶς,—Προστάτης τώρα ἅγιος καὶ πολιοῦχος τῆς Λιβύης,—καὶ μιὰ ἐκκλησία σὲ ρυθμὸ Βασιλικῆς ἐκτίσθη πρὸς τιμήν του. *Γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία αὐτὴ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ κτίσθηκαν σπίτια, ἄλλες ἐκκλησίες καὶ παλάτια, μέχρις ὅτου μιὰ μεγάλη πόλι δημιουργήθηκε στὴν ἔρημο κι' ἔγινε ἀξιόλογο κέντρο προσκυνήματος*. Τέλος, ὅταν οἱ Ἄραβες ἐπέδραμαν ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέταξαν ὁλόκληρη τὴ χώρα, ἡ πόλις ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους της καὶ ὀλίγο κατ' ὀλίγο τάφηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἀδηφάγο ἄμμο τῆς ἐρήμου [1]. Ἀπὸ τότε μέχρι πρὸ τεσσάρων μόλις ἐτῶν κανένα ἴχνος ἀπὸ τὴν ἄλλοτε μεγάλη πόλι δὲν ἐφαίνετο. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ θέσι της εἶχε ἐξαφανισθῆ. Γιὰ τὴν ἀνακάλυψί της ἐργάσθηκαν ὅλη τὴ ζωή τους οἱ δυὸ Γερμανοὶ σοφοὶ καὶ χάρις στὴ γενναιοδωρία κυρίως τοῦ Δημοτικοῦ συμβουλίου τῆς Φραγκφούρτης κατώρθωσαν νὰ ἀρχίσουν ἐκεῖ μιὰ σειρὰ ἀπὸ συστηματικὲς ἀνασκαφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦλθαν στὸ φῶς πολλὰ ἐνδιαφέροντα μνημεῖα καὶ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς πόλεως. Ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης οἱ κάμινοι μέσα στὶς ὁποῖες ἐψήνοντο αἱ «λήκυθοι» πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζονται ἀκόμη. Τὰ φιαλίδια αὐτὰ περιεῖχον σταγόνες ἀπὸ τὸ θαυματουργὸ νερὸ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, τὸ ὁποῖον σὲ παλαιότερες ἐποχὲς εἶχε μεγάλη ζήτησι ἀπὸ τοὺς προσκυνητάς. «Περαιτέρω ἔρευνες ἀπεκάλυψαν τὴν «κόγχη» (ἱερὸν Βῆμα) τῆς περιφήμου Βασιλικῆς, τὴν κρύπτη, πολλὰ κιονόκρανα καὶ ζωοφόρους καὶ τέλος τὸ «Κοινόβιον» ἢ τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, τὴν ὡραιοτέραν καὶ λαμπροτέραν μονὴν τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. «*Ἡ ἀνακάλυψι τῆς πόλεως τοῦ ἁγίου Μηνᾶ θεωρεῖται σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες ἀνακαλύψεις, ποὺ ἔγιναν στὴν Αἴγυπτο* καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἑλκύσῃ πολλοὺς ξένους στὴν Ἀλεξάνδρεια. Αὐτὰ τὰ ἐντυπωσιακὰ ἀρχαῖα ἐρείπια μαρτυροῦν γιὰ μιὰ παλιά, πολὺ μακρυνὴ δόξα καὶ εὑρίσκονται σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀναγεννωμένη πόλη τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ *ὁποία λιγώτερο ἀπὸ ἑκατὸ μίλια μακρυὰ ἀναπτύσσεται μὲ τόση ζωντάνια καὶ δύναμι ὅσο καμμιὰ ἄλλη πόλι τῆς Αἰγύπτου*».

Ἡ ἔκθεσις αὕτη εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν τοπογραφικὴν ὡς γραφεῖσα παρ' εἰδικῶν καὶ ἐπὶ πλέον διὰ τὸν ἀξιόλογον χαρακτηρισμὸν τῆς μεγάλης ἀνακαλύψεως καὶ τῆς εὐλογίας καὶ χάριτος, ἣν ἔλαβεν ὁ τάφος τοῦ ἁγίου, προσελκύοντος διὰ τῶν τελουμένων θαυμάτων τὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν. Ταῦτα πάντα λαμβάνουσιν ἐπισημότητα, ὅταν δημοσιεύωνται εἰς βιβλίον τοιοῦτον τῆς τότε ἀγγλικῆς διοικήσεως. Ἔκτοτε αἱ ἀνασκαφαὶ συνεχίσθησαν [2].

---

1. Πρὸ τῆς ἀραβικῆς ἔτι κατακτήσεως μετὰ τὴν Δ' οἰκουμ. σύνοδον (451) ἥ τε πόλις καὶ ἡ μονὴ περιῆλθον εἰς τοὺς ἐγχωρίους μονοφυσίτας Κόπτας καὶ ἔκτοτε παρέμειναν εἰς τὴν διακατοχὴν αὐτῶν, καὶ νῦν οὗτοι διατηροῦσιν ἐκεῖ τὸ μοναστήριον.

2. Ἀλλὰ παρατηρῶ, ὅτι οὐδὲν νεώτερον τμῆμα ἀνεκαλύφθη, ἀλλὰ τὰ εὑρε-

Ἐν τῇ μετὰ χεῖρας διατριβῇ ἁγίασμα καὶ ἁγιάσματα εἶναι πηγαί, ἐν αἷς θείᾳ συνεργείᾳ ἐπεδαψιλεύθη θαυματουργικὴ χάρις εἰς τοὺς μετὰ πίστεως προσιόντας καὶ ποικίλαις ἀρρωστίαις ἐνοχλουμένους εὐσεβεῖς χριστιανούς. Ἐν ΚΠόλει διατηροῦνται μέχρι σήμερον διάφορα ἁγιάσματα «Πηγαὶ» τὸ πάλαι καλούμενα, ἔνθα οὐ μόνον χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ μουσουλμάνοι θεραπεύονται διὰ τῆς ἐν τῷ ὕδατι ἐνοικούσης θείας δυνάμεως Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, βαπτισθεὶς αὐτὸς πρῶτος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ παρέχει, εἰς ὃ αὐτὸς βούλεται ὕδωρ, τὴν τοιαύτην ἰαματικὴν δύναμιν εἰς τοὺς ἐπικαλουμένους καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀλλοφύλλους ἔτι (Ματθ. ιε', 22 ἴασις τοῦ θυγατρίου τῆς Χαναναίας). Οἱ εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ τοῦ ἁγίου Τάφου βαπτίζονται καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην [1]. Ὀνομάζομεν ὧδε τὰ ἑξῆς ἁγιάσματα. 1) *Τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς* ἢ τοῦ Βαλουκλῆ ἔξω τῶν τειχῶν παρὰ τὴν Σηλυβριανὴν πύλην, ἥτις καὶ χρυσῆ πύλη ἐλέγετο, ὅπερ διὰ θαύματος ἀπεκαλύφθη τῷ βασιλεῖ Λέοντι τῷ Μακέλλῃ 2) *Τὸ τῶν Βλαχερνῶν, περιώνυμον καταστὰν καὶ διὰ τὴν κατάθεσιν τῆς θεομητορικῆς ἐσθῆτος.* Ὁ ναὸς κτίσμα τῆς Πουλχερίας (435). 3) *Τὸ τοῦ ἁγ. Βασιλείου* ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῶν Βλαχερνῶν, ὅπερ περιετείχισε Λέων ὁ Ἀρμένιος (815) ἀνεγείρας τὸ λεγ. «Λεόντειον τεῖχος». 4) *Τὸ τοῦ «Φιλανθρώπου Σωτῆρος Χριστοῦ»* (βλ. κατωτ.). Ἐπὶ Ἰωακεὶμ Γ' (1904) ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον (Σερκετζῆ) *τὸ λείψανον τοῦ ἱερομάρτυρος Θεράποντος καὶ ἁγίασμα, ὅπου ἐνεργοῦνται πολλαὶ ἴάσεις* [2]. Ἐλέχθη ἀνωτέρω διὰ τὸ «βάπτισμα Ἰωάννου» τοῦτο οὐκ ἦν πολὺ διάφορον τὸ τῆς Κ. Διαθήκης. Παρεῖχε μὲν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ προπατορικοῦ πταίσματος, οὐδὲ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος μετέδιδεν. Ἦν προκαταρκτικὸν τοῦ ἀληθινοῦ βαπτίσματος, λουτρὸν μετανοίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παλιγγενεσίας (Τίτ.

θέντα ἐξηρευνήθησαν καὶ περιεγράφησαν λεπτομερῶς ἰδίᾳ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ἡ λουτρόπολις καὶ ὁ συνδυασμὸς ἁγιάσματος καὶ λουτροῦ καὶ ὡρίσθη ἡ θέσις τῶν ἀνακαλυφθέντων μερῶν ἀκριβέστερον. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐνταῦθα περιγραφῇ ὑπάρχει ὅ,τι πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὁ ἀναγνώστης.

1. Βλ. «Ἁγιορειτ. βιβλιοθήκη», ἔτος ΚΒ', 1957, σ. 368–369, «Πῶς γίνονται οἱ Χατζῆδες ποὺ βαπτίζονται στὸν Ἰορδάνη». Λεπτομερὴς ἔκθεσις. Ἔθος ἦν καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ τοιοῦτον.

2. Οὗτος ἀναγράφεται ἐν τῷ Μεγ. Συναξαριστῇ (ἔκδοσις ἡγουμένου Βίκτορος, Ἀθῆναι, 1950) κατὰ τὴν 14 καὶ 27 Μαΐου (σ. 325, 555), ἡ δὲ ἀκολουθία ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1904. Ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ἂν εἷς ἢ δύο ὑπάρχωσι Θεράποντες ἅγιοι (βλ. *Ἰωάννου Χάκκετ*, «Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Κύπρου» κατὰ μετάφρ. *Χ. Παπαϊωάννου*, τόμ. Β', σ. 250—252. Πειραιεύς. 1927). Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ἁγιασμάτων τοῦ Βογιοὺκ-δερὲ τοῦ Βοσπόρου ὑπάρχει καὶ ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Θεράποντος, ὅπερ «εὑρηται ὑπὸ τὴν δυτ. θύραν τοῦ μεγάρου τοῦ *Ἀβραὰμ Πασσᾶ*, εἰς ὃ κατέρχεταί τις διὰ 4 βαθμίδων . . .» («Ἑβδομαδ. ἐπιθ. Νεολόγου, Β', σ. 56. βλ κατωτ.). Τὸ ἁγίασμα ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦ 1892 τοὐλάχιστον, ὅτε ἐξεδίδετο τὸ περιοδικόν· ἄρα πρόκειται περὶ δυάδος ἁγίων Θεραπόντων.

γ', 5)· διὸ καὶ οἱ βαπτισθέντες ἐβαπτίζοντο καὶ πάλιν ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς τὸ βάπτισμα τῆς πίστεως καὶ τῆς σωτηρίας (Πράξ. ΙΘ', 1—6). «Ἐὰν γὰρ μὴ ἡ ἐπιτέλεσις εἰς ἕκαστον τούτων γένηται παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἱερέως τοιαύτη τις, εἰς ὕδωρ μόνον καταβαίνει ὁ βαπτιζόμενος, ὡς Ἰουδαῖος καὶ ἀποτίθεται μόνον τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, οὐ τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς [1]». Τίς δὲ ἡ θαυματουργὸς ἐπίκλησις ; «Κάτιδε ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο· δὸς δὲ χάριν καὶ δύναμιν, ὥστε τὸν βαπτιζόμενον κατ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ σου . . συνταφῆναι καὶ συναναστῆναι εἰς υἱοθεσίαν τὴν ἐν αὐτῷ, τῷ νεκρωθῆναι μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ ζῆσαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ» [2]. Ἀναγκάζομαι νὰ ἀναπτύξω ταῦτα, διότι ὑπάρχουσι πολλοὶ καὶ σήμερον νὰ ὑποστηρίζωσιν, ὅτι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἦν τέλειον ! Τοῦτο εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὴν περίφημον «Διάλεξιν» τοῦ ἐν ἁγίοις *Γρηγεντίου ἀρχιεπισκόπου Τεφρῶν* (ἢ Ὁμηριτῶν καὶ Αἰθιόπων) μετὰ *Ἰουδαίου Ἑρβὰν* τοὔνομα, ἀπαντᾷ δηλονότι ὁ μάγος οὗτος πρὸς τὸν ἅγιον : «οὐ περὶ τοῦ ὑμετέρου βαπτίσματος εἴρηκεν ὁ προφήτης, ὅτι δι' αὐτοῦ «λούσασθε», ἀλλά γε περὶ τῆς ἔξωτέρας [πύλης] πρὸ τοῦ ναοῦ Σολομῶντος, (ἔνθα) λουτῆρες ἄφετοι ἐχρημάτιζον πάντοτε. Νόμος γὰρ ἔκειτο, ἵνα ὁ ἁμαρτάνων ἐπί τινι πράγματι καὶ βουληθεὶς μεταμεληθῆναι λέγῃ τοῖς ἱερεῦσι καὶ πρὸς τὸ πταῖσμα ἀφορίζεται τοῦ εἰς τὸν ναὸν εἰσιέναι» [3]. Τὰ συνήθη ταῦτα βαπτίσματα τῶν Ἰουδαίων «καθημερινά», ἀπέφευγον οἱ πιστοὶ ὡς καὶ τὰς λούσεις τοῦ μωσ. νόμου. Αἱ «Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ» ἀπαγορεύουσι ἔτι καὶ τὰς καθάρσεις : «Μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικὰ νομίζοντες μολύνεσθαι δι' αὐτῶν, μηδὲ ἐπιζητεῖτε Ἰουδαϊκοὺς ἀφορισμοὺς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θίξει νεκροῦ» (πρόκειται ἰδίᾳ περὶ τῶν ἀποφευγόντων τὸν ἀσπασμὸν τῶν ἁγίων λειψάνων) [4]. Ἀλλὰ θὰ ἀντέλεγέ τις, πῶς τότε διὰ τῶν ἑπτὰ λούσεων ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἐθεράπευσεν Ἐλισσαιὲ τὸν λεπρὸν Νεεμάν ; ἀπαντῶμεν, διὰ τῆς προφητικῆς χάριτος [5].

Ὁ Μηνᾶς ἐγεννήθη τῷ 250 μ.Χ. ἐν Μαριοὺτ ἐκ πατρὸς *Εὐδοξίου* χρηματίσαντος διοικητοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ, Ἀφρικῇ καὶ εἶτα ἐν Αἰγύπτῳ. Τοῦτον διαδέχεται ὁ υἱός. Ἀλλ' ἐκραγέντος τοῦ ἐπὶ *Διοκλητιανοῦ* διωγμοῦ ὁ Μηνᾶς κατέφυγεν εἰς τὴν ἔρημον. Μετ' οὐ πολὺ μεταγνοὺς ἐπανῆλθε καὶ ἐκήρυξεν ἐν

1. «Ἀποστολ. διαταγαὶ» Ζ', 44. *Migne*, 1, στ. 1045Β.
2. Αὐτ. 1045 Α.
3. *Migne*, 86α, στ. 725 C.
4. «Ἀποστ. διατ. Λ', *Migne*, 1988.
5 Βασιλ. Β' ἢ Δ', κεφ. Ε', 13. Κατὰ τὸν *Ἱερώνυμον* ἦν προεικόνισμα : «...εἰς ἔνδειξιν ἡμετέραν· οἱ λεπροὶ ὄντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος καὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπικλήσεως καθαριζόμεθα τῶν . . παραπτωμάτων» Migne, Patr. gr. 7, στ. 1218 Β. Ὁ *Φιλοστόργιος* φρονεῖ, ὅτι καὶ Ἰορδάνου ῥεῖθρα καθαίρουσι λέπραν, οὐ τῆς φύσεως αὐτῶν δρᾶν ταῦτα ἐνδυναμούσης, τοῦ δὲ πλάστου μεταπλάττειν ἕκαστον τῶν δημιουργημάτων πρὸς ἣν ἐθέλοι χρείαν πολλὴν καὶ ἀκώλυτον ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν» (αὐτ. 65, στ. 620Β).

Κοτυαείῳ δημοσίᾳ τὸν Χριστόν, ἔνθα καὶ ἐμαρτύρησε. Τούτου ἕνεκα θεωρῶν ἑαυτὸν Αἰγύπτιον παρήγγειλε τὸ σῶμά του νὰ μετακομισθῇ εἰς Μαρεώτιδα. Ἐνταῦθα ὁ μὲν Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας *Τιμόθεος ὁ Αἴχουρος* (457—77) ἐπραγματοποίησε τὸν πόθον του καὶ ἀνέγραψε τὰ τελεσθέντα θαύματα [1]. Συγχρόνως καὶ ὁ αὐτοκρ. *Ζήνων* ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἵδρυσιν πόλεως περὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου. Περὶ τὸ 1000 ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ἀράβων κτλ [2]. Ὁ ἀνώνυμος ὅμως χρονογράφος Ἄραψ τὸν ΙΑ′ αἰῶνα ἀναφέρει τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸν ναὸν ἀπωτέρω κείμενον ἀναφέρει ὅπωσοῦν ἐν καλῇ καταστάσει. «Ἐν αὐτῷ ἀκαταπαύστως νύκτα καὶ ἡμέραν καίουσι κανδῆλαι». Ἀναφέρει τὸν μαρμάρινον τάφον τοῦ ἁγίου καὶ τὸ ἄγαλμα, οὗ οἱ πόδες ἐστηρίζοντο ἐπὶ δύο καμηλῶν· καὶ ἄλλα ἀγάλματα ὑπῆρχον τῆς Παναγίας καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοιχογραφίαι τοῦ θολωτοῦ ναοῦ. «Ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσιν εἰκόνες παριστῶσαι πᾶν εἶδος ζώων καὶ ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων . . καὶ δουλέμπορος κρατῶν ἀνεστραμμένον βαλάντιον». Ἐξαίρει τὴν θαυμασίαν τῆς ὁάσεως βλάστησιν, δενδροκήπους καὶ ἀμπέλους. Ἡ πόλις τοῦ Φοσιὰτ (Κάιρον) ἀποστέλλει ἐτησίως 1000 δηνάρια πρὸς διατήρησιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης» [3]. Ὁ ναὸς ἀνῳκοδομήθη τὸν Θ′ αἰῶνα (Σωτ. 267).

---

1. Ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ *Πομιαλόβσκη* ἐν Π)πόλει τῷ 1900 (βλ. τὸν κατάλογον 13 θαυμάτων ἐν «Bibliotheca hagiogr. graeca ediderunt socii Bollandiani». Bruxelles, 1902—9, σ. 176 καὶ διορθώσεις ἐν Byz. Zeitschrift, X, 1901, σ. 343 - 344.

2. Ὀλίγα τινὰ ἔγραψεν ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρῳ» ὁ καθ. *Εὐγένιος Μιχαηλίδης*, τόμ. ΚΗ′, 1929, σ. 552 - 5. Ἀπὸ τὸ σύντομον μαρτύριον, ὅπερ ἐδημοσίευσε τῷ 1911 ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρῳ» ὁ *Ν. Φιλιππίδης*, τόμ. Μ′, σ. 46—54 (πλῆρες σφαλμάτων), ἐκ τοῦ κώδ. τῆς πατρ. βιβλιοθήκης, ἀριθ. 15)31, περὶ τῶν λειψάνων μανθάνομεν τὰ ἑξῆς : «ὀλίγῳ ὕστερον πρὸς τὴν αὐτοῦ πατρίδα (τὴν γενέτειραν δηλ.) ἀνεκομίσαντο, καθὼς αὐτοῖς (τοῖς ἐν Κοτυαείῳ) πρὸ τῆς τελειώσεως ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ ἐπέσκηψε· ἔδει γὰρ τὴν γεννήσασαν καὶ θρεψαμένην ἐκείνην τὸν μάρτυρι (γρ. μαρτυρίῳ) τελειωθέντα τοῦτον ἀπολαβεῖν καὶ τὴν ἑτέραν ἐν τάξει μητρὸς εἶναι . . τῆς τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων χάριτος ἀπολαύειν» (σ. 54). Οὕτω ἐν ἁγίῳ πνεύματι προϊδεάσθη ὁ καλλίνικος μάρτυς, ὅτι ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὁ πάτρων τῆς χριστιανικῆς Αἰγύπτου.

3. Βλ. «Ἐκκλ. φάρ.» Γ′, 1909, σ. 112—113. Εἶναι περίεργος ἡ ὕπαρξις ἀγαλμάτων ἐν τῷ ναῷ, ὅτερ σπανιώτατον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἐν Βυζαντίῳ ἐνίοτε πλὴν τῶν κτιτόρων ἵστατο καὶ τὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν *Ἰησοῦ Χριστοῦ* ἐν τῇ Χαλκῇ πύλῃ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου στηθὲν χαλκοῦν ἄγαλμα (βλ. κατωτ.) Ἐν Περιστάσει Γανοχώρων εἰς ὑπόγειον ναοῦ ἀνεκάλυψεν ὁ Κεραμεὺς τὴν Ρέαν ὡς Παναγίαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ σεβομένην καὶ ἄλλα ἀγάλματα σποραδικῶς ἐν Θρᾴκῃ καὶ Βιθυνίᾳ προερχόμενα ἐκ ΚΠόλεως. Εἰς τὴν Καισάρειαν Φιλίππου ἢ Πανεάδα τῆς Παλαιστίνης, κειμένην πρὸς Β. ὅπου αἱ πηγαὶ τοῦ Ἰορδάνου, ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ *Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Τοῦτο ἐστήθη ὑπὸ τῆς θεραπευθείσης αἱμορροούσης γυναικὸς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης «κατὰ τὴν πηγὴν τὴν ἔνδον τῆς πόλεως μετὰ καὶ ἑτέρων ἀγαλμάτων τερπνότητός τε παρέχειν τοῖς φοιτῶσι θέαμα» *(Φιλοστόργ.* Migne 65, στ. 537—625). Ἀλλ' ὁ *Ἰουλιανὸς* συντρίψας αὐτό, «ἴδιον ἀντ' ἐκείνου ξόανον ἵδρυσε, πῦρ δὲ κατελθὸν οὐρανόθεν ταῦτο κατέκαυσεν. Τὸν δὲ τοῦ Κυρίου ἀνδριάντα . . οἱ χρι-

Τὴν ἱεράπολιν τοῦ ἁγ. Μηνᾶ, ἣν ἀνεκάλυψαν οἱ δύο Γερμανοὶ εἰς βάθος 8—11 μέτρα ἀμμώδους στρώματος, εἶχεν ὑποσημάνει πρὸ ἑκατονταετίας ὁ *M. F. Pacho* [1]. Ἔχει ἔκτασιν 1 ὥρας ἐφίππου πορείας καὶ κεῖται εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν βορείως τοῦ Bahig σταθμοῦ τῆς γραμμῆς τοῦ Μαριούτ. Ἐκεῖθεν περίπου ἄρχεται τὸ Λιβυκὸν ὀροπέδιον τὸ ἐκτεινόμενον μέχρι τῆς Νιτρίας (Wady Natroum), ἀφ' ἧς ἀπέχει 10 ὥρας ἐφ' ἵππου. Ἐν μέρει τὰ εὑρήματα τῆς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου ἐκτίθενται παρὰ Γ. Σωτηρίου σ. 264—267. Πλὴν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἣν ἀπήρτιζον τὰ εἰρημένα κοινόβια, ὁ πατριάρχης Θεόφιλος φιλομόναχος ὢν ἀνήγειρεν εἰς τὰ ΒΔ. καὶ εἰς τὸ Κάνωβον (νῦν Ἀμπουκὺρ) ἔτι δύο μονὰς τοῦ ἀββᾶ ἢ ἀμποῦ Κύρου ἐγγὺς τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν θέσιν τοῦ Σεραπείου καὶ τοῦ *ἁγίου Ἰωάννου* εἰς τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς *Ἴσιδος* ἐν Μενούθιδι (Μοντάζα). Καὶ οἱ θαυματουργοὶ οὗτοι ἰατροὶ ἀποτελοῦσι τὸ πρῶτον ζεῦγος τῶν Ἀναργύρων. Αἱ μοναὶ αὗται, ἐν αἷς ὁ Θεόφιλος ἵδρυσε καὶ πολυτελεῖς ναούς, ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κυρίλλου.

Τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ καὶ τῶν ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου ἦσαν τὰ μεγαλύτερα [2] θρησκευτικὰ ἐν Αἰγύπτῳ κέντρα, καὶ δι' αὐτῶν ἡ χώρα ἔχει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἀνεξήγητος στάσις τῶν ἀσκητῶν τῆς Νιτρίας ὡς πρὸς τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ.

Εἰς τὴν τόσῳ ὡραίαν ἀπὸ εὐλαβητικῆς ἀπόψεως ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ ἱδρύματος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐπικάθηται μία σκιὰ καὶ ἀντινομία, ἥτις εἶναι

στιανοὶ συλλέξαντες ἐπιμελῶς εἰς ἐκκλησίαν ἀπέθεντο» (*Γ. Ἁμαρτωλός*, ἔκδ. Muralt, Π)πολις, 1861, σ. 444). Τὸ ἱστορικὸν ἐκτενέστερον παρὰ *Preger* «Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ» ἔνθα καὶ τοῦτο : «θεῷ Διΐ παντεπόπτῃ, Ἰουλιανὸς Πανεάδι εἰς δῶρον ἄγει» (σ. 53, 26). Ὁ δὲ *Ψευδοκωδινὸς* (σ. 219), ἄλλα γράφει : «Ἐν τῇ λεγομένῃ Χαλκῇ στήλη χαλκῆ (=ἄγαλμα) ἦν τοῦ κυρίου ἡμῶν *Ἰησοῦ Χριστοῦ* παρὰ τοῦ *Π. Κωνσταντίνου* κτισθεῖσα, ὁ δὲ *Λέων ὁ πατὴρ τοῦ Καβαλλίνου* ταύτην κατήγαγεν. Ἡ δὲ νῦν διὰ ψηφίδων ὁρωμένη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἀνιστορήθη παρ' *Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας*. Ἡ δὲ χαλκῆ ἐτύγχανε χρόνους υιε' (415), ἐξ οὗ καὶ γυνὴ αἱμόρρους ἰάθη καὶ ἕτερα θαύματα ἐπετελοῦντο εἰς ὄνομα τοῦ Χριστοῦ» (αὐτ. σ. 219—220). Ἐν τῷ Βαθυρρύακι (Βουγιοὺκ - δερὲ) τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Πασασκευῆς ὑπάρχει τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος «Ἡμερολ. τῶν ἐθνικ. φιλανθρ. καταστημάτων». ΚΠολις, 1905, σ. 198. (Βλ. *Γ. Σωτηρίου* «Χριστ. καὶ Βυζ. ἀρχαιολ.») σ. 149—50.

1. «Voyage dans la Marmarique», Paris, 1819.

2. Ἡ ἀκμὴ τῶν μονῶν τούτων συμπίπτει κατὰ τὸν Ε'—Ϛ' αἰῶνα, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ϛ' ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Μόσχος ἢ Εὐκρατᾶς εἰς τὸ Λειμωνάριόν του, ὅπερ συνέγραψαν μετὰ τοῦ Σωφρονίου σοφιστοῦ τοῦ ἔπειτα γνωστοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων (βλ. Migne, Patr. gr. 87 Γ', στ. 2960) οὐδὲν γράφει περὶ τοῦ Μηνᾶ). Οὗτοι ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσιν πολλὰ περὶ τῆς μονῆς καὶ πόλεως τοῦ ἁγίου ὡς χρηματίσαντες βοηθοὶ καὶ σύμβολοι ἀπὸ 603—619 δύο πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας τοῦ Εὐλογίου καὶ Ι. Ἐλεήμονος.

πηγὴ παρεξηγήσεων καὶ εἶναι ἡ ἐφεκτικὴ στάσις, ἵνα μὴ εἴπω ἀποχή, τῶν εὐλαβεστάτων ἀσκητῶν καὶ μεγάλων ἁγίων τῶν ἐπέκεινα τῆς Μαρεώτιδος. Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἔρημον συναντῶμεν εὐαγῆ καὶ πολυάριθμα σκηνώματα μοναστικὰ εἰς τὴν Σκῆτιν, εἰς τὸ ὄρος τῆς Νιτρίας καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κελλία [1]. Ἐνταῦθα ἀξιοθαυμάστως ἤκμασεν ὁ μοναχικὸς βίος καὶ εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν ἐκαλλιεργήθησαν αἱ πρακτικαὶ ἀρεταὶ καὶ κατώρθωσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ βιώσωσιν ὡς ἄγγελοι. Χάρις εἰς αὐτοὺς ὠνομάσθη «ἀγγελικὸν» τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα. Ἄνθρωποι ἁπλοῖ ἀπεστόμιζον φιλοσόφους καὶ ἡρμήνευον τὰ μυστήρια τῆς πίστεως ὡς οἱ ἄριστοι τῶν θεολόγων. Ἐφθασαν πολλοὶ τούτων εἰς τὴν τελειότητα. Ἐθαυματούργουν καὶ διὰ λόγου ἐθεράπευον τὰς ἀσθενείας. Ἦσαν ὄντως πνευματοφόροι· ἔλαβον τὸ χάρισμα τῆς προφητείας. Ἐνίκησαν τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ κατεδάμασαν τὴν ἀγριότητα τῶν θηρίων μεταβαλόντες αὐτὰ εἰς ὑπηρετικὰ ζῶα. Περὶ αὐτῶν ὄντως ἐλέχθη τὸ «ἐξήνθησεν ἡ ἔρημος ὡσεὶ κρῖνον» (κατὰ τὸν εἱρμὸν εἰλημμένον ἐκ τοῦ *Ἡσαΐου* : «Τάδε λέγει Κύριος εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρῖνον. Καὶ ἐξανθήσει . . . καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου . . . καὶ ὁ λαός μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου») Ὁ *ἅγιος Ἱερώνυμος* ὁρμώμενος ἐκ τῆς Δύσεως καὶ ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκεψιν εἰς Νιτρίαν ὠνόμασεν αὐτὴν «*πόλιν τῶν ἁγίων*». Μέχρι νῦν θαυμάζει ὁ ἀναγινώσκων τὰ «Ἀπομνημονεύματα τῶν πατέρων» ἤτοι τὴν ἱερὰν αὐτῶν φιλοσοφίαν, τὴν «κατ' Αἴγυπτον ἱστορίαν τῶν μοναχῶν» ἀγνώστου συγγραφέως, «ἣν παράδεισον ἄλλον» ὀνομάζουν διὰ τὸ λίαν τερπνὸν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου τῶν ἁγίων καὶ ἀξιάγαστον, καὶ ἰδίᾳ τὴν τοῦ Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως «Πρὸς Λαῦσον ἱστορίαν» ἤτοι τὸ Λαυσαϊκόν. Εἰς τὰ τρία αὐτὰ ἔργα οὔτε τὸ ὄνομα Μηνᾶς μνημονεύεται. Καὶ ὅμως ὁ Παλλάδιος ἔζη εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς «τῆς πόλεως τοῦ ἁγίου» Εἰς τὸ Ζ' κεφ. «Περὶ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας καὶ περὶ τῶν ἐν Νιτρίᾳ μοναχῶν», γράφει : «Ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν (ἐξ Ἀλεξανδρείας) ἦλθον εἰς τὸ ὄρος τῆς Νιτρίας. Μεταξὺ δὲ τούτου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας λίμνη κεῖται καλουμένη Μαρεία [2]. Κατέχει δὲ αὕτη ἐπὶ μίλια ἑβδομήκοντα, ἣν διαπλεύσας ἐπὶ μίαν καὶ ἥμισυ ἡμέρας ἦλθον εἰς τὸ ὄρος ἐτὶ τὸ μέρος τῆς μεσημβρίας, ᾧ ὄρει παράκειται ἡ πανέρημος παρατείνουσα ἕως Αἰθιοπίας . . Ἐν τούτῳ

---

1. *Prince Omar Toussoun*, «Etude sur le Wadi Natroum, ses moines et ses couvents». Alexandrie, 1931. Τὸ ἀξιόλογον βιβλιάριον (58 σελ. μετ' εἰκόνων) μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ *Καραβία* ἐν «Ἐφημερίδι» Ἀλεξανδρείας, 1932. Περὶ τῶν κέντρων τούτων *ἐν ὀλίγοις εἶπε τὸ πᾶν ὁ Κάλλιστος* (Migne, 146, στ. 708—709 καὶ Σωζομ. VI, λα', Migne 67, στ. 1388—1389. Κατὰ Σωζομ. «Καλοῦσι δὲ τὸν χῶρον τοῦτον Νιτρίαν καθότι κώμη τις ὅμορός ἐστιν, ἐν ᾗ συλλέγουσι τὸ νίτρον«, αὐτ.

2. Μαρεία. Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τῷ 1805 ὁ *Μαχιοὺδ πασᾶς* ἀνεκάλυψε εἰς τὸ Σεράπειον τῆς Ρακώτιδος («Ἀλεξ. διάκοσμος», σ. ρξβ'). Μάρειαν καὶ Μαρεῶτιν ἔχει ὁ Στράβων, βιβ. Ζ', (Mariot ἢ Maryût νῦν), ἄλλοι Μαρίαν γράφουσιν.

τῷ ὄρει οἰκοῦσιν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι» [1]. Καθ' ὃν χρόνον, τῷ 390—391, ἤκμαζεν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν Μαρεώτιδα τὸ προσκύνημα, εἶναι περίεργον, ὅτι οὔτε λέξιν γράφει : Τὸ παράδειγμα τοῦ Παλλαδίου ἠκολούθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἱστοριογράφοι, ὁ φιλομόναχος Κάλλιστος ὅστις ἦτο 'Αγιορείτης καὶ ἐμόνασεν εἰς τὴν σκήτην τοῦ Μαγουλᾶ· ἐντεῦθεν συγχέεται πρὸς τὸν πατριάρχην Κάλλιστον, γράφει περὶ τοῦ *'Αββᾶ-'Αμοὺν* : «καὶ ὁ μὲν τὸν οἶκον ἐκείνῃ λιπὼν αὐτὸς εἰς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Μαρείας λίμνης γεγονὸς ἔρημον περὶ τὴν Σκῆτιν καὶ τὸ τῆς Νιτρίας ὄρος δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη ἐφιλοσόφει δὶς τοῦ ἔτους παραβάλλων καὶ τὴν γυναῖκα θεώμενος» [2]. Σχεδὸν ὅλοι οἱ μοναχοὶ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὁμόρων φυλῶν, ὡς ἐκ τούτου οἱ πολλοὶ ἦσαν ἀρειανοὶ ἐν Μαρεώτιδι μετὰ τὸν ἄγριον μάλιστα διωγμὸν τοῦ ἀρειανοῦ αὐτοκράτορος *Οὐάλεντος*. ἀποξηρανθείσης ὅμως τῆς λίμνης ἱδρύθησαν κοινότητες καὶ δὴ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν ὀρθόδοξοι· διὸ οὗτος διέταξε τὸν κόμητα τῆς 'Ανατολῆς καὶ τῆς 'Αλεξανδρείας διοικητὴν νὰ στρατολογήσῃ πάντας τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρωσιν ὅπλα· καὶ οὗτοι ἀνῆλθον εἰς 5000 [3]. Ὅτε δὲ ἀφίκετο ὁ Παλλάδιος εἶχον μείνει οἱ ὑπόλοιποι ηὐξημένοι πως. 'Αλλ' ἐν Μαρεώτιδι θὰ ἐπλεόναζον οἱ 'Αρειανοί, διότι ἦσαν πλησιέστερον πρὸς τὴν 'Αλεξάνδρειαν, ἔνθα ἐπεκράτουν κατὰ ταύτην τὴν περίοδον. Ὁ ἄσπονδος ἐχθρός των, *ὁ μέγας 'Αθανάσιος* σχεδὸν ὅλον τὸν χρόνον τῆς ποιμαντορίας διετέλει ὢν ἐξόριστος καὶ κρυπτόμενος. Οἱ μοναχοὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἦσαν ὑπέρμαχοι τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας ὑπ' ἀρχηγοὺς τὸν 'Αντώνιον καὶ τοὺς δύο Μακαρίους ('Αλεξανδρινὸν καὶ Πολιτικόν)· διὸ καὶ ὁ Οὐάλης κατ' αὐτῶν ἔστρεψε τὰ ὅπλα [4]. 'Αλλὰ μόλις ἐθριάμβευσεν ἐν-

---

1. «'Η πρὸς Λαῦσον ἱστορία τῶν μοναχῶν» ἤτοι τὸ Λαυσαϊκόν, ἔκδ. *Αὐγουστίνου 'Ιορδανίτου*, 'Ιεροσ. 1914, σ. 21. 'Η Σκῆτις ἦν πρὸς Ν. νυχθημερὸν μακρὰν τῆς Νιτρίας ἐπὶ τοῦ πέραν τῆς λίμνης ὄρους· τὰ δὲ Κελλία (διεσπασμένα οἰκήματα εἰς ἀπόστασιν, ὥστε μήτε νὰ φαίνηται μήτε νὰ ἀκούηταί τις) ἦσαν μακρὰν τοῦ ὄρους 70 στάδια (περὶ τὰ 15 χιλ.). Θυμασίαν περίληψιν ἔκαμε ὁ *Φωκυλίδης* ἐν «Ν. Σιών», ΙΒ', 1912—1915 τοῦ μοναδικοῦ τούτου διὰ τὸν ἀσκητισμὸν βιβλίου.

2. «'Εκκλ. 'Ιστορ.» *Migne*, 146, στ. 157 Δ. Ὁ ἅγιος οὗτος Αἰγύπτιος βιασάμενος ὑπὸ τῶν οἰκείων ἦλθεν εἰς γάμον ἀκουσίως, ἀλλὰ τὴν πρώτην νύκτα πρὶν ἢ γνωρίσῃ τὴν νέαν ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ ἔπεισε νὰ ζήσωσιν ἄζυγοι καὶ νὰ μονάσωσιν. 'Απελθόντες ἔμειναν 18ετίαν εἰς ἀσκητήριον καὶ ἐτήρησαν τὴν παρθενίαν. Τότε ἐκείνη βλέπουσα τὴν ἁγιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν χάριν ἔπεισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν μόνωσιν χάριν ὠφελείας τῶν ἄλλων, ὅπερ καὶ ἐγένετο καὶ ἀφῆκεν αὐτῇ τὸ κελλίον.

3. *Διον. Οἰκονομοπούλου* «'Αλεξανδρινὸς διάκοσμος», Α', 1. 'Αλεξάνδρεια, 1889, σ. ρξε'. Λαυσαϊκόν, σ. 37. 'Εκτενέστερον ἔπιθε *Dom Butler*, «The Lausiac history of Palladius. Texte and studies», τόμ. I—II Cambridg, 1898—1901, σ. 24—26.

4. Ὁ Οὐάλης διώρισεν ἐπίσκοπον 'Αλεξανδρείας ἀντὶ τοῦ ὀρθοδόξου *Πέτρου* τὸν *Λούκιον*, ὅστις «λογισάμενος ὡς οὐκ [ἂν] ἐγγένηταί σφισιν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθεστάναι καὶ τῆς καθόλου ἐκκλησίας κρατῆσαι, *εἰμὴ τοὺς τῶν μοναχῶν ἄκρους ὁμοφρονεῖν αὐτοῖς ἀναγ-*

ταῦθα ἡ Ὀρθοδοξία, νέα διαίρεσις ἐπῆλθε διὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ *Διοσκόρου*, ἐν οἷς τακτέοι καὶ οἱ κάτοικοι οἰκ. συνόδου τῆς Μαρείας, καὶ εἰς τὸ σχῖμα ἐνετάχθησαν οἱ λεγόμενοι Κόπται καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλείους τῶν Αἰγυπτίων μοναχῶν [1].

Ἐκ τῆς εὑρείας ἐξετάσεως, ἣν ποιοῦνται οἱ ἐκδόται τῆς ἀνακαλυφθείσης ἐν Αἰγύπτῳ βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐξάγομεν τὰ ἑξῆς συμπεράσματα. 1) ὅτι τὰ παλαιοχριστιανικὰ ταῦτα μνημεῖα ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς μυστηριακὰς καὶ ἑρμητικὰς ἱεροπραξίας τῶν ἀρχαίων καὶ δὴ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα συγκρητισμὸν τῶν Ἀλεξ. χρόνων καὶ μάλιστα ἐν τῇ γειτνιαζούσῃ πρὸς τὸν ἅγιον Μηνᾶν Ἡλιουπόλει θρησκ. κέντρῳ τῆς Αἰγύπτου. Αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι, ὅπως ἐν Θρᾴκῃ, μετεμορφώθησαν εἰς χριστιανικὰς καὶ ἀπετέλεσαν, δι' εὐνοήτους προσηλυτιστικοὺς λόγους, συμβολικὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λούσεις πρὸς θεραπείαν τῶν κατ' ἄμφω νόσων τοῦ ἀνθρώπου. 2) ὅτι ἡ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωὰμ ἦτο τύπος καὶ προεικόνισμα τῆς τοῦ ὕδατος μυστηριακῆς ἐννοίας καὶ καθαρτικῆς δυνάμεως. Ἡ χρῆσις περαιτέρω τοῦ ὕδατος συνέβαλε κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν μεγαλυνθεῖσαν φήμην καὶ δόξαν τοῦ ἑρταζομένου ἁγίου, καίτοι ἐθαυματούργει πράγματι ἡ πίστις καὶ εὐλάβεια τῶν πιστῶν. Αἱ ἰαματικαὶ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου ἰδιότητες συνεβιβάσθησαν κάλλιστα πρὸς τὰς ἁγιαστικὰς τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος ἐνεργείας. Δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἁγιασμάτων, ὧν ἐλάχιστα ἐξ ἀνάγκης ἐγκατεσπείραμεν ὧδε—ἡμεῖς κατεγράψαμεν κυρίως τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας χωρὶς νὰ ἐξαντλήσωμεν καὶ ἐνταῦθα τὸ θέμα [2]— 3) Τίς θὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ τοιαύτη δαψιλὴς τοῦ καθαρτικοῦ

κάσοι, ἐπεχείρει τῷ ἔργῳ καὶ ἐπεὶ πείθειν οὐκ εἶχε τὴν βίαν προσῆγε· καὶ ἔνοπλοι γυμνοῖς καὶ μηδὲ χεῖρα αἰρουμένοις προτείνειν εἰς ἄμυναν ἐπελθόντες ἐλεεινῶς ἐξεπόρθησαν, ὡς εἶναι λόγου κρείσσω τὰ κατ' αὐτῶν γενόμενα πάθη» (Κάλλ. 146, σ. 653).

1. Ἀλλ' ἡ δίωξις τῶν μοναχῶν ἐξηκολούθει καὶ μέχρι τοῦ Ἀρκαδίου, ὅτε οὗτοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰδίᾳ ἐβιαιοπράγουν καταλαβόντες τοὺς τῶν ἐθνικῶν ναοὺς «καὶ ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημοτικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται τὴν τῶν μοναχῶν ἦτουν ἀνακόψαι θρασύτητα, δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συνθήματος ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες κατεκέντησαν ἅπαντας, ὅσοι φαιαῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἠμφιεσμένοι· οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διά τινα ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις εὑρεθέντας τοιούτοις» (*Ζώσιμος* ἐθνικὸς ἱστοριογράφος τοῦ Ε' αἰῶνος, ἔκδ. Λειψίας, 1784, σ. 449—450. Φαιὰ ράσα ἐφόρουν ἀπ' ἀρχῆς οἱ μοναχοί. Εἰς τὴν Νιτρίαν καὶ νῦν ὑπάρχει ἡ περίφημος μονὴ τῶν Κοπτῶν, οἵτινες εἶναι πάντες Μονοφυσῖται Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύριοι (πλὴν τινων Ὀρθοδόξων). Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ σώζεται ἡ ἑλλην. ἀλληλογραφία τῶν ὀρθοδόξων μετὰ τῶν Κοπτῶν πατριαρχῶν («Ἐκκλ. Φάρ.» ΜΔ', 1945, σ. 282).

2. Μετὰ τὸν *Γεδεὼν* σποραδικῶς περὶ τῶν ἐν ΚΠόλει ἁγιασμάτων γράψαντα ὁ Ξεν. Σιδερίδης ἔγραψεν ὀλίγα ἐν τῷ «Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγῳ ΚΠολεως», ΚΘ' 1907, σ. 241 ἑ. Ἡ κ. *Ἐλπινίκη Σαραντή-Σταμούλη* «Ἀπὸ τὰ ἁγιάσματα τῆς Θράκης» ἐν «Θρακικοῖς», ΙΘ', σ. 908--9 καὶ «Μεσ. γράμματα», Α', 151 ἑ. 159 ἑ. καὶ οὐδὲν πλέον.

ὕδατος χρῆσις ἀπετέλει ἰδίᾳ ἐν Ἀνατολῇ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ, εἰσαχθεῖσα μετὰ τὸν λιβανωτὸν εἰς τοὺς κοσμοβριθεῖς ναοὺς πρὸς διάλυσιν δυσαρέστων ἀναθυμιάσεων. Τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐλάτρευσαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς ἀρχαιότητος λαοί, εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τῆς δημιουργίας (Γεν. α', 2). Ἡ δὲ ἀναπόσπαστος καθήλωσις μέχρι νῦν τῶν στοιχείων τούτων εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς μαρτυρεῖ τὴν σοφίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Δὲν ἔχει ἄλλην σοβαρωτέραν ἐξήγησιν καὶ ὁ ἱερὸς νιπτήρ, ὅστις καθιερωθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τελεῖται μέχρι τοῦδε ἅπαξ δυστυχῶς τοῦ ἔτους καὶ μόνον ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ θεωρεῖται μόνον ὡς ἔνδειξις ταπεινοφροσύνης. Εἶναι περιττὸν νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὴν πολλαπλῆν χρῆσιν τοῦ ὕδατος παρ' Ἑβραίοις, ὅθεν παρέλαβον καὶ οἱ Ὀθωμανοί, καὶ ἔχομεν μαρτυρίας συνεχεῖς ἀπὸ τοῦ «ὕδατος ῥαντισμοῦ» ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ μέχρι τῶν ἰορδανείων ρείθρων, ὅπου ὁ θεῖος Πρόδρομος ἐβάπτιζε τὸ «βάπτισμα μετανοίας». Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ ναὸς αὐτὸς πολλαχοῦ ὀνομάζεται ἁγίασμα. π.χ. «Εἰσαγαγὼν καταφύτευσον αὐτοὺς εἰς ὄρος κληρονομίας σου, εἰς ἕτοιμον κατοικητήριόν σου, ὃ κατειργάσω ἁγίασμα, Κύριε, ὃ ἡτοίμασαν αἱ χεῖρές σου» (Ἔξοδ. ιε', 17). «Ἐγενήθη Ἰουδαία ἁγίασμα αὐτοῦ» (Ψαλμ. Δαβίδ, ριγ', 2). Εἰς τοὺς Μακκαβαίους (Α', 39) περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ : «Τὸ ἁγίασμα αὐτῆς ἠρημώθη καὶ αἱ ἑορταὶ αὐτῆς ἐστράφησαν εἰς πένθος» καὶ ἐν Β', 7—8 : «καὶ τὸ ἁγίασμα ἐν χειρὶ ἀλλοτρίων. ἐγένετο ὁ ναὸς αὐτῆς ὡς ἀνὴρ ἄδοξος». Ἐκ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τοῦ θέματος περὶ λουτρῶν ἐν ταῖς «Ἀποστ. διαταγαῖς» γίνεται δῆλον, ὅτι μεγάλη ἦν ἡ παραληφθεῖσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κληρονομία τῆς χρήσεως τοῦ ὕδατος [1].

«Νίπτειν τοὺς πόδας» ἐν τῇ κατ' Αἴγυπτον ἱστορίᾳ τῶν μοναχῶν», ἐν ταῖς ἀδιεξιτήτοις ἐκείναις ἐρήμοις, ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ὑπῆρχε πανταχοῦ, ἦν συνήθης χριστιανικὴ πρᾶξις πρὸς τοὺς φιλοξενουμένους, ἣν παῖδες ὄντες ἐβλέπομεν καὶ ἐν τῷ οἴκῳ ἡμῶν ἀπαραβάτως ἐφαρμοζομένην [2]. Ὁ τὴν ἱστορίαν γράψας *Παλλάδιος* ἀναφέρει περὶ τῶν ἐν Νιτρίᾳ «Ἰδόντες γὰρ πόρρωθεν ἐρχομένους διὰ τῆς ἐρήμου, οἱ μὲν μεθ' ὕδατος ἡμᾶς προϋπήντησαν (εἶχε καὶ τὸν *Εὐάγριον* συνέκδημον) οἱ δὲ τοὺς πόδας ἡμῶν ἔνιπτον» (αὐτ. 248). Ἀπ' ἀρχῆς τὰ λουτρὰ ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τοὺς ἀσκητὰς καὶ μάλιστα τὰ ψυ-

1. Ὁ φίλος Ρῶσος ἐπίσκοπος *Κατάνης Κασσιανὸς* ἐν συνεδρίῳ τοῦ θεολ. ρωσ. Ἱνστιτούτου τῶν Παρισίων κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους (1957) ἐποιήσατο ἀνακοίνωσιν, ἐν ᾗ ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἁγίασμα ἢ ἡγιασμένον σωτηριῶδες ὕδωρ εἶναι διάφορον τοῦ καθαρτηρίου τῆς Π. Διαθήκης : «La bénédiction de l'eau l'Epiphanie à la lumière du Noveau Testament». Μόνον τὸν τίτλον εἶδον ἐν τῇ πατριαρχ. ἐπισήμῳ ἐφημερίδι ΚΠόλεως 31—7—57. Περὶ τῶν ἄλλων σημασιῶν τῆς λ. ἁγίασμα. βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. Α', σ. 204β. Νῖψις ποδῶν ἐν Λεξ. Ἁγ. Γραφῶν σ. 819.

2. Παραπέμπω εἰς τὴν ὡραίαν ἔκδοσιν τοῦ μοναχοῦ *Αὐγουστίνου Ἰορδανίτου* (Ἱεροσόλυμα, 1914, σ. 213 ἑ. 220, 247, 260 ἑ.

χρὰ ἔπειτα ὅμως, ἐπειδὴ συνέβαινον ἄτοπα, ἀπηγορεύθησαν ἢ ἐσπάνιζαν. Ἐρωτᾷ ὁ *ἀββᾶς Ρωμαῖος* τὸν Αἰγύπτιον : «Ἔνι δὲ βαλανεῖον εἰς τὴν κώμην, ἵνα λούησθε ; ὃ δὲ εἶπεν ; οὐχί, ἀλλ' εἰς τὸν ποταμόν, ὅτε θέλομεν» [1]. Κατὰ τὸν κοινοβιάρχην *ἅγ. Παχώμιον* «Ἐὰν γένηταί τινας ἀνθρώπους εἰς τὴν μονὴν εἰσελθεῖν . . τοὺς μὲν πόδας αὐτῶν ὑπονίψωσι κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὴν φιλοξενίαν εἰς αὐτοὺς ποιήσουσιν» (Migne, 40, στ. 949A).

Κατὰ τὰ «Πάτρια» ἐν ΚΠόλει ὁ Βύζας ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν «ἀνήγειρε Ποσειδῶνος τέμενος πρὸς τῇ θαλάττῃ, ἔνθα νῦν ὁ τοῦ μάρτυρος Μηνᾶ οἶκος διακεκόσμηται» (Preger I, σ. 7, 1. 34, 14, II, 182, 9). Ὁ πρὸς τὸν ἅγιον σεβασμὸς ἦν τόσῳ μέγας, ὥστε ἐγκατέστησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὡς φρουρὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει. «Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ Βύζαντος τὰ παλάτια ἐν τῇ ἀκροπόλει ἦσαν. ὁ δὲ ναὸς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ὑπῆρχε πρότερον τοῦ Διὸς (sic), ἐξ οὗ καὶ εἰς τὰς μαρμαρίνους ἀψίδας τὰς ὕπερθεν τῶν μεγάλων δύο κιόνων ὑπάρχουσι τοῦ μεγάλου Διὸς καὶ τοῦ Κρόνου στῆλαι (=ἀγάλματα, II, 140, 14). Ἡ Κ/πολις διὰ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου ἐπέδειξε μέγιστον ἐνδιαφέρον. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀρκαδίου Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς καὶ δὴ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία ἡ Ἀθηναΐς ἀνήγειραν τὸν ναὸν καταστραφέντα ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν [2] οὗτος ὀνομάζει τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν πόλιν «τὸ θαῦμα τῆς Λιβύης» (σ. 256), καὶ ἀναφέρει συρροὴν προσκυνητῶν καὶ ναοὺς εἰς διάφορα μέρη.[3] Ὁ Νεροῦτσος ἀναφέρει, ὅτι μετ' ὀλίγα ἔτη καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν θαυμάτων Τιμόθεος ὁ Αἴλουρος ἢ Bishaïa (456-477) ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ ναὸν (σ. 37) περὶ δὲ τῶν θαυμάτων ἐπραγματεύσατο ὁ Delehaye [4].

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ς' αἰῶνος ὑπῆρχε καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρ.

---

1. «Ἀποφθέγματα τῶν πατέρων» *Migne*, Patr. gr. 65, στ. 389.

2. H. Delehaye, «Les origines du culte des martyrs». Bruxelles, 1912, σ. 217. Ὁ πατὴρ Ἱππόλυτος ἀναφέρει τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ : Ἀφρικανικὰς ἐπιγραφὰς (ἐπικλήσεις καὶ εὐχάς), σ. 112. Ὕμνους καὶ πανηγ. λόγους, σ. 238.

3. Αὐτ. σ. 257 καὶ ἐν Δαλματίᾳ, 292, ἐν Ἰταλίᾳ, 341, ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, 443 ἑ. Πλείονα βλ. τοῦ ἰδίου συγγραφέως τὴν μονογραφίαν : «Les martyrs d' Égypte». Bruxelles, 1923.

4. «Les recueils antiques de miracles des saints», 1925, σ. 47. βλ. «Bibliotheca hagiografica (Bollandiana) graeca», 1909, Bruxelles, σ. 175—176. Ἐν τέλει καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μαρτυρησάντων Μηνᾶ, Ἑρμογένους καὶ Εὐγράφου, ἐνῶ ὁ περιγραφόμενος εἶναι ὁ μετὰ Βίκτωρος καὶ Βικεντίου. Πολλοὶ συγχέουσι τὰς δύο τριάδας. Ὁ ἕτερος Μηνᾶς εἶναι ὁ καλλικέλαδος ρήτωρ Ἀθηναῖος. Οὗτος ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μαξιμίνου διοικητὴς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προσέλαβε γραμματέα τὸν Εὔγραφον. Ἀμφότεροι ἐκήρυττον τὸν Χριστόν. Τότε ἐστάλη ὁ Ἑρμογένης καὶ ἀπανθρώπως ἐβασάνισεν αὐτούς· ἀλλ' ἐν τέλει ἐπίστευσε καὶ αὐτὸς καὶ ὁμολογήσαντες τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀληθινὸν οὕτως ἐθανατώθησαν καὶ οἱ τρεῖς τὴν 10 Δεκεμβρίου ἐπὶ Μαξιμίνου (307—313). Τούτων τὰ ἅγια λείψανα κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ ἁγ. Μηνᾶ ἐστάλησαν ἢ μᾶλλον διὰ θαύματος κατηυθύνθησαν εἰς ΚΠολιν ριφθείσης τῆς θήκης ὑπὸ τοῦ τυράννου εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἰουστίνου (518 527) ναὸς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ὅπου ἐκκλησιάσθη ὁ ἅγ. Γρηγέντιος ἀρχιεπ. Τεφρῶν ἢ Τάφρων [1]. Ἦν ἡ ἐποχὴ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Αἰθιοπικῆς δυναστείας, ὅπότε διεδόθη καὶ ὁ μονοφυσιτισμὸς ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ (νῦν Ἀβησσυνία). Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος εἶχον ἐνταῦθα Ἕλληνα ἐπίσκοπον ἀρχηγὸν ἀποστελλόμενον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἀλλ' ἔπειτα ὑπήχθησαν εἰς τὸν Ἀβούνα τὸν Κόπτην ἐν Καίρῳ πατριάρχην. Ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Γρηγεντίου ἐπεξετάθη ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μηνᾶ οὐ μόνον εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡ μνήμη τοῦ πολιούχου αὐτῆς ἁγίου ἑωρτάζετο πανηγυρικῶς. τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ἑξῆς γεγονότος. Μετὰ τῶν νέων (τῶν κανόνων δηλ.) ἑορταστικῶν ὕμνων, οὓς ἐφεῦρεν ἡ ἱερὰ ξυνωρὶς τοῦ Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, πάντες οἱ φιλέορτοι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἀντικαταστήσωσι τὰ ἀπηρχαιωμένα πλέον «Κοντάκια» τοῦ Ρωμανοῦ Μελῳδοῦ διὰ τῶν «Κανόνων» [2]. «Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν τῶν αὐταδέλφων καὶ μελισσῶν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ ἐκτεθεὶς παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου... πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου τοῦ Μερκουροπούλου» δημοσιευθεὶς ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, περιέχει τὴν ἑξῆς ἀξιοσημείωτον παράδοσιν περὶ τῶν ᾀσματικῶν κανόνων, οὓς ἡ ξυνωρὶς συνέθετο: «Ἀλλὰ καὶ τὴν οὕτω σεπτὴν καὶ παγκαλλῆ τοῦ πνεύματος δόσιν. . . ἐξυμνεῖ καὶ τὸν πρόεδρον Ἀλεξανδρείας Προτέριον (451-457) εἶτα καὶ ἐξ αἵματος στεφανίτην ἀστείως ἄγαν κοσμεῖ καὶ τὸν ἐν μάρτυσι ἐξοχώτατον Γεώργιον ἀνυμνεῖ διὰ τὸ συμφυλέτην εἶναι καὶ συμπατριώτην καὶ Παλιστιναῖον τὸ γένος ἔλκειν περιφανές. Πείθει δὲ αὐ-

---

1. Ὁ ἅγιος Γρηγέντιος εἶναι γνωστὸς μᾶλλον ἐκ τῆς «Διαλέξεως» πρὸς τὸν ἐν Αἰθιοπίᾳ μάγον Ἑβραῖον Ἐρβᾶν. Ἀλλ' εἶναι ὁ μετὰ τὸν Φρουμέντιον ἰσαπόστολος τῶν Αἰθιόπων, (200 περίπου ἔτη εἶχον παρέλθει, ὡς διαλαμβάνει ὁ κατὰ πλάτος βίος. ὁ Μ. Συναξ. ΙΘ', Δεκ. σ. 515—523 ἔχει περίληψιν). Δέον νὰ ἐλέγξω ἐδῶ μίαν ἀσύγγνωστον ἀνακρίβειαν ὀφειλομένην εἰς τὸν γράψαντα τὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν βίον Ἀγάπιον τὸν Λάνδον, ᾧ δυστυχῶς ἠκολούθησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα γράψαντες, δηλγράφουσιν, ὅτι ὁ Γρηγέντιος κατήγετο ἐκ Μεδιολάνου (Μιλάνον). Εὐτυχῶς ἐκ τοῦ Σι. ναϊτικοῦ 541 κώδικος, ἔτους 1180 ἐδημοσιεύθη ὁ βίος (ἐκ τῶν ὀλίγων τῶν σωζομένων πλήρως) ἐν τοῖς «Βυζαντ. Χρονικοῖς» Π)πόλεως, τόμ. XIV, 1907, σ. 23—66. Ἐν σ. 39 γράφει ὁ βιογράφος Παλλάδιος ὁ σχολαστικὸς ἐπίσκοπος Νεγρᾶς, ὅτι κατήγετο «ἐκ κώμης Μπλιάρες ἐν μεθορίοις τῶν Ἀβάρων» (Ἀζοφικὴ θάλασσα). Ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Προτερίου ἐστάλη κατ' ἀξίωσιν τοῦ βασιλέως Ἐλεσβαὰν νὰ βαπτίσῃ τοὺς Ὁμηρίτας ἢ Σαβαίους (σ. 61). Εἰς αὐτοὺς ὑπήγετο καὶ ἡ πόλις Νεγρά, πολυάνθρωπος, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ ἅγιος Ἀρέθας, ὅστις πιστεύσας χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ Γρηγεντίου ἐπίσκοπος (βλ. Migne,115, στ. 1288). Τὴν ἱστορίαν τῶν Σαβαίων, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ Σολομῶντι «βασίλισσα Σαβᾶ, ἐξέθετο ἀκριβέστερον ὁ Φιλοστόργιος (Migne, 65. στ. 481—488, ἔχει : Αὔξουμις (νῦν Ἀξώμη).

5. Τὸ Κοντάκιον ἐξέδοτο ὁ Krumbacher ἐν Miscelanea, 1—9 (βλ. Ἐπετ. Ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, ΙΕ', 1939, σ. 224).

τὸν (τὸν ποιητὴν Κοσμᾶν) καὶ ὁ ἐξ Αἰγύπτου ἥκων θεῖος Μηνᾶς τὸν συναθλητὴν νυκτὸς ἀποστείλας Βικέντιον τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνδραγαθήματα διαγράψασθαι, «Δὸς ἡμῖν τὴν δὲ τὴν χάριν» ἐνσκήπτων... «ἡμεῖς δ' οὐκ ἐσόμεθα ἀμνήμονες περὶ τὴν τῆς χάριτος ἀνταπόδοσιν [1]». Ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀλλαχοῦ ναῶν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ σημειούμεθα μόνον τὸν παλαιὸν μητροπολ. ναὸν τῆς Θεσσαλονίκης, ὅστις ἦν παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ἀλλὰ κατὰ τὴν διαρροὴν τοῦ χρόνου καὶ τὰς συχνὰς πυρκαϊὰς τοῦ Φραγκομαχαλᾶ, ὅπου κεῖται, ἐλάχιστον τῆς ἀρχαιότητος διέσωσε μέρος. Ἀναφέρεται, ὅτι τῷ 830-842 διέμενεν ἐκεῖ Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης [2].

Ἐπισημειούμεθα ἐνταῦθα, ὅτι ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ὑπάρχει καὶ νῦν ἔτι ἐν ΚΠόλει εἰς τὸν ἐν τῇ συνοικίᾳ Μπαλίνου ἐνοριακὸν ναὸν τῆς κοιμήσεως Θεοτόκου κάτωθεν τοῦ ἄμβωνος [3]. Ἕτερον ἁγίασμα διατηρεῖται εἰς τὸν ἐν Ὑψωμαθείοις ἐπώνυμον ἐνοριακὸν ναόν, εἰς τὸ ὑπόγειον (αὐτ. σ. 209). Ἡ ἐνορία καλεῖται Σουλοῦ-Μοναστήρ. κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τῆς βορείας πύλης ὁ ναὸς ἦτο ἀρχαῖος :

«Ἦν μὲν νεὼς οὗτος ὧδε τοῖς πρόσθεν δόμος
Μηνᾶ ἀγαστοῦ καὶ κλέους τῶν μαρτύρων»...

Κατὰ τὸν *Προκόπιον* διηγούμενον περὶ τῶν ἱδρυθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ναῶν «ἔτι δὲ Μηνᾶ καὶ *Μηναίῳ* (ἐξελληνισμένος οὗτος τύπος) μάρτυσιν ἔδος ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἀνέθηκεν [4]». Περί τινων θαυμάτων, ἅπερ ἐπετέλεσεν ὁ ἅγιος ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπισυνάψωμεν τὸ κείμενον.

Μονὴ ἐν Πάρῳ Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου (Μ. Γεδεὼν ἐν Ἐπετ. κρητ. σπουδ. Α', 1938, σ. 324. Ἡμερολ. Ἀνατ. 1887, 173).

5. *Τὸ ἀνεξερεύνητον ἐν ΚΠόλει τῶν ἁγιασμάτων πλῆθος.—Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ τοῦ Βαλουκλῆ καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Μεγίστης Λαύρας νοσφισμὸς τοῦ Πατριαρχείου. – Αἱ Βλαχέρναι.—Ἡ Θεοτόκος καὶ τὸ ἐν τῷ Νεωρείῳ λοῦμα. —Τὰ ὑπόγεια τῶν ναῶν συνηθέστατα ἦσαν τὰ λουτρά.—Ὁ Σιδερίδης. Διεξοδικὴ περιγραφὴ τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Φιλανθρώπου καὶ τοῦ ἁγιάσματος.—Μεταποίησις ἀρχαίων πηγῶν εἰς ἁγιάσματα τῆς Θεοτόκου.—Τὸ πλῆθος τῶν θαυμάτων.—Ἀμφισβήτησις ἁγιασμάτων ἐν Ἄθῳ.*

Περιώνυμα ἐν Βυζαντίῳ διὰ τὴν θεόθεν καταπληκτικὴν χάριν καὶ

---

1. «Ἀνάλεκτα ἱεροσολ. σταχυολογίας». Τόμ. Δ', Π)πολις, 1897, σ. 339, 11.
2. Βλ. Tafrali, «Topographie de Thessalonique». Paris, 1913, σ. 175-176 ἑ.
3. «Ἡμερολ. ἐθν. φιλανθ. Καταστημάτων ἐν ΚΠόλει τοῦ ἔτους 1906», σ. 202.
4. Procopii Caesariensis opera omnia, rec. Iac. Hanry, Vol. III 2, «Περὶ κτισμάτων». Lipsiae, 1913, I, 9, 16. Περὶ τῶν ΚΠόλει ναῶν τοῦ μάρτυρος βλ. συνολικῶς παρὰ I. Richter, «Quellen der byz. Kunstgeschichte . . . von Constantinopel» Wien, 1897, σ. 11, 119, 120, 197, 198.

θαυματουργικὴν ἀνὰ τὸ κράτος ἐνέργειαν ἦσαν κυρίως δύο ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ τῆς Θεοτόκου ἢ τὸ Βαλουκλῆ εἰς τὸ Ἑπταπύργιον καὶ αἱ Βλαχέρναι εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, ὅπου ἀποτεθησαύριστο τὸ ἱερὸν μαφόριον τῆς Παναγίας ἢ ἡ ἁγία Σκέπη καὶ ὑπογείως τὸ περιλάλητον «λοῦμα». Περὶ τούτων ἐγράφησαν ἀρκετά, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐλάχιστα. ὑπάρχει ἐργασία πολλὴ ἀναμένουσα τὸν ἐρευνητὴν[1] Ἡμεῖς ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς τὰ σημαντικώτερα πα-

---

1. Ἀρίστην μονογραφίαν ἐξέδωκεν ὁ μακ. *Ἰω. Παπαδόπουλος* καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θ)νίκης «Les Palais et les églises de Blachernes». Thessalonique, 1928. Ταύτης περίληψιν ἑλληνικὴν συνοπτικὴν ἐδημοσίευσεν ἐν ΚΠόλει ἡ «Ἀδελφότης τῶν κυριῶν τῆς Παναγίας Βλαχερνῶν». Ὡς τοιαύτη ὅμως ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρα εἶναι ἡ τοῦ μυρεψοῦ τῶν Πατριαρχείων κ. *Βασ. Αἰμιλιάδου*. «Τὸ ἱστορικὸν τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν» ΚΠολις, 1932. Ἄρθρον τοῦ ἀρχιμ. *Κυπριανοῦ Παπαδοπούλου* «Ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν» («Πάνταινος», Ἀλεξάνδρεια, Ν', 1958, σ. 10—12. Κῶδ. Ἰβήρων τοῦ Ἄθωνος 329, 104, τοῦ XVI αἰῶνος «Περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν». 606, 11, «ὅτι ἡ πανάχραντος Μαρία λέγεται Πηγὴ ἐκ τῆς γενέσεως». Ἐν τῇ «Ὀρθοδοξίᾳ» ΚΠόλεως, ΙΑ', 1936 σ. 296—299 : «Ἑκατονταετηρὶς (1835—1935) τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἁγιάσματος τῆς ἱερᾶς μονῆς Βαλουκλῆ» (νῦν ὁ ναὸς κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸν Σεπτ. τοῦ 1956). Πολλαχοῦ ὅμως τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσι καὶ μοναὶ μετ' ἁγιάσματος. «Ἡ σταυροπ. μονὴ τῆς Ζ. Πηγῆς» Πάτμου ὑπὸ *Δ. Καλλιμάχου* («Ἐκκλ. Φάρος» ΙΓ', 1914, σ. 289—336). Σπουδαιοτέρα ἡ «Ἱστορία τῆς ἐν Πάρῳ ἱ μονῆς τῆς Ζ. Πηγῆς Λογγοβάρδας» ὑπὸ *Ἐμμ. Σαγκριώτου*. Πύργος, 1926. Ἀρχαία δὲ ἡ Ἱστορία τῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον ἁγίας μονῆς «Ζωοδόχου Πηγῆς» ὑπὸ *Καικιλίας Πομόνη*, 1930, Θ)νίκη. (ἱδρύθη τῷ 1149). Ἀπὸ τὴν βυζ. ἱστορίαν πλέον διαδεδομέναι εἶναι αἱ Βλαχέρναι· ὅθεν καὶ χωρίον ἐν Χανίοις Βλαχερωνίτισσα καὶ ὡς ἐπίθετον *Ἰωάννης Βλαχερνίτης* μητρ. Ἀθηνῶν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Συνήθως ὁ ναὸς λέγεται Βλαχερνίτισσα, ὅπερ ἐπεκράτησεν ἐν ΚΠόλει ἀντὶ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν. Βλαχερνῶν μονὴ ἐν Ἠλείᾳ ἐγγύτατα τῆς Γλαρέντζας, κτισθεῖσα πρὸ τοῦ ΙΑ' αἰ. ἣν περιέγραψεν ὁ καθηγητὴς κ. *Α. Ὀρλάνδος* ἐν τῇ «Ἀρχαιολ. ἐφημερίδι» 1923. Ὁ αὐτὸς «Αἱ Βλαχέρναι τῆς Ἠπείρου» 1924. Ἐν Ἠλείᾳ ἡ Παναγία Γλυκοφιλοῦσα ἐπιγράφεται εἰς ἀρχαίαν εἰκόνα ἡ «Κυρία Βλαχέρνα». Οἱ πρόσφυγες μετέφερον τὸ ὄνομα καὶ εἰς προάστειον τοῦ Πειραιῶς, εἰς Κερατσίνιον, ἀνεγείραντες λαμπρὸν εἰς περίοπτον θέσιν ναόν. Ἀκολουθίας ἐκδοθείσας τῆς Ζωοδόχου πηγῆς ἀνέγραψεν ὁ *Λουδοβ. Petit* ἐν «Bibliographie des Acolouthies grecques». Bruxelles, 1926, σ. 160—162. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλαι (ἔχω τῆς ἐν Σάμῳ μονῆς). Ἐν τέλει σημειοῦμεν, ὅτι ὁ *Γεδεὼν* οἰκειοποιεῖται ἐν τῇ «Ἀναγραφῇ συγγραφῶν . . εἰκοσιπενταετίας» ΚΠολις 1896, σ. 16 τὸ ἔργον τοῦ Εὐγενίου : «Ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς προσαρτήματα». Ἀθῆναι, 1886 σ. 346 εἰς 8ον. Ἐξεδόθη εἰς 2000 ἀντιτύπων ἐπ' ὀνόματι καὶ δαπάνῃ Εὐγενίου ἱερέως, ἡγουμένου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς». (ἀπὸ σ. 330—340) προσθέντος ἔγγραφά τινα οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ τωρινὸν θέμα». Ταῦτα γράφει ὁ ἴδιος ἐν τῇ «Ἀναγραφῇ» τῶν ἔργων του μίας 25ετίας. Καὶ ὅμως ὀνομάζει ἔργον ἴδιον ! Ἀφίημι τὴν κρίσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Ὁ Ἕλλην ἁγιογράφος *Ἐμμ. Παπαδάκης* τῷ 1912 ἐξέδοτο τὸ «Ἱερὸν κειμήλιον ἐμπεριέχον ὕμνους . . . εἰς τὰς θεομ. ἑορτὰς τῆς . . Θεοτόκου» Ἀθῆναι, τεῦχ. Β'. ἐν σ. 37 : Ὕμνος Θ' πρὸς τήν. . . Θεοτόκον ἐπὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς» καὶ ἔναντι θαυμασίαν ἑλληνικὴν (οὐχὶ ρωσικὴν) εἰκόνα τοῦ ἁγιάσματος.

ρέχοντες πλήρη κατωτέρω βιβλιογραφίαν καὶ τὰς ἀπαραιτήτους ὁδηγίας προϊὸν πολυετοῦς κόπου. Ἀπ' ἀρχῆς ὠνομάζετο ἁπλῶς Πηγή, (τὸ ζωοδόχος προσετέθη ἔπειτα, ὅτε ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλαι πηγαί), ὡς π.χ. ἐν κώδικι 109 μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου: «Μνήμη τῶν ἐγκαινίων τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ἐν τῇ Πηγῇ» ἑορταζομένων τὴν θ' Ἰουλίου (βλ. Ἑορτολ. σ. 125 126, ὅπου παρενείρονται καὶ 2-3 θαύματα ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ κώδικος). Ἡ βυζαντὶς μονὴ αὕτη, περὶ ἧς ἀπόκεινται πλεῖστα ἔγγραφα ἐν τῇ ἀθωΐτιδι Λαύρᾳ, παρεχωρήθη τῷ 1329 εἰς τὸν Ἁγιορείτην πατριάρχην Ἡσαΐαν, ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ἵνα μετὰ θάνατον προσαρτηθῇ τῇ εἰρημένῃ μονῇ. Εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους ἀπέσπασεν αὐτὴν τὸ Πατριαρχεῖον. Ἡ γερὰ Λαύρα τότε πρὸς παρηγορίαν ἀνήγειρεν εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν τῆς κοινοβ. τραπέζης προσκυνητάριον καλλιμάρμαρον εἰς ὄνομα τῆς Θεοτόκου Ζωοδόχου Πηγῆς, ἥτις ἐξεικονίζεται εἰς τὴν ἄνωθεν καμάραν ἐντὸς φιάλης ἀναβλυζούσης ἀένναον τὸ θαυματουργὸν ἁγίασμα. Κατὰ τὴν ἐπέτειον αὐτῆς τὴν διακαινήσιμον Παρακευὴν ἡ μονὴ ποιεῖ ἐπίσημον λιτανείαν μέχρι καὶ τῆς προκυμαίας. Τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν Ζ. Πηγὴν ἐπηύξησεν Σαμουὴλ ὁ Χαντζερῆς. Οὗτος ἐκθρονισθεὶς τοῦ πατρ. θρόνου ἐξωρίσθη εἰς Λαύραν καὶ ἐποίησε τῷ 1767 τοὺς ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς κεχαραγμένους ἡρωϊκοὺς ἑξαμέτρους: «Οὔρεος οὐκ ἄποθεν δικαρίνου Ἄθω νιφόεντος κτλ.» [1] Μετετοπίσθη ἡ Πηγὴ εἰς τὴν γωνίαν, εἰς θέσιν πλέον θεαματικήν, ἐνῶ πρὶν ἦτο δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν τράπεζαν, ὅπου διετηρήθη ἡ μαρμαρίνη πλάξ, ἐν ᾗ ἐγράφησαν τὰ ἑξῆς τῷ 1762 »† Ἡ Ζωοδόχος πηγή, ζωήρρυτος κόρη, ἡ τὸ ὕδωρ πηγάζουσα. Δεῦτε πάντες ἀρρύσασθε οἱ συνέχοντες (γρ. συνεχόμενοι) δήψει καὶ πιόντες εὐφρανθῆτε ἡ γὰρ κόρη παρθένος ἐνοικεῖ ἐν τῇ πηγῇ ἁγιάζει· τὰ ρεῖθρα, εὐλογεῖ καὶ χαρίζει τῆς ψυχῆς τὸ ἴαμα τοὺς πιστῶς ἐπικαλοῦντας αὐτήν». Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀσύντακτος οὖσα καὶ ἀνορθόγραφος ἐδημοσιεύθη ἐν «Recueil des insctriptions chrétiennes de l'Athos». I. Paris, 1904 σ. 141. Οἱ Γαλάται ἐτήρησαν τὴν γραφήν, ἣν ἐχάραξεν ὁ «Καλήνικως» καὶ μόνον τὸ «ζωήρρυτος» ἔτρεψαν εἰς ἀδόκιμον τύπον ζωόρρυτος (ἀνωτ. ἐν σ.140). Ἀλλ' εἶναι οἱ στίχοι τοῦ πατρ. Σαμουήλ ;[1] Ταῦτα βλέπει τις ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ

1. Ἡ πεπλανημένη παράδοσις θεωρεῖ τοὺς στίχους ποίημα τοῦ *Σαμουήλ*. ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ περιβόητος Φαναριώτης νὰ γράψῃ δι' ἑαυτόν: «ἀρχιερήων ἀρχιερεὺς πολυήρατος ἥρως». Ἀσφαλῶς τὸ ἐπίγραμμα εἶναι τῆς χειρὸς *Κυρίλλου Λαυριώτου*, ὅστις εἶχε μεγάλην ποιητ. εὐχέρειαν καὶ ἐξύμνησε καὶ ἄλλους πατριάρχας, καὶ ἀνεγράψαμεν οὐκ ὀλίγα αὐτοῦ Ἐπιγράμματα (βλ. «Κύριλλος προηγούμενος Λαυριώτης, ὁ χρονογράφος». ὑπὸ *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, Ἀθῆναι, 1935, σ. 162—166. Μάτην ἀνέμενέ τις ἀπὸ Λαυριώτην ἐπιστήμονα ἐκδόντα «Προσκυνητάριον» τῆς Λαύρας ἐσχάτως νὰ διορθώσῃ τὸ σφάλμα, ἀφοῦ οἱ ξένοι ἐπιτροχάδην διέρχονται καὶ ἀναγινώσκουν τὴν ἀρχὴν μόνον τοῦ 30στίχου τούτου ἐπιγράμματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἔγραψε διὰ τοὺς στίχους, «οὓς ἐσύνθεσεν ὁ πατριάρχης οὗτος, ὅταν εὑρίσκετο ὑπερόριος εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην Λαύραν εἰς ἄϊδιον μνήμην τῆς αὐτοῦ σοφίας. . .» σ. 30.

μοναδικὸν ἑλληνικὸν ἔργον τοῦ Παπᾶ *Εὐγενίου* ἐκδοθὲν ὑπὸ *Μ. Γεδεὼν* ἐν-ΚΠόλει τῷ 1886: «Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς προσαρτήματα» σ, 71-72. ἔ. (Νέα ἔκδ. ἐν ΚΠόλει ὑπὸ *Μ. Νομίδου* 1937). S. Benay «La monastére de la Source a Coustantinopole (Echos d' Orient, III, 1900, σ. 223-228 295 300). Πάντες οἱ γράφοντες βάσιν ἔχουσι τοῦ *Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου* τὸ ἔργον «Περὶ συστάσεως τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς ἐν ΚΠόλει Ζωοδόχου πηγῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὑπερφυῶς τελεσθέντων θαυμάτων καὶ ὁ βίος Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων...» [Μοσχόπολις] 1802, Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ὁ πασίγνωστος ἱστορικὸς τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ εἰς τὴν Λαύραν ἀφιέρωσις τῆς μονῆς ἐξασφαλίζεται δι' ἐπισήμων ἐγγράφων. καὶ τὸ μὲν γράμμα τοῦ πατριάρχου *Ἡσαΐου* ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ *Παπᾶ Εὐγενίου* ὡς καὶ τὸ χρυσόβουλλον (κυρίως πρόσταγμα) τοῦ αὐτοκράτορος *Ἀνδρονίκου* Α' (1328—1341) ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Λαύρας ἀντιγραφέντα (σ. 71-78). Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλην ἐπικύρωσιν διὰ προστάγματος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου* (1355). Τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ σοφὸς Βυζαντινολόγος κ. *Φραγκίσκος Dölger*[1], ἐκ πανομοιοτύπου ἀντιγράφου γενομένου ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀρχειοφύλακος τῆς Λαύρας *Θεοδωρήτου* «ἀνέφερον, γράφει, ὅτι κέκτηνται (οἱ Λαυριῶται) μετόχιον κατὰ τήν... ΚΠολιν εἰς ὄνομα τῆς Ζωοδόχου (sic) ἐκ προσενέξεως τοῦ διαπρέψαντος εἰς τὸν πατριαρχ. θρόνον ΚΠόλεως τοῦ ἁγιωτάτου κὺρ Ἡσαΐου, ἐφ' ᾧ ἐχορηγήθη τοῖς μοναχοῖς καὶ χρυσόβουλλον τοῦ ἁγίου μου αὐθεντὸς καὶ πατρὸς τῆς βασιλείας μου τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίτου, ὥστε κατέχειν αὐτὸ κατὰ τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα...» Εἶναι σημειῶδες, ὅτι ἐνταῦθα ἡ Ζωοδόχος πηγὴ λέγεται ἁπλῶς Ζωοδόχος. Τελευταίαν ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης ἔχομεν ἕτερον σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου *Φιλοθέου* (1367) ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Dölger (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 223, 225) «ἔχει (ἡ Λαύρα) κατὰ τήν..

---

1. «Aus den Schatz Karmmern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten κτλ» Textband, 128 Tafeln. München, 1948. 4ον, σ. 363. (τὰ 128 πανομοιότυπα ἐκτὸς σελίδος). Μακρὰν συντάξας κρίσιν τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἔργου κρίσιν ἀπέστειλα τῷ 1949 εἰς τὸν «Ἐκκλ. Φάρον» Ἀλεξανδρείας, τόμ. ΜΒ', καὶ ἐδημοσιεύθη μόνον ἓν μέρος (σ. 228—244) καὶ 327—346) καὶ μόλις εἰσῆλθον εἰς τὸ κυρίως θέμα ἔπαυσεν ἐκδιδόμενον τὸ περιοδικόν. Τὸ «πρόσταγμα» ἐν σ. 148—149 «Ὁρισμὸς βασιλικὸς καὶ πρόσταγμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς» ἐδημοσιεύθη ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ ἀρχείου Ε.Α.Ν. 38, ἐκ πανομοιοτύπου ἀντιγράφου. Διατὶ ὅμως ὁ ἐκδότης ὀνομάζει αὐτὸ Falschungsabsicht δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω—Αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς προχείρους καταλόγους, εἰς οὓς παραπέμπει, οὐδὲν λέγουσι. μάλιστα ἔχουσι καὶ ἐσφαλμένην χρονολογίαν. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ Θεοδώρητος, περὶ οὗ ἔγραψά τινα εἰς προλαβόντα τόμον τοῦ Byz. Zeitschrift, μαρτυρεῖ τὴν γνησιότητα, ὅτι ἐσώζετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του τὸ γνήσιον, ἔφερε δὲ καὶ τὸ φλωρίον, περιττεύει πᾶσα συζήτησις. τὰ ἀντίγραφα γινόμενα πανομοιοτύπως ἐχρησίμευαν διὰ τὰ ἔξω δικαστήρια. ἑπομένως πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πλαστόν ;

Κωνσταντίνου μετόχιον, οὗ ἐπώνυμον ἡ Θεοτόκος ἡ Ζωοδόχος» (σ. 224)[1]. Ὁ Ἰω. Παλαιολόγος εἶχε πολλὴν εὐλάβειαν εἰς τὴν Ζωοδόχον. Εἰς αὐτὴν ὀχυρωθεὶς ἐσώθη πολεμῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἐνετῶν καὶ Σέρβων, μεθ' ὧν συνεμάχει καὶ ὁ ἀποστάτης *Ἰω. Καντακουζηνός*. ἐσώθη ἀποκρούσας αὐτοὺς διὰ προστασίας τῆς Θεοτόκου καὶ διὰ τὴν ὀχυρότητα τοῦ φρουρίου «σφόδρα ὄντος δυσαλώτου διὰ τὴν κατασκευήν», ὡς λέγει ὁ Καντακουζηνὸς (*Migne*, 154, στ. 309 C), ὅστις ἔπειτα συνεμάχησε διὰ νὰ σφετερισθῇ τὸν θρόνον καὶ τοῖς Τούρκοις! Τέλος συνεβιβάσθη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἀποχωρήσῃ τοῦ κόσμου γενόμενος μοναχὸς καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν συμβασιλείαν, δοὺς εἰς γάμον τῷ βασιλεῖ τὴν θυγατέρα του Ἑλένην. Ἀναφέρει δὲ τὸ ἐνδεικτικὸν τοῦτο χωρίον: «γενομένοις δὲ (ἡμῖν) πρὸς τὸ τῆς Θεομήτορος τεμένει, ὃ πηγὴ τὲ ἐστι παντοίων ἰαμάτων καὶ καλεῖται, βασιλεὺς μὲν ὁ νέος κατελείπετο ἐκεῖ» (αὐτ. 309B καὶ 20A)[2]. Τὰ πολυειδῆ θαύματα τῆς Πηγῆς ἔσωζον τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο προσκύνημα. Οἱ στραυροφόροι τὸ ἐσεβάσθησαν (οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ Βαγιαζίτ).

Μεγάλα κενὰ παρουσιάζει τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν, οὔτε τὸ ὄνομα γνωρίζομεν κατ' ἀκρίβειαν πόθεν κατάγεται. Ὁ Ἀδαμαντίου καὶ ὁ Ὀρλάνδος ἠδύναντο νὰ ἐρευνήσωσι. δὲν τὸ ἔπραξαν. καὶ ὁ μὲν ἐν τῇ Μ. Ἐγκυκλ. ἀντέγραψε τὸν Παπαδόπουλον, ὁ δὲ περιωρίσθη εἰς τοὺς κατὰ τόπους ναούς. Ὁ *Προκόπιος* προτάσσει τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν: «τὸ μὲν ἕνα τῆς Θεο-

1. Κακῶς ὁ *Γεδεὼν* γράφει, ὅτι ὁ Φιλόθεος ἐδωρήσατο τῇ Λαύρᾳ τὴν Ζωοδ. πηγὴν («Ἄθως,» σ. 161).

2. Ἂν ὁ ἀναγνώστης εἶναι περίεργος νὰ μάθῃ πῶς συνεβιβάσθη μὲ τὸν γαμβρόν του καὶ πῶς ἀποθέμενος τὸ στέμμα ἐμόνασεν ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν τῶν Μαγγάνων ἐν ΚΠόλει μονὴν καὶ εἶτα εἰς τὴν τοῦ Βατοπεδίου ἐν Ἄθῳ, ὅπου καὶ σώζονται τὰ χειρόγραφα τῆς ἱστορίας του, βλεπέτω Migne 154, 316-17. Σημειωτέον ὅτι νῦν τὸ θειότερον καὶ παλλαϊκὸν ἅμα δὲ καὶ περίβλεπτον προσκύνημα τῆς ΚΠόλεως κεῖται ἐρείπιον, εἰς ἀξιοδάκρυτον θέαμα. Ἰδοὺ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ σφετερισμοῦ! Λύτὴν τὴν μοῖραν ἔσχε πάντοτε ἐν Ἑλλάδι ἡ δήμευσις μοναστηριακῶν κτημάτων. «Σύνετε δὴ ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ καὶ μωροί ποτε φρονήσατε» (Ψαλμ. 93,8). Μίαν ἱερατικὴν σχολὴν ἡ ἐκκλησία δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνεγείρῃ μὲ ἐκεῖνα τὰ χρήματα τῶν ὑπερτετρακοσίων ἐκλαϊκευθεισῶν ἐν Ἑλλάδι μονῶν. Ἡ ἐκ τῶν ψυχίων τῆς δημεύσεως ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ μητρ. Ἀθηνῶν *Γερμανοῦ Καλλιγᾶ* κατασχεθεῖσα ὑπὸ τοῦ κράτους ἐν Ἀθήναις Ἱερατικὴ σχολὴ στεγάζει εἰσέτι τὴν Χωροφυλακήν! Ὡς ἀντιπρόσωπος Λαυριώτης ἐν τῇ Ἱ. Κοινότητι, ὅταν ἐζήτησεν ἡ Κυβέρνησις νὰ δημεύσῃ τὰ μετόχια τοῦ Ἁγίου Ὄρους (δήμευσις εἶναι, διότι νῦν λαμβάνουσι ψυχία τινὰ ἐκ τῶν τόκων ὡς βοήθημα καὶ οὐχὶ ὡς δικαίωμα), ἀντέστην ὁ μόνος προτείνας νὰ ἐγκαταστήσωμεν τοὺς πρόσφυγας δωρεάν, ἀλλὰ νὰ ἔχωμεν τοὺς τίτλους καὶ τὴν κυριότητα ἐπὶ τῇ προόψει μεταβολῶν ἐν τῇ Ἑλλ. χερσονήσῳ: Τὸ ἀποτέλεσμα. ἡ ἑλληνικωτάτη Χαλκιδικὴ ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῶν συμμοριτῶν, οἵτινες διήρπασαν τὰς μονὰς καὶ ἀπετέφρωσαν καὶ τὰ περίφημα δάση τῆς καστανέας, εἰσήγαγον δὲ εἰς τὸν ταῖς γυναιξὶ ἄβατον ἱερὸν τόπον καὶ τὰς συναγωνιστρίας των! Καὶ ὅμως ὅταν ἐκαλλιέργουν τὰ μετόχια ἦσαν οἱ καλλίτεροι χριστιανοί.

τόκου νεὼν ᾠκοδομήσατο πρὸ τοῦ περιβόλου ἐν χώρῳ καλουμένῳ Βλαχέρναις . . . ἐπιθαλάσσιος δὲ ὁ νεὼς ἐστίν, ἱερώτατός τε καὶ σεμνὸς ἄγαν. ἐπιμήκης μέν, κατὰ λόγον δὲ περιβεβλημένος τῷ μήκει τὸ εὖρος, τά τε ἄνω καὶ τὰ κάτω ἄλλῳ οὐδενὶ ἀνεχόμενος, ὅτι μὴ τμήμασι λίθου Παρίου ἐν κιόνων λόγῳ ἐνταῦθα ἑστῶσι. καὶ τὰ μὲν ἄλλα τοῦ νεὼ μέρη κατ' εὐθὺ ἑστᾶσιν οἱ κίονες, κατὰ δὲ τὰ μέσα ὑποστέλλονται εἴσω, μάλιστα δὲ ἄν τις ἀγασθείη τοῦ ἱεροῦ τοῦδε εἴσω γενόμενος τὸ μὲν ὑπέρογκον τοῦ σφαλεροῦ χωρὶς τεταγμένον ὁρῶν, τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς τοῦ ἀπειροκάλου ἐλεύθερον» (ἔνθ' ἀνωτ. 267). Ὁ ἀνώνυμος τοῦ *Combefis* οὑτωσὶ ἐξαίρει τὸ μεγαλεῖον τοῦ ναοῦ : «Τούτων δὴ πάντων τῶν ἀνὰ τὴν πόλιν ναῶν καὶ εὐκτηρίων ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου δοξαζομένων καὶ τιμωμένων κεφαλή τις ὥσπερ καθέστηκε καὶ μητρόπολις ὁ ἐν Βλαχέρναις αὐτῆς ὑπερένδοξος καὶ θεῖος ναὸς πάντων ἀνέχων, πάντων ὑπερλάμπων, καθάπερ πάντας ἀνέχει καὶ ὑπερλάμπει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων ἥλιος· ὥσπερ γάρ τι βασίλειον ἱερώτατον καὶ θειότατον ὁ ἐν Βλαχέρναις ναὸς πιστεύεται . . . πάσης ἐλπίδος ἡμῖν σωτηριώδους ἀπόθετον· ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ πᾶν ὁτιοῦν ἔστι τε καὶ ἔσται ἀγαθόν . . .» (*Du Cange*, «Constantinopolis christiana». Paris, σ. 84 παρὰ *Παπαδοπούλῳ*, σ. 119)[1].

Ἀλλὰ ἂς ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὰ ὑπέργεια κάλλη καὶ τὴν ἐξαίρετον τοποθεσίαν, ἥτις διανίσταται ἀντίζηλος εἰς τὴν ἀντίθετον θέσιν τοῦ Ἀνάπλου, ὡς ἐλέγετο ὁ Βόσπορος. Ὁ Προκόπιος γράφει : «Κατὰ δὲ τοῦ (Κερατίου) κόλπου τὸ πέρας ἔν τε τῷ ἀνάντει καὶ ἰσχυρῶς ὀρθίῳ τέμενος ἐκ παλαιοῦ *Κοσμᾷ τε καὶ Δαμιανῷ* ἁγίοις ἀνεῖται. Οὗ δὴ αὐτόν (τὸν Ἰουστινιανὸν) ποτε νενοσηκότα καὶ πικρότατα καὶ δόκησιν παρεχόμενον, ὅτι δὴ ἀποθάνοι, πρός τε τῶν ἰατρῶν ἀπολελειμμένον ἅτε δὴ ἐν νεκροῖς κείμενον, ἐς ὄψιν (=ἐν ὀνείρῳ) ἐλθόντες ἐσώσαντο οἱ ἅγιοι ἐκ τοῦ παραδόξου καὶ παραλόγου καὶ ὀρθὸν ἔστησαν· οὓς δὴ εὐγνωμοσύνῃ ἀμειβόμενος . . ὅλην ἐναλλάξ τε καὶ μετασκευασάμενος τὴν προτέραν οἰκοδομίαν... κάλλει τε καὶ μεγέθει τὸν νεὼν κατελάμπρυνε καὶ φωτὸς αἴγλῃ, ἄλλα τε πολλὰ οὐ πρότερον ὄντα ἀνέθηκεν... ἐπὶ τὴν μόνην αὐτοῖς ὑπολελειμμένην ἐλπίδα χωροῦσι καὶ γενόμενοι ἐν ταῖς βάρεσι πλέουσι διὰ τοῦ κόλπου ἐπὶ τοῦτον δὲ τὸν νεών· ἀρχόμενοί τε τοῦ εἴσπλου εὐθὺς ὁρῶσιν ὥσπερ ἐν ἀκροπόλει τὸ τέμενος τοῦτο ἀποσεμνυνόμενόν τε

---

1. Ὑπῆρχε συμβατική τις λύσις κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς τῆς ἁγίας πίστεως χρόνους περίοδος, καθ' ἣν οἱ ἐθνικοὶ ἥρωες καὶ θεοὶ μετεμορφοῦντο εἰς χριστιανικούς. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὸ Κέρας ἢ τὸν Κεράτιον κόλπον, «ὃν οἱ ἐπιχώριοι *Κεροέσσῃ* τῇ τοῦ *Βύζαντος* μητρί, τοῦ τῆς πόλεως οἰκιστοῦ ἐπωνύμως καλοῦσιν» (*Προκόπιος* «Περὶ κτισμάτων», 1, 5, σ. 27 (Havry), III 2). Ἤδη ἀντικατέστησε τὴν μητέρα τοῦ *Βύζαντος* ἡ τοῦ Θεοῦ μήτηρ, ὡς ὑπέρμαχος στρατηγὸς τῆς Πόλεως καὶ φρουρός. Ἐν τῷ Ζ' τόμῳ τῆς Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. σ. 415 τὸ ὡραῖον περὶ Βλαχερνῶν ἄρθρον ἤντλησεν ὁ μακ. *Α. Ἀδαμαντίου* ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Παπαδοπούλου παραπέμπων καὶ εἰς τὸ τοῦ *Ebersold* «Sanctuaires de Byzance», 1921, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω.

τῇ τοῦ βασιλέως εὐγνωμοσύνῃ καὶ παρεχόμενον τῆς ἐντεῦθεν ἐλπίδος αὐτοῖς ἀπολαύειν». Προκοπίου περὶ κτισμάτων, I, 6, 6, 5 (Havry), Vol. III, 2, σ. 30). Ὁ περίδοξος οὗτος ναὸς κατεστράφη τῷ 623 ὑπὸ τῶν Ἀβάρων κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπιδρομὴν (βλ. *Cichter*, «Quellen der byzant. Kunstgeschichte κτλ. Wien, 1897 σ. 152. Εἰς τὸν Κεράτιον μετὰ τὸν Βόσπορον θαυμάζει τις τὰς φυσικὰς καλλονάς. Ἐνταῦθα ἐπεδαψίλευσεν ἀφθόνως ἡ θεία Πρόνοια τὰ δῶρα τῆς φύσεως. Τὸ πᾶν διαγελᾷ καὶ συναρπάζει τὸν θεατὴν ἐφ' ὅσον πρὸς τὸν μυχὸν φθάνει, ἔνθα ξυνωρὶς δύο καλλιρρόων ποταμῶν μεταφέρει τὰ γλυκέα ὕδατα. «Ὀλίγα βήματα παρέκει, ἄλλη συντροφιὰ τραγουδεῖ εὐρωπαϊκά—ἃς ἀκούσωμεν τὸν σύγχρονον λογογράφον—κομμάτια καὶ τραγούδια. Ἄλλοι παρέκει ὀργιάζουν στὸ ποτό, στὸ ξελαρύγγισμα καὶ στὰ παιχνίδια. Σωστὴ βαβυλωνία. Καὶ ὅμως τί σημαίνει: Σ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἐδῶ ὅλα εἶναι ταιριασμένα. Ἐπάνω στὰ χαλάσματα τῶν λεπτομερειῶν, πλέκει πάντοτε ἡ φύσις [illegible] μόνιο, τὸ αἰώνιο σύμβολο τῆς δημιουργίας.

. . . Τρ[illegible]ια-ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

«Ἐφ[illegible]ος. Ἐπέρασαν τὸ δεύτερο γεφύρι αἱ γυναῖκες. Ὁ κόσμος παντ[illegible]ι. Τραπέζια, τραγούδια, χοροί. Τὸ καΐκι μόλις ἀνοίγει τὰ κουπι[illegible]. Τόσες εἶναι ἀμέτρητες ἡ βάρκες, τὰ καΐκια . . . Τράβα ἀγάλια-ἀγάλια, [illegible]ϊκτσῆ μου! Τὸν δρόμο ἔφραξε ἕνα λευκότατο παλάτι. Ἄνοιξε τὰ πόδια του στοῦ ποταμοῦ τὶς δύο ὄχθες καὶ ἀκίνητο πλέει. Πλέει ὡσὰν εὔμορφος κύκνος, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά του ἥσυχα περνᾷ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ. Περνᾷ καὶ καθρεπτίζει ὅσα δένδρα ἐρρίζωσαν στὶς ὄχθες του εὔμορφα, πυκνά, πελώρια (Σουλτ. θέρετρον). Ξαπλωμένα μερικὰ κλωνάρια σκύπτουν καὶ ροφοῦν νερὸ καθάριο, ποὺ ὁ ἴσκιος των τὸ σκιάζει. Οἱ βάτραχοι γοργοπηδοῦν στὴν ὄχθη. Κοὰξ - κοάξ! Καὶ τὸ νερὸ κυλᾷ τὸ κῦμα του μὲ ἀνατριχίλα, ποὺ σὲ ἀναγαλλιάζει. Κοὰξ - κοάξ! Εἶναι τὰ Γλυκὰ νερά. *Εἶναι ὁ Κεατχανές*. Μὲ τὰ μεγάλα δένδρα, μὲ τὸ μεγάλο τὸ παλάτι καὶ μὲ τὸ νερὸ τὸ μαγεμμένο. Ἐδῶ ἔπαιξαν ἄλλοτε ἡ Νύμφες. Ἐδῶ ἡ νεότης ἤλλαξε τὴν φλογερὴ ματιά της. «Ἐχόρευε ὁ Ἡσαΐας» καὶ ἡ σελήνη ἔσταξε τὸ μέλι της» [1].

Πόσον οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν ἐν ἀρχῇ νὰ σέβωνται τὰ τοιαῦτα προσκυνήματα ἐν ΚΠόλει καὶ Θ)νίκῃ! Ἐνταῦθα διαλαμβάνω περὶ ὀθωμανοῦ τινος προσμοναρίου ἐν τῷ ἁγιάσματι τοῦ Προδρόμου ἐκ τοῦ Γέρλαχ ἐρανιζόμενος. Τῇ 29 Αὐγούστου 1957, καθ' ἣν ἄγομεν τὴν μνήμην τῆς ἀποτομῆς τῆς τι-

1. Ν. Βασιλειάδου, «Εἰκόνες Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν». Ὁ μελίρρυτος καὶ μεμουσωμένος οὗτος ἀσκληπιάδης, ὁ δεξιῶς χειριζόμενος τήν τε καθαρεύουσαν καὶ δημοτικήν, ἦτο χαριτόβρυτος φαναριωτικὸς τύπος. Σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ ἀφιερώθη εἰς τὴν δούλευσιν τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε', ἦν δὲ καὶ ἐπόπτης τῆς ἐν Μπαλατᾷ Ἱερατικῆς σχολῆς. Ταύτην ἐκλέισεν ὡς διευθυντὴς ὁ ἔπειτα οἰκ. πατριάρχης Βασίλειος Γεωργιάδης, σ. 244—245.

μίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου ἀναφέρει, ὅτι «ὄπισθεν τῆς ἁγίας Σοφίας εἰς τὸν Πύργον τοῦ τείχους» ὑπῆρχεν ἁγίασμα, πανηγυριζόμενον τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων· ὁ τοῦ τζαμίου τῆς ἁγίας Σοφίας μουτεβελῆς (διαχειριστής, ἐπίτροπος) εἶχε τεταγμένον ἔμμισθον Τοῦρκον ἐπὶ τοῦ ἁγιάσματος, ἐσκεπασμένου διὰ μαρμαρίνης πλακός. «εἶχεν οὗτος παρ' αὐτῷ πήλινα δοχεῖα, τὰ ὁποῖα πληρῶν ἐκ τοῦ ἁγιάσματος ἔδιδεν ἀντὶ πληρωμῆς εἰς τοὺς ἀθρόως προσερχομένους, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, πίνοντας, πλυνομένους λούοντας τὰ γεγυμνωμένα τέκνα αὐτῶν καὶ σταυροκοπουμένους πρὸ τοῦ τείχους, ἐφ' οὗ ἀνήρτων ῥάκη, τρίχας καὶ νήματα κεκλωσμένα» (Tagebuch, σελ. 377). Τὸ ἁγίασμα τοῦτο ἐξηφανίσθη σήμερον. Ὁ Ι. Μηλιόπουλος ἔμπειρος εἰς τὴν ἔρευναν τῶν βυζ. ἀρχαιοτήτων ἔγραψεν ἄρθρον «Τὰ ἁγιάσματα ὡς λείψανα ἀρχαίων ναῶν». ἀντιτασσόμενος πρὸς τοὺς τοῦτο ὑποστηρίζοντας ἐπιλέγει, ὅτι ἂν τοῦτο ἦτο ὀρθὸν τότε δέον νὰ ὑπῆρχον ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ ὅσα ἁγιάσματα τόσοι καὶ ναοί. «Ἐν Τσεγκὲλ - κιοὶ π. χ. ὑπάρχουσι δώδεκα (γρ. 13) ἁγιάσματα, ἤτοι τὸ τοῦ ἁγ. Γεωργίου θολοειδές, τὸ τοῦ ἁγ. Δημητρίου παρακείμενον εἰς ἐρείπια βυζ. μονῆς, τὸ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων κινστερνοειδές, δύο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τὸ μὲν κινστερνοειδές, τὸ δὲ φρεατοειδές, τὸ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν φρεατοειδές, τὸ τῆς ἁγίας Μαρίας ὑπὸ θόλον (θολοειδές), δύο τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, τὸ μὲν φρεατοειδές, τὸ δὲ σηραγγοειδές, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου φρεατοειδὲς καὶ τὸ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς τῆς Σαμαρείτιδος ὡσαύτως σηραγγοειδὲς [καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου]. Ἡ σήραγξ δύο ἁγιασμάτων ἤτοι τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος καὶ τῆς ἁγ. Φωτεινῆς εἶναι μέχρι σήμερον κοινή, μάλιστα δὲ καὶ συνεπεκοινώνει κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ μετὰ τῆς σήραγγος τοῦ ἁγ. Θεοδώρου». Καὶ διαπορεῖ, ἀφοῦ ἐκεῖ εἰς μίαν συνοικίαν ὑπῆρχον τόσαι μοναὶ καὶ ναοὶ πῶς δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν βυζαντ. ἱστοριογράφων ; ἄλλως εἶναι ἀδύνατον ἡ τόση πυκνότης τῶν ναῶν εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων βημάτων ὁ εἷς ἀπὸ τοῦ ἄλλου καὶ τῶν αὐτῶν μάλιστα ἁγίων. Τὸ χωρίον τοῦ Greloi (ὡς ἔχει ὁ Μηλιόπουλος) ἔλαβεν ἐντεῦθεν ὁ Σιδερίδης : «Παρὰ δὲ τὰ ἀνάκτορα ὑπάρχει πηγή, πρὸς ἣν οἱ Ὀρθόδοξοι δεικνύουσι μεγάλην εὐλάβειαν καὶ ὅπου μεταβαίνουσι καθ' ἅπαν μὲν τότε ἔτος, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὴν τῆς Μεταμορφώσεως ἑορτήν. Μεταβαίνουσιν εἰς τὴν πηγὴν ταύτην, ἣν καλοῦσιν ἁγίασμα καὶ ἐκεῖ νιπτόμενοι ἀναφέρουσι τὰ θαύματα τοῦ ἁγιάσματος μετὰ μεγάλης εὐλαβείας», καὶ ἐπιφέρονται καὶ τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα, ἅπερ παρέλιπεν ὁ *Σιδερίδης*. «Οἱ Ὀρθόδοξοι Γραικοὶ ἔχουσι πολλὰς τοιαύτας θαυματουργοὺς πηγάς. Οὐδεμία σχεδὸν πόλις ἢ κώμη ὑπάρχει, ὅπου δὲν εὑρίσκεται τοιαύτη πηγή, ἐὰν δὲ εἴς τινα πόλιν ἐλλείπει φυσική, οἱ ἱερεῖς ἀναζητοῦσι φρέαρ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, ὅπερ μετατρεπόμενον εἰς θαυματουργὸν πηγὴν ἐπιφέρει εὐάρεστα ἀποτελέσματα ὑπὲρ τῶν προσερχομένων

εὐλαβῶν ἢ ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν [1]. Τὸ πλῆθος τῶν ἁγιασμάτων ἐγὼ λύω παραδειγματιζόμενος ἐκ τῶν ἐν Ἄθῳ συμβαινόντων. Εἰς τὴν πρωταρχικὴν μονήν, τὴν Λαύραν, δὲν ὑπάρχει ἁγίασμα, ὅπερ ν' ἀναφέρηται εἰς τὴν μακραίωνα αὐτῆς ἱστορίαν, κατὰ τὸν ΙΖ'—ΙΗ', ὅταν σχεδὸν ὅλαι αἱ μοναὶ εἶχον τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα καὶ τὸν θαυματουργὸν κίτρορα συνδιεσκέψαντο καὶ οἱ Λαυριῶται νὰ συστήσωσι τὸ νῦν πολυθρύλητον ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου : Ἐκεῖ ὅπου ἐλέγετο παλαιόθεν «βρύσις τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου».

Ὑπάρχουσιν ἁγιάσματα, ἅπερ ἀνεκαλύφθησαν τυχαίως ἐκ γενομένης θαυματουργίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀνήκει ἡ «Ζωοδόχος Πηγή», ἥτις θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότερον καὶ ἐπισημότερον ἁγίασμα τῆς ΚΠόλεως καὶ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ *Λέοντος Μακέλλη*—ἐκαλεῖτο καὶ Μακελλάριος—κατήγετο δὲ ἐκ Θράκης καὶ ἦτο σφαγεὺς μεθ' ὃ ἐγένετο αὐτοκράτωρ (457—474). Τὸ θαῦμα ἐξιστορεῖται διὰ γλαφυροῦ καλάμου καὶ περιγράφονται αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς τοποθεσίας, ἐξ οὗ τις λαμβάνει ἰδέαν, ἐκείνου, ὅπερ διαρκῶς λέγομεν, ὅτι τὰ ἁγιάσματα πρὸ παντὸς τῆς βασιλευούσης ἦσαν ἐν μέσῳ ὀργιαζούσης βλαστήσεως καὶ ἐξόχως πανηγυρικοῦ περιβάλλοντος. καὶ ὁ ὑπηρέτης καὶ ἑρμηνευτὴς τοῦ θαύματος ἐνταῦθα εἶναι ὁ προρρηθεὶς *Κάλλιστος*. Τὸ εἰρημένον βιβλίον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρώτη ἔκδοσις [2]. διὸ καὶ λαμβάνω ἐκ τῆς ἱστορίας

---

1. Νεολόγου «Ἑβδομαδιαία ἐπιθεώρησις», ΚΠολις, τόμ. Β', 1892, σ. 224—225 (σ. 83 τοῦ βιβλίου τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Grellot. Βλ. αὐτόθι καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἁγιασμάτων καὶ ἐρειπίων ναῶν ἐν Βρύαντι (Βιθυνίας). Ὁ *Μηλιόπουλος*, ἐπειδὴ ὁ Πορφυρ. περιγράφων πολλοὺς ναοὺς τρεῖς λουτῆρας ἀναφέρει μόνον, διισχυρίζεται (σ. 225), ὅτι ἐλάχιστοι ναοὶ εἶχον λουτῆρας. Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, καθ' ὅσον ὁ *Πορφυρογέννητος* δὲν ἔγραψεν εἰδικὸν περὶ τῶν ναῶν καὶ ἁγιασμάτων σύγγραμμα, ἀλλὰ παρεκβατικῶς εἰς τὸ Α' βιβλίον «Περὶ βασιλείου τάξεως» διαμνημονεύει καὶ ναούς τινας. Πλὴν τούτου ὁ Μηλ. συγχέει ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὅρους τῶν ἁγιασμάτων.

2. Ὁ *Λέων* ἀνέκτισε καὶ τὸν ναὸν ἐν Βλαχέρναις. «Τὴν δὲ ἁγίαν σορὸν ἀνήγειρε *Λέων Μακέλλης*, διότι ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ τῆς *Θεοτόκου* ἐφάνησαν ἴχνη πολλὰ καὶ θαύματα γεγόνασιν εἰς πλῆθος. Ὁ αὐτὸς δὲ ἔκτισε καὶ τὸ *Λοῦμα* καὶ ἐπεκύρωσε εἰς τὸν ναὸν κτήματα πολλὰ καὶ σκεύη καὶ κειμήλια χρυσᾶ τε καὶ ἀργυρᾶ. ἐξώπορτα δὲ ἐτύγχανεν. Ἐπὶ δὲ *Ἡρακλείου* περιεκλείσθησαν γενομένων ἐκεῖσε θαυμάτων καὶ ὀπτασιῶν πολλῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου». *Preger*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 242,5. *Ὁ Γεώργιος Ἀμαρτωλὸς* γράφει, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του «καὶ τῆς Ὑπεραγίας ἡ ἐσθὴς εὑρεθεῖσα ἐν Ἱεροσολύμοις παρά τινι εὐλαβεστάτῃ γυναικὶ Ἰουδαίᾳ καὶ παρθένῳ ἱερῶς διαφυλαττομένη καὶ σωρὸν (γρ. σορὸν) ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κατασκευάσας κατέθετο ταύτην, ἥτις ἐξ ἐρίων ἀφθάρτως ἐξυφασμένη καὶ ὁ στήμων καὶ ἡ κρόκη καὶ ὁμοειδὴς καὶ ὁλόχρυσος ἀδιάφθορός ἐστι καὶ ἀλώβητος μέχρι νῦν τὸ θαῦμα τῆς ἀειπαρθένου κηρύττουσα» («Χρονικὸν σύντομον». ἔκδ. *Muralt*, ΚΠολις 1859, 512, 513. καὶ ἔκδ. de Boor σ. 617). Ἔπειτα τὸν ναὸν ἀνήγειρεν ὄντως ἀξιοθέατον ὁ *Ἰουστινιανὸς* καὶ διὰ πολλῶν περιγράφει αὐτὸν ὁ Προκόπιος ἐν τῷ «Περὶ κτισμάτων βιβλίῳ Α', 3, 1—5 (σ. 20 *I. Haury*. Lipsiae, 1913. Βλ. καὶ τὸν γνωστὸν νοφιστὴν τοῦ τῆς Πάτμου κώδικος τοῦ Πλάτωνος Ἄγγλον *Ed. Daniel Clarke*, Travels in various countries of Europe, Asia and Africa, Part the second Greece, Egypt ant the holy Land. Section the third». London, 1826, σ. 514—516.

του ὡς δευτέρας τοῦ θαύματος ἐκδόσεως. Ἐθεώρησα ἀπαραίτητον νὰ πράξω τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι διὰ τοιούτων θαυμάτων ἐδημιουργήθη ἡ σταθερὰ πίστις καὶ παροιμιώδης εὐλάβεια τοῦ λαοῦ εἰς τὰ ἁγιάσματα. Ὀρθῶς παρατηρεῖ οὗτος, ὅτι ἡ θεία πρόνοια ηὐδόκησε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἁγίασμα τῆς «Πηγῆς» πρὸς Β καὶ ἐγγὺς τῆς Προποντίδος καὶ ἐξ ἄλλου τὸ τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον οἱονεὶ προπύργια τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἀλλὰ συνεδέθη ζωηρότερον πρὸς τὸν ἐθνικὸν παλμὸν τῶν χριστιανῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ τὸ ἁγίασμα κατέστη σύμβολον παλλιγγενεσίας : ἐνῶ αἱ Βλαχέρναι ὡς θησαυροφυλάκιον τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Παναγίας σκέπης καὶ προστασίας καθ' ὅλην τὴν βυζ. περίοδον. Ἀμφότερα συνίστων τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τῆς θρησκευτικότητος τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐμεγαλούργησε διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν θερμῆς πίστεως καὶ ἄκρας εὐλαβείας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

«Περὶ τοῦ ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ ἐν τῇ Πηγῇ, ὅπως ἐφάνη παραδόξου θαύματος ἐπὶ Λέοντος γενομένου».

«Ὁ δ' αὐτὸς καὶ νεὼν ἕτερον ἐν χώρῳ ἐπιλεγομένῳ Πηγὴ ἀνετίθει τῇ Θεομήτορι, ἔνθα καὶ δάσος κυπαρίττων ἀμφιλαφὲς ἦν λειμὼν ἄπαλαῖς ταῖς ἀρούραις τεθηλὼς ἄνθεσι, παράδεισος ἀφορῶν τὰ ὥραῖα, πηγὴ ἀψοφητὶ βλύζουσα γαληνὸν τὸ ὕδωρ καὶ πότιμον, ἱεροπρεπῆ ἐπιεικῶς πάντα. Ταῦτα δὲ ἄμφω τὰ ἱερὰ πρὸ τοῦ τῆς πόλεως τείχους ἀνίστη, τὸ μὲν ἐν Βλαχέρναις ἀρχομένῳ παρὰ τὴν τῆς θαλάσσης ᾐόνα, τὸ δὲ ἄγχιστά πη τῶν Χρυσῶν καλουμένων πυλῶν, ἃς δὴ ἀμφὶ τὸ τοῦ ἐρύματος πέρας συμβαίνει εἶναι, ὅπως δὴ ἄμφω ἀκαταγώνιστα φυλακτήρια εἶεν τῇ πόλει. Διέχει δ' ὁ χῶρος οὗτος τῆς πόλεως ὡσεὶ στάδιον ἕν, ὅση πέφυκεν ἀρετὴν γῆς κεκτημένος, ἐξ ἀρχαίου δ' ἀνειμένος τῇ Θεομήτορι. Καὶ ὁ τόπος τοῦ ἄέρος ἐν καλῷ κείμενος, δένδρεσι μὲν παντοίοις κατάφυτος, πλατάνων δὲ τὸ πλεῖστον εὐφυΐᾳ καὶ ἀναδρομῇ κυπαρίττων ὡραϊζόμενος. Πόα οὖν αὐτὸν εὐθαλὴς καὶ μαλακὴ περιέτρεχεν, ἄνθη μὲν παντοῖα προβεβλημένη, ἀποχρῶσα μὲν ἐν στιβάδι, ἀρίστη δὲ καὶ βοσκήμασιν ἐφειμένη· πηγὴ δὲ ἀφθόνου καὶ διειδοῦς νάματος ἐξεπίτηδες ἀνατρέχουσα, παρεῖχε μὲν τῷ τόπῳ μετὰ ῥαστώνης ὅσης τὸ χάριεν· εὐπρόσωπον δὲ καὶ τὸν χῶρον ἅμα καθίστα· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ θεία χάρις τῷ ὕδατι ἐπιῤῥεύσασα ἐναργὲς αὐτίκα ἐδείκνυ καὶ πρὸς γονὰς θαυμάτων ἐῤῥωμενέστερον. Χρόνος ὁ μεταξὺ συχνὸς διεῤῥυηκώς, καὶ τῷ μὲν ὕδατι ἰλὺς κατὰ βραχὺ ἀθροισθεῖσα τὴν πηγὴν ἀποκρύπτει καὶ ἀρχὴν πρὸς ἀνάδοσιν ὕδατος δείκνυσιν· ἀλλὰ καὶ τὸ συνηρεφὲς τῶν δένδρων ἀναφράξαν τὴν εἴσοδον, ὑπὸ συνεργῷ τῷ μέσῳ χρόνῳ λήθῃ τὰ τοῦ τόπου δίδωσι. Καὶ ἦν ὁ τόπος ἰλὺς δὴ καὶ μόνη συνεστηκυῖα ἐπὶ νοτίδι βραχυτάτῃ γνωριζομένη. *Λέων* τοιγαροῦν οὗτοσί, πρινὴ Θεοῦ νεύσει τὸ βασίλειον κατακοσμῆσαι θρόνον, ἐς ἰδιώτας ἔτι ταττόμενος, ἐκεῖσέ πη διιὼν ἀνδρὶ περιτυγχάνει πλανωμένῳ πηρῷ· καὶ τοῦτον τῆς πλάνης οἰκτείρας (ἦν δὲ ἄλλως ὁ ἀνὴρ ἀγαθός,

καὶ τῷ συμπαθεῖ τῆς γνώμης τὸν ἐν πᾶσι σώφρονα τὰ μάλιστα διαγράφων), τοῦτον λαβόμενος τῆς χειρός, ὅσα καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἐγίνετο τῷ πηρῷ, δι᾽ ὁμαλῆς ἄγων, καὶ πᾶν εἴτι σκῶλον καὶ λυποῦν ἐκ τραχύτητος διωθούμενος. Καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο, ὁ δ᾽ εἵπετο. Ὡς δὲ πολλὴν ὁδὸν ἦσαν ἐξηνυκότες καὶ πλησίον τοῦ τέλματος γένοιντο, ἐτρύχετο μὲν ἐπὶ μᾶλλον ὁ πηρὸς τῷ δίψει καὶ καταπίπτειν ἦν ἕτοιμος, ἅτε τοῦ ὑγροῦ σύμπαντος ἐκτακέντος τούτῳ ὑπὸ σφοδροτάτῳ τῷ καύματι. Ἐπέκειτο τοίνυν τῷ Λέοντι καὶ συχνότερον αὐτὸν κατηνάγκαζεν ἰάσασθαι μὲν ἐκείνῳ τὸ δίψος καὶ τὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ κάματον βραχύ τι διαναπαῦσαι ὑπὸ σκιάν τινα ἐφιζήσαντας. Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα τοῦτο τῆς ἀῤῥήτου γνώσεως καὶ σοφίας εὐμηχάνως ἅπαν καθισταμένης. Κακεῖνος οἴκτῳ τῷ πρὸς τὸν πένητα τὸ βαθὺ τῆς ὕλης ἁπανταχοῦ περιήει, εἴπου ῥανίς τις ὕδατος ἀνεσκίρτα διερευνώμενος. Ὡς δὲ πολλὰ καμὼν ὑπέστρεφεν ἄπρακτος ἀγωνιῶν, ὅτι μὴ κἂν τούτῳ τῷ πένητι συνετέλεσεν εἰς παραμυθίαν, φωνῆς ἀῤῥήτου παρὰ δόξαν φερομένης ὑψόθεν ἀκούει, οὐ χρεών σε, Λέον, λεγούσης ἀγωνιᾶν· ἐγγὺς γὰρ τὸ ὕδωρ ἰδού. Ὁ δὲ τῷ ξένῳ καταπλαγεὶς τῆς φωνῆς ἀνεζήτει πάλιν τὴν τοῦ ὕδατος εὕρεσιν. Ἀλλ᾽ ἀτεχνῶς καὶ οὗτος τυφλὸς ἦν, περιιὼν μὲν ἐκεῖνο, ἥκιστα δὲ ὁρῶν· τό τε γὰρ τῆς ὕλης ἀπεῖργεν ἀμφιλαφὲς καὶ τὸ τέλμα συνεστὼς εἰς βάθος μέγα τὸν ἄνδρα πόῤῥω ἀπήλαυνεν· ὅθεν καὶ ἀχθομένῳ ἐφκει, εἰ ταῦτα τῷ χειραγωγουμένῳ πάσχειν ἐξῆν. Ἔνθεν τῷ νῷ συμβάλλων τὰ τῆς φωνῆς καὶ τὸ ὕδωρ αὖθις ὅπου διερευνώμενος, πάλιν ἐν μεθέξει τῆς ἴσης φωνῆς γίνεται, ἡδύ τι καὶ ἀστεῖον ἄνωθεν ἐξηχούσης τό τε ὄνομα αὐτῷ προστιθείσης καὶ τὸ μέλλον ὅσον οὔπω τῆς βασιλείας αὐτῷ ἐπισφραγιζούσης ἀξίωμα· καί, Λέον, φησὶν οὕτωσί, βασιλεῦ, εἰσιὼν τὸ συνηρεφὲς τουτοῖ καὶ κατάσκιον κἂκ τοῦ θολεροῦ τοῦδε ὕδατος ὑδρευσάμενος καὶ τοῦ ἰλυώδους [1] τέλματος μετὰ χεῖρας λαβὼν ἐπίχρισον μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ πηρῷ καὶ τὸ δίψος ἀκέσασθαι προθυμήθητι. Ἥτις δέ εἰμι ἐκ πολλοῦ τὸν χῶρον κληρωσαμένη, καὶ ἐπὶ τούτῳ δὴ γανυμένη, οὐ πολλοῦ δεήσῃ γνῶναι ἐκ τοῦ αὐτίκα. Σύ δ᾽ ἀλλ᾽ ὡς ἂν καὶ τὰ πρὸς οἰκόν μοι εὐτρεπίσῃς· ᾧ ἐπὶ μᾶλλον τὰς διατριβὰς ἔξω καὶ τοὺς περιπάτους ἡδίους ποιήσομαι· δι᾽ οὗ καὶ πᾶσιν αἰτουμένοις καὶ τὸν τόπον πόθῳ καταλαμβάνουσιν ἀδιστάκτου πίστεως ἐπιμιγνυμένης, ἐπαρκέσω πάντως καὶ οὐδέν ἐστιν ἔμοιγε, ὃ ἀντιβλέψει τὸ παράπαν καὶ μὴ θᾶττον εἴξει τῇ δυναστείᾳ, κἂν δαίμων εἴη, κἂν νόσος, ἰατρῶν ἐν δευτέρῳ γνῶσιν τι-

---

1. Τοῦ ἰλυώδους *τουτουί*, τὸ βιβλίον. ὡς γίνεται δῆλον αἱ διαφοραὶ εἶναι ἀσήμαντοι. Κατὰ τὰ Πάτρια τῆς Κ\Πόλεως γενόμενος βασιλεὺς ἤρξατο τῶν ὑπεσχημένων ἀμέσως τὴν ἐκπλήρωσιν, καὶ πρῶτον τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. «Τὰ δὲ τείχη τῆς δύσεως τῶν μεγάλων πορτῶν (ἀνακαινίζονται) ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου καὶ εὐσεβοῦς, καθ᾽ ἣν καὶ ἐλιτάνευσαν καὶ τὸ «Κύριε ἐλέησον» τεσσαρακοντάκις ἐβόησαν καὶ ὁ δῆμος τοῦ Πρασίνου ἔκραξιν «*Λέων Κωνσταντῖνον εἰς κράτος ἐνίκησεν* (Preger, I, 1901, σ. 20, 13). Κωνσταντῖνος ἐννοεῖται ὁ μέγας.

θεῖσα, κἂν τι ἄλλο τέως σὺν λόγῳ αἰτούμενον. Πεισθεὶς οὖν αὐτίκα ὁ Λέων τῇ λαλιᾷ καὶ τοῦ πηλοῦ λαβόμενος καὶ τοῦ νάματος, ὀλιγωροῦντι καὶ τῷ πνεῦμα σβεννυμένῳ φαίνεται τῷ τυφλῷ. καὶ χρίει μὲν ἐκείνῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ πηλῷ κατὰ τὸν ἐκ γενετῆς ἐκεῖνον τυφλόν· εἶτα καὶ τοῦ ὕδατος μετασχόντι καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατρίψαντι (βαβαὶ τῶν σῶν μεγαλείων, Θεογενήτρια !) Σιλωὰμ ἐκείνῳ τὸ θολερὸν τοῦ ὕδατος καὶ ὁ πηλὸς γίνεται. Εὐθὺς γὰρ ὁρᾷ καὶ τὸν χρόνιον ἀποτίθεται σκότον παραδόξοις ὄμμασι τῷ ἡλίῳ ἐνατενίζων μᾶλλον δὲ τῇ ἰλύϊ καὶ τῷ πηλῷ. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἥλιος πρῶτον διδοὺς τῇ ὄψει τὸ φῶς πρῶτος καὶ παρὰ ταύτης ὁρᾶται, οὕτω νῦν φωτὸς χορηγὸς γενόμενος ὁ πηλὸς πρῶτος ὁρᾶται τῷ ἀναβλέψαντι. Καὶ τοῦτο δὴ τὸ παράδοξον· «ὃ γὰρ ἐῤῥωμένῃ τῇ ὄψει ἐστὶ πολέμιον, τοῦτο νῦν τὴν ἕξιν ἀποβαλλομένῃ σωτήριον γίνεται [1]».

Τὸ ἁγίασμα τοῦτο, περίπυστον καθ' ὅλην τὴν Ὀρθοδοξίαν, κεῖται ἐγγύτατα τῆς Πόλεως 165 μέτρα ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ἥτις ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐλέγετο τοὐντεῦθεν «Πύλη τῆς Πηγῆς». Τὴν Πηγὴν ὁ Λέων περιέλαβεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου. Πέριξ δὲ ἀνήγειρε διάφορα οἰκοδομήματα, εἰς ἃ ἔπειτα προσετέθησαν καὶ ἄλλα καὶ ἐγένετο μονὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ς΄ αἰῶνος καὶ τότε ὁ μέγας *Ἰουστινιανὸς* ἐκ τοῦ περισσεύσαντος τῆς ἁγίας Σοφίας ὑλικοῦ μετερρύθμισε τὸν ναὸν καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἀνέδειξεν εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, ἅτε πάσχων ἐκ λιθιάσεως, ἰάθη διὰ θαύματος. Τοῦτο ὁ ψευδοκωδινὸς ὧδε διηγεῖται : «τὴν δὲ Πηγὴν τὴν Θεοτόκον ἔκτισε κτλ. Ἐξερχόμενος εἰς τὸ κυνήγιον εἰς τὴν Θρᾴκην εἶδε πλῆθος λαοῦ ἐξερχομένου ἐκ τοῦ ἐκεῖσε ὄντος εὐκτηρίου, ὄντος μικροῦ ἑνὸς μοναχοῦ καθεζομένου, ἠρώτησεν οὖν ὁ βασιλεὺς τί ἐστίν ; ὁ δὲ μάγιστρος Στρατήγιος φύλαξ τῶν βασιλικῶν χρημάτων εἶπεν : ἡ Πηγὴ τῶν ἰαμάτων ἐστίν. Τότε θαυμάσας ὁ βασιλεὺς ὥρισεν κτλ.». Μετὰ πάροδον 220 ἐτῶν κατέπεσεν ἐκ σεισμοῦ καὶ τὸ τρίτον ἀνεστηλώθη ὑπὸ τῆς Ἀθηναίας Εἰρήνης μετὰ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου [2]. Ἄξιον δὲ εἶναι ν' ἀντιγράψωμεν ὧδε τοὺς λόγους

---

1. Migne, Patr. gr. 147, σ. 72-77, τοῦ δὲ βιβλίου σ. 7-10. Ἀξιανάγνωστα τὰ παρὰ *Σιδερίδη*, ὅτι ἐλέγετο ἡ Ζωοδ. πηγὴ καὶ Χρυσοπηγὴ ὡς κειμένη παρὰ τὴν Χρυσῆν πύλην, ὡς καὶ ὅσα γράφει περὶ ἀμφοτέρων τῶν πηγῶν (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 141-143) Ὁ ὑπερκριτικὸς *Γεδεὼν* κηρυχθεὶς μετὰ πάθους κατὰ τῶν «Πατρίων τῆς ΚΠόλεως» ἀρνεῖται διαρρήδην τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ *Μακέλλης* ἵδρυσε τὸν πρῶτον ναόν, θεωρῶν αὐτὴν μῦθον !

2. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ζωηρᾶς καὶ ἀδιασπάστου παραδόσεως καὶ οἱ ἱστοριογράφοι τοῦ Βυζαντίου παραδέχονται, ὅτι προϋπῆρχε ναός, ὃν ὁ *Ἰουστινιανὸς* ἐμεγάλυνεν. Κατὰ τὸν ἀκριβολόγον πρωτοπρεσβύτερον *Κων. Καλλινίκου:* «Πρὸς κατασκευὴν τοῦ τεμένους τοῦ σουλτὰν Βαγιαζὴτ Β' ἀνεσκάφη ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, ὃν πρῶτος μὲν Λέων ὁ μέγας κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐθεμελίωσε, μετέπειτα δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπὶ μᾶλλον ηὔρυνε καὶ ἐκαλλώπισε, διότι ἰάθη ἐκ τῆς λιθιάσεως». («Ὁ χριστιαν. ναός», σ. 63) καὶ «Λέων ὁ μέγας θεμελιοῖ τὴν Ζωοδόχον πηγὴν» (σ. 28). Ὅτι δὲ ὁ *Ἰουστινιανὸς*

τοῦ Προκοπίου (ἔνθ ἀνωτ. σ. 20-21). «Ἕτερον δὲ ἱερὸν αὐτῇ τῇ Θεοτόκῳ) ἐν χώρῳ καλουμένῳ Πηγῇ ἀνέθηκεν. Ἐνταῦθα ἔστι δάσος κυπαρίσσων ἀμφιλαφές, λειμὼν ἐν ἀπαλαῖς ταῖς ἀρούραις τεθηλὼς ἄνθεσι. παράδεισος εὐφορῶν τὰ ὡραῖα, πηγὴ ἀψοφητὶ βλύζουσα γαληνὸν τὸ ὕδωρ καὶ πότιμον, ἱεροπρεπῶς ἐπιεικῶς πάντα.. αὐτὸν δὲ τὸν νεὼν οὐδὲ ὀνόμασιν ἐπαξίοις συλλαβεῖν ῥᾴδιον, οὐδὲ διανοίᾳ σκιαγραφῆσαι, οὐ διαψιθυρίσαι τῷ λόγῳ, τοσοῦτον δὲ μόνον εἰπεῖν ἀποχρήσει, ὡς τῶν ἱερῶν κάλλει τε καὶ μεγέθει ὑπεραίρει τὰ πλεῖστα. ταῦτα δὲ ἄμφω τὰ ἱερὰ πρὸ τοῦ τῆς πόλεως πεποίηται τείχους, τὸ μὲν ἀρχομένου παρὰ τὴν τῆς θαλάσσης ἠϊόνα, τὸ δὲ ἄγχιστά πη τῶν Χρυσῶν καλουμένων πυλῶν, ἃς δὴ ἀμφὶ τὸ τοῦ ἐρύματος πέρας συμβαίνει εἶναι, ὅπως δὴ ἄμφω ἀκαταγώνιστα φυλακτήρια τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως εἶεν» (αὐτ.). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων ὁ βασιλεὺς *Συμεὼν* ἐπυρπόλησε τὸν ναόν, ὃν ἀνήγειρε *Βασίλειος ὁ Μακεδὼν* ἔπειτα καὶ τὰ Πηγαῖα παλάτια [1].

Ἀλλ' ἡ τέως τελματώδης αὕτη πηγή, ἀπολαβοῦσα τὰς δαψιλεῖς περιποιήσεις τοῦ τε Μεγ. Λέοντος καὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅθεν καὶ Ζωοδόχος ἀπ' ἀρχῆς ἐκλήθη, εἶτα ὅμως ἀφθόνως τὴν χάριν τῆς Ἀειπαρθένου δεχομένη ὄντως ζωοφόρος διὰ τῶν πολλῶν καὶ τεραστίων θαυμάτων καὶ τῆς ἀνεπιφθόνου εὐνοίας τῆς μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο πηγὴ ἰαμάτων καὶ ἀστείρευτος τῆς βοηθείας τῆς Πόλεως κρουνὸς ὡς ἄλλος ζωοπάροχος τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς τάφος. Μετὰ τὸ ἀρχικόν, ὅπερ κατεχωρίσαμεν θαῦμα, παραλαμβάνομεν καὶ τὴν ἐκ βεβαίου θανάτου ἀπαλλαγὴν τοῦ βασιλέως Ἀνδρονικοῦ Γ' [2]. «Ἀνῆλθε μὲν

εἶχε πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὰ θαυματουργικὰ κέντρα ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὅτι σωθεὶς ἐκ βεβαίου θανάτου χάρις εἰς τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους Κῦρον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες εἶχον τὸ κέντρον τῶν ἰάσεων ἐν τῷ Κανώπῳ τῆς Ἀλεξανδρείας. ἔκτισε καὶ ἐν τῇ βασιλευούσῃ πολυτελῆ ναόν. Κατὰ τὰ Πάτρια (Preger, σ. 259-260 «ἐπεὶ πρὸ τῆς Εἰρήνης σξ' ἔτη διῆλθον» ἤτοι ἀπὸ τῆς πρώτης κτίσεως τοῦ ναοῦ ὑπὸ Λέοντος.

1. «Κωνσταντινιὰς» *Κωνσταντίνου τοῦ ἀπὸ Σιναίου*, ἔκδ. β', ΚΠολις, 1884, σ. 155-159. Οὗτος γράφει ἀξιόλογά τινα περὶ τῶν Πηγῶν, ἔχει δὲ καὶ δύο ἐπιγράμματα, τοῦ *Ι. Εὐχαΐτων* καὶ *Μαν. Φιλῆ* (σ. 156). Πρβλ. καὶ Preger, 267.

Σημειωτέον, ὅτι παρ' ὅλα τὰ ἱερὰ ταῦτα καὶ ἄλλα κτίσματα ὁ λαὸς δὲν ἠνείχετο τὸν Λέοντα, καίτοι ἡ ἱστορία αὐτὸν μέγαν ὠνόμασε, διὰ τὰς σφαγάς, τὰς ὁποίας ἔκαμεν κατά τινα ἐξέγερσιν ἰδιοχείρως ἐν ΚΠόλει καὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐν Ρώμῃ (βλ. Μαλάλα Χρονογρ. Migne, 97, στ. 556) Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐπίθετον Μακέλλης (=σφαγεύς). Ἴσως διὰ τοῦτο ἀπεσιώπησαν οἱ χρονογράφοι ν' ἀποδώσωσι τὴν κτίσιν τῆς Ζωοδόχου καὶ τῶν Βλαχερνῶν εἰς αὐτόν· καὶ ὅμως ἡ παράδοσις ἀπεθανάτισεν αὐτόν.

2. *Καντακουζ.* Ἱστορ. II, 17, *Migne*, Patr. gr. 153, στ. 517—521. Ὁ *Καντακουζηνός*, ὁ παρὰ τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην παριστάμενος καὶ διὰ τοιούτων ζωηρῶν χρωμάτων καὶ ἰατρικῶν λεπτομερειῶν περιγράψας τὰ κατὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἦν τότε μέγας δομέστικος, ὡς ἐν ἀρχῇ δηλοῦται. Ὁ τύπος δομέστιχος σπανιώτατος. Τὰ θαύματα εἶναι ἀπειράριθμα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι

οὖν ὁ μέγας δομέστικος ἐπὶ τῆς βασιλέως κλίνης καὶ τῆς κεφαλῆς ἡμμένος τὸ μέλλον ἀπεσκόπει δάκρυα προχέων ἀψοφητί. Ἤδη δὲ ἠργμένης τῆς νυκτός, τότε σφύζειν παντελῶς ἀπέλιπε βασιλέα καὶ οὐκέτι ἀμφιβάλλειν ἦν περὶ τῆς τελευτῆς. Περὶ δὲ ὥραν αὐτῆς τετάρτην ἐπυνθάνετο τῶν ἰατρῶν ὁ βασιλεὺς τὸν χρόνον ὁπόσον ἂν αὐτῷ νομίζοιεν διαρκέσειν τὴν ζωήν· καὶ ἐκέλευε σὺν ἀληθείᾳ ἐπαγγέλλειν. Οἱ δ' ἅμα καὶ θρηνοῦντες ἄχρι νύκτα ἔλεγον οἴεσθαι ἐξήκειν. Οὐ πολλοῦ δὲ χρόνου διαλιπόντος τά τε ἄκρα ψύχεσθαι ἤρχετο ἀπολείποντος τοῦ ζωτικοῦ· καὶ αὐτὸς ἤδη καὶ τὰ μέλη παρεῖτο καὶ τὴν φωνήν. Καὶ κνῆμαι μὲν ἐμελαίνοντο ἄχρι γονάτων· πήχεις δὲ χειρῶν οὐδὲν ἦσαν ἀψύχων ἀπεοικυῖαι· βλέφαρά τε τῶν φυσικῶν ἐκλυθέντα τόνων, καθίεντο τοῦ μέτρου πλέον· καὶ ῥὶς ἀπωξύνετο ἐπιπολύ· καὶ κρόταφοι συνεπεπτώκεσαν καὶ πάνθ' ὅσα τελευτῆς τεκμήρια παῖδες ἴσασιν ἰατρῶν γινόμενα ἦν ὁρᾶν, ὡς καὶ αὐτοὺς καὶ τῆς προθεσμίας οἰηθῆναι πρότερον τελευτήσειν. Ὅσα μὲν οὖν ἦν ἀναγκαῖα πρὸς ταφήν, πάντα ἤδη ἐπεπόριστο καὶ οὐδὲν ἦν ἕτερον οὐδένα προσδοκᾶν πλὴν ταφῆς. Βασιλεὺς δ' ἀμυδρᾷ φωνῇ καὶ οἷον ἤδη ἐκλειπούσῃ εἰ τῶν ἱερῶν ὑδάτων τῶν ἐκ τῆς ἀεννάου καὶ σωτηρίου πηγῆς τῆς Θεομήτορος ἐκβλυζόντων, εὑρεθῆναι ἠρώτα δυνατόν. *Φακρασίνα* δὲ τῶν τῇ βασιλίδι συνουσῶν μία γυναικῶν εὐγενῶν τῆς ἑσπέρας ἔφασκεν ἥκοντα ἐκ Βυζαντίου τῶν αὐτῆς τινα οἰκετῶν, τῶν ἱερῶν ὑδάτων κεκομικέναι· ἅμα δὲ καὶ φέρουσα παρείχετο σὺν σπουδῇ Προσαχθέντων τε τῷ στόματι βασιλέως, ἐδόκει μὲν καταβροχθίσαι, καὶ ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων, ὅτι καίτοι τὰ τελευταῖα πνέων οὐκ ἀπέσχετο τῆς περὶ τὰ σεβάσμια καὶ πίστεως καὶ τιμῆς. Ὅμως δὲ οὐδὲν ἧττον ἐγγίζειν ἐδόκει ταῖς ᾅδου πύλαις. Χρισθείσης δὲ αὐτῷ καὶ τῆς σαρκὸς ἐξ ἐκείνων τῶν ὑδάτων ἡσύχασέ τε παντελῶς καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας, ἄφωνός τε καὶ ἀκίνητος ἔμεινεν ὄρθρου ἄχρι παντελῶς, ζῆν μόνῳ πιστευόμενος τῷ ἀναπνεῖν. Περὶ ὄρθρου δὲ ὥσπερ ἐκ τεθνεώτων ἀναβιούς. Δόξα σοι, ὦ Θεός, εἶπεν. Ἐρομένου δὲ ὅπως ἔχει τοῦ μεγάλου δομεστίκου, αὐτὸς μὲν εἶπεν οὐκ εἰδέναι· εἰδείη δ' ἂν ὁ πάντα γινώσκων Θεός. Προσελθὼν δ' ὁ τῶν ἰατρῶν προέχων καὶ τῆς χειρὸς ἁψάμενος τῆς βασιλέως ἐδόκει μὲν σφύζειν ἀμυδρῶς· τῷ παραλόγῳ δὲ τοῦ πράγματος οἰόμενος ἠπατῆσθαι (οὐδεμία γὰρ ὑπελείπετο ἐλπὶς τοῦ ζήσεσθαι αὐτὸν) ἀνηρεύνα τε αὖθις ἐπιμελῶς καὶ περιειργάζετο τοὺς σφυγμοὺς καὶ τὰς χεῖρας περιέψα. Ὡς δὲ ἐπείθετο οὐκ ἠπατημένος ὢν ἐξεπέπληκτό τε τοῦ πράγματος τῷ παραδόξῳ καὶ Μέγας ὁ Θεός, ἀνεβόησεν, ὁ μόνος δυνάμενος εἰς ᾅδου κατάγειν πύλας καὶ ἀνάγειν αὖθις ἐκεῖθεν. Περιστησάμενος δὲ καὶ τὸν ἄλλον ὅμιλον τῶν ἰατρῶν ὥσπερ ὑπ' ἐκπλήξεως οὐδ' ἑαυτῷ θαρρῶν, εἰ καὶ αὐτοῖς τὰ ἴσα περὶ βασιλέως ἐπυνθάνετο δοκεῖ. Συνθεμένων δὲ καὶ αὐτῶν, ἔκπληξις

σήμερον. Ὁ *Νικηφ. Κάλλιστος* εἰς τὸ ἰδιαίτερον βιβλίον καταγράφει τὰ κυριώτερα τῶν μέχρις αὐτοῦ τελεσθέντων 63 τὸν ἀριθμὸν (σ. 14—94).

μὲν πάντας εἶχε καὶ χαρὰ οὐδεμιᾶς δευτέρα. Ἀναλαμβάνειν δὲ ἤρξατο αὐτὸς ὁ βασιλεύς, καὶ ὥσπερ ἀναστρέφειν ἐξ ᾅδου πυλῶν· καὶ μέχρι τρίτης τῆς ἡμέρας ὥρας οἵ τε σφυγμοὶ διεφαίνοντο ἤδη καθαρῶς, ἐξίτηλοι μὲν καὶ ἀτονοῦντες, ἴσοι δὲ ὅμως καὶ ὁμαλοί. Καὶ αὐτὸς ῥᾴων ἦν καὶ πανθ' ὁμοῦ διελέλυτο τὰ δεινά. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀναστώμενος ἑαυτὸν κατὰ μικρὸν εἰς τελειωτάτην καὶ καθαρὰν ἦλθεν ὑγείαν. Τοσαύτη δὲ παρὰ πᾶσιν ἦν ἡ τῆς ἐκπλήξεως ὑπερβολή, ὥστε οὐ μόνον ἀκούοντες ἠπίστουν τοῖς λεγομένοις οἰόμενοι τεθνάναι βασιλέα, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ὁρῶντες οὐ ῥᾳδίως ἑαυτοῖς πιστεύειν εἶχον. Ὅσοις μέντοι Ῥωμαίων εὔνοια πρὸς βασιλέα καθαρὰ καὶ ἄδολος ἦν, οὐδ' ἡ χαλεπὴ νόσος ἐκείνη καὶ ἡ παρὰ δόξαν ὑγεία ἀκερδὴς διέμεινε παντελῶς· ἀλλ' οἰκείαν ἕκαστος λογιζόμενοι τὴν εἰς βασιλέα παραδοξοποιΐαν ἔργοις ἀγαθοῖς ἠμείβοντο τὸν Θεόν· οἱ μὲν ἀφιστάμενοι οἷς συνείχοντο κακοῖς· οἱ δ' ἐλεημοσύναις καὶ λύτροις αἰχμαλώτων καὶ ἐγκρατείᾳ βρωμάτων ἐπὶ καιρὸν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐνδεικνύμενοι καὶ τὴν εὐχαριστίαν. Οὕτω μὲν ὁ βασιλεὺς εἰς αὐτὸ τὸ ἀκμαιότατον ἔφθασε τοῦ κινδύνου· οὕτω δ' αὖθις παραδόξως διεσώθη».

Ἐνταῦθα παρενείρω βραχεῖαν περιγραφὴν τοῦ ἐν τῷ Νεωρίῳ (Μπακτσὲ-καπῆ) ἁγιάσματος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἡ ἀνακαίνισις τοῦ ναοῦ ἑορτάζεται τῇ 31 Αὐγούστου. «Λουτρὸν πάνυ σμικρότατον (ἐπὶ Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας, ὁ πατρίκιος Ἀντώνιος πεποίηκεν οἰκίαν κεκτημένος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Νεωρίου μετὰ ἀρχαίου ναοῦ, οὗ τας εἰκόνας ἐξήλειψαν οἱ εἰκονομάχοι ἀνακαινίσας τὸν ναὸν πρὸς σωματικὴν (καὶ πνευματικὴν) παραμυθίαν. Ἄνωθεν τούτου (τοῦ λουτροῦ) ἡ τοῦ Θεοῦ δοξολογία ἀεὶ ἐπετελεῖτο. Ἐπεσκίασεν οὖν ἐν αὐτῷ ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος διὰ τῆς πανάγνου μητρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἤρξαντο γίνεσθαι ἰάματα οὐκ ὀλίγα διαφόρων νοσημάτων. Ἀλλὰ καὶ φιλόθεοί τινες ἐπισυναχθέντες ᾐτήσαντο τὸν πατρίκιον ποιεῖν αὐτοὺς λοῦμα ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος λόγῳ τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, καὶ συγκροτούμενοι ὑπὸ τοῦ πατρικίου ἐποίουν τοῦτο μετὰ πίστεως». Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ὑπὸ τὸν ναὸν λουτρὸν παρήκμασε σὺν τῷ ναῷ. Ἔπειτα Ῥωμανὸς ὁ Α' ὁ Λεκαπηνὸς ἀνεκαίνισε μείζονα καὶ διὰ χρυσοβούλλου ἐπροίκισε δι' ἐτησίας γενναίας προσόδου καταστήσας ἅμα τὸ προσκύνημα ἐξάρτημα ἢ μετόχιον τῆς ἄνωθεν τῆς Χρυσοπόλεως μονῆς τοῦ Ῥαίκτορος κτλ. (Ἑορτ. σ. 164). Συνήθης πάντως ἦν ἡ σύστασις λουτροῦ κάτωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου (βλ. σ. 78). Ἐντεῦθεν ἔπειτα ἐφηρμόσθη καὶ εἰς ναοὺς ἁγίων· ὡς π.χ. τῶν Ἀρχαγγέλων (σ. 186) τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ναῶν. Εἰς τοὺς πρώτους συστηματικοὺς Ἕλληνας ἐρευνητὰς ὡς πρὸς τὰ ΚΠολίτικα ἁγιάσματα τάσσομεν τὸν ἀείμνηστον *Σιδερίδην*, οὗ τὴν βυζαντ. πεῖραν ἐξετίμησαν καὶ οἱ τοῦ Βατικανοῦ ἐκδόται παραλαβόντες αὐτὸν συνεργάτην εἰς τὰ Ἅπαντα τοῦ Σχολαρίου. Ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ», ἔτους ΙΖ', 1897 σειρὰν ἄρθρων «Περὶ τῆς ἐν ΚΠόλει μονῆς

τοῦ Σωτῆρος τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ἁγιάσματος»,[1] περὶ οὗ ἐν σ. 268 γράφει περίπου τὰ ἑξῆς : Τὸ ἁγίασμα τοῦτο ἐλέγετο τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ἐπανηγύριζε τῆς Μεταμορφώσεως κείμενον πλησίον τῆς ἁγίας Σοφίας «ἔξω ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ Σεράι-μπουρνοῦ» ὅπου ἐτελοῦντο διάφοροι ἰάσεις ἰδίως ποδαλγίας, ὡς ἀναφέρουσι διάφοροι περιηγηταὶ» (καὶ βυζ. χρονογράφοι) διὸ ἦν ὀνομαστὸν καὶ μνημονεύεται ὑπὸ τῶν βυζαντιολόγων. Κατὰ τὸν *Grellot*, «Relation nouvelle d'un voyage à Constantinople». Paris, 1680. «Περὶ τὸ κιόσκιον τοῦ Μποσταντζή-μπαση πηγή τις ἔστι καθ' ἅπαν τὸ ἔτος ἰδίᾳ ὅμως κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἐξαιρετικῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων σεβομένη. Ἀθρόοι προσέρχονται εἰς τὴν πηγὴν ταύτην, ἣν ὀνομάζουσιν ἁγίασμα, λούονται, χρίονται διὰ τῆς ὑπαρχούσης ἐν τοῖς πέριξ ἄμμου καὶ διηγοῦνται θαυμαστῶς ἐκτάκτους ἰδιότητας τοῦ σωτηριώδους ἐκείνου ὕδατος». Ὁ ἀρθρογράφος καὶ ἄλλους προσάγει πολλοὺς εἰς μαρτυρίαν περιηγητάς. Ἐγράφη καὶ ἀνέγνων ἐν Θ' «Θρακικῶν» τόμῳ (σ. 118—119) ὅτι, ὅπου ὑπῆρχε τὸ πάλαι ἱερὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πηγή, μετεβλήθη εἰς ἁγίασμα τῆς Θεοτόκου, ὅπως καὶ πᾶν φρέαρ, ὅπερ ἔκρυπτεν ἁγίαν εἰκόνα. Κατὰ τὸν *Gerlach* ὅμοιον ἁγίασμα ὑπῆρχε καὶ ἐν Κοντοσκαλίῳ ὡς ἐν Tagebuch, σ. 164 γράφει : «18 Μαρτίου 1576. Παρέστην σήμερον εἰς λειτουργίαν τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἐλπίδος, ἔχει αὕτη μίαν μόνον ἁγίαν τράπεζαν . . . εἶναι μικρὰ ἔχουσα εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀρχαγγέλων Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Δημητρίου κτλ. Ἐν τῷ προαυλίῳ καὶ ἐν τῷ νάρθηκι τεθαμμένοι εἰσὶ προϊστάμενοι τῆς μονῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας . . . ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας εἰσὶ πολλὰ θολωτὰ δωμάτια κρῆναι καὶ κινστέρναι», ἤτοι δεξαμεναὶ τροφοδοτοῦσαι τὸ ἁγίασμα καὶ τὰς κρήνας. Σαφέστερον ἐκφράζεται κατωτ. (σ. 484) διὰ τὸν ἅγιον Γεώργιον τῶν

---

1. σ. 234—236, 250—251, 257—259, 267—268, 276—279, 291—293, 309—310, 316—319, 323—325, 341—343 1898, 4—6, 10—11 ἀναγραφὴ διαφόρων θαυμάτων τοῦ Φιλανθρώπου Χριστοῦ. Τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας ταύτης, ἥτις ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς ἴδιον τεῦχος, ἀνομολογεῖ καὶ ὁ Γεδεών. Ὁ R. Demangel διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα γαλλ. σχολῆς τῷ 1939 ἐξέδοτο ἐν Παρισίοις ἀξιόλογον βυζαντιολογικὸν ἔργον τιτλοφορούμενον : «Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople. Εἰς σχῆμα φύλλου, ἐκ σ. 171, εἰκόνες 212. πίνακες 14. Ἐγράφη κατὰ τὸν Α' Εὐρωπ. πόλεμον, ὅτε τὸ γαλλικὸν σῶμα κατοχῆς εἶχε στρατοπεδεύσει ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Μαγγάνων παρὰ τὸ Σεράι—Μπουρνοῦ· διὸ καὶ ἐν τῷ V κεφαλαίῳ γίνεται ὁ προσήκων λόγος περὶ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη ἔπειτα σουλτανικὸν περίπτερον τὸ Ἰντζιλῆ-κιόσκι. Ἀλλ' ὁ σουλτὰν Μουρὰτ τῷ 1818 ἐσεβάσθη τὸ ἁγίασμα ἐπιτρέψας τοῖς Χριστιανοῖς νὰ προσέρχωνται εἰς προσκύνημα κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῆς ϛ' Αὐγούστου ἤτοι τῆς ἁγίας Μεταμορφώσεως. Ἐνταῦθα εἰς τὴν τοποθεσίαν Γκιοὺλ-χανὲ μεταξὺ τῶν εὑρεθεισῶν 212 εἰκόνων ἰδίᾳ ἀναλύφων ἐξέχει εἰς κάλλος τὸ μαρμάρινον τῆς Βλαχερνιτίσσης.

Ὑψωμαθείων, ἔνθα μετὰ τοῦ συνεκδήμου Scwheiger μετέβη κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς 23 Ἀπριλίου : «ὁ ναὸς ἔχει εὐρεῖαν αὐλὴν καὶ νάρθηκα, ὅπου ἵστανται αἱ γυναῖκες. ἐντὸς δὲ ἔχει πηγὴν θεραπεύουσαν τοὺς ἐκ πυρετοῦ πάσχοντας». Ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶναι ὁ κοινῶς λεγόμενος Κυπαρισσᾶς. Ἐν Ὑψωμαθείοις ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἁγιάσματα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς ἐν τῷ ἁγίῳ Νικολάῳ καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναλήψεως ἢ τῆς Παναγίας τῆς Χρυσαληθινῆς (κατὰ Σιδερίδην ἔνθ' ἀνωτ. σ. 140)

Τὰ τελούμενα θαύματα ἐν τῷ Νεωρίῳ ἀναγράφονται εἰς τὸν Μ. Συναξαριστὴν (ἔκδ.Ἀθηνῶν, 1950, σ. 486-9) «Αὐγούστου, 31. Ἡ ἀνακαίνισις τοῦ ναοῦ τοῦ τῆς ὑπεραγίας.. Θεοτόκου».

Νεωρίου ὁ οἶκος, ἁγνή, σοῦ πέλει
ἄλλος Σιλωὰμ τὰς ἰάσεις ἐκχέων.

Μέλλων δὲ νὰ ἀποθάνῃ ὁ πατρίκιος Ἀντώνιος ἀφῆκε τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ λουτρὸν εἰς τοὺς τυχὸν εὑρεθέντας φιλοθέους χριστιανοὺς ὑπὲρ ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας. Οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι ὄντες εὐτελεῖς καὶ πτωχοὶ καὶ οὔτε ἀρκετὸν ὕδωρ ἔχοντες διὰ τὸ λουτρόν, οὔτε ἄλλο τι εἰσόδημα ἐψυχραίνοντο βαθμηδὸν εἰς τὸ νὰ τελῶσι τὴν ἐν τῷ ναῷ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ ὡς καὶ τὴν τοῦ λουτροῦ θέρμανσιν καὶ ἐπὶ τέλους ὅλως παρημελήθησαν ἀμφότερα ταῦτα· ὅθεν τὸ μὲν λουτρὸν σχεδὸν ἠφανίσθη, διότι ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ ἥρπαζον τὰ ἐν αὐτῷ ἀναγκαῖα σκεύη, ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, οὖσα ὑψηλὴ καὶ μετέωρος καὶ πρὸς τούτοις καθὸ προξενοῦσα ἰατρείας εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, διετηρήθη ψαλλομένη καὶ δοξολογουμένη μόνον ὑφ' ἑνὸς ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἐλάμβανε πλούσια τὰ πρὸς ζωάρκειαν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος, τῆς ἐνοικούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ καὶ θαυματουργούσης.

«Ὅταν ὁ μακαριστὸς βασιλεὺς *Ρωμανὸς* κατασκεύαζε τὸ ἀνάκτορόν του καὶ εἶχε χρείαν ὕλης, λίθων δηλαδὴ καὶ ξύλων διὰ τὴν οἰκοδομήν, μαθὼν ὅτι ὁ οἶκος τῆς Θεοτόκου εἶχεν ἀρκετὸν ὑλικὸν ἐμελέτα νὰ τὸν κρημνίσῃ[1]. Ἀλλ' ὅμως ἡ Κυρία Θεοτόκος ὡς κατοικοῦσα διὰ τῆς χάριτός της εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον, δὲν ἠμέλησεν οὔτε ἐπέτρεψε τῷ βασιλεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μελετώμενα· ὅθεν φανεῖσα κατ' ὄναρ εἰς τὸν ἐπιστάτην τοῦ βασιλικοῦ οἴκου (ραίκτωρ λατινιστὶ) καὶ εἴς τινα ἄλλον νέον συγγενῆ τοῦ ραίκτωρος πα-

1. Ὁ *Πορφυρογέννητος* (Ἔκθ. βασ. τάξ. *Migne*, 112, στ. 324) γνωρίζει ἡμῖν, ὅτι καὶ μετὰ τοὺς χρόνους *Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος* τοῦ ἀνεγείραντος τὴν Νέαν μεγ. ἐκκλησίαν μετὰ τῶν δύο φιαλῶν, ὡς εἴδομεν, (ἄρα αὐτὸν τὸν ναὸν ἐπρόκειτο νὰ κρημνίσωσιν, ὃν νῦν ἀνέκτισε *Ρωμανὸς* ὁ *Λεκαπηνὸς* (920—944), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ εἰσερχόμενος εἰς τὸν ἐν Κ)πόλει ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου ἐνίπτετο ἐν τῷ λουτῆρι τοῦ ναοῦ προηγουμένως. Καὶ ἡ τάξις αὕτη ἦτο λίαν ἀρχαιοπρεπής, διότι εἰς τὴν ἐσχάτως ἀνακαλυφθεῖσαν ἀρχαιοτάτην βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως ὑπάρχουσιν ἑκατέρωθεν τῆς φιάλης λουτῆρες. (Βλ. *Γ. Σωτηρίου*, «Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία», σ. 224, εἰκ. 108,219).

ρήγγειλεν αὐτοῖς δι' ἀπειλῶν νὰ μὴ τολμήσωσι νὰ κρημνίσωσι τὸν ἐν τῷ Νεωρίῳ μικρὸν ναόν της. Ἐξυπνήσας λοιπὸν ὁ νέος ὑπῆγεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ ραίκτωρος καὶ ἐφανέρωσεν εἰς αὐτὴν τὴν ὀπτασίαν. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς ταῦτα, εἶπε δὲν θέλω νὰ ἔχω κρίσιν μετὰ τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ μάλιστα ἀνακαινίσατε τὸν μικρὸν οἰκόν της, ἐὰν που ἀνακαινισμοῦ χρήζῃ. Ὅθεν ἀντὶ νὰ κρημνίσωσι τὸ λουτρόν, τὸ ἐκαθάρισαν οἱ ἐπὶ τούτου ἀποσταλέντες καὶ μετὰ πάσης προθυμίας τὸ ἀνεκαίνισαν· ὅταν δὲ καὶ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου ἀνεκαινίσθη, ἐγένετο καὶ λουτρὸν μεγαλύτερον καὶ εὐρυχωρότερον. ὥστε νὰ κολυμβῶσιν ἀνέτως οἱ λουόμενοι. Τότε δὲ ἀνήφθη τὸ λουτρὸν καὶ ἐν αὐτῷ ἐλούσθησαν ὁ βασιλεὺς *Ρωμανὸς* καὶ *Κωνσταντῖνος* καὶ *Χριστοφόρος* καὶ εὐφρανθέντες διώρισαν νὰ δίδηται ἐνιαυσίως σολέμνιον, ἤτοι ἔξοδος βασιλικὴ εἰς τὸ λουτρὸν ἐκεῖνο, μὲ βασιλικὸν χρυσόβουλλον καὶ ἐχάρισαν αὐτὸ εἰς τὸ μοναστήριον τὸ καλούμενον τοῦ Ραίκτωρος, ἵνα φροντίζωσι περὶ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηρίου. Καὶ ὅσα μὲν προηγουμένως ἐγένοντο θαύματα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου, ταῦτα θὰ παραλείψωμεν, ἀναφέροντες ἓν καὶ δύο, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους μας.

«Γυνή τις ἔνδοξος ἔπεσεν εἰς χαλεπὴν ἀσθένειαν καὶ ἐπρήσθη τὸ σῶμά της, δαπανήσασα δὲ εἰς ἰατροὺς ὅλην τὴν περιουσίαν, δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ οὐδεμίαν ὠφέλειαν, ἐξακολουθοῦσα νὰ πάσχῃ πόνους δριμυτάτους. Ἤκουσε λοιπὸν περὶ τῶν τελουμένων θαυμάτων εἰς τὸν ἐν τῷ Νεωρίῳ οἶκον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ προσέτρεξεν εἰς αὐτὸν· προσμείνασα δὲ ἐκεῖ πολλὰς ἡμέρας καὶ μὴ ὠφεληθεῖσα τελείως ἐστενοχωρήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ πάθους της καὶ ἀνεχώρησε. Μετέβη δὲ εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου, ἔνθα προσπεσοῦσα παρεκάλει τὴν Θεοτόκον, ἐλέησόν με, λέγουσα, Μῆτερ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, διότι εἰς σὲ καταφεύγω, ἀπελπισθεῖσα ἐκ πάσης ἀνθρωπίνης βοηθείας. Ἔμεινε λοιπὸν ἐκεῖ ἡ γυνὴ ἡμέρας ἐννέα, ἡ δὲ Κυρία καὶ εὔσπλαγχνος Θεοτόκος φαίνεται κατ' ὄναρ εἰς τὴν πάσχουσαν καὶ λέγει αὐτῇ. Ὦ γύναι, τί φωνάζεις καὶ μὲ ἐνοχλεῖς καὶ τελείως δὲν ἡσυχάζεις ; Ἡ δὲ πάσχουσα ἀπεκρίθη. Ὦ Δέσποινα, οἶδα, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας μου πάσχω καὶ πειράζομαι, οὐχ ἧττον γινώσκουσα, ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὁ Υἱός σου καὶ Θεὸς ἡμῶν κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἁγίας γαστρός σου καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος κατέφυγον εἰς σέ, ἵνα εὕρω ἡ δυστυχὴς ἔλεος. Τότε ἡ Θεοτόκος εἶπεν εἰς αὐτήν. Ὕπαγε εἰς τὸν ταπεινόν μου οἶκον τοῦ Νεωρίου, ἔνθα ἀμέσως θὰ εὕρῃς τὴν ἰατρείαν τοῦ πάθους σου.

«Ἐξυπνήσασα λοιπὸν ἡ γυνὴ καὶ εὐχαριστήσασα τὸν Θεόν, ἐπανῆλθεν ἐσπευσμένως εἰς τὸ Νεώριον καὶ προσπεσοῦσα ἐκεῖ παρεκάλει οὕτω τὴν Θεομήτορα· ἐλέησόν με, Δέσποινα, καὶ ἐπίχυσον ἐπ' ἐμοὶ τὴν φυσικὴν εὐσπλαχνίαν σου. Ἐν ᾧ δὲ οὕτω ἐδέετο, ἀπεκοιμήθη καὶ βλέπει πάλιν τὴν Θεοτόκον συνοδευομένην ὑπὸ ὡραίου ἀνδρός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔλεγεν. Ἰδὲ τὴν

πάσχουσαν ταύτην γυναῖκα καὶ σχίσον τὸν ὀμφαλὸν αὐτῆς. Ἅμ' ἔπος δὲ ἅμ' ἔργον, ἐκτύπησε δηλαδὴ ἐκεῖνος τὴν κοιλίαν τῆς γυναικὸς διὰ τῆς ῥάβδου, τὴν ὁποίαν ἐκράτει, καὶ εὐθὺς ἐγένετο ἄφαντος μετὰ τῆς Θεοτόκου, Ἐξυπνήσασα δὲ ἡ γυνὴ ᾐσθάνθη ἀνυπόφορον δυσωδίαν ἐξερχομένην ἐκ τοῦ σώματός της· ὅθεν ἐκδυθεῖσα εὐθὺς καὶ πλυθεῖσα εἰς τὸ λουτρόν, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ μετὰ τῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας μεθ' ἑαυτῆς εἶχεν, ὑγιής. Προσκυνήσασα λοιπὸν τὸν ἅγιον ἐκεῖνον ναὸν καὶ θυμιάσασα αὐτὸν μὲ εὐωδίας ηὐχαρίστει καὶ ἐδοξολόγει τὴν Θεομήτορα καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν». Ἕτερον θαῦμα παράδοξον καὶ αὐτό. Εἰς τὴν μονὴν τῶν Γαλακρηνῶν ἔπασχεν ὁ μοναχὸς *Ἀντώνιος* ἀπὸ ρευματισμὸν ἰσχυρὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τοῦ ποδὸς καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς χειρουργ. ἐπεμβάσεως τῶν ἰατρῶν ἐξηράνθη καὶ παρέλυσεν ἐντελῶς ὁ ποῦς, καὶ περιεπάτει μονόπους ἐπὶ πενταετίαν εἰς τὴν μονήν. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀρμενίων, οὓς κατετρόπωσεν ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, φοβηθέντες οἱ μοναχοὶ κατέφυγον εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ διέμενον εἰς τὸ μετόχιον τῆς μονῆς των μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ὅπου συνήθως ἐγίνετο καὶ τὸ λούσιμον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Οὗτος ἐγκατελείφθη ἐκεῖ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἀδελφῶν, ἵνα ποτίζῃ τὰ ζῷα ἔφιππος διευθύνων αὐτά. ἀφιππεύσας ἐν τῷ σταύλῳ ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς φάτνης ἀναμένων τὸν σύντροφόν του, ἵνα κομίσῃ τὴν ῥάβδον του· ἀλλ' ὁ εὐλογημένος ἐβράδυνε πολὺ καὶ ἐστενοχωρεῖτο λίαν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ θεία λειτουργία. Τῷ ἐφάνη, ὅτι ἀπεκοιμήθη καὶ ὑπὸ θείας δυνάμεως ἁρπαγεὶς εὑρέθη εἰς τὴν τελουμένην ἱερουργίαν. «Ὅταν δὲ ὁ ἱερεὺς ὕψωσε τὸ Κυριακὸν σῶμα καὶ οἱ παριστάμενοι ἐφώνησαν τὸ «εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος» ἐξύπνησε μὲ τὴν φωνὴν ὁ Ἀντώνιος καὶ μεγαλοφώνως ἀνεβόησε : «Δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ ἐλεήσας με ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ διὰ πρεσβειῶν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου». Ἠγέρθη ἀμέσως ὅλως ὑγιὴς καὶ προσπεσών προσεκύνει τὴν Θεοτόκον καὶ χαρμοσύνως κατεφίλει τὴν εἰκόνα, καὶ μὲ τὰ χαροποιὰ δάκρυα κατέβρεχε τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ. Σημειωτέον ὅτι καίτοι ἰάθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ πατήσῃ στερεῶς τὸν ἰατρευθέντα πόδα, καὶ τοῦτο ἔπραξεν ἡ κυρία Θεοτόκος οἰκονομικῶς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἀντωνίου, ἵνα μὴ λησμονήσῃ τὴν χάριν καὶ χάσῃ τὴν εὐλάβειαν,[1] Βλ. τοῦ

---

1. Τοιαῦτα περίπου τερατουργήματα ἀνεκάλυψεν ὁ καθ. *Π. Καββαδίας* εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Ἐπιδαύρου «ἰάματα» 45 τὸν ἀριθμὸν ἐπὶ μαρμάρων ἀναγεγραμμένα καὶ ἅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν ἀξιολόγῳ ἐκδόσει τῷ 1891 : «Fouilles d'Epidaure», Vol. I, 1. 28–34. Ἀναφέρω ἓν καὶ μόνον σχετικὸν ἴαμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἔκτοτε ἐγένοντο διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον λαμβάνω ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ *P. Fiebig:* «Antike Wundergeschichten zum Studium der Wunder des Neuen Testamentes» (Bonn 1921). «*Σωστράτα Φεραία* παρεκύησε. Αὕτα ἐμπαντὶ ἐοῦσα φοράδαν εἰς τὸ ἰαρὸν ἀφικομένα ἐνεκάθευδε· ὡς δὲ οὐθὲν ἐνύπνιον ἐναργὲς ἑώρη, πάλιν οἰκαδε ἀπεκομίζετο, μετὰ δὲ τοῦτο συμβολῆσαί τις περὶ Κόρνους αὐτᾶι καὶ τοῖς ἑπομένοις ἔδοξε

Ἠλία Ἀλεξανδρίδου, «ὁ ἐν τῷ Νεωρίῳ ναὸς τῆς Θεοτόκου» ἐν τῇ «Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ», ΚΘ', 1909, σ. 213 καὶ 222.

6. Τερατία ἡ ἐν τοῖς ὕδασι ζωτικὴ δύναμις.—Ὁ καθαιρεθεὶς θαλάσσιος δράκων.—Ἡ πολλαπλῆ χρῆσις τῶν λουτρῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πρὸ τῆς μυήσεως καθαρτήρια καὶ ἁγνιστικά, μετ' αὐτὴν ἰαματικά.—Τὰ περιῤῥαντήρια, βέβηλοι καὶ ἀβέβηλοι.—Ἐξομολόγησις καὶ νηστεία, Ἀμφιαράειον, Τροφώνιον καὶ Ἀσκληπιεῖον Ἐπιδαύρου.—Διατάξεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου—Τὰ ἁγιάσματα ἐν μέσῳ τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως—Ἀναστενάρια εἰς τὸ Κωστῆ Ἀγαθουπόλεως,—Πίνδαρος «ὕδωρ μὲν ἄριστον»—Τὸ ἐξαίρετον θέαμα τοῦ Βοσπόρου—Τὰ πολυπληθῆ ἁγιάσματα—Ἡ πάγκαλλος πηγὴ τοῦ παραδείσου.

Ὁ Κύριος ἡμῶν ἐξεκάθηρε τὸν φοβερὸν Λεβιαθάν, τὸν Τυφῶνα, τὸν ἄγριον δράκοντα τῆς θαλάσσης, ὅστις διελαλήθη ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ «δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας, ἐμπαίζειν αὐτῇ». Οὗτος τὸ πάλαι εἶχε τρομοκρατήσει ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ θεαίνας τῆς θαλάσσης καὶ προυκάλει μεγάλας μάχας καὶ ἀναστατώσεις, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ψάλλει ἡ ἐκκλησία εἰς τὰ Θεοφάνεια: «Ἀδὰμ τὸν φθαρέντα ἀναπλάττει ῥείθροις Ἰορδάνου καὶ δρακόντων κεφαλὰς ἐμφωλευόντων διαθλάττει, ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων Κύριος, ὅτι δεδόξασται». Ὠδὴ α', τροπ. 2.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ὕδωρ ἦν ἐνδιαίτημα τοιούτων θείων καὶ ὑπερφυσικῶν ὄντων ἀπεδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πλὴν τῆς καθαρτικῆς καὶ ἁγνιστικὴ δύναμις· διὸ καὶ εἰς ἕκαστον ἱερὸν αἱ λούσεις τῶν μυουμένων προηγοῦντο καὶ αἱ ἱεραὶ πηγαὶ καὶ οἱ λουτρῶνες παρεῖχον καὶ τὴν ὑγιείαν τοῖς πάσχουσιν. Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις Μικρῶν Ἐλευσινίων ὁ ῥήτωρ *Ἰμέριος* (3,4) γράφει: «νῦν πλούσια μὲν Ἰλισσοῦ καὶ διαφανῆ τὰ νάματα καὶ τάχα Δηοῦς

τὴν ὄψιν εὐπρεπὴς ἀνήρ, ὃς πυθόμενος παρ' αὐτῶν τὰς δυσπραξίας τὰς αὐτῶν ἐκελήσατο θέμεν τὰν κλίναν, ἐφ' ἃς τὰν Σωστράταν ἔφερον, ἔπειτα τὰν κοιλίαν αὐτᾶς ἀνσχίσας ἐξαιρεῖ πλῆθος ζύμας πάμπολυ (ἔλμινθας Καβ.) δύο ποδονιπτῆρας· συνράψας δὲ τὰν γαστέρα καὶ ποιήσας ὑγιῆ τὰν γυναῖκα τάν τε πορουσίαν τὰν αὐτοῦ παρεφάνιξε (παρενεφάνιξε) ὁ Ἀσκλαπιὸς καὶ ἴατρα ἐκέλετο ἀποπέμπειν εἰς Ἐπίδαυρον» (σ. 7—8, Καββαδία σ. 29, 26). Βεβαίως πολλοὶ θὰ σκανδαλίζωνται, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐγίνοντο θαύματα. Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ τις ἡ θαυματοποιΐα αὕτη ἦτο ἀγυρτεία. 1) διόττι εἰς τὸν ναὸν μόνον ἐγίνοντο καὶ δὴ ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ καθ' ὕπνον. 2) Ὡρίζετο ἀμοιβὴ καὶ προσφορὰ εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ τῆς ἰατρικῆς *Ἀσκληπιοῦ*. Ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ ἱερεῖς ἀπετέλουν ἰατρικὸν σύλλογον, καὶ ἡ ἀναγραφὴ ἦτο εἶδος διαφημίσεως (βλ. *Rochas d' Aigium*, «La science des philosophes et l'art des thaumaturges dans l'antiquité». Paris, 1882. *O. Weinreich*, «Antike Heilungswunder». 1909. Ἀξιόλογον ἔργον συγκριτικὸν ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ διακρίβωσιν τῶν γενομένων ἰαμάτων). Οἱ ἀσθενεῖς ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηρὸν δίαιταν, αἱ καθάρσιαι πλύσεις καὶ αἱ ἄλλαι τῶν ἱερέων ὁδηγίαι ἑρμηνευόντων τὰ ὄνειρα κατὰ τὴν ἐν τῷ ναῷ ἐγκοίμησιν, καὶ δὴ ἡ πίστις ἐπέφερον πολλάκις τὴν θεραπείαν (βλ. κατ.).

(=Δημήτηρ) μαντεύεται πάλιν ὁ ποταμὸς τὰ μυστήρια.»[1] Πρὸ τῶν Μεγάλων οἱ κήρυκες διελάλουν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως: «ἄλαδε μύσται» δηλ. πορεύεσθε εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐλάμβανον τὸ καθαρτήριον βάπτισμα, ἥτις ἁμίαντος οὖσα κλύζει «πάντα τ' ἀνθρώπων κακά». Ἐνταῦθα ἱεροποιεῖτο καὶ ἀπέβαλλε τὸ κοσμικὸν ὄνομα ὁ *Ἱεροφάντης*, οὕτω πλέον κατὰ τέλεσιν τῶν μυστηρίων καλούμενος[2]. Δεύτερον λουτρὸν ἠκολούθει ἐν Ἐλευσῖνι ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς κρήνης, ἥτις ἔκειτο παρὰ τὰ μεγάλα προπύλαια. Ἐκεῖ εἰς ἕκαστον τῶν 8 κρουνῶν εἶχον καὶ λεκάνην, ὅπου οἱ μύσται ἐλούοντο διὰ περιχύσεως, καὶ οὕτω εἰσήρχοντο καθαροὶ εἰς τὸν ἱερὸν περίβολον. Καὶ τὸ ἐν ἄστει Ἐλευσίνιον εἶχε τὴν φιάλην πρὸς πλύσιν τῶν χειρῶν τῶν πιστῶν.[3] Τὰ αὐτὰ ἐτελοῦντο καὶ ἐν Δελφοῖς εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κασταλίας, ἔνθα ἐπίσης πρὸ τῶν καθαρσίων ἐτηρεῖτο νηστεία, καὶ οὐ μόνον οἱ προσκυνηταὶ ἐλούοντο πρὶν τῆς ἐξαγορεύσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ προμάντις. «Κασταλία δὲ πηγὴ ἐν Πυθίᾳ (Πυθῶνι) εἰς ἣν λούουσι τὰς ἱεροδούλους παρθένους μελλούσας θεοπρόπιον φθέγγεσθαι παρὰ τῷ τρίποδι[4]». Καὶ ἐν γένει οἱ ἱερεῖς καὶ μάντεις πρὸ πάσης θυσίας ἔδει νὰ καθαρίζωνται· ὅθεν καὶ ὁ *Πορφύριος* ἐγκαλῶν τούτοις ἐπὶ ἀμελείᾳ παρατηρεῖ: «Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιεσαμένοις οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν[5]».

Εἰς τὰ προπύλαια τῶν ἀρχαίων ναῶν ὑπῆρχον τὰ περιρραντήρια, ἔνθα πᾶς τις ἀπονιπτόμενος ἢ περιρραινόμενος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν. Κατὰ τὸν *Λουκιανόν*, περὶ θυσιῶν 13 «τὸ μὲν πρόγραμμά φησι μὴ εἰσιέναι εἴσω τῶν περιρραντηρίων, ὅστις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας». Ὅριον δὲ ἦν τοῦ ναοῦ τὸ περιρραντήριον, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ *Πολυδεύκης* (I, 8): «εἴη δ' ἂν ὁ μὲν εἴσω τῶν περιρραντηρίων τόπος ἔνθεος, ἱερός, καθιερωμένος, ἀβέβηλος, ὁ δὲ ἔξω βέβηλος». Γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς θρησκευομένους τὸ ὕδωρ ἐθεωρεῖτο καθαρτικὸν καὶ ἀπαραίτητον εἰς πάντα εἰσερχόμενον πρὸς λατρείαν ἐν ἱερῷ χώρῳ. Παρὰ τὴν πύλην ὑπῆρχε τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ, ὡς

---

1. Βλ. *Γουδῆ*, «Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσῖνος», σ. 28.
2. *Εὐριπ.* Ἰφιγ. Ταύρ. 1193. βλ. *Γουδῆ* 43—44.
3. Αὐτ. σ. 60.
4. Σχολ. εἰς *Εὐριπ.* Φοιν. 224.
5. «Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων» 11,19 καὶ ὁ *Ἡσίοδος* «κάδ' δύναμιν δ' ἔρδειν ἱέρ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν ἁγνῶς καὶ καθαρῶς» Ἔργ. Ἡμ. 336. Α Π. Ἀραβαντινοῦ, «Ἀσκληπιὸς καὶ Ἀσκληπιεῖα», Λειψία, 1907, σ. 15. *Τ. Σακελλαρίου*, «Τὰ λουτρὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» Ἀθῆναι, 1940. Τοῦ ἥρωος Ἀμφιαράου ὑπῆρχε ναὸς καὶ ἐν Συκαῖς (Γαλατᾶς) τοῦ Βυζαντίου (*Μελετίου* γεωγραφία Γ', σ. 64). Περὶ ἱερῶν πηγῶν καὶ ἰαματικῶν λουτρῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ περισπούδαστον ἔργον (μετὰ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας) τοῦ *Chr. Fr. Harless*, «Die Zämtlichen Heilquellen und Kurbäder κτλ». Leipzig, 1846—1848. Ὁ καθηγητὴς κ. *Εμμ. Ἐμμανουὴλ* ἔγραψεν ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς φαρμακευτικῆς, Ἀθῆναι 1935, «Λουτρὰ καὶ ἰαματικὰ ὕδατα ἐν τῇ ἀρχαιότητι», ἃς ἔχῃ τοῦτο ὑπ' ὄψιν εἰς β' ἔκδοσιν.

εἴπομεν. «Ἀλλ' ὁ μὲν παῖς, δι' οὗ τῆς χειρὸς ῥέει τὸ ὕδωρ, Λακεδαιμονίων ἐστί, οὐ μέντοι τῶν γε περιῤῥαντηρίων οὐδέτερον». Ταῦτα γράφει ὁ *Ἡρόδοτος* (I, 51) περὶ τοῦ Κροίσου, ὅστις δύο περιῤῥαντήρια, χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν, ἀνέθηκεν εἰς τοὺς Δελφούς, καὶ εἰς τὸ ἓν ἐπλαστογραφεῖτο τὸ ὄνομα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ *Ἕκτωρ* πρὶν ἢ προσενέγκῃ τῷ *Διὶ* θυσίαν νίπτει τὰς χεῖρας :

«χερσὶ δ' ἀνίπτοισι *Διὶ* λείβειν αἴθοπα οἶνον ἄζομαι»
(ἄζομαι, εὐλαβοῦμαι, φοβοῦμαι).
ἡ θυσία δι' οἴνου. πλῆρες τοῦτο παρ' Ἡσιόδῳ Ἔργ. καὶ ἡμερ. 724 :
«μηδέ ποτ' ἐξ ἠοῦς *Διὶ* λειβέμεν αἴθοπα οἶνον
χερσὶν ἀνίπτοισιν μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισιν».

Τὴν ἀρίστην περὶ τοῦ ἔθους τούτου ἑρμηνείαν παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ *Ἱπποκράτης* «Περὶ ἱερᾶς νούσου» 2 : «ὅροις τοῖσι θεοῖσι τῶν ἱερῶν καὶ τῶν τεμενέων ἀποδεικνύμενοι ὡς ἂν μηδεὶς ὑπερβαίνῃ, εἰ μὴ ἁγνεύει· εἰσιόντες δὲ περιῤῥαινόμενοι, οὐχ ὡς μιαινόμενοι, ἀλλ' εἴ τι καὶ πρότερον ἔχοιμεν μῦσος τούτου, ἀφαγνιούμενοι». Οὕτως ἐπιστεύετο, ὅτι εἰς τὰ ὕδατα εὕρισκον καθαρτήριον δύναμιν, ὡς ἐκείνην, ἣν ἐζήτουν εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος· ὅθεν ὁ *Ἕκτωρ* ἀνωτέρω ἐφοβεῖτο νὰ προσφέρῃ σπονδὰς εἰς τὸν *Δία* ἀνίπτοις χερσὶν καὶ ὁ *Ἀγαμέμνων* διέταξε τὸν λαὸν πρὶν δώσῃ τὰς ἑκατόμβας εἰς τὸν χολωθέντα Ἀπόλλωνα νὰ λουσθῇ εἰς τὴν θάλασσαν (Ἰλ. Α', 313). Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ ὕδατος ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν ἀρχαίων δὲν ἦτο μόνον καθαρτικὴ καὶ ἁγνιστική, ἀλλὰ καὶ θεραπευτικὴ καὶ μάλιστα εἰς τὰ μαντικὰ θεραπευτήρια. Ἐν Ἀττικῇ παρὰ τὸν Ὠρωπὸν ὁ ἥρως *Ἀμφιάραος* κατεπόθη μετὰ τοῦ τεθρίππου ὑπὸ τῆς γῆς καὶ ἐξεβράσθη ἐκ τῶν ὑποχθονίων ἔπειτα ὡς ἰατὴρ θεὸς καὶ μάντις. Εἰς τὰ ἰαματικὰ ἐν Ἀμφιαραείῳ λουτρά, ἀποτελοῦντα σπουδαιότατον τμῆμα τοῦ θεραπευτηρίου, ὑπῆρχον ψυχρὰ καὶ θερμὰ ὕδατα. Διὰ τὰς ποικίλας ἰάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐστεφάνωσαν τὸν *Ἀμφιάραον* (δηλ. τὸ ἄγαλμα) χρυσῷ στεφάνῳ «ἐπειδὴ ὁ θεὸς καλῶς ἐπιμελεῖται τῶν ἀφικνουμένων Ἀθηναίων εἰς τὸ ἱερὸν ἐφ' ὑγιείᾳ καὶ σωτηρίᾳ πάντων τῶν ἐν χώρᾳ». (Παυσανίας) [1]. Εἰς τὸ Τροφώνιον ὑπάρχουσι λουτῆρες κατὰ

1. «Ἔστι δὲ Ὠρωπίοις πηγὴ πλησίον τοῦ ναοῦ, ἣν Ἀμφιαράου καλοῦσιν, οὔτε θύοντες οὐδὲν ἐς αὐτήν, οὔτ' ἐπὶ καθαρσίοις ἢ χέρνιβι χρῆσθαι νομίζοντες· νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν· ταύτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὸν Ἀμφιάραον λέγουσιν ἤδη θεόν» Παυσαν. I, 34, 4. Ἡ πηγὴ οὕτως ἐθεωρεῖτο ἱερὰ καὶ οὔτε λουτρὸν οὔτε νῖψις χειρῶν ἐπετρέπετο· ἦτο ἄψαυστον τὸ ὕδωρ (σωστὸν ἁγίασμα)· ἐντὸς δὲ τοῦ ἁγιάσματος τούτου, ὅπερ ἔκειτο εἰς τὸ «ἄδυτον», ἐρρίπτοντο καὶ τὰ δύο νομίσματα (ἄλλοι γράφουν 9 ὀβολοί), ὅπως νῦν εἰς τὸν ἁγιασμὸν ῥίπτουν οἱ χριστιανοί. Ἐκτὸς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ *Βασ. Λεονάρδου*, ὅστις ἔκαμε τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἀμφιαρείου, βλ. καὶ Dörrbach «De Oropo et Amphiaraio sacro». Paris, 1884.

μέρος. Κατέρχεται δὲ ὁ μυούμενος ἐν τῷ ἄντρῳ οὕτω : Φέρουσι αὐτὸν εἰς τὸν ποταμὸν Ἔρκυναν καὶ λούουσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς δύο μειρακίσκοι χρίοντες ἐλαίῳ καὶ παραδίδουσιν εἰς τοὺς ἱερεῖς· οὗτοι ὁδηγοῦσιν αὐτὸν εἰς τὸ μαντεῖον, εἰς τὰς παρακειμένας δύο παραπλεύρους ἱερὰς πηγάς. «Ἐνταῦθα δὴ χρὴ πιεῖν». Αἱ ἀντιμέτωποι πρὸς τὸ ἄκρον πηγαὶ εὑρίσκονται μέχρι σήμερον εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς Λεβαδείας ἐντὸς συσκίου ἄλσους. Κάτωθεν δὲ ἀκριβῶς τοῦ ἄντρου πηγάζει ὁ ποταμός. Εἰς τὸ εἰς ἄκρον μυστικοπαθὲς τοῦτο μέρος ἔπινε τὸ μαντικὸν ὕδωρ ὁ προσερχόμενος ἀπὸ πηγῆς διαυγεστάτης καὶ παφλαζούσης ἐκ τῆς ἀφθονίας τοῦ ὕδατος, σκιαζομένης καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ δυάδος αἰωνοβίων καὶ συνηρεφῶν πλατάνων καὶ πλαισιουμένης ὑπὸ ὀγκωδῶν βράχων. Ἀρύεται οὕτω «τὸ Λήθης τε ὕδωρ καλούμενον, ἵνα λήθη γένηται οἱ πάντων, ἃ τέως ἐφρόντιζε, καὶ ἐπὶ τῷδε ἄλλο αὖθις ὕδωρ πίνει Μνημοσύνης, ἀπὸ τούτου τε μνημονεύει τὰ ὀφθέντα οἱ καταβάντι» [1]· τότε (δηλ. κατήρχετο εἰς τὸ ἄντρον τοῦ μάντεως· «κατάβασις δὲ οὐκ ἔστι πεποιημένη σφίσιν ἐς τὸ ἔδαφος· ἐπειδὰν δὲ ἀνὴρ ἔρχεται παρὰ τὸν *Τροφώνιον*, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν, καταβάντι δὲ ἔστιν ὁπῆ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος σπιθαμῶν δύο τὸ εὖρος, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς». Ἐνταῦθα διὰ τῆς στενῆς ταύτης ὀπῆς προεμβάλλων τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐνέπιπτεν εἰς τὸ ἄντρον, «ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὠκύτατος συλληφθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἂν ἄνθρωπον» [2]. Καὶ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπου τεράστια ἐτελοῦντο ἰάματα, ψυχρὰ καὶ θερμὰ λουτρὰ προηγοῦντο τῆς εἰς τὸ ἄδυτον εἰσαγωγῆς τοῦ νοσοῦντος, ὅπου διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως ἐπήρχετο ἡ ἴασις [3].

Τὰ λεγόμενα ἰάματα ἢ τὰς θεραπείας τῆς Ἐπιδαύρου ἡρμήνευσεν ὁ *Καββαδίας* ὁ ἐνεργήσας τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀνακαλύψας τὰς σπουδαίας ἐπιγραφάς. Παρεμβάλλομεν ὧδε αὐτολεξεὶ τὰ γραφόμενα, πρὸς ἃ ἔχομεν ριζικὰς ἀντιρρήσεις. Προχείρως λέγομεν, ὅτι γενικῶς εἶναι παραδεδεγμένον, ὅτι ὁ *Ἀσκληπιὸς* ἐθεοποιήθη παρ' Ἕλλησιν, ὅτι τὴν ἰατρικὴν ἤσκησε καὶ βοτάνας πρὸς τοὺς πάσχοντας ἐπενόει ἐκ τῆς γῆς ἐπιστήμῃ ταύτας ἐφευρίσκων» κατὰ τὸν *Μέγαν Ἀθανάσιον» (Migne,* Patr. gr. 25, στ. 184). Ἐπομένως ἐθεράπευε διὰ φαρμάκων, ἄλλως θὰ εἶχον παραδώσει εἰς ἡμᾶς οἱ γράψαντες τὴν θαυματουργικὴν τέχνην. Ἀλλ', ὡς βλέπομεν καὶ εἰς τὰ «ἰάματα», ὁ ἀσθενὴς ὑπεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς καθάρσεις καὶ ἄλλας προπαρασκευὰς διὰ

---

1. *Παυσανίας* IX, 39,7.

2. Αὐτ. IX, 39,11. Βεβαίως ὅπως τρομερὰ ἦν ἡ διείσδυσις εἰς τὸ ἄντρον, οὕτω καὶ τὰ ἀκούσματα· διὸ καὶ ὁ μυηθεὶς οὐδέποτε ἐγέλα διὰ βίου, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία *«ἐς Τροφωνίου μεμάντευται»* ἐπὶ τῶν ἀγελάστων.

3. Ἐπειδὴ ὑπάρχει ὁμοιότης τις εἰς τὰ θαύματα, ὡς εἴδομεν εἰς τὴν ἐν τῷ Νεωρίῳ ἴασιν τῆς γυναικὸς ὑπὸ τῆς Θεοτόκου μετὰ τὰ ἀνωτ. λεχθέντα προσθέτομεν καὶ ταῦτα.

τὴν ἐπικειμένην ἰατρικὴν ἐπέμβασιν. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἱερέων πρόχειρον ἐξέτασιν ἐλάμβανεν ὁ ἀσθενὴς ὁδηγίας πρὸς ἀνακούφισιν ἐκ τοῦ πάθους καὶ πρὸς τελείαν ἐνίοτε θεραπείαν. Ἡ ἐγκοίμησις ἐγίνετο εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον ἀνάγκην ἐγχειρήσεως. Ἀλλὰ διερωτᾶταί τις, διατί ἡ ἐγκοίμησις αὕτη ἐν τῷ ναῷ μάλιστα καὶ ἱεροκρυφίως ἡ τέλεσις τῆς θαυματουργίας εἰς τὸ ἄβατον ἢ ἄδυτον μέρος αὐτοῦ; Διατί νὰ μὴ γίνηται ἐν πλησιφαεῖ ἡμέρᾳ καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων; Εἶτα ἄλλη μαγγανεία ἐπηκολούθει, τὰ ὄνειρα. Οἱ ἐγκοιμηθέντες ἐν τῇ ὑπερδιεγέρσει τῶν νεύρων ἔβλεπον σχετικὰ πρὸς τὴν θεραπείαν ὄνειρα, ἀφοῦ ὕπνωττον μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἐμφανίσεως καθ' ὕπνον τοῦ θεράποντος θεοῦ. Ἀφυπνιζόμενοι ἐὰν δὲν ἠξιοῦντο τῆς θείας ἐμφανίσεως διηγοῦντο τὸ ὅραμα εἰς τοὺς ἱερεῖς, οἵτινες ἔκαμνον συνήθως τὰ θαύματα, διότι ἦσαν ἀσκληπιάδαι παρέχοντες ὁδηγίας καὶ φάρμακα. Ἀλλ' ὑπάρχει μαγγανεία καὶ ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς. Ἐκτίθενται τερατώδεις θεραπεῖαι καὶ ὅλως ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καὶ τὸ τελευταῖον, ὅπερ περιτράνως ἀποδεικνύει τὴν ἀγυρτείαν, εἶναι, ὅτι ἐκ τῶν προτέρων καθωρίζετο καὶ ἡ ἰατρικὴ ἀμοιβή! (βλ. Hamilton, «Θαύματα ἐν ἐθνικοῖς καὶ χριστιανικοῖς ναοῖς», 1906). Ἀλλ' ἂς ἀκούσωμεν τὸν Καββαδίαν.

«Τὰ ἀναγεγραμμένα ἰάματα εἶναι κυρίως εἰπεῖν θαύματα, διότι ἅπαντα γίνονται οὐχὶ διὰ θεραπευτικοῦ τινος μέσου, ἀλλὰ δι' ὀπτασίας, διὰ τῆς καλουμένης ἐγκοιμήσεως. Ὁ ἀναγινώσκων αὐτὰ νομίζει ἀληθῶς, ὅτι ἀναγινώσκει τὰ ἐν Συναξαρίοις θαύματα τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας μας! καὶ πείθεται, ὅτι καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θρησκεία εἶχε τοὺς θαυματουργοὺς αὐτῆς ἁγίους καὶ τὰ μοναστήριά της, διότι ἅγιος κατὰ τὴν χριστιανικὴν τῆς λέξεως σημασίαν ἦτο ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ μοναστήριον τὸ ἱερόν. Ὁ *Ἀριστοφάνης* ἄρα, διακωμῳδῶν ἐν τῷ «Πλούτῳ» αὐτοῦ τὰς δι' ἐγκοιμήσεων θεραπείας τῶν ἀσθενῶν ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κατ' οὐδὲν παρεμόρφωσε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐξέθηκε τὰ πράγματα ὡς εἶχον ἀκριβῶς κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους.

«Οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἱερὸν ἀσθενεῖς, ἀφ' οὗ ἐτέλουν τινὰς ἱεροτελεστίας συντελούσας εἰς τὸ νὰ ἐξάρωσι τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὸ θεῖον (ἴδε σ. 70) κατεκλίνοντο ἐν τῷ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ *Ἀσκληπιοῦ* ἀβάτῳ. Ἐν ᾧ δὲ ἐκοιμῶντο ἐνεφανίζετο ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ἐθεράπευεν αὐτούς, ὥστε τὴν πρωΐαν ἐξήρχοντο οὗτοι ἐκ τοῦ ἀβάτου ὑγιεῖς. Ἂν οἱ ἀσθενεῖς ἔβλεπον ὄνειρόν τι, ὅπερ ἐξήγουν μετὰ ταῦτα οἱ ἱερεῖς, ἢ ἂν αὐτὸς ὁ θεὸς ὑπεδείκνυεν αὐτοῖς τὰ πρὸς θεραπείαν μέσα, τὴν χρῆσιν δηλ. φαρμάκων κ.τ.λ. θὰ ἐδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσκεῖτο θεραπευτική τις τέχνη. Τὸ συμπέρασμα ὅμως τοῦτο ἀποκλείεται καθ' ὁλοκληρίαν, ἀφ' οὗ οὐδὲν τοιοῦτον ἐγίνετο, ἀλλ' ὁ *Ἀσκληπιὸς* ἐμφανιζόμενος ἐθεράπευεν αὐτὸς ἀμέσως τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐξ ἄλλου δὲν δύναταί τις νὰ πειραθῇ δηλ. ὅτι ἡ θεραπευτική τις τέχνη ἠσκεῖτο ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τὰ ἰάματα πραγματικῶς ἐγίνοντο, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς ἀπέδιδον αὐτὰ τῷ θεῷ θέλοντες οὕτως καὶ τὴν ἐπιση-

μότητα τοῦ ἱεροῦ νὰ ἐπαυξήσωσι καὶ τὴν ἰατρικὴν αὐτῶν τέχνην μυστικὴν νὰ τηρῶσιν. Τοιοῦτος τις ἰσχυρισμὸς ἐδύνατο νὰ ἔχῃ πιθανότητά τινα, ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ ἀνθρωπίνως δυνατῶν ἰαμάτων, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ χωλῶν καὶ τυφλῶν, περὶ γυναικὸς φερούσης τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ πέντε ἔτη καὶ τῶν τοιούτων.

«Συμπέρασμα τῶν εἰρημένων εἶναι, ὅτι ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου ἀνάπτυξις καὶ ἔξαρσις τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ μεγάλη τοῦ ἱεροῦ τούτου ἐπισημότης δὲν ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς ἐν αὐτῷ ἀσκήσεως ἰατρικῆς τινος τέχνης, διότι οὐδεμία θεραπευτικὴ ἠσκεῖτο ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ τῆς δεισιδαιμονίας καὶ εὐπιστίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὅτι δὲ τοιαῦτα ἀποτελέσματα ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ εἰς τὸ θεῖον πίστις, ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς Ἐπιδαύρου ἐδύνατο τοσοῦτον νὰ ἐξαρθῇ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἁπλῶς διὰ μέσων στηριζομένων ἐπὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἄνευ ἀσκήσεως ἐν αὐτῷ θεραπευτικῆς τινος τέχνης, δὲν ἔχει τι τὸ παράδοξον δι' ἡμᾶς ἔχοντας ὑπ' ὄψιν αὐτὰ τὰ σήμερον τελούμενα ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς ἰάματα. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ γινόμενα ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας ἐν Lourdes, οὔτε ἐν τῷ ναῷ τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν Τήνῳ· ἀρκεῖ νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς θαύματα γινόμενα ἐν μέσαις Ἀθήναις, τὰ μετὰ τοσαύτης βεβαιότητος καὶ πειθοῦς ἀναγγελλόμενα καὶ διαδιδόμενα, ὥστε καὶ ἀνεπτυγμένους ἀνθρώπους νὰ ἐμβάλλωσιν ἀληθῶς εἰς πειρασμὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ταῦτα νὰ γίνωνται ὑπ' αὐτῶν πιστευτά. Ἄλλως οὐδὲ δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι τινὰ τῶν κατ' ἐπίφασιν θαυμάτων τούτων εἶναι ἀληθῶς πραγματικὰ ἰάματα γινόμενα εἰς κατὰ φαντασίαν ἀσθενεῖς, εἰς νευροπαθεῖς καὶ ὑστερικοὺς ἀνθρώπους» (270-275)[1].

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν περὶ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῶν πηγῶν. Πρὸς τὸν εἰρημένον λοιπὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ, οὐ μόνον διετηρήθησαν αἱ πηγαὶ αἱ ἱεραί, ἀλλὰ καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τὰ ὕδατα καθηγιάσθησαν διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας, καὶ τὸ βάπτισμα ἐκείνου ἔμελλε νὰ γένηται «φώτισμα, ἀφθαρσίας ἔνδυμα καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας» διὰ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ [2], καὶ τὰς ὀκτακρόνους καὶ ἐννεακρόνους τῶν ἀρχαίων ἱερὰς πηγὰς ἔμελλον ν' ἀντικαταστήσωσι διὰ τῶν βαπτιστηρίων, ἅτινα καὶ «πηγαὶ ἱερῶν ναμάτων» καὶ «κολυμβῆθραι τοῦ πνεύματος» ὀνομαζόμενα ἦσαν ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα [3] καὶ διὰ τῶν ἐν τοῖς τῶν ναῶν προπυλαίοις ἢ ἐν τῷ «μεσιαύλῳ» περιστύλων συνήθως φιαλῶν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς φιάλης τῆς ἁγίας Σοφίας.

---

1. *Καββαδία* «Τὸ ἱερὸν τοῦ *Ἀσκληπιοῦ* ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν κτλ.» Ἀθῆναι, 1900 σ. 270—275. Τὰ ἰάματα ἐξεδόθησαν καὶ ἰδιαιτέρως εἰς μέγα σχῆμα ἐφημερίδος πολυτελῶς μετὰ γαλλικῶν σημειώσεων.

2. *Γ'ρηγ. Ναζιανζ.* λόγ. εἰς τὸ βάπτισμα κεφ. μ'.

3. Ἦσαν εὐμεγέθη κτίρια ἰδίᾳ ἐν ταῖς μητροπόλεσιν, ὅπου ἠδύναντο ἑκατοντάδες νὰ βαπτισθῶσι συγχρόνως βλ. *Καλλινίκου*, «Ὁ χριστιανὸς ναός», σ. 92 ἑ.

ἔνθα ῥόος κελαδῶν ἀναπάλλεται ἠέρι πέμπειν
ὅλκὸν ἀναθρώσκοντα βίῃ χαλκήρεος αὐλοῦ
ὅλκὸν ὅλον παθέων ἐλατήριον κτλ [1].

Ἐξηνέχθη καὶ ὑπεστηρίχθη ἡ γνώμη, ὅτι τὰ ἐν Κ)πόλει καὶ τῇ λοιπῇ Θράκῃ ἁγιάσματά εἰσι λείψανα ἀρχαίων [2]. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἐν Ἀθήναις τὸ περιοδικόν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἐν πολλοῖς γνώμης εἶναι καὶ ὁ *Μ. Γεδεών*· καὶ οὗ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὰ λουτρὰ ἐν τοῖς ναοῖς (βλ. κατωτ.) εἰς ἃ κατ' ἀρχὰς ἔλουον μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοὺς ἐθνικούς, κατὰ τὰς Ἀποστ. διαταγάς, ἀρχαία κληρονομία δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ πρᾶξις αὐτή, καίτοι πρωθύστερος· διότι, ὡς εἴδομεν, οἱ ἀρχαῖοι πρὸ τῆς διδασκαλίας ἐλούοντο. «Ὑπόγειά τινα πανάρχαια, κείμενα ἐν τοῖς προαστείοις (τῆς Κ)Πόλεως)». Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐν ἁγίοις *Μαρκιανοῦ οἰκονόμου* τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ ἀνεγειρομένου ἐντὸς μεγάλου ναοῦ τῆς ἁγίας *Ἀναστασίας*, «τοῦ ἐν τοῖς *Δομνίνου ἐμβόλοις* ὄντος» ὅπου καὶ τὰ λείψανα τῆς μάρτυρος. Ὁ βιογράφος παραβάλλων αὐτὸ πρὸς τὴν «Προβατικὴν κολυμβήθραν» γράφει: «Ἐνταῦθα δὲ μείζω τὰ θαύματα· ἐκεῖ μὲν γὰρ διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου τοῖς ὕδασιν ἐπιφοιτήσεως ἕνα μόνον καὶ αὐτὸν δυσχερῶς ὑπῆρχε θεραπεύεσθαι . . . ἐν τούτῳ δὲ δεσποτικῆς οὔσης τῆς χάριτος καὶ ἐπιφανείας ἁμαρτημάτων μὲν οἱ τῷ ἁγίῳ φωτίσματι προσιόντες ἄφεσιν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ τῷ σεπτῷ οἴκῳ προστρέχοντες καὶ νόσων ποικίλων καὶ πάσης βιωτικῆς ἀπαλλάσσονται δυσκολίας. Ἔδειξε δὲ ὁ πατήρ, ὅτι τῆς Προβατικῆς εἰργάσατο σχήματι· καὶ γὰρ ὑδρίοις τὸν ὄροφον καταμερίσας καὶ χρυσολίθῳ κατακοσμήσας τὰ τῶν νοσούντων ἀπειργάσατο σχήματα . . .» (Ἑορτολ. Γεδεών, σ. 275).

Τὰ ἁγιάσματα ἐν τοῖς προαστείοις τῆς Κ)Πόλεως εὑρίσκονται ἐν μέσῳ θελκτικῶν λειμώνων καὶ τερπνῶν παραδείσων ἐπὶ ἀναπεπταμένου ἐδάφους, ὅπως τὸ Βαλουκλῆ. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον, ὅτι ἀνέκαθεν αἱ θρησκευτικαὶ πράξεις συνεδέθησαν πρὸς τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως καὶ προσφέρονται τῷ πλάστῃ ἐν μέσῳ ἁλσωδῶν καὶ καταρρύτων παραδείσων. Τὰ ἀναστενάρια—λείψανον τῆς διονυσιακῆς λατρείας—μέχρι σήμερον τελοῦνται εἰς τὸ χωρίον Κωστῆ τῆς Ἁγαθουπόλεως ἐπὶ δασώδους ἐκτάσεως 2—8 στρεμμάτων, ὅπου εὑρίσκονται τὰ ἑξῆς ἁγιάσματα 1) τοῦ ἁγ. *Κωνσταντίνου*, 2) τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, 3) τοῦ ἁγ. *Παντελεήμονος*, 4) τῆς ἁγ. *Παρασκευῆς*, 5) τοῦ προφ. *Ἠλιοῦ* καὶ 6) τοῦ ἁγ. *Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου* [3]. Εἰς τὴν πλέον περι-

---

1. *Σιλεντάριος*, «ἔκφρασις ἁγ. Σοφίας», στίχ. 596—8.

2. Νεολόγου Ἐπιθεώρησις II, Κ)Πολις 1893, σ. 224—5,8 II. 41,2 κ. ἄ. Βλ. ἐν τέλει παράρτ., διότι τὸ περιοδικὸν ἐσχάτως ἠγόρασα.

3) Περὶ τῆς ἐξαιρέτου τῶν ἁγιασμάτων τοποθεσίας μνημονεύομεν ὧδε τῶν «εὐπεριγράπτων πηγῶν» τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δέρκων Ἀρβανιτοχωρίου (Βέσκοζ) ὅπου πολυ-

καλλῆ [1] καὶ ἀξιοθέατον ἔξοχὴν τῆς Κ)πόλεως, τὸν Βόσπορον, ὅπου ἡ ἀνθρωπίνη φιλόκαλος προσπάθεια συναμιλλᾶται πρὸς τὰ ἐξαίρετα τῆς φύσεως δῶρα, ὑπάρχουσι τὰ πολυπληθέστερα ἁγιάσματα [2]. Οἱ ἀρχαῖοι ἐκπληττόμενοι πρὸ τοῦ μεγαλείου πολυδίνου ποταμοῦ προσέφερον αὐτῷ λατρείαν, ὅπερ ἀπηχοῦσι καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων : «Ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμόν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι» (ιϚ', 13). Ὁ ὑψιπέτης Θηβαῖος ἀοιδὸς ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐν Βοιωτίᾳ ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων καὶ τὴν ἐκ τούτων δαψίλειαν τῶν βιωτικῶν ἀγαθῶν ὑπερύψωσε τὸ θεῖον τοῦτο δῶρον καὶ ἐξετίμησε ὑπὲρ τὸν χρυσόν : «Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ χρυσὸς πῦρ αἰθόμενον». Τὸ προνόμιον τῆς τῶν ὑδάτων δαψιλείας ἔχει ὁ Βόσπορος, ἀπὸ θαλάσσης μὲν πληττόμενος διαρκῶς ὑπό τε κυμάτων καὶ ὑπὸ τῶν συνεχῶς κινουμένων ρευμάτων, ἀπὸ δὲ ξηρᾶς ὑπὸ τῶν ὑδάτων ποταμίων, ρυάκων καὶ πηγῶν πλημμυριζόμενος καὶ ἀρδευόμενος. Ὁ δαιμόνιος *Ταντταλίδης* ἐξυμνεῖ αὐτὸν κατὰ κόρον ἰδίᾳ εἰς τὰς «Θεραπειανὰς ἐπιστολὰς» (ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 49—70)—ἦν ἡ δευτέρα του πατρὶς—

«Λέγουν πῶς τὰ Θεραπεῖα, θεραπείας ἦν πατρίς [3].
Πῶς ἐδῶ ἀβραὶ διάγουν καὶ αἱ χάριτες αἱ τρεῖς».

Ἐνταῦθα κατῴκουν οἱ πρεσβευταὶ τῶν εὐρωπ. κρατῶν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ οἱ πασάδες καὶ εὐγενεῖς ἰθαγενεῖς.

Ὦ ! ὁ Βόσπορος ! . . τί θέα ! . . κάθε πάτημα κ' ἓν νέον
εἰς παντὸς προβάλλει κρίσιν.
Πᾶσα φᾶσίς του κ' ἓν κάλλος κ' ἕνα θέαμα ὡραῖον
κ' ἕνα σπάνιον στὴν φύσιν !
Μία συμπλοκὴ χαρίτων ! τί εἰκόνες Φιλοστράτου ! . .[4]
Ὦ Ἀσία ! ἡ Ἐδέμ σου ἡ ἀρχαία ἠφανίσθη,
παραδείσου τύπου ὅμως νὰ ὁ Βόσπορος ἐκτίσθη.
Στὸ Νυμφαῖον τὸ ἀρχαῖον τί ἀνέκφραστος μαγεία [5] !
τί βουκολικῆς κοιλάδος κοσμημένη ποικιλία !
Κατὰ κόρον ἐφηδύνθην στὰς ἀθῴας ἡδονὰς
καὶ τὰς χάριτας εὗρῆκα εἰς ἀγροτικὰς σκηνάς [6].

χεύμονα ρεῖθρα διασχίζουσι τὰ ἄλση καὶ τοὺς ἐρατεινοὺς ἐλειμῶνας («Ἑορτ. Κ)πολίτου προσκ.» σ. 267). Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι 3 ἁγιάσματα τοῦ ἁγ. *Παντελεήμονος* τῆς ἁγ. *Παρασκευῆς* καὶ *Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος*.

1. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Ε', σ. 129.

2. Βλ. κατάλογον ἐκ «Θρακ. ἁγιάσμ.» σ. 12—15 συνταχθέντα παρὰ τοῦ φιλαγιασμάτου Γεδεών, ἔνθα πρόσθες καὶ τὸ ἐν Ὀρτάκιοϊ ὑπόγειον. Εἰς 85 ἀνεβίβασεν οὗτος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἁγιασμάτων τῶν Θρακικῶν τῆς Κ)πόλεως προαστείων «μὴ ὑπολογιζομένων τῶν πρὸ δύο ἢ τριῶν αἰώνων» (αὐτ. σ. 15) ἢ μετά τινων παλαιῶν ἔξω τῶν τειχῶν ἐπίσης κειμένων ἐν ὅλῳ 94 (σ. 16). Βλ. ἀμέσως κατωτέρω τὸν κατάλογον.

3. Αὐτ. σ. 49. Αἱ ἐπιστολαὶ εἶναι 9 πρὸς ἀνωνύμους φίλον καὶ φίλην. Νομίζω, ὅτι ἡ ὀνομασία ἐδόθη μᾶλλον ἀπὸ τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Θεράποντος.

4. Αὐτ. σ. 63. 5. Νυμφαῖον, νῦν Χουνιὰρ Ἰσκελεσί. 6. Αὐτ. σ. 64.

Ἡ πάγκαλος πηγὴ τοῦ Παραδείσου.

«Πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς». (Γέν. Β', 6).

Τρεῖς τὸ πάλαι μοναχοὶ Θεόφιλος, *Σέργιος* καὶ *Ὑγιεινὸς* ἐπὶ μῆνας πολλοὺς βαδίσαντες εἰς τὰς ἀοικήτους χώρας τῆς Ἄπω Ἀσίας ἔφθασαν τέλος ἐγγὺς τοῦ παραδείσου, καὶ διηγοῦνται τὰ ἑξῆς περίεργα :

«Καὶ πάλιν περιπατούντων ἡμῶν ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα μὴ γευσαμένων τινός, εἰ μὴ μόνον ὕδατος, ἐξαίφνης φωνὴ ἦλθεν ἡμῖν ψαλλόντων πολλῶν ὄχλων καὶ ὀσμὴ θυμιαμάτων ἀνεικάστων καὶ ὡσφράνθημεν εὐωδίας μύρου πολυτίμου καὶ ἐκ τῆς φωνῆς τῶν ψαλλόντων καὶ εὐωδίας τῶν θυμιαμάτων εἰς ὕπνον ἐτράπημεν, ὥστε καὶ ἐκοιμήθημεν. ἐν οἷς ἐξαίφνης τὰ χείλη ἡμῶν ἐγλυκάνθησαν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον καὶ διυπνισθέντες προσέσχομεν καὶ ἰδοὺ ναὸς μέγας ὡς κρυστάλλινος καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ ὡς τύπος θυσιαστηρίου καὶ πηγὴ ἀνήρχετο ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου ἐκείνου ὡς ἰδέα γάλακτος, ὡς νομίζειν ἡμᾶς, ὅτι ἤδη ἀληθινὸν γάλα ἦν, καὶ ἄνδρες φοβεροὶ καὶ θαυμαστοὶ ἱστήκεισαν κύκλῳ τοῦ ὕδατος ψάλλοντες μελῳδίας ἀγγελικὰς καὶ φωνὰς χερουβικάς. Καὶ ἰδόντες αὐτοὺς καὶ ἔντρομοι γενόμενοι ἐμείναμεν στήκοντες ὡσεὶ νεκροί. Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀνὴρ ἅγιος ὡραῖος τῇ ὄψει ἐκ τῶν ἑστώτων εἰς τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο τῆς πηγῆς προσχὼν εἶπεν ἡμῖν· αὕτη ἐστὶν ἡ ἀθάνατος πηγή, ἥπερ μένει τοῖς δικαίοις εἰς ἀπόλαυσιν αὐτῶν· ἡμεῖς δὲ ἀκούσαντες ταῦτα ἐδοξάσαμεν τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἅγιον ἄνδρα ἐκεῖνον μετὰ καὶ τῶν συνόντων αὐτῷ καὶ λοιπὸν μετὰ πολλοῦ φόβου καὶ χαρᾶς διήλθομεν τὸν τόπον ἐκεῖνον μηδενὸς γευσάμενοι, ὡς ὁ Κύριος ἐπίσταται· τὰ γὰρ χείλη ἡμῶν ἐκ τῆς γλυκύτητος τῆς ἀτμίδος τοῦ μύρου ἐκείνου καὶ τοῦ ὕδατος ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς ἐκολλῶντο ὡς ἀπὸ μέλιτος ἀττικοῦ [1].

7. *Καθιέρωσις τῶν στοιχείων τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑγιείαν τοῦ ἀνθρώπου.— Ὁ διπλοῦς σκοπὸς τοῦ ἁγιάσματος.—Ἀπερίγραπτος συρροὴ κόσμου εἰς τὸ ἁγίασμα τοῦ Βαλουκλῆ καὶ τὴν 1ην Μαΐου εἰς τὰ θαυμάσια προάστεια τῆς ΚΠόλεως.—Τὸ «φωτοδρόμιον καὶ ἄλλαι ἐπωνυμίαι τῶν ἁγιασμάτων σχετικαὶ πρὸς τὴν «Ἑβδομάδα τοῦ Φωτός».—Ἡ Σαμαρεῖτις ἁγία Φωτεινή.—Τὰ φωτιστήρια (=βαπτιστήρια) καὶ αἱ πρὸς τοὺς «Φω-*

1. «Βίος καὶ πολιτεία καὶ διήγησις παράδοξος περὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν *Μακαρίου* τοῦ *Ῥωμαίου* τοῦ εὑρεθέντος εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ἀοικήτου». («Anecdota graecobyzantina. Paris I. Collegit, digessit, recensuit A. *Vassilieu*». Mosquae, 1893, σ. 146—147. Πρβλ. Πρόλογ. σ. XXXV—XXXVIII. Ὁ βίος καὶ εἰς λατ. μετάφρασιν ἐν τῇ λατ. patrol. Migne, 73 σ. 415—428. Ὑπὸ τοῦ Ρώσου ἐκδότου ὁ βίος οὗτος, ἄνευ πολλῆς ἐρεύνης ἐχαρακτηρίσθη ὡς μυθώδης. Ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ ἁγία Ἐκκλησία τάσσει τὸν Ρωμαῖον Μακάριον ἐν τοῖς ἁγίοις (βλ. Μεγ. Συναξαριστήν, 1950, σ. 454—459 περίληψιν τοῦ βίου τοῦ ὁσίου ἑορταζομένου τὴν κγ' Ὀκτωβρίου).

τιζομένους» κατηχήσεις τοῦ Ἱεροσολύμων Κυρίλλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.—Ἡ χρῆσις τοῦ καθαρτηρίου ὕδατος ὡς βαθμὸς ἀνωτέρου πολιτισμοῦ ἐν Π. Διαθήκῃ.—Πῶς ἐθεώρει γενικῶς ἡ ἀνατολ. Ἐκκλησία τὴν χρῆσιν τῶν βαλανείων (θερμῶν λουτρῶν). Σύγχρονος περιγραφὴ χαμαμίου.

Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ περικαλλῆ τῆς φύσεως καὶ ἀξιέραστα τοπεῖα ἐτοποθέτησαν οἱ λάτραι ἐκεῖνοι τῶν φυσικῶν καλλονῶν πρῶτοι χριστιανοί, οὓς ἐμιμήθησαν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα καὶ ἓν ἁγίασμα, ἤτοι τὴν *ἱερὰν πηγὴν* ἀφιερωμένην ἤδη εἰς τὴν πάναγνον τῆς ἐκκλησίας νύμφην, τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ἢ εἰς ἅγιόν τινα καὶ δὴ ἁγίαν καὶ κατὰ προτίμησιν δὲ τὴν ἁγίαν *Παρασκευὴν* εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς Θρᾴκης. Τοῦ ὕδατος ἡ χρῆσις καὶ ἄνευ τῆς ἁγιαστικῆς χάριτος ἔχει λίαν εὐεργετικὴν τὴν δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἴπομεν. Ἡ ὑδροθεραπεία καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν θεωρεῖται ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς διατήρησιν τῆς σωματικῆς εὐεστοῦς καὶ δὴ ἀποτρόπαιον τῶν νόσων. Τί δὲ θαυμασιώτερον διὰ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τὴν ἀεροθεραπείαν καὶ ἡλιοθεραπείαν, νὰ ἐπισφραγίσῃ ταῦτα καὶ δι' ἑνὸς λουτροῦ εἰς τὰ διαυγέστατα καὶ καλλίρροα τῆς ἐξοχῆς νάματα ; Καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀποδεικνύονται κἂν τούτῳ γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐθεοποίησαν τὰς ὑδροχαρεῖς ἐκείνας *Νύμφας*, καὶ μετὰ τὰ καθάρσια λουτρὰ τοῦ Φαλήρου ἢ τῶν Ρειτῶν (λίμνη τοῦ Κουμουνδούρου) μετέβαινον πρὸς συμμετοχὴν τῶν μυστηρίων τῆς Ἐλευσῖνος, ὡς καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα εἰς τὰ διειδέστατα τῆς Κασταλίας ὕδατα ἐμαντεύοντο εἰς Δελφούς. Οὕτω ἡ τοῦ θείου λατρεία συνέδεσε τοὺς ἀνθρώπους ἐν παντὶ καιρῷ μετὰ τῶν καλλονῶν τῆς ἐξοχῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως πρὸς τέρψιν καὶ ὑγιείαν ψυχῆς τε καὶ σώματος. Ὅτι τοιοῦτος διπλοῦς ὁ σκοπὸς τῶν ἁγιασμάτων ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι αἱ πανηγύρεις τούτων συμπίπτει κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας· καὶ λαμβάνομεν ὡς παράδειγμα τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοὺς ἔχομεν ἐνταῦθα πανηγύρεις πλέον τῆς μιᾶς καθ' ἑβδομάδα ἐντός τε καὶ ἐκτὸς εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως [1]. Εἰς τὰς πανηγύρεις ταύτας συνέρρεον ὁ λαὸς ὁ εὐσεβὴς καὶ αὐτοὶ οἱ ἀλλόθρησκοι ἔξαλλοι καὶ ἀκατάσχετοι [2]. «Αἱ διασκεδάσεις ἡμῶν καὶ διαχύσεις ἦσαν αὗται, αἱ μεταβάσεις εἰς ἁγιάσματα, εἰς πανηγύρεις ἱερῶν ναῶν καὶ σωματείων κοινωφελῶν» γράφει εἷς ἀχώριστος σύντροφος τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν προσκυνητῶν [3]. Κἀγὼ αὐτὸς παρέστην, ὅτ' ἐμαθητευόμην ἐν τῇ Μεγ. τοῦ Γένους σχολῇ, εἰς τὴν πανήγυριν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς κατὰ τὴν

1. Βλ. *Γεδεών*, Ἑορτ. Κ)πολίτου προσκυνητοῦ σ. 242—280 καὶ Θρακικὰ ἁγιάσματα 12—15.

2. Τοῦ αὐτοῦ Μνεία, σ. 333—340.

3. Αὐτ. σ. 353.

τῆς Διακαινησίμου Παρασκευήν, καὶ ἡ ἐντύπωσίς μου ἐκείνη τοῦ ἐνθουσιῶντος καὶ συνωστιζομένου πρὸς τὸ ἁγίασμα λαοῦ θὰ μοὶ εἶναι πάντοτε ζωηρὰ καὶ ἀνεξάλειπτος. Οὐδέποτε παρέστην εἰς παρομίαν πανήγυριν. Μόνον πρὸς τὰς γνωστὰς δημοτελεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἑορτάς, τὴν ἱερὰν πομπὴν τῶν Ἐλευσίνων καὶ τοὺς Βακχικοὺς ὀργιασμοὺς τῆς Θρᾴκης, δύναται νὰ παραβληθῇ, ὧν λείψανον ἀσφαλῶς εἶναι, ὅπως καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαΐου εἰς τὸ Παντερπνον Κιὰτ-Χανὲ τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τὸν Βόσπορον, ὅπου αἱ Δρυάδες καὶ Ποντιάδες καὶ οἱ διονυσιακοὶ ἀντικατωπτρίζοντο θίασοι. Συνήθως αἱ ἐκδρομαὶ καὶ τὸ παλλαϊκὸν εἰς τὰ ἁγιάσματα προσκύνημα ἐγίνετο κατὰ τὴν ἑβδομάδα τοῦ Πάσχα ἤτοι τὴν Διακαινήσιμον, ἥτις καὶ ἑβδομὰς τοῦ Φωτὸς ἐλέγετο· ὅθεν καὶ τὸ ἁγίασμα προσεπωνυμεῖτο *φωτοδρόμιον*. Καὶ ἐν Ἄθῳ καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα ταύτην γίνεται ἀπὸ τῆς Δευτέρας αἱ ἔξω εἰς τὰ πέριξ τῶν μονῶν λιτανεῖαι εἰς τὰ ἁγιάσματα. Ὁ *Ἰωάννης Εὐχαΐτων* ἐξεφώνησε κατὰ τὴν τοιαύτην λιτανείαν τὸν θαυμάσιον πανηγυρικὸν «εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τροπαιοφόρου μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα τελουμένην», καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς παρίσταντο [1]. Ἐκ τῶν ἐπωνυμιῶν τῆς ἑβδομάδος ταύτης προῆλθον καὶ αἱ παρωνυμίαι εἴς τινα ἁγιάσματα ἐν τοῖς προαστείοις τῆς Κ)πόλεως καὶ ἀλλαχοῦ· ὡς π.χ. ἄνωθεν τοῦ Ῥηγίου τὸ ἁγίασμα τῆς *Ἀναστάστως* καὶ κοινῶς τῆς ἁγίας *Ἀναστασίας*, εἰς ὃ ἡ συροὴ τοῦ πλήθους ἐγίνετο κατὰ τὸ μέγα Πάσχα. Αὕτη ἡ ὀνομασία ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ἁγίασμα εἶναι παλαιότατον. Εὑρέθησαν μνημεῖα κατὰ *Γεδεὼν* τοῦ Θ' αἰῶνος, ἀλλὰ τότε φαίνεται ἐπισκευασθέν [2]. Ὁμοίαν προέλευσιν φαίνεται ἔχοντα καὶ τὰ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας *Φωτεινῆς* τῆς Σαμαρείτιδος ἁγιάσματα ἀπὸ τῆς *ἑβδομάδος τοῦ Φωτὸς* ἐπωνυμούμενα, ἀλλ' ἔπειτα, ὅτ' ἤρξατο νὰ ἑορτάζηται ἡ ἁγία, ἐσχετίσθησαν πρὸς αὐτὴν καὶ πανηγυρίζουσι τὴν Κυριακὴν τῆς Σαμαρείτιδος. Δύο κεῖνται ἐν Βουγιουκ - ντερὲ καὶ ἐν Θεραπείᾳ τῆς δυτ. ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου καὶ ἕτερον Α τοῦ ναοῦ τῆς Δριπείας (Τσιφοὺτ—μπουργὰζ) ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν. Τοῦτο ἑώρταζε, κατὰ Γεδεών, δὶς καὶ τρὶς τοῦ ἔτους καὶ τῶν Φώτων (Θεοφάνεια). Προχωροῦμεν εἰς τὸ χωρίον Ἀβάσσο ἢ εἰς τοὺς Κατασύρτας Β τοῦ ναοῦ τῶν Λιτρῶν, εἰς τὸν ἀμπελῶνα καὶ ἐντὸς ἀγωγοῦ ὕδατος εὑρίσκομεν ἕτερον ἁγίασμα τῆς ἁγίας Φωτεινῆς καὶ ἄλλο παρὰ τὸ Ρήγιον πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν καὶ ἕκτον εἰς τὸ Σαφρὰν «χυδαῖον ἀγωγὸν ὕδατος» [3]. Γνωστὸν δ' ὅτι τὰ βαπτιστήρια

---

1. Τῶν ἁπάντων ἔκδ. *De Lagarde*, Γοτίγγη, 1882, σ. 137, 142.

2. Θρᾳκ. ἁγιάσμ. σ. 8. Ἐν τῇ Πόλει ὑπῆρχον καὶ αἱ *Ἀναστασιαναὶ θέρμαι* (Μεσ. γράμμ. Β', σ. 120) κληθεῖσαι, ὡς λέγεται, ἀπὸ τῆς τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* ἀδελφῆς *Ἀναστασίας* (Μήπως ὑπῆρχεν ἁγίασμα κἀκεῖ ;).

3. Θρακ. ἁγιάσμ. σ. 10. Ψαλμ. 50 ἢ 51, 9. Πόσον ἐπιβάλλεται ἡ κάθαρσις αὕτη ἐννοεῖ τις κάλλιστα, ὅταν εὑρεθῇ ἐν καιρῷ θέρους εἰς συνωστισμὸν κατὰ τὰς πανηγύρεις εἰς τοὺς ναούς.

κατ' ἀρχὰς ἐκαλοῦντο καὶ φωτιστήρια, ὅθεν καὶ αἱ πρὸς τοὺς «φωτιζομένους» καταχρήσεις Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Αὗται ἐξηκολούθουν καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ θείου *Χρυσοστόμου* Πατριάρχου ΚΠόλεως [1].

Ἡ χρῆσις τοῦ ὕδατος ὡς καθαρτηρίου ἀποτελεῖ βαθμὸν ἀνωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἀνεπτύχθη εἰς ὕψιστον σημεῖον παρ' Αἰγυπτίοις καὶ δὴ τοῖς Ἑβραίοις συνδεθεῖσα μετὰ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν [2]. Μέγα μέρος τοῦ Λευϊτικοῦ ἀναφέρεται εἰς τὰς καθάρσεις· ἕνεκα τούτου ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἐθεωρήθη ἱερὸν τὸ ἐν τῇ λατρείᾳ ὕδωρ καθαγιαζόμενον δι' εἰδικῶν εὐχῶν. Εἰς τὰ κεφ. ΙΒ' καὶ Ις' καὶ τὸ ΙΘ' τῶν Ἀριθμῶν ἐκτὸς τοῦ ἁπλοῦ ὕδατος ραντισμοῦ ἐχρησιμοποίουν «αἷμα τράγων καὶ ταύρων μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου» [3]. Εἰς τὰς περὶ τοῦ ὕδατος ὡς καθαρτηρίου, ἀπολυμαντικοῦ καὶ καθαγιαστικοῦ διατάξεις ἔλαβεν ἐντολὴν παρὰ Θεοῦ ὁ νομοθέτης τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἁγία Γραφὴ διαλαμβάνει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ.

---

1. Ὁ *Ἀθ. Παπ. Κεραμεὺς* πρῶτος ἐξέδοτο ἐν Varia graeca sacra (Συλλογὴ ἀνεκδότων ἑλλ. κειμένων θεολογικῶν Δ'—ΙΕ' αἰῶνος) ΚΠολις 1909, τρεῖς ἀνεκδότους λόγους τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ 2 καὶ 3 ἐπιγράφονται «Πρὸς τοὺς μέλλοντας *φωτίζεσθαι*, κατήχησις πρώτη» (σ. 166) «Πρὸς τοὺς *φωτισθέντας* εἰς τὸ Πάσχα» (σ. 176). Φώτισμα δὲ καλεῖ τὸ βάπτισμα καὶ οὗτος : «Περὶ τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι *τὸ φώτισμα*» (Migne 60, στ. 177), ἤτοι τὸ βάπτισμα.

2. Ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων αἱ διὰ θυσιῶν καθάρσεις (ὅπως καὶ παρ' Ἑβραίοις) ἦσαν ὄντως δόγμα πίστεως. Ὅτι πολλὰ τὰ κοινὰ Αἰγυπτίοις καὶ Ἑβραίοις οἰκοθεν ἐννοεῖται, ἀφοῦ πάντες σχεδὸν οἱ νομοθέται τῶν ἀρχαίων καὶ δὴ τῶν Ἑλλήνων ἐξεπαιδεύθησαν ἐν τῷ συνόλῳ ἢ προσκαίρως ἐπεδήμησαν εἰς Ἡλιούπολιν. Πολλὰ τὰ ξένα παρ' Ἑβραίοις ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν διατρίψασιν ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ *Θεοδώρητος* : «τῶν μὲν περὶ θυσιῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κειμένων ἐπαΐουσι νόμον, τὸν δὲ τοῦ νομοθέτου παντελῶς ἀγνοοῦσι σκοπὸν (ὡς ξενίζοντος). Ἐν γὰρ Αἰγύπτῳ πλεῖστον ὅσον τὸν Ἰσραὴλ διατρίψαντα καὶ τὰ πονηρὰ ἀπ' Αἰγυπτίων εἰσδεξάμενον ἔθη . . καὶ τὴν πολύθεον μεμαθηκότα θρησκείαν κτλ». («Ἕλλην. παθημάτων θεραπευτικὴ» Ὀξόνιον, 1839, σ. 284, 82.

3. Τὸ χωρίον καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τὸν Β' τόμ. Ἑβδ. ἐπιθ. Νεολ. σ. 546 ἄνευ σημειώσεως στίχου. Διεξῆλθον τὰ 3 κεφ. καὶ δὲν εὗρον τὸν στίχον, συνεβουλεύθην τὸ μέγα λεξικὸν τῆς Π.Δ. τοῦ Schleusner (Lipsiae. 1819) εἰς πάσας τὰς λέξεις καὶ δὲν εὗρον· αὗται ἁπαντῶνται βεβαίως εἰς πολλὰ χωρία Λευϊτ. ΙΔ'—ΙΣ'». Ἐνταῦθα εὗρον τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ «ὕδωρ ῥαντισμοῦ», ὅπερ δὲν εὗρον εἰς τὸ «Λεξικὸν τῶν ἁγ. Γραφῶν»· «ὕδωρ ραντισμοῦ ἅγνισμά ἐστι» ΙΘ', 9. πᾶς ὁ ἁπτόμενος τοῦ τεθνηκότος ἀπὸ ψυχῆς ἀνθρώπου, ἐὰν ἀποθάνῃ καὶ μὴ ἁφαγνισθῇ, τὴν σκηνὴν Κυρίου ἐμίανεν· ἐκτριβήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραήλ, ὅτι ὕδωρ ῥαντισμοῦ οὐ περιερράντισθη ἐπ' αὐτόν, ἀκάθαρτός ἐστι· ἔτι ἡ ἀκαθαρσία αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστι καὶ οὗτος ὁ νόμος . . .» 13. «καὶ ἐκχεοῦσι ἐπ' αὐτὴν (τὴν σποδιὰν) ὕδωρ ζῶν εἰς σκεῦος 17. καὶ λήψεται ὕσσωπον καὶ βάψει εἰς τὸ ὕδωρ ἀνὴρ καθαρὸς καὶ περιῤῥανεῖ ἐπὶ τὸν οἶκον καὶ ἐπὶ τὰ σκεύη καὶ ἐπὶ τὰς ψυχάς, ὅσαι ἂν ὦσιν ἐκεῖ καὶ ἐπὶ τὸν ἡμμένον τοῦ ὀστέου τοῦ ἀνθρωπίνου ἢ τοῦ τεθνηκότος ἢ τοῦ τραυματίου ἢ τοῦ μνήματος» . . . 18. Δὲν εἶναι ταῦτα τὰ πρότυπα τοῦ ἁγιασμοῦ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ; τὸ δὲ βάπτισμα ἡμῶν συνεχίζει τοῦ παλαιοῦ ραντισμοῦ τὸν ἁγνισμὸν τελειοποιηθέντα ἐν τῷ χριστιανισμῷ.

18 «ποίησον λουτῆρα χαλκοῦν . . ὥστε νίπτεσθαι, καὶ θήσεις αὐτὸν ἀνὰ μέσον τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἐκχεῖς εἰς αὐτὸν ὕδωρ.

19. Καὶ νίψεται Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ὕδατι.

20. Ὅταν εἰσπορεύωνται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου . . καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωσιν, ὅταν προσπορεύωνται πρὸς τὸ θυσιαστήριον λειτουργεῖν καὶ ἀναφέρων τὰ ὁλοκαυτώματα Κυρίῳ.

21. Νίψονται τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ὕδατι . . καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμιμον αἰώνιον αὐτῷ καὶ ταῖς γενεαῖς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ» (Ἔξοδ. Λ', 18—21, πρβλ. καὶ ΛΗ', 38,8) [1]. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τοῦ σωματικοῦ καθαρισμοῦ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἠθικὴν κάθαρσιν προκειμένου νὰ προσπελάσῃ τις εἰς ἱερὸν ἔδαφος καὶ νὰ μετάσχῃ τῶν ἱεροτελεστιῶν. Πρὸς τούτοις ἐθίζεται ὁ λαὸς εἰς ὑγιεινὰς προφυλάξεις ἀπαραιτήτους εἰς τὰ θερμὰ κλίματα. Κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐθεωρεῖτο ὁ Ἰσραήλ, ὀφείλει νὰ τηρῇ καθαρὸν ἑαυτὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῆς δικαίας αὐτοῦ ὀργῆς. Τὸ δόγμα τοῦτο συμπεπληρωμένον ἐφήρμοζον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀποκλείοντες τῆς εἰς τὸ ἱερὸν εἰσόδου παντὸς βεβήλου «ἐκὰς πᾶς βέβηλος»! πρὸς δὲ καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ εἰς τὴν λειτουργίαν ἀποπέμποντες ἐκ τοῦ ναοῦ τοὺς κατηχουμένους, ὅταν ἤρχιζεν ἡ λεγομένη «λειτουργία τῶν πιστῶν» καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἐπίταγμα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὐλογίας τῶν τιμίων δώρων «τὰς θύρας, τὰς θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν»! Ἐκ τῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τοῦ παλαιοῦ νόμου διατηροῦνταί τινα παρ' ἡμῖν μέχρι σήμερον ὡς πρὸς τὰς τικτούσας καὶ πᾶν θῆλυ κατὰ τὰς ἐμμήνους ροάς: «καὶ τριάκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας καθήσεται ἐν αἵματι ἀκαθάρτῳ αὐτῆς, παντὸς ἁγίου οὐχ ἅψεται καὶ εἰς τὸ ἁγιαστήριον οὐκ εἰσελεύσεται . . καὶ ἀκάθαρτος ἔσται δὶς ἑπτὰ ἡμέρας κατὰ τὴν ἄφεδρον αὐτῆς . . .» (Λευϊτ. ΙΒ', 4). Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συμπτώματα ἔδει νὰ καθαρισθῶσι διὰ τοῦ ἀποδιοπομπισμοῦ (τοῦ «ἀποδιοπομπαίου τράγου») καὶ δι' ἄλλων θυσιῶν καὶ τελετῶν διὰ τοῦ ἐξαγνισμοῦ τοῦ σώματος διὰ λουτρῶν καὶ τῆς πλύσεως τῶν ἱματίων. Ἡ σύστασις ἄρα λουτρῶν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς θὰ εἶχε καὶ αὐτὸν τὸν λόγον, καὶ οὕτω τὸ λουτρὸν τῶν νόσων ἀλεξητήριον καὶ ἀποκαταστάσεως ὑγιείας ἐν τῇ νέᾳ θρησκείᾳ ἐγένετο καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας καὶ κατὰ Χριστὸν ἀναγεννήσεως καὶ οἱ ἰαθέντες ἐξήρχοντο καὶ φωτιζόμενοι. Αἱ νομικαὶ διατάξεις ἦσαν προεισαγωγικαὶ καὶ τύποι προάγοντες εἰς τὴν ὄντως

1. Ἐξ ὅλων τῶν περὶ καθαριότητος διατάξεων ἡ τῶν ποδῶν νίψις διέμεινε καὶ ἐσώζετο μέχρις ἡμῶν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς (βλ. Λεξ. ἁγ. Γραφῶν 692, 819) οὐχὶ βεβαίως ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἐποίησε τὸν νιπτῆρα ὁ Χριστός, ἀλλ' ὡς ἔνδειξις φιλοφροσύνης πρὸς τοὺς φιλοξενουμένους.

ἀλήθειαν καὶ τὸ δόγμα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· ὅθεν «παρῆλθεν ἡ σκιὰ τοῦ νόμου τῆς χάριτος ἐλθούσης».

Ὁ τῆς ϛ΄ οἰκουμ. συνόδου οζ΄ κανὼν διαλαμβάνει, «Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς ἐν βαλανείῳ μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι, μηδὲ πάντα χριστιανὸν λαϊκόν· αὕτη γὰρ πρώτη κατάγνωσις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ δέ τις τοῦτο φωραθείη, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω». Οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ κανόνος τούτου, ὅστις ἀποβλέπει εἰς μικτὰ λουτρὰ καὶ μόνον, ἀναφέρουσιν ἐκ τῆς «Φιλοκαλίας» σ. 216, τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου Διαδόχου Φωτικῆς, καθ' ὃν «εἶναι ἀνδρεῖον καὶ σωφρονέστατον πρᾶγμα τὸ νὰ ἀπέχῃ τινας ἀπὸ τὰ λουτρὰ καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι οἱ . . . παρθενίαν ὑποσχεθέντες ἱερωμένοι καὶ μοναχοί, διὰ τί ἡ ἡδονικὴ ἐκείνη ὑγρασία τοῦ λουτροῦ χαυνόνει καὶ ἐκθηλύνει τὸ σῶμα καὶ ἡ ἐν τῷ λουτρῷ γύμνωσις φέρει εἰς ἐνθύμησιν τὴν ἄδοξον ἐκείνην γύμνωσιν, ὁποῦ ἔπαθεν ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παρακοήν . . .»[1] Ἐννοεῖται αὐτὴ εἶναι ἀσκητικὴ ἐπιταγή. Ἡ ἐκκλησία, ὡς εἴδομεν, ὅπως καὶ οἱ ἱδρυταὶ τῶν πρώτων μονῶν, δὲν ἦσαν αὐστηροὶ εἰς τοῦτο. Ἴσχυεν ἡ ἐπιταγὴ τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ἣν ἡ καθαριότης ἐπεβάλλετο ὡς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ὑποχρέωσις καὶ ὡς ὅρος ὑγιεινῆς. Εἰς τὸ 23 ἄρθρον τῆς κατὰ *Χρυσοστόμου* κατηγορίας ἐλέχθη «ὅτι μόνῳ ὑποκαίεται λουτρόν· καὶ μετὰ τὸ λούσασθαι αὐτὸν Σεραπίων (ὁ ὑποτακτικός του) ἀποκλείει τὴν ἔμβασιν, ὥστε ἄλλον τινὰ μὴ λούεσθαι»[2]. Ἐντὸς τῶν πατριαρχείων διετηρεῖτο λουτρόν, ἐν ᾧ ὁ πατριάρχης καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ ἐλούοντο. Οἱ τῆς ΚΠόλεως πατριάρχαι ἠγάπων τὰ λουτρὰ καὶ ἐπανελάμβανον ἐν συνεχείᾳ τὰς ἐκεῖ διαμονάς. *Σισίνιος* Α΄ (ἀρχ. τοῦ Ε΄ αἰῶνος) ἀνὴρ εὐπαίδευτος καὶ σώφρων «ὡς κρεῖττον εἶναι διαβολῆς», ἐλούετο δὶς τῆς ἡμέρας ἐν λουτροῖς δημοσίοις· καί ποτε ἐρομένου τινός, τοῦ χάριν δὶς λούοιτο τῆς ἡμέρας ; ἐπειδὴ τρίτον οὐ φθάνει, ἀπεκρίνατο»[3].

Ἀρκετὰς εἰδήσεις παρέχει. «Περὶ τῶν λουτρῶν κατὰ τοὺς βυζ. χρόνους» ὁ μακαρίτης Φ. *Κουκουλές*, ἐξ οὗ σταχυολογοῦμεν ἐνταῦθα τὰ σχετικά[4].

---

1. «Πηδάλιον», ἔκδοσις «Ἀστέρος», Ἀθῆναι, 1957, σ. 288.

2. *Γεδεών*, «Πατρ. Πίνακες», σ. 158.

3. Ταῦτα γράφει ὁ *Σωζομενὸς* καὶ ὁ *Νικ. Κάλλιστος* κατὰ τὸν Γεδεὼν «Χρονικὰ Πατρ. οἴκου», ΚΠολις, 884, σ. 22. Βλ. καὶ Σκαρλάτον Περιγρ. ΚΠόλεως. Συνήθεια ἐπεκράτει τρὶς τῆς ἑβδομάδος λούεσθαι· τοὺς δὲ μοναχοὺς κατὰ τὰς διατάξεις τῶν Τυπικῶν, ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἢ δὶς τοῦ μηνός, σπανίως δὲ ἅπαξ. «Αὐτὸς τὸν μῆνα τέταρτον εἰς τὸ λουτρὸν ὑπάγει» σὺ δὲ ἀπὸ Πάσχα εἰς ἕτερον Πάσχα λουτρὸν οὐ βλέπεις» (Πρόδρομος) σ. 197. Βλ. Μεγ. ἑλλην. ἐγκυκλ. ιε΄, σ. 625, ις΄, σ. 315β.

4. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρ. βυζαντ. σπουδῶν», τόμ. ΙΑ΄, Ἀθῆναι, 1935, σ. 192—238. Περιορίζεται εἰς τὰ χάριν καθαριότητος ἢ ἀναψυχῆς γινόμενα λουτρὰ ἐν ἰδίοις οἰκοδομήμασιν. Δὲν εἶχεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὁ καθηγητὴς τῆς βυζαντιολογίας τὸ εἰδικὸν καὶ μνημειῶδες πόνημα τοῦ *Phil. Forchheimer* καὶ *Ios. Strzygowski*, «Die byzant. Wasserbehälter von Konstantinopel κτλ.» Wien, 1893.

Ὅταν Θεοδόσιος ὁ μέγας κατὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπανάστασιν ἔκλεισε πρὸς τιμωρίαν τῶν πολιτῶν τὰ λουτρά, ὁ Χρυσόστομος ἔγραφεν, ἀλλ' «οὐδεὶς ἐτόλμησε παραβῆναι τὸν νόμον καὶ συνήθειαν προβαλλέσθαι, καίτοι τὸ μὴ λούσασθαι χαλεπὸν» (Migne, 49, στ. 151—2). Παρεπονεῖτο δέ, ὅτι ἔζη ἐν τῇ ἐξορίᾳ «ἀπορία ἀναγκαίων καὶ μηδὲ βαλανείῳ χρήσθαι δυνάμενος» (αὐτ. 52, στ. 592). Βεβαίως ἐξαιρέσεις ὑπῆρχον πάντοτε, ὁσάκις ὑπερίσχυε τὸ αὐστηρὸν ἀσκητικὸν πνεῦμα, ἃς καὶ ἀναφέρει ὁ Κουκουλὲς (σ. 197—198).

Εὐλόγως δὲ φρονεῖ ὁ οὗτος, ὅτι τὰ συχνὰ λουτρὰ δὲν ἤρμοζον εἰς τοὺς μοναχούς, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἄλλος στίχος τοῦ Προδρόμου πρὸς τὸν ἡγούμενον :

«Ἐξάφες τὰ συχνὰ λουτρά, καλόγερος ὑπάρχεις» (σ. 197) [1].

Ὁ πατριάρχης *Νικόλαος ὁ Γραμματικὸς* ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντι τῆς Μ. Λαύρας τυπικῷ ἐντέλλεται τοῖς μοναχοῖς «χαυμενεῖν, ξηροκοιτεῖν καὶ ἀλουσίαν ἔχειν» (σ. 198). Δεινὴν πλάνην προδίδει ὁ Κουκουλές. ἡ Μεγίστη Λαύρα, κτίσμα τοῦ μεγάλου Ἀθωνίτου πατρὸς Ἀθανασίου, τοῦ διδασκάλου (πρὶν μονάσῃ) τῶν βασιλοπαίδων ἐν ΚΠόλει, εἶχε πάντοτε λουτρὰ καὶ μέχρι σήμερον ὑποδεικνύουσιν οἱ πατέρες τὸ μέρος (εἰς τὸ Ἀρχονταρίκιον) ὅπου εὑρίσκοντο. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Τυπικοῦ εἶναι «Νικολάου τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου ΚΠόλεως ποίημα πρὸς τὸν πρῶτον τοῦ ἁγίου Ὄρους . .» Ἀλλὰ κατὰ τὸν α' ἐκδότην τοῦ Τυπικοῦ *Νίκανδρον Νούκιον* ἀπεστάλη αὐτὸ «*Ἀναστασίῳ* καθηγουμένῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ» (πρβλ. «χαῖρε ἅγιον καὶ θεοβάδιστον»). Ἐν ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω τοιοῦτον Τυπικὸν δὲν ὑπάρχει. Τὸ β' ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ *Οὐνσπένσκη* ὡς «ἐπιστολὴ συμβουλευτικὴ» ἐν τῷ Πρωτάτῳ (Ἱστορ. Ἄθωνος, III, Κίεβον 1877, σ. 340—8) καὶ τὸ γ' ὑπὸ τοῦ *Γεδεὼν* («Ἄθως», 1885, ΚΠολις σ. 275 ἑ.) Οὗτος, ἐν ᾧ ἐν προλόγῳ ἔχει τὸν ὀρθὸν τίτλον, ἐν ἀρχῇ τοῦ κειμένου ἔχει τὸν ἐσφαλμένον «*Νικηφόρου* . . . εἰς τὸν πρῶτον . . . *Ἰωαννίκιον*» (ὁ α' τοῦ β' προηγεῖτο κατὰ 400 ἔτη). στ. 139, σ. 279, ὁ περὶ ὁ λόγος στίχος. Ἐν ταῖς Ἀθων. βιβλιοθήκαις εἶναι 3 κώδικες τοῦ XIV αἰῶνος καὶ 2—3 νεώτεροι πολύ. Λειψυδρία ὑπῆρχεν ἐν Σινᾷ. Παρὰ ταῦτα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς εἴπομεν, ὑπῆρχεν εἰς προγενεστέρους χρόνους μεγάλη εἰς τοὺς μοναχοὺς ἐλευθερία μαρτυροῦσα τὴν ἀπάθειαν αὐτῶν, ὡς γράφει ὁ Εὐάγριος περὶ τῶν Παλαιστιναίων «οἳ καὶ βαλανείοις συχνοῖς ὁμιλοῦσι τὰ πολλὰ γυναιξὶ συναυλιζόμενοι καὶ συλλουόμενοι» [2]. Τοῦτο συνέβαινε καὶ ἐπὶ τῆς Ϛ' ἐν Τρούλλῳ συνόδου, ὡς λέγει ὁ *Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων* τὸν διαληφθέντα κανόνα : «ὡς ἔοικε πρὸ τῆς συνόδου ταύτης ἐλούοντο ἱερωμένοι τινὲς καὶ μοναχοὶ καὶ λαϊκοὶ μετὰ γυναικῶν μὴ ἐπιστρεφόμενοι τῆς ἀποστολικῆς θείας παραγγελίας» [3]. Ταῦτα πρὸς ἐξήγησιν ὅτι τὰ

1. Παραπομπὴ γίνεται εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ *Hesseling—Pernont*, «Bémes Prodromiques, III, 48, 80.

2. «Ἐκκλ. ἱστορία», βιβλ. α', 21 (Migne, Patr. gr. 86, στ. 2481).

3. *Ράλλη—Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων. Β', σ. 484.

λουτρὰ τοῦ ἁγίου *Μηνᾶ* ἐν τῇ Μαρεώτιδι περιελαμβάνοντο ἐντὸς τῶν κοινοβίων, ἄρα μοναχοὶ ἦσαν οἱ διευθύνοντες ἴσως καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν λουομένων, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ στίχοι τοῦ Προδρόμου (III, 118).

«ἓν μέρει κράζει ὁ ἡγούμενος, ἓν μέρει ὁ οἰκονόμος
ὁ μὲν προστάσσει τρίψε με καὶ τάρασσε τὸ σκάμμα» (τὴν σκάφην).

Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τὸ πάλαι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ διενοήθη ν' ἀπαγορεύσῃ τὰ λουτρά, ἅπερ μάλιστα ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, εἶναι ἐπιβεβλημένα. ὡς καὶ λόγῳ καθαριότητος. Δὲν ἔχομεν τοιαύτην ἐπίσημον ἀπαγόρευσιν τῆς ἐκκλησίας, αὕτη μάλιστα, ὡς εἴδομεν καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἐπέτρεψε καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἁγιάσματα τὴν ἐγκατάστασιν λουτρῶν διὰ τὴν καθαριότητα τῶν εἰσιόντων πιστῶν καὶ διὰ τὴν ρῶσιν τοῦ σώματος τῶν ἀσθενῶν «πρὸς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος». Ἀλλὰ τὰς καταχρήσεις κατεπολέμησεν [1]. Τὸ ζήτημα ἔθεσε καλῶς ὁ μακ. *Κ. Ράλλης* εἰς τὸ «Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολ. ἐκκλησίας». Ἀθῆναι, 1907, σ. 254—257) Κυρίως ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀποστολ. χρόνων οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες προσέβαλλον τὰ ἁγνὰ χριστιαν. ἤθη ἐν τοῖς βαλανείοις συλλουόμενοι μετὰ γυναικῶν. Τοῦτο κατὰ τὸν *Ζωναρᾶν* σχολιάζοντα τὸν λ' καν. τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου «ἀναφλέγει τοὺς ἔρωτας καὶ τῆς σαρκὸς ἀνάπτει τὴν πύρωσιν· ἀρκετὸν δὲ τῇ σαρκὶ ἡ ἐκ τῆς φύσεως κίνησις, τί δὲ δεῖ πλειόνων ὕλῶν τῇ φλογί». Ἐπιπροστίθησι δὲ ὁ Ράλλης, ὅτι «ἡ γνώμη τῶν ἀποτελούντων «σάρκα μίαν» . . ἀπεκρούσθη . . . ὅτι ἀποτελοῦσι μὲν οἱ σύζυγοι ἓν σῶμα, ἀλλ' οὐ δύνανται κακῶς τοῖς οἰκείοις χρήσασθαι μέλεσιν».

Ὁ μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος ἀκμάσας μητροπολίτης Ἡρακλείας *Νικηφόρος*, συνέταξεν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθὲν λουτρὸν ἐν Ἡρακλείᾳ τὸν ἑξῆς «λουτροῦ ἔπαινον». Τούτου τελευταίαν ἔκδοσιν ἔκαμεν ὁ *Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεὺς* ἐν τοῖς «Βυζαντ. χρονικοῖς Πετρουπόλεως», τόμ. Ι, 1896, σ. 135—140, ἐκ τοῦ 276, φ. 135 κώδικος τῆς Πατρ. Ἱεροσ. βιβλιοθήκης.

---

1. Διὰ πολλῶν καὶ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῶν λουτρῶν ἐξήτασε *Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς* (Migne 8, στ. 617—681, καὶ ἡ ὠφέλεια καὶ τίνες αἱ βλάβαι ; Ἐν τέλει λέγομεν, ὅτι ἐν ΚΠόλει ἦσαν τὰ λουτρὰ μετὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ παλάτια τὰ καλλιπρεπέστερα καὶ ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως καὶ διακοσμητικῆς πολυτελείας δημόσια οἰκοδομήματα. Ἦσαν κέντρα ἀριστοκρατικὰ μὲ πλήρη ἐξοπλισμόν, ὡς τὰ σύγχρονα ἐν ταῖς μεγάλαις λουτροπόλεσι τῆς Εὐρώπης. Ἐκεῖ ἐξερράγησαν ἐπαναστάσεις εἰς τοὺς βυζ. χρόνους, ὡς ἡ ἐπὶ Χρυσοστόμου νὰ μὴ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐξορίαν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ τὸν φόνον τῆς φιλοσόφου Ὑπατίας ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων. Τὸ τελευταῖον γεγονὸς ἐξιστορεῖ ὁ ἀείμνηστος *Χρυσ. Παπαδόπουλος* (βλ. «*Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας*». Ἀλεξάνδρεια, 1933, σ. 50—57. Τὸ βιβλίον ἐκυκλοφόρησε διὰ τοῦ ἀρχιεπισκ. τότε Ἀθηνῶν συγγραφέως εὑρύτατα ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ Κουκουλὲς γράψας τῷ 1935 δὲν ἀναφέρει· ἔχει πολλὰ περὶ λουτρῶν.

«Πολλῶν τὸ λουτρὸν ἀγαθῶν δωρημάτων,
χολῆς περιττὸν ἐκκενοῖ τῶν ἐγκάτων
καθαίρει ῥύπους, κνησμονὰς ἀναστέλλει,
ὠτων καθαίρει τῆς ἀκοῆς τοὺς πόρους
μνήμην φυλάττει, τὴν λήθην ἐκδιώκει,
τρανοῖ δὲ τὸν νοῦν πρὸς νοήσεις ἐνθέους.
Τὴν γλῶσσαν εὐκίνητον πρὸς λόγους φέρει,
τὴν βλεπτικὴν αἴσθησιν ὀξύνει πλέον·
(τοῦτο γὰρ εὗρε Σ ο λ ο μ ὼ ν εὐμηχάνως).
θυμηδίαν τε καὶ παράκλησιν φέρει
τοῖς εὐσεβῶς μάλιστα τούτῳ χρωμένοις.
Λούσασθε τοίνυν εὐλαβῶς καθὰ θέμις,
μὴ σπαταλικῶς (καὶ γὰρ ἐγγὺς ἡ κρίσις)·
ἀλλ' ὡς εὐλαβεῖς φαρμάκῳ κεχρημένοι.
Νικηφόρος γὰρ πρόεδρος Ἡρακλείας
πρὸς πᾶσιν ἄλλοις λουτρὸν ἐξωραΐσας
προὔθηκε πᾶσι χαρμονὴν εὐεξίαν».

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἐπίγραμμα τοῦ πρωτοθρόνου τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου συνιστῶ εἰς ὅλους τοὺς διϊσταμένους πρὸς ἀνάγνωσιν, οὗτινος παρόμοιον εἶχε συντάξει καὶ ὁ πολὺς Μιχ. Ψελλός, λαβὼν καὶ τινας στίχους ἐντεῦθεν (βλ. Ideler, «Medici et physici minores, I. Lipsiae, 1840, σ. 193). Φρονῶ, ὅτι τὸ ὅλον εἶναι τοῦ Νικηφόρου καὶ κακῶς ἀποδίδοται τῷ Ψελλῷ. Ὁ πεπνυμένος ἱεράρχης ἐν ὀλίγοις ἀπαριθμεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ φευκτέα. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἀγνοοῦσι τὰ συμπαρομαρτοῦντα ἐν τοῖς βαλανείοις καὶ τὸν ἠθικὸν κίνδυνον ἐκ τῶν συλλουομένων, δεῦτε παραθέσωμεν σύντομον τοῦ ἐν λόγῳ Βυζαντίου ἀσκληπιάδου περιγραφὴν τῶν συμβαινόντων ἐν τοῖς τουρκικοῖς τοιούτοις, ἅπερ χαμάμια ἐν τῇ βαρβάρῳ λέγονται διαλέκτῳ. Οἱ εἰς πᾶσαν ἔκδοτοι χλιδὴν ἀσιατικοὶ κατακτηταὶ διετήρησαν πιστῶς κἀντούτῳ τὴν βυζαντ. παράδοσιν δηλ. ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ταῖς λεπτομερείαις τῶν λουτρικῶν. Ἐκτὸς τοῦ εἰρημένου ἔργου τοῦ *Strzygowski* ἔχομεν καὶ τὸ τοῦ *Karl Klinghardt*, «Türkische Bäder».

Οἱ λουτροὶ τῆς Πόλεως. Ὁ λουτρὸς τοῦ Ταχτὰ μιναρὲ τοῦ Φαναριοῦ.

«Ὑποθέτω ὅτι θὰ ἤμην δώδεκα χρόνων, ὅταν ἐγώ, ἡ μητέρα μου, ἡ θεία μου καὶ μερικαὶ γειτόνισσαι, ἐκινήσαμεν διὰ τὸν λουτρόν. Ἡ μία ἑτοίμασε φαγητὸ κρεατινό, ἡ ἄλλη λαδερὰ μὲ τοὺς γελατζῆ ντολμάδες, ἡ ἄλλη τὰ ὀρεκτικὰ μὲ λεμονάδες ἄφθονες καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅλα αὐτὰ ἐγέμισαν μεγάλη καλαθοῦνα καὶ ἀπ' ἔξω ἐκρεμάσθησαν τσόκαρα ξύλινα καὶ χαλιὰ ἀνατολίτικα. Ἐπήγαμε!

«Ὁ λουτρὸς ἦτο γεμᾶτος. Ἐγυμνώθημεν, ἐφορέσαμεν σινδόνια καὶ ἐβάλαμεν τὰ τσόκαρα στὰ πόδια. Ἐμβήκαμεν κατὰ πρῶτον στὸν χλιαρὸν προθάλαμον ποὺ ἀνεπαύοντο μερικαί, ἄλλαι ἀνέπνεαν ἀπὸ τὴν πολλὴ ζέστη καὶ αἱ περισσότεραι εἶχαν φλυαρία ἀτελείωτη. Ὅταν ἐμβήκαμεν εἰς τὸν θερμὸν λουτρόν, ἕνας ἀτμὸς ἐσκέπασε τὰ μάτια μας καὶ ἐκράτει τὴν ἀναπνοή μας. Γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἐλούζοντο. Ἔξαφνα μιὰ παρατήρησις γίνεται στὴν μητέρα μου ἀπὸ μία χανούμισσα. Ἁρμόζει εἰς δώδεκα χρόνων ἀγόρι νὰ λούζεται μὲ γυναῖκες καὶ κορίτσια ; Ἔξω ! Ἔξω ! . .

«Ὁ λουτρὸς εἶναι χαμηλὸς μὲ μικρὰ παραθυράκια στρογγυλὰ καὶ μὲ θόλον εἰς τὸ μέσον. Μόλις εἰσέλθῃς, ἀνοίγει μεγάλη μαρμάρινη αὐλή, ποὺ εἰς τὴν μέση της ἔχει γοῦρνα μὲ ψυχρὸ νερό. Ὁλόγυρα εὑρίσκεται ἡ στοὰ μὲ μικροὺς σοφάδες, μὲ ψάθα στρωμένη, καὶ ἐδῶ ἐνδύνεται καὶ ἐκδύνεται ὁ πτωχότερος κόσμος. Οἱ τοῖχοι εἶναι ζωγραφιστοὶ καὶ μισοσβυσμένοι ἀπὸ ἀραβικὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Κορανίου καὶ ἄλλων σοφῶν οὐλεμάδων. Διάφορα δὲ σχοινιὰ διασταυρώνουν τὴν αὐλὴ ὑψηλά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι κρεμασμένα κόκκινα—πράσινα καὶ πολύχρωμα σινδόνια νὰ στεγνώσουν. Ἀνάμεσα κρέμονται κλουβιὰ μὲ καναρίνια, ποὺ ξελαρυγγίζονται εἰς τὸ κελάδημα. Ὁ ἀρχιλουτράρης, οἱ λοῦσται καὶ τὰ παιδιὰ τῆς ὑπηρεσίας περιφέρονται. Οἱ ἄνδρες εἶναι δεκτοὶ μόνο τὸ πρωΐ. Ὅλην κατόπιν τὴν ἡμέραν λούζονται γυναῖκες...»

«Ὅταν ἐμβῆκα στὸν ζεστὸν λουτρόν, μόλις ἀντεῖχα. Γύρω εἶναι μικρὰ καμαρίνια καὶ μαρμαρένιες γοῦρνες διὰ λούσιμο. Στὴν μέση εἶναι ὁ μαρμαρένιος τοῦ λουτροῦ ὀμφαλός, ὅπου ξαπλώνονται, ὅσοι θέλουν νὰ ἱδρώσουν. Καὶ ὅταν ἐξαπλώθην, ἀρχίζει ὁ λουτράρης νὰ μοῦ τρίβῃ τὰ πλευρά, τὴν ράχιν, τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια, πρῶτα μὲ χειρομάλαξιν καὶ κατόπιν μὲ τὸν τρίφτη. Ἀλλ' οἱ ἀτμοὶ τῆς ζέστης εἶναι ἀνυπόφοροι. Πῶς κάθονται ἐδῶ καὶ τρίβονται καὶ λούζονται ἕξη-ὀκτὼ ὥρας αἱ γυναῖκες ;

«Εἰς τὸ ἀντικρυνὸ καμαρίνι ἡ γοῦρνα εἶναι ἕτοιμη. Ὁ λουτράρης κτυπᾷ καὶ πλαταγίζει τὸ χάλκινον τάσι. Κτυποῦν ἀκατάπαυστα τὰ τάσια τῶν ἄλλων καὶ κάποιος παρέκει τραγουδεῖ ἁμανὲ παθητικώτατον. Αἱ φωναί, οἱ κρότοι καὶ τὰ νεροχύματα διπλώνουν τὴν βοὴν καὶ τὴν ἀντήχησιν τοῦ λουτροῦ. Ὁ λουτράρης μὲ λούζει τρεῖς φορὰς καὶ πετᾷ τὸ τάσι στὴν γεμάτη γοῦρνα. Τὸ τάσι ἐστάθη στὸ νερό, ὡσὰν νὰ ζυγίζῃ ἀκόμη τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀρχιμήδους. Καὶ ἡ τελευταία πρᾶξις ἔφθασε. Μὲ μεγάλη ἁφράτη σαπουνάδα καὶ μὲ παχύμαλλον τρίφτη μὲ σαπουνίζουν. Ἠσθάνθην τέτοια ἡδονήν, ὥστε ἐξάπλωνα τὸ χέρι, ἐτέντωνα τὸ πόδι καὶ ἐνθυμήθην, ὦ, τὴν στρίγγλα μάγισσα τῶν παιδικῶν μου χρόνων μὲ τὴν ἐλεεινὴ φωνή της : Ἔξω! Ἔξω!»[1]

---

1. (Νικ. Βασιλειάδου, «Εἰκόνες Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Κ. Φ. Σκόκου (εἰς κοινὴν καὶ εἰς καθαρεύουσαν.» Ἀθῆναι, 1910, σ. 210—213.

8. Ἀναγκαιότατον ἐν τοῖς ναοῖς ἔκπαλαι τὸ καθαρτήριον ὕδωρ.— Οἱ ρυπῶντες. Τύπος σύγχρονος μοναχὸς Λαυριώτης.—Οἱ νιπτῆρες ἐν ταῖς ἰουδαϊκαῖς συναγωγαῖς καὶ οἱ μέγιστοι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος.—Τὸ «φώτισμα». Αἱ φιάλαι τοῦ Ἄθω κατ' ἀπομίμησιν πρὸς τὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας.—Ἡ φιάλη τῆς Λαύρας. Εἶναι τὰ περιῤῥαντήρια τῶν ἀρχαίων. —Αἱ φιάλαι ἐν τῇ «Νέᾳ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ» ἀριστούργημα τέχνης.—Ἡ ἐκ τῶν μαντείων προέλευσις τῶν φρεάτων.—Τὰ λούματα, κολυμβεῖα καὶ ἐμβάται.

Τὸ ὕδωρ ἦν ἀπαραίτητον εἰς τοὺς ἀρχαίους ναούς, οὐ μόνον διὰ τὴν φωτιστικὴν καὶ ἁγιαστικὴν χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καθαρτικήν. Οἱ πιστοί, οἵτινες συνέῤῥεον διὰ τὴν λατρείαν τοῦ θείου ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα ναοῖς, στενοχώροις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (ὅρα καὶ κατακόμβας), ἔδει νὰ παρίστανται καθαροὶ τὸ σῶμα. «Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ, ψάλλει ὁ *Δαβίδ*, καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι»50,9. Παρ' Ἑβραίοις ἦν ὁ νιπτήρ, χαλκῆ λεκάνη μεγάλη, κειμένη μεταξὺ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὅπου οἱ εἰσερχόμενοι ἔπλυνον τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος ὑπῆρχον ἕτεροι 10 νιπτῆρες ἢ λουτῆρες ἐμπροσθεν στηριζόμενοι ἐπὶ βάθρων, ὧν ἕκαστος περιεῖχε 750 περίπου ὀκάδας ὕδατος. Ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς πρὸ τῆς εἰσόδου ἐν τῷ αἰθρίῳ ἵστατο καὶ ἡ φιάλη, ἥτις καὶ φρέαρ καὶ κρήνη καὶ πυθμὴν καὶ κολυμβεῖον καὶ καθαρτήριον καὶ ἐμβάτης ἐλέγετο (Καλλ. «Χριστιαν. ναὸς» σ. 90). Τί δὲ ἦτο ἡ φιάλη ; Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα «ἁπλούστατα μία κρήνη ἢ βρύσις, ἐκ τῶν κρουνῶν τῆς ὁποίας προεχέετο ὕδωρ. Ἐνταῦθα ὤφειλέ τις νὰ νίψῃ πρῶτον τὰς χεῖρας (κάποτε μάλιστα καὶ τοὺς πόδας ὡς συνέβαινεν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀβυσσινίᾳ) καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἔνδον. Ἡ δὲ τοιαύτη «ἀπόῤῥυψις» ἢ «ἀπόνιψις» ἦτο πρᾶξις συμβολική, φανερώνουσα τὴν συναίσθησιν τοῦ ψυχικοῦ ῥύπου, διὰ τὸν ἐξαγνισμόν, τοῦ ὁποίου ᾐτεῖτο ὁ νιπτόμενος τὸ θεῖον ἔλεος. Τὸ παλαιὸν τοῦτο ἔθος ἀπὸ πολλοῦ ἐξέλιπε παρ' ἡμῖν. Ἀπήχησίς του ὅμως πολλῷ ὑψηλοτέρα εἶναι ὁ μικρὸς ἢ ὁ μέγας ἁγιασμός... Ἐπίσης συνέχεια τοῦ ἔθους τούτου, ἀλλ' εἰς ἱερατικὴν μόνον χρῆσιν περιορισθεῖσα, εἶναι ἡ ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῶν ἀδύτων ἀπόνιψις τοῦ ἱερέως πρὸ τῆς προθέσεως καὶ προευτρεπίσεως τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὸ «νίψομαι ἐν ἀθῴοις τὰς χεῖράς μου καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Ὕψιστε», καθὼς καὶ ἡ τοῦ ἱερουργοῦντος ἀρχιερέως ἀπόνιψις πρὸ τῆς μεγάλης εἰσόδου ἐν τῷ χερνιβοξέστῳ, ὅπερ ὑποδιάκονος ἐνώπιόν του βαστάζει. Ἴχνος ἴσως τῆς παλαιᾶς ἀπορρύψεως εἶναι καὶ ἡ μέχρι σήμερον κρατοῦσα συνήθεια τῶν ῥώσων χωρικῶν, νὰ μὴ εἰσέρχωνται εἰς τὸν ναὸν πρὶν ἢ κύψουν πρὸς τὸ χιονοσκεπὲς ἔδαφος, λάβωσιν ἐκεῖθεν τεμάχιον πάγου καὶ δι' αὐτοῦ τρίψωσι τὰς χεῖρας». (αὐτ. 88—89).

Τὰ σοφὰ διδάγματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ὅσα σεμνὰ ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ αἰγυπτιακῆς θρησκείας ἐπλαισίωσαν οἱ ἅγιοι πατέρες εἰς τὰς ἱερὰς τελετὰς καὶ θρησκευτικὰς συνηθείας. Ταῦτα ἀπετέλεσαν τὸν κώδικα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἢ μᾶλλον τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ. Οὕτω καθιερώθη καθ' ἑβδομάδα ἢ καὶ συχνότερον, ὁσάκις μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ ἀλλάσσωμεν οὐ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν ἐνδυμασίαν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσώρρουχα [1]. Δὲν θὰ λησμονήσω τὸν μακαρίτην πατέρα *Βαρνάβαν* μοναχὸν Λαυριώτην, ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν τῶν ῥυπόντων, ὅστις, ὁσάκις ἤρχετο πλησίον τινὸς ἐν τῷ καθολικῷ τῆς Λαύρας (οὕτω λέγεται ὁ καθεδρικὸς ναός), ἐτρέπετο ἀμέσως εἰς ἄτακτον φυγὴν κρατῶν τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς ῥινὸς ὁ πλησίον ἐκεῖνος· ἀνεδίδετο καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἡ δυσοσμία. Δὲν ἐκαθαρίζετο ὁ εὐλογημένος νομίζων, ὅτι φεύγει τὸ ἅγιον μῦρον! Ὁ λε' κανὼν τοῦ *Παχωμίου* ἀπαγορεύει εἰς τοὺς μοναχοὺς τὸ λουτρόν: «Μηδεὶς ὅλον τὸ σῶμα ἀλείψηται χωρὶς νόσου, οὔτε λούσηται, οὔτε ἀπονίψηται κακῶς (;) Ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ ἁγ. Παχουμίου» Migne, 40, στ. 952). Ὁ πολλοὺς χρόνους διατρίψας ἐν τῇ Σκήτει *Εὐάγριος* πρὸς *Ἀνατόλιον* ἔγραφε: «Πάνυ πρὸς σωφροσύνην συμβάλλεται ἡ χρῆσις τοῦ ὕδατος» (στ. 1220). καὶ ὁ φίλος του Παλλάδιος ἐπὶ τούτοις ἀναφέρει, ὅτι τινὲς πρὸς κατευνασμὸν τῶν τῆς σαρκὸς σκιρτημάτων ἐβυθίζοντο εἰς φρέαρ. Εἶδον κἀγὼ ἀσκητὴν ἐν Ἄθῳ βρέχοντα διαρκῶς τὰ ῥάσα. Χαρακτηριστικὴ τοὐναντίον καὶ «νουθεσία τις πρὸς μοναχοὺς» ἐπιγραφομένη εἰς *Νεῖλον* καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀσκητῶν ἐφαρμοζομένη καὶ νῦν ἐν Ἄθῳ:

«Μοναστᾶς μέγας κόσμος ἡ ἀκοσμία,
ἄνιπτος ὄψις, ἠμελημένη τρίχα,
χειρῶν ποδῶν τε, κάλλους ἀπροσεξία,
στολὴ πενιχρά, ζῶσμα συμπεφυρμένον κτλ.»

Εὕρηται ἐν κώδ. μονῆς *Διονυσίου* 357, φ. 196. Ἴσως ἐντεῦθεν ἔλαβεν ὁ μοναχός, ὅστις ἐπὶ τῆς ᾠδῆς κώδικος τῆς μονῆς Ζωγράφου ἐπιδεικτικῶς ἔγραψε εἰς ἀδιάκοπον σειρὰν φύλλων «Κόσμος μοναχοῦ ἡ ἀκοσμία» κτλ. Εἰς τὰς πρὸ τῶν πυλῶν τῆς ἁγίας Σοφίας φιάλας ἔνιπτον καὶ τοὺς πόδας «ἵνα μὴ ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνωσιν ἁγίων». (χρυσ.)

Εὐτυχῶς ὁ παραλογισμὸς οὗτος δὲν εἰσεχώρησεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς μονάς. Ἔσβυσεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ἐνταῦθα τὰ ἐν Μαρεώτιδι, ἐν τῇ πόλει τοῦ ἁγίου Μηνᾶ κοινόβια τὸν Ε'—Ϛ' αἰῶνα ἀκμάζοντα, τὰ λουτρὰ δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ κοινοβιάταις ἐν Αἰγύπτῳ τουλάχιστον. Ἔχομεν τὸ ἑξῆς παράδειγμα: «Εἰς τὴν ἐν Σκοπέλῳ τῆς Φοι-

1. *Εὐσεβίου*, «Ἐκκλησ. ἱστορία», (Ι', 4 πλῆρες κατωτ.) βλ. *Texier*, «L'architectur byzantine», σ. 10. Πρὸς τοὺς ῥυπαροὺς τούτους ἡ Ἐκκλησία βοᾷ τὸ προφητικόν: «Λούσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν» (Ἡσαΐας).

νίκης μονὴν τοῦ ὁσίου Θεοδοσίου δι' εὐχῶν τοῦ ὁσίου ἀνέβλυσεν ὁ ξηροπόταμος ὕδωρ. Οἱ πατέρες ἔπειτα ἔκτισαν λουτρὸν καὶ λουσθέντων μίαν φορὰν τὸ ὕδωρ ἐξηράνθη, ἐκρήμνισαν δὲ τὸ λουτρὸν καὶ τὸ ὕδωρ ἐπανῆλθεν. («Λειμωνάριον τὸ παλαιόν», ἔκδοσις Δουκάκη, Ἀθῆναι, 1899, 76). Εἰς μὲν τὰ Παχωμιανὰ κοινόβια κατὰ *Πετρακᾶκον* τὸ λουτρὸν ἀπηγορεύετο «ἐμμέσως» ἀπετρέπετο δὲ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς [1]. Ὁ μεταρρυθμίσας ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον τὴν αὐστηρότητα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοινοβίων Μ. Βασίλειος ἀντιπαρέρχεται τὸ ζήτημα, ὅπως καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀθανάσιος, ὁ Ἀθωνίτης, ὅστις ἀντέγραψε τὸν Στουδίτην. Ὁ τῆς Πενθέκτης οζ' ἄρχεται οὕτω, «ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς ἐν βαλανείῳ μετὰ γυναικῶν συλλούεσθαι». Ὁ δὲ Νικόδημος ἀναφέρει τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Διαδόχου Φωτικῆς (Πηδάλιον ἔκδοσ. 1841, σ. 165). Βαλανεῖων ἐνταῦθα καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς ἐν γένει εἶναι τὸ λουτρόν. Ὁ *Παλλάδιος* ἐν τῷ Λαυσαϊκῷ (ἔκδοσις Βόλου, 1954, σ. 118 καὶ σ. 156 ἐν τῇ τῶν Ἱεροσολύμων) τὸ ἀνέκδοτον τόδε ἔχει περὶ τοῦ «θαυμαστοῦ» *Ἰουβίνου*. Οὗτος τότε διάκονος ἔπειτα Ἀσκάλωνος ἐπίσκοπος γεγονώς, ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ φιλόλογος. «Σφοδροτάτου οὖν καύσωνος καταλαβόντος ἡμᾶς . . εἰς τὸ Πηλούσιον ἔτυχε τὸν Ἰουβῖνον νιπτῆρα λαβόντα νίψασθαι τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας πυγμῇ ψυχροτάτου ὄντος τοῦ ὕδατος καὶ μετὰ τὸ νίψασθαι θερμοτύλῳ (=καμηλόδερμα) ἐπαναπαῆναι (=ἐπαναπαύεσθαι) ῥιφέντια κατὰ τοῦ ἐδάφους. Ἐπιστᾶσα δὲ τούτῳ ἡ μακαρῖτις *Σαλβία*, ὡς μήτηρ σοφοῦ υἱοῦ κηδομένη γνησίου ἐπέσκωπτεν αὐτοῦ τῇ ἁπαλότητι τοῦ σώματος, λέγουσα αὐτῷ : Πῶς θαρρεῖς σου τῷ σώματι τοιαύτην ἄγων τὴν ἡλικίαν καὶ ἔτι ζέοντός σου τοῦ σώματος ; οὕτω σου φιλοκαλεῖς τὸ σαρκίον ὡς μὴ αἰσθόμενος τῶν ἐξ αὐτοῦ σοι τικτομένων βλαβερῶν ; Θάρσει, λέγουσα, τέκνον, ὅτι ἑξηκοστὸν νῦν ἄγουσα ἔτος τῆς ἡλικίας ἐκτὸς τῶν ἄκρων χειρῶν καὶ αὐτὸ διὰ τὴν κοινωνίαν, οὐκ ὄψις μου ἥψατο ὕδατος, οὐ ποῦς, οὐκ ἄλλο τι τῶν μελῶν, καί περ διαφόροις ληφθεῖσα ἀρρωστίαις καὶ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀναγκαζομένη λουτρῷ χρήσασθαι, οὐκ ἠνεσχόμην ἀποδοῦναι τῇ σαρκὶ τὸ ἔθος, οὐκ ἐπὶ κλίνης ἐκαθεύδησα, οὐ λεκτικίῳ ὤδευσά που (=ἅμαξα)[2].

---

1. «Οἱ μοναχικοὶ θεσμοὶ κτλ.» Λειψία, 1907, σ. 75. Δὲν ἐγνώριζε τοὺς ὡς ἄνω κανόνας τοῦ Παχωμίου ἐν τῇ Πατρολογίᾳ Migne δημοσιευθέντας ὁ συγγραφεύς.

2. Αὕτη ἦν γυναικαδέλφη *Ρουφίνου* (οὐχὶ τοῦ γνωστοῦ μαθητοῦ Ὠριγένους) τοῦ ἀπὸ ἐπάρχων καὶ κατὰ Παλλάδιον (ἔπαρχος τῶν πραιτωρίων ἐν ΚΠόλει ΙΒ', σ. 34, φίλος τοῦ μεγ. Ἀμμωνίου) «λογιωτάτη γέγονεν ἡ καὶ τὸν θεῖον λόγον ποθήσασα τὰς νύκτας εἰς ἡμέρας ἀνέτρεψε δαψιλῷ ἐλαίῳ τσύτας κσταλάμπουσα, πᾶν σύγγραμμα ἀρχαίων ὑπομνηματιστῶν διελθοῦσα, ἐν οἷς Ὠριγένους μυριάδας τριακοσίας (ὁ μεταφραστὴς προστίθησι βιβλία ! πάντως πρόκειται περὶ στίχων), ἀσφαλῶς περὶ στίχων πρόκειται, διότι τὰ βιβλία τότε δὲν εἶχον σελίδας, ἀφοῦ ἦσαν κύλινδροι. Οἱ στίχοι ἐσημειοῦντο ἐν τέλει. καὶ εἶναι οὐχὶ ἀσήμαντος ἡ παρατήρησίς μου· διότι οὕτως ἐνοθεύθησαν τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἤρχισε ὁ λαὸς νὰ μὴ πιστεύῃ. Αἱ 300 μυριάδες βιβλίων τοῦ Ὠριγένους, ἅτερ ἀνέγνω ἡ ὁσία (πλὴν τῶν ἄλλων

Ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι τῶν ἄκρων οἷος ἦν καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πηδαλίου, ὅστις ἐπικαλεῖται ἐν ἁπλῇ φράσει τὸν Διάδοχον (σ. 216 Φιλοκαλίας ὡς ἀνωτέρω ἐγράψαμεν).

Φρονῶ, ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα χρόνους ἕνεκα τοῦ θερμοῦ κλίμακος ἐπετρέπετο τὸ καθαρτήριον λουτρὸν καὶ ἦν ἐν χρήσει καὶ εἰς τὰ κοινόβια τῆς Μαρείας, πόλεως τοῦ *ἁγίου Μηνᾶ* ἐν τῇ Μαρεώτιδι. Τὴν ἀποχὴν λουτροῦ ὁ *Παλλάδιος* θεωρεῖ ἴδιον τῶν λίαν αὐστηρῶν ἀσκητῶν. Οὕτω περὶ τοῦ *ἀββᾶ Ἰσιδώρου* γράφει : «Οὗτος ὁ ἅγιος μέχρις αὐτῆς τῆς ὥρας τῆς τελευτῆς οὐκ ὀθόνην ἐφόρεσε πάρεξ φακιολίου, οὗ λουτρῷ ἐχρήσατο, οὗ κρεῶν ἥψατο» καὶ ὅμως ἐφαίνετο «ὅτι ἐν μεγάλῃ τρυφῇ διάγει» («Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία» ἔκδ. Αὐγουστίνου Ἰορδανίτου, Ἱεροσ. σ. 14, 1914). Ἡ ἀποχὴ ἐνίοτε ἐπεβάλλετο ὡς ποινή. Ἐν τῇ Δ' οἰκ. συνόδῳ ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας *Ἀθανάσιος* κατήγγειλεν, ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας *Διόσκορος* καταδιώκων αὐτὸν εἰς Κάνωπον καταφυγόντα ἐκέλευσε «μήτε εἰς τὸ δημόσιον λουτρὸν λούειν (ἴσ. λούεσθαι), μήτε ἄρτον πέμπεσθαι ἢ ἕτερόν τι ὄψον διαπιπράσκεσθαι», Mansi, VI, 1025. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐκκλησία ἐφρόντιζε διὰ τοὺς καθαρμούς. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ σκεῦος χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν δι' οὗ ἐρραίνοντο εἰσερχόμενοι εἰς τὸ ἄβατον ἢ ἄδυτον, ὅθεν ἀπεκλείοντο οἱ βέβηλοι, ἱστάμενοι «ἔξω περιρραντηρίου». Ἐκαθαρίζοντο οὕτω πρὶν ἢ πλησιάσωσιν εἰς τὸν βωμὸν διὰ τὴν θυσίαν. Τὸ ὕδωρ ἡγιάζετο σβεννυμένου δαυλοῦ ἐντὸς αὐτοῦ,

---

πατέρων) κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Αὐγουστίνου (σ. 157) εἶναι ἀσύλληπτος ἀριθμός, οὐδ' ἠδύνατο ὁ Ὠριγένης νὰ εἶχε γράψει τόσα βιβλία. Ὁ Αὐγουστῖνος ὅμως δὲν ἔχει τὴν λέξιν βιβλία (καίτοι ἐκ τῶν συμφραζομένων αὐτὸ ἐννοεῖται), ὁ δὲ Σχοινᾶς (σ. 119) παρέλειψε τὸ χωρίον καὶ ἀναφέρει μόνον τὰ ἑπόμενα «2ᾱ μυριάδας βιβλία καὶ κάθε βιβλίον τὸ ἐδιάβαζεν ἀπὸ ἑπτὰ φοραῖς». Περὶ δὲ τοῦ Ἀμμωνίου ἔτι παραδοξότερα γράφει : «Παλαιὰν δὲ καὶ Καινὴν γραφὴν ἀπεστήθισε καὶ ἐν συγγράμμασιν ἀνδρῶν λογάδων Ὠριγένους τε καὶ *Διδύμου* καὶ Πιερίου καὶ Στεφάνου διῆλθε μυριάδας ἑξακοσίας» ! (ἔνθ' ἀνωτ.) ὁ Ἱεροσολυμίτης ἐκδότης οὐδὲν ἔχει σχόλιον εἰς ταῦτα. Σήμερον δὲν ὑπάρχει συγγραφεὺς οὔτε μιᾶς μυριάδος (10000) βιβλίων. *Γρηγορίου καὶ Στεφάνου καὶ Πιερίου καὶ Βασιλείου* καὶ ἑτέρων τινῶν σπουδαιοτάτων μυριάδας εἰκοσιπέντε, οὐχ' ἁπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχε παρελθοῦσα ταῦτα, ἀλλὰ πεπονημένως ἕκασιον βιβλίον ἕβδομον ἢ ὄγδοον διελθοῦσα· διὸ ἡδυνήθη ψευδωνύμου γνώσεως ἐλευθερωθεῖσα πτερωθῆναι πρῶτον τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἶτα καὶ τῇ δυνάμει τῶν λογίων τοῦ πνεύματος ἐλπίσι χρησταῖς ὄρνιν ἑαυτὴν ἐργασαμένη πνευματικὴν καὶ διαπεράσασα τὸν τούτου τοῦ βίου ζόφον ἀπέπτη πρὸς τὸν Χριστὸν τὰς ἀθανάτους δωρεὰς παρ' αὐτοῦ ἀπολησομένη». (Λαυσαϊκὸν ἔκδ. Αὐγ. Ἰορδανίτου, σ. 153—157). Ὅπως νῦν ὑπὸ τῶν ἀβροδιαίτων τὰ συχνὰ λουτρὰ συντονοῦσι τὰς σωματικὰς δυνάμεις, ἡ ἀλουσία θεωρεῖται πρόσφορον μέσον ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν μονοχῶν πρὸς καταστολὴν αὐτῶν. Ἤκουσα τὸν μακ. *Βαρνάβαν* διηγούμενον ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἠσκήτευεν ἐν Ἁγίᾳ Ἄννῃ καὶ ἀνεβίβαζεν εἰς τὰ πύρινα καύματα τοῦ Αὐγούστου βαρὺ φορτίον σίτου ἐπὶ τῶν ὤμων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὁ ἀνυπότακτος κάτω νοικοκύρης δὲν ἠννόει νὰ ταπεινωθῇ.

ὃν ἤναπτον ἐκ τοῦ βωμοῦ· ὠνομάζετο δὲ χέρνιψ ἡ τελετή. Ἐρραίνοντο δὲ οἱ περιεστῶτες καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ κήρυκος: «τὶς τῇδε;» Ἀπήντων «πολλοὶ κἀγαθοὶ» καὶ τότε ὁ ἱερεὺς ἐξεφώνει «εὐχώμεσθα», ὁ δὲ κήρυξ: «Εὐφημεῖτε, σίγα, σίγα, πᾶς ἔστω λεώς». Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἔρραινον οἱ ἱερεῖς τὸν λαὸν διὰ τοῦ ὑσσώπου (παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ βασιλικοῦ). Νῦν ἔχομεν κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ δὴ εἰς τὸν ἐπιτάφιον ὡς περιρραντήριον φιαλίδια ἀργυρᾶ ἐσφραγισμένα διὰ διατρήτου πώματος καὶ περιέχοντα ροδόσταμμα. Ὅλοι δὲ ἐνθυμούμεθα τὸ «ἔρρανον τὸν τάφον» εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Μ. Σαββάτου.

Ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω τὸ παρὰ *Καλλινίκῳ*, σ. 89, χωρίον, ὅπερ οὗτος ἐλλιπῶς παραπέμπων ἀναφέρει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν! Ἀλλὰ τότε εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν εἶχε κτισθῇ αὕτη. Ὁ *Εὐσέβιος* τὸν δέκατον λόγον καὶ τελευταῖον τῆς ἱστορίας του ἀφιεροῦται εἰς τὸν φίλον *Παυλῖνον* ἐπίσκοπον Τύρου, ὃν ὑπερεπαινεῖ ἐπὶ φιλοτίμῳ προαιρέσει καὶ ἄλλαις ἀρεταῖς καὶ δὴ διὰ τὴν ἀνέγερσιν λαμπρῶν ναῶν. Παρατίθησι καὶ τὸν εἰς αὐτὸν ἐκφωνηθέντα ἐξαίρετον πανηγυρικὸν «ἐπὶ τῇ ἐκκλησιῶν οἰκοδομῇ» (Εὐσ. Ι', 4, 1), ὅστις καταλαμβάνει τὸ ὅλον τοῦ βιβλίου τούτου [1]. Τοῦ θαυμασίου τούτου λόγου δὲν ἠθέλησε νὰ κατονομάσῃ τὸν συγγραφέα (ἴσως εἶναι ὁ ἴδιος Εὐσέβιος, ὅστις ὡς ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Φιλίππου ἐγειτνίαζεν). Ἔχει πολλὴν σχέσιν πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν καὶ συνιστῶ τὴν ἀνάγνωσιν. Περιγράφων τὰ καθέκαστα τοῦ ναοῦ, οὗ ἡ μεγαλοπρέπεια εἵλκυε τῶν διαβατῶν τὴν περιεργίαν, ὥστε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἔνδον, παρατηρεῖ: «εἴσω δὲ παρελθόντι πυλῶν οὐκ εὐθὺς ἐφῆκεν ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνειν ἁγίων» (καὶ ἀναφέρει τὸ συγκρότημα τῶν λουτήρων). «Ἱερῶν δ' ἐνταῦθα καθαρσίων ἐτίθει σύμβολα, κρήνας ἄντικρυς εἰς πρόσωπον ἐπισκευάζων τῷ νεῷ πολλῷ τῷ χεύματι τοῦ νάματος τοῖς περιβόλοις ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἔσω προϊοῦσι τὴν ἀπόρριψιν παρεχομένας» [2].

Τὴν ὡραίαν ταύτην βυζαντινὴν ἀρχαίαν τῶν πρώτων χριστιαν. χρόνων παράδοσιν τῶν λουτήρων καὶ φιαλῶν ἠθέλησαν νὰ συνεχίσωσιν οἱ ἱδρυταὶ τῶν ἀθωιτίδων μονῶν. Ὁ ποιμενάρχης τῆς Λαύρας πρῶτος ἀνήγειρεν ἔργον μνημειῶδες ὡς ἀπομίμησιν τῆς φιάλης τῆς ἁγίας Σοφίας. Τοῦ ἁγίου Ὄρους αἱ φιάλαι καλυπτόμεναι ὑπὸ θόλου ὑποβασταζομένου ὑπὸ μαρμαρίνων λευκῶν ἢ πολυχρώμων κιόνων παρουσιάζουσιν ἀριστούργημα καλλιτεχνίας· ἐπὶ πλέον δὲ καὶ διὰ τῶν εἰκονικῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς σχετικῶν παραστάσεων. Ὑπερεξέχει ἡ περίλαμπρος καμαρωτὴ φιάλη τῆς Μεγίστης Λαύρας τὸ πρότυπον τῶν ἁγιορειτ. φιαλῶν, ἥτις περιλαμβάνει 2000 ὀκ. ὕδα-

1. «Ἐκκλ. ἱστορ.», σ. 450—472.

2. Αὐτ. 4, 30, σ. 462. Μαρτυρεῖ καὶ ὁ Χρυσόστομος Migne, 51, στ. 300): «κρήνας εἶναι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἴκων νενόμισται, ἵνα οἱ μέλλοντες εὔχεσθαι τῷ Θεῷ ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἀνατείνωσιν».

τος, ὅπερ ἐκχέουσι ἐν εἴδει πίδακος διάφορα πτηνὰ ἐπικαθήμενα ἐπὶ τοῦ ἐν μέσῳ μεταλλικοῦ δένδρου ἐπικεχρυσωμένου. Τὸ ἐκπληκτικώτερον εἶναι, ὅτι ἡ τεραστία αὕτη φιάλη ἀποτελεῖται ἐκ μονολίθου αὐτοφυοῦς μαρμάρου κατεργασθέντος δηλονότι ἐπὶ τόπου. ἀντὶ ὁ εὐφυὴς τεχνίτης νὰ ἀνατινάξῃ τὸν μεταξὺ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς κοινοβιακῆς τραπέζης βράχον, ἐσκάλισε τὴν φιάλην. Τοιοῦτόν τι εἶχε προτείνει ὁ *Δεινοκράτης* ἢ Στασικράτης ἐκεῖνος πρὸς τὸν *Μ. Ἀλέξανδρον*, νὰ μεταβάλῃ τὸν κολοσσὸν κῶνον τοῦ «μαρμαρωμένου Ἄθωνος» εἰς γίγαντα ἐξερευγόμενον ποταμὸν ἀείρρυτον ἀρδεύοντα τερπνὸν παράδεισον. Τὸν παράδεισον τοῦτον ἐδημιούργησεν ἡ εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ ἀπέραντος ἀφοσίωσις καὶ ὄντως βασιλικὴ γενναιοδωρία τῶν βυζαντ. αὐτοκρατόρων. Αἱ φιάλαι τρόπον τινὰ ἦσαν πρόχειροι μικραὶ δεξαμεναί, ἐν αἷς τὸ ὕδωρ ἔρρεεν ἀεννάως καὶ μετεδίδετο εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ πάλιν αὐθωρεὶ ἀντικαθίστατο παφλάζον ἢ ἀναπηδοῦν εἰς τὸ μέσον, ὅπως ἐν τοῖς πίδαξιν. Καὶ τότε καὶ νῦν αἱ φιάλαι εἶναι τὸ κεντρικὸν στόλισμα, τὸ «μεσοκήπιον» τῶν παραδείσων τῆς ΚΠόλεως. Ἡ λαυριωτικὴ φιάλη εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτέρων μνημείων τῆς μονῆς τεχνουργηθεῖσα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐκ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ ὁσίου πατρὸς Ἀθανασίου Ἰωάνου τῷ 1060. Ἰδοὺ ἡ ἐπιγραφή : «Ἄριστον χρῆμα ἐξ ὕλης τοῦ μαρμάρου
κύπελον ὥσπερ χερσὶ τῶν λιθοξόων
ἐξειργάσατο τοῦ φωτίσματος [1] χάριν
ὕδωρ ἐκβλύζειν καὶ ῥαντίζειν τοὺς πέριξ
διειδέστατον ἁγιάσματος ἄγγος
Ἰωάννης ὁ ἱερὸς ποιμενάρχης κτλ.[2]».

---

1. *Φώτισμα* λέγεται μέχρι τοῦδε ἐν Ἄθῳ τὸ ἁγίασμα καὶ φωτίζω, ἁγιάζω. Ἐν χρόνοις ἀποστολικοῖς δὲ (ὡς γράφομεν ἀνωτέρω) φώτισμα ἐλέγετο τὸ βάπτισμα καὶ φωτιζόμενοι οἱ βαπτιζόμενοι. Ὁ νθ΄ κανὼν τῆς Πενθέκτης διακελεύει : «Μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι βάπτισμα ἐπιτελείσθω, ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις κ' ἀκεῖσε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαυέτωσαν κτλ.» βλ. εἰς τὸν λα' τῆς αὐτῆς συνόδου τὸν λόγον δι' ὃν ἀπηγορεύθη. Τὰ ἀρχαῖα ἐν τοῖς ναοῖς βαπτιστήρια μετὰ τὰς εὐρείας δεξαμενὰς καὶ τὰς εἰς τὸ βάθος φερούσας μαρμαρίνους βαθμίδας ἦσαν κτίσματα μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐντυπωσιακά. Οὕτω λέγεται «Φῶτα» ἡ βάπτισις τοῦ Θεανθρώπου. ἐν γένει ἡ λέξις ὡς ἐκ τούτου ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγεννήσεως, δι' ἐπιφοιτήσεως τῆς θείας χάριτος, ἥτις διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος δίδοται τοῖς βαπτιζομένοις· Ρητὴν περὶ τούτου ἀπόδειξιν ἔχομεν τὴν εὐχὴν τῆς προηγιασμένης, καθ' ἣν εἴθιστο ἐν τῇ Μ. τεσσαρακοστῇ νὰ βαπτίζωνται τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρὶν ἡ ἐπικρατήσῃ ὁ νηπιοβαπτισμός : «Ἐπίφανον, δέσποτα, τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τοὺς πρὸς τὸ ἅγιον φώτισμα εὐτρεπιζομένους καὶ ἐπιθυμοῦντας τὸν τῆς ἁμαρτίας μολυσμὸν ἀποτινάξασθαι». καὶ τὴν πρόσκλησιν : «οἱ κατηχούμενοι. . . ὅσοι πρὸς τὸ φώτισμα προέλθετε». («Εὐχολόγιον», ἔκδ. 1862, σ. 112—113). Μεγάλη ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις (βλ. R. Reitzenstein «Die hellenist. Mysterien—Religionen», Leipzig, 1910.

2. «Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos», σ. 107. Εἶναι ἡ πρώτη

Πάντως ὁ τεχνουργήσας τὴν φιάλην ταύτην εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἡς ἀπομίμησίς τις εἶναι ἡ ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεγερθεῖσα, ἀφοῦ ἐσκύλευσαν αὐτήν. Τὸ οἰκουμ. Πατριαρχεῖον εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ ἐκδώσῃ εἰς τὸ πολυτελὲς «Ἡμερολόγιον τῶν Φιλανθρωπικῶν καταστημάτων» (1906) λαμπρὰς φωτογραφίας τῶν ἓξ κρηνῶν ἢ πιδάκων: τῆς ἁγ. Σοφίας σ. 414, Σαχ. Ζαδὲ 213, Σουλτὰν Ἀχμέτ, 214-215 κτλ. καὶ δὴ τὴν τῆς ἐκπάγλου ἐπιτυχίας καὶ προσομοιαζούσης τῇ τῆς Λαύρας ἀναμνηστικῆς κρήνης ἀνεγερθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκρ. τῆς Γερμανίας *Γουλιέλμου Β'* (Κάϊζερ), ὅτε ἐπεσκέψατο τὴν ΚΠολιν (σ.283). εὑρίσκεται ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ.

Ἡ λαυριωτικὴ φιάλη εἶναι ἐξαγωνική, ὅπως ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν ὁ *Σωτηρίου* θεωρεῖ τὸ κιβώριον ἤτοι κουβούκλιον τῆς κρύπτης τοῦ ἱεροῦ λειψάνου [1], ἀλλ' ἐκεῖ εἶναι, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸ ὑπόγειον, ὅπου καὶ τὸ βαπτιστήριον. Ἐν τῇ βασιλικῇ τῶν Θηβῶν κατὰ τὸν καθηγητὴν «ἡ διάταξις τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου εὑρίσκεται ἐν ἐνιαίᾳ συνθέσει πρὸς τὴν βασιλικήν. κιονοστοιχίαι δηλ. τοῦ αἰθρίου εἶναι τοποθετημέναι εἰς τὴν προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῶν τοῦ ναοῦ, ἔχουσαι τὰς αὐτὰς ἀποστάσεις τῶν κιόνων, ἐξικνοῦνται δέ.. μέχρι τοῦ δυτ. τοίχου τοῦ αἰθρίου σχηματίζουσαι οἱονεὶ κλίτη» (αὐτ. σ. 36). Ἡ ὁμοιότης παρατηρεῖται ἔτι καὶ εἰς τὰ θωράκια τοῦ τε ἁγ. Δημητρίου (σ. 73) καὶ τῆς βασιλικῆς τῶν Θηβῶν (σ.135). ὅμοια δηλ. ἔχει καὶ ἡ τῆς Λαύρας. Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς θέσεως τῆς φιάλης καὶ τῶν λουτήρων, οἵτινες πάντοτε ἦσαν εἰς τὸ προαύλιον (ἢ μεσαύλιον κάλλιον, κακῶς δὲ εἰσήχθη τὸ κακόζηλον αἴθριον κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ λατ. **atrium**). Ἐν Λαύρᾳ ἡ φιάλη κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς μεταξὺ τοῦ καθολικοῦ καὶ τῆς τραπέζης. Ἐπειδὴ δὲ συνήθεια ἀρχαία ὑπῆρχεν ἡ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ προαυλίου τοῦ ναοῦ ὑψοῦτο εἰς πλείστους κρήνη καλουμένη φιάλη, ἀλλὰ καὶ νυμφαῖον καὶ κάνθαρος καὶ λεοντάριον (ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ κρουνοῦ) [2]. Πέριξ τῆς αὐλῆς

τῶν λαυριωτ. ἐπιγραφῶν ἐκ 14 στίχων ἀποτελουμένη. Τὴν θαυμασίαν ταύτην ἐπιγραφὴν πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ *Πορφύριος Οὐσπένσκης*, ἐξ οὗ μετὰ τῶν σφαλμάτων ἀντέγραψαν ὁ Ἀντωνῖνος, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Σμυρνάκης. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τούτων πρὸ 200 σχεδὸν ἐτῶν ἔδωκεν εἰς τύπον ὁ *Σκευοφύλαξ Λαύρας Σάβας* εἰς τὸ «Προσκυνητάριον» αὐτῆς. ἔσχατος δὲ πάντων ὁ Καλλίνικος «Χριστ. ναός», σ. 282,—3.

1. «Χριστ. καὶ βυζαντ. ἀρχαιολ.» Α.' σ. 219, σ. 236 7. πρβλ. «Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος» 1931. Ἡ εἰκὼν ἐν σ. 73 ἀπαράλλακτος (σ. 219) ὅπως τῆς Λαύρας. Ταύτης δὲ λαμπρὸν ἀποτύπωμα παρὰ κ. Fr. Dölger: «Mönchsland Athos, mit 183 Abbildungen und 1 Karte». München, 1945, σ. 62. καὶ αἱ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως (Πρεβέζης), ἥτις ἀνάγεται εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος, ὑπάρχουσι σὺν τῇ φιάλῃ καὶ λουτῆρες. βλ. *Σωτηρίου* «ἁγιάσματα-λουτρῶνες», σ. 224.

2. Εὐσέβ. VII, 13. X, 4. Tertul. de orat. cap. XI. Σωκρ. Β', 38.

ἦτο τὸ λουτρὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ βαπτιστήρια. ἦτο δὲ αὕτη τετράγωνος εὐρὺς χῶρος πλαισιούμενος ὑπὸ στοῶν. Τὸ ὕδωρ λοιπὸν καὶ διὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὸν καθαρμὸν τῶν πιστῶν ἦν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. *Εἶχον ὡς ἐκ τούτου οἱ ναοὶ ἐν ΚΠόλει τὰς κινστέρας*, περὶ ὧν πολλάκις ἐσημειώσαμεν καὶ εἰς εἰδικὰ βιβλία παραπέμψαμεν καὶ τὴν λέξιν δὲ διεσαφήσαμεν, ἥτις λέγεται στέρνα νῦν καὶ δεξαμενή. Ἔχομεν σπουδαίαν περὶ τούτου μαρτυρίαν αὐτόπτου μάρτυρος καὶ περιηγητοῦ: «Εἰσὶν ἔτι ἐν αὐτῇ τῇ πόλει οἱ ναοὶ θαυμαστοὶ καὶ κινστέρναι μέγισται τέχνης ἀμιμήτου, αἵτινες ὑπὸ τοῦ τὰ πάντα δαμάζοντος χρόνου τῇ φθορᾷ ἤδη παρεδόθησαν... Ἔστι δὲ ἡ τοῦ προλεχθέντος ἁγίου Ἰωάννου (τῆς Πέτρας) κινστέρνα, ἡ τοῦ Παντοκράτορος ἢ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ τοῦ Μωάμεθ (νεωτ. προσθήκη), ἐν ᾗ οὕτω μετὰ τέχνης τινὸς λεπτῆς εἰσὶν οἱ κίονες τεταγμένοι, ὡσὰν τις [οὐ] ῥαδίως τῷ διηγουμένῳ πιστεύσειε καὶ ἕτεραι ἔτι πλεῖσται [1]. Ταῦτα ἐν σχέσει πρὸς τὴν λαυρ. φιάλην, ἥτις πάλαι μὲν ἐδέχετο τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ παρακειμένου φρέατος, νῦν δὲ ἐκ τοῦ ὑδραγωγείου τῆς μονῆς. Περιελάβομεν δὲ ταῦτα ὧδε, διότι ὁ Ἄθως, τὸ πάνσεπτον ἱερὸν ὄρος, τοποθετεῖται εἰς τὴν Θρᾴκην, ἄλλως εἶναι καὶ ἔνδοξον ἵδρυμα καὶ μεγαλούργημα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ *Ἰωάννης Κομνηνὸς* καλεῖ τὴν φιάλην «περιβόητον» καὶ περιγράφει αὐτὴν λεπτομερῶς: « καὶ εἶναι ἀπὸ ἀτόφυον μάρμαρον ἐσκαμμένη εἰς σχῆμα ποτηρίου· πλὴν τόσον εἶναι μεγάλη, ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ ὕψος της ἓξ σπιθαμῶν, ὁ δὲ γύρος της ὅλος δεκαεπτά, καὶ εἰς τὸν ὀμφαλόν της ἔχει ἕνα σωληνάριον προύντζινον ὀρθὸν πρὸς τὰ ἄνω μὲ διάφορα ζῶα τριγύρω του προύντζινα καὶ εἰς τὴν κορυφήν του δικέφαλον ἀετόν· ἔχει δὲ τόπον ὑπόγειον ἔξωθεν, ὁποῦ ἔρχεται μὲ τέχνην θαυμαστὴν τὸ νερὸν καὶ ἀναβαίνει

1. «Description des îles de l'Archipel par *Christ. Buondelmonti* . . . publier d'aprés le manuscrit de Serail κτλ.» par *E. Legrand*. Paris, I, 1897, σ. 88 (πρβλ. Strzygowski, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 145 καὶ τὸν ἐν ΚΠόλει Ἑλλην. φιλολ. Σύλλ. ΚΗ', σ. 138 (κάτω). τὴν «Κωνσταντινιάδα» τοῦ ἀπὸ *Σιναίου Κωνσταντίου*. Τοῦ Φλωρεντίνου τούτου ἑλληνομαθοῦς *Χριστοφόρου* ἡ μαρτυρία ἀνήκει εἰς τὸ ἔτος 1422. Τοῦτον δὲν μνημονεύει ὁ *Κουκουλὲς* εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν λουτρῶν καὶ δὴ εἰς τὸ κεφ. «Δημόσια, ἰδιωτικὰ καὶ μοναστηριακὰ λουτρά» (Ἐπετηρ. βυζ. σπ. ΙΑ' σ. 128 ἑ.). Ἀπὸ τὴν «Μοναστηριακὴν ἀρχιτεκτονικὴν» τοῦ κοθηγ. *Ὀρλάνδου* λαμβάνει τὸ «μοναστ. λουτρὸν μεθ' ὑποκαύστου ἐν τῇ μονῇ Ζωοδ. Πηγῆς Κιθαιρῶνος» τὴν πολύπλοκον εἰκόνα, σ. 212. Τὸ βυζ. ἁγίασμα εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς ἀποτελεῖ ναΰδριον τρουλλωτὸν μετὰ μοναστ. λουτροῦ, ἐν ᾧ διοχετεύεται τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ «Κριοῦ», ἔχει καὶ ὑπόκαυστον, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Ὀρλάνδος (Πρακτ. Ἀρχαιολ. Χριστ. Ἑταιρ. Γ', 1938, σ. 85 ἑ.) Σπουδαῖον ἄρθρον «Περὶ οἰκοδομῆς βυζαντ. ναῶν καὶ δεξαμενῶν» ἔγραψεν ὁ Π. Κούπας ἐν τῷ Ἑλλην. φιλολ. Συλλ. Παράρτ. ἀρχαιολογικὸν τοῦ Κ' ΚΒ' τόμου, 1892, σ. 47 – 54 (βλ. Μεγ. Ἐγκυκλ. ΙΕ' ε. 624). Ἐν ΚΠόλει ἡ δεξαμενὴ τοῦ βασιλέως Βασιλείου εὑρίσκεται καὶ νῦν ἐν χρήσει. Ἡ τοῦ τοῦ Φιλοξένου μὲ τοὺς 1001 κίονας περιελάμβανεν ὕδωρ διὰ 300.000 ἄτομα ἐπὶ 12 ἡμέρας (Ἡ ἁπολ. τῆς ἁγίας Σοφίας» σ. 28). Βλ. «Ἡμερολ. φιλανθρ. καταστ. τοῦ 1907», σ. 150—153.

εἰς τὸ σωληνάριον καὶ χύνεται ἀπὸ τὰ στόματα τῶν ζώων ἐκείνων καὶ τινάζεται ὑψηλὰ καὶ ἐπαναστρεφόμενον εἰς τὰ κάτω γεμίζει τὴν φιάλην ἐκείνην, ἔργον καὶ θέας καὶ θαύματος ἄξιον· ἵσταται δὲ ἡ φιάλη ἐν μέσῳ κουβουκλίου ὡραιοτάτου, τοῦ ὁποίου ὁ θόλος εἶναι ὅλος ἱστορισμένος ἀπ᾽ ἔσω· καὶ στέκει ἐπάνω εἰς δέκα κολώναις μαρμαρένιαις· εἶναι δὲ τὸ κουβούκλιον ἀνοικτὸν ἀπὸ τὰ πέριξ, πλὴν ὅσον κλείεται κάτωθεν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἰς ὕψος ἑπτὰ σπιθαμῶν κύκλωθεν μὲ μάρμαρα εὔμορφα καὶ γλυπτά» [1].

Ἡ πολυθρύλητος καὶ ἀλησμόνητος φιάλη τῆς ἁγίας Σοφίας δὲν ὑπάρχει πλέον [2]! Ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ἀρχαίαν περιγραφὴν ἔχομεν, εἰμὴ εἰκαστικὴν τοῦ ἀπὸ Σιναίου *Κωνσταντίου* («Κωνσταντινιάς», σ. 82) καὶ εἴτινος ἄλλου. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἀφῆρεσαν τὰς στοὰς τοῦ προαυλίου τοῦ ναοῦ, ἀντὶ τῆς φιάλης ἀνήγειραν κρήνην ὁμοίαν πρὸς τὰς ἐν τοῖς χαρεμίοις χρησιμοποιουμένας. Γνωρίζομεν ὅμως πάντες τὴν ἐπιγραφήν, ἤτοι τὸν καρκινικὸν στίχον :

ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ

(Νῖψον ἀνομήματα, μὴ μόναν ὄψιν)

Ἀλλ᾽ ἡ κοινὴ ἀντίληψις εἶναι, ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ φιάλης, ἀλλὰ περὶ κρήνης. Ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου στίχου ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ματθ. ΝΑ′ ὁμιλίας τοῦ *Χρυσοστόμου* (*Migne*, 58, 515) «Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοιοῦτον ὁρῶμεν ἔθος κρατοῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς, καὶ ὅπως μὲν ἐν καθαροῖς εἰσέλθοιεν ἱματίοις σπουδάζοντας καὶ ὅπως τὰς χεῖρας νίψαιντο, ὅπως δὲ ψυχὴν καθαρὰν παραστήσαμεν τῷ Θεῷ, οὐδένα ποιουμένους λόγον». Ἡμεῖς τοῦτο δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ περιρραντήρια τῶν ἀρχαίων ἐπανελήφθησαν καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ. ὁ κλεινὸς τῆς Πτολεμαΐδος ἐπίσκοπος ἐπεθύμει οἱ ἱερεῖς νὰ ὦσι καὶ κολασταὶ τῆς πονηρίας «ὡς ἔστι γε τὸ δημόσιον ξίφος, οὐχ ἧττον ἢ τὰ ἐν τοῖς προτεμενίσμασι χέρνιβα, πόλεως καθαρτήριον» [3]. Μετὰ ταῦτα ἀπετέλουν αἱ φιάλαι τὸν περίκο-

1. «Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος κτλ.» Βεν. 1864, σ. 14—15. *Ὁ Κομνηνὸς* ἦν ἰατρὸς καὶ καθηγητὴς ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ κατήγετο ἐξ Ἡρακλείας τῆς θρᾳκικῆς. Πολυγράφος καὶ ἐκ τῶν σπουδαίων τῶν τότε λογίων. τελευταῖον ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Δρύστρας (παρὰ τὸν Αἶμον πόλις) μετονομασθεὶς *Ἱερόθεος* περὶ τὸ 1710, ἀφοῦ περιηγήθη ὅλους τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἁγίους τόπους. Τὸ βιβλίον ὡς πρώτην περιγραφὴν τῶν ἱερῶν σκηνωμάτων τοῦ Ἄθωνος μετετύπωσε μετὰ λατ. μεταφράσεως ὁ *Montfaucon* ἐν «Palaeographia graeca», ἐν σ. 441 (Σάθα Ν. Φιλολ. 1868, σ. 397—9). Περὶ τῆς φιάλης παράδοσις ὑπάρχει ἐν Λαύρᾳ, ὅτι Τοῦρκος στρατιωτικὸς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῷ 1821—1828 διαμείνας ἐν τῇ μονῇ ἠθέλησε πλὴν ἄλλων ν᾽ ἀπαγάγῃ καὶ ταύτην, ἀλλ᾽ εὐφυής τις μοναχὸς ἐκτύπησε καὶ προυξένησε μέγα ρῆγμα, ὅπερ νῦν φαίνεται συνδεθὲν διὰ σιδηρῶν συνδετήρων. Λέγουσιν, ὅτι σκοπὸς τοῦ ἀσεβοῦς ἐκείνου ἦτο νὰ μετακομίσῃ αὐτὸ εἰς τὰ χαρέμια του ἐν ΚΠλει. Ἀλλ᾽ ἡ οἰκονόμισσα Θεοτόκος τῆς Λαύρας ὤδεν τὸν ἠξίωσεν νὰ μολύνῃ τὴν φιάλην.

2. Βρύσις εἰς πάντα ναὸν εἶναι ἀπαραίτητος.

3. *Συνεσίου* ἅπαντα, ἔκδ. Παρισίων, 1651, σ. 258 Β.

σμον τοῦ μεσαυλίου, καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἁγίας Σοφίας ἐπαναλαμβάνοντο καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν. Ἡ «Νέα μεγάλη ἐκκλησία» *Βασιλείου* τοῦ Μακεδόνος π.χ. ἥτις μετὰ τῶν συνεχομένων παρεκκλησίων ἀπετέλει σύμπλεγμα ναῶν, εἶχε δύο, ἃ λεπτομερῶς περιγράφει ὁ *Πορφυρογέννητος*. «Πρὸς ἑσπέραν καὶ κατὰ τοῦ ναοῦ τὰ προαύλια φιάλαι δύο ἑστήκασιν, ἡ μὲν πρὸς Ν ἡ δὲ πρὸς Β . . . ἡ μὲν πρὸς Ν ἐξ αἰγυπτίου λίθου . . . περὶ ἣν καὶ δράκοντας ἔστιν ἰδεῖν, οὓς ἡ λιθοζόος τέχνη ἄριστα διεμόρφωσεν, ἧς μέσον μὲν κωνοειδὴς καὶ διάτρητος ἀνέστηκε στρόβιλος, πέριξ δὲ κιονίσκοι λευκοὶ καὶ τὰ ἔνδον ὑπόκενοι, χοροῦ σχῆμα σώζοντες, ὑφεστήκασι στεφάνην ἄνωθεν ἔχοντες περιθέουσαν, ἀφ' ὧν ἁπάντων κρουνηδὸν τὸ ὕδωρ κατὰ τὸ ἐμβαδὸν καὶ τὸν πυθμένα τῆς φιάλης ἄνωθεν ἔρρεεν καὶ κατώμβρει τὰ ὑποκείμενα. Ἡ δὲ πρὸς Β ἐκ τοῦ σαγαρίου λίθου... πολύτρητον στρόβιλον καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ μέσον τοῦ πυθμένος προβαλλομένη ἐξέχοντα, ὕπερθεν δὲ περιτρέχουσαν στεφάνην τῇ φιάλῃ ἐκ χαλκοῦ τῷ τεχνίτῃ διετυπώθησαν ἀλεκτρυόνες, τράγοι τε καὶ κριοὶ διὰ τινων συρίγγων καὶ αὐτοὶ κρουνοὺς ὑδάτων ἐξερευγόμενοι καὶ οἷον ἐξεμοῦντες κατὰ τὸ τῆς φιάλης ὑποκείμενον ἔδαφος» [1]. Παρὰ τὴν φιάλην κατ' ἀνάγκην ὑπῆρχε τὸ φρέαρ, ἐξ οὗ αὕτη ἐπληροῦτο· διὸ καὶ τὰ φρέατα σὺν τῷ χρόνῳ ἐκηρύχθησαν ἁγιάσματα, ὅπερ παρατηροῦμεν ἰδίᾳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς βλέπει τις ἐν τῇ Μεγ. ἑλλ. ἐγκυκλ. ΙΕ'. λ. ΚΠολις. Πρὸς ταῖς φιάλαις ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν καὶ κολυμβεῖα καὶ ἐμβάτας εἰς τοὺς ναούς· ὅθεν καὶ «Εὐχὴ εἰς κόλυμβον διακονίας ἤτοι λούσματος», ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶναι καὶ ταῦτα : «καὶ κατάπεμψον ἡμῖν τὰ τῆς σῆς φιλανθρώπου δωρεᾶς ἰάματα ἐν τῷ παρόντι ἡμῶν λούσματι οὐ πρὸς ἡδονὴν σαρκός, ἀλλὰ πρὸς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος» [2]. ἄρα ὑπῆρχον καὶ λουτρὰ ὡς ἁγιάσματα θεωρούμενα σήμερον. ἦσαν δὲ προδήλως ἱεραὶ πηγαὶ καθιερωθεῖσαι κατὰ τὴν εἰδωλολατρικὴν περίοδον διὰ τῆς εἰς θεότητά τινα ἀφιερώσεως» [3]. καὶ πάλιν. τὴν ὑδατολατρείαν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων καὶ πάντων βεβαίως τῶν ἡμέρων ἐν τῇ γῇ λαῶν ἐκληρονόμησαν οἱ χριστιανοί, ἐν οἷς καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν. ὡς δὲ πάντα τὰ εἰδωλολατρικὰ προσκυνήματα μετέβαλον εἰς ἱερὰ τεμένη τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, οὕτω καὶ τὰς παρ' εἰδωλολάτραις ἱερὰς πηγὰς μετέβαλον εἰς ἱερὰς πηγὰς τῆς Θεοτόκου» [4]. Καὶ αὐτὴ τοῦ βαπτίσματος ἡ πρᾶξις δὲν εἶχε παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς τὴν ἔννοιαν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναγεννήσεως πάντοτε. Ὁ ἱερὸς *Αὐγουστῖνος* ἐν ἐπιστολῇ 98, § 5 ἀναφέρει συγ-

---

1. «Ἐκθ. βασιλείου τάξεως», *Migne*, Patrol. graec. 109, στ. 344, παρὰ *Καλλινίκῳ*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 90—91.

2. *Γεδεὼν* «Ἑορτολ. Κ)πολίτου προσκυν.» σ. 203.

3. «Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια», σ. ρξα'.

4. Θρφκ. ἁγιάσμ. 18 καὶ παραπομπὴ εἰς τὸ Λεξικὸν ἑλλ. ἀρχαιοτήτων, μετάφρασ. *Τζιβανοπούλου*, σ. 339, 352, 353.

χρόνους, οἵτινες ἔφερον τὰ τέκνα πρὸς βάπτισιν προσδοκῶντες οὐχὶ τὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος πνευματικὴν χάριν, ἀλλὰ τὴν διὰ τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος ἴασιν ἀπὸ σωματικῶν νόσων, ὅπερ νῦν λέγομεν ἁγιασμόν. Εἰς τοῦτο δυστυχῶς δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμῖν ἡ νεωτέρα λέξις ἁγίασμα, ἥτις ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἔχει ἄλλην σημασίαν καὶ κατ' ἀρχὰς ἐδήλου τὸ ἱερὸν βῆμα. Τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ σημαίνει ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἤδη [1]. Ἀλλ' ἐφ' ἧς σημασίας ἔχομεν αὐτὴν σήμερον, τὴν τοῦ ὕδατος δηλ. ἐν ᾧ τελεῖται θαυματουργία, εἶναι μεταγενεστέρα ἡ λέξις καὶ αὐτοῦ τοῦ Θ' αἰῶνος. Εἶχον ἄλλας πρὸς τοῦτο λέξεις ἐν χρήσει οἱ Βυζαντινοί: πηγή, λουτήρ, λοῦμα, κόλυμβον ἱερόν, λουτρόν. Εἰς τὰ οὕτωσὶ λεγόμενα ἁγιάσματα ἐλούοντο βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι πρὸ τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου, ὁ δὲ πολὺς ὄχλος πρὸς ἐξαγνισμὸν ἠρύετο ἡγιασμένον ἐκ τῆς φιάλης ὕδωρ [2]. Ἡ ὀνομασία *ἁγίασμα* μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀναφέρεται εἰς πᾶσαν πηγὴν ὕδατος θαυματουργοῦσαν ἢ φρέαρ ἢ λάκκον πλησίον ναοῦ κείμενον ἰδίᾳ τοῦ ἑορταζομένου ἢ πολιούχου ἁγίου, ἢ ὅπου ἐξ ἀποκαλύψεως ἢ τυχαίως εὑρέθη ἱερόν τι κειμήλιον καὶ δὴ εἰκών, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν πηγὴν ἐκ θαύματος τοῦ ἁγίου ἀναβλύζουσαν ὕδωρ εἰς πόσιν τῶν στερουμένων περιοίκων. Ἐπὶ τοιαύτης πηγῆς ἱδρύετο ἔπειτα ναός, ὡς τοῦ πρωτομάρτυρος *Στεφάνου* ἐν τῷ ἐν Κ)πόλει παλατίῳ τῶν Ἐλενιανῶν. Τούτου τὸ ὕδωρ ἔρρεεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ὡς διηγεῖται *Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης* [3]. Δὲν πιστεύω ἐκ τῶν 50 σχεδὸν λουτρῶν δημοσίων τοῦ Βυζαντίου [4], ἐὰν κανὲν σχετίζηται πρὸς ἱερὰν πηγὴν ἢ ναὸν προϋπάρχοντα, πάντως ὅμως τὰ εἰς τεμένη, ἅπερ προϋπῆρχον ναοὶ Κυρίου, λουτρὰ ἦσαν ἁγιάσματα. Εἷς τινα μάλιστα σημεῖα τῆς Πόλεως οἱ Τοῦρκοι διετήρησαν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα· ὡς τὸ Ἁγίασμα-καπῆ (ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε ναὸς *Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου*). Ἁγίασμα χωρίον Αἴνου, Κοτζᾶ - Ἀλῆ τουρκιστὶ (βλ. Ἀρχεῖον Θρακ. Θησαυροῦ, 14, σ. 120) [5]. Κατ' ἐξοχὴν ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν ἐπίσης ταύτην τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ὡς διαλυούσης καὶ ἀπαλλαττούσης τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν φαρμακειῶν καὶ γοητειῶν τῶν πολυμηχάνων μάγων, οἵτινες ἐπλεόναζον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῇ τῶν πόλεων βασιλευούσῃ. Οὕτω ἐν τοῖς Συναξαρίοις ἀναγινώσκομεν: «Σύναξις ἐν τῷ μαρτυρείῳ αὐτῆς ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου Ἐμβόλοις (παρὰ τὸν Ἱππόδρομον) ὡς καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, εἰς τὰ ἁγιάσματα, τὰ θυρανοίξια καὶ τὸ φωτοδρόμιον τῆς ἁγίας Σοφίας».

---

1. *Πορφυρογ.* «Ἔκθ. βασ. τάξ». 141, 13.

2. *Γεδεὼν* «Ἑορτ. Κ)πολίτου προσκυνητοῦ», σ. 200—1. καὶ οὐ μόνον τὸ τῆς φιάλης ὕδωρ ἦν ἡγιασμένον ὑτὸ τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς πηγῆς ἢ λουτροῦ· ὅθεν καὶ ἡ λεγομένη «εὐχὴ τοῦ κολύμβου» αὐτ. σ. 202.

3. Ἔκδ. Κανταβριγίας, σ. 588—90 τοῦ 1720.

4. Ὁ *Δουκάγγιος* εἶχε περιγράψει ἐν τῇ «Constantinopolis christiana» 21, ὁ δὲ *Γεδεὼν* προσέθετο 21—23 ἄλλα λουτρὰ ἐν «Μεσ. γραμμ.» Β', σ. 11—30.

5. «Ἑορτ. Κ)πολίτου» προκ. σ. 74. 8 αὐτ. σ. 139.

9. *Τὰ λουτρὰ ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς.— Ἡ ἀδαημοσύνη τοῦ καθηγητοῦ Φ. Κουκουλέ.—Ὁ συνδυασμὸς λουτροῦ καὶ ἁγιάσματος.—Ἡ πλημμελὴς χρῆσις τῶν λουτρικῶν.—Χέρνιβες καὶ νιπτικαὶ λεκάναι ἐν ταῖς εἰσόδοις τῶν ναῶν—Πῶς δικαιολογεῖ ὁ ἀββᾶς Νεῖλος τὴν χρῆσιν λουτροῦ.—Εὐχὴ τοῦ ἐν Βλαχέρναις κολυμβίου—Διάταξις λουτροῦ καὶ ἁγιάσματος εἰς ἀρχαίους χρισιαν. ναοὺς καὶ δὴ εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον τῆς Θεσσαλονίκης.— Τὸ λουτρὸν ἐπιβεβλημένον.—Πρότυπον συνδυασμοῦ ἐν τῷ τοῦ Νεωρείου ναῷ τῆς Θεοτόκου.—Τὰ ἐν αὐτῷ ἱάματα.—«Αὐτοτελὲς ἁγίασμα» ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Ἐπιφανίου τῆς Κύπρου.—Οἱ βασιλεῖς ΚΠόλεως ἐν τοῖς ἁγιάσμασιν, ἐλούοντο πρὸ τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναόν.—Οἱ σύγχρονοι λουτροὶ τῆς πόλεως.*

Δὲν ἀμφιβάλλεται, ὅτι οἱ μοναχοὶ ὡς κοινοβιᾶται εἶχον ἀπόλυτον ἀνάγκην τούτων καὶ ἐν τῇ Μεγ. Λαύρᾳ ὑπῆρχον λουτρά. Ἀλλ' οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῶν μονῶν ὑπῆρχον λουτρά, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς ναούς· ὡς ἀναφέρει ὁ *Εὐσέβιος* [1]. Καὶ προσάγομεν δύο ἁπλᾶς ἀποδείξεις, αἵτινες ἀπορῶ πῶς διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ λεπτολόγου καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινολογίας. Ὁ καθηγ. κ. *Γ. Σωτηρίου* εἰς τὸ περισπούδαστον σύγγραμμα : «Χριστιανικαὶ Θῆβαι κτλ.[2]» παρουσιάζει τὴν ἀνακάλυψιν λουτροῦ παρὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τῆς Νέας Ἀγχιάλου. Τὸ κτίριον καὶ ἐνταῦθα συνίσταται ἐκ δύο συνεχομένων αἰθουσῶν : ὑπόκαυστον [3], ἐξ ὧν ἡ βορεία ἔχει δυτικῶς τὸν κλίβανον, ἔπειτα συνάπτονται ἕτερα διαμερίσματα συνεχόμενα πρὸς τὴν δεξιὰν αἴθουσαν (frigidaria=*ψυχρολούσια*) [4] καὶ τετράγωνος χῶρος, πιθανῶς τὸ *ἀποδυτήριον* [5]. Ὁ Ἡρακλείας *Νικηφόρος* (βλ. ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀρχιερατευσάντων) παρὰ τῷ ναῷ εἶχεν ἀνεγείρει λουτρὸν ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν στίχων :

«*Λούσεσθε τοίνυν εὐλαβῶς καθὰ θέμις,*
μὴ σπαταλικῶς (καὶ γὰρ ἐγγὺς ἡ κρίσις),
ἀλλ' ὡς εὐλαβεῖς φαρμάκῳ κεχρημένοι».

ἀνήγειρε «*λουτρὸν ἐξωραΐσας — πᾶσι χαρμονήν, εὐεξίαν*». κτλ. (βλ. ἀνωτ. σ. 137 ὁλόκληρον) [6].

---

1. Ἐν βίῳ *Κωνσταντίνου* 4, 59. βλ. καὶ ἄλλας παραπομπὰς παρὰ *Κουκουλέ*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 199, σημ. 2.

2. Ἀθῆναι 1931, σ. 48.

3. Οὕτω μεταφράζεται τὸ caldarium· διατὶ ἡ καινοφανὴς σύτη λέξις, ἀφοῦ τόσας ἐν τῇ συνηθείᾳ ἔχομεν λέξεις· π.χ. τὸ *θερμόν*, ὅπως λέγομεν καὶ θερμά, τὰ λουτρὰ (βλ. ὀνομασίαι λουτροῦ παρὰ *Κουκουλὲ* σ. 201—3).

4. *Ψυχρολούσιον* παρὰ Βυζαντινοῖς, ὡς ἀναφέρει ὁ *Κουκουλές*, καὶ δέον νὰ προτιμηθῇ ὁ ὅρος οὗτος, διότι ἔχομεν ἤδη ἐν τῇ συνηθείᾳ τὸ ψυχρολουσία.

5. Σωτηρίου ἔνθ' ἀνωτ. σ. 48.

6. Περὶ τῆς καταχρήσεως ταύτης ἐν Κ)πόλει βλ. «Κωνσταντινουπόλεως ἁγιάσματα Θρακικὰ» σ. 18—19 (τοῦ ἐκ τοῦ Θ' τόμου τῶν «Θρακικῶν» ἀνατύπου).

Περὶ λουτρῶν—ἁγιασμάτων ἔχομεν παρὰ Βυζαντινοῖς δύο διασταυρουμένας παραδόσεις. Κατ' ἀρχὰς βεβαίως ὀλίγα ἐλάχιστα ἦσαν τὰ ἁγιάσματα, ὅπως καὶ αἱ θαυματουργικαὶ εἰκόνες, ἔπειτα κατ' ἀπομίμησιν καὶ πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἐνίοτε ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον ἕκαστος πολιοῦχος ἅγιος νὰ ἔχῃ καὶ τὸ ἁγίασμα. Τὸ τοιοῦτον μεγίστην ἐπίδοσιν ἔσχεν ἐν Ἄθῳ, ὅπου καταντᾷ οὐ μόνον αἱ κυρίαρχοι μοναί, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ὅλα τὰ ἐξαρτήματα τὰ ὀνομάζωσι μίαν πηγὴν ἁγίασμα, ὡς προέφημεν. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἐν Ἀθήναις ὡς πρὸς τὰς λιτανείας. πρὸ 2—3 δεκαετηρίδων καθιερώθη τὸ πρῶτον ἡ ἐπέτειος λιτανεία εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ πολιούχου ἁγίου Διονυσίου. Ἐπὶ τῶν φοιτητικῶν μου χρόνων δὲν ἐνθυμοῦμαι ἄλλην, νῦν αἱ λιτανεῖαι ἐπεξετάθησαν εἰς ὅλους τοὺς ναούς, καὶ εἰς τῶν προασιείων ἔτι τὰ ἐκκλησίδια. Τὸ ἐν τῇ εἰσόδῳ τῶν πρώτων χριστιαν. ναῶν ὕδωρ οἱ (λουτῆρες) [1] καὶ τὰ καθάρσια λουτρά, εἴπομεν ἐν ἀρχῇ, ἦσαν κληρονομία ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τὸ ἔθος ἐκεῖνο ὑπάρχει ἔτι εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος. Πρὸ τοῦ ναοῦ συναντῶμεν τὴν φιάλην, ἀντικρύζουσαν ἀκριβῶς τὴν θύραν περίστυλον καὶ διὰ θόλου ἐστεγασμένην. Ἐν τῇ Λαύρᾳ ἡ φιάλη κατεσκευάσθη ἐν εἴδει φιαλώδους μικρᾶς δεξαμενῆς. ἐπὶ τόπου ὁ τεχνίτης ἐτεχνούργησε ἀναγλύψας τὸν μέγαν βράχον, ἀλλ' εἰς χρῆσιν μόνον ἁγιασμοῦ. δὲν εἶναι νιπτὴρ ἢ λουτὴρ εἰτοῦν λουτρών. Καὶ ὅμως εἷς τῶν διαπρεπῶν τοῦ ἀσκητισμοῦ ἀντιπροσώπων, ὁ ἀββὰς *Νεῖλος* εἰς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτόν, «διατὶ πρῶτον ἔξω νιπτόμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως εἰσερχόμεθα εἰς ναὸν Κυρίου προσεύξασθαι;» ἀπήντησεν: «ἐπειδὴ πάντες ἔχομεν ἀνάγκην τῶν δι' εὐχῆς καθαρσίων, ἡ δὲ εὐχὴ πλύνει πᾶσαν ἀκαθαρσίαν ἐπιγιγνομένην ἡμῖν ἐν τῷ θείῳ βαπτίσματι, δῆλον οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως ἀπελούσθημεν ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ κατόπιν, ἀθεμίτου ὄντος τοῦ ἀναβαπτίζεσθαι, πᾶσαν κηλῖδα ἀπορρίπτομεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς παρὰ Ἰώβ: ἐὰν ἀπολούσωμαι καὶ ἀποκαθαίρωμαι χερσὶ καθαραῖς . . .» [2].

---

1. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν ἱερῶν ὑπῆρχεν ἡ *χέρνιψ*, ὅπου οἱ εἰσιόντες ἐκαθάριζον τὰς χεῖρας. Ἐν τῷ Παρθενῶνι ὑπῆρχε φιάλη, τὸ πρότυπον, ὅθεν παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία (βλ Βλ. Byzantinische neugr. Jahrb. τόμ. Χ..). Ἐν Ἐλευσῖνι ἦν λεκάνη ἁγιασμοῦ ἢ μικρὰ φιάλη, ἐξ οὗ ἐρραίνοντο οἱ μύσται. Δύο τοιαῦται λεκάναι ἐκόσμουν ἑκατέρωθεν τὴν τοῦ ναοῦ εἴσοδον (βλ. Τὸ ὡραῖον βιβλίον τοῦ *Δ. Γουδῆ*, «Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσῖνος» Ἀθῆναι, 1935, σ. 111). Εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι οἱ Μωαμεθανοὶ παρ' ἡμῶν παραλαβόντες τὰς τοιαύτας λούσεις διατηροῦσιν ἀσφαλῶς μέχρι νῦν εἰς τὰ τεμένη ὑποχρεοῦντες καὶ τοὺς ἐπισκέπτας ἀνυπόδητοι νὰ εἰσέρχωνται. Αἱ τοιαῦται καθάρσεις ἐπεβάλλοντο μᾶλλον εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τοὺς πολυπληθεῖς προσκυνητὰς τῆς Μέκκας. Ἐντεῦθεν ἐν ΚΠόλει ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ αἱ μαρμάριναι πηγαὶ ποσίμου ὕδατος χάριν τῶν διαβατῶν.

2. Ἐπιστ. κδ', βιβλ. Α'. Τὸ χωρίον χωλαίνει παρὰ Γεδεών, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 13. Τὸ ἔθος τοῦτο κρατοῦσιν εἰσέτι οἱ Δυτικοὶ νίπτοντες χεῖράς τε καὶ πρόσωπον, οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ καὶ τοὺς πόδας.

Τοσαύτη ἦν ἡ πρὸς τὰ ἁγιάσματα εὐλάβεια τῶν βυζαντινῶν, ὥστε ἐπενόησαν τρόπον, ἵνα καὶ αὐτὸ τὸ φρεάτιον ὕδωρ ᾖ καὶ πᾶν πόσιμον μεταβάλωσιν εἰς ἁγίασμα. Ὁ ἔναγχος ἀποθανὼν καθηγητὴς τῆς Βυζαντιολογίας μακ. *Ἰω. Παπαδόπουλος* ἐκ κώδικος τοῦ Βησσαρίωνος ἀποκειμένου ἐν τῇ Κρυπτοφέρρῃ ἐδημοσίευσεν «εὐχὴν τοῦ κολυμβίου τῶν Βλαχερνῶν», ἐν ᾗ αἱ περικοπαί : «ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο ὃ δι' ὕδατος ἡμᾶς ἀναπλάσας πνεύματι συντριβέντας, καταπέμπων αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος. . ποίησον αὐτὸ ἀσθενούντων ἰατήριον, ὑγιαινόντων φυλακτήριον, κάθαρον ἡμᾶς διὰ τοῦ ῥαντισμοῦ, ὃ τὸν κόσμον διὰ τοῦ αἵματός σου ἀποκαθάρας»[1]. Πρὸς τούτοις παραδίδοται, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἐν τῷ τοιούτῳ ἡγιασμένῳ τῶν Βλαχερνῶν ὕδατι ἐλούοντο, καὶ τὸ βασιλικὸν τοῦτο λουτρὸν περιγράφει λεπτομερῶς ὁ *Κων.Πορφυρογέννητος* ἐν τῇ «Ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως»[2] τὰ «ὅσα δεῖ

---

1. «Le palais et les èglises de Blachernes», Athènes, 1928, σ. 101. Ὁ *Goar* ὅμως, ὅθεν λαμβάνει ὁ *Γεδεὼν* ἐν τῷ «Ἑορτολογίῳ Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ». Κ)πολις 1904, σ 203, ἔχει καὶ ἑτέραν εὐχήν. ἣν ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, γενικῶς εἰς πᾶν λοῦσμα. Δὲν γνωρίζω διά τίνα λόγον ὁ μακ. καθηγητής, ἐνῶ ἠδύνατο ταῦτα εὐκόλως νὰ εὕρῃ, κατέφυγεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ, ἴσως ἵνα εὕρῃ γνησιώτερον τὸ κείμενον (καὶ εὗρεν ὄντως δύο σπουδαίας διαφοράς). Οὗτος ἔχει δίκαιον γράφων, ὅτι δὲν εὗρε τὴν εὐχὴν ἐν Ἄθῳ, διότι ὡς τοπικοῦ χαρακτῆρος δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ἐπίσημα λειτουργικὰ βιβλία, ἀλλ' εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης εὐχῆς τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ.

2. Βλ. *Κουκουλέ*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 226. Οὗτος διὰ τὴν εὐχὴν παραπέμπει εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ *Goar* ἔκδ. β', σ. 366 καὶ εἰς τοῦ *Δημητριέβσκη* τὰ Εὐχολόγια, σ. 49. Ἰδοὺ ἡ εὐχή :

«*Εὐχὴ εἰς κόλυμβον διακονίας ἤγουν λούσματος*» (νῦν λοῦμα λέγεται).

«Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ Ὕψιστος ὁ ἐν Τριάδι ἁγίᾳ προσκυνούμενος, ἡ προαιώνιος φύσις, ἡ ὑπερούσιος καὶ ἀτελεύτητος μεγαλειότης σου, ἡ ἀνεξιχνίαστος δύναμις. ἡ ἄῤῥητος ἐξουσία, ἡ τῆς σοφίας πηγή, ἡ τῆς ἀγαθότητος ἄβυσσος, τὸ τῆς εὐσπλαγχνίας ἀπεριόριστον πέλαγος. Σύ, φιλάνθρωπε Δέσποτα, ὁ τῶν προαιωνίων θαυμασίων Θεός. ὃν οὔτε ἔννοια καταλαβέσθαι δύναται, οὔτε λόγος ἑρμηνεῦσαι ἰσχύει, ἐπίβλεψον καὶ τὰ νῦν ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου καὶ δὸς ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν καὶ ἐν τῷ στόματι ἡμῶν πνεῦμα συφίας καὶ γνώσεως, λόγον εὐσεβείας καὶ συνέσεως ἄξιον σοῦ εἰς τὰ ὦτα φθάσαι τῆς σῆς ἀγαθότητος καὶ τὸ ἔλεος τῆς σῆς ἐπισπάσασθαι χάριτος· ἐκ σοῦ γὰρ καὶ τῆς σῆς ζωοποιοῦ δωρεᾶς καὶ τὸ θέλειν καὶ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τὸ σὸν καὶ τῆς σῆς εὐδοκίας τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει καὶ κατάπεμψον ἡμῖν τὴν σὴν εὐλογίαν καὶ τῶν ἰαμάτων τὴν χάριν ἐπὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Ὁ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τῷ γένει ἡμῶν δωρησάμενος πρὸς ἀπόνιψιν τοῦ τῆς ἁμαρτίας μολυσμοῦ καὶ ἀνάκτησιν τῶν συμβάντων ἡμῖν παντοίων ἀῤῥωστημάτων καὶ καταξίωσον ἡμᾶς ῥεραντισμένους τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς καὶ λελουμένους τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ ἐν παντὶ ἔργῳ, λόγῳ ἀγαθῷ καρποφορεῖν καὶ αὐξάνεσθαι καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους γινομένην παντοίαν συμπάθειαν ἀόκνῳ σπουδῇ πρὸς θεραπείαν τῶν πεπονηκότων ἀδελφῶν ἡμῶν διὰ παντὸς ἐπιδείκνυσθαι καὶ τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας διὰ παντὸς καταξιοῦσθαι, τῶν τε ψυχικῶν ἀῤῥωστημάτων καὶ τῶν σωματικῶν ἀλγηδόνων τὴν ἀπολύτρωσιν κομιζομένους· καὶ κατά-

παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις». Κατὰ τὸν προειρημένον καθηγητὴν τῆς χριστιαν. ἀρχαιολογίας ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. «Ἔρευναι τέλος καὶ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἐνεργηθεῖσαι εἰς ἑτέρας βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος» (ἀνωτέρω ἀνέφερεν ἁγιάσματα καὶ λουτρῶνας ἢ λουτρὰ χωριστὰ εἰς βασιλικὰς κείμενα ἑκάτερον) εἰς τὴν βασιλικὴν λ.χ. τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ὡς καὶ εἰς μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου, Συρίας, Κύπρου καὶ ἀλλαχοῦ, ἔφερον εἰς φῶς κτίσματα συνδυάζοντα λουτρῶνας καὶ ἁγιάσματα ἢ ἁγιάσματα καὶ Μαρτύρια [1], ἀνευρέθησαν δὲ καὶ μεμονωμένα ἁγιάσματα [2]. Ἀλλὰ καὶ «συγκρότημα δεξαμενῶν, θερμῶν λουτρῶν καὶ ἁγιασμάτων μὲ δύο κρήνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον οἱ προσκυνηταὶ τὸ ἁγίασμα, τὸ «πάγκαλον ὕδωρ» ἀνεκαλύφθη παρὰ τῇ μεγάλῃ βασιλικῇ τοῦ πολιούχου τῆς Αἰγύπτου ἁγίου Μηνᾶ ἐν Λιβύῃ [3]. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις καὶ «αὐτοτελῆ ἁγιάσματα». Τοιοῦτον εὑρέθη ἐσχάτως παρὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου (τὴν τοῦ ἁγ. *Ἐπιφανίου*) τοῦ ϛ′ αἰῶνος καὶ εἶναι παλαιὰ κινστέρνα μετὰ δύο κυκλικῶν θολωτῶν θαλάμων ἢ ἀποθηκῶν ὕδατος κεκοσμημένων διὰ τοιχογραφιῶν (τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ ἑνός), ἡ δὲ ἐπιγραφὴ λέγει, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἁγίασμα ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος *Νικοδήμου*. Θεμέλια διασωζόμενα ὑπεράνω τοῦ ἁγιάσματος βεβαιοῦν τὴν ὕπαρξιν ἐνταῦθα κτιρίου, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ἁγιασμὸς καὶ ἡ ἐκ τῆς κινστέρνας ἄντλησις ὕδατος [4]. Τὸ ὕδωρ τῶν ἁγιασμάτων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐλάμβανε τὴν χάριν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐλογίαν. Γενικῶς ὅμως ἔχει οἰκοθεν τὴν χάριν τὸ καθ' ἑαυτὸ ἁγίασμα.

Ὁ συνδυασμὸς λουτροῦ καὶ ἁγιάσματος ἔκδηλος γίνεται ἐν τῷ συναξαρίῳ τῆς 31 Αὐγούστου ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Νεωρίῳ, περὶ οὗ εἴπομέν τινα ἀνωτέρω. Ἐνταῦθα ἐπὶ *Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας* ὁ πατρίκιος *Ἀντώνιος* «εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὸ ἅπλωμα» τοῦ Νεωρίου

πεμψον ἡμῖν τὰ τῆς σῆς φιλανθρώπου δωρεᾶς ἰάματα ἐν τῷ παρόντι ἡμῶν λούσματι οὐ πρὸς ἡδονὴν σαρκός, ἀλλὰ πρὸς ἴασιν ψυχῆς τε καὶ σώματος . . .». Κίεβον, 1901. Περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν βλ. «Ὀρθοδοξίαν» ΙΖ′, 1942, σ. 105, 129 καὶ θαῦμα συμβὰν εἰς τὸν Ψελλόν, Γ′, 508, 539. Τὰ δὲ τελούμενα ἐν τῷ ἁγιάσματι (Πορφυρογ. «Περὶ βασιλείου τάξεως» (Βόνν. Α′, 531).

1. Μαρτύρια ἐνταῦθα εἶναι οἱ τάφοι τῶν ἁγίων μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι ναοὶ αὐτῶν.

2. «Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία» (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) σ. 224—5. Εἴχομεν γράψει τὰ ἀνωτέρω, ὅτι ὁ φίλος συγγραφεὺς τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου εὑρηρεστήθη νὰ παραχωρήσῃ ἡμῖν τὸ εἰς τὰ ἁγιάσματα ἀναφερόμενον μέρος (ὡς δοκίμιον) διὸ καὶ ἐκφράζομεν αὐτῷ τὴν εὐχαριστίαν. Ἔκτοτε ἀποτόμως διεκόπησαν αἱ μεταξύ μας σχέσεις χωρὶς ἐγὼ νὰ δώσω ἀφορμήν τινα, καὶ ἤρχισεν ἐναντίον μου ὁ πόλεμος.

3. Αὐτ. σ. 228.

4. Αὐτ. σ. 231—2 Βλ. τοῦ αὐτοῦ «Λουτρῶνες καὶ ἁγιάσματα» εἰς Πρακτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ., σ. 85ἑ.

τῆς βασιλευούσης εἶχε ναόν, οὗ ἐστέρησαν τὰς εἰκόνας οἱ εἰκονομάχοι· ὅθεν ἤδη συμπληρῶν τὰς ἐλλείψεις τοῦ ναοῦ «ἔκτισεν ὑποκάτω τούτου καὶ ἕνα λουτρὸν μικρότατον διὰ σωματικήν του παρηγορίαν, ἄνωθεν δὲ τοῦ λουτροῦ ἐτελεῖτο πάντοτε ἡ τοῦ Θεοῦ δοξολογία . . . καὶ ἄρχισαν νὰ γίνωνται εἰς αὐτὸν ἰατρεῖαι διαφόρων ἀσθενειῶν . . . Ἀλλὰ μερικοὶ φιλόχριστοι συναχθέντες ἐζήτουν τὸν πατρίκιον νὰ κάμῃ «*λούσιμον*» εἰς τὸν λουτρὸν ἐκεῖνο μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα διὰ ἀγάπην τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, Συναθροιζόμενοι λοιπὸν ἐκεῖ οἱ ἀσθενεῖς χριστιανοὶ ἔκαμνον τὸ λούσιμον μετὰ πίστεως καὶ ἐθεραπεύοντο . . ». Ἀλλὰ τοῦ χρόνου προϊόντος τὸ λουτρὸν ἐξηφανίσθη διαρπαγέντων τῶν ἐν αὐτῷ χρησίμων πραγμάτων ὑπὸ τοῦ τυχόντος, καὶ διὰ τοῦτο ἐδέησε καὶ πάλιν ν' ἀνακαινισθῇ. «Τότε ἀνάφθη τὸ τοιοῦτον λουτρὸν καὶ ἐλούσθησαν εἰς αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς καὶ Κωνσταντῖνος καὶ Χριστοφόρος καὶ εὐφρανθέντες ἐδιώρισαν νὰ δίδεται . . . . ἔξοδος βασιλικὴ εἰς τὸν λουτρόν . . .» [1].

10. *Τὰ ἁγιάσματα ἐν ἄντροις, σπηλαίοις καὶ εἰς κατακομβώδεις ναούς.—Τὸ «ἄντρον τῶν νυμφῶν» τῆς Ὀδυσσείας ἑρμηνευόμενον ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου. —Αἱ ἡροειδεῖς Ναϊάδες.—Βαθυνουστάτη καὶ ὑψηλὴ ἑρμηνεία ὅλων τῶν συμβόλων.—Θεοείκελος ὁ σπηλαιώδης βίος, οἱ σπηλαιῶται Ἀθωνῖται.—Τὰ μαγευτικὰ τοῦ βυζαντίου προάστεια, κέντρον τῶν καθηγιασμένων ὑδάτων.—Αἱ Νεράϊδες τοῦ μυστηπόλου Βιζυηνοῦ.—Τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ μαγευθέντος νεανίου.—Ἡ ἀνύμφευτος νύμφη καὶ αἱ περιπλανώμεναι Νύμφαι.—Λείψανα τὰ ἁγιάσματα ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.—Αὐστηρὰ συνοδικὴ ἀπαγόρευσις τοῦ μετὰ γυναικῶν συλλούεσθαι.—Τί γράφει ὁ Ἰουστῖνος ;*

Εἰς τὸν ἐρευνητὴν καὶ ἐπισκέπτην τῶν θρακικῶν ἁγιασμάτων ἐντύπωσσιν ποιεῖ, ὅτι τὰ πολλὰ τούτων εἶναι ἄντρα, σπήλαια, ὑπόγεια καὶ φρέατα. Οὐδαμοῦ σχεδὸν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν παρατηρεῖται εἰς τοσαύτην τὸ φαινόμενον τοῦτο πλησμονήν. Τὰ ταιαῦτα ἁγιάσματα καὶ οἱ κατακομβώδεις ναοὶ ἀναπληροῦσι τὴν ἔλλειψιν κατακομβῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ παρέχουσι τοῖς ἐρευνηταῖς ἄφθονον ὕλην πρὸς μελέτην τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι τὰ τοιαῦτα σκοτεινὰ καὶ περίεργά πως κέντρα λατρείας εἶναι

---

1. Συναξαριστὴς *Νικοδήμου Ἁγιορείτου*, τόμ. Γ', σ. 299—390. «Ἡ ἐν τῷ Νεωρίῳ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἐκκλησία, ἥτις ἐπὶ μεγάλου θαυματουργοῦ λουτροῦ καθίδρυτο». Κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους ἐν Κ)πόλει ὁ λουτρὸς ἐθεωρεῖτο τὸ non sine quo τοῦ ναοῦ. οὕτω περὶ τοῦ Μουχλίου γράφει πατριαρχικὴ πρᾶξις τοῦ 1351 «Μαρία ἡ Παλαιολογίνα ἐξωνησαμένη . . . πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων περὶ τὴν τοποθεσίαν τοῦ Φαναρίου διακείμενα . . . τὰ Παναγίου, μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς . . . τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τοῦ λουτροῦ» (Acta patr. I, σ. 312).

κληρονομία ἐκ τῆς ἀρχαίας θρησκείας [1], ἣν ἐν Θράκῃ εἶχεν ἐγκαινιάσει αὐτὸς ὁ *Ζάμολξις*, ὡς εἴδομεν, οἰκῶν ἐντὸς σπηλαίου. Ἡ Θράκη ἦν ἡ κοιτὶς τῆς μυστηριακῆς θρησκείας τὰ δὲ ἄντρα καὶ σκοτεινὰ σπήλαια εἶναι σύμβολα τῶν μυστηρίων. Δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν *Πορφύριον* καθιδρυόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱερὸν ἄνευ τῶν συμβόλων, καὶ ὡς παράδειγμα φέρει τὸ ἐν Ἰθάκῃ, ὅπου ἀπεβιβάσθη ὁ Ὀδυσσεύς, ἄντρον τῶν Νυμφῶν, πρὸς ἑρμηνείαν δὲ αὐτοῦ ἔγραψε τὴν γνωστὴν ἐμπνευσμένην πραγματείαν [2]. Ψάλλει δὲ ὁ *Ὅμηρος* :

αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη,
ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές,
ἱρὸν Νυμφάων, αἳ νηιάδες καλέονται [3].

ὅπου αἱ Νύμφαι ὕφαινον τὰ θαυμάσια «ἁλιπόρφυρα φάρεα» καὶ ὅπου ἄνδρες δὲν εἰσήρχοντο «ἀλλ' ἀθανάτων ὁδὸς ἐστίν.»

Ὁ *Πορφύριος* μὴ δυνηθεὶς ἱστορικῶς τε καὶ πραγματικῶς νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰ λεγόμενα τοῦ ποιητοῦ προσπαθεῖ δι' ἀλληγοριῶν νὰ ἐκμαιεύσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐν τούτῳ διδάσκει πολλὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος. «ἄντρα μὲν δὴ ἐπιεικῶς οἱ παλαιοὶ καὶ σπήλαια τῷ κόσμῳ καθιέρουν καθ' ὅλον τε αὐτὸν καὶ κατὰ μέρη λαμβάνοντες, σύμβολον μὲν τῆς ὕλης ἐξ ἧς συνέστηκεν ὁ κόσμος, τὴν γῆν παραδιδόντες, καὶ αὖθις προσδιορίζει τὰ σεβάσματα τῆς ἀρχαίας λατρείας [4] «ὡς γὰρ τοῖς μὲν Ὀλυμπίοις θεοῖς ναούς τε καὶ ἕδη, γράφει, καὶ βωμοὺς ἱδρύσαντο, χθονίοις δὲ καὶ ἥρωσιν ἐσχάρας [5] ὑποχθονίοις δὲ βόθρους καὶ μέγαρα [6] οὕτω καὶ τῷ κόσμῳ ἄντρα τε καὶ σπήλαια, ὡσαύτως δὲ καὶ ταῖς Νύμφαις διὰ τὰ ἐν ἄντροις καταλειβόμενα ἢ ἀναδιδόμενα ὕδατα, ὧν αἱ Ναϊάδες.. προεστήκασι νύμφαι. οὐ μόνον δέ.. κόσμου σύμβολον αἰσθητοῦ τὸ ἄντρον ἐποιοῦντο, ἀλλ' ἤδη καὶ πασῶν τῶν ἀοράτων δυνάμεων τὸ ἄντρον σύμβολον παρελάμβανον διὰ τὸ σκοτεινὰ μὲν εἶναι τὰ ἄντρα, ἀφανὲς δὲ τὸ τῶν δυνάμεων οὐσιῶδες οὕτω καὶ ὁ Κρόνος ἐν τῷ Ὠκεανῷ αὐτῷ ἄντρον κατασκευάζει κἀκεῖ κρύπτει τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Δημήτηρ ἐν ἄντρῳ τρέφει τὴν κόρην μετὰ Νυμφῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ εὑρήσει τις ἐπιὼν τὰ τῶν θεολόγων [7].

---

1. Ἐρρέθη, ὅτι καὶ αἱ ἱεραὶ πηγαὶ μετεβλήθησαν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς εἰς ἁγιάσματα, οὕτω καὶ τὰ φρέατα, οὔτε εἶναι ὀρθὴ ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τινων ἐξήγησις, ὅτι ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τῶν εἰκονομάχων οἱ χριστιανοὶ ἔρριπτον ἐντὸς φρεάτων τὰς εἰκόνας, ἔπειτα ἀνακαλυφθεῖσαι ἀπέβησαν ταῦτα ἁγιάσματα, διότι ἔχομεν φρέατα προγενέστερα τῆς εἰκονομαχίας.

2. «Περὶ τοῦ ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ τῶν Νυμφῶν ἄντρου», σ. 58, 16.

3. Ὀδ. Ν, 102-4

4. Ἔνθ' ἀνωτ. 59.

5. Βωμὸς καὶ θυσιαστήριον ἡ ἐσχάρα.

6. μέγαρον, ἦν τὸ ὑπόγειον ἀφιερωμένον εἰς τὴν Δήμητρα καὶ Περσεφόνην.

7. Αὐτ. 60-61. Κατωτέρω λέγει, ὅτι σπήλαια καὶ ἄντρα ἦσαν τὰ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἢ ἐπινοήσωσι τοὺς ναοὺς ἐν Κρήτῃ τῶν Κουρήτων καὶ τοῦ *Διός*, ἐν ἀρ-

Τὰ ἄντρα ἦσαν σκοτεινὰ καὶ κάθυγρα καὶ μάλιστα τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὰς Ναΐδας, «αἱ ἐπὶ πηγῶν εἰσὶ κἀκ τῶν ὑδάτων, ἀφ' ὧν νάουσι ῥοαί, ναΐδες ἐκαλοῦντο» [1], ὡς δηλοῖ καὶ ὁ εἰς *Ἀπόλλωνα* ὕμνος :

σοὶ δ' ἄρα πηγὰς νοερῶν ὑδάτων
τέμον ἄντροις μίμνουσαι γαίης
ἀκταλλόμεναι πνεύματι μούσης
θέσπιν ἐς ὀμφήν· ταί δ' ὑπὲρ οὔδας
διὰ πάντα νάη ῥήξασαι
παρέχουσι βροτοῖς γλυκερῶν ῥείθρων
ἁλιπεῖς προχοάς.

Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ μετὰ τούτους *Πλάτων*, ἐπιλέγει ὁ *Πορφύριος*, ἄντρον καὶ σπήλαιον τὸν κόσμον προσηγόρευσεν [2]. Ἐν Αἴνῳ ἡ Ἀφροδίτη ἐκαλεῖτο Ζηρινθία «ζήρινθον γὰρ ἄντρον ἐν Θρᾴκῃ» κατὰ τὸ Μέγα ἐτυμολογικόν [3].

Εἰς τὰ περικαλλῆ προάστεια τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη καὶ καλλιτεχνικὴ ἅμιλλα συναγωνίζεται πρὸς τὸ ἔκπαγλον τῆς φύσεως μεγαλεῖον, συναντῶμεν πυκνὰ ἁγιάσματα ἐν μέσῳ πυκνοφύλλων δένδρων καὶ εὐθαλῶν παραδείσων. Ἐνταῦθα παρὰ τὸν γλυκὺν φλοῖσβον ἢ τὸν ὑποβρύχιον ῥόχθον τῆς κυμαινομένης θαλάσσης, ὅπου τὰ ἄγρια καὶ οὐρανομήκη κύματα συναντῶνται καὶ συντρίβονται εἰς τὰς συμπληγάδας πέτρας, παρὰ τὸν ἁρμονικὸν ἦχον τῶν πολυδαιδάλων ρυακίων ἢ τοὺς βαρυγδούπους καταρράκτας, οὓς καλλίρροοι ποταμίσκοι σπεύδοντες νὰ ἐκβάλλωσιν εἰς τὴν κοινὴν μητέρα σχηματίζουσιν, ἑνωτιζόμεθα καὶ τῶν Βοσποριάδων καὶ Προποντιάδων Νυμφῶν τὸν ἐναρμόνιον χορόν. Φανταζόμεθα αὐτὰς ἀναδυομένας ἐκ

καδίᾳ τῆς Σελήνης καὶ *Λυκείου Πανὸς* καὶ ἐν Νάξῳ τοῦ *Διονύσου* καὶ δὴ πανταχοῦ τοῦ *Μίθρα* (σ.60.10).

1. Αὐτ. καὶ κατωτ. 63, 5 : «διὸ καὶ ἱερὸν νυμφῶν οὐκ ὀρεστιάδων. . . ἀλλὰ ναΐδων, αἳ ἀπὸ τῶν ναμάτων οὕτω κέκληνται· νύμφας δὲ ναΐδας λέγομεν καὶ τὰς τῶν ὑδάτων προεστώσας δυνάμεις».

2. Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 61. καὶ παρὰ τῷ *Ἐμπεδοκλεῖ* αἱ ψυχοπομποὶ δυνάμεις λέγουσιν : *ἠλύθομεν τόδ' ὑπ' ἄντρον ὑπόστεγον*. Βλ. ἐν Πολιτείᾳ *Πλάτωνος* VII, 514 Α περιγραφὴν τοῦ ἄντρου. Εὐτυχῶς ὅτι κατὰ θείαν οἰκονομίαν τὰ ἀρχαῖα ἁγιάσματα ἦσαν ἐγκαθιδρυμένα ἐντὸς ὑπογείων καὶ σπηλαιωδῶν χώρων, ἄλλως θὰ εἶχον ὑποστῇ καὶ ταῦτα τὴν τύχην τῶν ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὰς ἀδιαλείπτους τῶν βαρβάρων ἐπιδρομάς.

3. Εἰς τὸν Ἄθω, ὅστις ὑπὸ τῶν παλαιῶν γεωγράφων τάσσεται εἰς τὴν Θρᾴκην, ἀπὸ τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος κατέφυγον ὡς εἰς δασώδες τέμενος καὶ ἀπομεμονωμένον χῶρον πολλοὶ ἀποστρεφόμενοι τὸν συρφετώδη κόσμον. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δὲν ὑπῆρχον μοναὶ καὶ κατῴκουν εἰς τὰς λόχμας καὶ τὰ ἀπρόσιτα σπήλαια οἱ ἀσκηταί. Τοιαῦτα ὑπάρχουσι πολυπληθῆ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὑπεργείου ἐκείνου κώνου προκαλοῦντα μέχρι νῦν τὸν ἵλιγγον τῶν ἀπὸ θαλάσσης διαπλεόντων τὸ ὄρος. Εἰς ὑπόγειον παρὰ τὴν Λαύραν, κάθυγρον καὶ κατακομβῶδες σπήλαιον ἐνδιητᾶτο ὁ ἀγγελόφωνος *Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης* καὶ ἐμουσούργει ὁ πρώην ἀρχιμουσικὸς τῆς ἐν ΚΠόλει αὐλῆς.

τῆς θαλάσσης καὶ ᾄδούσας τὸ θεσπέσιον μέλος, ὅπερ κατεκήλει τὰ ὦτα καὶ ἠχμαλώτιζε τὸν ἥρωα τῆς Ὀδυσσείας, ὃν δὲν ἐδάμασεν ἡ ἀνδρεία τῶν Τρώων, σπευδούσας πάνυ αἰδημόνως νὰ κρυβῶσιν εἰς τὰ ἐρατεινὰ αὐτῶν καταφύγια, τὰ ἐν μέσῳ τῶν ὑψιπρέμνων ἀλσῶν ἄντρα [1]. Ἀλλὰ ἡμῶν τῶν κοινῶν θνητῶν ἀποκλείεται ἡ εἰς αὐτὰ εἴσοδος, διότι δὲν εὐτυχήσαμεν νὰ κρατῶμεν εἰς χεῖρας τὴν δάφνην τοῦ Ἀπόλλωνος, ἥτις στέφει τὰς ποιητικὰς κορυφάς, οὔτε εἰς τὴν ἐπώνυμον τῆς Θράκης κώμην ἐπλησιάσαμεν [2], ὅπου ὡς φαίνεται. ἦν τὸ τερπνὸν τῶν *«κυρίων Νυμφῶν»* ἐνδιαίτημα, ἵνα ἐμπνευσθῶμεν, ἀλλ' ἀκούσωμεν τὸν ἐστεμμένον τῆς Βιζύης ποιητὴν τῶν «Νηρηΐδων».

Κοιμᾶτ' ὁ Ζέφυρος σιγῶν
τὸ δάσος ἡσυχάζει.

Σελήνη διὰ τῶν φηγῶν — φωσφόρου πέριξ μαγικὴ
καὶ τῶν δρυῶν αὐγάζει. — ἀτμὶς ἐπαιωρεῖται.
. . . . . — . . . . . .
Λαθραῖον ῥῖγος προξενεῖ — Ἰδοὺ τὸ ῥεῖθρον τὸ πλατὺ
κωφὸς ἀστὴρ διάττων. — κ' ἡ βρύσις ἡ ὡραία
. . . . . — καὶ ἡ κοιλὰς στεφανωτὴ
— μὲ δένδρα γηραλέα.

Ἀλλὰ τί ἔπαθεν ὁ Θρᾴξ ἐκεῖνος νεανίας, ὅστις ἀντίκρυσεν αὐτάς ;

Τῷ ὄντ' ἠχῶν ἐκ τῶν δασῶν — Κι' ὁ νέος εἶδε προχωρῶν
ὀξὺς ἠκούσθη κώδων — Νυμφῶν λευχείμονα χορὸν
καὶ φῶτ' ἀπηύγασαν πυρσῶν — σοβοῦντα μετ' ᾀσμάτων
αὐγὴν χρυσοῦ καὶ ῥόδων — διὰ τῶν φυλλωμάτων.

Παρασυρθεὶς ὁ δυστυχὴς ἠθέλησε νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδὸν τῶν ἀθανάτων, καὶ ὡς βέβηλος ἐτιμωρήθη παραδειγματικῶς.

Φρικῶδες ἄκουσμα, κ' οἰκτρὸν — Ἀπὸ τῶν βράχων καὶ πετρῶν
τὴν χώραν καταθλίβει : — πεσὼν κατεσυντρίβη ! [3]

Ἀλλ' εἰς τοὺς εὐλαβεῖς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος λάτρας, τοὺς συνωστιζομένους πρὸ τοῦ ἁγιάσματος, τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ὑφίσταται. Δὲν θὰ συναντήσωσι πλέον ἐκεῖ τὰς «ἠεροειδεῖς» καὶ γοήσσας ἐκείνας νύμ-

1. Ἐπάξιον ὕμνον πλέκει καὶ ὁ ῥήτωρ *Λιβάνιος* : «εἰ δὲ ἠδύ τι ὁ Πορθμὸς καὶ φαῦλος Ὀρόντης πρὸς Βόσπορον ἀλλὰ τάς γε Πηγὰς αἰδέσθητι καὶ τὰς πολλαχοῦ σοι χορευούσας Νύμφας ἔν τε τοῖς προαστείοις κἀν τῇ πόλει» (ἐπιστ. 1260 πρὸς Δατιανὸν ΚΠολίτην, ἔκδ. Foerster 1922, τόμ. XI, σ. 335).

2. Εἶναι ὁ ἀρχαιότατος περὶ τὴν Κ)πολιν συνοικισμός, ὃν ἀναφέρει κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος ὁ *Θεοφάνης*, καὶ εἶναι αἱ Νύμφαι, ὡς λέγονται καὶ νῦν, ὅπου εἰσελθόντες τότε οἱ Οὖνοι εὑρόντες καὶ τὸ ἀναστασιακὸν τεῖχος ἐκ τῶν σεισμῶν πεπτωκὸς ἠχμαλώτισαν τοὺς κατοίκους (τόμ. Α΄, σ. 360). Λείψανα τοῦ τείχους τῶν Νυμφῶν σώζονται ἔτι, (*Γεδεών*, Ἔγγρ. λίθοι καὶ κέρ. σ. 59).

3. Βιζυηνοῦ, «Ἀτίδες αὖραι», σ. 278—281.

φας, ἀλλὰ τὴν ἐπουράνιον, τὴν ἀνύμφευτον νύμφην, καὶ ἁρυόμενοι τοῦ ἡγιασμένου ἐκείνου νάματος θὰ λαμβάνωσι τὴν χάριν καὶ τὸν φωτισμόν, καὶ ἐκ τοῦ λουτροῦ τούτου τῆς παλλιγγενεσίας θὰ ἐξέρχωνται νέοι ἄνθρωποι. Ἰδοὺ καὶ μία ῥιζικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς νέας καὶ ἀρχαίας θρησκείας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὡρισμένα ἁγιάσματα εἶναι ἀρχαϊκά. Εἰς τὴν Ξηροκρήνην ἐπὶ πρδγ. ὑπάρχει τῆς Ἀναλήψεως, παρὰ τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀρμενίων, ἀναβρύον κατὰ *Σκ. Δ. Βυζάντιον* «ὑπὸ τουβλοσκέπαστον καμάρωμα ἔχον ἴχνη τείχους ἀρχαίου ναοῦ παρ' αὐτῷ» [1]. Ἀνέκαθεν οἱ χριστιανοὶ ἐπανηγύριζον τὰς τῶς ἁγίων μνήμας ἐξερχόμενοι εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπου ὑπῆρχον θυσιαστήρια. Τοιαύτας ἱερὰς πομπὰς ἡ λιτανείας περιγράφει ὁ θεῖος *Χρυσόστομος*. Ἀλλ' ἔχομεν μαρτυρίας, ὅτι συνέρρεε τὸ πλῆθος καὶ ἐκεῖ ὅπου οὔτε κατάθεσις μαρτυρικῶν λειψάνων, οὔτε ἱερὰ ὑπῆρχον τεμένη. ἄρα τὰ σεμνεῖα τῶν ἡγιασμένων ὑδάτων αἱ ἱεραὶ πηγαὶ συνεκέντρουν τὸν εὐσεβῆ λαὸν ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων «ὡσανεὶ εἰς μνήμην μαρτύρων καθιστάμενα, ἐν οἷς οὐδὲ ἓν σῶμα ἢ λείψανον μαρτύρων ἀποκείμενα δείκνυνται». Ταῦτα κατὰ τὸν πγ' κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου ἔδει νὰ καταστρέφωνται παρὰ τῶν ἐπισκόπων. Εἶναι περίεργος ἡ ἐπιμονὴ τῆς συνόδου ἐν τούτῳ. Δεκτέον ἄρα, ὅτι αἱ τοιαῦται ἐξοχαί, ὅπου αἱ ἱεραὶ πηγαί, ἦσαν ἄλλοτε κέντρα εἰδωλολατρικὰ καὶ τοῦτο εἰκάζομεν ἐκ τῶν ἑπομένων· «εἰ δὲ τοῦτο θορύβοις δημοτικοῖς οὐ συγχωρεῖται, ὅμως (ἤρεσε τῇ συνόδῳ) ἵνα . . . τὰ πλήθη νουθετηθῶσι μὴ ὀχλαγωγεῖν τοὺς τόπους ἐκείνους· καὶ ἵνα οἱ τὰ ὀρθὰ φρονοῦντες μηδεμιᾷ δεισιδαιμονίᾳ τῶν τοιούτων τόπων καταδεσμῶνται . . . ὅσα γὰρ δι' ἐνυπνίων καὶ ματαίων ἀποκαλύψεων ἀνθρώπων τινῶν, ὁπουδήποτε καθίστανται θυσιαστήρια, παντὶ τρόπῳ τὰ τοιαῦτα ἀποδοκιμασθῶσιν». Οὕτω καὶ νῦν καὶ πάντοτε «δι' ἐνυπνίων καὶ ἀποκαλύψεων» ἐμφανίζονται τὰ ἁγιάσματα. Δικαίως λοιπὸν ὁ τὸ κῦρος τοῦ ἱεροῦ κανόνος ἐτικαλούμενος *Γεδεὼν* φρονεῖ, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖ κατέφευγον εἰς ἄλση καὶ ἱερὰς πηγὰς ἀφιερωμένας εἰς ἡμιθέους ἢ θεὰς καὶ ἡ σύνοδος πρὸς πρόληψιν μεταστάσεως εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἀπηγόρευσε τὸ ἔθος τοῦτο [2] καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν πιστῶν νὰ λατρεύωσι τὸν Ὕψιστον «ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ» κατὰ τὸν *Δαβίδ*, φρονούντων, ὅτι οὗτος, «οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» [3] καὶ ὡς ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς *Ἰουστῖνος* «ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν τόπῳ οὐ περιγράφεται, ἀλλ' ἀόρατος ὢν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται» καὶ ἐπιμένοντος τοῦ ἐπάρχου «εἰπέ, ποῦ συνέρχεσθε, ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τοὺς μαθητάς σου ;» ὁ *Ἰουστῖνος* εἶπε : ἐγὼ ἐπάνω τινὸς *Μαρτίνου Τιμοτίνου* βαλανείου καὶ παρὰ πάντα τὸν χρόνον τοῦτον . . . οὐ

1. «Περιγραφὴ Κωνσταντινουπόλεως», Β', σ. 107.
2. Θρᾳκ. ἁγιάσμ. 18—19.
3. Πράξ. ζ', 48.

γινώσκω ἄλλην τινὰ συνέλευσιν, εἰμὴ τὴν ἐκείνου . . .» [1]. Εἶναι περίεργος ἡ σύμπτωσις τοῦ λουτροῦ ἐνταῦθα, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐπειδὴ τὰ λουτρά, οἷς συνήπτοντο καὶ βιβλιοθῆκαι, ἦσαν ἐντευκτήρια κέντρα ἀναψυχῆς καὶ διασκεδάσεων [2], ἐνταῦθα κατέφευγον οἱ χριστιανοί, ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς τὸν βίον Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, οὐχὶ βεβαίως πρὸς τέρψιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῆς τῶν ἐθνῶν διαφθορᾶς καὶ ἐπίδειξιν τῆς ἀγνότητος τοῦ βίου καὶ τοῦ ὕψους τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καὶ οὕτω οἱ κοινοὶ λουτῆρες κατεστάθησαν τὰ βαπτιστήρια καὶ φωτιστήρια τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὰ ἁγιάσματα μεἀ ταῦτα, ἅπερ ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς μέγιστον βαθμὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἔξω τῆς Μελανδησίας πύλης (Μεβλεβῆ καποὺ) ὑπάρχει τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγ. Τριάδος, ὑπαγόμενον εἰς τὰς Λίτρας. Ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ βυζαντ. μονὴ τῆς ἁγ. Τριάδος, καὶ ταύτης ἡ κινστέρνα μετὰ ταῦτα παρουσιάζεται κατὰ τὸν κ. Γεδεὼν ὡς ἁγίασμα (Θρᾳκ. ἁγιάσμ. σ. 12).

11. Τὰ ἁγιάσματα τῶν θρᾳκικῶν προαστείων.—Ῥήγιον (μικρὸς Τσεκμετζές). ἅγιος Χαραλάμπης καὶ ὑπόγειον σπήλαιον τοῦ μάρτυρος Βαβύλα.—Σαχρὰν (Ζεφύριον). Τίς ἡ ὀρθὴ ἐτυμολογία.—Ἡ περίεργος κατακόμβη τῆς ἁγίας Παρασκευῆς.—Καλφᾶ ὑπόγειον ἁγίασμα ἁγίας Μαρίνης.—Καρφᾶ, σπήλαιον ἐντὸς γηλόφου εἰς ὄνομα τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ μετὰ δεξαμενῆς, ἰδιαιτέρα τοῦ Γεδεὼν περιγραφὴ τοῦ τυμβοειδοῦς ἁγιάσματος.—Ἕτερα ἁγιάσματα εἰς τὰ Δημόκρανα καὶ εἰς Κανλῆ - Τσεσμέ, τὰ ἀξιολογώτερα ἐξοχικὰ ἁγιάσματα.—Φλώριον καὶ Γαλατάρια τὰ ἐξαίρετα προάστεια τῆς ΚΠόλεως.—Τὸ Ψελλοῦ χειρὶ χρυσόβουλλον ὑπὲρ τοῦ ἁγιάσματος τῆς Θεοτόκου καὶ ἕτερον τῆς ἁγίας Εὐφημίας, μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας.—Τὸ ὡραῖον μαρμάριρινον ἀνάγλυφον τῶν ἀγγέλων περιστοιχούντων τὴν Παναγίαν εἰς τὰ Γαλατάρια.—Τὰ κυριώτερα θετικὰ ἐξαγόμενα τῆς ἐρεύνης ἡμῶν ταύτης.

Κυρίως ἁγιάσματα κείμενα εἰς τὰ θρακικὰ προάστεια ἢ τὰ «Παλαιᾶς εὐωρίας θρᾳκῶα κέντρα» ἐπισπῶνται τὴν περιεργίαν τοῦ προσκυνητοῦ, καὶ ταῦτα εἶναι :

1. *Τὸ ἐν Ρηγίῳ* (Μικρὸς Τζεκμετζὲς) τοῦ ἁγίου *Χαραλάμπους* ὑπὸ θόλον βυζαντ. οἰκοδομῆς, φιάλη εἰς ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας [3]. Τὸ σπήλαιον, εἰς ὃ κατερχόμεθα διὰ βαθμίδων 15, εἶναι ὑπόγειον, καίτοι κεῖται ἐπὶ ὑψώματος. Φαίνεται, ὅτι εἶχε καὶ διαμερίσματα ἄλλα. ἑνὸς τοὐλάχιστον σώ-

1. Βλ. Ἔργα *Ἰουστίνου*, Jenae, 1849, τόμ. II, σ. 265.

2. Βλ. *Γεδεὼν* ἐπίσκεψις εἰς βυζαντινὰ παλαιὰ λουτρὰ (Μεσ. γράμμ. Β', σ. 19 ἑ.)

3. Περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν κτισμάτων καὶ ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ δὴ τῆς γεφύρας, ὅθεν καὶ τὸ Τουρκικὸν ὄνομα βλ. *Προκόπιον* περὶ κτισμ. σ. 294—296. Ἐνταῦθα ὑπεδέχοντο οἱ μεγιστᾶνες καὶ ὁ πατριάρχης τὸν ἐπανερχόμενον βασιλέα.

ζεται ἡ ἄψὶς τῆς εἰσόδου δεξιὰ τοῦ κατερχομένου [1]. Ἡ σωζομένη οἰκοδομὴ εἶναι μικρὰ 2,020×1,040, ἣν καλύπτει θόλος καὶ φέρει ἀκόμη ἴχνη τοιχογραφίας· ἄλλοι ἀνεκάλυψαν καὶ ἴχνη θυσιαστηρίου ἐντὸς τοῦ σπηλαίου (βλ. κατωτ). Τὸ ἁγίασμα τῆς ἁγ. Φωτεινῆς (Σαμαρείτιδος) εἰς τὸ Κιουτσοὺκ-τσεκμετζέ, ὡς λέγεται νῦν τὸ Ρήγιον, εὑρίσκεται παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν [2]. Ἐν τῷ μικροσκοπικῷ τούτῳ ἐκκλησιδίῳ διεσώθησαν ἱκανὰ ἀρχαιολογικὰ μνημεία. Πρὸ τῆς εἰσόδου σταυρὸς νεώτερος (τοῦ 1842) ἄτεχνος καὶ δύο κίονες μαρμάρινοι κ. ἄ. [3] Ὁ περιγράψας τὸ ἁγίασμα Γεδεὼν θεωρεῖ τοῦτο κτίσμα τοῦ Γ'—Δ' αἰῶνος καὶ ταυτίζει αὐτὸ πρὸς τὸ τοῦ μάρτυρος Βαβύλα, οὗ τὸ τῆς 4 Σεπτεμβρίου συναξάριον γράφει : «ἐν κρυπτῇ καμάρᾳ τινὶ κάθηται γέρων καὶ διδάσκει τὰ τῶν ἀφρόνων νήπια μὴ σέβεσθαι τοὺς θεούς, ἀλλὰ τὸν ἐσταυρωμένον [4]». Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὁ αὐτὸς κατεχώρισεν καὶ τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συναξαρίου τοῦ Βαβύλα: «Βαβύλα τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ παίδων. Ἤθλησαν ἐπὶ Μαξιμιανοῦ ἐν Νικομηδείᾳ, οἱ δὲ χριστιανοὶ «τὰ λείψανα ἐν ἀκατίῳ ἐμβαλόντες εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποκομίζουσι καὶ ἐν τῷ βορείῳ μέρει ἔξω τειχέων ἐν τρίσι λάρναξι κατατεθέντες, ἔνθα ἐστὶ μονὴ Χώρα ἐπονομαζομένη δόξαν καὶ εὐχαριστίαν τῷ θεῷ ἀναπέμπουσι» (Ἑορτ. βυζ σ. 165-6). Τὰ ἐφεξῆς ἀποτελοῦσι παρὰ τῷ Γεδεὼν πλήρη σύγχυσιν. Κατ' ἐμὲ κατ' ἀρχὰς τὰ λείψανα ἐτέθησαν εἰς τὸ παλαιότατον ὑπόγειον τοῦ ἁγιάσματος, ἅπερ τὴν 5 Ἰουνίου μετεκομίσθησαν εἰς τὴν ἱδρυθεῖσαν μονὴν τῆς Χώρας «ἐν τῷ κάμπῳ», καθότι ἡ στενότης τοῦ ὑπογείου δὲν διευκόλυνεν τοὺς προσκυνητάς. Ὡς μάλλον γνώριμον προυτάξαμεν τὸ Ρήγιον. ἀλλὰ πέριξ αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἁγιάσματα.

2. *Τὸ ἐν Ζεφυρίῳ ἁγίασμα* (τουρκ. κατὰ παραφθορὰν Σαφρὰν καὶ Σάφρα) 2 ½ ὥρας μακρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου μετοχετεύεται τὸ ὕδωρ ἐντὸς τῆς πόλεως· Ἔχομεν σοβαρὰν ἀντίρρησιν διὰ τὴν ἑλληνοποίησιν τοῦ ὀνόματος. Ὁ ἰατρὸς *Πασπάτης* γράφει, ὅτι τὸ πάλαι ἐλέγετο (ὑπὸ τίνος ;) οὕτω διὰ τὸ εὐάερον καὶ τὸ τερπνὸν τῆς θέσεως καὶ υἱοθέτησαν οἱ πρὸ αὐτοῦ τοὐλάχιστον λογογράφοι ὡς τὰ μάλιστα διαπνεομένης ὑπὸ ζεφυρίου αὔρας [5]. Εὐφυής, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὀρθὴ ἐτυμολογία. Τὸ πάλαι ἐν τῇ Θρᾴκῃ καθόλου, ὅπως καὶ ἐν ἅπάσῃ τῇ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ, ἐκαλ-

---

1. Εἰς μεταγενέστερον ἄρθρον ὁ κ. *Γεδεὼν* παρὰ τὸ ἁγίασμα τῆς Ἀναστάσεως (ἢ τῆς ἁγ. Ἀναστασίας) ἀναφέρει καὶ ἕτερον ὑπὸ γήλοφον ὑπόγειον πανάρχαιον (Θρᾳκ. κεντ. σ. 8).

2. Μεγ. ἑλλ. Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622γ.

3 Β2. Ἑορτ. ΚΠ. προσκ. σ. 227, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κέρ. σ. ρξβ'—ρξε'.

4. Θρᾳκ. κέντρα σ. 8—9. ἐνταῦθα γράφει, ὅτι τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγ. *Χαραλάμπους* εἶναι εἰς παλαιότατον ὑπόγειον ἐντὸς τοῦ Ρηγίου, ὥστε φαίνεται τὸ ἀνωτέρω ἐκτὸς τούτου ἕτερον ὑπόγειον.

5. «Τὰ θρακικὰ τοῦ Βυζαντίου προάστεια» ἐν Φιλ. Συλλ. ΙΒ', 1879, σ. 41.

λιεργεῖτο εὐρύτατα ὁ κρόκος πρὸς παραγωγὴν χρώματος, ὅστις ζαφρὰν καὶ σαφρὰν ὑπὸ τῶν Τούρκων λέγεται. (Ἐν Θεσπρωτίᾳ ἦν ἐπὶ τουρκοκρατίας πλουσία παραγωγὴ κρόκου, ὅθεν καὶ ἡ νῦν ἐν Πρεβέζῃ οἰκογένεια Κρόκου). Ἐν Σαφρὰν ὁ Γεδεὼν τοποθετεῖ δύο ἁγιάσματα : α) τὸ τῆς ἁγίας Μαρίνης (17 Ἰουλίου) 2 ½ ἀπέχον τῶν πρὸς Θράκην τειχῶν τῆς ΚΠόλεως. Ἐγκ. ΙΕ', 622. καὶ β) τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.). Περὶ τοῦ β' γράφει : «ἀρχαιότατατον μνημεῖον μᾶλλον τῆς εἰδωλολατρικῆς περιόδου, καταβάσιον 26 βιθμίδων διακοπτομένων εἰς τὴν 4ην, ὅπου (ὑπάρχει) θύρα, μετὰ 7 βαθμῖδας στρέφει τις δεξιόθεν. Κάθοδος σκεπαζομένη διὰ λίθων λαξευτῶν, τοιχοδομία (sic) ἄνευ κονιάματος, φρέαρ ἀβαθές εἰς τὸ βάθος τοῦ ὕδατος (0,80 κατὰ τὸ θέρος) συντρίμματα λιθίνων κοσμημάτων οἰκοδομῆς. «Ταῦτα δεικνύουσιν, ὅτι ἦν ἅλσος εἰδωλολατρικὸν μεταβληθὲν κατὰ τὸν Δ'—Ε' αἰῶνα εἰς κόλυμβον ἢ λοῦμα ναοῦ» [1]. Οἱ χριστιανοὶ προσεπάθουν νὰ τηρήσουν τὰ παλαιὰ Ὁ ναὸς ὑψοῦται ὕτερθεν τῆς παλαιᾶς τοῦ λουτροῦ οἰκοδομῆς καὶ εἶναι κατεσκευασμένος ἄριστα ἐπὶ τῆς τοῦ λουτροῦ οἰκοδομῆ, [2]. Περὶ τούτου ἐν «Μνείᾳ τῶν πρὸ ἐμοῦ» σημειοῦται : «Κατὰ τὰς θρακώ ις χώρας τὸ μᾶλλον προσοχῆς ἄξιον ἐφάνη μοι τὸ ἐν χωρίῳ Σαφρᾷ. . . τὸ ζεφυριακὸν ἁγίασμα. ἦτο πηγὴ ἀφιερωμένη πρὸ τοῦ Γ' αἰῶνος ἢ Δ' εἰς τὰς Νηρηΐδας» (σ. 340). Εἰς τὸ ἐκεῖ κοιμητήριον ὑπάρχουσι βυζαντινοὶ σταυροὶ καὶ ἄλλα μνημεῖα παλαιῶν χριστιανικῶν χρόνων [3]. Εὕρισκον οἱ πολλοὶ εὔλογον ἀφορμήν, ὅπως ἐξέρχονται εἰς τὴν ἐξοχήν. Ἁγίασμα τῆς ἁγίας Φωτεινῆς, εἶδος ὑδραγωγείου. Τὰ τοιαῦτα ἁγιάσματα ὁ λαὸς ὠνόμαζεν ἁπλῶς «κρυφαγιάσματα», ὁ δὲ *Γεδεὼν* φρονεῖ, ὅτι ἦσαν ἀφιερωμένα, τοῦτό τε καὶ τὸ τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, τῆς Βλαχέρνας, τῆς ἁγίας Ζώνης παρὰ τὴν Καλλιγαρίαν πύλην, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ τῆς μονῆς τῆς Χώρας φρέαρ [4]. Τοῦ ἁγ. Νικολάου, καταβάσιον ἔχον μικρόν, καὶ λίθους παλαιούς. Τὸ ἐν Καλφᾷ, ὅπερ εἶναι μέγα χωρίον ἀπέχον μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῶν τειχῶν, εἰς θέσιν Πεντάντσα (=Πεντάνασσα, Παντάνασσα), μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ χωριδίου Γρῦπες ἔξω τῆς πόλεως εἰς ἀπόστασιν 1 ½ ὥρας μεταξὺ τῶν χωρίων Ἀβάσου καὶ Δριπείας ἢ Γρίπες (Τσιφοὺτμπουγὰζ), πηγὴ παλαιὰ εἰς βάθος 2 ½ μέτρων. Τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου, ἁγίασμα τῆς ἁγ. Φωτεινῆς Α. τῆς Δριπείας ἐγγὺς Καλφᾶ. Τὸ ἁγίασμα τοῦτο ἐντὸς τετραπλεύρου τινὸς ὑπογείου λιθοκτίστου κείμενον, φαί-

1. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Γεδεὼν εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν διεδόθη ἐν Θρᾴκῃ ὁ χριστιανισμός !

2. Μεγ. ἑλλ. ἐγκ. ΙΕ', σ. 622.

3. *Πασπάτης*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 41, βλ. Γεδεὼν Ἐπιστ. ΚΠ προσκ. ἀπεικονίσματα ἐν σ. 256 καὶ Θρακ. κέντρ. 12 καὶ Θρακ. ἁγιάσμ. 9. σταυρὸς ἐπιγραφόμενος εἰς *Κωνσταντῖνον* ἐπίσκοπον Δέρκων.

4. Θρακ. κέντρ. σ. 12.

νεται ἀρχαῖον, διότι ἄλλοτε ἐσώζετο ἔξωθεν κιονόκρανον μετὰ βυζ. σταυροῦ καὶ ἄλλα τεμάχια κίονων καὶ κιονοκράνων, περαιτέρω δὲ λείψανα βυζ. δεξαμενῆς. Τιμᾶται, ὡς ἐλέχθη, εἰς ὄνομα τῆς ἁγίας Μαρίνης (17 Ἰουλ.) καὶ κεῖται εἰς βάθος 2 $^{1}/_{2}$ μέτρων [1]. Εἰς ὡριαίαν ἀπὸ τοῦ Καλφᾶ (ὅπερ ἀρχαιότερον ἦν Καρφᾶ) ἀπόστασιν κατὰ τὸ μέσον τῆς πρὸς τὸ χωρίον Ἀζατλῆ ὁδοῦ εἶναι τὸ ἁγίασμα τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, εἰς ὃ συνήθως διενυκτέρευον κακοποιοί, ὡς κείμενον εἰς ἀπόστασιν μικρὰν ἀπὸ τοῦ χωρίου εἰς τὰ ἔγκατα χαμηλοῦ λόφου. Καὶ τοῦτο εἶναι σπήλαιον λελαξευμένον ἐντὸς τοῦ γηλόφου, ὅπου καὶ τετράπλευρος δεξαμενὴ ποσίμου χλιαροῦ ὕδατος [2]. Τὸ ἁγίασμα τοῦτο εἶναι εἷς ἐκ τῶν πολλῶν τύμβων τῆς Θρᾴκης. Ἁγίασμα τῆς ἁγίας Θέκλης ἐντὸς κήπου τοῦ χωρίου, καὶ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς εἰς τὸ μικρὸν χωρίον Ἀβάσον ἐν ἀμπελῶνι. Ἀγωγὸς ρυπαροῦ ὕδατος (κατὰ Γεδεὼν Μεγ. Ἑλλ. Ἔγκ. ΙΕ΄. 622γ).

Τὸ ἐν Φλωρίῳ. Φλώριον καὶ Γαλατάρια ἐγγὺς πρὸς ἄλληλα ἦσαν ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐξαίρετα προάστεια, ἅπερ ἔλαβε χάρισμα ὁ πρωτασηκρῆτις καὶ μάγιστρος *Ἐπιφάνιος* διὰ βασιλικοῦ χρυσοβούλλου συνταχθέντος μάλιστα ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ· «τὸ μὲν γὰρ πρὸς τὸ χωρίον, ὃ Φλώριον ὀνομάζεται, ἵδρυται, τὸ δὲ πρὸς τὸ χωρίον τὰ Γαλατάρια ἐγγειτονοῦν ἐστιν» (*Σάθα*, Μεσ. βιβλ. Ε΄, 214). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος (1660) εὐλαβὴς χριστιανὸς ἐξ ἁγ. *Στεφάνου Χρυσόγονος* ὀνόματι, κατὰ τὸ σιγίλλιον τοῦ *Παρθενίου Δ΄ τοῦ Μογιλάλου*, (δὲν ἀναφέρεται πλέον τὸ χωρίον, ἀλλὰ σύνδενδρος καὶ κατάρρυτος τόπος) ἀνεγείρει τὸ ὑπάρχον ἐκεῖ «ἐκκλησίδιον μετὰ ἁγιάσματος, τιμώμενον τῇ πανσέπτῳ κοιμήσει τῆς ὑπεραγίας μου Θεοτόκου, Φλῶρι ὀνομαζόμενον, ὅπερ ἀμεληθὲν οὐ μόνον ἐρείπιον ἐγεγόνει, ἀλλὰ καὶ τελείως ἂν κατηδάφιστο, εἰμὴ θείῳ ζήλῳ κινούμενος ὁ χρησιμώτατος . . . ἵν' ὅπως οὐ μόνον κατὰ τὴν πανήγυριν . . . ἱερὰ μυσταγωγία ἐκτελοῖτο, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους ἀδιαλείπτως ἐκτενὴς γίγνοιτο»· ὅθεν καὶ ἐπωνομάσθη τοῦτο «τὸ διαληφθὲν αὐτὸ ἐκκλησίδιον μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἁγιάσματος . . καὶ Φλῶρι ὀνομαζόμενον κατὰ τοποθεσίαν πλησίον τοῦ ἁγίου Στεφάνου . . . *πατριαρχικὸν παρεκκλήσιον*» [3]. Ὁ *Πασπάτης* ὅμως ἀναφέρει καὶ Φλώρου μονήν [4], ὅθεν καὶ Ἁγιοφλωρίτης. Ἀλλ' ἐν Φλωρίοις καὶ ἕτερον ἔκειτο ἁγίασμα ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας *Εὐφημίας*, ὅπου κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀνευρέθησαν λείψανα ἀρχαίας δόξης, μάρμαρα καὶ τεμάχια κιόνων καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τὸ ἁγίασμα. Ἐκεῖ πλησίον εἶναι καὶ τὰ *Γαλατάρια*, ὅπου εὑρέθη ἐπιγραφὴ ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ τὸ ἐπισπώμενον τὴν εὐλάβειαν τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων τὴν προσοχὴν μέγα ἀνά-

1. Θρᾳκ. κέντ. σ. 17.
2. Θρᾳκ. ἁγιάσματα 9.
3. Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κέρ. σ. 69—70.
4. «Βυζαντ. ἐκκλ». σ. 284.

γλυφον μάρμαρον. Τοῦτο παριστᾷ δύο ἱπταμένους ἀγγέλους, κρατοῦντας στέφανον περικλείοντα μορφὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἥτις περιέπει τὴν πόλιν. εὑρέθη καὶ κοιμητήριον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων [1].

Οὕτως ἄφθονα παρουσιάζονται ἡμῖν ἀνὰ πᾶν βῆμα σεβαστὰ τῆς πρώτης χριστιανικῆς περιόδου καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων τὰ μνημεῖα. Ἐκ τούτων ὁ σπουδαῖος παρατηρητὴς καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτὰ τὰ ἁγιάσματα τελουμένων θὰ ἠδύνατο νὸ διακρίνῃ εἰς τὰς συμβολικὰς λούσεις καὶ τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὰς θαυματουργὸν ἐνέργειαν τὰ ἐξ ἀρχαίων ἐθίμων εἰσαχθέντα εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ μέχρι σήμερον εὐλαβῶς διατηρούμενα στοιχεῖα. Ἀφ' ἑτέρου τὰ ἁγιάσματα συνδέονται καὶ πρὸς τὰς μνήμας τῶν τῆς πίστεως μαρτύρων, καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἦσαν τὸ συμπλήρωμα τῶν ἀρχαίων πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγειρομένων ναῶν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν οὕτως εἰπεῖν ὁρατὸν σημεῖον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, εἶναι τὰ ἀλάνθαστα πολλάκις τεκμήρια, τὰ χειραγωγοῦντα ἡμᾶς εἰς τὴν ἀναζήτησιν ἀρχαίων τόπων καὶ ναῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἀλλ', ὅπερ τὸ σπουδαιότερον, ἡ ὕπαρξις αὐτῶν προϋποτίθησιν τὴν πρώιμον τῆς χριστιανικῆς πίστεως διάδοσιν εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς Θρᾴκης καὶ ὀφείλεται χάρις εἰς τὸν μακ. ἀκούραστον *Γεδεών*, ὅστις πρῶτος ἐξηρεύνησε τὰ θρακικὰ ἁγιάσματα, καίτοι οὗτος ὀψιαίτατα παλινῳδῶν δυστυχῶς καὶ ἀντιφάσκων ἑαυτῷ ἠθέτησε τὰ συναγόμενα τῶν ἐρευνῶν χρονολογῶν τὸν χριστιανισμὸν ἐνταῦθα λίαν ὄψιμον [2].

Τὰ Γαλατάρια. Ὁ *Γεδεὼν* σπουδαιοτάτην ἠθέλησε νὰ παράσχῃ ἀφορμὴν τοῖς περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν ἀσχολουμένοις περιγράφων οὕτωσὶ τὸ ἁγίασμα τοῦτο τρίωρον ἀπὸ τῆς Κ)πόλεως ἀπέχον : «μικρόν τι σπήλαιον . . . χθαμαλωτάτην ἔχον τὴν εἴσοδον καὶ μόλις χωροῦσαν ἄνθρωπον, ὅστις, ὅπως εἰσέλθῃ, πρέπει νὰ συρθῇ. Ὁδὸς ἀπὸ τῆς εἰσόδου μικρά, πλάτους ἑνὸς σχεδὸν μέτρου καὶ ὕψους δύο, μήκους δ' ὀλίγου, εἰσάγει εἰς δωμάτιον εὐρὺ φέρον ἐν μέσῳ κίονα παχύτατον τετράπλευρον. ἐντὸς τοῦ δωματίου εὕρηται μέρος περιωρισμένον, λαξευτόν, ὡσεί τις εὐπερίγραπτος δεξαμενή, πλήρης ὕδατος οὐχὶ ψυχροῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναβρύοντος. Οὐδὲν ἴχνος γραμμάτων εἶδον ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς κατακόμβης, ἣν φρονῶ, ὅτι οἱ τῶν πρώτων αἰώνων χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίουν ἐν καιρῷ διωγμῶν κρυπτόμενοι [3]. πιθανὸν δ' ἐστίν, ὅτι ὁμοίαν ἐποιοῦντο χρῆσιν ταύτης, οἵαν καὶ τοῦ παρὰ τῷ Ρηγίῳ (sic) σπηλαίου, ὅπου πολυμαθεῖς ἀρχαιολόγοι εὗρον καὶ θυσιαστηρίου

1. *Γεδεὼν* Θρακῷα κέντ. 14—15. βλ. καὶ *Πασπάτην*, τὰ «Θρακικὰ προάστεια», ἔνθ' ἀνωτ. σ. 40.

2. Οὗτος συλλέγων ὕλην περὶ τῶν ἁγιασμάτων τῆς Θρᾴκης ἀπετάθη πρὸς τὸν ἱκανὸν μεσαιωνοδίφην *Γ. Λαμπουσιάδην*, ὅστις καὶ ἐν σπουδῇ καὶ αὐτοσχεδίως τῇ 6 Ἀπριλίου 1893 ἀπέστειλε τοιαύτην ὀλιγόστιχον διατριβήν, ἥτις καὶ ἐδημοσιεύθη. (βλ. Θρακ. Α', σ. 280—281).

3. Ἰδοὺ μία ἀλήθεια ὅπου διέφυγε τοῦ ἔρκους τῶν ὀδόντων τοῦ συγγραφέως !

ἴχνη»[1]. Ἄλλα ἐν τοῖς ἐνταῦθα χωρίοις ἁγιάσματα εἶναι καὶ εἰς τὰ Δημόκρανα (καὶ Δημοκράνεια) ἐγγὺς Ρηγίου καὶ Ἀπαμείας, ὅπου ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν (νῦν τῆς Παναγίας)[2]. φαίνεται, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε μονή, ἐξ ἧς κατὰ τὸν *Ζῶτον Μολοσσὸν* ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ κώμη. ἀνεκαλύφθησαν κιονόκρανα, καὶ ἴχνη ἀρχαίων βυζαντινῶν κτιρίων[3]. Ἐν Καντλῇ - τσεσμὲ (αἱματηρὰ ἡ αἱματωμένη διὰ σφαγὴν χριστιανῶν ὑπὸ Τούρκων) περὶ τὸ χιλιόμετρον μακρὰν τῆς Δημοκρανείας ἕτερον ἁγίασμα, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν βυζαντ. πλίνθοι καὶ λύχνοι ὑάλινοι. Ἐκεῖ που ἦσαν καὶ τὰ θερινὰ τῶν βασιλέων ἀνάκτορα, ὥστε ἐθεωροῦντο περικαλλῆ τὰ χωρία ταῦτα.

Ἁγίασμα ἁγίας Παρασκευῆς ὑπάρχει κατὰ Γεδεὼν εἰς τὰ ἐξῆς τῶν τειχῶν ἔξω μέρη. «1) Εἰς τὸ πανδοχεῖον Καραγὰτς ἐγγὺ Λιτρῶν. 2) Ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων τοῦ χωρίου Καλφᾶ. 3) Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Καλφᾶ πρὸς τὸ χωρίον Ἀβάσον. 4) Εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ χωρίου Νυμφῶν πρὸς τοὺς ἁγίους Πάντας παρὰ γήλοφον. 5) Εἰς Τσομπὰν-ἁγίασμα (ποιμένος) ἁγίασμα οὐ μακρὰν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. 6) Εἰς τὸ Ἰλὰν-ἁγίασμα (ὄφεως) πλησίον Νταοὺτ - πασᾶ. 7) Εἰς τὸ χωρίον Γενὶ - -τσιφλὴκ (Νέα ἔπαυλις) παρὰ τὸ χωρίον ἅγιος Στέφανος. 8) Εἰς Κιουτσοὺκ - τσεκμετζὲ ἐγγὺς τῆς λίμνης καὶ ἐντὸς τῆς ἐπαύλεως Καραγκιοζάν. 9) Εἰς τὸ Παντείχιον. 10) Εἰς Σαφρὰν ἀρχαιότατον μνημεῖον μᾶλλον τῆς εἰδωλολατρικῆς περιόδου. Καταβάσιον 26 βαθμίδων, καλυπτόμενον διὰ λαξευτῶν λίθων, ξηρολιθία, φρέαρ ἀβαθές. εἰς τὸ βάθος τοῦ ὕδατος (0,80 κατὰ τὸ θέρος) συντρίμματα λιθίνων κοσμημάτων οἰκοδομῆς δεικνύουσιν, ὅτι ἦν ἄλσος εἰδωλολατρικὸν μεταβληθὲν κατὰ τὸν Δ'-Ε' αἰῶνα εἰς κόλυμβον ἢ λοῦμα ναοῦ, ὅστις ἔκειτο ὕπερθεν (Ἑλλ. ἐγκυκλοπ. ΙΕ', σ. 622α). Οὕτω συνοψίζει ὁ Γεδεὼν τὰ ἄνωθεν ἐξιστορηθέντα ἁγιάσματα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΑΓΙΑΣΜΑΤΩΝ

Ἐπειδὴ μερικῶς ἐξητάσαμεν καὶ παρεμπιπτόντως τὰ ἐν ΚΠόλει ἁγιάσματα καὶ μόνον περὶ τῶν κυριωτέρων τῆς Ζωοδόχου πηγῆς καὶ τῶν Βλαχερνῶν ἐπεμείναμεν περισσότερον, τούτου ἕνεκα ἐξεπονήσαμεν γενικὸν κατάλογον αὐτῶν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι σεβαστὸς καὶ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πόλις ἦ διανύσασα ὑπερχιλιετῆ βίον ἦν ὄντως ἐξηγιασμένη καὶ διὰ παντὸς εἶχε τὴν προστασίαν τῶν ἁγίων πάντων καὶ δὴ τῆς Θεοτόκου. Εἶναι δὲ τὸ μόνον μέρος τῆς χριστιανικῆς παλιτείας, ὅπου ὑπάρχουσιν ἁγιάσματα ἀφιερωμένα

---

1. *Dethier* καὶ *Mordtmann*, «Epigraphik von Byzantion», Wien, 1864, σ. 73 «Ἔγγρ. λίθοι καὶ κέραμοι», σ. 58.

2. *Πασπάτη*, Θρακ. προάστ. καὶ Φιλ. Συλλ. ΙΒ', σ. 35—6.

3. «Δρομολ. ἑλλην. χερσονήσου», Ἀθῆναι, 1904, σ. 548.

εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν [1]. Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διακηρύξω, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὑστερῶν δυστυχῶς εἰς πολλὰ ἄλλα ἐν Ἑλλάδι σημεῖα, παρουσιάζει καὶ σοβαρὰν ἔλλειψιν ἁγιασμάτων. Ὁ μακ. *Γ. Λαμπάκης* ὑφηγητὴς τῆς θεολογίας καὶ γραμματεὺς τῆς βασιλίσσης Ὄλγας, ἀνὴρ ἐμπνευσμένος καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὰ θεῖα περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔμεινε κατάπληκτος πρὸ τοῦ πλήθους τῶν ἁγιασμάτων· διὸ καὶ γράφει ταῦτα : «Μεγίστην σημασίαν . . . ἀποδίδει ὁ ἐν Τουρκίᾳ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς εἰς τά . . ἁγιάσματα. Τὰ ἁγιάσματα ὥσπερ τηλεγρ. σύρματα μεταβιβάζουσιν . . . ἡμῖν τὰς φωνὰς καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ἀπομεμακρυσμένων αἰώνων περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῶν μὴ ὑπαρχουσῶν πλέον κτλ». καὶ ἐπιφέρει τὸ ἑξῆς παράδειγμα : «τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τὴν συνοικίαν αὐτοῦ ὀφείλομεν εἰς τὸ προϋπάρξαν ἁγίασμα» («Αἱ ἑπτὰ ἐκκλησίαι τῆς Μ, Ἀσίας», σ. 236—7). Δέον ὅμως ἐν ΚΠόλει νὰ διακρίνωμεν τὰ κυρίως λουτρὰ (δημόσια καὶ θέρμαι ἄλλως ὀνομαζόμενα) ἀπὸ τῶν «λουμάτων», ἅπερ ἦσαν «κόλυμβοι» καὶ δεξαμεναί, αἵτινες μέχρι σήμερον διετήρησαν τὸ σχέδιον τῶν βυζ. ἁγιασμάτων· καὶ τοιαῦτα ἦσαν αἱ τῆς Ζωοδ. Πηγῆς καὶ ὁ κόλυμβος τῶν Βλαχερνῶν κ. ἄ. ταῦτα ἡμεῖς ὠνομάσαμεν πρὸς διαστολὴν ἱερὰ λουτρά [2].

Μοναδικόν, ὡς εἴπομεν, θεωρεῖται τὸ αὐτοτελὲς ἁγίασμα τῆς Σαλαμῖνος Κύπρου κατὰ τὸν κ. *Σωτηρίου* (Χριστ. καὶ Βυζ. ἀρχαιολ. σ. 231).

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περατοῦται τὸ γενικὸν μέρος τῆς πραγματείας ἡμῶν, ἐν ᾧ παρενείρονται περὶ τὰ 100 ἁγιάσματα καὶ μετὰ τῶν 270 τοῦ καταλόγου συμποσοῦνται ὅλα τὰ περιλαμβανόμενα ἐνταῦθα περὶ τὰς τέσσαρας ἑκατοντάδας. Τά τε ἐπιφανειακὰ καὶ τὰ κατακομβώδη ἁγιάσματα ταῦτα εἶναι τὰ αἰώνια καταφύγια τῶν χριστιανῶν, ὅπου ἐλάμβανον τὴν θείαν παρηγορίαν, ὅπως καὶ νῦν κατὰ τὴν πρόσφατον καταστροφὴν τῶν ἐν ΚΠόλει ναῶν.

Ἁγιάσματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἅγιος Ἀθανάσιος. 1) Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἐπὶ γηλόφου ἱσταμένου ναΐσκου (Ἡμερ. 193). 2) Ἐν Φαναρίῳ ὄπισθεν τῆς Μαρασλείου σχολῆς·

---

1. Περὶ τριῶν κατηγοριῶν ἁγιασμάτων καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν ἔγραψεν ὁ Καλέμης εἰς τὴν «Ἑβδομ. ἐπιθεώρησιν τοῦ Νεολόγου», Β', σ. 187 Ὁ *Ταπεινὸς* καὶ ὁ *Μηλιόπουλος* δὲν δέχονται εἰς τὰ ἁγιάσματα τὴν προϋπαρξιν ναοῦ, 224.

2. Δύο κυρίως πηγὰς ἔχομεν εἰς τὴν σύντομον ταύτην ἀναγραφὴν ὑπ' ὄψιν, τὴν ἀπαρίθμησίν τινων ἁγιασμάτων ὑπὸ *Γεδεὼν* ἐν τῇ Μεγ. ἑλλην. ἐγκυκλοπ. ΙΕ', 1931, σ. 621—22 καὶ τὴν ἐν τῷ «Ἡμερολ. τῶν ἐθνικῶν φιλανθρ. καταστημάτων ἔτους 1906», ΚΠολις 1905, σ. 190—211. Ἡ ἐνταῦθα περιγραφὴ εἶναι τῶν ἐνοριῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ΚΠόλεως, ἀλλ' ἐνιαχοῦ ἀναφέρονται καὶ ἁγιάσματα. ἀλλ' εἶχον πρὸς τούτοις καὶ ἄλλας πηγάς, ἃς καὶ ἑκασταχοῦ μνημονεύω. Ἰστέον ὅτι ὁ μὲν Γεδεὼν κατέταξεν αὐτὰ κατὰ τὴν ἡμερομηνίαν τοῦ ἑορτασμοῦ, τὸ δὲ Ἡμερολόγιον κατ' ἐνορίας, ἡμεῖς δὲ πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου προυτιμήσαμεν τὴν ἀλφαβητικὴν τάξιν.

φρέαρ ἐν εἴδει δεξαμενῆς. 3) Εἰς τὸ Κούλελι τῆς ἀνατ. παραλίας τοῦ Βοσπόρου (Ἐγκυκλ. ιε', σ. 621). Περὶ ἄλλου Κούλελι βλ. σ. 103 εἰς τὴν σημείωσιν.

Ἁγία Ἄννα Μουχλίου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ παρὰ τὰ κελλία (Ἡμερ. σ. 200).

Ἀγνώστου ἁγίου ἐν Μεφὰ-Μεϊδάν παρεκκλήσιον τῆς Ἀδελφότητος τοῦ Τσοτυλείου γυμνασίου (αὐτ.)

Ἀνάληψις. 1) Ἐν Ἐγρὶ-καποῦ, Ἐγιοὺπ-τακεντζῆ μαχαλεσῆ, τὸ λεγόμενον Πουρουντζὲκ-ἁγιασμασῆ [1]. 2) Ἐν Ὑψωμαθείοις, ναὸς τῆς Ἀναλήψεως (πάλαι Παναγία Χρυσαληθινή). Τὸ ἁγίασμα ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος (Ἡμερ. 203, 228). 3) Ἐν Ξηροκρήνῃ (Κουροὺ-τσεσμὲ) παρὰ τὸ ἀρμενικὸν νεκροταφεῖον, «ἀναβρύον ὑπὸ καμάρωμα τουβλοσκέπαστον ἐκ πλίνθων δηλαδή, ἔχον ἴχνος τείχους ἀρχαίου ναοῦ παρ' αὐτῷ» κατὰ τὸν *Σκ. Βυζάντιον* «ΚΠολις», τόμ. Β', σ. 107. 4) Ἐν Κουζγουντζούκ, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πασᾶ-λιμὰν ἐντὸς κήπου. 5) Ἐν Τσεγκὲλ-κιοϊ καὶ εἰς 10λεπτον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας, πλησιᾶζον μᾶλλον πρὸς τὴν Τσάμλιτζαν (κοινῶς Τσομπὰν-ἁγίασμα). Εἶλκυε ἄλλοτε πλήθη προσκυνητῶν. 6) Ἐν Μάλτεπε τῆς βιθυν. παραλίας εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τοῦ χωρίου εἰς ἐπιτερπῆ θέσιν.

Ἅγιοι Ἀνάργυροι. εἰς τὰ Θεραπεῖα ἐν Τσεγκὲλ-κιοϊ ἐντὸς κήπου

Ἀνάστασις ἢ ἁγία Ἀναστασία. εἰς τὸ Ρήγιον (Μικρὸς τσεκμετζὲς) Γεδεών, «Θρᾳκῶα κέντρα», σ. 8 (βλ. ἀνωτ. σ. 67, 85).

Ἅγιος Ἀντώνιος. φρέαρ ἐν τῷ ἐν Γαλατᾷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐπὶ λοφίσκου παρὰ τὸ Κουζγουντζούκ [2].

Ἅγιοι Ἀπόστολοι. ἐν Μπεμπέκι Βοσπόρου Δ τοῦ χωρίου ἐντὸς κήπου. Τὸ μικρὸν κτίριον ἐπεσκευάσθη τῷ 1742.

Ἅγιος Ἀξέντιος. ἐτιμᾶτο πρὶν ἐπ' ὀνόματι ἄλλου ἁγίου (Μεγ. Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 621γ).

Ἅγιος Βασίλειος. 1—2 ἁγιάσματα ἐν τῇ συνοικίᾳ Καραμπὰς-τζατεσί. Εἰς τὸ ὑπόγειον τὸ μέν, ἔνθα κατέρχεταί τις διὰ ληθίνης κλίμακος ἐντὸς θολωτοῦ παρεκκλησίου, τὸ δὲ εἰς τὰ θεμέλια ἀρχαίου ναοῦ ὑπὸ τὴν ἁγ. Τράπεζαν (Ἡμερ. 200). 3) Ἐν Ἐδιρνὲ-καποῦ εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐντὸς τοῦ περιβόλου (204) ἐγγὺς τῶν Βλαχερνῶν. καὶ τὸ μὲν τοῦ Καραμπᾶ εἶναι φρέαρ τὸ δὲ τοῦ Ἐδιρνὲ-καποῦ λείψανον παλαιᾶς δεξαμενῆς. (βλ. ἀνωτ. σ. 28).

Βλαχέρνα. 1) Εἰς τὸ Μέγ. ρεῦμα ἐν τῇ συνοικίᾳ Δερὲ - σοκὰκ ἐντὸς

---

1. Οἱ Τοῦρκοι ἐσέβοντο τὰ ἁγιάσματα καὶ διετήρησαν καὶ τὰς ὀνομασίας, εἰς τὴν Ψαραγορὰν (Μπαλοὺκ - παζὰρ) εἶναι τὸ Ἁγίασμα-καπισῆ (Ἑλλην. φιλ. Συλλ. ΚΗ', σ. 136). Πολλὰ χωρία ἐν Θρᾴκῃ φέρουν τὸ ὄνομα ὡς καὶ Μ. Ἀσίᾳ παρὰ τὸν Κάικον ποταμὸν τὸ Ἁγιάσμα-κιόι.

2. Βλ. *Σιδερίδην* «Περὶ τῶν ἐν Γαλατᾷ ἁγιασμάτων ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ. ΚΠόλεως ΚΘ', 1907, σ. 241—248.

λαχανοκήπου (Ἡμερ. σ. 198) [1]. 2) Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ τῆς κεντρικῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου ἄνωθεν τῆς Στένης (σ. 199—203). 3) Ἐν τῇ Ξυλοπόρτῃ ἁγίασμα ἐντὸς τῆς συνοικίας κείμενον· (σ. 207. 4) Εἰς τὴν ἐνορίαν Σωσθενίου εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν (σ. 211). Περὶ τῆς ὀνομασίας βλ. *Νικηφ. Κάλλιστον* ἐν Ἐκκλ. ἱστορίᾳ, *Migne*, Patr. 145, στ. 1327, ἔγγραψέ που καὶ ὁ *Ι. Παπαδόπουλος*, ὁ Τζανῆς.

Γενέσιον Θεοτόκου. 1) Εἰς τὸν ναὸν Βελιγραδίου παρὰ τὰ θρᾳκικὰ τείχη. 2) Εἰς τὸ Γκιὸκ - σουγιοῦ τῆς ἀνατ. παραλίας Βοσπόρου, ἀναφανὲν τῷ 1872. 3) Εἰς Γκιὸζ - τεπὲ ἐγγὺς παλαιᾶς γεφύρας τῆς βιθυν. παραλίας, 4) Εἰς λαχανόκηπον μεταξὺ Βαθυρρύακος καὶ Μπακτσέ - κιόι τοῦ ἄνω Βοσπόρου (Μεγ. Ἐγκ. ΙΕ', σ. 622 γ). Εἶναι περίεργον, ὅτι εἰς τὰ περὶ τὸν Βόσπορον χωρία ταῦτα τῆς ἐπαρχίας Δέρκων ἀνήκει καὶ τὸ ὀνομαζόμενον Ἁγιασματίκιον, καὶ ὅμως ὁ Γεδεὼν δὲν ἀναγράφει τὸ ἁγίασμα.

Ἅγιος Γεώργιος. 1) Ἐν τῇ ἐνορίᾳ Μεσαχώρου τὸ ἁγίασμα ἐν τῷ νεκροταφείῳ (Ἡμερ. 198). 2) Ἐν Βαφεοχωρίῳ (Μπογιατζῆ-κιόι εἰς τὸ Μπαλτὰ - λιμὰν (σ. 199). Κατὰ τὸ «Ἱστορ σημείωμα περὶ τῆς κοινότητος Βαφεοχωρίου» (ΚΠολις 1934). Τὸ ἁγίασμα ἔκειτο μεταξὺ Μπαλτᾶ-λιμὰν καὶ Ρούμελη Χισάρ, ἀλλ' ἐσχάτως ἡ διεύρυνσις τῆς ὁδοῦ κατέχωσεν αὐτὸ (σ. 30). 3) Ἐντὸς στρατιωτ. πύργου βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου, ὅστις διατηρεῖται κάλλιστα ἔσωθεν. Τὸ ἁγίασμα ἐπανηγύριζε τῇ Κυριακῇ τῆς Σαμαρείτιδος, «ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ μικρὰ δεξαμενὴ ἢ φιάλη μένει λιθαργοῦσα. εἰς Ὀρτάκιοϊ, εἰς Νεοχώριον, εἰς Παντείχιον» (δηλ. καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χωρία ὑπάρχει ἁγίασμα Ἐγκυκλ. ΙΕ', 621). 4) Εἰς Ὑψωμαθεῖα τοῦ Κυπαρισσᾶ (ἀνωτ. 53).

Γοργοεπήκοος ἢ Κοίμησις Θεοτόκου. Εἰς τὰ Ἓξ μάρμαρα ἐν τῷ νάρθηκι (Ἡμερ. 206).

Ἅγιος Δημήτριος. 1) Εἰς Ξηροκρήνην (Κουρουτσεσμέ). 2. Εἰς Τσεγκέλ-κιοϊ ἐπὶ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Χαβούζ-μπασι, ἀλλ' ἠφανίσθη πρό τινων ἐτῶν (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622).

Ἁγία Εἰρήνη. 1) Εἰς Μάλτεπε τῆς βιθυνικῆς παραλίας θολοσκέπαστος πηγή. 2) Εἰς τὸ Παντείχιον ἁγίασμα πολλοὺς ἄλλοτε ἑλκῦον προσκυνητάς (Ἐγκυκλ. ΙΕ', 621 γ).

Ἅγιος Ἑρμόλαος Διπλοκιονίου βλ. ἁγ. Παρασκευή.

Ἁγία Εὐφημία. 1) Εἰς τὸν περίβολον τοῦ πατρ. ναοῦ ἐν Φαναρίῳ.

---

1. Μπουγιουκ-δερὲ καὶ Βαθυρρύαξ ἐν τῷ Βοσπόρῳ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πρὸς Εὔξ. πόντον Πορθμοῦ (Λεξικὸν ἱστορ. καὶ γεωγρ. τοῦ *Βουτυρᾶ*, Α', σ. 1382). Ἐν Θρᾴκῃ παρὰ τὸ Κούλελι τὸ Ἐσκὶ-μπαμπᾶ ὁ μακ. *Μυστακίδης* εἶπε καὶ αὐτὸ Μπουγιουκ-δερέ, ἀλλ' ἔπειτα διορθούμενος ἑαυτὸν ἔγραψεν Ἐσκὶ βαβά, τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον («Γεωγρ. ἄτακτα» σ. 20 τοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ἀληθ. 1922, ἀνατύπου). Βλ. λαμπρὰν τοῦ προαστείου περιγραφὴν ἐν «Βυζ. ἡμερολογίῳ» τοῦ 1888, σ. 105—106.

2) Εἰς ὑπόγειον τῆς ὄπισθεν τοῦ πατριαρχείου οἰκίας *Κ. Μακρίδου*. 3) Εἰς τὴν νῆσον Χάλκην κάτωθεν τῆς μονῆς τοῦ Κρημνοῦ (ἁγ. Γεωργίου) σ. 622. 4) Εἰς τὸ Φλώριον (βλ. ἀνωτ. σ. 98).

Ἁγία Ζώνη Θεοτόκου. 1) Ἐν Ἐγρι-καποῦ παρὰ τὴν χερσαίαν πύλην ὑπὸ τὸν ναόν, ὅστις κεῖται ἄνωθεν τῶν Βλαχερνῶν. Κατερχόμεθα διὰ μακρᾶς κλίμακος καὶ εἶναι λείψανον βυζαντ. λούματος. 2) Ἐν τῷ ναῷ Παναγίας τῆς Σούδας, κάτωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ὑπάρχει καὶ μακρὸν ἐπίγραμμα, οὗ τὸ ἥμισυ παραλαμβάνω ἐνταῦθα :

«Ὁ ναὸς τῆς ἀειμνήστου κόρης
ἐν ᾧ προδήλως ἡ Θεοῦ σκηνοῖ χάρις,
ἐν ᾧ τὰ τ' ἄλλα ἐξελαύνεται πάθη
καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἡ πικρία.
ἄμισθον ὄντως ἰατρεῖον τυγχάνων,
νέος Σιλωὰμ πᾶσι τοῖς ἀφιγμένοις.
μέλλων ἐρείπειν καὶ ὑπείξειν τῷ χρόνῳ
νεύσῃ γαληνῇ τοῦ ὑπερτάτου κράτους,
νῦν αὖ ἐπεσκεύασ[ε]αι ἐκ βάθρων ἅπαξ,
ἐν ᾧ προθύμως πᾶς ἕκαστος εἰσφέρει
τῶν εὐσεβούντων ἄτ' ἂν ᾖ σφίσι σθένος,
ζῆλον τε θεῖον, ὧν τανῦν πατριάρχης (Κύριλλος) Ἡμερ. σ. 203. 3) Εἰς τὴν Καλλιγαρίαν πύλην (βλ. ἀνωτ. σ. 77).

Ζωοδόχος Πηγή. 1) Εἰς τὰ Ὑψωμαθεῖα ἐντὸς τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου πρὸς τὸ βόρειον κλῖτος ὑπάρχει τὸ ἁγίασμα φέρον ἄνωθεν τὴν εἰκόνα τῆς Ζ. Πηγῆς (Ἡμερ. σ. 210). Κατὰ Γεδεὼν εἶναι φρέαρ γλυκοῦ ὕδατος, ὅπερ οἱ κάτοικοι πιστεύουσιν, ὅτι κατέρχεται ἐκ τοῦ Βαλουκλῆ, ἀπέχοντος ἡμίσειαν ὥραν, καὶ τοῦτο διότι τὰ πέριξ τοῦ ἁγ. Νικολάου φρέατα ἔχουσι τὸ ὕδωρ ὑπόγλυφον. Ἐκπληκτικώτερον εἶναι τὸ ἀφηγούμενον περὶ τῆς σήραγγος τοῦ ἐν Ἱερισσῷ ἁγιάσματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου (βλ. «Τὸ ἅγιον Ὄρος» *Γερ. Σμυρνάκη*, Ἀθῆναι, 1903, σ. 13). 2) Εἰς Χαβοὺζ-μπασὶ πλησίον τοῦ Μπελερμπέη τῆς ἀνατ. παραλίας Βοσπόρου. 3) Εἰς Ἀρβανιτοχώριον τοῦ Μπεηκόζ, οὗτινος τὸ ἁγίασμα ἀπέχει τρίωρον (Ἐγκ. ΙΕ', σ. 622γ).

Ἁγία Θέκλη. Εἰς χωρίον Ἀζατλῆ (ἀνωτ. σ. 98).

Ἅγιοι Θεόδωροι τοῦ Σαββάτου τῶν ψυχῶν. 1) Εἰς Κουζγουντζοὺκ εἰς θέσιν Νακᾶς, ὅπου διεξήγετο μέχρι σχεδὸν τοῦ 1870 πανήγυρις. 2) Εἰς τὸ μεταξὺ Τσεγκέλ-κιοϊ καὶ Βακῆ-κιοϊ τῆς ἀνατ. παραλίας Βοσπόρου (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622 γ).

Θεοτόκος ἐν τοῖς Ἀραβίνδου ἢ Ἀρεοβίνδου. Ἡ μονὴ εἶχεν ἁγίασμα μετὰ λουτροῦ (Γεδεών, Βυζ. ἑορτολ. σ. 167, βλ Κοίμησις Θεοτόκου, Γοργοεπήκοος. Ὁδηγῶν ἢ Ὁδηγητρίας (βλ. Γαλατάρια, σ. 99).

Ἅγ. Θεράπων. 1) Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου ἐν τῇ συνοικίᾳ Κεραμίτ. 2) Εἰς Κοντοσκάλι εἰς θέσιν Σαλκὶμ-Ζουϊδ (Ἡμερ. 199). 3) Εἰς Παντείχιον, ὅπου τὸ ἁγίασμα κατεχώσθη ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Ἀρμενίου *Ἀζαριὰν* (τοῦ δόγματος τῶν Καθολικῶν). 4) Εἰς Βαθυρρύακα εἰς τὴν οἰκίαν *Ἀβραὰμ πασᾶ*, ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς καταβάσιον, ὅπου διοχετεύεται τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ παλατίου πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Τὸν ἁγ. Θεράποντα ὁ λαὸς λέγει Ἁη Θιράπη, ὁ δὲ Γεδεὼν φρονεῖ, ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ *Χριστοῦ Θεραπευτοῦ* (βλ. ἀνωτ. σημείωσιν σ. 28 Ἐγκυκλ. ΙΕ′ σ. 621γ). 5. Ἐπὶ Ἰωακεὶμ Γ. εἰς τὸ Σιρκετζῆ ἤνοιξεν ἁγίασμα, ὅπερ λειτουργεῖ μέχρι σήμερον.

Ἰωάννης Δαμασκηνός. Ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐτιμᾶτο πρὸ τοῦ 1850, ἀλλ' ἀντικατεστάθη ἐφεξῆς ὑπὸ τοῦ *Τιμίου Προδρόμου* τὸ τιμώμενον ἐν Φαναρίῳ ἁγίασμα (Ἐγκυκλ. ΙΕ′, σ. 622 γ).

Ἰωάννης Καλυβίτης. 1) Εἰς Κοντοσκάλι, ἐν τῇ θέσει Κάτεργα-λιμὰν (Ἡμερ. 204). 2) Εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς ἐνορίας ἁγ. Κυριακῆς ἐν τῷ Τσινδζῆ —μεϊδὰν τὸ ἁγίασμα ἐντὸς οἰκίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀραητζήδικα (ἴσ. Ἀραμπατζήδικα) τοῦ Κοντοσκαλίου καταχωσθὲν ὑπὸ τῆς ρυμοτομίας καὶ ὑπελείφθη ἴχνος μόνον τοῦ ναΐσκου), ὅπερ θεωρεῖται λείψανον ἀρχαίας μονῆς (Ἐγκυκλ. ΙΕ′, σ. 621 β).

Κοίμησις Θεοτόκου (βλ. Γοργοεπήκοος, Θεοτόκος). 1) Ἐν Μουχλίῳ εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ ναοῦ «στειρεῦσαν ἤδη» (Ἡμερ. σ. 201). 2) Εἰς τὴν ἐνορίαν Βελιγραδίου, συνοικίαν Χατζῆ · Χαμδζᾶ. Ὁ ναὸς παλαιὸς καὶ αἱ εἰκόνες ἀρχαῖαι. Τὸ ἁγίασμα ἐν τῇ αὐλῇ (σ. 210). 3) «Ἱστορία τοῦ ἐν Μπεφὰ-μεϊδὰν βυζ. ἱεροῦ ἁγιάσματος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου» (τὰ 9μερα) ὑπὸ *Κ. Βαφειάδου* οἰκονόμου. ΚΠολις, 1918. 4) Εἰς Κουμπουρνοῦ (ἀκρωτήριον ἄμμου) τῆς ἀνατ. παραλίας Βοσπόρου. Ὁ ναὸς ἐπὶ *Γυλλίου* κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙϚ′ αἰῶνος ἐπανηγύριζεν 5) Κινστέρνα ἔξω τοῦ βυζ. χωρίου Γαλατάρια ἐγγὺς ἁγ. Στεφάνου (βλ. ἀνωτ. σ. 98). 6) Εἰς Μάλτεπε πλησίον ἀποβάθρας (Ἐγκυκλ. 626 β). 7) Ἐν τῷ Νεωρίῳ σ. 52, 54—56.

Ἁγία Κυριακή. 1) Εἰς Σαλματομπροῦκι, ἐνορίαν Κοιμήσεως Θεοτόκου ἐν τῇ ὁδῷ Μπαξεβάνογλου εἰς τὴν οἰκίαν *Σκαρπαθιώτου*. (Ἡμερ. 210). 2) Εἰς Ταταῦλα, ἐν ἰδιωτικῷ κήπῳ εἰς τοὺς πρόποδας λόφου. 3) Εἰς Μέγα ρεῦμα. 4) Εἰς Κερὲτς-μπουρνοῦ Βοσπόρου, 5)—6) Εἰς Πασᾶ-μπακτσὲ καὶ εἰς τὸ Μπέηκοζ ἀμφότερα κείμενα ἐπὶ τῆς ἀνατ. πλευρᾶς τοῦ Βοσπόρου. 7) Ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας εἰς τὸ Κοντοσκάλι. Τὸ ἁγίασμα εἶναι φρέαρ ἐν τῇ βορ. πλευρᾷ κείμενον. Ἐκεῖθεν τὸ ὕδωρ διοχετεύεται εἰς τὸν νάρθηκα ἐν τῇ μικρᾷ δεξαμενῇ (Ἐγκυκλ. ΙΕ′, σ. 621 γ). 8) Εἰς τὸν κῆπον τοῦ παραλιακοῦ μεγάρου *Χακῆ πασᾶ*. Νῦν κατεχώσθη ἐν τοῖς ἐρειπίοις (Ἱστορ. σημείωμα Βαφεοχωρίου, σ. 30).

Ἅγ. Κωνσταντῖνος. 1) Εἰς Μάλτεπε, πρόποδας τοῦ λόφου Δράκος. 2) Ἐντὸς τοῦ ξενοδοχείου *Πεταλᾶ*. 3) Εἰς τὴν ἀποβάθραν τῶν Θεραπείων Βο-

σπόρου. 4) Εἰς Μέγα ρεῦμα ἐπὶ λόφου ἐντὸς κακοτέχνου θολωτοῦ κτιρίου συνάγουσι τὸ ὄμβριον ὕδωρ. 5) Εἰς τὸ μεθόριον Μπαλίνου-Φαναρίου ἁγίασμα παλαιὸν ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὸ 1840—5. Τὰ συμβάντα θαύματα ἐδημιούργησαν συρροὴν κόσμου καὶ ἐκλείσθη ὑπὸ τῶν τουρκ. ἀρχῶν καὶ οὕτως ἔσβυσεν (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 621 γ).

Ἅγιος Μάμας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ ἁγ. Στεφάνου πρὸς Μακροχώριον ὁδοῦ, (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622 γ).

Ἁγ. Μαρίνα. 1) Εἰς τὸ Διπλοκιόνιον ἐντὸς κήπου παρὰ τὴν Μάτσκαν, ἔνθα κατὰ παράδοσιν ἦτο ἡ ἀρχαία τῆς ἐνορίας ἐκκλησία (Ἡμερ. σ. 197). 2—4) Εἰς Σωσθένιον, ἐν τῷ ναῷ Ταξιαρχῶν 3 ἁγιάσματα. ἤτοι τῆς ἁγίας Μαρίνης τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῶν Ταξιαρχῶν *Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ*, Ἡμερ. 211). 5) Ἐν Φαναρίῳ ἐντὸς παραλιακῆς οἰκίας. 6) Εἰς Κούλελι Τσεγκὲλ-κιοϊ, παλαιὸν ὡραῖον ὑδραγωγεῖον, ὅπου ἦν καὶ τὸ ἁγίασμα. 7) Εἰς Θεραπεῖα. 8) Εἰς τὸ χωρίον Σαφρᾶ, 2 ½ ὥρας ἀπέχον τῶν πρὸς Θρᾴκην τειχῶν τῆς ΚΠόλεως (βλ. ἀνωτ. σ. 97). 9) Μεταξὺ τῶν ἔξω τῆς Πόλεως, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, χωρίων Ἀβάσου, Καρφᾶ (νῦν Καλφᾶ) καὶ Δριπείας (Τσιφοὺτ-μπουργὰς ἢ Γρύπες) πηγὴ παλαιὰ ὕδατος εἰς βάθος 2 ½ μέτρων [1] (Ἐγκ. ΙΕ', σ. 622α).

Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος (βλ. Σωτῆρος) 1) Εἰς Ὑψωμαθεῖα ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Κυπαρισσᾶ ἁγίασμα κείμενον ἐν τῷ περιβόλῳ. 2) Εἰς Ποτηρᾶν ἄνωθεν τοῦ Φαναρίου. τὸ ἁγίασμα κεῖται ὑποκάτω τοῦ ἐκεῖ ναοῦ ἀνάξιον κατὰ Γεδεὼν ἐρεύνης. 3) Εἰς κῆπον ἔναντι τοῦ Κιουρκτσῆ-τσεσμὲ (βρύσις τοῦ γούναρη) 4) Εἰς Ὑψωμαθεῖα ἐντὸς παντοπωλείου ὁμογενοῦς ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ στραταρχείου (Σερασκεράτ). Πρὶν εὐρυνθῇ ἡ ὁδός, ἥτις ἔθαψε τὸ ἁγίασμα, μετέβαινον οἱ πιστοὶ τακτικὰ εἰς αὐτό. 5) Εἰς Μπαλατᾶν πανηγυρίζον μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. 6) Εἰς τὴν ἐνορίαν Τζιβαλίου ἐπίσης ἦν ἀνοικτὸν τὸ ἁγίασμα, ἄγνωστον τὸ μέρος πρὸ δύο σχεδὸν αἰώνων μνημονευόμενον. 7) Ἐγγὺς τῆς Ὑψηλῆς πύλης, ὡς ἀναφέρει ὁ *Τουρνεφόρτ* (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622).

Ἅγ. Μηνᾶς. 1) Εἰς Μπαλῖνον ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου ὑπὸ τὸν ἄμβωνα. 2) Εἰς Ὑψωμαθεῖα ἐντὸς τοῦ ἐπωνύμου ἐνοριακοῦ ναοῦ, ἐν τῇ ἐνορίᾳ Σουλοῦ-μοναστήρ. (Ἡμερ. σ. 202). 3) Εἰς τὸ ἁγιοταφιτικὸν ἐν Φαναρίῳ μετόχιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622γ).

Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγος. Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου, ἄνωθεν τῆς Στένης (Ἡμερ. σ. 199).

Ἅγιος Νικήτας. 1) Εἰς Ἐγρὶ-καποῦ κείμενον κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἐκ-

1. Τὰ χωρία ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δέρκων καὶ δι' ὀλίγων περιγράφονται ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ σ. 156—157. Εἶναι ὡραῖα κέντρα παραθερισμοῦ, ὅπερ ὁ *Πορφυρογέννητος* καλεῖ μεταστάσιμα. Ἔκθεσις κτλ. σ. 68.

κλησίας (σ. 203). 2) Εἰς τὴν νῆσον Χάλκην περικλεισθὲν εἰς τὴν αὐιόσε ναυτικὴν αὐτοκρατ. σχολήν. 3) Εἰς Κεφελί-κιοϊ ἄνωθεν τοῦ Βαθυρρύακος [1].

Ἅγιος Νικόλαος. 1) Εἰς τὸν Γαλατᾶν [2] «ἓν ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου κείμενον ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετεφέρθη. Ἡ πηγὴ αὐτοῦ εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ στασίδιον ἀπέναντι τοῦ ἀρχιερ. θρόνου». 2) Μεταξὺ Βαφεοχωρίου καὶ Στένης ἐπὶ τῆς παραλίας Ἐμιργκιὰν ὡς προσκύνημα τῶν ναυτικῶν παρὰ τὸν κολπίσκον τῆς Στένης καὶ κάτωθεν τοῦ μεγάρου Ἰσμαὴλ πασᾶ· νῦν κατηδαφίσθη πρὸς εὔρυνσιν τῆς ὁδοῦ, ἥτις διασχίζει τὴν περιοχὴν τοῦ χεδιβικοῦ ἀνακτόρου [3]. 3) Εἰς Κουρουτσεσμὲ (Ξηροκρήνην). 4) Εἰς Βαθυρρύακα «ἐντὸς παλαιοῦ φούρνου». 5) Εἰς Μυχλίον ἐντὸς οἰκίας. 6) Εἰς Κοντοσκάλι ἐγγὺς τοῦ σ.δηροδρ. σιαθμοῦ (Ἡμερ. σ. 204). 7) Εἰς Μπαλατᾶν ὄπισθεν τοῦ βήματος τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν (σ. 211). 8) Εἰς Ὑψωμαθεῖα, τὸ ἁγίασμα εἶναι φρέαρ ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς τὸ βόρειον κλῖτος φέρον ἄνωθεν εἰκόνα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς μεγ. σχήματος (σ. 210). 9) Εἰς Σαφράν. καταβάσιον μικρὸν ἐκτισμένον διὰ παλαιῶν λίθων. 10) Εἰς Ἐδιρνὲ-καπὶ καταχωσθὲν ἐν τῇ διευρύνσει τῆς ὁδοῦ (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622γ). 11) Ἐγγὺς τοῦ ἀνακτόρου τῆς ἁγίας Σοφίας (βλ. κατωτ. ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι).

«*Ὁδηγοὶ*» *ἢ Ὁδηγήτρια καὶ Νικοποιὸς Θεοτόκος*. Κατὰ τὰ «Πάτρια ΚΠόλεως» (*Preger* 223) «Οἱ δὲ Ὁδηγοὶ ἐκτίσθησαν παρὰ τοῦ *(βασιλέως) Μιχαὴλ* ἀναιρεθέντος ὑπὸ *Βασιλείου*»· πρότερον εὐκτήριον ὑπῆρχε, καὶ τυφλῶν πολλῶν ἐν τῇ ἐκεῖσε πηγῇ [ἀνα]βλεψάντων καὶ θαύματα πολλὰ γεγόνασι». Ἀλλὰ παρ' ἄλλων ὑποστηρίζεται, ὅτι εἶναι παλαιὸν καὶ ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς *Πουλχερίας*, ὅπου αὕτη ἐναπέθετο τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, τὴν Ὁδηγήτριαν κληθεῖσαν [4].

Ἅγιος Ὀνούφριος. Εἰς τὸ Μιχαήλιον (Μέγ. ρεῦμα) τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ τοῦ μικροῦ λόφου ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς συνοικίας τοῦ ἁγίου Ὀνουφρίου κειμένης εἰς τὴν δυτ. παραλίαν τοῦ Βοσπόρου (Ἐγκυκλ. ΙΕ', 621. Ἡμερ. σ. 198).

Ἅγιος Παντελεήμων. 1. Εἰς Βαφεοχώριον (Μπογιατζῆ-κιοϊ). Τὸ ἁγίασμα εὑρίσκετο ἐν τῷ ἰσογείῳ παραλιακῷ παρὰ τὸ Ἐμιργκιὰν μεγάρῳ, τῇ ἄλ-

---

1. Ἐγκυκλ. ΙΕ', 622β. Ἐκτενέστερον περὶ τοῦ Βαθυρρύακος ἡ Μπουγιοὺκ δερὲ βλ. ἐν τῷ «Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς» 1886, σ. 142.

2. Κατὰ μὲν τὸ Ἡμερολ. σ. 191 πρὶν τοῦ 1804 ἦν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου τιμώμενος ὁ ναός, κατὰ δὲ τὸν Γεδεὼν (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622γ) ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν.

3. «Ἱστορ. σημείωμα περὶ τῆς κοινοτ. Βαφεοχ.» σ. 29. Ἐγκυκλ. ΙΕ'. σ. 622γ καὶ Ἡμερολ. σ. 199.

4. *Θεόδωρος Ἀναγνώστης* Α', 1 *Migne*, patr. gr. 86, στ. 165, *Νικ. Κάλλιστος*, Ἐκκλ. ιστ. ΙΕ', 14, Migne, 147, στ. 44. Κατὰ *Δουκάγγιον* τῆς Νικοποιοῦ Θεοτόκου ἡ εἰκὼν ἐζωγραφήθη ὑπὸ τοῦ *ἀποστόλου Λουκᾶ* (Βυζ. ἑορτολ. Γεδεών, σ. 304). Τὸ λουτρὸν ἐκτίσθη εἰς τὴν μονὴν χάριν τῶν μοναχῶν, ἀλλ' ἐλέγετο «δημοσιακόν», τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι καὶ λαϊκοὶ ἐλούοντο (*Λάμπρου*, Ν. Ἑλληνομν. Η', σ. 12, 132).

λοτε πρεσβεία τοῦ Μαυροβουνίου (Ἱστορ. σημείωμα, σ. 30, Ἡμερ. σ. 199, Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622α). 2) Εἰς Χάσκιοϊ ἐν τῷ Ἀϊναλῆ-καβάκ. Τὸ ἁγίασμα εἶναι λείψανον βυζ. οἰκοδομῆς ἐντὸς ἰδιωτικῆς οἰκίας. 3) Εἰς Κουζγουντζούκ, φρέαρ πλησίον τοῦ ἐπωνύμου ναοῦ. 4) Εἰς Τσεγκὲλ-κιοϊ, τὸ ἁγίασμα εἶναι λείψανον ὑδραγωγείου. 5) Εἰς Ἀρβανιτοχώριον τοῦ Μπέηκοζ κρῆναι πηγαίου ὕδατος νεόκτιστοι. 6) Εἰς Παντείχιον, κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν θέσιν ναοῦ πρὸ αἰώνων καέντος. 7) Εἰς Μακροχώριον ἐγγὺς πυριτιδοποιείου ἀκμάζον ἄλλοτε. 8) Εἰς τὸν Βαθυρρύακα ἀνάξιον λόγου (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622α).

Ἁγία Παρασκευή. 1) Εἰς Κασὴμ-πασᾶ κάτωθεν τοῦ Σταυροδρομίου πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. τὸ ἁγίασμα ἐντὸς λαχανοκήπου (Ἡμερ. σ. 190). 2) Εἰς Γαλατᾶν, ἐνορίαν Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Εὑρίσκεται παρὰ τὴν μεγ. ὁδὸν Μαχμουδιὲ ἐν ὑπογείῳ ἰδιωτικῆς οἰκίας (ἢ μᾶλλον καπηλείου) ἐπὶ τῆς τροχιοδρ. γραμμῆς (σ. 191). 3) Εἰς τὴν ἐνορίαν Φερίκιοϊ ἐν τῇ συνοικίᾳ Σισλίου εἰς τὸν κῆπον τῆς Τσέντρας ἀπεχούσης δύο καὶ πλέον ὥρας (σ. 196—7). 4) Εἰς τὸ Διπλοκιόνιον τιμᾶται ἡ ἁγία μετὰ τοῦ Ἑρμολάου· ὅθεν καὶ οἱ Τοῦρκοι (Ερ) Μολὰ-ἁγιασμασῆ λέγουσιν. ἡ θέσις λέγεται Μπεσὴκ - τάς (σ. 197). 5) Εἰς τὸ Μπαλτᾶ - λιμὰν πλησίον ἕως 15 λεπτὰ ἐν τῇ πεδιάδι ὄπισθεν τοῦ Ρουμ - Χισὰρ (Ἱστορ. σημείωμα περὶ Βαφεοχωρίου σ. 31). Ἀλλὰ κατὰ τὸ Ἡμερ. σ. 199 τὸ ἁγίασμα κεῖται ἐπὶ λόφου. 6) Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου ἄνωθεν τοῦ Βιτσέντι (σ. 199). 7) Εἰς Χάσκιοϊ, Καλαϊτζῆ - μπακτσὲ (αὐτ.). 8) Εἰς Κοντοσκάλι, Παναγία ἡ Ἐλπίς, τὸ ἁγίασμα Πετράδικα (αὐτ.). 9) Εἰς Τεκφοὺρ - σεράγ. τὸ ἁγίασμα εἰς τὸν ἐνοριακὸν ναὸν ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος (σ. 205). 10) Εἰς Φανάριον ἐντὸς οἰκίας κατὰ *Γεδεών*. 11) Εἰς οἰκόπεδον τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ μετοχίου. 12) Εἰς τὸ περίβολον τοῦ ναοῦ Τεκὺρ - σεράγ. 13) Εἰς Διπλοκιόνιον ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας *Μπάνιου* κάτωθεν στασιδίου εἰς τὸν γυναικωνίτην (Ἐγκύκλ. ΙΕ', 621α), 14) Εἰς Βελιγράδιον, ναὸν Κοίμησις Θεοτόκου. τὸ ἁγίασμα εἰς Καζλῆ - τσεσμὲ (Ἡμερ. 210). 15) Εἰς Ὀρτά-κιόϊ τοῦ Βοσπόρου (δυτ. παραλία 16. Εἰς τὴν νῆσον Χάλκην. 17) Εἰς Μάλτεπε ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος. 18) Εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην Σταύρωσιν ἐγγὺς τοῦ Τσεγκὲλ - κιοϊ. 19) Εἰς Οὐζοὺν - τσαϊρ (μακρολίβκδον) ἄνωθεν τοῦ Γκιὸζ - τεπέ τῆς βιθυν. παραλίας. 20) Εἰς Θεραπεῖα παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναόν. 21) Εἰς Βαθυρρύακα πηγαῖα ὕδατα παρὰ τὸν ἐπώνυμον ναόν. 22) Εἰς Χάσκιοϊ (ἔναντι τοῦ Μπαλατᾶ)· ἀναφέρεται εἰς τὸ 1539. 23) Εἰς Κοντοσκάλι ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς ἁγ. Κυριακῆς. τὸ ἁγίασμα φρέαρ κεῖται εἰς τὸ ἐδωδιμοπωλεῖον ὁμογενοῦς, ὅστις καὶ εἰσπράττει κατὰ τὴν πανήγυριν τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως κηρίων κέρδη (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622α) 24) Εἰς Σαφράν, (βλ. ἀνωτ. σ. 97).

Ἁγία Παρασκευὴ ἡ Νέα. τὸ ἁγίασμα εἰς τὸ Μέγα ρεῦμα, εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν (αὐτ. 622β).

Πρόδρομος ὁ τίμιος. 1) Εἰς Τατάουλα παρεκκλήσιον ΒΔ τοῦ Παπα-

ζκιοπροῦ (Ἡμερ. σ. 193). 2) Εἰς τὸ Σιναϊτικὸν ἐν τῷ Μπαλίνῳ μετόχιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ (σ. 202). Ὅλα τὰ ἁγιάσματα εἶναι τῆς Ἀποτομῆς καὶ μόνον τὸ ἑξῆς τοῦ Γενεσίου : 3) Εἰς Ὑψωμαθεῖα, ἐνορίαν ἁγ. Κωνσταντῖνος, ἁγίασμα «κείμενον ἔξωθεν τῆς Πύλης τοῦ Ροδίου εἰς τὴν παραλίαν» ἐν τῷ προαυλίῳ ὀρθοδόξου οἰκίας (σ. 208). 4) Εἰς Φανάριον ἄνωθεν τῆς Μαρασλείου σχολῆς. Ἦτο πρὶν τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ. (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622β). Ἐν ταύτῃ τῇ σελίδι ἀναφέρονται καὶ τὰ ἑξῆς ἁγιάσματα. 5) Εἰς Σαλμὰ-τομπρουὺκ ἐντὸς βυζ. ναΐσκου ψηφιδωτοῦ. 6) Ἕτερον αὐτόσε εἰς τὸν κῆπον ταπεινοῦ οἰκίσκου ἐν τοῖς ἐρειπίοις ναοῦ ἀρχαϊκοῦ σώζοντος ἁγιογραφίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. 7) Εἰς Παντείχιον εἰς ὡραίαν ὑπεράνω τῆς παραλίας θέσιν. 8) Εἰς Ἀκυνδὶ-μπουρνοῦ (ρεῦμα ἀκρωτηρίου) παρὰ τὸν μεταξὺ Μ. Ρεύματος καὶ Μπεμπὲκ λόφον εἰς ἐρείπια μονῆς. 9) Εἰς Κερέτσ-μπουρνοῦ (ἀκρωτ. ἀσβέστου) τοῦ Βοσπόρου). 10) Εἰς Πασᾶ μπακτσὲ Βοσπόρου. 11) Εἰς τὸ μεταξὺ Διπλοκιονίου καὶ Ὀρτάκιοϊ παλάτιον Τσιριγάν. *Ὁ σουλτᾶνος Ἀζὶζ* συμπληρῶν τὸ κτίριον διέταξε νὰ καταχώσωσι τὸ ἁγίασμα, ἀλλὰ τρομοκρατηθεὶς ἐν ἐνυπνίῳ ἀνεκαίνισε τὸ προσκύνημα καὶ ὥρισε νὰ καίηται ἀκοίμητος κανδήλα. Πρὸς δὲ ἤνοιξε τὴν πηγὴν καὶ ἐκαλλώπισε τὸν τόπον. 12) Εἰς τὴν πρὸς τὸ Κάτεργα-λιμὰν (τοῦ Βουκολέοντος) ὁδὸν ἐντὸς θολωτοῦ ὑπογείου κτιρίου ἀνήκοντος εἰς τουρκ. οἰκίαν. 13) Πλὴν τούτων ἐν τῷ Ἡμερ. ἀναγράφεται ἁγίασμα τῆς ἀποτομῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ ἐν Γρύπες τῶν Δέρκων (σ. 156). 14) Εἰς Καλφᾶν βλ. ἀνωτ. 97. 15) Εἰς τὸν Πύργον ὄπισθεν τῆς ἁγίας Σοφίας (βλ. ἀνωτ. σ. 45).

Προφήτης Ἠλίας. 1) Ἀρχαῖον ἁγίασμα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἐν Ξυλοπόρτῃ ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου (Ἡμερ. σ. 207, Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622α). 2) Εἰς Μιχαήλιον τοῦ Μεγ. ρεύματος τοῦ Βοσπόρου. 3) Εἰς Παντείχιον. 4) Εἰς Ἀετὸς-ντὰγ τοῦ βουνοῦ Αὐξεντίου. 5) Εἰς Βαθυρρύακα ἐντὸς χρημνώδους φάραγγος. 6) Εἰς τὰς Λίτρας τῶν Δέρκων 1 $^1/_8$ τῆς ὥρας μακρὰν τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως. 7) Εἰς τὰ ἔξω τοῦ χωρίου Καλφᾶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας, ἐντὸς σπηλαίου καλυπτομένου ὑπὸ χωματώδους τύμβου (τούμπα). Ἔχει λελατομημένην δεξαμενήν, ἧς τὸ περιεχόμενον εἶναι ὑπόθερμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ. Τὰ ἐξαίρετα ταῦτα τῆς ΚΠόλεως προάστεια «εὐωρίας θρᾳκῶα κέντρα» ὡς ἐπιτυχῶς ὠνόμασεν ὁ *Γεδεὼν* ἦσαν τὰ θέρετρα τῶν Βυζαντίων, οἵτινες ὡς μύσται τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον συνδυάσει τὸ τερπνὸν μετὰ τοῦ ὠφελίμου, καὶ ἀνέπνεον μὲν κατὰ τὰ κυνικὰ τοῦ θέρους καύματα τὴν δροσερὰν ὀρεινὴν τοῦ Αἵμου αὔραν, ἀλλ' ἅμα ἀπελάμβανον καὶ τὴν ἐκ τῶν ἁγιασμάτων θείαν χάριν «εἰς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος». (βλ. ἀνωτ. 98).

Σαμαρεῖτις βλ. ἁγία Φωτεινή.

Ἅγιος Στέφανος (ἀνακομιδὴ λειψάνου). 1) Τὸ ἁγίασμα ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρίων Παντειχίου καὶ Χαρταλιμῆς (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622α). 2) Ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Ἐλενιανῶν (ἀνωτ. σ. 85).

Σωτὴρ Χριστός, ὁ Ἀντιφωνίτης (βλ. Μεταμόρφωσις). Εἰς τὴν ἐνορίαν Ποτηρᾶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὅπου καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀντιφωνίτου Χριστοῦ (Ἡμερ. σ. 201). Νομίζω, ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἀντίγραφον τῆς ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένης, ὅτου ἐγένετο καὶ τὸ θαῦμα [1], ἢ τοιούτου τινος θαύματος ἀνάμνησις.

Ἅγιοι Ταξιάρχαι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ 1) Εἰς τὸν ἐνοριακὸν ναὸν τοῦ Μπαλατᾶ. Τὸ ἁγίασμα ἔναντι τοῦ κωδωνοστασίου (Ἡμερ. σ. 211). 2) Εἰς τὴν ἐνορίαν Σωσθενίου ναὸς μετὰ ἁγιάσματος (αὐτ.). 3) Εἰς Παντείχιον πρὸ πολλῶν ἐτῶν λησμονηθὲν (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622β).

Τεσσαράκοντα μάρτυρες. Εἰς τὴν ἐνορίαν Διπλοκιονίου ἐν Δολμᾶ-μπακτσέ. Μέχρι τοῦ σουλτ. Ἀβδοὺλ Μετζὴτ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ἀνακτόρου τούτου τὸ ἁγίασμα διετηρεῖτο ἐντὸς αὐτοῦ, κατόπιν διωχετεύθη εἰς ὃν τόπον ὑπάρχει σήμερον. (Ἐγκυκλ ΙΕ', 621γ).

Τρεῖς Ἱεράρχαι. Εἰς Τσεγκὲλ-κιοϊ τῆς ἀνατ. παραλίας τοῦ Βοσπόρου κείμενον τὸ ἁγίασμα μένει ἀνεξέταστον (αὐτ.)

Τριὰς ἁγία. 1) Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου ἐν τῇ αἰκίᾳ τοῦ *Χρήστου Μπονοπάρτη.* (Ἡμερ. σ. 199). 2) Ἔξω τῆς Μελανδησίας πύλης (Μεβλεβῆ. Χανὲ-καπουσού, πέραν τῶν πρὸς Θράκην τειχῶν. Πιθανὸν τὸ ἁγίασμα σήμερον εὑρίσκεται, ἐφ' οὗ τόπου ἠγείρετο ἄλλοτε ἡ βυζαντινὴ *μονὴ τοῦ Περδικάρη* μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ἐσώθη ἡ κινστέρνα τῆς μονῆς (Ἐγκ. ΙΕ', σ. 622γ). 3) Εἰς Μάλτεπε, εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἡμισείας ὥρας (αὐτ.).

Ἁγία Φωτεινή. 1) Μεγ. ρεῦμα ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Φουροὺν σοκὰκ (Ἡμερ. 198). 2) Εἰς τὴν οἰκίαν *Χαριτωνίδου* ἐν Μουχλίῳ. 3) Εἰς Θεραπεῖα. 4) Εἰς Τσεγκέλ-κιοϊ εἰς 10λεπτον ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν, λείψανον πιθανῶς παλαιᾶς οἰκοδομῆς, πρὸ πολλοῦ ὅμως ἐξηφανίσθη. 5) Εἰς Σαφρὰν ἐν εἴδει ὑδραγωγείου (οὕτως ἀπέκρυβον τὰ ἁγιάσματα ἀπὸ τὰ ὄμματα τοῦ τυράννου (βλ. ἀνωτ. σ. 97 καὶ 67) 6) Εἰς Δριπείαν ἀνατολικῶς πρὸς τὸν Καλφᾶν. 7) Εἰς Ἀβάσον ἐν ἀμπελῶνι. 8) Εἰς τὸ Κιουτσοὺκ-τσεκμεζὲ (ἤτοι μικρὸν ζεῦγμα) ἐν Ρηγίῳ παρὰ τὴν σιδηροδρομ. γραμμήν. (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 622γ).

Ἅγιος Χαραλάμπης. 1) Εἰς Ἐδιρνὲ-καποῦ ἁγίασμα παρὰ τὸν ναὸν

---

1. Ὑπάρχουσι δύο θαυματουργαὶ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τοῦ Ἄθωνος εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, ἡ μὲν λέγεται «Παραμυθία», διότι ἐφώνησεν ἐν μέσῳ νυκτὶ τὸν ἡγούμενον νὰ ἐξυπνήσῃ τοὺς ἀδελφοὺς νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς ἀναρριχωμένους εἰς τὰ τείχη πειρατὰς Ἀραβας, ἀλλ' ὁ Χριστὸς θέλων νὰ τιμωρήσῃ τοὺς μοναχοὺς ἀντεφώνησε : «μή, μῆτέρ μου, μὴ εἴπῃς τοῦτο αὐτοῖς, ἀλλὰ τιμωρηθήτωσαν πρεπόντως» καὶ ἔφραξε διὰ τῆς χειρὸς τὸ στόμα αὐτῆς, *(Γερασίμου Ναξίου)*, «Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω», 1923, σ. 23). Ἡ ἑτέρα καλεῖται «Ἀντιφωνήτρια», διότι «ἐκώλυσε τὴν εἰς τὸν ναὸν εἴσοδον Πλακιδίας θυγατρὸς τοῦ μεγ. Θεοδοσίου, ἐλθούσης εἰς προσκύνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς οἰκοδομηθείσης . . . μονῆς» (σ. 24).

τοῦ ἁγ. Γεωργίου. 2) Ἐν Ρηγ'ῳ ὑπὸ θόλον βυζαντινῆς οἰκοδομῆς καὶ φιάλης ὡσαύτως. 3) Εἰς Νεοχώριον Βοσπόρου φρέαρ (Ἐγκυκλ. ΙΕ', σ. 621γ) (βλ. ἀνωτ. σ. 95).

Εἰς τὰς πανηγύρεις τῶν ἑορταζομένων ἁγίων συρρέων ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς περιοικίας ἀπετέλει ὄντως θρησκευτικὸν συναγερμὸν καὶ ἐξεδήλου τὴν πρὸς τὰ ἁγιάσματα εὐλάβειαν καὶ τὴν σταθερὰν πίστιν καὶ οἱ ἅγιοι ἀνταπεκρίνοντο διὰ θαυμάτων, «θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ», ὡς ψάλλει ὁ Δαβίδ. Ἰδοὺ εἷς νοσταλγῶν ΚΠολίτης πῶς περιγράφει πανήγυριν, ὁ ἀρθρογράφος Στ. Παπαδόπουλος ἐφημ. «Βῆμα» 16—3—58.

Τὸ ἐτήσιον ὀρθόδοξον προσκύνημα εἰς τὸ ἁγίασμα τῶν ἁγ. Σαράντα.

«Οἱ ἐν Σεβαστείᾳ Τεσσαράκοντα μάρτυρες, ἂν δὲν ἔχουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ὁμώνυμο ναό τους, ἔχουν ὅμως τὸ ἁγίασμά τους. Καὶ ἡ λατρεία πρὸς αὐτὸ εἶναι ξεχωριστή. Συνοδεύεται μὲ πανήγυρι στὸ ὕπαιθρο. Εἶναι ἡ πρώτη τοῦ ἔτους ἑλληνικὴ πανήγυρις εἰς τὴν Πόλη, μὲ φυσιολατρικὸ χρωματισμὸ καὶ ἑωρτάσθηκε τὴν περασμένη Κυριακή. Ἕνας χαιρετισμὸς πρὸς τὴν ἄνοιξι, ποὺ πολὺ συχνὰ διαδέχεται βαρὺ χειμῶνα.

»Μεταβυζαντινὸ τὸ ἁγίασμα αὐτό, ἦτο ἄλλοτε πολὺ πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀκτὴ τοῦ Κάτω Βοσπόρου, ἐκεῖ εἰς τὰ γύρω τῆς Ἀργυρουπόλεως—Φεντικλῆ τῶν Τούρκων—ὅπου ἱδρύετο ἡ πρώτη εἰς τὸ Βυζάντιον χριστιανικὴ κοινότης. Ἦτο εἰς τὸν χῶρο τῶν σημερινῶν ἀνακτόρων τοῦ Δολμάβαξε.

»Ἀπὸ πότε χρονολογεῖται τὸ ἁγίασμα αὐτὸ τῶν ἁγίων 40, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὑπῆρχε ὅμως στὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ μετετοπίσθη, ὅταν εἰς τὴν θέσιν του ἐπὶ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Γ' ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ξύλινο ἀνάκτορο τοῦ Δολμάμπαξε, τὸ ὁποῖο τὸ 1853 ἐπὶ σουλτάνου Ἀβδοὺλ Μετζὶτ τὸ ἀντικατέστησαν τὰ σημερινὰ ἀνάκτορα τοῦ Δολμάμπαξε, κακοαντιγραφέντος ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως, ἔργον τοῦ Ἀρμενίου ἀρχιτέκτονος Μπαλιάν. Μετετοπίσθη κάτω ἀπὸ ἕνα τεκὲ (μονὴ) δερβίσηδων. Ἐπὶ ἐνάμισυ περίπου αἰῶνα συγκατοικοῦσαν χριστιανισμὸς καὶ μουσουλμανισμός, μέχρι τῶν κεμαλικῶν μεταρρυθμίσεων ὁπότε ἐκλείσθησαν οἱ τεκέδες καὶ ὁ συγκάτοικος τοῦ ἁγιάσματος, ποὺ οἱ Δερβίσαι του . . . ἐθεράπευαν, μὲ διάβασμα χρόνια νοσήματα. Μεγάλη ἦτο ἡ φήμη τοῦ τεκὲ ἐκείνου, γνωσταὶ δὲ στὸν τουρκικὸ λαὸ οἱ μαγικὲς ἰδιότητες, ποὺ εἶχαν τὰ μεγάλα, ξύλινα κομπολόγια του, ποὺ οἱ δερβίσηδες τὰ περνοῦσαν στὸν λαιμὸ τοῦ ἀρρώστου, ὅταν τὸν διάβαζαν. Ἀκόμη καὶ τώρα, τόσα ἔτη μετὰ τὸ κλείσιμο του τεκὲ αὐτοῦ, ἐξακολουθοῦν, Τούρκισσαι ἰδίως, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες, νὰ τὸν ἀναζητοῦν κι' ὅταν τὸν ἀνακαλύψουν, ἐκεῖ στὶς πλαγιὲς τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βοσπόρου, δένουν στὰ σιδερένια κάγκελλα τοῦ παραθύρου του κομμάτια

ἀπὸ ἐσώρρουχο τοῦ ἀρρώστου των γιὰ νὰ θεραπευθῆ [1], πρᾶγμα, ποὺ τὸ σατιρίζει σὲ μιὰ σκηνὴ τοῦ ἔργου του «Μοὺμ σοντοῦ»—Ἔσβυσε, σώθηκε τὸ κερὶ—Τοῦρκος θεατρικὸς συγγραφεύς, ποὺ σ' ὅλα τὰ ἔργα του, ποὺ ἐσημείωσαν μεγάλην ἐπιτυχία, δίδει πιστὴ εἰκόνα τῆς παλαιᾶς ζωῆς τῶν Τούρκων.

Ἄνοιξι μ' ἀνθισμένες τὶς μυγδαλιὲς καὶ τζανεριὲς στὰ γύρω περιβόλια εἶναι θαυμάσιο τὸ ἄνω τοῦ ἁγιάσματος, μὲ θέα εἰς τὸν Βόσπορο, τοπίου, ὅπου εἶναι οἱ «Πέτρες», ποὺ ἔχουν τὴν ἱστορία τους. Μεγάλη οἰκοδομὴ θὰ ἀνεγείρετο ἐκεῖ ἀπὸ πλούσιο Ἀρμένιο, ἀλλὰ μόλις προχώρησε τὸ γιαπὶ ἀπηγορεύθη ἀπ' τὸν σουλτᾶνο Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἡ συνέχισις τῆς ἀνεγέρσεως, κατόπιν ἐκθέσεως τοῦ Σύρου ἀρχηγοῦ τῶν χαφιέδων τοῦ Γιλδὶζ Μελχάμε, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀρμένιος θὰ συνεννοῆται ἀπ' τὸ μέγαρό του μὲ τὸν ἔγκλειστο εἰς τὸ Δολμάμπαξε ἀδελφό του Ρεσάτ, τὸν μετέπειτα σουλτᾶνον Μεχμὲτ Ρεσὰτ τὸν 5ον. Κι' οἱ «Πέτρες» αὐτές, ὅταν εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιο πόλεμον ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ γίνη ἑλληνικὴ ἢ διεθνής, θὰ ἠγοράζοντο, μὲ τὸ οἰκόπεδό τους, γιὰ νὰ κτισθῆ ἐκεῖ—ὅπως ἦτο σκέψις τῆς ἀείμνηστης Σοφίας Σπανούδη—ναὸς τῆς ἁγίας Εἰρήνης [2].

*
* *

1. Κουρέλια ἐκρεμοῦσαν εἰς δένδρα πρὸς πρόκλησιν θεραπείας. Προσκυνηταὶ χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοι εἰς πλεῖστα ἁγιάσματα ὡς καὶ εἰς τὸ ἐν Περγάμῳ ἁγίασμα Ἰωάν. τοῦ Θεολόγου (Λαμπάκης «Αἱ 7 ἐκκλησίαι τῆς Μ. Ἀσίας», σ. 288.

2. «Συμπληγάδες πέτραι» ἢ μᾶλλον «κυάνεοι βράχοι» Οἱ ἐν τῇ Κιμωνείῳ εἰρήνῃ ὡς ὅριον τεθέντες καὶ ὧν, ὡς ἐκήρυττον οἱ ἀρχαῖοι, αἱ ὀξεῖαι κορυφαὶ κινούμεναι ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος συνεκρούοντο καὶ ἀπέκλειον τὸν πλοῦν. Κατὰ τοὺς σοφοὺς ἑρμηνευτὰς οἱ κ. β. εἰσὶ κορυφαὶ βραχώδους νησίδος διὰ στενοῦ χωριζομένης τῆς ξηρᾶς, οὗτινος ἐν νηνεμίᾳ τὸ ὕδωρ ξηραίνεται, πληροῦται δ' οὗτος ὑπὸ ἀνέμου κινουμένης τῆς θαλάσσης καὶ ὅταν εἶναι σφοδρὸς αἱ κορυφαὶ τῶν βράχων καλύπτονται καὶ τὸ στενὸν καθίσταται ἀδιάπλευστον. Ἰδοὺ τί ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον : «ἦσαν δὲ ὑπερμεγέθεις αὗται, συγκρουόμεναι δὲ ἀλλήλαις ὑπὸ τῆς τῶν πνευμάτων βίας τὸν διὰ θαλάσσης πόρον ἀπέκλειον. Ἐφέρετο δὲ πολλὴ μὲν ὑπ' αὐτῶν ὁμίχλη, πολὺς δὲ πάταγος, ἦν δὲ ἀδύνατον καὶ τοῖς πετεινοῖς δι' αὐτὴν ἐλθεῖν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ μάντις ἀφεῖναι πελιάδα διὰ τῶν πετρῶν καὶ ταύτην, ἐὰν μὲν ἴδωσι σωθεῖσαν, διαπλεῖν καταφρονοῦντας ἐὰν δὲ ἀπολομένην μὴ πλεῖν βιάζεσθαι. Ταῦτα ἀνήγοντο ἀκούσαντες καὶ ὡς πλησίον ἦσαν τῶν πετρῶν ἀφιᾶσιν ἐκ τῆς πρῴρας πλειάδα. τῆς δὲ ἱπταμένης τὰ ἄκρα τῆς οὐρᾶς ἡ σύμπτωσις τῶν πετρῶν ἀπεθέρισεν ἀναχωρούσας οὖν ἐπιτηρήσαντες τὰς πέτρας μετ' εἰρεσίας ἐντόνου συλλαβομένης Ἥρας διῆλθον τὰ ἄκρα τῶν ἀφλάστων τῆς νηὸς περικοπείσης. (Ἀπολλοδώρου Βιβλ. I, 9. 22 Fragm. hist greac. I, σ. 121 καὶ Ἀπολλοδ. βιβλιοθ. I. 25, σ. 423) « Μετὰ δὲ τὰς Σειρῆνας (εἰς τὴν πλάνην τῶν ἀργοναυτῶν) τὴν ναῦν Χάρυβδις ἐξεδέχετο καὶ Σκύλλα καὶ Πέτραι πλαγκταὶ ὑπὲρ ὧν φλὸξ πολλὴ καὶ καπνὸς ἀναφερόμενος ἑωρᾶτο. » Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Κωνσταντινούπολις ἀριθ. 1582—1583 τοῦ 1900 ἢ 1901 ἔγραψεν ἀξιόλογον μελέτην. «Περὶ συμπληγάδων», ἐν οἷς καὶ περὶ τῆς λέξεως Βόσπορος ὁ Ἠπειρώτης μητροπολίτης Κασσανδρείας Λεόντιος καὶ ὁ A. Gabriet Les chateaux turcs de Bospore». Paris 1943.

Ἐκεῖ, στὸ τοπίο αὐτό, ἐγίνετο ἡ πανήγυρις μετὰ τὸ προσκύνημα στὸ ἁγίασμα. Καὶ ἀντιπροσωπεύετο σ' αὐτὴν ὅλος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸν Πόντο ἕως τὴν Βόρειο Ἤπειρο. Ὁμάδες, ὁμάδες σχημάτιζαν οἱ συμπατριῶται πανηγυρισταί. Ξεχώριζαν οἱ χοροί τους, τὰ τραγούδια τους. Θρηνώδη κάτω τῶν Βορειοειπηρωτῶν, μὲ διάφορα «ὄλελε», ζωηρότερα τῶν Ποντίων, παπλωματάδων καὶ γανωτῶν, ποὺ ἡ προφορὰ τῶν στίχων των θύμιζε ὀλίγο Βυζάντιο. Κλαρίνα ἡ μουσικὴ τῶν πρώτων, λύρα τῶν δευτέρων καὶ πιὸ ἐκεῖ ἠκούοντο τραγούδια τῆς Καππαδοκίας, ἀπ' ἐκεῖνα, ποὺ συνέλεξε καὶ μετέγραψε ὁ μουσικὸς Γ. Παχτίκος.

«Ἂν καὶ δὲν εἶναι βυζαντινὸ τὸ ἁγίασμα τῶν Ἁγίων 40, ὅπως τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς—Βαλουκλῆ—ποὺ ἀναφέρεται ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὅπως τῶν Βλαχερνῶν, τὸ γνωστὸν Λοῦσμα τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων, μ' ὅλον τοῦτο ἡ πανήγυρίς του παρουσίαζε μεγάλη κίνησι, ποὺ ἐξακολουθεῖ καὶ τώρα. περιωρίσθη ὅμως μόνον σὲ προσκύνημα καὶ σὲ τραπέζια καταγῆς εἰς τὰ ὑψώματά του. Ἀπ' ὅλη τὴν ἀπέραντη Πόλη φθάνει ἐκεῖ ἑλληνορθόδοξο πλῆθος καὶ τὰ τραμ ἐξαιρετικῶς, ὡς ἐκ τῆς ἑορτῆς, ποὺ εἶναι μὲ συνέχεια μέχρι τέλους τοῦ μηνός, σταματοῦν μπρὸς στὸ ἁγίασμα, πρὸ τοῦ Τζαμλῆ-κιὸσκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Δολμάμπαξε. Ἔχει δὲ τὸ ἁγίασμα καὶ Τούρκισσες προσκυνήτριες, μερικὲς ἀπ' τὶς ὁποῖες μάλιστα ἐννοοῦν νὰ τὶς διαβάση ὁ παπᾶς.

«Ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα τὸ ἁγίασμα τῶν ἁγίων 40. πολλὰ δὲ ἁγιάσματα ἔχει ἡ Πόλη, μερικὰ ἀπ' τὰ ὁποῖα τὰ ἀναφέρουν ξένοι περιηγηταί, ποὺ ἐπεσκέφθησαν τὴν Κωνσταντινούπολι τὸν 17ον αἰῶνα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εἰς τὸν χῶρον τοῦ Παλατίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ποὺ δὲν ἔμειναν πιὰ ἴχνη του.

«Ὁ Γεδεὼν τὴν πληθώρα αὐτὴν τῶν μεταβυζαντινῶν ἁγιασμάτων τὴν ἀποδίδει εἰς τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας πυρκαϊὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ χριστιανοί, γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ εἰκόνες των τὶς ἔρριχναν μέσα στὶς στέρνες τῶν σπιτιῶν των, ποὺ ὑδρεύοντο ἀπὸ τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ ὑδραγωγεῖα, τὰ «Κὶρκ-τσεσμὲ» τῶν Τούρκων, ποὺ μένουν ἀκόμη καὶ ὅταν ἀνευρίσκετο μετὰ ἕνα, δυὸ αἰῶνες στέρνα μὲ εἰκόνα, ἐθεωρεῖτο ἁγίασμα.

*
* *

«Τὸ ἁγίασμα αὐτὸ τοῦ Δολμάμπαξε ποὺ δὲν τὸ θυμήθηκαν οἱ «διαδηλωταὶ» τῆς 6ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, ἐξηρτᾶτο ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Παναγία Καφατιανή, τὸν ναὸ τοῦ Γαλατᾶ, ποὺ κατέλαβε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχη ὁ «παπὰ» Εὐθύμ. Καὶ διέτρεξε γι' αὐτὸ σοβαρὸν κίνδυνον. Ὁ Παπαευθὺμ τὸ κατέλαβε πρὸ ἐτῶν καὶ ἑτοιμάσθηκε νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῇ, ἀλλ' ἔγινε εὐρύτατα γνωστὴ ἡ κατάληψίς του καὶ τὴν χρονιὰ ἐκείνη ψυχὴ δὲν πάτησε στὸ ἁγίασμα τὴν 9η Μαρτίου, ὁπότε καὶ τὸ ἐγκατέλειψε. Μετεβιβάσθη κατόπιν

εἰς τὴν ἐκεῖ κοντὰ κοινότητα Μπεσικτάς, εἰς τὸν ναό της καὶ ἀπὸ τὰς προσόδους του συντηρεῖται τὸ ἑξατάξιο ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς κοινότητος αὐτῆς.

«Οἱ Ἕλληνες τῆς Πόλης, τουρκικῆς ἢ ἑλληνικῆς ἰθαγενείας, μένουν μὲ τὰς παραδόσεις των, μὲ τὶς γιορτές των, τὰ ἁγιάσματα καὶ τὶς πανηγύρεις των κι' αὐτὸ ἔκαμε κάποτε τὸν Τοῦρκο λογογράφο καὶ δημοσιογράφο Ἀκᾶ Γκοντοὺζ νὰ τοὺς ἀποκαλέσῃ μὲ ὕβρεις, βυζαντινούς».

Θαύματα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ ἐν ὑστέροις καιροῖς.

«Κατὰ τὸ ἔτος 1826 τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ τρόμου καὶ τῶν σφαγῶν, καθ' ἣν κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐπεβουλεύετο ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν, οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης ἐνόμισαν, ὅτι καταλληλοτέρα περίστασις, ἵνα κορέσωσι τὴν φανατικὴν αὐτῶν μανίαν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἦτο ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα, 18 Ἀπριλίου, ὅτε θὰ εὕρισκον αὐτοὺς συνηγμένους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς μητροπόλεως, τιμωμένῳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος *Μηνᾶ* [1], καὶ θὰ τοὺς κατελάμβανον ἀπαράσκευους καὶ ἀνικάνους νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτούς. Ἵνα δὲ παραπλανήσωσι τὴν προσοχὴν τῆς ἐγχωρίου διοικήσεως ἔβαλον πῦρ εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως καὶ προεκάλεσαν πυρκαϊὰν εἰς συνοικίας μεμακρυσμένας τῆς μητροπόλεως. Καὶ ἤδη ἀρξαμένης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἀνεγινώσκετο τὸ εὐαγγέλιον, ὅτε μανιώδη στίφη εἶχον περικυκλώσει τὸν ἱερὸν ναὸν καὶ ἦσαν ἕτοιμα νὰ ὁρμήσουν καὶ ἀρχίσουν τὸ ἀποτρόπαιον τῆς σφαγῆς ἔργον. Ἀλλ' αἴφνης πολιός τις γέρων ἐμφανίζεται μεταξὺ αὐτῶν ἔφιππος περιτρέχων τὸν ναὸν καὶ μετὰ γυμνοῦ τοῦ ξίφους ἀποδιώκων αὐτούς. Εὐθὺς δὲ οἱ βάρβαροι περιδεεῖς ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἀκατανοήτου, καὶ οὕτως ἐματαιώθη τὸ καταχθόνιον αὐτῶν σχέδιον διὰ τῆς προστασίας τοῦ μεγαλομάρτυρος *Μηνᾶ*, ὅστις ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ πολιοῦ γέροντος.

---

1. Πρόκειται περὶ τοῦ σωζομένου μέχρι σήμερον παλαιοῦ μικροῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης, ὅστις ἀπαρτίζεται ἐκ δύο κλιτῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν βόρειον καὶ μεγαλύτερον κατά τε τὸ εὖρος καὶ τὸ μῆκος τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Σωτῆρος, τὸ δὲ μεσημβρινὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ. Χρονολογούμενος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐνετοκρατίας (1204—1669) ἦτο ἀπὸ τότε δίκλιτος, ἀναφερόμενος ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Παναγία ἡ Παντάνασσα*, κατὰ τὰ τέλη δὲ τῆς περιόδου ταύτης ἡ Κυρία ἡ Παναγία καὶ ὁ ἅγιος Μηνᾶς. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1669), ὅτε εἰς μόνον ναὸς παρεχωρήθη εἰς τοὺς ἐν αὐτῇ ὀρθοδόξους, ὁ τοῦ *ἁγίου Ματθαίου*, ὁ ναὸς οὗτος ἐγκατελείφθη, ἀνεκαινίσθη δὲ καὶ πάλιν τῷ 1735. Ἐντὸς δὲ καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτοῦ ἔλαβε χώραν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ πρώτη μεγάλη σφαγὴ τῶν χριστιανῶν τῇ 24 Ἰουνίου 1821 («ὁ μεγάλος ἁρμπεντὲς») κατὰ τὴν ὁποίαν ηὗρον οἰκτρὸν θάνατον ὁ μητροπολίτης Κρήτης *Γεράσιμος Παρδάλης* (1800—1821), οἱ ἐπίσκοποι Κνωσσοῦ *Νεόφυτος*, Χερρονήσου *Ἰωακείμ*, Λάμπης *Ἱερόθεος*, Σητείας *Ζαχαρίας* καὶ ὁ τιτουλάριος (ἴσως Ἐπίσκοπος Λιοπόλεως) *Καλλίνικος* καὶ πολλοὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Ὁ ἱερουργῶν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἱερεὺς ἐσφάγη ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης. Συνδέεται ἐπίσης καὶ μετ' ἄλλων ἱστορικῶν τοῦ Γένους γεγονότων ὁ ἱερὸς ναός, δι' ὃ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ἡρακλειωτῶν ὡς ὁ σεπτότερος ναός.

«Οἱ δὲ ἐπιδραμόντες Τοῦρκοι ἐν τῷ νυκτερινῷ σκότει καὶ τῇ συγχύσει αὐτῶν ἐξέλαβον τὸν ἅγιον ὡς τὸν πρῶτον τῶν προκρίτων ἀποσταλέντα πρὸς ματαίωσιν τῆς σφαγῆς ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως, πρὸς τὸν ὁποῖον διεμαρτυρήθησαν ἀκολούθως. Οὐδὲν ὅμως οὗτος ἐγνώριζε σχετικῶς, ὁ δὲ πρῶτος τῶν προκρίτων, ὡς διεπιστώθη, δὲν εἶχεν ἀπομακρυνθῇ τὴν νύκτα ἐκείνην τοῦ οἴκου του. Ἐννόησαν ὅθεν τότε, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θαυματουργικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ πολιούχου ἁγίου Μηνᾶ, κατέστησαν δὲ γνωστὸν τὸ θαῦμα οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι. Ἔκτοτε οὗτοι κατείχοντο ὑπὸ δέους καὶ εὐλαβείας ἀπέναντι τοῦ ἁγίου, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν προσέφερον ἐτησίως διάφορα δῶρα εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ.

«Ἐπὶ τῇ εὐεργετικῇ ταύτῃ θαυματουργίᾳ τοῦ ἁγίου συσκέψεως γενομένης κατόπιν μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων Ἀρκαδίας *Μαξίμου*, Σητείας *Μελετίου* καὶ Πέτρας *Δωροθέου*, ἐθεσπίσθη, ὅπως ἐνιαυσίως τελῆται ἑορτὴ τῇ τρίτῃ τῆς Διακαινησίμου πρὸς δόξαν τοῦ ἁγίου καὶ διαιώνισιν τοῦ θαύματος, ἥτις καὶ τελεῖται ἐν τῷ παλαιῷ μητροπολιτικῷ ναῷ, ἔνθα ἐγένετο τὸ θαῦμα. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, θεωρουμένην ὡς δευτέραν ἐτησίαν ἑορτὴν τοῦ πολιούχου τοῦ Ἡρακλείου ἁγίου Μηνᾶ, ἐκτίθεται εἰς προσκύνησιν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἑσπερινοῦ τὸ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ φυλασσόμενον τίμιον καὶ ἅγιον αὐτοῦ λείψανον [1].

Ἀκούσατε ὅμως καὶ ἄλλο θαῦμα φοβερώτατον, τὸ ὁποῖον ὁ ἅγιος μεγαλομάρτυς Μηνᾶς ἐτέλεσεν εἰς τὰς ἡμέρας μας καὶ τοῦ ὁποίου τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἀπολαμβάνομεν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἀκόμη δὲ καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐκεῖνος, ὅστις εὑρίσκετο τότε παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς δοκιμαζομένης πατρίδος μας. Ὅλοι γνωρίζομεν εἰς ποίαν δεινὴν θέσιν εὑρέθη ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου τῶν ἐτῶν 1939—1945. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑποστᾶσα ἡ Ἑλλὰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρων δυνάμεων τοῦ ἄξονος ἐπολέμησε μὲν ἐρρωμένως καὶ ἐφ' ὅσον ἐμάχετο ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν, ἀντεπεξήρχετο νικηφόρως, ὅταν ὅμως ἐπετέθησαν ἐναντίον αὐτῆς καὶ αἱ σιδηρόφρακτοι στρατιαὶ τῶν Γερμανῶν τοῦ Χίτλερ, τότε αὕτη ἐκάμφθη καὶ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν της Γερμανῶν, Ἰταλῶν, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν καὶ διεμελίσθη διαμοιρασθεῖσα μεταξὺ αὐτῶν. Εἶναι δὲ γνωστὰ τὰ ἀφάνταστα μαρτύρια τὰ ὁποῖα

---

1. Τὸ ἐν Ἡρακλείῳ λείψανον τοῦ ἁγίου *Μηνᾶ* ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Σινᾶ Νικηφόρου εἰς τὸν μητροπολίτην Κρήτης *Γεράσιμον Λετίτζην* κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ πιθανώτατα τῷ 1733, ἥτις εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἐπὶ τοῦ ἐπαργύρου πλαισίου αὐτοῦ ἀναγεγραμμένη χρονολογία. Πρὸς ἔξαρσιν τῆς θαυματουργίας τοῦ ἁγίου ἐν τοῖς ἀπελευθερ. ἀγῶσι τῶν Κρητῶν ἐφιλοπονήθη ὕμνος «Ποίημα Παύλου πρεσβυτέρου, Ἱστορία διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ τοῦ τροπαιοφόρου καὶ θαυματουργοῦ» («Χριστιαν. Κρήτη», Β', 1913, σ. 379, 433). Ὁ ἱερεὺς ἦν λίαν ἀνορθόγραφος εἰς ἐγχωρίαν γράψιμος διάλεκτον.

ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς κατακτητὰς κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Τότε ὀλίγος στρατὸς ἑλληνικὸς διαφυγὼν τὴν αἰχμαλωσίαν διεπεραιώθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν πατρίδα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, καὶ ἐκεῖ ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ ἀνασυσταθέντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἀπὸ τὴν χώραν αὐτὴν συνέχισε τὸν ἀγῶνά του διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς σκλαβωμένης πατρίδος. (τὸ συναξάριον τοῦτο ἐγγράφη ὑπὸ αἰγυπτιώτου).

«Καὶ τίς ἀπὸ ἡμᾶς δὲν ἐνθυμεῖται μετὰ δέους τὴν περίοδον ἐκείνην τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ στρατιαὶ τοῦ Χίτλερ μὲ ἀρχηγὸν τὸν περιβόητον ἐκεῖνον *Ρόμμελ* καταλαβοῦσαι ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν βόρειον Ἀφρικὴν ἐβάδιζαν καὶ κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ; Καὶ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν περιώνυμον ἐκείνην μάχην τοῦ Ἐλ Ἀλαμέιν τοῦ ἔτους 1942 κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις, μεθ' ὧν συνεμάχοντο καὶ οἱ ὀλίγοι ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ἀνέκοψαν τὴν προέλασιν τοῦ Ρόμμελ καὶ κατανικήσασαι τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἔτρεψαν αὐτὰς εἰς φυγὴν καὶ κατεδίωξαν ἕως οὗ ἅπαντας τοὺς ἐχθροὺς συνέλαβον αἰχμαλώτους ; Τίς ἔτι δὲν ἐνθυμεῖται, ὅτι συνεχισθέντος ἀπὸ τότε τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν τέως πανισχύρων ἐχθρῶν κατεβλήθησαν οὗτοι τελείως ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπελευθερωθεισῶν μαζὶ μὲ τὴν πατρίδα μας, τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅλων τῶν χωρῶν ἐκείνων τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει οἱ τύραννοι ; Καὶ ποῖος δὲν γνωρίζει ὅτι, ἐὰν δὲν εἶχε γίνει ἡ θαυμασία ἐκείνη μεταστροφὴ τοῦ πολέμου εἰς τὸ Ἐλ Ἀλαμέιν, θὰ εἴμεθα σήμερον αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι τῶν ἐχθρῶν μας ; Τίς ἔκαμε τὸ μεγάλον αὐτὸ θαῦμα ; Τίς ἄλλος ἀπὸ τὸ ἅγιον μεγαλομάρτυρα Μηνᾶν, τὸν προστάτην μας, καὶ ἀκούσατε διὰ νὰ λάβητε πολλὴν τὴν ἀγαλλίασιν ;

«Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐλ Ἀλαμέϊν [1] εἶναι ἀραβικὴ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι ἐκεῖ, εἰς τὸ Ἐλ Ἀλαμέιν, ὑπάρχει ναὸς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, λέγεται δέ, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξε καὶ ὁ τάφος τοῦ ἁγίου. Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ προσέτρεχον ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους προσκυνηταὶ ἀπὸ ὅλας τὰς παραμεσογείους χώρας καὶ πλεῖστα θαύματα ἐπετελοῦντο διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου, σῴζονται δὲ μάλιστα μέχρι σήμερον εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ναοῦ πολλαὶ παραστάσεις τῶν διαφόρων θαυμάτων τοῦ ἁγίου· μία μάλιστα ἐκ τῶν παραστάσεων αὐτῶν εἰκονίζει τὸν ἅγιον Μηνᾶν ὁδηγοῦντα καμήλους καραβανίου τινός, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ἀπὸ βέβαιον κίνδυνον [2].

---

1. Ἀλαμέιν ἢ Ἀλμένα ἐπώνυμος πόλις τοῦ ἁγ. Μηνᾶ ἐν τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ. (βλ. Λεξικὸν Ἐγκυκλ. Ἡλίου, Β', 162—165). Τὸ ὄνομα Μηνᾶς εἶναι αἰγυπτιακὸν καὶ ὁ πρῶτος βασιλεὺς ἐλέγετο Μάνης ἢ Μὲν (καὶ κατὰ τὸ ἑλλην. ἀλφάβ. τοῦ Εὐκλείδου Μήν). Τὸν Β' αἰῶνα συναντῶμεν εἰς πάπυρον χριστιαν. ὄνομα Μηνᾶς (βλ. «Griechische Papyri in Museum des oberhessischen Geschichtsvereins zu Giessen κτλ.» Band I, Heft 1, von *E. Kornemann* und *P. Meyer*).

2. Ὁ βίος τοῦ ἁγίου διαλαμβάνει, ὅτι οἱ στρατιῶται, εἰς οὓς ἀφῆκεν ἐντο-

«Ὅταν λοιπὸν αἱ στρατιαὶ τοῦ Ρόμμελ ἐβάδιζον κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἔφθασαν καὶ εἰς τὸ Ἐλ Ἀλαμέιν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστρατοπέδευσαν τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ τὴν πρωΐαν ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς πόλεως. Ὁ κόσμος ὁλόκληρος καὶ περισσότερον ἡμεῖς οἱ ὑπόδουλοι τότε Ἕλληνες ὑπὸ δέους συνεχόμενοι ἀνεμέναμεν ὡς βεβαίαν τὴν πτῶσιν αὐτῆς, μαζὶ μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἐχάναμεν καὶ τὰς τελευταίας ἐλπίδας τῆς ἀπελευθερώσεώς μας ὡς καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τοῦ ἐλευθέρου στρατοῦ μας. Ὅμως ὁ ἅγιος μεγαλομάρτυς Μηνᾶς δὲν ἀφῆκε νὰ γίνῃ ἡ ὁλοκληρωτικὴ αὐτὴ καταστροφή, διότι ὡς Ἕλλην καὶ αὐτὸς Αἰγυπτιώτης συνεπόνεσε τοὺς πάσχοντας Ἕλληνας καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν καὶ τὸ μεσονύκτιον, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ μάχη, ὦ ἐξαισίου θαυματουργήματος! βλέπουν τινὲς εὐσεβεῖς τὸν ἅγιον *Μηνᾶν* ἐξερχόμενον ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ αὐτοῦ καὶ ὁδηγοῦντα καμήλους, ὡς ἀκριβῶς ἐν τῇ προρρηθείσῃ τοιχογραφίᾳ εἰκονίζετο, εἰσχωροῦντα δὲ ὁμοῦ μὲ αὐτὰς εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὸν πανικόν, ὅστις κατέλαβεν ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης τοὺς τέως πανισχύρους καὶ ἀηττήτους ἐχθρούς, καθὼς ἐπίσης ἀπερίγραπτος τυγχάνει ἡ ἔκτασις τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης ἐσήμανε τὸ τέλος τῆς παντοδυναμίας αὐτῶν καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου κατενικήθησαν τελείως ἀπελευθερωθείσης οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

«Τὸ θαῦμα τοῦτο ἐκτιμῶντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἀλλόδοξοι σύμμαχοι προσέφερον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας τὸν τόπον ἐκεῖνον διὰ νὰ ἀνακτισθῇ

λὴν νὰ μεταφέρωσι τὸ σῶμά του εἰς Αἴγυπτον, φθάσαντες εἰς τὴν Μαρεώτιδα λίμνην ἠναγκάσθησαν νὰ σταματήσωσιν ἐκεῖ· διότι ὡς ἐκ θαύματος ἡ κάμηλος ἠρνεῖτο νὰ προχωρήσῃ. Ἔθαψαν ἄρα αὐτὸν ἐκεῖ παρὰ τὴν πηγήν, ἥτις ἀποτελεῖ νῦν τὸ θαυματουργικὸν κέντρον τῶν ἰάσεων. Τὸν ἀρχαῖον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναὸν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἀναφέρει ὁ γράψας ἐν πατρ. κώδ. Ἱεροσ. 113, φ. 181 *Ἀναστάσιος* μοναχὸς «Διηγήματα ψυχωφελῆ καὶ στηρικτικά . . .». Εὑρέθη ὁ *Ἡσαΐας* εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Πυρκαϊὰ δὲ συνέβη ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔνθα διέμενεν. «Συναχθέντες πάντες οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας οἰκήτορες, οὐδὲν ἴσχυσαν ποιῆσαι, τοῦ πυρὸς ἤδη τοὺς λίθους τήκοντος· ἐγὼ δὲ ἱστάμην, λέγει ὁ *Ἡσαΐας*, ἐντρεπτικός, κατησχυμένος καὶ διαλογιζόμενος τὰ συμβάντα καὶ ἀπὸ πολλῆς ἀθυμίας καὶ ῥαθυμίας ἀπελθὼν ἔρριψα ἐμαυτὸν εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ἁγ. Μηνᾶ (ἦτο νὺξ καὶ οἱ ἀσκηταὶ ἀεὶ ἐκεῖ διενυκτέρευον) ἀνέστην τὸ πρωῒ καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸν πάπαν Εὐλόγιον . . .» Οὗτος ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 579—607. Ἀνωτέρω λόγου γενομένου περὶ τοῦ Αἰθιοπίας ἁγίου Γρηγεντίου, ἀκμάζοντος τῷ 518, ἐγράψαμεν, ὅτι ἔκτοτε ὑπῆρχεν ὁ ναός. Εἰσέτι δὲν κατώρθωσαν οἱ εὐσεβεῖς Ἀλεξανδρινοὶ νὰ ἀνεγείρωσι ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ πολιούχου αὐτῶν. Ὁ μακαριώτατος κ. *Χριστόφορος Β'* εἰς τὸν ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους (1958) χαιρετισμὸν εἶπεν: «Ἐπιθυμοῦμεν νὰ δυνηθῶμεν νὰ οἰκοδομήσωμεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ θρόνῳ τοὺς ναοὺς ἁγίου Μάρκου . . . τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ὅστις ἐκ Καΐρου κατάγεται (περὶ τῆς καταγωγῆς βλ. ἀνωτ. σ. 93 τοῦ τόμου καὶ 29 ἀνωτ.) καὶ τὸ λείψανόν του ἐν Μάριουτ εἶχεν ἐναποτεθῇ κτλ.» (Πάνταινος, τόμ. 50, 1958, σελ. 6).

ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ νὰ ἱδρυθῇ ἐκεῖ καὶ τὸ Μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ εἰς ἔνδειξιν αἰωνίου εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἅγιον καὶ διὰ νὰ ὑμνολογῆται ἐν αὐτῷ ἀπαύστως διὰ τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν ἐξαίσιον θαυματουργίαν ὁ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἐνδοξαζόμενος Θεὸς καὶ ὁ ἔνδοξος αὐτοῦ μεγαλομάρτυς ἅγιος Μηνᾶς, οὗ ταῖς ἁγίαις πρεσβείαις λυτρωθείημεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ πάσης κακῆς περιστάσεως καὶ ἀξιωθείημεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἀμήν [1].

Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις

σ. 3 (67), στ. 10 Ποταμῶν καὶ κρηνῶν λατρεία. Ὁ *Αἴας* πρὸ τῆς αὐτοκτονίας ποιεῖται τὴν ἐπίκλησιν «κρῆναί τε ποταμοὶ θ' οἵδε (*Σοφ.* Αἴας, 869), ὅτι ἦτο ἐπίκλησις δεικνύει ἐπιγραφὴ (Γ' π.Χ. αἰ.) ἐκ Δρήρου Θρᾴκης «ὁμνύω κράνας καὶ ποταμοὺς καὶ θεοὺς πάντας καὶ πάσας Ι³, 897, 30. πρβλ. καὶ σ. 4 μέσ. (68).

σ. 15 (79) ἐν τέλει. πρόσθες : εἶτα ἀνεκάλυψα, ὅτι ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Shneider* τῷ 1936 βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzanz» περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τοπογραφίας τῶν ναῶν ΚΠόλεως (πλήρης βιβλιογραφία περὶ τῶν ναῶν).

σ. 25 (89) τέλ. ἡ μεταφρ. σ. 430, γρ. τὸ μεταφρασθὲν μέρος ἐν σ. 430.

σ. 30 (94), στ. 3 Αἴχουρος, γρ. Αἴλουρος.

σ. 31 (95). Εἶναι δι' ἐμὲ ἀκατανόητον, ὅτι εἰς τοιοῦτον σοβαρὸν Λεξικὸν παγκοσμίου κύρους καὶ λεπτομερὲς ὁ γράψας τὸ περὶ Αἰγύπτου ἄρθρον *Leclercq* ἐν τῷ Dictionaire d'archéologie et de liturgie (παραπομπὴ DAL), ὅπερ ἐξέδιδε μετὰ τοῦ *Cabrol* ἀναγράφει τὸ ἐν ἔτει 1908 βιβλίον τοῦ *Kaufmann*, χωρὶς νὰ θίξῃ τὸ περὶ ἁγ. Μηνᾶ θέμα ἐν τῷ κειμένῳ. Ἀπὸ ἀρχαιολ. καὶ βιβλιογραφικῆς ἀπόψεως εἶναι χρήσιμον τὸ βιβλίον τοῦ *I. B. Ward Perkins*, «The shrine of s. Menas in the Mariut» (Pap. Brit. Cchool at Rome, 17. 1949, σ.26 ἑ. (βλ. λαμβάνω ἐκ τοῦ «Byzanc» τοῦ Dölger-Schneider σ. 286). Εἰς τὸ μέσον βάλε τὸν ἀριθ. 4 ἅτε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ κεφαλαίου παραλειφθέντα.

σ. 32 (96). Λαμπρὰ περιγραφὴ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας ἐν Λαυσαϊκῷ Η', σ. 25—26. Μεταξὺ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπάρχει ἡ Μαρεῶτις λίμνη, ἣν διαπλεύσας (ὁ Παλλάδιος) ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἡμέραν

---

1. «Ὁ μέγας Συναξαριστὴς (μὴν Νοέμβριος) τῆς ὀρθοδ. Ἐκκλησίας . . ἐκδίδεται ἀναλώμασι . . τοῦ ἐν μοναχοῖς . . *Βίκτωρος Ματθαίου* καθηγουμένου τῆς ἐν Κρονίζῃ. . Ἀττικῆς . . μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος», Ἀθῆναι, 1950, σ. 265—268. Ἐκ τοῦ «Νέου θησαυροῦ» διασκευασθεὶς κατὰ τὴν φράσιν καὶ συμπληρωθεὶς ὡς πρὸς τὰ ἐν τέλει γεγονότα καὶ θαύματα τοῦ ἁγίου κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον. Ἐκ Κρήτης φαίνεται διαδοθεὶς ὁ ἅγιος Μηνᾶς εἰς τὰς Κυκλάδας. Ἐν Πάρῳ π.χ. ὑπάρχει μονὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου (βλ. Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς τοῦ 1887, σ. 173 καὶ «Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας κρητικῶν σπουδῶν», τόμ. Δ', 1938, σ. 324. παρὰ τῷ «Νέῳ Ἑλληνομν. Λάμπρου», Γ, 392 «ἐν τοπυθεσίᾳ Μαράνθῃ».

ἦλθεν πρὸς Ν τοῦ ὄρους, ᾧ παράκειται ἡ πανέρημος ἡ ἕως Αἰθιοπίας καὶ τῶν Μαζίκων τῆς Μαυριτανίας διήκουσα. Ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ᾤκουν ἄνδρες ὡς 5000 ἔχοντες διαφόρους πολιτείας, ἕκαστος ὡς ἠδύνατο καὶ ἤθελεν. Ἐπ' αὐτοῦ ἦσαν 7 ἀρτοποιεῖα χρησιμεύοντα αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἐν τῇ πανερήμῳ ἀναχωρηταῖς, οὓσιν 600 τὸν ἀριθμόν. Ὑπῆρχεν ἐκκλησία μεγάλη καὶ ξενοδοχεῖον, ἐν ᾧ ἐξενίζοντο πάντες οἱ ἐρχόμενοι ὅσον χρόνον καὶ ἂν ἤθελον ἔστω καὶ ἐπὶ δύο ἢ τρία ἔτη. ἀλλ' ἐπὶ μίαν μόνον ἑβδομάδα ἐπέτρεπον ν' ἀναπαυθῶσι, εἶτα περιέσπων αὐτοὺς εἰς ὑπηρεσίας ἐν τῷ μαγειρείῳ, ἀρτοποιείῳ, καϊκήπῳ. τοῖς ἀξιολόγοις ἔδιδον καὶ βιβλίον. ἦσαν καὶ ἰατροὶ καὶ πλακουντοποιοί. ἐπωλεῖτο δὲ καὶ οἶνος.

Μαρεῶτις—Μαρεία καὶ Μαρία. Μαρεῶτις λίμνη. Ἐνιαχοῦ, ὡς ἐν Μαρεώτιδι, δὲν ὑπῆρχον οὔτε ἐπίσκοποι οὔτε χωρεπίσκοποι, ἀλλὰ πρεσβύτεροι κυβερνῶντες τὰς ἐπαρχίας ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ πάπα Ἀλεξανδρείας ἐποπτείαν. «Ὁ Μαρεώτης, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστι καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος. ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται· ἕκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μείστας καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλείονας» (Ἀθανασίου Ἀπολογητ. καὶ Ἀρειανῶν, Patr. Migne, 25, στ. 40 βλ. *Παπαδ.* ἔνθ' ἀνωτ. σ. 484).

σ. 33 (97). Μαρεία καὶ Μαρία ἡ Μαρεῶτις λίμνη. «Ἔστι δέ τις παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν νῆσος κατ' αὐτὸ τὸ βόρειον μέρος τῆς λίμνης κειμένη τῆς καλουμένης Μαρίας, προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχὸς τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν δοκιμώτατος...» *Εὐάγριος ὁ Ποντικός, Migne,* 40, στ. 1232. Καὶ περὶ τοῦ *ἁββᾶ Μακαρίου)* «καὶ μίαν ἡμέραν παίζοντας μὲ ἄλλους νέους κοντὰ εἰς μίαν λίμνην, ὅπου ὀνομάζεται Μαρεία καὶ ἔκαμε φονικὸν χωρὶς τὸ θέλημά του». Ἐκδ. Λαυσ. ὑπὸ *Σχοινᾶ*, σ. 35. Πλατύτερον εἰς τὸν τοῦ Δ. Οἰκονομοπούλου «Ἀλεξανδρινὸν διάκοσμον», τόμ. Ι, βιβ. Α', Ἀλεξάνδρεια, (ἄν. χρον.) σ. ρξα'- ρξς'.

σ. 34 (98). Ἐν ἀρχῇ πρόσθες : Ἡ σιωπὴ τῶν ἀσκητικῶν πηγῶν περὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ ἁγ. *Μηνᾶ* προέρχεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἀπέφευγον τὸ κέντρον τοῦτο ὡς κατεχόμενον ὑπὸ αἱρετικῶν. Ἐν Μαρεώτιδι ἐγένετο ἡ κατὰ τοῦ ἁγ. *Ἀθανασίου* ἐπιβουλὴ (*Θεοφάνης*, 32, 33). Κατ' αὐτῶν ἐπιμόνως ἠγωνίσθη δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀπεσταλμένων ὁ ἅγ. *Κύριλλος (Παπαδοπ.* ἔνθ' ἀνωτ. σ. 372—4).

σ. 35 (103), στ. 12, τὰ χωρία τοῦ Λευϊτικοῦ περὶ ραντισμοῦ βλ. σ. 68 (133).

σ. 44 (108), στ. 4 Cichter, γρ. Richter.

σ. 45 (109), στ. 14. Τὸ Τσεγκὲλ-κιοϊ συναντῶμεν συχνότατα ὡς περιέχον τὰ περισσότερα ἐν τῇ ἐν Βοσπόρῳ ἀνατ. παραλίᾳ ἁγιάσματα. οὐδαμοῦ ὅμως εὕρομεν τὸ ἑλλ. ὄνομα. Οἱ Βυζαντινοὶ λέγουσιν Ἀγκυροχώριον, ἀλλ' ὁ *Στ. Βουτυρᾶς*, ὁ ἐντεῦθεν καταγόμενος, νομίζει, ὅτι εἶναι παραφθορὰ τοῦ τοπ. ὀνόματος «τὰ Συγκέλλου», ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον (βλ. Λεξ. ἱστ. καὶ γεωγρ.)

σ. 51 (115) μέσ. «ἐκ Βυζαντίου ἤκοντα». ἄρα ὁ *Ἀνδρόνικος* ἠσθένησεν εὑρισκόμενος ἐν Διδυμοτείχῳ.

σ. 52 (116), στ. 6 τελειωτάτην, γρ. τελεωτάτην.
σ. 57 (121), μέσ. πρόσθες : Εἰς τὰ Θεοφάνεια ψάλλομεν : «δρακόντων τὰς κάρας συντρίψας Χριστὸς—παραγίνεται τοῖς ὕδασιν». 5 Ἰανουαρ. τροπ. 2. ᾠδὴ ε΄. «Τὸ θεῖον τῆς παλιγγενεσίας λουτήριον» 6 Ἰαν. ᾠδ. ς΄, τροπ. 3.
σ. 62 (126), στ. 8 κάτω γράφε μεσαυλίῳ, ἀντὶ μεσιαύλῳ στ. 4 πρόσθες : «*M. Deonna*, «De miracle grec au miracle chrètien». Bâle, τόμ. I—III, σ. 313, 649, 597. *Γ. Πουρναροπούλου*. «Ἡ ἰατρικὴ εἰς τοὺς ναοὺς (θεουργικὴ καὶ ἱερατικὴ ἰατρικὴ» («Ἀκαδ. ἰατρική», ΙΑ΄, σ. 1—7, Ἀθῆναι).
σ. 62 (126), στ. 11 κάτ. ὀκτακρόνους καὶ ἐννεακρόνους, γρ. -κρούνους. Ἐν τέλει ἀντὶ χριστιανός, γρ. χριστιανικός.
σ. 63 (127), τέλ. Βέσκοζ, γρ. Βέηκοζ.
σ. 64 (128), στ. 12 κάτ. ἐλειμῶνας, γρ. λειμῶνας.
σ. 68 (132), στ. 2 καταχρήσεις, γρ. κατηχήσεις. μέσ. πρόσθες : Διεφημίσθη κατὰ τὸ ἐν Ἀθήναις IV Διεθνὲς βυζ. συνέδριον τοῦ 1930 ὑπὸ τοῦ *Τζανῆ Παπαδοπούλου* ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ *Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ*, ἥτις καὶ ἐδημοσιεύθη ὡς ἀνέκδοτος (εἰς τὸν Ζ΄ τόμον τῆς Ἐπετ. ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, σ. 388—387) κατήχησις τοῦ θείου *Χρυσοστόμου*, ἥτις ὅμως εἶχεν ἐκδοθῆ ἐν τῇ «Ἑβδ. ἐπιθ. τοῦ Νεολ.» Β΄, 1892, σ. 444—446 καὶ ἀλλαχοῦ.
σ. 71 (135) μέσ. Οὐνσπένσκη, γρ. Οὐσπένσκη.
σ. 73 (137), στ. 8 κάτ. Ὁ *Κουκουλὲς* ἠγνόει τὸ βιβλίον, καὶ τὴν βάσιν τῆς περὶ τοὺς ναοὺς βυζαντιολογίας τοῦ *Kap. Texier* τὸ «Architecture byzantine. Recueil du monuments κτλ» Londres, 1864 βλ. «Les thermes chez les Byzantins et chez les Ottomans» σ. 173—183. Εἶχον τυπώσει τὴν πραγματείαν, ὅτε ἀνεκάλυψα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου τὸ ἔργον, ἣν ἕνεκα τῶν ἀνηκούστων διώξεων καὶ συμφορῶν ἔχω ἀτακτοποίητον καὶ ἐσκορπισμένην χαίρω, διότι ἐν σ. 175ε. «Le bain de *Mahomet* II comparé aux thermes de Byzantins» συμφωνεῖ μετ' ἐμοῦ, εἰς τὰ ἐν σ. 85 (149) κ.ἀ. γραφόμενά μου.
σ. 77 (141), στ. 6 ἀπετρέπετο, γρ. ἐπετρέπετο.
σ. 77 (141), μέσ. ῥιφέντια, γρ. ῥιφέντα.
σ. 82 (146), στ. 3. Ὁ *M. Κωνσταντῖνος* εἰς τὸν ἀνεγερθέντα ναὸν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων κατ' Εὐσέβιον ἵδρυσε καὶ λουτρόν. (βλ. *Texier*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 10).
σ. 84 (148), τέλ. Περὶ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς βλ. *Texier* «Les temples païens convertis en églises», σ. 79 καὶ 93 ἑ.
σ. 86 (150), στ. 12 κάτ. σ. 137, γρ. 77.
σ. 92 (156), στ. 6 ἀνταλλόμεναι, γρ. ἀνταλλόμεναι (τὸ χωρίον δὲν ἔλαβον ἐκ τῆς πηγῆς).

† ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΡΩΣΩΝ ΕΙΣ ΘΡΑΚΗΝ* ΤΩι 1878

Ὅτε νικηφόρος προήλασεν εἰς τὴν Θράκην ἡ ρωσικὴ στρατιά, οἱ μουτεσαρίφηδες καὶ καϊμακάμηδες ἔφευγον μετὰ τῶν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑποχωρούντων ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μπάουμγκάρτεν ἅμα ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Νομαρχίας Ἀδριανουπόλεως, ἔπεμψε πρὸς τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοὺς διοικητὰς εἰς πάσας τὰς ὑπ' αὐτὴν ἐπαρχίας. Ἦσαν δὲ οὗτοι ρῶσοι ἀξιωματικοί, οὐσάροι ἢ οὐλάνοι, οἵτινες προεδρεύοντες τοῦ ἐξ ἐγχωρίων συμβουλίου, ὅπερ διώριζον ἢ μόνοι ἢ καθ' ὑπόδειξιν ἐνίοτε τῶν κατοίκων, ἐδίκαζον ἀστικὰς καὶ ποινικὰς δίκας καὶ εἰσέπραττον φόρους. Τὸ δὲ ἐκ τῶν μισθῶν τοῦ διοικητοῦ, τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἄλλων τῆς ὑπηρεσίας δαπανῶν ὑπολειπόμενον ποσὸν ἐστέλλετο κατὰ μῆνα εἰς Ἀδριανούπολιν λογιζόμενον ἀπέναντι τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως.

Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι, ἀγνοοῦντες τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου ἔχοντες δὲ ἀνάγκην νοημόνων βοηθῶν καὶ διερμηνέων προσέλαβον γραμματεῖς τῶν συμβουλίων Ἕλληνας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἕνεκα τῆς ἐθνικότητος τῶν κατοίκων, μεθ' ὧν συνεννοοῦντο γαλλιστί.

Μεγάλας ἐκδουλεύσεις παρέσχον κατὰ τοὺς ἀνωμάλους ἐκείνους χρόνους εἰς τοὺς ὁμοφύλους των οἱ γραμματεῖς οὗτοι, φιλοπάτριδες συνήθως καὶ εὐπαίδευτοι νέοι ὄντες. Οἱ ρῶσοι ἀξιωματικοί, οἱ μετὰ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς κακουχίας τῆς μακρᾶς ἐκστρατείας χείλη ποτηρίων καὶ γυναικῶν ὀνειροπολοῦντες, ἐθεώρουν ὡς ἀγγαρίαν τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ περιεφρόνουν, καὶ ἦσαν ὀξύχολοι καὶ τραχεῖς. Τὰ ὑψηλὰ αὐτῶν ὑποδήματα, τὰ πτερνιστῆρας φέροντα, οὐχὶ σπανίως ἔτυπτον μετ' ὀργῆς τὸ δάπεδον τοῦ δικαστηρίου, καὶ ἡ μάστιξ ἔπληττεν ἐνίοτε τὴν τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἀνεπήδων τὰ δικόγραφα. Ἡ φωνὴ αὐτῶν ἔτρεμεν, οἱ δὲ δυστυχεῖς σύμβουλοι ἔπτησσον ἄφωνοι παρατηροῦντες ἀλλήλους, διότι, ἂν ἀντέλεγον, ἐκινδύνευον νὰ ἐκδιωχθῶσι τοῦ συμβουλίου καὶ νὰ μαστιγωθῶσιν ἔτι.

Οἱ γραμματεῖς κατεπράϋνον τοὺς διοικητὰς προσπαθοῦντες νὰ ἑλκύσωσιν αὐτοὺς πρὸς τὴν ἐπιείκειαν ὅπως ἠδύναντο. Ἔλεγον μετὰ παραπόνου ὅτι θὰ ἦτο σκληρὰ ἡ ἀπογοήτευσις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἀνέμε-

---

* «Ἑβδομὰς Β.» σ. 457—495.

νον ὡς σωτῆρας τοὺς Ρώσους, νὰ ὑποφέρωσιν ὑπ' αὐτῶν ἐξευτελισμοὺς καὶ ποινὰς οἵας δὲν ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡμίλουν ἐν ὀνόματι τοῦ ἱπποτισμοῦ, τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς μεγάλης αὐτῶν διὰ τοὺς ὑποδούλους χριστιανοὺς θυσίας. Ἐξώρκιζον αὐτοὺς νὰ μὴ καταστρέψωσιν ἐν στιγμῇ παραφορᾶς τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνων, δι' ἣν χιλιάδες ρώσων στρατιωτῶν ἔχυσαν τὸ αἷμά των, καὶ μυριάδες οἰκογενειῶν ἐφόρεσαν μαῦρα ἐν Ρωσίᾳ.

—Ἔστω, ἔλεγον ἀποτόμως οἱ ρῶσοι ἀξιωματικοί.

Καὶ οἱ βαρύθυμοι τέως γραμματεῖς ἔτρεχον ν' ἀναγγείλωσι τὸ εὐάρεστον ἄγγελμα : παρειαὶ τινὲς εἶχον ἀπαλλαχθῇ τῶν ἐξουθενιστικῶν ραπισμάτων, νῶτα τινὰ εἶχον σωθῇ τῶν συριζόντων καὶ αἱματηρῶν τοῦ κνούτου πλαταγισμάτων.

Οἱ γραμματεῖς οὗτοι καὶ ἄλλο δυσχερὲς εἶχαν καθῆκον, νὰ διαλύωσι τὰς ραδιουργίας τῶν ἰδιαιτέρων τῶν διοικητῶν διερμηνέων, τυχοδιωχτῶν Βουλγάρων, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, κακοηθεστάτων καὶ μοχθηροτάτων. Εἷς τούτων ἐπὶ παραδείγματι, Στέφανος Μπάρτζικ καλούμενος, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐδολοφόνησε καὶ ἐλήστευσεν ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ τὴν μητέρα τοῦ στρατηγοῦ Σκόμπελεφ. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι. Κακοῦργοι φύσει καὶ ἐνίοτε ἐνεργείᾳ.

Οἱ γραμματεῖς ἦσαν τὸ ὁμιλοῦν στόμα χιλιάδων Ἑλλήνων, ἦσαν ἡ χεὶρ ἡ ἀπομακρύνουσα ἀπ' αὐτῶν τὴν ἄδικον τιμωρίαν.

*
* *

Ἐν Μηδείᾳ τῆς Θράκης εἶχε προσληφθῇ γραμματεὺς νέος τις Ἕλλην ὃν ὀνομάσωμεν Ἀλέξανδρον.

Ὡς εἴπομεν, ἓν τῶν ἔργων τοῦ συμβουλίου ἦτο καὶ ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων. Τὰ μέλη δ' αὐτοῦ περιήρχοντο πρὸς τοῦτο τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ γραμματεὺς μετά τινος παρέδρου καὶ πέντε ρώσων στρατιωτῶν διαταχθέντων νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτούς, διηυθύνθησαν ἡμέραν τινὰ πρὸς τὴν δέκα ὥρας δι' ἀκμαίας ἱππηλασίας ἀπέχουσαν Νιάδαν. Εἶναι δ' αὕτη εἷς τῶν καλλίστων λιμένων τῆς Μαύρης θαλάσσης, ἀφ' οὗ ἐξάγονται ἑκατομμύρια στατήρων ἀνθράκων κατ' ἔτος πεμπόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰσδύοντες καὶ μέχρι τῶν δυσπροσίτων σουλτανικῶν χαρεμίων, καὶ θερμαίνοντες φλογεροί, τὸν χειμῶνα, τοὺς περὶ τὸ πύραυνον ριγηλῶς ἁπλουμένας κρινοδακτύλους τῶν ἡδυπαθῶν γεωργιανῶν χεῖρας . . .

Ἡ εἰς Νιάδαν ἄγουσα ὁδὸς ἦτο ἀνώμαλος, κατάφυτος ἐρεικῶν καὶ ὀξυῶν. Λόφοι ἀλεπάλληλοι καθίστων δυσχερεστάτην τὴν πορείαν δι' ἀτραπῶν καὶ ποταμῶν. Ἐπὶ ὥρας ἐβάδιζεν ἡ συνοδεία ὑπὸ πράσινον θόλον ἀμυνομένη διὰ τῶν χειρῶν κατὰ τῶν κλάδων τῶν δένδρων, οἵτινες ἠπείλουν νὰ τυφλώσωσιν αὐτήν. Οἱ ἵπποι κινοῦντες τοὺς κλῶνας περιελούοντο ὑπὸ ψεκάδων δρόσου, ἣν δὲν εἶχον ἔτι ἀπορροφήσει ἐκ τῶν φύλλων αἱ ἀκτῖνες τοῦ

ἡλίου. Μετὰ ἑξάωρον δρόμον διὰ μέσου συστάδος δένδρων ἐφάνη ἐφ' ὑψηλοῦ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἔπαυλις τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αἰγύπτου Νουβὰρ-πασσᾶ ζωηρὰν ἀντίθεσιν ἀποτελοῦσα διὰ τῆς κομψότητος αὐτῆς πρὸς τὴν χέρσον καὶ ἐγκαταλελειμένην ἐκείνην φύσιν, ὅπου κωδωνισμοὶ μόνον ποιμνίων ἠκούοντο, ἐνίοτε, καὶ ἐντὸς στενῆς ἐξέδρας, ὑπὸ ὑλοτομήσεως ἀνθρακοποιῶν ἀνοιχθείσης ἀνήρχετο θολὸς καπνὸς ἀγγέλων ὅτι ἐκεῖ που ἦτο τὸ «κουγί», δηλαδὴ πυραμιοειδὴς στίβα καιομένων καυσοξύλων κεκαλυμμένων ἄνωθεν διὰ χώματος καὶ κλάδων ὅπως μεταβληθῶσιν εἰς ἄνθρακας μόνον καὶ μὴ ἀποτεφρωθῶσι.

Μετὰ λεύγας πορείαν ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς συνηρεφὲς δάσος λευκῶν, δρυῶν καὶ ἐλάτων, ὧν τὸ φύλλωμα ἀδυνατοῦσι νὰ διαπεράσωσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου. Σκιά τις αἰωνία ἐκτείνεται ὑπ' αὐτό. Οἱ διερχόμενοι ριγοῦσι καὶ ἐν μέσῳ θέρει. Ὑπὸ τὸν πράσινον ἐκεῖνον οὐρανὸν κελαδοῦσι χιλιάδες πτηνῶν, ρέουσι ρεύματα, ἑλίσσονται διάδρομοι. Διὰ τῆς βραχυτέρας ἀτραποῦ μόλις μετὰ τρεῖς ὥρας ἐξῆλθον οἱ ἱππεῖς ἐκ τοῦ δάσους ἐκείνου. Μικρὸν ἂν παρεξετρέποντο ἡμέραν ὅλην ἴσως θὰ περιεπλανῶντο . . .

Περὶ τὸ δεῖλι ἀφίκοντο εἰς Νιάδαν, ἔρημον παραλίαν καὶ στυγνὴν ἄνευ οὐδεμιᾶς οἰκίας, περὶ τὰ δεκαπέντε μόνον ἔχουσαν παραπήγματα, προμηθεύοντα «κουμπάνια» εἰς τὰ ἐκεῖ φορτώνοντα πλοῖα.

Ἐνώπιον ἐξετείνετο μέλαινα καὶ ἀγρία ἡ Μαύρη θάλασσα, τῆς ὁποίας καὶ αὐτὴ ἡ γαλήνη εἶναι φοβερά, ἐγκλείουσα ἀπειλὴν ὡς τίγρις ἐνεδρεύουσα καὶ συνέχουσα τοὺς βρυχηθμούς της. Παρὰ τὴν ἀκτὴν ὑψοῦντο θεόρατοι σωροὶ ἀνθράκων ἀγριωτέραν δίδοντες εἰς αὐτὴν ὄψιν. Μακρόθεν διεκρίνοντο τὰ ἐρείπια τοῦ χωρίου τῶν Κιρκασίων, ὅπερ, ὡς ἔφυγον οὗτοι, ἄρδην κατέσφαξαν, ἐκδικούμενοι φρικαλέας ἀπανθρωπίας, οἱ κάτοικοι τοῦ Σαμακοβίου ἀνθηρᾶς ἑλληνικῆς κωμοπόλεως, ἐχούσης μεταλλεῖον σιδήρου, ἐξ οὗ κατεσκευάζοντο ἄλλοτε σφαῖραι τηλεβόλων.

Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ρώσων ποὺς Τούρκων δὲν ἐπάτησε τὰ μέρη ἐκεῖνα. Οἱ ἀγᾶδες ἐννοοῦντες ὅτι οὐδὲ ἡ κεφαλὴ αὐτῶν ἴστατο ἀσφαλὴς ἐπὶ τῶν ὤμων των, οὐδὲ τὰ θέλγητρα τῆς χανουμίσσης των ἦταν ἀσύλητα ὑπὸ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἦσαν πρὸς τοὺς Ρώσους ὅ,τι οἱ Ἀθίγγανοι πρὸς τοὺς Τούρκους—μόνον τὴν στιγμὴν τῆς λαφυραγωγήσεως ἐμφανιζόμενοι—διηυθύνθησαν κατὰ μυριάδας εἰς Κωνσταντινούπολιν σκηνοῦντες, γέροντες, γυναῖκες καὶ νήπια ἐπὶ «ἀραμπάδων» ἐν μέσῃ πεδιάδι, καίοντες αὐτοὺς ὅπως ἀνάψωσι πυράν, καθ' ἃς ἡμέρας ἔπιπτε χιών, ἐγκαταλείποντες τὰ σκεύη των καθ' ὁδόν, καὶ σωρευόμενοι τέλος ἐντὸς τζαμίου τινὸς τῆς Σταμπούλ βουλιμιῶντες, ρακένδυτοι, κοίλας ἔχοντες τὰς παρειάς των καὶ πυρέσσοντα τὰ ὄμματα, βήχοντες, τὸν ἀπαίσιον τῆς περιπνευμονίας βῆχα. . .

Οἱ κατόπιν ἐρχόμενοι ἐμάνθανον ταῦτα πάντα καὶ ὅμως συνέρρεον εἰς Σταμπούλ, διότι φρίκην ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς οἱ Μόσχοβοι . . .

Ἀλλὰ πόσον εἶναι δυνατὴ ἡ φωνὴ τοῦ κέρδους !

Διακοπείσης ἕνεκα τοῦ πολέμου τῆς ἐμπορίας τῶν ἀνθράκων, ἡ τιμὴ αὐτῶν ὑψώθη μεγάλως ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἷς δὲ τῶν ἐν Ἁγιάσμα-καπησὶ ἀνθρακοπωλῶν ἀπεφάσισε τολμηρῶς νὰ πλεύσῃ εἰς Νιάδαν μετὰ μεγάλου πλοίου καὶ φορτώσῃ αὐτὸ συμπαραλαβὼν μετὰ πολλὰς ὑποσχέσεις καί ὑπάλληλόν του ὡς συνοδόν.

Ἀλλ' ὅτε τὸ πλοῖον παρῆλθε τὰς Συμπληγάδας Πέτρας, τὸ ἤδη ἀβέβαιον, ὡς ὑγρόν, ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐχώρουν, ἐφάνη αὐτοῖς ἔτι ἀβεβαιότερον. Περαιτέρω πλέον δὲν ἐξικνεῖτο ἡ ἰσχὺς τοῦ Σουλτάνου, οὐδ' ἐκυμάτιζεν ἡ ἐρυθρὰ σημαία. Ἂν ἀνῆκον εἰς ἄλλο θρήσκευμα, θ' ἀνέκρουον πρύμναν, τόσον ἐν τέλει εἶχεν ἐνταθῇ ὁ φόβος των. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι πιστεύουσιν εἰς τὸ «κισμέτι», ἐνεπιστεύθησαν λοιπὸν τὴν κεφαλήν των εἰς τὸ πεπρωμένον καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν πλοῦν των.

Ἐν τούτοις, ὅταν προσωρμίσθησαν εἰς Νιάδαν καὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν ἀκτήν, ἔστρεφον περιδεᾶ βλέμματα. Ἡ καρδιά των ἐκτύπα ἐνῷ κατέγραφον τὸ ἐν σπουδῇ ζυγιζόμενον καὶ φορτωνόμενον κάρβουνον. Διότι ἐρωτήσαντες ἔμαθον ὅτι κἄπου-κἄπου ἐμφανίζονται ἐκεῖ βούλγαροι «κομιτατζῆδες».

Οἱ κομιτατζῆδες δὲ οὗτοι ἦσαν Βούλγαροι τυχοδιῶκται, γενόμενοι ἐθελονταὶ ὅτε πλέον δὲν ὑπῆρχε πόλεμος, συστηματοποιήσαντες τὴν φιλοπάτριδα ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Τούρκων ὡς ἐπάγγελμα προσοδοφόρον, εἰσπράττοντες τοὺς φόρους τῶν κινδύνων, οὓς δὲν ὑπέστησαν κλέπτοντες καὶ σφάζοντες ὁσάκις τοῖς ἦτο ἀκίνδυνον.

Ἔπρεπε δέ τις νὰ ἴδῃ τοὺς δύο ἐκείνους νωχελεῖς Μουσουλμάνους μὲ τὸ ἐκ κυανοῦ ἐριούχου κοντογοῦνι των καὶ τὸ κοντὸν σαλβάριον, τὸ διὰ μαντιλίου περιδεδεμένον φέσιον, τὰ διπλᾶ των ὑποδήματα : Τὰ μέστια καὶ ταῖς γαλότσαις, ν' ἀναλογισθῇ ὅτι ἡ ἔρημος ἐκείνη παραλία ἀπεῖχεν ἑκατοντάδας μιλίων ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀνθρακοπωλείου των, ὅτι εὑρίσκοντο μόνοι ἐν μέσῳ ἀλλοθρήσκων, ὧν τινες ὑπέβλεπον αὐτούς, ὅπως ἐννοήσῃ τὴν ἀγωνίαν τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀγάδων καθημένων ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθράκων ἂν καὶ ἠγόραζον ἐσβεσμένους.

Ὁ γραμματεὺς τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Μηδείας περιήρχετο μετά τινων στρατιωτῶν τὰ παραπήγματα εἰσπράττων φόρον ἐπιτηδεύματος παρὰ τῶν παντοπωλῶν καὶ οἰνοπωλῶν, ἐνῷ ὁ πάρεδρος ἀνθρακέμπορος ὢν ἐν Μηδείᾳ ἐπέβλεπε μετ' εἰδικότητος τὴν ζύγισιν τῶν ἀνθράκων πρὸς ὑπολογισμὸν τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους.

Οἱ Ὀθωμανοὶ παρώτρυνον τοὺς διὰ σάκκων μεταφέροντας αὐτοὺς εἰς τὴν παρὰ τὴν ἀκτὴν λέμβον νὰ σπεύδωσι.

Ἀλλὰ τὸ πεπρωμένον ἄλλα ἐπέκλωθεν αὐτοῖς.

Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀφίκοντο δύο κομιτατζῆδες ἐπιβαίνοντες σκελετωδῶν ἵππων—αἱ ἐπιχειρήσεις των φαίνεται δὲν τοῖς εἶχον ἀπιτρέψει

ἀκόμη ν' ἀντικαστήσωσι διὰ καλλιτέρων—ἴσως εἶχον εἰδοποιηθῇ ὑπό τινος τῶν ἐκεῖ ἀχθοφόρων Βουλγάρων. Χωρὶς δὲ νὰ ἴδῃ τις αὐτοὺς κρύψαντες εἰς ἐρείπιόν τι τοὺς ἵππους των, εἰσῆλθον εἰς τὸ παράπηγμα, ὅπου συνείθιζον νὰ μεταβαίνωσιν οἱ Τοῦρκοι. Ἠπείλησαν τὸν παντοπώλην ὅτι, ἂν εἴπῃ λέξιν, θὰ πυρπολήσωσι τὸ μαγαζεῖον, καὶ ἐνήδρευον καραδοκοῦντες τὰ θύματά των ὡς αἱ ἀράχναι τὰ μυίας.

Οἱ Τοῦρκοι ἀνύποπτοι εἰσῆλθον, ὡς ἄλλοτε εἰς τὸ παράπηγμα. Οἱ Βούλγαροι τότε ἀναπηδήσαντες συνέλαβον αὐτοὺς ἰσχυρῶς εἰπόντες ἀπειλητικῶς : Φωνὴ νὰ μὴ βγάλετε !

Ἀλλ' ἡ ζωὴ εἶναι γλυκεῖα, πρὸ πάντων τὴν στιγμὴν τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Καὶ οἱ Τοῦρκοι μολονότι ἐπάγωσαν ἐκ φρίκης, λαμβόντες θάρρος ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπελπισίας των, ἠδυνήθησαν νὰ ρίξωσι τὰς δύο ταύτας γοερὰς σπαρακτικὰς κραυγὰς τοῦ ἐσχάτου κινδύνου.

—Ἀμάν ! Ἀμάν ! (Βοήθεια ! βοήθεια !)

—Τζὰν κουρταρὰν γιόκ μου ; (Δὲν ὑπάρχει ὁ σώζων ψυχήν ;)

Οἱ κομιτατζῆδες τότε ἀνέσπασαν ἐν ὀργῇ τὰ ξίφη των. Οἱ Τοῦρκοι μόλις ἰδόντες αὐτὰ ἀστράπτοντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, κατέπεσον βαρέως λιπόθυμοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ δειλία των ἔσωσεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ θανάτου. Διότι οἱ Βούλγαροι βλέποντες ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἔσβεσαν μόνοι τὴν ζωήν των πρὶν τὴν σβέσωσιν οὗτοι καὶ οὐδεμίαν παρεῖχον ἀντίστασιν, σπεύδοντες δὲ ν' ἀφαιρέσωσιν τὰς λίρας αὐτῶν, αἵτινες τοῖς ἦσαν πολὺ ἀναγκαῖαι, ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ ἀφαιρέσωσι τὰς κεφαλάς των, αἵτινες τοῖς ἦσαν ἐντελῶς ἄχρηστοι.

Αἱ ἀπελπιστικαὶ κραυγαὶ ὅμως εἶχον ἀκουσθῇ καὶ προσέδραμόν τινες. ἐξ ὧν καὶ ὁ γραμματεύς. Εὗρον δὲ τοὺς Τούρκους «κερωμένους», ὡς εἰκονικῶς λέγει ὁ λαός, ἐξηπλωμένους ἀναισθήτους, τοὺς δὲ Βουλγάρους σκυλεύοντας αὐτοὺς ὡς πτώματα, ἐρευνῶντας τὰ θυλάκιά των, ἐξ ὧν εἶχον ἤδη ἀφαιρέσει βαρὺ βαλάντιον. Οἱ Ρῶσσοι στρατιῶται ἐγέλων ἠλιθίως, βλέποντες τὶ ὑφίσταντο οἱ «Τουρέτσκοι» ὑπὸ τῶν «μπρατοῦσκοι», ὡς ἀπεκάλουν τοὺς Βουλγάρους.

Ὁ γραμματεὺς πνιγόμενος ἐκ τῆς βδελυρίας τοῦ ἀνομήματος, βλέπων ἄνευ πνοῆς, ἐκτάδην τοὺς ἀπροστατεύτους ἐκείνους, οἵτινες θὰ ἐνεκροῦντο μετ' ὀλίγον ἂν μὴ ταχίστη χαρείχετο αὐτοῖς βοήθεια, ἐπλησίασεν εἰς τοὺς ἀγρίους κομιτατζῆδες, ὧν οἱ κακοῦργοι ὀφθαλμοὶ ἐξήστραπτον ἐκ βουλιμίας χρημάτων, καὶ εἶπεν εὐτόλμως :

—Ἀφῆστε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ Βούλγαροι στραφέντες, ἐξηκόντισαν ὀργίλον βλέμμα ἐπὶ τοῦ Ἕλληνος, ὑπετονθόρησαν ὕβριν τινὰ ἐν τῇ βαρβάρῳ αὐτῶν γλώσσῃ καὶ ἐξηκολούθουν ἐν σπουδῇ τὸ ἔργον των. Ἐκράτουν ἤδη ἐν χερσὶ τὰ ὡρολόγια τῶν Τούρκων.

Ὁ γραμματεὺς κάτωχρος ἐξ ἀγανακτήσεως, ὑπὸ αἰφνιδίου καταληφθεὶς ἐμπνεύσεως, ἐξέβαλε βιαίως ἐκ τοῦ θυλακίου τοῦ ἐπενδύτου αὐτοῦ ἔγγραφον, κυανῆν σφραγῖδα φέρον καὶ ἐπιτακτικῶς, διὰ πυρετώδους δακτύλου δείξας τὴν παρ' αὐτὴν ὑπογραφὴν ἐφώνησεν ἐντόνως πρὸς τοὺς στρατιώτας :

—Συλλάβετέ τους.

Οἱ Ρῶσοι παρετήρησαν ἀλλήλους ἐν δισταγμῷ ἐπὶ στιγμήν, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίου δ' αἴφνης κινηθέντες, ἐφώρμησαν, συνέλαβον τοὺς «κομιτατζῆδες», ἐνῷ ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ πάρεδρος, μιμηθεὶς τὸ παράδειγμά του, προσεπάθουν δι' ὄξους ν' ἀνακαλέσωσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις τοὺς λιποθύμους Τούρκους.

Τὸ πανσθενὲς ἐκεῖνο ἔγγραφον, τὸ τόσον ἐγκαίρως προφθάσαν, ὡσεὶ ἦτο παρηγγελμένον ὑπὸ τῶν Γάλλων δραματογράφων Δεννερὴ ἢ Βουρζοὰ ὅπως ἐξαγάγῃ αὐτοὺς ἀδιεξόδου τινὸς σκηνῆς, ἦτο ἁπλῶς διαταγὴ τοῦ Ρώσου διοικητοῦ Λάουνιτς πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μηδείας στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ὅπως παρέχουσι βοήθειαν εἰς τὸν γραμματέα τοῦ Συμβουλίου ἕνεκα τῆς ἀπειθείας ἢ δυστροπίας πολλῶν περὶ τὴν καταβολὴν τῶν φόρων.

Ἐν τούτῳ οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται. Ἀφυπνισθέντες ἐν τῇ ζωῇ περιήγαγον ὑαλώδεις κύκλῳ ὀφθαλμούς. Εἶδον χαμαὶ τὰ βαλάντια αὐτῶν καὶ τὰ ὡρολόγια, ἀπαθεῖς ὡς ἠλίθιοι. Ἀλλ' ὅτε τὸ βλέμμα αὐτῶν ἔπεσεν ἐπὶ τῶν Βουλγάρων, φῶς ἐγένετο ἐν τῷ σκότει τοῦ νοός των, ἀνεμνήσθησαν, διὰ μιᾶς ἀνετριχίασαν, τὸ στόμα αὐτῶν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἠνεώγησαν εἰς ἔκφρασιν ἀμέτρου τρόμου καὶ προέτειναν ὁρμεμφύτως τοὺς βραχίονας αὐτῶν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τοῦ κινδύνου. Ἀλλὰ ταχέως ἀνεθάρρησαν.

Οἱ Βούλγαροι, πελιδνοὶ ὡς κατάδικοι τρέμοντες ἐψέλλιζον ἀσυναρτήτους φράσεις. Ὦ ! οἱ θρασύδειλοι οὐδὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ θράσους αὐτῶν δὲν εἶχον, οὐδὲ ἱπποτικὴν φιλοτιμίαν ληστῶν. Οἱ τραχεῖς αὐτῶν μύστακες κατένευον ἐλεεινῶς, δουλικὴν καὶ κτηνώδη ἔκφρασιν ἔλαβον αἱ βάναυσοι αὐτῶν μορφαί, οἵαν εἶχον πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ρώσων, ἀληθὲς βουλγαρικὸν **status quo ante bellum**. Ἐνῷ δ' οἱ Ρῶσσοι περιφρονητικῶς ὡδήγουν ὅπως προφυλακίσωσιν αὐτοὺς εἰς παράπηγμά τι κεκλεισμένον, εἰρωνικῶς κροτοῦσα ἐσύρετο ἡ θήκη τοῦ ἀνάνδρου ξίφους των . . .

Ὅτε οἱ Τοῦρκοι συνῆλθον ἐντελῶς, ἔφριξαν διὰ τὸν κίνδυνον, ὃν διέφυγον—διότι τὸ προσωρινὸν ταξείδιον τῆς ψυχῆς των μικροῦ δεῖν ἐγίνετο διαρκές.—Ὁ εἷς τούτων, ὁ Ἐμὶν ἐφέντης, ὁ κύριος, πληρώσας τὴν χεῖρα του στιλπνῶν τουρκικῶν λιρῶν ἐπλησίασεν εἰς τὸν γραμματέα, λαβὼν δὲ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἀσπασάμενος αὐτὴν ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει εἶπεν ἱκετευτικῶς δακρύων σχεδόν.

—Μπαμπατζὶμ ἄλ ! ! (Πατεράκη μου πάρε !)

Ὁ γραμματεὺς ἀπώθησε τὴν χεῖρα τοῦ Τούρκου τὴν ἐρχομένην μὲ τὴν θρασύτητα τῆς παντοδυναμίας τοῦ χρήματος, ν' ἀγοράσῃ τὴν πρᾶξίν του

ἐκείνην, ἥτις νέον συναίσθημα εὐτυχίας ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτόν. Ἀπέκρουσε τὴν χεῖρα, ἥτις ἐξετείνετο ὅπως πληρώσῃ χρυσοῦ τὸ θυλάκιόν του, ἀλλὰ κενοῦσα τὴν καρδίαν αὐτοῦ τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης χαρᾶς. Ὦ! ὄχι, ὁ νέος δὲν ἐπώλησε τὴν εὐεργεσίαν του . . .

Ὁ Τοῦρκος ἀπεμακρύνθη περίλυπος. Ἦτο πολὺ δυστυχὴς ὁ ταλαίπωρος ἐφένδης, παροργίσας ἐκεῖνον, ὃν παντὶ σθένει ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ. Τὰ χρήματα εἶχε προσενέγκει φυσικῶς, ἐν γενναίᾳ τῆς καρδίας του ὁρμῇ, ὡς «μπαξίς», γνωρίζων ἐκ πείρας πόσον γλυκεῖα εἶναι ἡ μεταλλικὴ εὐγλωτία των. Ἐκάθισεν ἐπί τινος λίθου ἐκκοκίζων θλιβερῶς τὸ μικρόν του κομβολόγιον. Ἐσκέπτετο ὅτι ἄνευ τῆς ἀνελπίστου τοῦ νέου προστασίας θὰ ἦτο νεκρὸς τὴν στιγμὴν ἐκείνην, θὰ ἐρρίπτετο ὡς σκύλος ἔν τινι λάκκῳ τῆς ἀγρίας ἐκείνης ἀκτῆς, καὶ οὐδέποτε θὰ ἐπανέβλεπε, οὐδέποτε τὰ τέκνα του τὰ προσφιλῆ, τὴν χανούμισσάν του, ἥτις τὸν ἀνέμενε τόσον ἀγωνιωδῶς...

Ἡ εὐγνωμοσύνη ὑπερεξεχείλιζεν ἐν αὐτῷ. Ὁ Ἐμὶν ἐφένδης δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ. Μετ' ὀλίγον ἀνηγέρθη, ἐπλησίασε δειλῶς, ἔκφρασιν κυνὸς πταίσαντος καὶ θωπευτικῶς εἶτα λείχοντος τὸν κύριόν του, ὅπως τὸν συγχωρήσῃ καὶ ἀληθῆ χέων δάκρυα, εἶπε ταπεινῶς, πρὸς τὸν γραμματέα :

—Ἐφένδη μου, μὴ θυμώσῃς πάλι, κάνε μου μία καλωσύνη ἀκόμη.

Ἄφησέ με νὰ σὲ φιλήσω. Ξέρω καὶ κάμνω καλαῖς «κιοκλπατσὴ» (μπριζόλες) θὰ τὶς κάμω μὲ τὰ χέρια μου, αἵ μπέη μου, πασᾶ μου, σουλτάνε μου ;

—Καλά! εἶπε ἡδέως ὁ νέος μέχρι μυχίων συγκινηθεὶς ἐκ τῆς εὐγνωμοσύνης ἐκείνης.

Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Τούρκου ἐσπινθηροβόλησαν ἐκ χαρᾶς ὑπὸ τὰ δάκρυα. Δραμὼν δὲ παρευθὺς ἔλαβε μάχαιραν, ἀπέκεψε πλευρὰν ἀπὸ ἀνηρτημένον παρὰ τὸ παντοπωλεῖον προβάτου, ἀπομακρύνας ἐπιμόνως πάντα θελήσαντα νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν καὶ μετ' οὐ πολὺ αἱ φλογίδες, πεπασμέναι καὶ διὰ λεπτοῦ κρομμύου, διέχεον ἐπὶ τῆς ροδοχρόου ἀνθρακιᾶς θελκτικωτάτην εὐωδίαν . . .

Εἶχεν ἐπέλθη ἤδη ἡ νύξ. Ἡ τράπεζα ἐστρώθη χαμηλὴ ἐπὶ ἁπλωθείσης κάπας, ἐκάθησαν δὲ ὀκλαδὸν πάντες ἀπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῶν Ρώσων στρατιωτῶν.

Ὁ Ἐμὶν ἐφένδης ἐκάθισε παρὰ τὸν νέον, περιποιούμενος αὐτὸν ὡς μήτηρ τὸν υἱὸν αὐτῆς μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, λησμονῶν νὰ φάγῃ αὐτός. Τόσον δὲ ἦτο εὐτυχής, τόσον εἶχε τὸν νοῦν του εἰς τὸν νέον, ὥστ' ἐλησμόνησε παντελῶς τὸν προφήτην καί . . . ὢ φρίκη! ἔπιεν οἶνον αὐτὸς ὁ αὐστηρὸς τοῦ Κορανίου τηρητής, ὁ οὐδὲ σταγόνα θεὶς ἐπὶ τῆς ζωῆς του ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὦ! εἴθε νὰ μὴν ἀπολέσῃ δι' αὐτὸ τὸν Παράδεισόν του τὸν πλήρη ὡραίων πιλαφίων καὶ ποταμῶν μέλιτος . . .

Οἱ δύο ὀθωμανοὶ μετὰ τὸ γεῦμα, ἐπιβάντες τῆς λέμβου ἐπέστρεψαν

εἰς τὸ πλοῖον. Τὴν αὐγὴν ἐξῆλθον, ἐτακτοποίησαν ἐσπευσμένως τοὺς λογαριασμούς των, καὶ ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἀπόπλουν ἀφοῦ θερμῶς ἱκέτευσαν τὸν νέον Ἕλληνα νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ κονάκι των, ἂν ποτε μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ πεφοβισμένον βλέμμα των κίνδυνον πανταχοῦ διέβλεπε. Ποῖον ἐπὶ τῆς γῆς κέρδος ἠδύνατο νὰ ἀμείψῃ τὸν τρόμον αὐτῶν καὶ τὴν ἀγωνίαν ἂν ἔμενον ἐν Νιάδᾳ; Καὶ ἂν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν προστατευσάντων αὐτοὺς ἐπήρχοντο ἄλλοι «κομιτατζῆδες;»

Ἐνῶ μετ' ὀλίγον τὸ πλοῖον ἡμιφορτωμένον, ἀναπετάννυε τὰ ἱστία καὶ ἔστρεψεν τὴν πρῷραν πρὸς τὸν Βόσπορον, ὁ γραμματεὺς ἀπέλυε τοὺς Βουλγάρους, οὐδὲν δικαίωμα ἔχων νὰ σύρῃ αὐτοὺς δεσμίους κατόπιν του, ὡς ἐνωματάρχης. Οἱ «κομιτατζῆδες» ὅμως εἱρκτὴν καὶ δεσμὰ ἐν τῇ σκοτίᾳ τῆς φυλακῆς καθ' ὅλην τὴν νύκτα φαντασθέντες, ὡς εἶδον ἑαυτοὺς ἐλευθέρους ἐπήδησαν ἐπὶ τῶν σκελετωδῶν ἵππων των καὶ ἀπῆλθον καλπάζοντες πρὸς ἄλλους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς δόξης τῆς Βουλγαρίας . . .

Ὁ πάρεδρος, ὁ γραμματεὺς καὶ οἱ Ρῶσοι προχωρήσαντες μέχρι τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἑλληνικῆς κώμης πρὸς νότον τῆς Ἀγαθουπόλεως κειμένης, ἐπέστρεψαν εἰς Μήδειαν.

Αἱ χῶραι ἐκεῖναι ἕνεκα τῆς προελάσεως τῶν Βουλγάρων μέχρι Σωζοπόλεως, ὀδυνηρὰν ἀπέκτησαν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπισημότητα. Εἰς τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς Θράκης ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσσῃ, τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶναι τόσον μακρὰν τῆς Ἑλλάδος καὶ τόσον ἐγγὺς τῆς Βουλγαρίας! Κεῖνται πρὸ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου. Ἡ δυσώδης ἀναπνοή των φθάνει μέχρι αὐτῶν . . .

Ὦ ταλαίπωροι ὑπερόριοι Ἕλληνες, εἴθε ὁ ἀήρ, ὃν ἀναπνέετε, νὰ μὴ μαστιθῇ ποτὲ ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς σημαίας, εἴθε ὁ ἄρτος ὃν τρώγετε, καὶ ὁ οἶνος, ὃν πίνετε, νὰ μὴ παραχθῶσι ποτὲ ἐκ βουλγαρικοῦ ἐδάφους, εἴθε ἡ θάλασσα πρὸς ἣν παλαίετε ἀτρόμητοι, νὰ μὴ σᾶς κτυπήσῃ ποτὲ διὰ βουλγαρικῶν κυμάτων, ἢ τὸ χῶμα ὅπερ θὰ ριφθῇ διὰ τοῦ πτύου ἐπὶ τοῦ νεκροῦ σας νὰ μὴ εἶναι βουλγαρικόν!

. . . . Εἴθε νὰ σᾶς λυπηθῇ ὁ Θεὸς διότι ἡ Ἑλλάς, ὦ δύστυνοι, ὦ ἐγκαλελειμμένοι Ἕλληνες δὲν δύναται, φεῦ! νὰ σᾶς σώσῃ . . .

Σ. Δ. Οἱ φόβοι τοῦ μακ. Ἀρ Κουρτίδη ἐπραγματοποιήθησαν. Ἡ Ἀγαθούπολις καὶ ὅλαι αἱ σιωνόβιοι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι Ἀγχίαλος, Μεσέμβρια, Σωζόπολις κλπ. μ' ὅλα τὰ μαυροθαλασσίτικα παράλια εἶναι βουλγαρικαὶ ἀπὸ τοῦ 1914. Ὁ Ἑλληνισμός των ὡς 25 χιλιάδες εἶναι διασκορπισμένος ἐντεῦθεν τοῦ Ἔβρου σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

ΚΩΝΣΤ. ΚΟΥΚΚΙΔΗ

Ο ΑΝΤΙΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΣ ΘΡΑΚΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ παρόντος αἰῶνος οἱ Βούλγαροι ἀνέπτυξαν ἀνταρτικὴν δρᾶσιν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ της. Ἀναθαρρήσαντες ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν ψευδοεπανάστασίν των τοῦ 1903 (Ἴλιντεν), ἔδρασαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ ἰδιαίτερα εἰς τὴν περιφέρειαν Βιζύης. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸ γειτονικὸν κράτος των, κατεπάτουν τὴν θρακικὴν γῆν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μετατρέψουν διὰ τῆς τρομοκρατίας τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ. Εὕρισκαν τὸ ἔδαφος ἀνυπεράσπιστον. Μερικὰ χωριά, δεχόμενα συνεχεῖς ἐπισκέψεις τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, ἔφθασαν ὑπὸ τὴν ἀμείλικτον τρομοκρατικὴν πίεσιν νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχίσμα, ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας καὶ ἄλλα νὰ καλύπτουν τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικότητά των ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα «Χριστιὰν» (χριστιανός). Καὶ ὅμως ἡ περιφέρεια αὐτὴ καὶ γενικῶς ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη εἶχεν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν πολὺ ἀμιγέστερον ἀπὸ ἐκεῖνον ἄλλων περιφερειῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

1. *Ἡ ὀργάνωσις τοῦ ἀγῶνος.*

Δι' αὐτὸ ἡ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθῇ ἄμεσος καὶ ἐπείγουσα. Παρίστατο ἀνάγκη διεξαγωγῆς μεγάλου ἀγῶνος διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων εἰς ὅσα σημεῖα τῆς Θράκης ἤρχισε τοῦτο νὰ καταπίπτῃ.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἐπρωτοστάτησαν δύο ἄνδρες ἐλθόντες ἐκ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος: ὁ *Στυλιανὸς Γονατᾶς* καὶ ὁ *Γεώργιος Κονδύλης*. Ἔδρασαν εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν ἐπ' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, ἀλλ' ἔθεσαν τὰ θεμέλια διὰ τὸν περαιτέρω ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

2. *Ἡ δρᾶσις τοῦ Στυλιανοῦ Γονατᾶ.*

Ὁ Στυλιανὸς Γονατᾶς, λοχαγὸς τότε, ὑπῆρξεν ὁ ἰθύνων νοῦς. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἔφθασε κατὰ πρῶτον συνωμίλησε μὲ τὸν ἐκεῖ Ἕλληνα πρεσβευτὴν Ἰωάν. Γρυπάρην καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1907 ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὡς «γραφεὺς» εἰς τὸ ἑλληνικὸν προξενεῖον Ἀδριανουπόλεως μὲ τὸ πλαστὸν ὄνομα Στέργιος Γρηγορίου. Κατὰ τὴν ἐκεῖ ὑπηρεσίαν του τὸ προξενεῖον ἤλλαξε δύο προξένους—τὸν Δημαρᾶν, μετατεθέντα εἰς τὸ Μοναστῆρι

καὶ τὸν Ξυδάκη, ἀπερροφημένους καὶ τοὺς δυὸ πάντα μὲ μίαν ἰδέαν—τὴν διαφύλαξιν τοῦ Θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Ὁ Στυλιανὸς Γονατᾶς εἶχε τότε διὰ τὸ ἔργον του πολὺ ἐνθέρμους ζηλωτάς, τοὺς προϊσταμένους τοῦ Ἑλληνικοῦ προξενείου, τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως καὶ τοὺς μητροπολίτας Ἀδριανουπόλεως Πολύκαρπον, Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀγαθάγγελον, συμπαραστατούμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου του Ἀλ. Παπαδοπούλου καὶ τὸν Βιζύης Ἄνθιμον.

Ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἄφιξίν του ὁ «Στέργιος Γρηγορίου» ὠργάνωσεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρούπολιν (τὸ τότε Δεδεαγὰτς) μίαν συγκέντρωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ὁ πρόξενος Ἀλεξανδρουπόλεως Εὐθύμιος Κανελλόπουλος, ὁ πρόξενος Κ. Ντάσος (οὗτος ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Ραιδεστὸν καὶ εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας) καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Περικλῆς Βλάσης μὲ τὸ πλαστὸν ὄνομα Βάφης [1].

Οἱ συνελθόντες, συνεπικουρούμενοι καὶ ἀπὸ ἐγχωρίους Ἕλληνας, ἵδρυσαν μυστικὴν «Πανελλήνιον Ὀργάνωσιν». Ἔταξαν δὲ ὡς σκοπόν της τὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων παντοῦ ὅπου οὗτοι ἐπεδίωκαν νὰ μετατρέψουν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ καθώρισαν τὸν τύπον τῆς ὁρκωμοσίας τῶν μελῶν τῆς ὀργανώσεως. Οἱ κορυφαῖοι τῆς «Πανελληνίου Ὀργανώσεως» ἐτέθησαν ἔπειτα ἐπὶ τὸ ἔργον.

Ὁ Στ. Γονατᾶς περιώδευσεν ἀμέσως εἰς τὰς σπουδαιοτέρας θρακικὰς πολιτείας, τὸ Διδυμότειχον, τὸ Λουλέμπουργκαζ, τὸ Μπαμπαεσκί, τὸ Οὔζοὺν Κιοπρού, τὸ Ὀρτάκιοϊ, τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ τὴν Βιζύην. Ἅμα τῇ ἀφίξει του ἐμυοῦσε τοὺς διδασκάλους, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς προκρίτους. Ἐσχημάτιζε δι' αὐτῶν ἐπιτροπὰς καὶ ἀνέπτυσσεν εἰς τὰ μέλη των τὸ πρόγραμμα καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας των.

Ἐσυνέχιζε μὲ πᾶσαν δραστηριότητα τὴν ἐργασίαν του μέχρις ὅτου

---

1. Ἄλλοι δράσαντες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀναφέρονται καὶ οἱ ἀκόλουθοι: Ματλῆς καὶ Τσορμπατζόγλου, διερμηνεῖς τοῦ προξενείου Ἀδριανουπόλεως, Κλεῖτος, ὑπίλαρχος, ἐμφανιζόμενος ὡς γραμματεὺς τοῦ προξενείου Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ Νταῆς, ἐμφανιζόμενος ὡς πράκτωρ τῆς ἀσφαλιστικῆς ἑταιρίας «Ἀμοιβαία» καὶ Ξάνθος εἰς τὰ Μάλγαρα.

Ὁ συνταξιοῦχος διδάσκαλος Γ. Γιαννακάκης εἰς σχετικὸν ἱστόρημα ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περιπέτειαι τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ» (ἔκδ. Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν) ἀναφέρει διὰ τὰ Μάλγαρα τὸν Λαδακάκον (ψευδ. Ἀντωνίου) καὶ διὰ τὴν Ραιδεστὸν τὸν Πανουσόπουλον (ψευδ. Βασίλειος Γεωργίου). Ὁ Στ. Γονατᾶς ἀναφέρεται ἐσφαλμένως μὲ τὸ ψευδώνυμον Σωτηρίου. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν, τὴν ὁποίαν ἔκσμεν ὁ Στ. Γονατᾶς πρὸς τὸν γράφοντα τὸ παρόν, ἡ συνάντησις ἔγινεν εἰς τὸ τότε Δεδεαγὰτς (Ἀλεξανδρούπολιν) καὶ ὄχι εἰς τὸ Οὔζοὺν-Κιοπρού (Μακρὰν Γέφυραν). Εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔγινε συνάντησις εἰς τὸ Οὔζοὺν Κιοπρού, διότι αὕτη θὰ προεκάλει τὴν περιέργειαν καὶ τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων. Τοὐναντίον ἡ συνάντησις εἰς τὸ Δεδεαγὰτς ἦτο ἐνδεδειγμένη, διότι ἡ πόλις αὐτὴ διενήργει διεθνὲς λιμενικὸν ἐμπόριον καὶ συναντήσεις ἐκεῖ ξένων ἦσαν πολὺ συχναὶ καὶ δικαιολογημέναι.

κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1908 ἐκηρύχθη εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ Σύνταγμα. Ἐπέστρεψε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ λάβῃ νέον προσανατολισμόν. Ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Παναγιώτη Σπηλιάδη, ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ, δὲν ἐπέστρεψε πλέον εἰς τὴν Θράκην.

*
* *

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1908 ἱδρύθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ «Πολιτικὴ Ὀργάνωσις» ὑπὸ τὸν Ἴωνα Δραγούμην καὶ τὸν Ἀθ. Σουλιώτη Νικολαΐδην [1]. Ἡ ὀργάνωσις αὐτή, συσταθεῖσα κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ παρομοίας ὀργανώσεως διὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων, ἐτέθη μετὰ τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας μετάθεσιν τοῦ Ἴωνος Δραγούμη ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀθ. Σουλιώτη Νικολαΐδη. Ἀνέλαβε τὸν ὅλον ἐθνικὸν ἀγῶνα τῆς Θράκης καὶ τὸν διηύθυνε διὰ τῶν ἐπιτροπῶν (ἢ κομιτάτων), αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς θρακικὰς πολιτείας, μικρὰς καὶ μεγάλας.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1908 ἀνεκηρύχθη τὸ τουρκικὸν σύνταγμα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐκρίθη εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς συνεπάγον νέαν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῶν Τούρκων—πολιτικὴν συναδελφώσεως. Ἀλλὰ κατόπιν τῆς ἀνθελληνικῆς δράσεως τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου ἔγινεν ἀμέσως ἀντιληπτὸν ὅτι τὸ τουρκικὸν σύνταγμα δὲν προοιωνίζετο καμμίαν οὐσιώδη μεταβολὴν εὐνοοῦσαν τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Τουρκίας. Διὰ τοῦτο τὸ ἐν Ἀθήναις Μακεδονικὸν Κομιτᾶτον, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Δημ. Καλαποθάκη, διευθυντοῦ τῆς Ἐφημερίδος «Ἐμπρὸς» καὶ διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ, ἀπεφάσισε τὴν συνέχισιν τοῦ ἀλυτρωτικοῦ ἀγῶνος. Τὸ Θρακικὸν τμῆμα του, μόλις προσφάτως ἱδρυθέν, ἀνετέθη εἰς τὸν Στυλιανὸν Γονατᾶν.

3. *Ἡ ἀποστολὴ ὅπλων*

Ἤρχισεν ἀμέσως τοῦτο τὴν ἀποστολὴν ὅπλων εἰς τὴν Θράκην. Ὁ ἐξοπλισμὸς τῆς Θράκης παρουσιάζετο τότε πολὺ δύσκολος. Ἀλλ' ὅλοι οἱ ἀγωνισταὶ ἦσαν προικισμένοι μὲ μεγάλην τόλμην καὶ ἀψηφοῦσαν κάθε κίνδυνον. Ἕνα ἀντιτορπίλλικὸν ἔφερε τὰ ὅπλα εἰς τὴν Σκόπελον. Ἱστιοφόρα τὰ παρελάμβανον κατόπιν ἀπ' ἐκεῖ καὶ τὰ μετέφεραν εἰς μίαν θρακικὴν ἀκτήν, εἰς τὴν Μάκρην, πλησίον τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως. Τὰ παράχωναν μέσα εἰς τὴν ἄμμον καὶ τὰ ἐγκατέλειπαν. Μεμυημένοι Θρᾷκες ἤρχοντο ἔπειτα εἰς τὴν ἀκτήν, ἀνεσκάλευαν τὴν ἄμμον καὶ παρελάμβανον τὰ ὅπλα. Ἔτσι ἐνηργεῖτο ὁ ἐφοδιασμὸς τῆς Θράκης εἰς ὅπλα.

---

1. Βλ. λεπτομερείας τῆς κινήσεως αὐτῆς εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀντωνίου Χαμουδοπούλου, δημοσιογράφου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἑλληνισμὸς καὶ Νεότουρκοι, Θεσσαλονίκη, 1926» καὶ «Ἡ νεωτέρα Φιλικὴ Ἑταιρία, Ἀθῆναι, 1946».

4. *Ἡ δρᾶσις τοῦ Γεωργίου Κονδύλη*

Ὁ Γεώργιος Κονδύλης, ἐπιλοχίας τότε, ἐπέδειξεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην μίαν ἀσυνήθη ἐπαναστατικὴν δραστηριότητα. Ἐνεφανίσθη ἀκόμη ἀπὸ τὸ 1905 εἰς τὴν Ἀγαθούπολιν τῆς Μαύρης Θαλάσσης (τότε τουρκικὴν καὶ σήμερον βουλγαρικὴν) ὡς πράκτωρ κονιὰκ Καμπᾶ. Ἦλθεν εἰς τὸ βουλγαροτουρκικὸν αὐτὸ μεταίχμιον διὰ νὰ ἐρευνήση τὸ πεδίον καὶ εἰς τὰ δύο κράτη, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ δράση ἐπαναστατικῶς. Συνελήφθη ὅμως ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἀπέδειξε τότε ὅτι ἦταν πράκτωρ κονιὰκ καὶ ἀπελύθη.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του μὲ τὸ πλαστὸν ὄνομα Νικόλαος Ζάγκας εἰς τὰ δύο χωρία Γιάτρος (Ἰατρὸς) καὶ Σοργὰς ἢ Ὀργὰς (Ὀργυιαί). Τὴν φορὰν αὐτὴν ὡς φανερὸς ἐπαγγελματίας ἦταν διδάσκαλος. Ἐν τῇ πράξει ὅμως ἦταν κατηχητὴς καὶ ἐμπνευστὴς ἐπαναστατικῆς δράσεως παντοῦ ὅπου ἐπήγαινε. Ἔκαμνε τὴν νύκτα ταχείας μετακινήσεις—εἰς τὸν Σκοπόν, εἰς τὴν Γένναν, εἰς τὴν Βιζύην, εἰς τὸ Σαμακόβι καὶ εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Εἶχε συνεννοήσεις μὲ ἄλλους ἐργάτας τοῦ ἰδίου ἀγῶνος —τὸν Δημήτριον Τουρπῆν, ἐπιλοχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ «διδάσκαλον» εἰς τὸ χωρίον Γιαντζικλάρ, πλησίον τῆς Γέννας, τὸν ὑπίλαρχον Κλεῖτον τοῦ προξενείου Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ τὸν ἰατρὸν Κύρκον Κύρκου τῆς περιφερείας Βιζύης. Ἔδιδε διαταγὰς καὶ ὁδηγίας καὶ κατηύθυνε τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν περιφέρειαν Βιζύης.

5. *Ἡ ἔνοπλος ὀργάνωσις τοῦ ἀγῶνος*

Ὠργάνωσεν ἔνοπλον σῶμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν του, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἔχη ὁ ἴδιος ἔνοπλον δρᾶσιν. Ὡς ὑπαρχηγοὶ τοῦ σώματός του, τρόπον τινὰ πρωτοπαλίκαρά του, ἦσαν ὁ Δημ. Μανωλόπουλος ἀπὸ τὸ γειτονικὸν Ξηροχῶρι (Κουρούντερε), ὁ Ἀριστείδης Κωνσταντίνου ἀπὸ τὸ Κρυόνερον τῆς Βιζύης ὁ Θεόδ. Ἀμπατζῆς ἀπὸ τὴν Βιζύην καὶ ὁ Κ. Κουτσουκῆς, δρῶν εἰς τὴν περιοχὴν Σαμακοβίου.

Αἱ δύο πρῶται ὁμάδες ἦσαν βραχύβιοι καὶ δὲν ἔδωκαν πολλὰ δείγματα δράσεως, τὰ ὁποῖα νὰ ἐνθυμοῦνται σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνατ. Θράκης. Ἴσως νὰ συνεχωνεύθησαν. Ἀλλ' αἱ δύο τελευταῖαι ὁμάδες ἐσημείωσαν πολὺ ἐνεργὸν καὶ εὐρεῖαν δρᾶσιν καὶ ἰδίως ἡ ὁμὰς τοῦ Θεοδ. Ἀμπατζῆ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισεν ἀργότερον τὴν ὁμάδα Θεοδώρου Ἀμπατζῆ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρχηγοῦ της δι' ἐπισήμου ἐγγράφου [1].

1. Ἰδοὺ τί ἀναφέρει τὸ ἔγγραφον τοῦτο, πλαισιωμένον καὶ κρεμασμένον εἰς τὸ σπίτι τοῦ ὁμαδάρχου, ὁ ὁποῖος διαμένει τώρα εἰς τὴν Σίνδον :

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἀπονέμεται τὸ ἀναμνηστικὸν μετάλλιον Μακεδονικοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν ἰδιώτην Ἀμπατζῆν Θεόδωρον τοῦ Ἰωάννου διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀγῶνα

Διατί ὅμως εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀναφέρεται «Μακεδονικὸς ἀγών», ἀφοῦ ὁ Θρᾷξ ὁμαδάρχης εἰργάσθη εἰς τὴν πατρίδα του Θράκην ; Διότι δὲν ὑπῆρχε μετάλλιον Θρακικοῦ ἀγῶνος καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του παρέστη ἀνάγκη νὰ τοῦ ἀπονεμηθῇ τὸ μακεδονικὸν μετάλλιον.

Ἀλλ' ὁ Θρακικὸς ἀγών, μολονότι δὲν ἔλαβε τὰς διαστάσεις τοῦ Μακεδονικοῦ, δὲν ἦτο ἀνύπαρκτος ἢ μικρᾶς σημασίας. Ἐξετυλίχθη μὲν μὲ ὀλίγους ἄνδρας, ἀλλ' εἰς εὐρεῖαν περιφέρειαν—εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Ἐπέτυχε ν' ἀναπτερώση τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων κατοίκων καὶ ἰδίως τῆς ὑπαίθρου καὶ νὰ ἐξοντώση σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς βουλγαρικὰς ὁμάδας, αἱ ὁποῖαι, ἀνενόχλητοι, εἰργάζοντο διὰ τοὺς σκοπούς των. Περὶ τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ δὲν ἐγράφη ἕως τώρα σχεδὸν τίποτε. Παρεμπίπτουσαι καὶ συνοπτικαὶ φράσεις τὸν μνημονεύουν κάποτε εἰς διάφορα δημοσιεύματα. Ἀλλὰ μία συνολικὴ εἰκών του, ἔστω καὶ εἰς γενικὰς γραμμάς, δὲν ἐδόθη ποτέ. Καὶ ὅμως εἶναι δίκαιον νὰ μὴ μένῃ ὑπὸ τὸ μόδιον ἡ ἐθνικὴ αὕτη προσπάθεια. Δι' αὐτὸ ἐπιχειρεῖται ἡ ἐμφάνισίς της ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ «Ἀρχείου Θράκης» εἰς μίαν ἀλληλουχίαν κατὰ τὰ κύρια σημεῖα της.

6. *Τὰ Ἑλληνικὰ Κομιτᾶτα*

Ὡς ἐλέχθη προηγουμένως, εἰς ὅλας τὰς σπουδαίας πολιτείας συνεστήθησαν ἐπιτροπαὶ (κομιτᾶτα). Εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας προϊστάμενος τοῦ κομιτάτου ἦτο ὁ μνημονευθεὶς προηγουμένως ὑπίλαρχος Κλεῖτος (βλ. σελ. 194 σημ. 1), ἔχων ὡς βοηθόν του τὸν ἀξιωματικὸν Νταῆν. Τὸ κομιτᾶτον τοῦτο διὰ Σαρανταεκκλησιωτῶν πατριωτῶν, οἱ ὁποῖοι μετεῖχον ἐνθέρμως τοῦ ἀγῶνος, περισυνέλεξεν δι' ἐράνου διὰ τὴν εὐόδωσίν του πολλὰς χιλιάδας χρυσῶν τουρκικῶν λιρῶν.

Εἰς τὸ Σαμακόβι, τὴν πλησιεστέραν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν μεγάλην ἑλληνικὴν κωμόπολιν ὁ ἐκεῖ ἰατρὸς Κύρκος Κ. Κύρκου προΐστατο τοῦ κομιτάτου, ἔχων ὡς βοηθόν του τὸν πρόκριτον Περικλῆ Κιακίδην. Εὑρισκόμενος εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀγῶνος εἶχε ν' ἀντιπαλαίση κατὰ φοβερῶν ἐχθρῶν, ὁποῖοι ἦταν οἱ Σισμάνωφ καὶ Ντίκωφ, ἀρχικομιτατζῆδες τοῦ ἰσχυροῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου, δρῶντες εἰς τὰς ὀρεινὰς περιφερείας Βιζύης καὶ Σαμακοβίου. Ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Γεωργίου Κονδύλη ὠργάνωσε τὴν ἀντίστασιν τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποίαν λόγῳ τῆς κοινότητος τοῦ κινδύνου ἀπεδέχοντο καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαί, μὲ τὰς ὁποίας εἶχε τότε πολὺ καλὰς σχέσεις. Ἐπέτυχεν οὕτω ν' ἀπομακρύνη τὸν κίνδυνον τῆς βουλγαρικῆς

τοῦτον, δι' ἃ; ἐνεγράφη εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῶν Μακεδόνων 1903—1909 εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὁμαδαρχῶν ὑπ' αὐξ. ἀρ. πίνακος 2.

Ἀθῆναι 21 Σεπτεμβρίου 1932

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ΑΛ. ΖΑΪΜΗΣ

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Γ. ΚΑΤΕΧΑΚΗΣ»

διεισδύσεως, διαθέτων πρὸς τοῦτο ἀνταρτικὴν ὁμάδα ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Ξηροχωρίου (Κουρούντερε) Κουτσουκῆν.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος (1908) διωχθεὶς ὑπὸ Νεοτούρκων, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Τότε εἰς γενομένας τουρκικὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, μολονότι ἀπών, ὑπεδείχθη διὰ τὴν ὑπέροχον ἐθνικὴν δρᾶσιν του. Ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλβετίας κατόπιν τῆς ἀμνηστεύσεως τῶν πολιτικῶν ἀδικημάτων, ἐκινήθη πρὸς ὅλας τὰς ἐνδεδειγμένας κατευθύνσεις διὰ νὰ περισώσῃ τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς του, ἔχων ὡς γραμματέα του τὸν Ἰωάννην Καπίστραν, μετέπειτα ἰατρόν. Κατὰ τὸν πρῶτον βαλκανικὸν πόλεμον προεφύλαξε τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ἀπὸ τὴν ὀργὴν τῶν Νεοτούρκων. Ἔπειτα, ὅταν ἡ περιοχὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐπέτυχε νὰ παραμείνουν ἐκεῖ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαί. Ὁ ἴδιος τὰς ἐπροστάτευσε. Καὶ ὕστερον μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς περιοχῆς ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, οὗτοι ἀφῆκαν ἀνενοχλήτους τοὺς Ἕλληνας, ὡς προστατευθέντες ὑπ' αὐτῶν.

Καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς ἐθνικῆς δράσεώς του ἐτήρει συχνὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει «Πολιτικὴν Ὀργάνωσιν» καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Πρεσβείαν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου βαλκανικοῦ πολέμου ἀπηύθυνε διαμαρτυρίαν εἰς τὴν Διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου κατὰ τῆς μελετωμένης τότε προσαρτήσεως τῆς Θράκης εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὁ Κύρκος εἶχε καὶ μεγάλην κοινωνικὴν καὶ φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν. Εἰργάζετο εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας ἄνευ ἀμοιβῆς. Μετὰ τὸν δεύτερον βαλκανικὸν πόλεμον, ὁπότε ἐσημειώθη ἐξανθηματικὸς τύφος εἰς τὴν περιοχήν, μετέβαινε παντοῦ ὅπου ἐκαλεῖτο, ἐκτελῶν ἀκόμη καὶ χρέη νοσοκόμου. Οὕτω προσεβλήθη καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἀπέθανε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1914, θῦμα τοῦ καθήκοντος. Καὶ εἰς τὰς ἄλλας μεγάλας θρακικὰς πολιτείας ἱδρύθησαν καὶ ἔδρων ἑλληνικὰ κομιτᾶτα. Πάντα ταῦτα εὑρίσκοντο εἰς συχνὰς συνεννοήσεις μὲ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει «Πολιτικὴν Ὀργάνωσιν», ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον κατευθύνσεις.

7. *Ἀνταρτικὴ δρᾶσις*

Ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζῆς ἐκρίθη ἀπὸ τοὺς ὀργανωτὰς τοῦ ἀγῶνος ὡς ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν ἀρχηγίαν ὡς χεροδύναμος, ἀνθεκτικὸς εἰς τὰς κακουχίας, ἀστραφτερὸ μάτι, ἐπιβλητικὸν παράστημα, γνώστης ὅλων τῶν λημεριῶν, ὀλίγον γραμματισμένος (τὰ περισσότερα γράμματα θὰ τὸν ἔκαμναν ἴσως διστακτικὸν) καὶ φλογερὴ καρδιά, εἶχεν ὅλα τὰ προσόντα διὰ νὰ κινῆται εἰς τὴν περιοχὴν μὲ πρωτοβουλίαν καὶ νὰ δημιουργῇ καταστάσεις εὐνοϊκὰς διὰ τὴν πορείαν τοῦ ἀγῶνος.

Ἔλαβεν ὁμόφωνον ἐντολὴν τὸ 1908 καὶ ἀμέσως ἐσχημάτισε τὴν ὁμάδα του ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν. Αὐτοὺς εἶχεν ὡς μονίμους συντρόφους του. Ἀλλ' ὅταν παρίστατο ἀνάγκη, ἐκαλοῦσε καὶ ἐλάμβανεν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὰ θρακικὰ χωριά.

8. *Ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ μεταφορὰ ὅπλων*

Ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν ἀνταρτῶν ἦτο τὸ μεγαλύτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶχε ν' ἀντιμετωπίση ἡ ὀργάνωσις τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ἡ μεταφορὰ τῶν ὅπλων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παρουσίαζε προφανεῖς μεγάλους κινδύνους. Αἱ ἀποστάσεις ἦσαν πράγματι μεγάλαι καὶ συχνὸς ἔλεγχος ἠσκεῖτο εἰς τὰ μεταφορικὰ μέσα. Καὶ ὅμως ἦτο ἀνάγκη νὰ εὑρεθοῦν ὅπλα διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τῆς ὁμάδος, ἐφόσον μάλιστα οἱ Βούλγαροι, ἐπικοινωνοῦντες σχεδὸν ἀνενόχλητοι μὲ τὸν τόπον των, δὲν ἀντίκρυζαν ποτὲ καμμίαν δυσκολίαν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Καὶ τὰ ὅπλα ὄντως εὑρέθησαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀντάρτας καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν προορισμόν των.

Ἀλλ' ὑπῆρξαν πολὺ περίεργοι καὶ κάποτε δραματικαὶ αἱ περιπέτειαι τῆς μεταφορᾶς των. Μίαν φορὰν ἔξαφνα, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδος εὑρισκόμενος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἠγόρασε τέσσερα μάνλιχερ-σενάουερ καὶ τ' ἀπέστειλε διὰ τὴν Θράκην. Τὰ ὅπλα αὐτὰ συνεργίᾳ καὶ τῶν προξενικῶν ἀρχῶν Ἀλεξανδρουπόλεως (τότε Δεδεαγὰτς) καὶ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (πρόξενος τοῦ πρώτου ἦτο τότε ὁ Κίμων Διαμαντόπουλος καὶ τοῦ δευτέρου ὁ Κ. Ντάσος) μετεκομίσθησαν διαφοροτρόπως ἀπὸ τὴν Σκόπελον ὅπου ἦτο ἡ ἀποθήκη καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Σεϋντιλὲρ—Τσιφλίκιοϊ (γραμμὴ Ἀδριανουπόλεως—Κωνσταντινουπόλεως), κρυμμένα μέσα εἰς ἕνα κιβώτιον σαπουνιῶν μὲ ἀποστολέα Μεχμὲτ καὶ παραλήπτην Ἀχμέτ. Προωρίζοντο διὰ τὴν περιφέρειαν Βιζύης. Ὁ μητροπολίτης Βιζύης Ἄνθιμος ἔστειλε τότε μήνυμα εἰς τὸν σταθμάρχην Διομήδη Ἰατρόπουλον λέγον : «Ἅμα ἔλθη τὸ κιβώτιον, νὰ εἰδοποιήσης τὸν Κονδύλην νὰ στείλη ἄνθρωπον διὰ τὴν παραλαβήν των». Τὸ κιβώτιον ἐτοποθετήθη ἀμέσως εἰς τὴν ἀποθήκην καὶ εἰδοποιήθη ὁ Κονδύλης. Ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε : «Ὅπως ἐσεῖς τὰ ἐκάνατε, νὰ τὰ ξεμπερδέψετε τώρα». Ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος εἰδοποιήθη ἐκ νέου. Καὶ ἔστειλεν . . . ἕνα Τοῦρκον, ὁ ὁποῖος τὰ παρέλαβε. Ἐν τέλει ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδος ἔγινε κάτοχος τῶν ὅπλων εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας.

9. *Δύο μεγάλαι δίκαι*

Ἡ μεταφορὰ ὅμως ἐννέα ὅπλων δὲν εἶχε τὴν ἰδίαν τύχην. Ἀπεκαλύφθη καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν κατὰ τὸ 1909 εἰς μίαν μεγάλην δίκην· τὰ ὅπλα μετεφέρθησαν μὲ μουλάρια εἰς τὸ Οὐζοὺν-Κιοπροῦ ἢ τὸ Κουλελὶ-Μπουργκὰς (τὸ σημερινὸν Πύθιον). Ἐκεῖ ἐτοποθετήθησαν εἰς κιβώτια. Καὶ ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθοῦν διὰ τῆς σιδηροδρομικῆς ὁδοῦ εἰς τὸ Μπαμπᾶ-Ἐσκὶ ἀπὸ ὅπου θὰ παρελαμβάνοντο διὰ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν φόρτωσιν ὅμως εἰς τὸν σταθμὸν ἔσπασεν ἕνα κιβώτιον καὶ τὰ ὅπλα ἐφανερώθησαν. Τοῦτο ἔγινεν ἀντιληπτὸν εἰς τοὺς Τούρκους σκοπούς, οἱ ὁποῖοι εἰδοποίησαν ἀμέσως τὸν προϊστάμενον ἀξιωματικόν των Γιουσούφ. Αὐτὸς διέταξε τότε

τὴν ἐνέργειαν ἐρεύνης. Ἔτσι συνελήφθησαν πολλοὶ κάτοικοι τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, τοῦ Οὐζοὺν Κιοπροῦ, τοῦ Μπαμπᾶ-Ἐσκί, τῶν Μαλγάρων, τοῦ Κιουπλίου καὶ τοῦ Ντεβετζήκιοϊ. Οἱ συλληφθέντες ἦσαν 60 περίπου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Χρ. Ἀργυρόπουλος, παραλήπτης τῶν ὅπλων, Κυριάκος Ἀργυρόπουλος (ἀπαλλαγεὶς μετ' ὀλίγον λόγῳ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας του) καὶ ἄλλοι.

Ἔμειναν οὗτοι προφυλακισμένοι ἐννέα μῆνας εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ὅπου διεξήχθη ἡ δίκη. Πρόεδρος τοῦ κακουργιοδικείου ἦτο Τοῦρκος. Κατεῖχον ὅμως τὴν ἕδραν του ὡς δικασταὶ καὶ δύο Ἕλληνες, οἱ πάεδροι Ἀλέξανδρος Σεραφεντίνογλου καὶ Ἰορδάνης.

Οἱ κατηγορούμενοι διὰ τὴν ὑπεράσπισίν των προσέλαβον τοὺς καλυτέρους δικηγόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων τοὺς Ἀδριανουπολίτας Καλλίαν καὶ Ἀλεξιάδην, τὸν ἐλθόντα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Βλαδίμηρον Μιρμίρογλου καὶ τοὺς Τούρκους Χασὰν-Ταχσὶν καὶ Σερὲφ μπέην (μετέπειτα ἀντιπρόεδρον τῆς Τουρκικῆς Βουλῆς).

Κατὰ τὴν δίκην προσῆλθον 120 μάρτυρες. Ἐκ τῶν καταθέσεων τῶν μαρτύρων κατηγορίας προέκυψεν ἀρκετὰ σαφῶς ὅτι τὰ ὅπλα ἀπεστέλλοντο ἐξ Ἑλλάδος δι' ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Κατὰ τὴν διαδικασίαν πράγματι ἀπεδείχθη τὸ κατασχεθὲν καταστατικὸν τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργανώσεως «Ἀδελφια», ἡ ὁποία προέτρεπε τοὺς Ἕλληνας νὰ προμηθευθοῦν ὅπλα, ἐνῶ συγχρόνως τοὺς ἐβεβαίωνεν ὅτι συντόμως θὰ ἐπήρχετο συνεννόησις μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν διὰ τὴν ἀπόσεισιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Μάρτυρές τινες ἔφθασαν νὰ κατηγορήσουν τοὺς Ἕλληνας προξένους Ἀδριανουπόλεως καὶ Σαράντα Ἐκκλησιῶν ὡς μεσολαβήσαντας διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ὅπλων καὶ τὸν δι' αὐτῶν ἐξοπλισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία ἀπέληξε πολὺ δυσμενὴς διὰ τοὺς κατηγορουμένους.

Οἱ συνήγοροι ἔπειτα ἠγόρευσαν ἐπὶ διήμερον. Ἐπροσπάθησαν ν' ἀποσείσουν τὴν κατηγορίαν, στηριζόμενοι εἰς τὰς ἀντιφάσεις μερικῶν καταθέσεων. Ἀλλ' ἡ ἀγόρευσις τοῦ Τούρκου συνηγόρου Χασὰν Ταχσὶν ἔκαμε τὴν πλέον ζωηρὰν ἐντύπωσιν. «Τὸ πρᾶγμα, εἶπε μεταξὺ ἄλλων, θὰ ἦτο νοητὸν διὰ τοὺς Βουλγάρους. Εἴμεθα τόσον κοντὰ μὲ τὴν Βουλγαρίαν! Ἡ φωνή μου εἶναι πράγματι ἀκουστὴ ἕως εἰς τὰ βουλγαρικὰ σύνορα! Ἀλλ' ἐδῶ πρόκειται περὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων. Διότι τὸ νὰ φαντάζωνται ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ προσαρτήσουν τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην εἰς τὴν τόσον μακρινὴν Ἑλλάδα, τί ἄλλο ἐσήμαινε παρὰ ὅτι πάσχουν ἀπὸ μεγάλην βλακείαν».

Ὑπεστήριξεν ἔπειτα ὅτι ἡ μεταφορὰ τῶν ὅπλων εἶχεν ἁπλῶς ἐμπορικοὺς σκοποὺς καὶ ὅτι ἦτο ἔργον κερδοσκόπων καὶ ὄχι ἐπαναστατῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐπετέθη ἐν τέλει κατὰ τοῦ εἰσαγγελέως, ζητήσας ὅπως οὗτος λόγῳ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς κατηγορίας περιορισθῇ εἰς οὐδέτερον ρόλον. Κατὰ τὴν διάσκεψιν τοῦ δικαστηρίου ὁ Τοῦρκος πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἔδωκε καταδικαστικὴν ψῆφον. Ἀλλ' οἱ δύο Ἕλληνες δικασταί, ἐπικα-

λούμενοι τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Τούρκου συνηγόρου Χασὰν Ταχσίν, ὑπεστήριξαν τὴν ἀθώωσιν τῶν κατηγορουμένων. Καὶ ἡ ἀπόφασις οὕτως ἐξεδόθη ἀθωωτική.

Ὅταν αὕτη ἀνεγνώσθη, εἰς τὸ ἀκροατήριον ἐσημειώθη πολὺς ζωηρὸς θόρυβος, προκληθεὶς ἀπὸ ἀντιφρονοῦντας Τούρκους, ἰδίως Νεοτούρκους. Ἀλλ' ἐν τέλει ἐπεβλήθη ἡ τάξις. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ἐδόθη μέγα γεῦμα εἰς τὸν «Φιλολογικὸν Σύλλογον» τῆς Ἀδριανουπόλεως μὲ τὴν συμμετοχὴν καὶ τῶν Τούρκων δικηγόρων.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ δικαστὴς Ἰορδάνης μετετίθετο εἰς τὴν Ἄγκυραν. Τὸ δὲ Ἀκυρωτικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκύρωσε διὰ λόγους παραβιάσεως τοῦ νόμου τὴν ἀθωωτικὴν ἀπόφασιν τοῦ κακουργιοδικείου Ἀδριανουπόλεως. Ἀλλ' ἡ ἀκύρωσις αὕτη κατὰ τὴν τουρκικὴν δικονομίαν δὲν συνεπῆγε συγχρόνως καὶ τὴν ἐκ νέου ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως. Οἱ κατηγορούμενοι οὕτως παρέμεναν ἐλεύθεροι. Πάντως ὅμως οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐφρόντισαν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

*
* *

Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἔγινεν ἀντιληπτὴ εἰς τοὺς Τούρκους ἡ ὕπαρξις τῶν ἑλληνικῶν κομιτάτων, τὰ ὁποῖα ἔδρων εἰς τὴν Θράκην. Καὶ προέβησαν οὗτοι εἰς συλλήψεις πολλῶν μελῶν των. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀναστάσιος Χατζηγιάννης, Περικλῆς Χατζηπαρασκευᾶς, Κυριαζῆς Νίκογλου, ὁ ἐκ Σκεπαστοῦ Ἀλέξανδρος (ἢ Λέκας) Λογοθετίδης, ἀρκετὰ μέλη τῶν τοπικῶν κομιτάτων καὶ πολλοὶ χωρικοί. Ὁ Φλῶρος Φλωρίδης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Χατζῆ Σταύρου, πρόκριτοι τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, μέλη τοῦ κομιτάτου, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν, προειδοποιηθέντες. Αἱ τελευταῖαι αὗται συλλήψεις ἐδημιούργησαν εἰς ἄλλους τὴν ὑποψίαν καὶ εἰς ἄλλους τὴν βεβαιότητα ὅτι ὠφείλοντο εἰς προδοσίαν τοῦ κλητῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ προξενείου Σαράντα Ἐκκλησιῶν Γιώργη. Περὶ τούτου διεδόθη καὶ ἡ ἀκόλουθος φήμη : Διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς καταγγελίας του, ἐν συνοδείᾳ Τούρκων χωροφυλάκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ διοικητὴς τῆς χωροφυλακῆς Σαράντα Ἐκκλησιῶν, μετέβη εἰς διαφόρους μικρὰς πολιτείας καὶ χωρία τῆς περιφερείας. Μόλις ἔφθανε τὴν νύκτα, ἐσφύριζε κατὰ τὸ συμπεφωνημένον μυστικὸν σύνθημα. Τότε ἀνύποπτοι παρουσιάζοντο ἔνοπλοι οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου καὶ συνελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων ἐκεῖ Τούρκων. Ὁ κλητὴρ οὗτος γενόμενος οὕτως ὕποπτος, ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος. Καὶ δι' αὐτὸ ἐξετελέσθη ὑπὸ τῆς μυστικῆς ὀργανώσεως.

Οἱ κατηγορούμενοι οὗτοι ἐδικάσθησαν εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ ἠθωώθησαν [1].

1. Χαρακτηριστικὸν τῆς εὐστροφίας, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Θρᾷκες κατώρθωσαν νὰ ἐκφεύγουν ἀπὸ τὰ δίκτυα τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης, εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισό-

10. *Ἡ δρᾶσις τῆς ὁμάδος Ἀμπατζῆ*

Ἡ ὁμὰς τοῦ Θεοδώρου Ἀμπατζῆ περιέτρεχε τὴν περιφέρειαν Βιζύης, ἀναζητοῦσα Βουλγάρους κομιτατζῆδες, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν νὰ διαθέτουν ἐκεῖ περὶ τὰς ἑπτὰ συμμορίας. Ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν της εἰς πολιτείας μικρὰς καὶ μεγάλας. Ὁσάκις τὸ ἔκρινεν εὔλογον, καθιστοῦσε γνωστὴν τὴν παρουσίαν της εἰς τοὺς μουχτάρηδες καὶ τοὺς δημογέροντας. Ἔκαμνεν ἔργον κατηχητικὸν εἰς ὅλους τοὺς Θρᾶκας, τοὺς ὁποίους ἔκρινε καταλλήλους δι' ἐθνικὴν δρᾶσιν. Τοὺς ὥρκιζεν ὅτι θὰ ἦσαν ἕτοιμοι ν' ἀγωνισθοῦν κατὰ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου. Ἐπετύγχανε τὴν μεταστροφὴν τῶν ἐθνικῶν συνειδήσεων ἐκεῖ ὅπου, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου, ἐφαίνοντο αὗται κλονισμέναι. Ἔδινε παντοῦ θάρρος.

Ἡ ὁμὰς ἐσημείωσε τὴν παρουσίαν της εἰς ὅλην τὴν βόρειον καὶ τὴν βορειοανατολικὴν περιοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὅπου ὁ βουλγαρικὸς κίνδυνος ἐπεκρέματο ἰδιαίτερα σοβαρός. Πράγματι ἐκ τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν δυὸ μεγάλαι ἐκινοῦντο τότε μὲ πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς τὴν περιοχήν. Ἡ μία διετέλει ὑπὸ τὸν ἀρχικομιτατζῆν Σισμάνωφ καὶ εἶχεν ὡς κέντρον της τὰ Πινακά. Καὶ ἡ ἄλλη διετέλει ὑπὸ τὸν ἀρχικομιτατζῆν Ντίκωφ καὶ εἶχεν ὡς κέντρον της τὸν Μικρὸν Τύρναβον. Αἱ δύο αὗται συμμορίαι, ἐμφανιζόμεναι εἰς διαφόρους κωμοπόλεις, κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσουν πολλοὺς ὀπαδούς. Εἰς τὸ κέντρον Πινακά, ποὺ εἶχε τετρακοσίας βουλγαρικὰς οἰκογενείας, οἱ περισσότεροι κάτοικοι κατείχοντο ἀπὸ ἕνα ἀδιάλλακτον φανατισμόν, ἦσαν μυημένοι εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν καί, τὸ σπουδαιότερον, ἦσαν ὡπλισμένοι. Εἰς τὰς ἄλλας κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία ἡ βουλγαρικὴ ὀργάνωσις εἶχεν εἰσχωρήσει καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδούς. Εἰς τὰς κωμοπόλεις Γιάτρος, Γένναν, Μπουνὰρ Χισσάρ, Σαρακίναν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν καὶ πολλοὺς

διον, τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὀξείας κρίσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Τότε συνεκροτήθη ἐκεῖ συλλαλητήριον τῶν Τούρκων κατὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης. Μερικοὶ Ἕλληνες, θαμῶνες ἑνὸς καφενείου εἰς τὴν πλατεῖαν «Μπαΐρι», εὑρισκόμενοι πλησίον τοῦ συλλαλητηρίου, ἐφώναζον καὶ αὐτοὶ μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους : «Γκιριντὶ βερμέϊζ=δὲν δίνομεν τὴν Κρήτην» ! Ἀλλ' ἡ φωνή των καὶ ἡ στάσις των δὲν ἄφηναν καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἔσκωπτον τοὺς Τούρκους. Δι' αὐτὸ συνελήφθησαν καὶ ἐδικάσθησαν. Κατὰ τὴν δίκην ἐπενόησαν τὸ ἀκόλουθον ἀμυντικὸν σύστημα. Ἡμεῖς, εἶπαν, δὲν ἐφωνάζομεν καθόλου «Γκιριντὶ βερμέϊζ» ! Ἰδοὺ τί συνέβη : Εἰς τὴν παρέαν μας ὑπῆρχε μία λατέρνα, μὲ τὴν ὁποίαν διεσκεδάζαμεν. Ὁ ὀργανοπαίκτης εἰς μίαν στιγμὴν ἐπῆρε τὴν λατέρναν του διὰ νὰ φύγῃ. Τὸν παρεκαλέσαμεν καὶ ἐπεμείναμεν νὰ συνεχίσῃ τὸ παίξιμον. Ἀλλ' αὐτὸς ἐννοοῦσε νὰ ἀποχωρήσῃ. Τότε κάποιος ἀπὸ μᾶς ὁρμήσας ἐπῆρε τὸ κλειδὶ τῆς λατέρνας, χωρὶς τὸ ὁποῖον τὸ ὄργανον δὲν λειτουργεῖ. Ὁ ὀργανοπαίκτης τὸ ἐζητοῦσεν ἐπιμόνως. Καὶ ἐμεῖς ἐφωνάζαμεν τότε : «Κιλιντὶ βερμέϊζ»=δὲν δίνομεν τὸ κλειδί ! Ἡ ἠχητικὴ ὁμοιότης τῶν δύο λέξεων (Γκιρὶτ - Κιλὶτ) ἔπεισε τοὺς Τούρκους δικαστὰς καὶ οἱ σκῶπται Σαρανταεκκλησιῶται ἠθωώθησαν.

Ἕλληνας, οἱ Βούλγαροι εἶχαν ὑψωμένον τὸ κεφάλι, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τοὺς συμμορίτας των. Εἰς τὰς κωμοπόλεις Ρουμπεϊλῆ, ποὺ εἶχε φανατικοὺς Βουλγάρους, καὶ εἰς τὸν Μικρὸν Τύρναβον, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευεν ὡς κέντρον, ἐπεκράτει ἀκράδαντος ἡ πεποίθησις περὶ τῆς προσεχοῦς προσαρτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἔφθανε μονάχα οἱ Βούλγαροι τῆς Θράκης νὰ κινηθοῦν ἀμέσως καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Εἰς τὸ Σαμακόβι, τὸ ὁποῖον ἦταν ἑλληνικωτάτη κωμόπολις, ὑπῆρχαν ἐπίσης Βούλγαροι μεμυημένοι, ἐλάχιστοι, ὅμως, κατὰ τὸ πλεῖστον μισθωτοὶ βοσκοὶ τῶν Ἑλλήνων προκρίτων.

Οἱ Βούλγαροι λοιπὸν κομιτατζῆδες εἶχαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην πολὺν κόσμον, πιστὸν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν καὶ ἕτοιμον νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ διὰ τὸν ὅπλων. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰ χωριὰ ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς προκρίτους ν' ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ νὰ ἐγγραφοῦν ὡς ἐξαρχικοί. Τοὺς ἀπειλοῦσαν μὲ καταστροφὰς καὶ συγχρόνως τοὺς ἐβεβαίωναν ὅτι δὲν εἶχαν τίποτε νὰ φοβηθοῦν, ἐφόσον αὐτοὶ θὰ τοὺς ὑπεστήριζαν εἰς κάθε περίστασιν. Ἀρκετὰ χωριὰ ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἐδέχθησαν τὴν θρησκευτικὴν μετάστασίν των. Ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων ἡ πλησίον τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν κωμόπολις Κουγιοὺν - Ντερέ, ὡς κάτοχος ρεκὸρ ἀλλαξοπιστιῶν. Πράγματι ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν κομιτατζήδων ἐδήλωνε προσχώρησιν εἰς τὸν βουλγαρισμόν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἀπέσυρε τὴν δήλωσίν της.

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμὰς εἶχε νὰ περιφρουρήσῃ εὐρυτάτην περιφέρειαν, πολὺ εὐπαθῆ, ἐξ αἰτίας τῶν βουλγαρικῶν χωρίων της καὶ περιλαμβανομένην εἰς τὰ ἀκόλουθα ὅρια : τὴν Ἀγαθούπολιν (τότε τουρκικὴν καὶ σήμερον βουλγαρικήν), τὴν Νυάδα (τὴν Θυνίαν), τὴν Μήδειαν, τὴν Στράντζαν, τὴν Τυρολόην, τὸ Λουλέμπουργκαζ, τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ τὸ Σαμακόβι. Ἐντὸς τῆς περιφερείας αὐτῆς ὑπῆρχαν συμπαγεῖς ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν εἰς μικρὰς καὶ μεγάλας πολιτείας : τὸ Σοργὰς (ἡ παλαιοτέρα ὀνομασία του : Ὀργυιαί), τὸν Ἅη Γιάννη, τὸ Γιάτρος (Ἰατρός), τὶς Σοφίδες, τὸ Σκεπαστόν, τὸ Κρυόνερον, τὴν Βιζύην, τὴν Μαγκριώτισσα, τὸ Ἀχμὲτ Μπέη, τὴν Γένναν, τὸ Μπουνὰρ Χισάρ, τὸ Σαράϊ, τὸν Ἅη - Γιώργη, τὸ Τσακλί, τὴν Σαρακίνα καὶ τὸν Ἀσβουγᾶ.

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμὰς εἶχε μεγάλην εὐχέρειαν κινήσεων. Ἔχουσα εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω πολιτείας ὀπαδούς, ἐγίνετο δεκτὴ ὑπ' αὐτῶν μὲ ὅλας τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις καὶ μετετοπίζετο εὐκολώτατα ἀπὸ ἕνα μέρος ἕως εἰς τὸ ἀπώτατον σημεῖον τῆς περιφερείας.

Εἰργάζετο ἡμέραν καὶ νύκτα, διανύουσα μεγάλας ἀποστάσεις διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὸ ἔργον της. Σπανίως, καὶ μόνον ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης, ἤρχετο εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Σκοπός της ἦτο ἡ ἐξόντωσις

τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν κακοποιὸν δρᾶσιν των.

Ἡ ὁμὰς δὲν ἔπαυε νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες. Κατὰ τὸ 1909 ἐνήργησεν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ χωρίου Πινακά, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν ὡς ἀσφαλὲς ὁρμητήριόν των. Ἐξώντωσεν ἀρκετούς. Εὐθὺς ἔπειτα συνεκρούσθη μὲ μίαν βουλγαρικὴν συμμορίαν εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Σαμακοβίου, τὸν Μικρὸν Αἷμον. Καὶ ἐπέτυχε πλήρη καταστροφὴν τῆς συμμορίας. Ἐνήργησεν ἀκόμη μίαν σφοδρὰν ἐπίθεσιν ἐναντίον ἄλλης βουλγαρικῆς συμμορίας εἰς τὰ πέριξ τοῦ ἑλληνικοῦ χωρίου Κρυονερίου ὅπου εἶχε ληστευθῇ ὁ πρόκριτος Γέννας Πολυχρόνης Παπαδόπουλος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε καὶ πάλιν εὐνοϊκὸν διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Αἱ βουλγαρικαὶ συμμορίαι ἤρχισαν τότε νὰ περιμαζεύωνται καὶ νὰ παύουν νὰ παρενοχλοῦν τὰ ἑλληνικὰ χωρία. Κατ' οὐσίαν ἀπέμειναν μόνον αἱ μνημονευθεῖσαι ἀνωτέρω συμμορίαι τοῦ Σισμάνωφ καὶ τοῦ Ντίκωφ, περιορισθεῖσαι εἰς δρᾶσιν μόνον ἐντὸς τῆς ἀκτῖνος τῶν βουλγαροφώνων χωρίων.

11. *Ἐσωτερικαὶ διενέξεις*

Ἀλλ' ἡ ὁμὰς εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ καὶ ἑλληνικὰς διενέξεις. Μία ἀπὸ αὐτὰς συνετάραξε τὸ 1908 τὸν Θρακικὸν κόσμον μὲ τὸν τραγικὸν ἐπίλογόν της—τὸν φόνον τοῦ Δημητρίου Μπιμπίκη, πλουσίου καταστηματάρχου τοῦ Σκεπαστοῦ. Ἡ πρώτη αἰτία τοῦ δράματος ὑπῆρξε μιὰ κληρονομικὴ διένεξις τῶν οἰκογενειῶν Κωνσταντίνου Λογοθετίδου καὶ Ἰωάννου Λογοθετίδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος ὁ ἀδελφὸς τῆς χήρας Κωνσταντίνου Λογοθετίδου Σκεπαστιανὸς καταστηματάρχης Δημήτριος Μπιμπίκης καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξανδρος (ἢ Λέκας) Λογοθετίδης καὶ Δημήτριος Λογοθετίδης, τέκνα τοῦ Ἰωάννου Λογοθετίδου. Ὁ Δημήτριος Μπιμπίκης, ἐξοργισθείς, ὡς διεδόθη τότε, διότι ἡ ἑλληνικὴ ὁμὰς δὲν εὐνοοῦσε τὰ σχέδιά του, ἔκαμε τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς κινήσεως. Παρέδωκεν ἕνα κατάλογον προσώπων μεμυημένων εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι συνέλαβον ἀμέσως περὶ τὰ ἑξῆντα πρόσωπα εἰς τὴν Βιζύην καὶ εἰς ἄλλα μέρη. Ἡ διαταγὴ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ Δημητρίου Μπιμπίκη δὲν ἄργησε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς κινήσεως. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦτο εὔκολον. Ὁ Σκεπαστιανὸς καταστηματάρχης ἐφρουρεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἦταν ἁρματωμένος καὶ ὁ ἴδιος. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξοντώσεώς του πρὸς ἀποφυγὴν νέων ἀποκαλύψεων ὁλονὲν παρουσιάζετο μεγαλυτέρα. Τότε ἕνα μέλος τῆς ὁμάδος, νέος εἰκοσαετής, ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο. Ἐμπῆκεν εἰς τὸ καφενεῖον ὅπου εὑρίσκετο ὁ Δημήτριος Μπιμπίκης καὶ προτοῦ ἀντικρύσῃ οἱανδήποτε ἀντίστασιν, τὸν ἐσκότωσεν ἐνώπιον τῶν καταπτοηθέντων φρουρῶν του. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ γνωσθὲν τότε εἰς ὅλην τὴν περιφέρειαν, ἐσχολιάζετο ἐπὶ μῆνας καὶ ἔτη καὶ ἴσως καὶ σήμερα ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐπιζῶντας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Οἱ Τοῦρκοι, εἰς τοὺς ὁποίους τοῦτο ἔκαμε βαθεῖαν ἐντύπωσιν, κατετοπίσθησαν διὰ τῶν ἀνακρίσεών των ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἐθνικὸν κίνημα ἐστρέφετο κυρίως, ἂν ὄχι ἀποκλειστικῶς, κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διετήρησαν ὅμως κάποιαν ἐχθροπάθειαν ἐναντίον τῶν Ἀδελφῶν Λογοθετίδη καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1914, ὁπότε ἡ τότε τουρκικὴ Κυβέρνησις ἄρχισε τὰς διώξεις της κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, μετατοπίσασα τοὺς Ἕλληνας τῆς Βιζύης, οἱ Τοῦρκοι τῆς περιφερείας εὗρῆκαν εὐκαιρίαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν Δημ. Λογοθετίδην.

Ἀλλ' ὁ μεγαλύτερος ἆθλος τῆς ἑλληνικῆς ὁμάδος ἦταν ὁ φόνος τοῦ ἀρχικομιτατζῆ Σισμάνωφ, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία εἰς τὸ μέσον τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι ἐπίφοβος. Τὸ γενονὸς αὐτὸ παρουσιάσθη ἕως τώρα ὑπὸ διαφόρους ἐκδόσεις. Ἰδοὺ πῶς μοῦ τὸ ἀφηγήθη ὁ ἴδιος ὁ ἐκτελεστὴς τοῦ ἐγχειρήματος, Θεόδωρος Ἀμπατζῆς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδος ἀπολαμβάνων σήμερον τὴν ἤρεμον ζωὴν τοῦ οἰκογενειάρχου καὶ ἐπαγγελματίου εἰς τὴν Σίνδον Θεσσαλονίκης.

«Ἔτυχε νὰ βρεθῶ, μοῦ εἶπε, τὴν ἡμέρα ἐκείνη μαζὶ μὲ τοὺς συντρόφους μου στὸ χωριὸ Ἅη - Γιάννη. Ἡ ἐπιτροπή του, ποὺ παρεμόνευε, εἶδε τὸν Σισμάνωφ ξεκινημένο ἀπὸ τὴ Σαρακίνα μαζὶ μὲ δυὸ συντρόφους του γιὰ τὰ Πινακά. Ἔστειλεν ἀμέσως ἀγγελιοφόρο γιὰ νὰ μὲ εἰδοποιήση στὸ σπίτι ὅπου ἐμέναμε. Ἐξύπνησα εὐθὺς τοὺς συντρόφους μου. Ἔβαλα ἀμέσως τὴν παλάσκα μου, ἐπῆρα τὸ ὅπλο μου κι' ἐνῶ οἱ σύντροφοί μου ἔκαναν τὸ ἴδιο, ἐγὼ ξεκίνησα, κάνοντας μιὰν ἀσταμάτητη τρεχάλα, σχεδὸν χωρὶς νὰ πάρω ἀναπνοή. Εἶδα ἀπὸ μακριὰ τὴ συμμορία τοῦ Σισμάνωφ—τρία ἄτομα, τὸν ἴδιο καὶ δυὸ συμμορῖτες. Χωρὶς νὰ περιμένω τοὺς συντρόφους μου, ποὺ δὲν μ' ἐπρόλαβαν, ἄρχισα τὴ μάχη στὴ θέσι Γιαλίδα, κοντὰ στὴν ἐκεῖ νεροτριβή, ἀνάμεσα στὸν Ἅη - Γιάννη καὶ τὰ Πινακά. Μὲ τὰ πρῶτα βόλια οἱ δυὸ σύντροφοι τοῦ Σισμάνωφ ἔφυγαν, ἴσως γιὰ νὰ ζητήσουν ἐνισχύσεις. Ἔτσι ἐμείναμε μονάχα οἱ δυό. Ἐπυροβολούσαμε, ἐκάναμε μανοῦβρες. Ἐπὶ τέλους μιὰ σφαῖρα μου τὸν εὗρῆκεν. Ἔπεσεν εὐθὺς χάμω, τὸν ἐπλησίασα καὶ τὸν ἀπετελείωσα. Τὸν ἀφῆκα κατόπι στὸν τόπο καὶ ἔφυγα. Ὁ φόνος τοῦ Σισμάνωφ ἦταν ἕνα σπουδαῖο γεγονὸς τῆς ἐποχῆς ὄχι μονάχα γιὰ τοὺς Ἕλληνες ποὺ τὸν εἶχαν σὰν ἕνα βραχνά τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους ποὺ διέθεταν πολλὲς δυνάμεις γιὰ τὴν εἰρήνευσι τοῦ τόπου. Ὁ ἴδιος ὁ βαλῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἕδρα του καὶ ἦλθε στὰ Πινακὰ γιὰ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ὁ σκοτωμένος ἦταν ἀληθινὰ ὁ Σισμάνωφ. Ἔγινε νεκροψία καὶ τοῦ δόθηκαν ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ πεισθῆ. Ἔφυγε κατευχαριστημένος. Οἱ ἐπίσημοι Τοῦρκοι ἀνέπνεαν. Ἐγλύτωσαν ἀπὸ ἕνα μεγάλο μπελᾶ».

Τέτοιαν περιγραφὴν μοῦ ἔκαμεν ὁ πρωτουργὸς τοῦ συγκλονιστικοῦ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπεισοδίου τοῦ θρακικοῦ ἀγῶνος.

Ἕνας πρόκριτος τῶν Σαράντα ἐκκλησιῶν μοῦ ἔκαμε διαφορετικὴν περιγραφήν. Μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ φονεὺς τοῦ ἀρχικομιτατζῆ Σισμάνωφ ἦταν ὁ ἴδιος

ὁ Γεώργιος Κονδύλης. Κατὰ τὰς πληροφορίας του εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξόντωσιν συνεργάται τοῦ Γεωργίου Κονδύλη μετέφεραν τὸ πτῶμα τοῦ Βουλγάρου εἰς τὴν Γένναν καί, ἀφοῦ τὸ ἐκράτησαν μιὰ βραδιὰ εἰς τὸ σπίτι ἑνὸς Ἕλληνος προκρίτου, τὸ ἔθαψαν. Ἀλλ' ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲν μοῦ φαίνεται καθόλου ἀκριβής, διότι ὁ Γεώργιος Κονδύλης εἶχε μόνον ρόλον «κατηχητοῦ» καὶ καμμίαν ἔνοπλον δρᾶσιν. Τὸ παγκοίνως γνωστὸν εἰς τὴν περιφέρειαν εἶναι ὅτι ἡ ἐξαφάνισις τοῦ Σισμάνωφ συνετελέσθη ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐνόπλου ἑλληνικῆς ὁμάδος, Θεόδωρον Ἀμπατζῆν.

Κατά τινα ἐκδοχὴν ὁ ἀρχικομιτατζῆς Σισμάνωφ ὀλίγον καιρὸν προτοῦ ἐξοντωθῆ, προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως μὲ ἀμοιβὴν τριάντα λιρῶν μηνιαίως. Δι' αὐτὸ τὸ Βουλγαρικὸν κράτος δι' ἀπεσταλμένου του τὸν κατεδίωξε. Δὲν ἐπέτυχεν ὅμως τὴν ἐξόντωσίν του, διότι ὁ ἀρχικομιτατζῆς ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῆς περιφερείας Βιζύης.

Περίπου κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀρχικομιτατζῆς Ντίκωφ ὑπὸ τοῦ Κ. Κουτσουκῆ, ὁ ὁποῖος διετέλει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἰατροῦ Κ. Κύρκου, τοῦ πρωτοστατοῦντος, ὡς ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω, εἰς τὴν περιφέρειαν Σαμακοβίου. Ἡ συμμορία τοῦ Ντίκωφ διελύθη εὐθὺς ἀμέσως.

Ἔτσι ἤρχισε νὰ διαλύεται ἡ κακὴ καὶ ἀβάστακτη διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ μὲ τὴν βουλγαρικὴν πνιγηρὰν ἀπόπνοιαν τῶν κομιτατζήδων.

12. *Ἡ στάσις τῶν Τούρκων*

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμὰς ἤθελεν, ὅσον τῆς ἐπέτρεπεν ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον συνεκροτήθη, ἂν ὄχι νὰ ἔχη πλήρως ἁρμονικὰς σχέσεις, μὲ τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ν' ἀντικρύζη μίαν οὐδετέραν στάσιν των. Καὶ δι' αὐτὸ ἀπέφευγε νὰ δίδη ἀφορμὴν προστριβῶν μαζί των. Ἰδοὺ ἕνα χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, ὅπως τὸ ἤκουσα ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Ἀμπατζῆν.

—«Κάποτε, μοῦ εἶπε, ἐπέρασεν ἀπὸ τὶς Σοφίδες ἕνα τουρκικὸ τμῆμα χωροφυλακῆς. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄνδρας του καυχήθηκε στὸ καφενεῖο ὅτι θὰ ἐφόνευε τὸν ἀρχηγὸ τῆς Ἑλληνικῆς ὁμάδος. Ἕνα βόλι, εἶπε, ποὺ τὸ κρατῶ γι' αὐτὸν θὰ τοῦ τὸ ρίψω κατάστηθα. Ποῦ θὰ μοῦ φύγῃ ;» Ὁ ἀρχηγὸς ποὺ ἔτυχε νὰ ἦναι πλάϊ ἄκουσε τὴν καυχησιολογία.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔπιασε καρτέρι ἔξω ἀπὸ τὶς Σοφίδες. Ἐντὸς ὀλίγου δὲν ἤργησε νὰ φανερωθῆ ἀπὸ μακρὰν ὁ καυχησιολόγος Τοῦρκος. Ἕνας νέος σύντροφος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ παρουσιάσθη μόνος καὶ διέταξε τὸν Τοῦρκον νὰ λοξοδρομήσῃ μαζί του. Ὁ ἄλλος ἐνόησε περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Κι' ἔγινε φύλλον τρεμάμενον, ἐνῶ τὸ ὅπλον ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους του ἐχόρευε. Ὅταν ἔφθασε εἰς τὸ λημέρι, ἤκουσε κατάπληκτος καθησυχαστικὰ λόγια : «Κάθησε ! Τί φοβᾶσαι ;». Τοῦ ἐδόθη ἀμέσως φαγητόν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἤγγισε. Τοῦ ἐδόθησαν νέαι διαβεβαιώσεις. Καὶ ἔπειτα ἀφέθη ἐλεύθερος.

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμὰς ἐδέχετο συχνὰ δι' ἐμμέσων ὁδῶν συγχαρητήρια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν διὰ τὴν δρᾶσιν της. Πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς τῆς ἔστελλαν μηνύματα. «Ἄφεριμ ! (Εὖγε), τῆς ἔλεγαν. Οὔτε λησταῖαι, οὔτε ἐπιδρομαὶ γίνονται τώρα !» Τοῦρκοι ποὺ εἶδαν τὴν ὠφέλειαν αὐτὴν ἦσαν κατευχαριστημένοι, διότι ἠδύναντο νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὰς κωμοπόλεις των καὶ νὰ βλέπουν τὰ μαντριά των. Ἕνας κάποιος Σατὶρ μπέης τῆς Βιζύης ὡμολογοῦσεν ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἠδύνατο νὰ κάμνη ἄφοβα μετακινήσεις ἐντὸς τῆς περιφερείας. Καὶ ἔστειλε κρυφὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀντάρτας τοὺς χαιρετισμούς του.

Ἡ ἑλληνικὴ ὁμὰς ἐσυνέχισε τὴν δρᾶσιν της ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ 1910 διότι παρὰ τὰς συνεννοήσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγίνοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ κομιτατζῆδες ἐσυνέχιζαν τὴν τρομοκρατικὴν δρᾶσιν των ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ θρακικοῦ στοιχείου.

13. *Παρεκτροπὴ ἀνταρτῶν*

Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἑλληνικῆς ὁμάδος δὲν ἦταν πάντοτε παρὼν εἰς τὴν περιφέρειάν του. Ἐπήγαινε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ τότε ἐσημειώθησαν παρεκτροπαὶ ἀπὸ τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα. Οὕτως ἀντάρται συνέλαβον διὰ τὴν εἴσπραξιν λύτρων μερικοὺς πλουσίους κατοίκους διαφόρων περιφερειῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν πρόκριτον Γέννας Κωνσταντῖνον Μητάκον, ἀπολυθέντα ἐν τέλει κατόπιν ὁδηγιῶν τοῦ κέντρου. Δι' ἐκβιαστικῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ἀπηύθυναν εἰς προκρίτους ἐπετύγχανον τὴν εἴσπραξιν μεγάλων ποσῶν.

Ἀλλ' ἡ χειροτέρα πρᾶξις ἀνταρτῶν μεταβληθέντων εἰς ληστὰς ἦταν ἡ κατὰ τὸ 1911 ἐπίθεσίς των κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ταχυδρομείου, τὸ ὁποῖον μετέβαινε ἀπὸ τὸν Βασιλικὸν εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Συνεπλάκησαν μὲ τοὺς χωροφύλακας, οἱ ὁποῖοι τὸ ἐφρούρουν, ἐσκότωσαν δύο ἐξ αὐτῶν καὶ τὸν ἐκ Βασιλικοῦ ὁμογενῆ Ἰωακειμίδην, ὁ ὁποῖος κατὰ τύχην ἦταν εἰς τὴν συνοδείαν. Ἀφήρεσαν ἑξακοσίας χρυσᾶς λίρας καὶ ἔπειτα ἐξηφανίσθησαν. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἔκαμεν τότε θλιβερὰν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Θρακικὸν λαόν. Τὴν ἀπεδοκίμασε διότι δὲν παρεδέχετο τὴν παρεμβολὴν τῆς ἁρπαγῆς ὡς κινήτρου εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, καθὼς ἐπίσης καὶ διότι αἱ συνέπειαι τῆς ἐπιθέσεως ὑπῆρξαν πολὺ ὀδυνηραὶ διὰ τὰ παρακείμενα χωρία. Πολλοὶ κάτοικοι ἀπὸ τὸ χωρίον Τρουλλιὰ καθὼς καὶ Σαμακοβιανοί, γενόμενοι ἁπλῶς ὕποπτοι, συνελήφθησαν ἀπὸ τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Ἐκακοποιήθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Ἀπελύθησαν μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου [1].

---

1. Καὶ ἔπειτα καὶ δὴ κατ' Αὔγουστον τοῦ 1915 ἐσημειώθη νέα ληστρικὴ δρᾶσις. Ἀλλ' αὕτη προήρχετο ἀπὸ συμμορίαν ἀποκλειστικῶς βουλγαρικήν. Αὕτη ἐπετέθη πλησίον τοῦ Σαμακοβίου κατὰ τοῦ Βαλῆ Ἀδριανουπόλεως Χατζῆ Ἀντήλ, συνοδευομέ-

Ἡ συνεννόησις μὲ τοὺς Βουλγάρους, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου ἤρχισε ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1910, ἐπραγματοποιήθη δι' ἐπισήμου συμφωνίας τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ὅλη ἡ κίνησις αὐτὴ κατέστησε πλέον περιττὴν τὴν ὕπαρξιν Ἑλληνικοῦ θρακικοῦ ἀγῶνος. Αἱ ἑλληνικαὶ ὁμάδες διελύθησαν καὶ δὴ πολὺν καιρὸν πρὸ τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου.

Τοιοῦτος εἰς κύρια σημεῖα ὑπῆρξεν ὁ ἱστορούμενος σήμερον διὰ πρώτην φορὰν ἀντιβουλγαρικὸς ἀγὼν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Διετήρησε τὴν ἐθνικὴν συνοχὴν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην καὶ ὅταν, κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, οἱ Νεότουρκοι ἐπεδίωξαν τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὸν εὗρον ἐπαρκῶς ζωτικόν, ὥστε νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἐξοντωτικὸν ἔργον των εἰς τὸ ἀκέραιον. Ἡ Ἑλλάς, καταλαβοῦσα τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην τὸ 1920, εὗρε τὸν ἐκεῖ ἑλληνισμὸν ἐν ζωῇ καὶ ἕτοιμον διὰ νέα μεγάλα πεπρωμένα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνεχείᾳ δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Ἀλλ' εἰς τοῦτο κατὰ τίποτε δὲν ἔπταισεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολικὴ Θράκη.

νου ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ ὑπὸ τοῦ τυραννικοῦ καϊμακάμη ΣαμακοβίουΧαμντῆ καὶ ἐφόνευσε τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Βαλῆ. Ἡ ληστρικὴ αὐτὴ ἐνέργεια ἔγινεν αἰτία τῆς ἐκτοπίσεως ἐξ χωρίων καὶ τοῦ ἀγρίου φόνου 25 Σαμακοβιτῶν θεωρηθέντων ἄνευ δίκης ὡς ἐνόχων. Συγχρόνως ἄλλοι Θρᾷκες, θεωρηθέντες ὡς ὕποπτοι καὶ δικασθέντες εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἠθωώθησαν. (Βλ. λεπτομερείας περὶ τῶν γεγονότων τούτων εἰς τὸ ἔργον Σ. Λακίδου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἱστορία τῶν δεινοπαθημάτων τῶν ἐν Θράκῃ ὁμογενῶν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων» σ. 59 κ.ἑ.).

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΑΪΚΗΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑΣ

Οἱ μετατοπίσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ τόσο τραγικὰ γεγονότα ἐδημιούργησαν στὰ χρ. 1911—20 εἰς βάρος τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἀπερίγραπτες. Τὰ σατανικὰ σχέδια τῶν Νεοτούρκων μὲ τὴν καθοδήγηση τῶν Γερμανῶν, ποὺ ἐφαρμόσθηκαν γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ ἀνθηροῦ αὐτοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης πνευματικῶς καὶ οἰκονομικῶς, εἶναι ἀσύλληπτα καὶ ἀφάντασια ! Ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὰ ἱστορήσῃ καὶ ποιὸς θὰ εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ τὰ περιγράψῃ ; Καὶ ὅμως μέσα στὴν ἀνέκφραστη αὐτὴ σύγχυση τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ποὺ πορευόμενος τὴν πορεία τῆς ἐξορίας καὶ τοῦ ἀγνώστου ἐξαφανίζονταν καὶ ἀποδεκατίζονταν μὲ τὰ ἐξοντωτικὰ μέσα τῶν Νεοτούρκων «καθ' ὁδόν», βρέθηκαν παιδιὰ τοῦ λαοῦ, ποὺ αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ τραγουδήσουν τὴν τραγικὴ ἔξοδο τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ καταγράψουν τὰ γεγονότα καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ πονεμένου λαοῦ, ποὺ ἐβάδισε πρὸς τὴν ἐξουθένωση καὶ τὴν ἀθλιότητα καὶ τὸν ἀποδεκατισμό του καὶ τὸ ἄγνωστο [1]. Ἀθῶα κορίτσια τοῦ σχολείου αἰσθάνθηκαν τὴν τραγικότητα τῆς Θρακικῆς φυλῆς. Αὐθόρμητα ἔγραψαν κι' ἀναπαρέστησαν τὴν πορεία ἀναρίθμητου κόσμου πρὸς τὸν θάνατο, πρὸς τὴν καταστροφή. Καὶ μοιρολόγησαν μὲ τὴν πιὸ πένθιμη καὶ θλιβερὴ χορδὴ τῆς ψυχῆς. Ἔτσι ἐσώθηκαν τὰ τραγικὰ γεγονότα καὶ σύγκαιρα ἔγιναν ρυθμικοὶ ἔμμετροι θρῆνοι, καὶ πῆραν τὴ μορφὴ χρονικῶν ἐμμέτρων, ποὺ συνήθως ὡς ἔμμετρα ἀπομνημονεύονται εὔκολα κι' ἀποθανατίζονται στὸ στόμα τοῦ λαοῦ.

Τὸ τραγοῦδι γνωρίζουμε ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πρώτη μορφὴ τοῦ λόγου. Ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία, εἶναι στοιχεῖα, ποὺ ὁ λαὸς τὰ μεταχειρίζεται καὶ τὰ χρησιμοποιεῖ χωρὶς νὰ τὰ διδάσκεται. Εἶναι ἡ πρώτη μορφὴ τῆς ἐκφράσεως καὶ προηγεῖται τῶν πεζῶν, διότι εὐκολύνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐκφράσῃ μιὰ σκέψη, ἕνα συναίσθημα, ἕναν πόνο βαθύ, ἀκόμα κι' ἕνα στοχασμό, μιὰ κρίση σὲ ρυθμικὴ μορφὴ μὲ πόδας ρυθμικούς εὐκολώτατα. Τὰ παθήματα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ πρώτη, ὅπως καὶ οἱ χαρὲς καὶ οἱ εὐτυχίες, πηγὴ τῆς ἐπικῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως.

Ὁ Θρακικὸς ἑλληνισμὸς καταδιωχμένος ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους ἀναιτιολόγητα βαδίζει τὸ δρόμο τῆς δυστυχίας, τῆς καταστροφῆς, τοῦ ἐξαφανισμοῦ.

---

1. Βλ. ἱστορήματα Σάββα Λακίδη, Γ. Γιαννακάκη, καὶ πολλὰ ἀνέκδοτα ἀκόμη «τοῦ *Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῶν συγχρόνων γεγονότων*» τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν, ποὺ χρειάζονται χρήματα νὰ δημοσιευθοῦν.

Εἶναι ἕνα γεγονὸς συντριπτικὸ τῆς μικρῆς ἢ μεγάλης εὐτυχίας τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ἡ συντριβὴ τοῦ ἄρχοντα μαζὶ καὶ τοῦ φτωχοῦ γεννᾶ σκέψεις, ποὺ ἐξουθενώνουν ψυχικὰ τὸν ἄνθρωπο. Τέτοια συναισθήματα ἐξώθησαν τὶς ποιητάρισσες, καὶ ποιητάρηδες ποὺ ἀναδείχτηκαν ραψωδοὶ μέσ' ἀπὸ τὰ γεγονότα. Ἡ Σουσάνα Σταματίου ἀναδείχνεται ἔτσι ποιητάρισσα, ποὺ οἰστρηλατημένη ἀπὸ τὸ πάθος, γεννοβολᾶ στίχους δεκαπεντασύλλαβους καὶ τοὺς ἀπαγγέλλει στοὺς κύκλους τῶν προσφύγων, ποὺ θρηνοῦν καὶ καταριῶνται καὶ βλασφημοῦν τὴ μοῖρα τους. Ἔτσι ἀπαγγέλλει :

» Πάρα πολλὰ ὑπέφερεν ἐφέτος πάλι ἡ Θράκη,
» πολλὰ χωριὰ ποτίσθηκαν ὀκάδες τὸ φαρμάκι!
» Ἄρχισε χέρι μ' ἄρχισε, γράψε μαῦρο μολύβι,
» γράψε εἰς μελαψὸ χαρτὶ τὴν θλιβερά μας ὕλη.
» Δὲν ξεύρω ὅμως ἀπὸ ποῦ καὶ πόθεν νὰ ἀρχίσω
» ὅλα μας τὰ παράπονα καλῶς νὰ παραστήσω.

Ἔτσι τὸ τραγοῦδι παίρνει τὴ δραματική του μορφὴ τόσο, ποὺ διαβαζόμενο προκαλεῖ δάκρυα ἀκατάσχετα πάθος καὶ μῖσος κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τῆς σκληρότητος τῶν Τούρκων καὶ τῆς ἀναλγησίας τῶν ἰσχυρῶν τοῦ 1910-22. Τὸ Θρακικὸ ἐθνικὸ δρᾶμα ἐδημιούργησε τέτοια ἀρκετὰ τραγούδια μακρόσυρτα, ποὺ τὰ συναθροίσαμε γιὰ νὰ σωθοῦν πρῶτα, δεύτερο γιὰ νὰ ξαναδιαβαστοῦν καὶ τρίτο νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας καὶ ἀκόμα νὰ διαβαστοῦν στὰ σχολεῖα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ τῶν παιδιῶν μας στὰ δεινοπαθήματα τοῦ ἔθνους, ποὺ τὰ βάσανά του εἶναι χωρὶς τέλος. Κάποτε μὲ τέτοια δημιουργήματα, ποὺ θὰ διαβάζωνται ἀπὸ τὰ παιδιά μας, θὰ ξαναζῇ ἡ ἱστορία, ποὺ δημιουργεῖται σὲ βάρος μας μὲ δραματικότητες στὴν ἐποχή μας καὶ πάντοτε.

Ἡ καλλιτεχνικὴ μορφὴ τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν εἶναι μετρία. Οἱ στίχοι κολωβοὶ καὶ που χωλοί, ἡ γλῶσσα ἀδούλευτη καὶ ἀνώμαλη,—γιατὶ τὸ τραγοῦδι δὲν ἔζησε πολὺ μέσα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὅπου ἐξομαλύνεται συνήθως τὸ λαϊκὸ προφορικὸ δημιούργημα. Λέξεις σχολικές, λέξεις ἀκαλλιέργητες συχνὰ ἐμφανίζονται στὰ ἔργα αὐτὰ—ἀπὸ ἐπίδραση σχολικὴ—ἀλλὰ παραστατικὲς καὶ κατάλληλες στὴν κατάλληλη θέση, νὰ χρωματίζουν τὰ γεγονότα, νὰ χαρακτηρίζουν τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα καὶ νὰ δίνουν τὴν ἀπαιτούμενη ἐνέργεια στὴν ἀφήγηση. Πλῆθος ἰδιωματικῶν λέξεων ὑπάρχουν στὰ κείμενα, ποὺ προσδίνουν στὸ ποίημα μιὰ χαρακτηριστικὴ θρακικὴ ἰδιωματικὴ γλωσσικὴ εἰκόνα. Πλούσιες εἰκόνες καὶ μεταφορὲς στολίζουν τὸ ποίημα καὶ τὸ ἀνυψώνουν.

85 Τὴν δεκάτην Σεπτεμβρίου ἡμέρα Πέμπτη τοῦ μηνὸς
μαύρη εἶταν ἡ γῆ ὅλη, μαῦρος καὶ ὁ οὐρανός.
Τὰ σπίτια ὅλα ἔτριζαν κ' οἱ πόρτες συχνοκλειοῦσαν
κι' αὐτὰ τὰ παραθύρια μας, μονάχα τους χτυποῦσαν.

Τὰ δέντρα ὅλα σάλευαν, θαρεῖς καὶ μᾶς θρηνοῦσαν
καὶ τὰ πουλιὰ ἐπάνω τους μᾶς πικροκελαδοῦσαν.
—Ποῦ θὰ σᾶς πᾶνε δύστυχα, ποιὸ δρόμο θὰ διαβῆτε ;
γεμᾶτα σὰν τὰ σπίτια σας, πάντοτε δὲν θὰ βρῆτε . . .

Ὁ ποιητάρης ἢ ἡ ποιητάρισσα κάποτε ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀδυναμία του τὴ δημιουργικὴ καὶ τὴν ποιητική, τραγουδεῖ :

Ὀλίγα μόνον ἔγραψα τἄλλα τὰ ἔχω θάψει
ἴσως καλύτερα ἀπὸ ἐμὲ καμμί ἄλλη θὰ τὰ γράψη.
Ἂν τὰ παρεξηγήσατε ἐμὲ δὲν θὰ μὲ βλάψη.
Ἂν ἤμην τελειόφοιτος [1] θὰ τἄγραφα μὲ τάξη
καὶ ἂν κακός τις φίλος μου τὸ ὄνομά μου θελήσει,
στὸν δεύτερον τὸν στίχον μου ἀμέσως θ' ἀπαντήση.
Κιακίδης εἶν' τὸ ἐπίθετο, Θόδωρος τὄνομά μου.
Πατρίς μου Σαμμακόβιον κι' αὐτὸ τὸ ποίημά μου.

Ἐκτυπώνοντας τὰ ἔμμετρα αὐτὰ κείμενα προσφέρουμε, νομίζω εἰλικρινά, στὴ λαογραφία τῆς Θράκης ἕνα ἀξιόλογο ὑλικό, ὄχι ἄμοιρο σημασίας, ποὺ κάποτε θὰ χρησιμέψη καὶ θὰ χρειασθῆ στὸν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Δὲν γνωρίζουμε ἄλλα παρόμοια κείμενα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπάρχουν ὑπέρτερα καὶ καλύτερα κι' αὐτὰ ἐδῶ ἀποτελοῦν φτωχὰ ποιητικὰ ἄνθη τῆς Θράκης πάνω στὰ μεγάλα, θλιβερὰ καὶ καταστρεπτικὰ γεγονότα τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ, ποὺ τὴν ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι στὰ χρόνια τοῦ 1910—20 ἀνεμπόδιστα καὶ μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν βάρβαρων ψυχικῶς Εὐρωπαίων, ὡς ποὺ μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης 1923 ἐκτοπίσθηκε ἀπὸ τὶς προαιώνιες πατρίδες του μὲ τὴν ἀνταλλαγή.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

1. Τοῦ Γυμνασίου βέβαια.

Α'

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ 1915

Τὸ τραγοῦδι αὐτό, τὸ λαϊκὸ τοῦτο θρῆνο, τὸν ἔκαμε μιὰ κόρη ἀγνώστου ἐπωνύμου. Ἡ ρίμα τοῦ τραγουδιοῦ βέβαια χωλὴ καὶ ἡ γλῶσσα μὲ σχολικὴ ἐπίδραση μεγάλη καὶ ἀνάλογη τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως τῆς κόρης. Τὸ τραγοῦδι ἐπειδὴ οὔτε διαδόθηκε πολύ, οὔτε τὸ ἐπανέλαβεν ὁ λαὸς στὸ στόμα του, δὲ μπόρεσε νὰ προσαρμοσθῆ καὶ νὰ ἐξομαλισθῆ μὲ τὸ διαλεκτικὸ ἰδίωμα τοῦ Σκοποῦ. Ἐν τούτοις ὡς χρονικὸ δὲν εἶναι καὶ χωρὶς σημασία, εἶναι δὲ μᾶλλον πολὺ χρήσιμο γιὰ τὴν ἐξιστόρηση τοῦ διωγμοῦ τοῦ Σκοποῦ στὰ 1915 καὶ τὴ σφαγὴ τῶν πατριωτῶν ἐκείνων, ποὺ τὰ ὀνόματά τους ἀνέγραψαν οἱ Σκοπιανοὶ σὲ κατεβατὸ μαρμάρου [1] ποὺ ἐστησαν στὸ Νέο Σκοπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας νομοῦ Σερρῶν, γιὰ νὰ μένουν αἰώνια καὶ νὰ παραδίδωνται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά.

Πάρα πολλὰ ὑπέφερεν ἐφέτος πάλ' ἡ Θράκη
πολλὰ χωριὰ ποτίσθηκαν ὀκάδες τὸ φαρμάκι.
Ἄρχισε χέρι μ' ἄρχισε, γράψε μαῦρο μολύβι,
γράψε εἰς μελαψὸ χαρτὶ τὴν θλιβεράν μας ὕλη.
Δὲν ξεύρω ὅμως ἀπὸ ποῦ καὶ πόθεν νὰ ἀρχίσω,
ὅλα μας τὰ παράπονα καλῶς νὰ παραστήσω.
Ἀνάθεμα τὴν ὥρα καὶ τὴν κακιὰ χρονιά,
ποὺ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ διώξουν τὰ χωριά.
Στὰ χίλια ἐννιακόσια ἔτος δέκα πέντε.
νὰ μὴ μᾶς ἐξημέρωνε τοῦ Σεπτεμβρίου πέντε.
Ξημέρωσε Κυριακή, ἦλθαν κομιτατζῆδες
προσκάλεσαν εἰς τὸ χωριὸ ὅλους τοὺς τσορπατζῆδες.
Τοὺς εἶπανε : Νὰ φέρετε χίλιες ὀκτακόσιες λίρες,
νὰ ἔχωμε ὡς πληρωμὴ διὰ τοὺς κιρατζῆδες [2].
Τί ὥρα ἤτανε φρικτή, φρικτὴ φαρμακωμένη,
ποὺ ἤκουσαν τὸν διωγμὸ ἐκεῖνοι οἱ καημένοι.
Τὸν διωγμὸ σὰν ἤκουσαν καὶ οἱ ἄλλ' οἱ Σκοπιανοί,
ἐπήρανε τοὺς δρόμους καὶ ἔγιναν τρελλοί.
Ἐβράδυασεν ἡ Κυριακή, ξημέρωσε Δευτέρα,
φαρμακερὴ καὶ θλιβερὴ ἦταν κι' αὐτὴ ἡμέρα.

---

1. Βλέπε τὸ πεζὸ ἀφήγημα τοῦ Ἐλευθεριάδου στὸ τέλος, ποὺ βεβαιώνει τὰ ἱστορούμενα σὲ τοῦτο τὸ ἔμμετρο χρονικό. 2. ποὺ νοικιάζουν τὰμάξια τους.

Ἐβγῆκαν νὰ μαζεύουνε ὅλοι τους τοὺς παράδες,
κι᾽ ἔτρεχάνε σὰν τρελλοὶ μέσα στοὺς μαχαλάδες.
Δίνουν οἱ ἄνδρες λίρες, γυναῖκες τὰ φλωριά τους,
δίνουν τὰ ὡρολόγια καὶ τὰ διαμαντικά τους.
Τὰ πῆραν καὶ τὰ πᾶνε στὸ δικαστήριο,
Θεέ μ᾽ καὶ Παναγιά μου, τί φριχτὸ μαρτύριο.
Ἀρχίζουν νὰ κτυποῦνε τ᾽ ἀνήμερα θεριά.
—Δὲ θέλουμ᾽ ὡρολόγια οὔτε διαμαντικά.
Ἔχασαν τὸ Σιμόπουλο [1], μέσα στὸ μεσημέρι,
κι᾽ ὅποιον κι᾽ ἂν ἐρώτησαν, εἶπε πὼς δὲ τὸν ξέρει.
Πῆγαν στὸ δικαστήριο καὶ κεῖ ρωτῆσαν,
εἶπαν πὼς δὲν τὸν εἴδανε καὶ πὼς δὲν τὸν ἀκοῦσαν.
Μόνον τὸ βράδυ τὸ βραδύ, ὁ κόσμος εἴδανε,
τὸ Σῖμο τζανταρμάδες δυό, ποὺ τὸν ἔπήρανε.
Τὸν πῆραν καὶ τὸν πήγανε π᾽ ἔξω ἀπ᾽ τὸ χωριό,
τὸν ἄμοιρο τὸν κάμανε ἄχ μεγάλο φονικό.
Τρίτη μᾶς ἐξημέρωσε, μέρα φαρμακερή,
κι᾽ ἄρχισαν πάλιν νὰ τρέχουν μεγάλοι καὶ μικροί.
—Δόστε, γυναῖκες, λίρες καὶ ὄχι διαμαντικά,
νὰ διοῦμε νὰ χορτάσουμε τ᾽ ἀνήμερα θεργιά.
Τὶς χίλιες ὀκτακόσιες, τὶς μάζευσαν, τὶς πᾶν,
θαρεῖς ποὺ ἦταν κόλυβα, νὰ κάτσουν νὰ τὶς φᾶν.
Χάθηκε ὁ Παπᾶ Κυριᾶκος ἡμέρα φανερά,
τρέχουν καὶ τὸν ζητοῦνε μέσα στὸ μαχαλᾶ.
Στὸ μαχαλᾶ δὲ βρέθηκε, οὔτε μέσ᾽ στὸ χωριό,
κρυφὰ τὸν εἶχαν κούσει [2] στὸ δικαστήριο.
Ὁ ἄμοιρος φωνάζει, βαθειά, πολὺ βαθειά,
καὶ κεῖνοι ἐχτυποῦσαν τὰ πόδια τους βαργιά,
γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀκούσουν καὶ τὸν γυρεύουνε,
γιατ᾽ εἶχανε στὸ νοῦ τους νὰ τὸν παστρέψουνε.
Τὸ ἄκουσαν οἱ συγγενεῖς, τὸ ἄκουσαν οἱ φίλοι,
πήγανε, παρεκάλεσαν, ἔδωσαν καὶ κεφίλι [3],
τί ἤθελαν νὰ τοὺς δώσουν νὰ τὸν γλυτώσουνε,
τοὺς τάζουν πολλὲς λίρες γιὰ νὰ τὸν σώσουνε.
Δὲ θέλουνε οὔτε λίρες, δὲ θέλουν οὔτε φλουριά,
μόν᾽ θέλουν νὰ κρατήσουν τὸν δύστυχο παπᾶ.
Τὴν ὥρα ποὺ ἐφύγαμε, πῆγαν στὴ φυλακή,
νὰ τὸν ἀφήσουν γειά, τ᾽ ἀδέρφια κι᾽ ἐδικοί.

1. διδάσκαλο. 2. ἀκούσει. 3. ἐγγύηση.

—Ἀφέντιμ', σὲ παρακαλῶ, ἡ ὥρα μᾶς περιμένει,
δὸς τὸν παπᾶ Κυριᾶκο μας, μονάχος νὰ μὴ μένει.
Ἐκεῖνος σὰν τὸν ἤκουσε μέσ' ἀπ' τὴ φυλακή,
ἐφώναξεν ὁ ἄμοιρος σὰν νἄχε τρελλαθῆ.
—Δὲ γίνται νὰ μ' ἀφήσετε δῶ μέσα μοναχό,
γὼ τὴν ζωή μου χάνω, ἐγὼ θὰ τρελλαθῶ.
Ἐφέντης τοὺς παρηγορεῖ, ὡς νὰ τοὺς ποδιαβάσει [1].
«Αὔρι [2] τὸν στέλνω τὸν παπᾶ, στὸν δρόμο θὰ σᾶς φτάσει».
Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα καταραμένη,
ποὺ ἔμεινε στὴν φυλακή, τὴν πάντα λασπωμένη.
Ξημέρωσε Τετάρτη καὶ πᾶξω τὸ χωριὸ
ἐγέμισαν ἁμάξια, δὲν εἶναι ἕνα καὶ δυό,
μόν' εἶναι ὀκτακόσια, ὅλα γιὰ τὸ Σκοπό.
Ἀπὸ δυὸ καὶ τρεῖς φαμίλιες στὸν κάθε ἁμαξᾶ,
προστάξαν καὶ τὰ ροῦχα νὰ πᾶν στὴν ἐκκλησιά.
Τριπόδια καὶ καρέκλες, καθρέφτες καὶ μπουρᾶ [3],
σεντούκια ὅλα γεμάτα, τὰ πᾶν στὴν ἐκκλησιά.
Γέμισεν ἡ ἐκκλησία, γέμισαν τρία σχολιά,
κι' ἀκόμα δὲν ἐφκαίρωσαν [4] τὸν ἕνα μαχαλᾶ.
Τέλος γεμᾶτα σπίτια, ὅλοι τ' ἀφίσαμε,
σακιά, κρασιά, καζάνια, δὲν τὰ ἐγγίσαμε,
πρόβατα φήκαμε σουργιά [5], ἀγέλη τ' ἀγελάδια,
φήκαμ' ἀμπέλια ἀτρύγητα, φήκαμ' γεμᾶτ' ἀμπάργια [6].
Δύο καὶ τρεῖς γειτόνοι πῆραν ἕν ἁμαξᾶ,
καὶ τί θὰ πρωτοβγάλουν, ροῦχα ἢ φαγητά ;
Γριὲς δὲν περπατοῦνε, οὔτε μικρὰ παιδιά,
ποιὸς θὰ πρωτοκαθήση πάνω στὸν ἁραμπᾶ ;
Τὴν δεκάτην Σεπτεμβρίου ἡμέρα Πέμπτη τοῦ μηνός,
μαύρη ἦταν ἡ γῆ ὅλη, μαῦρος καὶ ὁ οὐρανός.
Τὰ σπίτια ὅλα ἔτριζαν κι' οἱ πόρτες συχνοκλειοῦσαν,
κι' αὐτὰ τὰ παραθύρια μας μονάχα τους κτυποῦσαν.
Τὰ δέντρα ὅλα σάλευαν, θαρεῖς καὶ μᾶς θρηνοῦσαν,
καὶ τὰ πουλιὰ ἐπάνω τους μᾶς πικροκελαϊδοῦσαν.
«Ποῦ θὰ σᾶς πᾶνε δύστυχοι, ποιὸ δρόμο θὰ διαβῆτε,
γεμᾶτα σὰν τὰ σπίτια σας, πάντοτε δὲν θὰ βρῆτε».
Μεγάλη ἀνεμοζάλη, φουρτούνα φοβερή,
μᾶς εἶχε ξερριζώσει, δὲν ἄφησε κλωνί.

---

1. ἐξαποστείλει. 2. αὔριο. 3. μπορῶ λ. γαλλικὴ ἐπίπλου. 4. ἄδειασαν φκαιρώνω=εὐκαιρώνω. 5. σουρὶ—σωρός, πλῆθος. 6. ἀποθῆκες λ. Τ.

Μαῦρο σκοτάδι πλάκωσε ἡ ὥρα στὶς ὀκτώ,
ὅταν μᾶς φώναξαν :—Νὰ φύγτε ἀπ᾽ τὸ Σκοπό !
Στὴν ἄκρα ποὺ μᾶς βγάζανε, Θεὲ ἐλεημοσύνη,
μᾶς ἄναψαν μέσ᾽ τὴν καρδιὰ πιὸ φοβερὸ καμίνι.
Τέσσαρες ἀνθρώπους κράτησαν, μὲ γέλασμα μεγάλο,
καὶ ἀπ᾽ αὐτὸ χειρότερο στὸν κόσμο δὲν ἔχει ἄλλο.
Πελοπίδας κι᾽ ὁ Ζαφείρης καὶ ὁ Θεόδωρος . . .
μαζὶ κι᾽ ὁ Ἀριστόδημος ὁ Κωνσταντόπουλος.
Γυναῖκες τοὺς γκαλιάζουνε, τοὺς κλαῖνε τὰ παιδιά,
καὶ κεῖνοι ἐφωνάζανε :—Δὲ θὰ σᾶς διοῦμε πιά . . .
Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα καταραμένη,
ἀνδρόγυνα ἐχώρισε, παιδιά, ἡ εἱμαρμένη.
Ἀλλ᾽ εἴθε γρηγορώτερα νὰ μᾶς ἐλευθερώσει
ὁ Παντοδύναμος Θεὸς καὶ ὑπομονὴ νὰ δώσει.
Τὴν ὥρα ποὺ ἐβγάζανε τ᾽ ἁμάξια εἰς τὴν ἄκρα,
τὰ σπίτια μας ἐβλέπαμε μὲ δακρυσμένα μάτια.
Ἀρά γε θὰ γυρίσουμε νὰ τὰ ξαναϊδοῦμε ;
ἢ εἰς τὸ μέρος ποὺ μᾶς πᾶν τὸν τάφο θὲ νὰ βροῦμε ;
Ἀλλ᾽ ἀπ᾽ τὰ σπίτια πιὸ χειρότερα ἦταν ἡ ἐκκλησία.
Ἀκόμη δὲν προφθάσαμε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦμε,
καὶ τί ἀκοῦμε ; Τὰ θεριά, καμπάνα μᾶς κτυποῦνε.
Θεέ μου, δὸς ὑπομονὴ καὶ δύναμη σὲ ὅλους
λυπήσου τα, σπλαγχνίσου τα καὶ τὰ μικρὰ στοὺς δρόμους.
Ἐβράδυασε, ἐνύχτωσε κι᾽ ἀκόμη περπατοῦμε,
ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῦ μᾶς πᾶν, ὅλοι μας ἀγνοοῦμε.
Τέλος ἐπερπατήσαμε ἀκόμη λίγη ὥρα,
καὶ βλέπουμε ἀπὸ μακρυὰ τὰ σπίτια φέγγουν ὅλα.
Ἦταν ἡ Γέννα [1] π᾽ ἔφεγγε, ἀλλ᾽ ὅταν εἶχε μάθει,
πὼς ὅλο τὸ Σκοπὸ περνᾶν, τὸ φῶς της εἶχε χάσει.
Ἔξω ἀπ᾽ τὴ Γέννα μᾶς ἄφησαν διὰ νὰ κοιμηθοῦμε,
ἀλλ᾽ ἀπ᾽ αὐτὴν δὲν ἄφησαν οὔτε νερὸ νὰ πιοῦμε.
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν καὶ δρόμο περπατοῦμε,
μὲ κόπους καὶ μὲ δάκρυα Βουνὰρ - Χισὰρ [2] περνοῦμε.
Μικροὶ μεγάλοι τρέξανε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦνε,
νὰ διοῦν τὸ ξακουστὸ Σκοπό, νὰ πληροφορηθοῦνε.
Γιατὶ δὲν τὸ πιστεύανε νὰ σκώσουν [3] τὸ Σκοπό,
ν᾽ ἀφήσουν τὸ Βουνὰρ - Χισάρ, τέτοιο μικρὸ χωριό.

---

1. κωμόπολη μιάμισυ ὥρα μακρυὰ ἀπὸ τὸ Σκοπό. 2. ἡ ἄλλη ἑλληνικωτάτη κωμόπολη μὲ τὄνομα Βρύση. 3. μετατοπίσουν.

Βγῆκαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ διὰ νὰ μᾶς θρηνήσουν,
ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν, οὔτε νὰ μᾶς μιλήσουν.
Μόνον ὅταν ἐπερνούσαμε ἔπαιζαν τὰ διολιά,
ἔπαιζαν τὰ νταβούλια μὲ γέλοια μὲ χαρά.
Βουνὰρ - Χισὰρ ἀφήνουμε καὶ δρόμο περπατοῦμε,
τὰ πόδια μας ἀρχίσανε πάλι νὰ σταματοῦνε.
Τέλος μᾶς σταματήσανε λίγο ψωμὶ νὰ φᾶμε,
καὶ πάλιν μὲ τὰ δάκρυα στὸ δρόμο μας νὰ πᾶμε.
Περνοῦμε δρόμον ἀρκετόν, τὰ πόδια μας θρηνοῦμε,
εἰς τὰς τρεῖς τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε.
Γιὰ στρῶμα εἴχαμε τὴν γῆ, τὰ χόρτα μαξιλάρι,
τὸν οὐρανὸ γιὰ πάπλωμα, τὸ χάρο νὰ μᾶς πάρη.
Πρωὶ πολὺ μᾶς σήκωσαν πάλι οἱ τζανταρμᾶδες [1],
τ' ἁμάξια ἐχωρίσανε εἰς τέσσαρες μαχαλάδες.
Διὰ νὰ βάλουν στὴ σειρὰ τ' ἁμάξια ὅλα θέλουν,
μεγάλη ζάλη γίνεται, πολλὰ κακὰ θὰ φέρουν.
Πάλιν τ' ἁμάξια ἄρχισαν ὅλα νὰ προχωροῦνε,
γυναῖκες καὶ πολλὰ παιδιὰ ἄρχισαν νὰ πατοῦνε [2].
Ἄλλη γυναίκα φώναζε, ἄλλο παιδὶ θρηνοῦσε,
ἄλλο ἁμάξι ἔπαιρνε πόδι καὶ προχωροῦσε.
Μητέρα γύρευε παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ μητέρα,
πικρὲς φωνὲς κάθε στιγμὴ γέμιζαν τὸν ἀέρα.
Μία μητέρα δύστυχη εἶχε παιδὶ στὰ στήθη,
τὴν πῆρ' ὁ ὕπνος ὁ γλυκὺς κι' αὐτὴ ἀπεκοιμήθη.
Τ' ἁμάξι ἐπροχώρησε κι' αὐτὸ ἔπεσε κάτω,
ἀμέσως καὶ τὸ τέκνον της βρῆκε τὸ μαῦρο τάφο.
Θεέ μου δὸς ὑπομονὴ καὶ εἰς τοὺς ἁμαξάδες,
γιατ' εἶν' θεριὰ καὶ δὲν ἀκοῦν οὔτε τοὺς τζανταρμάδες.
Ἄρχισανε ὅμως κι' αὐτοὶ ξύλο νὰ τοὺς τραβοῦνε [3]
καὶ τ' ἁμάξια καὶ ἡμᾶς πάλι νὰ σταματοῦνε.
Τέλος πάλι βάλανε τ' ἁμάξια στὴ σειρά,
τὸν δρόμο πάλι πήραμε γυναῖκες καὶ παιδιά.
Ἀπ' ὀθωμανικὰ χωριὰ ἀπὸ μέσα μᾶς περνοῦσαν,
ὅλοι μᾶς σεργιανίζανε κι' ὅλοι μὲ μᾶς γελοῦσαν.
Τέσσαρες μέρες περάσαμε μέσα στὴν ἔρημία,
τὴν πέμπτη νύκτα μᾶς εἶπανε θὰ πᾶμ' εἰς πολιτεία.
Τὴν Πέμπτη νύκτα ἦταν σωστό, φθάνουμ' εἰς Τσορολοῦ.
Διαταγὴ ὅμως δόθηκε φρικτή, νὰ σύρουμε ἀπ' ἀλλοῦ.

---

1. χωροφύλακες. 2. νὰ ἐπιτίθενται. 3. τραβοῦν ξύλο=δέρνουν.

Τὸν δρόμο μας ἀλλάξαμε σ᾽ ἔρημον τόπον πᾶμε,
ὥρα τρεῖς μεσάνυχτα μᾶς πρόσταξαν νὰ φᾶμε.
Ἀφοῦ δὲ πάλι φάγαμε πέφτουμε νὰ κοιμηθοῦμε,
μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα τὰ σπίτια μας ξεχνοῦμε.
Πρωΐ πάλιν μᾶς σήκωσαν μᾶς βάλανε στὴ σειρά,
μᾶς λένε ὅτι τὸ βράδυ θὰ πᾶμ᾽ στὴν Ἡρακλειά.
Ἀλλὰ κι᾽ ἐκεῖ Θεέ μου εἶχε πέντε χωριά,
Σοφίδες, Ἅη-Στέφανο, Τρουλιὰ καὶ Σαμακόβι,
μαζ᾽ ἦταν καὶ τὸ Σκεπαστό, μιὰ τύχη εἴχαμ᾽ ὅλοι.
Περάσαμε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δρόμο περπατοῦμε,
καὶ εἰς Σουλτὰν Τσιφλὶκ μᾶς ἔφεραν ὅπου καὶ σταματοῦμε.
Στὴν ἄμμο μᾶς ἀπλώσανε στὸ κῦμα τῆς θαλάσσης.
θὰ τρόμαζες τὸ ἀπέραντο νερὸ νὰ τὸ κυτάξεις.
—Θάλασσα, ποὺ ὅλα τὰ νερὰ καὶ τὰ ποτάμια πίνεις,
καὶ ἀπ᾽ τὰ δικά μας δάκρυα πλατύτερη νὰ γίνεις.
Δυὸ τρεῖς μέρες εἴμεθα στὴν ἄμμο ἁπλωμένοι,
κατόπιν εἰς γιαουρτχανάδες [1] μπήκαμε οἱ καημένοι.
Ἄλλους τοὺς πᾶν στὸ Μουρτσιφλὶκ μὲ μαῦρα δάκρυα,
κι᾽ οἱ πλούσιοι βρῆκαν σπίτια στὴν Ἡράκλεια.
Ἀλλ᾽ εἴθε ὁ Παντοδύναμος νὰ μᾶς ἐλευθερώσει,
μικρῶν μεγάλων κι᾽ ἄμοιρων καρδίες νὰ μερώσει [2].
Ἐδῶ ὁπού μᾶς ἔφεραν μᾶς ἔταξαν ψωμιά,
κι᾽ οἱ ἄνομοι, δὲν δώκανε ψωμὶ οὔτε βουκιά.
Γιὰ ὅρκο μόν᾽ μᾶς ἔδωσαν στὴν κάθε μιὰ ψυχή,
ἀπὸ τριακόσια δράμια σιτάρι κι᾽ ὄχι ψωμί.
Καὶ πέρνουνε οἱ γυναῖκες τὰ ροῦχα τους τὰ καλά,
καὶ πᾶν νὰ τὰ πουλήσουν μέσ᾽ τὴ Σηλυβριά.
Κρυφὰ ὅλες πηγαίνανε, γιατὶ τὲς τιμωροῦνε,
νὰ μὴν πηγαίνουνε καὶ λὲν πὼς ὅλοι μας πεινοῦμε.
Σηλυβριὰ καὶ τὸ Τζαντὸ τὰ βάσανα εἶν᾽ ἀρκετά,
ἐγὼ ἔγραψα ὀλίγα κι᾽ ἄλλος ἂς γράψ᾽ πολλά.
Εἰς Σουλτὰν—Τσιφλὶκ καθήσαμε πενῆντα-ὀχτὼ ἡμέρες.
Ἔπειτα ἦλθε διαταγή, χωρίσαμε ὁ καθένας.
Ἄλλους τοὺς πᾶν εἰς Ἡρακλειὰ [3] καὶ ἄλλους εἰς Τσορουλοῦ,
καὶ ἄλλους μὲ τὸ βαπόρι τοὺς πᾶν ἄγνωστο ποῦ.
Τοῦ καϊκιοῦ τὰ βάσανα δὲν θέλω νὰ τὰ γράψω,
γιατὶ ὅταν τὰ θυμηθῶ δὲν μπορῶ νὰ τὰ βαστάξω.

---

1. ὅπου κάνουν τὸ γιαοῦρτι.
2. μερώση = ἡμερώσει, μαλακώσει. 3. ἀρχαία Θρακικὴ πολιτεία.

Σουλτὰν Τσιφλὶκ ἀφήσαμε, γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
μᾶς πῆγαν εἰς Ἡράκλεια, καθήσαμε ἕνα μῆνα.
Ψωμὶ δὲν εἶναι ν' ἀγοράσ', ἀλεῦρι δὲν πουλοῦνε,
καὶ πῶς θὰ ζήσουμε κι' ἐδῶ ὅλοι μας ἀποροῦμε.
Κακὰ ψυχρὰ κι' ἀνάποδα περάσαμε κι' αὐτοῦ,
διαταγὴ ἐδόθηκε νὰ φύγωμε στὴν Τσορλοῦ.
Ἡράκλεια ἀφήνουμε, γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
ἔξω ἀπ' τὴν Τσορλοῦ ἐφθάσαμε, μᾶς ἔκαμαν καραντίνα [1]
Ἡ καραντίνα ἦτανε δυὸ ὧρες μακρυά,
ξεφόρτωναν τὰ ροῦχα μας μέσα στὴν ἐρημιὰ
Στὴν Τσόρλου ὅλοι τρέχανε ἁμάξια γιὰ νὰ βροῦνε,
τὰ ροῦχα νὰ φορτώσουνε, κεῖ νὰ μὴ βραδιαστοῦνε.
Ἀλλὰ πολλοὶ δὲν πρόφθαιναν καὶ ἔμειναν ἐκεῖ,
τοὺς ἔδερνε ἡ πεῖνα, τὸ κρύο κι' ἡ βροχὴ
Ἡ καραντίνα ἔγεινε χωρὶς καμμιὰ ἀρρώστεια,
μόνον νὰ μᾶς παιδεύουνε γιὰ νὰ μᾶς παίρνουν γρόσια.
Μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα, μὲ δάκρυα, μὲ πεῖνα,
ὅλα τὰ χωριὰ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν καραντίνα.
Τέλος μᾶς ἐμοίρασαν ὅλους μέσ' τὴν Τσορλοῦ,
κανέναν δὲν τοῦ ἔμελε διὰ νὰ μᾶς στείλουν ἀπ' ἀλλοῦ.
Τὰ σπίτια ὅλα ἐγέμισαν, τὰ μαγαζιά, σχολεῖα,
ἐγέμισαν οἱ δρόμοι της, ἡ αὐλή, ἡ ἐκκλησία.
Στοὺς δρόμους ὅλοι τρέχουνε, τὰ ροῦχα τους πωλοῦν,
παράδες γιὰ νὰ πάρουν, ψωμὶ διὰ νὰ βροῦν.
Τ' ἀλεῦρι δέκα γρόσια ἔχει ἡ μιὰ ὀκᾶ,
κι' ἐκεῖνο τὸ πωλοῦνε μὲ τὸν βεσικὰ [2]
Τὴν μέρα ἕνα ταγίνι [3] δίδουν μισὴ ὀκᾶ,
παίρνουνε τρία γρόσια στὴν κάθε φαμελιά.
Ἂν θέλ' ἂς εἶναι τρεῖς ψυχές, ἂν θέλ' ἂς εἶν' ὀκτώ,
πάλιν ἕνα δίδουνε κι' ἂς εἶναι κι' ὀλιγοστό.
Ἀκρίβεια εἶναι φοβερὴ καὶ πεθαμοὶ μεγάλοι,
δυὸ γρόσια εἶχαν τὰ κάρβουνα, καὶ ποιὸς φτωχὸς νὰ πάρει . . .
Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπέθνησκαν στὸ δρόμο ποὺ γυρνοῦσαν,
ἀπὸ τὴν πεῖνα ἔπεφταν κι' ἄλλοι λιγοθυμοῦσαν.
Χωρὶς θυμιάμα ἢ κερί, χωρὶς παπᾶ τοὺς θάπταν,
γυναῖκες τοὺς σηκώνανε καὶ μόνες τους τοὺς θάπταν.
Τσορλοῦ σκληρή, Τσορλοῦ πικρή, Τσορλοῦ φαρμακερή,
ἐχώρησες ἀδέλφια, μητέρα ἀπ' τὸ παιδί,

1. κάθαρση. 2. ἀπόδειξη, δελτίο, ἄδεια. 3. ταγίνι=μερίδα.

γιατὶ πολλοὶ ἀπέθαναν μὲ κρύο καὶ μὲ πεῖνα,
κι᾽ ἄλλοι ἔφυγαν μακρυὰ νὰ ἰδοῦν ἐλευθερία.
Οἱ πλούσιοι δίδουν χρήματα καὶ παίρνουν βεσικά,
κι᾽ οἱ πτωχοὶ πωλοῦνε τὰ ροῦχα στὰ Τσαρσιά.
Τοῦ βεσικὰ τὰ βάσανα εἶναι μεγάλ᾽ λαχτάρα,
παίρνεις πηγαίνς στὸν Καϊμακάμ᾽ σὲ διώχνουν ἀπ᾽ τὴ σκάλα,
παίρνεις πηγαίνς στὸν Κομισέρ, λέγει : πᾶν στὸν κιατίπη [1],
πηγαίνεις στὴν ἀναφορά, σὲ λέγει : ἔλα Τρίτη,
Κιατίπης, Κομισέρηδες, Πολίτσοι Καϊμακάμης,
ὅλοι βλέπουν τὰ χέρια σου, βλέπουν τὸ τί θὰ κάμεις.
Περνοῦνε μέρες ἀρκετὲς νὰ τοὺς ξεπουπουλήσουν [2],
τοὺς στέλνουν ἔπειτα στὴν Πόλη κι᾽ ἐκεῖ νὰ τοὺς τρυγήσουν [3]
Ἀφοῦ τοὺς ξετρυγοῦσαν, φεύγουν στὰ Ἑλληνικά,
φεύγουν στὴ Ρουμανία, νὰ φᾶν χορταστικά.
Εὐτυχισμένοι κεῖνοι ποὺ πᾶνε μακρυὰ
κι᾽ οἱ ἄμοιροι μεῖς μείναμε, δῶ μέσ᾽ τὴ σκλαβιά.
Διαταγὴ ἦλθε φρικτὴ στὴ Πόλη νὰ μὴ τοὺς στέλνουν,
νὰ πᾶνε στὰ περίχωρα ἐκεῖ νὰ ὑποφέρουν.
Πηγαίνεις νὰ βγάλης βεσικὰ μὲ μιὰ μεγάλ᾽ λαχτάρα,
ὡς ποὺ νὰ ἔλθη ἡ σειρά, περίμενε σὺ στὴ σκάλα,
γιατὶ ἔφυγαν οἱ πλούσιοι κι᾽ ἔμειναν οἱ φτωχοί,
δὲν δίδουνε ρουσφέτι μόν᾽ θέλ᾽ ὑπομονή.
Ἀναβαίνουνε στὰ τραῖνα νὰ πᾶνε στὰ χωριά,
νὰ βροῦνε ἐργασία, νὰ βροῦνε καὶ ψωμιά.
Οἱ περισσότεροι ὅμως εἰς 40 Ἐκκλησιές ἐφύγαν,
ἄλλοι μὲ τὰ πόδια κι᾽ ἄλλοι μὲ τὸ τραῖνο πῆγαν.
Φεῦ μόλις ἡσυχάσαμε, οἱ δυστυχεῖς ἐδῶ,
κήρυγμα ἐδόθη φοβερό, μεγάλο καὶ τρανό.
—Οἱ Σκοπιανοί, ἐφώναξαν, νὰ φύγουν ἀπ᾽ ἐδῶ.
Ὁλόγυμνοι, περπατιστοί, χωρὶς ροῦχο χωρὶς βιό,
Κλαθμοί, φωνὲς καὶ ὀδυρμοὶ ἠκούοντο παντοῦ,
γιατὶ μᾶς στέλνουν ὀπίσω, ὀπίσω στὴν Τσορλοῦ.
Χειμώνας κρύο ἦταν, ἄνεμος καὶ βροχὴ
κι᾽ οἱ δύστυχοι στὰ χόρτα κοιμοῦνται νησιτικοί.
Γριές, παιδιὰ κι᾽ ἀδύνατοι ὅλοι στὸ δρόμο μείναν,
γιατ᾽ ἄλλοι ἐπαγώσανε κι᾽ ἄλλοι χρόνια ἀφῆκαν [4].

---

1. γραμματέα,
2. βγάζω τὰ πούπουλα, μαδῶ, ἐκμεταλλεύουμαι.
3. ἀφαιρέσουν, κλέψουν. 4. ἀπεβίωσαν, ἀπέθαναν.

Μόλις δὲ πῆγαν οἱ μένοντες μετ' ἀρκετὲς ἡμέρες
κι' ἐπάτησε τὸ πόδι του κι' εἶπεν ὁ καθένας :
—Δόξα νἄχει ὁ Θεὸς ποὺ ἤλθαμε ζωντανοί,
θὰ βροῦμε τώρα ἐργασία, νὰ πάρουμε ψωμί,
διαταγὴ ἐδόθηκε νὰ φύγουν κι' ἀπὸ κεῖ
κι' ἂν θέλουν, ἂς πᾶνε στοῦ χάρου τὴν ὀργή.
Φαντάσου τότε οἱ δύστυχοι τὸ πόσον ἀπελπίσθηκαν,
ποὺ βλαστημοῦσαν ὅλοι τους τὴν ὥρα ποὺ γεννήθηκαν.
Διωγμένοι εἶταν ἀπὸ παντοῦ, διωγμένοι ἀπ' τὸ χωριό τους,
καὶ ποῦ νὰ βροῦν ἀνάπαυση δὲν κόβει τὸ μυαλό τους.
Ὀλίγες μέρες ἔμενον κρυμμέν' οἱ δυστυχεῖς
κι' ἔπειτα παίρνουν πάλι τὸ δρόμο Kirk-Kilissé [1].
Κρυφὰ κι' ἐδῶ καθούντανε ἐπ' ἀρκετὲς ἡμέρες
κι' ἔπειτα ἐβγαίναν πάλι σὰν κοῦρκες [2] ζαλισμένες.
Ὀλίγοι μόν' γλυτώσαμε τῆς Τσόρλους τὴν παρέα,
γιατ' ἄλλοι ἐκρυβόμασταν κι' ἄλλ' ἀπὸ ἄλλ' αἰτία.
Στὶς καναδυὸ τὶς μέρες τὸ εἶχαν τακτικό,
νὰ μᾶς ξεσκώνουν τὴν καρδιὰ μ' αὐτὸν τὸν διωγμό.
Εἶχε κι' ἄλλους πρόσφυγες στὶς 40 Ἐκκλησιὲς ἐδῶ,
ἀλλὰ μόν' μᾶς ἠθέλανε νὰ κάνουνε κακό,
ὡσὰν νὰ ἁμαρτήσαμε μεγάλη ἁμαρτία
κι' ὡσὰν νὰ εἶχαν οἱ ἄπιστοι ὅλη τὴν ἐξουσία.
Νόμιζαν πῶς περνοῦσαν ἀκόμα καὶ τὸν Θεό,
γιατὶ τὰ παρακάτω δὲν ἔχουν τελειωμό.
Κι' ἐξακολουθοῦσαν πάντα τὸν συνήθη διωγμό,
κι' ἀπὸ τὰ δύο μέρη σὰν νὰ παίζανε κρυφτό.
Ὅλοι οἱ δρόμοι γέμισαν ζητιάνους ποὺ ζητοῦσαν,
ποὺ στὸ Σκοπὸ στὰ σπίτια τους ψωμὶ δὲν ἀψηφοῦσαν.
Σπίτια Ἑβραῖκα, Τούρκικα, γέμισαν ἀπὸ δοῦλες,
ἀπὸ κορίτσια ὄμορφα, χρηστὲς χωριατοποῦλες,
ποὺ στὸ Σκοπὸ οἱ μάννες τους μὲ γέλοιο μὲ χαρὰ
καὶ μὲ χρυσὲς ἐλπίδες τὶς ράβανε τὰ προικιά.
Ἀρχοντοποῦλες ὤμορφες, σὰν κρῖνα τοῦ Μαΐου,
ποὺ τὶς εἶχαν οἱ γονεῖς των γιὰ παρηγοριὰ τοῦ βίου,
τὶς ἔκαμαν τὰ βάσανα, τὰ δάκρυα ποὺ χύνουν,
ἄλλες νὰ ἀποθάνουν κι' ἄλλες πάλι νὰ φθίνουν.
Ἀρχόντισσες κυρίες, φιλεύσπλαχνες οἰκοκυρές,
κατήντησαν τὴν σήμερον νὰ τρέχουνε γυμνές.

---

1. Σαράντα-Ἐκκλησίες. 2. γαλοποῦλες.

Πεπαιδευμένοι πλούσιοι, ποὖχανε βιὸ καὶ νοῦν,
ἄλλοι πῆγαν στρατιῶται καὶ μόλις τώρα ζοῦν.
Ἄλλοι βγῆκαν ἀπὸ σπίτια μεγάλα καὶ ἀψηλά,
καὶ τώρα γιὰ ἕνα ἀχοῦρι δίνουνε καὶ λεπτά.
Ἦλθεν ἡ ἄνοιξη κι᾽ εἴπαμε ἴσως ἀναστηθοῦμε,
ἀπ᾽ τοῦ χειμῶνος τὰ βάσανα ἴσως καὶ χωρισθοῦμε.
Ἀκόμα ὅμως χειρότερα εἴτανε γραμμένα,
νὰ διοῦνε τὰ ματάκια μας τὰ πάντα δακρυσμένα.
Ἐμπρός μας κουβαλούσανε τὸ βιὸ ἀπ᾽ τὸ Σκοπὸ
καὶ τὸ κάθε τι πουλοῦσαν γιὰ γρόσια καναδυό.
Πολλοὶ εἴτανε ποὺ εἴδανε ροῦχα ἰδικά των
νὰ τ᾽ ἀγοράζουν ἄλλοι κι᾽ ἔχασαν τὰ μυαλά των.
Πολλοὶ ποὺ λαχταρίσανε νὰ περισσεύσουν κεῖνοι,
ἀλλ᾽ οἱ Ἑβραῖοι καὶ Τοῦρκοι, δὲν ἄφησαν οἱ σκύλλοι.
Οἱ δύστυχοι τὸ ἤπιαμε καὶ κεῖνο τὸ ποτῆρι,
καθὼς καὶ ὅσα μᾶς ἔκαμαν οἱ ἄπιστοι οἱ σκύλλοι.
Ἦλθεν ὁ Σεπτέμβριος κι᾽ ἡ πληγή μας ζωογονήθη,
γιατὶ καὶ ἄλλο βάσανο ἀμέσως ἐγεννήθη.
Πρὸ πολλοῦ ἐπαίζανε ἄχ μὲ τὰ βάσανά μας
καὶ λέγανε πὼς θὰ μᾶς πᾶν καὶ πάλι στὰ χωριά μας.
Ἀλλὰ τὸν Σεπτέμβριον ποὺ ἔγινεν ἓν ἔτος
σίγουρα διεδόθηκε πὼς θὰ μᾶς πᾶν ἐφέτος,
γιατὶ τ᾽ ἀμπέλια τοῦ Σκοποῦ ἔχουν πολὺ σταφύλι,
νὰ τὰ τρυγήσει λέγανε πρέπει ὁ νοικοκύρης.
Ἀλλ᾽ εἴταν ψέμμα καὶ αὐτὸ κι᾽ ἀμέσως ἀπεσβέσθη,
γιατὶ μὲ μᾶς τοὺς δυστυχεῖς θέλησ᾽ ἡ τύχ᾽ νὰ παίξη.
Ἦλθεν κι᾽ ὁ τρυγητὸς τ᾽ ἀμπέλια ποὺ τρυγοῦνε
κι᾽ ἔφυγαν ἔμπορ᾽ ἀπ᾽ ἐδῶ νὰ πᾶν νὰ τὰ ἰδοῦνε.
Τὰ εἴδανε, τ᾽ ἀρέσανε, δίδουν, τὰ ἀγοράζουν,
γιατὶ ἐκεῖν᾽ ποὺ εἶν᾽ ἐκεῖ δὲν νοιώθουν, δὲν ταιριάζουν.
Πῆραν γυναῖκες Σκοπιανὲς νὰ πᾶν νὰ τὰ τρυγήσουν
καὶ τὸ καϋμό τους μέσα των νὰ τὸν ὑποδαυλίσουν.
Πῆραν τοὺς πρώτους τοῦ Σκοποῦ διὰ νὰ διατάζουν,
γιατὶ δὲν νοιώθουνε ἐκεῖν᾽ τίποτε νὰ τοιμάζουν.
Πήγανε οἱ γριγηταὶ τ᾽ ἀμπέλια νὰ τρυγήσουν
καὶ τὸν δικό τους βιὸ γιὰ ἄλλονε ἀλλὶ νὰ κουβαλήσουν,
Πῆγαν καὶ οἱ ἄρχοντες μέσα στὰ μαγαζιά των
καὶ τὰ κρασιὰ ἐψήνανε καὶ κόβουνταν ἡ καρδιά των.
Εἴδανε ὅλοι τὰ σπίτια των ποὺ ἔγιναν ἀχούρια,
γιατὶ δὲν καθοῦνταν ἄνθρωποι, μὰ Τούρκικα γαϊδούρια.

Πολλοὺς ποὺ τοὺς ἐδιώξανε καὶ ἔκλεισαν τὴ θύρα,
τοὺς εἶπαν : Φύγτε ἀπ' ἐδῶ, εἶναι δικό μας χτῆμα.
Τέλος μετὰ τὸν τρυγητὸ περάσαμε κι' αὐτό,
σκεφθῆτε ὅμως καὶ πάλι τὸν φοβερό μας διωγμό.
Μᾶς περιφρονοῦνε τώρα μικροί τε καὶ μεγάλοι
καὶ σὲ κάθε βῆμα μας μᾶς ἔρχεται μιὰ ζάλη.
Οἱ ἐντόπιοι εὐτυχῶς ὁμογενεῖς μας,
ἐλεοῦνε πρόθυμα τοὺς πάσχοντας δυστυχεῖς μας.
Ἂν ἔχωμε παράπονο καὶ πᾶμ' στὸ δικαστήριο.
—Πάρε τὸ δρόμο τῆς Τσορλοῦς, σὲ λέγει τὸ θηρίο.
Μόλις λιγάκι κατάπαυσε αὐτὸς ὁ διωγμός μας,
ἰδοὺ καὶ ἄλλο τι ξεφύτρωσεν ἐμπρός μας.
Ἐπειδὴ εἶναι ἀκρίβεια καὶ τὸ ψωμὶ λειψό,
βγάλανε τοὺς βεσικάδες γιὰ τὰ τρῶμε λιγοστό.
Δώσανε στοὺς ἐντοπίους, δώσανε καὶ μᾶς,
μὰ ἐδόθηκε στοὺς Σκοπιανούς : ὀλμάζ [1] !
Τρέχανε οἱ κακόμοιροι στοὺς δρόμους σὰν τρελλοὶ
καὶ τὸν Θεὸ παρακολοῦσαν νὰ μὴ τοὺς κόψουν τὴ ζωή.
Ἀλεύρι δὲν ἔχει ν' ἀγοράσ', ψωμάκι δὲν ἀρτίζει [2],
κι' οἱ βάρβαροι οἱ ἄπιστοι, κανένας δὲν δακρύζει.
Τέλος περάσαμ τὸ χειμὸ καὶ μόνοι μας τὸ ξέρουμ'
κι' ὅλοι μας ἀλλὶ τὸ θέρος, νὰ ἔλθη περιμένουμ'.
Μὲ πεῖνα καὶ μὲ δάκρυα, μὲ πόνους καὶ καϋμοὺς
ἦλθε τέλος τὸ θέρος μὲ συνεχεῖς διωγμούς.
Ἀλλὰ φεῦ ἐματαιώθη καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτή,
γιατὶ κρύψανε τὸ νέο [3] καὶ τὸ ἀκρίβαιν ιν πολύ.
Ἀκρίβαιναν τὰ ἄλευρα ἕως τριάντα γρόσια,
ὅποιος δὲν ἔχει νὰ ἀγοράσ' τὸν πιάνει ἡ ἀρρώστεια.
Καὶ πάλιν σὲ μᾶς ξέσπασε κι' αὐτὸ τὸ κολοκῦθι,
διὰ νὰ μὴ μένει Σκοπιανὸς οὔτε κουκὶ ρεβίθι.
Δὲν φθάνει ποὺ μᾶς βγάλανε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά μας,
θέλουν ἀκόμ' οἱ βάρβαροι νὰ φᾶν καὶ τὴν καρδιά μας.
Οἱ γέροντες ἠσθένησαν, τὸν χάρο περιμένουν,
οἱ νέοι καθημερινῶς τοὺς βλέπουν κι' ὑποφέρουν.
Τὸ ἄχ παντοῦ βασίλευσε, καὶ στὰ μικρὰ παιδιά.
γιατὶ οἱ πίκρες καὶ οἱ καϋμοί μᾶς ἔχουν συντροφιά.
Κατήντησε νὰ μὴ λυπᾶται ἡ μάννα τὸ παιδί της,
νὰ τρώγη τὸ μερίδιό του, ποὺ πῆρ' ἀπ' τὸ ψωμί,

1. Δὲν γίνεται. 2. περισσεύει. 3. τὴ νέα σοδειά.

Κατήντησαν τὰ σπίτια μας νὰ μείνουνε ξηρά [1],
ξηρὰ κι᾽ ἀπὸ ροῦχα κι᾽ ἀπὸ ψωμιοῦ σταλιά.
Αὐτὰ τὰ ὑποφέραμε ὡς ποὺ ἤλθαμε ἐδῶ,
ὅσ᾽ ἔφυγαν στὰ ξένα δὲν θἄχουν τελειωμό.
Ἦλθε κι᾽ ἄλλος τρυγητὸς καὶ πάλ᾽ καὶ πάλ᾽ τὰ ἴδια,
πὼς θὰ μᾶς πᾶν στὰ μέρη μας, ἀκοῦτε εἶν᾽ ἀλήθεια,
Νὰ τὸ πιστεύσομ᾽ ἄραγε, νὰ παρηγορηθοῦμε,
ἢ πειὰ νὰ παύσουμε ν᾽ ἀκοῦμε, νὰ διοῦμε πῶς θὰ ζοῦμε ;
Καὶ ὅμως ἡ λαχτάρα μας κι᾽ ὁ πόθος τῆς πατρίδος
πάλιν μᾶς ζωογόνησε, μᾶς δῶκε φῶς ἐλπίδος.
Τρεῖς ὧρες νὰ ἀπέχουμε ἀπ᾽ τὰ ψηλὰ βουνά μας
κι᾽ ἀπὸ μακρυὰ νὰ βλέπουμε νὰ καίεται ἡ καρδιά μας.
Ἀλλὰ τῶν Τούρκων τὸν θυμὸ ἀφοῦ τὸν ὑποφέρουμ᾽,
τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ὡς τέλος δὲν θὰ φέρουμ᾽.
Ἀφοῦ ἄλλου δὲν ἔμεινε ἐλπίς, παρηγορία,
σ᾽ Αὐτὸν ἂς ἀφιερώσουμε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδία,
ὡς που νὰ ξαμαρτήσουμε, νὰ διοῦμ᾽ ἐλευθερία.

Βλ. Σάββα Λακίδη. Ἱστορία δεινοπαθημάτων τῶν ἐν Θράκῃ ὁμογενῶν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων. σ. 63, Ἀθῆναι 1921. Τύποις Πατρίδος, ὅπου ἀναφέροντα τὸ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα, ὅπως στὸ τραγοῦδι καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμος ΙΖ′ σ. 252—263·

Β′

Η ΠΕΙΝΑ *

Ἡ Σουσάνα Σταματίου Τσουρλινὴ στὰ 1916 περιγράφοντας τὰ βάσανα τοῦ ξεσηκομοῦ τῆς περιφερείας, μᾶς ἔδωκε τὸ ἑξῆς δημιούργημα, ποὺ τὸ χαρακτηρίζει ἡ ἴδια μετρία τεχνικὴ καὶ φραστικὴ δύναμη τοῦ στίχου.

Στὰ χίλια ἐννιακόσια ἔτος δέκα ἕξη
Τουρκία ἐβουλήθηκε τὸν κόσμο νὰ παιδέψῃ.
Ἐβουλήθηκαν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ
νὰ παιδέψουν τοὺς ἀνθρώπους, ὅλους τὶς Χριστιανοί.
Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς γράψω τὶ παιδεία φοβερὴ
ποὺ παιδεύουν τὶς ἀνθρώποι καὶ μεγάλοι καὶ μικροί.
Θέλω νὰ σᾶς διηγηθῶ τὰ βάσανά μας ὅλα,
μὰ ἂν τὰ γράψω στὸ χαρτί, δὲ θὰ τὰ πάρ᾽ ἡ κόλλα.
Νὰ ἦταν οὐρανὸς χαρτὶ κι᾽ ἡ θάλασσα μελάνη
νὰ ἔγραφα τὰ πάθη μας καὶ πάλι δὲ μὲ φθάνει.

1. ξηρὰ = γυμνά.

* Βλ. Θρακικὰ Γ′, παράρτημα σ. 240—243.

Τὰ πάθη μας ἂν βουληθῆ κανεὶς γιὰ νὰ τὰ λέγη.
πρέπει ἡ γλῶσσα νὰ λαλῆ καὶ ἡ καρδιὰ νὰ κλαίγη.
Πρώτη σᾶς κάνω τὴν ἀρχή, τὰ πάθη μας νὰ λέγω,
πῆρα κοντύλι καὶ χαρτί, νὰ γράφω καὶ νὰ κλαίγω,
θέλω νὰ σᾶς διηγηθῶ ὅλα τὰ βάσανά μας,
νὰ φανερώσω τὰ κρυπτὰ ποὺ ἔχει ἡ καρδιά μας.
Ἂν σᾶς εἰπῶ καταλεπτῶς ὅλη τὴν ἱστορία,
θὰ μείνετε ἐκστατικοί, ὅλοι σὲ ἀπορία.
Πῶς λοιπὸν νὰ ἀρχινήσω τώρα νὰ σᾶς διηγηθῶ,
ὅπου ὁ νοῦς μου δὲν τὸν φθάνει τέτοιον κίνδυνο φρικτό.
Ἂς ἀφίσω τ' ἄλλα ὅλα νὰ σᾶς πῶ γιὰ τὸ ψωμί,
ὅπου ὑποφέρουν κόσμος, μέχρι νύχτα νηστικοί.
Σεισμοὺς πολέμους πάθαμε, σφαγὴ φοβερωτέρα,
ἡ πεῖνα μᾶς ἐφάνηκε ἀπὸ ὅλα χειροτέρα.
Δὲν εἶναι μέρες δυὸ καὶ τρεῖς, δὲν εἶναι ἕνα μῆνα,
μόν' εἶναι καθημερινῶς, παντοτεινὴ ἡ πεῖνα.
Κόσμος γενῆκαν ἀσκηταὶ καὶ τρῶνε χορταράκια,
κούσιτα [1], φροκαλόσπορα, ὅλα πικρὰ φαρμάκια.
Ὅσα πικρὰ καὶ ἄσχημα ὅλα μᾶς τὰ ταΐσαν,
ἐπήρανε τὰ ροῦχα μας, γυμνοὺς καὶ μᾶς ἀφίσαν
Ἐλεεινοὶ καὶ ἄθλιοι ἐμείναμ[2] οἱ καϋμένοι.
Τὸ τέλος μας δὲν ξεύρουμε τὸ τί θὰ ἀπογένη.
Στὰ χίλια ἐννεακόσια, ἔτος δέκα ἕξη
ὁ κόσμος ἐσκοτείνιασε γιὰ μᾶς δὲν θὲ νὰ φέξη.
Ὅλος ὁ κόσμος σκοτεινὸς κι' οἱ ἄνθρωποι λυπημένοι
ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι.
Ὅλοι, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, ὅλοι ἐστερηθῆκαν,
ὅλοι τὶς πόρτες πιάσανε [2] καὶ κατηγορηθῆκαν.
Γιὰ τὸ ψωμὶ θαμάζεται [3] ὁ κόσμος τί νὰ κάνη.
μὲ τὸν παρὰ πηγαίναμε ψωμὶ διὰ νὰ βροῦμε
καὶ πάλι μᾶς ἐδέρνανε καὶ μᾶς κατηγοροῦνε.
Ὑπομονὴ ποὺ κάνουμε, ὡσὰν αὐτὸ τὸ χῶμα,
ποὺ τὸ πατοῦν καὶ δὲ μιλεῖ, γιατὶ δὲν ἔχει στόμα.
Μὲ τοὺς ἐχθροὺς παλεύουμε, μὲ τ' ἄγρια θηρία
κι' ἀπὸ κανένα δὲν ἔχουμε καμμιὰ παρηγορία.
Ἀλλοίμονον πλέον σὲ μᾶς, δὲν βρίσκεται βοτάνι,
οὔτε κανένας ἰατρὸς τὰ πάθη σας νὰ γιάνη.
Θεέ μου Παντοδύναμε, ἐλέησε καὶ σῶσε,

1. κούσιτα λ. Τ.= καναρόσπορο. 2. ζητιάνευαν. 3. θαμάζεται = ἀπορεῖ.

κανεὶς ποὺ δὲν εὑρίσκεται νὰ μᾶς ἐλευθερώση ;
Ἡμᾶς πλέον μᾶς ἄφισαν σ᾽ ἕνα πλατὺ κανάλι,
ὡσὰν ἡμᾶς πολυπαθεῖς στὸν κόσμο δὲν εἶν᾽ ἄλλοι.
Πῶς πασχίζουνε τὰ πλοῖα στὴ φουρτούνα σὰ βρεθοῦν,
ἔτσι κινδυνεύει ὁ κόσμος καὶ κοντεύουν νὰ χαθοῦν.
Ὅπως κινδυνεύ᾽ ὁ ναύτης σὲ φουρτούνα σὰ βρεθῆ,
ἔτσι κινδυνεύ᾽ ὁ κόσμος ἡ ζωή του νὰ χαθῆ.
Ὁλοτελῶς χαθήκαμε καὶ εἴμεθα χαμένοι
καὶ μείναμε ἐλεεινοὶ καὶ καταφρονεμένοι.
Χάσαμε τὶς ἐλπίδας μας, σὰν τὸ δεντρὶ τὰ φύλλα,
ὁποῦ τὰ πέρνει ὁ ἄνεμος καὶ φαίνονται τὰ ξύλα.
Ἀκόμη φέτος θὰ σᾶς πῶ, τίποτες ἂν δὲν γένη,
ξεύρετε ὅλοι εἴμεθα ὅλοι τελειωμένοι.
Θεέ μου Παντοδύναμε, κύτταξε τοὺς καϋμούς μας,
κύτταξε τοὺς βασάνους μας καὶ ἀναστεναγμούς μας.
Γιατί, Χριστέ, μᾶς ξέχασες καὶ δὲν μᾶς ἐνθυμᾶσαι
καὶ τόσο μᾶς ἐμίσησες καὶ δὲν μᾶς ἐλυπᾶσαι ;
Γιατὶ Χριστέ, ἀπόστρεψες ἀπὸ μᾶς τὸ πρόσωπό σου,
καὶ τόσο κατηγόρησες τὸ πλάσμα τὸ δικό σου ;
Γιατί, Χριστέ, μᾶς ἔρριξες σὲ τόση δυναστεία,
καὶ μᾶς παιδεύουν οἱ ἐχτροί, δὲν εἶναι ἁμαρτία ;
Ἐὰν καὶ δὲ λυπᾶσαι μᾶς, λυπήσου τὰ παιδάκια.
τὶς χεῖρες καὶ τὰ ὀρφανά, ποὺ κλαῖνε στὰ σοκάκια.
Κλαῖνε καὶ τρέχουν γιὰ ψωμί, μὰ τὸ ψωμὶ δὲν βρίσκουν
καὶ κάθε μέρα δυστυχεῖς ἀδίκως ἀποθνήσκουν.
Ἄχ ἀλλοίμονον ἔχει τιμὴ πολὺ μεγάλη τὸ ψωμί,
σ᾽ ἐκείνους ποὺ στεροῦνται, σὲ κείνους ποὺ πεινοῦνε.
Τί δυστυχία ἐλεεινή, τί φοβερὰ τρομάρα,
ὅλος ὁ κόσμος γενικῶς πρέπει νὰ βάλουν μαῦρα.
Ὅλου τοῦ κόσμου οἱ καρδιὲς βρίσκονται λυπημένες,
διότι πλέον μείνανε ἀπὸ ὅλα στερεμένες.
πρῶτον ἀπὸ τὰς οἰκίας τους, δεύτερον ἀπὸ τὴν τροφή τους,
τρίτον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τους, ποὺ χάσαν τὴν ζωή τους.
Θάνατος πρέπει εἰς ἐμᾶς χωρὶς ἀμφιβολία,
παρὰ νὰ εἴμεθα στὰ βάσανα, σὲ τέτοια δυστυχία.
Μέσ᾽ τὴν Τουρκία εἴμεθα ὅλοι περιπλεγμένοι
καὶ πλέον δὲν ἠξεύρομεν τὸ τέλος τί θὰ γένη.
Θεέ μου Παντοδύναμε, ἐσὺ νὰ μᾶς ἐσώσης
καὶ ἀπὸ τοῦτον τὸν λιμὸν νὰ μᾶς ἐλευθερώσης.
Ὡς τέκνα σου λυπήσου μας κι᾽ ὡς δούλους σου σπλαχνίσου.

Συγχώρησέ μας Κύριε, καὶ παῦσε τὴν ὀργή σου.
Ναί, Κύριε, γνωρίζομεν ὅλα τὰ σφάλματά μας,
διότι δὲν φυλάττομεν καλῶς τὰς ἐντολάς μας.
Ναί, Κύριε, τὸ ξεύρομεν καὶ τὸ ὁμολογοῦμεν
ὅτι πάντες σὲ πταίομεν καὶ σὲ ἀνησυχοῦμεν.
Ἀλλὰ ἐσὺ ὡς ἀγαθὸς πάλιν συγχώρησέ μας
κι' ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ γλήγορα γλύτωσέ μας.
Δέξαι, Θεέ μου, δέηση ἀπ' ὅλον τὸν λαόν σου
καὶ μὴ τὸ βασανίζεις πιὰ τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν σου.
Πολὺ σᾶς ἐπιβάρυνα μὲ τὶς πολυλογίες
ἀλλὰ θέλω νὰ ξεύρετε δι' ὅλες τὶς αἰτίες.
καὶ νὰ καταλάβετε τὰ ὅ,τι μᾶς ἐκάνουν,
ὅτι πασχίζουν ζωντανοὺς στὸν Ἅδη νὰ μᾶς βάλουν.
Γι' αὐτὸ λοιπὸν σᾶς μολογῶ γιὰ ὅλα τὰ συμβάντα,
ὅπου μᾶς ἐσυνέβησαν καὶ τάχουμε διὰ πάντα.
Τὸ φοβερὸν δυστύχημα ποὺ μᾶς συνέβη τώρα,
ποτὲ δὲν ἐσυνέβηκε στὴν ἰδική μας χώρα.
Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ἐγράψω τὶς παιδεῖες καὶ καϋμούς,
ὅπου ὑποφέρ' ὁ κόσμος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς.

Γ'

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ (1915) *

(Παραλλαγὴ ἀνωνύμου κόρης Σκοπιανῆς)

Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα φαρμακωμένη,
ποὺ ἤκουσαν τὸ διωγμὸ ἐκεῖνοι οἱ καϋμένοι.[1]
Τὸν διωγμὸ σὰν ἄκουσαν ὅλοι οἱ Σκοπιανοί,
ἐπήρανε τοὺς δρόμους καὶ τρέχουν σὰν τρελλοί.
Ἐβράδυαζε ἡ Κυριακή, ξημέρωσε Δευτέρα,
φαρμακερὴ καὶ θλιβερὴ ἦταν κι' αὐτὴ ἡ μέρα.
Ἐβγῆκαν νὰ μαζεύσουνε ὅλους των τοὺς παράδες
καὶ ἔτρεχαν ὡσὰν τρελλοὶ μέσα στοὺς μαχαλάδες.
Δίδουν οἱ ἄνδρες λίρες, γυναῖκες τὰ φλουριά τους,
δίδουν τὰ ὡρολόγια τους καὶ τὰ διαμαντικά τους.
Τὰ πῆραν καὶ τὰ πήγανε μέσα στὸ δικαστήριο,
Θεέ μ' καὶ Παναγιά μου ἂχ τί μαρτύριο.

---

* Βλ. καὶ Θρακικὰ Γ' τόμ. Παράρτημα σ. 235—240.

1. Στὶς 6 Σ)βρίου 1915 οἱ Τοῦρκοι μέσα στὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο πληροφόρησαν τοὺς Ἕλληνας πὼς θὰ τοὺς διώξουν ἀπὸ τὸ Σκοπὸ καὶ πρόσταξαν νὰ δώσουν 1500 λίρες γιὰ τοὺς ἀγωγιάτες.

Ἀρχίζουν καὶ κτυποῦνε τὰ ἄγρια θηριὰ
δὲν θέλουν ὡρολόγια οὔτε διαμαντικά.
Ἔχασαν τὸν Σιμόπουλο μέσα τὸ μεσημέρι
ὅποιον ἐρώτησαν εἶπαν πὼς δὲν τὸν ξεύρει.
Στὸ δικαστήριο ἐπῆγαν κι' ἐρώτησαν νὰ μάθουν,
εἶπαν, πὼς δὲν τὸν εἶδαν, πὼς δὲν τὸν ἤκουσαν.
Μόνον τὸ βράδυ ὁ κόσμος τὸν εἴδανε τὸν Σίμο
ποὺ δυὸ τζανταρμάδες [1] τὸν πήγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ
τὸν ἄμοιρο τὸν ἔκαμαν μεγάλο φονικό.
Τρίτη ἐξημέρωσε, μέρα φαρμακερὴ
κι' ἄρχισαν πάλιν νὰ τρέχουν μεγάλοι καὶ μικροί.
—Δόστε, γυναῖκες, λίρες κι' ὄχι διαμαντικά,
νὰ δοῦμε νὰ χορτάσουμε τ' ἀνήμερα θεριά.
Τὶς χίλιες ὀκτακόσιες τὶς μαζέψανε, τὶς πᾶν'
θαρρεῖς πὼς εἶναι κόλλυβα νὰ καθίσουν νὰ τὰ φᾶν!
Χάθηκε ὁ Παπᾶ Κυριάκος ἡμέρα φανερά,
τρέχουν καὶ τὸν ζητοῦνε μέσα στὸ μαχαλᾶ.
Στὸ μαχαλᾶ δὲν εὑρέθηκε οὔτε μέσ' στὸ χωριό,
κρυφὰ τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἦταν στὸ δικαστήριο.
Ὁ ἄμοιρος φωνάζει, βαθειά, πολὺ βαθειὰ
κι' ἐκεῖνοι ἐκτυποῦσαν τὰ πόδια τους βαρυά.
Γιὰ νὰ μὴν τ' ἀκούσουν καὶ τὸν γυρέψουνε,
γιατ' εἶχαν στὸ νοῦ τους νὰ τὸν παστρέψουνε.
Τὸ ἄκουσαν οἱ συγγενεῖς, τὸν ἄκουσαν οἱ φίλοι
πῆγαν καὶ παρακάλεσαν ἐδόσαν καὶ κεφίλη [2]
τί θέλουν νὰ τοὺς δώσουν καὶ τὸν γλυτώσουνε;
Τοὺς δῶκαν πολλὲς λίρες νὰ τόνε σώσουνε.
Θέλουνε τὲς λίρες, θέλουνε καὶ τὰ φλουριὰ
καὶ θέλουν νὰ κρατήσουν τὸν δύστυχο παπᾶ.
Τὴν ὥρα ποὺ ἐφύγανε, πῆγαν στὴ φυλακὴ
νὰ τὸν ἀφήσουνε ὑγεία τ' ἀδέλφια καὶ δικοί
—Ἐφέντη, σὲ παρακαλοῦμε ἡ ὥρα μας περνάει,
δόσε τὸν παπᾶ Κυριάκο μας, μονάχος νὰ μὴ μένει.
Ἐκεῖνος σὰν τὸ ἤκουσε μέσ' ἀπὸ τὴ φυλακὴ
ἐφώναζεν ὁ ἄμοιρος σὰ νὰ εἶχε τρελλαθῆ.
Δὲν γίνται νὰ μὲ ἀφήσετε δῶ μέσα μοναχὸ
γὼ τὴν ζωήν μου χάνω, ἐγὼ θὰ τρελλαθῶ.
Ἐφέντης τοὺς παρακαλεῖ, ὡς νὰ τοὺς ποδιαβάση [3].

1. ἀστυνομικοί. 2. ἐγγυητή. 3. ἐξαποστείλει.

—Αὔριο στέλνομε τὸν παπᾶ, στὸ δρόμο θὰ σᾶς φτάσει.
Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα κατηραμένη
ποὺ ἔμεινε στὴ φυλακὴ στὴ πάντα λασπωμένη.
Ξημέρωσε Τετάρτη κι' ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ
ἐγέμισεν ἁμάξια, δὲν εἶν' ἕνα καὶ δυὸ
μόν' εἶναι ὀκτακόσια ὅλα γιὰ τὸ Σκοπό.
Πὸ δυὸ καὶ τρεῖς φαμίλιες στὴ κάθε ἅμαξα,
διέταξαν καὶ τὰ ροῦχα νὰ τὰ πᾶν' στὴν ἐκκλησιά.
Τριπόδια καὶ καθέκλες, καθρέφτες καὶ μπορά,
σεντούκια ὁλογέμωτα τὰ πᾶν' στὴν ἐκκλησιά.
Γέμισεν ἡ ἐκκλησία, γεμίσαν τρία σχολειὰ
κι' ἀκόμη δὲν εὐκαίρωσαν [1] τὸν ἕνα μαχαλᾶ
Τέλος γεμάτα σπίτια ὅλοι ἀφήσαμε,
ρακιά, κρασιά, καζάνια δὲν τὰ ἐγγίσαμε.
Πρόβατα ἄφησαμ' σουργιά,[2] ἀγέλες τ' ἀγελάδια
'φήκαμ' ἀμπέλια ἀτρύγητα, 'φήκαμ' γεμάτ' ἀμπάρια.
Δυὸ καὶ τρεῖς γειτόνοι πήρανε ἕνα ἁμάξι
καὶ τί θὰ πρωτοβάλουν ροῦχα καὶ φαγητά ;
Γριὲς δὲν περπατοῦνε, οὔτε μωρὰ παιδιά,
ποιὸς θὰ πρωτοκαθήση ἐπὰν στὸν ἁραμπᾶ ;
Τὴν δέκα Σεπτεμβρίου φριχτὴ ἡμέρα Πέμπτη,
μαύρη ἦταν ὅλη Θράκη καὶ μαῦρος οὐρανός.
Τὰ σπίτια ὅλα ἔτριζαν κι' ἡ πόρτες συχνοκλειοῦσαν.
κι' αὐτὰ τὰ παραθύρια μας μόνα τους ἐκτυποῦσαν.
Τὰ δένδρα ὅλα σάλευαν, θαρρεῖς πὼς ἐθρηνοῦσαν
καὶ τὰ πουλιὰ ἐπάνω τους μᾶς πικροκελαϊδοῦσαν:
«Ποῦ θὰ σᾶς πᾶνε δύστυχοι, ποιὸν δρόμο θὰ διαβῆτε ;
γεμάτα σὰν τὰ σπίτια σας πούπετα δὲν θὰ βρῆτε».
Μεγάλ' ἀνεμοζάλη, φουρτούνα φοβερὴ
μᾶς εἶχε ξερριζώσει, δὲν ἄφισε κλωνί.
Μαῦρο σκοτάδι πλάκωσε. Ὥρα μᾶς φώναζαν ὀκτώ,
«Νὰ φύγετε ὅλοι γρήγορα μέσ' ἀπὸ τὸ Σκοπό».
Στὴν ἄκρη ποὺ μᾶς βγάζανε, Θεὲ ἐλεημοσύνη !
μᾶς ἄναψεν μέσ' τὴν καρδιὰ τὸ πιὸ μαῦρο καμίνι.
Τέσσερες ἀνθρώπους κράτησαν μὲ γέλασμα μεγάλο
κι' ἀπ' αὐτὸ χειρότερο στὸν κόσμο δὲν εἶν' ἄλλο.
Πελοπίδας καὶ Ζαφείρης καὶ ὁ Θεόδωρος μαζὺ
ἦταν κι' Ἀριστόδημος ὁ Κωνσταντόπουλος μαζύ.

---

1. ἄδειασαν 2. σουργιὰ=ποίμνια

Οἱ γυναῖκες τοὺς ἀγκαλιάζουν, τοὺς κλαῖνε τὰ παιδιὰ
κι᾽ ἐκεῖνοι τοὺς φωνάζουν : δὲν θὰ σᾶς διοῦμε πιά.
Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα καταραμένη,
ἀνδρόγυνα ἐχώρισεν, παιδιά, ἡ εἱμαρμένη.
Ἀλλ᾽ εἴθε γληγορότερον νὰ τοὺς ἐλευθερώση
ὁ Παντοδύναμος Θεὸς κι᾽ ὑπομονὴν νὰ δώση.
Τὴν ὥρα ποὺ μᾶς βγάζανε τ᾽ ἁμάξια εἰς τὴν ἄκρα,
τὰ σπίτια μας ἐβλέπαμε μὲ δακρυσμένα μάτια.
Ἀρά γε θὰ γυρίσουμε νὰ τὰ ξαναϊδοῦμε ;
ἢ εἰς τὸ μέρος ποὺ μᾶς πᾶν᾽ τὸν τάφον μας θὰ βροῦμε ;
Ἀλλὰ ἀπ᾽ τὰ σπίτια χειρότερη ἦταν ἡ ἐκκλησία
τὴν ὥρα ποὺ ἐφεύγαμε ἐγέμισε θηρία.
Ἀκόμη δὲν προφθάσαμε ἀπόξω γιὰ νὰ βγοῦμε,
καὶ τί ἀκοῦμε ; Τὰ θεριὰ κτυποῦνε τὴν καμπάνα.
Θεέ μου, δόσ᾽ ὑπομονὴ καὶ δύναμι εἰς ὅλους
λυπήσου, εὐσπλαχνίσου μας, ποὺ εἶν᾽ τὰ μικρὰ στοὺς δρόμους.
Γιατὶ γυναῖκες καὶ παιδιά, ἄνδρες μικροὶ μεγάλοι,
στοὺς δρόμους ὅλοι εἴμεθα μαζὺ μ᾽ ἀνεμοζάλη.
Ἐβράδυασε, ἐνύκτωσε καὶ ἀκόμη περπατοῦμε,
ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῦ μᾶς πᾶν᾽ ὅλοι μας ἀγνοοῦμε.
Τέλος ἐπερπατούσαμε ἀκόμη λίγη ὥρα
καὶ βλέπουμε ἀπὸ μακρυὰ νὰ φέγγουνε τὰ σπίτια.
Ἦταν ἡ Γέννα π᾽ ἔφεγγε, ἀλλ᾽ ὅταν εἶχε μάθει
πὼς ὅλο τὸ Σκοπὸ περνᾶ, τὸ φῶς της εἶχε χάσει.
Ἔξω ἀπὸ τὴν Γέννα μᾶς ἄφησαν διὰ νὰ κοιμηθοῦμε,
ἀλλὰ σ᾽ αὐτὴν δὲν ἄφησαν οὔτε νερὸ νὰ πιοῦμε.
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν καὶ δρόμον περπατοῦμε
μὲ κόπον καὶ μὲ βάσανα Μπουνάρ-Χισὰρ περνοῦμε.
Βγῆκαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ διὰ νὰ μᾶς θρηνήσουν,
ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν οὔτε νὰ μᾶς μιλήσουν.
Μόν᾽ ὅταν ἐπερνούσαμε ἐπαίζαν τὰ βιολιά,
ἐπαίζαν τὰ νταβούλια μὲ γέλοια καὶ χαρά.
Μπουνὰρ-Χισσὰρ ἀφήνουμε καὶ δρόμο περπατοῦμε,
τὰ πόδια μας ἀρχίσανε πάλι νὰ σταματοῦνε.
Τέλος μᾶς σταματήσανε λίγο ψωμὶ νὰ φᾶμε
καὶ πάλιν μὲ τὰ δάκρυα στὸν δρόμον μας νὰ πᾶμε.
Περνοῦμε δρόμο ἀρκετὸ τὰ πόδια μας θρηνοῦμε
καὶ εἰς τὰς τρεῖς τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε.
Γιὰ στρῶμα εἴχαμε τῆ γῆ, τὰ χόρτα μαξιλάρι,
τὸν οὐρανὸ γιὰ πάπλωμα, τὸν χάρο νὰ μᾶς πάρη.

Πρωὶ πάλι μᾶς σήκωσαν πάλι οἱ ζανταρμάδες
τ' ἁμάξια ἐχωρίσανε εἰς τέσσερες μαχαλάδες.
Γιὰ νὰ τὰ βάλουν στὴ σειρὰ τ' ἁμάξια ὅλα θέλουν·
μεγάλη ζάλη γίνεται, πολλὰ κακὰ μᾶς φέρουν.
Πάλιν τ' ἁμάξια ἄρχισαν ὅλα νὰ προχωροῦνε,
γυναῖκες καὶ πολλὰ παιδιὰ ἄρχισαν νὰ πατοῦνε.
Ἄλλη γυναῖκα φώναζε, ἄλλο παιδὶ θρηνοῦσε,
ἄλλο ἁμάξι ἔπερνε πόδια καὶ προχωροῦσε.
Μητέρα γύρευε παιδί, καὶ τὸ παιδὶ μητέρα,
πικρὲς φωνὲς κάθε στιγμὴ γεμίζαν τὸν ἀέρα.
Μία μητέρα δύστυχη εἶχε παιδὶ στὰ στήθη,
τὴν πῆρ' ὁ ὕπνος ὁ γλυκὸς κι' αὐτὴ ἀπεκοιμήθη.
Τ' ἁμάξι ἐπροχώρησε κι' αὐτὸ ἔπεσε κάτω
ἀμέσως καὶ τὸ δύστυχο βρῆκε τὸν μαῦρο τάφο.
Ἀπὸ Ὀθωμανικὰ χωριὰ περνούσαμ' ἀπὸ μέσα
καὶ ὅλοι μᾶς περιγελούσανε καὶ ὅλοι μᾶς γελοῦνε.
Τέσσαρες νύκτες περάσαμε μέσα στὴν ἐρημία,
τὴν πέμπτη νύκτα μᾶς εἴπανε θὰ πᾶμ' εἰς πολιτεία.
Τὴν πέμπτη νύκτα ἦταν σωστό, ἐφθάσαμε εἰς Τσόρλου.
Διαταγὴ ὅμως φριχτὴ νὰ πᾶμε ἀπ' ἄλλον δρόμο.
Τὸν δρόμο μας ἀλλάξανε, σὲ ἔρημον μᾶς πᾶνε
καὶ ὥρα τῆς νυκτὸς βαθειὰ σταθήκαμε νὰ φᾶμε.
Ἀφοῦ δὲ πάλιν φάγαμε, πέφτουμε νὰ κοιμηθοῦμε
μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα τὰ σπίτια μας ξεχνοῦμε.
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν μᾶς βάλαν στὴ σειρά,
μᾶς λέν' ὅτι τὸ βράδυ θὰ πᾶμε στὴν Ἡρακλειά.
Μιὰ μέρα ἐπεράσαμε χωρὶς χωριὸ νὰ διοῦμε,
σταμάτησαν τὰ πόδια μας δρόμο νὰ περπατοῦμε.
Τέλος τὸ βράδυ φθάσαμε εἰς τὴν Ἡράκλεια
ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ μαζεύτηκαν πέντε χωριὰ τῆς Θράκης
Σοφίδες, Ἅγιος Στέφανος, Τουρλιὰ καὶ Σαμακόβι
μαζὺ ἦταν καὶ τὸ Σκεπαστό· μιὰ τύχη εἴχαμ' ὅλοι.
Περάσαμε κι' ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δρόμο περπατοῦμε
καὶ εἰς Σουλτὰν Τσιφλὶκ μᾶς ἔφεραν ὅπου καὶ κατοικοῦμε.
Στὴν ἄμμο μᾶς ἁπλώσανε, στὸ κῦμα τῆς θαλάσσης,
τρομάζεις τὸ ἀπέραντο νερὸ νὰ τὸ κυττάζης.
Θάλασσα, ποὺ ὅλα τὰ νερὰ καὶ τὰ ποτάμια πίνεις
πιὲ τὰ πικρά μας δάκρυά, πλατύτερη νὰ γίνης.
Δύο τρεῖς ἡμέρας εἴμεθα στὴν ἄμμο ἁπλωμένοι

κατόπι εἰς γιαουρτχανάδες [1] ἐμπήκαμε οἱ καϋμένοι.
Ἄλλους τοὺς πᾶν' εἰς Ὁμουρτζᾶ καὶ μαῦρα χύνουν δάκρυα
κι' οἱ πλούσιοι σπίτια βρῆκαν στὴν παλαιὰ Ἡράκλεια.
Ἐδῶ ποὺ μᾶς ἐφέρανε ἐτάζανε [2] ψωμὶ
κι' οἱ ἄνομοι δὲν ἔδωσαν οὔτε βουκιὰ ψωμί.
Γιὰ ὅρκο μᾶς ἐδόκανε τὴν κάθε μιὰ ψυχή,
τριακόσια δράμια στάρι καὶ ὄχι ψητὸ ψωμί.
Πέρνουνε οἱ γυναῖκες τὰ ροῦχα τὰ καλὰ
κρυφὰ πᾶνε νὰ τὰ πουλήσουν μέσ' τὴν Σηλυβριά.
—Εἴθε ὁ Παντοδύναμος νὰ μᾶς ἐλευθερώση
μικρὴ μεγάλη κι' ἄμοιρη καρδιὰ νὰ ἡμερώση.
Γιατὶ εἶναι μέγας ὁ Θεός, αὐτὰ ποὺ μελετᾶμε.
«Πάλιν μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θἄναι».
Εἰς τὸ Σουλτὰν τσιφλίκ' καθήσαμε πενῆντα ὀκτὼ ἡμέρες,
ἔπειτα ἦλθε διαταγὴ νὰ χωρίσουμε ὁ καθ' ἕνας.
Ἄλλους τοὺς πᾶν' εἰς Ἡράκλεια καὶ ἄλλους εἰς Τσορλοῦ
καὶ ἄλλους μὲ βαπόρια τοὺς πᾶν' στ' ἀντικρυνά.
Σουλτὰν Τσιφλὶκ ἀφήσαμε, γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
ἔξω ἔξω ἀπὸ τὴν Τσορλοῦ μᾶς κάνουν καραντίνα [3].
Ἡ καραντίνα ἤτανε δύο ὧρες μακρυά,
ξεφόρτωσαν τὰ ροῦχα μας μέσα στὴν ἐρημιά.
Στὴν Τσόρλου ὅλοι ἔτρεχαν ἁμάξια γιὰ νὰ βροῦνε,
τὰ ροῦχα νὰ φορτώσουνε γιὰ νὰ μὴ βραδυαστοῦνε.
Ἀλλὰ πολλοὶ ἐξημερώθησαν ἐκεῖ στὴ καραντίνα,
ὅπου τοὺς ἔδερνε ἡ βροχή, τοὺς ἔδερνε κ' ἡ πεῖνα.
Ἡ καραντίνα ἔγινε χωρὶς καμμιὰ ἀρρώστεια,
μόνον νὰ μᾶς παιδεύουνε, γιὰ νὰ μᾶς πάρουν γρόσια.
Μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα, μὲ δάκρυα καὶ πεῖνα
ὅλα τὰ χωριὰ περάσαν ἀπὸ τὴν καραντίνα !
Τέλος μᾶς ἐρρίξανε ὅλους μέσα τὴν Τσόρλου
κανέναν δὲν τὸν ἔμελλε γιὰ νὰ μᾶς πᾶν' ἀλλοῦ.
Τὰ σπίτια ὅλα γέμισαν, τὰ μαγαζιά, σχολεῖα,
ἐγέμισαν οἱ δρόμοι ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία.
Τοὺς δρόμους ὅλους τρέχουν, τὰ ροῦχα τους πωλοῦν,
παράδες γιὰ νὰ πάρουν, ψωμὶ διὰ νὰ βροῦν.
Τ' ἀλεῦρι δέκα γρόσια ἔχει ἡ μιὰ ὀκᾶ
κ' ἐκεῖνο τὸ πωλοῦνε ἄχ μὲ τὸν βεσικᾶ [4].

---

1. σπίτια ποὺ κάνουν ξυνόγαλο. 2. ὑπόσχονταν.
3. κάθαρση. 4. βεσικὰ = ἄδεια.

Τὴν [1]μέρα ἕνα ταγήνι [1] δίνουν μισὴ ὀκᾶ,
μᾶς πέρνουν δύο γρόσια στὴν κάθε φαμιλιά.
Γιατὶ πολλοὶ ἀπέθνησκαν στοὺς δρόμους ποὺ γυρνοῦσαν
κι᾽ ἀπὸ τὴν πεῖνα ἔπεφταν καὶ ἄλλοι λιγοθυμοῦσαν.
Χωρὶ θυμίαμα καὶ κερί, χωρὶς παπᾶ τοὺς θάφταν,
γυναῖκες τοὺς σηκώνανε καὶ μοναχές τους σκάπταν.
Τσόρλου σκληρή, Τσόρλου πικρή, Τσόρλου φαρμακερή,
ἐχώρισες ἀδέλφια, μητέρα ἀπ᾽ τὸ παιδί.
Γιατὶ πολλοὶ ποθάναν [1]πὸ κρύο κ᾽ ἀπὸ πεῖνα
κι᾽ ὅλοι ἐφεύγαν μακρυὰ νὰ βροῦν ἐλευθερία.
Οἱ πλούσιοι ἔταζαν παράδες καὶ ἐπέρναν βεσικὰ
καὶ οἱ πτωχοὶ πουλοῦσαν τὰ ροῦχα στὰ τσαρσιά.
[1]Ἄλλοι ἔφυγαν στὴν Πόλη καὶ ἄλλοι στὰ [1]Ἑλληνικὰ
κι᾽ ἄλλοι πᾶν στὴν Ρουμανία γιὰ νὰ φᾶν χορταστικά.

Δ΄

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ ΣΑΜΑΚΟΒΙΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*

Κυριακὴ ξημέρωσε ποτὲ νὰ μ᾽ εἶχε φέξη,
κ᾽ ἡ τύχη θέλησε μὲ μᾶς τοὺς δυστυχεῖς νὰ παίξη,
Δευτέρα ἐξημέρωσε μέρα συνεφιασμένη.
καὶ ὅλοι ὅλοι εἴμεθα χλωμοὶ καὶ μαραμένοι.
Τρίτη μᾶς ἐξημέρωσε μέρα φαρμακερή,
καὶ ναρκωμένοι εἴμεθα μεγάλοι καὶ μικροί.
Τετάρτη ἐξημέρωσε δὲν ἔμεινεν ἐλπίδα,
νὰ μᾶς ἀφήσουν μιὰ στιγμὴ μὲς τὴν γλυκειὰ πατρίδα
Πέμπτη μᾶς ἐξημέρωσε ἄχ τὶ νὰ πρωτογράψω,
ἄχ τὶ νὰ πρωτοθυμηθῶ, ἄχ΄. τὶ νὰ μοιρολογήσω.
Στὴν ἄκρα ποὺ μᾶς βγάλανε, Θεὲ ἐλεημοσύνη.
μᾶς ἄναψαν μὲς τὴν καρδιὰ ποιὸ φοβερὸ καμίνι
Δεκαεπτὰ ἄνδρες κράτησαν μὲ γέλασμα μεγάλο
καὶ ἀπ᾽ αὐτὸ χειρότερο στὸν κόσμο δὲν ἔχ᾽ ἄλλο.
Ὥρα φρικτή, ὥρα κακιά, ὥρα καταραμένη
ἀνδρόγυνα ἐχώρησαν, παιδιὰ ἀνηλικιωμένα.
Ἀλλ᾽ εἴθε γρηγορώτερον νὰ τοὺς ἐλευθερώση

---

1. μερίδα ψωμιοῦ.

* Στὴν Τυρολόη Σεπτεμβρίου ἔτος 1915 πρωτοτραγουδήθηκε. Τὸ τραγοῦδι εἶναι σχεδὸν ἐπανάληψις τοῦ τραγουδιοῦ τῆς πείνας. Τόχει συνθέσει ὁ Θεόδ. Κιακίδης, υἱὸς τοῦ Περικλῆ Κιακίδη, ποὺ σφάγηκε στὸ Σαμακόβι ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

ὁ παντοδύναμος Θεὸς καὶ ὑπομονὴ νὰ δώση.
Τὴν ὥρα ποὺ μᾶς βγάλανε τ' ἁμάξια εἰς τὴν ἄκρα,
τὰ σπίτια μας ἐβλέπαμε μὲ δακρυσμένα μάτια.
Ἀρά γε θὰ ξαναγυρίσουμε γιὰ νὰ τὰ ξαναϊδοῦμε
ἢ εἰς τὸ μέρος ποὺ μᾶς πᾶν τὸ τάφο μας θὰ βροῦμε;
Ἀλλ' ἀπὸ τὰ σπίτια χειρότερη ἦταν ἡ ἐκκλησία
τὴν ὥρα ποὺ ἐφεύγαμε ἐγέμισεν θηρία.
Ἀκόμα δὲν προφθάσαμε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦμε
καὶ τί ἀκοῦμε ; τὰ θεριὰ καμπάνα μᾶς κτυποῦνε.
Θεέ μου, δὸς ὑπομονὴ καὶ δύναμιν εἰς ὅλους
λυπήσου τα σπλαχνίσου τα καὶ τὰ μικρὰ στοὺς δρόμους,
Γιατὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἄνδρες μικροὶ μεγάλοι,
στὸν δρόμον ὅλοι εἴμεθα μαζὶ καὶ ἀνεμοζάλη.
Τὴν εἴχαμε γιὰ βοηθό, αὐτὴ μᾶς βοηθοῦσε,
στὸν δρόμο ποὺ πηγαίναμε αὐτὴ μᾶς ὡδηγοῦσε
Ἐβράδυασεν, ἐνύκτωσεν κι' ἀκόμη περπατοῦμε.
Ἀλλὰ κι' αὐτοὶ ποῦ μᾶς πᾶν ὅλοι μας ἀγνοοῦμεν.
Τέλος ἐπερπατήσαμεν ἀκόμη λίγη ὥρα
καὶ βλέπουμε ἀπὸ μακρυὰ τὰ σπίτια φέγγουν ὅλα.
ὁ Σκεπαστὸς ἦταν π' ἔφεγγε, ἀλλ' ὅταν εἶχε μάθη,
πὼς τὸ Σαμακὸβ' περνᾶ, τὸ φῶς του εἶχε χάση [1].
Ἔξω ἀπὸ τὸν Σκεπαστὸν μᾶς ἄφσαν νὰ κοιμηθοῦμε,
ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν δὲν ἄφησαν οὔτε νερὸ νὰ πγιοῦμε.
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν τὸν δρόμον περπατοῦμε
μὲ κόπους καὶ μὲ δάκρυα Βουνὰρ Χισὰρ περνοῦμε.
Μικροὶ μεγάλοι τρέξανε στὴν ἄκρα γιὰ νὰ βγοῦνε,
νὰ ἰδοῦν τὸ ξακουστὸ χωριό, νὰ πληροφορηθοῦνε.
Βγῆκαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ διὰ νὰ μᾶς θρηνήσουν,
ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν οὔτε νὰ μᾶς μιλήσουν.
Βουνὰρ—Χισὰρ ἀφήνουμε δρόμον πολὺν περνοῦμε,
τὰ πόδια μας ἀρχίσανε πάλιν νὰ σταματοῦνε.
Τέλος μᾶς σταματήσανε λίγο ψωμὶ νὰ φᾶμε,
καὶ πάλιν μὲ τὰ δάκρυα στὸ δρόμο μας νὰ πᾶμε.
Περνοῦμε δρόμον ἀρκετὸν τὰ πόδια μας θρηνοῦμε,
ὥρα τρίτη τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε.
Γιὰ στρῶμα εἴχαμε τὴν γῆν, τὰ χόρτα μαξηλάρι,
τὸν οὐρανὸ γιὰ πάπλωμα, τὸν χάρο νὰ μᾶς πάρη.
Πρωὶ πολὺ μᾶς σήκωσαν πάλιν οἱ τζανταρμάδες

1) ἔσβησαν τὰ φῶτα του

τ' ἁμάξια ἐχωρήσανε εἰς τέσερς μαχαλάδες.
Γιὰ νὰ τὰ βάλλουν στὴ σειρὰ τἁμάξια ὅλα θέλουν,
μεγάλη ζάλη γίνεται πολλὰ κακὰ θὰ φέρουν.
Πάλιν τἁμάξια ἤρχισαν ὅλα νὰ προχωροῦνε,
γυναῖκες καὶ πολλὰ παιδιὰ ἤρχισαν νὰ πατοῦνε [1].
Ἄλλη γυναῖκα φώναζε, ἄλλο παιδὶ θρηνοῦσε,
ἄλλο ἁμάξι ἔσερνε πόδι καὶ προχωροῦσε.
Μητέρα γύρευε παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ μητέρα,
πικρὲς φωνὲς κάθε στιγμὴ γεμίζαν στὸν ἀέρα.
Μιὰ μητέρα δύστυχη εἶχε παιδὶ στὰ στήθη,
τὴν πῆρ' ὅπνος ὁ γλυκὸς καὶ αὐτὴ ἀποκοιμήθη.
Τ' ἁμάξι ἐπροχώρησε κι' αὐτὸ ἔπεσε κάτω
ἀμέσως δὲ τὸ τέκνον της βρῆκε τὸν μαῦρον τάφο.
Θεέ μου, δὸς ὑπομονὴ καὶ εἰς τοὺς ἁμαξάδες
γιὰ τ' εἶν' θεργιὰ καὶ δὲν ἀκοῦν οὔτε τοὺς τζανταρμάδες.
Ἀρχίσανε ὅμως καὶ αὐτοὶ ξύλο νὰ τοὺς τραβοῦνε [2]
καὶ τὰ ἁμάξια καὶ ἐμᾶς πάλι νὰ σταματοῦνε.
Τέλος δὲ πάλιν βάλανε τ' ἁμάξια στὴ σειρά των
τὸν δρόμον πάλιν πήραμε γυναῖκες καὶ παιδιά.
Ἀπ' Ὀθωμανικὰ χωριὰ πὸ μέσα μᾶς περνοῦνε,
ὅλοι μᾶς σεργιανίζουνε καὶ μᾶς περιγελοῦνε,
Τέσσαρας νύκτας περάσαμε μέσα στὴν ἐρημία,
τὴν πέμπτην νύκτα μᾶς εἶπανε θὰ πᾶμε εἰς πολιτεία.
Τὴν Πέμπτην νύκτα, ἦταν σωστό, φθάσαμε εἰς Τσορλοῦ.
μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα τὰ σπίτια μας ξεχνᾶμε.
Διαταγὴ ὅμως φρικτὴ ἔρχετ' ἀπ' ἄλλοῦ.
Τὸν δρόμον μᾶς ἀλλάξανε σ' ἔρημον τόπον πᾶμε,
ὥρα τρεῖς τῆς νυκτὸς μᾶς ἄφησαν νὰ φᾶμε.
Ἀφοῦ δὲ πάλιν φάγαμε πέφτουμ' νὰ κοιμηθοῦμε
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν, μᾶς βάλαν στὴ σειρά,
μᾶς λὲν ὅτι τὰ βράδυ θὰ πᾶμ' εἰς Ἡρακλειά.
Μιὰ μέρα ἐπεράσαμε χωρὶς χωριὸ νὰ ἰδοῦμε,
σταμάτησαν τὰ πόδια μας δρόμο νὰ περπατοῦμε.
Τέλος τὸ βράδυ φθάσαμεν εἰς πόλιν Ἡρακλειά,
ἀλλὰ κ' ἐκεῖ, Θεέ μου, εἶχε πέντε χωριά.
Περάσαμε καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ δρόμον περπατοῦμε.
Εἰς Σουλτὰν τσιφλὶκ μᾶς ἔφεραν ὅπου καὶ κατοικοῦμε.

1. Νὰ περνοῦν ἀπὸ πάνω τους.
2. νὰ τοὺς δέρνουν

Στὴν ἄμμο μᾶς ἁπλώσανε στὸ κῦμα τῆς θαλάσσης,
τρομάζεις τὸ ἀπέραντο νερὸ νὰ τὸ περάσης.
Θάλασσα π᾽ ὅλα τὰ νερὰ καὶ τὰ ποτάμια πίνης,
πγιέ μας καὶ μᾶς τὰ δάκρυα πλατύτερη νὰ γίνης.
Δυὸ τρεῖς μέρες εἴμεθα στὴν ἄμμο ἁπλωμένοι,
κατόπι σὲ Γιαουρτχανάδες ἐμβήκαμε οἱ καϋμένοι.
Ἄλλους πῆγαν τ᾽ Ὁμοὺρ τσιφλίκι μὲ μαῦρα δάκρυα
καὶ ἄλλοι βρῆκαν σπίτια στὴν Ἡράκλεια.
Ἀλλ᾽ εἴθε ὁ παντοδύναμος νὰ μᾶς ἐλευθερώση,
μικρῶν μεγάλων καὶ ἄμοιρων καρδίας νὰ μερώση.
Γιατὶ εἶναι μεγάλος ὁ Θεὸς αὐτὰ ποὺ μελετᾶμε,
πάλι, μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θἆναι.
Ὀλίγα μόνον ἔγραψα τ᾽ ἄλλα τὰ ἔχω θάψη
ἴσως καλλίτερα ἀπὸ ἐμὲ καμμ᾽ ἄλλη θὰ τὰ γράψη.
Ἂν τὰ παρεξηγήσατε ἐμὲ δὲν θὰ μὲ βλάψη,
ἂν ἤμην τελειόφοιτος θὰ τ᾽ ἄγραφα μὲ τάξι.
Καὶ ἂν κακός τις φίλος μου τὸ ὄνομά μου θελήση
στὸν δεύτερον τὸν στίχον μου ἀμέσως θ᾽ ἀπαντήση.
Κιακίδης εἶν᾽ τ᾽ ἐπίθετο Θόδωρος τ᾽ ὄνομά μου,
Πατρίς μου Σαμμακόβιον κι᾽ αὐτὸ τὸ ποίημά μου.
Ἐγὼ ἀλὶ σᾶς χαιρετῶ καὶ ὁ Θεὸς νὰ δώση
εἰς ὅλους μας ὑπομονὴ καὶ ὅλους νὰ μᾶς σώση.
Σουλτὰν-τσιφλὶκ σ᾽ ἀφήνουμε, εἴθ᾽ ἔρημο νὰ γίνης,
διότι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν γνωστὸν θὲ νὰ μᾶς μείνης.
Κατοίκους δὲν στερέωσες καὶ οὔτε θὰ στερεώσης,
ἓν ὅσῳ τῶν προκατοίκων σου τὸν ἴδρω δὲν πληρώσης.
Καθήσαμε εἰς Ἡράκλεια πενῆντα ὀκτὼ ἡμέρας,
διαταγὴ μᾶς ἔρχεται, χωρίσαμ᾽ ὁ καθένας.
Ἀφήσαμε τὴν Ἡρακλειά, γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
ἔξω ἀπ᾽ τὴ Τσόρλου φθάσαμε, μᾶς κάμαν καραντίνα.
Ἄλλους τοὺς πᾶν εἰς Ἡρακλειὰ καὶ ἄλλους εἰς Τσορλοῦ,
ἄλλους εἰς τὸ βαπόρι καὶ εἰς τὸ ἄγνωστον ποῦ ;
Θεέ, μεγαλοδύναμε, βοήθησόν μας ὅλους,
βοήθα νὰ γλυτώσουμε κι᾽ ἀπὸ τοὺς ἐρήμους δρόμους.

Ε΄

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΣΟΦΙΔΕΣ *

Ἐποιήθη τὸ ἆσμα, ὡς εἰς τὸ τέλος μανθάνομεν, ἀπὸ κόρην ὀνόματι Λουλούκαν Λυκοπούλου, ἀπὸ τὶς Σοφίδες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἡ ρίμα τοῦ ἄσματος εἶναι γεμάτη χωλότητες καὶ σφάλματα, καὶ ἡ γλῶσσα του τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σχολείου καὶ τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως τῆς κόρης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἆσμα δὲν εἶχε διάδοσιν οὔτε καὶ ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐξομαλυνθῇ καὶ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ διαλεκτικὸν ἰδίωμα τῆς πατρίδος τῆς κόρης. Καὶ ὡς τοιοῦτον ὅμως, δὲν εἶναι ἄμοιρον σημασίας, ἀποτελεῖ δὲ καὶ δεῖγμα τῆς νεωτέρας λαϊκῆς στιχουργίας.

Κυριακὴ ξημέρωσε,—ποτὲ νὰ μ᾽ εἶχε φέξει,
κ᾽ ἡ τύχη θέλησε μὲ μᾶς τοὺς δυστυχεῖς νὰ παίξῃ.
Δευτέρα τὸ ἀνήγγειλαν ὅτι θὰ μᾶς σηκώσουν,
μυστικὰ τὸ ἐκρατούσανε ἄλλοι νὰ μὴν τὸ νοιώσουν.
Δὲν εἶναι πράγματα καλά, δὲν πρέπουν στὴν Τουρκία,
νὰ διώχνουν τοὺς Χριστιανούς, χωρὶς καμμιὰν αἰτία.
Τρίτη μᾶς ἐξημέρωσε μεγάλη ζάλη ἐγίνη
καὶ ἀποροῦν οἱ Χριστιανοὶ τὸ τὶ θὲ νὰ τοὺς γίνει
Τετάρτη τὸ πρωὶ ὁ κόσμος μαζευτῆκαν,
στοὺς μύλους γιὰ νὰ πᾶνε, μὰ πίσω τοὺς γυρίσαν.
Περιορισμὸ μᾶς κάνανε μέσ᾽ τὴν γλυκειὰ πατρίδα.
—Νὰ μὴν ἐβγῇ ψυχή, ἂς εἶχε κι᾽ ἐργασία.
Νὰ προδοθοῦν δὲν ἤθελαν τὰ ἄγρια θηρία,
γιαὐτὸ μᾶς περικύκλωσαν ὅλα μας τὰ χωρία.
Πέμπτη ἐξημέρωσε—κι᾽ ἂς μὴν εἶχε ξημερώσει...
διότι ἦλθ᾽ ὁ κουμανιὰν [1] τὶς Σοφίδες νὰ σηκώσει.
Κρατῆσαν ἕναν ἄνθρωπο μὲ γέλασμα μεγάλο,
ὅπου μ᾽ αὐτὸ χειρότερο στὸν κόσμο δὲν εἶν᾽ ἄλλο.
Σὰν τἄκουσαν οἱ πλούσιοι ὅτι ὁ Κωστῆς ἐχάθη,
μικροὶ μεγάλοι ἀπόκτησαν μέσ᾽ τὴν καρδιά τους πένθος.
Ὁ κουμαντάρης ἔδωσε ἀδειά, ἐντολὴ κακιά, νὰ πάρει
καθένας στὸ χέρι τὸν μποχτσιὰ [2] καὶ νἄβγει στὸν τζαντέ [3].
Καὶ πάλιν μετανόησε πὼς εἶναι ἁμαρτία,
καὶ πρόσταξε καὶ φέρανε ἁμάξια στὰ χωρία.
Σαββάτο ἐξημέρωσε δὲν ἔμεινε ἐλπίδα,
νὰ μᾶς ἀφήσουν πιὰ στιγμὴ μέσ᾽ τὴν γλυκειὰ πατρίδα.

---

* Βλ. Θρακικὰ Β΄ τ. σ. 207—211.

1. ὁ ἀξιωματικός. 2. δέμα. 3. στὸν ἀνοιχτὸ δρόμο ἔξω τοῦ χωριοῦ.

Σεπτεμβρίου εἴταν πέντε καὶ ἡ ὥρα δύο,
ὅταν μᾶς ἐβγάλανε πὸ μέσ᾽ ἀπ᾽ τὸ χωρίο.
Γυναῖκες ἄνδρες καὶ παιδιὰ γεμίσαν τὰ σοκάκια,
γυναῖκες στὶς ἀγκάλες των ἔκλαιαν τὰ παιδάκια.
Γυναῖκες τῶν στρατιωτῶν δὲν εἶχανε παράδες,
τὰ ροῦχα τους νὰ πάρουνε νὰ πιάσουν ἁμαξάδες.
Γυναῖκες τῶν στρατιωτῶν ὅλες ἐμαζευθῆκαν,
παράπονα νὰ κάμουνε σ᾽ αὐτὸν σολλογισθῆκαν.
Μὲ κλάμματα καὶ ὀδυρμοὺς στὸν καϊμακάμη πάγουν,
ἁμάξια τὸν ζητούσανε κι᾽ αὐτὲς διὰ νὰ πάρουν.
Τέλος ἔφθασε καὶ ἡ ὥρα ἡ πικρὴ ποὺ φώναζ᾽ ὁ τελάλης[1] :
ἀπὸ τὸ σπίτι του ὁ καθεὶς νὰ βγῆ...
Καὶ ὅταν μᾶς ἐβγάζανε τἁμάξια εἰς τὴν ἄκρα,
ἐβλέπαμε τὰ σπίτια μας μὲ δακρυσμένα μάτια.
Στὴν ἄκρη ποὺ μᾶς βγάλανε, Θεέ, ἐλεημοσύνη,
μᾶς ἄναψαν μέσ᾽ τὴν καρδιὰ πιὸ φοβερὸ καμίνι.
Ὥρα πικρή, ὥρα κακιά, ὥρα κατηραμένη.
ἀνδρόγυνα ἐχώρισε, παιδιὰ ἡ εἰμαρμένη.
Ἀλλ᾽ εἴθε γληγορώτερον νὰ τοὺς ἐλευθερώση,
ὁ παντοδύναμος Θεὸς κ᾽ ὑπομονὴν νὰ δώση.
Τ᾽ ἀνάθεμα νὰ ἔχουν, ποὺ ἔγιναν αἰτία,
κι᾽ ἀφήσαμε σπίτια καὶ χωριά, νἄχουν τὴν ἁμαρτία.
Ἀρά γε θὰ γυρίσουμε γιὰ τὰ τὰ ξαναϊδοῦμε,
ἢ εἰς τὸν τόπο ποὺ μᾶς πᾶν τὸν τάφον μας θὰ βροῦμε ;
Ἀλλ᾽ ἀπὸ τὰ σπίτια χειρότερο εἴταν ἡ ἐκκλησία[2].
Τὴν ὥρα ποὺ ἐφεύγαμε ἐγέμισε θηρία[2].
Κι᾽ ἀκόμα δὲν ἐβγήκαμε πὸ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό μας,
καὶ βλέπουμε τοὺς ἄπιστους νὰ πέρνουνε τὸ βγιό μας.
Θεέ μου, δὸς ὑπομονὴ καὶ δύναμη εἰς ὅλους,
λυπήσου, εὐσπλαγχνίσου μας καὶ τὰ μικρὰ στοὺς δρόμους.
Γιατὶ γυναῖκες καὶ παιδιά, ἄνδρες μικροὶ μεγάλοι,
στὸν δρόμο ὅλοι εἴμεθα μαζὶ μ᾽ ἀνεμοζάλη.
Τὴν εἴχαμε γιὰ βοηθό, αὐτὴ μᾶς βοηθοῦσε,
στὸν δρόμο ποὺ πηγαίναμε αὐτὴ μᾶς ὡδηγοῦσε
Στὸν δρόμο ἐφοβόμασταν μὴ μᾶς κακοποιήσουν,
μεγάλη μὰ ἀσφάλεια εἴχαμε, ποὺ μᾶς ὡδοιποροῦσαν.
Ἐβράδυασε καὶ νύχτωσε κι᾽ ἀκόμα περπατοῦμε,
ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῦ μᾶς πᾶν ὅλοι μας τ᾽ ἀγνοοῦμε.

1. κήρυκας. 2. Τούρκους.

Ἔξω ἀπὸ τὸ Χασβουγὰ μᾶς ἄφησαν νὰ κοιμηθοῦμε,
ἀλλ' ἀπ' αὐτὸ δὲν ἄφησαν οὔτε νερὸ νὰ πιοῦμε.
Θεέ μου παντοδύναμε, γενοῦ σὲ μᾶς πατρίδα,
γιατὶ ἄλλονα δὲν ἔχουμε μέσα στὴν ἐρημία,
Βράδυ Σάββατο μείναμε μέσα στὴν ἐρημία,
κανένας δὲν ἐφάνηκε νὰ δόσ' παρηγορία.
Γιὰ στρῶμα εἴχαμε τὴν γῆ, τὰ χόρτα μαξιλάρι,
τὸν οὐρανὸ γιὰ πάπλωμα, τὸν Χάρο νὰ μᾶς πάρη.
Πρωὶ πάλιν μᾶς σήκωσαν, πάλιν οἱ τζανταρμάδες,
τ' ἁμάξια ἐχωρίσανε εἰς τέσσερς μαχαλάδες.
Γιὰ νὰ τὰ βάλουν στὴ σειρὰ τ' ἁμάξια ὅλα θέλουν,
μεγάλη ζάλη γίνεται, πολλὰ κακὰ θὰ φέρουν.
Πάλιν τ' ἁμάξια ἄρχισαν ὅλα νὰ προχωροῦνε,
γυναῖκες καὶ πολλὰ παιδιὰ ἄρχισαν περπατοῦνε.
Ἄλλη γυναῖκα φώναζε, ἄλλο παιδὶ θρηνοῦσε,
ἄλλο ἁμάξι ἔπαιρνε πόδι [1] καὶ προχωροῦσε.
Μητέρα γύρευε παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ μητέρα,
πικρὲς φωνὲς κάθε στιγμὴ γεμίζουν τὸν ἀέρα.
Θεέ μου, δὸς ὑπομονὴ καὶ τοὺς ἁμαξάδες,
γιατὶ εἶν' θηριὰ καὶ δὲν ἀκοῦν οὔτε τοὺς ζανταρμάδες.
Ἄρχισαν ὅμως καὶ αὐτοὶ ξύλο νὰ τοὺς τραβοῦνε,[2]
καὶ τὰ ἁμάξια καὶ ἐμᾶς πάλιν νὰ σταματοῦνε.
Τέλος δὲ πάλιν βάλανε τ' ἁμάξια στὴ σειρά,
τὸν δρόμον πάλιν πήραμε γυναῖκες καὶ παιδιά.
Τ' ἁμάξια προχωρήσανε, δὲν ξεύρουν ποῦ μᾶς πᾶνε,
καὶ ὅλοι ἐνομίζανε τὸ τέλος μας πὼς θἄναι,
Σὲ Ὀθωμανικὰ χωριὰ ἀπὸ μέσα μᾶς περνοῦνε,
κ' οἱ Ὀθωμανίδες ἔλεγαν ὅτ' ὅλοι θὰ πνιγοῦμε.
Ψιλὴ βροχὴ μᾶς ἄρχισε κι' ὁ κόσμος ὁ καϋμένος,
πίσω στ' ἁμάξια νὰ κρυφτοῦν εἶταν εὐχαριστημένος.
Ἐβράδυασε καὶ νύκτωσε διὰ νὰ κοιμηθοῦμε,
μὰ πάνου στὴν κρύα γῆ πῶς θ' ἀναπαυθοῦμε ;
Δευτέρα ἐξημέρωσε, μέρα συννεφιασμένη.
καὶ ἀπὸ τὸ κρύο τὸ πολὺ ἐτρέμαμ' οἱ καϋμένοι.
Περνοῦμε δρόμον ἀρκετόν, τὰ πόδια μας θρηνοῦμε,
τὰ πόδια μᾶς πονέσανε, ἄρχισαν νὰ σταματοῦνε.
Τρεῖς νύκτες ἐπεράσαμε μέσα στὴν ἐρημία.
Τὴν Τρίτη νύκτα μᾶς εἴπανε θὰ πᾶμ' εἰς πολιτεία.

---

1. ἄρχιζε, ἔφευγε. 2. δέρνουν.

Τὴν δεύτερη νύκτα, ἦτον σωστόν, φθάσαμε εἰς Τσόρλον,
διαταγὴ ὅμως φρικτὴ νὰ πᾶμε ἀπ' ἀλλοῦ.
Τὸν δρόμον μᾶς ἀλλάξανε, σ' ἔρημο τόπο πᾶμε,
ὥρα δύο τῆς νυκτὸς μᾶς ἔστασαν νὰ φᾶμε.
Μὲ τί καρδιὰ νὰ καθίσουμε οἱ χριστιανοὶ νὰ φᾶμε ;
καὶ πάλιν τὴν αὐγὴ αὐγὴ τὸν δρόμο μας νὰ πᾶρμε ;
Ἀφοῦ δὲ πάλιν φάγαμε, πέφτουμε νὰ κοιμηθοῦμε,
μὲ πίκρες καὶ μὲ βάσανα τὰ σπίτια μας ξεχνοῦμε.
Μιὰ μέρα ἐπεράσαμε χωρὶς χωριὸ νὰ δοῦμε,
σταμάτησαν τὰ πόδια μας δρόμο νὰ περπατοῦμε.
Τέσσαρες μέρες περπατοῦμ' καὶ τρεῖς ἀκόμα νύκτες
καὶ μᾶς ποτίσαν βάσανα καὶ τοῦ θανάτου πίκρες.
Τρίτη μεσημβρία εἴτανε, φθάσαμε σὲ πολιτεία
μὰ κείνη εἶταν ἔρημη . . .
Εἴχαμε θάρρος στὸ Θεὸ καὶ ὄχι στοὺς ἀνθρώπους
καὶ φθάσαμε στὴν Ἡράκλεια μὲ βάσανα καὶ κόπους.
Ἡράκλεια τὴν εἴχαμ' ἀκουστή, τὴν βλέπουμε καὶ θαυμάζμε,
μᾶς ἔκανε καθημερινῶς καὶ βαριοαναστενάζμε.
Τέλος φθάσαμε στὴν Ἡρακλειὰ ἀλλὰ καὶ κεῖ, Θεέ μου,
Θεέ μου, εἶχε τρία χωριά [1]. . .
Στὴν ἄμμο μᾶς ξαπλώσανε στὸ κῦμα τῆς θαλάσσης
τρομάζεις τὸ ἀπέραντο νερὸ νὰ τὸ περάσεις.
—Θάλασσα, ποὺ ἀπ' ὅλα τὰ νερὰ καὶ τὰ ποτάμια πίνεις,
πιὲ καὶ τὰ δικά μας δάκρυα πλατύτερη νὰ γίνεις.
Δυό, τρεῖς μέρες εἴμεθα στὴν ἄμμο ἁπλωμένοι,
κατόπιν σὲ γιαουρτχανάδες μπήκανε οἱ καϋμένοι.
Ἐμᾶ μᾶς εἶχαν βάλουνε μέσα στὴν Ἐκκλησία,
πιασθήκανε τὰ μέλη μας ἀπὸ τὴν ὑγρασία.
Ἀλλ' εἴθ' ὁ Παντοδύναμος νὰ μᾶς ἐλευθερώσει,
μικρῶν, μεγάλων καὶ ἀμοιρων καρδιές νὰ ἡρεμώσει.
Γιατ' εἶν' μεγάλος ὁ Θεός, αὐτὰ ποὺ μελετᾶμε,
πάλιν μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλιν δικά μας θἄνε.
Ἀνάθεμάτον τὸν Βαλῆ [2], γιατ' εἶναι ἡ αἰτία,
ποὺ ἔδιωξε τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν γλυκειὰ πατρίδα.
Ἐκεῖ ὅμως καθίσαμε πεντέδεκα ἡμέρες,
πλοῖα ἄρχισαν νὰ ἔρχωνται, ἄλλες τρομάρες νέες,
Ἀρχίσαν νὰ φορτώνουνε καὶ πλοῖα καὶ βαπόρια,
ἄλλοι ἀντίκρυ πέρασαν καὶ ἄλλοι στὰ περιχώρια.

1. Νὰ ξαποστάσουν. 2. Χατζῆ Ἀντίλ.

Στὴν Ἡράκλεια καθίσαμε ἑξῆντα δύο μέρες
ὕστερις μᾶς διέταξαν νὰ χωρισθοῦμ᾽ καθ᾽ ἕνας.
Ἡράκλεια, σὲ ἀφίνουμε, εἴθ᾽ ἔρημη νὰ γένεις,
διότι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν γνωστὴ θὲ νὰ μᾶς μένεις.
Κατοίκους δὲν στερέωσες καὶ δὲν θὰ στερεώσεις,
ἓν ὅσῳ τῶν προκάτοικων τὸν ἴδρω δὲν πληρώσεις.
Ἀπ᾽ τὴν Ἡράκλεια φύγαμε, γλυτώσαμε τὴν πεῖνα,
ἔξω στὴν Τσόρλου ἤλθαμε μᾶς κάναν καραντίνα.
Ἄνεμος πολὺς ἐγίνηκε καὶ στὴν βροχὴ μᾶς φέρει
καὶ τότε ὅλοι εἴμεθα χλωμοὶ καὶ μαραμένοι.
Θεέ, Μεγαλοδύναμε, βοήθησέ μας ὅλους,
βοήθα νὰ γλυτώσουμε ἀπ᾽ τοὺς ἐρήμους δρόμους.
Ἀλλ᾽ ὅπου δὲ περνούσαμε, αὐτό ναι κακὸ ἐλέγαν,
ποὺ εἶνε πέντε χωριὰ μαζί, καὶ ὄχι μόνο ἕνα.
Στὴν Τσόρλου μᾶς ἐστείλανε διὰ νὰ κατοικήσουμε,
ὅμως ἐκεῖ ἐμεῖς δὲν εἰμποροῦμ᾽ νὰ ζήσουμε,
Τέλος στὴν Τσόρλου φθάσαμε τῆς νύκτας ὥρα μία,
καὶ τότε εἴδαμε, Θεὲ ἀνθρώπων, εὐσπλαχνία.
Οἱ Χριστιανοὶ μᾶς ἐδέχθησαν εἰς τὰς οἰκίας των,
καὶ εἴθε ἀνθοστόλιστος νὰ εἶναι ὁ βίος των.
Πρόσφυγες, μὴ πικραίνεσθε, μὴ τὤχετε μεράκι,
κι᾽ ἀδίκως βασανίζεσθε καὶ πίνετε φαρμάκι.
Γραμμένο εἶταν στὸ Θεό, ἔτος δυστυχισμένο,
νὰ περνοῦμε σὰν αὐτὸ τὸ νέον ἔτος.
Νὰ ὄψεται ἡ Εὐρώπη ὅπου ἐμᾶς μισᾶ,
κι᾽ αὐτὴ ἡ Γερμανία ποὺ τὴν Τουρκιὰ βοηθᾶ.
—Θεέ μου, ποῦσαι στὰ ψηλὰ μαζὺ μὲ τὸν υἱόν σου,
καὶ πῶς μᾶς ἐλησμόνησες, τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν σου ;
Τάχα θὰ ζήσουμ᾽ γιὰ νὰ ἰδοῦμ᾽ τοῦ τόπου μας τὰ μέρη ;
τοῦ τόπου μας τὴν εὐμορφιὰ καὶ τὸ γλυκὸ ἀέρι ;
Πατρίδα, μὴν πικραίνεσαι πάλιν θὰ ἔλθω πίσω,
καὶ κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη σου παντοτεινὰ θὰ ζήσω.
Θεέ μου Παντοδύναμε, σὺ πέμψε τὴν εἰρήνη,
καὶ φθάνει ποὺ παιδεύεται τόσο ἡ Χριστιανοσύνη.
Τριμηνία ἔγινε ποὖγινε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα,
κι᾽ ὁ κόσμος τὸ θαυμάζεται [1] καὶ τώχει μέγα θαῦμα.
Πάντοτε θὰ ἐνθυμοῦμαι ὅσο ζῶ ἐπὶ τῆς γῆς,
ὅτι πατρίδα ἔχω τὶς Σοφίδες καὶ τὶς ἀγαπῶ ἐκ ψυχῆς.

1. ν᾽ ἀπορεῖ.

Θεέ μου, γιὰ τοὺς αἴτιους ρίξ' ἀστραπὲς καὶ φλόγες
καὶ σύ, ὦ γῆ, μὴν τοὺς δεχτεῖς ὁπόταν θὰ τοὺς θάψουν.
Λουλούκα ὀνομάζομαι, Λυκοπούλου τὸ ἐπίθετόν μου,
Σοφίδες ἡ πατρίδα μου κι' αὐτὸ τὸ ποίημά μου.

ΣΤ'

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΟΥ ΣΙΜΙΤΛΗ * (1913)

'Ακούσατε τοῦ Σιμιτλῆ θλιμμένη ἱστορία,
ὅταν ὁ χρόνος γνώρισε 'νιακόσια δέκα τρία.
Μέσα στῆς Θράκης τὸ χωριὸ τὸ κοσμοξακουσμένο,
ἕνα ἦταν τὸ Σιμιτλῆ μὲ σπίτια φημισμένο.
Εἶχε λεβέντες μὲ καρδιά, κι' ἀξίας παλλικάρια,
ἀνδρειωμένα κι' ὥμορφα, περήφανα λιοντάρια.
Γι' αὐτὸ καὶ Τοῦρκοι βάρβαροι τρέχουν ἀπάνω κάτου
καὶ βάλαν ἄσπλαχνη βουλή, νὰ σβύσουν τὸ ὄνομά του.
Τρεῖς μέρες εἶχαν Πασχαλιά, χαρὰ καὶ πανηγύρι
καὶ εἶχαν ὅλοι χριστιανοὶ γλέντι καὶ τίρη λύρη.
Μὰ τὴν Τετάρτη τὸ πρωῒ στὰς δεκαφτὰ τ' 'Απρίλη
ἀπὸ τοῦ λόφου τὴν κορφὴ ἦλθαν ἀντάρτες χίλιοι.
Χίλιοι ἀντάρτες ἤλθανε μὲ φλόγες φορτωμένοι,
γιὰ νὰ χαλάσουν τὸ χωριό, οἱ τρισκαταραμένοι.
'Αχ! οἱ καϋμέν' οἱ χριστιανοὶ στὴν ἀνθισμένη φύση
ἀπὸ τὸν ὕπνο τὸ γλυκὺ σὰν εἴχανε ξυπνήσει,
μὲ τρόμο αἴφνης εἴδανε ἀντίκρυ πανωθειό τους,
τοὺς Τούρκους ὅπου ἤλθανε νὰ κάψουν τὸ χωριό τους.
Πέφτουν τὰ βόλια σὰ βροχή, τὰ σκάγια σὰν χαλάζι
καὶ ἔλεγες πῶς; ὁ οὐρανὸς ἀστροπελέκια βγάζει.
Χάσαν οἱ μάνες τὰ παιδιὰ τὰ μικροχαϊδεμένα
καὶ τὰ παιδιὰ τὶς μάνες των ἔχασαν τὰ καϋμένα.
'Η κάθε μιὰ ἀρχίνησε τὴν τύχην της νὰ κλαίη
καὶ μιὰ τὴν ἄλλη ἔλεγε καὶ μιὰ τὴν ἄλλην λέγει:
—Τ' εἶν' ὁ καπνὸς ποὺ φαίνεται, τ' εἶν' ἡ βροντὲς π' ἀκοῦμε,
τ' εἶν' ἡ μαυρίλα ἡ πυκνὴ ἀντίκρυ ποὺ θωροῦμε;
Μὴν μπήκαν' οἱ καλλικάντζαροι καὶ ρίχνουνε κανόνια,
μὴ βγῆκαν ἀπ' τὸν Τάρταρο τοῦ 'Αδου τὰ τελώνια.
—Δὲν βγῆκαν καλλικάντζαροι καὶ ρίχνουνε κανόνια
δὲν βγῆκαν ἀπ' τὸν Τάρταρο τοῦ 'Αδου τὰ τελώνια,

* Βλ. Γ' τ. Θρακικῶν, παράρτημα σ. 233—235.

μόν᾽ ἤρθαν Τοῦρκοι βάρβαροι κι᾽ αὐτοὶ μᾶς πολεμοῦνε
καὶ τὸ δικό μας τὸ χωριὸ ζηλεύουν καὶ φθονοῦνε.
Ἄϊντε ἀδελφοῦλες, φεύγουμε καὶ πᾶμε νὰ κρυφθοῦμε,
γιατὶ ἂν δὲν προλάβουμε ὅλες θὰ σκλαβωθοῦμε.
Ἄϊντε κοπέλλες, φεύγετε νὰ πᾶτε νὰ κρυφθῆτε
καὶ μὴ στὰ χέρια τἄνομα τῶν Τούρκων σκλαβωθῆτε.
Ἐμπρὸς λοιπὸν νὰ φεύγετε σ᾽ ὀρμάνι [1] φυλαμμένο
νὰ σώσουμε τὸ βάφτισμα, γιατ᾽ εἶναι μυρωμένο.
Κάλλιο μακρὰν ἀπ᾽ τὸ χωριὸ νὰ ζήσουμε στὰ ξένα,
παρὰ νὰ πέσουμε ἔξαφνα σὲ χέρια μολυσμένα.
Σὰν πὼς ἀπ᾽ τ᾽ ἄγρια βουνὰ λύκοι πολλοὶ ἐβγοῦνε,
καὶ λυσασμένοι στῶν βοσκῶν τὴν μάνδρα καταβοῦνε,
φάγουν τ᾽ ἀρνιά, τὰ πρόβατα, τὰ γίδια ἀπὸ τὴν στάνη,
καὶ πᾶνε καὶ στριμώνονται σὲ φυλαμένο ὀρμάνι,
Ἔτσι λοιπὸν οἱ χριστιανοὶ δειλὰ καὶ τρομαγμένα
ἔφευγαν οἱ καλύτεροι μέσα ἀπὸ ἕνα ρέμμα.
Οἱ Τοῦρκοι σὰν τοὺς εἴδανε μ᾽ ἀγριωμένο μάτι
στρίψαν καὶ κόψαν τὸ στρατί, κόψαν τὸ μονοπάτι,
κανεὶς μὴ φύγῃ καὶ σωθῇ, κανεὶς νὰ μὴ γλυτώσῃ,
κι᾽ ὅλα τὰ γυναικόπαιδα ἤθελαν τὰ σκλαβώσῃ.
Μὰ χωριανοὶ σὰν τἄκουσαν ὅλοι ἁρματωμένοι
ὥρμησαν πάνω στοὺς ἐχθρούς, λεβέντες, ἀνδρειωμένοι.
—Ἄπιστοι Τοῦρκοι ! σὲ Γραικῶν λημέρια τί ζητεῖτε ;
—Ρίξατε κάτω τ᾽ ἄρματα, Γραικοὶ παραδοθῆτε.
—Φύγετε, Τοῦρκοι, φύγετε, κι᾽ ἀλήθεια σᾶς μιλοῦμε
κι᾽ ἐμεῖς τοὺς Τούρκους οἱ Γραικοὶ ποτὲ δὲν προσκυνοῦμε.
Σ᾽ αὐτὴ τὴ λαύρα καὶ φωτιὰ σ᾽ αὐτὴ τὴ φλόγα πάνω,
δυὸ πατριῶτες ἔλαμψαν ἀπ᾽ ὅλους παραπάνω.
Ὁ πρῶτος ὀνομάζεται Καμπούρης Παναγιώτης
κι᾽ ὁ δεύτερος φημίζεται Σωκράτης Ἀγατσότης.
Ὁ πρῶτος ἐλαβώθηκε στῆς λεβεντιᾶς τὴν χάρι
καὶ τῶμεινʼ ἡ λαβωματιὰ παντοτεινὸ καμάρι.
Κι᾽ ἄλλος ἀπὸ τὴν ξενιτειὰ ποὺ ξάφνω ξεπροβάλλει,
ἔδειξ᾽ ἀνδρεία περισσὴ παλλικαριὰ μεγάλη.
Δύο ὧρες πολεμούσανε, δυὸ ὧρες πολεμοῦσαν
καὶ εἰς τῶν Τούρκων τὰ κορμιὰ τὶς σφαῖρες ἐσκορποῦσαν.
Μ᾽ ἀφοῦ πλέον τελείωσαν καὶ ἦσαν τελειωμένα
μπαρούτια, βόλια ἀμέτρητα, μολύβια μετρημένα,

1. δάσος.

κ᾽ ἐνῶ δὲν ἠμπορούσανε μ᾽ ἐχθροὺς νὰ πολεμοῦνε,
μὴ θέλοντας νὰ μείνουνε μηδὲ νὰ σκλαβωθοῦνε,
ἔφυγαν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ὕστερα ἀπ᾽ τόσα πάθη
κι᾽ εὐχαριστοῦντες τὸν Θεόν, ἀπ᾽ τῆς καρδιᾶς τὰ βάθη,
ποὺ τοὺς βοήθησε ὁ Θεὸς κι᾽ ἔφυγαν τιμημένοι
καὶ γλύτωσαν ἀπ᾽ τὴ σκλαβιὰ τὴν τρισβασανισμένη.
Χρήματα, ροῦχα, πρόβατα, σιτάρι γιὰ ψωμί,
αὐτὸ δὲν τὸ προτίμησαν, μονάχα τὴν τιμή,
Ὦ ! τιμὴ ν᾽ ἡ ἐλευθερία κι᾽ ἐλευθερία γιὰ χάρι
κι᾽ εἶν᾽ ἡ τιμὴ πολύτιμο λαμπρὸ μαργαριτάρι.
Καλότυχ᾽ εἶν᾽ ὅσοι τιμὴ στὸν κόσμο ἀποκτοῦνε
καὶ σὰν τὴν κόρη τῶν μαθιῶν προσέχουν καὶ τιμοῦνε.

Ζ΄

ΤΟ ΓΚΡΕΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΣΗΛΥΒΡΙΑΣ *

Σηλυβριά, τὸ κάστρο σου εἶναι πολὺ μεγάλο,
γιὰ τοῦτο ἐπεθύμησα τραγοῦδι νὰ τὸ βγάλω.
Νὰ δῆτε τὶ ὑπέφερα ποὺ ἤμουν στρατιώτης,
ποῦ ἔφθειρα τὰ νειάτα μου τῆς τρυφερῆς μου νειότης.
Πολὺ τὸ ἐπαινούσανε Συληβριᾶς τὸ κάστρο
κι᾽ ὅλοι τὸ θεωρούσανε σὰν τ᾽ οὐρανοῦ τὸ ἄστρο.
Διαταγὴ ἐδόθηκε, πρέπει νὰ τὸ γκρεμίσουν
καὶ μέσα στὰ θεμέλια του πέτρα νὰ μὴν ἀφίσουν.
Γιατὶ ἀνάγκη εἴχανε πέτρα γιὰ νὰ προφθάσουν,
γιατὶ οἱ δρόμοι χάλασαν καὶ πρέπει νὰ τοὺς σιάξουν.
Φυκιάρι, κασμὰ καὶ μὲ βαρειὸ κτυποῦνε ὁλημέρα,
τὶ ἔφταιξα ὁ δυστυχὴς σὲ τούτηνα τὴ σφαῖρα ;
Ἐκεῖ ὅπου σκεπτόμουνα κι᾽ ἔλεγα τὶ νὰ κάμω,
εὐθὺς μὲ ἀνεβάζουνε εἰς τὸν καλὲ [1] ἐπάνω.
Ὅλη τὴν μέρα στὴ δουλειά, τὸ βράδυ κάνω ντέρσι [2]
κι᾽ ἡ πρώτη τους διαταγὴ γιὰ νὰ φοροῦμε φέσι.
Ἡ καραβάνα ἦτανε σοῦπα μὲ τὸ πλιγοῦρι,
τὸ βράδυ εἴχαμε κουκιὰ κι᾽ ἐκεῖνα μ᾽ ἀναποῦρι.
Χιλίαρχος, τσαούσηδες ἦτανε Ἀραπάδες,
οἱ ἄτιμοι μᾶς κάνανε καὶ κλάψανε μανάδες.
Ὅλο μὲ ξύλο, μὲ βρυσιές, ἦτανε ἡ προσταγή τους.

* Τὰ τείχη κατεδάφισε στὰ 1945 τὸ 1ον ἀμελὲ ταμπουροὺ (τάγμα ἐργατῶν) τοῦ Μακροχωρίου γιὰ νὰ χρησιμοποιήση τὰ ὑλικά του γιὰ τὸ στρώσιμο τοῦ ἀμαξητοῦ δρόμου Μεγάλου Τσεκμετζὲ-Σηλυβριᾶς - Τσορουλοῦς.

1. Φρούριο. 2. διδασκαλία.

τοὺς εὔχομαι ἀπὸ καρδιᾶς νὰ τῶβρουν στὴν ψυχή τους.
Στὴν κόλαση νὰ τοὺς ἰδῶ νὰ καίουντ' ὅλη μέρα,
γιατὶ πολλὰ μᾶς κάνανε σὲ τούτηνα τὴ σφαῖρα.
Μᾶς ἔλιωσαν οἱ ἄθλιοι ἐπάνω στὸ ποδάρι,
ὁ αἴτιος ποὺ ἔγινε, ὁ διάβολος νὰ τὸν πάρη.
Ὅλο μὲ ἄχ, καὶ μὲ τὸ βάχ, δουλεύαμ' οἱ καϋμένοι,
τὸ βράδυ ἐπιστρέφαμε στὸν ἴδρω βουτημένοι.
Στὸν ἴδρω καὶ στὰ βάσανα καὶ μεσ' τὰ καταφρόνια
ἤτανε τῆς τύχης νὰ τροβῶ σὲ τουτανὰ τὰ χρόνια.
Νομίζεις κι' ἦταν ἐκ Θεοῦ οἱ πέτρες νὰ σκληραίνουν,
νὰ τὶς κτυπᾶς μὲ τὸ σφυρὶ καὶ κεῖνες νὰ μὴ σπάνουν.
Νἄξευρες, μανοῦλα μου, πῶς κάνω τὸ νυχτέρι
πῶς ξημεροβραδυάζουμε μὲ τὸ σφυρὶ στὸ χέρι!
Τόσα εἶναι τὰ μαρτύρια, ποὺ τοῦ Χριστοῦ περάσαν,
κορμιὰ σὰν τριαντάφυλλα τὰ κάναν καὶ γεράσαν.
Ἂν πήγαινες στὸν ἰατρὸ νὰ πῆς τὰ βάσανά σου,
αὐτὸς ὁ ἀφιλότιμος ἔβριζε τὰ παιδιά σου.
Εἴχαμε κι' ἄλλη μιὰ δουλειά, δουλεύαμ' στὰ βαγκόνια,
ὡσὰν τὸ τραῖνο μὲ φωτιὰ ποὺ πάει μεσ' τὴν *Κόνια* [1].
Εἴχαμε κι' ἕνα Νούφριο ἔπαιζε *μπουραζάνι* [2]
κι' ὅλη τὴν μέρα ὁ δυστυχὴς τραβοῦσε *ραμαζάνι* [3].
Δὲν ἔφθανε ἡ πεῖνα του κι' ὅλα τὰ βάσανά του,
ποὺ στὸ σοκάκι ἔμειναν τὰ δυστυχῆ παιδιά του,
πηγαίναμε εἰς τὴν δουλειά, μᾶς ἔπαιζε τὸ *μάρσι* [4].
καὶ κεῖνος ἀπ' τὴν συλλογὴ κόντευε νὰ τὰ χάση.
Ἀπὸ τὴν νύκτα στὴ δουλειά, ποὺ τὰ πουλιὰ κοιμοῦνται,
αὐτοὶ οἱ ἀφιλότιμοι Θεὸ πειὰ δὲν φοβοῦνται,
θυμώνει ὁ χιλίαρχος, ὁ *γιοὺζ μπασῆς* [5] κτυπάει
ὁ *ὂν μπασῆς* [6] κλωτσοβολᾶ κι' ὁ ἰατρὸς γελάει.

Η'

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΦΑΓΗΣ ΧΩΡΙΩΝ ΠΑΡΑΛΙΑΚΩΝ

Καθ' ὑπαγόρευσιν Κ. Κριμιτσᾶ

Ἤρτε Μάης καλοκαῖρι, πάτησε ἡ Κριτζαλιὰ [7]
πατήσανε τὰ χωριά μας καταστρέψαν τὴν Τρουλλιά [8].
Πῆραν νιούς, πῆραν νέες, πήρανε μωρὰ παιδιά,
σφάξανε νιούς, σφάξανε γέρους, ἀποκεφάλισαν παιδιά.
Μέσ' τῆς Πόλης τὰ σοκάκια παίζουν ἄτια μὲ σπαθιὰ

1. Ἰκόνιο. 2. Σάλπιγα. 3. Πεῖνα. 4. Ἐμβατήριον, μουσικὸ τεμάχιο. 5. Ἑκατόνταρχος. 6. Δεκανέας. 7. Κριτζαλιὰ = Τοῦρκοι ἄτακτοι ποὺ λεηλατοῦσαν τὰ προστάτευτα χωριὰ τῆς Θράκης. 8. Τρουλλιὰ = χωριὸ ἀναστενάρηδων.

καὶ στὴ δόλια τὴν Τρουλλιὰ κλαῖνε μάνες γιὰ παιδιά.
Ἀφρισμένο ᾽να σκυλὶ πά στοῦ ἄλογου τὴ σέλα,
κρατάει μιὰ λιπόθυμη, μιὰ Τρουλλιανὴ κοπέλλα,
ποὺ πάγησε στὴν ἐκκλησιὰ γιὰ νὰ στεφανωθῆ.
—Αἰγιαλός, Οἰκονομειό, δυστυχισμένο Κάστρο,
χωριὰ ἑλληνικώτατα, ποὺ ἔλαμπαν ὡς τἄστρο,
χωρία ὡραιότατα τοῦ ἔθνους παινεμένα,
τὰ τέκνα τους τὰ εἴδανε σὲ μιὰ στιγμὴ σφαγμένα.
Τοὺς ἄντρες ἐμαζέψανε, τοὺς κλείσαν στὰ σχολεῖα
καὶ δύο τρεῖς πηγαίνανε κάτω στὴν παραλία,
ἐκεῖ τοὺς κατασφάζανε μὲ ὅπλα καὶ μαχαίρια,
ἀρχὴ καὶ πρῶτα σφάξανε Νεόφυτον τὸν ἱερέα.

Θ΄

ΤΟ ΞΕΣΗΚΩΜΑ ΤΗΣ ΠΕΡΑΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΖΙΚΟΥ

Τὸ καράβι ξεκίνησε σὲ ταξεῖδι μοιραῖο,
τ᾽ ἀγαθά μας ἀφήνουμε, τὸ χωριό μας τ᾽ ὡραῖο,
τὴν ζωή μας νὰ σώσουμε ἀπ᾽ τοῦ ἐχθροῦ τὸ μαχαῖρι,
στὰ νερὰ τῆς Πατρίδας μας ξεκινᾶ νὰ μᾶς φέρη.
Κι᾽ ὅλοι ἀντάμα τὸ πλήρωμα προσφυγιὰ ξεκινᾶμε,
στοῦ χωριοῦ τὸ ξεσήκωμα γιὰ τὸ ἄγνωστο πᾶμε.
Κλαίει καθένας τὸ χῶμα μας, τοὺς προγόνους ποὺ κλείνει,
κι᾽ ὅ,τι χρόνια κοπίασε ν᾽ ἀποκτήση π᾽ ἀφήνει
Σβελτοφλόγα τραβοῦν γοργὰ τοῦ χωριοῦ παλληκάρια
τὴν Παρθένα νὰ φέρουνε τῆς κλησιᾶς ἀπ᾽ ἀλάργια,
καὶ τὸ κόνισμα τ᾽ ἅγιο καὶ σεπτὸ προβαδίζουν.
Μέσ᾽ στὶς βάρκες μας μπαίνουνε, στὸ καράβι γυρίζουν.
Τελευταῖο ταξεῖδι τους, τὸ χωριὸ χαιρετᾶνε,
πιστολιές, παλληκάρια μας στὰ ψηλὰ ποὺ πετᾶνε.
Κλαίει ὅλο τὸ πλήρωμα μὲ τὸ βλέμμα στημένο
στὸ χωριὸ π᾽ ἀπ᾽ ἀνθρώπους ἔρμο μένει στημμένο.
Σβῆσαν πλέον τὰ τζάκια του, ἐκκλησιὰ δὲν σημαίνει.
ἀπ᾽ τὶς πρῶτες χαροῦλες του οὔτε μιὰ δὲν τοῦ μένει.
Κατεβήκανε ὅλοι τους στοῦ χωριοῦ τὸ λιμάνι.
Καὶ τὸ ζῶ κόμα θλίβεται ποὺ τὸν κύρη του χάνει
Καὶ τὰ βλέπεις τὰ ἔρημα κι᾽ εἶν᾽ ἀλήθεια νὰ κλαῖς,
λὲς καὶ νιώθουν, λὲς κι᾽ ἔχουν ἀνθρωπίνες καρδιές.
Τὸ καράβι σαλπάρει πιά, οἱ καρδιές μας ραγίζουν,
θρῆνος πάνω ἀπ᾽ ἀνθρώπους, ζῶα κάτω μουγκρίζουν,
κι᾽ εἶναι δρᾶμα ποὺ ζοῦμε ζωντανὸ καὶ μεγάλο,
ποὺ κανεὶς μας δὲν ἔζησε στὴν ζωὴ τέτοιο κι᾽ ἄλλο.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΛΑΪΚΑ

ΦΟΝΟΙ ΟΜΟΓΕΝΩΝ

Κείμενα πεζά, αὐτοπτῶν μαρτύρων ἐκ τοῦ λαοῦ, ποὺ ἱστοροῦν τὰ φριχτὰ γεγονότα τῆς μετακινήσεως καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τῶν ἑλλήνων τῆς Θράκης καὶ μαρτυροῦν τὶς ἀγριότητες τῶν Τούρκων τοῦ 20οῦ αἰῶνος.

Α' *Κείμενον Σάββα Λακίδη ἱστοριογράφου Σύντομος βιογραφία τῶν φονευθέντων Σαμμακοβίου* [1].

Οἱ ὑποστάντες τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἦσαν οἱ ἑξῆς :

Δημήτριος Παναγιωτάκης ἀνθρακέμπορος ἐκ τῶν προυχόντων Σαμμακοβίου 55ετὴς τὴν ἡλικίαν, μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς ὑποδιοικήσεως καὶ ἔφορος τῶν Σχολῶν ἐγκαταλειπὼν οἰκογένειαν ἐξ 6 κορασίων καὶ δύο ἀρρένων ἐξ ὧν ὁ μεγαλύτερος διανύει τὰς σπουδάς του ἐν τῇ ἐν Βεβεκίῳ τοῦ Βοσπόρου Ἀμερικανικῇ Σχολῇ ἓν δὲ τῶν κορασίων ἐν τῷ Ζαππείῳ Κων)πόλεως.

Κύρκος Ν. Κύρκου 50ετὴς τὴν ἡλικίαν, ἐγκαταλιπὼν σύζυγον μετὰ 5 μικρῶν τέκνων δύο ἀρρένων καὶ τριῶν θηλέων.

Περικλῆς Θ. Κιακίδης τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἄγων, δήμαρχος διατελῶν καὶ φιλοξενήσας τὸν Νομάρχην ἐφονεύθη ἕνεκα τοῦ εἰλικρινοῦς καὶ σταθεροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, ἐξ οὗ ὑπὸ πάντων ἐτιμᾶτο ἀρνηθεὶς τὴν ὑπογραφὴν ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τῆς αὐτοβούλου πλαστῆς ἐκθέσεως τοῦ ὑποδιοικητοῦ, ἐν ᾗ ἐνοχοποίει ἀδίκους αὐτούς τε καὶ ἄγνωστα πρόσωπα, ὑποστὰς πλεῖστα μαρτύρια ἐγκατέλειπε δὲ σύζυγον μετὰ 4 τέκνων δύο ἀρρένων καὶ δύο κορασίων, ἐξ ὧν ὁ εἷς διήνυε τὰς σπουδάς του ἐν Κων)πόλει ἐν τῇ Σχολῇ τῶν γλωσσῶν·

Δημήτριος Γ. Πάρτου ἐκ Τρουλιᾶς μὲν καταγόμενος ἐν Σαμμακοβίῳ δὲ συζευχθεὶς ἐγκατέστη καὶ διέμενεν ἐμπορευόμενος, 50ετὴς τὴν ἡλικίαν ἐγκατέλειπε σύζυγον μετὰ τεσσάρων τέκνων δύο ἀρρένων καὶ δύο θηλέων.

Κωνσταντῖνος Θ. Πάρτου, νέος εἰκοσιπενταετὴς τὴν ἡλικίαν ἐφονεύθη ἕνεκα συκοφαντιῶν κατ' αὐτοῦ τοῦ ὡς φίλου αὐτῷ προσποιουμένου ὀργάνου τοῦ Χαμπτῆ [2] ἀσυνομικοῦ ὑπαλλήλου Ἀχμέτ, ὡς καὶ ὁ Δημήτριος Π. Κουτσκῆς νέος ἐπίσης 25ετὴς μεμνηστευμένος ἕνεκα ἀτομικοῦ κατ' αὐτοῦ πάθους τοῦ ἐν λόγῳ Ἀχμέτ, ἐρίσας ἄλλοτε μετ' αὐτοῦ καὶ ἤδη τυχόντος εὐκαιρίας διὰ διαβολῶν συντελέσαντος εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ.

---

1. Σάββα Λακίδου, σ. 59 κ.ἑ., 1921.

2. Βλέπε περὶ Χαμπντὴ Δ. Βουτσοπούλου χειρόγραφα ἐν Ξάνθῃ διαμένοντος. Ὁ Χαμπντὴ ἦταν ἕνας ἑλληνοφάγος ἀπερίγραπτος.

Κωνσταντῖνος Ν. Χριστάκη νέος τῆς αὐτῆς ἡλικίας φυγοστρατῶν καὶ παρουσιασθεὶς πρὸ τριῶν μηνῶν ἐπλήρωσε τὸ στρατιωτικὸν ἀντισήκωμα διαμένων δὲ ἐν 40 Ἐκκλησίαις καὶ θεραπευόμενος ἐκ πληγῆς προξενηθείσης κατὰ τὴν φυγοστρατίαν του ὑπὸ χωροφυλάκων ἀφίκετο πρό τινων μόλις ἡμερῶν καὶ ὑπέστη τὴν αὐτὴν τύχην.

Δούκας Δ. Δουκίδης 45ετὴς τὴν ἡλικίαν μετερχόμενος τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Χαμπτῆ ἐμπαθῶς φερομένου κατὰ τῶν διδασκάλων, ὡς ἐμπνεόντων ἑλληνόφρονα αἰσθήματα.

Βασιλικὸς Εὐθυμίου 55ετὴς τὴν ἡλικίαν γεωργὸς καὶ χοιροβοσκὸς ἔχων κτῆμα παρὰ τῷ δάσει, ἔνθα ἐγένετο τὸ πραξικόπημα τοῦ Νομάρχου καὶ δι' αὐτὸ θεωρηθεὶς ὡς συνένοχος καὶ εἰδήμων τῶν πραξικοποιῶν, ἐγκαταλειπὼν σύζυγον μετὰ τριῶν τέκνων.

Κωνσταντῖνος Ν. Δουκίδης ἐκ Σαμμακοβίου μὲν ὁρμώμενος ἐν Τρουλιᾷ δὲ νυμφευθεὶς καὶ διαμένων, ἐγκατέλειπε σύζυγον μετὰ 8 τέκνων. Ὡς διδάσκαλος δὲ ἄλλοτε ἐν Τρουλλιᾷ καὶ ἐσχάτως μουχτάρης πολλάκις, ἐκ μικρᾶς ἀφορμῆς, ἐμταθῶς φερόμενος ὁ κακοῦργος Χαμπτῆ ἐμαστίγου αὐτὸν καὶ μάλιστα τελευταίως ἐκ ψευδοῦς τινός, ὡς ἐλέχθη προδοσίας εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὥστε μὴ δυνάμενος νὰ βαδίζῃ ἕνεκα τῶν μωλωπισθέντων ποδῶν αὐτοῦ ἐφονεύθη καθ' ὁδόν.

Γεώργιος Κ. Πάρτου ἐκ Τρουλιᾶς 40ετὴς τὴν ἡλικίαν ἀφήσας σύζυγον μετὰ 6 τέκνων.

Φίλιππος Γιανάκου ἐκ τῶν προυχόντων Τρουλιᾶς 45ετὴς τὴν ἡλικίαν ἀφήσας σύζυγον μετὰ 6 τέκνων.

Πολυχρόνης Γεωργίου ἐξ Ἁγ. Στεφάνου 55ετὴς τὴν ἡλικίαν ἀνθρακέμπορος καὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων τοῦ χωρίου.

Κυριάκος Μαρινέλλης ἐπίσης ἐξ Ἁγίου Στεφάνου 55ετὴς τὴν ἡλικίαν ἀνθρακέμπορος.

Ἰάγκος Γ. Ἀθανασιάδης 20ετὴς ἐξ Ἁγίου Στεφάνου ἐπίσης.

Οἱ τρεῖς τελευταῖοι μετά τινων ἄλλων ἐγκρίτων τοῦ χωρίου Ἁγ. Στεφάνου, βλέποντες ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τοῦ Χαμπτῆ τὰς πιέσεις καὶ τυραννίας αὐτοῦ ἔφυγον οἰκογενειακῶς εἰς Κων)πολιν. Ἐπὶ τῇ ἀναζητήσει δὲ τῶν ὅπλων προδοθέντες, ὡς κάτοχοι ὅπλων, εὑρὼν ἀφορμὴν ὁ πανοῦργος Χαμπντὴ ἀνεζήτησεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀστυνομίας Κων)πόλεως, ἥτις καὶ συλλαβοῦσα τοὺς τρεῖς τούτους ἀπέστειλεν εἰς Σαμμακόβιον ὁπόθεν καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων των, ἐμποδίζων τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν εἰς τὰς οἰκογενείας των καὶ κατακρατῶν αὐτοὺς ἀναιτίως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, τοὺς ἐφόνευσεν.

Κωνσταντῖνος Λαμπρινοῦ ἐξ Ἁγίου Στεφάνου 30ετὴς ἀφήσας σύζυγον μετὰ 4 τέκνων.

Γεώργιος Παπαδόπουλος ἐξ Ἐξαμιλίου τῆς Καλλιπόλεως 30ετὴς τὴν ἡλικίαν νέος μεμορφωμένος, αἰσθηματίας καὶ κάτοχος παιδείας οὐ τῆς τυ-

χούσης. Διατελῶν μουχτάρης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ ἀνθιστάμενος πάντοτε εἰς τὰς κατὰ τῶν ὁμογενῶν πατριωτῶν αὐτοῦ πιέσεις τῶν Τούρκων ἐξ αἰσθήματος φιλογενείας, ἐστάλη ἐξόριστος κατὰ Μάρτιον τοῦ 1915 εἰς Σαμμακόβιον μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Κρυσταλάκη ἐκ περιστάσεως 55ετοῦς τὴν ἡλικίαν καὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων κατοίκων αὐτῆς. Οὗτος φιλήσυχος καὶ εὐπορῶν ἠγνόει τὸ αἴτιον τῆς ἐξορίας του, ἀμφοτέρους δὲ τοὺς δυστυχεῖς ὡς ἐξορίστους καὶ ὑπόπτους ἐνέγραψεν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν διὰ φόνῳ ὁ κακοῦργος Χαμπντῆ καὶ ἄνευ ἐνοχῆς τινὸς ἐφόνευσεν.

Πλὴν δὲ τῶν 18 αὐτῶν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων Βιζύης ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ καὶ ὁ ἐκ Σοφιδῶν Δημήτριος Ζλητίδης νέος 30ετὴς μεμνηστευμένος καὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων Σοφιδῶν. Ὁ δυστυχὴς νύκτωρ συλληφθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων, ὡδηγήθη εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἔξω τῆς Κωμοπόλεως, ἔνθα κατεκρεουργήθη ἀπηνῶς.

Προσέτι δὲ καὶ ἓξ ἄτομα ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων καὶ ἀνεπτυγμένων κατοίκων Σκοποῦ τὰ ἑξῆς :

Σῖμος Σιμόπουλος 35ετὴς τὴν ἡλικίαν τελειόφοιτος Γυμνασίου πρὸ ἐτῶν μετερχόμενος τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ ἐσχάτως ἐμπορευόμενος ἐγκατέλειπε σύζυγον μετὰ 4 τέκνων.

Ἀριστόδημος Κωνσταντόπουλος 50ετὴς τὴν ἡλικίαν τελειόφοιτος Γυμνασίου καὶ ἄλλοτε διδάσκαλος ἐγκαταλειπὼν σύζυγον μετὰ 3 τέκνων.

Πελοπίδας Βαβαζάνης 35ετὴς τὴν ἡλικίαν τελειόφοιτος Γυμνασίου καὶ ἄλλοτε διδάσκαλος ἐγκαταλιπὼν σύζυγον μετὰ 2 τέκνων.

Ζαφείριος φαρμακοποιὸς 30ετὴς ἐγκαταλιπὼν σύζυγον ἔγκυον.

Θεόδωρος Μποζόρης 45ετὴς τὴν ἡλικίαν παντοπώλης ἐγκαταλιπὼν σύζυγον μετὰ 6 τέκνων.

Κυριάκος Κωνσταντόπουλος ἱερομόναχος 30ετὴς τὴν ἡλικίαν. Τούτους συλλαβόντες, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκτοπίσεως τῶν κατοίκων Σκοποῦ, χωροφύλακες, ἀποσταλέντες ἐκ 40 Ἐκκλησιῶν, ἐφόνευσαν εἰς ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἀπόστασιν τοῦ Σκοποῦ, ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων κατόπιν μυρίων βασάνων.

Β' *Κείμενον Εὐθαλίας Χριστοδουλίδου - Χαντζίδου*

Τὴν 25ην Ἰανουαρίου τοῦ 1912 ἦρθεν ἀπὸ ξηρᾶς ἄτακτος στρατὸς καὶ ἐστρατοπέδευσε στὸ χωριό. Τὴν Παρασκευὴ ἐπῆραν τὰ πρόβατα τοῦ Παντελῆ Σπυράκη καὶ τὸ Σάββατο μόλις ἦρθε τὸ πλοῖο ἄρχισαν νὰ φορτώνουν τὰ πρόβατα καὶ νὰ ἀποβιβάζουν στρατό. Ὁ ἀξιωματικὸς ρώτησε τὸν Σπυράκη.—Ποῦ μαζεύεστε ὅταν θέλετε νὰ συνεδριάσετε ;—Στὸ σχολεῖο ἀπήντησε. Τότε ὁ ἀξιωματικὸς ἔβαλε ἕνα κήρυκα (τελάλι) νὰ φωνάξῃ πὼς πρέπει ὅλοι οἱ ἄνδρες ἀπὸ 15—75 νὰ μαζευθοῦν στὸ σχολεῖο, γιατὶ θέλει νὰ τοὺς μιλήσῃ ὁ ἀξιωματικός.

Οἱ νέοι κρύφθηκαν καὶ πῆγαν μόνο γέροι. Ὁ ἀξιωματικὸς ποὺ δὲν ἱκανοποιήθηκε στέλνει τὸν τελάλι νὰ πῆ πῶς θὰ κάνουν ἔρευναν κι' ὅποιον βροῦν θὰ τὸν σκοτώσουν. Ἀναγκάστηκαν τότε νὰ πᾶν πολλοί. Ὅταν γέμισε τὸ σχολεῖο, ἔκλεισαν τὶς πόρτες, ἔβαλαν σκοποὺς καὶ ἄρχισαν νὰ τοὺς ψάχνουν μήπως ὁπλοφοροῦν. Τότε διέταξε ὁ ἀξιωματικός, ἀνὰ δύο στρατιῶτες νὰ παίρνουν ἀπὸ ἕνα πολίτην καὶ νὰ τὸν ὁδηγοῦν στὴν παραλία. Ἐκεῖ ὅταν γινόταν 10—15 τοὺς ἐτυφέκιζαν. Ἔτσι σκοτώθηκαν 120 ἄνδρες.

Κάποιος ποὺ κατώρθωσε νὰ ξυφύγη εἰδοποίησε τὶ γίνεται Σκηνὲς τρόμου καὶ ἁλαλαγμοῦ ἀκολούθησαν καὶ οἱ γυναῖκες ποὺ ὡς τότε ἦταν κρυμμένες στὰ σπίτια των, ἄλλες ἔφευγαν ἀλλόφρονες στὰ χωράφια καὶ γύρω χωριὰ γιὰ νὰ σώσουν τὰ παιδιά των καὶ μιὰ κατώρθωσε νὰ εἰσχωρήση μὲ τὸ μικρό της στὸ σχολεῖο ζητῶντας τὸν ἄνδρα της.

Οἱ λίγοι ποὺ ἔμειναν στὸ σχολεῖο περιμένοντας τὸν θάνατο, σκέφθηκαν πῶς τὸ ὑπόγειο τοῦ σχολείου τὸ ἤνωνε καταπακτή Κατέβηκαν λοιπὸν μαζὶ καὶ ἡ μητέρα μὲ τὸ μωρὸ καὶ ἔμειναν ὅλη τὴ νύκτα ἐκεῖ, πρὸς μεγάλη κατάπληξη τῶν Τούρκων ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ καταλάβουν πῶς ἐξαφανίστηκαν, ἀφοῦ τὰ παράθυρα ἦταν σιδηρόφρακτα καὶ στὴν πόρτα περίμενε σκοπός. Ὅλη τὴν νύκτα λεηλατοῦσαν τὸ χωριὸ καὶ ὅ,τι συνέλεγαν τὸ μετέφερον στὸ σχολεῖο. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μωρὸ ἔδειξε πὼς θὰ κλάψη, τὸ ἔπνιξαν νὰ μὴ προδοθοῦν.

Τὴν Κυριακὴ πρωὶ πῆραν τὸν Δήμαρχο (μουχτάρη) καὶ τὸν ἔσφαξαν στὴν πλατεῖα, ἔβαλαν καὶ φωτιὰ στὸ χωριὸ καὶ στὴν ἐκκλησία ἀφοῦ κατακρεούργησαν τὸν ἱερέα καὶ τὸν γυιό του. Ἐμάζεψαν τὰ γυναικόπαιδα νὰ τὰ βάλουν μέσα στὴν καιομένη ἐκκλησία. Ἀπὸ τοὺς θρήνους ὅμως μικρῶν καὶ μεγάλων τοὺς πῆγαν σ' ἕνα μεγάλο σπίτι καὶ τοὺς ἔκλεισαν τὸν ἕνα πάνω στὸν ἄλλο χωρὶς νὰ ξέρουν οἱ ἄνθρωποι, τί τοὺς περίμενε.

Εὐτυχῶς πρόφθασε τακτικὸς στρατὸς καὶ ἐσταμάτησε ἡ καταστροφή. Μερικοὶ ἄνδρες ποὺ σώθηκαν, βλέποντες πὼς δὲν πειράζουν τὶς γυναῖκες, ντύθηκαν γυναικεῖα καὶ βγῆκαν. Ὁ ἀξιωματικὸς ποὺ τὸ ἀντελήφθη λέγει σ' ἕνα νεαρό. Φόρεσε τὰ ροῦχα σου καὶ πάρε στρατιῶτες νὰ σβύσετε τὴ φωτιά. Τότε ἐνεθάρρησαν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἔσωσαν ἀπὸ τὴ φωτιὰ τὸ 1)4 τῶν σπιτιῶν καὶ ἕνα φοῦρνο εἰς τὸν ὁποῖον ἔβγαζαν ψωμὶ ἀπὸ ἄλευρα ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ ἀξιωματικός.

Οἱ φεντφῆδες ἔφυγαν αὐθημερὸν γιὰ τὸ Ἐξάστερο. Ἔκτοτε τὴν μὲν ἡμέραν ἦταν Τοῦρκοι προστατευόμενοι ἀπὸ τὰ βαπόρια τὴν δὲ νύκτα κατέβαιναν οἱ Βούλγαροι. Αὐτὸ βάσταξε περὶ τὶς 40 ἡμέρες, ὁπότε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἄρχισαν οἱ Βούλγ. τόσο δυνατὸ βομβαρδισμὸ ἀπὸ τὰ βουνά, ποὺ κατέστρεψαν πάρα πολὺ Τουρκικὸ στρατὸ μὰ καὶ 15 οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ. Τότε σκορπίστηκαν ὅλοι καὶ ἐρήμωσε τὸ χωριό. Τὴν ἄνοιξη ἀναγκάστηκαν

νὰ ξαναγυρίσουν στὰ γύρω χωριὰ γιὰ νὰ μαζέψουν τὰ γεννήματά τους. Τὸ 1914 τοὺς ἔκαμαν 40 παράγγες καὶ ἔμειναν ἐκεῖ.

Τὸν 8)βριο τοῦ 1922 μόλις ἀκούσθηκε ὅτι πρέπει νὰ φύγουν, σηκώθηκαν ὅλοι, μ᾽ ἕνα μπογαλάκι στὸ χέρι καὶ ἔφυγαν πεζῆ γιὰ τὴν Σηλύβρια, νὰ ἐπιβιβασθοῦν στὰ βαπόρια γυμνοὶ καὶ νηστικοί, μήπως πάθουν πάλι τὰ ἴδια. Μπῆκαν σὲ δυὸ βαπόρια. Τὸ ἕνα ἔμεινε στὴν Καβάλα καὶ τὸ ἄλλο στὴν Θεσσαλονίκη. Ἀπ᾽ ἐκεῖ σκορπίστηκαν καὶ ζοῦν σὲ διάφορα χωριά.

Γ' *Κείμενον Παύλου Ἐλευθεριάδου ἐκ Σκοποῦ Ἀν. Θρ. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον συγχρόνων γεγονότων Ἐ. Θρ. Μ.*

Στὸ Μακεδονικὸ κίνημα τῶν Βουλγάρων τὸ 1903 ἡ προπαγάνδα των ἐπεξετάθη εἰς τὸ Σκοπὸ μὲ μηδαμινὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι μετέφεραν Βοσνίους πρόσφυγας ποὺ στὸ 1906 ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Βοσνία ποὺ προσαρτήθηκε στὴν Αὐστρουγγαρία καὶ Κρῆτας. Οἱ Νεότουρκοι ἀπὸ τὸ 1909 δὲν ἤθελαν ἄλλο τίποτε παρὰ τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Τοὺς ἔβαλαν νὰ συγκατοικοῦν ὅλους αὐτοὺς μὲ τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας. Τὸ τί ἐπέρασαν ὅλοι τότε εἶναι ἀπερίγραπτον. Ὅλοι αὐτοὶ ἐπεδόθησαν εἰς λεηλασίας, ἐκβιασμοὺς καὶ ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῆ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἤρχισεν μιὰ φοβερὴ τρομοκρατία. Μόλις ἔπιασαν μεταξὺ Γένας καὶ Σκοποῦ τὸν Ἀναστάσιον Γιαρὴμ-Χατζὴ ὅπως τὸν ἔλεγαν, βαρελοποιὸν τὸ ἐπάγγελμα, καὶ τὸν Βασίλειον Ντάκιλη τσαγκάρη, ποὺ εἶχαν πάει στὴν Γένna ν᾽ ἀλέσουν γένημα, τοὺς ἔδεσαν μὲ τὰ ζουνάρια τους πλάτη μὲ πλάτη καὶ τοὺς ἔκαναν ὅλο μαχαιριὲς καὶ τοὺς ἄφισαν ἐπὶ τόπου, ἀγνώριστους.

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου κατὰ τὸ 1914 οἱ νεότουρκο, πάντοτε μὲ σκοπὸν τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἐδημιούργησαν τὸ πρῶτο εἰς τὴν περιφέρειάν μας Τούρκικον ἀνταρτικὸ σῶμα μὲ ἐπι κεφαλῆς τὸν Ὀσμὰν ὀγλοῦ Σουλεϊμὰν ντόπιο Τότε ἔπιασαν ὡς ὁμήρους τὸν Ἀριστόδ. Κωνσταντόπουλον διδάσκαλον, Πελοπίδαν Μπαμπατζιάνην διδάσκαλον, Σῖμον Σιμόπουλον διδάσκαλον, τὸν Ζαφείρη τὸν Φαρμακοποιόν, τὸν Παπακυριάκον ἱερέα καὶ τὸν Κοκάλη ὡς ἐλέγετο. Τὸν μὲν Παπακυριᾶκον ἐντὸς ὀλίγου τὸν σκότωσαν ὕστερα ἀπὸ φρικτὰ μαρτύρια βγάζοντάς του τὰ νύχια καὶ ἄλλα, τοὺς δὲ ὑπολοίπους ἐκράτουν ὡς ὁμήρους.

Αὐτοὺς ἔστελλον εἰς τὰ σπίτια καὶ μάζευαν ἰανέδες (ἐράνους) δῆθεν γιὰ νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν. Ὁ κόσμος ὅλος ἔδιδεν ὅ,τι εἶχεν χρήματα, κοσμήματα, καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχεν γιὰ νὰ τοὺς σώση καὶ ν᾽ ἀποφύγη τὸ ξεσήκωμα τοῦ χωριοῦ ποὺ ξαφνικὰ ἄρχισε ν᾽ ἀκούεται. Ἀλλὰ πάντα ἡ ἰδία κατάστασις. Πόση ἦταν ἡ ἀγωνία τῶν κρατουμένων εἶναι καὶ τὸ παρακάτω ἐπεισόδιο. Μιὰ ἡμέρα ποὺ εἶχαν βγάλει τοὺς ὁμήρους γιὰ νὰ μαζέψουν ἰανέδες ὡς ἐγίνετο τακτικά, ὁ δάσκαλος Πελοπίδας ἐγονάτισε μπρὸς σ᾽ ἕνα

ὅμιλον κοριτσιῶν ποὺ ἔπαιζαν ψῆφες καὶ ἀποτεινόμενος γονατιστὸς καὶ μὲ δάκρυα στὰ μάτια στὴν μεγαλυτέραν ἀπὸ τὰ κορίτσια ὀνομαζομένην Χρυσὼ Κομνηνοῦ εἶπεν : «Χρυσώ μου, καὶ σεῖς ἀπὸ τὶς ψῆφες σας θὰ δώσετε γιὰ νὰ γλυτώσετε τὴν ψυχήν μας». Ἔδωσαν τὰ κορίτσια, ἔδωσαν ὅλοι ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐσώθη. Καὶ τὴν 14)9)15 ἀφοῦ πρῶτα ἐρήμαξαν οἰκονομικῶς ὅλους μαζεύοντας ἰανέδες (ἐράνους) γιὰ τοὺς ὁμήρους καὶ μπενιέλια (ἀντισήκωμα) γιὰ νὰ μὴν πᾶνε στρατιῶτες ὅσοι μπουροῦσαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πληρώνοντας πάλιν τοὺς ἔπαιρναν καὶ τοὺς πήγαιναν νὰ κάνουν δρόμους τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὅταν πλήρωναν τοὺς ἄφιναν, ἀλλὰ καὶ πάλιν τοὺς ξανάπαιρναν καὶ οὕτω καθεξῆς γιὰ νὰ ἐπέλθη πλήρης οἰκονομικὴ ἐξάντλησις. Διετάχθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἡ μετακίνησις 35 χωριῶν, ποὺ ὅλα ἐπάθαιναν τὰ αὐτὰ μαρτύρια μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι Ἕλληνες ἀντάρτες ἐσκότωσαν τὸν υἱὸν τοῦ Βαλῆ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε βγῆ γιὰ ἐπιθεώρησιν τῶν δρόμων ποὺ ἔκαναν οἱ Γκιαούρηδες.

Ἐδόθη τότε διαταγὴ νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ σχολεῖα ὅ,τι πολυτιμότερον ὑπῆρχεν εἰς τὰ σπίτια. Ραπτομηχανές, προῖκες, καὶ ὅ,τι ἄλλο. Τότε ὅλοι ἀπὸ φόβο μετέφεραν ὅ,τι πολυτιμότερον εἶχον, στὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ἔκαμαν δὲ ἀπὸ ἕνα δεματάκι γιὰ νὰ πάρουν μαζῆ των τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα. Ἀφοῦ μετέφεραν τὰ πάντα τότε κατέφθασαν 900 τούρκικα ἁμάξια γιὰ νὰ τοὺς παραλάβουν καὶ ἔβαλαν σὲ κάθε ἁμάξι δυὸ καὶ τρεῖς οἰκογένειες καὶ κάθε μιὰ ἐπλήρωνε δύο λίρες χρυσές. Παρέλαβον τότε ὅ,τι ἀπέμεινεν ἄχρηστον καὶ ὀλίγα τρόφιμα καὶ εἰς τὰς 3 μ.μ. ἤρχισαν νὰ κτυποῦν οἱ καμπάνες καὶ διετάχθη ἡ ἐκκίνησις. Τὸ τί ἐπηκολούθησεν κατὰ τὰς στιγμὰς αὐτὰς εἶναι ἀπερίγραπτον, ἀπ' ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον ποὺ ἄφινε πίσω του ἑκατοντάδων ἐτῶν κόπους καὶ ὅλην τὴν ὕπαρξίν του καὶ προχωροῦσε πρὸς τὸ ἄγνωστον. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἄφισαν καὶ τοὺς ὁμήρους ἀλλὰ μόλις βγῆκαν ἔξω μισὴ ὥραν ἔφθασαν οἱ τζανταρμάδες (χωροφύλακες) καὶ τοὺς ξαναπῆραν γιὰ μιὰ δῆθεν ἀνάκρισιν καὶ ὅτι θὰ τοὺς ἔστελλον πίσω. Τὸ τί ἐπεκράτησεν κατὰ τὰς στιγμὰς αὐτὰς εἶναι ἀνώτερον πάσης περιγραφῆς. Ἐνῶ ἄρχιζε ὁ δρόμος τοῦ μαρτυρίου, κατὰ πληροφορίας ὅλους τοὺς ὁμήρους τοὺς ἔθαψαν ζωντανοὺς σ' ἕνα λάκκο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ἔπειτα ἀπὸ φρικτὰ μαρτύρια. Περισσότερον δὲ κωμικοτραγικὸν ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐτοποθέτησαν εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ χωριοῦ σκάφες ὅπου κάθε οἰκογένεια ποὺ περνοῦσε ἔπρεπε νὰ ρίξη μέσα τὰ κλειδιὰ τοῦ σπιτιοῦ της ἢ τῶν καταστημάτων μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι πολὺ γρήγορα ἐπιστρέφοντας θὰ τὰ ἔπαιρναν καὶ ὅλα θὰ ἦσαν σ' ἀσφάλεια. Ὅλοι μὲ δάκρυα στὰ μάτια ἄφιναν τὰ κλειδιὰ γνωρίζοντας τί ἐπρόκειτο νὰ γίνη.

Ἡ πορεία ἤρχισε· παρὰ τὰ ἐνδότερα πρῶτος σταθμὸς ὅπου μᾶς ἐγκατέλειπον ἦτο τὸ Σουλτὰν—Τσιφλὶκ μέσα σὲ ἀποθῆκες καὶ σὲ σταύλους. Τὸ δρᾶμα δὲ ἔγινεν ἀπερίγραπτον ὅταν σὲ λίγο εἶχον τελειώσει τὰ ἐφόδια τῆς δια-

τροφῆς. Τὸ φάσμα τῆς πείνας ἐπλανᾶτο ὑπεράνω ὅλων καὶ ἀσθένειες παντὸς εἴδους ἤρχισαν νὰ μεταδίδωνται καὶ νὰ πεθαίνουν καθημερινῶς. Ὅλοι τότε ἤρχισαν νὰ καταφεύγουν ἄλλοι μὲν πρὸς τὴν ἀνατολήν, ἄλλοι δὲ ν' ἀκολουθοῦν τὴν ὁδὸν πρὸς Τυρολόην, Λουλέβουργὰζ καὶ εἰς διάφορα ἄλλα μέρη, ποὺ μέχρι τοῦ 1919 ἐμαρτύρησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ὡς ἄλλοι μάρτυρες.

Τὸ 1919 μὲ τὴν λῆξιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐγύρισαν ὅσοι ἀπέμειναν εἰς τὰς ἑστίας των τὰς ὁποίας εὗρον παντέρημους, ἀλλὰ ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ τὸν τόπον τοὺς ἔδωσεν ὄρεξιν εἰς τὴν ἀνασύνταξίν του. Ἔπειτα ἀπὸ τρία χρόνια ποὺ μόλις ἦταν ὅλοι ἕτοιμοι νὰ ποῦνε τὸ Δόξα τῷ Θιῷ, διότι ἡ ζωὴ ἤρχισε νὰ ἐπανέρχεται κάπως, τὸν Σεπτέμβριον καὶ πάλιν τοῦ 1922 διετάχθη ἡ ἐκκένωσις τῆς πολυθρηνήτου Θράκης μας [1] καὶ ἕνας ἕκαστος ἄφινε καὶ πάλιν ὅ,τι εἶχεν δημιουργήσει γιὰ νὰ σύρη καὶ πάλιν τὸν Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου καὶ ν' ἀρχίση τὸ νέον δρᾶμα ποὺ αὐτὸ ἐπέπρωτο νὰ μὴν τελειώση. Ἀλλὰ ἡ ἐλπὶς δὲν ἐξέλιπεν ἀπὸ κανένα, πὼς μιὰ μέρα θὰ ἐγκατασταθοῦμε καὶ πάλιν στὴν γῆν τῶν πατέρων μας ποὺ δικαιωματικὰ μᾶς ἀνήκει, ἢ ἐμεῖς ἢ τὰ παιδιά μας.

1. Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ Μικρασιατικοῦ μετώπου.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ - ΘΡΗΝΟΙ

Θρῆνος διὰ τὴν Σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ στίχους, ἀδόμενος ὑπὸ τῶν κορασίδων τοῦ χωρίου Ἰνζέκιοϊ, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, καὶ ὑπήγετο εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπαρχίαν τῆς Μητροπόλεως Γανοχώρων, καὶ ὑποδιοίκησιν Μυριοφύτου.

1. ΕΣΠΕΡΑ ΜΕΓΑΛΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΓΑΝΟΧΩΡΩΝ

Κατ' ἀπαγγελίαν Γεωργίου Γιαννακάκη διδασκάλου

Σωπάσατε, σιγήσατε, σταθῆτ' ἀφογγραστῆτε,
νὰ σᾶς εἰπῶ μνιὰ φιλογὴ [1] γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη.
«Κάτω στὰ Γεροσόλυμα καὶ στοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο,
Κεῖ (ἐκεῖ) ἀσεβῆδες περπατοῦν καὶ τὸ Χριστὸ γυρεύουν.
Σαράντα ἀργύρια τάζανε, ὅποιος τὸν μαρτυρήση
καὶ ἄλλα σαράντα τέσσαρα ὅποιος τὸν (ὁ)μολογήση.
Κανένας δὲν εὑρέθηκε σὲ τόσο ψυχολόγι,
μόνον ὁ πρῶτος μαθητὴς Γιούδας Ἰσκαριώτης.
—Δοσμῆτε [2] με τ' ἀργύρια αὐτὰ νὰ σᾶς τὸν μαρτυρήσω.
κι' ἄλλα σαράντα τέσσαρα νὰ σᾶς τὸν μολογήσω.
—Γιὰ πές μας τὰ σημάδια του καὶ τὶ σημάδια ἔχει ;
—Νὰ πᾶτε νὰ τὸν εὕρητε μεσ' στὸ σχολειὸ ποὺ ψέλνει,
ὅλοι βαστοῦν στὰ χέρια τους ζεστὸ ψωμὶ καὶ λάδι
κι' αὐτὸς βαστᾷ στὰ χέρια του ἀφράτο παξιμάδι.
Ὅλοι βαστοῦν μικρὰ χαρτιά, Χριστὸς βαστᾷ Βαγγέλο :
Σὰν πῆραν καὶ τὸν ἅρπαξαν, σὰν σταυραετὸ τὸν πᾶνε.
Τὸν πῆραν καὶ τὸν πήγανε εἰς τοῦ Χαλκιά τὴν πόρτα.
—Χάλκου, κάν' τρία καρφιά, τρία πικρὰ περόνια.
Κι' ὁ Χάλκος τὰ παράκοψε, τὰ κάνε κακοπέντε.
—Ἡμεῖς σὲ παραγγείλαμε νὰ κάνης μόνον τρία.
καὶ σὺ μᾶς τὰ παράκοψες, τὰ κάνεις κακοπέντε.
—Κι' ἐγὼ σὰν τὰ παράκοψα, θὰ τὰ διατάξω κι' ὅλα.
Τὰ δύο βάλετε στὰ χέρια του, τὰ δυὸ στὰ γόνατά του,
τὸ πέμπτο τὸ φαρμακερό, βάλτε το στὴν καρδιά του,
νὰ τρέξῃ αἷμ' ἀπ' τὴν καρδιά, φαρμάκ' ἀπὸ τὰ χείλη

1. ἀφήγησι. 2. δός μοιτε.

Ἡ Παναγιὰ στεκόταν ὄξω στὸ παραθύρι,
βλέπει τὸν Πέτρο πάγνε πικρὸς φαρμακωμένος.
—Γιατὶ Πέτρο, ἔρχεσαι πικρὸς φαρμακωμένος ;
Ὁ δάσκαλος σου σ᾽ ἔδειρε ἢ τὰ βιβλίασ᾽ χάσες ;
Γὼ εἶπα νὰ μὴ σ᾽ τὸ πῶ, νὰ μὴ στὸ μαρτυρήσω,
μὰ τώρα, ποὺ μ᾽ ἐρώτησες θὰ σὲ τὸ μολογήσω.
Τὸν δάσκαλο μ᾽ τὸν πιάσανε Ὀβραῖοι καταραμένοι.
—Ἄϊντι νὰ πᾶμε, Πέτρο μου, προτοῦ νὰ τὸν σταυρώσουν,
προτοῦ βαρέσουν τὰ καρφιὰ καὶ νὰ τὸν θανατώσουν.
—Γιὰ πές μου, Πέτρο μου ἐσύ, ποιὸς εἶν᾽ ὁ δάσκαλός σου ;
—Ἐσύ, ποὺ τὸν ἐγέννησες καὶ δὲν τόνε γνωρίζεις,
ἐγὼ ξένος παντάξενος, πῶς θὰ τονε γνωρίσω ;
—Τὸν βλέπς αὐτόνε τὸν γυμνὸ τὸν παραπονεμένο,
ὅπου φορεῖ πουκάμισο στὸ αἷμα βουτημένο ;
αὐτὸς εἶναι ὁ γιόκας σου καὶ μένα δάσκαλός μου.
Κι᾽ ἡ Παναγιὰ πλησίασε, γλυκὰ τὸν ἐρωτοῦσε :
—Δὲν μοῦ μιλᾶς, παιδάκι μου, δὲν μοῦ μιλᾶς παιδί μου ;
—Τί νὰ σοῦ πῶ, μανοῦλα μου, ποὺ διάφορο δὲν ἔχεις.
Μόνον τὸ μέγα Σάββατο κοντὰ στὸ μεσονύχτι,
ποὺ θὰ λαλήσ᾽ ὁ πετεινός, σημαίνουν οἱ καμπάνες,
τότε καὶ σύ, μανοῦλα μου, θἄχης χαρὲς μεγάλες !

2. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίν᾽ ἡ Γῆ, σημαίνουν τὰ Οὐράνια.
Σημαίνει κι᾽ ἡ Ἁγιὰ Σοφιά, τὸ Μέγα Μοναστῆρι.
Ὅποιος τ᾽ ἀκούει σώζεται, κι᾽ ὅποιος τὸ λέγ᾽ ἁγιάζει
κι᾽ ὅποιος τὸ καλοφογγρασθῆ, παράδεισο θὰ λάβη,
Παράδεισο καὶ λίβανο ἀπὸ τὸν Ἅγιο Τάφο.

3. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΕΣΣΑΝΗΣ

Κατ᾽ ἀπαγγελίαν Ὀλυμπίας Παπαφωτεινοῦ Χ'''Ἀναγνώστου

Τώρα εἶναι Σαρακοστή, κι᾽ ὅλο τέτοιες μέρες
ποὺ λὲν τὸ Κύριε ἐλέησον, ὅλοι μικροὶ μεγάλοι.
Ὅποιος τὸ λέγει σώνεται κιὅποιος τἀκούει ἁγιάζει,
κιὅποιος τὰ καλοφιγγραστεῖ, παράδεισο θὰ λάβει.
παράδεισο καὶ λειτουργιὰ καὶ τὸ καλὸ θυμιάμα.
Ἐκεῖ ποὺ κάθεται Δέσποινα μόνη καὶ μοναχή της,
τὴν προσευχή της ἔκαμνε, γιὰ τὸ μονογενῆ της.
Ἀκούγ᾽ βροντὲς καὶ ταραχὲς καὶ σειγισμὸ μεγάλο,
βγαίνει στὴν πόρτα γιὰ νὰ δγῆ καὶ γιὰ νὰ σεργιανίση.

Κυτάζ' δεξιά, κυττάζ' ζερβὰ κανένα δὲν ἔβλέπει.
Βλέπει τὸν οὐρανὸ θαμπὸ καὶ τἄστρα βουρκωμένα
καὶ τὸ φεγγάρι τὸ λαμπρὸ στὸ αἷμα βουτημένο.
Βλέπει τὸ Γιάννητσ' πῶχεται κλαμένος κιὀδυρμένος.
—Τί ἔχεις, Γιάννη μ', κιἔρχεσαι κλαμένος κιὀδυρμένος,
τὸ μάθημα σ' δὲν τὄμαθες καὶ τὸ χαρτί σου χάσες ;
—Τὸ μάθημά μ' γὼ τὄμαθα, καὶ τὸ χαρτί μου τὄχω,
δὲν ἔχω στόμα νὰ τὸ πῶ ἀχεῖλ' νὰ στὸ μιλήσω,
τὸ δάσκαλό μας πιάσανε Ὄβραῖοι κάτι σκύλλοι,
Ὀβραΐϊκα καὶ τὰ ψητὰ[1] καὶ τὰ κατηραμένα.
Σὰν ποῦρνο[2] τὸν ἐπιάσανε, τὸν τυραννοῦν σὰν κλέφτη.
Σὰν τἄκουσε ἡ Παναγιὰ λιγοθυμιὰ τὴν πιάνει.
τρία γυαλιὰ ροδόσταμο νὰ τὴν ξεμπαγιλτήσουν,
κιἄλλα σαράντα τέσσερα κιαὐτὸ τὸ λόγο λέγει :
—Φέρτε τὸ ψαλιδάκι μου νὰ κόψω τὰ μαλλιά μου.
—Μάννα μ', μὴν κόφτεις τὰ μαλλιά, τὰ κόφτουν μάννες ὅλες,
μάννα μ', μὴ σφάζεσαι ἐσύ, καὶ σφάζουντ' ὅλες μάννες.
Μάννα μ', μὴ φαρμακόνεσαι, φαρμάκοντ' οἱ μάννες ὅλες.
—Φέρτε τὸ Μάρτη, τὴ Μαρτιὰ κιαὐτὴ τὴν Ἐλισάβη.
νὰ πᾶμε νὰ τὸν εὕρουμε, ἐκεῖ ποὺ τὸν σταυρώνουν.
ἐκεῖ π'τὸν βάζουν τὰ καρφιὰ καὶ τόνε θανατώνουν.
Πῆραν τὸ δρόμο τὸ δρομὶ τὸ νιὸ τὸ μονοπάτι
καὶ τὸ δρομὶ τοὺς ἔβγαλε στοῦ Τσιγγενὲ τὴν πόρτα.
—Καλῶς τὰ κάμνεις μάστορα, καλῶς τὰ πολεμᾶ σου.
Νὰ ζήση ἡ γυναίκα σου καὶ ὅλ' ἡ φαμελιά σου.
Μὴ λάχη καὶ τόνε εἴδατε τὸ γιό μ' νὰ τὸν περνοῦνε
ποὺ δῶ, ποὺ τόνε πέρασαν, μὲ ξῦλο φορτωμένο ;
Ἄφηκαν καὶ παραγγελιά, καρφιὰ γιὰ νὰ τοὺς κάμω.
ἐκεῖν' μὲ εἶπαν τέσσερα καὶ γὼ τοὺς κάνω πέντε.
—Ἐσὺ τὰ κάνεις μάστορη, θέλω νὰ μᾶς ξετάσεις[3].
—Τὰ δυό, τὰ δυὸ στὰ πόδια του, τὰ δυὸ εἰς τὰ χερά του,
τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ μέσα εἰς τὴν κοιλιά του,
νὰ τρέξη αἷμα καὶ νερὸ ἀπὸ τὰ σωθικά του.
Σὰν τἄκουσε ἡ Παναγιὰ διπλᾶ τὸν κατηράσκε
—Ἄϊντε, βρὲ χάϊντα Τσιγγενέ, καὶ σκυλλο-παλιογύφτη,
Τσέργα τσέργα νὰ περπατῆς νὰ μὴ δεκαπεντίζης,
καὶ τραχηλιὰ πουκάμισσο ποτὲς νὰ μὴ φορέσης,
καὶ στάχτ' ἀπὸ τὸ ιζάκι σου ποτὲ νὰ μὴ πετάξης.

---

1. ἄγνωστη ἡ σημασία του. 2. πόρνο. 3. νὰ ἐξηγήσης.

—Τὸν βλέπ' ἐκεῖνο τὸ γυμνὸ καὶ κειὸ τὸν ἀμαλιάρη
πῶχει μαλλιά, πῶχει περτσιὰ ἀπάνου στὸ κεφάλι ;
ἐκεῖ καὶ σέν τὸ τέκνο σου καὶ σένα δάσκαλός σου.
Πῆραν τὸ δρόμο τὸ δρομὶ τὸ νειὸ τὸ μονοπάτι
καὶ τὸ δρομὶ τοὺς ἔβγαλε ἐκεῖ ποὺ τὸν σταυρώνουν,
ἐκεῖ πτὸν βάζαν τὰ καρφιὰ καὶ τόνε θανατώναν,
βρίσκουν τὶς πόρτες ἀνοιχτὲς καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα
καὶ τὰ παραθυρόφυλλα βαρειὰ μανταλωμένα,
κάμνε [1] τὰ χέρια τους σταυρούς, τὰ μάτια παρακάλια,
κ οἱ πόρτες ἀπ' τὸν τρόμο τους ἀνοῖξαν μοναχές τους,
—Κατέβα Χριστέ μ', κατέβα, νὰ σὲ γλυκοφιλήσω,
νὰ βγάλω καὶ τὴ σκέπη μου τὸν ἴδρω σ' νὰ σκουπίσω.
—Ἄϊντε, μάννα μ', φύγ' ἀπεδῶ καὶ διάφορο δὲν ἔχεις.
—Δός με Χριστέ μου, τὰ κλειδιὰ νὰ μπῶ νὰ σεργιανίσω,
νὰ διῶ τὶς πλούσιοι πῶς περνοῦν, τὶς διάκοι πῶς διαβαίνουν,
οἱ πλούσιοι εἶναι δεξιὰ μεριὰ οἱ διάκοι ζέρβια μέρια,
οἱ πλούσιοι.. ἔχουνε σακκοῦλες μπαλωμένες,
καὶ οἱ καημένοι οἱ φτωχοί, λαμπάδες ἀναμένες.
Στέκουνται καὶ περικαλοῦν καὶ τοὺς ξαναρωτοῦνε,
Πάρτε οἱ διάκοι τ' ἄσπρα μας, πάρτε καὶ τὰ φλουριά μας.
—Σαὐτὸ τὸν τόπο ποὔρταμε παράδες δὲν περνοῦνε,
Περνάει λάδι καὶ κρασὶ καὶ ἐλεημοσύνη,
κάνουν τὴν πίσσα πάπλωμα καὶ τὸ κατράνι στρῶμα,
καὶ τὰ ριτσινόφυλλα βαρειὰ προσκέφαλό τους.
Βάλε στὸ μαστραπὰ κρασὶ κιἀφρᾶτο παξιμάδι,
νὰ φᾶνε μάννες γιὰ παιδιά, καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ μάννες,
νὰ φάγ' τ' ἀντρόγυνο χρυσό, ποὖναι ἀγαπημένο.
Κοντὰ τὸ μέγα Σάββατο, κοντὰ τὸ μεσημέρι
ποὺ θὰ λαλοῦν οἱ πετεινοὶ θὰ ψάλλουν οἱ παπάδες
τότε καὶ σὺ μανούλα μου θἄχης χαρὲς μεγάλες.

Σημ. Στὸν στίχον 76 προσθέτουν :
ἐκεῖ δεντρὶ δὲν εἴτανε δεντρὶ ξεφανερώθκε.
Ἡ ρίζα εἴταν ὁ Χριστός, οἱ κλῶν' οἱ ἀποστόλοι,
καὶ τὰ φύλλα φελίσματα εἴταν οἱ μαρτυράδες,
ποὺ μαρτυροῦσαν τὸ Χριστὸ νὰ τ' τυραννοῦν Ὀβραῖοι.

Π. Π.

1. Κάμνουν.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Μ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ

Η ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

1. Ἡ Γλαρούπολις.

Ποῖος ἀπὸ τοὺς Ἀγχιαλίτες ξέχασε τοὺς γλάρους τῆς παλιᾶς μας πατρίδος ; Ἀφοῦ καὶ οἱ γύρω τῆς Ἀγχιάλου κάτοικοι τῆς Μεσέβριας καὶ Σωζούπολης δώσαν παρατσούκλι στοὺς Ἀχελῆνοὺς καὶ τοὺς ὠνόμασαν γλάρους. Ὅπως τὰ χελιδόνια, ἔτσι κάθε ἄνοιξη ἔρχονταν στὴν Ἀγχίαλο καὶ οἱ γλάροι. Κάθε ζευγάρι διάλεγε ἕνα σπίτι καὶ πάνω στὴν στέγη του ἔκτιζε τὴν φωλιά του, ὅπου κάθε χρόνο ἡ γλαρίνα ἔβγαζε δύο γλαρόπλα· ἂν ἡ γλαρίνα ἔβγαζε τρία, τότε τὸ ἕνα ἐθυσιαζώνταν, τῶριχνε ἀπ' τὰ κεραμίδια νὰ σκοτωθῆ. Οἱ γλάροι μὲ τὸ καθημερινὸ θόρυβό τους καὶ τὸ μονότονο κρωγμὸ «γλάου-γλάου» ὅλοι μαζὺ ἢ μεμονωμένα, καὶ τὰ συχνά τους πετάγματα στὴ θάλασσα τὴν ἡμέρα, ἔδιναν ἕνα χαρακτηριστικὸ τόνο καὶ μιὰ ζωὴ στὴν Ἀγχίαλο, ποὺ κάλλιστα μποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ «Γλαρούπολις». Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ γλάροι εἶχαν διαλέξει τὴν Ἀγχίαλο, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν πόχες ψαριῶν καὶ τὴν εἶχαν ὁρμητήριον νὰ πετοῦν στὴν θάλασσαν καὶ νὰ πιάνουν τὰ ψάρια στὴ Μεσέμβρια καὶ τὴν Σωζούπολη» ὅπου ὑπῆρχαν «πόχες ψαριῶν» καὶ ὅπου πήγαιναν κατ' ἐποχὰς τὰ κοπάδια τῶν ψαριῶν (ἀθερίνες, σαρδέλες, σκουρμπιά, παλαμίδες, θῶνοι). Τὰ ἀποδημητικὰ ψάρια παρέκαμπταν τὴν Ἀγχίαλο, διότι στὸ ἀνατολικὸν μέρος ἡ θάλασσα εἶχε «ξέρες» ὑφάλους σὲ ἀρκετὴ ἔκτασι πρὸς τὸ πέλαγος καὶ ὅπου τὸν χειμῶνα γινόταν πολλὰ ναυάγια καραβιῶν καὶ ἄλλων πλοίων. Στὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου οἱ γλάροι ἀφίναν τὴν Ἀγχίαλο καὶ ἀποδημοῦσαν σὲ ζεστότερα μέρη, γιὰ νὰ γυρίσουν τὸ καλοκαίρι καὶ κάθε ζευγάρι νὰ πάγη στὸ ἴδιο σπίτι. Τὸν χειμῶνα στὴν Ἀγχίαλο ἦταν ἡσυχία, γιατὶ λείπαν οἱ γλάροι μὲ τὴν φασαρία τους. Οἱ Ἀγχιαλῖται τοὺς συνήθισαν ἀναγκαστικῶς τοὺς ἀκάλεστους αὐτοὺς μουσαφίριδες, ἄλλως τε καὶ τί μποροῦσαν νὰ κάνουν ἐναντίον τους, νὰ τοὺς διώξουν γιὰ τὴν ἀνησυχία ποὺ προξενοῦσαν καὶ γιατὶ χαλοῦσαν τὰ κεραμίδια τῆς στέγης ;

Τώρα μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ πυρπόλησιν τῆς Ἀγχιάλου ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν 30 Ἰουλίου 1906, δὲν γνωρίζω ἂν οἱ γλάροι ἐξακολουθοῦν τὸ καλοκαίρι νὰ πηγαίνουν στὴν Ἀγχίαλο. Ὁ γλάρος, ὅπως ξέρουμε, εἶναι πουλὶ ποὺ καταπίνει τὰ ψάρια ποὺ πιάνει γρήγορα καὶ λαίμαργα, ἀπ' αὐτοὺς δὲ ἔγινε ἡ φράσις γιὰ τοὺς λαιμάργους «καταπίνει τὸ φαγητὸ σὰ γλάρος».

2. Οἱ Ἀνεμόμυλοι.

Οἱ ἀνεμόμυλοι στολίζαν τὴν Παλιὰ Ἀγχίαλο καὶ τὴν κάμαν νὰ μοιάζῃ σὰ μιὰ Ὁλλανδικὴ πόλι. Βρισκόταν σὲ τρία διάφορα μέρη τῆς Ἀγχιάλου.

1) Κοντὰ στὴν ξύλινη ἐκκλησία τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος (ἡ ὁποία ἐλέγετο ἁπλὰ Χριστὸς) ἐκεῖ βρισκόταν ὁ ἀνεμόμυλος τοῦ Γκουγκλῆ. 2) Εἰς τὴν τοποθεσίαν «Πηγάδια» βρισκόταν πέντε ἀνεμόμυλοι ξύλινοι ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἕνας ἦταν τοῦ Μύογλου καὶ ἄλλος τοῦ Ναρλῆ καὶ τελευταῖον 3) Στὸν ἰσθμὸν ποὺ ἔνωνε τὴν π. Ἀγχίαλο μὲ τὴν στεργιὰ ὡς δέκα ἀνεμόμυλοι ἀπὸ τὴν μία καὶ ἄλλη πλευρά. Ἤρχιζαν ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν «Πόρτες» ὡς τὸ πέτρινο γεφύρι πρὸς τὸν Ἅϊ Γεώργη τὸ μοναστῆρι. Ὁ πρῶτος ἦταν τοῦ Μυκονιάτη καὶ ὁ τελευταῖος τοῦ Ὀρθοδόξου Φανάρα. Ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀνεμομύλους οἱ δύο ἦσαν πέτρινοι (ὁ ἕνας τοῦ Μουμούγια) καὶ οἱ λοιποὶ ξύλινοι. Οἱ ἀνεμόμυλοι ἀλέθαν τὸ στάρι καὶ τὴ σίκαλη ποὺ ἐναποθηκευόνταν στὰ ξύλινα ἀμπάρια τοῦ «Ἔξω μαχαλᾶ» καὶ τὰ πέτρινα ἀμπάρια τοῦ Χρηστάκη Διονυσιάδη. Τὰ στάρια τὰ φέρναν σὲ ἁραμπάδες ἀπὸ τὰ γύρω τῆς Ἀγχιάλου χωριὰ καὶ τσιφλίκια τῆς ἐπαρχίας Ἀγχιάλου καὶ τὸ στάρι τὸ μετροῦσαν μὲ τὸ «σινίκι» (χοῖνιξ). Μαζὶ μὲ τὸ στάρι οἱ χωρικοὶ φέρναν στ' ἁμάξια τους βούτυρο, αὐγὰ καὶ ὄρνιθες, ποὺ τὶς πουλοῦσαν στὴ πόλι. Οἱ χωρικοὶ μετὰ τὴν πώλησιν τοῦ σταριοῦ καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων ἀγόραζαν, ὅ,τι τοὺς χρειαζόταν γιὰ τὸ σπίτι τους καὶ γυρνοῦσαν στὰ χωριά τους. Οἱ χωρικοὶ φέρναν στὴν Ἀγχίαλο καὶ κομμένα ξύλα, ποὺ τὰ πουλοῦσαν στοὺς πολίτας. Ὑπῆρχαν ἄνθρωποι μεσῖται, ποὺ βγαίναν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλι εἰς συνάντησιν τῶν ἁμαξῶν τῶν χωρικῶν καὶ ἀνελάμβανον νὰ τοὺς βροῦν ἀγοραστάς. Στὴν Ἀγχίαλο ἦσαν καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν οἴκων Δρεύφους Σβορώνου καὶ Διονυσιαδῶν, ποὺ ἀγόραζαν τὰ στάρια καὶ ἐγίνετο ζωηρὸ ἐμπόριο σταριῶν.

3. Οἱ Τσεσμέδες.

Στὴν παλαιὰ Ἀγχίαλο οἱ βρύσες ἐλέγοντο τουρκιστὶ τσεσμέδες καὶ ἦσαν τρεῖς. 1) Ὁ πέτρινος τσεσμὲς Καραντίνα στὴν εἴσοδο τῆς Ἀγχιάλου, στὸν ἔξω μαχαλᾶ κοντὰ στὰ κατσιβέλικα (ἀθιγγανικὰ) σπίτια μὲ ἕνα κρουνό. Κοντὰ στὸν τσεσμὲ εὑρίσκετο σὲ μικρὰν ἀπόστασιν μιὰ ἐξέχουσα ὀρθία πέτρινη πλάκα ψηλὴ ὡς τρία μέτρα καὶ ὅποιος περνοῦσε ἀπὸ κεῖ (ἰδίως τὰ παιδιὰ) χτυποῦσε τὰ χέρια του καὶ ἐγίνετο ἠχώ.

2) Ὁ τσεσμὲς κοντὰ στὸ δημαρχεῖο μὲ δύο κρουνοὺς καὶ μακρυὰ λεκάνη γιὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων, ὁ ὁποῖος ἀνεκτίσθη ἀπὸ τὸν Δήμαρχον Γιάγκον Οἰκονόμου καὶ ἀπὸ ὅπου οἱ Κατσίβελοι (Ἀθίγγανοι) πέρναν νερὸ καὶ γέμιζαν τοὺς σακάδες των (βαρέλια) μὲ νερὸ καὶ τὸ μετέφεραν ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς συνοικίας καὶ τὸ πουλοῦσαν στὰ σπίτια μὲ τενεκέδες ἢ ὁλόκληρο τὸ

σακά. Ἀδιάζαν τοὺς σακάδες καὶ γεμίζαν μὲ νερὸ τὰ μεγάλα πιθάρια (κιούπια) τῶν πλουσίων σπιτιῶν.

3) Ὁ τρίτος τσεσμὲς εὑρίσκετο κοντὰ στὸ Τζαμί, ποὺ ἦταν κτισμένος μὲ μεγάλες πέτρες πλάκες τετράγωνες. Εἶχε δύο κρουνοὺς καὶ σχήματος τετραγώνου, μὲ σκέπη ξύλινη στρογγυλὴ σκεπασμένη μὲ κεραμίδια, ποὺ ἐξεῖχε καὶ στηριζόταν σὲ ξυλίνους στήλους. Ἀπ' αὐτὸν ἔπερναν νερὸ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες μὲ λαγήνια καὶ τενεκέδες ποὺ τοὺς κρεμοῦσαν στὴ δοξάγκα καὶ τοὺς φέρναν στὸν ὦμο. Πάνω ἀπὸ τοὺς δύο κρουνοὺς στὶς δύο πλευρὲς ὑπῆρχον ἐπιγραφαὶ τουρκικαὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς κρήνης.

Τὸ νερὸ ἤρχετο ἀπὸ ἕνα ἁγίασμα πίσω ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀλακαριὰ σὲ ἀπόστασι 2—3 ὡρῶν καὶ διωχετευόταν μὲ πηλίνους σωλήνας. Ἐπίσης μιὰ βρύση ὑπῆρχε καὶ μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ μοναστηρίου «Ἅγιος Γεώργιος», ποὺ ἀπεῖχε ἀπ' τὴ παλιὰ Ἀγχίαλο 20—30 λεπτὰ τῆς ὥρας.

4. Τ' ἀμπέλια, τοποθεσίαι. Εἴδη σταφυλιῶν καὶ ὀπωρικά.

Οἱ Ἕλληνες τῶν παραλίων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κατεγίνοντο κυρίως μὲ τὴν ἀμπελουργίαν· οἱ δὲ Ἀγχιαλῖται (ἢ ἁπλῶς Ἀχεληνοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀχελῶς, ὅπως ἐλέγετο ἡ Ἀγχίαλος) κατεγίνοντο ἐπὶ πλέον καὶ μὲ τὴν ἁλατοπαραγωγήν. Ἀμπέλια ἡ Ἀγχίαλος εἶχε πάρα πολλὰ καὶ ἀρχίζαν ἀπὸ τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ φθάναν ὡς τὸν μισὸ δρόμο τοῦ Πύργου. Αἱ ὀνομασίαι τῶν νοποθεσιῶν ἦσαν αἱ ἑξῆς: Παλιόκαστρο, Χωνιάτια, Ἀκρωτήρι, Μπατάδες, Κιολάδες καὶ τελευταῖοι οἱ Λαχανάδες.

Τὰ εἴδη τῶν σταφυλιῶν ἦσαν τὰ ἑξῆς:

Ραζακιά, Ἀδριανοπολίτικα, Ἀλεξάτα, Προυσλάβα, Ζουμιάτικα, Ἀγούμαστος (=αἰγόμαστος) Μαυροκατσιβέλες, Μοσχάτα.

Στ' ἀμπέλια ὑπῆρχαν καὶ ὀπωροφόρα δένδρα κυρίως κερασιές, βυσσινιές, ροδακινιὲς καὶ κυδωνιές, ὑπῆρχαν πολλὰ εἴδη κερασιῶν, ἄσπρα, κίτρινα (γιὰ γλυκὸ) κόκκινα, μαῦρα τραγανά, κόκκινα νεροκέρασα. Ἀπίδια δὲν ὑπῆρχον ἢ πολὺ λίγα καὶ τὰ φέρναν μὲ ἁμάξια ἀπ' τὰ περίχωρα.

Ἡ παλαιὰ Ἀγχίαλος ἔκανε πολλὰ καὶ καλὰ κρασιά, ρακὶ καὶ ξύδι τὰ ὁποῖα τὰ πουλοῦσαν στὸν Πύργον ἢ στὰ πέριξ χωριά. Ἔκαναν καὶ δύο εἰδικὰ κρασιά, τοὺς μουσελέδες (γλυκὸ κρασὶ) καὶ τὸν πιλίνο (εἶδος ρετσίνας) κρασὶ πικρὸ ποὺ βάζαν ἀπιστιὰ (ἄψινθο).

Ἀπὸ τὰ σταφύλια κάναν τὴν σταφυλαριμιὰ (σταφυλάρμη) ἢ τὰ κρέμαγαν ζευγαρωτὰ στὸ ταβάνι γιὰ νὰ διατηρηθοῦν ὡς τὰ Χριστούγεννα. Ἀπὸ μοῦστο δὲν κάναν διαφόρων εἰδῶν πετμέζια καὶ τὸ ξυνόγλυκο ναρδένι.

Προστάτης τῶν ἀμπελουργῶν ἐθεωρεῖτο ὁ ἅγιος μάρτυς Τρύφων καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του, 1 Φεβρουαρίου, ἐγίνετο λιτανεία στ' ἀμπέλια καὶ μὲ ἁγιασμὸν ἐρράντιζαν τὰ κλήματα.

Οἱ ἀμπελουργοὶ εἶχαν συνήθεια τὸ ἐμπρὸς μικρὸ μέρος τοῦ ἀμπελιοῦ νὰ τὸ ἀφίνουν χωρὶς κλήματα, ὅπου σπέρναν φασόλια, ρεβύθια καὶ κουκιὰ (φάβα) καὶ κάναν τὴν κουμπάνια τοῦ σπιτιοῦ των μὲ ὅσπρια τὸν χειμῶνα. Τ' ἀμπέλια τὰ περιποιοῦνταν πάρα πολύ, τὰ τσάπιζαν 4—5 φορὲς τὸν χρόνο γιὰ νὰ μὴ βγαίνη ἡ ἀγριάδα.

Οἱ ἀμπελουργοί, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν τὰ 80 % τοῦ πληθυσμοῦ, ἐλέγοντο μπαγτζῆδες (ἑνικῶς μπαγτζῆς) ἦσαν ἄνθρωποι φιλόπονοι πάρα πολύ, ἐργατικοί, φιλόθρησκοι, εὐσεβεῖς καὶ φιλειρηνικοί. Σπανίως ἐγίνοντο καυγάδες καὶ σπανιώτατα κλοπὲς καὶ φόνοι.

5. *Οἱ ἁλικὲς*

Ὅπως φαίνεται ἡ παραγωγὴ τοῦ ἁλατιοῦ στὴν παλαιὰν Ἀγχίαλο ὑπῆρχε ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ γερμανὸς ἀκαδημαϊκὸς Max S. Strack, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Ἀγχιάλου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νομισμάτων της, ποὺ εὑρίσκονται στὸ νομισματικὸ μουσεῖο τοῦ Βερολίνου. Πράγματι αὐτὴ ἡ φύσις ὑπεδείκνυε στοὺς Ἕλληνας ἀποίκους νὰ καταγίνωνται μὲ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἁλατιοῦ, τὸ ὁποῖον ἦταν ἀπαραίτητον διὰ τὴν κοινὴν τροφὴν ὅπως καὶ διὰ τὸ πάστωμα τῶν ἀφθόνων ψαριῶν ποὺ ἐπιάνοντο στὴν πλησίον Μεσημβρίαν καὶ τὴν ἀπέναντι αὐτῆς Ἀπολλωνίαν (κατόπιν Σωζούπολιν καὶ ἁπλῶς Ζώπολιν), κόλπον τοῦ Πύργου καὶ τὸ Βυζάντιον.

Στὸ Βόρειον μέρος τῆς Ἀγχιάλου εὑρίσκονται τέσσαρες λίμναι μικραὶ καὶ μεγάλαι. Ἡ μία συνέχεται μὲ τὴν συνοικίαν «Σούδα» ποὺ ὠνομάζετο Μπογλίτσα καὶ τὸν χειμῶνα, ὅταν ὁ χειμῶνας ἦταν βαρύς, πάγωνε καὶ πήγαιναν τὰ παιδιὰ καὶ γλυστροῦσαν (παγοδρομοῦσαν) ἀλλὰ χωρὶς παγοπέδιλα. Ἡ δεύτερη ἡ μεγαλυτέρα εὑρίσκεται κοντὰ στ' ἀμπέλια τοῦ Παλιοκάστρου καὶ Χωνιατιοῦ καὶ ὕστερα ἦταν τὸ μικρὸ καὶ μεγάλο «Γκερένι» στὸ ὁποῖο ἐχύνετο τὸ ρυάκι, Γρηΐτσα. Οἱ λίμνες αὐτὲς ἦσαν ἄλλοτε, πρὸ αἰώνων, ἑνωμένες μὲ τὴν Μαύρη θάλασσα, σιγὰ σιγὰ δὲ ἐπὶ αἰῶνας ἡ θάλασσαι ἔφερνε (κατέβαζε) ἄμμο τὸν ὁποῖον συσσώρευε καὶ ἐσχημάτιζε λωρίδες γῆς ἀπὸ ἄμμο καὶ πέτρες καὶ ἔτσι χωριστῆκαν καὶ σχηματιστῆκαν οἱ λίμνες τῆς Παλαιᾶς Ἀγχιάλου, ὅπως καὶ στὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Πύργου οἱ λίμνες Ἀθανάσκιοϊ καὶ Βαγιάκιοϊ.

Οἱ ἁλικὲς εὑρίσκοντο στὸ Βόρειο μέρος τῆς Παλαιᾶς Ἀγχιάλου : 1) στὴν Λίμνη Μπόγλιτσα ἔξω ἀπὸ τὴν συνοικία «Σούδα», ἔπειτα ἔξω ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Πόρτες» πρὸς τὸν χῶρον μεταξὺ Ἀγχιάλου καὶ μοναστηριοῦ «Ἅγιος Γεώργιος» εἰς τὰς τοποθεσίας ποὺ ἐλέγοντο «Σταυρὸς» καὶ «Ἀκτή», τρίτον στὴν τοποθεσία Χωνιάτι, ὅπου ἦσαν οἱ ἁλικὲς τοῦ Σφύριδο πασᾶ Μαυρατζᾶ καὶ τοῦ Μπαλουζόγλου,

Ἔπειτα στὰ Γκερένια ἦσαν στὸ μικρὸ «Γκερένι» ἁλικὲς τῶν Ἀγχιαλιτῶν καὶ στὸ Μεγάλο Γκερένι ἦσαν οἱ ἁλικὲς τοῦ Διονυσιάδου, μεγάλες ἁλικὲς ποὺ τὶς ἔκαναν Φωκιανοὶ ἄνθρωποι, ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Φώκαια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Οἱ δύο πρῶτες ἁλικὲς τῆς Μπόγλιτσας—Σούδας καὶ τῆς Ἀκτῆς Σταυροῦ ἦσαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, οἱ ἁλικὲς δὲ τοῦ Χωνιανιοῦ ἔγιναν ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τῶν Γκερενιῶν ἐπὶ Βουλγαροκρατίας μεταξὺ τοῦ 1880 – 1900.

Τὸ ἁλάτι τῶν πρώτων ἁλικῶν Σούδας, Σταυροῦ καὶ Ἀκτῆς ἦταν μικρόκοκο καὶ πολὺ κατάλληλο διὰ πάστωμα ψαριῶν, τῶν δὲ ἁλικῶν τοῦ Γκερενίου ἦταν ἁλάτι χονδρο-μεγαλόκοκο, διότι οἱ παλαιὲς ἁλικὲς ἦσαν πολὺ μεγάλα τετράγωνα.

Ἡ πώλησις τοῦ ἁλατιοῦ ἦταν μονοπώλειον τοῦ Κράτους, ὅπως ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔτσι καὶ ἐπὶ Βουλγαροκρατίας.

Τὸ ἅλας τῆς Ἀγχιάλου ἀποτελοῦσε τὸν πλοῦτον της, διότι ἐπρομήθευε σ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, Ἀνατ. Ρωμυλίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ πολὺ χρῆμα εἰσέρρεε στὴν Π. Ἀγχίαλο.

Ἡ παραγωγὴ τοῦ ἁλατιοῦ ἦταν πολὺ ἁπλῆ καὶ πρωτόγονος. Ἀπὸ τὰς ἁλατούχους λίμνας διωχετεύετο τὸ ἁλμυρὸ νερὸ εἰς μεγάλες περιωρισμένες μὲ σανίδες ἐκτάσεις, ποὺ ἐλέγοντο «Τηγάνια» ὅπου τὸ νερὸ ἐστέκετο καὶ ἡλιαζόταν, ἀπὸ ἐκεῖ τὸ νερὸ μὲ «λαοῦτα» (μεγάλα εἰδικὰ φτιάρια) ἐχύνετο στὶς ἁλυκὲς (μικρὰ τετράγωνα τεμάχια γῆς φραγμένα μὲ σανίδες ὁ δὲ βυθός των ἦταν στρωμένος μὲ ἄμμο, ἡ ὁποία ἐθερμαίνετο ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ μεγάλωνε τὴν ἐξάτμισι τοῦ νεροῦ, κατόπιν τὸ ἅλας ἐστρώνετο—ἔμενε μόνο καὶ μὲ σύρτες μαζευόταν σὲ κουμοῦλες (σωροὺς) κώνους. Μετὰ τὸν τρύγον τὸ ἁλάτι δι' ἁμαξῶν μετεφέρετο σὲ μεγάλες ἀποθῆκες, ποὺ ἐλέγοντο μαγαζάδες.

6. Τοῦ Σταυροῦ

Ἡ γιορτὴ τῶν Θεοφανείων (Φώτων) ἐλέγετο στὴν Παλιὰ Ἀγχίαλο τοῦ Σταυροῦ, διότι ἐρρίχνετο στὴ θάλασσα ὁ σταυρὸς καὶ ἁγιάζοντο τὰ νερὰ τῆς θάλασσας καὶ παύαν πιὰ οἱ φουρτοῦνες, γιορτάζωταν δὲ μὲ μεγάλη πομπὴ καὶ ἐθεωρεῖτο μεγάλη ἑορτή. Μετὰ τὸν ἁγιασμὸν ὁ Δεσπότης ἔβγαινε ἀπὸ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ (ὁ ὁποῖος ἐκάη τὸ 1897) περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὸν κλῆρον, καὶ μὲ ψαλμωδίες κατέβαινεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης ὅπου στεκόμενος ἔρριχνε ἕνα ξύλινο σταυρὸ στὴ θάλασσα. Μέσα στὴ πολιτείας περίμεναν γυμνοὶ (φοροῦσαν μόνο σώβρακα) οἱ πιστοί, γιὰ νὰ πιάσουν τὸ σταυρό, ὅταν τὸν ρίξη ὁ Δεσπότης.

Ὅποιος τὸν ἔπιανε τὸν ἔρριχνε πάλι στὴ θάλασσα καὶ ἔτσι τρεῖς φο-

ρές. Κατόπιν ἐκεῖνοι ποὺ ἔπιαναν τὸν σταυρὸ βγαίναν ἀπ' τὴ θάλασσα, ντυνόνταν καὶ μένα δίσκο περιέφεραν τὸν σταυρό, ἀνὰ τὰ σπίτια λέγοντας :

δῶσε θυμίαμα καὶ αὐγὸ
καὶ χαιρέτα τὸν σταυρό.

Τοὺς δίναν χρήματα καὶ δῶρα. Τὸ θέαμα τῶν ἀναμενόντων στὴν θάλασσα γυμνῶν πιστῶν ἦταν μεγαλοπρεπέστατον, διότι κολυμβοῦσαν πάνω ἀπὸ 100 παιδιὰ χειροκροτοῦντα, καίτοι τὸ ψῦχος δὲν ἔπαιζε (βαθμοὶ 10—12—15 κάτω τοῦ μηδενὸς) αὐτὸ ὅμως διαρκοῦσε πολὺ λίγο ἴσως 20 λεπτὰ τῆς ὥρας. Ὕστερα ἀπὸ τὸ πιάσιμο τοῦ σταυροῦ βγαίναν ἀπ' τὴ θάλασσα καὶ ντυνόταν γρήγορα. Τὸ εἶχαν σὲ καλὸ νὰ βουτήξουν ἐκείνη τὴ μέρα καὶ ὅσοι εἶχαν ἀρρώστειες καὶ ἐθεραπεύοντο. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ γράφοντος Κῶτσος Μ. Μαυρομμάτης ἔπασχε ἀπὸ πυρετὸν καὶ ὅταν ἐβούτηξε ἐθεραπεύθη (ἡ πίστις σέσωκέ σε). Ὁ κόσμος, ὅλη ἡ Ἑλληνικὴ Ἀγχίαλος μικροὶ καὶ μεγάλοι ἐστέκοντο στὴν κουμουλιὰ τὴν ἀμφιθεατρικὴ ποὺ εὑρίσκετο κάτω ἀπὸ τὸ πέτρινο κτίριο τῆς Μητρόπολης, ὅπου διέμενε ὁ δεσπότης Ἀγχιάλου καὶ τὸ ὁποῖον (Δεσποτικὸ) τὸ εἶχε κτίσει ὁ Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Βασίλειος Ἀστερίου ἀπὸ τὴν Ζαγορίτσανην τῆς Καστορίας, ὁ κατόπιν Μητροπολίτης Σμύρνης.

7. *Ὁ τρύγος*

Στὴν Παλιὰ Ἀγχίαλο ἢ Ἀχελὼ ὁ τρυγητὸς ἐλέγετο «τρύγος» ἄρχιζε δὲ τὸν Σεπτέμβριο μῆνα ἀπὸ τὶς 15 καὶ ὕστερα, ὁπόταν εἶχαν ὡριμάσει πιὰ τὰ σταφύλια καὶ ἦσαν ἕτοιμα νὰ τρυγηθοῦν. Ἡ Ἀγχίαλος εἶχε πολλὰ ἀμπέλια καί, ἐπειδὴ δὲν φθάναν τὰ ἐργατικὰ χέρια γιὰ νὰ κοποῦν τὰ σταφύλια καὶ νὰ μεταφερθοῦν ἐγκαίρως στὰ κατώγεια, (διότι τὰ ἀμπέλια εὑρίσκοντο εἰς ἀπόστασιν 1,1)2 καὶ δύο ὡρῶν) ἤρχοντο στὴν Ἀγχίαλο Τοῦρκοι—γιουρούκιδες ἀπὸ τὴν Βόρειο Βουλγαρία ἀπ' τὸ χωριὸ Γκέρνοβο—Γκερνοβαλίδες μὲ τὶς ἀραμπάτσες, μεγάλα ἁμάξια ζευγμένα μὲ βουβάλια καὶ οἱ τρυγηταὶ (κεσιτζῆδες), οἱ ὁποῖοι πηγαίναν στὸ γνωστό τους ἀμπελουργὸ (μπαγτζῆ) ποὺ εἶχε πολλὰ ἀμπέλια καὶ στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ του ξεζεύαν καὶ ἐκεῖ ἑκοιμῶντο. Τὸ πρωΐ, μετὰ τὸ ξύπνημα καὶ τὸ κολάτσισμα, ζεύαν τὴν ἀραμπάτσα καὶ πηγαίναν ὅλοι στ' ἀμπέλια, τὰ τρυγοῦσαν καὶ γεμίζαν τὴν ἀραμπάτσα ποὺ εἶχε στρωμένο μουσαμᾶ, μὲ σταφύλια καὶ γυρίζαν στὴν πόλιν. Ὅταν φθάναν στὸ σπίτι ξεζεύαν τὰ βουβάλια ἀπ' τὲς ἀραμπάτσες καὶ ἀδειάζαν τὰ σταφύλια κ[illegible] τὰ χύναν σὲ βουτσιὰ (μεγάλα ξύλινα κοφήνια μὲ χέρια) τὰ κοπανίζαν μ' ἕνα μεγάλο χονδρὸ ξύλο (φορτοτούρα) ἀπὸ πάνω καὶ ἔπειτα τὰ φορτώνουνταν οἱ τρυγηταὶ καὶ τὰ πηγαίναν μέσα στὸ κατώγι καὶ τ' ἀδειάζαν στὸν κάδο. Πολλὲς φορὲς τὴν φορτωμένη ἀραμπάτσα τὴν συνώδευαν ἢ προπορεύονταν τσιγκάνικη μουσική, ζουρνᾶς καὶ νταούλι. Οἱ γιουρούκιδες τὸ βράδυ κοιμούντανε ἢ στὲς ἀραμπάτσες, ἀφοῦ βγάζαν τὸν μουσαμᾶ, ἢ κατὰ

γῆς στὲς πλατεῖες ἢ στὲς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν ἢ σὲ χαγάτια. Προτοῦ κοιμηθοῦν μαζευόνταν γύρω στὲς ἀραμπάτσες καὶ λέγαν παραμύθια ἢ ἕνας ἔπαιζε τὸ καβάλι, ἕνας εἶδος αὐλοῦ ἀνοικτοῦ ἀπὸ πάνω.

Μετὰ τὸ ξεφόρτωμα οἱ γιουρούκιδες τρώγαν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ νοικοκύρη ἢ σὲ χαγιάτια—ἀναλόγως τοῦ πλουσίου μπαγτζῆ καὶ ἔπειτα κοιμούντανε.

Ἦσαν πλούσιοι ἀμπελουργοὶ ποὺ στέλναν στ' ἀμπέλια ἁμάξι, ποὺ εἶχε πάνω κάδο ὅπου ρίχναν τὰ σταφύλια καὶ ἀφοῦ ἐγέμιζε ὁ κάδος γύριζε στὸ σπίτι τὸ ἁμάξι συνοδευόμενο μὲ τσιγκάνικη μουσική.

Ὁ κάδος ἦταν στολισμένος μὲ ἀμπελόφυλλα καὶ λουλούδια τοῦ ἀγροῦ καὶ γύρω οἱ τρυγητάδες γυρίζαν στὸ σπίτι τραγουδῶντας. Ἄλλοι πάλιν πλούσιοι ἀμπελουργοὶ μετέφεραν τρυγημένα σταφύλια μέσα στὰ εἰδικὰ ἐπιμήκη μεγάλα ξύλινα κιβώτια (τοὺς σαραπχανάδες) ἐπάνω σὲ ἁμάξι.

Μετὰ τὸν τρύγο, πρὶν φύγουν οἱ τοῦρκοι, τρυγηταὶ ἔδιδαν ἀγῶνας πάλης στὸν «Ἔξω μαχαλά», ὅπου μαζευόνταν ὁ κόσμος γιὰ νὰ παρακολουθήση τοὺς ἀγῶνας. Μετὰ τὴν πάλην τὸ ζεῦγος περιέφερε δίσκον. Οἱ παλαισταὶ ἐπάλαιον γυμνοὶ καὶ μόνον ἔφερον ἕνα δερμάτινο βρακάκι.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ τρύγου ἦταν ἡ πιὸ εὔθυμος καὶ θορυβώδης ἐποχή, ὁπόταν ὁ μοχθὼν ἀμπελουργός, ἐμάζευε τὸν καρπὸν τῆς ἐργασίας του μὲ τὸν ὁποῖον ζοῦσε τὴν οἰκογένειάν του. Μετὰ τὸ τρύγο, τὸ μοῦστο ἀπὸ τὸν κάδο ποὺ πατοῦσαν τὰ σταφύλια μὲ γυμνὰ πόδια, τὸν τραβοῦσαν στὸ μέτρο καὶ γεμίζαν τὰ βαρέλια, ὅπου ἔβραζε ὁ μοῦστος καὶ γινόταν τὸ κρασί. Τὰ τσίπουρα τὰ βγάζαν ἀπ' τὸ κάδο καὶ τὰ βάζαν στὰ καζάνια, ὅπου βγάζαν τὸ ρακί, τὴν τσούϊκα καὶ τὴ μαστίχα καὶ ἔπειτα τὰ τσοῦπρα τὰ δίδαν στὲς ἀγελάδες ποὺ μεθοῦσαν.

Ἕνα μέρος τοῦ μούστου τὸ χωρίζαν γιὰ τὸ σπίτι, ὅπου κάναν τὰ πετμέζια, τὸ ναρδένι, τὲς μουσταλευριὲς καὶ τοὺς μουσταλαμπάδες (μὲ καρύδι) καὶ τὰ μουστοκούλικα.

Στὴν Ἀγχίαλο οἱ Ἕλληνες ἦσαν κυρίως ἀμπελουργοὶ (μπαγτζίδες) καὶ εἰργάζοντο τὲς ἀλυκές των ποὺ βγάζαν τὸ ἁλάτι. Ἐνῷ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν τσιφτσίδες (γεωργοί), γιατὶ ὡς γνωστὸν δὲν θέλαν νὰ καταγίνωνται μὲ πρᾶγμα ποὺ ἀπηγόρευε τὸ Κοράνιον. Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ διέδωσαν τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου σ' αὐτὰ τὰ βάρβαρα μέρη.

8. *Ὁ Τουρκομαχαλᾶς*

Στὴν Παλιὰ Ἀγχίαλο ζοῦσαν ἀρκετοὶ Τοῦρκοι εἰς συνοικίαν καὶ εἶχαν τζαμὶ καὶ σχολεῖο τὸ ἕνα κοντὰ στ' ἄλλο. Τὸ τζαμὶ ἦταν μεγάλο ὡραῖο κτίριο πέτρινο ἀπὸ πωρίνους λίθους εὐάερο μὲ μεγάλα παράθυρα. Λέγουν ὅτι ἦταν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Ὁ Τουρκικὸς μαχαλᾶς ἤρχιζε ἀπὸ τὴν θάλασσα, ὅπου ἦταν ὁ λουτρὸς τοῦ Μουμούγια (ποὺ τὸν γκρεμίσαν οἱ Βούλγαροι) καὶ ἔφθανε ὡς τὴ Σούδα (συνοικία) καὶ περιελάμβανε, τὸ τζαμί, τὸ σχολεῖο καὶ τὸν τσεσμέ. Μπροστὰ ἀπ' τὸ τζαμὶ ἦταν μικρὴ πλατεῖα, ὅπου ἦσαν ὁ τουρκικὸς φοῦρνος, τουρκικὰ μαγαζιά, τὸ κουρεῖον, τὸ καφενεῖο, τὸ χαλβατζίδικο. Τὸ τζαμὶ εἶχε καὶ μικρὸ κῆπο μὲ δένδρα. Στὴν παλιὰ Ἀγχίαλο ζοῦσαν πολλοὶ μπέηδες, ποὺ εἶχαν τσιφλίκια ἔξω ἀπ' τὴ πόλι στὰ τουρκικὰ χωριά. Οἱ τοῦρκοι τῆς Ἀγχιάλου, ὅταν ἦλθε ἡ Βουλγαρία ὅλοι σχεδὸν μετηνάστευσαν εἰς τὴν Τουρκίαν στὴν Πάνορμο ἢ στὴν Πόλη. Ἦσαν καλοὶ καὶ ζοῦσαν πολὺ εἰρηνικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν Ἀγχίαλο οἱ Τοῦρκοι τὴν λέγαν Ἀγχιολοῦ (δύσκολος δρόμος) τὸ ὁποῖον εἶναι παραφθορὰ τῆς λέξεως Ἀχελῶ, ὅπως κοινῶς ἐλέγετο τότε καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν ἡ Ἀγχίαλος. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺ πλουσία, διότι εἶχε πολλὰ ἀμπέλια, χωράφια, ψάρια καὶ μεγάλην ναυτιλίαν ἡ ὁποία τὴν συνέδεε μὲ τὴν Ρουμανίαν, Ρωσσίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, ὠνομάζετο ἀπ' αὐτοὺς Ἀλτὴν Μπαχτσὲς—Χρυσοῦς κῆπος.

Πέραν ἀπ' τὰ ψαράδικα μαγαζιὰ καὶ μεταξὺ τῆς κυρίως Παλιᾶς Ἀγχιάλου καὶ τὸν «ἔξω μαχαλᾶ» βρισκόταν τὸ τούρκικο νεκροταφεῖο «Μεζαρλίκια», ὅπου τώρα εἶναι κτισμένη ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία μὲ λίθους πλάκες τῶν τουρκικῶν τάφων.

9. *Τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.*

Στὴν Παλιὰ Ἀγχίαλο πολὺ ὀλίγοι τρέφαν γουρούνια στὸ σπίτι τους σὲ κώτσενες, γιατὶ δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη νὰ ταγίζη κανεὶς γουρούνια σὲ κώτσενα, ἀφοῦ πρὶν ἀπ' τὰ Χριστούγεννα ἐπιχειρηματίαι πηγαίναν στὰ γύρω χωριὰ ἢ καὶ πιὸ μακρυά, ἀγοράζαν γουρούνια καὶ τὰ κοπάδια τὰ φέρναν στὴν Ἀχελῶ τὴν 22 Δεκεμβρίου τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, τὰ σφάζαν (καὶ τί διαπεραστικὲς φωνὲς βγάζαν), τὰ τσουρουφλούσαν, τὰ καθαρίζαν καὶ στὴν πλατεῖαν τοῦ παρεκκλησίου Ἁγίας Ἄννης καὶ εἰς ἄλλα μέρη τὰ πουλοῦσαν, ὁλόκληρο ἕτοιμο γουροῦνι, μισό, ἕνα κάρτο ἢ καὶ ὀκάδες καὶ ἀγόραζαν ὁ καθένας κατὰ τὴν τσέπη του. Τὸ ἀγορασμένο γουροῦνι τὸ πηγαίναν στὸ σπίτι, ὅπου τὸ τεμαχιάζαν. Τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια ἔγίνετο πηχτὴ μὲ αὐγολέμονο, χωριζόνταν οἱ μπριζόλες καὶ τὸ κρέας ποὺ κάναν κιμᾶ γιὰ νὰ γίνουν οἱ χριστουγενιάτικοι ντολμάδες μὲ χοιρινὸ κρέας καὶ φύλλα ξυνοῦ λαχάνου. Ὁ ἄλλος κυμᾶς ἐζυμώνετο σὲ μιὰ σκάφη (κοπάνα) μὲ ἁλάτι, μπαχαρικὰ καὶ παρεγεμίζοντο μὲ αὐτὸν τὰ λεπτὰ ἄντερα τοῦ γουρουνιοῦ, ποὺ τὰ κρεμοῦσαν στὸ ὀτζάκι νὰ καπνισθοῦν καὶ νὰ ξηραθοῦν.

Τὸ πάχος τὸ ἐσωτερικὸ κόπτουνταν μὲ μικρὰ κομματάκια καὶ ἐλυώνετο σὲ τηγάνι καὶ κατόπιν ἐχύνετο σὲ πήλινη βυτίνα (ἀγγεῖο) γιὰ νὰ παγώση καὶ νὰ διατηρηθῆ καὶ χρησιμοποιηθῆ τὸν χειμῶνα σὲ φαγητὰ ἢ πετμεζένιο χαλβᾶ. Μέναν οἱ τσιγαρίδες ποὺ ἁλατισμένες ἐτρώγοντο. Ἐν γένει τὰ Χρι-

στούγεννα ὅλα τὰ φαγητὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ χοιρινὸ κρέας—μπριτζόλες, ντολμάδες μὲ ξυνὸ λάχανο, λουκάνικα, πηχτὴ καὶ διάφορα φροῦτα (γεμίσια) καὶ γλυκίσματα.

10. Τὸ Σουρβάκισμα

Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὴν Πρωτοχρονιὰ τὸ πρωΐ, τὰ παιδιὰ πέρναν κλωνιὰ τῆς βαγιᾶς;—Ἰτέας ποὺ τὰ λέγαν σούρβα καὶ πηγαίναν σὲ σπίτια συγγενικὰ ἢ γνωστά. Μπαίναν στὸ σπίτι καὶ κάναν τὸ «ποδαρικὸ» (τὸ καλὸ τοῦ καινούργιου χρόνου) καὶ μὲ τὴ σούρβα [1] χτυποῦσαν στὴ ράχη τὸν νοικοκύρη καὶ λέγαν τὸ τραγούδι :

Σούρβα, σούρβα γειὰ χαρά,
γειὰ χαρὰ κι' ὁ ἄη Βασίλης,
καὶ τοῦ νοικοκύρη τὰ μπουγκιὰ
ὅλο γρόσια καὶ φλουριὰ
καὶ τοῦ χρόνου περισσότερα
καὶ κόμ' καλλιγότερα.

Ὁ νοικοκύρης ἔδινε στὰ παιδιὰ παράδες καὶ ἡ νοικοκυρὰ γλυκίσματα καὶ τὰ παιδιὰ βιαστικὰ φεύγαν νὰ πᾶν καὶ σ' ἄλλα σπίτια νὰ σουρβακίσουν ἄλλους συγγενεῖς καὶ γνωστούς.

11. Τὸ Πανηγύρι τοῦ Μοναστηριοῦ "Αγιος Γεώργιος.

Τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου δὲν ἦταν σταυροπηγιακό, ἀλλὰ κοινοτικό. Ἀπεῖχε ἀπὸ τὸ σημεῖον «Πόρτες» τῆς Ἀγχιάλου 20—30 λεπτά.

Ἑώρταζε τρεῖς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν 23, 24, 25 Ἀπριλίου. Στὸ πανηγύρι ἤρχοντο ἑορτασταὶ ἀπὸ τὸν Πύργον, Μεσέμβριαν, Σωζούπολιν καὶ τὰ γύρω Ἑλληνικὰ καὶ Βουλγαρικὰ χωρία, γιὰ νὰ γιορτάσουν καὶ νὰ διασκεδάσουν. Ἔξω τοῦ μοναστηρίου καὶ μέσα στὴν αὐλή του ἐστήνοντο προσωρινὰ καταστήματα, ὅπου ἐπωλοῦντο παντὸς εἴδους ἐμπορεύματα, ὅπως καὶ καφενεῖα, οἰνοπωλεῖα καὶ ἐστιατόρια.

Τὸ πρωῒ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐγίνετο στὴν ἐκκλησίαν λειτουργία ὅπου προσήρχοντο νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ προσκυνήσουν οἱ ἐπισκέπται ἑορτασταὶ καὶ νὰ δώσουν τὰ τάματα στὸν ἅγιον, πρόβατα, γίδια, μοσχάρια ἢ καὶ χρήματα. Τὸ μοναστήρι τὲς ἡμέρες ἐκεῖνες εἶχε μεγάλα ἔσοδα· ἐξ αὐτῶν ἕνα μέρος ἐδίδετο στὰ Βουλγαρικὰ σχολεῖα καὶ ἄλλο μέρος ἐπήγαινε εἰς τὰ ἔξοδα συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς τοῦ μοναστηρίου. Προϊστάμενος τοῦ μοναστηρίου ἦταν ἕλλην ἱερεὺς καὶ ἡ ἱεροτελεστία ἐτελεῖτο Ἑλληνιστί. Εἶχε ἐπιτρο-

1. Σούρβα λέξη σλαβικὴ καὶ ἔθιμο, Μ. Ἀποστολίδη λεξιλόγιον Φιλ)λεως ἀνέκδοτον = κλαδὶ χλωρὸ κρανιᾶς μὲ φύλλα δι' οὗ σουρβίζουν τὰ παιδιὰ γνωστοὺς καὶ φίλους κατὰ σλαβ. ἔθιμον καὶ ἀπαγγέλλουν τ' ἀνωτέρω τραγοῦδι μὲ συρτὴ φωνή.

πὴν καὶ ἕναν ἐπιστάτην πολλὰ χρόνια, τὸν κὺρ Ἡρακλῆ. Τὸ μοναστῆρι κτίσθηκε μὲ χρήματα τῶν Ἀγχιαλιτῶν τὸν 18ον αἰῶνα καὶ εὑρίσκετο στὴν ἔναρξιν δύο δρόμων, ὧν ὁ ἕνας ἔφερνε στὸ Πύργο καὶ ὁ ἄλλος στ' ἀμπέλια τοῦ Παλιόκαστρου. Τὸ σχέδιον ἦτο τετράγωνον μὲ μίαν μικρὰν πέτρινη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ εὑρίσκετο ἕνα βαθὺ πηγάδι. Κοντὰ στὴν ἐκκλησία δεξιὰ εὑρίσκετο ἕνα ξύλινο κωδωνοστάσιο καὶ μία πέτρινη βρύση μὲ ἕνα κρουνό, ποὺ ἐκτίσθησαν ὅταν ἦταν μητροπολίτης Ἀγχιάλου ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης μετέπειτα Πατριάρχης Κων)πόλεως Βασίλειος ὁ Γ'. (πρὸ τοῦ 1897). Πρὸς ἀνατολὰς ὁ τοῖχος ἦταν πέτρινος καὶ στὴ μέση αὐτοῦ μιὰ μεγάλη Πύλη ποὺ ἔβλεπε πρὸς τὴν πόλη καὶ ἄλλες δύο πόρτες μίαν ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου (δρόμος Πύργου) καὶ μία μικρὴ πόρτα ποὺ ἔβγαινε στὸ ἀλώνι τοῦ μοναστηρίου (Νότος) καὶ τ' ἀμπέλια τοῦ Παλιοκάστρου. Τὰ κελλία εὑρίσκοντο στὸ Δ. μέρος, ὅπου ἀνέβαινες μὲ δύο ξύλινες σκάλες. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἦταν πέτρινος καὶ ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἄλλο μέρος τῆς πύλης εὑρίσκοντο μαγαζιὰ καὶ ἀποθῆκαι. Ὑπῆρχε καὶ φοῦρνος. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπιστάτης τοῦ μοναστηριοῦ ἦταν ὁ κὺρ Ἡρακλῆς, δραστήριος καὶ ἱκανὸς ὁ ὁποῖος ἔμπροσθεν τοῦ μοναστηριοῦ καὶ σὲ μικρὰν ἀπόστασιν, ἐφύτευσε σὲ δυὸ χωριστὲς ἐκτάσεις τὰς ὁποίας ἐχώριζεν ὁ δρόμος Ἀγχιάλου μοναστηρίου πολλὰ δένδρα ἰδίως ἀκακίες. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀφοῦ μεγάλωσαν τὰ δένδρα γίναν δύο ἀλσύλλια, ὅπου κατὰ τὴν πανήγυριν διεσκέδαζε ὁ κόσμος ἀπὸ Ἀγχιαλίτες καὶ ξένους καὶ ἔπαιζε μουσική. Στὸν αὐλόγυρο τοῦ μοναστηριοῦ οἱ Βούλγαροι χωρικοὶ χορεύαν δικούς των χοροὺς καὶ οἱ Ἕλληνες χωρικοὶ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ χωριὰ Νταβουτλῆ, Τσίμος, ἅγιος Βλάσης, Ναίμωνας, Ἄσπρος, Μπάνα, Εὐσταθοχώρι, Ἀκρανιά, χωριστὰ χορεύαν Ἑλληνικοὺς χοροὺς καὶ τραγουδοῦσαν. Ἰδίως διεκρίνοντο τὰ κορίτσια μὲ τὴν γραφικὴν στολή τους μὲ τὸ φεσάκι στὸ κεφάλι καὶ τούλια. Τὸ πανηγύρι βαστοῦσε τρεῖς μέρες· κατόπιν ὅλοι οἱ ξένοι ἐπιστρέφαν στὰ χωριά τους καὶ τὰς πόλεις ἀπ' ὅπου ἦρθαν. Τὸ καλοκαίρι στὰ κελλιὰ τὰ ξύλινα τοῦ μοναστηριοῦ παρεθέριζαν ὀλίγες οἰκογένειες.

12. Τὰ Σιάκια

Τὸ σιάκι εἶναι ψάρι στρογγυλὸ μὲ ἄσπρο κρέας καὶ ἀπὸ πάνω στὸ δέρμα ἔχει μικρὰ στρογγυλὰ κοκκαλάκια. Γίνεται 100 δρ.—1)2 ὀκᾶ καὶ φθάνει ὡς τὲς τρεῖς καὶ πέντε ὀκάδες. Τὸ κρέας του εἶναι πολὺ νόστιμο. Τὸ θηλυκὸ ἔχει χαβιάρι, τὸ ὁποῖον βγάζουν προσεκτικὰ ἀπὸ τὸ σιάκι χωρὶς νὰ σπάση ἡ τσίπα, τὸ πλένουν, τὸ ἁλατίζουν καὶ τὸ βάζουν πάνω σὲ σανίδες νὰ στεγνώση καὶ ἡλιαστῆ. Ἀπὸ κόκκινο ποὺ εἶναι στὴν ἀρχὴ γίνεται μαῦρο καὶ εἶναι πολὺ νόστιμο. Τὸ σιάκι τουρκικὰ λέγεται *καλκὰν* καὶ ρωσσιστὶ *καμπαλά*. Ἀρχίζουν καὶ ψαρεύονται στὰ παράλια τῆς Ὀδησσοῦ πολὺ μικρά, στὴν Κωνστάντζα, ὅπου πιάνονται πολλὰ σιάκια καὶ βάρους 3, 4. 5 ὀκάδων, ἐπί-

σης στὰ παράλια τοῦ ἀκρωτηρίου Ναίμωνα, (Αἴμου), στὴν Μεσεμβρίαν, Ἀγχίαλον. Πιάνονται τὰ σιάκια στὰ ἀνοιχτὰ μὲ πλεμάτι δυνατό. Ἐπίτηδες γιὰ τὸ ψάρεμα τῶν σιακιῶν στὸν Αἴμωνα (Αἶμον) ἤρχονταν μὲ τὰ καΐκια των Λαζοὶ ἀπὸ τὸν Πόντον. Τὰ πιάναν καὶ τὰ πουλοῦσαν. Ἐποχὴ τοῦ ψαρέματος σιακιῶν ἦταν ὁ Μάρτιος, Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος.

13. Οἱ Ἀλαμάνες [1]

Οἱ ἀλαμάνες ἦσαν μεγάλες ψαρόβαρκες μάκρους 10—13 μέτρων καὶ φάρδος 2—2 1)2 μέτρων μὲ 6 ζευγάρια κουπιῶν. Πανιὰ δὲν εἶχαν, ἀλλὰ στὸ μέσο ὑπῆρχε ἕνα κοντὸ κατάρτι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ καπετάνιος ἔβλεπε ἀπὸ ποῦ ἔρχονταν τὰ κοπάδια τῶν ψαριῶν καὶ πρόσταζε νὰ καλάρουν τὸ γρίπο.

Τὰ ψάρια κατόπιν τὰ μοιραζόνταν μερτικό. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς ἀλαμάνας ἔπαιρνε 2—3 μερτικὰ καὶ οἱ κωπηλάται ἀπὸ 1. Πηγαίναν στὴν ἐποχή, ὅταν κατεβαίναν τὰ σκουμπριὰ ἢ οἱ παλαμίδες στὴ Ζώπολι ἢ Μεσέβρια, ὅπου ὑπῆρχον πόχες ψαριῶν.

Στὰ παράλια τῆς Ἀγχιάλου ἔπεφτε μόνο χαψὶ καὶ ἀθερίνες. Τὸ χαψὶ τὸ ἁλατίζαν καὶ γιὰ εὐωδία βάζαν μάραθο. Στὴν Ἀγχίαλο πιανόντανε καὶ σαφρίδια ποὺ τὰ ἀνοίγαν καὶ τὰ κρεμοῦσαν στὸ σχοινὶ νὰ ἡλιαστοῦν. Στὴν μεγάλη λίμνη ψάρευαν τὸν χειμῶνα τὰ ἱλάρια (μικροὶ κέφαλοι), ποὺ τὰ παστῶναν σὲ μπουλιὰ (βαρελάκια) πλατιὰ κάτω καὶ στενὰ πάνω καὶ ἀνοιχτά.

Ἰδιοκτῆτες ἀλαμανῶν ἦσαν ὁ Ἀνδρέας Σαρῆς, ὁ Κωνσταντῖνος Καρακότσης καὶ Χατζηανόγλου. Ἡ λέξις ἀλαμάνα φαίνεται, ὅτι εἶναι λατινικὴ καὶ σημαίνει βάρκα κωπήλατος (ποὺ πηγαίνει μὲ τὰ χέρια).

14. Οἱ Κατσίβελοι

Στὸν πληθυσμὸ τῆς παλιᾶς Ἀγχιάλου συγκατελέγοντο οἱ Κατσίβελοι ἢ Τσινγκενέδες, ὅπως ἐλέγοντο οἱ γύφτοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ. Ζοῦσαν σὲ δύο συνοικίες τὰ κυρίως κατσιβέλικα, μιὰ συνοικία στὸν ἔξω μαχαλᾶ καὶ κοντὰ στὸν τσεσμὲ τῆς Καραντίνας καὶ ἄλλοι, οἱ ὀλιγώτεροι, πίσω ἀπὸ τὸν τουρκο-μαχαλᾶ στὸ μέρος ὅπου τοῦ Γεωργίου Πελαγίου τὸ σπίτι. Οἱ Κατσίβελοι ζοῦσαν σὲ σκηνὲς (τσαντήρια) καὶ τὴν ἡμέραν γεμίζαν τοὺς σακάδες (βαρέλια) μὲ νερὸ καὶ τὸ μετέφεραν στὲς Ἑλληνικὲς συνοικίες τῆς Μητροπόλεως, τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τοῦ Χριστοῦ, Λιμνιοῦ καὶ πουλοῦσαν τὸ νερὸ μὲ τενεκέδες ἢ ὁλόκληρο τὸ σακᾶ. Τὴ νύχτα πηγαίναν στὰ σπίτια καὶ καθαρίζαν, ἀδιάζαν τὰ ἀποχωρητήρια. Εἶχαν καὶ ἄλογα ποὺ τὰ ζεύγαν στοὺς σακάδες καὶ φωνάζαν «νερό, νερό». Τὸ θρήσκευμα ἦσαν μουσουλμάνοι, ἔφεραν ὀνόματα τουρκικά.

Ποτὲ δὲν ζητιανεύαν, οὔτε ἔλεγαν τὴ μοίρα καὶ δὲν ἔριχναν τὰ χαρτιά.

---

1. Γιὰ ψάρεμα βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Β', Παρασκευοπούλου Ἀναγν. ἡ ψαρικὴ στὴ Μ. Θάλασσα.

15. Ὁ Παλιόλουτρος

Ὁ Παλιόλουτρος ἦταν τὸ μέρος ὅπου οἱ Ἀγχιαλῖται τὸ καλοκαῖρι κάναν τὸν περίπατό τους τὸ βράδυ. Ἐσχημάτιζε μιὰ τεθλασμένη γραμμὴ ἀπὸ Ἀνατολὰς πρὸς Νότον καὶ κατέληγε στὰ δύο ἄκρα σὲ δύο καφενεῖα τὸ ἕνα τοῦ Θοδωράκη Μαρκίδη καὶ στὸ ἄλλο ἄκρο τὸ καφενεῖο τοῦ Πολυμένη. Στὰ καφενεῖα ἔπαιζε πολλὲς φορὲς μουσικὴ ἰδιωτικὴ καὶ τραγουδοῦσαν καὶ ἐκεῖ ὁ κόσμος διεσκέδαζε. Ἀπὸ τὸν Παλιόλουτρο ἐφαίνετο ἡ ἀπέναντι Σωζούπολις, τὸ βουνὸ Μπακιρλὶ καὶ τὸ μοναστῆρι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας Φαρμακολυτρίας μὲ τοὺς φάρους των ποὺ τὴν νύχτα μὲ τὸ φῶς βοηθοῦσαν τὰ πλοῖα στὸ δρόμο τους πρὸς τὸν Πύργο καὶ μποροῦσες νὰ παρακολουθῆς τὸ ἀτμόπλοιο τὸ φωτισμένο, ποὺ ἐκινεῖτο ἀπὸ τὴν Ζώπολι πρὸς τὴν ἁγ. Ἀναστασίαν καὶ ἔπειτα Πύργον. Στὸ βουνὸ Μπακιρλὶ εἶχε σκοτωθῆ ὁ λήσταρχος Λευθέρης, περιβόητος εἰς τὰ μέρη μας, ὁ ὁποῖος εἶχε διαπράξει πολλὲς ληστεῖες.

16. Οἱ Βούλγαροι

Στὴν παλιὰ Ἀγχίαλο ζοῦσαν πολὺ ὀλίγοι Βούλγαροι. Μετροῦνταν στὰ δάχτυλα καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἐντόπιοι, ἀλλὰ ξένοι, ποὺ εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Βόρειο Βουλγαρία καὶ ἑπομένως δὲν ὑπῆρχε βουλγαρικὸς μαχαλᾶς καίτοι μετὰ τὸ 1890 εἰς τὰ τουρκικὰ μεζαρλίκια (νεκροταφεῖο) εἶχε κτισθεῖ βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἀπὸ πλάκες ποὺ βγάλαν ἀπὸ τὰ τούρκικα μνήματα. Ὁ ἀρχιτέκτων της ἦταν βούλγαρος, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς ἕνα ταξίδι του ἀπὸ τὸν Πύργο στὴν Ἀγχίαλο—εἶχε ἡ βουλιάξει ἡ βάρκα. Οἱ βούλγαροι λοιπὸν ἦσαν ξένοι ὄχι ἐντόπιοι καὶ ἀποτελοῦντο ἀπὸ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους τοῦ δικαστηρίου καὶ τὸν δικαστήν, τοὺς δημ. ὑπαλλήλους τοῦ νοσοκομείου καὶ τὸν ἰατρόν. Τὸ νοσοκομεῖον εὑρίσκετο εἰς τὴν εὐάερο τοποθεσία «Παλιόλουτρος» ὅπου ἐγίνετο τὸ βράδυ ὁ περίπατος μὲ ὄψιν πρὸς τὴν θάλασσαν· τὸ σπίτι ἦταν τοῦ θείου καὶ νουνοῦ τοῦ γράφοντος Γιάγκου Οἰκονόμου, δημάρχου τῆς Ἀγχιάλου. Ἄλλοι βούλγαροι ἦσαν οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι τοῦ μικτοῦ βουλγαρικοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο κοντὰ στὸ τούρκικο τζαμί, ὁ ἔπαρχος καὶ ὁ ὑπάλληλος τοῦ ἐπαρχείου Ἡ πόλις Ἀγχίαλος ἦτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, κατόπιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἔπειτα Βουλγαρίας, ἕδρα ἐπαρχίας ἐκλέγουσα βουλευτὴν στὴν βουλγαρικὴν Σομπράνιε. Βούλγαροι ἦσαν ὁ ἀστυνόμος καὶ οἱ ζαντάριδες (ἀστυφύλακες), ὁ τελώνης καὶ οἱ ὑπάλληλοι τοῦ τελωνείου Ἀγχιάλου, κάτι ψευτοδικηγόροι ποὺ ἀνελάμβανον τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις στὸ δικαστήριο καὶ ἕνας ἀμπατζῆς μὲ τὸ ἀμπατζίδικό του ποὺ ἔρραφτε ἀμπάδες. Σχεδὸν ὅλοι οἱ βούλγαροι οἱ διαμένοντες στὴν Ἀγχίαλο εἶχαν γυναῖκες ἑλληνίδες τὰ δὲ παιδιά των ἦσαν φανατικοὶ βούλγαροι. Ἔμποροι τεχνῖται, ἀμπελουργοὶ ψαράδες, γεωργοὶ δὲν ὑπῆρχον βούλγαροι. Οἱ πλούσιοι Ἕλληνες ἔπαιρναν

στὰ σπίτια τους ὑπηρέτριες βουλγάρες, τὰς ὁποίας πολλὲς φορὲς υἱοθετοῦσαν καὶ τὶς παντρεύαν. Γλῶσσα στὴν παλαιὰ Ἀγχίαλο ἐπικρατοῦσε ἡ Ἑλληνική, τὴν ὁποίαν μιλοῦσαν οἱ βούλγαροι. Τὴν μαθαίναν ἀκόμη καὶ οἱ Κατσίβελοι καὶ οἱ Τοῦρκοι. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν συνήθεια νὰ δίδουν στὰ παιδιά των ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ὅπως Ἀγαμέμνων, Ἀχιλλεύς, Πάτροκλος Βρισηΐς κτλ. Οἱ Βούλγαροι ἔπσιρναν ἑλληνίδες ἀπὸ λόγους πολιτικοὺς (ἐβουλγαρισμοῦ). Οἱ Ἕλληνες ὅμως ποτὲ δὲν παίρναν συζύγους βουλγάρες.

17. Ἡ Βεγγκέρα[1].

Τὸν χειμῶνα οἱ Ἀγχιαλῖται περνοῦσαν τὸν καιρόν τους, στὰ καφενεῖα, τὰ μαγαζιὰ καὶ τὰ καπουλιὰ (ἔτσι ἐλέγοντο οἱ ταβέρνες). Κάποτε τὸ διδασκαλικὸ προσωπικόν, τὸ ὁποῖον ἦταν ἀρκετὰ πολυπληθές, ἔδιδε θεατρικὲς παραστάσεις πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σχολικοῦ ταμείου. Ἡ π. Ἀγχίαλος διατηροῦσε δύο σχολεῖα ἀρρένων, ἕνα τετρατάξιον, ποὺ εὑρίσκετο στὸ πάνω μαχαλᾶ καὶ τὸ ἄλλο ἑπτατάξιο κοντὰ στὴ παραλία (ἄϊ-Γιάννη) μὲ κῆπο πρὸς τὴ θάλασσα, ἀπ' ὅπου ἐφαίνετο ἡ μανιασμένη Μαύρη θάλασσα. Τ' ἀφρισμένα κύματά της σπάναν στοὺς κιτρίνους βράχους. Ἐπίσης εἶχε καὶ ἑπτατάξιο σχολεῖο θηλέων ἕνα μεγάλο κόκκινο γκεβγκιρένιο (ἀπὸ τοῦβλα) κτίριο τὸ ὁποῖον μὲ δαπάνες της τὸ εἶχε κτίσει ἡ διαμένουσα εἰς Ὀδησσὸν Καρυάνδαινα.

Ὑπῆρχε τὸ συνήθειο τὸν χειμῶνα οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι, μιὰ βραδυὰ ὅταν ἔπεφτε ἑορτὴ ἢ Κυριακή, νὰ μαζεύωνται σἕνα συγγενικὸ σπίτι, τρώγαν, πίναν καὶ διασκεδάζαν καὶ ὕστερα ὁρίζαν μιὰν ἄλλη μέρα νὰ μαζευτοῦν σένα ἄλλο συγγενικὸ σπίτι καὶ ἔτσι κατὰ σειράν. Αὐτὸ τὸ γλέντι λεγόταν βεγγκέρα. Πόθεν προῆλθε αὐτὴ ἡ λέξις μοῦ εἶναι ἄγνωστον. Πιθανὸν νὰ εἶναι σλαυϊκὴ παραφθορὰ τῆς λέξεως βετσέρα ποὺ σημαίνει ἑσπερίς.

Τὸ δὲ καλοκαῖρι πρὸ πάντων, ὅταν ἦσαν ὥριμα τὰ σταφύλια καὶ τὰ φροῦτα, οἱ συγγενεῖς ζεύαν τ' ἁμάξια τους ἢ ὅσοι δὲν εἶχαν δικά τους νοικιάζαν καὶ πηγαίναν στ' ἀμπέλια καὶ τρῶγαν ὅλοι μαζὺ καὶ πίναν κάτω ἀπὸ καμμιὰ καρυδιὰ ἢ ἄλλο δένδρο. Μετὰ κοιμοῦνταν. Μαζεύαν σταφύλια καὶ φροῦτα καὶ τὸ βραδάκι γύριζαν πίσω στὰ σπίτια τους.

18. Ὁ Ἀδρέφινος.

Ἔτσι λέγαν οἱ Ἀχελῆνοὶ τὸ δελφίνι. Ἡ Μαύρη θάλασσα ἔχει πολλὰ δελφίνια καὶ πηγαίναν ἄλλη φορὰ μόνα καὶ ἄλλη φορὰ μαζὺ (κοπάδι). Ὁ ἀδρέφινος εἶναι ζῶον ἄκακο καὶ δὲν βλάπτει ἢ δὲν ἐπιτίθεται σὲ ἄνθρωπο, ποὺ καλυμβᾶ κοντά του. Βλέπαμε ἀπὸ τὸν κῆπο τοῦ Ἀρρεναγωγείου. Νὰ ἕνας μεγάλος ἀδρέφινος πολὺ ἔξω, κοντὰ στὴ παραλία, μιὰ χάνεται καὶ μιὰ ξενερίζει καὶ συνέχεια, ὅσο ποὺ πηγαίνει μακρυὰ καὶ δὲν φαίνεται, χάνεται.

1. Βλ. λεξιλόγιον ἀνέκδοτον Μ. Ἀποστολίδου, ἐκ τοῦ φεγγέρα καὶ τοῦ φέγγω ἕνεκα τῆς ἐξόχου φωτοχυσίας τῆς συγκεντρώσεως.

Θυμοῦμαι, ὅταν εἴμασταν μικρὰ παιδιὰ καὶ κουβεντιάζαμε λέγαν, ὅταν κολυμπᾶς καὶ σὲ πλησιάζει ἀδρέφινος, νὰ πάρης μιὰ φούχτα (ἄμμο) καὶ νὰ ρίξης στ' αὐτὶ τοῦ ἀδρέφινου τότε κεῖνος ψοφᾶ.

19. Οἱ Ξέρες

Ξέρες λέγαν στὴν Ἀχελὼ τοὺς ὑφάλους βράχους στὴ θάλασσα. Καὶ τέτοιες ξέρες ὑπῆρχαν πολλὲς στὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς Ἁγχιάλου. Προχωροῦσαν πολὺ βαθειὰ στὴ θάλασσα, ἴσως καὶ ἕνα χιλιόμετρο καὶ παραπάνω. Βαστοῦσαν ἀπ' τὴν Ἐκκλησία τὸ Χριστὸ ὡς τὸν Παλιόλουτρο. Οἱ ἐντόπιοι τὲς ξέραν καὶ ἤξεραν τὰ μέρη ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ περάση μιὰ μικρὴ βάρκα ἢ καΐκι. Ἀλλὰ οἱ ξένοι ποὺ δὲν τὲς ξέραν ; Καὶ τὴν ἡμέρα ὑποφερνῶταν γιατὶ μποροῦσαν καὶ νὰ τὲς παρατηρήσουν.

Ἀλλὰ τὴν νύχτα στὸ σκοτάδι ὅταν ἡ θάλασσα ἦταν μανιασμένη ἀλλοίμονο στὸ καράβι ἢ τὸν γκάγκαλη τὸ λάζικο. Δὲν γλυτώναν. Σπάναν ἐκεῖ. Οἱ ἄνθρωποι πνιγόταν καὶ τὰ ἐμπορεύματα τἄπερνε ἡ μαύρη θάλασσα. Τὰ κύματα τὰ ρίχναν καὶ τὰ φέρναν ὡς τὴν παραλία. Μιὰ χρονιὰ θυμοῦμαι τὸν χειμῶνα εἶχαν βουλιάξει τόσα πολλὰ καΐκια, ποὺ ἡ παραλία γέμισε ἀπὸ σιτάρι, κάσες τοῦ πετρελαίου, σανίδες, βαρέλια καὶ ἄλλα πράγματα καὶ ξάρτια τοῦ πλοίου. Ἐν καιρῷ τοῦ ναυαγίου οἱ ἄνθρωποι φωνάζαν κάτι ἄγριες φωνὲς ἀπὸ τὸ πλοῖο, ζητοῦσαν βοήθεια, ἀλλὰ ποῖος κοτοῦσε νὰ πάγη μὲ βάρκα νὰ τοὺς σώση μὲ τόση φουρτούνα καὶ χαλασμὸ κόσμου. Κατεβαίναν οἱ ἄνθρωποι μὲ φανάρια καὶ βλέπαν τὸ καράβι ποὺ ἔσπανε σιὲς ξέρες καὶ οἱ ἄνθρωποι πνιγότανε, λυπούνταν, ἀλλὰ δὲν μποροῦσαν νὰ κάνουν τίποτε, νὰ βοηθήσουν. Στὶς ξέρες ἐκεῖνες ἔπρεπε νάχη σημαντοῦρες νὰ δείχνουν τὸ ἐπικίνδυνο μέρος ἀλλὰ ποῖος νὰ φροντίση ; ἡ τουρκικὴ ἢ βουλγαρικὴ κυβέρνησις κατόπιν ; Λέγουν ὅτι ἡ παλιὰ Ἁγχίαλος ἔφθανε μακρυὰ ὡς τὲς ξέρες ἀλλὰ τὸ ἔδαφος καθίζησε, γιατὶ τὸ ἔδαφός της εἶναι πηλῶδες. Καὶ τώρα μπορεῖ νὰ παρατηρήση κανεὶς καθιζήσεις τοῦ ἐδάφους στὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὅπου τὸ σπίτι τοῦ Καραγκιόζογλου, τὸ Δεσποτικό, τὰ σπίτια τοῦ Τσίτσινια τοῦ Ἀχιλ. Παρασκευοπούλου καὶ τοῦ Ἠλία Δρακοπούλου, ὡς τὴν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

20. Τὸ κολύμπι.

Ἡ παλιὰ Ἁγχίαλος ἦταν χερσόνησος καὶ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο (ἅη Γιάννης) ὡς τὸν Καλὲ (τεμάχιον ἀπὸ τοῖχον φρουρίου θαλασσίου—καλὰ = ἀραβιστὶ σημαίνει φρούριον) καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερα τὰ Πηγάδια ἦταν, μιὰ παραλία ἀμμώδης ἀπὸ μαύρη ἢ ἄσπρη ἄμμο (ἄμδα) ποὺ ἔκαιε τὸ καλοκαῖρι, ὅταν τὴν πατοῦσες ἀξυπόλυτος. Τὸ καλοκαῖρι λοιπὸν ὅλος ὁ κόσμος, ἄνδρες γυναῖκες παιδιά, πηγαίναν καὶ κάναν τὰ μπάνια τους καὶ μαθαίναν νὰ πλέουν. Τὰ παιδιὰ ἀπ' τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ ποῦ τὰ εὕρισκες ποῦ τἄχανες, στὴν παραλία. Κολυμποῦσαν, κάναν ντα-

κλάδες, σαϊτιὲς (βουτιές), πλέαν βαθειὰ καὶ κατόπιν βγαίναν στὴν παραλία καὶ τυλιζώταν στὴν ἄμμο γινόνταν ἀράπηδες καὶ ἀφοῦ βαρυενῶνταν νὰ κοίτωνται στὴν ἄμμο, πάλι στὴ θάλασσα καὶ ἔτσι δυὸ τρεῖς φορές. Ἀλλὰ ἀπ' τὸ μπάνιο ἄνοιγε ἡ ὄρεξι καὶ τραβούσαμε γιὰ τὸ σπίτι νὰ φᾶμε. Πολλὰ παιδιὰ καὶ ἄνδρες ἦσαν κολυμβηταὶ ἄριστοι, καὶ πλέαν πολὺ βαθειὰ ὡς ἕνα μίλι ἕνας δὲ ὀνόματι Μόρφης ἔπλεξε ἀπὸ τὴν Ἀγχίαλο ὡς τὸ ἀπέναντι νησὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας καὶ πλεκτὸς γύρισε πίσω. Τὸ διάστημα θὰ εἶναι 6—7 μίλια. Οἱ μεγάλοι ποὺ ξέραν κολύμπι μαθαίναν τοὺς μικρούς. Πολλὲς γυναῖκες καὶ κορίτσια ξέραν κολύμπι καὶ καλὸ μάλιστα. Πολλὲς φορὲς πολλὰ παιδιὰ μαζὶ πλέαν στ' ἀνοιχτά στὸ πέλαγος μὲ τραγούδια καὶ ὕστερα γυρίζαν. Γιὰ ξεκούρασμα κάναν τὸ ἀνοιγοσφάλι. Εἴδη κολυμβήματος ἦταν, τὸ σκυλίσιο, τὸ ἀνάσκελα, τὸ συνηθισμένο μὲ βγάλσιμο τῶν χεριῶν ἀπ' τὸ νερό. Τὸ καλοκαίρι ἡ Μαύρη θάλασσα ἦταν ἥσυχη, γαληνιαία—εὐχαριστιώσαν νὰ τὴν βλέπης καὶ τὸ κῦμα της ἁπαλὸ καὶ δειλὰ φιλοῦσε τὴν παραλία. Τὶ ἀντίθεσις μὲ τὴν ἄγρια, ἀφρισμένη καὶ μανιασμένη θάλασσα τοῦ χειμῶνα. Πολλὲς φορές, ὅταν ὁ χειμῶνας ἦταν βαρὺς πάνω ἀπὸ 10—12° ὑπὸ τὸ μηδὲν πήγαινε ἡ θάλασσα κοντὰ στὴν παραλία. Μέσα στὸ πέλαγος ἦταν σκεπασμένη ἀπὸ ἄπειρα διάφορα ἀγριοπούλια, ποὺ ἐρχόνταν ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη. Ἦσαν τόσο πολλὰ ποὺ μαύριζε στ' ἀληθινὰ ἡ θάλασσα.

21. Ὁ Καπετὰν Μπαλάσης καὶ ὁ Καπετὰν Πανάγος

Ὅταν ἦταν ἡ Τουρκιὰ καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ἡ Ἀγχίαλος εἶχε μεγάλο ἐμπορικὸ ναυτικὸ καὶ τὰ καράβια καὶ τὰ καΐκια της αὐλακώναν τὰ κύματα τῆς Μαύρης Θάλασσας. Πηγαίναν στὴ Ρωσσία, στὴ Ρουμανία, στὴν Πόλη καὶ τὸν Πόντον καὶ μετέφεραν τὰ περίφημα κρασιά της, τὸ ξακουστὸ ρακὶ καὶ τὸ ἁλάτι. Ἀπὸ ἐκεῖ γυρίζαν φορτωμένα ἀπ' τὴ Ρουμανία μὲ κερεστέδες, (δοκοὺς) σανίδες καὶ ὅλα τὰ εἴδη ξυλείας, ἀπ' τὴ Ρωσσία μετέφεραν γουναρικά, ἀγελάδες, τὰ ἡλιασμένα ταράνια τοῦ Βόλγα καὶ Κασπίας (ἀπ' αὐτὰ βγαίνει ὁ ταραμᾶς), ταραμάδες καὶ μεγάλα ἁλατισμένα ψάρια, ὅπως οἱ παστροῦχες, τὰ μερσίνια, μπελοῦγες καὶ ἄλλα. Τὰ ἐναποθήκευαν στὴν ἀγορὰ «τὰ ψαράδικα» σὲ μαγαζιὰ ἐκεῖ ἦσαν τὰ μαγαζιά, τοῦ Καραγκιόζογλου Δ. τοῦ Μουμούγια, τοῦ Καμβύση, τοῦ Μιχ. Μαυρομμάτη καὶ ἄλλων. Ἐδῶ τὸν ταραμᾶ τὸν πλάτταν μὲ τὸ λάδι, τὸν βάζαν σὲ βαρέλια καὶ μαζὶ μὲ ταράνια (βόμπλα) ἐφορτώνοντο σὲ ἁμάξια καὶ ἐστέλοντο στὰ χωριὰ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ Βουλγαρίας. Ἀπὸ τὴν Πόλη πάλε τὰ πλοῖα φέρναν ὑφάσματα, (γεμίσια) ξηροὺς καρπούς, φροῦτα, λάδι, ἐληὲς καὶ σαπούνι. Καὶ ἄκουες ὅλο τὰ ὀνόματα Νικολάκης ρεΐζης, Δημητράκης ρεΐζης, Γεωργάκης ρεΐζης (ρεΐζης τουρκικὰ σημαίνει πλοίαρχος) καὶ ἄλλα, καὶ οἱ γκεμιτζῆδες (ναυτικοὶ) μεθοκοποῦσαν καὶ τραγουδοῦσαν στὰ καπουλιά. Ἤρθε

κατόπιν ἡ Βουλγαρία ποὺ ἐλήφθη νόμος ἀπαγορεύων τὴν εἰσαγωγὴν παστωμένων ψαριῶν ἀπὸ τὴν Ρωσσία, ἐπεβλήθησαν ἐξαγωγικοὶ φόροι, ἔπειτα τὰ ἀτμόπλοια τσακίσαν τὴν ναυτιλίαν τῆς Ἀγχιάλου. Ἡ ψαράδικη ἀγορὰ ἔπεσε καὶ πολλὰ μαγαζιὰ κλεῖσαν. Καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς πολλοὺς ρεΐζιδες μείναν μόνον ὁ καπετὰν Μπαλάσης Ἐμμανουηλίδης καὶ ὁ καπετὰν Πανάγος. Ὁ καπετὰν Μπαλάσης, ἕνας μικρόσωμος ἄνδρας, πολλὲς φορὲς ἐναυάγησε στὴ Μαύρη θάλασσα ἀλλὰ μετὰ τὸ ναυάγιο ἀγόραζε ἢ κατασκεύαζε νέο καΐκι. Δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ πολὺ καιρὸ χωρὶς καΐκι στὴ στεργιὰ καὶ νὰ μὴ ταξιδεύσῃ. Ἡ θάλασσα ἦταν τὸ στοιχεῖο του. Εἶχε κοντὰ στὸ σχολεῖο ἀρρένων ἕνα ὡραῖο σπίτι γκεβγκιρένιο (μὲ τοῦβλα) καὶ μὲ κῆπο. Ὁ Καπετὰν Πανάγος ἦταν καὶ αὐτὸς θαλασσόλυκος. Ἤξερε πότε νὰ ταξιδεύῃ καὶ ὅλα τὰ ἄσχημα καπρίτσια τῆς Μαύρης θάλασσας. Ἦταν πολὺ προσεκτικὸς καὶ ἔμπειρος θαλασσινός· δὲν ἐνθυμοῦμαι ποτὲ νὰ ναυάγησε. Ἦταν γερὸς ἄνδρας μὲ ἕνα μανδύλι δεμένο στὸ λαιμό, ροδοκόκκινος μὲ βραχνιασμένη φωνὴ καὶ ὅλο χαμογελοῦσε. Ἔφερνε σανίδες καὶ ξυλεία ἀπὸ τὸ Γαλάτσι, αὐτὴ ἦταν ἡ δουλειά του, καὶ τὴν μεταπουλοῦσε στὴν Ἀγχίαλο ἢ ἔφερνε ξυλεία κατὰ παραγγελίαν. Γινώταν μεγάλη κατανάλωσις σανίδων Γαλατζιανῶν καὶ ξυλείας γιατὶ τὰ 90% τῶν σπιτιῶν τῆς Ἀγχιάλου ἦσαν ξύλινα, ὀλίγα σπίτια ἦσαν κτισμένα μὲ πέτρες ἢ τοῦβλα. Ἡ ξυλεία ἐπωλεῖτο καὶ στὰ χωριὰ καὶ τὸ ἐσωτερικό.

22. Οἱ φωτιὲς (τὰ γιανγκίνια)

Τὰ σπίτια τῶν πλουσίων τῆς Ἀγχιάλου ἦσαν ὅλα σχεδὸν ξύλινα ὑψηλὰ μὲ δύο πατώματα. Εἶχαν τέσσαρα πέντε δωμάτια, ἀποθῆκες, κατώγι γιὰ τὰ βαρέλια τοῦ κρασιοῦ καὶ τὴν κουμπάνια τοῦ σπιτιοῦ, μὲ ὀτζάκι ὅπου μαγερεύαν. Τὸν χειμῶνα ἦσαν στρωμένα μὲ χαλιὰ ἀναλόγως τοῦ πλούτου τοῦ νοικοκύρη, καὶ καίαν ἄτλᾶ ἢ πολυτελῆ μαγκάλια· κατόπιν ἀρχίσαν νὰ χρησιμοποιοῦν θερμάστρες σιδερένιες ἢ μὲ λαμαρίνα.

Οἱ δρόμοι ὅμως ἦσαν πολὺ στενοί, ἐλεεινοὶ μὲ στροφὰς ὅπως τὸ καύκαλο τῆς χελώνας, τὰ σπίτια ἦσαν κολλητὰ τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο, κῆποι ποὺ νὰ τὰ χωρίζουν ἦσαν πολὺ λίγοι. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους λοιπὸν καὶ γιὰ λόγους ἀπροσεξίας στὴν Παλαιὰ Ἀγχίαλο γίνονταν πολλὲς φωτιὲς (τουρκιστὶ γιανγκίνια) καὶ καιόνταν ὄχι ἕνα δύο σπίτια ἀλλὰ ἑκατό, διακόσια καὶ τετρακόσια. Σ' αὐτὲς τὲς φωτιὲς καῆκαν πολλὲς ξύλινες ἐκκλησίες καὶ παρεκκλήσια καὶ ἔτσι γίναν σὲ πολλὰ μέρη μεϊντάνια (πλατεῖες). Τέτοιες γνωστὲς πυρκαϊὲς κατὰ τὰς ὁποίας καῆκαν πολλὰ σπίτια ἦταν τὸ γιανγκίνι τῆς Ζαγκουβίτσας ἀπὸ τὸ σπίτι ποὺ ἄρχισε ὁπόταν κάηκε ὁ ἀρχαῖος περικαλὴς βυζαντινὸς ναὸς τῆς Παναγίας καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου ἡ φωτιὰ τοῦ Κοκκίνου στὸν πάνω μαχαλᾶ, ὁπόταν κάηκαν περὶ τὰ τριακόσια μαγαζιὰ καὶ σπίτια. Αἰτία ὅτι παρανάλωμα τοῦ πυρὸς γινόταν πολλὰ σπίτια, ἦταν ἡ ἔλλειψις νεροῦ στὲς

ἑλληνικὲς συνοικίες. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν μόνον ὀλίγα πηγάδια καὶ κεῖνα μὲ γλυφὸ νερό. Ὅταν γινόταν φωτιὰ ὅλοι οἱ ἄνδρες μὲ τενεκέδες, μὲ βαρέλια νερὸ πάνω σ' ἁμάξια τρέχαν πρὸς τὸ μέρος τῆς πυρκαϊᾶς, ὅπως καὶ ἡ πυροσβεστικὴ ὑπηρεσία καὶ προσπαθοῦσαν νὰ σβήσουν τὴν φωτιά. Τὴ νύχτα ὁ οὐρανὸς ἦταν κατακόκκινος καὶ ἀκουόταν ὁ κρότος τῶν κερεστέδων ποὺ πέφταν. Στὰ σπίτια ὅλοι γυναῖκες καὶ παιδιὰ ξυπνητοὶ καὶ ντυμένοι μὲ φόβο περίμεναν μὴν ἔρθη ἡ σειρὰ τοῦ σπιτιοῦ των καὶ ἑτοιμάζαν τὰ ντένγκια, δέναν τὰ στρώματα τὰ παπλώματα. Τὰ σεντούκια τὰ βγάζαν στὴν αὐλὴ νὰ εἶναι ἕτοιμα νὰ τὰ σώσουν. Ἐνθυμοῦμαι ἐμαίνετο ἡ πυρκαϊά, ἡ μητέρα μας μᾶς ξύπνησε, μᾶς ἔντυσε καὶ μᾶς ἔβαλε μπρὸς στὲς εἰκόνες νὰ προσευχηθοῦμε νὰ παύση τὸ κακό. Ἡ φωτιὰ διήρκεσε ὅλη τὴ νύχτα καὶ αὐτὸς ὁ δεσπότης ἔλαβε μέρος στὴ κατάσβεσι καὶ μόλις τὸ πρωῒ ἔπαυσε ἡ φωτιά. Ἡ φωτιὰ ἀγαποῦσε πολὺ τὴν Ἀγχίαλο καὶ τῆς μοίρας της ἦταν νὰ καῇ στὸ τέλος ἀπὸ ἐμπρησμό. Τὴν 30 Ἰουλίου τοῦ 1906 ἡ Ἀγχίαλος ἐκάη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιταντζίδες καὶ τοὺς ζῶντας εἰς αὐτὴν βουλγάρους, τῇ ἀνοχῇ καὶ κρυφῇ ἀδείᾳ τῶν βουλγαρικῶν ἀρχῶν, ὅπως εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια.

23. Ἡ Σόκα

Σόκα ἐλέγετο ἡ πάντα ἀκαλλιέργητος ἔκτασις, ὅπου βόσκαν τὰ ἀγελάδια, τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα τῶν Ἀγχιαλιτῶν.

Ἦταν μιὰ μεγάλη ἔκτασις, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὸ τέλος τῶν ἀμπελιῶν καὶ ἔφθανε ὡς τὴν λίμνην τοῦ Ἀθανάσκιοϊ καὶ τὰ σύνορα τῆς πόλεως Ἀετοῦ.

Δένδρα δὲν ὑπῆρχον διόλου, μόνον θάμνοι καὶ χόρτα. Ἀπὸ δῶ περνοῦσε ὁ δρόμος ποὺ πήγαινε στὰ Λίτζια—τὰ θερμὰ Λουτρά, ὅπου πηγαίναν νὰ λουσθοῦν οἱ ἄρρωστοι. Ἡ σαιζὸν ἄρχιζε ἀπὸ τὸν Μάϊον καὶ διαρκοῦσε ὡς τὰ τέλη φθινοπώρου. Τὰ λουτρὰ αὐτὰ ἦσαν γνωστὰ ἐπὶ Βυζαντινῶν χρόνων ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· διότι κατὰ νεωτέραν ἐπισκευὴν αὐτῶν εὑρέθησαν νομίσματα τῶν πόλεων Τόμεων (Κωνστάντζας) Καλλάτιδος (Μαγγάλια) Ὀδησσοῦ (Βάρνης) Ἀγχιάλου, Μεσημβρίας, Ἀπολλωνίας, τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖται, ὅτι οἱ λουόμενοι ἢ θεραπευόμενοι τῶν ἄνω πόλεων εἶχον συνήθεια μετὰ τὴν θεραπείαν νὰ ῥίπτουν νομίσματα τῆς πατρίδος των στὰς ἰαματικὰς πηγάς.

Στὴ Σόκα ἦσαν μάνδρες προβάτων, ὅπου ἀρμέγαν τὰ πρόβατα. Μὲ τὸ γάλα γεμίζαν βαρέλια πάνω στ' ἁμάξια καὶ τὸ μετέφεραν στὸν Πύργο ἢ τὴν Ἀγχίαλο εἰς τὰ κρεοπωλεῖα, ὅπου τὰ ἀγοράζαν οἱ πολῖται.

Ἐπίσης ἦταν συνήθεια στὴν Ἀγχίαλο, ὅσοι δὲν εἶχαν πρόβατα ἢ ἀγελάδες, τὸ καλοκαίρι, τὴν ἄνοιξι, νὰ νοικιάζουν 3—4—5—6 γίδες ἀπὸ τοὺς γύρω χωρικοὺς χωρὶς τὰ ἐρίφια, στοὺς ὁποίους ἐπληρώνετο ἕνα ποσόν. Στὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου οἱ γίδες ἐπεστρέφοντο στὸν χωρικόν. Οἱ ἐνοικιασταὶ

τῶν γιδιῶν πιάναν ἕνα βοσκό, ὁ ὁποῖος ἔβοσκε τὴν ἡμέρα τὶς γίδες στὴν Σόκα καὶ τὸ βράδυ τὶς ἔφερνε πίσω στὸν «ἔξω μαχαλᾶ», ὅπου πήγαινε κάθε ἐνοικιαστὴς καὶ ἔπαιρνε τὶς δικές του καὶ τὶς πήγεναι στὸ σπίτι τους νὰ τὶς ἁρμέξουν. Γιὰ νὰ τὲς γνωρίζουν τὶς κατσίκες τους βάζαν ἕνα σημάδι, πανὶ δεμένο στὸ κέρατο ἢ ἄλλο. Ἡ Σόκα ἦταν μακρυὰ ἀπ' τὴ πόλι 2—2 1)2 ὧρες. Ἡ ἔκτασίς της (δὲν ἐνθυμοῦμαι καλὰ) περὶ τὰ 10 χιλιόμετρα τετραγωνικά.Τὸν χειμῶνα στὴ Σόκα γινόταν μεγάλο κυνῆγι λαγῶν, ἀλεπούδων καὶ διαφόρων πουλιῶν.

24. Τὸ γύρισμα ἀπ' τὴ Σόκα

Τὰ ζῶα, ἀφοῦ ὅλην τὴν ἡμέραν βόσκαν στὴ Σόκα, ὅπου ὑπῆρχε ἄφθονο, παχὺ καὶ νόστιμο χορτάρι, ὀλίγο πρὶν ἀπ' τὸ ἡλιοβασίλεμα, γυρίζαν στὴν πόλι γιὰ νὰ ἁρμεχθοῦν καὶ ἀναπαυθοῦν τὴ νύχτα στοὺς σταύλους. Πολλὲς φορὲς στεκόμουν στὴ τοποθεσία «Πόρτες» καὶ ἔβλεπα τὰ ἐπιστρέφοντα κοπάδια. Ἦταν ἕνα θέαμα χάρμα ἰδέσθαι. Στὰς ἀρχὰς ἔβλεπες ἀπὸ μακρυὰ ἕνα μεγάλο σύννεφο ἀπὸ σκόνη, ποὺ ἔφθανε ὡς τὸν οὐρανό, καὶ κάτω μιὰ μαύρη μεγάλη γραμμὴ κινούμενη πρὸς τὰ μπρός, ποὺ ὅλο κι' ὅλο πλησίαζε. Κατόπιν μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸν καπνὸ ἔβλεπες τὸν ὄγκο τῶν γιδιῶν καὶ μιὰ μιὰ νὰ ξεχωρίζουν καὶ ἄκουες τὰ κουδουνάκια καὶ τὶς μονότονες φωνὲς τῶν γιδιῶν ποὺ γρήγορα καὶ ζωηρὰ περνοῦσαν ἀπὸ κοντά μου καὶ κουνοῦσαν τὴν κοντήν των οὐρὰ καὶ τὴν τραγικήν των γενειάδα. Χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ τὸ καταλάβω περνοῦσε ὅλο τὸ κοπάδι τῶν γιδιῶν καὶ στὸ τέλος ὁ βοσκὸς—ὁ ἀγελαδάρης—μὲ τὸ ραβδί του καὶ τὰ σκυλιά του, κατασκονισμένος καὶ ροδοκόκκινος. Μᾶς χαιρετοῦσε γρήγορα καὶ σοβαρά, γιατὶ δὲν εἶχε καιρό. Τί ἄραγε νὰ σκεπτόνταν, ὅτι ἔκανε τὸ ἡμερήσιόν του καθῆκον ; Ἡ δουλειά του εἴτανε βαρειά, δὲν ἦταν παῖξε γέλασε.

Περνοῦσε τὸ κοπάδι τῶν γιδιῶν καὶ ἀρχίζαν πάλιν τὰ ἴδια μὲ τὸ κοπάδι τῶν ἀγελάδων μὲ τὴ διαφορά, ὅτι τὸ σύννεφο τῆς σκόνης ποὺ σηκώναν τὰ πόδια τῶν βωδιῶν καὶ ἀγελάδων καὶ ἡ μαυρίλλα ἦταν πιὸ μεγάλη. Βιαστικὰ καὶ μὲ βῆμα ταχὺ πλησίαζαν οἱ ἀγελάδες μὲ τὰ μεγάλα ἀνοιχτὰ μυγδαλωτὰ μάτια, μὲ κρεμασμένα γεμάτα βυζιὰ καὶ κοντά τους τὰ ζωηρὰ καὶ πηδηχτὰ μοσχάρια κι' ὅλο προχωροῦσαν καὶ προχωροῦσαν καὶ σηκώναν σκόνη. Βιαζόνταν πρὶν βασιλέψη ὁ ἥλιος, ὅσο ἦταν ἀκόμη μέρα, νὰ πάγη κάθε μιὰ στὸ σπίτι της, νὰ ξαλαφρωθῆ ἀπ' τὸ γάλα καὶ νὰ φάγη τὸ ἑτοιμασμένο ταγί. Κάθε ἀγελάδα ἤξερε τὸ δρόμο πρὸς τὸ σπίτι της καὶ γνώριζε τὸν νοικοκύρη της. Ναὶ ἔχουν καὶ τὰ ζῶα μυαλό.

Μετὰ ἀπ' τὰ κοπάδια γρήγορα περνοῦσαν τὰ ἁμαξάκια (ταλίκες) τῶν μπαγτζήδων φορτωμένα καὶ ἡ γαϊδουροκαβαλαρία, ποὺ γύριζαν ἀπ' τ' ἀμπέλια στὴν Ἀχελώ.

25. Τὰ χωράφια καὶ τ' ἁλώνια

Τὰ χωράφια τῆς Ἀγχιάλου βρισκόνταν πίσω ἀπ' τὸ νεκροταφεῖο τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ φθάναν ὡς τὶς Τοῦμπες (τοῦμπα ἢ τύμβος ἦτο λόφος τεχνητὸς ἀπὸ χῶμα ποὺ ἐσκέπαζε ἀρχαῖον τάφον) καὶ στὰ γύρω χωριά, Ἀλακαριά, Σκεπαστός, Χοτζασμὰρ καὶ ἄλλα, ὅπου ἦσαν τὰ τσιφλίκια διαφόρων πλουσίων Ἀγχιαλιτῶν: τοῦ Κυριάκου Οἰκονόμου, τοῦ Δημητρίου Παναγιώτη, τοῦ Ἀχιλλέα Κοτόρου, τοῦ Μουμούγια καὶ ἄλλων. Οἱ γεωργοὶ Ἀγχιαλῖται κυρίως ζοῦσαν στὸν «ἔξω Μαχαλᾶ»· οἱ γνωστότεροι δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν οἱ Δράγνογλου, Ράλλης, Κανάριας, Γκουγκλῆς.

Τὰ ἁλώνια γινόταν σὲ δύο μέρη· κοντὰ στὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἁλώνιζαν μὲ ἄλογα τὰ στάρια τοῦ μοναστηριοῦ καὶ μπρὸς ἀπ' τ' ἀμπέλια τοῦ Ἀκρωτηρίου στὸ δρόμο τοῦ Πύργου, ὅπου ἁλωνίζαν μὲ μηχανές. Ἡ Ἀγχίαλος εἶχε πολλὰ χωράφια καὶ ἦταν αὐτάρκης σὲ σιτηρά. Ἕνα μέρος τῶν σιτηρῶν ἐπωλεῖτο σὲ σιταρεμπόρους ἢ στοὺς ἀντιπροσώπους μεγάλων οἴκων σιτηρῶν.

29. Ἔθιμον

Οἱ Ἀγχιαλίτισσες εἶχαν τὸ συνήθειο νὰ ζυμώνουν τὸ ἁλεῦρι μὲ θαλασσινὸ νερό. Πήγαινε ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναῖκα στὴν θάλασσα μ' ἕνα μπακιράκι, ποὺ ἔπαιρνε ὡς δύο ἢ τρεῖς ὀκάδες νερὸ καὶ ἐγέμιζε τὸ μπακιράκι μὲ θαλασσινὸ νερὸ καθαρὸ καὶ τὸ πήγαινε στὸ σπίτι, ὅταν πρόκειται νὰ ζυμωθῆ τὸ ἁλεῦρι· καὶ μετὰ τὸ ζύμωμα σκεπάζαν τὴν κοπάνα (σκάφη) μὲ ροῦχα καὶ ὅταν φούσκωνε (ἀνέβαινε) τὸ ζυμάρι τὸ βγάζαν καὶ κάναν τὰ ψωμιὰ τὰ ὁποῖα τὰ ψήναν στὸ σπιτικὸ φοῦρνο ὅσοι εἶχαν στὴν αὐλή, ἢ τὰ στέλναν στοὺς φούρνους τῆς ἀγορᾶς.

Ὀλίγοι ἀγόραζαν ψωμὶ τοῦ φούρνου. Ὅποιος ἔπαιρνε ἀπ' τὸν φοῦρνο ψωμὶ βερεσὲ κρατοῦσε τὴν τσέτουλα ποὺ εἶχε δύο κομμάτια ξύλινα. Ἕνα κομμάτι τὸ κρατοῦσε ὁ φούρναρης καὶ ἕνα ὁ πελάτης καὶ ὅταν ἔπαιρνε βερεσὲ τὸ ψωμὶ ὁ φουρνάρης μὲ μαχαίρι ἐχάραττε εἰς τὴν τσέτουλα τὸ ψωμὶ ποὺ πάρθηκε καὶ ὅταν ἐγέμιζε ἡ τσέτουλα ἀπὸ χαραγματιὲς τότε ὁ πελάτης ἐπλήρωνε τὰ ψωμιὰ ποὺ πῆρε καὶ ἔπαιρνε νέαν τσέτουλα. Τὰ ψωμιὰ τὰ πηγαίναν στὸ φοῦρνο μέσα στὴν πινακωτὴ ξύλινη ποὺ εἶχε τέσσαρα ἢ πέντε χωρίσματα εἰς τὰ χωρίσματα βάζαν μιὰ μεσάλα μεγάλη ἁλευρομένη καὶ ὕστερα βάζαν τὰ ψωμιὰ τὰ ὠμὰ διὰ νὰ μὴ κολλήσουν.

30. Οἱ ντοῦμπες [1]

Ἔτσι λεγόντανε στὴν παλιὰ Ἀγχίαλο κάτι τεχνητοὶ λοφίσκοι, οἱ ὁποῖοι σκεπάζαν τάφους ἡρώων ἢ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου. Οἱ

1. Βλ. Ἐπιτύμβιων Χρ. Τσούντα «χώματα καὶ τάφοι» Μυρτ. Ἀποστολίδου.

τύμβοι (ντοῦμπες) ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ πίσω καὶ μακρυὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἀρχίζαν ἀπ' τὰ ἀμπέλια Ἀκρωτήρι. Πάνω στὸν δρόμο πρὸς τὸν Πύργο ἦταν ἕνας μικρὸς τύμβος ἀπὸ κόκκινα πλιθιά· ἔπειτα πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ μακρυὰ εὑρίσκετο μεγάλη ντούμπα (τύμβος) κοντὰ στὴν κατοικία ἑνὸς τουρκικοῦ τσιφλικιοῦ, τῆς ὁποίας ἡ εἴσοδος τυχαίως ἀνοίχτηκε ἀπὸ τὸν Σωτήρη Γκαϊνταρτζῆ, ὁ ὁποῖος ἔσκαφτε νὰ πάρη κιτρινόχωμα καὶ τὸ μεταφέρη στὴν πόλι. Πόρτες δὲν βρεθῆκαν λέγαν ὅτι τὶς κλέψαν. Ἦταν κατασκευασμένη ἀπὸ πλίνθους ψημένους· πρῶτα ἦταν ἕνας διάδρομος θολωτὸς (τὸ στόμιον), κατόπιν στρογγυλὸς θάλαμος θολωτὸς καὶ στὴ μέση μία κολῶνα ἀπὸ πλιθιὰ ὡς στὴν ὀροφὴ τοῦ θόλου. Σοβᾶς δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἐπιγραφὲς δὲν γνωρίζω ἂν ὑπῆρχαν. Φαίνεται ὅτι ἦταν συλημένη (πατημένη) ἀπὸ ποίους καὶ πότε ἄγνωστον. Σὲ ἀρκετὸ διάστημα πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν δεύτερη τούμπα, ἦταν τρίτη τούμπα πολὺ ὑψηλή, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο ἡνωμένες ντοῦμπες γιὰ τοῦτο ἐλέγετο τουντὰλ τεπὲ (διπλοῦς λόφος).

Αὐτὴ δὲν ἦταν ἀνοιχτή, ἦταν ἄγνωστος ἡ εἴσοδό της. Ὕστερα ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες ντοῦμπες δὲν ξέρω πόσες. Ἐγὼ ἤξερα καὶ εἶδα μόνον τρεῖς· ἄλλοι λέγαν ὅτι ἦσαν 5—6 καὶ φθάναν ὡς τὴν μεγάλη λίμνη καὶ ἀποτελοῦσαν μιὰ ζώνη ἢ τόξο γύρω τῆς παλαιᾶς Ἀγχιάλου. Τώρα δὲν γνωρίζω ἂν ἡ Βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἔκανε ἀνασκαφὰς καὶ ἠρεύνησε τὶς ντοῦμπες καὶ ἂν ηὗρε τίποτε ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.

30. Οἱ Νεράϊδες

Ὅπως σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔτσι καὶ στὴν παληὰ Ἀγχίαλο πιστεύαν ὅτι ὑπάρχουν Νεράϊδες. Οἱ Νεράϊδες εἶναι γυναῖκες ποὺ ζοῦν στὴ θάλασσα καὶ μένουν τὴ μέρα στὰ βάθη τῆς θάλασσας καὶ ἅμα νυχτώσει, βγαίνουν ὅλες μαζὶ στὴν παραλία ὅπου κάθονται παίζουν ἢ χορεύουν, ὅλη τὴ νύχτα, καὶ προτοῦ φωνάξει ὁ πετεινός, τότε φεύγουν καὶ βυθίζονται στὰ περιγιάρια τῆς θάλασσας.

Μιὰ παράδοσι τοῦ τόπου ἔλεγε ὅτι ἕνας περίεργος ψαρρᾶς κρύφτηκε πίσω ἀπὸ μιὰ βάρκα καὶ περίμενε νὰ βγοῦν οἱ νεράϊδες. Ἅμα βγῆκαν καὶ ἀρχίσαν τὸ χορό, αὐτὸς ἄξαφνα ὥρμησε καὶ ἔπιασε μιὰ καὶ ἔκοψε ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ φουστάνι της καὶ αὐτὴ τὸν ἀκολούθησε ὡς τὸ σπίτι του. Τὴν παντρεύτηκε καὶ ἔκανε παιδιὰ μαζί της [1].

Κατὰ συμβουλὴν τῆς μητέρας του τὸ κομμάτι τοῦ φουστανιοῦ τὸ ἔκρυψε σ' ἕνα μέρος τοῦ κατωγείου ποὺ γνώριζε μόνος αὐτός. Ἡ Νεράϊδα ὅταν ἔφευγε ὁ ἄνδρας της καὶ ἡ πεθερά της ἐσκάλιζεν ὅλο τὸ σπίτι γιὰ ναῦρη

1. Βλ. Διήγημα Πασχαλινὸ Πολυδ. Παπαχριστοδούλου Ἡ γυναίκα ποὺ ξανάγινε Νεράϊδα. Ὁ μῦθος ὡραῖος καὶ συγκινητικός.

τὸ κομμένο κομμάτι τοῦ φουστανιοῦ της. Ἐπὶ τέλους μιὰ μέρα τὸ πέτυχε ἐχάρηκε πάρα πολὺ καὶ ἀμέσως ρίχτηκε στὴ θάλασσα ὅπου βυθίστηκε καὶ εὗρε τὶς ἀδελφές της. Φαντάζεσθε τὴ λύπη τοῦ ψαρρᾶ καὶ τῆς μάννας του, ὅταν γύρισαν στὸ σπίτι τους καὶ δὲν τὴν βρῆκαν. Ὁ ψαρρᾶς ἔτρεξε στὸ μέρος ποὺ εἶχε κρύψει τὸ κομμάτι τοῦ φουστανιοῦ της καὶ εἶδε ὅτι ἔλειπε καὶ κατάλαβε ὅτι ἡ νεράϊδα τὸ πῆρε καὶ ἔφυγε.

Οἱ νεράϊδες εἶναι βουβὲς καὶ μόνο βγάζουν κάτι ἄναρθρες φωνές. Ἀλλὰ ἂς προσγειωθοῦμε. Μήπως οἱ Νεράϊδες εἶναι φῶκες, ποὺ βγαίνουν τὴν νύχτα στὴν ἤσυχη παραλία, ὅπου παίζουν καὶ γεννοῦν τὰ μικρά τους ;

31. Ἡ Μιλίνα

Ἐδίσταζα πολὺ ν᾽ ἀποφασίσω ἂν ἄξιζε τὸν κόπον νὰ γράψω γιὰ τὰ γλυκίσματα ποὺ τρώγαν οἱ Ἀγχιαλεῖς κατὰ τὰς ἑορτάς, τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς καθημερνές. Τὸ νόμιζα περιττὸν διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι εἰς ὅλους γνωστὸν ὅτι ὅλα τὰ γλυκίσματά μας εἶναι ἀνατολίτικα, ἂν καὶ αὐτὸ εἶναι συζητήσιμο. Λοιπὸν ἂς ἀρχίσουμε.

Τὸ Πάσχα κάναμε στὸ σπίτι μας πάντοτε μπακλαβᾶ μὲ σαράντα φύλλα. Θυμᾶμαι ὅταν ἡ γιαγιά μου Χαρίκλεια νεσκομπονόταν, ἔβαζε τὴν ἄσπρη ποδιὰ καὶ εὐχαριστημένη καὶ θριαμβευτικὰ μᾶς ἔβλεπε καὶ ἐνόμιζε ὅτι εὑρίσκεται στὸ στοιχεῖο της, στὴν δόξαν της, καθόνταν πίσω ἀπ᾽ τὸ χαμηλὸ στρογγυλὸ τραπέζι, ἔπαιρνε τὴ μιλινόβιτσα καὶ ἄρχιζε νὰ ἀνοίγη τὸ φύλλο καὶ ἄνοιγε ἕνα φύλλο λεπτὸ λεπτὸ γιατὶ τὰ ὑλικὰ ἦσαν πρώτης τάξεως—καλὴ φαρίνα καὶ πολλὰ φρέσκα αὐγὰ ἀπ᾽ τὲς ὄρνιθές μας. Ἄνοιγε τὸ φύλλο καὶ ἐπιδέξια τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ ἄπλωνε πάνω σ᾽ ἕνα μεγάλον ταβᾶ ἀλειμμένο μὲ βούτυρο ποὺ λεγόνταν σινὶ καὶ ἔτσι ἄτλωνε ἀπανωτὰ ὡς εἴκοσι φύλλα, κατόπιν ἔπαιρνε γόμα ἀπὸ ψύχα κοπανισμένου καρυδιοῦ μὲ λίγη κανέλλα καὶ ζάχαρι καὶ ἐσκέπαζε τὸ εἰκοστὸ φύλλο καὶ τὸ περεχοῦσε μὲ λυωμένο βούτυρο, ἔπειτα ἔβαζε ἀπανωτὰ τὰ ἄλλα 20 φύλλα τὰ περεχοῦσε μὲ βούτυρο νωπὸ καὶ ὁ ἕτοιμος μπακλαβᾶς στελλώταν στὸν φοῦρνον τῆς ἀγορᾶς νὰ ψηθῆ. Μὲ τί ἀνησυχία περιμέναμε νὰ ἐπιστρέψη ἀπὸ τὸν φοῦρνον ὁ μπακλαβᾶς ἐπιτυχιμένος ροδοκόκκινος καὶ ὄχι καμένος. Τότε τὸν περιχοῦσε ἡ γιαγιά μου αὐτὸν μὲ σιρόπι καὶ ἔτσι ὁ μπακλαβᾶς ἦταν ἕτοιμος γιὰ τὸ Πάσχα. Ἐπίσης τὸ Πάσχα κάναν καὶ κουραμπιέδες θριμπιστούς, ποὺ ἦταν πιὸ οἰκονομικοὶ ἀπὸ τὸν ξακουσμένο μπακλαβᾶ.

Τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰς ἑορτὰς κάναν τὶς μιλίνες, τὰ σαραγλιά, τὰ γαζωτὰ μὲ φύλλο σουρωμένα, τοὺς χουρμάδες μὲ καρύδι στὴ μέση. Ἡ Μιλίνα δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὸν μελινοῦντα τοῦ Ἀριστοφάνους, γιατὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Βυζαντινοὶ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἰδέαν ἀπὸ ζάχαρι ἀλλὰ εἶχαν τὸ μέλι γιὰ τὰ γλυκίσματα. Τὶς Κυριακὲς κάνανε τὸν ἰρμικένιο (σιμυγδαλένιο) χαλβᾶ μὲ ἀλεῦρι καβουρδισμένο καὶ χοιρινὸ λίπος, περεχυμένο μὲ πετμέζι.

Τὸ καλοκαίρι πάλι κάναν τὴν χορτομιλίνα—μὲ χόρτα, αὐγά, ἀλεύρι καὶ ζάχαρι καὶ τὴν καλαμποκομιλίνα μὲ ἀλεύρι καλαμποκίσιο καὶ ἀπὸ πάνω ἀλ λειμμένη μὲ ζάχαρι.

Δὲν ξεχνῶ ὅτι στὴν παλ. Ἀγχίαλο ἦταν μιὰ πολὺ ἐπιδέξια γυναῖκα ἀπὸ τὸν Πάνω μαχαλά, ἡ Γκαβαλιέσα, ποὺ πήγαινε στ' ἀρχοντικὰ σπίτια καὶ ἔκαμε τὸ κουσκούσι σὰ σκάγια μὲ ζυμάρι, ποὺ ὅταν ἔβραζε δὲν γινόταν ἕνα ζυμάρι, ἀλλὰ κάθε κουκί του ἔμενε χωριστὸ (τανέ), τὸν τραχανὰ μὲ ξυνὸ γάλα καὶ τὸν ἰφκὰ (χυλόπητες). Ὅταν γιορτάζαν στὸ σπίτι κάναν τὸ μπουρέκι, ἀλλὰ μπουγάτσα ποτὲ δὲν κάναν στὸ σπίτι, γιατὶ ζεστὴ ζεστὴ μποροῦσες κάθε μέρα τὸ πρωῒ νὰ φάγης στοὺς φούρνους τῆς ἀγορᾶς, ὅπως καὶ μεκίκια (λουκουμάδες). Τὸ βράδυ πολλὲς φορὲς τὶς καθημερινὲς κάναν γιὰ τὰ παιδιὰ τὰ λαλάγκια (τηγανίτες) καὶ κοντὰ στοὺς μικροὺς τρώγαν καὶ οἱ μεγάλοι. Τὸ λαλάγκι ἢ λαλαγγίτης οἱ βυζαντινοὶ Ἕλληνες τὸ μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Ρώσους οἱ ὁποῖοι τὶς τηγανίτες ὀνομάζουν ὑλάντια (ὀλάδια) διότι ψήνονται μὲ τὸ λάδι. Τὰ λαλάγκια τὰ κάναν πολλὲς φορὲς καὶ μὲ μύδια. Ἐπίσης κάναν καὶ τοὺς ἀκιτμάδες, ποὺ ἦσαν μεγάλα λαλάγκια (τηγανίτες) καὶ τὰ τρώγαν βουτῶντας σὲ μέλι ἢ πετμέζι.

Σημ. Τὰς ἀναμνήσεις μου περὶ παλαιᾶς Ἀγχιάλου τὰς ἔγραψα ὅπως ἐγὼ ὁ ἴδιος τὰς ἐνθυμούμην, ὅταν δὲ εἶχα καμμία ἀμφιβολία ἢ κάτι ποὺ δὲν τὸ ἤξερα καλά, ἐρωτοῦσα τοὺς πατριώτας μου ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τοὺς κυριωτέρους Κωνστ. Ἐμμανουηλίδην, Ἀγαμ. Καλλιατζόγλου, Κων. Κύνε καὶ Ἀγαμ. Τραμουντάνα στοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΝ ΙΕΡΟΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Συλλογὴν ἱερῶν ἐθῶν, ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν παρ' ἡμῖν ἐπικρατησάντων, δικαιούμεθα νὰ καλῶμεν καθεστώς, σεβασμοῦ καὶ τηρήσεως ἄξιον, ἐφ' ὅσον οὐδεμία μὲν ἀρχὴ κοσμικὴ παρενέβαλλεν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν αὐτὸ συναποτελούντων τύπων λατρείας, ἢ φιλαδέλφων θεσμῶν καὶ διατάξεων. Θεσμοὺς καὶ διατάξεις συνήθροισα καὶ ἀπὸ κωδίκων διαχειρίσεως ἱερῶν χρημάτων, καὶ ἀπὸ γραμμάτων ἰδιωτικῶν, καὶ ἀπὸ προφορικῶν παραδόσεων, ἃς συνῆγον ἐρωτῶν ἀξιοπίστους Ἕλληνας, προβεβηκότας τὴν ἡλικίαν, ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Ὁμολογῶ ὅμως τὸ πενιχρὸν τῆς συλλογῆς. Πενιχρὰν τοιαύτην ὑπέβαλον καὶ εἰς σωματεῖον ἕτερον, εἰς ὃ αἱ ἐμαὶ ἀνακοινώσεις ἔχουσιν ἔκτασιν περιωρισμένην, ὥστε νὰ μὴ δύναμαι νὰ εἴπω εἴ τι ἂν πρέπῃ νὰ λεχθῇ. Σήμερον ἐνταῦθα θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε, ἀδελφοί, ν' *ἀνακοινώσω** συνάθροισιν εἰδήσεων ἀναφερομένων εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς τοῦ Κωνσταντίνου πόλεως, ἱερόν τε καὶ κοσμικὸν χαρακτῆρα παριστανουσῶν.

Ἄρχομαι δέ, κατὰ Θουκυδίδην, ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτης τῆς μνήμης δίδοσθαι· καὶ οἱ πρόγονοι οὗτοι ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων εἰσὶν οἱ ἑλληνίζοντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ μεγάλῃ χριστιανοί. Αὐτοὶ συνηθροίζοντο κατὰ τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς πρὸς τὸ Μ. Σάββατον, δῆλά γε κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, εἰς τὰ νεκροταφεῖα. Ἀξιοπιστότατος δὲ τῆς τοιαύτης ἱερᾶς καὶ συγκινητικῆς ἐξόδου μάρτυς ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ὁ ἀντιοχεὺς ἐν λόγῳ τὸν λόγον δηλοῦντα τῆς συναθροίσεως ἐν τοῖς τάφοις τῶν νεκρῶν· καὶ μαρτυρεῖ σαφῶς ἐν τέλει τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, ὅτι *οἱ πατέρες ἐκέλευσαν* τὴν τοιαύτην itinerim sacram τὴν βραχεῖαν. Ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν λοιπὸν ὅτι, ἡ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν νεκρῶν ἔξοδος ἐγίνετο καὶ πρὸ τῆς Δ', ἴσως δὲ καὶ πρὸ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος εἰς τὰ νεκροταφεῖα· «Ὅτι ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν κεῖται πλῆθος. Ἐκεῖ οὖν Ἰησοῦς σήμερον πρὸς τοὺς νεκροὺς κατέβη, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συναγόμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ τόπος κοιμητήριον ὠνομάσθη, ἵνα μάθῃς ὅτι, οἱ τετελευτηκότες καὶ ἐνταῦθα κείμενοι οὐ τεθνήκασιν, ἀλλὰ κοιμῶνται καὶ καθεύδουσιν». Ταῦτα προχείρως ἐδιδάχθην τῷ 1867, ἀνεγίνωσκον δὲ ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ

* Ἀνακοίνωσις εἰς τὸν «Σύλλογον Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων», τὴν 11ην Νοεμβρίου 1936.

Κωνσταντίνου Κοντογόνου τοῦ «δουλεύσαντος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον»· παραπέμπω προχείρως εἰς τὸν Α' καὶ μόνον ἐκδοθέντα τόμον (ἐκδόσεως ἐν Ἀθήναις, 1866, σ. 461 ἐν ὑποσημειώσει).

Περιῆλθον ἐνορίας καὶ ναοὺς τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν Κωνσταντινοπόλεως, ἀνέγνωσα «κατάστιχα» λογιστικοὺς κώδικας δῆθεν, καὶ χαρτία πιναρά· πενιχρὰ ἡ ἐσοδεία Ἀπὸ φιλικῶν ἀνακοινώσεων ἔμαθον ὀλίγα, ὀλιγώτερα ὅσων ἐγνώριζον· ἐπέμεινα δὲ κυρίως εἰς τὰ ἐπὶ σταυρικαῖς, οὕτως εἰπεῖν, ἑορταῖς τελούμενα μνημόσυνα. Ταῦτα συνιστῶσι τὴν βάσιν καὶ τὴν κατακλεῖδα ταύτης τῆς μικρᾶς μου διατριβῆς.

Περὶ τῆς ἐξόδου τῶν πιστῶν εἰς τὰ νεκροταφεῖα κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου, ἢ μετ' αὐτήν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς συνοικίας τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν Κ)πόλεως, οὐδὲν «ἀτρεκὲς» εἰπεῖν ἔχω. Μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς Ψαμμαθίαν, κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου, ὁ ἱερεὺς προσερχόμενος εἰς τὸν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ καὶ σήμερον βεβαίως εὑρισκόμενον τάφον εὐσεβοῦς τινος ὀρθοδόξου, τὸν ναὸν εὐεργετήσαντος, δῆθεν κατὰ τὴν 15' ἑκατονταετηρίδα, ἔδιδε τρισάγιον· ὁ εὐεργέτης οὗτος ἐγένετο εἰς ἐμὲ ἄγνωστος· καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ, κατὰ σημερινὸν νεωτερισμόν, τάφος τοῦ ἀγνώστου ὀρθοδόξου.

Εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν Κωνσταντινόπολιν εἰδήσεις ἔμαθον δύο μόνον· ἡ μία ἀναφέρεται εἰς προάστειον τῆς δυτικῆς, ἢ εὐρωπαϊκῆς, ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, τὸ λεγόμενον τουρκιστὶ Μπουγιοὺκ-ντερέ, ἡ ἑτέρα εἰς τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικήν, ἢ βιθυνικήν, ἀκτὴν Κουσγουντζούκ. Εἰς τὸ δυτικόν, ὅπερ κάκιστα «γραμματιζούμενός» τις ὠνόμασε Βαθὺν - Ῥύακα, νομίσας αὐτὸ τὸν τόπον ἐπέχον τοῦ Βαθέως Ῥύακος τῶν βυζαντινῶν, κειμένου ἔξω τῶν πρὸς τὴν Θράκην τειχῶν τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐχὶ μακρὰν αὐτῶν, εἰς τὸν Βουγιοὺκ-Λερὲν ἐγίνετο ἕως καὶ πρὸ ἐτῶν πενῆντα συρροὴ τῶν πιστῶν εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ἐπὶ μνήμῃ τεθνεώτων ὀρθοδόξων. Περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐνταῦθα ὅπερ ἄλλοτ' ἔγραψα, πολλάκις δ' ἐπανέλαβον πρὸς τοὺς ἐνταῦθα χλιαροὺς τῇ πίστει, ὅτι κόλλυβα καὶ ὁ λεγόμενος «ἄμωμος» οὐδέποτ' ἐπιτρέπεται νὰ διανέμωνται ἐν ἑορταῖς δεσποτικαῖς καὶ θεομητορικαῖς.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν προάστειον Κουσγουντζούκ, τὸ παρὰ βυζαντινοῖς χωρίον Ἑρμολιανῶν, οἱ πιστοὶ μετέβαινον, ὄρθρου βαθέως τοῦ Μ. Σαββάτου, συλλιτανεύοντες μετὰ τῶν ἱερέων τοῦ χωρίου φερόντων ἐπωμάδιον τὸν Ἐπιτάφιον καὶ μνημονευόντων τὰ ὀνόματα τῶν ἐν εὐσεβεῖ τῇ πίστει τελειωθέντων ὀρθοδόξων.

Συναφεῖς πρὸς τὰς ἱερὰς ταύτας ἐξόδους, αἵτινες ἐγίνοντο οὐχὶ ἀφ' ἑσπέρας, ὡς σήμερον, ἀλλ' ἀπὸ μεσονυκτίου μέχρι τῆς ἠοῦς τοῦ Μ. Σαββάτου, ἦν ἡ *δωρεὰν διανομὴ κηρίων* εἰς τοὺς πιστοὺς ἐν τῷ ναῷ, κατὰ τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς, εἴτ' οὖν κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἤκουσα περὶ ναοῦ τινος, ἀορίστως, κειμένου ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς τοῦ Κων-

σταντίνου πόλεως, ὅτι διένεμε δωρεὰν κηρία, τὴν αὐτὴν νύκτα, εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους, ἀγοράζων ἐκ τῶν τόκων κληροδοτήματος εὐσεβοῦς τινος χριστιανοῦ. Ἔθος ἱερὸν διεσώζετο μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας, ὅπερ ἐγνώρισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, τηρούμενον κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τῷ παρὰ τὴν πύλην Μυριάνδρου, κοινῶς Ἐdιρνέκαπι (ὀρθότερον Ἐdίρνε καπού=Ἀδριανοπόλεως πύλη). Ὁ ναὸς ἐφωταγωγεῖτο κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἁδραῖς δαπάναις τῆς συντεχνίας τῶν γεμενιτζήδων, οἵτινες, ὡς σύμβολον τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, εἶχον ἀνηρτημένον, κάτωθι τῆς κανδήλας τῆς εἰς τὸ τέμπλον εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀργυροῦν γεμενὶ (εἶδος ἐμβάδος) ἕλκον βάρος ἑκατὸν (100) δραμίων.

Ἐν ἔτει 1889, ζητήσας ἀπὸ τοῦ ἀειμνήστου φίλου μου Ξενοφῶντος Ἀθ. Σιδερίδου σημειώσεις περὶ τῶν ἐπισήμων πατριαρχικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν γραμμάτων, τῶν τότε σωζομένων ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τοῦ παλαιφάτου ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ ἐν Χρυσοπόλει (Σκουταρίῳ), ἔλαβον τὴν εἴδησιν ὅτι, εἰς κώδικά τινα ἐνοριακὸν ὑπάρχει=δῆλα δὴ ὑπῆρχε «κυριαρχικὸν σενέτιον τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος Ἱεροθέου (1835—53) ποιούμενον μνείαν προγενεστέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ συγιλλίου, ἐπικυροῦντος—ἤ, καθὼς ἔγραφον καὶ ἔλεγον τότε, κατοχυροῦντος δωρεὰν τῆς συντεχνίας τῶν σανταλτζήδων=ἐμπόρων μεταξωτῶν=δισχιλίων γροσίων εἰς τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ἵνα διὰ παντός, ἐκ τοῦ εὐτελοῦς αὐτῶν τόκου (200 γροσίων) διανέμῃ τὸ «παγκάριον» τοῦ ναοῦ, κατὰ τὸν ἑσπερινὸν (πρωΐᾳ) τοῦ Μ. Σαββάτου, δέκα ὀκάδες κηρίων εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Προσέθετε δὲ ὁ Σιδερίδης, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἐκτελεῖται μέχρι σήμερον (1889)· *τὸ σχετικὸν σιγίλλιον εἶχε περιέλθει ἐσχάτως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀπωλέσθη*». Περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι, τὰ κηρία διενέμοντο δωρεάν, ἐπὶ σκοπῷ μνημοσύνου τῶν δωρητῶν, μετὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἱκεσίας ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν δωρεοδοτῶν, ἢ κληροδοτῶν· ἀλλ' ἀπέβλεπον εἰς σκοπὸν τοιοῦτον φιλάδελφον καὶ εἴδους ἑτεροίου κληροδοτήματα. Τοιοῦτον καθεστὼς ἱερὸν ἐπὶ πολὺ διεφύλαττεν ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὰ Ἀρεοβύνδου, ἢ Πικριδίου (Χάσκιοϊ τὸ κατέναντι Φαναρίου καὶ Παλατᾶ προάστειον). Πρακτικὸν ἀποφάσεως τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Χάσκιοϊ, ἀπὸ 8 Νοεμβρίου 1800, κατωχύρωνε κληροδότημά τινος εὐσεβοῦς, Χατζῆ Φιλιππόζη, ὑπὲρ τῶν ἀπόρων ναῶν Κ)τόλεως· κατετέθησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ὑπ' αὐτοῦ 2500 γροσίων, ὅπως ὁ τόκος αὐτῶν πρὸς 6 τοῖς ἑκατὸν κατ' ἔτος=150 γρόσια=ἰσάριθμα σχεδὸν φράγκα χρυσᾶ (180—200) διανέμηται εἴς τινας ἐν Κ)πόλει ναοὺς πενομένους.

Ἡ μέριμνα τῶν πτωχῶν, τῶν αἰχμαλωτευομένων, τῶν ἐν φυλακαῖς περιοριζομένων, πᾶσα τοιαύτη φιλανθρωπίας ἐξάσκησις συνίστα καθεστώς, οὐχὶ κατὰ δημοκοπίαν, ἀλλὰ κατ' ἐπίγνωσιν γινόμενον. Καὶ δίσκοι περιή-

γοντο ἐπ᾽ ἐκκλησίας, χάριν τῶν πτωχῶν, ἐν δὲ τῷ πατριαρχικῷ ναῷ πρὸ ἑκατὸν καὶ περισσοτέρων ἐτῶν μετὰ τῆς ἐπικλήσεως, ἢ ἐκφωνήσεως *τοῖς δεομένοις*, καὶ τὰ παγκάρια (πρόχειρα, οὕτως εἰπεῖν, ταμεῖα τῶν ναῶν) διένεμον κατὰ τὸ Πάσχα καὶ τὰς παραμονὰς αὐτοῦ τε καὶ τῶν Χριστουγεννῶν, χρηματικὸν ἕκαστον ποσόν, ὀλίγον ἢ πολύ, καθὼς ἔδιδον καὶ κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ μεγάλην ἑορτήν, μετὰ τὴν λειτουργίαν. Αἱ πλούσιαι ἐνορίαι ἐξηγόραζον ἐνίοτε καὶ αἰχμαλώτους—σκλάβους—χριστιανούς, πωλουμένους δημοσίᾳ μετὰ πάντα πόλεμον, ἀναισχύντως, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, εἰς τὸ Γεσὶλ-παζὰρ τῆς Κπόλεως. Οὐχὶ σπανία ἦν ἡ φροντὶς *πρὸς ὑπανδρείαν πτωχῆς κόρης*, καίτοι τὴν φιλόστοργον ταύτην φροντίδα συνήθως ἀνελάμβανον ἰδιῶται πλούσιοι. Ἐνίοτε—πολὺ συνήθως—ὑπεβαλλόμεθα εἰς ἔρανον πρὸς κήδευσιν καὶ ταφὴν ἀπόρου τινὸς καὶ ἀλήτου, ἀνευρισκομένου καθ᾽ ὁδὸν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Ὑπῆρχεν ὅμως ἀπὸ τῆς Β′ ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὁ φιλάνθρωπος θεσμὸς τοῦ θάπτειν τὰ σώματα τῶν ἀποθνησκόντων ἐπὶ ψιάθου.

Ἡ μέριμνα τῆς συντηρήσεως τῶν ἐν φυλακαῖς χριστιανῶν βεβαίως ἦτο γενική, μόνον δὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου Μαγουλιωτίσσης (Μουχλίου κοινῶς, τουρκιστὶ δὲ Κανλῆ-κιλίσε=Αἱματόεσσα-ἐκκλησία), εἰς τεμάχη χαρτίων, ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τοῦ ναοῦ τούτου σωζομένην, εὑρίσκω ἀναφερόμενον «κουτὶ τῆς φίλακίς τις πόλις», δῆλα δὴ τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν πόλεως. Τὴν ἀρχαιοτέραν περὶ τοῦ κιβωτίου τῆς φυλακῆς, περιαγομένου δηλ. ἐν τῷ ναῷ, χορηγεῖ εἰς τὸν φιλίστορα ἡ παρὰ πόδας ἀπόδειξις.

«*Τὸ πάντιμον ἔλεος, ὅποῦ συνάζεται εἰς τὸ Μουγλίο, διὰ ὄνομα τῶν φυλακωμένων. Ἐλάβομεν σήμερον διὰ χειρὸς τοῦ Ἀβραὰμ* γρόσια ἓξ : καὶ ἂς Ἴσθε μυριάκοις πολύχρονοι. *ᾳψνγ′ ἀπριλίου 10*».

«*Ἔτι ἀπριλλίου ια′ τὴν ἁγίαν λαμπρὰν παρ[άδες] 80*».

Ἔλαβον λοιπὸν κατὰ τὸ μέγα Πάσχα τοῦ 1753, ἀπριλίου 11, οἱ τῆς φυλακῆς ἐπιστάται γρόσια 8, περίπου φράγκα χρυσᾶ 15.

Εἰς τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς ἀποδείξεως ταύτης, ἐπὶ τεμαχίου χάρτου γεγραμμένης, ὑπάρχει σφραγὶς οἰκτιρμῶν καὶ θρήνων ἀξία, φέρουσα δικέφαλον ἀετὸν ψωραλέον, ἔτος 1741 καὶ πέριξ αὐτοῦ λέξεις τέσσαρας ΤΗΣ ΦΙΛΑΚΙΣ ΤΙΣ ΠΟΛΙΣ. Ἐὰν ἡ παράταξις τῶν λέξεων καὶ ὁ ἐλεεινὸς δικέφαλος προξενοῦσι θλῖψιν, περισσοτέραν προξενεῖ νεωτέρα τις ἀπόδειξις· αὕτη «1771 ἀπ᾽ την μπαναγια το π Μουχλὴ ὁ ἐλάβαμε τογενάρηον και τον φλεβάρηον μήνα γρ. 4 μετουκῦρ σάβα τοχερη του κερεστετζή».

Δυστυχῶς ἀξιολύπητος καὶ ἡ σφραγίς, σταυρὸν ἐν μέσῳ φέρουσα, καὶ ὑποκάτω αὐτοῦ 116, ἴσως 1760 καὶ κύκλῳ λέξεις ΘΙΛΑΚΗΣ ΤΙΣ ΠΟΛΙΣ. [Ἐννοεῖ ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης ὅτι ὁ ἀπρόσεκτος σφραγιδογλύπτης, πλαγιάσας τὸ Φ τῆς φυλακῆς μετέβαλεν εἰς Θυλακήν]

Ἡ συνήθεια τῆς εἰς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἐν φυλακαῖς διανομῆς ἄρτου

καὶ χρημάτων κατὰ τὸ Πάσχα καὶ κατὰ τὰ Χριστούγεννά ἐστιν ἀρχαία, διανύσασα ζωὴν δεκατεσσάρων ἑκατονταετηρίδων· εἰς τὸν Λειμῶνα αὐτοῦ (κεφ. π΄ καὶ πε΄] ὁ Ἰω. Μόσχος διηγεῖται ὅτι, εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἀββᾶ Θεοδοσίου, κείμενον εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Σελευκείας καὶ Ῥοσσοῦ τῆς Κιλικίας ὄρος Σκόπελον, θαυμασίαν εἶχον οἱ μοναχοὶ αὐτοῦ συνήθειαν νὰ διανέμωσι κατὰ τὴν μεγάλην πέμπτην εἰς ὀρφανοὺς καὶ πτωχοὺς «ταύτης τῆς χώρας ἀπὸ ἡμίσεως μοδίου σῖτον, ἤτοι καὶ ἀπὸ πέντε εὐλογιῶν καὶ ἀπὸ φαλερῶν (φολερῶν ;) πέντε, καὶ ἀπὸ ξεστίου οἴνου, καὶ ἀπὸ ἡμίσεος ξεστίου μέλιτος». Ταῦτα δ' ἐδίδοντο ἀσχέτως πρὸς τὴν μοναῖς τε καὶ μοναχοῖς ἐπιβαλλομένην φιλοξενίαν καὶ τὴν χορήγησιν ἄρτου καὶ χρήματος ὀλίγων ἢ τροφίμων.

Καθεστὼς φιλάνθρωπον καὶ ὅσιον θεωρητέον τὴν ὑπὸ τῶν ναῶν ἀνατροφὴν καὶ σωτηρίαν καὶ περίθαλψιν τῶν εἰς τὰς θύρας αὐτῶν ἀναρτωμένων ἐκθέτων βρεφῶν. Πάντες οἱ ναοὶ τῆς Κπόλεως ἐμισθοδότουν παραμάνας, ἀνατρεφούσας τὰ κρεμάμενα, ἢ καὶ κατατιθέμενα εἰς τὰς θύρας τῶν ναῶν ταλαίπωρα «γεννήματα κακῆς ὥρας». Ἐσώζοντο δὲ τὰ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσκολλώμενα ἔκθετα· διότι οὐδεὶς ἀπέσπα ἀπὸ τοῦ ναοῦ τὸ βρέφος, ἐνῷ τὰ κατατιθέμενα εἰς τὰς θύρας ἰδιωτῶν ἀπέσπα γενίτζαρος ἄγριος, ἢ στρατιώτης τυχὸν διερχόμενος πρὸ τῆς οἰκίας· οὕτω δὲ τὸ κακότυχον βρέφος ἐγίνετο μουσουλμάνος ἀκούσιος.

Καθεστὼς φιλάνθρωπον ἑδραῖον ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας διατηρηθέν, πρέπει νὰ κηρύξωμεν τὴν ὑπὸ τῶν μεγάλων ναῶν διατήρησιν πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν, οἵας εἶχον κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα οἱ ναοὶ τῆς Κπόλεως· ἐπὶ αἰῶνας, ὁ πατριαρχικὸς ἐν Φαναρίῳ ναός, ὁ τοῦ Τζιβαλίου, ὁ τοῦ Ἐdirνέκαπι, ὁ ἐν Βλάγκᾳ, οἱ ἐν Ψαμμαθίᾳ καὶ Κοντοσκαλίῳ, καὶ εἰς Ταταῦλα κτλ. συνετήρουν ἑνωμοτίας πυροσβεστῶν, γλίσχρως πάντοτε μισθοδοτουμένων.

Ἀλλ' εἰς τὸν ναὸν τοῦ Μουχλίου εὗρῆκα θεσμὸν ἀξιομίμητον καὶ σήμερον εἰς ἡμᾶς. Ἐρευνῶν λογιστικά τινα βιβλία τοῦ ναοῦ εὗρῆκα σημειούμενον μισθὸν μὴ εὑρεθέντα ἀλλοῦ. Τῷ 1830 ἀναγράφουσι μισθούς τινας ἐκκλησιαστικῶν ὑπαλλήλων· ψαλτῶν, διακόνου, κανδηλάπτου, παραμάνας· ἀλλὰ καὶ μισθὸν «*γιάτραινας*». Ἀνέγνων τὴν ἀναγραφὴν εὐτελοῦς μισθοῦ, θαυμάσας καὶ τὴν φιλάδελφον πρόνοιαν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, καὶ τὴν χριστιανικὴν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς ἀφοσίωσιν τῆς ἰατροῦ· ἀλλ' ἀνέγνων τὴν ὕπαρξιν καὶ μισθοδοσίαν γιάτραινας ἐν Μουχλίῳ τῷ 1915, ὅτε βεβαίως ἐλπὶς ὑπέφωσκε ἵνα μάθω τι, διότι ἑκατοντούτης ἔζη κάτοικος τῆς συνοικίας ταύτης. Καὶ λοιπὸν ἀγνοῶ τίνας ἀσθενείας «ἐγιάτρευεν ἡ γιάτραινα», καὶ ποῦ ἄρά γε ἐδιδάσκοντο τὴν τοιαύτην ἐπιστήμην, ἢ μαγγανίαν· διότι γινώσκομεν ἄλλοθεν τὴν ὕπαρξιν ἰατρικῶν ἐν οἰκίαις σχολείων.

Ἐπαναφέρω τώρα, ἀγαπητοί, εἰς τὴν ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς παρεξελθὼν ἠθέλησα νὰ συμπληρώσω τὸ παλαιὸν ἱερὸν καθεστὼς τῶν κωνσταντινοπολιτῶν, ἦτο δ' ἀφετηρία μου ἡ κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου συρροὴ

τῶν πιστῶν εἰς τὰ νεκροταφεῖα. Γινώσκομεν ὅτι ἦν ἡμέρα τοῦ Σταυροῦ ἡ Μ. Παρασκευή, καθὼς δὲ συνηθροίζοντο οἱ πιστοὶ εἰς τὰ νεκροταφεῖα κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα, ἢ κατὰ τὴν Γ', ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὴν Β', εἴπερ ἐπέτρεπε τότε τοιαύτας ἱερὰς συνελεύσεις ἡ δολερὰ σκαιότης διωκτῶν τινων τοῦ χριστιανισμοῦ, τοιουτοτρόπως ἔπραττον οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι πόλεων καὶ χωρίων τινῶν, μάλιστα δ' οἱ τῆς Κπόλεως, μετὰ τὴν ἅλωσιν, καίτοι ἔπραττον τοῦτο καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως, ὡς εἰκάζω· συνήρχοντο δῆλα δὴ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δύο σταυρωσίμους ἑορτὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὴν κινητήν, τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, καὶ τὴν ἀκίνητον, τὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἐτέλουν τρισάγια μετὰ κολλύβων, παρατιθεμένων ἔξω τοῦ ναοῦ, ἐπὶ τῶν τάφων μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ μετὰ τὰς πρὸς τάφους καὶ νεκροὺς ἀληθινὰς σπονδάς, κατὰ μέγιστον βαθμὸν ἀληθινάς, ἐπεδίδοντο εἰς εὐωχίας, ἄσματα καὶ κραιπάλην. Εἶδον ταῦτα πάντα πολλάκις εἰς τὰ δύο ἔξω τῶν λεγομένων χερσαίων τειχῶν τῆς Κπόλεως, νεκροταφεῖα, τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τὸ παρὰ τὴν Καλλιγαρίαν, ἢ μᾶλλον ἔξω τῶν παραπορτίων Ἀσωμάτων καὶ Καλλινίκων, κλειστῶν ἀπὸ αἰώνων.

ΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ Μ. Ι. ΓΕΔΕΩΝ

Κατάλογος τῶν καταλοίπων

Ὁ πρὸ ἐτῶν ἐκλιπὼν μεσαιωνοδίφης καὶ ἱστορικὸς τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, κατέλιπεν ὄγκον ἀνεκδότου ἐργασίας. Μέρος αὐτῆς ἐδημοσιεύθη μετὰ θάνατον μερίμνῃ τῶν κληρονόμων καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, τὸ μεγαλύτερον δ' ὅμως παραμένει ἀδημοσίευτον [1]. Κατωτέρω δημοσιεύομεν κατάλογον τῶν καταλοίπων του μετὰ βραχείας περιλήψεως τοῦ περιεχομένου των, κατὰ χρονολογικὴν διάταξιν, χορηγηθέντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θησαυροῦ ὑπὸ τῆς θυγατρός του κ. Σοφίας Μ. Γεδεών [2]. (Σημ. τῆς Διευθ.)

1. Τὰ τοῦ Γάμου. Ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν ἱερῶν τελετῶν. Σελ. 14 [3]. Ἀνεκοινώθη εἰς τὸν «Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως». Α. ἔ. προφανῶς πρὸ τοῦ 1922.

Περὶ ἡμερῶν γάμου καὶ ἐκδόσεως ἀδειῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

2. Πνευματικὴ τῶν Χίων ἀνάπτυξις πρὸ ἐτῶν διακοσίων. Σελ. 14. Ἀνεγνώσθη εἰς Συνεδρίαν τοῦ «Συλλόγου Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων» [4] τὴν 9ην Νοεμβρίου 1930.

---

1. Αἱ δημοσιευθεῖσαι διατριβαὶ εἶναι :

α' Τὸ Δίκαιον τῶν ἐν τοῖς Ναοῖς στασειδίων. Εἰς «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κανονικοῦ Δικαίου» Ἔτος Γ' τεῦχ. 1ον. σελ. 24—30. Ἀθῆναι 1948.

β' Διονυσίου καὶ Ἀρσενίου Νομοκάνων ἐκ Γεθσημανῆς. Αὐτόθι, ἔτος Ε' τεῦχ. 1ον, σελ. 5—13. Ἀθῆναι 1950.

γ' Περὶ τῶν μεγαλοπρεπέστερον ἐν Κωνσταντινουπόλει τελουμένων ἱεροκοσμικῶν πανηγύρεων. Εἰς «Λαογραφίαν» Τόμ. σελ. 237—241. Ἀθῆναι 1951.

δ' Ἐπίσκοποι ἐξουνυχιζόμενοι. Σημείωμα ἱστορικόν. Εἰς «Μικρασιατικὰ Χρονικά». Ἔτος Ε', σελ. 27—31. Ἀθῆναι 1952.

ε' Συνήθειαι Χριστιανῶν ἐντῷ κοινωνικῷ τῶν Τούρκων βίῳ. Εἰς «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ θησαυροῦ». Τόμ. 15ος, σελ. 201—206, Ἀθῆναι 1949.

στ' Τετρακοσιετηρὶς Πατριαρχικῆς δωρεᾶς. 1538—1937. Αὐτόθι, Τόμ. 21ος σελ. 217—232. Ἀθῆναι 1957.

ζ' Κωνσταντινουπολιτῶν παλαιὸν ἱερὸν καθεστώς. Αὐτόθι Τόμ. 23ος σελ. 279—284 Ἀθῆναι 1958.

2. Εἰς τὸν κατάλογον δὲν ἔχουσι συμπεριληφθῆ λόγοι καὶ προσφωνήσεις γενόμενοι κατὰ καιροὺς καὶ δὴ πρὸ τοῦ 1910, ἄγνωστον διατὶ μὴ δοθέντες πρὸς δημοσίευσιν.

3. Πρόκειται περὶ σελίδων χειρογράφου διαστάσεων 20×30 ἑκ. μ.

4. Σωματεῖον ἱδρυθὲν ἐν Ἀθήναις τὸ 1926 πρωτοβουλίᾳ τοῦ Μαν. Ἰω. Γεδεών. Ἐν τοῖς ἑφεξῆς θὰ δηλοῦται διὰ τῆς συντομογραφίας : Σ.Μ.Γρ.

Περιλαμβάνει εἰδήσεις περὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων Χίων Διδασκάλων, ἐπιστημόνων καὶ κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, ὡς καὶ συμπεράσματα περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκμῆς τῆς Χίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τὰ δεδομένα του ἀρύεται ὁ σ. ἐξ ἐπιστολῶν, καταλόγων εἰσφορῶν καὶ συνδρομητῶν βιβλίων.

3. Μεῖον ἔτους. Σελ. 24. Ἄνευ μνείας τοῦ ἔτους συντάξεως, πιθανώτατα πρὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1935.

Ἐν τῇ πραγματείᾳ γίνεται ἀποκατάστασις χρονολογήσεως ἱστορικῶν τινων γεγονότων. Οὕτως ὁ σ. δέχεται ὅτι κατὰ τὸ 842 μ. Χ. πιθανῶς κατὰ μῆνα Μάρτιον, ἐλήφθη μόνη ἡ περὶ ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων συνοδικὴ ἀπόφασις. Ἡ καθιέρωσις δὲ τῆς πρώτης Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν ὡς ἡμέρας ἑορτασμοῦ τοῦ θριάμβου τῆς Ὀρθοδοξίας, τάσσεται ὑπὸ τοῦ σ. ἐν ἔτει 843. Μαρτίου 11.

4. Πλέον ἔτους. Σελ. 9. (Ἀνεγνώσθη εἰς Συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ. Γρ. τὴν 22ην Μαΐου 1935).

Διὰ τῆς ἀνακοινώσεως καθορίζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία, καθ' ἣν ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια τῆς Ν. Ρώμης, ἡ 11η Μαΐου 329 μ.Χ. Ἡ δὲ 11η Μαΐου 330 δέον νὰ θεωρῆται ὡς πρώτη ἐπέτειος τῶν ἐγκαινίων τούτων.

5. Τὸ παρ' ἡμῖν καθεστὼς τῆς ἐν ἁγίοις συναριθμήσεως. Σελ. 144. (Ἐγράφη κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1935).

Εἰς τὴν ἐκτενῆ ταύτην πραγματείαν ἐξετάζονται συστηματικῶς αἱ συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας θνητοὶ καταλέγονται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἁγίων, ὁσίων καὶ μαρτύρων· ἀπαριθμοῦνται δὲ καὶ ἐλέγχονται περιπτώσεις ἁγιοποιήσεως ἀπὸ τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου μέχρι τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων, ὅπως οἱ θυσιάσαντες τὴν ζωὴν ὑπὲρ τοῦ Θεανθρώπου, οἱ πεσόντες θύματα ἀλλοθρήσκων, οἱ ἀθλήσαντες ὑπὲρ εἰκόνων, οἱ διαπρέψαντες ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ, οἱ ἀσκήσαντες εὐποιΐαν, οἱ κτίτορες ναῶν καὶ μονῶν, ἱερεῖς καὶ ἐπίσκοποι, αὐτοκράτορες, ὑμνῳδοὶ καὶ ἁγιογράφοι κλπ.

6. Μακαρίου Χούμνου μονῳδία ἐπὶ δύο μοναχοῖς καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ. Σελ. 31, ὧν αἱ 14 πρόλογος καὶ σημειώσεις. (Ἄνευ μνείας τοῦ ἔτους συντάξεως, προφανῶς γραφεῖσα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1935 καὶ 1938).

Ἐπίστασίᾳ τοῦ προλογίζοντος παρεσκευάσθη ἡ ἔκδοσις τῶν δύο λόγων «Μονῳδία» καὶ «Διαθήκη» τοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πιθανώτατα ἀκμάσαντος ἡγουμένου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Στουδίου Μακαρίου Χούμνου. Ὁ προτασσόμενος πρόλογος διαλαμβάνει περὶ τῶν Χούμνων καὶ τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου.

7. Ἀνθολογία ἐκ κωδίκων ἐνοριακῶν Κωνσταντινοπόλεως. Σελ. 15. (Ἀνεγνώσθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ.Γρ. τὴν

3ην Ὀκτωβρίου 1936 ὑπὸ τὸν τίτλον «Πορίσματα ἐρεύνης ἐνοριακῶν κωδίκων Κωνσταντινουπόλεως).

Διὰ τῆς ἀνακοινώσεως ὑποβάλλονται εἰς κριτικὴν ἐξέτασιν διάφορα δεδομένα μὴ τυγχάνοντα συνήθως τῆς δεούσης προσοχῆς, τὰ ὁποῖα ὅμως ὁ σ. θεωρεῖ χρησιμώτατα διὰ τὴν μελέτην τοῦ θρησκευτικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου τοῦ Γένους ἐπὶ Τουρκοκρατίας, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα. Ταῦτα εἶναι συναφῆ πρὸς τὸν ἔλεγχον διαχειρίσεως τῶν ἱερῶν Ναῶν, πρὸς τὰς δαπάνας αὐτῶν διὰ τὴν χοροστασίαν ἐπισκόπων, δι' ἔργα κοινῆς ὠφελείας, διὰ σχολεῖα, δι' ἀνέγερσιν ἢ ἐπισκευὴν Ναῶν κ.ἄ.

8. Εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παριστορήματα ἱστορικῆς σημασίας. Σελ. 15 (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 23 Νοεμβρίου 1936).

Ὁ σ. καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα «γραπτῶν ἀποβλημάτων» ὡς ἱστορικῶν πηγῶν, τόσον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας μας ὅσον καὶ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς πνευματικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Γένους ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Εἶναι δὲ ταῦτα εἰς τὴν ἱερὰν πρόθεσιν ἀναγραφόμενα ὀνόματα, τὰ βρέβια τῶν μονῶν, τὰ χειρόγραφα Τριώδια, τὸ Συνοδικὸν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, ταξιδιωτικὰ κατάστιχα καὶ κατάλογοι συνδρομητῶν παλαιοτέρων τοῦ αἰῶνος βιβλίων κ.τ.ὅ.

9. Ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς εἰς Νέαν Ρώμην. Ἐπὶ τῇ 1600ῇ ἐπετείῳ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Σελ. 46. (Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸν Σύλλογον Ν. Φιλαδελφείας «Κωνσταντινούπολις» τὴν 11ην Ἀπριλίου 1937).

Ἡ ὁμιλία ἀναφέρεται εἰς ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν.

10. Διηγήσεις περὶ Μ. Κωνσταντίνου. Κρίσεις καὶ εἰκασίαι.[1] Σελ. 13. (Ἐγράφη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1937 καὶ ἀνεκοινώθη εἰς τὸν Σ. Μ. Γρ.).

Ἡ ἀνακοίνωσις συνίσταται εἰς κριτικὸν ἔλεγχον ἱστορικῶν τινῶν πληροφοριῶν περὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρός του.

11. Κλήμης καὶ Ράπτης μητροπολῖται Ἰωαννίνων. 1680—1733. Σελ. 26. (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1937).

Ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἀλληλογραφίας καὶ ἄλλων πηγῶν ὁ σ. προβαίνει εἰς χαρακτηρισμὸν τῶν δύο τούτων μητροπολιτῶν, προσθέτει δὲ καὶ τινα περὶ τοῦ Ἰωαννίτου μοναχοῦ Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακίτου.

12. Νεόφυτος Χριστόπουλος ἱεροκῆρυξ ὁ ἐξ Ἰω-

---

1. Παρὰ τὸν τίτλον τοῦτον εὕρηται καὶ ἄλλος, διαγεγραμμένος : «Διαστροφὴ ἱστορίας περὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

α ν ν ί ν ω ν. Σελ. 21. ('Ανεκοινώθη εἰς τὸν Σ. Μ. Γρ. τὴν 18ην Νοεμβρίου 1937).

Παρέχονται πληροφορίαι περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Νεοφύτου Χριστοπούλου καὶ καταχωρίζονται ἀποσπάσματα ἐκ τῶν λόγων του. Ἐν τέλει ἀπαριθμοῦνται καὶ ἄλλοι εὐπαίδευτοι Ἠπειρῶται.

13. Κ ρ ί σ ε ι ς π ε ρ ὶ τ ῶ ν π ε ρ ὶ Μ Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ ἑ λ λ η ν ι σ τ ὶ γ ρ α φ έ ν τ ω ν. Μελέτιος Ἀθηνῶν—Κούμας—Παπαρρηγόπουλος—Φιλάρετος Βαφείδης. Σελ. 5. ('Ανεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 20ὴν Μαρτίου 1938).

14. Τ ὸ Π ο λ ι τ ά κ ι ἀ π ὸ γ ε ν ν ή σ ε ω ς α ὐ τ ο ῦ μ έ χ ρ ι τ ῆ ς ε ἰ ς τ ὸ Σ χ ο λ ε ῖ ο ν ε ἴ σ ό δ ο υ. Παραδόσεις ἀθροισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ σ. σελ. 17. ('Ανεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ.Γρ. τὴν 22 Ἰανουαρίου 1939).

Εἰς τὸ λαογραφικὸν τοῦτο ὑπόμνημα ἀνακοινοῦνται αἱ ἐν χρήσει λαϊ καὶ ἐκφράσεις περὶ κυήσεως καὶ κυοφορούσης, ἔθιμα συναφῆ πρὸς τὴν συμπεριφορὰν τῆς ἐγκύου καὶ τῶν περὶ αὐτήν, προλήψεις ἀναφερόμεναι εἰς ἐπισκέψεις εἰς τὴν λεχώ, εἰς τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν, ἔθιμα τῆς βαπτίσεως κἄ.

15. Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς ὁ ΣΤ' ὁ Π α τ ρ ι ά ρ χ η ς. Ἕ ν ε κ α μ ι ᾶ ς Ἐ π ε τ ε ί ο υ. 1839—1939. Σελ. 14. ('Ανεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 27ην Ἀπριλίου 1939 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑκατονταετηρὶς τῆς Πρώτης Κατηχητικῆς Σχολῆς).

Βιογραφία καὶ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου τοῦ Πατριάρχου τούτου ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀφ' ἧς ἱδρύθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς Φανάριον ἡ πρώτη Κατηχητικὴ Σχολή. Εἰς αὐτὴν ὤφειλον νὰ μετεκπαιδευθοῦν οἱ μαθηταὶ Θεοφίλου τοῦ Καΐρη.

16. Π α τ ρ ι α ρ χ ι κ α ὶ Β υ ζ α ν τ ι ν α ὶ Λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α ι. Σελ. 10. ('Ανεκοινώθη εἰς τὸν Σ.Μ.Γρ. τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1939 συνταχθεῖσα κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1935).

Ἀπαριθμοῦνται αἱ λειτουργίαι ὅσας ἐτέλει δι' ὅλου τοῦ ἔτους ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἰς τοὺς διαφόρους ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ Θ' ἢ τοῦ Ι' αἰῶνος. Προστίθενται δὲ καὶ βραχέα περὶ τῶν μετὰ τὸ 1453 ἐπιβαλλομένων εἰς τὸν Πατριάρχην λειτουργιῶν.

17. Θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ α ὶ δ ι ε ν έ ξ ε ι ς ἐ π ὶ τ ῶ ν δ ι α δ ό χ ω ν Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ τ ο ῦ Μ ε γ ά λ ο υ. 337 – 378. Σελ. 30. ('Ανεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ.Γρ. τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1940, χαρακτηριζόμενον εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ὡς «δημόσιον Μάθημα» καὶ δὴ «ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὰ μαθήματα περὶ Θεοδοσιανῆς δυναστείας»).

Περὶ αἱρεσιδίων τινῶν καὶ ἑτεροδιδασκαλιῶν. Εὐστάθιος Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Σεβαστείας, Θεοφρόνιος ὁ Καππαδόκης, Εὐνομιευτυχιανοὶ Εὐτυχίου, Εὐτρόπιος καὶ Καρτέριος, Ἀνόμοιοι τοῦ Εὐνομίου, Φωτεινὸς κ.ἄ.

18. Τὸ κατὰ τὸν Ε' αἰ. πλῆθος τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως. Σελ. 32. (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ.Γρ. τὴν 28ην Ἰανουαρίου 1940).

Ἐπίσκοποι καὶ ναοὶ ναυτιανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Σαββατιανοὶ ἐπίσκοποι καὶ διαιρέσεις Ἀρειανῶν. Μακεδονιανὸς ἐπίσκοπος Ἀγαπητός. Ἐπίσκοπος τῶν Ὀρθοδόξων Θεοδόσιος κ.ἄ.

19. Φαναριώτικος Κουρουτσεσμές. Α'. Κατόπιν μιᾶς καὶ πρὶν Ἑτέρας ἑτηρίδος. Β'. Παλαιαὶ οἰκοδομαὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἐπίσημοι γείτονες αὐτῆς, Σελ. 20 καὶ 16. (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίας τοῦ Συλλόγου Μ. Γρ. κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον τοῦ 1940).

Περιγραφὴ τῶν ἐντὸς τοῦ Πατριαρχικοῦ αὐλογύρου τεσσάρων κτιρίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν οἰκημάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς διδακτήρια τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἀφορμῆς δοθείσης γίνεται λόγος περὶ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς.

20. Φαναριώτικη Γραμματογραφία. Ἀναμνήσεις περισωθεῖσαι. Σελ. 17. (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 12ην Μαΐου 1940).

Συμβολὴ εἰς τὴν περισυλλογὴν φαναριωτικῶν ἠθῶν. Λεξιλόγιον, ἐκφράσεις, τύπος προσφωνήσεως, τρόπος ὑπογραφῆς καὶ σύστημα γραφῆς ἐπιστολῶν τῶν παλαιῶν Φαναριωτῶν. Τύχαι ξενικῶν τινων ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα ἔφερον Φαναριῶται καὶ Φαναριώτισσαι.

21. Βλαχέρναι. Διήγημα χάριν τοῦ λαοῦ. Σελ. 52. (Ἐγράφη Μαΐου λήγοντος 1940).

Ἱστορία τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βυζαντινοῦ Ναοῦ καὶ τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται τοπογραφικά τινα, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ τῶν αὐτόθι τελουμένων λειτουργιῶν καὶ θρησκευτικῶν πανηγύρεων.

22. Κοινωνικὴ κατάστασις ἐν Ἀνατολῇ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β'. Σελ. 160. (Ἡ συγγραφὴ τῆς πραγματείας συνετελέσθη Ἰουνίου λήγοντος 1940).

Περιγράφεται ὁ σάλος ὁ ταράξας κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα Κράτος, Ἐκκλησίαν καὶ Κοινωνίαν κατόπιν τῆς ἐξορίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ τῆς ἐμφανίσεως τῆς αἱρέσεως τοῦ Νεστορίου καὶ συγχρόνως παρέχεται εἰκὼν τῶν ἠθῶν παρά τε τῷ κλήρῳ, καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ αἰῶνος τούτου.

23. Πρῶτα ἴχνη Χριστιανῶν εἰς τὸ Βυζάντιον. Σελ. 25. (Ἐγράφη κατὰ Ἰούνιον 1940).

Περὶ ἐπισκόπων τινῶν τοῦ Βυζαντίου πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

24. Ἐνοριακὸν Δίκαιον τοῦ Πατριάρχου Κων-

σταντινοπόλεως. Αὐτοβούλως ἢ διὰ Συνοδικῆς Ἀποφάσεως. 350—451. Σελ. 26 (Ἐγράφη κατ' Αὔγουστον 1940).

25. Χριστιανῶν ἐλευθερία ἐν Ἀνατολῇ. 323—337. Σελ. 41. (Ἐγράφη κατ' Αὔγουστον 1940).

Μέτρα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν· τῆς περιουσίας καὶ τῆς λατρείας των, τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου, τῶν ναῶν καὶ μονῶν. Μέτρα ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος ἐν τῷ Κράτει, κατὰ τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν κλ.

26. Μακρὰν τῆς Ὁμίχλης. Σελ. 42 (Ἐγράφη κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1940). Δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· τυπικὸν τῶν μητροπόλεων αὐτοῦ κ.ἄ.

27. Ἐπὶ τὸν μόδιον. Σελ. 24. Ἐγράφη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1941 καὶ φέρει ἐν τέλει τὴν ἀφιέρωσιν : «Τῷ Ἀδελφῷ Ἐμμ. Τσουδερῷ».

Βιογραφία καὶ χαρακτηρισμὸς δύο ἐκ Κρήτης καταγομένων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης (1769—1733) καὶ Ἱερεμίου τοῦ Δ' τοῦ ἀπὸ Μιτυλήνης (1809—1813).

28. Δέκα ναοὶ θεομητορικοὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντίνου Πόλεως. Σελ. 32. (Ἐγράφη κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1941. Τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης αὐτῆς εἶχεν ἀνακοινωθῆ εἰς συνεδρίας τοῦ Σ. Μ. Γρ. τὴν 8,15 καὶ 22 Μαΐου 1938).

Τοπογραφία καὶ ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν ναῶν τούτων καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένων σχολείων καὶ ἱδρυμάτων κοινῆς ὠφελείας, ἐκ τῶν ὁποίων συνάγονται συμπεράσματα περὶ πνευματικῆς, κοινοτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Πόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ὡς παράρτημα παρατίθενται αὐτούσια γράμματα περὶ τοῦ σχολείου τῆς ἐνορίας Μουχλίου, ἐκ τῶν ὁποίων τρία ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε.

29. Ὀνομασίαι ἐπὶ νεκροῖς χρησιμοποιούμεναι παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ μετ' αὐτούς. Σελ. 16 (Ἀνεκοινώθη εἰς συνεδρίαν τοῦ Σ.Μ.Γρ. τὴν 2αν Νοεμβρίου 1941).

Ἡ ἀνακοίνωσις πραγματεύεται περὶ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων «ποτέ», «μακάριος», «μακαρίτης», «ἀοίδιμος», «τοῦ κυροῦ» κ.ἄ.

30. Πλήρης ἡμερῶν. Σελ. 3. (Ἄνευ Ἡμερομηνίας ἐκ τῶν τελευταίων χειρογράφων του). Σχόλιον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐκφράσεως.

31. Στηρίγματα καθεστῶτος. Ἡμιτελὲς σημείωμα ἐκ σελίδων 2. (Ἄνευ ἡμερομηνίας ἐκ τῶν τελευταίων χειρογράφων του).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔχει προετοιμασθῆ ἡ δευτέρα ἔκδοσις τῶν «Πατριαρχικῶν Πινάκων» μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ συμπληρώσεων.

Τέλος ἡ χειρόγραφος συνέχεια τοῦ τελευταίου συνθετικοῦ ἔργου του «Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων. Ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου ἀρξαμένη τὸ 19 . . διεκόπη κατὰ τὴν Κατοχήν, ἐκδοθέντων . ,τ. «φ.» εἰς τεύχη.

ΓΡΗΓ. Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ
ΚΑΘΗΓ. Α΄ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΓΥΜΝ. ΑΡΡ. ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ο ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΟΥΛΓΑΡΟΝ ΝΟΜΑΡΧΗΝ Μ. ΡΟΖΕΝΤΑΛ

Ταξινομοῦντες τοὺς Κώδηκας καὶ τὰ διάφορα σωζόμενα ἔγγραφα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Διδυμοτείχου, ἀνεύρομεν φύλλα χάρτου γεγραμμένα γερμανιστὶ διὰ μολυβίου, κάτωθι δ' αὐτῶν μετάφρασιν διὰ μελάνης ἑλληνιστί, συνερραμμένον δὲ τούτοις μικρὸν σημείωμα ἀναγράφον: «Περισωθεῖσα ἀλληλογραφία τοῦ Μητροπολίτου Διδυμοτείχου κ. Φιλαρέτου πρὸς τὸν τότε ἐν Καραγὰτς (Ὅδριν) Νομάρχην Μανώλην Ρόζενταλ, ἐξ ἧς καταφαίνεται ἡ δολία συστηματικὴ ἐνέργεια τῶν κατὰ τόπους βουλγαρικῶν ἀρχῶν πρὸς κατάληψιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, ἀποδίωξιν τῶν ἱερέων, μετατροπὴν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων εἰς Βουλγαρικὰ καὶ μετάστασιν τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχῖσμα». Τὸ σημείωμα τοῦτο, γεγραμμένον ἰδιοχείρως παρὰ τοῦ Φιλαρέτου, δὲν φέρει χρονολογίαν τινά.

Πρὶν ἢ παραθέσωμεν τὴν ἀλληλογραφίαν ταύτην, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν περιληπτικῶς λεπτομερείας τινὰς τῆς καταλήψεως τῆς περιφερείας Διδυμοτείχου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῆς συστηματικῆς πλὴν ἐπιμελῶς ἀποκρυπτομένης προσπαθείας αὐτῶν πρὸς ἐκβουλγαρισμὸν τῶν πάντων. Τὰς πληροφορίας δὲ ταύτας ἀρυόμεθα ἐκ τοῦ Κώδηκος ΙΓ΄ τῆς Ι. Μητροπόλεως[1]

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Δημογεροντίας ὑπὸ στοιχ. ΚΒ΄ τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1915 (σ.39—41) ὁ Διδυμοτείχου Φιλάρετος ἀνακοινοῖ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πρωτοκόλλου μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας διὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἕβρου χώρας καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας παραδόσεως τοῦ τμήματος τούτου, δηλ. τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1915, προέβησαν εἰς παντοειδεῖς πιέσεις, διαρπαγάς, ἀτιμώσεις, τόσον εἰς τὴν πόλιν, ὅσον καὶ εἰς τὰ χωρία, διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ Καϊμακάμη Ἀλῆ Κεμαλῆ Βέη. Τὴν 29ην Σεπτεμβρίου ἀφίχθη εἰς Διδυμότειχον ὁ Ἔπαρχος Ὄντριν (Ἀδριανουπόλεως) Ρόζενταλ μετὰ τῆς ἀκολουθίας του καὶ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος. Ὁ Τοῦρκος δήμαρχος τῆς πόλεως Χασὰν Βέης δὲν ἀνήγγειλεν ἐν λεπτομερείαις εἰς τὸν Μητροπολίτην τὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἐν λόγῳ Ἐπάρχου, τοῦτο δὲ ἐκ κακοβουλίας. Ἐν τούτοις ὁ Μητροπολίτης διέταξε κωδωνοκρου-

---

1. *Γρ. Π. Εὐθυμίου*, Περὶ τῶν σωζομένων Κωδήκων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Διδυμοτείχου, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ, τομ. Κ΄, σελ. 144—152.

σίας καὶ τελετήν, προσεφώνησε τὸν Ρόζενταλ, ὅστις ἀντιπροσφωνῶν ἐδήλωσεν ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη ἀδιακρίτως θ' ἀπολαύσωσιν ἰσονομίας καὶ ἐλευθερίας, ἀρκεῖ νὰ εἶναι πιστὰ εἰς τοὺς νόμους τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως. Μετὰ ταῦτα ὁ βούλγαρος Ἔπαρχος μετέβη μετὰ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τὴν Μητρόπολιν, ἔνθα ἐπηκολούθησαν ἑκατέρωθεν φιλοφρονήσεις. Μετὰ τὴν ἐπίσημον δοξολογίαν παρετέθη ἐπίσημον γεῦμα, ἔνθα ὁ Ἔπαρχος τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις ἐπανέλαβε, ὁ δὲ Μητροπολίτης προέβη εἰς τὴν παραχώρησιν μιᾶς ἐκ τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως διὰ τὰς λατρευτικὰς ἀνάγκας τῶν Βουλγάρων. Περαίνων ὁ Μητροπολίτης τὰς ἀνακοινώσεις του ἐκφράζει τὴν πίστιν, ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις θὰ σεβασθῇ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ καὶ Σχολειακὰ πράγματα τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, προσθέτει δ' ὅτι ὁ Ρόζενταλ ἐζήτησε λεπτομερῆ κατάλογον τῶν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ χωρία καὶ τὴν πόλιν.

Εἰς τὴν ἑπομένην συνεδρίασιν ΚΓ' τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1915 (σ. 42) ὁ Διδυμοτείχου Φιλάρετος ἀναγγέλλει ὅτι ὁ Ρόζενταλ ἐγνώρισεν αὐτῷ δι' ἐπιστολῆς του ὅτι ἀποστέλλει 100 σάκκους ἀλεύρων πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας καὶ ὅτι οὗτος ἀπαντῶν ἐζήτησε νὰ κρατηθοῦν μερικοὶ ἐξ αὐτῶν πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς Διδυμοτείχου. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ τοῦ Φιλαρέτου ἔχει οὕτω :

«Ἐξοχώτατε Κύριε Μ. Ρόζενταλ, Ἔπαρχε Ἀδριανουπόλεως

Τὸ ἀπὸ 9 τρέχοντος γράμμα τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, δι' οὗ ἀναγγέλλετέ μοι ὅτι ἀποστέλλετε ἑκατὸν (100) σάκκους ἀλεύρου πρὸς διανομὴν τῶν ἐν τοῖς χωρίοις πτωχῶν Χριστιανῶν, ἔλαβον εὐχαρίστως, διὸ καὶ ἐκφράζω Ὑμῖν καὶ δι' Ὑμῶν τῇ Σ. Βουλγαρικῇ Κυβερνήσει τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἐμοῦ τε καὶ τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν. Ἅμα τῇ λήψει τῶν ἀποστελλομένων σάκκων θέλω διενεργήσει τὴν δικαίαν διανομὴν αὐτῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρίων· ἀλλ' ἐπειδή, Ἐξοχώτατε, καὶ εἰς τὴν πόλιν Διδυμοτείχου ὑπάρχουσι πολλοὶ δυστυχεῖς, θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ βεβαίως ἡ Ὑμ. Ἐξοχότης, ἵνα καὶ ἐνταῦθα διανείμω μερικοὺς σάκκους. Ἐπὶ τούτοις ἐκφράζων καὶ πάλιν τὰς εὐχαριστίας μου διατελῶ.

Ἐν Διδυμοτείχῳ τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1915».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μητροπολίτης Φιλάρετος ἀνακοινοῖ ὅτι κατόπιν σχετικῆς διαταγῆς τοῦ Ρόζενταλ ὁ Νατσάλνικ Διδυμοτείχου Γεωργίεφ ἄφησεν ἐλευθέραν τὴν λειτουργίαν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ὅτι οἱ Βούλγαροι διὰ τὰς λατρευτικὰς ἀνάγκας των ἐπροτίμησαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἥτις παρεδόθη εἰς τὸν ἱερέα παπὰ-Δόϊτσον καὶ τὸν Νατσάλνικ Γεωργίεφ πρὸς καταγραφὴν τῶν περιεχομένων αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ΚΔ'. συνεδρίασιν τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1915 ὁ Φιλάρετος ἀνέγνωσε τὰς πρὸς τὸν βασιλέα Φερδινάνδον καὶ τὸν Πρωθυπουργὸν Ροδοσλαύ

ωφ ἀποσταλέντα παρ' αὐτοῦ συγχαρητήρια τηλεγραφήματα καὶ ἐπληροφόρησε τοὺς συνεδριάζοντας ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐτηλεγράφησεν αὐτῷ εὐχαριστῶν εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικήν. Ἐν συνεχείᾳ ἐξέθηκε τὰς πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἐπάρχου Ρόζενταλ ἐπιδαψιλευθείσας φιλοφρονήσεις καὶ περιποιήσεις κατὰ τὴν εἰς Ὄντριν μετάβασίν του, καὶ ὅτι εἰς γενομένην μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως σύσκεψιν περὶ τῶν σχολειακῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐπληροφορήθη ὅτι 17 χωρία τῆς Μητροπολιτικῆς περιφερείας Ἀδριανουπόλεως παρέμειναν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Κυβέρνησιν καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐποπτεία ἀνετέθη παρὰ τοῦ Ἀδριανουπόλεως εἰς τὸν Φιλάρετον.

Ἀλλ' αἱ ἡμέραι τοῦ μέλιτος παρῆλθον ταχέως. Ἤδη οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν νὰ φανερώνουν τὸν ἀληθῆ αὐτῶν χαρακτῆρα, θέτοντες εἰς ἐφαρμογὴν τὰ ἀπὸ μακροῦ ἐκπονηθέντα σχέδιά των πρὸς ἐκβουλγαρισμὸν τῆς περιφερείας ταύτης[1]. Τὰ πρῶτα ἐπεισόδια ἦσαν βεβαίως σχετικῶς ἀσήμαντα, ἀλλ' ἐν τοσούτῳ χαρακτηριστικὰ τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν. Τὸ πρῶτον τούτων ἦτο ἡ δρᾶσις ἑνὸς Ἀντωνίου Ρούμογλου, προπαγανδίζοντος ὑπὲρ τῆς Βουλγαρο—Οὐνιτικῆς ἐκκλησίας, ἀναγκάσαντος δὲ τὸν Φιλάρετον ν' ἀπευθύνῃ τὴν κατωτέρω ἐπιστολήν.

Démotika der 9 9)β. 1915

« Excellence

Nochmals Ein ich gezwungen meinen besten Dank Ihren Excellence auszusprechen wegen der Anstellung der Christen aus Hafsa, Haskioï, Saraplar, Karakassim, Abalar und Azatli, in verschiedene Dörfern Ihren Diocöse, die unter Ihren Protection glücklich leben werden und Zweifel nicht auss Sie auch für Sie sorgen werden, die selbst dass tögliche Brode enthehren. In dieser Gelegenheit werden Sie mir erlauben zu lenachrichtigen, dass die Ruhe dieser Christen und besonderes der aus Karakassim ein gewieser *Antonius Roumoglou* aus Karakassim auch, stören will, der seit vielen Jahren für sein Interesse mit seiner Familie *Katholischer Unit* geworden ist und will jetzt seine Propaganda unter den unglücklich. Ich will glauben dass Ihre Excellence diesem Manne nicht erlauben werde seinen boshaften Zwek auszuführen. Indem ich die Erwähnung meiner früheren Bitten und besonderes des Erlaubnisses für Herrn Athénodoros thue grüsse ich Ihre Excellence herzlich und wünsche Ihnem alles gute.

† Der Métropolit von Démotica
Philaretos »

1. *Ν. Μοσχοπούλου*, Ἡ Ἑλληνικὴ Θράκη, Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. ΙΔ', σ. 119—120.

Ἰδοὺ καὶ ἡ μετάφρασις :

Διδυμότειχον 9 9)βρ. 1915

« Ἐξοχώτατε Ρόζενταλ

Καὶ πάλιν εὐχαριστῶ τῇ Ὑμ. Ἐξοχότητι διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν χριστιανῶν τῶν χωρίων Χάφσα, Χάσκιοϊ, Σαραπλάρ, Καράκασιμ, Ἀζατλί, Ἀβαλάρ, εἰς διάφορα μέρη τῆς Ὑμ. Νομαρχίας, οἵτινες ὑπὸ τὴν προστασίαν Ὑμῶν θέλουσιν ἀπολαύσει ἡσυχίας καὶ θὰ δύνανται νὰ ἐξοικονομήσωσι τὸν ἄρτον αὐτῶν. Ἐν τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναγγέλλω Ὑμῖν ὅτι τὴν ἡσυχίαν τῶν χριστιανῶν τούτων καὶ δὴ τοῦ Καράκασιμ διαταράσσει τις *Ἀντώνιος Ρυμογλου*, ὅστις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν χάριν ἰδιοτελείας μετὰ τῆς οἰκογενείας του προσῆλθεν εἰς τοὺς *Βουλγαρο-Οβνίτας*, ἐξαπλοῖ δὲ μεταξὺ τῶν χωρικῶν τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ *προπαγάνδαν*. Θέλω νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ Ἐξοχότης σας δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πονηροῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Ὑπομιμνήσκω συγχρόνως τὰ περὶ τοῦ δυστυχοῦς κ. Ἀθηνοδώρου ὅπως τῷ δοθῇ ἄδεια μεταβάσεως εἰς Θεσσαλονίκην.

Διατελῶ εὐχέτης Ὑμῶν

† Ὁ Διδ. ***Φιλάρετος*** »

Τὸ δεύτερον ἐπεισόδιον ἦτο ἡ ἐνέργεια τοῦ Βουλγάρου Ἐπάρχου Σουφλίου, ὅστις μεταβὰς εἰς Κιουπλὶ ἔκλεισε τὸ Ἑλλην. Σχολεῖον καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους, ὅτι θ' ἀποστείλῃ διδάσκαλον τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης. Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Μητροπολίτης Φιλάρετος ἀπηύθυνε τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτὸν Ρόζενταλ.

Démotika den 8 Dec. 1915

Excellence

Hier mit bitte ich Ihre Excellence eine Wes . . . zu geben dem Lehrer *Basilius Athanasiou*, der im Dorfe *Fikili* hingestellt ist.

In dieser Gelegenheit erlauben Sie mir mein Leid auszusprechen, gegen den Natzalnik von Soufli. In der Besetzung des Dorfes *Kioupli* war schon geöffnet die griechische Kinderschufle mit 2 Lehrern. jetzt aber wie ich erfahren habe, der Natzalnik von Soufli hat die Schule geschlossen und sagte den Christen, dass er Boulgarische Lehrert schicken werde aus Gioumoultzina. Indem diese That des Natzalniks entgegengesecht is zu den Uersprechungen Ihrer Excellence von der kirchliche und schulerische Freiheit der Griechen, bitte ich Sie dass rechtliche zu wirken.

Καὶ ἡ μετάφρασις :

Διδυμότειχον 8 Δεκεμ. 1915

Ἐξοχώτατε

Διὰ τῆς παρούσης παρακαλῶ Ὑμᾶς ὅπως ἐνδώσητε διὰ τὸν διδάσκαλον *Βασίλειον Ἀθανασίου* Βεσικῆν (;) ἐγκατασταθέντα εἰς τὸ χωρίον Φικιλί.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐκφράζω τὴν λύπην μου ἐναντίον τοῦ Νατζάλνικ Σουφλίου, ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέλαβον τὸ Κιουπλί, ἐνταῦθα ἐλειτούργει σχολὴ Ἑλληνικὴ μετὰ δύο διδασκάλων. Ἀλλ' ὁ Νατζάλνικ Σουφλίου μεταβὰς ἐκεῖ ἔκλεισε τὸ Σχολεῖον καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι θὰ στείλῃ διδάσκαλον τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης. Ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Νατζάλνικ εἶναι ἐναντία εἰς ἐπισήμους ὑποσχέσεις τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, παρακαλῶ ἵνα ἐνεργήσητε συνφδὰ τῷ δικαίῳ.

Διατελῶ εὐχόμενος
† ὁ *Δ. Φιλάρετος*

Ἀκολουθεῖ ἕτερον ἐπεισόδιον, καθ' ὃ ἐξαρχικὸς τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Ὀρτακίου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξεδίωξε τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους τῶν χωρίων Τσαούς, Κομαρλὶ καὶ Σαρίχαδίρ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰδοποίησε τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων τούτων, ὅτι μέχρι τῆς 2ας Ἰανουαρίου πρέπει νὰ γίνουν Βούλγαροι, ἄλλως θὰ καταδιωχθοῦν. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Φιλάρετον ν' ἀπευθύνῃ τὴν κατωτέρω ἐπιστολήν :

Excellence

Ihren geehrten Brief von 9 December 1915 über die *Schule von Kioupli*. habe ich erhalten und meine Pflicht erfüllen, habe ich S. Excellence dem Gouverneur von Gioumoulzina geschrieben. Doch mit herzlichen Leide habe ich erfahren, dass der Uicaire des Métropolit von Ortakeuy nachdem er die Griechische, Lehrer der Dörfen von Tzaus, Koumarli und Sari Hadir vertrieben hat, hat er auch den Christen der selben Dörfern gemeldet dass bis Sonnabend dem 2 nächstens Januars müssen sie bulgarisch werden, sonst werden sie verfolgt. Indem diese Dörfer der peripherie von Ortakeuy dem Dépatement Ihres Excelence gehören, bitte ich Sie herzlich die entsprechende Anordnung zu geben um die Griehen dothin frei ihre kirchliche und schulerische Sachen zu handeln. Indem ich mich auf die Rechtlichkeit Ihrer Excellence stüsse.

Démotika den 28 Decemb. 1915

Ἦτοι :

Διδυμότειχον 28 Δεκεμ. 1915

Ἐξοχώτατε

Συνφδὰ τῇ ἐπιστολῇ Ὑμῶν ἀπὸ 9 Δεκεμβρ. σχετικῶς πρὸς τὸ σχολεῖον τοῦ Κιουπλίου, ἔγραψα τῷ διοικητῇ Γκιουμουλτζίνης, ἐκπληρῶν τὸ καθῆκόν μου. Ἀλλὰ μετ' ἐγκαρδίου λύπης ἔμαθον ὅτι ὁ τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Ὀρτάκιοϊ, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεδίωξε τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους τῶν χωρίων, Τζαούς, Κομαρλὶ καὶ Σαρίχαδίρ, ἀνήγγειλεν εἰς εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν ρηθέντων χωρίων, ὅτι μέχρι τῆς 2 προσεχοῦς Ἰα-

νουαρίου δέον νὰ γίνωσι Βούλγαροι, ἄλλως θὰ καταδιωχθῶσι. Ἐπειδὴ τὰ χωρία ταῦτα ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ὑμ. Ἐξοχότητος, παρακαλῶ αὐτὴν ἐγκαρδίως ἵνα διατάξῃ ὅπως οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἐκπληρῶσιν ἐλευθέρως τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ σχολειακὰ αὐτῶν καθήκοντα.

Στηριζόμενος εἰς τὴν δικαιοσύνην Ὑμῶν διατελῶ

† ὁ Δ. *Φιλάρετος*

Ἀλλὰ τὰ ἔκνομα γεγονότα πολλαπλασιάζονται τόσον εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὅσον καὶ εἰς τὴν πόλιν Διδυμοτείχου, προκαλέσαντα ἑτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Φιλαρέτου, ἔχουσαν οὕτω :

E x c e l l e n z

Ich erlaube mir einige klagen über verschiedenen Personen und Fragen Ihrem Excellenz vorzustellen 1) Uor 3 Wochen der Priester des griechischen Dorfes Demirdess ist gestorben. Nach meiner Anordnung ist dort der Papa Vlassios gegangen um die Messe zu halten. Aber der im Dorfe befindliche kanzelar hat er ihm nicht erlaubt, und anstat der Papa Vlassios dreimal hat dort die Messe gehalten der einer vondem zwei Bulgarischen Priestern in Odrin. 2) Der in Sariyiar griechich Priester Papa Demetrius hatte keine kirchliche Erlaubnis von mir bekomen um die Ehe des Sohnes des Harissi Johannes zu weihen mit einem Mädchen, weit sie verwandte sind. doch der Harissi Johannes ging zum Vikair des Moustafa-Pascha, der den Papa-Dimitri befohlen hat um die unerlaubte Ehe zu weichen. Auch von demselben Dorfe ein gewieser Constantin Nalbandi will seine Tochter von ihrer Manne scheiden, und demselben Vicair angewendet hat sich 3) In Démotika wie auch in Bosnahor, Demirdess und anderen Dörfern will man Bulgarische Schulen anstellen doch aber von unserem armen Gemeindes die Schulbänke nimt man, so dass unsere Schüler sich auf den Boden setzen müssen. Weil alle diese Ereignisse nicht nur meine Metropolitrechte angreifen, sondern auch gegen dass kanonische Recht stehen und zwischen den Bevölkerung verschiedene Zwistig karten verursachen, bitte ich Ihre Rechtligheit Excellenz die erforderliche Anordnungen zu geben.

Ihc grüsse Ihre Excellenz herzliche und wünsche Ihnen alles gut.

Demotika den 27 januar 1916

Καὶ ἑλληνιστί : «Διδυμότειχον 27 Ἰανουαρ. 1916

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε,

Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ὑποβάλω διάφορα παράπονα κατὰ προσώπων καὶ πραγμάτων. Ἀποθανόντος πρὸ 3 ἑβδομάδων τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου Δεμιρδές, ἐγκατέστησα ἐνταῦθα τὸν Πα'' Βλάσιον, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ἐπιτρέ-

πει ὁ ἐκεῖ γραμματεὺς ἵνα λειτουργήσῃ ἀντ' αὐτοῦ δὲ λειτουργεῖ ὁ ἕτερος τῶν ἱερέων τοῦ Ὄδριν. 2) Ὁ ἐν Σαριγιὰρ ἕλλην ἱερεὺς πα''Δημήτριος δὲν ἔλσβε παρ' ἡμῶν ἄδειαν νὰ στέψῃ τὸν υἱὸν τοῦ Χαρίση Ἰωάννου μετά τινος κόρης, ἐπειδὴ εἶναι συγγενεῖς. Καὶ ὅμως ὁ Χαρίσης μεταβὰς εἰς τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Μουσταφᾶ-Πασᾶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ διαταγὴν πρὸς τὸν πα''Δημήτριον, ἵνα τελέσῃ τὸ παράνομον συνοικέσιον. Ἐπίσης ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου Κωνσταντῖνος Ναλμπάντης θέλων νὰ διαζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἀπετάνθη πρὸς τὸν αὐτὸν τοποτηρητήν. 3) Ἐν Διδυμοτείχῳ, Βοσνοχωρίῳ, Δεμιρδὲς κτλ. θέλουσι νὰ συστήσωσι βουλγαρικὰ σχολεῖα, λαμβάνουσι δὲ παρανόμως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων σχολείων τὰ θρανία, οὕτως ὥστε οἱ μαθηταί μας κάθηνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐπειδὴ τὰ γεγονότα ταῦτα οὐ μόνον προσβάλλουσι τὰ μητροπολιτικά μου δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἐναντία τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων προκαλοῦσιν ἔριδας, παρακαλῶ τὴν δικαιόφρονα Ὑμῶν Ἐξοχότητα ὅπως δώσῃ τὰς ἀπαιτουμένας διαταγάς.

Διατελῶ

† ὁ Δ. ***Φιλάρετος***

Μετὰ δύο μόλις ἡμέρας ὁ Μητροπολίτης ἀναγκάζεται νὰ καταγγείλῃ δι' ἐπιστολῆς του καὶ ἄλλας αὐθαιρεσίας τῶν Βουλγάρων γενομένας εἰς τὰ χωρία Βουλγάρκιοϊ καὶ Ζαλιφάκι :

Démotika dem 29 Ian. 1916

Excellenz

Nochmals bitte ich gewöhnliche (;) einige klagen Ihrer Excellenz zu machen. 1) In Demotika vor inigen Tagen ist ein Schulinspector gekommen, den ich noch nicht gekannt habe. Er ist in *Bulgarkeuy* gegangen und hat unserem Priester *Papa-Christo* gesagt, dass die griechische Schüler zu einem anderen Hause fortgeschafft werden sollen, weil indem griechische Scule ein bulgarisch Lehrer komen wird. 2) In *Salifaki*, wo die grenzen von der Türkei sind, es giebt einige Soldaten, die von jedem Christen, der aus Türkei flicht, Geld vorlangen, um die Erlaubniss ihm zu geben in Unseren Lande angestellt zu werden. Vor 20 Tagen ist ein Priester *Papa-Panagioti* mit seiner Familie und noch anderes aus *Malgara* gekommen, und weil den Soldaten kein Geld zu geben hatte ist fortgezagt, so gar hat er seine Sachen verloren. Auf Ihre Rechtligheit gestützt, grüsse ich Ihre Excellenz und wünsche alles Gut.

Ἤτοι : Διδυμότειχον 29 Ἰαν. 1914

Ἐξοχώτατε

Καὶ ἄλλα παράπονα ἔχω νὰ διαβιβάσω τῇ Ὑμ. Ἐξοχότητι. 1) Πρότινων ἡμερῶν ἦλθεν εἰς Διδυμότειχον ἐπιθεωρητής τις τῶν Σχολείων,

τὸν ὁποῖον δὲν ἐγνώρισα ἔτι. Οὗτος μεταβὰς εἰς τὸ πλησίον Βουλγάρκιοϊ, διέταξε τὸν ἱερέα τοῦ χωρίου Πα"Χρῆστον ὅπως ἐκκενώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Σχολήν, ἵνα ἐν αὐτῇ συστήσῃ Βουλγαρικὸν σχολεῖον, μεταφέρῃ δὲ τοὺς Ἕλληνας μαθητὰς εἰς ἕτερον οἶκον. 2) Ἐν Ζαλιφάκι, ὅπου εἰσὶ τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας, ὑπάρχουσι βούλγαροι φρουροὶ στρατιῶται, οἵτινες παρὰ παντὸς Ἕλληνος, θέλοντος νὰ διέλθῃ καὶ ἐγκατασταθῇ ἐν Βουλγαρίᾳ, ζητοῦσι χρήματα. Πρὸ 20 ἡμερῶν τὸν ἱερέα Πα"Παναγιώτην ἐρχόμενον μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐκ Μαλγάρων καθὼς καὶ ἄλλους ἠμπόδισαν νὰ διέλθωσι τὰ σύνορα, μὴ λαβόντες χρήματα· τοῦ ἱερέως μάλιστα ἐσχίσθησαν τὰ φορέματα. Στηριζόμενος εἰς τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν ἐπεύχομαι.

† ὁ Δ. *Φιλάρετος*.

Ἀλλ' αἱ παράνομοι καὶ αὐθαίρετοι αὗται πράξεις ἀτόμων τινῶν ἦσαν ἁπλοῦν προοίμιον τῶν ἐνεργειῶν, εἰς ἃς μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σατανικῶν σχεδίων ἐτρόκειτο νὰ προβοῦν αἱ βουλγαρικαὶ ἀρχαί. Κύριος στόχος των εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Παιδεία [1]. Ἐὰν τὰ δύο ταῦτα ἐθνικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ προπύργια καταρρεύσουν, εὔκολος κατόπιν θὰ εἶναι ἡ ἅλωσις καὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν τόπων. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ὑπὸ διαφόρων μισθάρνων ὀργάνων των γενόμεναι σποραδικῶς κρούσεις οὐδὲν ἔσχον ἀποτέλεσμα, παραμερίζοντες πλέον τὰ προσχήματα ἀναλαμβάνουν οἱ ἴδιοι ἐκπρόσωποι τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως τὸ ἔργον τοῦτο. Εἰς τὴν ὑπὸ στοιχ. ΚΗ' συνεδρίασιν τῆς 5ης Φεβρουαρίου 1916 (σ. 47) τῆς Δημογεροντίας Διδυμοτείχου ἀνακοινοῦνται τὰ ἑξῆς καταπληκτικά. Κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ χρονολ. 5 Φεβρουαρίου 1916 διαταγῆς τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Σχολείων Ὄδριν, διατάσσεται ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης Διδυμοτείχου «νὰ διορίσῃ διδάσκαλον τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης, ἵνα διδάξῃ βουλγαρικὴν γλῶσσαν, Ἱστορίαν καὶ Γεωγραφίαν», φυσικὰ βουλγαριστί. Ὁ διδάσκαλος δ' οὗτος ἔπρεπε νὰ εἶναι Βούλγαρος, ἐφωδιασμένος μὲ πιστοποιητικὸν διδασκαλίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. 2) Ὑπεχρεοῦτο ὡσαύτως ἡ Κοινότης ν' ἀποστείλῃ πρὸς τὸν αὐτὸν Ἐπιθεωρητὴν κατάλογον τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ μὲ τὸν βαθμὸν τῆς παιδεύσεως αὐτοῦ, τῶν ἐτῶν διδασκαλίας ἑκάστου ἐν Διδυμοτείχῳ ἢ ἀλλαχοῦ, τοῦ τόπου γεννήσεως καὶ ὑπηκοότητος ἑκάστου, ἀντίτυπον ἑκάστου διδασκομένου βιβλίου μετὰ 10 λεβίων ὡς δικαίωμα ἐλέγχου δι' ἓν ἕκαστον, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ δήλωσιν ἐντὸς μηνὸς ποῖον πρόσωπον διωρίσθη ὡς διδάσκαλος τῆς Βουλγαρικῆς μετὰ τῶν ἐγγράφων τῆς σπουδῆς καὶ τῶν ἐτῶν διδασκαλίας του.

Τὰ μέτρα τοῦ ἐκβουλγαρισμοῦ ἤρχισαν πλέον διὰ τῆς βίας ἐπιβαλλό-

1. *Πολ. Παπαχριστοδούλου*, Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης, Ἀρχ. Θρ. Θησ., τόμ. ΙΣΤ' σ. 67—69.

μενα, ὡς πληροφορούμεθα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μητροπολίτου διὰ τὰ ἐν Βοσνοχωρίῳ καὶ Ἀλεποχωρίῳ ἐπεισόδια, καθ' ἃ ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα βουλγαρικῷ τῷ τρόπῳ εἰσήγετο εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ τὰς Ὀρθοδόξους ἐκκλησίας.

Demotika den 28 Feb. 1916

Excellenz

Ich bitte um Uerzeihung wenn ich Ihnen an die Briefen von 27 und 29 Januar erinnere und wieder belästige Sie durch folgendes. 1) Uon *Bosnahor* hat man mir benachrichtigt, dass der dortige sekretair des Dorfes den griechischen Lehrer Stefanus vor zwei Wochen geschlagen hat, weil er einem griechischen Schuler befeblen hat die Apostolische Perikope der heiligen Messe griechisch zu lesen, und selbst hat sie bulgarisch gelesen. Derselbe sekretair hat auch von dem griechischen Priester verlangt um im nöchsten Sonntag den Evangelium bulgarisch zulesen. 2) Nach Alpohor (Telkikeuy) jetzt in Ortakeuy angehörend, der dortige Uicair hat einen bulharischen Priester geschickt um die Messe zu halten. Das Dorf ist ganz griechisch und bis jetzt schickte ich einem Priester vom nächstdem Dorfe Tokmakeuy um die Bedarfmesse der Christem zu sorgen. Ich habe noch andere Klagen zu machen, aber ich warte die Gelegenheits Ihrer Excellenz persönnlich zu sprechen. Ihc wünsche Ihnen alles gut. In dem Momente als ich meinen Brief schicke habe ich erfahren dass in Sarihadir die Lehrerin Wenetia Zissi, die, welche in 11 Januar mir geschrieben hat, dass sie ohne Belästigung arbeitet, der Sekretair des Dorfes vertreiben will.

derselbe

Καὶ περιληπτικῶς εἰς τὴν Ἑλληνικήν: «Διδυμότειχον 28 Φεβρ. 1916

Ἐξοχώτατε

Ὑπομιμνήσκων τὰ πρὸς ὑμᾶς γράμματά μου ἀπὸ 27 καὶ 29 Ἰαν. παρενοχλῶ Ὑμᾶς καὶ διὰ τῶν ἀκολούθων. 1) Πληροφοροῦμαι ἐκ Βοσνοχωρίου ὅτι ὁ ἐκεῖ γραμματεὺς ἔδειρε τὸν διδάσκαλον *Στεφάνου*, διότι ἐπέτρεψεν εἴς τινα μαθητὴν νὰ ἀναγνώσῃ μίαν περικοπὴν τοῦ Ἀποστόλου ἑλληνιστί, ἀνέγνωσε δ' αὐτὸς τὸν ἀπόστολον Βουλγαριστὶ καὶ διέταξε τὸν ἱερέα τοῦ χωρίου ἵνα ἐν τῇ ἑπομένῃ Κυριακῇ ἀναγνῷ τὸ Εὐαγγέλιον βουλγαριστί. 2) Ἐν Ἀλεποχωρίῳ, ὅλως ἑλλ. χωρίῳ ἀνήκοντι εἰς τὴν περιφέρειαν Ὀρτάκιοϊ, ὁ τοποτηρητὴς τούτου ἀπέστειλε βούλγαρον ἱερέα ἵνα τελῇ τὰς ἱεροπραξίας βουλγαριστί. Ἔχω καὶ ἄλλα παράπονα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκθέσω Ὑμῖν διατελῶ † ὁ Δ. ***Φιλάρετος***».

Καὶ τὰ ἐπεισόδια ἐξακολουθοῦν, ὡς καὶ αἱ καταγγελίαι αὐτῶν ἐν ἐπιστολαῖς. Μετὰ τὰ προηγούμενα, προστίθενται καὶ τὰ διαδραματισθέντα εἰς

Οὐμοὺρ βέη, ὁπόθεν ἐξεδιώχθη ὁ ἱεροψάλτης, καὶ εἰς τὸ Σεϊμέν, ἔνθα οἱ ἐκεῖ ἐγκατασταθέντες Γκαγκαοῦζαι ἐπιέζοντο νὰ γίνουν βούλγαροι, ν' ἀποκηρύξουν τὸν Ὀρθόδοξον Μητροπολίτην καὶ νὰ προσέλθουν εἰς τὴν βουλγαρικὴν Ἐξαρχίαν. Ἰδοὺ καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιστολή:

Démotika den 14 Marz 1916

Excellenz

Im Dorfe Oumourbey bei Ourli die aus Abalar und anderen Dörfern ausgewunderten und eingesiedelten Christen hatten keinen sänger für ihre Messe, dershalb habe ich einen gewissen *Chrysostomos* dorthin geschickt. aber der Bahnhofsvorsteher von *Ourli*, hat ihn weg geworten, indem er auch den griechischen Priester gedroht nicht einen griechicshe Sänger zu nehmen, sonst wird er ihn auch verstossen und einen bulgarischen Priester dahin senden In *Seymen* bei Ortakeuy sind mehrere griechische Familien, die Sogenanten *Gagaousen*, aus *Saraplar* versetzt. Im 20 Februar war bei ihnen der Uicaire der Métropol von Ortakeuy gewesen und sagte ihnen dass sie Bulgaren werden müssen, mich den Métropolit von Démotika nicht mehr aner kennen und sich der Bulgarischen Exarchie anschiessen. und warum das ? weil sie dem in Adrinopl Bulgarisch Konsul und dem Métropolit von Scopia Nikephorus eine Bitte Schrift gegeben haben, in der sie diese Uersprechung geben, nämlich nach ihrer Rettung von den Türken, ganz bulgarisch zu werden. Nun also, sagte der Vicair nachdem von den Türken erretet sind, müssen ihre Uersprechung halten. Was aber den Priester *Papajiani* anbetrifft, der kann auch bei ihnen die Prieschtisch Pílichten halten und wird auch einen monatlich Lohn von 80 Lewa nehmen, er soll aber sich der Exarchie anschliessen, sonst wird er verstossen werden· derselbe Vicaire hat sich zu junanden gerähmt, dass er bis jetzt 2 bulgarische Priester geschickt hat nach Demirdess und Telkikeuy nach und nach aber wird er die ganze Exarchie von Démotika bulgarisch machen. Excellenz nachdan die geehrte bulgarische Regierung wie auch ihre Excellenz so oft uud notorischbekannt gemacht haben,dass dieGriechen das neuen Bulgariens kirchliche und schulerische Freiheit geniessen werden, ich erstaune wie solche Personen, ein mal ein Vicair, anderes mal ein Bahnhofsvorste herer und öfter ein Dorfes · sekretaire wagen können gegen diese Anordnungen zu handeln. Es thut mir Leid dass ich Sie durch solche Sachen belästige. Vielleicht wird man von mir meinen dass ich Chauvintich und phanatisch handelte aber ich bin überzeugt dass Sie von mir keine solche Idee haben und dass ich nur Gerechtigkeit von Ihrer vechtsinigen Excellenz erwarte, weiter nichts . . .

Καὶ ἑλληνιστί : Διδυμότειχον 14 Μαρτ. 1916

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε

Ἐν τῷ χωρίῳ Οὐμουρβέη πλησίον τοῦ Οὐρλί, ἐγκατέστησαν πολλοὺς πρόσφυγας ἐξ Ἀβαλὰρ καὶ ἄλλων χωρίων. διὰ τὰς ἐκκλησιαστ. ἀνάγκας τῶν ὁποίων ἀπέστειλα τὸν ἱεροψάλτην *Χρυσόστομον*· ἀλλ' ὁ σταθμάρχης τοῦ Οὐρλὶ ἀπεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἠπείλησε τὸν Ἕλληνα ἱερέα νὰ μὴ δεχθῇ Ἕλληνα ψάλτην, ἄλλως θὰ ἀποδιώξῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ θὰ ἀποστείλῃ Βούλγαρον ἱερέα. Ἐν τῷ χωρίῳ *Σεϊμὲν* παρὰ τῷ Ὀρτάκιοϊ ἐγκατέστησαν ἐκ Σαραπλὰρ πολλαὶ Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, λεγόμεναι Γκαγκαοῦζαι [1]. Τῇ 20 Φεβρ. ὁ τοποιηρητὴς τοῦ Μητρ. Ὀρτάκιοϊ μετέβη παρ' αὐτοῖς καὶ τοῖς εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ γίνωσι Βούλγαροι, ὅτι πρέπει νὰ μὴ ἀναγνωρίζωσιν ἐμὲ ὡς Μητροπολίτην των καὶ ὅτι πρέπει νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Ἐξαρχίαν [2]. Καὶ διὰ τί ταῦτα ; διότι οὗτοι οἱ Γκαγκαοῦζαι ἐν Ἀδριανουπόλει ἔδωκαν ἀναφορὰν εἰς τὸν Βούλγαρον πρόξενον καὶ τὸν Μητροπ. Σκοπίων Νικηφόρον, ἐν ᾗ ὑπέσχοντο ὅτι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῶν Τούρκων, θὰ γίνωσι Βούλγαροι. Τώρα δέ, προσέθηκεν ὁ τοποτηρητής, ἀφοῦ ἠλευθερώθητε ἀπὸ τῶν Τούρκων, πρέπει νὰ τηρήσητε τὴν ὑπόσχεσίν σας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν ἱερέα αὐτῶν *Πα'''Ἰωάννην*, οὗτος δύναται νὰ μένῃ παρ' αὐτοῖς ἱερουργῶν, θὰ λαμβάνῃ μάλιστα μηνιαίως καὶ 80 λέβα, δέον ὅμως νὰ προσέλθῃ τῇ Ἐξαρχίᾳ, ἄλλως θὰ ἀποδιωχθοῦν. Ἐξοχώτατε, ἀφοῦ ἡ Σ. Βουλγαρικὴ κυβέρνησις, ὡς καὶ ἡ Ὑμ. Ἐξοχότης τοσοῦτον συνεχῶς καὶ ἐπισήμως διεκήρυξεν, ὅτι εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Νέας Βουλγαρίας ἐπιτρέπεται νὰ ἀπολαύσωσι Ἐκκλησιαστικῆς καὶ σχολειακῆς ἐλευθερίας,

---

1. *Joakhim Schultze*, Neugriechenland. Οἱ Οὔζοι (og-uz) κατάγονται ἐκ τῆς ἐν Καυκάσῳ Ἀλανίας (Daghestan), εἶναι τουρκικὴ φυλή, συγγενὴς τῶν Ἀλανῶν (Ὀγλάν), οἵτινες κατῴκουν βορειότερον τῶν Οὔζων παρὰ τὴν Κασπίαν Θάλασσαν. Οἱ συγγενεῖς τῶν Οὔζων Ἀλανοί, κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων ἐπέπεσαν ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ κατέλυβον τὴν σημερινὴν Καταλανίαν, ἔνθα ἐξισπανίσθησαν. Οἱ Οὔζοι, ἔτι εἰδωλολάτραι ἐκ Καυκάσου ἐλθόντες κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ἵδρυσαν κράτος ἐν Αἰμονίᾳ, καταλυβόντες τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας. Ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ προσεκολλήθησαν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐκκλησιαζόμενοι εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Καταλυθέντος τοῦ κράτους αὐτῶν καὶ τῆς πρωτευούσης των Καβάνας ἢ Καρβωνᾶς καλουμένης ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, διετήρησαν τὴν ὀρθοδοξίαν διὰ συμβάσεως πρὸς τοὺς κατακτητάς. Αἱ παραδόσεις τῶν Οὔζων μνημονεύουν τὸν Μιχὰλ μπέη, σύγχρονον τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, καὶ τὸν ἐξισλαμισθέντα Τσιολμπάν, ἑλληνιστὶ δὲ Αὐγερινόν, ὅστις ἐναυάρχησε τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὅσοι ἐκ τῶν Οὔζων ἐξεσλαβίσθησαν, καλοῦνται Βουλγὰρ-Γάγα Οὔζ, ἐνῶ οἱ παραμείναντες εἰς τὰ πάτρια καὶ ὁμιλοῦντες τὴν ἀμιγῆ τουρκικήν, ἄνευ ἀρσβισμῶν, καλοῦνται Χαλὶζ-Γάγα Οὔζ. (Ἀθαν. Ἀθανασιάδου, Ἐπισκόπησις Βουλγαρικῆς γλώσσης καὶ φιλογίας, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 23).

2. Τὰ αὐτὰ ἔπραξαν καὶ διὰ τοὺς Πομάκους. Βλ. *Πολ. Παπαχριστοδούλου*, Οἱ Πομάκοι καὶ ὁ δίκαιος ἀγώνας των. *Στ. Κυριακίδου*, Ἡ δυτικὴ Θράκη.

ἐκπλήττομαι, πῶς τοιαῦτα πρόσωπα, ἄλλοτε εἰς τοποτηρητής, ἄλλοτε σταθμάρχης τις καὶ ἄλλοτε γραμματεὺς χωρίου δύνανται νὰ τολμῶσι νὰ ἐνεργῶσι κατὰ τῶν διατάξεων τούτων. Λυποῦμαι πολὺ διότι σᾶς παρενοχλῶ· πιθανὸν νὰ μὲ ἐκλάβητε ὡς Σωβινιστὴν καὶ φανατικόν, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν ἔχετε τοιαύτην περὶ ἐμοῦ ἰδέαν καὶ ὅτι ἐγὼ *δικαιοσύνην* μόνον ἐκζητῶ παρὰ τῆς δικαιόφρονος Ἐξοχότητός σας καὶ οὐδὲν πλέον.

Διατελῶ εὐχόμενος
† Ὁ Διδυμ. ***Φιλάρετος*** »

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι συμφώνως πρὸς στατιστικὴν τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ οἰκογένειαι τῶν Γκαγκαούζων, αἱ ἐγκατασταθεῖσαι παρὰ τοῦ Οὐρλί, ἀνήρχοντο εἰς ὀγδοήκοντα (80).

Αἱ αὐθαιρεσίαι ἐξηκολούθησαν, παρὰ τὰς ἀπεγνωσμένας ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου. Νέα ἀνάμιξις τοῦ Ἐξαρχικοῦ τοποτηρητοῦ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα προεκάλεσε καὶ νέαν διαμαρτυρίαν τοῦ Φιλαρέτου.

Démotika den 29 Marz 1916

Excellenz

Wieder bin ich gezwungen Ihre Excellenz zu belästigen. Der in Ortakeuy bulgarische Uicaire hat sich wieder eingewuscht in den griechischen Dörfen *Sari-hadir* und *Koumarli* und sogar in diesen heiligen Tagen. Ueil einige Christen aus diesen Dörfen ihm schrifflich versprochen dass sie Bulgaren werden, der Uicaire hat dorthin einem bulgarisch Priester *PapaNicolas* geschickt, der am 25 Marz die Messe in Koumarli gehalten hat, und gestern den 28 in Sari·hadir, die dortige griechische Priester der *Archimandrit Chrysanthos* und *PapaPashalis* sind von dem Uicaire vertrieben worden. Ich ersuche ihre Gerechtigkeit, und bitte Ihre Excellenz mir in meinen Briefen zu antworten. Ich grüsse sie herzlich und wünsche alles gut.

Καὶ ἐν μεταφράσει :

Διδυμότειχον 29 Μαρτ. 1916

Ἐξοχώτατε

Καὶ πάλιν ἀναγκάζομαι νὰ ἐπιβαρύνω τὴν Ὑμ. Ἐξοχότητα, Ὁ βούλγαρος Τοποτηρητὴς Ὀρτάκιοϊ ἀναμιγνύεται καὶ πάλιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία Σαρὶ Χαδὶρ καὶ Κουμαρλί, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἁγίας ταύτας ἡμέρας. Ἐπειδὴ τινὲς τῶν χριστιανῶν τῶν χωρίων τούτων ὑπεσχέθησαν αὐτῷ ὅτι θὰ γίνωσι Βούλγαροι, ὁ τοποτηρητὴς ἀπέστειλεν ἐκεῖ βούλγαρον ἱερέα Πα" Νικόλαον, ὅστις ἐλειτούργησεν ἐν Κουμαρλὶ τῇ 25 Μαρτ. καὶ χθὲς τῇ 28 εἰς Σαρὶ-Χαδίρ. Τοὺς ἐκεῖ δὲ ἕλληνας ἱερεῖς, Ἀρχιμανδρ. Χρύσανθον καὶ

Πα" Πασχάλην ἀπεδίωξεν. Ἐξαιτοῦμαι τὴν δικαιοσύνην Ὑμῶν καὶ παρακαλῶ νὰ ἀπαντήσητε εἰς τὴν ἐπιστολήν μου,

Εὔχομαι Ὑμῖν πᾶν ἀγαθὸν

† ὁ Δ. ***Φιλάρετος***

Ἀλλ' ὁ προγραμματισμένος προσηλυτισμὸς ἐξηκολούθησεν ἄνευ προσχημάτων εἰς τὰ χωρία τῆς περιφερείας Διδ)χου καὶ ὁ Φιλάρετος ἀναγκάζεται ν' ἀπευθύνῃ ἑτέραν ἐπιστολήν.

Démotika den 4)17 Mai 1916

Excellenz

Man hat mir angemeldet, dass im Dorfe *Bess-Tepe* die griechische Gemeinde gezwungen wird sich zum bulgarisch Exarchiat zugefühlt zu werden, und sogar der Priester Gemeinde *Papa-Yani*. Auch habe ich erfahren dass in *Seimen* fortgesetzt wird die Wirkung zum demselben Zwek, wie ich Ihren Excellenz geschrieben habe am 14)27 Marz. Ich verlasse mich auf Ihrer Gerechtigkeit. Ich Grüsse Ihre Excellenz und wünsche Ihnen alles gut.

Καὶ ἑλληνιστί : Διδυμότειχον 4 Μαΐου 1916

Ἐξοχώτατε,

Πληροφοροῦμαι ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ *Βὲς τσινάρ*, οἱ Ἕλληνες ἐξαναγκάζονται νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Ἐξαρχίαν καὶ μάλιστα ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ Πα" Ἰωάννης. Ἐπίσης πληροφοροῦμαι ὅτι ἐν Σεϊμὲν ἡ πρὸς τὸν προσηλυτισμὸν ἐνέργεια ἐξακολουθεῖ, ὡς ἔγραψα Ὑμῖν τῇ 14 Μαρτίου. Ἐπαφίεμαι εἰς τὴν δικαιοσύνην Ὑμῶν. Εὔχομαι Ὑμῖν πᾶν ἀγαθόν.

† ὁ Δ. ***Φιλάρετος***

Τὰ πράγματα ὅμως ἐκτραχύνονται καὶ ὅ,τι ἡ προπαγάνδα καὶ αἱ ὑποσχέσεις δὲν ἐπέτυχον, καλεῖται νὰ τὸ ἐκπληρώσῃ ἡ βία. Οἱ ἱερεῖς ἐκδιώκονται, τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ σκεύη τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν βιαίως ἀποσπῶνται καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ προστατεύσῃ τὸν ὀρθόδοξον πληθυσμὸν ἀπὸ τοῦ νέου διωγμοῦ. Ὁ Μητροπολίτης δὲ περιορίζεται εἰς τὸ μόνον μέσον, ὅπερ διέθετεν, δηλ. τὴν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν, ἥτις βεβαίως οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ.

Excellenz

Mit herzlich Leide benachrichtige Ich Ihnen, dass die Entsetzung der griechischen Priester und das gewaltige Weg nehmen der der griechisch Kirchen-Bücher und Geräten nimt zu. So in *Sarijiar* und *Bektessides* den 27 Mai der bulgarisch pristen *Papa-Christo* mit dem bürgmeister des Dorfes haben die kirchen-Bücher weg genohmen, dasselb auch ist geschehen im Dorfe Tsaouskeui von den bulgarich Priester Jiovan. Demotika den 9)22 Juni 1916

Ἦτοι :

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε,

Μετ' ἐγκαρδίου πόνου ἀναγγέλλω Ὑμῖν ὅτι ἐπιτείνεται ἡ ἀποδίωξις τῶν Ἑλλήνων Ἱερέων καὶ ἡ βιαία ἀφαίρεσις τῶν Ἐκκλ. βιβλίων καὶ ἱερῶν σκευῶν. Οὕτως ἐν *Σαριγιὰρ* καὶ *Βεκτεσίδες* τῇ 27 Μαΐου ὁ βούλγαρος ἱερεὺς Πα''Χρῆστος μετὰ τοῦ δημάρχου τοῦ χωρίου ἥρπασαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν τῷ χωρίῳ *Τσαούσκιοϊ* ὑπὸ τοῦ βουλγάρου Ἱερέως Πα''Γιοβάνη.

Διατελῶ

† Ὁ Δ. ***Φιλάρετος***

Διδυμότειχον 9 Ἰουνίου 1916 »

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνέφερεν ὁ Μητροπολίτης Φιλάρετος εἰς τὴν ὑπὸ στοιχ. Λ' συνεδρίασιν τῆς Δημογεροντίας τῆς 24 Ἰουνίου 1916 (σ. 49), προσθεὶς ὅτι εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως Καράπαγ, Σαρίχαδιρ, Κουμαρλῆ, Σαρίγιαρ, Μπεχτέσιδες, Γιατλίκιοϊ, Μπάρα, ὡς καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ὀρτάκιοϊ Τσαούς, Σεϊμὲν καὶ Ἀλποχώρι, βούλγαροι ἱερεῖς ἥρπασαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Ἔπαυσαν τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς Ὀρθοδόξους Ἕλληνας νὰ ὑπογράψουν τὴν παραδοχὴν τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τὰς βιαιοπραγίας ταύτας ὁ Μητροπολίτης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Νομάρχην Ρόζενταλ τὴν κατωτέρω ἐπιστολήν :

Démotika 20)3 Juli 1916

E x c e l l e n z

Heute bin ich berichtet, dass die Dörfer Tzaous-Kioi, Sari-Hadir, Koumarli, Sari-yar, Bektessi, Gaitli, Bara, Karabag etc. seit einem Monate weder Priester haben, noch die Messe und anderen kirchen ceremonien bei ihnen gehalten werden ausserdem die Kirchen sind vershlossen, die kirchen-Bucher abgenohmen und mit List hat man in einer Declaration die Unterschrift der Christen, dass sie Bulgaren werden wünschen. Indem Ihc Ihnen diese mitteile, grüsse ich Ihre Excellenz herzlich und wünsche alles gut.

Δηλαλή: « Διδυμότειχον 20)3 Ἰουλίου 1916

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε

Σήμερον ἐπληροφορήθην ὅτι τὰ χωρία Τσαοὺς—κιοϊ. Σαρὶ-Χαδίρ, Κουμαρλί, Σαρὶ-γιάρ, Βεκτεσί, Γαϊτλί, Βάρα, Καράμπαγ κτλ. ἀπὸ ἑνὸς μηνὸς στεροῦνται ἱερέων καὶ ἑπομένως λειτουργίας καὶ ἄλλων ἱεροπραξιῶν. Ἐκτὸς τούτων αἱ ἐκκλησίαι ἐκλείσθησαν, τὰ ἐκκλ. βιβλία ἐκλάπησαν καὶ μετὰ δολιότητος ἐλήφθη ἡ ὑπογραφὴ τῶν Χριστιανῶν ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ γείνωσι βούλγαροι.

Διατελῶ † Ὁ Δ ***Φιλάρετος***

Ἀλλὰ καὶ ἐν Διδυμοτείχῳ ἡ κατάστασις δὲν εἶναι καλλιτέρα, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ βουλγάρου Δημάρχου ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο ὁ Μητροπολίτης ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν :

« Ἐξοχώτατε Οὐπραβίτελ κ. Ρόζενταλ

Ἐπειδὴ ἡ ἐνταῦθα δημαρχία κατὰ τὸν περὶ παιδείας νόμον δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν λειτουργίαν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας μου, πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως ὑπὸ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Παιδείας καὶ ἐπειδὴ θὰ παρέλθῃ καιρὸς μέχρι τῆς ἀποστολῆς τῶν διπλωμάτων εἰς Γκιουμουλτζίναν καὶ ἐπιστροφῆς αὐτῶν, παρακαλῶ τὴν Ὑμετ. Ἐξοχότητα ὅπως διατάξῃ νὰ λειτουργῶσι τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, κατατεθῶσι δὲ τὰ διπλώματα καὶ ἐνδεικτικὰ τῶν διδασκάλων εἰς τὴν ἐνταῦθα δημαρχίαν διὰ τὰ περαιτέρω.

Διδυμότειχον 20 Σεπτ. 1916

Διατελῶ

† Ὁ Διδυμ. ***Φιλάρετος***

Διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα τῶν Σχολείων ἠναγκάσθη ὁ αὐτὸς Μητροπολίτης ν' ἀπευθύνῃ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἐξαρχικὸν Μητροπολίτην Θεοδόσιον, ἐπισκεφθέντα, ὡς φαίνεται, καὶ τὸ Διδυμότειχον :

«Τῷ διευθύνοντι τὰς Μητροπόλεις Ξάνθης, Μαρωνείας, Αἴνου, Διδυμοτείχου, Ὀρτάκιοϊ καὶ Ἀδρ)λεως πρώην Σκοπείων Μητροπολίτῃ κ. Θεοδοσίῳ.

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Καίτοι μεγάλως ἐλυπήθην διότι ἡ Ὑμετέρα Φίλη Σεβασμιότης, μὴ δυνηθεῖσα νὰ παραμείνῃ ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπ' ὀλίγον ἔτι χρόνον, ἐστέρησέ με τῆς εὐχαρίστου εὐκαιρίας ἵνα συναντηθῶ μετ' Αὐτῆς, οὐδὲν ἧττον πολὺ ἐχάρην μαθὼν ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου σκοπεύει καὶ αὖθις νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν πόλιν μας· πολὺ ἐπίσης καθήδυνέ με ἡ ἐνταῦθα παρουσία Ὑμῶν καὶ οἱ καλοὶ χριστιανικοὶ λόγοι, οὓς ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἀπετείνατε πρὸς τοὺς ἐνταῦθα χριστιανούς. Εἴθε πάντες νὰ ἠκολούθουν τὴν αὐτὴν ὁδόν. Ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμῶν συναντήσει πολλὰ ἔχομεν ν' ἀνταλλάξωμεν πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ πολλῶν καὶ διαφόρων ζητημάτων, ἴσως δὲ ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ χριστιανικῆς συνεννοήσεως προκύψωσιν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῇ παρεχομένῃ μοι σήμερον ἵνα γράψω τὴν παροῦσαν τῇ Ὑμετέρᾳ φίλῃ Σεβασμιότητι, παρακαλῶ Αὐτὴν ἵνα ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ εὑρισκομένου Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Παιδείας κ. Βούλκωφ πρὸς ταχεῖαν ἐπικύρωσιν τῶν ἀποστελλομένων διπλωμάτων τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν, ἵνα οὕτω ἀποφύγωμεν τὸ κλείσιμον τῶν ἡμετέρων σχολείων ἐν Διδυμοτείχῳ τε καὶ τοῖς χωρίοις, τὸ ὁποῖον προβάλλει ἡ ἐνταῦθα Δημαρ-

χία. Τὰ σχολεῖά μας λειτουργοῦσιν ἤδη ἀπὸ μηνός, ἀλλ' ἡ Δημαρχία μόλις πρό τινων ἡμερῶν ἀνήγγειλεν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικυρώσεως τῶν διπλωμάτων, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ γείνῃ τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς. Ἐπίσης σημειῶ πρὸς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος καὶ ἀνακοίνωσιν τῷ Ἐπιθεωρητῇ, ὅτι ἐν τοῖς πλείοσι χωρίοις τῆς ἐπαρχίας μου λειτουργοῦσι σχολεῖα διτάξια καὶ τριτάξια, χρησιμοποιοῦνται δ' ἐν αὐτοῖς διδάσκαλοι τελειόφοιτοι τῆς ἐν Διδυμοτείχῳ σχολῆς καὶ οὐχὶ Γυμνασίου καὶ ἐφωδιασμένοι δι' ἀπολυτηρίου ἐπικεκυρωμένου ὑπὸ τῆς Μητροπόλεώς μου. Ἐπὶ τούτοις κατασπαζόμενος τὴν Ὑμετ. Σεβασμιότητα διατελῶ.

Ἐν Διδυμοτείχῳ τῇ 3)16 Ὀκτωβρ. 1916

Υ.Γ. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ μετὰ λύπης ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ ἐνταῦθα δήμαρχος ἔκλεισε τὰ ἐνταῦθα Ἑλληνικὰ σχολεῖά μας. Ἐπὶ τούτῳ τηλεγραφῶ σήμερον εἰς τὸν κ. Ρόζενταλ καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, ἀλλ' ἔχω λόγους ν' ἀπαισιοδοξῶ, μηδὲν ἐλπίζων, καίτοι τὸ 361 ἄρθρ. τοῦ περὶ παιδείας νόμου, ὅπως ἀνεκοινώθη μοι πρὸ ἡμερῶν, ἀπαιτεῖ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν διπλωμάτων ὑπὸ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Παιδείας, ἥτις γενήσεται βεβαίως, οὐχὶ δὲ τὸ κλείσιμον τῶν σχολείων, τὰ ὁποῖα καὶ πέρυσιν ἐλειτούργησαν, χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ ἐπικύρωσις τῶν διπλωμάτων.

Ὁ ἴδιος »

Παρὰ τὰς ἀπέλπιδας ταύτας προσπαθείας τοῦ Μητροπολίτου διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Σχολείων, οἱ Βούλγαροι διὰ τῶν ὀργάνων των ἐξηκολούθουν νὰ παρεμποδίζουν τὴν λειτουργίαν των ἐπὶ προφάσεσι διαφόροις. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ στοιχ. Γ', καὶ χρονολογίαν 21 Νοεμβρίου 1916 (σελ. 42—44) συνεδριάσεως τῆς Δημογεροντίας Διδυμοτείχου. Κατ' αὐτὴν ὁ Μητροπολίτης ἐξέθηκε τὰ μύρια προσκόμματα, τὰ ὁποῖα παρενέβαλλον τόσον ὁ Δήμαρχος τῆς πόλεως, ὅσον καὶ ὁ ἐν Γκιουμουλτζίνῃ Ἐπιθεωρητὴς τῆς Παιδείας διὰ νὰ μὴ ἀνοίξουν τὰ Σχολεῖα. Ἐν συνεχείᾳ ἀνέφερεν ὅτι οἱ μὲν διδάσκαλοι ἤνοιξαν τὰ Σχολεῖα, ἀλλ' ὁ Δήμαρχος ἔκλεισε ταῦτα «ἐπαιτιώμενος τὸν Μητροπολίτην διὰ τὸ ἄνοιγμά των», ἐδήλωσε δὲ ὅτι ἄνευ τῶν γνωστοποιηθεισῶν διατυπώσεων τὰ Σχολεῖα δὲν πρόκειται ν' ἀνοίξουν καὶ ὅτι πρέπει νὰ καταβληθοῦν καὶ ἄλλα ἔξοδα πρὸς ἀναγνώρισιν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν μελλόντων νὰ διδάξουν. Ἐν τέλει δ' ὁ Μητροπολίτης συνέστησεν νὰ μὴ συζητῶνται ἔξω, ὅσα ἀποφασίζονται ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως, διότι καταδίδονται εἰς τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τούτου ἐπιβραδύνουν τὰς πρὸς ὄφελος τῆς Κοινότητος ἐνεργείας των, ἢ προφασίζονται διάφορα διὰ νὰ ματαιώσουν τὰς ἰδικάς του. Ὡς πρὸς δὲ τὸν διορισμὸν διδασκάλου τῆς Βουλγαρικῆς διὰ τὰ σχολεῖα Διδυμοτείχου πληροφορούμεθα ἐκ τῆς Ε' συνεδριάσεως τῆς 21 Δεκεμβρίου 1916 (σ. 55) ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διωρίσθησαν αἱ διδασκάλισσαι *Σοφία Δημήτροβα* καὶ *Κατίνα Νέσεβα*.

Τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Διδυμοτείχου Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ρόζενταλ εἶναι ἡ ἀκόλουθος, ἀπαντητικὴ εἰς αἰτιάσεις τοῦ δευτέρου ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

« Ἐν Διδυμοτείχῳ τῇ 27)4 Ἀπριλ. 1917

Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν νομάρχην Ὄδριν κ. Μ. Ρόζενταλ

Ἔλαβον τὸ ὑπ' ἀριθ. 2934 καὶ ἡμερ. 23)III γράμμα τῆς Ὑμετ. Ἐξοχότητος, δι' οὗ ἀνακοινοῦταί μοι ὅτι ἡ ἱερὰ Μητρόπολις Μαρωνείας ἐν ὀνόματι τοῦ ἐπαρχιακοῦ πνευματικοῦ Συμβουλίου καταγγέλλει τὸν ἐκ τοῦ χωρίου Τοκμάκιοϊ ἱερέα Πα''Παναγιώτην Χρήστου, ὡς στέψαντα ἄνευ ἀδείας τὸν ἐκ τοῦ πλησιοχώρου χωρίου Κριτσέβου (;) Τσάγκον Μαυρουδῆν, παρακαλεῖ δ' ἵνα ἐπιστηθῇ ἡ προσοχή μου ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ διατάξω τοὺς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μου ἱερεῖς ἵνα μὴ στεφανώσωσί τινα ἄνευ ἀδείας καὶ μὴ ἐκτελῶσιν οὐδεμίαν ἱεροπραξίαν παρ' ἐνορίαν. Δικαίως καὶ ὀρθῶς ἡ Ὑμ. Ἐξοχότης διαβιβάζουσά μοι τοιοῦτα, παρατηρεῖ ὅτι οἱ τοιαῦται πράξεις ἀντίκεινται εἰς τὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας, εὐχαριστῶ δ' Αὐτῇ, διότι χωρὶς νὰ προβῇ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου κελευόμενα, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κοινοποιήσῃ μοι τὴν παράνομον πρᾶξιν τοῦ ἱερέως Πα''Παναγιώτου. Καὶ παρ' ἡμῖν Ἐξοχώτατε αἱ αὐταὶ κανονικαὶ διατάξεις κρατοῦσιν ὅσον ἀφορᾷ τὸν γάμον καὶ τὰς παρ' ἐνορίαν ἱεροπραξίας· διὰ τοῦτο ἅμα ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν Ὑμῶν προσεκάλεσα τὸν ἱερέα Πα''Παναγιώτην καὶ ἐξακριβώσας ὅτι ἔστεψε τὸν Τσάγκον Μαυρουδῆν ἄνευ ἀδείας, τὸν ὑπέβαλον εἰς κανονικὴν ἀργίαν.

Ἀλλ' ἡ Ὑμ. Ἐξοχότης θέλει μὲ ἐπιτρέψῃ νὰ μὴ ἀποδεχθῶ τὸ ἐξαγόμενον συμπέρασμα, ὅτι δηλ. οἱ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μου ἱερεῖς δὲν θέλουσι νὰ τηρῶσι τὰς κυβερνητικὰς διατάξεις. Εἰς ταῦτα προάγομαι ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ρηθεὶς ἱερεὺς ἐπὶ δεκαπενταετίαν ὅλην οὐδέποτε ἔδωκεν ἀφορμὴν παραπόνων εἰς τὴν Μητρόπολίν μου, εἶναι δὲ ἄνθρωπος εἰρηνικὸς καὶ ἁπλοῦς, προέβη δὲ εἰς τὴν διαπραχθεῖσαν παρανομίαν πιεσθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Τοκμάκιοϊ κ. Γιαννάκη, ὅστις ὑπεσχέθη αὐτῷ νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν ἄδειαν τοῦ γάμου, ἥτις πράγματι ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐν Σουφλίῳ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλὰ κατόπιν ἠκυρώθη, ἀγνοῶ διὰ τί καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐδόθη εἰς Πα''Παναγιώτην. Εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ ἱερέως, ὅτι δηλ. ἐπιέσθη ὑπὸ τοῦ δημάρχου, μὲ ἐνισχύουσι τὰ ἑξῆς δύο ἕτερα γεγονότα ὁμοίας φύσεως. Ἐν Τοκμάκιοϊ ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ἱερεὺς Πα''Ἀθανάσιος, ὅστις προσκληθεὶς ἵνα στέψῃ ἄνευ ἀδείας τὸν ἐκεῖ γραμματέα τῆς δημαρχίας, δὲν ἔπραξε τοῦτο εἰ μὴ ἀφοῦ ὁ γραμματεὺς ἐνεχείρισεν αὐτῷ τὴν ἐγκλειομένην ἀπόδειξιν τοῦ ἱερέως Π''Δόϊτζε ὑπὸ ἡμερ. 23)XII)1916. Ὅμοιον συνέβη ἐν τῷ χωρίῳ *Τσαουσλί*, ἔνθα μὴ ὑπάρχοντος ἱερέως, μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Πα''Χρήστου Ἀδάμ, ὁ ἐκεῖ δήμαρχος προσεκάλεσε τὸν ἐκ τοῦ πλησίον χω-

ρίου Ἀσβεστάδες Π''Ξανθούλην καὶ τοῦτον μὴ δεχθέντα νὰ τελέσῃ τὸν γάμον, τὸν ἔπεισε μόνον διὰ τῆς ἐγκλειομένης ἀποδείξεως ἀπὸ 4)11)1917. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐγκλειόμεναι ἀποδείξεις δὲν εἶναι ἄδειαι γάμου, ἀλλὰ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἱερεῖς μου, ἀγνοοῦντες μάλιστα τὴν βουλγαρικήν, ἀφοῦ αἱ ἀποδείξεις αὗται προσήγοντο ὑπὸ τὴν εὐθύνην τῶν δημάρχων ; Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτου.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐν Ἀπτουλάχ-κιοϊ, Ἄκσακαλ καὶ Τσαουσλὶ ἐγκαταστάντες πρόσφυγες βούλγαροι χριστιανοὶ στερούμενοι ἐκκλησίας καὶ ἱερέως προσφεύγουσι εἰς Τοκμάκιοϊ καὶ Τσαουσλὶ καὶ ἐκκλησιαζόμενοι εἰς τὰς ἡμετέρας ἐκκλησίας μεταλαμβάνουσιν ἐκεῖ τῶν ἁχράντων μυστηρίων καὶ βαπτίζουσι τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ κηδεύουσι τοὺς νεκροὺς διὰ τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μου ἱερέων, ἐννοεῖται μετὰ προηγουμένην ἄδειαν τῆς κατὰ τόπον δημαρχίας, τοῦτο δ' ἐγὼ ἐπέτρεψα αὐτοῖς, παρακαλῶ ἵνα μοι δηλωθῇ ἂν πρέπῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ τοῦτο, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ τῆς Ὑμ. Ἐξοχότητος εὐχέτης πρὸς Χριστὸν διάπυρος καὶ ὅλως πρόθυμος».

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ περισωθεῖσα ἀλληλογραφία τοῦ ἀειμνήστου Φιλαρέτου Βαφείδου μετὰ τοῦ βουλγάρου Νομάρχου Ὄδριν Ρόζενταλ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀριδήλως καταφαίνονται οἱ *«βουλγαρισμοί»*, ἀλλὰ καὶ τὸ σθένος τοῦ Μητροπολίτου τούτου, οὗ ἕνεκα τελικῶς δὲν ἀπέφυγε τὴν εἰς Βουλγαρίαν ἐξορίαν. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἄλλας βιαιοπραγίας τῶν Βουλγάρων, ἃς ἀνεύρομεν γεγραμμένας ἐπὶ φύλλων χάρτου ἄνευ ἀριθμῶν καὶ τάξεως εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μητροπόλεως, καὶ αἱ ὁποῖαι διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἅμα τῇ ἀνακαταλήψει τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἕβρου Θράκης ὑπ' αὐτῶν. Χρονογραφικῶς δ' ἔχουσιν οὕτω :

Χωρία περιληφθέντα εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Διοίκησιν.

Σουφλίον, κατ. 8140. Μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως ἡ πόλις ὑπέστη πολλὰς πιέσεις, λεηλασίας καὶ ἀπελάσεις προκρίτων καὶ τῶν ἱερέων. Τὰ κοινοτικὰ καθιδρύματα καὶ κτήματα ὡς καὶ αἱ Ἐκκλησίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων· ἐγκατέστησαν ἱερεῖς βούλγαροι. Τὰ σχολεῖα λειτουργοῦσι βουλγαριστί. Χιλιάδες ἐξεπατρίσθησαν εἰς Καβάλλαν, Θεσσαλονίκην καὶ ἀλλαχοῦ.

Κορνοφωλέα, κατ. 1420. Τὰ ἴδια συνέβησαν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. Ἐκδὲ τῆς παρακειμένης μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐξεδίωξαν τὸν ἡγούμενον μετὰ τοῦ ἐφημερίου του γυμνὸν σχεδὸν ἐγκαταστήσαντες βούλγαρον ἱερέα καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πολλοὶ ἔφυγον.

Δαδιά, κατ. 454, Τὰ ἴδια ἐπίσης συνέβησαν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. ἐκ δὲ τῆς παρακειμένης ἐνοριακῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐξεδίωξαν τὸν ἡγούμενον γυμνόν, ἐγκαταστήσαντες βούλγαρον ἡγούμενον. Ὀλίγοι ἐξεπατρίσθησαν,

Μανδρίτσα, κατ. 2000. Ἐν τῇ ἀνθούσῃ τέως Ἑλληνοαλβανικῇ κωμοπόλει ταύτῃ τῇ 11 Σεπτεβρίου 1913 ὁ βοϊβόδας Χ.Δ. Πάλα ἐκ τοῦ πλησιοχώρου βουλγαρικοῦ χωρίου Σουανλῆ ἀπέστειλε γράμμα δι' οὗ ἐζητεῖτο τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων τῶν κατοίκων. Οἱ κάτοικοι ἀπήντησαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ πράξωσι τοῦτο ἅμα τῇ εἰσόδῳ τοῦ τακτικοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ μηδαμῶς διατεθειμένοι νὰ ἀντιστῶσι, ἀλλὰ τῇ ἑπομένῃ περὶ μεσημβρίαν οἱ κομιτατζῆδες ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Πρᾶσκον καὶ Νικόλαον εἰσέρχονται εἰς τὴν κωμόπολιν πυροβολοῦντες, ἀφοπλίζουσι 6—7 ἐκ τῶν ὁπλοφορούντων Μανδριτσιωτῶν καὶ προσκαλέσαντες διὰ τοῦ Μουχτάρη τοὺς προκρίτους ἕν τινι καφενείῳ, ἀφοῦ ἐγύμνωσαν αὐτούς, ἐζήτουν καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων αὐτῶν ἐπιλέγοντες : Σεῖς εἶσθε ποὺ θέλετε τὴν Τουρκίαν ; Σεῖς θέλετε τὴν αὐτονομίαν καὶ μᾶς πολεμεῖτε μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους ; Ἐδῶ εἶναι Βουλγαρία. Τώρα θέλομεν ἀπὸ τὴν Κοινότητά σας 5000 λίρες, ἄλλως θὰ καύσωμεν τὸ χωριό. Ἀλλ' ἐνῷ τοιαῦτα συνέβαινον ἐν τῷ καφενείῳ, ὁπλοφόροι τινὲς νέοι Μανδριτσιῶται καταφυγόντες εἰς τοὺς λόφους ἤνοιξαν πῦρ κατὰ τῶν κομιτατζίδων, οἵτινες ἐκ φόβου ἔφυγον, οὕτω δὲ δοθείσης εὐκαιρίας ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἐξαιρέσει τῶν γερόντων ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸ χωρίον Τοκμάκιοϊ ἄγουσαν· οἱ δὲ κομιτατζίδες ἐπανελθόντες μετὰ ταῦτα προέβησαν εἰς λεηλασίας καὶ διαρπαγάς. Οἱ Μανδριτσιῶται περὶ τοὺς 1500 διεσπάρησαν εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου Τοκμάκιοϊ, Παλιοῦρι, Ἰμβλιδίνη Καράβουναρ καὶ Διδυμότειχον ἔνθα καὶ ὑποφέρουσι μέχρι τῆς ἀπελεύσεως αὐτῶν ἀπαγορευομένης αὐτοῖς αὐστηρῶς τῆς παλινοστήσεως ὑπὸ τῶν Βουλγαρικῶν Ἀρχῶν, αἵτινες κατέλαβον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ Σχολεῖα καὶ ἐγκατέστησαν ἱερέα Ἀλβανὸν λόγιον ἀπαγορεύσασαι αὐστηρῶς τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐν τῷ χωρίῳ ἔμειναν περὶ τὰς 50 οἰκογενείας, αἵτινες ἠρώτησαν πολλάκις τὴν Μητρόπολιν, ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐκπατρισθῶσι καὶ αὐταί.

Ἅπαντες οἱ ἐκ Μανδρίτσης, Ἀκαλα,.... συμποσούμενοι περὶ τοὺς 500 διὰ Μουρατλῆ ἀνεχώρησαν εἰς Θεσσαλονίκην τῇ φροντίδι καὶ προστασίᾳ τῆς Μητροπόλεως. Ὑπολείπονται ἔτι γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἐξ' Ἀσλαάν, αἵτινες θέλουσι νὰ ἐπιστρέφουσιν εἰς Ἀσλαάν.

Τῇ 29ῃ Μαρτίου 1914

Δυστυχῶς ἄλλας γραπτὰς μαρτυρίας δὲν ἀνεύρομεν, ἀναφερομένας εἰς τοὺς ἄθλους τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκτεθεῖσαι εἶναι πλέον ἢ ἀρκεταὶ διὰ ν' ἀποδείξουν τὸν σκοπόν, ὃν οὗτοι ἐπεδίωκον, εἴτε ἐκτοπίζοντες τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ μεταφέροντες παρεισάκτους ἐκ Βουλγαρίας, εἴτε ἀναγκάζοντες αὐτὸν δι' ἀπειλῶν καὶ φόνων νὰ προσχωρῇ εἰς τὴν Ἐξαρχίαν καὶ νὰ ἐκμανθάνῃ τὴν γλῶσσαν των. Καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦτο ὁ ἐκβουλγαρισμὸς καὶ τῆς Δυτικῆς Θράκης καὶ ἡ προσάρτησίς της, ὡς συνέβη καὶ μὲ τὴν Ἀνατολικήν, εἰς τὴν Νέαν Βουλγαρίαν. Ὡς δὲ νὰ μὴ ἤρκουν τὰ μέσα,

ἄτινα μετῆλθον, ἐπέβαλλον εἰς τοὺς ἡμετέρους καὶ τὴν ὑποχρεωτικὴν στρατολογίαν. Ἀλλ' ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας καταπιέσεις των ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἀνέπτυξεν ἐξαίρετον πνεῦμα ἀντιστάσεως, οὕτω καὶ τὴν στρατολογίαν ἀπέφυγε διὰ τῆς φυγοστρατίας. Πόσον μεγάλην ἀντίδρασιν ἔσχεν ὁ περὶ στρατολογίας νόμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀποδεικνύει καὶ ἡ κατωτέρω ἐγκύκλιος, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐξηνάγκασαν τὸν Μητροπολίτην Φιλάρετον ν' ἀπευθύνῃ. «Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμιώτατοι Δημογέροντες, Ἔφοροι, Πρόκριτοι καὶ λοιποὶ Εὐλογημένοι Χριστιανοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως Διδυμοτείχου, χάρις εἴη Ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δ' εὐχή, εὐλογία καὶ Συγχώρησις. Νόμος θεῖος καὶ ἀνθρώπινος ἐπιβάλλει πᾶσιν, ὅπως ὦμεν πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ἐσμὲν ὑπήκοοι. Ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις πᾶσα ψυχὴ ὑποτασσέσθω, μᾶς διδάσκει καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος. Τὸ καθῆκον τοῦτο θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, δέον νὰ ἐμπνέῃ τὰς διανοίας καὶ τὰς καρδίας πάντων· πάντες ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι πρέπει νὰ ὑπακούωμεν καὶ ὑποτασσώμεθα εἰς τοὺς πολιτικοὺς νόμους, διότι, μόνον διὰ τῆς νομοταγοῦς ἡμῶν διαγωγῆς καὶ συναισθροφῆς, θὰ ἀποδείξωμεν ἐμπράκτως ὅτι εἴμεθα καλοὶ χριστιανοὶ καὶ πιστοὶ πολῖται. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ πάντοτε πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ τοὺς καλοὺς πολίτας, πρὸ πάντων ὅμως ὅταν τὸ κράτος εὑρίσκεται ἐν πολέμῳ, τότε ἰδίως θὰ δείξωμεν ὅτι εἴμεθα πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ κράτος, ὅταν συνταυτίσωμεν τὰ συμφέροντα ἡμῶν πρὸς τὰ τοῦ κράτους, ὅταν φρονῶμεν καὶ ἐνεργῶμεν συμφδὰ τοῖς νόμοις αὐτοῦ, ὅταν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ δείξωμεν αὐταπάρνησιν, θυσιάζοντες καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν, ὅταν τὸ ἀπαιτήσῃ ὁ νόμος. Τὰς ἰδέας ταύτας καὶ ἄλλοτε πολλάκις σᾶς ἀνεπτύξαμεν, καὶ πρὸ δύο μηνῶν ἰδίᾳ, ὅταν ἐγνώσθη ὅτι πολλοὶ τῶν ἡμετέρων στρατευθέντες, φυγοστρατοῦσι δυστυχῶς καὶ εἰσὶ κεκρυμμένοι ἐνταῦθα ἢ ἄλλαχοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ δυστυχῶς οἱ τοιοῦτοι φυγοστρατοῦντες καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν καὶ συγγενεῖς δὲν ἐσυνετίσθησαν, ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν τὰς ἀνωτέρω συμβουλὰς καὶ παραινέσεις, καθόσον μάλιστα καὶ ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐξοχωιάτου ἐν Γκιουμουλτζίνῃ στρατηγοῦ Ραδούεφ, προχθὲς ἐπισήμως ἐνώπιον τῶν ἐν Διδυμοτείχῳ διαφόρων ἐθνοτήτων τὰ αὐτὰ συνέστησε καὶ παρήνεσεν εἰς πάντας, παραστήσας καὶ τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων, ἐναντίον τῶν παραβαινόντων αὐτούς. Ἐστὲ λοιπὸν συνετοὶ καὶ φρόνιμοι, πιστῶς καὶ νομοταγῶς βιοῦντες, ὑπακούετε εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ ἐκτελεῖτε αὐτούς. Οἱ φυγόστρατοι ἐπιστρέψατε εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ γονεῖς δ' αὐτῶν καὶ συγγενεῖς οἱ γινώσκοντες τὰ κρησφύγετα αὐτῶν, παραινέσατε αὐτούς· ἐκτὸς τῶν βιωτικῶν ὑμῶν ὑποθέσεων, μὴ ἀναμιγνύεσθε εἰς ξένα ὑμῖν ἔργα, οὔτε ἐν λόγοις, οὔτε ἐν ἔργοις, παρέχοντες οὕτω δικαίως ἀφορμὰς εἰς παρεξηγήσεις καὶ παρενοχλήσεις, διότι τοῦτο ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι ὁ νόμος εἶναι αὐστηρὸς καὶ ἀμείλικτος, θὰ ἐφαρμοσθῇ δὲ δικαίως εἰς πάντας τοὺς παραβάτας αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερᾶς Μητροπόλεως τῇ 24/17 Ἰουλίου 1917».

Ἡ εὐτυχὴς ἔκβασις τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ἥτις ὡδήγησεν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τοῦ Neuilly 14/27 Νοεμβρίου, ἐξηνάγκασε τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐκχωρήσουν τὴν δυτικὴν Θράκην εἰς τοὺς Συμμάχους, οἵτινες παρεχώρησαν αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ οὕτως ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης ἀπηλλάγη τῶν δεινῶν τῆς Βουλγαροκρατίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ καὶ μέχρι τῆς καταλήψεως τῶν θρακικῶν ἐδαφῶν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν δημιουργοῦντες ζητήματα, οἷα βεβαίως ἠδύναντο. Ἓν ἐκ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἄρνησίς των ν' ἀποδώσουν εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Διδυμοτείχου τὴν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Μητροπολίτην Φιλάρετον ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὸν ἐν Κομοτινῇ στρατηγὸν Gharpy τὴν κατωτέρω ἐπιστολήν:

'A S.E. Mer le général Charpy gouverner de la Thrace Interalliè occidentale

Gioumourdgina

Mon général

Je viens d' apprendre avec un profond chagrin que, les quelques Bulgares de notre ville [1] pour ne pas rendre l' église de la Sainte Marie aux habitants de Démotika, seuls propriétaires légitimes, Vous ont soumis une lettre signé de moi, par laquelle veulent démontrer, que je leurai offert l' église pour toujours.

Que Votre Excellence me permette de lui affirmer que même la lettre en question me fut Présentée en bulgare et avec l' affirmation qu'il s'agissait d'une simple déclaration d'état civil d'un chrétien et qu'il ne s'agissait pas par conséquent en aucune façon de la vente d' un lieu sacré, car ma mission ne me permettait jamais de procéder á un acte si déloyal même s' il fallait me mettre le couteau à la gorge.

Car l'église n'étant pas ma propriété, je suis incapable selon le droit divin et humain d' en disposer, et comme l' église en question est la proprieté de l'ensemble de l'Église Orthodoxe Chrétienne qui est l'unique propriétaire des édifices sacrés, je proteste vigouresement contre la prétention illégitime des Bulgares, et je fais appel aux sentiments de justice et d'equité de Votre Excellence en Vous priant de vouloir bien donner les instructions nécessaires pour que l' Église soit rendue aux Hellénes de Démotica qui en sont les seuls ayants droit les régles de notre Église.

---

1. Περὶ τούτων ὁ αὐτὸς Φιλάρετος εἴς τινα στατιστικὴν πληθυσμοῦ καὶ σχολείων ἀναφέρει ὅτι ἀνέρχονται εἰς 31 οἰκογενείας καὶ προσθέτει: «Αἱ ἐν Διδυμοτείχῳ 31 βουλγαρικαὶ οἰκογένειαι δὲν εἶναι κυρίως τοιαῦται, χρώμεναι κατ' οἶκον τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἐκ συμφέροντος ἀποσκιρτήσασαι».

A Mgr Yoakim, archevêque de Dédé-agatch, membre du St Synode qui m'a fait appeler auprés de lui en vue de procéder à une enquête au nom du Patriarchat j'ai fait les déclarations susmentionnés qui émanant de ma conscience et de la verité. Ayant pleine confiance à la justice et l' impartialité de Votre Excellence, et que vous voudrez bien tirer embarras aussi bien moi même que mes ouailles, je vous prie d'agréer, mon Général, l'expression de mes hommages.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ περιπέτειαι, τὰς ὁποίας ὁ ἐν τῇ Μητροπολιτικῇ ἐπαρχίᾳ Διδυμοτείχου Ἑλληνισμὸς ὑπέστη παρὰ τῶν Βουλγάρων, ἐξ ἐπισήμων κειμένων ἐξαγόμεναι, ὧν ἕνεκα τὸ μὲν ὄνομα αὐτῶν κατέστη τὸ μισητότερον καὶ εἰδεχθέστερον, αὐτοὶ δ' οὗτοι οἱ ἀσπονδότεροι τοῦ Ἔθνους ἐχθροί.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΕΚΘΕΣΕΩΣ

τοῦ Σεβασμιωτάτου μητρ. Αἴνου κ. κ. Ἀνθίμου, σταλείσης τῇ Α. Θ. Παναγιότητι τὴν 31 Ἰουλίου 1887

(Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 434 φακέλ. Βιβλ. Βουλῆς)

Παναγιώτατε Δέσποτα,

« Τὴν ὑπ' ἀριθ. 297 καὶ ἡμερομηνίαν 22 τοῦ ἤδη λήγοντος σεβαστήν μοι Πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν μετὰ πλείστης ὅσης εὐλαβείας ἐκομισάμην. Δι' αὐτῆς ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἀγγέλλει μοι, ὅτι διεβιβάσθησαν αὐτῇ πληροφορίαι, ὅτι ἐν Δεδεαγὰτς ὀλίγιστοι καὶ ἐπὶ δακτύλων ἀριθμούμενοι Σχισματικοὶ Βούλγαροι διενεργοῦσιν πρὸς ἀνέγερσιν Ἐκκλησίας καὶ Σχολείου Σχισματικῶν, καὶ ὅτι ἐφισιᾷ τὴν προσοχήν μου ἐπὶ τούτων, ἵνα, ἐξετάσας εἴγε ἔχονται ἀληθείας τὰ διαβιβασθέντα, ἐνεργήσω τὰ δέοντα καὶ γνωστοποιήσω ὅλα ταῦτα τῇ Μητρί μου ἐκκλησίᾳ.

«Παναγιώτατε Δέσποτα, πρὶν ἢ μοὶ ἀγγελθῶσι τὰ εἰρημένα παρὰ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἔσχον κἀγὼ ἀδεσπότους τινὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Δεδεαγὰτς ἐνεργειῶν τῶν Σχισματικῶν καὶ ἔσπευσα ὅπως ἀκριβεῖς καὶ θετικὰς πληροφορίας περὶ τούτων λάβω. Καὶ δὴ αἱ τῶν Σχισματικῶν ἐνέργειαι πρὸς ἵδρυσιν Ἐκκλησίας καὶ Σχολείου εἰς Δεδεαγὰτς ἔχουσι τὴν ἀρχήν των ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱδρύσεως τοῦ Δεδεαγάτς. Κυρίως ὅμως ἤρξαντο αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν νὰ λαμβάνωσιν ὀντότητά τινα καὶ ὑπόστασιν ἀπὸ τῆς Κατοχῆς τοῦ Δεδεαγὰτς ὑπὸ τῶν Ρώσσων, ὁπότε μάλιστα ἀναχωροῦντες ἐκεῖθεν οἱ Ρῶσσοι παρέδωκαν εἴς τινα ὁμογενῆ, δυστυχῶς, 30 ὀθωμανικὰς λίρας δι' ἀγορὰν οἰκοπέδου πρὸς ἀνέγερσιν Ἐκκλησίας καὶ Σχολείου Βουλγαρικῶν· ὁ δὲ ὁμογενὴς οὗτος παρέδωκεν αὐτὰς τῷ ἐν Δουὰν Ἀσσὰρ Καλογιάννῃ, διαμένοντι ἐν Δεδεαγάτς, δηλ. παρέδωκε ταύτας εἰς τὸν φανατικώτερον καὶ πονηρότερον τοῦ Παμβουλγαριστικοῦ κινήματος ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις. Τίς δὲ καὶ ὁποῖος ὁ Καλογιάννογλους οὗτος γνωστὸς τυγχάνει τῇ ὑμ. Θ. Παναγιότητι, ὡς ἀρχιερατεύσαντι ἐν αὐτῇ ἐν πρωτευούσῃ τῆς Θράκης. Ἐμοὶ δὲ ἐπιτραπήτω μόνον νὰ εἴπω, ὅτι πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὡς ἔγγιστα, ἕτερον μέλος αὐτῆς ταύτης τῆς πολυμελοῦς οἰκογενείας περιερχόμενον τὰ Βουλγαρικὰ χωρία τοῦ τμήματος μὲ ἀναφοράς, ἐνοχοποιητικὰς κατὰ τῶν καθεστώτων καὶ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, συνελήφθη ἐν μέσαις Φέρραις καὶ ἤδη κρατεῖται εἰς τὰς φυλακὰς Ἀδρ)λεως, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1877 προσεκλήθη καὶ ἐκρατεῖτο εἰς Ἀδριανούπολιν ἕτερον μέλος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὡς τοῦτο ἐνθυμεῖται βεβαίως καὶ ἡ ὑμ. Θ. Παναγιότης.

«Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἀποσκίρτησις τῶν μικρῶν τούτων

χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1870 καί τι πρότερον. Ἔκτοτε δὲ οὔτε τὸν εἰς Κύριον ἐκδημήσαντα προπρώην Μαρωνείας κ. Ἄνθιμον, οὔτε τὸν ἀπὸ Μαρωνείας εἰς Νικόπολιν τῆς Ἠπείρου μετατεθέντα κ. Ἱερώνυμον, οὔτε ἐμέ, μετὰ τὴν προσάρτησιν τοῦ χωρίου Δεδεαγὰτς-Φερρῶν εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν Αἴνου, ἀνεγνώρισαν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπισκέψεως τῶν μικρῶν τούτων, οὔτε τοῦ Δεδεαγὰτς ἐξαιρουμένου, γενομένης τῷ 1979 ὑπὸ τοῦ Σχισματικοῦ Συνεσίου τοῦ ἐδρεύοντος τότε ἐν μέσῃ Ἀδρ)λει, ἄρχονται αἱ μεγαλύτεραι καὶ σφοδρότεραι παμβουλγαρικαὶ Σχισματικαὶ αὐτῶν ἐνέργειαι.

« Ταῦτα προτάξας σκοπῶ νὰ ὑποδείξω τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι οὐ περὶ παρωνυχίδος ὁ λόγος, καὶ ὅτι ἀνάγκη μεγίστη ὑφίσταται, ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κέντρου τῆς Ἐκκλησίας καταβληθῶσι πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι πρὸς παρακολούθησιν καὶ ἐκμηδένισιν τῶν καταχθονίων αὐτῶν σχεδίων κατὰ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ὡς παρακατιὼν ἐξηγήσομαι : Ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ἐν Δεδεαγὰτς Βουλγαρικῶν οἰκογενειῶν ὑπὲρ τὰς 25 ἐκ τῶν καθημέραν μετοικιζομένων ἐκ τῶν πέριξ Βουλγαρικῶν χωρίων. Αἱ δ' οἰκογένειαι αὗται ἔχουσαι ἀρχηγὸν τὸν ἐν λόγῳ Καλογιάννογλουν ἐκ Δουὰν-ἀσάρ, διανοοῦνται ν' ἀνεγείρωσιν ἐκκλησίαν καὶ Σχολήν. Ἐγὼ δὲ σκεφθεὶς λίαν ὡρίμως ἐπὶ τούτου ἔγνων, ὅτι οὔτε καλὸν οὐδὲ συμφέρον ἐν γένει εἶναι νὰ δώσω ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐν Δεδαγὰτς διοίκησιν περὶ τούτου, ἅτε δὴ γνωστοῦ τοῖς πᾶσιν ὄντος, ὅτι ἡ ἀνέγερσις ἐκκλησιῶν καὶ χωρίων οὐδενὶ ἐπιτρέπεται εἰμὴ πρότερον ἐκδοθῇ αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον. Πλὴν τούτου ἤθελον κάμει τοὺς Σχιματικοὺς ἔτι μᾶλλον ἀπαιτητικοὺς καὶ τολμηροτέρους ἔχοντας πρὸς τοῦτο ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι εἰς πέντε ἢ δέκα ξένους, ἀχθοφόρους Ἀρμενίους, ἐπετράπη ν' ἀνεγείρωσιν ἐκκλησίαν ἐν Δεδαγάτς, ἡμῖν δέ, θὰ ἔλεγον, ἀποτελοῦσι τὴν πλειοψηφίαν Δεδαγὰτς δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀνέγερσις εὐκτηρίου οἴκου καὶ σχολείου ; Ἐρειδόμενος ἐπὶ τῇ βαθείᾳ συνέσει τοῦτε πρωθιεράρχου τῆς μητρὸς ἐκκλησίας καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἁγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου πέποιθα, ὅτι θὰ ἐπιδοκιμασθῇ ἡ σκέψις αὕτη τοῦ ταπεινοῦ Αἴνου.

«Θά μοι ἐπιτραπῇ νομίζω ἵνα εὐσεβάστως ὑποβάλω τὴν ταπεινήν μου σκέψιν περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, δι' ὧν δυνατὸν ἔσται νὰ προληφθῶσιν αἱ περαιτέρω ἐνέργειαι τῶν Σχισματικῶν ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις. Εἰσὶ δὲ τὰ ἑξῆς :

Α'.—Νὰ δυνηθῇ ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία νὰ πείσῃ τοὺς ὑψηλοὺς Ὑπουργοὺς τῆς σεβ. Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι σκοπὸς κύριος καὶ μόνη πρόθεσις τῶν Σχιματικῶν δὲν εἶναι τὸ ὅτι στεροῦνται εὐκτηρίου οἴκου, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην θύρας πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ ὡς τοιαύτην ἐξέλεξαν τὸ τμῆμα Δεδαγὰτς Φερρῶν. Β'.—Ἐπειδὴ ἐκ τῶν 15 χωρίων τοῦ τμήματος Δεδαγὰτς Φερρῶν δύο μὲν εἰσι καθαρῶς ὁμοιογενῆ, τὸ Πασμακτζῆ καὶ τὸ Καβατζῆκι, τὸ δὲ τρίτον Ρουμτζούκι ἔχει Βουλγάρους, καίτοι εἰσέτι ἰσχύει τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ παρέχουσι τῷ μητροπολίτῃ Αἴνου μικράν τινα ἐπιχορήγησιν, ἡ ὁποία μόλις σχεδὸν ἐξισοῦται μὲ τὴν δαπάνην τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ὁ

μητροπολίτης ἐπισκεπτόμενος αὐτά, τὰ δὲ λοιπὰ χωρία δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ὅλως Βουλγαρικὰ καὶ ἀριθμητικῶς πολυπληθέστατα, οὐδὲν παρέχουσι τῷ Μητροπολίτῃ ὡς ἀποσκιρτημένα πρὸ πολλοῦ. Τὸ δὲ Δεδαγὰτς καὶ αἱ Φέρραι (αἱ ὁποῖαι ἐξ 130—135 οἰκογενειῶν Χριστιανικῶν μόλις ἀριθμοῦσι 15—20 ὁμογενεῖς οἰκογενείας) οὐδὲ ὀβολὸν προσφέρουσιν ὡς ἐπιχορήγησιν, διὰ ταῦτα οὐδὲν ἀπολύτως, δύναται ὁ κατὰ καιροὺς μητροπολίτης νὰ πράξῃ ἀποτελεσματικὸν καὶ σωτήριον κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν σχισματικῶν. Διότι διαρκῶς ἢ καὶ ἐπὶ 6 μῆνας συνεχὴς διαμονὴ ἐν Δεδαγὰτς ἀπαιτεῖ δαπάνην ἡμισείας ὀθωμ. λίρας, τοὐλάχιστον καθημέραν. Ἡ δὲ ἐκ 13 χιλ. γρ. ἐπιχορήγησις, ἣν λαμβάνει κατ' ἔτος ὁ μητρ. μετὰ πολλῶν βασάνων, οἱ 15 ἱερεῖς οὓς ἔχει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του καὶ αἱ 40 περίπου ἄδειαι γάμου ἃς ἐκδίδει κατ' ἔτος μόλις ἐξαρκοῦσι, νὰ ζῇ ἐν ἄκρᾳ οἰκονομίᾳ καθήμενος ἐν Αἴνῳ. Ὁ στρατιώτης ἄνευ σιτηρεσίου ἄχρηστος καθίσταται εἰς τὴν προϊσταμένην ἀρχήν του. Οὕτω κἀγώ, ὡς φθὰς εἶπον, οὐδὲν δύναμαι νὰ πράξω ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ τμήματος. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ καθαρὰ καὶ γυμνὴ ἀλήθεια. Ὅθεν ὅπως οἱ σχισματικοὶ συγκρατῶνται, ὡς εἰπεῖν καὶ οἱ αὐτῶν ἐνέργειαι προλαμβάνωνται καὶ μηδενίζωνται, ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι ἵνα ἐφεύρῃ ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἐπίδομα τακτικὸν ἐκ 200 λιρῶν ἐτησίως δι' ὧν νὰ δύναται ὁ κατὰ καιροὺς Αἴνου νὰ διατηρῇ ἀξιοπρεπῶς ἐπίτροπόν του ἐν Δεδαγάτς, λαμβάνοντα μέρος καὶ ἐν τῷ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ. Ὁ δὲ Ἐπίτροπος ἀνάγκη νὰ ᾖ ἀνὴρ εὐπαίδευτος, ῥέκτης, ἔνθερμος ζηλωτὴς τῶν πατρίων, πεπειραμένος καὶ κατὰ βάθος γινώσκων τὰ ἐν Θράκῃ ἐνεργούμενα. «Εὐτυχῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Φωτίου καὶ λοιπῶν ἀειμνήστων πατριαρχῶν, κάθεται ἀνὴρ οὐ μόνον γένημα καὶ θρέμμα τῆς πρωτευούσης τῆς Θράκης, ἀλλ' ὅτις καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐποίμανε τὰ σπουδαιότερα μέρη αὐτῆς Ἀδριανούπολιν καὶ Διδυμότειχον καὶ ἑπομένως γινώσκει καὶ τὰ μέρη καὶ τοὺς κατοίκους καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ μέσα καὶ τοὺς πόρους τῶν σχισματικῶν. Διὰ τοῦτο δὲν πτοοῦμαι τὸ παράπαν οὐδὲ φοβοῦμαι μὴ παρεξηγηθῶ ὑποβάλλων τὰ ἑξῆς : Γ') Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία θὰ θελήσῃ νὰ ἱδρύσῃ ἐν Δεδαγὰτς ἐπισκοπὴν ἀνεξάρτητον, περιλαμβάνουσαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος χωρία τοῦ τμήματος Δεδαγὰτς—Φερρῶν τῆς Μάκρης ἐκ τῆς ἐπαρχίας Μαρωνείας, χωρία τινα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου καὶ ἐκ τοῦ Οὐζοὺν—Κιοπροὺ τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας. Τὰ ψυχία ταῦτα οὐδεμίαν αἴσθησιν ποιήσονται τοῖς προειρημένοις μητροπολίταις. Ἄλλως ἀνωφελῶς ὅλως ἔσεται πᾶσα ἄλλη προσπάθεια διὰ τῶν ἡμιμέτρων ἀποφάσεων, αἵτινες ἀείποτε ἀπέβησαν μάταιαι καὶ μάλιστα λίαν ἐπιβλαβεῖς.

«Δὶς ἐπισκεφθεὶς τὸ Δεδεαγὰτς ἠναγκάσθην νὰ καταλύσω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ἔνθα ἐπλήρωνον ἡμίσειαν λίραν καθεκάστην μόνον διὰ τροφὴν καὶ κλίνην πρὸς ὕπνον. Δι' οἰκίαν κατοικήσιμον ὁπωσοῦν ἐν Δεδαγὰτς ἀπαι-

τοῦνται 50 τοὐλάχιστον ὀθωμ. λίραι ἐτησίως ἀπίστευτος δὲ ὑπάρχει καὶ ἡ τῶν τροφίμων ὑπερτίμησις. Ὥστε καθικετεύων τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν ἵνα ἄρῃ ἀπ' ἐμοῦ τὸ φορτίον τοῦτο, δὲν προάγομαι, ὡς φθὰς εἶπον, πρὸς τοῦτο ἵνα ἀποφύγω τοὺς κόπους, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐμὴν ἔνδειαν καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον τοῦ ἐκεῖ τμήματος. Παραλείπω νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ νὰ καταλύῃ ὁ μητροπολίτης εἰς τὸ ξενοδοχεῖον δὲν συνάδει ποσῶς εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξιοπρέπειαν. Ἡ ἀρτισύστατος πόλις Δεδεαγὰτς δὲν δύναται εἰσέτι νὰ θεωρηθῇ ὡς Κοινότης συμπαγὴς τῶν αὐτῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν αὐτῶν τάσεων καὶ πόθων. Διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνήχθησαν ἐκεῖ ἐκ τεσσάρων ἄκρων τοῦ κόσμου, μέχρις οὗ δὲ σχηματισθῇ ὅλον τι συμπαγὲς καὶ ὁμοιόμορφον θὰ παρέλθωσι γενεαί. Καὶ ἄν, ἐπὶ παραδείγματι, ἤθελέ τις ζητήσῃ ἐπιχορήγησιν ἀμέσως θ' ἀκούσῃ, ὅτι ὁ μὲν πληρώνει εἰς τὴν πατρίδα του Ἤπειρον, ὁ δὲ εἰς Μιτυλήνην, ὁ τρίτος εἰς Διδυμότειχον, ἕτερος εἰς Βάρνην καὶ Φιλιππούπολιν καὶ ἄλλος ἀλλαχοῦ. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πραγματικὸν αἴτιον, δι' ὅπερ ὁ πρώην Μαρωνείας, νῦν δὲ Νικοπόλεως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλῃ ἐν διαστήματι ὅλης δεκαετίας περίπου, ἐπιχορήγησίν τινα οἱανδήποτε ἐν Δεδεαγάτς.

«Τ' ἀνωτέρω εὐσεβάστως ὑποβληθέντα παρὰ τοῦ ταπεινοῦ Αἴνου, δεκαετίαν ὅλην διατρίβοντος ἐν τοῖς μέρεσιν τούτοις, εἰσὶ τὸ προϊὸν μελέτης ἐκ τοῦ σύνεγγυς αὐτοῦ τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ὁποῖα παρὰ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ κεῖται, ἐν τῇ διορατικότητι αὐτῆς, νὰ ἐγκρίνῃ ἢ μή. Ἐν τέλει δὲ ἐὰν μὴ ἡ φιλόστοργος μήτηρ μου Ἐκκλησία, ἐν τῇ βαθείᾳ αὐτῆς περινοίᾳ, προνοίᾳ καὶ μερίμνῃ ἣν κέκτηται ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς καθόλου ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, ἐὰν λέγω μὴ ἐγκρίνῃ οὐδὲν ἐκ τῶν εὐσεβάστως ὑποβαλλομένων ὡς ἄξιον λόγου καὶ συντελεστικόν, καθικετεύω αὐτὴν νὰ ἄρῃ τὸ ἀνατιθέν μοι φορτίον, τοὐτέστι τὴν προσάρτησιν τῶν χωρίων τοῦ ἐν λόγῳ τμήματος Δεδαγὰτς—Φερρῶν. Διότι ὡς φθὰς εἶπον, μὴ δυνάμενος φανῆναι ὠφέλιμος εἰς τὰ εἰρημένα μέρη καὶ νὰ ἐκτελέσω τὸ καθῆκον μου, δὲν τολμῶ ν' ἀναλάβω εὐθύνας ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Γένους καὶ τῆς συνειδήσεώς μου καὶ τοῦτο οὐχ ὅτι φείδομαι κόπων καὶ ἀγώνων, ἀλλὰ διότι, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα ἄνευ ὑλικῶν μέσων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. Διότι μόλις καὶ μετὰ μεγίστης οἰκονομίας ἀποζῶ ἐκ τῆς ἐπιχορηγήσεως, ἥνπερ λαμβάνω ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Αἴνου. Οὕτω γὰρ ἀληθῶς ἔχει τὰ πράγματα.

«Οὐκ ἄσχετα πρὸς τὸ ζήτημά εἰσι καὶ τὰ λεχθησόμενα. Ὡσεὶ μὴ ἤρκουν αἱ καταχθόνιοι ἐνέργειαι τῶν σχισματικῶν πρὸς τὸ ἐμβαλεῖν τὴν διχόνοιαν, τὴν ἀναλγησίαν καὶ τὴν ἀκατανόμαστον θρησκευτικὴν χαλαρότητα, εἰς ἁπάσας τὰς μικτὰς ἐπαρχίας ἐπῆλθε λεληθότως καὶ ὁ παρὰ τῆς ἐν Κων)λει Φιλεκπαιδ. Ἀδελφότητος διορισμὸς ἐποπτῶν, οἵτινες διὰ πᾶσαν ἄλλην ἴσως ἐργασίαν θὰ ἐτύγχανον ἐπιδεκτικοί, οὐχὶ ὅμως καὶ ἁρμόδιοι καὶ ἱκανοὶ νὰ ἐποπτεύωσι καὶ διευθύνωσι τὴν κατ' ἐπαρχίας πνευματικὴν πρόοδον καὶ ἀνά-

πτυξιν. Οἵτινες, κατ' ἐμὴν τοὐλάχιστον κρίσιν, ἐνεργοῦντες ὑπὸ τὰς ἀμέσους ἐμπνεύσεις τῆς διευθύνσεως, τοῦ Γραφείου τῆς ἐν Κων)λει Ἀδελφότητος, οὐδὲν ἕτερον κατώρθωσαν ἢ νὰ δημιουργήσωσι κράτος ἐν κράτει ὑφαρπάζοντες καὶ τὰ μόνα ἐναπολειπόμενα τοῖς κατ' ἐπαρχίας ἁγίοις Ἀρχιερεῦσιν, δηλαδὴ τὴν ἐποπτείαν καὶ ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῆς ὁμογενοῦς νεολαίας ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου, τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανοῦ καὶ ὁλοσχερῶς νὰ χαλαρώσωσι τοὺς ἀπ' αἰώνων ὑπάρχοντας ἱεροὺς δεσμοὺς μεταξὺ πνευματικοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ποιμνίου καὶ οὕτως ἄρδην νὰ χαλαρώσωσιν αὐτούς, οἵτινες σωτηριωδῶς συνέδεσαν ποιμαίνοντας καὶ ποιμενομένους.

«Ἐφιστῶ εὐσεβάστως τὴν προσοχὴν τοῦ πανσεβάστου μοι πρωθιεράρχου καὶ τῆς περὶ Αὐτὸν ἁγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου εἰς τὸ ἑξῆς : ὅτι διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐποπτῶν ἐξάγονται λογικῶς δύο τινά, ἢ ὅτι οἱ ἅγιοι Ἀρχιερεῖς δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐποπτεύωσι τὴν παιδείαν, καὶ τὰ γράμματα ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἐπαρχίαις, ἢ ὅτι εἰσὶν ἀνάξιοι πάσης πίστεως ἵνα ἐμπιστευθῶσιν αὐτοῖς τὸ ἐθνικὸν χρῆμα. Ἡ ἱστορία ὅμως διαψεύδει τοὺς οὕτω τυχὸν φρονοῦντας περὶ τῶν ἁγίων Ἀρχιερέων. Διότι ὁ κλῆρος διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν Χριστιανῶν οὐ μόνον κακουχίας καὶ διωγμοὺς ὑπέστη, ἀλλὰ καὶ χρήματα ἐδαπάνησε καὶ θανάτους μυρίους ἔλαβε. Ὥστε ἀπὸ τῆς Φιλ)τικῆς Ἀδελφότητος διορισμὸς ἐποπτῶν τυγχάνει οὐ μόνον ἄσκοπος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, ὡς διδοὺς δικαίας ἀφορμὰς εἰς τὴν Σεβ. αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν, ἵνα ἐπιμένῃ καὶ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἡμ. σχολεῖα ἀφοῦ μία ἀδελφότης κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν ἐπόπτας καὶ διευθύνειν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ καὶ τῷ ἐμπίστῳ διευθυντῇ τοῦ Γραφείου της τὰ τῆς παιδείας τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὸν αὐθαίρετον διορισμὸν τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ, ὅπερ, εἰρήσθω χάριν ἀληθείας, οὐχὶ σπανίως ἀπεδείχθη ἐπιβλαβὲς καὶ διχονοίας πνεῦμα καὶ ὅλως ἐναντίον τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἱεροῦ προορισμοῦ του. Διότι δὲν ὤφειλεν εὐθύνας οὔτε εἰς τὸ κοινόν, οὔτε εἰς τὸν ἀρχιερέα, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν ἀσκόπως καὶ ἐπὶ βλάβῃ πανίσχυρον ἀποδειχθέντα διευθυντὴν τοῦ γραφείου τῆς Ἀδελφότητος.

Ἄλλως τε δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχωσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι εἷς ἐπόπτης, οἷος δήποτε κἂν ᾖ, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ σιδηροδρομικῶς περιερχόμενος τὰς ἐπαρχίας δύναται νὰ γνωρίσῃ κάλλιον τῶν κατ' ἐπαρχίας ἀρχιερέων τὰς πνευματικὰς τῶν χριστιανῶν ἀνάγκας, τὰς τάσεις αὐτῶν καὶ ἐν γένει τὴν ὅλην ψυχολογικὴν αὐτῶν κατάστασιν, τῶν ἁγίων λέγομεν ἀρχιερέων, οἵτινες συζῶντες ἀείποτε μετὰ τῶν ποιμνίων των καὶ μεθ' αὐτῶν συμπάσχοντες, εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι καὶ τὰς πνευματικάς των ἀνάγκας καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν σκοπιμωτέραν δύνανται νὰ λάβωσιν ὥθησιν ἡ καθόλου πνευματικὴ μόρφωσις τῆς Χριστιανικῆς νεολαίας ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα ἑκάστης κοινότητος, τὰ κεντρικώτερα καὶ ἐπικαιρότατα μέρη

καὶ νὰ ἐποπτεύωσιν αὐτοπροσώπως, συνεχῶς καὶ ἀποτελεσματικώτερον τὰ σχολεῖα καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς διδάσκον προσωπικόν.

Θὰ ἦτο δὲ ὅλως παράδοξον καὶ ὑπερφυές τι τὸ πιστεύειν ἀφελῶς, ὅτι ὁ διευθυντὴς τοῦ Γραφείου τῆς Ἀδελφότητος Κων)πόλεως διὰ τοῦ ἰατρικοῦ του μικροσκοπίου καὶ ὁ ἐπόπτης διὰ τῆς σιδηροδρομικῆς του ἐποπτείας ἐγνώρισαν τὰς ἀληθεῖς καὶ προγραμματικὰς ἀνάγκας τῶν ὁμογενῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι μετὰ πλείονος ζήλου ἐργάζονται, παρ' ὅτι αὐτοὶ οἱ πατέρες, τῶν τέκνων, αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς πρὸς ὃν εἶσιν ἐμπιστευμένα τὰ τιμαλφέστατα, ἡ θρησκεία καὶ ἡ πατρίς.

Ἐξαιτοῦμαι μυριάκις εὐσεβάστως συγγνώμην, ἂν ἡ παρέκβασις αὕτη, ἣν ἐθεώρησα καθῆκον σπουδαῖον, θεωρηθῇ ὅλως ἄσχετος ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐπικαλούμενος εὐσεβάστως τὰς πατρικὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος ὑποδιατελῶ βαθυσεβάστως.

Ἐν Αἴνῳ τῇ 31 Ἰουλίου 1887

(ὑ) ὁ Αἴνου *Ἄνθιμος*

Σημείωσις ἀνυπόγραφος τοῦ αὐτοῦ αὐθημερὸν ἐπισυναφθεῖσα ἐν τῇ αὐτῇ ἐκθέσει :

«Πολὺ θὰ συνέτεινεν εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Αἴνου καὶ ὁ ἐν Δεδαγὰτς Ἕλλην πρόξενος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ὑπήκοοι Ἕλληνες ἔχοντες ἐπιρροὴν καὶ ἰσχὺν ὡς ἐκ τοῦ ἐμπορίου των ἐπὶ τῶν σχισματικῶν χωρίων, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος προξένου μεγάλως θὰ ὑποβοήθουν τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀρχιερέως. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸ τριῶν ἐτῶν διατηρεῖ τὸ μέρος τοῦτο ἄνευ Ἕλληνος Προξένου καὶ ἴσως ἔχει αὕτη πολλὰς ἀπαιτήσεις παρὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, ἐνῷ αὕτη κοιμᾶται ὑπὸ Μανδραγόραν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις Δεδαγὰτς εἶναι σπουδαίως ἐπίκαιρος καὶ τυγχάνει ὁ σκοπὸς τῶν σχισματικῶν, καὶ ὁ ἴδιος ἔγνων καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖσε ἐπισημοτέρων ἐμπόρων ἤκουσα, ὅτι ὁ ἐν Δεδαγὰτς πρόξενος δέον νὰ ᾖ σπουδαῖον πρόσωπον.

Αὐθημερὸν ἀντεγράφη καὶ ἐπεδόθη τῇ 5 7βρίου 1887 ἐν Κων)πόλει.

Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀντιγραφῆς
ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΠΟΛΥΤΙΜΩΝ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΩΝ ΕΥΡΕΘΗΣΑΝ ΣΤΗΝ ΑΚΤΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΟΣ

Νέα σχέδια, σχετικὰ μὲ τὸν ἐξωραϊσμὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφέρει ὁ Τουρκικὸς Τύπος. Διευρύνεται ὁ ἐξωραϊσμός. Καὶ ἄλλα χαλάσματα οἰκοδομῶν, ἑκατοντάδες τόννοι, καὶ χώματα ὁδῶν, ποὺ ἀνεσκάφησαν, ριχθῆκαν καὶ πάλι εἰς τὴν ἀκτὴ τῆς Προποντίδος, ἔξω ἀπ' τὸ βυζαντινὸ τεῖχος.

Ἤδη ἡ σχηματιζομένη λεωφόρος τῆς ἀκτῆς, ἀρκετὰ εὐρεῖα, μὲ τοῖχο εἰς τὴν πλευρὰ τῆς θαλάσσης, ἔφθασε περίπου εἰς τὴν ἀκτὴ τῆς πύλης τοῦ Στουδίου, τοῦ «Ναρλὶ καποὺ» τῶν Τούρκων. Καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς λεωφόρου αὐτῆς, ποὺ ἀρχίζει νὰ ἐπεκτείνεται καὶ πρὸς τὸ κάτω τμῆμα της, ἐκεῖ πέραν τοῦ ναοῦ Σεργίου καὶ Βάκχου, τῆς Τουρκικῆς «Κιουτσοὺκ (μικρῆς) Ἁγια Σόφια», ἐξαφανίζει τὸ ἄγνωστον ἄλλοῦ ἐπάγγελμα τῶν «ἀραϊτζήδων», ὅπως λέγονται οἱ ἀκτοδίφαι. Πᾶνε νὰ ἐκλείψουν οἱ ἐπαγγελματίαι αὐτοὶ Τοῦρκοι, ποὺ μὲ ὑψηλὰ ποδήματα, ἐν ὥρᾳ νοτιᾶς, ἀκόμη δὲ καὶ νύκτα, ὑπὸ τὸ φῶς φαναριοῦ, ἐρευνοῦσαν προσεκτικὰ τὴν ἀκτή, ὅταν τὰ νερὰ τοῦ κύματος, ποὺ ἀπεσύροντο παρέσυραν τὰ χώματα. Τότε εὕρισκαν βυζαντινὰ νομίσματα, χάλκινα τὰ περισσότερα, ἀλλὰ καὶ χρυσᾶ, κομψοτεχνήματα ἀπὸ σμάλτο καὶ πολὺ συχνὰ μολυβδόβουλα. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν μέσα στὰ χαλάσματα οἰκοδομῶν καὶ στὰ χώματα, ποὺ ἐπὶ τέσσαρες, πέντε αἰῶνες ἐρρίπτοντο, ἀδείᾳ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, εἰς τὴν ἀκτὴν αὐτήν.

Οἱ νοτιὲς δὲ εἶναι συχνὲς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἐπωλοῦντο κατόπιν εἰς τὴν Μεγάλην Ἀγορά, τὸ Καπαλὶ Τσαρσί, γιὰ νὰ πλουτίζουν συλλογὲς ξένων ἰδίως μουσείων καὶ ἰδιωτικές.

Ὅπως ἐγνώσθη, τὰ νομίσματα, ποὺ εὑρέθησαν ἐκεῖ τώρα τελευταῖα, εἶναι χάλκινα τοῦ Τσιμισκῆ (10ος αἰών), μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀρκετὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κι' ἕνα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, ὡς μοναχῆς, μὲ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν ὁποία καμμιὰ φθορὰ δὲν εἶχε ἡ φράσις «Θεοτόκε βοήθει». Εὑρέθη ἐπίσης καὶ μολυβδόβουλο τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Χαλκοπρατείων, τῆς «Ἁγιασορίτισσας» τοῦ λαοῦ τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὴν ἀκτὴ αὐτὴν τῆς Προποντίδος, ἀπὸ τὸ Σεράϊ Μπουρνού, ὅπου ἦτο ἡ πύλη τῆς Ἁγίας Βαρβάρας τοῦ θαλασσίου βυζαντινοῦ τείχους, μέχρι τῶν Ψωμαθιῶν, τῆς Ψαμμάθου τῶν Βυζαντινῶν, προέρχονται τὰ μολυβδόβουλα τῶν γνωστοτέρων συλλογῶν, πλουσιώτερη ἀπ' τὶς ὁποῖες εἶναι τώρα τοῦ κ. Ζ., ποὺ πρόκειται νὰ ἐκδοθῆ εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἀπὸ ἀμερικανικὸν πανεπιστήμιον, μὲ φωτοτυπίας καὶ τὰ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας πολλαὶ εἶναι ἔμμετροι.

Τὰ ἀρχεῖα τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς αὐτοκρατορίας, τὰ ἀνάκτορα, τὰ τελωνεῖα τῶν λιμένων τῶν Σοφιῶν (Κάτεργα Βλάγκα λιμανὶ τῶν Τούρκων) καὶ Ἐλευθερίου (Βλάγκα λιμανὶ) καὶ προσωπικότητες τοῦ Βυζαντίου, μὲ τὸ ὄνομά τους, συχνὰ δὲ μὲ τὸ ἀξίωμά τους εἰς τὴν Ἐκκλησία, τὸν στρατὸν καὶ τὴν Πολιτεία, ἔδωσαν πλοῦτο ἀπὸ μολυβδόβουλα. Καὶ εἶναι αὐτὰ μὲ Σταυρούς, μὲ διακόσμησι, μὲ παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Θεοτόκου εἰς προτομὴν ἢ ὁλόσωμη. Καὶ παρελαύνουν πρωτοσπαθάριοι, σπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι, πατρίκιοι, πρωτοσέβαστοι, πανσέβαστοι, ἀρκετοὶ ἀπ' τοὺς ὁποίους γνωστοὶ εἰς τὴν ἱστορία, χωρὶς τὸ ἐπίθετό τους, ποὺ πολὺ συναντᾶται τὸν 11ον αἰῶνα, ἤρχισε νὰ προστίθεται, κάποτε δὲ μὲ δύο, τρία ἀξιώματα : πρωτοπρόεδρος κατεπάνω Μακεδονίας, πρωτοσπαθάριος - στρατηγὸς Πελοποννήσου ἢ τῶν Ἀθηνῶν, ἢ πατρίκιος - στρατηγὸς Κρήτης.

Ἡ χρησιμοποίησις μολυβδοδούλων διεδόθη τὸν 5ον κυρίως αἰῶνα καὶ συνεχίσθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν, κυρίως δὲ εἰς συγγίλια καὶ πιττάκια. Μεγάλην ποικιλίαν εἰς μονογραφήματα, παραστάσεις, διάκοσμον καὶ χρονολογίας παρουσιάζουν τὰ μολυβδόβουλα ποὺ εὑρέθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν περιοχήν της, συλλογαὶ δὲ αὐτῶν, ὅπως ἦτο καὶ τοῦ φιλογενοῦς Ἀναστασίου Κ. Π. Σταμούλη, ἐδωρήθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Νομισματικὸν Μουσεῖον [1]).

Ἔγγραφα ἢ ἐπιστολαὶ ἐπισήμων τοῦ Βυζαντίου, οἱ περγαμηνή, ἐτυλίσσοντο μὲ μετάξινο νῆμα ποὺ ἐδένετο σχηματίζον ρουλὸ καὶ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ νήματος τὰ δυὸ ἄκρα του περνοῦσαν ἀπὸ ἄνοιγμα μικροῦ, κυκλικοῦ τεμαχίου μολύβδου, μαλακοῦ μετάλλου, ποὺ ἐπιέζετο μὲ σφραγίδα καὶ ἀπετυπώνοντο εἰς αὐτὸ ὅλα τῆς σφραγῖδος. Οἱ βασιλεῖς ἀντὶ μολύβδου χρησιμοποιοῦσαν χρυσὸ καὶ χρυσόβουλα ἦταν τὰ ἔγγραφά τους. Χρυσόβουλα ἦσαν καὶ τὰ φιρμάνια τῶν σουλτάνων, ποὺ ἀντέγραψαν, μετὰ τὴν Ἅλωσι, ὅλην σχεδὸν τὴν ἐθυμοτυπία τῶν βυζαντινῶν ἀνακτόρων.

Βαθμηδὸν ὅμως ἐγκαταλείποντο τὰ μολυβδόβουλα. Τὸ μολύβι τὸ ἀντικατέστησε τὸ βουλοκέρι. Ὡς τὰ τελευταῖα ἔτη, ἀκόμη δὲ καὶ ἐπὶ Πατριάρχου Βενιαμίν, τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα ἐσφραγίζοντο μὲ βουλοκέρι καὶ μένει κάπου, σὲ γραφεῖο τοῦ Πατριαρχείου, εἰς τὸ ἱστορικὸν Φανάρι, ἡ σφραγίδα ποὺ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς τοῦτο, ἡ λεγομένη «ξηρὰ σφραγίς».

ΣΤ. Π.

---

1) Σ.Δ. Βλ. ἔκδοσιν αὐτῶν ἐπιμελείᾳ κ. Εἰρ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Θὰ Θρακικὰ αἰνίγματα ποὺ περισυνέλεξα ἀπ' ὅλη τὴ Θράκη, προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, Σαρ. Ἐκκλησίες, Σηλύβρια, Αἶνο, Μάδυτο, Καλλίπολη, Σωζούπολη, Μεσέμβρια, καὶ ἄλλες Θρακικὲς πόλεις. Τοῦτο τὸ δείχνει τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ τόπου ποὺ προέρχεται τὸ κάθε αἴνιγμα, τοποθετημένο πλάγι στὴν ἑρμηνεία.

Τὰ αἰνίγματα στὴ Θράκη ἔχουν λογῆς λογιῶν ὀνομασίες. Τὰ ὀνομάζουν β ρ ε τ ὰ (Σηλυβρία), ν ι ώ σ μ α τ τ α ἀ π ο κ ρ ι ά τ ι κ α (Καλλίπολη), κ α τ α λ ο γ ί τ σ ι α κ ο τ τ ί μ α τ α (Σ. Ἐκκλησιῶν) ἀπὸ τὸ κοττίζω ἴσως ποὺ σημαίνει παίζω, διασκεδάζω κ.λ π. ἀ π ε ι κ α σ τ ά, π α ρ α μ α ν τ έ μ α τ α, χ ώ σ μ α τ α (Βλέπε Πέτρου Βλαστοῦ Συνώνυμα κ.λ. σ. 17—18).

Ὅπως τὰ παραμύθια, τ' ἀνέκδοτα, τὶς εὐχάριστες διηγήσεις, κ τ λ. ἔτσι μεταχειρίζεται καὶ τὰ αἰνίγματα ὁ Θρακικὸς λαὸς στὶς χειμερινὲς ὁλονυχτίες τῆς δουλειᾶς, τὶς βεγγέρες, τὰ νυχτέρια καὶ στὶς διασκεδάσεις του.

Καὶ τὰ λένε γιὰ νὰ διασκεδάσουν. Δηλ. προβάλλεται ἁπλῶς ἀπὸ κάποιον ἕνα αἴνιγμα, οἱ δὲ παρόντες βασανίζουν τὸ μυαλό τους νὰ τὸ βροῦν, νὰ τὸ ἐξηγήσουν. Συνηθίζουν δὲ διάφορους τρόπους νὰ ποῦν αἰνίγματα. Νά, ἕνας τρόπος : Ἕνας ἀπὸ τοὺς διασκεδάζοντες μετρᾶ μὲ τὸ νοῦ του τοὺς ἐνοίκους κάποιου σπιτιοῦ ποὺ ἔβαλε μέσα στὸ μυαλό του. Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρες ὀνομάζει π ε τ ε ι ν ο ὺ ς τὶς δὲ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια π ο υ λ ά δ ε ς, τὰ ἀγοράκια π ε τ ν ό π λ α καὶ τὰ κοριτσάκια π ο υ λ α δ ό π λ α. Ἔπειτα ἀρχίζει : Σένα σπίτ' ἔναι τρεῖς πετνοί, τέσσερς πουλάδες, καὶ ἕνα πετνόπλο καὶ ἕνα πουλαδόπλο· ποιανοῦ ἔναι αὐτὸ τὸ σπίτ'; (Σαρ. Ἐκκλ).

Τότε οἱ ἄλλοι σκέπτονται ποιανοῦ σπίτι ἔχει τόσες ψυχές, καὶ λένε π.χ. Τῆ Θανάσ', τῆ Γιώργη, τῆ Κωστάκ. Καὶ ὅποιος θὰ τὸ βρῆ, κεῖνος τότε προτείνει ἄλλο σπίτι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Ἂν ὅμως δὲ μπορέσουν νὰ λύσουν τὸ αἴνιγμα, καὶ παρακαλέσουν κεῖνον ποὺ τὸ πρότεινε νὰ τοὺς τὸ πῆ, τότε αὐτὸς λέγει : «Σᾶς κυλῶ πάν', σᾶς κυλῶ κάτ', σᾶς πγαίνω μέσ' τὴ χρήγεια (στὸ ἀναγκαῖο), πὲ κεῖ σᾶς παίρνω καὶ σᾶς ρίχνω μέσ' τὰ σκατὰ καὶ στὶς βρῶμες ποὺ ἔχνα τὰ κασαπιὰ καὶ πὲ κεῖ σᾶς πγαίνω στὸ ποτάμ' καὶ σᾶς πλύνω καὶ ὕστερα σᾶς παίρνω καὶ σᾶς ρίχνω στὸ σπίτ' τῆ Θανασοῦ καὶ κεῖ τὶς βρίσκετε.

Τὰ αἰνίγματα κατέταξα σύμφωνα μὲ τὸ διάγραμμα ποὺ ἀκολουθεῖ στὴν ἀνέκδοτή του συλλογὴ τῶν αἰνιγμάτων ὁ μακαρίτης πατέρας τῆς λαογραφίας στὴν Ἑλλάδα καὶ καθηγητής μας Ν. Πολίτης, ἀπ' ὅπου ὡς ἕνα σημεῖο πῆρα καὶ τὶς παραλλαγές. Δηλαδὴ τὰ χώρισα κατὰ εἴδη : σ' αἰνίγματα σπιτιοῦ, κορμιοῦ ἀνθρώπου, φύσης, ἐργαλείων κ.λ.π. καὶ ἕνα μέρος παραπέμπω, τὸ δὲ μεγαλύτερο μέρος τ' ἀφῆκα ἀπαράπεμπτο ἐφ' ὅσον δὲ ξαίρουμε μὲ ποιὰ μέθοδο ὁριστικὰ θὰ δημοσιευθοῦν τὰ αἰνίγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ ἂς λογαριαστῆ σὰ μιὰ προσπάθεια, ποὺ θὰ ὠφελήση ἄλλους νὰ κάνουν τὸ καλλίτερο.

ΘΡΑΚΙΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Τίν, τὶν κρέμιτι
τὶν τυραννέτε,
στὰ φράγκικα στὰ Τούρκικα
κὶ πάλι στὰ ρουμαΐκα
Α. (κεράσι)

Τίρι τίρι κρέμιτι
πράσινου γιννιέτι,
κόκκινου καταντιέτι,
ἄλμυρὸ κι' ἀνάλατου,
νὰ ἔχου νὰ τοὺ φάγου.
Α. (κεράσι)

'Απ' ὄξου γυαλιστερὸ
ἀποὺ μέσα μαλλιαρὸ
κὶ μέσα σ' αὐτὸ
ἕνα κουμμάτι κοκὸ
Α. (κάστανο)

Σαρσαλοῦ παρτσαλοῦ
στοὺν βασιλιὰ μπρουστὰ βγαίν'
Α. (λαχαναρμιὰ)

Σπάνου πάγου, βρίσκου ἀσῆμι
κὶ μέσ' τἀσῆμι ἕνα κομμάτι μάλαμα
Α. (ἄβγὸ)

Σχίζου τὰ βουνὰ κὶ βρίσκω νύφη
κὶ γαμπρό, πιθιρὰ κὶ πιθιρὸ
κὶ δυὸ καλὲς κουπάνες
Α. (καρύδι)

'Ασπρη τὴ βάζω
καὶ κόκκινη τὴ βγάζω
Σ. (πήττα)

Τέσσαρ' ἀδέρφια ἀγκαλιασμένα
σὲ δυὸ κουπάνες εἶνε κλεισμένα
Σ.Ε. (καρύδι)

Τέσσερ' ἀδέρφια
σ' ἕνα πουκάμισου τυλιγμένα.
Γ. (καρύδι)

Μαραμέν' τὴν βάζου,
κουρδισμέν' τὴν βγάζου
Α. (μιλίνα—μπουρέκι)

Σχίζω, ἀνοίγω τὸ δεντρὶ
βγάζω νύφη καὶ γαμπρὸ
πιθιρὰ καὶ πιθιρὸ
καὶ δυὸ καλὰ σκαφίδια
Σ. (καρύδι)

'Ένα πρᾶμα πραματάκι
κάθιτι στοῦ χουραφάκι
μὲ τὸ κτσὸ τοῦ πουδαράκι
'Αβδήμ. (μανιτάρι)

Τὸ τήρι τήρι κρέμεται
τὸ τήρι τυραννιέται,
στὰ πράσινα ντυλίζεται
στὰ κόκκινα κοιμᾶται
Σ. (κεράσι)

ΤΡΟΦΕΣ

ἀχταπούχτου ντήνε βάζω
κορδομένη τήνε βγάζω
Σωζ. (πίττα)

'Έχω ἕνα βαρελάκι
κἔχει δυὸ λογιῶ κρασάκι
Σωζ. (ἄβγὸ)

Πέταλλο τριπέταλλο
τρυπᾶ τὴ γῆ καὶ βγαίνει
Γέν. (μανιτάρι)

'Ο παποῦς μου ὁ παχὺς
ἔφαγε παχιὰ φακή.
Γιατὶ παπᾶ, γιατὶ παχύ,
γιατ' ἔφαγες παχιὰ φακή ;
Καλλ. ('Άσκηση λεκτική)

Τὸ βάνω καὶ φουσκώνει
τὸ βγάνω καὶ κακιώνει
Γέν. (καφὲς)

Τρέμει τρέμει γκάγκανος
πέφτει γκαγκανόσπορος
τὸ χάφτει μαλλιαρόκοττος.
(ἡ συκαμνιὰ ποὺ τρῶνε οἱ
κόττες κάτω τὰ σκάμινα).

Ἔχω ἕνα πηγαδάκι
κἔχει δυὸ λογιῶν νεράκι
Σηλ. (αὐγὸ)

Ὁ θεῖος μου μὲ τὰ πολλὰ
πουκάμισσα
Σηλ. (τὸ κρομμύδι)

Ἔχω ἕνα πραματάκι
κι᾽ ἔχει φύλλα σὰ δεντρὶ
καὶ δεντρὶ δὲν εἶναι,
ἔχει ποντικοῦ οὐρὰ
καὶ ποντικὸς δὲν εἶναι
Σηλ. (ρεπάνι)

Στὴν πατρίδα μου ἤμουν λευκὸς
σαὐτὰ τὰ μέρη μὲ μαυροφορήσανε.
Μὲ ψήνουνε καὶ γὼ φωνάζω,
μὲ κουπανίζουνε καὶ γὼ τσιρίζω,
καὶ χορτᾶτοι ἀκόμα μὲ τρώγουνε
Σηλ. (καφὲς)

Ἀπ᾽ πάν᾽ πιτσὶ κι᾽ ἀπ᾽ κάτ᾽ πιτσὶ
κὶ μέσα μέλι κὶ κιχρὶ
Ἀβδίμ. (σῦκο)

Ὥμορφος πατέρας,
ἄσκημο παιδί,
καὶ τρελλὸ τἄγγόνι
Σ. (κρασί, τσίπουρο, ρακὶ)

Ἀμνια παρτσαλοὺ
μπροστὰ στὸ βασιλειὰ βγαίν᾽.
Σ. (τουρσὶ λάχανο)

Ἀρνάκ᾽ παρνάκ᾽
πά σ᾽ ἕνα ποδαράκ᾽
Σ.Ε. (λάχανο)

Ἔχω ἕνα κουμαράκ᾽
κἔχ᾽ δυὸ λογιῶ νεράκ᾽
ἢ κἔχ᾽ δυὸ λογιῶ κρασάκ᾽.
Σ.Ε. (αὐγὸ)

Τὴν βάζου κουρδουμέν᾽
τὴν βγάζου μαραμέν᾽.
Α. (μηλίνα)

Σάχλα μπούχλα τὴν ἐβάζου
κορδισμένη τὴν ἐβγάζου
Α. (πήττα ἁλιπανάβατη)

Πιθερὰ κ᾽ἡ πιθηρὸς
νύφη κὶ γαμπρὸς
σ᾽ ἕνα ράσσου τυλιγμέν᾽.
Α. (καρύδι)

Λαογρ. Β. 346.90 Ρογδῆς Κρήτης Κ· Π. ΛΑ΄. 192. Χίος Κανελ. 184, 113, Κ· Π. Η΄. 524,12.

Ἔχω ἕνα βαρελάκι
κ᾽ἔχει δυὸ λογιῶ κρασάκι
Σ. (αὐγὸ)

Βλέπε Καρπάθιο Wescher Μανωλακάκης 97,2. Ἠπείρου ΚΠ. ΙΗ΄. 221,25 Ἠπείρου Δωδώνη Β. 158, Χίος Κανελ. 172,48. Κύπρου Στὰ 134,3 Σὰ Β. 290,3. Λακκοβήκια Γουσ. 104,17 ΝΑ. 228, 201 Λαογρ. Β. 194 Μακεδ. Αββ, 18ββ. 173 Τραπεζοῦντος (Ἰωαννίδης 271) Θήρας (Κ. Νουτάκη) Κύθηρα Λαογρ. Β. 339. Landen 234,10.

Ἄκοπο μὲ τὸ μαχαῖρι
ἄβαλτο μέσ᾽ τὸ σκουτέλ᾽
ὅλος ὁ κόσμος τὄφαγε
καὶ ὁ Χριστὸς ἀκόμα.
Σ. (γάλα)

Χίος Κανελ. 183.4..112 Καλαμάτας ΝΑ. 253.345.

Ἔχω ἕνα πηγαδάκ᾽
ἔχει δυὸ λογιοὺ νεράκ᾽
Σ.Ε. (αὐγὸ)

Καρυῶν Λουλουδ. 116 Ἠπείρου ΚΠ· ΙΗ΄ 220,14. Ἠπείρου ΖΑ. 18.12 Ρογδιᾶς Κρήτης ΚΠ.ΛΑ΄. 192. Ἠπείρου ΚΠ. ΙΗ΄. 221, 25 Λαογρ. Β΄. 194 Μακεδ. Αββ. 312, 33, 37 Λακκοβήκια Γούσ. 104, 17, 12 ΝΑ. 228, 201 Λαογραφικὰ Β΄. 339.

Χίλ᾽ μύρ᾽ καλογέρ᾽ πᾶν τὸ δρόμο
δρόμο, κἔνας μοναχὸς τὶς βρῆκε

ἔδρε τους, ἐσκάτωσέ τους
κἔλλαξα καὶ τὄνομά ντους τἔν ;
Σ.Ε. (σιτάρι ποὺ ἔγινε ἀλεύρι).
ἔδρε = ἔδειρε

Ὁ νταγής μου ὁ Θόδωρος
κιὅ χοντροθόδωρος
σαράντα ζουνάρια φορεῖ
καὶ πὸ πάν' μιὰ πετσόγουνα—τ'ἔν ;
Σ.Ε. (κρομμύδι)

ΚΑΡΠΟΙ · ΦΥΤΑ

Πράσινος πύργος,
κόκκινα μεϊντάνια
καὶ μέσα κατοικοῦνε
μαῦρα μαῦρα ἀραπάκια
Σ. (καρπούζι)
μεϊντάνια = ἀνοίγματα, πλατεῖες

Τὸ πρῶτο εἶναι ἀριθμός,
τὸ δεύτερό μου φύλλο,
ἡ νεολαία μὲ ζητᾶ
μὲ τρόπο καὶ μὲ ξύλο.—τ'ἔν ;
Σ.Ε.

Στὰ χέρια τους μὲ παίρνουνε,
στὸ στόμα τους μὲ βάζουν,
φόβο κανένα δὲν ἔχω,
γιατὶ δὲ μὲ δαγκάνουν
Σηλ. (τριαντάφυλλο)

Ἔχω ἕνα πραματάκι
εἶναι ἄσπρο σὰν τυράκι
καὶ τυρὶ δὲν εἶναι
ἔχει ποντικοῦ οὐρὰ
καὶ ποντικὸς δὲν εἶναι.
Σ. (ρεπάνι)

Χίλιοι μύλοι (μύριοι) καλογέρ'
σ' ἕνα ράσο τυλιγμέν'
Σ.Ε. (ρόδι)

Ἀπὸ πάνω πετσὶ
καὶ ἀπὸ κάτου πετσί,
κ' εἰς τὴ μέση τυρί.
Σ. (κάστανο)

ΣΠΙΤΙ · ΣΚΕΥΗ · ΕΠΙΠΛΑ

Δαχτυλίδι μ' πυργουτό,
πυργουτὸ καμαρουτό,
βρέχισι χιονίζισι,
πάλι δὲ ραΐζισι.
Α. (καπνοδόχη)

Βλέπε παραλλαγές : Καρυῶν Λουλουδοπούλου 114 Ν.Α. Α'. 223, 172 Κ.Π. Η'. 516,30 Landers 234.6. Λέσβος Σπ. Ἀναγν. 204.24.

Νιὸς νιός, ἀνιβαίν'
γέρους γέρους κατιβαίν'
Α. (κουβὰς)

Βλέπε Λαογρ. Β. 341.55. Ἠπείρου Κ.Π. ΙΔ'. 261.2.

Ἀγητὸς νυχάτους
κὶ νυχουπουδαράτους
στέκιτι κὶ κρίνιτι
γιὰ τὴν ἀληθουσύνη
Α. (καντάρι)

Βλ. Λαογρ. Β'. 332. 2. Νισύρου ΖΑ. 415,32 Landers 236,20. Ν.Α. 234.234. 236—Χίος Κανελ. 181,99. Ν'Α'. 218, 142 Μακεδ. Αββ. 304,3 Λελέκου Ἀνθ. 1868. 174,175. Καρπάθου ζΑ 372,16 Καλαμάτας ΚΠ. Η'. 523.

Τῆ μπουφ' τὸ κεφάλ'
τῆς καρακάξας ἡ νουρὰ
καὶ τὴ καρταλιοῦ τὰ νύχια
Σ.Ε. (καντάρι)
Βλ. Λαογρ. Β' 332,2
μπουφ=μπούφου, καρτάλ=ἀετός.

Τῆς καρακάξας ἡ νουρὰ
τοῦ μπούφου τὸ κεφάλι
καὶ τοῦ καρταλιοῦ τὰ νύχια
ποὺ λένε τὴν ἀλήθεια.
Σ. (καντάρι)

Σκύφτω, γονατίζω μπρός σου,
τὸ μακρύ μου στὸ σχιστό σου
Σ. (κλειδὶ)

Ἕνα πρᾶμα πραματίζει,
πραματίζει καὶ γυρίζει,
ἔχει καὶ μαλλὶ καὶ τρίχα,
ἄσχημό 'ναι ποὺ τὸ εἶπα,

μὰ τὸν ἅγιο Κωνσταντῖνο,
μὴ θαρρεῖς πὼς εἶν᾽ πὸ κεῖνο.
Σ. (τουλοῦμι)
Σικύνου ΝΑ. 208.85.

Μαργιουτὴ καμαρουτή,
βρέχιτι, χιονίζιτι
κι᾽ στοὺν τόπου τς στέκιτι
Α. (βρύση)

Πὸ πὰν φωτιὰ
καὶ πὲ κάτ᾽ θάλασσα
καὶ μέσ᾽ τὴ μέσ᾽ ἀηδόνια κελαϊδοῦν
Σ.Ε. (ναργκιλὲς)

Γαμπρὸς τὴ βάζ᾽
νύφ᾽ φωνάζ᾽
Σ.Ε. (κλειδὶ)
Βλέπε Λαογρ. 354. 131 Καρυῶν Λουλουδ. 117.

Γκουγκουχτούρα φουρτουμέν᾽
βρίσκει τρύπα κὶ σειβαίν᾽
Α. (χουλιάρι)
Βλέπε λαογρ. Β΄. 337,32 Μακεδ. αββ. 310, 20. Στάμ. Στάμ. 184.

Τὸ φίδ᾽ τρώγ᾽ τὴ θάλασσα
κ᾽ ἡ θάλασσα τὸ φίδ᾽
καὶ στὸ κεφάλ᾽ τὴ φιδιοῦ
ἕνα κόκκινο φέσ᾽.
Σ Ε. (φυτίλι - λιχνάρι)
Βλέπε Λαογρ. 345,83.

Ὅλη μέρα σήρτι - πήρτι
καὶ τοῦ βράδυ οὐπίσ᾽ τὴν πόρτα
Α. (σκούπα)
Βλέπε Λαογρ. Β. 338,35 Ποντ. Ἰπι. 334,4.

Καρακάξα μακρανούρα,
γκούρα—μαγειρευτούρα
Σ.Ε (τηγάνι)
Λαογρ. Β. 194 Στάμ. Στάμ. 183.

᾽Αψηλή μου θυγατέρα,
ράχες τοῦμπες τὸ κορμί σου
Σ.Ε. (πινακωτὴ)

Νταὴς Κουντουθόδωρος
μὶ σαράντα ζουνάρια
ζουσμένος. Α. (βουτσὶ)
Ν. Α· 240, 266. Γουσίου 104, 18, Ἠπείρου ΖΑ 18, 5=ΚΠ. ΙΗ΄. 220, 21.

ΦΥΣΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Ἕνας ψηλὸς γενίτσαρος
καὶ κόκκαλα δὲν ἔχ᾽.
Σ. (καπνὸς)
Ἠπείρου ΚΠ. ΙΔ΄. 561,8. Ἠπείρου ΚΠ. ΙΗ΄. 220, 24.

Τριακόσιοι ἑξῆντα ἓξ οὐρανοὶ
καὶ δώδεκα περιστέρια
μιὰ μάννα τὰ πλακών᾽.
Σ. (χρόνος)
Μάνης ΚΠ. Η΄. 523 Καλαμάτας ΚΠ. Η΄. 523.

Ἕνα κόσκινου καρύδια γιομάτου
κὶ στὴ μέση μιὰ μπουγατσούδα
Α. (οὐρανός, ἄστρα, φεγγάρι).
Βλ. Λαογρ. Β. 346 88 Παραλλ. Καστελλορίζου ΚΠ. ΚΑ΄, 366,30 Ν.Α. 247,308, Πόντου Ἐπτ. 352,124=338,28. Λελέκου Ἀνθολ. 1868—171 Ν.Α. 233, 231. Κερκύρας ΝΑ. 247, 310 241,46.

Ἕνα τσουβάλ᾽ καρύδια
ἁπάν᾽ στὰ κεραμίδια
Σ. (ἄστρα)
Βλέπε Λαογρ. 346 87—Ἠπείρου ΖΑ. 18.18 Σταμ. Σταμ. 188 Κύπρος Σα. Β. 291.32. Λακοβήκια Γουσίου 104.4 Καρυῶν Λουλουδ. 116. Μακεδονία Αββ. 316,49.

᾽Απάν᾽ στὰ κεραμίδια
μιὰ ψάθα καρύδια Σ. (ἄστρα)
Βλ. προηγούμενο.

Κλειδώνου μανταλώνου
τοὺν κλέφτ᾽ μέσα τοὺν βρίσκου
Α. (ἥλιος)
Βλέπε Λαογρ. Β΄. 342—67 Παραλλ. Καρυῶν Λουλουδ. 115 ΝΑ. 227, 192. Αἴνου ΚΠ. Δ΄. 351.14 Χίος Κανελ. 176, 67 Landers 234.8. Ἠπείρου (Δωδώνης Β΄ 158) Μακεδ. Αββ΄. 308, Β΄. Σταμ. Στάμ. 178. Λακκοβήκια Γούσ 404.7 Καλαμάτας ΝΑ. 253,342. Ρογδιᾶς Κρήτης ΚΠ.ΛΑ΄. 191 ΝΑ. 227.194.

Κλειδώνω μανταλώνω
τὸν κλέφτ' ἀφίνω μέσα. Σ. (ἥλιος)
Βλ. προηγούμενο.

Πὲ πίσ' τὴν ἀφτριγιά μας
κατσιβέλ' μουρμουρίζνα
Σ.Ε. (βροχὴ)
'Αρκαδίας Παναθην. τ. 18'. σ. 310,7 ΝΑ. 234, 239, 228. 'Ηπείρου ΚΠ'. 220.

'Αποὺ τὸ βουνὸ ψηλότερου
κι' ἀποὺ τὸ μυρμήγκι μικρότερου
ἀπ' τοὺ φαρμάκι πικρότερου
κι' ἀπὸ τοὺ μέλ' γλυκύτερου
Α. (φωτιὰ)
Λαογρ. Β'. 335.17 340. Ν.Α. 246.306 =205 64 'Ηπείρου ΖΑ 18. Β. 'Ηπείρου ΚΠ. ΙΗ 220,20.

'Απὸ τὸ μέλ' γλυκότερο
ἀπὸ τὸ φαρμάκ' πικρότερο
ἀπὸ ψύλλο μικρότερο
ἀπ' τὴν καμήλα μεγαλύτερο.
Σ. (φωτιὰ)
Βλ. προηγούμενο.

ΑΝΘΡΩΠΟΣ - ΜΕΛΗ ΣΩΜΑΤΟΣ · ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ

"Εχω ἕνα κάτι κάτι
μέσα σ' ἕνα σιντουκάκι
ἂν τοὺ χάσου κείν' τοὺ κάτι
τί τοὺ θέλου τοὺ σιντουκάκι ;
Α. (ψυχὴ - σῶμα)
Λακκοβήκια Γιουσ. 104,16.

'Απ' οὐδῶ μπαΐρ
κι' ἀποὺ κεῖ μπαΐρ
κὶ στὴ μέσ' ἕνας μπουγὰς μουγκρίζ'
Α (πουρδὴ)
Λαογρ. Β. 194 Sanders 234 4 Μακεδ. Αββ. 367 Καρπάθου ΖΑ. 372.21 ΝΑ 244, 291, 216, 130, 200, 39 Μήλου ΝΑ. 200, 38 Στάμ. Στάμ. 179 'Αστυπαλαίας (Dieterich 416, 14) Λακκοβήκια Γουσ. 105, 26 Λελέκου 'Επιθ. Ββ. Καστελλορίζου ΚΠ. ΚΑ'. 366,31.

Λουγύρ λουγύρ κάγκελα
κὶ μέσα ἕνας φράγγος
Α. (στόμα - γλῶσσα)
Λαογρ. Β. 347.95.

'Αποὺ πὰν ἀπ' τὴ Βλαχία
κατιβαίνει μιὰ κυρία,
πέντε σκλάβες τὴν κρατοῦν,
μακρυὰ τὴν ἀπιτοῦν=πετοῦν.
Α. (μύξα)
Λαογρ. Β'. 340,53. Λέσβου 'Επ. 'Αναγν. 206,34—Καρυῶν Λουλουδ. 117 Landers 234,2 Νιούρου ΖΑ 415,38 ΝΑ 222.163 Νιούρου 425,48 ΝΑ 545, 297—Κύπρου Σὰ 134, 2 Κύπρου Λουκάδ. 156,29.

ΕΝΔΥΜΑΤΑ—ΚΑΛΛΩΠΙΣΜΟΣ

"Ασπρου ἄσπρου σὰν αὐγὸ
στρογγυλὸ σὰν τοῦ ρουβίθ'
μηδὲ αὔγό, μηδὲ πιπέρ'
μηδὲ διάβουλους τοὺ παίρ'
Α. (μαργαριτάρι)
Λαογρ. Β. 336,24. Μήλου ΝΑ. 211, 101 Καρπάθι ΖΑ'. 372.8. Πόντου 'Επτ. 345,6, 74.

ΣΧΟΛΕΙΑ—ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στεγνὸ τὸ βάζω
ὑγρὸ τὸ βγάζω
κὴ μύτητ' τρέχ'.
Σ. (πέννα)
Λαογρ. 348.100.

"Ασπρο, ἄσπρο τὸ χωράφι
καὶ μελανὸς ὁ σπόρος
καὶ κεῖνος ποὺ τὸ σπέρνει
μὲ κεῖνον συντυχαίνει
Σ. (γράμμα)
Μακεδ. Αββ. 308.14.

ΝΑΥΤΙΛΙΑ

"Αψυχος ψυχὴ δὲν ἔχ'
καὶ ψυχὲς παίρνει καὶ φεύγει
Σ.Ε. (καράβι —σιδηρόδρομος)
Χίος Κανελ. 165 11 Καρπάθου (Δελτ. 'Εστίας 1879 ἀρ. 131.41 ΝΑ. 235 243 Σύμη ΚΠ 490.16 Στάμ. Στάμ. 180 Πόντου 'Επτ. 342.51 Λελάκου 'Ανθ. 1868.176 'Ικαρίας Στάμ. 143. 'Ηπείρου ΚΠ. ΙΗ'. 220 11, ΚΠ. ΙΑ'. Αἴνου ΣΠ. Θ'. 350.8 Μακεδ. Αββ 414,40.
"Αψυχους ψυχὴ δὲν ἔχ'
ψυχὴ παίρν' κὶ πααίν'
Α. (καράβι)
Λαογρ. Β. 317 βλέπε καὶ προηγούμενο.

ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ
Ἐργαλεῖα

Ὅταν ἔχη νερὸ πίνω χρασί,
Ὅταν δὲν ἔχη νερὸ πίνω νερὸ
Σ. (μυλωνάς)

Λακκοβήκια Γουσ. 104,20. Πόντου Ἐπτ. 350,111 Μακεδ. αββ. 316,46 Landers 234,9 σημ. 243 Πολ. Παροιμ. Ἠπείρου Δωδώνης Β. 158.

Κοιλιὰ μὲ τὴν κοιλιὰ
τὸ μακρὺ (μανίκ᾽)
κάν᾽ τὴ δουλειὰ
Σ. (χερόμυλος)

Λαογρ. Β΄. 334.

Ἄψυχή μου θεγατέρα,
τὸ κεφάλ᾽ σου πλατσακὸ
Σ.Ε. (φτυάρι)

Βλέπε Λαογρ. Β΄. 342. 65.

Ἀλεποῦ κοντου-βρακάτη
καὶ σιδηρουμουστακάτη
Α. (τὸ λανάρ)

Τρέμ᾽ ἡ γῆς, τρέμ᾽ ἡ πόλη
τρέμουν τὰ μεριὰ κ᾽ οἱ κῶλοι
Σ. (ἀργαλειὸς)

Λελέκου Ἀνθολογία 1868.172.

Τσαλγκιτζὴς παίζει τὴ λίρα
τσαλγκιτζόπλα τοῦ χορεύουν
κι᾽ ἡ κυρὰ ἡ τσαλγκιτζίνα
πάει κι᾽ ἔρχεται ἀπὸ μέσα.
Σ. (ἀργαλειὸς)

τσαλγκιτζὴς = ὀργανοπαίκτης

Βασιλὲς δὲν εἶναι
κορώνα φορεῖ
ὡρολόγι δὲν ἔχει
ὥρα λαλεῖ.
Σ. (πετεινὸς)

ΝΑ σ. 226.188.

Ἕνα πρᾶμα τρέχ᾽ ἀπάνω στὴ γῆ
σαμάρι φορεῖ καὶ ἄλογο δὲν εἶναι
κέρατα ἔχ᾽ καὶ βῶδι δὲν εἶναι
Σ. (σάλιαγκος)

Χίου ΝΑ. Α΄. 202,50=ΚΠ. Η΄. 516,34 Σηειάς Κρήτης ΖΑ΄. Β΄. 31,11.

Νταής μου Κουντουθώδουρος
μὶ τοὺ νταοὺλ στοὺν ὦμου.
Α. (σάλιαγκος)

Καρυῶν Λουλουδ. 117.

Μπάλωμα στὸ μπάλωμα
καὶ βελονιὰ δὲν ἔχει
Σ. (χελώνη)

Ἀπὸ πάν᾽ τηγάν᾽
ἀπὸ κάτ᾽ μπαμπάκ᾽
ἀποὺ πίσ᾽ ψαλλίδ᾽
ἀποὺ μπροστὰ βιλόν᾽
Α. (χελιδόνι)

Βλέπε λαογρ. Β΄. 335,21 ΝΑ. σ. 218, 145.

Ἀμαλλους μαλλὶ δὲν ἔχ᾽
κώλου ἔχ᾽ οὐρὰ δὲν ἔχ᾽
Α. (βάτραχος)

Λαογρ. Β΄. 194. Χίος Κανελ. 164,9

Ὄνομα καὶ γράμμα ἔχει
καὶ μαλλὶ κι᾽ οὐρὰ δὲν ἔχει
Σ. (βάτραχος)

ΦΥΤΑ—ΚΑΡΠΟΙ

Ρίχνω τὰ ψωμιὰ
καὶ τρώγω τὴν πινακωτὴ
Σ.Ε. (ξυλοκέρατα)

Βλέπε Λαογρ. Β΄. 336.337.29. Παραλλ. ΝΑ. 205.65. Ρογδιᾶς Κρήτης ΖΑ΄. Β΄. 79.5 Στάμ. Στάμ. 179 Καλαμάτας 252, 339. Λευκάδος ΚΠ. Η΄. 400.5. Σύμης ΚΠ. Η΄. 490,15.

Τοῦ παποῦ μ᾽ τὰ γένεια
στὴ γῆ παραχουμένα.
Σ.Ε. (πράσο)

Λακκοβήκια Γουσ. 104, I ΝΑ. 213, 117 Μακεδ. Αββ 306.7.

Πὸ πίσ᾽ τὸ ντουβαράκι μας
δαυλιὰ παραχωμένα
Σ. (πράσα)

Σὰν τήρι—τήρι κρέμιτι
σὰν τήρι τυραννιέται

ἁρμυρὸ κι᾽ ἁνάλατου
νὰ τῶχου νὰ τοῦ φάου
Α. (κεράσι)
Καρυῶν Λουλουδ. 115 Η′ 524,3. Στάμ. 188 Ν.Α. 233, 232 219. 1216. Λέσβος Σπ. Ἀναγν. 208,44.

Ἄσπρα ἄσπρα πρόβατα.
κὶ ξλέϊνος τσομπάνης
Α. (κληματαριὰ—ἄσπρα σταφύλια)
Λαογρ. Β. 335.22.

Παγαίνω στὸ ἁρμάν᾽
χτυπῶ πουλιά,
τρώγω τὰ πούπουλα
καὶ ρίχνω τὸ πουλί.
Α. (ἀμπέλι—σταφύλι)
ἁρμὰν = βουνὸ
Λελέκου Ἀντ. 1868 173—175 Ἠπείρου ΖΑ′. 18 20 Ἠπείρου (Δωδώνης Β′. 158) Ρογδιᾶς Κρήτης ΖΑ′, Β. 76 6 Μακεδ. Αββ. 304 5 Λακκοβήκια Γούσ. 105 28. Καρυῶν Λουλουδ. 117.

Ἔχω ἕνα παιδί, ὅσο ἓν νιὸ
κάται στὸν τόποτ᾽, μόν᾽, γεράσ᾽ τρέχ᾽
κοσέβ μέσ᾽ τὸ δρόμο.
Σ.Ε. (ἄγανος)
Κρήτη Παναθην. Ι ΙΔ′. 311.26. Λέγεται καὶ μουφάριδα καὶ εἶναι ἕνας ἀνθὸς μερικῶν φυτῶν ποὺ τὰ ψιλὰ πέταλα ὕστερα᾽ ἀποσύνθεσή τους παρασύρονται ἀπὸ τὸν ἄνεμο μὲ τὴν ἀλοφρότητά τους, εἶναι ἀγριόχορτο.

Ἀπὸ πάνω πετσὶ
κι᾽ ἀπὸ κάτω πετσὶ
καὶ μέσα μέλι καὶ κεχρί.
Σ. (σῦκο)
Λέσβος Ἀναγν. 201 8 Αἴνου ΚΠ. Θ′. 351, 11 Στάμ. Στάμ. 178.

Τὸ τίρι τίρι κρέμεται
τὸ τίρι τυραγνιέται
στὰ πράσινα τυλίγεται
στὰ κόκκινα κοιμᾶται
Σ. (κεράσι)
Καρυῶν Λουλουδ. 115 ΝΑ. 233, 233.

Χίλιοι μύριοι καλογέροι
σ᾽ ἕνα ράσο ντυλιγμένοι
Σ. (ρόδι)
Μακεδ. Αββ. 314,38

Γούρνα μου πελεκητὴ
καὶ γεμάτη καὶ χυτὴ
μέσα ἔχεις μαῦρα ψάρια
κι᾽ ὄξω τρέχουν τὰ ζουμιὰ
Σ. (καρποῦζι)
Καστελλορίζου ΚΗ′. ΚΑ′. 365.7 Μήλου ΝΑ. 200.4.

Πράσινο παλάτι
κόκκινο ζεμπούλι
μαῦροι καλόγεροι
κάθονται κρυμμένοι
Σ. (καρποῦζι)
Ἀρκαδίας Παναθην. τ. ΙΘ′. 310, 9 ΝΑ. 241, 271.

Ὁ θεῖος μου ὁ Κοντοθόδωρος
καὶ Κοντοκωσταντῖνος
σαράντα δυὸ σκουφιὰ
καὶ πάλι ξεμαλλιάρης;
Σ. (λάχανο)
Λακκοβήκια Γούσ. 104,3 Μακεδ. Αββ. 312,28.

Ἔκοψα τὸ κεφάλι του
ἔτρεξε τὸ γάλα του,
δίχως νὰ θέλω
μὲ κάν᾽ νὰ κλαίγω.
Σ. (κρομμύδι)
Λαογρ. 194.

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

Τί εἶνι τὰ δυὸ πράματα
ὅπου τρώγουν καὶ δὲν χορταίνουν
Α. (θάνατος—φωτιὰ)

Μιὰ κόρη τὴν ρώτηξαν γιὰ τὸν πατέρα της, ποὺ στεκότανε κοντά της, πῶς συνδέεται μαζί του καὶ εἶπε: «Τούτου τοῦ ἀνδρὸς ἡ μάννα, εἶναι πεθερὰ τῆς μάννας μου».

Τί εἶνι κεῖνα τὰ τέσσιρα ἀδέρφια
ὅπου πααίνουν πααίνουν
κὶ ἕνα μὶ τἄλλου δὲ φτάνουντι.
Α. (τροχὸς—ἁμάξι)
Αἴνου ΚΠ. Θ′. 331,12 Καρυῶν Λουλουδ. 115.

Τρία μῆλα, δύο μάννες
καὶ δυὸ θυγατέρες
ἀποῦ ἕνα νὰ πάρουν
Α. (γιαγιὰ—πέννα, ἐγγονὴ)
Μακεδ. Αββ. 310 21.

Ὁ παπὰς κ᾽ ἡ παπαδιὰ
ὁ Γιάννης κ᾽ ἡ Μαρία
ἐξ αὐγὰ μοιράσθηκαν
καὶ πῆραν ἀπὸ τρία
Σ. (ὁ Παπαγιάνης κ᾽ ἡ παπαδιὰ Μαρία).
Μάνης ΚΠ. 517.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ—ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἑφτὰ καλογριές, κάθε βδουμάδα
ἀποὺ μνιὰ πιθαίν᾽.
Α. (Ἡ σαρακοστὴ μὲ τὶς ἑφτὰ βδομάδες της).

Τίρι τίρι κρέμεται,
μὰ τὸν Θεὸ τὴν Παναγιά,
φοβοῦμαι νὰ τὸ πιάσω.
Σ. (καντήλα)
Καρπάθου ΖΑ΄. 373, Λέσβος Σπ. Ἀναγν. 208 45.

Ἡ ἔλαφος ἀγγάριξι,
μικροὶ τρανοὶ τὴν ἄκουσαν
κὶ τὴν προσκύνησαν.
Τὴν ἄκουσαν ντουλγκέρηδες
ἔρριξαν τὰ πριόνια,
τὴν ἄκουσαν κὶ μπάμπις
ἔρριξαν τὶς ρόκες,
τὴν ἄκουσαν κὶ τὰ κουρτσούδια
ἔρριξαν τἀδραχτούδια,
τὴν ἄκουσαν κὶ ἀλουπὲς
ἔρριξαν τὶς νουρές τους.
Α. (Ἡ καμπάνα)
Λαογρ. Β΄. 335 18.

Ἔχω ἕνα παιδὶ
μόν᾽ τὸ σκώνω κλαίγ᾽
μόν᾽ τ᾽ ἀφίνω σωπαίν᾽.
Σ.Ε. (καμπάνα)
Λαογρ. Β. 334.335 175.18 18).

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Ὅσα ἔπιασα δὲν τἄχω
καὶ ὅσα δὲν ἔπιασα τὰ ἔχω
Σ. (ψείρα)
Σταμ. Σταμ. 186.
Τὸ : «οὓς μὲν ἑλόμεσθ᾽ οὐκ ἔχομεν» φέρεται ὡς αἴνιγμα τεθὲν πρὸς λύσιν εἰς τὸν Ὅμηρον ἀπὸ Χιώτας

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Ὁ ἀνὴρ καὶ οὐκ ἄνθρωπος φορεῖ τὸν ἀτρίχινο, ἡ κεφαλή του ὡς πύργος πόλεμος, τὸ γένι του ὡς φλὸξ πυρὸς καὶ μὲ τὴν φωνήν του νεκροὺς ἀνασταίνει καὶ ὅταν πεθαίνη βαπτίζεται.
Α. (πετεινὸς)
Λαογρ. Β. 355.6. Κύπρος Λουκ. Παράφρ. Βυζαντ. αἴνιγμ. βλ. ΚΠ 1874. τ. Η΄. 522.

Δάσκαλέ μου ἀγαθὲ
μὲ δειρες κι᾽ ἔφυγα
εἰς τὸν δρόμον ὅπου πήγαινα,
ἀντίκρυσα ἕνα θηρίου
μὶ πέντε κεφαλὰς
μὶ τέσσερας ἀναπνοάς,
μὶ εἴκοσι χειροπόδαρα
κὶ μὶ νύχια ἑκατό.
Α. (κηδεία—λείψανο)
Λαογρ. Β. 350 114.

ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ ΒΙΟΥ

Χίλια μίλια δέματα
χίλια κουμπουδέματα
χίλια νὰ πῆς
νὰ μὴν τοὺ βρῆς
Α. (μιτάρι)
Λελέκου Ἀνθ. 1868.173 Χίος Κανελ. 185 213.

Τσαλγκιτζὴς παίζει τὴ λύρα,
τσαλγκιτζόπλα τὸν χορεύουν
κι᾽ ἡ κυρὰ ἡ τσαλγκιτζέσσα
πάει κἔρχεται ἀπὸ μέσα.
Σ. (ἀργαλειὸς)
τσαλγκιτζὴς = ὀργανοπαίκτης

᾽Ανεβαίνει κατεβαίνει
τὸ κοιλόπλο του γεμίζει
Σ. (ἀδράχτι)

Κύπρου Σα. Β. 293.40 Λαογρ Β'. 333. Χίος Κανελ. 168,27.

Τσιμπᾶτο μαλλᾶτο
στὸν κῶλο πρεπᾶτο
Καλλ. (ταπί, χαλί).

ΖΩΑ—ΠΟΥΛΙΑ

᾽Ανατολὴ ἐφώναξα
καὶ Δύση ἀπεκρίθη
τέσσερα μῆλα κόκκινα
κι᾽ ὁ χάντακας πὸ κάτω
Σωζ. (᾽Αγελάδα καὶ μοσχάρι)

Τὰ θωρῶ φορῶ
τὰ μασῶ πατῶ
νοῦ καὶ λογισμὸ
τὰ ἔχω γιὰ νερό.
Σωζ. (μέλισσα)

Μυθολ. : Ἡ βασιλοπούλα σκοτώνοντας τὸν ἐραστή της, ἔκαμε ἀπὸ τὰ μάτια δαχτυλίδια, ἀπὸ τὰ δόντια καρφιὰ γιὰ τὰ παπούτσια καὶ ἀπὸ τὸ κρανίον δοχεῖον γιὰ νὰ πίνῃ.
(Βλ. Θρακικὰ τ. Β'. 178—159).

᾽Αμάξι σιδεράμαξο καὶ σιδεροτρεχάτο
ἀρκουδόροφο καὶ φειδοκεφαλάτο
(Σωζ. (χελώνα)

Ἕνας μόνους Θιός,
τέσσιρά ᾽νι τὰ στρατιά,
τέσσιρα τὰ ξυνόμλα,
νάχαμι νὰ τρώγαμι
Μ. (ἀγελάδα, τὰ πόδια της καὶ οἱ μαστοί της).

Ἄμαλος μαλλὶ δὲν ἔχ᾽
κῶλο ἔχ᾽ νουρὰ δὲν ἔχ᾽.
Γ. (βάτραχος)

Μπάλωμα στὸ μπάλωμα
καὶ ραφὴ δὲν ἔχει
Αἶνος (χελώνα)

Περπάτγε ρέμα ἔκανα,
κέρατα ἔχω βῶδι δὲν εἶμαι,
σαμὰρ φορῶ,
γάδαρος δὲν εἶμαι
Σ. (σιάλιαγκος)

περπάτγε=περπατώντας

Βασιλέας δὲν εἶμαι, κορώνα φορῶ
ὡρολόγι δὲν ἔχω τὶς ὧρες μετρῶ
Σ. (πετεινὸς)

Δεσπότης δὲν εἶναι,
κορώνα φορεῖ,
ρολόγι δὲν ἔχει
τὶς ὧρες λαλεῖ.
Σ. (πετεινὸς)

᾽Απὸ πάν᾽ τιγάν᾽
ἀπὸ κάτ᾽ βαμβάκ᾽
ἀπ᾽ οὐμπρὸς βιλουνάκ᾽,
κι᾽ ἀποὺ πίσ᾽ ψαλδάκ᾽.
Α. (χελιδόνι)

᾽Απὸ πάνω σὰν τιγάνι
ἀπὸ κάτω σὰν βαμβάκι
κι᾽ ἀπὸ πίσω σὰν ψαλίδι
Καλλ. (χελιδόνι)

Φουνάζ᾽ φουνάζ᾽
νεκροὺς ἀνασταίν᾽
καὶ μετὰ τοὺν θάνατουν
βάπτισμα λαμβάνει.
Α. (πετεινὸς)

Μπάλουμα στὸ μπάλουμα
καὶ ραφὴ δὲν ἔχ᾽.
Α. (χελώνα)

᾽Απὸ πάνω σκαριδάκι
κι᾽ ἀπὸ κάτω πλαστηράκι
καὶ στὴ μέση κοπελιὰ
Σ. (χελώνα)

᾽Ανὴρ καὶ οὐκ ἄνθρωπος
φορεῖ τὸ ἀτρίχινο,
ἡ κεφαλή του ὡς πύργος πόλεμος
τὸ γένι του ὡς φλὸξ πυρὸς
καὶ μὲ τὴν φωνήν του

νεκροὺς ἀνασταίνει
κι᾽ ὅταν πεθαίνη βαπτίζεται
Σ. (πετεινὸς)

Χίλια-μίλια δέματα,
χίλια κομποδέματα,
χίλιες φορὲς νὰ τὸ εἰπῆς
πάλι δὲν τὸ βρίσκεις.
Σ. (Ἡ χελώνα)

(Ἔννοεῖ τὰ ἐπὶ τοῦ ὀστράκου αὐτῆς στίγματα, παίζει μὲ τ᾽ ὄνομά της, ἔχοντος τὰ στοιχεῖα χ καὶ λ.].

Εἶναι ἕνα γαϊδουράκι,
ποὺ φορεῖ τὸ σαμαράκι
κι᾽ ἀνιβαίνει τὸ μπαγεράκι
Καλλ. (σιάλιαγκος)

Τοὺν Μάρτη τοὺν μῆνα
θηρίου γεννᾶται,
λαοὺς περιβάλλει,
τοὺς βασιλεῖς ταράττει,
εἰς δύο μάρμαρα τελειώνει
Μ. (Ψύλλος)

Οὐρανὸς μαρμαρουτὸς
κὶ γῆς πιτρουτή,
γιατὶ πιρπατεῖ,
φεῖδ᾽ φανιρώνιτι
Α. (χελώνα)

Ὅταν βρέξῃ ἡ βροχή,
ὁ νεκρὸς θ᾽ ἀναστηθῇ,
μέσ᾽ στὶς λάσπες κυλισμένος,
σὰν νὰ εἶναι μεθυσμένος,
νὲ ρακὶ πίν᾽, νὲ κρασί,
μέν᾽ γυμνὸς μ᾽ ἕνα βρακί.
Α. (σιάλιαγκος)

Μπάλωμα στὸ μπάλωμα
καὶ ραφὴ δὲν φαίνεται
Σ. (χελώνα)
Ἄμαλλος μαλλιὰ δὲν ἔχ᾽
κῶλο ἔχ᾽ νουρὰ δὲν ἔχ᾽ —τ᾽ἔν ;
Σ. Ε. (βάθρακας)

Ἐν μηνὶ Μαρτίῳ γεννᾶται
αἱμοβόρον θηρίον,
ὅλον τὸν κόσμο τυραννεῖ
τοὺς βασιλεῖς ἀκόμα
Σ. (ψύλλος)

Νεκρὸς ἰδὼν τὸν τάφον ἀνέστη,
ἀναστὰς εἰσῆλθε,
εἰσελθὼν ἐδάκρυσε,
δακρύσας ἐξῆλθε
καὶ ἐξελθὼν ἀνεπαύθη.
Σ.Ε. (ἀνδρικὸν πέος)

Βῶδι εἶμαι κέρατα ἔχω,
γαϊδοῦρι δὲν εἶμαι
σαμάρι φορῶ
Σ. (σάλιαγκος)

Ὄνομα καὶ γράμμα ἔχει
καὶ μαλλὶ κι᾽ οὐρὰ δὲν ἔχει
Σ. (βάτραχος)

Ὁ γεροκοντοθόδωρος
ἀπ᾽ κάτ᾽ ἀπὸ τὴν πλάκα
Αἶνος (βάθρακος)

Ὁ γιός μου ὁ κωλόχειρος
μὶ τὸ νταβούλ᾽ στὸν ὦμο
Αἶνος (σάλιαγκος-ντοβούλι)

Ἤρτε ἡ κερὰ Κλιαθοῦ
μὲ τὰ κερὰ κλιαθόπλα
καὶ μπῆκε μέσ᾽ τὸ σέντε μέντε
κι᾽ ἔφαγε τὸ σούχτου μπούχτου
Σ. (γέννα—κλῶσσα)

κλιαθοῦ=κλῶσσα, σέντε—μέντε=ἀποθήκη ,σούχτου—μπούχτου=κουκιὰ (κύαμοι)

Ἄρτς βούρτς κἔχ᾽ μύτ᾽ φάβατο
Γ. (γάτα)

—Ποῦ πᾶς χωριαντέλλο ;
—Τί σὲ μέλ᾽ ντριζόκωλε ;
—Κούε δὰ γλυφτόκωλε,
τί μὲ λέει ἡ χωριαντέλλο.

Τὸ αἴνιγμα τοῦτο ἀποτελεῖ διάλογο μεταξὺ τριζοκώλου (μουσάντριας) ἐρωτῶντος πρώτου καὶ τῆς χωριαντέλλος (γάτας) ἀπαντώσης καὶ γλυφτόκωλου (σκούπας) ἀφώνου προσώπου πρὸς ὃν ποιεῖται ἔκκλησιν ὁ ὑπὸ τῆς χωριαντέλλος προσβαλλόμενος ντριζόκωλος.

Ὄρνιθα πλατσόκωλη
πλατσογυριστόκωλη,
γεννᾶ αὐγὰ πλατσόκωλα
πλατσογυριστόκωλα
Γ. (σάλιαγκος)

Χιλιμάντρινο μαντρὶ
χίλια πρόβατα χωρεῖ,
ἀρνιοῦ ποδάρι δὲ χωρεῖ,
Γ. (μυρμηγκοφωλιὰ)

Πὲ πάν᾽ ταψὶ
πὲ κάτ᾽ ταψὶ
καὶ μέσ᾽ τὴ μέσ᾽ φαγί
Γ. (χελώνα)

Ὅταν μεθῶ γιατρεύω
πληγὲς λογιῶ-λογιῶ,
κι᾽ ἀπ᾽ τὸ καλὸ μεθύσι
ἀρχίζω νὰ ξερνῶ,
γιὰ νὰ μὲ βροῦν στὴν ὥρα,
μὲ βάλλουν φυλακή,
ἄλλος γιατρὸς νὰ ἔμβη
σαὐτήνα θὰ πνιγῆ
Αἶνος (ἡ βδέλλα καὶ τὸ δοχεῖο)

Δαχτυλίδι πυργωτό,
πυργωτὸ καμαρουτό,
ἀπ᾽ τὸν πύργο ἔπεσε
πάλι δὲν ἐρράγισε
Αἶνος (φίδι)

Περνᾶ τὸ σύρδι—μύγδι
βρίσκει τὸ συμιριδιγκὸ
στέκει διαλογεῖ :
παιδαρέντι δὲ χωρέντι,
κεφαλέντι δὲ χωρέντι.
χωρέντι δὲ χωρέντι,
βουτιξέντι, κι᾽ ἀγκλειψέντι
κι᾽ οὖλο ἔφαγέντι
Αἶνος (τὸ ποντίκι καὶ ἡ λήκυθος)

Οὐρανὸς καὶ γῆ καλκάνι
καὶ οἱ στύλοι σὰν πριόνι
Αἶνος (χελώνα)

Ἐκ λευκῆς πέτρας γεννᾶται ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ οὐχὶ ἄνθρωπος. Φορεῖ χιτῶνα ἀχειροποίητον, ἐκ τῆς φωνῆς αὐτοῦ νεκροὶ ἀνασταίνονται καὶ μετὰ θάνατον βαπτίζεται κι᾽ ἐκδύεται
Σ. (πετεινὸς)

Μηνὸς Μαρτίου γεννᾶται θηρίον,
μαυροειδὲς ἐστι,
ἐχθροὺς πολλοὺς ἔχει,
βασιλεῖς ταράττει
μὲ δύο συλλαμβάνεται
μὲ τέσσαρας σφάζεται
Σ.Ε. (Ψύλλος)

Τοὺν Μάρτη τοὺν μῆνα
θηρίου γεννᾶται,
λαοὺς περιβάλλει,
τοὺς βασιλεῖς ταράττει,
εἰς δύο μάρμαρα τελειώνει
Μάδ. (ψύλλος)

Ἕνας μόνος ὁ Θεὸς
τέσσερα τὰ ξυνόμυλα
νἄχαμε νὰ τρώγαμε.
Μάδ. (ἀγελάδα τὰ τέσσερα ποδάρια της, καὶ οἱ μαστοί της)

Ἕνας χοντρὸς καλόγερος
μὲ τὰ πολλὰ παλούκια
Μάδ. (ἐχῖνος ὁ χερσαῖος)

Μπάλωμα σὲ μπάλωμα
καὶ ραφὴ δὲν ἔχει
Μάδ. (χελώνα)

Μιὰ μητέρα μαλλιαρή,
γεννᾶ παιδὶ ἀμάλλιαστο
καὶ τ᾽ ἀμάλλιαστο παιδί,
γεννᾶ μητέρα μαλλιαρὴ
Καλλ. (ὄρνιθα αὐγό)

Βῶδι δὲν εἶνι, κέρατα ἔχ᾽,
γαϊδούρ᾽ δὲν εἶνι, σαμάρ᾽ ἔχ᾽,
γραμματικὸς δὲν εἶνι,
γράμματα γράφ᾽
—Τί εἶνι ; Α. (σιάλιαγκος)

Δαχτυλίδι πύρινο
πύρινο τριπύρινο

ἀπὸ γκρεμνὸ γκρεμνίζεται
καὶ ὅμως δὲ ραγίζεται
Σ. (φεῖδι)

Μάννα μ᾽ γεννιέται ἄψυχη,
σἔνα ψηλὸ δεντράκι,
γεννᾶ ἐμένα μὲ ψυχὴ
καὶ μοιάζω γαϊδουράκι
Καλ. (ζωύφιο τοῦ κυάμου)

Τὸν Μάϊο γεννήθηκα
φίδι φαρμακεμένο,
δέκα τὸ κυνηγούσανε
μὰ δυὸ μόνο τὸ πιάσαν,
κι᾽ ἀνάμεσα σὲ πέτρες δυό,
ἐβγῆκεν ἡ ψυχή του
Α. (ψύλλος)

Οὐρανὸς πετρουτός, γῆς μαρμαρένια
φειδίσιου κιουφάλ᾽,
γατήσια πουδάρια
Α. (χελώνα)

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΦΥΣΙΚΑ

Σφαλνῶ κὶ μανταλώνω,
τοὺν κλέφτ᾽ ἀφίνου μέσα
Μάδ. (ἥλιος)

Ἀητὸς πηδάτος
κὶ περιγραμμάτος
οὔλα τὰ κάστρα πήδξι
καὶ πάλι νάντους
Μάδ. (ἥλιος)

Βούτυρο μιὰ κουταλιὰ
ἀρτύνει οὔλ᾽ τὴ γειτονιὰ
Αἴνου (ἥλιος)

Ἄσπρο ἄσπρο σὰν τυρὶ
καὶ κειὸ τυρὶ δὲν εἶναι,
στὰ λιβαδάκια πορπατεῖ
καὶ κειὸ ἀρνὶ δὲν εἶναι
Αἴνου (φεγγάρι)

Πάν᾽ στὰ κεραμίδια μας
ἕνα τσουβάλ᾽ καρύδια.
Σ. (τἄστρα)

Εἶναι ἕνας βασιλὲς
κι᾽ ἀγαπᾶ οὖλον τὸν κόσμο
Αἴνου (ἥλιος)

Τ᾽ ἀρνάκι μου τὸ τζουτζουλό,
στὴ τζουτζουλιὰ γυρίζει,
τρώγει χορτάρι θρέφεται,
πίνει νερὸ πεθαίνει
Αἴνου (φωτιὰ)

Προβατίνα ἄσπρη καὶ ξανθομάλλα,
φαρμάκι δίνει ἀντὶς γιὰ γάλα
Αἴνου (τσιγάρο)

Ἀψηλὸς καλόγερος
κόκκαλα δὲν ἔχ᾽ —τ᾽ ἔν ;
Σ.Ε. (καπνὸς)

Τὸ πγάδι ἀπὸ πανί,
τὸ σκοινὶ ἀπὸ ξύλο,
ἡ κβὰς ἀπὸ πλὸ
καὶ τὸ νερὸ πὸ φύλλο.
Μάδ. (τσιμποῦκι, χοάνη, καπνὸς)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
καὶ στὸν οὐρανὸ παγαίνει.
Μάδ. (καπνὸς)

Ἕνας πάγ᾽ κὶ δὲ γυρίζ᾽,
ἄλλους κμᾶται κὶ δὶ νιών᾽,
ἄλλους τρώγ᾽ κὶ δὲ χορταίν᾽
Μάδ. (καπνός, στάχτη, φωτιὰ)

Εἶναι τρία ἀδερφάκια
καὶ τὰ τρία κανακάρικα
τὄνα ἄμα κοιμηθῆ,
δὲ θέλει νὰ ξυπνήση
καὶ τἄλλο πάντα τρώγει
καὶ ποτέ του δὲ χορταίνει,
καὶ τὸ ἄλλο φεύγει φεύγει
καὶ ποτέ του δὲ γυρίζει
Καλλ. (στάχτη—φωτιὰ—καπνὸς)

Κλειδώνω μανταλώνω
καὶ τὸν κλέφτη βρίσκω μέσα
Σ. (ἥλιος)

Μιὰ κούπα γιαούρτη
στὰ κεραμίδια
Α. (φεγγάρι)

ΕΠΙΠΛΑ–ΣΠΙΤΙ

Δαχτυλίδι πυργωτὸ
πυργωτὸ καμαρωτὸ
ἔχει πύργους καὶ κανάρια
καὶ νεβαίνει πάν στὸ πατινάρ᾽
καὶ λαλεῖ σὰν τὸ πετεινάρ᾽
Γέννα (τὸ ἐκκρεμὲς ὡρολόγι)

Στὸ βουνὸ γεννήθηκα
στὸ βουνὸ ᾽νετράφκα,
μὲ ἔγραψεν ἡ τύχ᾽ μου
νὰ γλέπω κώλους καὶ μεργιά.
Σ.Ε. (τὸ κατώφλι τῆς θύρας)
νετράφκα = ἀνατράφηκα

Εἶμαι γέρος ἀγγαστρωμένος
γυναίκα δὲν εἶμαι φορῶ ποδιὰ
Καλλίπολις (ταβλαμπάζι)
(Τὸ ἄνωθεν τῆς στιᾶς ἐξέχον κυκλικὸν μέρος καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναρτημένο κομμάτι παντοῦ).

᾽Αφαντο κι᾽ ἀκάματο
στὴ δίπλα κρεμασμένο
Γέννα (προβιὰ)

Μαλλιαρὴ καὶ μαλακὴ
στὸ γκῶλο σ᾽ ἔν καλή.
Γέννα (προβιὰ)

᾽Ανάσκελα τὰ μπρούμτα
καὶ τὸ τσουμπί τ᾽ τρέχ᾽
Γέν. (κεραμίδι τῆς στέγης)
Καρυῶν Λουλουδ. 116. Κερκύρας Ν. Α. σ. 246, 304.

Δαχτυλίδι πυργωτὸ
πυργωτὸ καμαρωτὸ
βρέχεται χιονίζεται
πάλι δὲ ραγίζεται
Σ. (καπνοδόχος)

Τὸ φεῖδι τρώγ᾽ τὴ θάλασσα
κ᾽ ἡ θάλασσα τὸ φεῖδι
καὶ στὸ κεφάλι τοῦ φειδιοῦ
καράβι ἀρμενίζει
Αἴνου (λάμπα)

Τὴν ἡμέρα τύλει τύλει
καὶ τὸ βράδυ ξαπλωτῆρι
Αἴνου (στρῶμα)

Χίλιοι μύλοι καλογέρ᾽
οἱ μισοὶ τ᾽ ἀνάσκελα
καὶ οἱ μισοὶ τὰ μπρόμτα
Γέν. (κεραμίδια τῆς στέγης)
Κερκύρας Ν.Α. σ. 246, 304.
μύλιοι = μύριοι

᾽Ανθρωπος εἶμαι, πόδια δὲν ἔχω,
πά στὴν κορφή μου μιὰ βέργα ἔχω,
γύρνα ντὴ βέργα νὰ διῆς τί βγαίνει
ποὺ πίν᾽ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὶς εὐφραίνει.
Σωζ. (μῆλος τοῦ καφὲ)

᾽Αφαντο κι᾽ ἀκάματο
στὸ κοντάρι κρέμεται
Σωζ. (προβειὰ)

Τὸ φίδι τρώγ᾽ τὴ θάλασσα
κι᾽ ἡ θάλασσα τὸ φίδι
καὶ στοῦ φιδιοῦ ντὴ κεφαλὴ
φεγγάρι μαρμαρίζει
Σωζ. (φιτύλι)

Εἶναι ἕνα πραματάκι
καὶ σ᾽ ὅλο τὸν κόσμο
γυρίζ᾽ κατὰ τὴν ὥρα
Σηλ. (θάνατος)

Τὴ νύχτα πέφτει
τὴν ἡμέρα σκώνεται
Αἴνου (μάνταλος)

᾽Εχω ἕνα πρᾶμα,
σὰ ντὸ δέσω περπατεῖ,
σὰ ντὸ λύσω στέκεται
Σωζ. (τσαρούχι)

᾽Ενας νυχᾶτος καὶ τζιτζιφᾶτος
πορπατεῖ καὶ λέγει τὴν ἀλήθεια
Σωζ. (καντάρι)

Δαχτυλίδι πυργωτὸ
πυργωτὸ καμαρωτὸ
βρέχεται χειμάζεται
πάλ᾽ στὸ ντόποτ᾽ στέκεται.
Σ.Ε. (καπνοδόχη)

Εἶναι ἕνα πρᾶμα,
τὴν ἡμέρα τρώει κριάσι
καὶ τὴ νύχτα μετρᾶ τἄστρα
Σωζ. (βουκέντρα)

Ἕνα καΐκι φορτωμένο
μπαίνει μέσ᾽ τὸν μποταμὸ
καὶ ξεφορτωμένο βγαίνει
Σωζ. (κουτάλι)

Ὁ γιός μου ὁ χοντροθόδωρος
χίλια ζωνάρια ζώνεται
Σωζ. (κάδος)

Παπίτσα ᾽νεβαίνει
παπίτσα κατεβαίνει,
πῶς τρώγει, πῶς πίνει,
πῶς γεμίζ᾽ τὴ σγάρα ντης ;
Σωζ. (ἀδράχτι)
σγάρα=λαρύγγι

Μέσα τὸ σῶμα
κι᾽ ὄξω τὸ κεφάλι
Σωζ. (καρφὶ)

Κόκκινο καὶ μαλλιαρὸ
γιὰ τὸν κῶλο σου καλὸ
Σωζ. (χαλὶ)

ΡΟΥΧΑ—ΣΤΟΛΙΔΙΑ

᾽Απὸ κάτου χῶμα
ἀπὸ πάνου φύλλου
κ᾽ εἰς τὴ μέση ξύλου
κ᾽ εἰς τὸ κιουφαλάκι
ἔχω κουκκαλάκι
Α. (τσιμποῦκι)

Σηκώνουμι, σηκώνιτι
κάθουμι κάθιτι
πουρπατῶ κουνέτι
Α. (βρακουζώνα)

Ὁ γιός μου ὁ Κοντοθόδωρος
μὲ τὰ πολλὰ τὰ δόντια,
παγαίνει πάνω στὸ βουνὸ
καὶ κατεβάζει βώδια
Καλλ. (χτένι—κεφαλὴ—ψεῖρες)

Ἕνα πρᾶμα πραματκὸ
τί καλὸ μὰ τὸ σταυρό,
τέσσερα καὶ πέντε δέκα
τ᾽ ἀγαπᾶ καὶ ἡ γυναίκα
Μ. (ἑνώτιον)

Ἄσπρο ἄσπρο σὰν αὐγὸ
στρογγυλὸ σὰν τὸ πεπέρ
μὰ τὸν ἅγιο Γιώργη
μήτ᾽ αὐγὸ μήτε πεπέρι
Σ. (μαργσριτάρι)

Κάθουμ᾽ κάται
σκώνουμ᾽ σκώνται
πορπατῶ κουνιέται
Γ. (ζώνη)

Πανένιο πηγάδι,
χορταρένιο νερό,
ξυλένιο σκοινί,
πηλένιο ἀνασυρτάρι
Αἴνου (Ἡ καπνοσακκούλα — ὁ καπνὸς—τσιμπούκι—λουλᾶς)

Ὁ μπάρμπας μου τὸ γουνὶ
ἀνεβαίνει στὸ βουνί,
καὶ μᾶς κατεβάζει βώδια
μὲ τὰ σουβλερά του δόντια.
Σ. (χτένι)

Τὰ λύνω, στέκουν
τὰ δένω, τρέχουν
Σ. (τσαρούχια)

Στρυφτὸ καμαρωτό,
στῶν γυναικῶν τὴν τρύπα
Α. (σκουλαρίκι)

Μὲ δυὸ χέρια τήνε πιάνω
κι᾽ ὡς τοὺν πάτου τήνε βάνω
Α. (τσιουράπι)

Ἔχω ἕνα ζευγάρι ἀρνιά,
τὰ δίνω, γυρίζου ὅλον τὸν κόσμο,
τὰ λύνω, δὲν κουνοῦν
ἀπ' τὴ θέση τους
Σ. (παπούτσια)

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

Τῆς μητέρας μου ἡ μητέρα,
τοῦ πατέρα μ' ἡ πεθερὰ
κι' ἡ δική μ' ἡ γιαγιά,
πόσα φτιὰ ἔχνα ;
Σ.Ε. (δύο)

Σύρου παρὰ Π. Δερλέντα Κύπρου Σακ. 134, 16 Ν.Α. σ. 208,88.

Τρίγια μῆλα μοιραστῆκαν
δυὸ μάννες καὶ δυὸ θυγατέρες
κὶ κάθε μιὰ πῆρ' ἀποὺ ἕνα.
Πῶς γίνκε τοῦτο ;
Μάδ. (γιαγιά, θυγατέρα κι ἐγγονὸς)
ἀριθ. 185—122—25.

Δυὸ κερνοῦν κι' ἕνας πίνει
Αἴνου (τὸ βυζανιάρικο)

Παραχώνω γέροντα
καὶ βρίσκω παλληκάρι
Α.

Διδάσκαλέ μου ἀγαθὲ
μὲδιρις κι' ἔφυγα·
εἰς τοὺν δρόμον ἀπήντησα
ἕνα θηρίου φοβερὸ
εἶχε πέντε κεφαλές,
τέσσερις ἀναπνοές,
χέρια πόδια εἴκοσι
καὶ νύχια ἑκατὸ
Α (πεθαμένος ποὺ τὸν πᾶν)

ΕΚΚΛΗΣΙΑ—ΛΑΤΡΕΙΑ

Κάτω στὰ πετρώματα
καὶ στὰ πετροκόμματα,
πετεινὸς ἐλάλαξε
κι' ὅποιος ντόνε ἄκουσε,
ντὸ σταυρό ντου ἔκανε
Σωζ. (καμπάνα)

Τριγύρω γύρω θάλασσα
καὶ μέσα φρογκοστᾶτος
Γ. (καντήλα)

Γούρνα μου πελεκητὴ
μαρμαρένια καὶ χιουτὴ (χυτὴ)
πάγ' ὁ γούργουρας νὰ πιῇ,
μήτ' ὁ γούργουρας χορταίνει,
μήδ' ἡ γούρνα ξεπληθαίνει
Αἴνου (τὸ ἅγιον ποτήριον)
γούργουρας=ὁ παπὰς

Τὸ φεῖδι τρώγ' τὴ θάλασσα
κι' ἡ θάλασσα τὸ φεῖδι
καὶ στοῦ φειδιοῦ τὸ κέρατο
τζίντζιρας τζιντζιρίζει
Αἴνου (καντήλα)

Ἔλαφος φωνάζει
ἐλαφίνα κατεβάζει
Σ. (ἡ καμπάνα ποὺ καλεῖ τὶς γυναῖκες)

ΓΡΑΜΜΑΤΑ—ΣΧΟΛΕΙΟ

Ποιὸ εἶναι κεῖνο τὸ πουλὶ
ποὺ γεννᾶ ἀπὸ τὴ μύτ'
τρεῖς τὸ κρατοῦν ὄντας γεννᾶ,
μ' ἀλήθεια πρῶτα πίνει
καὶ τὰ πουλάκια ποὺ γεννᾶ,
ἀνθρώπινα λαλοῦνε
Μάδ. (πέννα)

Ἐν ἕνα πρᾶμα,
πὲ τὸν οὐρανὸ πέφτ' δὲ σπάν',
στὸ νερὸ τὸ βάνεις σπάν'
Σ.Ε. (χαρτὶ)

Ὀντὶ μπαίν' γκαργκαλίζ'
κι' ὀντὶ βγαίν' στάζ' ἡ μύτ' ντου
Γ. (γραφίδα)

Ἄσπρος κάμπος
μαῦρα γίδια
Σ. (γράμματα)

Ἔχω ἕνα πρᾶμα,
στεγνὸ τὸ βάνω
ὑγρὸ τὸ βγάνω
Γ. (γραφίδα)

Ἄσπρος κᾶτος
περιγραμμᾶτος
στὴν Πόλη παγαίν'
μαντᾶτα φέρνει
Σ. (γράμμα)

κάτος=γάτος

Ἀχτιὸς (ἀετὸς) νυχᾶτος
περιγραμμᾶτος
στὰ κάστρα πάγ'
μαντᾶτα φέρνει
Σ.Ε. (γράμμα)

Ἄσπρος κᾶτος
περιγραμμᾶτος
στὴν Πόλ' παγαίν'
μαντᾶτα φέρν'
Γ. (γράμμα)

Τρεῖς τὴν κρατούνα καὶ γεννᾶ
μ' ἀλήθεια πρῶτα πίνει
μαῦρα τὰ κάνει τὰ παιδιὰ
καὶ πίσω της τ' ἀφίνει
Γ. (πέννα)

Ἄσπρος κάμπους
μαῦρα γίδια
Α. (γράμματα)

ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
πῶς κρατεῖ ψυχὴ καὶ τρέχει ;
Σωζ. (πλοῖο)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
καὶ ψυχὴ παίρνει καὶ τρέχει
Σηλ. (τὸ πλοῖο)

Τσαλαπατῶ τὰ πόδια μου
κι' ἀνοίγω τὰ μεριά σου
καὶ μπαίνει ὁ Καμπὰ-Θανάσ'
καὶ φκιάνει τὴ δουλειά σου
Γ. (ἱστὸς)

Χωρὶς ποδάρια περπατεῖ,
πέτρες καὶ ξύλα δὲν πατεῖ,
σ' ὅλον τὸν κόσμο δίνει χαμπάρι
κι' ὅ,τι τοῦ δώσουν θὲ νὰ τὸ πάρει
Σηλ. (πλοῖο)

Κλέπται εἰσῆλθον εἰς μίαν πόλιν
καὶ τὴν περιεκύκλωσαν
καὶ οἱ χωρικοὶ ἐξῆλθον
ἀπὸ τὰ παράθυρα
Σηλ. (Ἡ θάλασσα μὲ τὰ ψάρια)

Ἄψυχους ψυχὴ δὲν ἔχ'
ψυχὴ παίρν' καὶ πααίν'
Α. (πλοῖο)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
καὶ ψυχὴ κρατεῖ καὶ φεύγει
Καλλ. (πλοῖο)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχ'
ψυχὴ παίρνει καὶ διαβαίν'
Μ. (πλοῖο)

Χιλιόντυμο, χιλιόκομπο
χίλια νὰ πῆς
δ' ἀ ντὸ βρῆς
κ' ἕνα νὰ πῆς ἀ τῶβρης
Γ. (δίχτυ)

δ' ἀ=δὲν θὰ

Τῶν πολεμίων τὴν πόλιν πολιορκούντων, ἡ μὲν πόλις διὰ τῶν θυρίδων ἔφυγεν, οἱ δὲ κάτοικοι ζωγρηθέντες πυρὶ ἐκάησαν
Σωζ. (τὸ ψάρεμα μὲ δίχτυ)

πόλις=ἡ θάλασσα
θυρίδες=τὰ μάτια τοῦ διχτυοῦ
κάτοικοι=τὰ ψάρια
πολέμιοι=οἱ ψαράδες

Τσιγκριτζὴς παίζει τὴ λύρα,
τσιγκριτζέσσα τὴ φλογέρα
καὶ τὰ δυὸ τὰ τσιγκριτζόπλα,
παίζνα τὰ τουμπελεκόπλα
Γ. (ἱστὸς)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχ'
καὶ ψυχὲς παίρνει καὶ φεύγει
Αἴνου (πλοῖο)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχ'
καὶ ψυχὴ παίρνει καὶ τρέχ'
Σ.Ε. (πλοῖο)

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΦΥΣΙΚΑ

Μακρύς, ψηλὸς καλόγερος
κὶ κόκκαλα δὲν ἔχ᾽
Α. (καπνὸς)

᾽Απὸ τὴ γῆ ἐβγῆκα
εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κατασκευάζο-
μαι, εἰς ἔνδυμα λευκὸν ἐνδύομαι
καὶ εἰς πῦρ καίομαι
Σηλ. (τσιγάρο)

Εἶμαι ἕνας νόστιμος
ἀπ᾽ τὸ μέλι πιὸ γλυκός,
ὅποιος τὤβρη εἶν᾽ σοφὸς
καὶ καλὸς γραμματικὸς
Αἴνου (ὕπνος)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
καὶ στὸν οὐρανὸ πηγαίνει
Αἴνου (καπνὸς)

Ἕν ἕνα πρᾶμα καὶ σὺ τὸ ἔχς
καὶ γὼ τὤχω κ᾽ ἕνα ξερὸ ξύλο τὤχ᾽
Γ. (ἦσκιος)

᾽Εν ἕνα πρᾶμα
καὶ παντοῦ τσιτσιτών᾽,
μόν᾽ μέσ᾽ στὸ ποταμὸ
δὲ τσιτσιτών᾽
Γ. (χιόνι)

Σ᾽ ἕνα δέντρο δώδεκα κλῶνοι,
εἰς κάθε κλῶνο τριάντα φύλλα,
ἡ ὀρτιά της εἶναι ἄσπρη
κι᾽ ἡ ἀνωκατιά της μαύρη
Καλλ. (ἔτος—μῆνες—ἡμέρες μέρα
—νύχτα)·
ὀρτιὰ=ἡ καλὴ ἐπιφάνεια
ἀνωκατιὰ=ἡ μέσα ἐπιφάνεια

Ἕνα δράμι ἀλαφρὴ
νὰ τὴν σηκώσης δὲ μπορεῖς
Σ. (φωτιὰ—κάρβουνο ἀναμμένο)

Ποιὸ εἶν᾽ ἐκεῖνο τὸ δεντρί,
πῶχ᾽ δώδεκα κλωνάρια,
κάθε κλωνάρι ἀπ᾽ αὐτὰ
ἔχ᾽ τέσσαρες φωλίτσες
καὶ κάθε μιὰ ἀπ᾽ τὶς φωλιὲς
ἔχει ἑπτὰ αὐγούδια ;
Α. (ἔτος, μῆνες, ἑβδομάδες)

Ἑκατὸ φραγκούδια
μὶ τὰ κόκκινα φισούδια
Α. (σπίρτα)

Εἶναι τρία ἀδέρφια
τοὺ ἕνα κάθητι κὶ δὲ σκώνιτι,
τοὺ ἄλλου τρώγ᾽ κὶ δὲ χουρταίν᾽,
τοὺ τρίτου πααίν᾽ κὶ δὲν ἔρχιτι
Α. (ξύλα, φωτιά, καπνὸς)

Σφαλνῶ καὶ μανταλώνω
τοὺν κλέφτ᾽ ἀφήνου μέσα
Μ. (ἥλιος)

᾽Αητὸς πηδᾶτος
καὶ περιγραμμάτος
οὔλα τὰ κάστρα πήδξι
καὶ πάλι νάντους Μ. (ἥλιος)

Βούτυρο μιὰ κουταλιὰ
ἀρτύνει οὔλ᾽ τὴ γειτονιὰ
Αἴνου (ἥλιος)

Εἶναι ἕνας βασιλὲς
κι᾽ ἀγαπᾶ οὔλον τὸν κόσμο
(Αἴνου (ἥλιος)

Ἄσπρο ἄσπρο σὰν τυρὶ
καὶ κειὸ τυρὶ δὲν εἶναι,
στὰ λειβαδάκια πορπατεῖ
καὶ κειὸ ἀρνὶ δὲν εἶναι
Αἴνου (φεγγάρι)

Πάν᾽ στὰ κεραμίδια μας
ἕνα τσουβάλ᾽ καρύδια
Σ. (ἄστρα)

Τρίγια βώδια τἄχω
τὄνα τρώγ᾽ καὶ δὲ χορταίν᾽,
τἄλλο πάγ᾽ καὶ δὲν γυρίζ᾽,
τἄλλο κοιμᾶται
καὶ δὲ σηκώνεται
Μ. (πῦρ, καπνός, στάκτη)

'Απάν' στὸ σπίτι μας
εἶναι ἁπλωμέν'
μιὰ ψάθα μὲ καρύδια,
κι' ἀνάμεσα στὰ καρύδια,
μιὰ κούπα γιαούρτ
Καλλ. (οὐρανός, σελήνη, ἀστέρι)

Κλειδώνω μανταλώνω
τὸν κλέφτη μέσα βρίσκω
Καλλ. (ἀχτίδες ἥλιου)

Μακρὺς - μακρὺς καλόγερος
στὸν οὐρανὸ πηγαίνει (ἀνεβαίνει)
Σ. (καπνὸς)

Ἕνα ταψάκι βούτυρο
οὔλο τὸν κόσμο ἀλείφει
Σ. (ὁ ἥλιος)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
καὶ στὸν οὐρανὸ ἀνεβαίνει
Σ. (καπνὸς)
Μέσ' τὴ ριμνήτσα μας
τζαγκὸ - τζαγκὸ πηδοῦνε
Σωζ. (βροχὴ)

Κόκκινος ποδηματὰς
ντὸ ντοΐχο ντοΐχο πάει
Σωζ. (ἥλιος)

Πά στὰ κεραμίδια μας
καρύδια ἁπλωμένα
Σωζ. (ἄστρα)

Πά στὰ κεραμίδια μας
μιὰ κούπα γάλα
Σωζ. (φεγγάρι)

Κῆπος πλατύς, κῆπος μακρύς,
κίτρα πολλὰ καὶ δυὸ μεγάλα
Σ.Ε. (οὐρανὸς)

Ἄσπρο ἄσπρο σὰν τυρί,
καὶ τυρὶ δὲν εἶναι
στὰ λειβάδια περπατεῖ,
μὰ ἀρνὶ δὲν εἶναι
Μ. (φεγγάρι)

Κλειδώνω μανταλώνω
κι' ὁ κλέφτις πάλ' μέσα κάται
(κάθεται)
Σ.Ε. (ἥλιος)

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Στὸν τόπο εἶμαι ἄσπρος
καὶ μυλοστρογγυλός,
μὲ φέρνουν, μὲ μαυρίζουν,
φωνάζω σὰν τρελλός.
Ὅταν θὰ μὲ σκοτώσουν,
τότε πάλιν μὲ παντρεύουν
καὶ μοὶ δίνουν μιὰ γυναίκα
νόστιμη καὶ ζαχαρένια,
γιὰ νὰ κοιμηθοῦμ' ἀντάμα,
καβαλλιέρος καὶ μαντάμα,
μέσ' τοῦ ἄδη τὸ λεγένη
ποὺ τὸ λάρυγγα εὐφραίνει
Αἴνου (καφὲς—ζάχαρη—τζεσβὲς—
ἰμπρίκι)

—Ἔπαρ' τὴν πολίτη σου κ' ἔβγα
στὴν πολιτεία καὶ δγιὲ τί ἔχ' ἀντίμαχος κι' ἀντιμαχεῖ.
—Τεσσεραπόδι πέρασε, δυοπόδι κάταν πάνω, κατσικοτόμαρα κρατεῖ κ' ἔχει ξυλένιο γάλα.

Τὸ αἴνιγμα τοῦτο εἶναι διάλογος μητρὸς καὶ θυγατρός. Ἡ μήτηρ ἀκούσασα ἔξωθεν τῆς οἰκίας θόρυβον καὶ τὸν ἀντίμαχον ἀντιμαχοῦντα ἀποτείνεται πρὸς τὴν παρακαθημένην καὶ νήθουσαν θυγατέρα της λέγουσα :—Λάβε τὴν ἠλακάτην σου καὶ ἔξελθε εἰς τὴν θύραν καὶ ἰδὲ τί ἔχει ὁ κύων καὶ ὑλακτεῖ. Ἐκείνη δὲ ἀπὸ τῆς θύρας ἀπαντᾷ :—Διῆλθεν ἓν τετράποδον ἐφοῦ ἐπέβαινε δίπουν, ἔφερε δὲ ἀσκὸν περιέχοντα οἶνον.

Ἐν μηνὶ Μαρτίῳ
θηρίον γεννᾶται μαυροειδές,
οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀθεώρητοι,
τὸ πήδημα αὐτοῦ ὡς ἡ ἔλαφος.
Εἰς πέντε ἐπέτεται, εἰς δύο διώκεται
καὶ εἰς τὴν Ἐλεφαντόπολιν
τὸ σῶμα αὐτοῦ τελευτᾷ.
Σωζ. (ψύλλος)

Πυκνότατον δάσος,
πυκνότατον ὄρος,

χρυσῆ ἔλαφος τρέχει.
δύο τὴν συλλαμβάνουν,
δύο τὴν πιάνουν, (κρατοῦν)
δύο τὴν σκοτώνουν
Σ. (ἡ ψεῖρα)

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
κόρη σφάζεται
Σ. (ἡ ψεῖρα)

Ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου ζώου
ἱππεύεις βασιλεῦ,
καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθεύδεις
ἢ λύσε μου τὸ ρῆμα,
ἢ δόσ᾽ με τὸν υἱόν μου,
τὸν ἄνδρα τῆς μητρός μου
Σωζ.

Ὑπάρχει μῦθος, ποὺ ἡ θυγατέρα κάποιου κατάδικου μπαίνοντας κρυφὰ στὴ φυλακή, ἔτρεφε μὲ τὸ γάλα της τὸν πατέρα της. Ὅταν τὴν ἔπιασαν καὶ τὴν πῆγαν στὸ βασιλιὰ καβαλλάρη σ᾽ ἄλογο, ποὺ στὴ γέννα του πέθανε ἡ μάννα του, καὶ καθισμένη στὸ σαμάρι της γιὰ σέλα, πρότεινε στὸ βασιλιὰ τοῦτο τὸ αἴνιγμα. Ὁ βασιλιᾶς θαυμάζοντας τὴν αὐταπάρνησή της, λευτέρωσε τὸν πατέρα της.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ—ΛΑΤΡΕΙΑ

Τὸ τίρι τίρι κρέμεται
τὸ τίρι τυρανιέται
γιὰ τὴν ἀγάπη ντοῦ Χριστοῦ,
στὰ μαγαζιὰ πουλιέται
Σωζ. (καντήλα)

Διδάσκαλέ μου ἀγαθέ,
μὲδειρες καὶ ἔφυγα
στὸν δρόμον ὅπου πήγαινα,
ηὗρα πέντε κεφαλές,
τέσσερες ἀναπνοές,
χεῖρας πόδας εἴκοσι
καὶ δακτύλους ἑκατό,
σὰν τὸ νοιώσης δάσκαλε,
πάλι ματαδεῖρε με
Αἴνου (πεθαμένος)

Δάσκαλε μ᾽ μ᾽ ἐσκόλασες,
στὸ δρόμο ποὺ ἐπάγαινα
θηρίο μέγ᾽ ἀπήντησα,
εἶχε πέντε κεφαλές,
τέσσιρες ἀναπνοές,
χέργια πόδια εἴκοσι
κὶ νύχια ἑκατὸ
Μεσ. (νεκρὸς ποὺ τὸν βαστοῦν 4 στὴν κηδεία)

Γούρνα μου πελεκητὴ
ἀσημένια καὶ χυτὴ
πάγ᾽ ἡ κόκοτας νὰ πιῇ
καὶ ἡ κόκοτας χορταίν᾽
καὶ ἡ γούρνα συντυχαίν᾽
Αἴνου (ἅγιο ποτῆρι, θεία κοινωνία)

Ἀνάμεσα στὴ θάλασσα
τὸ φεῖδι τριγυρίζει,
καὶ στοῦ φειδοῦ τὴν κεφαλή,
φεγγάρι μᾶς φωτίζει
Σ.Ε. (καντήλα)

Ἕνα πρᾶμα δυὸ γραμμὲς
μέσ᾽ τὴν ἐκκλησιὰ τὸ βρίσκεις
Σ.Ε. (σταυρὸς)

Τὸ τίρι τίρι κρέμεται
τὸ τίρ τίρ τυραννιέται
ἀπὸ Θεὸ στὴν Παναγιὰ
φοβοῦμαι νὰ τὸ πιάσω
Σ.Ε. (καντήλα)

Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
σὶ λιβιρβένιο σπίτι,
σὰν δὲ σφυρίξ᾽ ὁ λιβερτός,
τὸ πρόβατο δὲν πίνει.
Α. (Χριστιανοὶ — καμπάνα — ἐκκλησία)

Γούρνα μου πιλικωτή,
ἀσημένια καὶ χυτὴ
πάγ᾽ ἡ κόκουτας νὰ πιῇ
καὶ ἡ κόκουτας χορταίν᾽
κι᾽ ἡ γούρνα συντυχαίν᾽
Μάδ. (Τὸ ἅγιο ποτήριο κ᾽ἡ μετάληψη)

Ξύλ᾽ ἤντανε τὸ κλειδί,
νερὸ τὸ καγγελάρι,

ἀπ᾽ ὄπιασε τὸν κυνηγὸ
καὶ ἐκατσινάρσει τὸ λαγὼ
κατσινάρισε=ἐφυγάδεψε
Σηλ. (Ἡ ράβδος τοῦ Μωϋσέως, ἡ διάβασις τῆς ἐρυθρᾶς, Αἰγύπτιοι Ἑβραῖοι). «Ξύλον μὲν ἡ κλείς, ἡ δὲ κιγκλὶς ὑδάτων διέδρα λαγὼς καὶ κύων κατεσχέθη».

Ξύλ᾽ ἤντανε τοῦ κλειδί,
νιρὸ τοῦ καγγελαίρι
ὄπ᾽ ὄπιασε τοὺν κυνηγὸ
κὶ ἐκατσνάρσι τοὺν λαγώ.
Μάδ. (Ἡ ράβδος τοῦ Μωϋσέως, ἡ διάβασις τῆς Ἐρ. θαλάσσης, Αἰγύπτιοι Ἑβραῖοι)
Ξύλον μὲν ἡ κλείς, ἡ δὲ κιγκλὶς ὑδάτων διέδρα λαγὼς καὶ κύων κατεσχέθη (δίστιχον Μιχ. Ψελλοῦ δι οὗ αἰνίττεται τὴν διὰ θαλάσσης διάβασιν.

Δάσκαλε ποὺ μ᾽ ἐσκόλασες,
στὸ δρόμο ποὺ ἐπάγαινα,
θηρίο κι᾽ ἀναπάντησα.
Εἶχε πέντε κεφαλές,
τέσσερες ἀναπνοές,
χέργια πόδια εἴκοσι
καὶ νύχια ἑκατό.
Μάδ. (νεκρὸς βασταζόμενος)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχει
κ᾽ ἡ ψυχὴ βροντολογάει
Σ. (καμπάνα)

Πουλὶ δέν εἶμι—φτιρὰ δὲν ἔχω
μὰ στὴν οὐρά μου
δυὸ μάτια ἔχου,
Βλέπου τὴν φλόγα,
τρώγω χουρταίνου
κι᾽ ὅταν θὰ μπῶ στὴ συντροφιά,
ἰγὼ κάμνω τὴν δουλειά.
Σ. Ε. (κηροψάλιδο)

Ποιὰ εἶνι κείν᾽ ἡ νύφ᾽
ποὺ εἶνι κάτασπρα ντυμένη,
φουρεῖ κόκκινο φακιόλ᾽
κι᾽ ὅσου πάει ἀντὶς
νὰ μεγαλών᾽ μικραίν᾽.
Α. (λαμπάδα)

᾽Ανεβαίνω κατεβαίνω
τὰ βρακιά μου λύνω—δένω
Σ. (καντήλα)

ΑΝΘΡΩΠΟΣ—ΜΕΛΗ ΣΩΜΑΤΟΣ

᾽Από πάνω ἀπ᾽ τὴ Γαλλία
κατεβαίνει μιὰ κυρία,
πέντε δοῦλοι τὴν κρατοῦν
καὶ στὴ γῆ τήνε πετοῦν
Σ.Ε. (μύξα)

᾽Οκτὼ τὴν φορτώνουν
ἕνας τὴν ξεφορτώνει
Αἴνου (ἔγκυος)

Ἄψυχος ψυχὴ δὲν ἔχ᾽
μόν᾽ φωνὴ παίρνει καὶ βγαίν᾽—τέν;
Σ.Ε. (πόρδος)

᾽Ανάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
μουγκρίζ᾽ ἕνα βουβάλ᾽
Σ.Ε. (πόρδος)

᾽Από πάν᾽ ἀπ᾽ τὴ Ρωσία
κατεβαίνει μιὰ κυρία
πέντε πέντε τὴ βαστούνα
κι᾽ ὅπου λάχει τὴν πετούνα
Μ. (μύξα)

Τὸ μαλλί, μαλλὶ πλακών᾽
καὶ τὴν τρύπα θεραπεύει
Α. (μάτι)

Κόκκαλα δὲν ἔχ᾽
κόκκαλα τσακίζ᾽
Α. (γλῶσσα)

Λουΐρ λουΐρ κάγγελα
κὶ μέσα ἕνας φράγκος
Α. (ὀδόντια—γλῶσσα)

᾽Απ᾽ πάν᾽ πιτσὶ
κι᾽ ἀπ᾽ κάτ᾽ πιτσὶ
κὶ μέσα φράγκους παίζει.
᾽Αβδίμι (τὸ μάτι)

ΦΥΣΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Εἶναι ἕνα πραματάκι
καὶ σ᾽ ὅλο τὸν κόσμο
γυρίζ᾽ κατὰ τὴν ὥρα
Σ. (θάνατος)

ΣΠΙΤΙ—ΕΠΙΠΛΑ—ΣΚΕΥΗ

Ξαπλών᾽ ὁ Μαυροχάντακας
καὶ κάτ᾽ ὁ Μαυρογένης
Σωζ. (πυρωστιὰ)

Μαργαρίτα πέρασε
μαργαριτάρι ἔρριξε
δυὸ ἀδρέφια (μάτια) τὸ εἴδανε
πέντε (δάχτυλα) τὸ ἐπήρανε
Σωζ. (κόττα · αὐγὸ)

Τὴν νύχτα πέφτει
τὴν ἡμέρα σηκώνεται
Αἴνου (μάνταλος)

Δαχτυλίδι πυργωτό,
πυργωτὸ καμαρωτό,
βρέχεται χειμάζεται
καὶ στὸν τόπο στέκεται
Σωζ. (σπίτι)

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
κόρη σφάζεται
Ε. (ἡ ψεῖρα)

Τῆς ἀλεποῦς ἡ νουρὰ
καὶ τοῦ λύκου τὰ νύχια,
ποὺ πάν᾽ ὅλα τὰ χέρια
καὶ λένε τὴν ἀλήθεια
Σωζ. (καντάρι)

Ἀπὸ τὴν γῆν ἐπλάσθηκα
σὰν τὸν Ἀδὰμ καὶ Εὔα,
στὴν κάμινο μὲ ἔβαλαν
ὡσὰν τοὺς τρεῖς τοὺς παῖδας,
ζῶντας πολλοὺς ἐδρόσισα
ἀλλὰ μετὰ ντὸ θάνατό μου,
κανεὶς καὶ δὲν εὑρέθηκε
νὰ θάψη τὰ ὀστᾶ μου
Σωζ. (λαγήνι)

Στὸν τόπο μ᾽ εἶμαι ἄσπρος
καὶ μηλοστρογγυλός,
μὲ φέρνουν, μὲ μαυρίζουν
φωνάζω σὰν τρελλός,
ὅταν θὰ μὲ σκοτώσουν,
τότε πάλιν μὲ παντρεύουν
καὶ μοὶ δίνουν μιὰ γυναίκα
νόστιμη καὶ ζαχαρένια
γιὰ νὰ κοιμηθοῦμ᾽ ἀντάμα
μέσ᾽ τοῦ Ἅδη τὸ λεγένι,
ποὺ τὸ λάρυγγα εὐφραίνει
Αἴνου (καφὲς — ζάχαρη — τζεσβὲς)
(θερμορρόη)

Πυκνότατο δάσος, πυκνότατο ὄρος
χρυσῆ ἔλαφος τρέχει
δυὸ τὴν συλλαμβάνουν,
δυὸ τὴν πιάνουν,
δυὸ τὴν σκοτώνουν
Σ. (ἡ ψεῖρα)

ΔΙΑΦΟΡΑ

Εἶχι πέντι κεφαλές,
τέσσιρες ἀναπνοὲς
χέρια πόδια εἴκοσι
καὶ νύχια ἑκατό.
Α. (Νεκρὸς ἀπαγόμενος εἰς ταφὴν ὑπὸ τεσσάρων ἀνθρώπων)

Ἂν ὁ παπᾶς χηρέψη
ἡ παπαδιὰ παντρεύεται ; Σ.

Ὅ,τι βρῶ τὸ καταστρέφω
κι᾽ ὅταν πιῶ νερὸ πεθαίνω
Σ.Ε. (φωτιὰ)

Ποιὸ εἶν᾽ κεῖνο τὸ πρᾶμα
ποὺ ὅλο βρίσκιτ᾽ ποὺ κάτ᾽
στὴν σκέπ᾽, κὶ πάλι οὔλου
βριμένου εἶνι ; Α. (γλῶσσα)

Ποιὰ εἶνε ἐκείν᾽ ἡ νύφ᾽
ποὺ εἶνε κάτασπρα ντυμέν᾽,
φορεῖ κόκκινο φακιόλ ;
κι᾽ ὅπου πάει ἀντὶς νὰ μεγαλώσ᾽,
μικραίν ;
Σ.Ε. (λαμπάδα)

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
ἕνας βούβαλος μουγκρίζ'
Σ.Ε. (πορδὴ)

Ὅλη μέρα κρέμιτι κὶ τοῦ βράδ'
μέσ' τὴν τρύπα χώνιτι.
Α. (Τὸ σιδηροῦν στήριγμα τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἔσωθεν).

Πράσινου παλάτ'
κόκκινα οὐνταδούδια,
μαῦροι καλογέροι
κάθουντι κρυμμένοι
Στ. (καρποῦζι)

Ἀπὸ κάτου χῶμα
ἀπὸ πάνου φύλλου
κ' εἰς τὴ μέση ξύλου
κ' εἰς τὸ κιουφαλάκι
ἔχει κουκκαλάκι
Στ. (τσιμποῦκι)

Ἀπὸ πάν' τιγάν',
ἀπὸ κάτω βαμβάκι,
ἀπ' οὐμπρὸς βιλουνάκι,
κι' ἀπὸ πίσ' ψαλιδάκι
Στ. (χελιδὼν)

Ἔχω τρία ἀδέρφια,
τοῦ ἕνα κάθηι κὶ δὲν σηκώνιτι,
τοὺ ἄλλου τρώγ' κὶ δὲν χουρταίν',
τοὺ τρίτου πααίν' κὶ δὲν ἔρχιτι
Στ. (ξύλα—φωτιὰ—καπνὸς)

Σηκώνουμι, σηκώνιτι,
κάθουμι-κάθιτι
πουρπατῶ, κουνέτι,
Στ. (βρακουζόνα)

Τίν, τίν, κρέμιτι,
τὶν τυραννέτι
στὰ Φράγκικα, στὰ Τούρκικα,
καὶ πάλι στὰ Ρουμέϊκα
Στ. (κεράσι)

Ἀπ' ὄξου γιαλιστερό,
ἀποὺ μέσα μαλλιαρὸ
κὶ μέσα σ' αὐτό,
ἕνα κουμμάτ' κοκό.
Στ. (κάστανου)

Χίλια μπρόμπτα,
χίλια ἀνάσκελα Στ. (κεραμίδια)
μπρόμπτα=μπρούμυτα

Εἶνι τέσσιρα ἀδέρφια,
τὰ δυὸ μικρά, τὰ δυὸ τρανά.
Τὰ τρανὰ τρέχουν
νὰ φτάσουν τὰ μικρὰ
κὶ δὲν μπουροῦν νὰ τὰ πατήσουν.
Α. (τροχοὶ τῆς ἁμάξης)

Εἶνι τέσσιρα ἀδέρφια,
ὅλ' τὴν ἡμέρα κυνηγοῦνται
καὶ πάλι δὲν μποροῦν νὰ φταστοῦν.
Α. (τροχοὶ τῆς ἁμάξης)

Σαρσαλοῦ παρτσαλοῦ
στὸν βασιλειὰ μπροστὰ βγαίν'.
Α. (λαχαναρμιὰ)

Ὅλη μέρα σύρτιμ, πίρτιμ,
κὶ τοὺ βράδ' οὐπίσ' τὴν πόρτα.
Α. (σκούπα)

Σπάνου πάγου, βρίσκω ἀσῆμι,
κὶ μέσ' στ' ἀσῆμι
ἕνα κουμμάτι μάλαμα
Α. (αὐγὸ)

Παραχώνου γέροντα
κὶ βρίσκω παλληκάρι.
σχίζω τὰ βουνὰ
κὶ βρίσκω νύφη κὶ γαμπρὸ
πιθιρὰ καὶ πιθιρὸ
κὶ δυὸ καλὲς κουπάνες.
Α. (καρύδι)

Πουλὶ λὲν εἶμι—φτερὰ δὲν ἔχου,
μὰ στὴν οὐρά μου δυὸ μάτια ἔχου.
Βλέπω τὴν φλόγα,
τρώγου χουρταίνου
κι' ὅλοι μοὶ λέγουν

τὸ πῶς παχαίνου,
κι᾽ ὅταν θὰ μπῶ στὴ συντροφιά,
ἰγὼ κάμνω τὴν δουλειά.
Α. (κηρουψάλιδου)

Στρυφουτὸ καμαρουτὸ
στῶν γυναικῶν τὴν τρύπα.
Α. (σκουλαρίκι)

Μὶ δυὸ χέρια τήνε πιάνω
κι᾽ ὡς τὸν πάτο τήνε βάνω
Α. (τσιουράπι)

Τέσσαρ᾽ ἀδέρφια ἀγκαλιασμένα,
σὲ δυὸ κουπάνες εἶναι κλεισμένα
Σ.Ε (καρύδι)

Τέσσαρ᾽ ἀδέρφια
σ᾽ ἕνα πουκάμσο τυλιγμένα
Σηλ. (καρύδι)

Ὅταν βρέξη ἡ βροχή,
ὁ νεκρὸς θ᾽ ἀνασιηθῆ,
μέσ᾽ τὶς λάσπες κυλισμένος,
σὰν νὰ εἶναι μεθυσμένος,
νὲ ρακὶ πίν᾽ νὲ κρασί,
μέν᾽ γυμνὸς μ᾽ ἕνα βρακί.
Σ.Ε. (σιάλιαγκος)

Κοιλιὰ μὲ κοιλιὰ
τὸ μακρὺ κάν᾽ τὴ δουλειά.
Σ. Ε. (χειρόμυλος)

Τὸ μαλλὶ μαλλὶ πλακών᾽
καὶ τὴν τρύπα θεραπεύει.
Σηλ. (μάτι)

Τήνε βρέχω καὶ τὴν βάζω,
τὴν χτυπῶ καὶ τὴν ταράζω,
κι᾽ ὅταν θὰ τὴν πρωτοβγάλω,
βγάζ᾽ ἀχνὸ ἀπ᾽ τὸ κεφάλι
Σ. (ἡ πατσαβούρα τοῦ φούρνου=φουρνόσφουγγια)

Τὸν Μάϊο γεννήθηκε
φεῖδι φαρμακευμένο,
δέκα τὸ κυνηγούσανε
μὰ δυὸ μόνο τὸ πιάσανε
κι᾽ ἀνάμεσα οἐ πέτρες δυὸ
ἐβγῆκεν ἡ ψυχή του.
Σηλ. (ψύλλος)

Ποιὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ δεντρί,
πῶχ᾽ δώδεκα κλωνάρια.
κάθε κλωνάρι ἀπ᾽ αὐτὰ
ἔχ᾽ τέσσαρες φωλίτσες,
καὶ κάθε μιὰ ἀπ᾽ τὶς φωλιές,
ἔχει ἑφτὰ τραγούδια;
Σηλ. (ἔτος, μῆνες, ἑβδομάδες)

Ἀπὸ πάνω πιτσί,
κι᾽ ἀπὸ κάτου πιτσί,
κ᾽ εἰς τὴν μέση τυρί.
Σηλ. (κάστανο)

Γκουγκουχτούρα φουρτωμένη,
βρίσκει τρύπα καὶ σιβαίνει
(χουλιάρι)

Ζάρζαλους λαλάει τὴ λύρα
κ᾽ ἡ ζαρζαλίνα χουρεύει,
καὶ τὰ ζαρζαλούδια
παίζουν τεμπελεκούδια.
Α. (τσικρίκι—ἀνέμη—μασούρια)

Εἶνε τέσσερα ἀδέρφια
κι᾽ ὅλη μέρα κυνηγιοῦνται
καὶ ποτὲ τὸ ἕνα δὲν μπορεῖ
νὰ φτάσ᾽ τὸ ἄλλο.
Σ. Ε. (τροχοὶ ἁμαξιοῦ)

Τῆς μάννας μου ἡ ρόκα
στὴν γῆς παραχωμένη.
Σ.Ε. (ρεπάνι)

Ὁ Νταῆς μου ὁ νυχάτους
ὁ σιδηρουμουστακάτους
πουρπατεῖ καὶ κραίνει,
ψέματα δὲν λέει.
Αἶνος (καντάρι)

Μαραμέν᾽ τὴν βάζου,
κουρδουμέν᾽ τὴν βγάζου
Αἶνος (μιλίνα—πήττα)

Ἄλαλους ἀγκάριος
στοῦ βουνὸ ἀκούστηκι,
μικροὶ τρανοὶ τὸν ἄκουσαν,
πᾶν κὶ τὸν προσκύνησαν.
Α. (σήμαντρο)

Βῶδι δὲν εἶνι, κέρατα ἔχ',
γαϊδοῦρ' δὲν εἶνι σαμάρι ἔχ'
γραμματικὸς δὲν εἶνι,
γράμματα γράφ'.
—Τί εἶνε ;
Σ.Ε. (σιάλιαγκους)

Ἔχου ἕνα λαγινάκι,
τὸ γεμίζω μὲ νεράκι
χίλιες τρύπες καὶ ἂν ἔχη,
πάλι τὸ νερὸ δὲν τρέχει.
Α. (σφουγγάρι)

Κάμαρις, κάμαρις
κὶ μέσα Βουλγαροῦδες
Καί : Οὐντάδες οὐντάδες
κὶ μέσα χουτζάδες.
Α. (ξυλοκέρατο)

ΔΙΑΦΟΡΑ

Τῆς καρακάξας ἡ νουρά,
τοῦ μπούφου τὸ κεφάλ'
καὶ τοῦ καρταλιοῦ τὰ νύχια,
ποὺ λένε τὴν ἀλήθεια.
Α. (καντάρι)

Φωνάζει φωνάζει
νεκροὺς ἀνασταίνει
καὶ μετὰ τὸν θάνατον
βάπτισμα λαμβάνει
Α. (πετεινὸς)

Οὐρανὸς μαρμαρουτὸς
κὶ γῆς πιτρουτή,
γατὶ πιρπατεῖ, φεῖδ' φανερώνιτι.
Α. (χελώνη)

Οὐρανὸς πετρουτός,
γῆς μαρμαρένια
φειδίσιου κιουφάλ',
γατίσια πουδάρια.
Α. (χελώνη)

Τὸ φεῖδι πίν' τὴ θάλασσα
κ' ἡ θάλασσα τὸ φεῖδι,
κὶ στοῦ φειδιοῦ τὸ κέρατου
φεγγάρι τσουρτσουρίζει.
Α. (κανδήλα)

Δαχτυλίδι μ' πυργουτό,
πυργουτὸ καμαρουτό,
βρέχισι χιουνίζισι
κὶ πάλι δὲν ραγίζισι.
Α. (καπνοδόχη)

Πέντι νὰ φᾶς, πέντι νὰ δγῆς
καὶ νὰ μὴν τὸ βρῆς.
Α. (μούσμουλον)

Ἔχου ἕνα γαϊδουράκι,
τὴν ἡμέρα τοὺ φουρτώνου
τὴν νύχτα τοῦ ξεφουρτώνου.
Α. (οἶκος)

Τοῦ παποῦ μ' τὰ γένεια,
στὴν γῆς παραχουμένα.
Α. (πράσα)

Νταῆς μου Κουντουθόδωρης
φουρεῖ πολλὰ ζουνάρια.
Α. (βαρέλι)

Νταῆς μου Κοντουθόδωρης
μὶ τὰ σκοινιὰ δεμένος
Μ (βαρέλι)

Μιὰ κούπα γιαοῦρτ'
ἀπάν' στὰ κεραμίδια
Σ. Ε. (φεγγάρι)

Νταῆς μου Κουντουθόδουρης
μὲ τοὺ νταβούλ' στὸν ὦμο.
Α. (σιάλιαγκους)

Ἔχου ἕνα σιντουκάκι,
ἔχει μέσα κάτι, κάτι.
Ἂν τοὺ χάσου ἐκεῖν' τὸ κάτι,
τί τοὺ θέλου τοὺ σιντουκάκι ;
Α. (ψυχὴ)

Κόκκαλα δὲν ἔχ᾽
κόκκαλα τσακίζ᾽.
Σ.Ε. (γλῶσσα)

Μπάλουμα στοὺ μπάλουμα
καὶ ραφὴ δὲν ἔχ᾽.
Α. (χελώνη)

Κλειδώνω μανταλώνου,
τοὺν κλέφτ᾽ μέσα τοὺν βρίσκου
Α. (ἥλιος)

Εἶναι ἕνα πραματάκι
νερουλὸ σὰν τὸ νεράκι,
οἱ φτωχοὶ τὸ πετοῦν
κι᾽ οἱ πλούσιοι τὸ κρατοῦν
Σ. (μύξα ποὺ οἱ μὲν πτωχοὶ τὴν πετοῦν, οἱ δὲ πλούσιοι τὴ σκουπίζουν μὲ τὸ μαντῆλι).

Ἄμαλλος μαλλὶ δὲν ἔχ᾽
κῶλο ἔχ᾽, οὐρὰ δὲν ἔχ᾽
Σ. (βάτραχος)

Ἄσπρο, ἄσπρο τὸ χωράφι
καὶ μελανὸς ὁ σπόρος,
καὶ κεῖνος ποὺ τὸ σπέρνει,
μὲ κεῖνον συντυχαίνει
Σ. (γράμμα)

Τοῦ παποῦ μ᾽ τὰ γένεια
στὴ γῆς παραχωμένα
Σ. (πράσο)

Τοῦ παποῦ μ᾽ τὰ κόκκαλα
λάκες τοῦμπες τοῦ κορμί του
Α. (πλάθανο)

Τρέμ᾽ ἡ γῆ,
τρέμ᾽ ἡ Πόλη
τρέμουν τὰ μεριὰ κι᾽ οἱ κῶλοι
Αἶνος (ἀργαλειὸς)

Τσαγκλιτζῆς παίζει τὴ λύρα,
τσαγκλιτζόπλα τὸν χορεύουν,
κι᾽ ἡ κυρὰ ἡ τσαγκλιτζέσσα
πάει κι᾽ ἔρχεται μέσα
Ἀβδ. (ἀργαλειὸς)

Ἕνας ψηλὸς γενίτσαρος
καὶ κόκκαλα δὲν ἔχ᾽
Σ. (καπνὸς)

Τριακόσιοι ἑξῆντα ἓξ οὐρανοὶ
καὶ δώδεκα περιστέρια
μιὰ μάννα τὰ πλακών᾽
Σ. (χρόνος)

Ἀπάν᾽ στὰ κεραμίδια
μιὰ ψάθα καρύδια
Σ (ἄστρα)

Πὲ πίσ᾽ τὴν ἄφτριά μας,
κατσιβέλ᾽ μουρμουρίζνα
Σ.Ε. (βροχὴ)

Ἀπὸ τὸ μέλ᾽ γλυκότερο,
ἀπὸ τὸ φαρμάκ᾽ πικρότερο,
ἀπὸ τὸν ψύλλο μικρότερο,
ἀπ᾽ τὴν καμήλα μεγαλύτερο
Σ. (φωτιὰ)

Μπάλωμα σὲ μπάλωμα
καὶ ραφὴ δὲν ἔχει
Σ. (χελώνα)

Ἕνας χοντρὸς καλόγερος,
μὲ τὰ πολλὰ παλούκια
Σ. (ἐχῖνος ὁ χερσαῖος)

Ἕνα κουτὶ κοτόπουλα,
γεμᾶτο σκεπαρνόπουλα
Σ. (στόμα-δόντια)

Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
καὶ ξλένιος ὁ τζομπὰνς
Α. (μύρτος καὶ μύρτα)

Κοντὸς μακρὺς καλόγερος
καὶ πήττα τὸ κεφάλ᾽ του
Σ. Ε. (φτυάρι)

Τρογύρω-γύρω κάγκελα
καὶ μέσα φράγκος παίζει
Σ. (γλῶσσα-δόντια)

Μὲ κεφάλ᾽ χωρὶς ποδάρια,
ψάρι δὲν εἶναι, φίδι δὲν εἶναι
Σ. (καρφὶ)

Τρία βώδια τἄχω
τὄνα τρώγ᾽ καὶ δὲ χορταίν᾽,
τἄλλο πάγ᾽ καὶ δὲ γυρίζ᾽,
τἄλλο κοιμᾶται καὶ δὲ σηκώνεται
Μ. (φωτιὰ—καπνὸς—στάχτη)

Πύργος τεσσεράκωχος
γυαλιά νε φορτωμένος
(φανάρι)

Τὸ τύρι τύρι κρέμεται
τὸ τύρι τυραγνιέται
τὸ λιγδερὸ τὸ κόκκαλο
στὴν κοπριὰ κυλιέται
Μ. (ἐλιὰ καὶ κουκοῦτσι)

Δελτ. τῆς Ἑστίας 1899 ἀρ. 131 σ. 4 - 108 σ. 4. Καρπάθου Wesclier Μανωλακάκης 97,24 Κρήτης Παναθήν. 1.10 σ. 312,36. Κυθήρων παρὰ Δ. Διακοπούλου Κεφαλληνίας παρὰΣ. Δ. Παγήνη.

Λέλεκας πάγ᾽ λέλεκας ἔρχεται,
πάν᾽ σ᾽ ἕνα ποδάρ᾽ στέκεται
Σ Ε. (ἀνέμη)

Εἰς τὸ ταμπλὰ τὸ βάζουνε
καὶ στὸ τσαρσὶ πουλιέται
Σ. (κεράσι)

ταμπλὰ=δίσκο

Σκίζω μίζω τὸ δαδί,
βγάλω νύφη καὶ γαμπρό,
πιθιρὰ καὶ πιθιρὸ
καὶ σκαφίδ᾽ γιὰ τὸ μωρὸ
Σ. (καρύδι)

Εἶναι ἄσπρο σὰν τυρὶ
καὶ τυρὶ δὲν εἶναι,
ἔχει φύλλα σὰ δεντρὶ
καὶ δεντρὶ δὲν εἶναι,
ἔχει ποντικοῦ νουρά,
ποντικὸς δὲν εἶναι
Καλλ. (ρεπάνι)

Ὄρνιθα κουλὰ κουλά,
πέρν᾽ τὸ φράχτη καὶ γεννᾶ,
κάμνει αὐγὰ πριτσόκωλα
γύρω γυριστόκωλα
Καλλ. (κολοκυθιὰ)

Χίλιοι μίλιοι καλογέρ᾽
σ᾽ ἕνα ράσο τυλιγμένοι
Μάδ. (κόκκος ροδιοῦ)

Ἀπ᾽ πάν᾽ πετσὶ
κι᾽ ἀπ᾽ κάτ᾽ πετσί,
καὶ μέσα μέλι καὶ κεχρὶ
Μάδ. (σῦκο)

Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
καὶ ξλένιος ἢ τζουμπάνς
Μάδ. (κλήματα, σταφύλια λευκὰ καὶ μαῦρα)

Γούρνα μου πελεκητὴ
μαρμαρένια καὶ χυτὴ
μὲ τὰ μαῦρα ψάρια μέσα,
μὶ τὸ κρύο τὸ νερὸ
Αἴνου (καρπούζι)

Ἀπ᾽ πάν᾽ πιτσὶ κι᾽ ἀπ᾽ κάτ᾽ πιτσὶ
Μάδ. (κάστανο)

Τοῦ παποῦ μ᾽ τὰ κόκκαλα
λάκες τοῦμπες τὸ κορμί τ᾽
Μ. (πλάθανος)

Ἄγγαθος παράγγαθος
πλαγγαθίζουν τὰ βουνά,
κόκκινα τὰ πρόβατα
Σ.Ε. (τρίκοκος)

Πολλάγγαθο τρίκοκο, ὅμοιο ὀπωρικὸ μὲ κεράσι, ποὺ ἔχει τρεῖς κόκκους. Τὸ δέντρο ἔχει πολλὰ ἀγκάθια.

Τσιμπᾶτο μαλλᾶτο
στὸν κῶλο πρεπᾶτο
Καλλ. (ταπὶ)

Πέρδικα κανακαριὰ πδᾶ
τὸ ντράφο (φραγμὸ) καὶ γεννᾶ
Μάδ. (κολοκύθι ἐπὶ σκιάδος)

Ἀπὸ πάν' ἀπ' τὸ σκεπό μας
πολλὲς ἔχει σκωληκοῦδες
Καλλ. (ἀβρυὰ-βρύο)

Ἄγκαθος πλάγκαθος
πλαγκαθίζνα τὰ βουνὰ
πέφτ' ὁ πλαγκαθόσπορος
καὶ τὸν τρώγ' ὁ κουτσοπόδαρος
Γ. (δρῦ)

Πλάγκαθος=δρῦς
πλαγγαθόσπορος=βαλανίδι
κουτσοπόδαρος=γουρούνι

Εἶναι ἕνα βαρελοῦδι
ἔχει δυὸ λογιῶν κρασούδι
Μάδ. (αὐγὸ)

Ἔχω ἕνα σεντουκάκι
κἔχει δυὸ λογιῶν φαγάκι
Αἴνου (αὐγὸ)

Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
καὶ ξυλένιος ὁ τζομπάνης
Μ. (μύρτος-μύρτα)

Ἄγκαθος πλάγκαθος,
πλαγκαθένια τὰ μαλλιά τ'
κόκκινα τὰ πρόβατά τ'
Γ. (κρανιὰ-κράνου)

Πὲ πίσ' στὸ σπίτι μας,
νταβλιὰ παραχωμένα
Γ. (πράσα)

Ἄνω κάτω τὸ βουργὶ
ἔχει τρύπα καὶ μαλλὶ
Γ. (μούσμουλο)

Χαμαδή μου θεγατέρα
ἀσημοκόπια φορτωμένη
Γ. (ἀπρουνιὰ)

Στραβοδίβολη ἡ μάννα
καὶ πανώρια ἡ θεγατέρα
καὶ τρελλὸ τὸ γγόνι ντης
Γ. (κλῆμα—σταφυλὴ—κρασὶ)

Ἄγκουρος καὶ κουφιανὸς
ψάρια ἔχ' νερὸ δὲν ἔχ'
Σ.Ε. (καρπούζι)

Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
καὶ ξύλινος τσοπᾶνος
Αἴνου (κλῆμα-σταφύλι)

Ἄσπρος γεννήθηκα
μαῦρος ἐγέρασα
Σ. (τὰ κεράσια-κούτσουμπα)

Ἕνα πραματοῦδι
μὶ τὸ τσάντινο στὸν κωλούδι
Αἴνου (προῦνο—ὀπωρικὸ)

Πεντάνευρο πεντακούκουτσο
πέντε νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
Σ. (μούσπουλο)

Χίλιοι μύριοι καλογέροι
σ' ἕνα ράσου ντυλιγμένοι,
ντὶς ηὗρε ἕνας,
ντὶς ἔδειρε, ντὶς σκότωσε,
ἄλλαξε καὶ τοὔνομά ντης
Σωζ. (στάρι)

Τοῦ παποῦ μου τὰ γένεια
στὴ γῆ μπυγμένα
Αἴνου (πράσο)

Ὄρνιθα κακαναριὰ
πηδᾶ τὸ φράχτη καὶ γεννᾶ
Αἴνου (κολοκυθιὰ)

Ἀπὸ κάτ' σ' ἕνα θρυμβάκι
κοίτετ' ἕνα σκουληκάκι
καὶ ζητᾶ ψωμὶ κι' ἁλάτι
καὶ σιδηρουστιὰ νὰ κάτση
Αἴνου (ἀμανίτης)

Τέλι τέλι κρέμεται
καὶ τέλι τυραννιέται
καὶ τὸ χρυσὸ τὸ ἄντερο
στὴν κοπριὰ κυλιέται
Αἴνου (κεράσι)

Πράσινο παλάτ' κόκκινα λουλούδια,
μαῦροι καλογέρ' κάνται μέσα
Γ. (καρπούζια)

Ἐκκλησιὰ πολυχαρτοῦσα
καὶ μοναχοντιρεκλοῦσα
Γ. (μανιτάρι)
μονσχοντιρεκλοῦσα=μονόστυλη

Σχίζω βίζω τὸ βουνό,
βρίσκω νύφη καὶ γαμπρό,
πιθερὰ καὶ πιθερὸ
καὶ κουπάνα μὲ μωρὸ
Σ. (καρύδι)

Χίλια μίλια δέματα
χίλια κουμπουδέματα,
χίλια νὰ πῆς δὲν θὰ τὸ βρῆς
Α. (μητάρια)

Λουΐρ, λουΐρ κάγκελα
κὶ μέσα ἕνας Φράγκους.
Α. (ὀδόντες καὶ γλῶσσα)

Πὸ πίσ' τὸ ντουβαράκι μας
δαυλιὰ παραχωμένα
Σ (πράσα)

Σκίζω μίζω τὸ δαδί,
βγάλλω νύφη καὶ γαμπρό,
πιθερὰ καὶ πιθερὸ
καὶ σκαφίδ' γιὰ τὸ μωρὸ
Μ. (καρύδι)

Πράσινο παλάτι
κόκκινο ζεμπίλι
μαῦροι καλογέροι
κάθονται κρυμμένοι
Σ. (καρπούζι)

Ἀνεβαίνει κατεβαίνει
τὸ κοιλόπλο του γεμίζει
Σ. (ἀδράχτι)

Τέσσερα ἀδέρφια κυνηγιῶνται
καὶ δὲ φθάνει τὸνα τἄλλο
Σ. (τροχοὶ τῆς ἅμαξας)

Ἔκοψα τὸ κεφάλι του,
ἔτρεξε τὸ γάλα του,
δίχως νὰ τὸ θέλω,
μὶ κάν' νὰ κλαίω
Σ. (κρομμύδι)

Τέσσερα καὶ πέντε δέκα
τ' ἀγαπᾶ καὶ ἡ γυναίκα
Σ. (σκουλαρίκια)

Ἀπὸ πάνω πετσὶ
κι' ἀπὸ κάτω πετσὶ
καὶ μέσα δυὸ πλακοῦδες
Καλλ. (κίαμος)

Ἄσπρου ἄσπρου σὰν τυρὶ
καὶ τυρὶ δὲν εἶνι
πράσινα τὰ φύλλα του
καὶ δεντρὶ δὲν εἶνι
Μ. (ρεπάνι)

Ὄρνιθα κουβᾶ κουβᾶ
πηδᾶ ντὸ φράχτη καὶ γεννᾶ
Σωζ. (κολοκυθιὰ)

Πὲ δῶ πετσὶ
πὲ κεῖ πετσί,
μέσα μέλι καὶ κεχρί,
Σήκω πὲ νὰ τὄβρης
Σωζ. (σῦκο)
Παίζει μὲ τὴ λέξη σῦκο—σήκω.

Σπάνω πάγο
βρίσκω ἀσῆμι
καὶ μέσ' τ' ἀσῆμι μάλαμα
Σωζ. (αὐγὸ)

Ἄσπερτο κι' ἀφύτευτο
πῶς τρυπᾶ τὴ γῆ καὶ βγαίνει ;
Σωζ. (μανιτάρι)

Ἔξω πετσὶ
μέσα μέλι καὶ κεχρὶ
Σ. (σῦκο)

Ὁ γιός μου ὁ Κοντοθόδωρος
μὶ τὰ πολλὰ ζουνάρια.
Α. (κρομύδι)

Χίλ᾽ μύργ᾽ καλογέρ᾽
σ᾽ ἕνα ράσο τυλιγμέν᾽
Σ.Ε. (ρόδι)

Μέσ᾽ τὴ ριμνήτσα μας
νταβλιὰ παραχωμένα
Σωζ. (πράσα)

Κατσιβέλλα παρτσαλοῦ
ντὸ βασιλὲ πεσκέσι
Σωζ. (λάχανο)

Πράσινο ντὸ μοναστήρι
κόκκινες οἱ κάμαρες
μαῦρες οἱ καλογριές.
Σωζ. (καρπούζι)

Ἡ ὄρνιθα μ᾽ ἡ κουτσουνούρα
περνᾶ τὸ φράχτ᾽ καὶ γεννᾶ
Σ.Ε. (κολοκυθιὰ)

Πεντάνευρο πεντακούκουτσο
πέντε νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
Σ.Ε. (μούσμουλο)

Ἀπὸ πάνω πετσί,
ἀπὸ κάτω πετσὶ
μέσα μέλι καὶ κεχρὶ
Καλλ. (σῦκο)

Ἀπὸ πάνω πλάκα
κι᾽ ἀπὸ κάτω πλάκα
καὶ στὴ μέση μιὰ πλακούδα
Καλλ. (κύαμος)

Χίλιοι μίλιοι καλουγέρ᾽
σἕνα ράσου τυλιγμέν᾽
Μ. (ροδιοῦ κόκκινο)

Ἀπ᾽ πάν᾽ πιτσὶ κι᾽ ἀπ᾽ κάτ᾽ πιτσὶ
κὶ μέσα δυὸ πλακοῦδες
Μ. (κάστανο)

Πά στὸ μπαϊρόπλο
κάτ᾽ ἕνα βουργαρόπλο
φορᾶ καὶ καλπακόπλο
Ε. Ε. (μανιτάρι)

Πέρδικα κακκαναριὰ
πδᾶ τοὺ ντράφου κὶ γεννᾶ
Μ. (κολοκύνθη ἐπὶ σκιάδος)

Ἔχω ἕνα πρᾶμα
κ᾽ ἕνε ἄσπρο σὰν τυρὶ
καὶ τυρὶ δὲν ἕνε,
ἔχει ποτκουνουρὰ
καὶ ποντικὸς δὲν ἕνε.
Σ.Ε. (ρεπάνι)

Τὸ τύρι, τύρι κρέμεται
τὸ τύρι τυρανιέται
μέσ᾽ ντὸ νταβὰ τὸ βάνουνε
καὶ στὸ τσορσὶ πουλιέται
Σ. (κεράσι)

Ἕνα πρᾶμα σὰν τυρὶ
καὶ τυρὶ δὲν ἔν,
ἔχ᾽ καὶ φύλλο σὰ δεντρὶ
καὶ δεντρὶ δὲν ἔν,
ἔχ᾽ καὶ ποτκοῦ νουρὰ
καὶ ποτκὸς δὲν ἕνε — τἔν ;
Σ.Ε. (ρεπάνι)
ποτκὸς=ποντικὸς

Σχίζω βίζω τὸ βουνό,
βρίσκω νύφη καὶ γαμπρό,
πιθιρὰ καὶ πιθιρὸ
καὶ κουπάνα μὲ μωρὸ
Σ.Ε. (καρύδι)

Ἄμνια παρτσαλοῦ μπροστὰ
στὸ βασιλέα βγαίνεις
Σ. (τουρσὶ—λάχανο)

Εἶναι ἄσπρο σὰν τυρὶ
καὶ τυρὶ δὲν εἶναι
ἔχει φύλλα σὰ δεντρὶ
καὶ δεντρὶ δὲν εἶναι
Καλλ. (ρεπάνι)

Ἄσπρος γεννήθηκα,
μαῦρος καταστήθηκα
καὶ στὰ γεράματά μ᾽
τὰ δόντια μ᾽ κουνιοῦνται
Σ.Ε. (ξυλοκέρατο)

Ἄκοπο μὲ τὸ μαχαῖρ'
ἄβολο μέσ' τὸ σκουτέλ'
ὅλος ὁ κόσμος τὄφαγε
καὶ ὁ Χριστὸς ἀκόμα
Σ.Ε. (Γάλα)

Ἔχου ἕνα γαϊδουράκι,
τὴν ἡμέρα τοὺ φουρτώνου,
τὴν νύχτα τοὺ ξεφουρτώνου
Ἀδρ. (σπίτι)

Μακρύς, μακρὺς καλόγερος
κουδούνια φορτωμένος
Σ. (κυπαρίσσι)

Ἄγκαθος, παράγκαθος
παραγκαθένιος οὐρανὸς
καὶ κόκκινα σύννεφα
Σηλ. (ζουμπουλάκια τουρζούκια)

Σημ. Μικρὸς κόκκινος καρπὸς μέγεθος μπιζελιοῦ, ποὺ γίνεται στὰ βουνά· γλυκὸς τρώγεται καὶ τὸν βάζουν στὴ μαστίχα.

Κάμαρις καμαροῦδες
κὶ μέσα βουλγαροῦδες
ἢ
Οὐντάδις οὐντάδις
κὶ μέσα χουτζιάδις
Α. (ξυλοκέρατα)

Τῆς μάννας μου ἡ ρόκα
στὴν γῆς παραχουμένη
Α. (ρεπάνι)

Πράσινου παλάτ', κόκκιν οὐνταδούδια, μαῦροι καλογέροι, κάθουντι κρυμμένοι
Α. (καρπούζι)

Χίλια μπρούμτα, χίλια ἀνάσκελα
Α. (κεραμίδια)

Καρυῶν Λουλουδ. σ. 116. Ἀγρίνιον Κ. Στάθ. 1887. Μεσενικόλα Καρδίτσας Α. Λαδιὰ 1888. Κορίνθου Δ. Δουκάκη. Ἀγ. Γ. Π. Βογιατζῆ 1882. Μακεδ. Αββ. 316,47. Στάμ. Στάμ. 190. Κεφαλ. Σ.Α. Παγήνη. Ἀγγελάκ. Χ. Μαγγίνα 1888. Λακκοβήκια Γούσ. 105,23. Καρυᾶς (Τρικ.) Τσαγρῆ.

Τέσσιρα ἀδέρφια κυνηγιοῦνται
καὶ ποτὲ δὲ φτάνουνται
Α. (τέσσαρις τροχοὶ ἁμαξιοῦ)
ἀριθ. 180, 184, 15 (Ἀδριανούπολις—Κοζάνη Ἀστ. Ζῆκος)

Τέσσερα ἀδέρφια κυνηγιοῦνται
καὶ δὲ φτάνονται
Σ.Ε. (ἁμάξι)
Ἀριθ. 168—14—8 (Περιστερὰ Βορ. Θράκης.

Ὅλη μέρα κρέμιτι
κὶ τοὺ βράδ' μέσ' τὴν τρύπα χώνιτι
Α. (Τὸ μάνταλο τὸ σιδερένιο)
Μακεδ. Α.ββ. 316.44.

Ἄϊντε νὰ πᾶ νὰ πλαγιάσωμε
τὰ δυὸ κωλιὰ νὰ πιάσωμε
καὶ τὸ μακρὺ νὰ χώσωμε
καὶ νὰ τὸ σφικτοψώσουμι
Σ. (παραχωμένο ξύλο)

Ἀψηλή μου θυγατέρα
ράχες, τοῦμπες τὸ κορμί σου
Σ. (πινακωτὴ)

Εἶναι τέσσερα ἀδέρφια
κι' ὅλη μέρα κυνηγιοῦνται
καὶ ποτὲ τὸ ἕνα δὲν μπορεῖ
νὰ φτάση τὸ ἄλλο
Σ. (τροχὸς)

Εἶνι τέσσιρα ἀδέρφια
τὰ δυὸ μικρὰ τὰ δυὸ τρανά.
Τὰ τρανὰ τρέχουν νὰ φτάσουν,
τὰ μικρὰ κὶ δὲν μποροῦν,
κὶ δὲν μποροῦν νὰ τὰ πατήσουν
Ἀδρ. (τροχοὶ τ' ἁμαξιοῦ)

Τέσσιρ' ἀδέρφια κυνηγένται
καὶ δὲ φτάνει τὄνα τἄλλο
Μάδ. (4 τροχοὶ τῆς ἁμάξης)
Ἀριθ. 168—16.8

Τί εἶνι κεῖνα τὰ τέσσερα ἀδέρφια,
ὅπου πααίνουν κι' ἕνα μὶ τἄλλου
δὲ φτάνουντι
Α. (τροχοὶ ἁμαξιοῦ)
Ἀριθ. 34—61—30 Ὀρτάκιοϊ

Σαράντα ἀδερφάκια κουσιάζουντι,
κουσιάζουντι κὶ δὲ μποροῦν
νὰ φταστοῦν
Σουφλὶ (τροχοὶ ἁμαξιοῦ)
κουσιάζουντι=τρέχουν Τούρκ. κοσμὰκ =τρέχειν ἀρ. 147 - 1—9.

Τέσσερ' ἀδρέφια
μαζὶ πορπατοῦνε
καὶ δὲ φτάνουνται
Σηλ. (τροχοὶ ἁμάξης)
Προβλ. Ν. Γ. Πολίτου Ἑλλ. Φιλ. Σύλλ. Κων)λεως Τόμ. Η σ. 514 Λουλουδοπούλου Συλλογὴ σ. 115 ἀρ. 5 (Καβακλῆ) ἀρ. 12—17—60 Πελοπ. Παπαϊωαννίδης.

ΤΡΟΦΕΣ

Ἀπ' ὄξω γυαλιστερὸ
ἀπὸ μέσα μαλλιαρὸ
κὶ μέσα σ' αὐτό,
ἕνα κομμάτι κοκὸ
Α. (κάστανο)

Σαρσαλοῦ παρτσαλοῦ
στοὺν βασιλιὰ μπροστὰ βγαίν'
Α. (λαχαναρμιὰ)

Σπάνου πάγου,
βρίσκου ἀσῆμι,
κὶ μέσ' τ' ἀσῆμι
ἕνα κομμάτ' μάλαμα
Α. (αὐγὸ)

Μαραμέν' τὴ βάζου,
κουρδουμέν' τὴν βγάζου
Α. (μιλίνα-μπουρέκι)

Τέσσαρ' ἀδέρφια ἀγκαλιασμένα
σὲ δυὸ κουπάνες εἶναι κλεισμένα
(καρύδι) ἢ
Τέσσαρ' ἀδέρφια
σ' ἕνα πουκάμσου τυλιγμένα
Α. (καρύδι)

Σχίζω ἀνοίγω τὸ δεντρὶ
βγάζω νύφη καὶ γαμπρὸ
πιθιρὰ καὶ πιθιρὸ
καὶ δυὸ καλὰ ακαφίδια
Στεν. (καρύδι)

Στὴν πατρίδα μου ἤμουν λευκός,
σ' αὐτὰ τὰ μέρη μὲ μαυροφορέσανε,
μὲ ψήνουνε καὶ γὼ φωνάζω,
μὲ κοπανίζουνε καὶ γὼ τσιρίζω
καὶ χοριᾶτοι ἀκόμα μὲ τρώγουνε
Σ. (καφὲς)

Ἀπ' πάν' πιτσὶ κι' ἀπ' κάτ' πιτσὶ
κὶ μέσα μέλι κὶ κιχρὶ
Ἀβδίμ. (σῦκο)

Πέντε νὰ φᾶς πέντε νὰ πγῆς
καὶ νὰ μὴν τὸ βρῆς
Α. (μούσμουλο)

Τίρι τίρι, κρίμιτι
πράσινου γιννιέτι,
κόκκινου καταντιέτι,
ἅλμυρὸ κι' ἀνάλατου
νὰ ἔχου νὰ τοὺ φάγου
Α. (κεράσι)

Τρέμει τρέμει γκάγκανος,
πέφτει γκαγκανόσπορος
τὸ χαίρει μαλλιαρόκοττος
Α. (ἡ συκαμνιὰ ποὺ τρῶνε οἱ κόττες κάτω τὰ σκάμνα)

Ὁ νταγής μου ὁ Θόδωρος
κι' ὁ Χοντροθόδωρος
σαράντα ζουνάρια φορεῖ
καὶ πὸ πάν' μιὰ πετσόγουνα—Τἔν;
Σ.Ε. (κρομμύδι)

Χίλ' μύρ' καλογέρ'
πᾶν' τὸ δρόμο δρόμο,
κι' ἕνας μοναχὸς τὶς βρῆκε,
ἔδρα τους, ἐσκότωσέ τους
κ' ἔλλαξε καὶ τὄνομά ντους—τἔν ;
Σ.Ε. (σιτάρι ποὺ ἔγινε ἀλεύρι)

Ἔχω ἕνα κουμαράκ'
κ'ἔχ' δυὸ λογιῶν νεράκ'
Σ.Ε. (αὐγὸ)

Τοῦ παποῦ μ' τὰ γένεια,
στὴν γῆ παραχουμένα
Α. (πράσα)

Ὅμορφος πατέρας
ἄσκημο παιδὶ
καὶ τρελλὸ τ' ἀγγόνι
Σ.Ε. (κρασί, τσίπουρο, ρακὶ)

Ἔχω ἕνα πραματάκι
κι' ἔχει φύλλα σὰ δεντρὶ
καὶ δεντρὶ δὲν εἶναι,
ἔχει ποντικοῦ νοῦρὰ
καὶ ποντικὸς δὲν εἶναι
Σ. (ρεπάνι)

Ἔχου ἕνα βαρελάκι
κι' ἔχει δυὸ λουγιῶ κρασάκι
Ἀβδίμ. (αὐγὸ)

Ἔχω ἕνα βαρελάκ'
ἔχει δυὸ λογιῶ κρασάκ'
Σ.Ε. (αὐγὸ)

Ἀχταπούχτου ντήνε βάζω,
κορδομένη τήνε βγάζω
Σωζ. (πίττα)

Ἔχω ἕνα βαρελάκι
κ' ἔχει δυὸ λογιῶ κρασάκι
Σωζ. (αὐγὸ)

Ἔχω ἕνα βαριλάκι
κι' ἔχει δυὸ λογιοῦ κρασάκι
Καλλ. (αὐγὸ)

Ἔχω ἕνα πηγαδάκι
κι' ἔχει δυὸ λογιῶν νεράκι
Σ. (αὐγὸ)

Πέταλλο τριπέταλλο
τρυπᾶ τὴ γῆ καὶ βγαίνει
Γ. (μανιτάρι)

Τὸ βάνω καὶ φουσκώνει
τὸ βγάνω καὶ κακιώνει
Γ. (καφὲς)

ΚΑΡΠΟΙ—ΦΥΤΑ

Πράσινος πύργος,
κόκκινα μεϊντάνια
καὶ μέσα κατοικοῦνε
μαῦρα μαῦρα ἀραπάκια
Σ. (καρπούζι)

Στὰ χέρια τους μὲ πέρνουνε
στὸ στόμα τους μὲ βάζουν,
φόβο κανένα δὲν ἔχω,
γιατὶ δὲν μὲ δαγκάνουν
Σ. (τριαντάφυλλο)

Ἀπὸ πάνω πετσί
κι' ἀπό κάτω πιτσὶ
κ' εἰς τὴ μέσ' τυρὶ Α. (κάστανο)

Ἕνα πρᾶμα πραματάκι
κάθητι στοὺ χουραφάκι
μὶ τὸ κτσὸ τοὺ πουδαράκι
Ἀβδίμ. (μανιτάρι)

ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ ΒΙΟΥ

Χαμλὸς Θεγός,
πυκνὸς χυμὸς
Γέννα (κόσκινο)

Σὰ δώσω τὸ μπαρά μ'
καὶ πάρω τὴ χρειά μ'
τὴ ρίχνω τ' ἀνάσκελα
καὶ φκιάνω τὴ δουλειά μ'
Γ. (σκάφη)

Εἶναι ἕνα ζῶον
κ' ἔχει μόνο λαιμόν,
κεφαλὴν δὲν ἔχει, ὅπως ἔχω γώ,
τέσσαρ' ἔχει πόδια,
νὰ τρέξη δὲ μπορεῖ,
τόσο πολὺ τρώγει, ὅσο νὰ πρησθῆ,
καὶ ὅποιος τὸ νοιώσει
εἶναι σοφὸ παιδὶ
Αἴνου (τουλοῦμι)

Ὁ θεῖος μου ὁ Κοντοθόδωρος
μὲ τὰ πολλὰ ζωνάρια
Αἴνου (Ὁ κάδος τῶν σταφυλιῶν
καὶ οἱ σιδερένιοι κύκλοι)

Τρυπητὸ χιλιότρυπο
κρατεῖ νερὸ καὶ πάγ' στὴν Πόλ'
Σ.Ε. (σφουγγάρι)

Πίσ' ἀπὸ τὴν πόρτα μας
μιὰ νύφ' καμαρώνει
Αἴνου (σκούπα)

Τῆς καρακάξας ἡ νουρά,
τοῦ ἀετοῦ τὰ νύχια
καὶ τὴ μπούφου τὸ κεφάλ'
Σ.Ε. (καντάρι)

Μὲ τὴν κεφαλή μου πίνεις
δίχως κεφαλὴν μ' ἀφίνεις
Αἴνου (φλιτζάνι—πιάτο)

Τὰ δένω πορπατοῦν,
τὰ λύνω στέκονται
Αἴνου (τσαρούχια)

Ὥρες ὧρες σύρτα φέρτα
καὶ τὸ βράδ' πίσ' τὴν πόρτα
Αἴνου (ἡ σκούπα)

Σύρνω ράμμα τρίζ' ἡ Πόλη,
καὶ βροντᾶ ἡ Σαλονίκη,
καὶ φωνάζουν τὰ Τουρκούδια
σελαμέτι τὰ χαζούδια
Αἴνου (ὁ ἀργαλειὸς)

Χιλιοτρύπ' τὸ σκουτέλ'
κρατεῖ νερὸ καὶ πηγαίν' στὴν Πόλ'
Σ.Ε. (σφουγγάρι)

Καρακάξα μακρονούρα
λαμπρομαγερευτούρα—τέν ;
Σ.Ε. (τιγάνι)

Μακρὺς καλόγερος
καὶ τὸ κεφάλ' ντου πήττα —Τέν ;
Σ.Ε. (φκιάρι φούρνου)

Τὸ φεῖδ' ροφᾶ τὴ θάλασσα,
κι' ἡ θάλασσα τὸ φεῖδ'
καὶ πάνω στὸ κατάστρωμα,
πύργος καμαρωμένος
Σ.Ε. (λάμπα)

Ξαπλών' ὁ φάντακας
καὶ καθίζ' ὁ μαυρογένς
Σ.Ε. (τεντζερὲς—πυροστιὰ)

Ἡ κοιλιά μ' στὴ γκοιλιά σ',
καὶ τὸ τσουμπί μ' στὸ τρυπί σ'
Σ.Ε. (χερόμυλος)

Ἔχω ἕναν ἀετὸ
καὶ μακρὺ κι' ἀγγιλωτό,
ποὺ πατεῖ πολὺ βαριὰ
καὶ δίκια κρίνει καὶ καλὰ
Σ.Ε. (καντάρι)

Ζαρωμένο τὸ βάζω
τσιτωμένο τὸ βγάζω
Σ.Ε. (κουβᾶς)

Ἕν ἕνα πρᾶμα καὶ βρωμεῖ
ἔχει τρύπα καὶ μαλλί,
μὰ τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο
μὴ θαρρεῖς ποὺ ἔν ἐκεῖνο
Σ.Ε. (ἀσκί)

Λέλεκας πάει λέλεκας ἔρχεται
πάν' σ' ἕνα πουδάρ' στέκεται
Μάδ. (ἀνέμη)

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος
μὲ τὸ πλατὺ κεφάλι
Μάδ. (φτυάρι)

Ἕνας γκουντὸς (κουτὸς) καλόγερος
τὰ χέρια μέσ' τὶς τσέπες
Μάδ. (λαγήνι)

Χιλιόκομβο χιλιότρυπο,
χίλια νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
Σηλ. (κόσκινο)

Μπαίν' ἡ θειά μου ἡ Τσαντάλω
καὶ βγαίνει ἡ Χαρβάλω
Σ (ἡ σφούγγια)

Τρέμ' ἡ Πάτρα, τρέμ' ἡ Πόλ',
τρέμνε ὅλα τὰ μέλ' κι' οἱ κῶλ'
Καλλ. (ἀργαλειὸς)

Ἀλλοῦσα, μαλλοῦσα,
σαραντα ποδαροῦσα,
γούλ' μέρα μέσ' τὸ νερὸ κοιλιέται
Γ. (τὸ φτερὸ τοῦ ὑδρόμυλου)

Τὴν ἡμέρα κρέμται
καὶ τὴν νύχτα σκώνται
Σ.Ε. (μάντολος)

Ντηής μου Κουντουθόδωρος
φουρεῖ πολλὰ ζουνάρια
ἢ Ντηής μου Κουντουθόδωρος
μὲ τὰ σκοινιὰ δεμένος
Α. (βαρέλι)

Ἄλκατα μπούλκατα,
μπουλκαρτένια ἡ αὐλή,
κόκκινα τὰ πράματα
Γ. (κεραμιδαριὸ)

Μὶ κεφάλ', χωρὶς ποδάρια,
ψάρι δὲν εἶναι,
φεῖδι δὲν εἶναι
Μ. (ἥλος) καρφὶ

Γκουντός, φαρδὺς καλόγερος
μὶ τὰ πολλὰ ζουνάρια
Μ. (κάδος)

Ὅλη μέρα σύρτι μ' πίρτι μ'
κὶ τοῦ βράδ' οὐπίσ' τὴν πόρτα
Α. (σκούπα)
Πηλίου Α.Π. ἀγγ. Ποντ. Ἐπτ., 334,4.

Καρακάξα μαδημένη
καὶ στὸ δρόμο πεταμένη
Σ. (τσάμπουρο)

Ἀπὸ τὴν γῆν ἐπλάσθην
καθὼς ὁ Ἀδὰμ
καὶ εἰς τὸ πῦρ ἐκάην
καθὼς ὁ Κάην,
καὶ εἰς τὰ ζῶντα μου
πολλοὺς ἀνέστησα
καὶ εἰς τὸν θάνατόν μου
οὐδεὶς εὑρέθη νὰ θάψη τὰ ὀστᾶ μου
Σ. (λαγήνα)

Μιὰ βαρκούλα φορτωμένη
μέσ' τὴν τρύπα πάει νὰ πέση
Σ. (χουλιάρι)

Ἔχου ἕνα λαγινάκι
τὸ γεμίζω μὲ νεράκι
χίλιες τρύπες ἂν καὶ ἔχη,
πάλι τὸ νερὸ δὲν τρέχει
Α. (σφουγγάρι)

Χιλιοτρύπητο λαγίνι
τὸ νερό του δὲν τὸ χύνει
Σ. (σφουγγάρι)

Χίλια μύρια δέματα
χίλια κουμποδέματα
χίλια νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
Σ. (μιτάρια)

Εἶμαι ψιλός, λιγνὸς καὶ ἔλαφρός,
ὀφθαλμὸν ἔχω καὶ χρυσῆν κεφαλήν.
Κι' ἀπὸ πίσω μου
δὲν σέρνω μαλλιά,
εἰς τὸν τόπον ποὺ μπαίνω,
δὲν κάνω δουλειὰ
Σ. (βελόνι)

Μικρὸς ἀραπᾶκος
μὲ τὸ δίσκο στὸ κεφάλ'
Σ. (καρφὶ)

Ἀνεβαίνει πιπιτσοῦ
κατεβαίνει τσιπιτσοῦ,
ὅ,τι τρώγει ὅ,τι πίνει
τὴν κοιλιά της τὴν γιομίζει
Καλλ. (ἀδράχτι)

Εἶμαι ἕνα ἀραποῦδι
κι' ἔχω κι' ἕνα καλπακοῦδι
Καλλ. (καρφὶ)

Εἶμαι λιγνός, εἶμαι ψηλός,
εἶμαι καὶ μ' ἕνα μάτι,
εἶμαι γυμνὸς καὶ τοὺς γυμνοὺς
φορέματα τοὺς φκιάνω,
περνῶ πὸ τρύπαν ἁπαλήν,
ὡς πίσω μου σέρνω μαλλιά,
κι' ἂν δὲν σύρω μαλλιά,
θὰ φήσω τὰ παιδιά μ' γυμνά.
Καλλ. (βελόνι)

Ἄγγελος νυχᾶτος νυχοποδαρᾶτος
πορπατεῖ καὶ κρίνει τὴ δικαιοσύνη
Καλλ. (ζυγαριὰ)

Ἀλεποῦ κοντοβρακοῦ
καὶ σιδερομουστακοῦ
Γ. (λανάρι)

Ὁ θεῖος μου ὁ Κοντοθόδωρος,
σὰ λύση τὰ βρακιά του,
ποιὸς κάθεται κοντά του
Σ. (κανόνι)

Ἄντε νὰ πλαγιώσουμ᾽
νὰ σταχτοπαραχώσουμ᾽
καὶ τὸ μακρὺ νὰ μπήκει
Γ. (καρφὶ τῆς θύρας)

Ὤμορφους πατέρας
ἄσκημο παιδὶ
καὶ τριλλὸ τ᾽ ἀγγόνι
Σ. (κρασὶ—τσούπρα—ρακὶ)

Τσιγγριτζὴς παίζει τὴ λύρα,
Τσιγγριζέσσα τὴ φλογέρα,
καὶ τὰ μικρὰ τὰ τσιγγριτζόπλα
παίζουν τὰ τουμπελεκόπλα
Σ.Ε. (ροδάν᾽ ποὺ στρέφεται)

Ὅπου κοιμᾶτ᾽ ὁ βούβαλος
χορτάρι δὲ φυτρώνει
Σ. (μῦλος)

Τῆς μάννας σου χάν᾽
καὶ τὴ μπαμπάσ᾽ κρέμεται
Γ. (πηγάδι καὶ κουβὰς μὲ τὸ σκοινὶ)
χάν᾽=χαίνει, χάσκει.

—Ποῦ πᾶς μώρ᾽ τζαρτζάλω ;
—Σὲ σένα μώρ᾽ χανούτα
Γ. (σφούγγια καὶ φοῦρνος)

Ξαπλών᾽ ὁ χάντακας
καὶ καθίζ᾽ ὁ μαυρογένς
Γ. (τρίπους καὶ λέβης)

Στεγνὴ τὴ βάζω
ὁγρὴ τὴν βγάνω
καὶ τρέχ᾽ ἡ μύτη ντης
κόμπο κόμπο Γ. (ἀντλία)

Ὅσο βάνω τόσο παίρνει,
ὅσο στέκεται γλυκαίνται,
ἅμα σφίξω τὰ πλευρά ντου,
θεραπεύεται ἡ καρδιά ντου
Σ. (βαρέλι)

Ρίχνω τὴν παρπούτα μου
καὶ χτυπῶ τὸ μαλλιαρό σου.
Γ. (σκουλούτι λιναριοῦ καὶ βούρτσα)

Μὶ δέννα δυνατὰ
μέσα στὰ νερά,
τριλλὸς δὲν εἶμαι
Στενιμ. (γεφύρι)
δέννα=δένουν.

Ἐγὼ γιατὶ σ᾽ ἀγόρασα
κι᾽ ἔδωσα τὸν παρᾶ μου,
γιὰ νὰ σὲ βάζ᾽ ἀνάσκελα,
νὰ κάνω τὴ δουλειά μου
Σ. Ε. (σκάφη)

Ζάρζαλους λαλάει τὴ λύρα
κ᾽ ἡ ζαρζάλινα χουρεύει,
κὶ τὰ ζαρζαλούδια
παίζουν τεμπελκούδια
Α. (τσικρίκι—ἀνέμη—μασούρια)
Καρυᾶς Τρικ. Γ. Τσαγρῆ. Χίος Κανελ. 185,123. Β. Δ. Ἀβραμοπούλου 1888 Στάμ. Στάμ. 190. Λεβέκ. Ἀνθ. 1868, σ. 173.

Τσάνταλος παίζει τὴ λύρα
καὶ ἡ Τσανταλίνα χορεύει
καὶ τὰ μικρὰ τσανταλάκια
παίζουν τὰ τουμπανάκια
Σ. (ἀργαλειὸς)

Ἀλιποῦ κοντοβρακάτη
καὶ λιγερομουντακάτη
Σ. (λανάρι)

Γκουγκουχτούρα φουρτωμένη
βρίσκει τρύπα καὶ σιβαίνει
Α. (χουλιάρα)

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος
καὶ πήττα τὸ κεφάλι
Σ. (φκιάρι—καρφὶ)

Χαμαδὸς καλόγερος
καὶ κεφάλ᾽ ντου ψωμὶ—τὲν ;
Σ.Ε. (καρφὶ)

Πάν' πάν' φισφιτή,
κάτ' κάτ' φισφιτή,
ὦ χαρὰ στὴ φισφιτὴ
πῶχ' κοιλιὰ φουσκωτὴ
Σ.Ε. (ἀδράχτι μὲ νῆμα)

Ἄμαλλος μαλλὶ δὲν ἔχ'
μὰ μεγάλ' τρομάρα ἔχ'
Σ. (κανόνι)

Ὁ Ἀράπης φυλάει τὴ γωνιά μας
Σ. (κορμὸς δένδρου στὸ τζάκι ποὺ καίεται)

Τέσσερα ἀδρέφια μαζὶ πορπατᾶνε
καὶ δὲ φτάνονται
Σωζ. (Οἱ τροχοὶ τ' ἁμαξιοῦ)

Ἐσὺ τὸ γλέπεις πάντοτε,
ὁ βασιλὲς σπανίως
καὶ ὁ Θεὸς ποτὲ
Σωζ. (ἀνεμόμυλος φτερὸ)

Πετεινὸς βαρβᾶτος
κουτσοποδαρᾶτος,
ὅταν νοίγει τὰ φτερά του
δὲ μπορεῖ νὰ πᾶς κοντά του
Σωζ. (ἀνεμόμυλος)

Δώδεκ' ἀδρέφια τὄνα πὲ τἄλλο
δὲ φτάνονται
Σωζ. (ἀνεμόμυλου φτερὰ)

Εἶμαι ψιλὸς λιγνὸς καὶ ἔλαφρὸς
ὀφθαλμὸν ἔχω ὡς χρυσῆν κεφαλὴν
καὶ ἂν ὀπίσω μου δὲν σέρνω μαλλιὰ
εἰς τὸν τόπον ποὺ μπαίνω,
δὲν κάνω δουλειὰ
Σ.Ε. (βελόνι)

Μικρὸς ἀραπᾶκος
μὲ δίσκο στὸ κεφάλι
Σ.Ε. (καρφὶ)

Τὰ σφυργιὰ σφυροκοποῦν
κ' ἡ μανίτσα φροκαλεῖ
Σ.Ε.
μανίτσα=μαμή.

Ἕνα πρᾶμα πραματέλι
μιὰ πιθαμὴ τὸ κομματέλι,
ὅσο τὸ μαλάζ' ἡ μάννα
δόστο κεῖνο καὶ χοντραίνει
Αἴνου (ἀδράχτι)

Χίλια μύρια γδύματα,
χίλια κομποδύματα,
χίλια νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
κι' ἕνα νὰ πῆς θὰ τὸ βρῆς
Σ.Ε. (μιτάρι)

Χιλιόκομβο χιλιότρυπο,
χίλια νὰ πῆς δὲ θὰ τὸ βρῆς
Σ Ε. (κόσκινο)

Ὅσες τρύπες στὸ δρεμόν,
τόσες θυμωνιὲς στ' ἀλών'
Σ.Ε. (κόσκινο)

Μὲ τρώγουν καὶ δὲν τρώγουμαι
ἔχω τὴ γῆ μητέρα,
πιρνῶ νερό, πιρνῶ φωτιές,
καὶ φτάνω στὸν πατέρα
Σ. (χρήματα)

Ἕνας κάτος τζιντζιφᾶτος,
στὰ κάστρα τρέχει,
μαντᾶτα φέρνει
Σ. Ε. (ταχυδρόμος)

Πάν' πισπιτί, κάτ' πισπιτὶ
ὦ χαρὰ στὸν πισπιτὶ
καὶ ἡ κοιλιά του φουσκωτὴ
Γ. (ἀδράχτι γιομᾶτο)

Ἀψηλή μου θυγατέρα,
ἔχει δόντι στὸ κορμί ντης
Γ. (βουκέντρα)

Εἶν' ἕνα πρᾶμα, ὅσο τὸ μαλάζεις,
τόσο μεγαλώνει
Σ.Ε. (ἀδράχτι)

Ὥμορφος πατέρας
ἄσκημο παιδὶ
καὶ τρελλὸ τ' ἀγγόνι
Σ. (κρασὶ—τσούπρα—ρακὶ)

Βίτι-βὴκ ἀναβαίνει
βίτι βὴκ κατεβαίνει
καὶ ψωμὶ φαγὶ δὲν τρώγει,
τὴν κοιλίτσα του γεμίζει
Αἴνου (ἀδράχτι)

Πετεινὸς κοντοβρακᾶτος
πάγ' στὴν Πόλη καὶ πάλι νάτος,
σὰν ξεχύση στὰ βρακιά του,
ποιὸς μπορεῖ νὰ πάγ' κοντά του ;
ἢ παπᾶς μου Κοντοθόδωρος
χαμηλὸς καὶ φουντωτὸς
Αἴνου (ἀνεμόμυλος)

Ἀπὸ πάν' σ' ἕνα θρομβάκι
κοίτετ' ἕνα κουλαφάκι
καὶ ζητᾶ ψωμὶ κι' ἁλάτι
καὶ σιδηροστιὰ νὰ κάτση
Αἴνου (ἀμανίτης)

ΑΝΘΡΩΠΟΣ—ΜΕΛΗ ΣΩΜΑΤΟΣ

Ἀπ' τῆς Πόλης τὰ βουνὰ
μιὰ κόρη κατεβαίνει
πέντε δοῦλοι τὴν κρατοῦν
καὶ στὴ γῆ τὴν βροντοῦν
Αἴνου (μύξα)

Ἕνα κουτὶ κουτόπουλο
γεμᾶτο σκεπαρνόπουλα
Μάδ. (στόμα—δόντια)

Γύρω γύρω κάγκελα
καὶ μέσα Φράγκος παίζει
Καλλ. (δόντια—γλῶσσα)

Ἀπὸ πάνω γδί, ἀπὸ κάτω γδὶ
μέσα κόρη κελαϊδεῖ
(Καλλ. (γλῶσσα)

Εἴκοσι ἀδερφάκια
καὶ κάθε ἀδερφάκι
ἔχει στὸ κεφάλι πόνα καπελάκι
Σηλ. (χέρια—πόδια—νύχια)

Τριγύρου γύρου κάγκελα
κὶ μέσα Φράγκους παίζει
Μ. (δόντια—γλῶσσα)

Εἶναι ἕνα πραματάκι
νερουλὸ σὰν τὸ νεράκι,
οἱ φτωχοὶ τὸ πετοῦν
κι' οἱ πλούσιοι τὸ κρατοῦν
Μ. (μύξα, ποὺ οἱ φτωχοὶ τὴν πετοῦν κι' οἱ πλούσιοι τὴν κρατοῦν).

Γύρω, γύρω κάγκελα
καὶ μέσα παίζ' ὁ κλέφτης
Σ. (γλῶσσα)

Ποιὸ εἶν' κεῖνο τὸ πρᾶμα
ποὺ ὅλο βρίσκιτι
ποὺ κάτ' στὴν σκέπ',
κὶ πάλ' οὖλο βριγμένου εἶνι
Α. (γλῶσσα)

Γύρω γύρω κάγκελα
καὶ μέσ' τὴ μέσ' παίζ' ἡ πάπια
Σ. Ε. (ἡ γλῶσσα)

Βασιλόπουλο γεννιέται
καὶ ἀρχίζει νὰ πεινᾶ,
τρώγει δύο προβατίνες
κάθε ὥρα στὴν καθησιά,
χωρὶς κόκκαλα, καὶ βρίζει
καὶ σὰν γάτα μουρμουρίζει
Σὰν θελήσ' νὰ ταξιδέψη,
ἄλλον κόσμο νὰ γυρέψη,
ξύλιν' ἄλογο σελώνει
καὶ σ' αὐτὸ καβαλικεύουν
δέκα στρατιῶτ' ἀντάμα
καὶ τὴν μούζικά του παίζουν
Καλλ. (Τὸ βρέφος—βυζιὰ μάννας —κλάματα— ὕπνος—κούνια — δέκα δαχτύλια μάννας καὶ βαυκαλήματά της).

Ἔχω ἕνα σεντουκάκι
κι' ἔχει μέσα κατιγκάκι
σὰν τοῦ λείψ' τὸ κατιγκάκι
τί θέλω τὸ σεντουκάκι ;
Καλλ. (ψυχὴ - σῶμα)

Τρωγύρω γύρω κάγκελα
καὶ μέσα παίζ' ὁ φράγκος
Σ. (γλῶσσα)

Ἕνας πύργος ἀψηλὸς
ἔχει δυὸ παναθυρούδια
Αἴνου (ἄνθρωπος)

Ἔχω ἕνα κουτὶ
κι᾽ ἔχει μέσα κάτι κάτι (κάτι)
σὰ μπαγαίν᾽ τὸ κατκατὶ
τί τὸ θέλει τὸ κουτὶ
Σ.Ε. (ψυχὴ)
κατκατὶ=κάτι τί

Δυὸ κουβάρια ράμματα
τὴν Πόλη τριγυρίζουν
Σ.Ε. (μάτια)

Τὸ ἔχω τὸ ἔχεις,
σὰ δὲν τὸ πῶ, δὲν τὸ νοιώνεις
Σ. (τὸ κύριο ὄνομα)

Ἕνα πηγαδάκι
γεμᾶτο σκεπαρνάκια
Σ. (στόμα—δόντια)

Βρέχεται χιονίζεται,
πάλι δὲ σαπίζει
Σ. (γλῶσσα)

Ἔχω δυὸ πηγαδάκια,
μὲ τριχένιο πλοκὸ
Σ. (μάτια - ματοτσίνορα)

Ἡ ἕνας βλέπ᾽ κὶ πορπατεῖ
ἡ γιάλλος βλέπ᾽ μὰ δὲ πουρπατεῖ
κι᾽ ἡ τρίτος νὲ βλέπ᾽ νὲ πουρπατεῖ
Μάδ. (γυναίκα ἔγκυος κρατοῦσα βρέφος)

Τρίγια μῆλα μοιραστήκανε
δυὸ μάννες καὶ δυὸ θυγατέρες,
κὶ κάθε μνιὰ πῆρ᾽ ἀποὺ ἕνα,
Πῶς γίνκι τοῦτο ;
Μ. (μάμμη - θυγατέρα-ἐγγονὴ)

Ἕνα πρᾶμα πραματεύει
καὶ τυρὶ δὲν ἔν,
στὸ πιάτο δὲ μπαίν᾽
μαχαῖρ᾽ δὲ ντὸ πιάν᾽
Γ. (γάλα)

Πέντε δέκα κουβαλοῦνε
ἄσπρες μύγες τὰ ζαλιοῦνε,
τὸ κανάλι κατεβάζει
τὸ ἀμπάρι τὰ στοιβάζει
κι᾽ ὁ κωκόμυλος τὰ βγάζει
Γ. (Τὰ δαχτύλια κουβαλιούνα,
καὶ τὰ δόντια τὰ μασοῦνα,
ὁ λαιμὸς τὰ κατεβάζει
τὸ στομάχι τὰ στοιβάζει
κι᾽ ὁ κωκόμυλος τὰ βγάζει)

Τριγύρω - γύρω κάγκελα
καὶ μέσα φράγκος παίζει
Σωζ. (στόμα)

Κοφίνι κοφινᾶτο
σουρλούμπουλο γεμᾶτο,
σὰ λείψη τὸ σουρλούμπουλο,
κρῖμα στὸ κοφινᾶτο
Γ. (κεφαλὴ - μυαλὸ)
σουρλούμπουλο=μυαλὸ

Ἀσημένιο κουταλίδ᾽,
χειμώ καὶ καλοκαῖρ᾽
μέσ᾽ τὸ νερὸ κρέμται
Σ.Ε. (γλῶσσα)

Τριγύρω - γύρω κάγκελα
καὶ μέσα κόρη παίζει
Αἴνου (δόντια - γλῶσσα)

Ἔχου μιὰ παλιοσιντούκα
κι᾽ ἔχει μέσα τράκα τρούκα
Σὰ σταθῆ ἡ τράκα τρούκα,
πάει κι᾽ ἡ παλιοσιντούκα
Ἀβδήμ. (τὸ κορμὶ μὲ τὴν καρδιὰ)

Ἔχω ἕνα σεντουκάκι
κι᾽ ἔχει μέσα κάτι-κάτι
σὰν χαθῆ τὸ κάτι κάτι
τί ὠφελεῖ τὸ σεντουκάκι ;
Αἴνου (σῶμα - ψυχὴ)

Ἡ κανδήνα κεῖτ᾽ ἀνάσκελα
κι᾽ ὁ ἀγὰς τὸ χών᾽
Γ. (παπούτσι καὶ πόδι)
κανδήνα=ἡ γυναίκα

Δυὸ παλληκαράκια πᾶνε στὸ βουνὸ
τὄνα λέγει : κάθσε, τἄλλο : δὲ μπορῶ
Αἴνου (τὰ δυὸ ποδάρια)

Εἶναι ἕνα πρᾶμα
ὅπου τὸ μπήξεις μπαίνει
Αἴνου (ὄνομα)

Τρίχα πὲ τρίχα
σφαλνᾶ ἡ τρύπα
Γ. (μάτι)

Πέντε · δέκα κουβανοῦν,
τριανταδυὸ ποὺ τὰ μετροῦν,
φροκαλίτσα φροκαλεῖ
Αἴνου (δάχτυλα—δόντια—γλῶσσα)

Τὰ βουνὰ χιονίσανε,
τὰ μακρυνὰ κοντέψανε
καὶ τὰ δυὸ ἔγιναν τρία
Σωζ. (γηρατειὰ)

Ἔχω ἕνα σεντουκάκι
κι᾽ ἔχει μέσα κάτι · κάτι,
σὰ χαθῆ τὸ κάτι · κάτι
χέζει μέσ᾽ τὸ σεντουκάκι
Σωζ. (κορμὶ · ψυχὴ)

Τὸ τίρι, τίρι τίρι,
ποὺ δὲ μπαίνει στὸ ποτήρι,
ὅλος ὁ κόσμος τῶφαγε
κι᾽ ὁ βασιλὲς κι᾽ ὁ γιός του
Σωζ. (γάλα—μάννα)

Ἔδειρές με δάσκαλε
ἔδειρές με κι᾽ ἔφυγα,
στὸ δρόμο ὅπου πήγαινα,
δράκοντα ἀπάντησα
μὲ πέντε κεφαλάς,
μὲ τέσσερας πνοὰς
χέρια πόδια εἴκοσι καὶ νύχια ἑκατό.
Σὰν τὸ εὗρῆκες δάσκαλε,
πάλι ξαναδεῖρμε.
Σωζ. (πεθαμένος καὶ κηδεία)

Ἄκοπο πὲ τὸ μαχαῖρ᾽
ἄβαλο μέσ᾽ στὸ σκουτέλ᾽
γοῦλ᾽ παὐτὸ ἔφαγά να
κι᾽ ὅ βασιλὲς πὸ ντὲ ἤντανε κοπέλ᾽
Σαμμ. (γάλα τῆς μάννας)
γοῦλ᾽ = ὅλοι

—Τί σχέση ἔχει ἡ μοναχὴ
μὲ τὸν ψωμᾶ ;
—Ἡ μοναχὴ ζεῖ μόνη
καὶ ὁ ψωμᾶς ζυμώνει
Σ.Ε. (μόνη—ζυμώνει)

Εἶμαι ἄρχων, βουλευτής,
ναύαρχος, πρωθυπουργός,
ἁμαξᾶς ἢ καφεπώλης,
βασιλεὺς ἢ παντοπώλης,
ἀπὸ κύριος τῆς γῆς,
ἂν μοῦ κόψης τὸν λαιμόν,
μετατρέπομαι εὐθὺς
εἰς ἀέρα καθαρὸν
Σ. Ε. (ἀνὴρ—ἀὴρ)

Βγάλε φ καὶ βάλε ξ
κ᾽ἐνταυτῷ τῷ μεταξὺ
ἀπὸ ζῶον ἑρπετὸν
γίνομαι ξυνὸν ποτὸν
Σκοπὸς (φεῖδι—ξύδι)

Τὰ ἀνωτέρω αἰνίγματα, σημειοῦμεν καὶ πάλιν, εἶναι κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Βόρειον Θράκην. Τὰ κύρια γράμματα δηλώνουν τὴν περιφέρειαν τῆς προελεύσεώς των καὶ σημαίνουν :

Α. = Ἀδριανούπολη Σ.Ε. = Σαράντα Ἐκκλησίαι Σ. = Σηλύβρια Καλλ. = Καλλίπολη Αἴ. = Αἶνος Μάδ. = Μάδυτος Σωζ.= Σωζούπολη Μ.= Μεσέμβρια Γέν. = Γέννα Στ. = Στενίμαχος Γαν. = Γανόχωρα

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ. ΚΥΡΙΑΖΗ

ΤΟ ΕΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ 1883

Εἰς τὸ τεῦχος τῆς 15)27 Ἰουλίου 1883 τοῦ «Ἑσπέρου»—περιοδικοῦ ἐκδιδομένου εἰς τὴν Λειψίαν, ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Χ. Κυριοζῆν, πληροφοριακὸν ἄρθρον περὶ γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπέρασαν καὶ ἐδιδάχθησαν τὰ γράμματα πολλαὶ γενεαὶ ὅλων τῶν πόλεων τῆς Θράκης ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Νομίζομεν ὅτι ἡ ἀναδημοσίευσις τῶν πληροφοριῶν τοῦ Κ. Κυριαζῆ εἶναι θετικὴ συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς συγκεντρώσεως στοιχείων πρὸς σύνθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης.

«Ἐπὶ τοῦ μᾶλλον προεξέχοντος μέρους τοῦ Ἄστεος (Κάστρο) εἰς ἐννέα ἐπηρμένου μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ παραρρέοντος τὴν πόλιν ποταμοῦ Ἔβρου, εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνατολὰς πύλης τοῦ φρουρίου (Καλὲ-Καπὶ) ἀπόστασιν καὶ ἔναντι τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐγείρεται τὸ περικαλλὲς Γυμνάσιον, οὗ ἡ εἰκὼν παρατίθεται.

»Τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο κτίριον ᾠκοδόμηται ἐφ' ᾗς θέσεως ἔκειτο ἡ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1880 ἀποτεφρωθεῖσα Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἐν εὐρυχώρῳ γηπέδῳ 1590 τετραγωνικῶν μέτρων, οὗ κατέχει τὸν μέσον χῶρον περιλαμβάνοντα 403.30 τετρ. μέτρα. Ἡ ὅλη οἰκοδομὴ ἔστι διώροφος σχήματος ὀρθογωνίου ἔχοντος μῆκος μὲν 21.80 τετραγωνικὰ μέτρα, πλάτος δὲ 18.50 καὶ ὕψος 11.70 Κατεσκεύασται δὲ ἐκ τετραγωνιαίων λίθων κατειργασμένων καὶ ἐντέχνως ὀπτοῖς πλίνθοις συνδεδυασμένων. Ὁ ρυθμὸς αὐτῆς ἐν ὅλῳ θεωρουμένης ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὸν ρωμαϊκόν, εἰ καὶ δυσχερῶς δύναταί τις νὰ διαγνώσῃ ἐν αὐτῇ τὸν δεσπόζοντα τύπον τὸν δι' ὅλου τοῦ ἔργου διήκοντα· αἱ πλευραὶ αὐτῆς εἰσι κανονικαὶ καὶ ἐντέχνως εἰργασμέναι ἐν τῇ ἀπερίττῳ αὐτῶν διακοσμήσει, ἐπιχαρίτως ὑπὸ κρασσωτοῦ γείσου αἱ δύο πλάγιαι καὶ ὑπὸ ἀετώματος ἡ ὀπισθία ἐπιστεφούμεναι· τὸ διάζωμα αὐτῶν περιθέει διπλῆ ἐκ πλίνθων γραμμὴ μεταδρόμοις διαπεποικιλμένη, τὰ δὲ παράθυρα ὑπὸ πλινθίνης στεφάνης περιβαλλόμενα, καὶ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν μὲν ὄντα τρόπον τὰ τοῦ ἰσογαίου, κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν δὲ τὰ τοῦ ἀνωτέρου ὀρόφου, ἐν ἁρμονίᾳ διατηροῦσι τὴν ὑπὸ τῆς καλαισθησίας ἐνδεικνυομένην πρὸς τὰς παραστάδας ἀναλογίαν. Ἡ πρόσοψις ὅμως, μετὰ τῶν πλινθοκτίστων αὐτῆς γοτθικῶν κοσμημάτων, τῶν ἐν εἴδει ἐπάλξεων προεξοχῶν καὶ τῶν τετραγωνικῶν ἀποφύσεων τῶν γωνιαίων κατανομῶν, παριστᾷ παράδοξον ἐν τῇ οἰκοδομικῇ συναρμογήν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ πρόστασις, ἧς ἡ κατανομὴ τῶν γωνιῶν ἀπο-

λήγει εἰς κύλινδρον, ἡ δὲ πυλὼν δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ὅλης οἰκοδομῆς σχηματίζεται ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων τόξων ὑποστηριζομένων ὑπὸ δύο ἰσχνῶν λιθίνων ραβδωτῶν κιόνων, οἵτινες ὡσεὶ καμπτόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπερκειμένου βάρους νωχελῶς φαίνονται ὑποβαστάζοντες αὐτόν. Ταῦτα δὲ πάντα μετὰ τῶν ἄνωθεν τοῦ ἐπιστηλίου κορωνίδων τριῶν ἐπιμήκων παραθύρων, ὧν τὸ μὲν ἐν τῷ μέσῳ ἀψιδοειδὲς καὶ ὀλίγον προέχον, τὰ δ' ἑκατέρωθεν συνημμένα τούτῳ τοξοειδῆ, καὶ τῆς ἐκ τοῦ θριγκοῦ ἀναθρωσκούσης μετω-

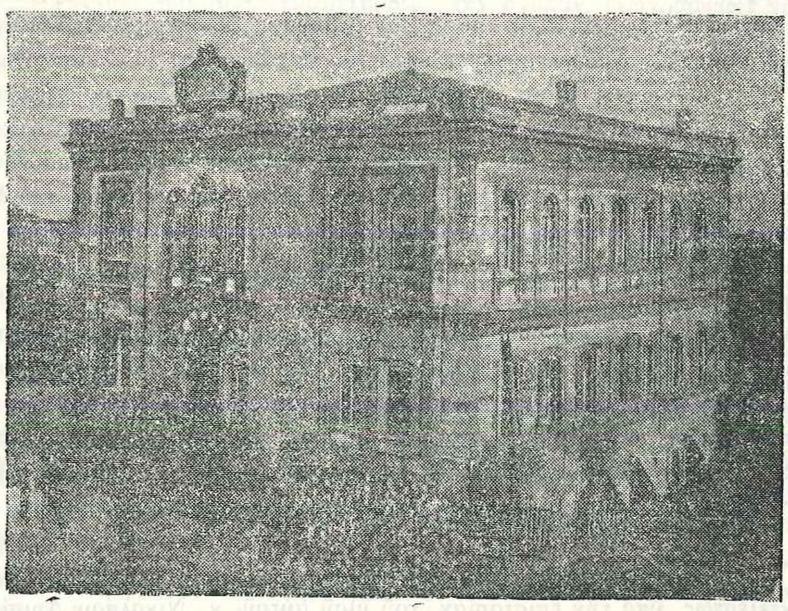

πίδος, φερούσης κύκλῳ κιτρίνοις κεφαλαίοις προεξέχουσι γράμμασι ἐπὶ κυανῆς ἐπιφανείας κεχαραγμένοις τὴν ἐπιγραφὴν «Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον» παρέχουσι τῷ ὅλῳ τὴν σκαιὰν σοβαρότητα ἱπποτικοῦ μᾶλλον πύργου, ὑπενθυμίζοντος τῷ θεωμένῳ τὴν δεισιδαίμονα ἐποχὴν τῆς τοῦ μεσαίωνος τιμοκρατίας, ἢ τὴν φαιδρὰν ἱλαρότητα σεμνοῦ τοῦ Μουσῶν ἐνδιαιτήματος.

»Ἐπίσης καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις καὶ διασκευὴ τοῦ κτιρίου ἔν τισίν ἐστιν ἐλαττωματική, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐξαίρει ἡ ἀπότομος ἀντίθεσις τοῦ ἔξωθεν καλλωπισμοῦ πρὸς τὴν ἐσωτερικῶς ἐπικρατοῦσαν, οἰκονομικῶν ἕνεκα λόγων, τελείαν, ὡς εἰπεῖν, γυμνότητα αὐτῆς, ἣν ἁπλοῦν μόνον καλύπτει ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου φαιὸν κονίαμα ἄνευ οὐδενὸς ἑτέρου κόσμου, πλὴν τῶν χονδροειδῶν σιδηρῶν παραθυροφύλλων ἅτινα ἐσωτερικῶς ἀναδιπλούμενα πρόκειται ὡς ἀσφαλῆ ἀλεξιτήρια κατὰ τοῦ παμφάγου πυρός.

*
* *

»Ἡ σχολή, ὡς ἄνω ἐρρέθη, διώροφός ἐστι, περιέχει δ' ἑκάτερος τῶν ὀρόφων ἀνὰ 5 δωμάτια παραλλήλως ἑκατέρωθεν κείμενα, ὧν 3 πρὸς τὴν Α.Μ. πλευρὰν καὶ 2 πρὸς τὴν Β.Δ. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἰσογαίῳ πρώτῳ ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ δωματίῳ διδάσκονται αἱ ἀνώτεραι τέσσαρες τάξεις τοῦ Παιδαγωγείου τοῦ Ἄστεος· ἐν τῷ ἄνω δὲ ὀρόφῳ τὸ μὲν δεύτερον δεξιᾷ δωμάτιον κατέχεται ὑπὸ τῆς διευθύνσεως, τὰ δὲ ἄλλα τέσσαρα ὑπὸ τῶν τριῶν τάξεων τοῦ γυμνασίου, τῆς δ' οὕπω καταρτισθείσης ἐλλείψει πόρων καὶ τῆς προκαταρκτικῆς· ἐκ τούτων τὰ δύο τῆς Β.Δ. πλευρᾶς δωμάτια συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν κυρίαν αἴθουσαν διὰ περιαιρετοῦ ξυλίνου παραπετάσματος, οὗ ἀφαιρουμένου κατὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ τὰς λοιπὰς δημοτελεῖς τελετὰς ἑνοῦνται ταῦτα τῇ αἰθούσῃ, ὑπερδιπλασίᾳ οὕτω καὶ εὐρυτάτῃ καθισταμένῃ. Ἡ κλίμαξ εἰς τὸ ἔναντι τῆς εἰσόδου βάθος κειμένη καὶ μονόκωλος ἀρχομένη διχάζεται ἀπὸ τῶν μέσων καὶ δίπτερος εἶτα χωροῦσα, δίκην ἀναπεπταμένου πτηνοῦ ἐφάπτεται τῶν δύο ἄκρων τῆς αἰθούσης τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποτόμως κατὰ κάθετον τέμνουσα αὐτήν, ἀρκετὸν οὕτω χῶρον καταλαμβάνουσα. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ μεθ' ὅλας τὰς παρατηρουμένας ταύτας ἐλλείψεις ἀναντιρρήτως δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ αὕτη οὐσιωδῶς καλλωπίζει τὴν ἐν ᾗ ἵδρυται συνοικίαν, ἐπιβλητικῶς δεσπόζουσα πασῶν τῶν παρακειμένων ξυλίνων καὶ πεπαλαιωμένων οἰκιῶν, καὶ ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἐκτισμένη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης χρησιμεύουσα ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς πρακτικοὺς ἐνταῦθα ἀρχιτέκτονας, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς σπουδαίας εἰσήγαγον μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ πατροπαραδότῳ αὐτῶν τοῦ οἰκοδομεῖν τέχνῃ.

»Τὸ σχέδιον αὐτῆς ἐχάραξεν ὁ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν καλλιτεχνήσας ἀρχιτέκτων κ. Κ. Δημάδης, ἀρξαμένης δὲ τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κ. Νικολάου Δημάδου εὐθὺς μετὰ τὴν κατὰ τὴν 7ην Ἰουνίου 1880 κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου φέροντος τὴν ἑξῆς σύντομον ἀλλ' ἐκφραστικωτάτην ἡρωελεγειακὴν ἐπιγραφήν:

ΜΟΥΣΩΝ ΠΙΕΡΙΔΩΝ ΤΕΜΕΝΟΣ ΤΟΔΕ ΗΦΑΙΣΤΟΙΟ
ΗΡΙΠΕΝ ΑΣΧΕΤΟΣ ΙΣ ΚΗΡ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΝ ΟΜΩΣ
ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΗΤΩΝ ΑΨ ΑΥ ΔΕΙΜΑΤΟ ΠΟΛΛΩι
ΦΑΝΟΤΕΡΟΝ ΠΛΗΘΕΙ ΔΑΨΙΛΕΩΝ ΠΑΡΟΧΩΝ.
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΤΕ ΜΑΛ' ΕΥΓΕΝΕΩΣ ΕΠΙΚΟΥΡΕΟΝ ΑΥΤΑΣ
ΑΔΡΟΤΑΘ' ΕΛΛΑΔΙΚΟΝ ΚΑΡΤΟΣ ΕΥΦΡΟΝΕΟΝ.

συνετελέσθη αὕτη ἐντὸς ὀκτὼ μηνῶν, τροποποιηθέντος ἐν μέρει ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, διαφόρων ἕνεκα λόγων, τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου, ἐξ οὗ καὶ αἱ ὑποδειχθεῖσαι ἀνωτέρω ἐλλείψεις ἐν τῇ καθ' ὅλον οἰκονομίᾳ αὐτῆς· ἐδαπανήθησαν δ' ἐν ὅλῳ περὶ τὰς 3.500 ὀθωμ. λίρας, μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς ἀξίας τῶν λίθων, εὐγενῶς πάνυ δωρεὰν παραχωρηθέντων τῇ κοινότητι ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ διοικητοῦ Ρεοὺφ Πασσᾶ, πρὸς ὃν εὐγνώμων ἐς ἀεὶ διατελέσει

ἡ πόλις, ἐξ ὧν ὑπὲρ τὰς 1.500 λίρας γενναίως προσήνεγκον ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἄλλοι φιλόμουσοι ὁμογενεῖς καὶ φιλέλληνες, ὧν τὰ γεραρὰ ὀνόματα χρυσοῖς γράμμασιν ἀνέγραψεν ἡ πόλις εὐγνωμονοῦσα, ἀνεξιτήλοις δὲ χαραχθήσονται ἐν ταῖς ἀπαλαῖς καρδίαις τῶν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ παιδευθησομένων μακρῶν καὶ ἀτελευτήτων γενεῶν. Ἐκτὸς τῶν ἄχρι τοῦδε δαπανηθεισῶν 3.500 λιρῶν ἀπαιτοῦνται ἔτι ἕτεραι 300 τοὐλάχιστον λίραι διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν αὐτῆς, τὸν κατάλληλον καὶ ἀξιοπρεπῆ εὐπρεπισμὸν τοῦ Ἐφορείου καὶ τοῦ Διευθυντηρίου, τὴν ἀγορὰν γεωγραφικῶν χαρτῶν καὶ εἰκόνων τῆς ζωολογίας καὶ τῆς βοτανικῆς, τὸν πλουτισμὸν τῆς ὀργανωθήκης καὶ τὸν καταρτισμὸν μικρᾶς βιβλιοθήκης περιλαμβανούσης τὰς τελειοτέρας ἐκδόσεις τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, ἐπιστημονικὰ λεξικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδείας πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκόντων.

*
* *

»Ἀρχόμενοι εἴπομεν, ὅτι τὸ Γυμνάσιον κεῖτσι ἔναντι τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἐν ᾗ θέσει ἔκειτο καὶ μονώροφος ἑλληνικὴ σχολὴ ἀπὸ τοῦ 1711 χρονολογουμένη, ἐπισκευασθεῖσα τῷ 1818, ἀνακαινισθεῖσα ἐκ βάθρων τῷ 1847 καὶ αὖθις αὐξηθεῖσα καὶ ἐπεκταθεῖσα κατὰ τὸ 1879 διὰ τῆς ἀγορᾶς τοῦ παρακειμένου μετοχίου τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς τοῦ Κίκου καὶ τῆς προσθήκης δευτέρου ὀρόφου, τῇ γενναίᾳ συνδρομῇ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ζαπλούτων ὁμογενῶν καὶ τῶν ἐνταῦθα φιλομούσων. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ εἰς πολὺ ἀρχαιοτέρους τούτων χρόνους, ἀνερχομένους ἴσως μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1362 ἁλώσεως τῆς πόλεως, διετηρεῖτο ἐν τῇ ἐνταῦθα Μητροπόλει ἑλληνικὴ σχολὴ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων, ὡς ἐστὶν εἰκάσαι ἔκ τινων δεδομένων. Δυστυχῶς, ὅμως, αἱ κατὰ τὸ 1490 καὶ 1515 ἐπισυμβᾶσαι μεγάλαι καὶ φοβεραὶ πυρκαϊαί, ὧν ἡ τελευταία ἀρξαμένη ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους καὶ ἐμβᾶσα ἄχρι πολλοῦ διαστήματος, ἀπετέφρωσε καὶ αὐτοὺς τοὺς λίθους κατὰ τὸν Μαλαξόν, εἰς τρόπον ὥστε ἔρημον τὴν πόλιν φαίνεσθαι, κατέστρεψαν τά τε ἀρχεῖα καὶ τοὺς ἀρχαίους κώδηκας τῆς Μητροπόλεως, ἀμυδρὰ καταλιποῦσα ἡμῖν σήμερον μνημεῖα τῆς τῶν χρόνων ἐκείνων πνευματικῆς ἐνταῦθα ἐργασίας.

»Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι 35 ἔτη βραδύτερον, ἤτοι κατὰ τὸ 1550, μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐπισήμως σχολὴ ἐν Ἀδριανουπόλει εὐκλεῶς διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως Ἰωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς μεταπεμφθέντος Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ τοῦ Ἀργείου, τοῦ μετέπειτα μεγάλου ρήτορος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡς δῆλον γίγνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάσαφ πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως σταλείσης καὶ ἣν ἐν μέρει μεταγράφομεν ἐνταῦθα ὡς τρανῶς μαρτυροῦσαν τὰ φιλόμουθα καὶ φιλοπάτριδα αἰσθήματα τοῦ γεραροῦ ἐκείνου ἱεράρχου, τοῦ τόσῳ ἀδίκως μετὰ ταῦτα διαβληθέντος καὶ προόρως τῆς Πατριαρχείας, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἐκβληθέντος :

«Τιμιώτατε, λογιώτατε, τῷ ὄντι ρήτωρ, καὶ κατὰ πάντα ἡμέτερε, κύριε Ἰωάννη Ζυγομαλᾶ . . . τοὺς δὲ μαθητὰς πρὸς θεοῦ μὴ ἀμέλει, ἀλλὰ πάσῃ δυνάμει ἐν ἐπιμελείᾳ καὶ καθαρᾷ συνειδήσει σπούδασον, καὶ τοὺς τοῦ κελλίου καλογήρους ἀεὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον νουθέτει, αὐτοὶ γὰρ θαρροῦντες θᾶττον ἀφίκεσθαι, ἀλλ' οὕπω ἴδομεν τὸ τέλος. Σὺ δέ, Νικόλαε, πώλησον τὰ κρασία, καθ' ἃ σοὶ παρήγγειλα, καὶ ἐπέβλεπε τὰ ἀμπέλια καὶ δευτέρωσον αὐτά. Καὶ σύ, Δημήτριε, σπούδασον ἐπιμελῶς· καὶ ἐπίβλεπε καὶ τὸ κελλίον. Σὺ δέ, ἐφημέριε, βλέπε τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸ κελλίον, καὶ ἅπαντα τὰ παιδία ἐπιμελῶς σπουδασάτωσαν· ἤδη γὰρ ἀποστελῶ ὑμῖν θᾶττον βιβλία κάλλιστα· Δομέστιχε, ἐπιμελοῦ τῆς ἀκολουθίας καὶ τῆς σπουδῆς σου καὶ μὴ ἀμέλει κτλ.»

»Ἡ Σχολὴ αὕτη ἐξηκολούθει λειτουργοῦσα καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του, Ἰωάσαφ, Ἀρσενίου, Ἱερεμίου, Ἀνθίμου, Παρθενίου τοῦ Α΄, Γαβριὴλ καὶ Παρθενίου Β΄, ἐπὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ Χρηστοῦ Νεοφύτου τοῦ Α΄ ἤτοι περὶ τὰ 1657 εὐδοκίμως προέκοπτον ὑπὸ τὴν ἀκάματον διεύθυνσιν Ἀναστασίου τοῦ Παντοδυνάμου καὶ πρότερον ἐν Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας σχολαρχοῦντος, εἶτα δὲ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης προχειρισθέντος· οὐ μόνον ἄνδρας ἐπὶ πολυμαθείᾳ διακριθέντας ἀναδείξασα, ὡς Ἀλέξανδρον τὸν Ἑλλάδιον, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτῆς ἀριθμοῦσα δυναμένους ἤδη νά, συντάττωσι καὶ ἀπαγγέλλωσι δημοσίᾳ πανηγυρικοὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἑλλαδίου. Εἶτα ἐπὶ τοῦ λογιωτάτου μητροπολίτου Ἀθανασίου τοῦ Ἀδριανουπολίτου οἰκοδομηθείσης, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἐπὶ τούτῳ ἑλλ. σχολῆς τῷ 1711 ἐδίδαξαν κατὰ διαδοχὴν ἐν αὐτῇ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων λόγιος Ἀθανάσιος ὁ Βονθροντῆς 1715—1725, ὁ Ἀλέξιος Σπανὸς 1730, ὁ Σταμάτιος Παππᾶ ὁ ἐκ Κορνοφωλεᾶς 1738—39 ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὸ 1760—1780, Ἱερόθεος ὁ ἐκ Σμύρνης, οὗ μαθηταὶ ἀναφέρονται Στέφανος ὁ Βογορίδης καὶ Κύριλλος ὁ Στ΄ μεθ' ὃν οἱ Γεώργιος Οὐζούμογλου καὶ Γρηγόριος Μιχαήλογλου, ἑλληνισταὶ ἄριστοι, ἐναλλὰξ ἀπὸ τοῦ 1779—1818. Κατὰ δὲ τὸ 1819 μεταρρυθμισθείσης τῆς σχολῆς τῇ ἀόκνῳ φροντίδι τοῦ κλεινοῦ καὶ σοφοῦ μητροπολίτου Δωροθέου τοῦ Πρωΐου, συνεργείᾳ καὶ τοῦ ἐνταῦθα τότε ἐφησυχάζοντος ἀειμνήστου Κυρίλλου τοῦ Στ΄, προέστη ταύτης ὁ πολὺς μετέπειτα γενόμενος Στέφανος Καραθεοδωρῆς διδάσκων τοὺς μαθητὰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, τὰ μαθηματικά, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν μετὰ καὶ δύο ἑτέρων διδασκάλων, ὧν εἷς καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν μετὰ δύο ἔτη ἐν τῇ διευθύνσει καὶ ἐφορεύων φιλόπονος Μ. Βερόνης, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποίου καὶ βιβλιοθήκη τότε τῆς κοινότητος ἐσχηματίσθη δι' ἐράνου τῶν πολιτῶν, πρώτου δόντος καὶ αὖθις τὸ καλὸν παράδειγμα τοῦ Δωροθέου, δωρησαμένου ἅπασαν τὴν σπουδαῖαν αὐτοῦ βιβλιοθήκην τῇ σχολῇ. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐδίδαξε καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Στεφάνου Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς· καὶ ἐν γένει ἐπὶ τῶν λαμπρῶν καὶ ἀξιομνημονεύτων ἡμερῶν τοῦ Πρωΐου

οὕτω προήγοντο τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ καθ' ὅλον τὰ τῆς κοινότητος πράγματα, ὥστε ὁ ἐπισκεφθεὶς τῷ 1820 τὴν Ἀδριανούπολιν Γάλλος πρεσβευτὴς κόμης Μαρκέλλος κολακευτικώτατα ἀποφαίνεται περὶ αὐτῆς, ἐπιλέγων : «Μὴ ἄρα δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πεπολιτισμένῃ Εὐρώπῃ χῶραι κατὰ πολὺ ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ὑστεροῦσαι τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἣν ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς ἐν σκωτίᾳ διατελοῦσαν ;»

*
* *

»Τὴν ἐθνωφελῆ ὅμως ταύτην καὶ γόνιμον πνευματικὴν ἐργασίαν τῶν Ἀδριανουπολιτῶν βαρεῖα καὶ μαινομένη ἐπέπρωτο φεῦ ! νὰ διαταράξῃ μετ' ὀλίγον λαῖλαψ, ἁφαρπάσασα προώρως τοὺς ἐργάτας αὐτῆς, τόν τε Πρώϊον καὶ Κύριλλον τὸν Στ' καὶ πάντας τοὺς περὶ αὐτοὺς ἰσχυροὺς καὶ γενναίους προστάτας τῶν γραμμάτων καὶ τῆς αὐτονόμου τότε πολιτείας τῶν Ἀδριανουπολιτῶν, ἀπωρφάνισαν αὐτοὺς τῶν βουληφόρων αὐτῶν ἀνδρῶν καὶ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς τρόμον καὶ φρίκην ἐπὶ τοῖς διαδραματισθεῖσι, κατάπληξιν δὲ καὶ θλῖψιν ἐπὶ τῇ ἐνσκηψάσῃ μεγίστῃ συμφορᾷ, οὐχ ἧτον ὅμως καὶ οὕτως ἔχοντες δὲν ἀπεδειλίασαν οὗτοι, οὔτε ἀπέγνωσαν περὶ τοῦ πρακτέου, ἀλλ' οἱονεὶ τὴν ἀθωότητα αὐτῶν ἐπιμαρτυρόμενοι ἐρρωμένως ἐπελάβοντο καὶ αὖθις τῆς τῶν κοινῶν ἐπανορθώσεως, τριμελῆ καταστήσαντες ἐφορείαν ἐκ τῶν φιλομούσων πολιτῶν Δημητρίου Ζώτου, Βασιλείου Σωτηρίχου καὶ Μαργαρίτου Βερόνη, οἵτινες ἐρρύθμισαν ἀμέσως τῷ 1821 τὰ τῆς σχολῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ πάλιν τοῦ Γρηγορίου Μιχαήλογλου, διδάξαντος ἕως τοῦ 1831· τοῦτον δ' ἀποθανόντα μετὰ πεντηκονταετῆ ὅλην διδασκαλίαν διεδέχθη ἐν τῇ σχολαρχίᾳ ὁ ἐκ τῶν ἐφόρων λόγιος Μαργαρίτης Βερόνης μέχρι τοῦ 1833, ὅτε ἀντεκατέστησεν αὐτὸν παραιτηθέντα Κωνσταντῖνος ὁ Ἄνδριος 1835 καὶ τοῦτον διαδοχικῶς οἱ Πολυζώης, Ἀδαμάντιος Ζαμποκίδης, Ἐμμανουὴλ Χαριλάου Αἴνιος καὶ πλούσιος σήμερον ἐν Ἀθήναις τραπεζίτης, Διονύσιος Χαρίτου, πρώην μὲν Ἀδριανουπόλεως νῦν δὲ Νικαίας καὶ Ἀπόστολος Σιρίγος Σίφνιος, ἑλληνιστὴς καὶ γραμματικός, ἄχρι τοῦ 1851· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ἐδίδασκεν ὁ Γ. Λογοθετίδης ἄχρι τοῦ 1859, ὅτε ἐπανακάμψαντες ἐξ Ἑσπερίας οἱ δαπάναις τῆς πόλεως ἐκπαιδευθέντες διαπρεπεῖς καὶ διακεκριμένοι λόγιοι συμπολῖται κύριοι : Β. Γρηγοριάδης καὶ Χρ. Παπαδόπουλος ἀνέλαβον τὴν ἐν αὐτῇ διδασκαλίαν ἐπὶ τετραετίαν, ἀναγκασθέντες εἶτα νὰ καταλίπωσι τὸν τόπον, ἀπὸ τοῦ 1863 δ' ἕως τοῦ 1878 ἐδίδαξαν ἐκ περιτροπῆς οἱ κύριοι Γ. Λογοθετίδης καὶ Κηριτζίδης, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ παροδικῶς οἱ κύρ. Ἰ. Χρονίδης, Κ. Περρίδης καὶ Ν. Κάκαρις.

»Τότε δὲ μεταρρυθμισθεῖσα ἡ ἀρχαία αὕτη καὶ γεραρὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως Σχολή, τῇ ἐνδελεχεῖ μερίμνῃ τοῦ κατὰ τὸ 1872 ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἱδρυθέντος ἐνταῦθα Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου καὶ τῇ ὑλικῇ ἀρωγῇ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῶν, τοῦ θρακικοῦ καὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διά-

δοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου, ἀνήχθη εἰς τὴν προσήκουσαν πλέον αὐτῇ περιωπὴν Γυμνασίου ἐκ τριῶν τάξεων, οὗ πρῶτος ὑπῆρξε Γυμνασιάρχης ἐπὶ διετίαν ὁ τὸ ἐν Τραπεζοῦντι νῦν Φροντιστήριον διευθύνων κ. Γ. Βεργιάδης, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ εὐπαιδεύτου κ. Γ. Παγίδα, ὃν διεδέχθη μετὰ ἓν ἔτος ὁ καὶ μέχρι τοῦδε εὐδοκίμως λίαν προϊστάμενος τοῦ Γυμνασίου κ. Χριστόφορος Σαμαρτζίδης, ὑπὸ τὴν ἀκάματον καὶ συνετὴν διεύθυνσιν τοῦ ὁποίου ἐλπίζεται, ὅτι ταχέως θέλει τελειοποιηθῇ τοῦτο, προστιθεμένης καὶ δ' τάξεως, τῇ συνδρομῇ καὶ αὖθις τῶν κηδεμόνων τῆς ἀνὰ τὴν Θράκην διαδόσεως τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ ὅτι δὲν θὰ βραδύνῃ εὐτυχῶς ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐπίσημος ἀναγνώρισις αὐτοῦ, ἥτις ἀνυπολογίστους ἔχει ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς ὠφελείας διὰ τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων, ὧν τὰ τέκνα δὲν θὰ ὦσιν πλέον ἠναγκασμένα νὰ διασχίζωσιν «οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσάν τε ἠχήεσσαν», ὅπως κτήσωνται διὰ μυρίων προσκομμάτων καὶ θυσιῶν τὸ διανοῖγον αὐτοῖς τὰς πύλας τοῦ Πανεπιστημίου ἀπολυτήριον. Τὴν διάπυρον ταύτην εὐχὴν τῶν ἐνταῦθα ἀπειροπληθῶν Ἑλλήνων ἀδιστάκτως πεποίθαμεν, ὅτι ἔχουσιν ἤδη ὑπ' ὄψει οἱ ἁρμόδιοι, οἱ δὲ ἁπανταχοῦ εὐπορούντες φιλόμουσοι ὁμογενεῖς δὲν θὰ λείψωσι βεβαίως καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐνισχύοντες διὰ τῆς ἀεὶ διακρινούσης αὐτοὺς γενναιοδωρίας τὴν ἐπίκαιρον ταύτην ἀκρόπολιν τοῦ ἐν Θράκῃ Ἑλληνισμοῦ καὶ συντελοῦντες οὕτως ὡς φιλόστοργα τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος εἰς τὴν ἀκμαίαν συντήρησιν τῶν ὑφισταμένων σήμερον ἐνταῦθα ἀγαθῇ τύχῃ 15 Ἑλληνικῶν Σχολῶν, εἰς ἃς ὑπὲρ τοὺς 2.300 φοιτῶσι μαθηταὶ καὶ δι' ἃς δαπανῶνται περὶ τὰς 3.000 λίρας ὀθωμαν. ἐτησίως.

* * *

»Εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ὑπαρχουσῶν ἔτι ἐν τῷ Γυμνασίῳ ἐλλείψεων καὶ εἰς τὴν ἀνέγερσιν καταλλήλου καὶ εὐρυχώρου διὰ τὸ Παρθεναγωγεῖον οἰκήματος, οὗ ἡ ἀνάγκη ὁσημέραι ἐπιβλητικωτέρα καθισταμένη δικαίως ἐπισπᾶται τὴν σύντομον μέριμναν τῶν τὰ κοινὰ διεπόντων, ὧν εἴθε αἱ πατριωτικαὶ ἐνέργειαι νὰ στεφθῶσι συντόμως ὑπὸ τελείας καὶ πλήρους ἐπιτυχίας πρὸς μεγίστην χαρὰν τῶν Ἀδριανουπολιτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γένει τῶν διακαῶς ἐπιθυμούντων τὴν ἐν τῇ ἐθνοσωτηρίῳ ὁδῷ γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀκώλυτον τοῦ ἔθνους πορείαν!»

Ἐν Ἀδριανουπόλει κατὰ Ἰούνιον 1883

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τὰ Σημειώματα τοῦ Ἀρχείου Θράκης εἶναι πλούσια, καὶ προσφέρουν πολλὰ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς Θράκης. Ἡ συλλογὴ καὶ καταγραφὴ των μᾶς δίδει πολύτιμες εἰδήσεις, ποὺ χρειάζονται πάντοτε καὶ εἶναι δύσκολη ἡ εὕρεσις αὐτῶν, ὅταν χρειάζωνται. Πρὸς τοῦτο ἐδημιουργήσαμε τὸ μέρος τῶν σημειωμάτων εἰς τὸ τέλος ἑκάστου τόμου ἐξ ἀρχῆς, ὅπου εὑρίσκει τρόπον ὁ μελετητὴς νὰ ἱκανοποιήση τὴν περιέργειάν του ἀποκαλύπτων χρησίμους πληροφορίας καὶ πολυτίμους κόπους ἄλλων, ποὺ χρειάζονται διὰ τὴν λύσιν παντοειδῶν προβλημάτων τοῦ παρελθόντος.

1. ***Ἕνας ἁγιογράφος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.*** Ἡ Ἐκκλησία, ὅπως ἐγράφη, ἐτίμησε τὸν καθηγητὴν τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀμίλκαν Ἀλιβιζᾶτον καὶ διὰ τῆς προσφορᾶς πρὸς αὐτὸν «Τόμου». Αὐτὸ γίνεται εἰς σπανίας περιπτώσεις, τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξέδωκε Τόμον τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἔτη ἐπὶ Πατριάρχου Βενιαμὶν κατὰ τὴν ἀναγνώρισιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Ἦτο δὲ ὁ Τόμος αὐτὸς ἔργον τέχνης, μὲ τὰς μικρογραφίας του καὶ τὸν διάκοσμόν του, ποὺ ἦσαν ἔργον τοῦ λαμπροῦ μικρογράφου τῆς Πόλης Εἰρηνάρχου Κόβα. Ὁ Κόβας δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ ὡς ἁγιογράφος. Εἶναι ὅμως κυρίως μικρογράφος, ἀνυπέρβλητος εἰς τὴν διακόσμησιν χειρογράφων. Ὁ Τόμος τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο ἐπὶ εἰδικοῦ χάρτου πολυτελείας, χρώματος μεμβράνης. Τὸ κείμενον τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως μὲ βυζαντινοὺς χαρακτῆρας καὶ μὲ τὴν «ξηρὰν σφραγῖδα» τοῦ Πατριαρχείου, ποὺ ἀντικατέστησε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν «βούλα» του, πλαισιώνεται μὲ ἄνθινον διάκοσμον καὶ παραστάσεις παγωνιῶν καὶ ἔχει, μέσα σὲ στηθία, τὰς εἰκόνας τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ποὺ ἐκήρυξαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς μεγάλην μερίδα τοῦ σλαβικοῦ κόσμου, τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου τοῦ Α', ὅλας εἰς θαυμασίας μικρογραφίας, ὅπως δὲ ἐγνώσθη, ἡ διακόσμησις αὐτὴ ἔκαμε ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν κόσμον τῆς Σόφιας.

Ἄλλη παρομοία περίπου ἐργασία τοῦ ὁμογενοῦς καλλιτέχνου εἶναι τὸ «χρυσοῦν γράμμα» πρὸς τὸν Πάπαν τοῦ οὐνίτου ἐπισκόπου Γρατιανουπόλεως Βαρούχα, ποὺ ἀπέθανε πέρυσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Θυμίζει ἐργασίαν καλλιγράφων τῆς βυζαντινῆς Αὐλῆς, ποὺ φιλοτεχνοῦσαν τὰ «χρυσᾶ γράμματα»: ὁ αὐτὸς τύπος βυζαντινῆς γραφῆς, μὲ κεφαλαῖα πολύχρωμα πρωτογράμματα, ποὺ φαίνονται σὰν νὰ εἶναι ἀπὸ σμάλτο. Ὡς ἁγιογράφος ὁ Κόβας διεκόσμησε τὸ Συνοδικὸν τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου, ποὺ ἀπέμεινε μετὰ τὴν κα-

ταστρεπτικὴν πυρκαϊὰν τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1941. Ἔργα του εἶναι ἐπίσης αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου τοῦ ναΐσκου τοῦ Γκιόκσουγιου, παρὰ τὸν ποταμίσκον Ἀρέθα τῶν Βυζαντινῶν, τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, ποὺ κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος κατὰ τὴν δραματικὴν νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, ὁπότε ἐπυρπολήθη καὶ ὁ ναὸς αὐτὸς τῆς ὑπαίθρου, ἔργον του δὲ εἶναι, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ ἡ Θεοτόκος τύπου Γλυκοφιλούσης, σύνθεσις τύπων εἰκονογραφίας τῆς Παναγίας τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος, ποὺ διεσώθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ποτηρᾶ, τὸν Ἀντιφωνήτη, εἰς τὰ ὑψώματα τοῦ Φαναρίου, ἂν καὶ ὁ ναὸς αὐτὸς ἐγνώρισεν ἐπίσης λυσσαλέαν ἐπίθεσιν τῶν «διαδηλωτῶν» τῆς Σεπτεμβριανῆς τοῦ 1955 ἐκείνης νύκτας.

Γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ καλλιτεχνικὴ ἐργασία τοῦ Κόβα, Χίου τὴν καταγωγήν, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ συγκριθῇ μὲ ἐκείνην τῶν νεοβυζαντινῶν ζωγράφων τῶν Ἀθηνῶν Πελεκάση καὶ Κόντογλου. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε μετὰ τὴν Ἅλωσιν ἁγιογράφους, ἀλλὰ μᾶλλον μετρίας ἀξίας, οἱ ὁποῖοι σὲ καμμιὰ σχολὴ δὲν ἀνῆκον καὶ ἠκολούθουν ἁπλῶς τὴν παράδοσιν, τέλη δὲ τοῦ περασμένου αἰῶνος, ὅταν εἶχεν ἐπιτραπῇ πλέον νὰ κτίζωνται μεγάλοι ναοὶ μὲ θόλον, διεκρίθησαν μερικοὶ ἁγιογράφοι καὶ κυριώτεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ Μεγγλῆς καὶ ὁ Κεσσανλῆς, ἔργα τῶν ὁποίων εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν ναῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Πέραν, μὲ εὐρωπαϊκὴν τεχνοτροπίαν καὶ τῶν ὁποίων μόνον αἱ λεπτομέρειαι βασίζονται εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν. Καὶ αἱ εἰκόνες των διεσώθησαν αἱ περισσότεραι, μὲ ἀρκετὰς ὅμως ζημίας, διότι ἀμφότεροι οἱ ναοὶ αὐτοὶ ἐδεινοπάθησαν κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ δεύτερος δὲ δὶς ἐπυρπολήθη. Μέχρι σήμερον δὲν διεπιστώθη ὅτι μετὰ τὴν Ἅλωσιν ἤκμασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν σχολαὶ βυζαντινῆς ἁγιογραφίας, ὅπως εἰς τὴν Κρήτην, λόγου χάριν, μὲ τὸν Μ. Δαμασκηνόν, τὸν Γ. Κλόντζα, τὸν Μόσχον, τὸν Ἄγγελον, τὸν Τζάννε, τὸν Τζανφουρνάρη. Ἴσως ὅμως νὰ ὑπῆρχαν καὶ νὰ μὴν ἔμειναν ἔργα των γιὰ δύο λόγους : Διότι πλεῖσται μεγάλαι καταστρεπτικαὶ πυρκαϊαὶ ἐξερράγησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1870, ὁπότε κατεστράφη ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ Πέραν, τὸ ἑλληνικὸν Σταυροδρόμι, καὶ ἦτο ἑπόμενον νὰ καοῦν πολλαὶ εἰκόνες, καὶ διότι μέχρι τελευταίως παρέμεινεν ἡ κακίστη συνήθεια κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Ἁγίου Μύρου εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, νὰ καίωνται ἑκατοντάδες «παλαιῶν» εἰκόνων, ποὺ ἐκόμιζαν οἱ χριστιανοί, γιὰ νὰ βράσῃ τὸ Μύρον. Ἡ τελευταία παρασκευὴ Ἁγίου Μύρου ἔγινεν ἐπὶ Πατριάρχου Βενιαμίν, καὶ ὁ γράφων εἶδε πλανόδιον ὁμογενῆ ψαρᾶν τοῦ Φαναρίου, ποὺ ἔκρινε ποία εἰκὼν ἠμποροῦσε νὰ καῇ, τὴν ἐτεμάχιζε μὲ ἕνα σκεπάρνι βιαστικὰ καὶ γρήγορα καὶ τὴν ἔρριχνε κάτω ἀπ' τὸ καζάνι, ποὺ εἶναι δωρεὰ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῆς ἱστορικῆς συντεχνίας τῶν Καστοριανῶν γουναράδων τῆς Πόλης, ποὺ ἀπὸ τοῦ 17ου μέχρι τοῦ 20οῦ αἰῶνος πολλὰς ὑπηρε-

σίας προσέφερεν εἰς τὴν ρωμηοσύνη, μὲ τὰς γνωριμίας τῶν μελῶν της πρὸς πελάτας των σουλτάνους καὶ μεγιστάνας τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μόλις τὴν τελευταίαν στιγμὴν διεσώθη τότε εἰκὼν τοῦ Νυμφίου, ἀρκετὰ μεγάλου σχήματος, καλῆς ἐργασίας τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, καὶ ἀπεμακρύνθη ὁ ἀγαθὸς ψαρᾶς ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν αὐλόγυρον.

Ὑπάρχουν ἀκόμη στὴν Πόλη καὶ μεταβυζαντιναὶ εἰκόνες ἀρίστης τέχνης, κρητικῆς ὅμως σχολῆς, καὶ ἄλλαι πάλιν ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῶν Ἰασαφαίων ἁγιογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καὶ τοιαῦται εἶναι ὅλαι τοῦ πατριαρχικοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Δὲν εὐσταθεῖ ἐξ ἄλλου ἡ ὑπόθεσις ὅτι παλαιαὶ εἰκόνες ναῶν, ποὺ δὲν ἐκλάπη τὸ ἀργύρωμά τους κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην νύκτα τοῦ Σεπτεμβρίου, πιθανὸν νὰ εἶναι ἐκλεκτῆς ἁγιογραφικῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι κρίνει κανεὶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ἀκαλύπτου ἢ ἀκαλύπτων προσώπων τῶν εἰκονιζομένων ἁγίων ἢ μαρτύρων.

ΣΤ. Π.

2. ***Ἐπισκευάζονται τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα Κωνσταντινουπόλεως.*** Νέον ἐξάρτημα ἀπέκτησε τὸ Μουσεῖον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Εἰς τὴν Διεύθυνσίν του ἀνετέθη ἡ διαφύλαξις τοῦ ἐρειπωμένου ναοῦ τῆς μονῆς τοῦ Μυρελαίου, τοῦ Μπουντροὺμ τζαμὶ τῶν Τούρκων.

Ὁ Βυζαντινὸς αὐτὸς Ναός, γυναικείας μονῆς, ποὺ ὑπῆρχε τὸν 8ον αἰῶνα, κατεστράφη ὡς τζαμὶ τὸ 1911, κατὰ τὴν μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ Τσιρτσίρ, ὁπότε εἰς τὸ Ἄκσεραϊ καὶ τὴν περιοχή του καῆκαν περὶ τὰ 5000 Τουρκικὰ σπίτια. Τίποτε τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ναοῦ δὲν μένει, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχε ψηφιδωτὰς παραστάσεις. Μένουν ἴχνη των καὶ χειροποίητα, μὲ αἰχμηρὰ καρφιά, ὅπως καὶ στρώματα ἀσβέστου, ποὺ ἀφῆκε ἡ πυρκαϊά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σχηματίζεται ἡ γνώμη, ὅτι αἱ ψηφιδωταὶ παραστάσεις κατεσκευάζοντο ἐπὶ τόπου κι' ὄχι εἰς ἐργαστήρια, γιὰ νὰ στερεωθοῦν κατόπιν σὲ τοίχους καὶ ὀροφάς. Εἰς τὸν Ναὸν αὐτόν, τὶς μοναχὲς τοῦ ὁποίου, μὲ πεῖσμα κατεδίωξε ὁ εἰκονομάχος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ 5ος ὁ Κοπρώνυμος, ποὺ ἀποκαλοῦσε τὴν μονή των, ἀντὶ Μυρελαίου, «Ψαρελαίου», τὸ 1927 ἔκαμε ἀνασκαφὰς ὁ Ἄγγλος καθηγητὴς Κάσσον, γνωστὸς στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀνασκαφάς του. Εὑρέθησαν τότε εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ Ναοῦ τάφοι, καλογραιῶν πιθανῶς, ὄχι ὅμως καὶ αὐτοκρατορικαὶ σαρκοφάγοι, ἂν καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐτάφησαν ἐκεῖ αὐγοῦσται, μία τῶν ὁποίων ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου 7ου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Καὶ εἶναι εὐχάριστον ὅτι ὁ ἐρειπωμένος αὐτὸς Ναός, μὲ τὴν τόση ἱστορία, στὸ ἰσόγειο τοῦ ὁποίου εὑρέθη τελευταίως χρυσοῦν ἁγαλμάτιον ἁγίου, περιῆλθε ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Μουσείου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διότι θ' ἀποκτήσῃ τουλάχιστον μόνιμον φύλακα. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου

αὐτοῦ κ. Φεριδδοὺν Ντεριμτεκίν, ποὺ ἀντικατέστησε τὸν μετατεθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀδάνων κ. Μουζαφὲρ Ραμαζάνογλου, ἔχει τώρα εὐρύτερα ἀπὸ ἄλλοτε καθήκοντα. Ἀπὸ αὐτὸν ἐξαρτῶνται, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Τουρκικοῦ ὑπουργείου Παιδείας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἡ Ἁγία Εἰρήνη καὶ τὸ ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν, τὸ λεγόμενον τοῦ Πορφυρογεννήτου, τὸ Τεκβοὺρ Σεράϊ τῶν Τούρκων, ἂν καὶ εἶναι αὐτό, ὅπως δεικνύει ἡ ἀρχιτεκτονική του, ὄχι τοῦ 10ου ἀλλὰ τοῦ 12 ἢ 13ου αἰῶνος.

Ἔληξαν τώρα αἱ ἐπισκευαὶ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ποὺ ποτὲ δὲν μετετράπη σὲ τζαμί, ἁπλῶς διότι συμπεριελήφθη εἰς τὴν πρώτην Αὐλὴ—Ἁβλοὺ τῶν Τούρκων—τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων τοῦ Τόπκαπου καὶ δὲν θὰ ἦτο φρόνιμον, γιὰ λόγους ἀσφαλείας τῶν Πατισὰχ νὰ μπαινοβγαίνῃ σ' αὐτὴν πλῆθος. Δύο ἀκριβῶς ἔτη διήρκεσαν αἱ ἐπισκευαὶ αὐταί. Ἐστερεώθησαν τοῖχοι τοῦ Ναοῦ, ὁ θόλος του, ἀρκετὰ παράθυρά του καὶ ἀναμένεται ν' ἀρχίσουν ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς αἱ ἐργασίαι ἀποκαλύψεως τῶν ψηφιδωτῶν του παραστάσεων, ποὺ ἀσφαλῶς ὑπάρχουν, ὅπως διεπιστώθη.

Μέχρι πρὸ διετίας ὁ Ναὸς τῆς Εἰρήνης, ἀπὸ εἰρωνεία τῆς τύχης, ἦτο Μουσεῖον . . . ὅπλων, αὐτὸς ποὺ ὑπῆρξε καθεδρικὸς Ναὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ταυτοχρόνως μὲ τὴν Ἁγία Σοφία, ποὺ ἦτο παράρτημά της, μὲ τοὺς αὐτοὺς ἱερεῖς. Ὁ σημερινὸς ναὸς εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ ἐπανεκτίσθη ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό, διότι κι' αὐτὸς ἐπυρπολήθη τὴν 16ην Ἰανουαρίου τοῦ 532, κατὰ τὴν στάσιν τοῦ «Νίκα» καὶ τὰ κιονόκρανά του ἔχουν τὰ μονογράμματα, αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Θεωρεῖται ναὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἂν καὶ ἔτυχε μεγάλης ἐπισκευῆς, μετὰ τὸν σεισμὸ τοῦ 740, ἐπὶ Λέοντος τοῦ 3ου τοῦ Ἰσαύρου. Γιὰ συναλλαγματικοὺς λόγους, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀγκύρας ἀποδίδει ἐξαιρετικὴ σημασία εἰς τὸν τουρισμό, αὐτὸ δὲ ἐξυπηρετεῖ τὰς Βυζαντινὰς σπουδάς. Γιὰ τουριστικοὺς λόγους ἐδόθη ἄδεια ἀποκαλύψεως τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καὶ γιὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἐπεσκευάσθη κι' ἔγιναν ὡρισμέναι ἀναστηλώσεις εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν, ποὺ δὲν εἶχε κατὰ τὴν Ἄλωσι τὴν τραγικὴ τύχη τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἀνακτόρων, ποὺ ἄρχισαν νὰ κτίζωνται, μὲ θέα εἰς τὸν Κεράτιο καὶ τὴν Θρακικὴ πεδιάδα, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἀναφερόμενον ἀνάκτορον, διώροφον, μὲ θολωτὸν ἰσόγειον, ἐκτίσθη ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Β' τοῦ Κομνηνοῦ—1143—1180. Οἱ Τοῦρκοι τὸ εὗρῆκαν εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἀπὸ Τουρκικὰς πηγὰς εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ ἀνάκτορον αὐτὸ ἐσυνήθιζε νὰ τὸ ἐπισκέπτεται ὁ διάδοχος τοῦ Πορθητοῦ, Μπεγιαζὶτ—1481—1512—καὶ ὅτι τὸ 1724 μετετράπη, μὲ Πέρσας τεχνίτας, εἰς ἐργαστήριον κεραμικῆς, κυρίως δὲ γιὰ φαγιάντσες τζαμιῶν κι' ἀργότερα εἰς ὑαλουργεῖο. Μεγάλας ζημίας ὑπέστη τὸ ἀνάκτορον κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1763 καὶ 1766, ὁπότε πολλὰς ζημίας ἐδοκίμασαν καὶ τὰ κυριώτερα σουλτανικὰ τζαμιὰ τῆς Πόλης κι' αὐτὴ ἡ Ἁγία Σοφία, πύλαι τοῦ χερσαίου τείχους, λουτρὰ—χα-

μάμια—κλπ., μεγαλυτέρας ὅμως ζημίας εἶχε κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1894, ὁπότε κατέρρευσε καὶ μέρος τῆς Μεγάλης Ἀγορᾶς, τοῦ Τσαρσιοῦ. Τότε κατέρρευσε ὅλο τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοῦ ἀνακτόρου. Μὲ τὰς ἐπισκευάς, ποὺ ἔγιναν ἐστερεώθησαν τμήματα τοῦ ἀνακτόρου, τὰ προπύλαιά του καὶ ἀνεστηλώθη, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἡ αἴθουσά του μήκους 23 μέτρων, πλάτους 10 καὶ ὕψους 6,5 μ. Κομψὸν καὶ ἐπιβλητικὸν τὸ ἀνάκτορον αὐτὸ κάμνει ἐντύπωσιν καὶ διὰ τὴν ἐξωτερικήν του διακόσμησιν, τὴν πολυχρωμίαν τῶν μαρμάρων του, τὰ γεωμετρικά του σχήματα ἀπὸ κόκκινα τοῦβλα. Τὸ Τουρκικὸν ἐνδιαφέρον περὶ τουρισμοῦ ἀποβαίνει προστατευτικὸν γιὰ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα Τέχνης καὶ Ἱστορίας, θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ διευρυνθῇ καὶ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς ναούς, ποὺ μετατράπησαν εἰς τζαμιὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἀδιαφορεῖ τὸ Ἐβκάφι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξαρτῶνται ὡς τζαμιά.

3. ***Αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἐν Δυτ. Θράκῃ.*** Τὰ παράλια τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης, ποὺ ἐστολίζοντο ἀπὸ τὸν 7ον ἀκόμα π.Χ. αἰῶνα μὲ σημαντικὲς Ἑλληνικὲς πόλεις, ἔμεναν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας σχεδὸν ἀνεξερεύνητα ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως. Κυριωτέρα αἰτία εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτή, ἀπὸ τὴ Βιστονίδα ἕως τὴ Μάκρη, γεμάτη βάλτους καὶ τέλματα, ποτάμια καὶ λιμνοθάλασσες καὶ πέρα ἀπὸ τὴ Μαρώνεια ὅλο ἀκτὲς δυσπρόσιτες, εὑρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς ὁδικὲς ἀρτηρίες τῆς ἐνδοχώρας, χωρὶς ἕναν παραλιακὸ δρόμο καὶ διὰ τοῦτο παραμένει ἐντελῶς δύσβατος καὶ ἀπρόσιτος διὰ τὸν ἐρευνητήν.

Καὶ ὅμως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κάθε τόσο οἱ χωρικοὶ βρίσκουν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους πλῆθος ἀρχαῖα νομίσματα, πήλινα καὶ χάλκινα εἰδώλια, ὄστρακα (σπασμένα κομμάτια) ἀγγείων, προϊστορικῶν, ἀττικῶν, ἑλληνιστικῶν, ἀνάγλυφα μάρμαρα καὶ τόσα ἄλλα δείγματα ὅτι στὰ ἀκατοίκητα σχεδὸν σήμερα αὐτὰ χώματα ἀνθοῦσε κάποτε ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς ὅλα του τὰ διαδοχικὰ φανερώματα.

Προπολεμικὰ μόνον (1932—33) δύο καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ Κομοτηναῖος κ. Στίλπων Κυριακίδης καὶ ὁ μακ. Στρ. Πελεκίδης εἶχαν ἐπισημάνει πολλοὺς προϊστορικοὺς οἰκισμούς, ἕναν ἀπὸ τοὺς ὁποίους—κοντὰ στὴν Παραδημὴ—ἀνέσκαψαν, κατ' ἐντολὴν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καὶ τὰ πλούσια εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς γεμίζουν σήμερα τὸ ὑπερῶον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὶς δύσκολες περιοδίες των οἱ δύο καθηγηταὶ περισυνέλεξαν καὶ πολλὰ ἄλλα εὑρήματα, ἰδίως γλυπτά, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα διακρίνονται ἡ ὡραία ἀρχαϊκὴ ἐπιτύμβια στήλη, ποὺ στολίζει τὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης καὶ ἡ περίφημη ἀμφίγλυφη στήλη τῆς ἀρχαιολ. Συλλογῆς Κομοτηνῆς, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης στὴ μελέτη

του «Ἑλληνικὰ Ἀμφίγλυφα», μετὰ τὴ σημαντικὴ διὰ τὴν Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς ἀνακάλυψή του ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀνάγλυφον δὲν ἦτο ἄλλο παρὰ τὸ ἄνω τμῆμα τῆς στήλης τῆς Κομοτινῆς. Τὸ ἐπάνω αὐτὸ τμῆμα τοῦ ἀμφιγλύφου, ποὺ μὲ στοργὴ διεφύλαξε ἡ Θρακικὴ γῆ, τὸ ἐφυγάδευσε στὰ 1858 ἀπὸ τὴν τουρκοκρατούμενη τότε Κομοτηνὴ ὁ ἐντόπιος Ἰωάννης Κόκκος καὶ τὸ ἐδώρησε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ὥστε νὰ ἀποτελέση τότε ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πολύτιμα ἀποκτήματά του. Ἑκατὸν ὁλόκληρα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸ δῶρο αὐτὸ τῆς Βορ. Ἑλλάδος στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιστήμη, τὸ Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης στέλνει τὸν ἀκαταπόνητο καθηγητή του κ. Γ. Μπακαλάκη διὰ συστηματικώτερες πλέον ἀνασκαφὲς εἰς τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν πέρυσι ἀπὸ τὸν ἴδιο Ἑλληνικὴν πόλιν Στρύμην, στὴ χερσόνησο τῆς Μολυβωτῆς. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ τῆς Δ. Θράκης καὶ ἰδιαίτερα ἡ παραλία ἐκίνησε τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κ. Μπακαλάκη ἀπὸ τὰ 1933, εὐθὺς μετὰ τὸν διορισμό του στὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Καβάλας.

Ὕστερα ἀπὸ πολλὲς καὶ ἐπίπονες ὁδοιπορίες στὰ δύσβατα αὐτὰ μέρη εἶχε ἐπισημάνει ἀπὸ τότε στὴν χερσόνησο τῆς Μολυβωτῆς ἐρείπια ἀρχαίων κτισμάτων ποὺ σήμερα, μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς περιοχῆς στοὺς Σαρακατσαναίους καὶ τὴν ἀποψίλωσίν της μὲ τὴν μπουλτόζα, τὰ δομικὰ ὑλικά τους ἀποτελοῦν θλιβεροὺς σωρούς, σὰν μικρὲς πυραμίδες, ἀνάμεσα στὰ ἄδενδρα χωράφια. Ἀπὸ τοὺς σωροὺς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἄλλες τοποθεσίες τῆς παραλιακῆς περιοχῆς, περιοδεύοντας μόνος ἢ συνοδευόμενος ἀπὸ φοιτητὰς μαθητάς του, περισυνέλεξε τὰ τελευταῖα χρόνια πολλὲς ἐπιτύμβιες ἀνάγλυφες καὶ ἐνεπίγραφες στῆλες, ποὺ ἀπετέλεσαν τὴ νέα πλουσία συγκομιδὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτινῆς.

Πέρυσι, ἀκριβῶς τέτοια ἐποχή, διενήργησε προκαταρκτικὲς ἀνασκαφὲς δίπλα στὴ Μολυβωτή, κάτω ἀπὸ πρωτόγονες συνθῆκες διαβιώσεως, καὶ τὰ σπουδαῖα εὑρήματά του μαζὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ τὰ δημοσιεύει εἰς τὸ μόλις ἐκδοθὲν βιβλίο του μὲ τὸν τίτλον «Προανασκαφικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη», ἀπευθυνόμενο εἰς εἰδικοὺς ἀρχαιολόγους καὶ διὰ τοῦτο, δυστυχῶς, ὄχι πολὺ προσιτὸ εἰς εὐρύτερον κοινόν. (σελ. 12+117+17 πίν. καὶ 2 χάρτ.).

Στὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸ αὐτὸ βιβλίο ἐξετάζονται ὅλα τὰ τελευταῖα καὶ παλαιότερα εὑρήματα καὶ λύονται σπουδαῖα τεχνοκριτικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς μὲ συγκριτικὸ συσχετισμὸ πρὸς ἄλλα εὑρήματα ποὺ φυλάγονται στὰ δικά μας καὶ ξένα Μουσεῖα καὶ ἀπησχόλησαν διασήμους Ἕλληνας καὶ ξένους ἀρχαιολόγους. Ἰδιαίτερα ἀποδεικνύεται ἡ ἀκτινοβολία τῆς Ἰωνικῆς πλαστικῆς καὶ τοῦ λεγομένου αὐστηροῦ ρυθμοῦ στὰ ἀκραῖα αὐτὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπου ριζοβόλησε βαθειὰ καὶ ἄνθησε ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη σὲ νέα ἐπαρχιακὰ ἐργαστήρια. Εἰδικώτερα

ἐξετάζεται τὸ ἀρχαιότερο Ἰωνικὸ γλυπτὸ τῆς Θράκης, ἡ ἀνθεμωτὴ ἐπιτύμβια στήλη μὲ παράστασιν κόρης καὶ γίνεται ἀνασκόπησις τῆς μελέτης του διὰ τὴν στήλην Ἀθηνῶν 40—Κομοτινῆς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὁλόκληρης τῆς στήλης εἰς τὸ Μουσεῖον γυψίνων ἐκμαγείων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δημοσιεύεται ἡ «Πεπλοφόρος» τῆς Κομοτινῆς, θαυμάσιο (ἀκέφαλο δυστυχῶς) ἄγαλμα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ὁ περιπετειώδης λυρωδὸς «Ὀρφεὺς» Κομοτινῆς (τοῦ 460 π.χ.)., ἐξετάζονται ἐπιτύμβια ἄλλα ἀνάγλυφα καὶ ἐνεπίγραφες στῆλες, διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐκλεκτὰ κομμάτια κεραμοπλαστικῆς, ὅπως ἀκρωτήρια, ἀκροκέραμοι, κομμάτια ἀπὸ κοινὰ οἰκιακὰ σκεύη, λάρνακες, λεκάνες, πιθάρια, περιρραντήρια, ὅλα καλαίσθητα στολισμένα μὲ ἐμπαιστὰ ἀνθέμια καὶ κυμάτια καὶ ρόδακες καὶ ἄλλα κοσμήματα τῆς ἑλλ. πλαστικῆς, ἀκόμα ὄστρακα ἀγγείων, σφραγίσματα χειρολαβῶν κλπ. Παράλληλα στὸ βιβλίο αὐτὸ λύονται πολύπλοκα καὶ δυσεπίλυτα τοπογραφικὰ ζητήματα, ὅπως εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς τοποθεσίας ὅπου εὑρίσκοντο οἱ δύο σημαντικὲς πόλεις Δίκαια παρ' Ἄβδηρα, ἐπάνω στὰ σημερινὰ Κατσαμάκια, καὶ ἡ Στρύμη, Θασίων ἐμπόριον, στὴ στρογγυλὴ χερσόνησο ποὺ συνέχειά της εἶναι ἡ Μολυβωτὴ ἄκρα, ἀνάμεσα στὶς λιμνοθάλασσες καὶ τὴν Ἰσμαρίδα λίμνη (Ἀνᾶ—γκιὸλ) καὶ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Λίσσου (Φιλιουρῆ) στὸ Θρακικὸ πέλαγος. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς πόλεις ἔχουν ἰδιάζουσα σημασία διὰ τὸ πέρασμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ βαθειὰ στὴ Θρακικὴν ἐνδοχώρα, ποὺ τὴν ἡμέρεψαν οἱ τολμηροὶ καὶ ἐργατικοὶ πρόγονοί μας καὶ τὴν μετέβαλαν εἰς «Θραϊκίαν γαῖαν ἀμπελόεσσάν τε καὶ εὔκαρπον» κατὰ τὸν Πίνδαρο.

Τὸ βιβλίο τελειώνει, εἰς ἐπίμετρον, μὲ τὸν καθορισμὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ περιβόλου τῆς Μαρωνείας κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.χ.

Εὐχόμεθα οἱ νέες ἀνασκαφὲς νὰ ρίξουν περισσότερον φῶς στὴν Ἱστορία τῆς Τέχνης καὶ νὰ δείξουν ἀκόμα μιὰ φορὰ πόσο βαθειὲς εἶναι οἱ ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ ἅγια τοῦτα χώματα.

ΜΑΡΙΝΟΣ ΞΗΡΕΑΣ
Γυμνασιάρχης

4. ***Βυζαντινὲς ἀρχαιότητες.*** Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνεχίσθησαν αἱ κατεδαφίσεις οἰκοδομῶν. Ὁ ἐξωραϊσμὸς ἐπεξετάθη. Ἐνδιαφέρει αὐτὸν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως βυζαντινῶν σπουδῶν, ἰδίως δὲ ἡ διεύρυνσις δρόμων καὶ ὁ σχηματισμὸς πλατειῶν εἰς τὸ παλαιὸν τμῆμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου οἱ κεντρικοὶ κυρίως δρόμοι εἶναι οἱ αὐτοὶ περίπου μ' ἐκείνους τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, αὐτὸ δὲ διότι ὅλοι ἔπρεπε τότε καὶ μετὰ τὴν Ἅλωσιν νὰ καταλήγουν εἰς τὰς πύλας τοῦ χερσαίου τείχους. Καὶ αὐτό, μὲ τὴν διεύρυνσιν ὁδῶν, φαίνεται τώρα καλύτερα.

Ὑπάρχουν, ἐξ ἄλλου, δρόμοι, ποὺ ἔχουν ἀκόμη τὸ βυζαντινόν των ὄνομα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι μετεφράσθησαν τουρκιστὶ καὶ τὸ Μακρὸν Ἔμβολον, ἔγινε καὶ μένει Οὐζοὺν Ταρσί. Ἔγιναν ὡρισμέναι ἀλλαγαὶ εἰς κεντρικὰς

ὁδούς, κάποιαι μετατοπίσεις ἀλλ' αὐτό, ὅπως ἀποδεικνύεται τώρα μὲ τὰς κατεδαφίσεις οἰκοδομῶν καὶ τὰς ἐκσκαφὰς πρὸς καταβίβασιν τοῦ ἐδάφους, συνέβη μετὰ τὴν Ἅλωσιν, κατόπιν μεγάλων πυρκαϊῶν καὶ καταστρεπτικῶν σεισμῶν. Ἡ μετατόπισις αὐτὴ ἰδιαιτέρως διεφάνη εἰς τὴν Μέσην ὁδὸν τῶν Βυζαντινῶν τὴν σημερινὴν ἀπὸ τῆς πλατείας Βαγιαζὶτ εἰς τὸ Ἀκσεράϊ, μεταξὺ δηλαδὴ τῶν δύο γνωστῶν φόρουμ τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Βοός, ἐκ τῶν ὁποίων μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος διετηρεῖτο τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς εἰς τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας καὶ δι' ἀκίνητα τοῦ τμήματος Βαγιαζὶτ ἀνεφέρετο ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ «Ταῦρος μαχαλεσί», τὴν συνοικίαν Ταύρου. Ἄλλαι πάλιν μικρομετακινήσεις ὁδῶν ἔγιναν ὅταν ἀνηγέρθησαν ὡρισμένα μεγάλα, σουλτανικὰ τζαμιὰ εἰς κορυφὰς λόφων, τῆς Ἐπταλόφου, διὰ νὰ φαίνωνται καλύτερα, νὰ δεσπόζουν τῆς πόλεως, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ Σεχσαντέμπασι, ἔργον τοῦ Σινάν, ποὺ ἀνηγέρθη ἐπὶ σουλτάνου Σουλεϊμὰν τοῦ Νομοθέτου, τοῦ «Κανονί», τὸ 1548, ὁπότε καὶ ἐκρημνίσθη τμῆμα τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Οὐάλλεντος. Μὲ τὴν διεύρυνσιν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς Πλατείας Βαγιαζὶτ μέχρι τοῦ Ἀκσεράϊ, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἐκσκαφὴν ἀπὸ κατηφορικὴ ἔγινεν ἐπίπεδος, ὅπως ἐπὶ Βυζαντίου, ἀνευρέθησαν εἰς βάθος δύο μέτρων τὰ ἐρείπια τῆς ἁψῖδος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' (378—395) τῆς μαρμαρίνης, μὲ τρεῖς διόδους, κάτωθι τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ Μέση Ὁδός. Ἐρείπια τῆς ἁψῖδος αὐτῆς εἶχαν εὑρεθῆ καὶ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως Θεοδώρου Μακρίδη, ποὺ διετέλεσε ἀργότερον διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Μπενάκη τῶν Ἀθηνῶν, τώρα ὅμως εὑρέθησαν ἀσυγκρίτως περισσότερα. Εὑρέθησαν καὶ πάλιν πρὸ τοῦ κατεδαφιζομένου Συρμακὲς Χάν, οἰκοδομῆς μὲ πολλὰ δωμάτια, ποὺ ἦτο προσοδοφόρον κτῆμα τῆς πρώτης συζύγου τοῦ χαρεμίου τοῦ Σουλτάνου Ἀχμὲτ τοῦ Γ' καὶ ἐκτίσθη τὸ 1709 ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ νομισματοκοπείου τοῦ Πορθητοῦ, ὅπως πληροφορεῖ ὁ Τοῦρκος ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ, ποὺ προσθέτει ὅτι ἐπὶ Βυζαντινῶν εἰς τὴν χῶρον αὐτὸν ὑπῆρχε ἀνδρικὴ μονή, ποὺ ὁ ἡγούμενός της ἦτο ἀλχημιστής. Εὑρέθησαν τεμάχια ἀπὸ τὰ τόξα τῶν διόδων τῆς μεγαλοπρεποῦς ἁψῖδος, μέρος τοῦ ἀετώματός της, θωράκιά της, σπασμένοι ἐν μέρει κίονες καὶ ἡμικίονες καὶ ἄλλα τμήματα βάθρων τῆς ἁψῖδος. Ὅλα ταῦτα πείθουν ὅτι ἡ ἁψὶς κατέρρευσε εἰς καταστρεπτικὸν σεισμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἴσως δὲ τὸ 1344, ἂν ὄχι εἰς προηγούμενον, ὁπότε εἶχε σοβαρὰς ζημίας καὶ ἡ Ἁγία Σοφία, ἐπισκευασθεῖσα ἐπὶ Παλαιολόγων, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναστηλωθῆ ἡ ἁψὶς διὰ λόγους γνωστῶν οἰκονομικῶν στενοχωριῶν τοῦ Βυζαντίου.

Διευπώθη ἡ σκέψις ἀναστηλώσεως τῆς ἁψῖδος εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ, ὥστε νὰ μὴ παρεμποδίζεται ἡ τροχαία κίνησις, πρὸς τὸ παρὸν ὅμως εἶναι ἀδύνατον, διότι δὲν εἶναι ἐπαρκῆ τὰ ἀνευρεθέντα τμήματά της καὶ θὰ ἀπαιτηθοῦν, ἐξ ἄλλου, μεγάλαι δαπάναι, ἐκτὸς ἐὰν διὰ τὸ ἱστορικὸν

αὐτὸ μνημεῖον ἐνδιαφερθοῦν οἱ Ἀμερικανοί. Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἀνευρεθοῦν καὶ ἄλλα ὑπολείμματά του.

Στ. Π.

5 ***Βουλγαρικὴ μετάδοσις δι' ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας.*** Ὁ ραδιοσταθμὸς Σόφιας μετέδωσεν ὁμιλίαν διὰ τὰς μικρὰς παναρχαίας κωμοπόλεις, αἱ ὁποῖαι ἱδρύθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης ἀπὸ Ἕλληνας ἀποίκους τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα, ἤτοι τὴν Ἀπολλωνίαν, τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Διονυσούπολιν. Ἀναφέρει ὅτι οἱ οἰκισμοὶ αὐτοὶ ὑπῆρχον καὶ ὅταν οἱ Βούλγαροι ἦλθον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ἵδρυσαν τὴν Βουλγαρίαν. Αἱ κωμοπόλεις αὗται διετήρησαν τὴν ἑλληνικὴν φυσιογνωμίαν των ἕως σήμερον, εἰς τὴν περιοχὴν δὲ αὐτὴν εὑρίσκονται κάτοικοι, οἱ ὁποῖοι ἀκόμη δὲν γνωρίζουν τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν. Ἡ Μεσημβρία ἐκτίσθη ὑπὸ Ἑλλήνων Δωριέων ἀποίκων, κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ κατὰ τοὺς πολέμους μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Βουλγάρων κατελαμβάνετο ἐναλλάξ Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βυζαντίου, προσέθεσεν, ἔστελλον ἐκεῖ εἰς ἐξορίαν τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους των, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν πολλὰς ἐκκλησίας. Ἡ ἀρχαία κωμόπολις ἔχει λείψανα 42 ἐκκλησιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 14 διατηροῦνται ἀρκετὰ καλά. Ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ γενόμεναι κατὰ καιροὺς ἀπέδωσαν πλουσίους ἀρχαιολογικοὺς θησαυρούς. Τέλος ἀνέφερεν ὅτι μέχρι σήμερον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν διατηροῦνται τὰ παλαιὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων. (Βλ. τὸ δημοσίευμα ὑπ' ἀριθ. 49 Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν : ἡ Μεσημβρία, 31 Ἀγχίαλος, καὶ 57 Ἀπολλωνία). Τόση μεγαλοφροσύνη Βουλγαρική !

6. ***Ἀπαραίτητοι αἱ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Θράκην.*** Μὲ τὴν ἱστορία τῆς Θράκης ἀσχολούμεθα σαράντα χρόνια. Ὁ ἀείμνηστος Μ. Ἀποστολίδης, ὁ Γ. Λαμπουσιάδης ὁ Ἀχ. Σαμοθράκης, ὁ Κ. Κουρτίδης ἐθυσίασαν πολλὰ χρόνια τῆς ζωῆς των νὰ ἐρευνοῦν τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας. Ἀλλὰ ἡ ἔρευνά τους στηρίζεται στὰ μέχρι τώρα δεδομένα καὶ εὑρημένα. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ ὠθήσῃ τὴν ἔρευνα σὲ ἀγαθὰ συμπεράσματα κι' ἀποτελέσματα εἶναι ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν στὴ Θράκη. Πᾶν ὅ,τι ἀνεσκάφη ἕως τώρα καὶ ἀποτελεῖ πηγὴν ἐρεύνης, εὑρίσκεται δυστυχῶς στὴν Βόρειο Θράκη καὶ στὴ διάθεση τῶν Βουλγάρων. Οὔτε ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη, οὔτε ἡ Δυτικὴ ἔχει αὐτὴ τὴν τύχη, ὥστε νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τοὺς ἱστορικοὺς θησαυρούς της.

Ἡ μὲν Ἀνατολικὴ Θράκη, εὑρισκομένη στὰ χέρια τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, δὲν γνωρίζουμε πότε θὰ ἀνασκαφῇ. Ἡ Δυτικὴ ὅμως ποὺ εἶναι Ἑλληνικὴ Γῆ, δὲν ἔτυχε καλυτέρας μοίρας στὸ ζήτημα τοῦτο. Ἀφ' ὅτου κατέστη Ἑλληνική, πολλὲς ἀνέκυψαν ἀφορμὲς νὰ ἀναλάβῃ τὸ Κράτος τὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἀρχαιολογικῶν της χώρων. Καὶ τέτοιοι χῶροι εἶναι πάμπολλοι μὲ ἀρχαῖα καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα ποὺ πρέπει νὰ ἀνασκαφοῦν : Ἡ Τραϊα-

νούπολη, ὁ Δορίσκος, τὸ Διδυμότειχον, μόνο ποὺ δὲν ὑψώνουν φωνή, γιὰ νὰ διακηρύξουν ὅτι πρέπει νὰ γίνουν ἀνασκαφές, γιὰ νὰ προωθηθῆ ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης ἀπὸ Ἑλληνικῆς Ἀπόψεως.

Τὸ ὑνὶ τῶν γεωργῶν συχνὰ προσκρούει σὲ ἀρχαῖα εὑρήματα, καὶ συχνὰ ἐπιπόλαια προσκρούει καὶ ἡ σκαπάνη σὲ σπουδαῖα θραύσματα ἐπιγραφῶν, ἀγγείων τοῦ Ε΄ καὶ τοῦ Δ΄ αἰῶνος π.Χ. ποὺ ἀποτελοῦν πολυτιμότατα τεκμήρια τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης, ὅσον ἀφορᾷ τὶς τέχνες, τὴν γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμόν.

Σήμερα οἱ ἀνασκαφὲς σ᾽ ἄλλα σημεῖα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀνατρέπουν τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα ἱστορικὰ πορίσματα καὶ εἰσάγουν, ὅπως στὴν Πύλο, στὴν Κόρινθο, μυθολογικὰ στοιχεῖα, στὸν περίβολο τῆς ἱστορίας. Ἡ Θράκη παραμένει χωρὶς ἀνασκαφὲς καὶ ἡ ἱστορία της παραμένει σκοτεινὴ καὶ σιωπηλὴ ἐκτὸς τῶν ὅσων μᾶς ἀπεκάλυψαν τὰ στοιβαγμένα Μουσεῖα τῆς Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως περὶ τῆς Ἑλληνικότητός της, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦν κυρίως οἱ Βούλγαροι ἀρχαιολόγοι. Τὰ Ἑλληνικὰ νομίσματα, οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, Ἑλληνικὲς καὶ Ρωμαϊκές, τὰ ἀπειράριθμα ἄλλα εὑρήματα, ἀκόμη καὶ ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐξέροβο Χασκόβου, τὰ μεσαιωνικά μας μνημεῖα, τὰ Μοναστήρια, τὰ ἔργα τέχνης, ζωγραφικῆς κλπ., ἐκκλησίες τοῦ 8ου καὶ 11ου αἰῶνος, ὅλα αὐτὰ εὑρίσκονται στὴ μοναδικὴ μελέτη καὶ ἔρευνα τῶν Βουλγάρων ἐπιστημόνων, ποὺ μονοπωλιακῶς σχεδὸν μελετοῦν καὶ ἀποφαίνονται περὶ τῶν μνημείων τῆς Ἑλληνικωτάτης Θράκης πάντοτε μὲ τὴν πολιτικὴ σκοπιμότητα ἐργαζόμενοι διὰ τῆς διαστροφῆς τῆς ἀληθείας.

Διὰ τοῦτο χρειάζεται νὰ ληφθῆ μία ἀπόφαση. Νὰ μελετηθῆ τὸ ἔδαφος τῆς Θράκης, νὰ χωρισθῆ σὲ περιφέρειες καὶ κατὰ προτεραιότητα ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου νὰ ἀρχίσουν οἱ ἀνασκαφές, ὥστε ἐντὸς μιᾶς εἰκοσαετίας τουλάχιστον νὰ ἀνασκαφοῦν διάφορες περιφέρειες τῆς Θρακικῆς Γῆς.

*
* *

Ἐζητήσαμε μὲ ὑπομνήματα διαφωτιστικὰ τὴν συνδρομὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας γιὰ νὰ ἐνεργήσουμε μιὰν ἀνασκαφὴ στὴν Τραϊανούπολη καὶ Δορίσκον καὶ δὲν μᾶς ἐδόθη ἀπάντηση Ἐζητήσαμε τὴν συνδρομὴ τοῦ ὑπουργοῦ παρὰ τῇ Προεδρίᾳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ μᾶς ἠρνήθη. Μόλις πρὸ ἔτους ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήση κάποιαν ἀνασκαφὴ στὰ Ἄβδηρα. Ἂς εὐχηθοῦμε νὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὴ ἡ ἀνασκαφή, γιατὶ τὰ Ἄβδηρα ὑπῆρξαν πολιτεία μεγάλη, ὅπου ἀνεφάνη καὶ ὁ Δημόκριτος, ποὺ μίλησε πρῶτος γιὰ τὸ ἄτομο.

Ἡ Θράκη, ποὺ τὰ ἐδάφη της κατέχουν οἱ γείτονές μας,—ἐκτὸς ἐλαχίστου μέρους ποὺ κατέχουμε ἐμεῖς,—πρέπει νὰ ἀνασκαφῆ καὶ νὰ ἱστορηθῆ κι᾽ ἀπὸ μᾶς. Οἱ γείτονές μας κατέχουν τὰ ἐδάφη τῆς Θράκης, ἐμεῖς προσπαθοῦμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Θράκης, ὡς ἔχουμε ἱστορικὸν

χρέος, μὲ τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὰ εὑρήματα, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς καὶ τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια.

Τὰ εὑρήματα ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς ὄχι μόνο δὲν εἶναι πενιχρά, (βλ. Γ. Μπακαλάκη: Προανασκαφικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη σ. 373) ἀλλὰ καὶ μᾶς δείχνουν πόσο πολυτιμότερα καὶ σπουδαιότερα θὰ ἀναφανοῦν, ἅμα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀρχίση τὸ πολύτιμον ἔργο της. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορικὴ ἔρευνα θὰ καταγράψη τὴν παρουσία θησαυρῶν, ποὺ δείχνουν ὅτι ἡ χώρα αὐτή, ποὺ ἀμφισβητεῖται ἡ Ἑλληνικότητά της, εἶναι ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα π.Χ. σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ στὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι ὅλα βοοῦν, πὼς ἐκεῖ ἕνας πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη, ὁ Ἑλληνικός, καὶ μία γλῶσσα ἐπεκράτησε καὶ ἐθριάμβευσε: ἡ Ἑλληνική.

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

7. ***Οἱ μεταβυζαντινοὶ κώδικες τῶν Θρακικῶν κοινοτήτων.*** 1) Τὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ ἐκδίδω τὸ «Ἀρχεῖον Θράκης» ἔπεσαν στὰ χέρια μου οἱ κώδικες τῶν σχολείων Στενιμάχου Ἀνατολ. Ρωμυλίας, πατρίδος τοῦ Χρ. Τσούντα, τοῦ Βλ Σκορδέλλη καὶ Κ. Δημητριάδου γλύπτου τοῦ Ἀπ. Δοξιάδη. Οἱ κώδικες εἶναι δύο καὶ ἀφοροῦν κυρίως τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς ἀκροπόλεως, ποὺ ἐκράτησε τὸν Ἑλληνισμόν της ὡς τελευταῖον ὑπόλειμμα τοῦ Βυζαντιντοῦ Ἑλληνισμοῦ ἕως τὰ 1906, ὅταν πλέον ὁμαδικῶς ἐξεπατρίσθησαν μὲ τὴν ἐκδίωξή της στὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα τῶν Βουλγάρων καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ Βουλγαρία.

Ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοὺς 1) ἐδημοσιεύσαμε στὸ Θ' τόμο τοῦ Ἀρχείου Θράκης μερικὰ κεφάλαια ἐνδιαφέροντα, (ἀρχεῖον—Γκιουμοὺζ Γκερδάνη—καὶ Κοντοδήμου). Τὰ περιεχόμενά τους βρίσκονται στὸ «Ἐπιτύμβιο Τσούντα Χρ.» σ. 66 καὶ ἑξῆς. Μερικὰ ἀπὸ τὰ κεφάλαιά του ποὺ ἐδημοσιεύσαμε αὐτούσια λ.χ. 1, 19, 33, 41, 46, 48, 57, 65, εἶνε τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα στοὺς ἀγῶνες τῶν προυχόντων γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Σχολείων τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Κοινότητος. Καὶ διδασκόμεθα τὸν τρόπο ποὺ λειτουργοῦσαν καὶ τὸ ἐκπαιδευτικό τους πρόγραμμα καὶ τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας, τὸν καιρὸ ποὺ οἱ Βούλγαροι ἄφαντοι, σκιάζονταν κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ θερμαίνονταν ἀπὸ τὴν οἰκουμενικότητά του.

2) Οἱ κώδικες εἶναι γραμμένοι ἀπὸ τὰ χέρια τῶν διδασκάλων καὶ ξεχωρίζουν δύο γραφές. Οἱ δύο γραφὲς ἐξακριβώνονται καὶ εἶναι τοῦ μακαρίτη Σκορδέλλη Βλ. καὶ τοῦ Σαϊτίδη Κ. διδασκάλων τῶν σχολαρχῶν τῆς Κοινότητος. Τὸ πρῶτο ἔγγραφο περιέχει τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ὁποία πρέπει νὰ τηροῦνται κώδικες δηλ. τὰ πρακτικὰ τῶν Σχολῶν. «Ἂν, γράφει, πιστῶς ἐσημειώνετο ὁποιαδήποτε ὑπόθεσις, ἀφοῦ εὑρέθησαν τὰ γράμματα, τοῦτο τὸ οὐράνιον δῶρον, δὲν ἠθέλαμεν εἶσθε θεράποντες ληστῶν καὶ ἀνδραπόδων». Ἀξιοθρήνητος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὁδεύει στὸ σκοτάδι, γιατὶ ὅπως λέγει ὁ ποιητής, γίνεται «δυσμενέσι χάρμα κατηφὴς δὲ ἑαυτῷ».

Ἀθλιεστάτην λογίζει τὴν Κοινότητα, ποὺ δὲν καταγράφει ἢ δὲν ἀντιγράφει «πᾶν συμπίπτον, εἴτε ἐκκλησιαστικόν, εἴτε πολιτικόν, ἢ ὁποιονδήποτε ἄλλο», ἀλλὰ τὸ παραδίνει στὴν ἀδιαφορία κι' ἀπ' αὐτὴν στὴν λήθη, ποὺ εἶναι ἡ μητέρα τῶν κακῶν. «Καθὼς ὁ φρόνιμος ἔμπορος, λέγει, διὰ τῆς πιστῆς καὶ τακτικῆς σημειώσεως τῶν καθ' ἑκάστην συμπιπτουσῶν πράξεων ἐνεργεῖ τὸ ἐμπόριόν του καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἠξεύρει ποῦ καὶ πῶς βαδίζει καὶ οὕτως αὐξάνει τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ τὸν πλοῦτον του, οὕτω καὶ κοινότης τις σημειώνουσα τὰ ἀφορῶντα τὴν κοινωφέλειαν, πλουτεῖ, προάγεται καὶ καταφθάνει εἰς ἀνέλπιστον εὐτυχίαν καὶ φήμην».

Κι' ἐπειδὴ ἀπ' τὰ σχολεῖα πηγάζει κάθε τι κοινωφελές, αὐτῶν τῶν σχολείων πρέπει νὰ σημειωθῇ κάθε πρᾶξις, ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἐφόρους ἢ διδασκάλους ἢ μαθητὰς ἢ ὁποιονδήποτε ἄλλον. Ἔτσι ξεχωρίζονται ἐκεῖνοι ποὺ μὲ πατριωτικὸ ζῆλο κυβερνοῦν τὰς ὑποθέσεις τῶν ἱερῶν καταστημάτων, ἔτσι διακρίνονται οἱ ἱκανοὶ καὶ φιλογενεῖς διδάσκαλοι ἢ καὶ ἀνίκανοι καὶ κερδοσκόποι, ἔτσι οἱ ἐπιμελεῖς καὶ εὐφυεῖς μαθητὲς καὶ τέλος ἔτσι συντηρεῖται καὶ προάγεται τὸ σχολεῖο. Ἑπομένως στοὺς μεταγενεστέρους μένει γραμμένος ὁ δρόμος, ποὺ πρέπει νὰ βαδίζουν γιὰ ν' ἀποφεύγωνται τὰ σφάλματα.

3) Στοὺς κώδικες καταγράφεται λεπτομερῶς κάθε τι ποὺ προσφέρεται γιὰ τὰ σχολεῖα ἢ ἀπὸ τοὺς ξενητεμένους ἢ ἀπὸ ἄλλους φιλογενεῖς. Ἡ πεῖρα καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξε ὅτι πολὺ συγκινεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τοὺς μεταγενεστέρους καὶ τοὺς ὠθεῖ σὲ ἀξιολογώτερα κατορθώματα.

Ἡ τήρησις τῶν κωδίκων ἦταν στὴν Τουρκοκρατία συνηθέστατο πρᾶγμα καὶ ἀπαραίτητο ἂν καὶ πολλὲς Κοινότητες ἀμελοῦσαν αὐτὸ τὸ καθῆκον. Ἔτσι σώθηκαν οἱ πολυτιμώτατοι κώδικες τῆς Φιλιππουπόλεως, (βλ. τόμους 1—4 Ἀρχ. Θράκης), τῆς Ἀδριανουπόλεως (περὶ κωδίκων Ἀδριανουπόλεως δημοσίευμα τ. 20 Ἀρχ. Θράκης), τῶν Μετρῶν καὶ Ἀθύρα, ποὺ ἐδημοσιεύσαμε εἰς τὸν 21ον τόμ. τοῦ Ἀρχ. Θράκης, καὶ ἄλλων κοινοτήτων μικρῶν καὶ μεγάλων, ποὺ ὑπολείμματα βρίσκονται τώρα στὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων, Φιλοθέης 16 (βλ. δημοσίευμα Ἐτ. Θρ. Μελετῶν ὑπ' ἀριθ. 30 Κώδικες Ἀν. Θράκης, Μ. Ἀποστολίδου) καὶ μᾶς δίνουν εἰκόνα τῆς προόδου καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Κοινοτήτων στὴν Τουρκοκρατία. Οἱ κώδικες τῆς Φιλιππουπόλεως εἶναι τεσσάρων αἰώνων καὶ ἀποτελοῦν τὸν καθρέπτην τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἀδιάκοπα διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν ἅλωση τῆς Πόλης ὡς τὰ 1906 στὴ Β. Θράκη, καὶ στὴν Ἀνατολικὴ ὡς τὰ 1922. Ἂν δὲν ὑπῆρχαν αὐτοὶ οἱ κώδικες, δὲ θὰ γνωρίζαμε τίποτε ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ ὕπαρξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Θράκη. Δυστυχῶς οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κώδικες τῶν Κοινοτήτων χάθηκαν μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Κοινοτήτων καὶ σήμερα ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ποὺ σώζονται, φωτιζόμεθα γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς φυλῆς καὶ τὴν συντήρησή της μέσα στοὺς μαύρους αἰῶνες τῆς δουλείας. Ἡ ζωὴ τοῦ ἔθνους ἐκύλησε ὅπως κυλᾶνε οἱ τροχοὶ τῆς ἁμάξης. Τὸ ἔθνος στὶς προγονικές του

ἐπάλξεις, ὅπου ἀνθοῦσε, ἔμεινε σκόνη, μιὰ ποὺ λύθηκαν τὰ κόκκαλά του.

Τροχὸς ἅρματος γὰρ οἷα
βίοτος τρέχει κυλισθείς,
ὀλίγη δὲ κεισόμεθα
κόνις, ὀστέων λυθέντων.

4. Οἱ κώδικες καὶ μόνοι τώρα ἀποτελοῦν τὴν φωνήν, ποὺ ὅπως ἀπὸ τὴ φωνογραφικὴ πλάκα, ἀναδίνεται ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία. Οἱ κώδικες μᾶς μιλοῦν καὶ μᾶς ἱστοροῦν ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ χρόνου τὰ περασμένα ποὺ εἶναι τόσο διαφωτιστικὰ καὶ διδακτικὰ γιὰ μᾶς τοὺς ὑπολειπομένους. Διαβάζοντας κανεὶς τοὺς κώδικες ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ παρελθὸν καὶ διδάσκεται πολλὰ καὶ χρήσιμα. Εἶναι τὰ παραδείγματα τῶν προγόνων μας. Αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία εἶναι χρησιμώτατη. «Ἐσθλῶν μὲν ἐπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι, ἂν δὲ κακοῖσι συμμιχθῆς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον».

Τοὺς κώδικες αὐτοὺς τῆς Στενιμάχου ἔχω παραδώσει ὡς κτῆμα ἐθνικὸν στὸ τμῆμα τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ μπορεῖ ὁ καθεὶς νὰ τοὺς γνωρίση καὶ νὰ τοὺς μελετήση.

Ἴσως κάποιος ἄλλος μελετητής των, θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς προσφέρη ἄλλα εὐχάριστα συμπεράσματα. Ὅμοια καὶ στὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων ὑπάρχουν πολλοὶ κώδικες Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ποὺ ἔχουν τὴν ἱστορίαν των, καὶ ἀξίζει ἡ μελέτη καὶ σπουδὴ τῶν διδαγμάτων ποὺ δημοσιεύθηκαν. Καὶ αὐτοὶ ἐδημοσιεύθηκαν, ὅπως εἴπαμε, εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 30 δημοσίευμα τῆς Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν, ὡς ἐργασία τοῦ Μ. Κ. Ἀποστολίδη.

Τόσον ἀναγκαία εἶναι ἡ ἐπικοινωνία μας μὲ τὰ περασμένα. Ἐκεῖ ἀσφαλῶς βρίσκονται τὰ ἐσθλὰ παραδείγματα, ποὺ διδάσκουν τοὺς λαούς. Ὁμοίως τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐσναφίων, τεκιόνων, ἀμπατζήδων, κλπ.

ΠΟΛ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

8. ***Οἱ Πομάκοι δὲν εἶναι Τοῦρκοι.*** Ὁ κ. Βασιλείου, ποὺ ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Τύπου τὴν Τουρκικὴν προπαγάνδα στὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ τὶς καταχθόνιες προσπάθειες τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους γιὰ νὰ ὑπονομεύσουν τὸ κράτος μας μὲ τὰ ἐπίσημα ὄργανά τους, ἐπέτυχε λαμπρὰ καὶ τὸν ἐπαινοῦμε. Ἀλλὰ ὡς τώρα δὲν ἐμάθαμε ποῖα μέτρα ἔλαβε ἡ κυβέρνησή μας πάνω στὸ πρόβλημα αὐτό. Οἱ Τοῦρκοι κάμνουν τὸ χρέος τους πρὸς τοὺς παράνομους σκοπούς τους, ποὺ ἔθεσαν στὰ σχέδιά τους κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐμεῖς ὅμως τί ἐκάμαμε γιὰ ν' ἀντιδράσουμε; Εἴμεθα τόσο λοιπὸν σάπιοι, ὅσο μιὰ φορὰ καὶ ἡ Τουρκία ὡς κράτος, —ὅταν τὴ Θράκη κατοικοῦσαν 900 χιλ. Ἕλληνες —στὰ χρόνια τῶν προσπαθειῶν μας νὰ ματαιώσουμε τὸν βουλγαρικὸν ἀγῶνα στὴ Θράκη, γιὰ τὸν σχηματισμὸ βουλγαρικοῦ προβλήματος μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Ὅλες οἱ πληροφορίες δυστυχῶς συμπίπτουν, πὼς ἐκεῖ τὰ πράγματά μας δὲν πᾶνε καὶ πολὺ καλά. Τὸ πρόβλημα τῶν Πομάκων μας, ποὺ τοὺς ἐγκαταλείψαμε στὸ ἔλεος τῆς Τουρκικῆς προπαγάνδας, ποὺ τοὺς

θέλει πρῶτα Τούρκους, ὕστερα ὄργανά τους στοὺς σκοπούς τους, ἐνῶ οὔτε Τοῦρκοι εἶναι, οὔτε ὄργανά τους θέλουν νὰ γίνουν, πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήση.

Ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῶν Πομάκων δημιουργοῦν τὰ στελέχη τους οἱ Τοῦρκοι. Τὰ ἐκπαιδεύουν μὲ ὑποτροφίες στὴν Τουρκία καὶ τὰς φέρνουν ὀπίσω ὡς ἱεραποστόλους τῆς Τουρκικῆς ἰδέας. Ἐμεῖς τί κάνουμε ; Δὲν ἠμπορούσαμε καὶ μεῖς νὰ θέσουμε σ' ἐφαρμογὴ κανένα μέσο νὰ προσεταιρισθοῦμε τὴν Πομακικὴ νεολαία, μὲ ὑποτροφίες λ.χ. γιὰ σπουδὲς ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, μὲ καταρτισμὸ στελεχῶν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς φυλῆς των ἀπὸ τὰ νύχια τὰ Τουρκικά ; Ἡ Χωροφυλακή μας γνωρίζει πολλὰ ἐκεῖ ἐπάνω στὶς ἀκριτικές μας ἐπάλξεις, ἀλλὰ σὲ ποιὸν νὰ τὰ πῆ ; Ἀφίνοντας τὰ πράγματα ὅπως πηγαίνουν, δημιουργοῦμε, νομίζω, ἕνα καρκίνωμα στὸ σῶμα τῆς πατρίδος. Μόλις χθὲς ἐξετύπωσα σὲ χίλια ἀντίτυπα τὴ μελέτη μου γιὰ τοὺς Πομάκους γιὰ τρίτη φορά. Ἕνας χωροφύλακας ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν Ξάνθη, ποὺ μ' ἐπισκέφθηκε στὰ γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ μοῦ ἀνεκοίνωσε πολλὰ σχετικὰ γιὰ τὴν τουρκικὴ προπαγάνδα, παρέλαβε φεύγοντας καὶ τὸ πρῶτο δέμα, νὰ μοιράση στοὺς φιλέλληνας Πομάκους τὴ διαφώτηση αὐτή, ποὺ τοὺς ἐγκαρδιώνει στὴν ἀπόγνωσή τους μὲ τὴν ἐχθρικὴ δράση τῶν προξένων Τούρκων καὶ τῶν ἐκπαιδευμένων ὀργάνων τους κατὰ τῆς πατρίδος μας.

Εἶναι ἕνα βιβλίο διαφωτιστικὸ γιὰ τὴν προέλευσή τους, γιὰ τὴν καταγωγή τους, γιὰ τὸν ἐκμουσουλμανισμό τους κλπ. κλπ. καί, ὅπως ἔμαθα, τὸ διαβάζουν ἀπλήστως καὶ τὸ ζητοῦν εὐχαρίστως. Μὲ κάποιες τέτοιες προσπάθειες πνευματικές, νομίζω πὼς πρέπει νὰ διαφωτισθοῦν καὶ νὰ ἀναθαρρήσουν. Τοὺς ἔχει πνίξει ἡ Τουρκικὴ προπαγάνδα, οἱ ἀπειλές, τὸ χρῆμα, ποὺ δαπανᾶται ἀπὸ αὐτήν, γιὰ νὰ κατανεύσουν καὶ νὰ παραδεχθοῦν ὅτι εἶναι Τοῦρκοι. Ἀλλὰ Τοῦρκοι δὲν εἶναι. Ζοῦν ἀπὸ χιλιετηρίδων στὴ Ροδόπη, κι' ἄλλοῦ ἐκβουλγαρίσθηκαν γλωσσικὰ κι' ἄλλοῦ ἐκτουρκίσθηκαν ἀπὸ ἐξωτερικὲς αἰτίες. Ἔχουν πολλὰ χαρακτηριστικὰ Ἑλληνικὰ στοιχεῖα, καὶ θἄπρεπε νὰ γίνη μιὰ ἀποστολὴ λαογραφικὴ νὰ καταγραφοῦν τὰ ἤθη κι' ἔθιμά τους, ποὺ τόσον ὁμοιάζουν μὲ τὰ ἰδικά μας. Ἡ λαογραφία σήμερα εἶναι τὸ καλλίτερον μέσον νὰ γνωρίσουμε ἕνα λαὸ καὶ νὰ τὸν κατατάξουμε ποῦ ἀνήκει.

Δὲν πρέπει μέσα στὸ κράτος μας νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουμε στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων. Στὴν περιφέρεια Ξάνθης εἶναι ὡς (18 χιλ.) δέκα ὀκτὼ χιλιάδες καὶ στῆς Κομοτινῆς ὡς (7) ἑπτὰ χιλιάδες, ὡς μὲ ἐβεβαίωσεν ὁ χωροφύλακας αὐτός. Θὰ τοὺς ἀφήσουμε ἀνεξέλεγκτα στὸ ἔλεος τῆς Τουρκικῆς προπαγάνδας λοιπὸν καὶ θὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ τοὺς προστάζουμε ἀπειλητικὰ νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὴ νέα Τουρκικὴ γραφὴ κατ' ἀπαίτηση τοῦ Προξένου, ἐνῶ αὐτοὶ μάχονται γιὰ τὴ συντήρηση τῆς παλαιᾶς ; Εἶναι καλὴ ἀφορμὴ οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ κ. Βασιλείου στὸ «Βῆμα» νὰ ξυπνήσουμε καὶ νὰ ἐργασθοῦμε ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων μας καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας μας.

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

9. *Ἀναστενάρηδες ἢ ἀναστενάρια*[1]. «Ἐσχάτως ἀνέγνωσα εἰς πρωϊνὴν ἐφημερίδα ἄρθρον τοῦ γνωστοῦ ἐπιστήμονος κ. Ἀγγέλου Τανάγρα σχετικὸν μὲ τὴν ἐφετεινὴν ἑορτὴν τῆς πυροβασίας τῶν Ἀναστενάρηδων τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο ὁ κ. Τανάγρας—εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται κυρίως ἡ ἀνάδειξις τῆς σπουδαίας τελετῆς—θεωρεῖ ταύτην ὡς ἐπιβίωσιν διονυσιακῆς ἑορτῆς, ὡς ἐφρόνουν καὶ οἱ παλαιότερον ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα. Βεβαίως, ὡρισμένα στοιχεῖα ἀνάγονται εἰς τὴν ἐν Θράκῃ ὀργιαστικὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου· ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς πυροβασίας δὲν ὑπάρχει μαρτυρία, ἢ ἔστω καὶ ἔνδειξις, συνδέουσα ταύτην μὲ τὸν Διόνυσον. Τουναντίον ὑπάρχουν ἀσφαλῆ τεκμήρια, πείθοντα ὅτι ἡ ἑορτὴ τῆς πυροβασίας εἶναι σαφῶς πελασγική, ἀναγομένη εἰς παμπαλαίους προϊστορικοὺς χρόνους καὶ συνδεομένη μὲ τὴν Αἴγυπτον. Πρώτην μαρτυρίαν δίδει ὁ Στράβων (5, 2, 226), ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἰς τὴν πόλιν Φερωνίαν τῆς Τυρρηνίας, κειμένην ὑπὸ τὸ Σώρακτον ὄρος, τιμᾶται σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων «ἐπιχωρία δαίμων» ὀνόματι Φερωνία, εἰς τὸ τέμενος τῆς ὁποίας ἐτελεῖτο «θαυμαστὴ ἱεροποιΐα»: οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς δαίμονος διατρέχουν γυμνόποδες «ἀνθρακιὰν καὶ σποδιὰν μεγάλην», χωρὶς νὰ πάθουν τὸ παραμικρὸν ἔγκαυμα. Ὁ Στράβων προσθέτει ὅτι εἰς τὴν ἐτησίως τελουμένην ἱεροπραξίαν ταύτην, συνέρχεται πλῆθος ἀνθρώπων χάριν τῆς πανηγύρεως καὶ διὰ τὸ καταπληκτικὸν θέαμα.

Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Στράβωνος συμπληρώνει ὁ Πλίνιος (Hist-Nat 7, 2), γράφων ὅτι εἰς τὴν χώραν τῶν Φαλίσκων τῆς Τυρρηνίας οἰκογένειαί τινες κατὰ τὴν ἐτήσιον θυσίαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα παρὰ τὸ Σώρακτον ὄρος περιπατοῦν ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθράκων χωρὶς νὰ καίωνται. Οἱ Φαλίσκοι δὲ οὗτοι εἶχον πόλιν Φαλίσκον, ἡ ὁποία ἦτο ἀποικία Ἀργείων (Στ. Βυζ.), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι ἡ Φερωνία ἦτο Ἀργεία δαίμων συλλατρευομένη μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος.

***

«Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ πελασγοτυρρηνικὴ αὐτὴ δαίμων;

Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (2,49) ἀναφέρει ταύτην καὶ ὑπὸ τὸν τύπον Φορωνία, τὴν ταυτίζει δὲ μὲ τὴν θεὰν τοῦ Ἅδου Φερσεφόνην (=Περσεφόνην). Ἡ ταύτισις αὕτη δεικνύει ὅτι ἡ Φορωνία δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Φορωνίς, ἤτοι ἡ Ἰώ, θυγάτηρ (ἢ ἀδελφὴ) τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ πρώτου βασιλέως τοῦ Ἄργους Φορωνέως, καλουμένη καὶ Χθονία ὡς ἡ Περσεφόνη (Παυσ. 2, 35, 4), καὶ ταυτιζομένη μὲ τὴν αἰγυπτιακὴν Περσεφόνην, ἤτοι τὴν Ἶσιν. Ἡ ταυτότης Ἰοῦς καὶ Ἴσιδος δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ἀδελ-

1. Δημοσιεύομεν τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Σπυρ. Φίλιππα ἐξ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἀλήθειαν πρὸς ὃν καὶ ἀπεστείλαμεν τὰ δημοσιεύματά μας περὶ Ἀναστεναρίων, διότι ὁ γράψας εἰς τὸ δημοσίευμά του ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν κ. Τανάγραν, παραλείπων τὸν Χουρμουζιάδην Ἀν., τὸν Ἀκαδημ. κ. Κ. Ρωμαῖον καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς συνεργάτας μας εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν μελέτην τοῦ ἐθίμου τῶν Ἀναστεναρίων.

φοῦ τῆς πρώτης, τοῦ Ἄπιος, ὁ ὁποῖος «ἄπαις ἀπέθανε καὶ νομισθεὶς Θεὸς ἐκλήθη Σάραπις» (Ἀπολλόδ.)· εἶναι δὲ οὗτος ὁ χθόνιος θεὸς τῆς Αἰγύπτου Ὄσιρις, ἀδελφὸς καὶ σύζυγος τῆς Ἴσιδος.

*
* *

«Κατὰ ταῦτα, ὁ Φορωνεὺς πρέπει νὰ ἦτο Αἰγύπτιος. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρνοβίου (6,19 Phoroneus Aegyptius), ἀλλ' ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Δαναός, ὅταν βραδύτερον ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου μὲ τὰς 50 θυγατέρας του εἰς τὸ Ἄργος, ἠξίωσε καὶ ἔλαβε τὸν θρόνον ἀπὸ τὸν τότε Πελασγὸν βασιλέα, Σθενέλαν ἢ Γελάνορα, παρουσιάσας ὡς τίτλους τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα τῆς καταγωγῆς του ἐκ τῆς προμήτορός του Ἰοῦς : Ἴσιδος. Ἑπομένως καὶ τὸ ὄνομα Φορωνεὺς πρέπει νὰ προῆλθεν ἀπὸ τύπον Φερωνεὺς παραλλήλως πρὸς τὴν διπλοτυπίαν Φερωνία: Φορωνία. Εἶναι δὲ τὸ Φερωνεὺς ἄλλος τύπος τοῦ Φερών, ὑφ' ὃ ὄνομα μόνον ἦτο εἰς τοὺς Ἕλληνας γνωστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Σεσώστριος (=Ραμσῆ Β'), Μενεφθᾶ Β', προστεθείσης τῆς καταλήξεως—εύς, ὡς εἰς τὰ Αἰθίοψ καὶ Αἰθιοπεύς, Ἰουδαῖος καὶ Ἰουδαιεύς, Βάκχος καὶ Βακχεὺς κλπ. θεωρεῖται δὲ τὸ ὄνομα Φερὼν ὡς ἀπόδοσις τοῦ αἰγυπτ. peraa=«μέγας οἶκος, βασιλεύς», τοῦ ὁποίου ἑβραϊκὴ ἀπόδοσις εἶναι τὸ Φαραὼ ἢ Φαραών. Π. βλ. καὶ Ἡσύχ «Φορωνεύς· ὄνος βασιλικός», ἑρμήνευμα τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, πρέπει νὰ διορθωθῇ «οἶκος βασιλικός», καὶ οὐχὶ «ὄνομα βασιλικόν», ὡς διορθοῦται.

*
* *

«Ἡ σύνδεσις τῆς Φορωνίας τῆς Τυρρηνίας μὲ τὴν Φορωνίδα τοῦ Ἄργους μᾶς δίδει καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς πυροβασίας τῶν Τυρρηνῶν λάτρεων. Κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ὁ Φορωνεύς, καὶ ὄχι ὁ Προμηθεὺς ἢ ὁ Ἥφαιστος, ἦτο ὁ δώσας τὸ πῦρ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Οὕτως, ὡς θεὸς τοῦ πυρὸς ὁ Αἰγύπτιος Φορωνεὺς εἶναι ὁ Φθᾶ : Ἥφαιστος, θεὸς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ πυρός, τοῦ ὁποίου ἐνσάρκωσις ἦτο ὁ ἐν Μέμφει ἱερὸς βοῦς, Ἄπις καὶ οὗτος καλούμενος· ὁ Ἄπις δὲ οὗτος ἦτο καὶ ἐνσάρκωσις τοῦ Ὀσίριδος· πρβλ. Στράβ. (17, 1, 107) : «(ἐν Μέμφει) ἱερὸν τοῦ Ἄπιδος, ὅς ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ Ὄσιρις». Ἔχομεν, λοιπόν, παρὰ τὸ Ἄπις : Σάραπις : Ὄσιρις, καὶ Ἄπις : Φθᾶ : Ὄσιρις. Τὴν ἐξομοίωσιν μὲ τὸν Φθᾶ ὤφειλεν ὁ Ὄσιρις εἰς τὸν προβιβασμόν του καὶ εἰς Θεὸν τοῦ ἡλίου, ἀρχικῶς ὢν ὁ ποταμὸς Νεῖλος, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο Ἄπις. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα δὲ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἡλίου ὁ Ὄσιρις : Φαρωνεὺς ἐξωμοιώθη ὑπὸ τοῦ Λατίνου Πλινίου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ὡς τὸν ἑλληνικὸν θεὸν τοῦ Ἡλίου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε, εἰς τὸν Ὀρφ. Ὕμνον 34, 2 ταυτίζεται μὲ τὸν Ἄπιν τῆς Μέμφιδος, καλούμενος Μεμφῖτος=Μεμφίτης. Ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὸ Σώρακτον ὄρος ἡ πυροβασία ἐγίνετο ὄχι μόνον χάριν τῆς Φορωνίδος : Ἴσιδος, ἀλλὰ καὶ χάριν τοῦ Φορω-

νέως : Ὁσίριδος. Οὕτως οἱ λάτρεις τοῦ ἱεροῦ τούτου ζεύγους ἐξετέλουν τὴν πυροβασίαν μὲ ἄκραν πίστιν, ὅτι οἱ λατρευόμενοι θεοὶ δὲν θὰ ἄφινον νὰ καοῦν τὰ πέλματά των. Ἀπήχησιν τῆς πίστεως ταύτης ἔχομεν εἰς τοὺς Ἀναστενάρηδες : Ὅταν ἐξεχριστιάνισαν τὴν πυροβασίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διώξεων τῆς Ἐκκλησίας, ἀποδώσαντες τὴν τέλεσιν αὐτῆς πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἐξήγουν τὴν ἀκαΐαν ὡς ὀφειλομένην εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, ἡ ὁποία προπορευομένη ἔχυνεν ὕδωρ εἰς τοὺς ἄνθρακας καὶ ἐψυχραίνοντο [1].

*
* *

Αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, καθ' ἃς οἱ Πελασγοὶ τοῦ Ἄργους ἐβασιλεύοντο ὑπὸ Αἰγυπτίων θεῶν, ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι Πελασγοτυρρηνοὶ προερχόμενοι ἀρχῆθεν ἐκ Μεσοποταμίας (βλ. ἄρθρον μου «Πότε ἔγινεν ὁ Τρωϊκὸς Πόλεμος» εἰς «Καθημερινὴν τῆς 1.7.56) καὶ ἐγκατεστημένοι πρὸ τῶν δυναστικῶν ἀκόμη χρόνων εἰς τὴν Αἴγυπτον (ὡς δεικνύεται εἰς ἀνέκδοτον πραγματείαν μου «Πελασγοὶ») εἶχον ἐνωρίτατα μεταναστεύσει εἰς τὸ Ἄργος. Διὰ τὴν ἐγκατάστασίν των εἰς Αἴγυπτον ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρομεν ὅτι ὁ Στράβων (17-1-806), γράφων διὰ τὸν ἀρχαιότατον ἐν Ἡλιουπόλει ναὸν τοῦ Ρᾶ, λέγει ὅτι οἱ τοῖχοι του ἀναγλυφὰς ἔχουσι «μεγάλων εἰδώλων ὁμοίων τοῖς Τυρρηνικοῖς». Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου τὸ γεγονὸς ὅτι ἐντὸς τοῦ φερέτρου μούμιας εὑρέθη βιβλίον, γραφὲν εἰς τυρρηνικὴν γλῶσσαν (βλ. William Smith «Class· Diction». London, 1932, σ. 328 b). Πρβλ. καὶ τὰ ὅσα γράφει ἡ Encycl. Britann, εἰς ἄρθρον «Etruscans», τόμ. 8 σ. 786 b, περὶ τῆς τέχνης τῶν Τυρρηνῶν τῆς Ἰταλίας : «Αὕτη δεικνύει στενὴν ἐπαφὴν (close contact) μὲ τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κύπρον ἀφ' ἑνὸς καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτον ἀφ' ἑτέρου». Ἐνταῦθα γίνεται λόγος διὰ τὴν τυρρηνικὴν τέχνην τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., ὁπότε φαίνεται ὅτι ἀπηλάθησαν οἱ Τυρρηνοὶ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ψαμμιτίχου, ὅταν οὗτος ἐξεδίωξε τοὺς κυριεύσαντας τὴν Αἴγυπτον Ἀσσυρίους τοῦ Ἐσαρχαδδών, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ ἐκεῖ Τυρρηνοὶ φυσικὸν ἦτο νὰ τηρήσουν, καθ' ὃ συμπατριώτας των, φιλικὴν στάσιν. Πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ μερὶς τούτων ἔφυγε μαζὶ μὲ τοὺς ἀποχωροῦντας Ἀσσυρίους εἰς Νινευί, ὅπου, ὡς γράφει ὁ Φιλόστρατος (εἰς «Βίον Ἀπολλωνίου» XIX), ὑπῆρχε κερασφόρον ἄγαλμα τῆς Ἰοῦς—προφανῶς τῆς Ἴσιδος, τὴν ὁποίαν οἱ φυγάδες ἔμαθον νὰ λατρεύουν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

*
* *

Ἀφοῦ, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἡ τυρρηνικὴ Φερωνία εἶναι ἡ Ἰώ : Ἴσις, ἡ δὲ Θράκη ἔβριθε Πελασγῶν—τῶν Θρακοπελασγῶν—ἡ χάριν τῆς Φερωνίας καὶ τοῦ Φορωνέως ἐν Τυρρηνίᾳ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀναστενάρηδων τῆς

1. Σ. Δ. Βλ. Πολυδ. Παπαχριστοδούλου : Ἀναστενάρια.

Θράκης τελουμένη σήμερον πυροβασία χάριν τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, εἶναι φανερὸν ὅτι ἔχουν κοινὴν τὴν ἐκ τοῦ Ἄργους καταγωγήν, ἐξηγουμένην καὶ ἐκ τοῦ μύθου τῶν περιπλανήσεων τῆς Ἰοῦς : Ἴσιδος.

Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον, ἡ Ἰώ, μεταβληθεῖσα εἰς δάμαλιν καὶ ταλαιπωρουμένη ὑπὸ τοῦ οἴστρου (ἀλογόμυγας), διὰ τοῦ ὁποίου τὴν κατεδίωκεν ἡ ζηλότυπος Ἥρα, διασχίζει τὸν Ἀδριατικόν, ὀνομασθέντα ἐκ τῆς πόλεως Ἀδρία (ἡ), ἀποικίας Τυρρηνῶν. Ἐκ τῆς Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν παλαιότερον κατῴκουν ὁλόκληρον σχεδὸν καὶ σποραδικῶς οἱ Τυρρηνοί, διαβαίνει εἰς τὴν ὑπὸ Πελασγῶν κατοικουμένην Ἰλλυρίδα—τῶν Ἰλλυριοπελασγῶν—καὶ ἀφοῦ ὑπερέβη τὸν Αἷμον καὶ ἐπέρασε τὸν ἐξ αὐτῆς ὀνομασθέντα Βόσπορον (=βοὸς πόρον), ἔφθασε διὰ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου εἰς Σκυθίαν. Ἐκεῖθεν, τέλος, κατέληξεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἔλαβε τὴν πρώτην μορφήν της ὡς Ἶσις (Ἀπολλόδ. 2, 1. 3).

Ὁ δρόμος οὗτος τῆς Ἰοῦς εἶναι ὁ δρόμος τῶν λάτρεων τῆς Ἴσιδος Πελασγῶν, τοῦ μεγάλου τούτου λαοῦ τῶν ἐμπόρων, οἰκοδόμων, τεχνιτῶν, ἀστρολόγων καὶ οἰωνοσκόπων, οἱ ὁποῖοι διέσπειραν τὸν πρῶτον πολιτισμὸν εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον γνωστὸν κόσμον, καὶ οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν χώραν μας, ἀφοῦ ἀπέβαλον τὴν γλῶσσαν των, συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους, τοὺς κατόπιν ὀνομαζομένους Ἕλληνας, ἀποτελέσαντες τὸν λαὸν τῶν ἀρχαίων προγόνων μας [1].

Εἰς Τυρρηνίαν ἡ Ἰώ : Ἶσις λατρεύεται ὡς Φερωνία, ἡ δὲ λατρεία της εἰς Θράκην ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Πελασγῶν τεκμαίρεται ἐκ τῆς πυροβασίας τῶν Ἀναστενάρηδων. Οὗτοι, ὡς γνωστόν, προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀγαθο(ύ)πολιν καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς χωρία Κωστῆ κλπ.[2], ἐκεῖθεν δὲ ὡς πρόσφυγες (1914) μετέφερον καὶ τὴν πυρολατρίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κεῖται δὲ ἡ Ἀγαθόπολις παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, ὡς αὐτή, θρακικὴν Ὀδησσόν, τὴν σημερινὴν βουλγαρικὴν Βάρναν [3], ὁμώνυμον—καὶ κτίσμα προφανῶς τοῦ ἰδίου λαοῦ—πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ὀδησσὸν τῆς Σκυθίας (ὅπου μετέβη ἡ Ἰώ), παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε λιμὴν καλούμενος Ἰσιακῶν λιμήν. Ἰσιακοὶ δὲ ἐλέγοντο οἱ λάτρεις τῆς Ἴσιδος ὡς θεᾶς τῶν νεκρῶν, καθὼς ἦτο καὶ ἡ τυρρηνικὴ Φερωνία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ναός τις, ὅπου ἡ Ἶσις συνελατρεύετο μετὰ τοῦ Ἄπιος καὶ τοῦ κυνὸς τοῦ Ἅδου Ἀνούβιος.

ΣΠΥΡ. Ν. ΦΙΛΙΠΠΑΣ

Φιλοθέη 2)6)58, ἐφ. «Καθημερινή», 15 Ἰουν. 1958.

---

1. Σ.Δ. Βλ. Ἱστορία Θράκης Κ. Κουρτίδου.

2. Σ.Δ. Βλ. Ἀναστασίου Χουρμουζιάδη, Τ' ἀναστενάρια Κων)πολις 1872.

3. Σ.Δ. Μᾶλλον Ἀπολλωνίαν καὶ Μεσημβρίαν. Ἡ Θρακικὴ Ὀδησσὸς εὑρίσκεται πολὺ βορειότερον.

10. ***Ἡ πυροβασία καὶ τὸ Ἄργος.*** Εἰς ὅσα ἔγραφε εἰς τὴν «Καθημερινὴν» ὁ κ. Σ. Φίλιππας σχετικῶς μὲ τὴν προέλευσιν τῆς πυροβασίας, ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἀκόλουθα : Ὁ Φορωνεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ θεμελιωτοῦ τοῦ Ἄργους Ἰνάχου. Οὗτος διεδέχθη τὸν πατέρα του εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ἐξηκολούθησε τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον αὐτοῦ, συνήγαγε δὲ τοὺς κατοίκους ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἡ πόλις τοῦ Ἄργους ὠνομάσθη ἄστυ τοῦ Φορωνέους,

Τὸ Φορωνικὸν ἄστυ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ πρώτη πόλις τοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισεν ὁ Φορωνεὺς συναθροίσας τοὺς πέριξ ἀνθρώπους, οἵτινες κατῴκουν σποραδικῶς. Ὁ Φορωνεὺς ἔθεσε νόμους, πρῶτος αὐτὸς κατὰ τὴν παράδοσιν, καὶ ὄχι ὁ Προμηθεύς, εὗρε τὸ πῦρ καὶ ἐδίδαξε τὴν χρῆσιν αὐτοῦ. Τὸ πῦρ τοῦτο ἔκαιε διαρκῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Λυκίου Ἀπόλλωνος καὶ ὠνομάζετο «Φορωνέως πῦρ». Πρῶτος αὐτὸς ἔκτισε ναὸν τῆς Ἥρας ἐν Ἄργει, ὁ δὲ Πείρας ἔκοψε ξύλα ἀπὸ τὰ περὶ τὴν Τίρυνθα δένδρα καὶ κατεσκεύασε τὸ ξόανον τῆς θεᾶς. Ὁ Φορωνεὺς ἐβασίλευσε τριάκοντα ἔτη καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐδεικνύετο δὲ ἀκόμη ἐπὶ Παυσανίου ὁ τάφος του, εἰς τὸν ὁποῖον προσεφέροντο ὑπὸ τῶν Ἀργείων τιμαί. Εἰς τὸ ποίημα «Φορωνίς», ἀγνώστου ποιητοῦ, ὀνομάζεται ὁ «Φορωνεὺς» «πατὴρ θνητῶν ἀνθρώπων καὶ πρῶτος ἄνθρωπος». Ἐκ τούτου οἱ Ἀργεῖοι ὠνομάσθησαν «Φορωνῆες καὶ Φορωνίδαι».

Ὁ Ἀπόλλων ἐλατρεύετο ἰδιαιτέρως εἰς τὸ Ἄργος, ὠνομάζετο δὲ Λύκιος ἢ Λύκειος. Ἀναφέρονται δὲ καὶ Λυκιάδες παρθένοι, αἱ ὁποῖαι ἴσως ἦσαν ἱέρειαι τοῦ ναοῦ του. Τὸ ἱερὸν τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ὡς «τῶν ἐν τῇ πόλει τὸ ἐπιφανέστατον». Εἰς τοῦτο ἐφυλάσσοντο αἱ στῆλαι τῶν δημοσίων ἐγγράφων καὶ ἐκεῖναι ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν Ἀργείων πολιτῶν καὶ τῶν ξένων τῶν τιμωμένων διὰ πολιτείας. Εἰς τὸ Ἄργος ἐτελοῦντο ἑορταὶ τῶν πυρῶν. Τὰ Λύκαια πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὰ Ἀγριάνια ἢ ἀγράνια (ἀγριαίνω), ἐξιλαστήριος ἑορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῶν θυγατέρων τοῦ Προίτου, αἱ ὁποῖαι περιέπεσαν εἰς μανίαν, καὶ ἰδίως τῆς Ἰφονόης τῆς φευγούσης τὸν Μελάμποδα θέλοντα νὰ θεραπεύσῃ αὐτήν. Ὠνομάσθη οὕτως, διότι πᾶν ὅ,τι ἦτο μισητὸν εἰς τοὺς θεούς, πάντα τὰ τερατώδη ἐκαίοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην δι' ἀγρίων ξύλων. Ἡ Δαυλίς, σχετικὴ μὲ τὴν προηγουμένην, ἡ ὁποία ἐτελεῖτο εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πολέμου τοῦ Προίτου καὶ Ἀκρισίου. Ἑορτὴ τῶν πυρσῶν. Οἱ Ἀργεῖοι ἐπανηγύριζον τὴν ἑορτὴν ταύτην κατ' ἔτος, διὰ λαμπαδηφορίας, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τοῦ Λυγκέως καὶ τῆς Ὑπερμνήστρας, θυγατρὸς τοῦ Δαναοῦ, ἥτις παρήκουσε τὴν διαταγὴν τοῦ πατρός της καὶ δὲν ἐφόνευσε κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου τὸν σύζυγόν της Λυγκέα, ὅτε οὗτος ἐκ τοῦ Λυρκείου ὄρους, ἡ δὲ ἐκ τῆς Λαρίσης τοῦ Ἄργους, διὰ πυρσοῦ συνεννοήθησαν, ὅτι διέφυγον τὸν κίνδυνον τὸν ἀπειλούμενον ὑπὸ τοῦ Δαναοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἐκ τῆς τελουμένης εἰς Φερωνίαν τῆς Τυρρηνίας, ἀποικίας τοῦ Ἄργους, θρησκευτικῆς ἑορτῆς, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Στράβων (5. 2. 226), συνάγεται ὅτι ὄντως ἡ πυροβασία τῆς ὁποίας ποιοῦνται σήμερον χρῆσιν οἱ Ἀναστενάρηδες τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἐξ Ἄργους ἔχει τὴν προέλευσιν.

Πρέβεζα ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΡ. ΖΕΓΚΙΝΗΣ, εἰσαγγελεὺς

11. ***Τὸ Θρακικὸ Λαογραφικὸ δεκάλεπτο.*** Ἀνάμεσα στὶς διάφορες Λαογραφικὲς Ἑταιρεῖες καὶ παρεμφερῆ ἱδρύματα ποὺ ὑφίστανται στὴ χώρα μας μὲ σκοπὸ τὴν διάσωση καὶ διαφύλαξη τῶν κατὰ τόπους Ἑλληνικῶν παραδόσεων, ἠθῶν καὶ ἐθίμων, δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἡ ***Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν*** μὲ τὸ τεράστιο ἐθνικὸ ἔργο, ποὺ μέχρι σήμερα ἔχει ἐπιτελέσει, κρατᾶ μιὰ ἐξέχουσα θέση, καί, μάλιστα, δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολή, ἂν λέγαμε, πὼς μὲ τὴν πολυσχιδῆ, διαρκῆ καὶ ἐπίπονη δράση της πάνω στὸ θέμα τῆς διασώσεως τῶν Θρακικῶν, καὶ γενικώτερα τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων, τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης καὶ μὲ τὶς ἄοκνες προσπάθειες ποὺ καταβάλλει γιὰ τὴν διαφώτιση τῆς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν, δικαιωματικὰ παίρνει τὴν πρωτοπορεία μεταξὺ τῶν ἄλλων Λαογραφικῶν Σωματείων καὶ Ὀργανισμῶν. Στὴν σημερινή μας ἐκπομπὴ θὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν, θὰ ἔχουν δὲ τὴν εὐκαιρία οἱ ἀγαπητοί μας ἀκροαταί, ν' ἀκούσουν τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν, γνωστότατο λογοτέχνη καὶ λαογράφο κ. Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ ἔλθη στὸν Σταθμό μας καὶ μέσῳ τῆς ἐκπομπῆς μας νὰ ἀπαντήση σὲ μερικὰ ἐρωτήματά μας σχετικὰ μὲ τὴν λαογραφία καὶ τὴν ἀξία τῶν λαογραφικῶν μελετῶν τῆς Θράκης.

Ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν εἶναι μιὰ δημιουργικὴ ἀλλ' ἀφανὴς καὶ ἀθόρυβη ὀργάνωση, εἶναι μιὰ σεμνὴ καὶ μετρημένη προσπάθεια, ποὺ ὑφίσταται ἀπὸ 20ετίας στὴν Ἀθήνα. Ἐργάζεται ἀδιάκοπα νὰ περισώση τὴν ἱστορία τῆς Θράκης, νὰ περισυλλέξη τὴν πλούσια λαογραφία της, νὰ συγκεντρώση καὶ κωδικοποιήση τὰ ἀνερεύνητα, ἀκόμη, ἐθνολογικά της στοιχεῖα καὶ νὰ καταδείξη μὲ τὰ δημοσιεύματα καὶ τὶς ἐκδόσεις της στὸν κόσμο ὅτι ἡ Θράκη ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ὡς χώρα Ἑλληνική.

Τὸ κολοσσιαῖο ἔργο ποὺ ἀνέλαβε νὰ φέρη εἰς πέρας ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν ἐκτείνεται πρὸς κάθε τομέα τῆς Θρακικῆς ἱστορίας καὶ λαογραφίας. Ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης στρέφεται πρὸς τὶς πλέον ἀπώτερες παλαιὲς πηγές, ὁμοίως πρὸς τὶς μεσαιωνικὲς καὶ τὶς σκοτεινότατες τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τὴν μελέτη τῶν περιηγητικῶν κειμένων καὶ τῶν Ἀρχείων τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Στρέφεται στὴν συλλογὴ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ποὺ ἀκόμη σώζεται μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση, στὸ στόμα τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ποὺ εἶναι σπαρμένος σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἐπίσης στὴν περισυλλογὴ

γλωσσικοῦ ὑλικοῦ μὲ παραμύθια ἰδιωματικά, παροιμίες, μύθους, ἀπὸ γηραιοὺς Θρᾶκες καὶ Θρακιώτισσες ποὺ ἀκόμη ζοῦν. Ἐκτείνεται, ἐπὶ πλέον, τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ στὴν περισυλλογὴ ἐγγράφων, χειρογράφων καὶ βιβλίων παλαιῶν, ἔργων ἀρχαίας τέχνης, εἰκόνων λαϊκῆς τέχνης, ἐργαλείων, ἐνδυμασιῶν καὶ κάθε εἴδους κειμηλίων καὶ ἔργων τῆς λαϊκῆς χειροτεχνίας. Ὅλα αὐτὰ ἀγωνίζεται νὰ τὰ περισώση γιὰ νὰ σχηματίση ἕνα μουσεῖο ὅπου θὰ περικλείεται ἡ Θρακικὴ ζωὴ σὲ ὅλες της τὶς ἐκδηλώσεις. Μιὰ ἀπ' τὶς μεγάλες προσπάθειες τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν εἶναι καὶ ἡ δημιουργία Βιβλιοθήκης. Ἤδη ἀπὸ ἐτῶν τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐθνολογικά της πορίσματα τὰ δημοσιεύει σὲ εἰδικὰ ἔντυπα ποὺ διανέμονται δωρεὰν στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ γιὰ νὰ γνωρίση ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πολύπαθη αὐτὴ Ἑλληνικὴ περιοχή, ἀπὸ τὴν παλιὰ ὡς τὴ σημερινὴ ἐποχή, καὶ τοὺς κατοίκους της οἱ ὁποῖοι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἀφοῦ ἔχασαν τὴν μεγάλη τους πατρίδα, δημιούργησαν νέες μικρὲς πατρίδες στὴ Δυτικὴ Θράκη, στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία, στὴν Χαλκιδικὴ καὶ στὴ νότια Ἑλλάδα, ὅπου φτιάξανε τοὺς νέους Θρακικοὺς Συνοικισμούς. Ἔτσι, συναντᾶμε τὶς παληὲς πολιτεῖες τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Βορείου Θράκης ὡς Νέαν Φιλιππούπολιν, Νέας Καρυάς, Νέαν Μάδυτον, Νέαν Καλλίπολιν, Νέες Σαράντα Ἐκκλησίες, Νέα Ὀρεστιάδα κλπ.

Ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν χρησιμοποιεῖ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα, ἐκδόσεις, διαλέξεις κλπ., γιὰ νὰ διαφωτίση τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ ἐπάνω στὰ προβλήματα τῆς Θράκης, ἀποκαλύπτοντας ἔτσι ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς Θρακικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς πορείας ἑνὸς λαοῦ εὐγενικοῦ, ζωτικοῦ καὶ πολιτισμένου καὶ ἐκπολιτιστικοῦ. Ὡς ὄργανον γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν ἐθνικῶν της σκοπῶν, ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν, ἔχει τὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», ποὺ ἱδρύθηκε καὶ διευθύνεται ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἀπὸ τὸν κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου καὶ ποὺ οἱ ἐκδοθέντες μέχρι σήμερα τόμοι συνθέτουν μιὰ πραγματικὴ καὶ ἀναντικατάστατη πυραμίδα ἐθνικῆς ἐργασίας. Ἡ λαογραφία τῆς Θράκης ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀστείρευτη ἰδιοφυΐα τοῦ ἄγνωστου ποιητῆ καὶ τραγουδιστῆ, τοῦ ἐπιδέξιου λαϊκοῦ τεχνίτη καὶ γενικώτερα τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου, ἔχει νὰ ἐπιδείξη ξεχωριστὰ ἐπιτεύγματα. Μὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς λαογραφίας τῆς Θράκης θὰ παραχωρήσουμε τὸ μικρόφωνο στὸν κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ μᾶς κατατοπίση σχετικά.

«Ἡ Θρακικὴ λαογραφία εἶναι πλουσιωτάτη. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Θρακῶν, δηλαδὴ τὰ θέσμιά τους, εἶναι ἐξαιρετικὰ καὶ ἄξια σπουδῆς καὶ μελέτης, ὡς παμπάλαια. Τὰ δὲ πνευματικὰ προϊόντα τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ἤτοι τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου εἶναι ἀπαράμιλλα. Ἕνα παραμῦθι, ἕνας διάλογος, ἕνας μῦθος, μιὰ παροιμία, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, εἶναι διαμάντια ὄχι μόνον στὴν πρωτοτυπία τους ἀλλὰ καὶ στὴν μορφή τους. Τὸ Θρακικὸ παραμῦθι μάλιστα

τὸ χαρακτηρίζει ἀφηγηματικὴ δεινότητα, ποὺ τὸ ἀναδείχνει σὲ λογοτέχνημα ὁ προφορικὸς λαϊκὸς καλλιτέχνης τοῦ λόγου. Τὴν ἀξία του σημείωσε καὶ ὁ Ντόκινς, ἀρχαιολόγος καὶ λαογράφος, μεταφράζοντάς τα. Ἀπὸ τοὺς παραμυθάδες μας ἐπήγασε καὶ ἡ ἠθογραφία μας καὶ ὁ Γ. Βιζυηνὸς προῆλθε κατ' εὐθεῖαν ἀπ' αὐτούς. Οἱ Θρᾶκες λαογράφοι εἶναι πάμπολλοι. Τοὺς ἀπαριθμήσαμε σὲ μιὰ μελέτη μας μὲ τὸν τίτλο *Οἱ Θρᾶκες Λαογράφοι τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.* Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐργασίες τους εἶναι ἀξιόλογες καὶ τὶς χρησιμοποιοῦμε ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἀκαδημίας τώρα γιὰ σύνθετες λαογραφικὲς μελέτες καὶ ἀνάλογες γλωσσικὲς πρὸς πλουτισμὸ τοῦ νεοελληνικοῦ λεξικοῦ μας. Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ τὸν λαογραφικὸν καὶ γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς Θράκης, διότι ἐκεῖ ἀποθησαυρίζονται τὰ πάντα.

«Καὶ οἱ λαϊκὲς τέχνες καλλιεργοῦνται στὴ Θράκη εὐδοκιμώτατα. Τὰ σπιτίσια σκεύη, τὰ πήλινα ἢ τὰ μπρούντζινα, τὰ ὑφαντά, τὰ σαγιάκια, τὰ προικιά, τὰ φορέματα τοῦ λαοῦ, τὰ κυλίμια, ποὺ ὑφαίνονται στὸν ἀργαλειὸ καὶ ἱστοροῦνται μὲ καλλιτεχνικώτατα στορίσματα, ὅλα αὐτὰ ἀνάγονται στὶς λαϊκὲς τέχνες καὶ πλημμυροῦν τὰ νοικοκυρεμένα σπίτια τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, ποὺ ἔχουν τὸ μεγάλο γνώρισμα τῆς φιλοξενίας. Τὸ σημερινὸ Σουφλὶ εἶχε καὶ ἔχει σημαντικώτατη χειροτεχνία. Ἐκεῖ ἀναπτύσσεται ὁ μεταξοσκώληκας καὶ ἀνθεῖ ἡ λαϊκὴ τέχνη καὶ ἡ χειροτεχνία, ποὺ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸ τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ τῶν ξένων, ὅπως τὰ ἐθαύμασε καὶ τὰ περιέγραψε ἡ κ. Χατζημιχάλη εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης καὶ ἐγὼ εἰς τὸ δημοσίευμά μου τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν ὑπ' ἀριθ. 18 μὲ τὸν τίτλον: «Τὸ Σουφλὶ Ἑστία Λαϊκῶν Τεχνῶν καὶ παραδόσεων». Τέτοια μιὰ χειροτεχνικὴ προσπάθεια ἐπιδιώκουμε νὰ ἀναδείξουμε ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ γνωρισθῆ καὶ ἡ Θρακικὴ ὅπως καὶ ἡ Ροδιακὴ λ.χ. χειροτεχνία ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ ἰδικούς μας,

«Οἱ Θρᾶκες, ποὺ ἔχασαν δυστυχῶς τὶς πατρίδες των, ὅπου βολεύτηκαν, ἀναστήνουν τὶς λαϊκὲς τέχνες στήνοντας τὰ ἀργαλειά τους καὶ χρησιμοποιώντας κάθε λαϊκὸ ὄργανο, ποὺ ἐφεῦρε ὁ νοῦς γιὰ νὰ ἐξυπηρετήση καὶ τὶς καλλιτεχνικές του διαθέσεις.

«Γενικὰ ἡ τάσις τῶν Θρακῶν εἶναι νὰ συντηροῦν φανατικὰ τὰ θέσμιά τους καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὶς λαϊκὲς τέχνες, καὶ ἐνῶ εἰσδέχονται τὸ καινούργιο, σύγκαιρα συντηροῦν καὶ τὸ παλιό. Παράδειγμα τὰ θρησκευτικά τους ἔθιμα: Τὰ παμπάλαια Ἀναστενάρια, οἱ Καλόγεροι, οἱ Πιτεράδες, οἱ Σειμένηδες, ὁ Μπέης, καὶ τόσα ἄλλα, ποὺ καταδείχνουν τὴ συνοχὴ τῆς ζωῆς τῶν Θρακῶν μὲ τὸ πανάρχαιο παρελθὸν στὴν ἀγροτικὴ καὶ μικροαστική τους ζωή. Τὰ Ἀναστενάρια μάλιστα ἀποτελοῦν τὸ περίφημο ἔθιμο ποὺ κάθε 21η Μαΐου τελεῖται καὶ ἀνανεώνεται μέσα στὴ ζωὴ τῶν Θρακῶν ὡς μιὰ θρησκευτικὴ ἀνάγκη ποὺ προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸ τῶν ξένων.

«Ἡ λαογραφία μας καὶ ἡ λαϊκή μας τέχνη εἶναι πηγὴ τῆς λογοτεχνίας μας. Ἀπ' αὐτὴν ἀντλοῦν οἱ λογοτέχνες τῆς Θράκης, ἀπ' αὐτὴν ἐμπνεόμενος

καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς ἔγραψα τὶς «Θρακικές μου ἠθογραφίες», σὰν τὸ λαϊκὸ τεχνίτη πέρνοντας φέτες ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ.

»Ὁ μεγάλος μου ἀγῶνας εἶναι πῶς νὰ περισώσω τὰ Θρακικὰ λαϊκὰ τραγούδια, πῶς νὰ τὰ καταγράψουμε σὲ εὐρωπαϊκὴ καὶ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ καὶ συγχρόνως καὶ εἰς τὸ μαγνητόφωνο καὶ νὰ τὰ τραγουδήσουμε ἀπὸ τοὺς Ραδιοφωνικοὺς Σταθμοὺς μὲ τὴν χορωδία Θρακικῶν Λαϊκῶν Μελωδιῶν. Σ' αὐτὸ μὲ συντρέχει εὐτυχῶς ὅλως ἀνιδιοτελῶς ὁ μουσικὸς Π. Καβακόπουλος, προερχόμενος ἀπὸ λαϊκοὺς ἠπειρῶτες ὀργανοπαίκτες, ἀλλὰ μορφωμένος στὰ Ὠδεῖα Ἀθηνῶν. Ὡς τώρα ἔχουμε συγκεντρώσει τετρακόσια πενῆντα καὶ πλέον τραγούδια τῆς Ἀνατολικῆς, Βορείου καὶ Δυτικῆς Θράκης. Ἀπ' αὐτὰ περὶ τὰ 85 τραγούδια ἐκτυπώθηκαν ἀπὸ τὴν Ἑταιρίαν Θρακικῶν Μελετῶν καὶ διανεμήθηκαν. Ὁ Ἑλβετὸς κ. Baud Bovy καὶ ὁ ἡμέτερος κ. Βάρβογλης, ἔγραψαν ἐνθουσιαστικὲς σκέψεις γι' αὐτά».

—Εὐχαριστοῦμε τὸν κ. Π. Παπαχριστοδούλου γιὰ τὴν καλωσύνη ποὺ εἶχε νὰ ἔλθη νὰ μιλήση ἀπὸ τὸ Λαογραφικό μας Δεκάλεπτο καὶ νὰ δώση κατατοπιστικὲς πληροφορίες στοὺς ἀκροατάς μας γιὰ τὴν Θρακικὴ Λαογραφία. Τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν, ποὺ ὅσο περνάει ὁ καιρὸς καθημερινῶς ὀγκοῦται, εἶναι σημαντικό, ἀξιόλογο καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικό. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια μὲ τὰ ὁποῖα προλογίζονται οἱ ἐκδόσεις τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν, «μὲ τὸ ἔργο αὐτό, πλουτίζεται ἡ λαογραφία τῆς Θράκης, δυναμώνει ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἐπεκτείνεται ἡ περιγραφὴ ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων καὶ οἱ κύκλοι τῶν θεμάτων εὑρύνονται καὶ προοιωνίζουν τὴν λύση πολλῶν προβλημάτων ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ θεμελιώσουν τὸ ἀληθινὸ ἱστορικὸ οἰκοδόμημα. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφώτιση τοῦ λαοῦ μας εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους σκοποὺς τῆς Ἑταιρίας. Ὁ Κοραῆς εἶπεν ὅτι «τὰ ἐθνικὰ ζητήματα λύονται συνήθως μὲ τὴν Κοινὴ γνώμη τῶν λαῶν». Αὐτὴ τὴν Κοινὴ Γνώμη τοῦ Λαοῦ μας ἐπιδιώκει νὰ μορφώση ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν μὲ τὶς πολύπλευρες προσπάθειές της.

12. ***Ἀπάντησις εἰς ἔγγραφον τῆς Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως.*** Ἐλάβομεν τὸ ὑπ' ἀριθ. 756)Δ. Καὶ ἀπὸ 18 Ἀπριλίου ὑμέτερον ἔγγραφον ἀναφερόμενον εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ βουλγάρου συγγραφέως Βασ. Πέεφ μὲ τὸν τίτλον «*Ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως*» καὶ μελετήσαντες αὐτὸ ἐπισταμένως ὡς καὶ τὴν διατυπουμένην ὑμετέραν γνώμην, ὅτι «δέον καθ' ἡμᾶς νὰ τύχη ἀναλόγου ἀντιμετωπίσεως ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς διὰ συγγράμματος δυναμένου ν' ἀναιρέση τὰς διαστροφὰς τῆς ἀληθείας καὶ τὰς ψευδολογίας τῶν Βουλγάρων περὶ «Φιλιππουπόλεως καὶ Θράκης» ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν τὰ ἑξῆς :

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπιστήμονες δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐθνικιστικῆς τάσεως νὰ ἐμφανίζουν τὴν ἱστορίαν σύμφωνον πρὸς τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα καὶ τὰς σκέψεις των περὶ Μεγάλης Βουλγαρίας, δι' ὃ

συνήθως δὲν γίνονται ἀξιόπιστοι. Εἴτε γλωσσολογοῦν, εἴτε λαογραφοῦν, εἴτε ἱστοροῦν, δὲν ἐντρέπονται νὰ ψεύδωνται ἀσυστόλως καταπατοῦντες καὶ παραχαράσσοντες τὴν ἀλήθειαν, παρακάμπτοντες τὰς πηγὰς ἢ καταστρέφοντες καὶ τὰ μνημεῖα διὰ νὰ σκοτισθῇ ἡ ἀλήθεια καὶ ἐπικρατήσῃ τὸ ψεῦδος. Ἐπ' ἐσχάτων ἀντεκρούσαμεν εἰς τὸν 22ον τόμον σ. 397—401 τοῦ Ἀρχείου Θράκης, ἄλλου βουλγάρου ἐπιστήμονος γλωσσολόγου, τοῦ Δ. Ντέτσεφ περὶ τῆς γλώσσης τῶν Θρακῶν ἐξ ἀφορμῆς ἀνακινήσεως καὶ πάλιν τοῦ προβλήματος τῆς ἑρμηνείας τοῦ πρὸ 64 ἐτῶν εὑρεθέντος εἰς Ἐζέροβον Ἀνατ. Ρωμυλίας χρυσοῦ δακτυλίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ σώζεται ἐπιγραφή, Θρακικὴ μὲν γλωσσικῶς ἀλλὰ δι' ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου γραφεῖσα, τῆς ἐποχῆς τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. ἐπιδιώξαντος τοῦ καθηγητοῦ ν' ἀναμείξῃ καὶ πάλιν τοὺς προβουλγάρους, καὶ λοιπὰ φληναφήματα, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὴν Θράκην κατώκει ὁ ἀρχαῖος Θρακικὸς λαὸς μὲ τὰς 22 του φυλάς, ἔχων σχέσεις καὶ ἐπικοινωνίαν μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας μεθ' ὧν εἶχε συνάψει καὶ ἐπιγαμίας (Βλ. 22ος τ. σ. 379 κ.ἑξ. 397 καὶ ἑξ.) καὶ ἐξελληνίσθη παρ' αὐτῶν τέλος, παρ' ὅλην τὴν Ρωμαϊκὴν κατοχήν, καὶ σκληρὰν δουλείαν καὶ προσπάθειαν ἐκρωμαΐσεώς των.

Τοῦ Μυρτ. Ἀποστολίδου ἡμεῖς ἐξεδώκαμεν ἱστορίαν τῆς Φιλιππουπόλεως (τὸ πλεῖστον μέρος) εἰς τοὺς τόμους τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ λαογραφικοῦ Θησαυροῦ ἀφορῶσαν εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας της μέχρι τοῦ 1878, ὅτε ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀν. Ρωμυλίας καὶ μέχρι τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἑλλήνων (1906). Τὸ ἔργον ἔχει τὰς ἀρετὰς ἐκείνας ποὺ ὑπὸ τῶν ξένων ἐκτιμῶνται, διότι ἀναζητοῦν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἐκδοθῇ πλήρως ἡνωμένον εἰς ἕνα τόμον ὥστε νὰ κυκλοφορήσῃ ὡς ἔργον ἑνιαῖον καὶ δὴ καὶ εἰκονογραφημένον, ὥστε νὰ ἔχῃ καὶ τὰ ἀναρίθμητα πειστήρια τῶν ἱστορουμένων. Ὁ Μ. Ἀποστολίδης τίμιος ἐρευνητής, ἀκριβὴς ὄντως καὶ σαφής, ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔγραψε τὸ ἔργον ἀπὸ ἑλληνικῆς ὡς ἔπρεπεν ἀπόψεως, ὅπως ὁ εἰρημένος Πέεφ ἔγραψεν ἀπὸ Βουλγαρικῆς. Πιστεύομεν ὅτι δημοσιευόμενον καὶ ἐν περιλήψει δύναται ν' ἀνατρέψῃ τοὺς ἀβασίμους ἰσχυρισμοὺς τῶν Βουλγάρων ὅλων ὄχι μόνον τοῦ κ. Πέεφ, ὅστις τὸν συνεβουλεύετο συχνὰ ἐργαζόμενος διὰ τὸ ἔργον του καὶ συχνὰ συνεκρούετο μαζί του διὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἂν κάπου θὰ ἐφαίνετο ἀσθενὲς τὸ ἔργον του εἶναι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὁποίου ἴσως ν' ἀνετράπησαν σημεῖά τινα κατὰ τὴν πάροδον σαράντα ἐτῶν καὶ πλέον ἀφ' ἧς συνεγράφη, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ διορθωθῇ ἀνατιθεμένης τῆς ἐπεξεργασίας του εἰς εἰδήμονα καὶ συγχρονισμένον Θρακολόγον ἱστορικόν.

Ἡ Ἑταιρία δύναται ν' ἀναλάβῃ τὴν μέριμναν πρὸς ἔκδοσιν συνοπτικῶς τῆς ἐρεύνης τοῦ Μ. Ἀποστολίδη, διδομένων τῶν μέσων αὐτῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ συνεργεῖον, νέων ἐπιστημόνων τῆς ἱστορίας καὶ πηγῶν καὶ τῆς ἀποκρούσεως τῶν Βουλγαρικῶν ἰσχυρισμῶν, οἵτινες ὡς συνήθως οὐδόλως ἀντέχουν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐκδιδόμενοι συνήθως δὲν γίνονται πιστευτοὶ ὑπὸ τῶν ξένων ἱστορικῶν.

13. *Ὁ χαρακτὴρ τῶν Τούρκων*. Ἐὰν ἀνοίξῃ κανεὶς τὸ περίφημον «νέον διεθνὲς λεξικὸν» τοῦ Οὐέμπστερ (Webster's New International Dictionary) εἰς τὴν λέξιν Τοῦρκος (σελὶς 2737 τῆς τελευταίας, δευτέρας, πλήρους ἐκδόσεως), θὰ διαβάσῃ τὸν ἑξῆς ὁρισμόν: «Ὁ ἐκδηλῶν οἱανδήποτε ἰδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως εἶναι ἡ διπροσωπία (δολιότης), ὁ αἰσθησιασμὸς ἢ ἡ κτηνωδία». Ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς προεκάλεσε τὰς διαμαρτυρίας τῶν Τούρκων καὶ μάλιστα τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι θεωροῦν ἑαυτοὺς πρωτοπόρους τοῦ ἔθνους των καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ ἀνατρέψουν τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς διπροσωπίας κυρίως, ἐπεκαλέσθησαν τὸ ὅτι κατὰ τὴν κορεατικὴν κρίσιν ἡ Τουρκία ἀπέστειλεν ἓν ἀπόσπασμα τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Κορέαν . . .

Πεῖρα αἰώνων ὅμως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἔχει θεμελιώσει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ τουρκικὴ φυλὴ (ταταρομογγολικῆς καταγωγῆς) εἶναι μία παρείσακτος ἀσιατικὴ φυλὴ μὲ ἐντόνως βαρβάρους καὶ ταπεινὰς ἰδιότητας. Φορεὺς τῆς πείρας αὐτῆς εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ὁποῖος συνέζησε μὲ τοὺς Τούρκους ἐπὶ δέκα περίπου αἰῶνας καὶ τοὺς ἐγνώρισε καὶ ὡς ἀντιπάλους καὶ ὡς δυνάστας (ἐπὶ τέσσαρας ἕως πέντε αἰῶνας) καὶ ὡς «συμμάχους» καὶ ἀπετύπωσε τὰς ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις του εἰς τὰς παροιμίας του. Εἶναι, πράγματι, μέγας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, ποὺ μὲ τὴν γνωστὴν ἐπιγραμματικότητα χαρακτηρίζουν τὰς διαφόρους ἀποκρουστικὰς ἰδιότητας τῶν Τούρκων καὶ ὡς ἀτόμων καὶ ὡς ἔθνους. Ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν παροιμιῶν αὐτῶν συνάγεται ὅτι οὗτοι ἔχουν καὶ πολλὰς ἄλλας ἰδιότητας, ἐκτὸς ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀναφέρει τὸ περίφημον λεξικὸν τοῦ Οὐέμπστερ.

*
* *

Ἀλλ' ἂς ἀρχίσωμεν μὲ τὰς κωδικοποιημένας, τρόπον τινα, ἰδιότητας. Διὰ τὴν διπροσωπίαν καὶ δολιότητα τῶν Τούρκων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς λέγει: «Ὁ Τοῦρκος εἶναι φίδι, ποὺ μόλις ζεσταθῇ σὲ δαγκώνει». «Τοῦρκος καὶ ὄχιά, δὲν ἔχουνε μπιστιά». Διὰ τὸν αἰσθησιασμόν των καὶ τὴν ἀσέλγειάν των λέγει: «Τοῦρκον στὸ σπίτι φίλευε καὶ τὴν τιμή σου φύλαγε». «Τὸν Τοῦρκο φίλευε καὶ τὴν γυναῖκα σου φύλαγε». «Τὸν Τοῦρκο φίλευε καὶ τὸ παιδί σου φύλαγε»[1]. «Ὁ Τοῦρκος σὲ πιάνει φίλο ἢ γιὰ τὴ γυναῖκα σου ἢ γιὰ τὸ παιδί σου τόμορφο». Καὶ διὰ τὴν καταστροφικὴν μανίαν των, λέγει: «Μωρὲ Τοῦρκος πέρασε ἀπὸ δῶ;» «Σάμπως νὰ πέρασε Τουρκιὰ»—ἐπὶ περιοχῶν ἐρημωμένων λόγῳ καταστροφῆς.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον «διπρόσωπος», ἀσελγὴς καὶ κτηνώδης» ὁ Τοῦρκος. Εἶναι καὶ ἄπιστος καὶ ἀφερέγγυος καὶ ἄφιλος, ὅπως μαρτυροῦν αἱ παροιμίαι: «Ἡ φιλία τοῦ Τούρκου στέκεται στὸ γόνατο». «Τοῦρκος φίλος,

1. «Τὸν Τοῦρκο φίλευε, τὸ γκῶλο σ' φύλαγε».

μοῦργκος σκύλλος». «Βούλγαρο ἂν κάνης φίλο, βάστα καὶ κομμάτι ξύλο, κι' ἂν τὸ Τοῦρκο κάνης φίλο, βάστα πάντοτε τὸ ξύλο». Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ κυπριακὴ παροιμία : «Ἔσ' εἰς Τοῦρκο φίλον ; κράτε ποὺ τὴ δεξιά σ' ξύλον». Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἄλλη κυπριακὴ παροιμία, ἡ ὁποία συνιστᾶ νὰ μὴ δίδεται ποτὲ ἐμπιστοσύνη εἰς τὸν Τοῦρκον. «Τοῦρκος γεφύριν τ' σ ἂς γενῇ, ποὺ πάνω του μὴ ρέξῃς». (Ὁ Τοῦρκος κι' ἂν γέφυρα γενῇ, ἀπὸ πάνω του μὴ διαβῇς).

Μία ἀπὸ τὰς πλέον ὑπογραμμισμένας ἰδιότητας τῶν Τούρκων εἶναι ἡ φιλοχρηματία των καὶ ἡ παρασιτικὴ διάθεσίς των. Πολλαὶ παροιμίαι τὴν ἐξαίρουν. «Τοῦρκον εἶδες ; ἄσπρα (=χρήματα) θέλει· κι' ἄλλος ἦρθε ; κι' ἄλλα θέλει». «Τοῦρκον φίλον ἔπιασες ; φύλαγε τὴν τσέπη σου». «Γέροι (=οἱ Ἕλληνες δημογέροντες) θέλουν χαϊδέματα· ἀγάδες (=οἱ Τοῦρκοι ἄρχοντες) θέλουν ἄσπρα». Φαίνεται μάλιστα ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι, συναισθανόμενοι τὴν ἀδυναμίαν των πρὸς τὸ χρῆμα, τὴν ἀνήγαγον εἰς κοσμοθεωρίαν, διότι μία παροιμία των λέγει : «Ἀνὰ παρά, μπαμπᾶ παρά, σελὰμ παρά, κελὰμ παρά—ἔπισι παρά». (=Ἡ μητέρα χρῆμα, ὁ πατέρας χρῆμα, ὁ λόγος χρῆμα, ὁ χαιρετισμὸς χρῆμα—ὅλα εἶναι χρῆμα). Μὲ τὴν φιλοχρηματίαν συμβαδίζει καὶ ἡ ὑστεροβουλία. («Ὁ Τοῦρκος σοῦ δίνει τὸ βελόνι γιὰ νὰ κλέψῃ τὸ γυνί»). Καὶ ὁ ἀκόρεστος παρασιτισμός : Οἱ Τοῦρκοι φορολογοῦντες τοὺς χριστιανοὺς ἔβγαζαν «δύο προβιὲς ἀπό 'να πρόβατο».

*
* *

Ἄλλαι ἰδιότητες τῶν Τούρκων συναγόμεναι ἀπὸ τὰς παροιμίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι : ἡ τεμπελιὰ («Βαλλαχὶ μπιλλαχὶ—ἀπ' τὸν ὕπνο στὸ φαγί»). Ἡ ρυπαρότης καὶ ἀκαθαρσία («Ἐρίφης ἔφαγεν αὐγὸ καὶ ἀλείφθη ὡς τὶς πλάτες», «Ἐδῶκαν πρόσωπον τὸν Ἀλῆν, ἐσκῶθεν κ' ἔπεσεν στὸ χαλίν». Καὶ τὸ ἀνεπίδεκτον καλλιεργείας καὶ ἐκπολιτισμοῦ «Ἀδύνατό 'ναι νὰ γενῇ χοίρου μαλλὶ μετάξι, καὶ τῆς Τουρκάλας τὸ παιδὶ νάχῃ ἀνθρωπιὰ καὶ τάξη») Οὐδεμία ὅμως ἑλληνικὴ παροιμία δίδει τόσον συνοπτικὴν καὶ πιστὴν ταὐτοχρόνως εἰκόνα τῆς ἀρνητικότητος καὶ βαρβαρότητός των ὅσον μία παροιμία, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι χαρακτηρίζουν τοὺς ἑαυτούς των : «Ὀσμανλῆ νταβραντῆ—λέγουν—ντουνιαλὰρ καπαντῆ», δηλαδή : «Ὁ Ὀθωμανὸς δυνάμωσε, οἱ κόσμοι ἐκλείστηκαν» . . .

Αἱ ἀπεχθεῖς ἰδιότητες τῶν Τούρκων ὑπῆρξαν διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τόσον ἔντονον βίωμα, ὥστε ἐπλούτισαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ ρήματα, οὐσιαστικὰ καὶ ἐπίθετα—παράγωγα τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος. Ἔτσι : «Τοῦρκος» εἶναι ὁ σκληρός, ὁ τραχύς, ὁ μέχρι παραφροσύνης ὠργισμένος, ὁ δριμὺς («αὐτὸ τὸ ξύδι εἶναι Τοῦρκος»)· «τουρκοπαιδεύει» ἐκεῖνος ποὺ βασανίζει σὰν Τοῦρκος· «τουρκεύει» τὸ δάνειον, τὸ ὁποῖον δὲν πρόκειται νὰ ἐπιστραφῇ· «τουρκίζει» τὸ φαγητὸ ποὺ χαλᾶ· «τουρκίλα» εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη δυσοσμία· «τουρκόβοϊδο» εἶναι ὁ ἀνόητος, ὁ ἀμαθὴς κλπ.

Οἱ Τοῦρκοι διεδέχθησαν τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν καὶ τὴν νοτιανατολικὴν Εὐρώπην καὶ ἐδέσποσαν ξένων λαῶν ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας. Οὔτε κατὰ τὴν διάρκειαν, ὅμως, τῆς κατακτητικῆς ἐξορμήσεώς των πρὸς δυσμάς, οὔτε μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των, διεκρίθησαν, εἰς ἐπίδοσίν τινα, μαρτυροῦσαν δημιουργικὰς ἀρετάς. Ὡς δυνάσται ὑπῆρξαν : σκληροί, παρασιτικοὶ καὶ κατώτεροι πάντοτε πνευματικῶς τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν ὑπὸ τὸ πέλμα των. Μνημεῖα τοῦ λόγου ὑπολογίσημα, εἰς οὐδεμίαν φάσιν τῆς ἱστορίας των κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν. Οὔτε κἂν ὅμως, τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὸ πάθος τῶν κατασκευῶν εἶχαν, ποὺ ἀνέπτυξαν τόσοι ἄλλοι κατακτητικοὶ λαοί.

Μέχρι τῆς διαμορφώσεως τῶν σημερινῶν ἐθνικῶν κρατῶν, αἱ χῶραι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μεσαίωνος καὶ μετ' αὐτὸν ἐγνώρισαν πολλοὺς διαδοχικῶς κυριάρχους. Ὁ καθείς, ὅμως, ἀπὸ αὐτοὺς κάτι ἄφῆκε μὲ τὴν διέλευσίν του : πύργους, ναούς, γεφύρας, ὁδούς, ὀχυρωματικὰ ἔργα. Καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ λείψανα αὐτὰ εἶναι σημαντικῆς ἀξίας δημιουργήματα. Οἱ Τοῦρκοι, παραμείναντες ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας εἰς τὴν βαλκανικὴν χερσόνησον δὲν ἀφῆκαν οὔτε ἕνα μνημεῖον χρησιμότητος ἢ τέχνης, τὸ ὁποῖον νὰ προδίδῃ κάποιαν πολιτιστικὴν στάθμην.

Ἡ Ἑλλὰς ἔχει πολλὰ λείψανα τῆς φραγκοκρατίας καὶ κανένα τῆς τουρκοκρατίας. Μερικὰ τεμένη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἦσαν ἀρχιτεκτονικῶς κατώτερα τοῦ μετρίου, ἐνῷ κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον οἱ Ἕλληνες, καίτοι δυναστευόμενοι, ἐπεδίδοντο ἐπιτυχῶς εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἐδημιούργουν νέα ἔργα, προώδευαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἀπεδείκνυαν τὴν ἔναντι τῶν Τούρκων φυλετικὴν ὑπεροχήν των. Τὸ γεγονὸς δὲ ἀκριβῶς αὐτό, ἔχει προκαλέσει εἰς τοὺς Τούρκους ἓν ἀθεράπευτον πλέγμα ἐθνικῆς κατωτερότητος, τὸ ὁποῖον κατὰ περιόδους τοὺς ὠθεῖ εἰς κτηνωδῶς νοσηρὰς ἀντιδράσεις . . .

Ἐφημ. «Μακεδονία» 6-7-1958 Θ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

14. ***Ἡ νύχτα τρόμου στὴν Πόλη τὴν 6ην Σεπτεμβρίου 1955*** [1]. ***Χρήσιμον χρονικὸν αὐτόπτου μάρτυρος τοῦ κ. Στεφ. Παπαδοπούλου.*** Τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Λευκωσίας καὶ τῆς Λάρνακος θυμίζουν τὰ γεγονότα τῆς τραγικῆς ἐκείνης νύκτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν 6ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1955. Πολλὰ τὰ κοινὰ ἔχουν μεταξύ των.

Νύκτα τρόμου καὶ ἀπογνώσεως ἦτο ἐκείνη γιὰ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖο τῆς Πόλης. Σὲ ἀρκετὰ τμήματά της ἕως τὴν 3η πρωϊνὴ ἠκούοντο οἱ κραυγὲς τοῦ μαινομένου τουρκικοῦ πλήθους, ἐνῷ σ' ἄλλα ἔφθανε ἀπὸ μακρυὰ μιὰ ἀόριστη βοή, πιὸ ἀνησυχητική. Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος ὁ οὐρα-

1. Βλ. καὶ Δημοσίευμα Ἑτ. Θρ. Μελ. ἀριθ. 47, Τουρκικὰ ἐγκλήματα Κων)λεως 4-7 Σεπτεμβρίου.

νὸς ἦτο κατακόκκινος. Πυρκαϊαὶ ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Ἐκαίοντο ἐκκλησίαι καὶ οἰκοδομαί. Ἐκαίετο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῶν Ταταούλων, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Πέραν, ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ νεκροταφείου τοῦ Σισλῆ, ὅπου εἶχαν εἰσβάλει, ἐφωδιασμένοι μὲ λοστοὺς καὶ πελέκεις, οἱ Τοῦρκοι τοῦ ἐκεῖ πλησίον συνοικισμοῦ Μετζιδιέκιοϊ, καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προβολέων τοῦ ἀπέναντι τῆς νεκροπόλεως κτιρίου τῶν γραφείων τῶν δημαρχιακῶν τραμ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπυρπόλησαν τὸν κομψὸ ναόν, ἔκαυσαν, περιχύσαντες μὲ βενζίνα, ἄνω τῶν χιλίων κιβωτίων μὲ ὀστᾶ, τῶν δύο ὀστεοφυλακίων τοῦ νεκροταφείου, ἄνοιξαν τάφους, κατέστρεψαν ἄλλους, μερικοὶ ἀπ' τοὺς ὁποίους ἦσαν ἔργα Τέχνης, ξένων γλυπτῶν ἢ τῶν Ἑλλήνων, Τηνίων ἀδελφῶν, Λαζάρου καὶ Θεοδώρου Λυρίτη.

Ὁλοπόρφυρος ἐφαίνετο ὁ οὐρανὸς καὶ σὲ τμῆμα τοῦ ὁρίζοντος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Πόλεως, ὅπου ἐξακολουθοῦσαν νὰ καίωνται ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Κυριακῆς Κοντοσκαλίου καὶ τρεῖς ναοὶ τῶν Ψωμαθιῶν, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κυπαρισσᾶ, τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ποὺ ἦτο ὁ μεγαλύτερος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ἴδια τύχη ἐξ ἄλλου, πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν τῆς Πόλης, ἐπὶ τῆς Προποντίδος, εἶχε καὶ ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων τῆς Βλάγκας, ποὺ τὴν πυρπόλησί του ἀπὸ εἰδικούς, τὸ τουρκικὸν πλῆθος, ποὺ εἶχε καταστρέψει τὰ ἐκεῖ ἑλληνικὰ μαγαζιά, ἐχαιρέτησε μὲ ἀλαλαγμοὺς χαρᾶς, ἐνῷ μουεζίνης τζαμιοῦ ἀπ' τὸ κωδωνοστάσιο τοῦ ναοῦ ἔψαλλε ἐδάφιο τοῦ Κορανίου ποὺ ἐπιγράφεται «Ἐπινίκια». Ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐξ ἄλλου Πέραν, πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Κάτω Βοσπόρου, ἐφαίνετο πυρκαϊὰ στὸν Ἄνω Βόσπορο· ἦτο ἡ μητρόπολις Δέρκων, στὰ Θεραπειά, ποὺ ἐκαίετο, μεγάλη ξύλινη οἰκοδομὴ τοῦ 18ου αἰῶνος, μὲ ἐνδιαφέρουσα ἐσωτερικὴ διαρρύθμισι καὶ μοναστηριακὰ ἰσόγεια παράθυρα. Ἀπερίγραπτος τὴν δραματικὴν ἐκείνην νύκτα ἦτο ὁ τρόμος καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ τελείως ἀόπλου ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Πόλης. Δὲν ἀπέκλειε τὰς σφαγάς. Θεοσκότεινα ἔμειναν τὰ ἑλληνικὰ σπίτια, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι γνωστὴ ἡ σύστασις τῆς ἀστυνομίας ποὺ ἔγινε ἀπ' ἐνωρὶς εἰς τοὺς Τούρκους τῶν ἑλληνοκατοικουμένων τμημάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ὑψώσουν σημαία στὰ σπίτια των καὶ νὰ τὰ ἔχουν φωτισμένα. Ὁ τρομοκρατημένος ἑλληνικὸς πληθυσμός, ἀπὸ κάποιο ἔνστικτον, ἐνόμιζε ὅτι τὸν ἀποκρύπτει τὸ σκότος. Ὁλόκληροι συνοικίαι, βυθισμέναι στὸ σκότος, ἐφαίνοντο σὰν ἀκατοίκητοι, τὸ μόνον δὲ ἀμυδρὸ φῶς σὲ ἑλληνικὰ σπίτια ἦτο ἡ κανδήλα εἰκονοστασίων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐστρέφοντο φοβισμένα, ἱκετευτικὰ μάτια.

Ἄνω τῶν 100 000 Τούρκων, ὅπως τὴν ἑπομένη τῶν καταστροφῶν ἔγραφε ἡ «Γενῆ Σαμπάχ», ἔλαβαν μέρος στὰ γεγονότα, πολλοὶ δὲ ἐφοδιασμένοι μὲ ὁμοιόμορφα ρόπαλα, μὲ λοστούς, μὲ μπαλτάδες, μικροὺς καὶ μεγάλους. Αὐτοὶ κατέστρεφαν ἑλληνικὰ καταστήματα, ἐργαστήρια, ἐργοστάσια καὶ τοὺς χειροκροτοῦσαν περαστικοὶ Τοῦρκοι, ἐνῷ χιλιάδες ἄλλοι διήρπαζον

πολλὰ καὶ διάφορα καὶ σὲ συνοικιακοὺς δρόμους, ἀπὸ ἄκρη κουρτίνας παραθύρου ἔβλεπε κανεὶς νὰ περνοῦν τρεχᾶτοι Τοῦρκοι, ἀκόμη δὲ καὶ Τούρκισσαι τῆς λαϊκῆς τάξεως, μὲ δέματα ἢ μὲ ραπτομηχανές, ποὺ διήρπασαν.

Ἀπ' τὰς 5.30 ἢ 6 τ' ἀπόγευμα ἄρχισαν αἱ καταστροφαὶ καὶ συνεχίσθησαν ἐπὶ ἐννέα ὥρας, ἔγιναν δὲ καὶ ἀργότερα καταστροφαί, πολὺ μετὰ τὴν κήρυξι τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, τὸ ἐσωτερικὸ δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ Γενημαχαλὲ τοῦ Ἄνω Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων στὸν Γαλατᾶ κατεστράφη τὸ πρωῒ πλέον τῆς 7ης Σεπτεμβρίου.

Αἱ καταστροφαὶ ἄρχισαν ἀπὸ τὸ Ταξὶμ τοῦ Πέραν, ὅπου εἶχε συγκροτηθῆ τὸ ἀνθελληνικὸ συλλαλητήριο κι' ἐκάησαν ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες καὶ ἐπεξετάθησαν σ' ὅλην τὴν Πόλη. Ἕνα μόνον ἑλληνικὸ σπίτι, τοῦ φαρμακοποιοῦ τοῦ νοσοκομείου Βαλουκλῆ, ὑπῆρχε στὴν τουρκικὴ συνοικία Τὰς Μπακὰλ τοῦ Ἀκσεραϊ καὶ ἀνενόχλητη κατέστρεφε τὸ ἐσωτερικό του ἡ τουρκικὴ νεολαία τῆς περιοχῆς. Ταυτοχρόνως σχεδὸν καὶ μὲ συνέχεια, ὅταν βράδυασε κατεστρέφοντο ἑλληνικὰ καταστήματα, μαγαζιὰ στὸ Πέραν, στὶς ἀκτὲς τοῦ Βοσπόρου, στὸ Σκούταρι τῆς μικρασιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὸ Καδήκιοϊ, στὴν Πρίγκηπο καὶ τὴν Χάλκη τῶν Πριγκηπονήσων, στὸ Μακροχώρι, παντοῦ. Κατεστρέφοντο καταστήματα κι' ἀργότερα νέαι ὁμάδες συνεπλήρωναν τὴν καταστροφή.

Μὲ ἀφάνταστη λύσσα, μὲ ἐθνικοθρησκευτικὸ φανατισμό, ἔδρασαν οἱ «διαδηλωταί», ὅπως ὁ τουρκικὸς Τύπος ὠνόμασε τοὺς θηριώδεις καταστροφεῖς. Χονδρὰ τζάμια παραθύρων τὰ ἔσπαζαν ἀκόμη καὶ μὲ τὸ χέρι, ποὺ ἔσταζε αἷμα. Ἔσπαζαν λόγου χάριν ἕνα τραπέζι κι' ἐπέμεναν νὰ σπάσουν καὶ τὰ χονδρὰ πόδια του.

Μὲ ὑστερισμὸ δὲ μετεῖχαν στὶς καταστροφὲς νέαι, τὸ πλεῖστον, τούρκισσαι. Ἀκόμη δὲ καὶ διδασκάλισσαι. Ἄνω τῶν ἑκατὸ Τούρκων «διαδηλωτῶν» αὐτοετραυματίσθησαν κατὰ τὴν δρᾶσιν των καὶ ἐδέθησαν αἱ πληγαί των στὸ Δημοτικὸ νοσοκομεῖον τοῦ Πέραν, παρομοία δὲ πελατεία εἶχε καὶ τὸ Γαλλικὸ νοσοκομεῖον, τοῦ ὁποίου ὁ διανυκτερεύων ἰατρὸς ἐζήτει τὸ δελτίον ταυτότητός των διὰ νὰ τοὺς περιθάλψη καὶ τὴν ἑπομένη ἀπέστειλε κατάλογόν των εἰς τὴν Ἀστυνομίαν τοῦ Πέραν.

Ἀδιάβατη εἶχε γίνει ἡ μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν, ἡ λεωφόρος Ἀνεξαρτησίας, ἀπὸ τὰ διάφορα εἴδη, ἀπὸ ὑφάσματα μέχρι δαντελλῶν ποὺ εἶχαν ριφθῆ ἔξω ἀπὸ τὰ καταστήματα. Ὅσο προχωροῦσε ἡ νύκτα, τόσο ηὔξανε ἡ ἀγωνία κι' ὁ τρόμος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, διότι περίμενε στὸ τέλος σφαγάς. Δὲν ἤξευρε ὅτι διετάχθη νὰ μὴ γίνουν σφαγαί. Δὲν τὸ ἤξευραν αὐτὸ ἐξ ἄλλου οὔτε οἱ «διαδηλωταὶ» τοῦ Κοτζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ, ποὺ πῆγαν καὶ κατέστρεψαν, ἀφοῦ πυρπόλησαν τὸν ναόν της, τὴν μικρὴ ἑλληνικὴ συνοικία Βελιγραδίου, ἐκεῖ πλάϊ στὴν πύλη τῶν Γότθων τοῦ χερσαίου βυζαντινοῦ τείχους, ἀπέναντι τοῦ νοσοκομείου Βαλουκλῆ. Καὶ ἐνῷ εἶχαν καταστρέψει

καὶ λεηλατήσει ὅλα, ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν καὶ εἰς παράκλησι τῶν κατοίκων νὰ ἀποσυρθοῦν, ἀπήντησαν ὅτι παραμένουν, διότι «ἴσως ἔλθη διαταγὴ νὰ τοὺς σφάξουν».

Μαρτυρικὴ ἦτο ἡ νύκτα ἐκείνη. Νύκτα ἀγωνίας καὶ φρίκης. Ἡ ἡμέρα ἀνεμένετο ὡς σωτήρια, ἀλλὰ πόσον ἀργὰ περνοῦσαν οἱ ὧρες. Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ πέρασαν στιγμὲς μεγάλης ἀγωνίας ἦσαν οἱ ὁμογενεῖς, ποὺ κατοικοῦσαν σ' ἀπομακρυσμένα τμήματα τῆς Πόλεως, στὸ Ταχτὰ Μιναρὲ καὶ τὸν Ἀντιφωνίτη πέραν τοῦ Φαναρίου καὶ ἀπὸ τὴν Παναγία τῆς Σούδας, τὴν πύλη τῶν Καλιγαρίων τοῦ χερσαίου τείχους, μέχρι τοῦ Γεδήκουλε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μέχρι τῆς Βλάγκας τῆς Προποντίδος. Διότι ἐνῷ στὸ Πέραν σ' ἐλάχιστα μόνον σπίτια ἐμβῆκαν «διαδηλωταί», στὰ ἀπομακρυσμένα αὐτὰ τμήματα τὸ τουρκικὸ πλῆθος παρεβίαζε πόρτες κι' ἔμπαινε σὲ σπίτια γιὰ νὰ καταστρέψη καὶ διαρπάση τὰ πάντα. Στὰ τμήματα δὲ αὐτὰ ἐμφανισθῆκαν καὶ ἔφιπποι «διαδηλωταί», ποὺ ἐγκαίρως ἔφθασαν ἀπὸ τὴν θρακικὴ ὕπαιθρο, ὅπως κ' ἕνας ἔφιππος χότζας, μὲ γυμνὸ σπαθί. Πολλοὶ βασανισθῆκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ παραδώσουν τὰ χρήματα καὶ τὰ κοσμήματά τους, ἀρκετὰ δὲ σπίτια ἔμειναν καὶ χωρὶς παράθυρα. Διάφορες ὁμάδες ἀγριεμένων ροπαλοφόρων ἔμπαιναν στὰ σπίτια αὐτά. Ἔφευγαν κι' ἔφθαναν ἄλλοι, μιὰ δὲ ἀπ' τὶς ὁμάδες αὐτὲς ἦτο «εὐγενική». Ἔμπαινε στὰ σπίτια, πληροφοροῦσε τοὺς ἔντρομους ὁμογενεῖς ὅτι δὲν πρόκειται νὰ τοὺς κακοποιήση κι' «ἔπαιρνε» ὅ,τι πολύτιμο εὕρισκε, δεικνύουσα ἰδιαιτέρα προτίμησιν στὰ ραδιόφωνα καὶ στὰ ὡρολόγια τοῦ τοίχου. Κι' ὅταν ἔφευγε σημείωνε, μὲ κιμωλία στὴν θύρα τοῦ σπιτιοῦ τὴν λέξι «ταμὰμ» (ἐν τάξει), ὥστε νὰ μὴ τὸ ἐπισκεφθοῦν ἄλλοι.

Ἀρκετὸν κίνδυνο διέτρεξαν οἱ ἐξ Ἑλλάδος φοιτηταὶ τοῦ πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ διέμεναν σὲ ἑλληνικὰ σπίτια τῆς Βλάγκας, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπετέθησαν καὶ Τοῦρκοι, ποὺ ἔφθασαν, τὴν συμφωνηθεῖσα προφανῶς ὥραν, ἀπὸ τὴν Σηλυβρία, μὲ φορτηγὰ αὐτοκίνητα. Μὲ δυσκολία διεσώθησαν. Ἀρκετοὶ τὴν τραγικὴ ἐκείνη νύκτα ἀπέθανον ἀπὸ συγκοπή, ὅταν ἐξαγριωμένοι οἱ Τοῦρκοι ἔμπαιναν στὰ σπίτια των καὶ ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ τοὺς σφάξουν, πρόσωπα ποὺ τὰ ἐκτύπησαν στὸ κεφάλι ἀπέθαναν ἀργότερα κι' ἐχειροτέρευσε ἡ κατάστασις ἀτόμων ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ καρδιακὸ νόσημα ἢ εἶχαν ὑψωμένη πίεσιν κι' ἀπέθαναν σ' ἕνα - δυὸ μῆνας. Ἕνας μόνον φόνος ἔγινε. Ἐφονεύθη ἢ ἐστραγγαλίσθη ὁ γέρων ἱερομόναχος Ἄνθιμος τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Μπαλουκλῆ, ὅταν ἐπυρπολήθη ὁ ναός της καὶ ἐτραυματίσθη ὁ ἡγούμενος της Ἐπίσκοπος Παμφίλου Γεράσιμος Καλοκαιρινὸς ἐκ Κρήτης, διέτρεξαν δὲ μεγάλον κίνδυνον ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς καὶ μητροπολῖται τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ὁποίων, ὅπως ἔλεγαν οἱ Τοῦρκοι, ἔβλεπαν τὸν Μακάριον καὶ ἀρκετοὶ ἐξ αὐτῶν ἐδάρησαν ἢ τραυματίσθηκαν, ὅπως ὁ μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ Βουγιούκδερε τοῦ Βοσπόρου Θεόφιλος, ποὺ

παρ' ὀλίγον θὰ τὸν ἀπηγχόνιζαν. Ἔγιναν δὲ καὶ βιασμοὶ γυναικῶν. Παρομοίαν περίπου νύκτα τρόμου καὶ ἀπογνώσεως οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχαν γνωρίσει τὴν 29ην Μαΐου τοῦ 1453, ἐκείνην τῆς Ἁλώσεως.

15. ***Μία ἐνδιαφέρουσα διάλεξις.*** Μὲ τὸν τίτλο Θρακικὸ τραγοῦδι-Βυζαντινὸ τροπάρι, ἡ Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν ἔδωκε διάλεξιν μὲ ὁμιλητὴν τὸν κ. Π. Παπαχριστοδούλου γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῆς Θράκης. Ὁ ἀκαταπόνητος μελετητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ Ἀρχείου Θράκης καὶ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, κατώρθωσε μὲ ἐπιχειρήματα ἐπιστημονικὰ νὰ ἀποδείξη ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικὲς βυζαντινὲς μελωδίες καὶ οἱ λαϊκὲς ἔχουν τὴν αὐτὴ πηγὴ καὶ τὴν αὐτὴ ἔμπνευση ἐξ οὗ καὶ ὁμοιότητα.

Ἀναλύοντας αὐτὴ τὴν ἀρχὴ μὲ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἐστερέωσε τὴν γνώμη του καταδείχνοντας ὅτι τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι ἔχει τὰ ἐρείσματά του στὸ βυζαντινὸ τροπάρι καὶ τἀνάπαλιν. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλέσθηκε καὶ γνῶμες μουσικολόγων παλαιῶν, ὅπως ὁ Κουκουζέλης καὶ ὁ Χρύσανθος, ποὺ πιστεύουν ἀκράδαντα ὅτι οἱ βυζαντινοὶ μελωδοὶ πάντοτε ἐχρησιμοποίησαν τὰ δημοτικὰ ἄσματα ὡς βάση τῶν ἐμπνεύσεών των. Οἱ βυζαντινοὶ μελωδοὶ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ γνωρίζοντες τὴν λαϊκὴ μουσικὴ καὶ τὰ λαϊκὰ τραγούδια, μεταχειρίζονταν τὶς λαϊκὲς μελωδίες γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ ἐκκλησιαστικὴ μελωδία ἀξιόλογη, ἢ νὰ ἐμπνευσθοῦν λ. χ. ἕναν καλοφωνικὸν εἱρμὸν ἢ ἕναν πολυέλαιον, ποὺ ὅταν ψάλλωνται, γενοῦν τὴν ἐντύπωση δημοτικῆς μελωδίας μὲ τὴν ἄφθαστη ποικιλία φθορῶν καὶ χρωμάτων ποὺ τὰ διακρίνη. Ὁ ὁμιλητὴς ἀπέρριψε τὴν ἐπιπολαία θεωρία ὅτι τὰ λαϊκά μας τραγούδια ἔχουν μέσα τους πολὺ ἀνατολίτικη μουσική, ὅτι εἶναι αὐτόχρημα Ἀνατολίτικα τραγούδια καὶ ὑπεστήριξε τὴ γνώμη ὅτι τὰ τραγούδια μας ἔχουν τὴν αὐτὴ πηγὴ μὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ δημιουργήματα τῆς φυλῆς, δηλ. τὴν Ἑλληνικὴ προαιωνία μουσική.

Ἡ παράδοση ποτὲ δὲν ἀφανίσθηκε. Ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων εἶναι ἡ μητέρα τῆς δημοτικῆς σημερινῆς μας γλώσας μὲ ὅλες τὶς μεταβολές, ἔτσι καὶ ἡ παλαιὰ μουσικὴ εἶναι ἡ μητέρα τῆς συγκαιρινῆς λαϊκῆς μελωδίας, ποὺ περισώθηκε μὲ τὴν παράδοση μέσα στοὺς αἰῶνες, περνώντας στὰ δυὸ χιλιάδες χρόνια καὶ πλέον, μιὰ περιπέτεια ἀνάλογη μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ πέρασε τὸ ἔθνος. Μήπως δὲν σώζεται ὁ ἄσκαβλος καὶ ἡ λύρα, πανάρχαια ὄργανα μουσικὰ τῆς Θράκης ; Ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔχασε τὴ γλῶσσα του, δὲν ἔχασε καὶ τὴ μουσική του, ὅπως καὶ τὰ πολύτιμα θέσμιά του ποὺ σώζονται αὐτούσια. Ἔτσι τὰ τραγούδια μας τὰ λαϊκὰ διαπιστώνει ἡ ὁμιλητής, μέσα στοὺς αἰῶνες μένουν τὰ ἴδια ἀφοῦ ἐξελίχθηκαν ἀνάλογα μὲ τὶς περιπέτειες τοῦ ἔθνους. Σήμερα τὰ Θρακικὰ τραγούδια, ὅσα περισυλλέγονται, εἶναι ἀληθινὰ τροπάρια βυζαντινὰ καὶ δὲν ἔχουν οὔτε τὸ κλέφτικο καὶ ἁρματωλικὸ χρῶμα, οὔτε τὸν Ἠπειρωτικὸ κλαυθμυρισμό, οὔτε τὸ Στερεολ-

λαδίτικο καὶ Κρητικὸ ὕφος. Εἶναι ἀργόσυρτα, λυπητερά, μελαγχολικὰ κατανυχτικά, σὰν Βυζαντινὰ τροπάρια. Μοσχομυρίζουν Βυζαντινὴ κατάνιξη καὶ θυμιάματα ἀλλὰ ἔχουν καὶ πνευματικὴ ἔξαρση.

Τὴ διάλεξη ἐποίκιλαν οἱ Θρακικὲς μελωδίες ποὺ ἐτραγούδησεν ἡ χορωδία τοῦ κ. Παντελῆ Καβακοπούλου. Εἶναι αὐτὴ ἡ χορωδία, ποὺ κάθε δεκαπενθήμερο τραγουδεῖ στὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμό.

Τὸ ἀκροατήριο δικαίως ἐξετίμησε καὶ ἐχειροκρότησε τὸν ὁμιλητὴ διὰ τὴν ἀξιόλογη ὁμιλία του.

16. ***Τὸ Ἑλληνικὸν Νεκροταφεῖον Ἀδριανουπόλεως.*** Ὁ Κ. Κουκίδης γράφει στὸ Ἔθνος ἀνταπόκρισιν ἐξ Ἀδριανουπόλεως εἰς πρόσφατον ἐπίσκεψίν του 22 Μαΐου 1952 καὶ διατυπώνει τὰ ἑξῆς σημαντικὰ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ νεκροταφείου τῆς πρωτευούσης τῆς Θράκης.

«Καὶ τὸ εὐρυχωρότατον Νεκροταφεῖον τῆς Ἀδριανουπόλεως ; Κινούμενος ἀπὸ ἕνα πόθον δι' ἀπότισιν φόρου εὐλαβείας πρὸς ἀγαπητὸν πρόσωπον, θαμμένον ἐκεῖ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ξεκίνησα πρὸς ἐπίσκεψίν του. Τὸ Νεκροταφεῖον κεῖται ἐπὶ λόφου, πολὺ κοντὰ εἰς τὸ προάστειον Γιλδιρίμ. Ὁ ἐκεῖ Τοῦρκος καφετζῆς μ' ἐξενάγησε διὰ μέσου τοῦ προαστείου, ἄλλοτε κατοικουμένου μόνον ἀπὸ Ἕλληνας, σπεύσας νὰ μοῦ περιγράψῃ τὴν ἐκεῖ παλαιὰν σφύζουσαν ζωὴν καὶ νὰ κάμῃ ὁ ἴδιος συγκρίσεις μὲ τὴν σημερινήν. «Στὴν πλατεῖα αὐτή, εἶπε, ἦταν γύρω πολλὰ καταστήματα, ὅσα χρειάζονται γιὰ νὰ γίνεται ἡ ζωὴ ἄνετη ὅσον μπορεῖ σὲ μιὰ μικρὴ πόλι. Τὶς γιορτὲς καὶ τὶς Κυριακὲς ἐδῶ, στὰ γύρω, ὅλο χαρὲς καὶ γέλια. Τότε οὔτε ἄμμος, οὔτε σκόνη σκέπαζαν τὴν πλατεῖα, ὅπως τώρα. Μεγάλη ἡ καθαριότης. Ἀπὸ τὰ καταστήματα ξεχυνόταν ἡ ζωή. Τώρα τὰ σπίτια, μισοερειπωμένα, ὅπως τὰ βλέπετε. Καὶ καταστήματα τίποτε !»

«Ὁ καφετζῆς ἦταν πολὺ λυπημένος γιὰ ὅ,τι ἔβλεπε καὶ μοῦ ἔδειχνε ξεχασμένες ἐπιγραφὲς ἐπάνω ἀπὸ ἐξώθυρες σπιτιῶν, μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματά τους καὶ τὶς ἡμερομηνίες τῆς ἀνοικοδομήσεως. Μὲ εἶχε σιωπηλὸν ἀκροατήν του. Δὲν εἶχε καμμιὰν ἀνάγκη ἀπὸ ἐρωτήματα. Τόσα χρόνια ποὺ μένει ἐδῶ ἔχει ξεκαθαρίσει τὴν ὑπόθεσι αὐτή. Τέλος ἐφθάσαμε εἰς τὸ Νεκροταφεῖον.

«Ἦταν τάχα ἔκτασις χριστιανικοῦ νεκροταφείου; Μοῦ ἐφάνη σὰν ἑβραϊκὸν νεκροταφεῖον, ὅπως αὐτὸ ποὺ ἐκτείνεται μὲ τὶς πλατειὲς καὶ χοντρὲς ἐπιτύμβιες πλάκες του, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁρατὸν ἀπὸ μεγάλην ἀπόστασιν, στρέμματα ὁλόκληρα. Ὁ καφετζῆς ὅμως μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἑλληνικὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τὸ ἐγνώριζα μὲ πολλοὺς σταυρούς. Ἀλλ' αὐτοί, ὡς εὐμετακόμιστοι, εἶχαν ἀφαιρεθῆ. Ἔμειναν μόνον οἱ ἐπιτύμβιες πλάκες, ὡς ὁλότελα ἀμετακίνητες ἢ δύσκολα μετακινητές.

«Ἔρριξα ματιὲς ἐπάνω των κ' ἐδοκίμασα νὰ διαβάσω τὰ γράμματά των.

Διεπίστωσα τότε μίαν ἰδιοτυπίαν νεκροταφείου, ποὺ δὲν τὴν εἶχα ἰδῆ πουθενὰ ἀλλοῦ, καὶ δὲν εἶχα προσέξει κατὰ τὰς παλαιὰς ἐκεῖ ἐπισκέψεις μου : Ἐπάνω ἀπὸ κάθε πλάκα, ὁ μακαρίτης παρισιάνετο ὡς ἐπαγγελματίας, ὄχι ὅμως φυσιογνωμικῶς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐργαλείων του, τὰ ὁποῖα ἀπεικονίζοντο ἀναγλυφικῶς κατὰ κανόνα ἐν μέσῳ δύο κυπαρισσιῶν. Ὁ ἀρτοποιὸς ἐσημειώνετο μ' ἕνα φτυάρι, ποὺ εἶχεν ἐπάνω του μιὰ κουλούρα καὶ μιὰ φραντζόλα, ὁ βαρελοποιὸς μὲ δυὸ βαρέλια, ὁ κτίστης μὲ τὸ ἀλφάδι κι' ἕνα τρίγωνον, ὁ κτηνοτρόφος μὲ πρόβατα, ὁ σιδηρουργὸς μὲ τὸ ἀμόνι, ὁ ράπτης μὲ ψαλίδια, ὁ κρεοπώλης μὲ μαχαῖρι, ἕνα μπάγκον καὶ πρόβατα καὶ ὁ μαραγκὸς μὲ κρεββάτια (τὰ ξύλινα τῆς ἐποχῆς). Ὑπῆρχαν κι' ἄλλες παραστάσεις. Ἡ ἔκτασις μεγάλη καὶ ὁ χρόνος μοῦ ἔλειπε διὰ νὰ κάμω μιὰ πληρέστερη ἔρευνα. Αἱ παραστάσεις παρουσίαζαν μιὰ τεχνικὴ σίγουρη, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἀφέλεια, ποὺ δὲν λείπει ἀπὸ τὴν πρωτόγονη καλλιτεχνία.

«Δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τὶς πλάκες καὶ τὰ γράμματα, ὅλα σὲ σχῆμα ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς γραφῆς, ποὺ ἐσχημάτιζαν σύντομες καὶ κάποτε ἀνορθόγραφες φράσεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ «ἐνθάδε κεῖται». Ἐπρόσεξα τὰς χρονολογίας καὶ ἔκαμα τὴν ἀξιοπερίεργον αὐτὴν διαπίστωσιν. Ἄρχιζαν ἀπὸ τὸ ἔτος 1600 καὶ ἐτελείωναν ἕως τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνος. Σ' ὅσες πλάκες παρετήρησα, δὲν ἀνεκάλυψα καμμίαν χρονολογίαν τοῦ παρόντος αἰῶνος. Γιατί ἄραγε ; Ἴσως διότι τὸ ἔθιμον τῆς ἐπιταφίου πλακὸς τοῦ εἴδους αὐτοῦ νὰ ἐξέλιπε. Ἐπρόσεξα διαφόρους χρονολογίας, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ κόσμος ἐδοκίμαζεν ἐξαιρετικὴν ἀναταραχήν, τὸ 1789, τὸ 1814, τὸ 1815, τὸ 1821, τὸ 1848, τὸ 1878. Μὲ ποίαν γνῶσιν ἄραγε τῶν γεγονότων αὐτῶν κατέβαιναν εἰς τὸν τάφον οἱ ταπεινοὶ αὐτοὶ Ἀδριανουπολῖται, ἀλλὰ κάποτε καὶ ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ ἰατρὸς Πέτρος Βαλασίδης ;

17. ***Θρακικὲς Μελέτες.*** Αὐτὸν τὸν μῆνα ἑωρτάσαμε μιὰν ἀκόμη ἐπέτειο, ποὺ ἀξίζει, νομίζω, νὰ ἀπασχολήσῃ καὶ τὴν στήλη αὐτήν : Ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν ἑώρτασε τὰ εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὴν σύστασή της. Αὐτὰ τὰ σωματεῖα, ποὺ κατορθώνουν νὰ συνεχίζουν τὴν δράση τους μέσα ἀπὸ χίλιες δυσκολίες καὶ χίλιες ἀντιξοότητες, πιστεύω ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ τὰ ἐνθαρρύνουμε, ὅπως περνάει ἀπὸ τὸ χέρι μας. Γιὰ τοῦτο κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, πρόθυμος ὁμιλητὴς στὴν σχετικὴ ἐκδήλωση ποὺ ἔγινε στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρνασσοῦ», θέλησα νὰ ἐξάρω ἰδίως αὐτὴν τὴν ἄποψη : νὰ πάρω γιὰ σύμβολο τῶν σωματείων τοῦ τύπου αὐτοῦ ἐκεῖνο, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ τιμηθῇ ἰδιαίτερα στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, καὶ νὰ τονίσω ἔτσι τὴν μεγάλη συμβολὴ ὅλων στὴν διερεύνησιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, τόσο γιὰ νὰ φωτισθοῦν τὰ περασμένα, ὅσο καὶ γιὰ νὰ χαραχθῇ κάπως λιγώτερο ἀχνὰ ἡ μελλοντική μας πορεία. Εἶμαι πάντα ἕτοιμος νὰ λέω ὅτι ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται· ὅμως, μερικοὶ παράγοντές της μένουν περίπου ἀναλλοίωτοι μέσα στὸν χρόνο,

καθὼς ὁ ἄνθρωπος, τὸ κλῖμα, καὶ γιὰ τοῦτο ὁ ἔλεγχος τῆς ἱστορίας ὁ ὁποῖος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίσουμε τὸν ρόλο τῶν συντελεστῶν αὐτῶν στὴν διαμόρφωσή της, ἐξυπηρετεῖ καὶ τὴν πρόβλεψη, σχηματίζει, δηλαδή, μιὰ γέφυρα ποὺ περνώντας ἀπὸ τὰ περασμένα στὰ μέλλοντα εἶναι χρήσιμη ὄχι μόνο στὸν θεωρητικὸ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ στὸν κοινωνιολόγο καὶ στὸν πολιτικό, καὶ σὲ ὅποιον ἔχει ἔργο του νὰ συντελῇ μὲ κάποιο τρόπο στὴν προαγωγὴ τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Ἔτσι, παντοῦ καὶ πάντοτε πρέπει νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ ἑταιρίες, τὰ σωματεῖα, ποὺ ἔχουν ἐπίκεντρό τους τὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας ἐξυπηρετοῦν, δίπλα στὴν εἰδική σκοπιμότητά τους, καὶ πειὸ γενικοὺς σκοπούς, πειὸ πρακτικούς, ἂν μπορῶ νὰ πῶ. Μὰ ἐδῶ ὁ λόγος δὲν εἶναι γιὰ σωματεῖα ποὺ μελετοῦν τὴν ἱστορία : Στὴν Ἑλλάδα ἰδιαίτερα ἀκμάζουν δικαιολογημένα τὰ τοπικὰ σωματεῖα, ἐκεῖνα ποὺ ἀσχολοῦνται ἀπὸ κάθε ἄποψη μὲ τὰ πράγματα, ἱστορικά, λαογραφικά, γλωσσικά, φυσικὰ κάποτε, μιᾶς καὶ μόνης ἑλληνικῆς περιοχῆς· γι' αὐτὰ μιλοῦμε τώρα ἐξ ἀφορμῆς τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν, καὶ αὐτῶν ἡ σημασία εἶναι ποὺ πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερα. Ἀληθινά, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ὁ νέος ἑλληνισμός, αὐτὸς ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ δικός μας, διαμορφώθηκε κάτω ἀπὸ ἐντελῶς εἰδικοὺς ὅρους : στερημένος ἀπὸ τὴν πολιτική του αὐτονομία. Ἂν ἐξαιρέσῃ, δηλαδή, κανεὶς τὴν Ἐκκλησία, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν ἐθναρχικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο ἡ μοῖρα καὶ ὁ κατακτητὴς τῆς εἶχαν ἀναθέσει, προκειμένου γιὰ τὴν καθαυτὸ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ, αὐτὴ ἐπὶ αἰῶνες δὲν ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ ἕνα κεντρικὸ πολιτικὸ ὄργανο. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ὅπως καί, σὲ μεγάλο ποσοστό, ἡ πολιτιστικὴ ἱστορία του, δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν ἐπὶ μέρους τόπων ποὺ τὸν ἀπαρτίζουν. Πολὺ περισσότερο, λοιπόν, παρ' ὅσο μπορεῖ τοῦτο νὰ λεχθῇ γιὰ τοὺς ἄλλους λαούς, ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους στὶς μεταγενέστερες ἐξελίξεις του, εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν κατὰ τόπους ἱστοριῶν· Ἔτσι τὰ σωματεῖα ποὺ ἐξετάζουν τὴν ἱστορία, τὰ ἔθιμα, τοῦ κάθε τόπου, ἑτοιμάζουν γιὰ τὴν ἐπιστήμη τὴν ἱστορία, τὰ ἔθιμα, τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀκέριου στὴν πληρότητά του.

Ἀλλὰ ὁ Ἑλληνισμός, στὶς τελευταῖες ἰδίως βίαιες τροπές του, παρουσιάζει καὶ μιὰν ἄλλη ἰδιοτυπία : ὅτι μεγάλες περιοχὲς ποὺ ἐγνώρισαν σὲ πρόσφατα ἀκόμη χρόνια ἀκμαίους ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, ἔχουν τώρα ὑποστῇ βαθύτατες δημογραφικὲς ἀλλοιώσεις ποὺ ἐξαφάνισαν τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Μικρὰ Ἀσία, Πόντος, Βόρεια Θράκη, Ἀνατολικὴ Θράκη σὲ πολλά της σημεῖα, εἶναι τόποι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀποτραβήχθηκε ἢ ξερριζώθηκε ὁ ἑλληνισμός, ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνες ἦταν ἐκεῖ κυρίαρχος. Αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ξερριζωμένων, ἡ ἱστορία, ἡ ζωή, εἶναι κάτι ποὺ μποροῦμε ἀκόμη νὰ τὸ περισώσουμε σήμερα μέσα ἀπὸ τὴν προσφυγιά· καὶ τὸ ἔργο τοῦτο, πάλι, σὲ μεγάλο ποσοστό, αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ τοπικοὶ ὀργανισμοὶ τὸ ἔχουν ἀναλάβει.

Ἔτσι, παράλληλα, τὰ σωματεῖα τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἀκμαίου, καὶ ἐκείνου ποὺ ἀνήκει στὴν ἱστορία, μὲ μεθόδους κάποτε ὅμοιες, κάποτε διαφορετικές, ὁλοκληρώνουν τὸ ἔργο ποὺ περιμένουμε ἀπὸ αὐτά· μὰ ὅπου ἡ παράδοση κινδυνεύει νὰ σβύσῃ, ἡ ἀνάγκη τῆς ἐργασίας εἶναι πλιὸ πολὺ ἐπείγουσα.

Ἡ Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο κατάλληλη γιὰ νὰ συμβολίσῃ τὴν ὅλη προσπάθεια τῶν τοπικῶν συλλόγων, ὅτι ἔρχεται νὰ καλύψῃ μὲ τὴν ἔρευνά της ἕνα πεδίο ποὺ ἀνήκει καὶ στὴν μία καὶ στὴν ἄλλη κατηγορία : ἔχει νὰ κάνῃ καὶ μὲ πληθυσμοὺς ποὺ συνεχίζουν στοὺς τόπους ὅπου ἔζησαν οἱ πρόγονοί τους προαιώνια ἔθιμα καὶ παραδόσεις, καὶ μὲ ἄλλους ποὺ μόνο ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τὶς ἀναμνήσεις γνωρίζουν τὴν πάτριο γῆ. Σύμβολο τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁλάκερου, ποὺ εἶναι ζυμωμένος ἀπὸ μνήμη καὶ ἀπὸ πράξη, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἀξιόλογη δράση καὶ πρὸς τὴν μία καὶ πρὸς τὴν ἄλλη κατεύθυνση : τὰ δημοσιεύματά της, πού, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀποτελοῦν μιὰν ἀπὸ τὶς κύριες ἐκδηλώσεις της, στρέφονται μὲ ἴση στοργὴ πρὸς τὸν ριζωμένο ὅσο καὶ πρὸς τὸν ξερριζωμένο ἑλληνισμό, καὶ φωτίζουν ἕνα πρὸς ἕνα τὰ ζητήματα ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτοὺς καὶ στὴν ἱστορία τους.

Ὁ ἑορτασμὸς αὐτὸς συνέπεσε μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου τόμου τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», ποὺ εἶναι, τώρα πειά, τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἑταιρίας. Ὁ τόμος αὐτός, ἐπιβλητικός, μὲ τὶς πεντακόσιες ἑξῆντα σελίδες του, φανερώνει πόση δραστηριότητα ἔχει τὸ καλὸ σωματεῖο, καὶ πόσο ποικίλη εἶναι ἡ προσφορά του στὴν ἔρευνα τοῦ μεταγενέστερου ἑλληνισμοῦ : δίπλα στὴν ἄλλη ὕλη του, ἂς ἀρκέσῃ νὰ σημειώσω ὅτι παρέχει μὲ ἕνα μεγάλο του ἐπίμετρο «Μουσικὰ κείμενα δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης». Ἔγραφα τὶς προάλλες ὅτι γιὰ τὰ περιοδικὰ ἡ διάρκεια εἶναι μιὰ ἀρετή· ἀρετὴ εἶναι καὶ γιὰ τοὺς ἐπιστημονικοὺς συλλόγους. Καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῆς τὴν ἀποτελεσματικὴ παρουσία, χαίρεται ὁ καθένας νὰ διαπιστώνῃ σὲ ἕνα ἀκόμη σωματεῖο, στὴν Ἑταιρία Θρακικῶν Μελετῶν.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

18. ***Μιὰ γιγαντιαία πνευματικὴ μορφὴ τῆς Θράκης εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην ὁ δ/ωρ Δημ. Καλλίμαχος***. Ὁ Αἰδεσ. Δημ. Καλλίμαχος καταγόμενος ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου καὶ ζῶν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς Ν. Ὑόρκην, διετέλεσεν ἐργαζόμενος ὡς ἀρχισυντάκτης τοῦ Ἔθν. Κήρυκος ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ἡ μακρὰ καὶ εὐδόκιμος ἐργασία του ἐωρτάσθη τῷ 1955 ἐν Ν. Ὑόρκῃ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐξεδόθη πρὸς τοῦτο ἕνας τόμος πολυτελείας ἑορταστικὸς ποὺ περικλείει τὰ λεχθέντα κατὰ τὸν ἑορτασμὸν μὲ τὸ τίτλον «Ἑλληνικοὶ παλμοὶ τῶν ἀποδήμων τῆς Ἀμερικῆς» ἤτοι τὰ πενηντάχρονα τοῦ Δημ. Καλλιμάχου 1954. Τὸ δημοσίευμα αὐτὸ εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς ἐκ-

τιμήσεως καὶ ὑπολήψεως, ποὺ ἀπολαμβάνει εἰς τὴν μεγάλην Δημοκρατίαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ὡς ἄνθρωπος πνευματικῆς δραστηριότητος πενῆντα ἐτῶν.

Ἀλλ' ὁ Καλλίμαχος δὲν ὑπῆρξε μόνον διευθυντὴς τῆς συντάξεως τοῦ Ἔθν, Κήρυκος. Εἶναι καὶ ἕνας ἐπιστήμονας ἀξιόλογος. Ἔγραψε πολλά. Ἡμεῖς ἀναφέρομεν ὀλίγα, τὰ ἑξῆς: 1) Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Δυνατοὶ Νεοελληνικοὶ χαρακτῆρες. 2) Οἱ βάσεις τῆς προόδου. 3) Τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ σύγχρονον πνεῦμα. 4) Ἀθάνατη Ἑλλάς. 5) Ἡ Γιγαντομαχία τοῦ Κιλκίς. 6) Πῶς προοδεύουν οἱ Ἀμερικανοί. 7) Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἥρωος τῆς Ρούμελης κτλ. Οἱ γνῶμες τῶν ἄλλων περὶ αὐτοῦ εἶναι ὁμαδικὴ καὶ ὁμόφωνη ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του.

Ὁ Αἰδεσιμώτατος Δ. Καλλίμαχος, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ πνεῦμα τῆς Θράκης, ἔχει κατακτήσει ἐκεῖ στὴν Ἀμερικὴ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν σεμνότητά του καὶ τὴν ἀνιδιοτέλειάν του πρὸς πᾶσαν ἐθνωφελῆ ἐργασίαν. Καὶ ἡ σκέψις του εἶναι σεβαστὴ καὶ ἡ ἐπιστημοσύνη του ἀξιόλογη καὶ ἡ γνώμη του περιζήτητη. Ἄλλοτε κρύβοντας ὑπὸ τὸ ράσον τὴν ἡρωϊκὴν καὶ πατριωτικὴν ψυχήν, προσέφερε πολλὰς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας, σήμερον ἡ γνώμη του ἐκτιμᾶται καὶ εἶναι περιζήτητη διὰ πολλὰ προβλήματα ὄχι μόνον ἐθνικὰ ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ ἀνεπιφύλακτη ἔκφραση τῶν σκέψεών του, περὶ τοῦ συντελουμένου εἰς τὸν Ἔθν. Κήρυκα ἔργου τοῦ Ἀρχείου Θρ. γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ Θησαυροῦ, μᾶς συνεκίνησε καὶ ἡμεῖς ἀνταποδίδοντες μέρος τῶν ἐπαίνων καὶ τῆς ἐκθύμου ἀναγνωρίσεώς του ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θησ. ἐξαίρομεν σεμνῶς τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνεκτίμητον καὶ ἀνυπολόγιστον πνευματικὴν ἐργασίαν του, καὶ τὸν ἀνακηρύσσομεν διδάσκαλον τοῦ Γένους διὰ τὰ πνευματικά του ἔργα, ποὺ τόσην ἀπήχησιν ἔχουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποδήμου ἑλληνισμοῦ, ἰσάξιον αὐτὸν πρὸς τὸν Κ. Κουρτίδην ἱστορικὸν τῆς Θράκης, τὸ Μυρτ. Ἀποστολίδην, τὸν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς Φιλιππουπόλεως, τὸν Ἀχιλλέα Σαμοθράκην, τὸν λεξικογράφον τῆς Θράκης, τὸν Γ. Λαμπουσιάδην ἱστοριοδίφην, τῶν ὁποίων τοὺς πνευματικοὺς μόχθους ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ, ἀποθανατίσαντες καὶ τὸ ἔργον καὶ τὴν μνήμην των.

Ὁ Αἰδ. Δ. Καλλίμαχος, δὲν κατέγινεν εἰδικῶς ὡς οἱ ἀποθανόντες διὰ τὴν Θράκην, ἀλλὰ διεθνέστερος μᾶς ἀφίνει ἔργον λαμπρόν, ποὺ δίδει τὸ δικαίωμα τῆς εἰσόδου του εἰς τὸ Πάνθεον τῶν Θρακικῶν πνευματικῶν προσωπικοτήτων, ὡς ὁ Στέφ. Κουμανούδης, ὁ Χρ. Τσούντας, ὁ Ἀριστ. Κουρτίδης, ὁ Βλάσ. Σκορδέλης, ποὺ ἔδρασαν πνευματικῶς εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος καὶ ἠρίστευσαν ἐργαζόμενοι καὶ ἀποδίδοντες.

Τὸ Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ εὔχεται μακροζωίαν καὶ δύναμιν εἰς τὸν σεβαστὸν ἄνδρα, νὰ ἐργάζεται ἀποδοτικῶς ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη καὶ νὰ δοκι-

μάση μεγαλυτέρας τιμάς, διότι ὁ ἔπαινος εἶναι πάντοτε ἀναγνώρισις καὶ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Σωκράτην τὸ «ἥδιστον ἄκουσμα»

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

19. Ἰδοὺ τί γράφει εἰς τὸ ἐτήσιον τεῦχος τῆς Πανθρακικῆς Ν.Ὑόρκης τοῦ 1957 ὁ πρωθ. αἰδεσ. Δ. Καλλίμαχος διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχείου Θράκης καὶ τῆς Ἑταιρείας Θρακ. Μελετῶν.

«Ὁ συμπατριώτης μας καθηγ. Πολύδ. Παπαχριστοδούλου, ὁ ὁποῖος παθαίνεται διὰ τὴν μελέτη, τὴν ἔρευνα καὶ τὴν διάσωση τῶν λαογραφικῶν καὶ γενικὰ τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς Θράκης, ἵδρυσε τὸ περιώνυμο Ἀρχ. τοῦ Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ. Τὸ ἀρχεῖον διευθύνεται ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ μέχρι σήμερον ἐκυκλοφόρησε 23 τόμ. ὀγκώδεις. Εἶναι σπουδαιοτάτη ἡ περὶ Θράκης ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ἔκαμεν αἴσθηση τόσον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν ὅσον καὶ εἰς τὸν διεθνῆ ἐπιστημονικὸν κόσμον. Ὡς ἐκ τούτου τὸ Ἀρχεῖον ἐβραβεύθη τὸ 1934 ἀπὸ τὴν Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Ζάππα (1948) καὶ ἔγινε μέλος τῆς Commission Internationale des arts populaires et Traditions. Ἔτσι ἀνεπτύχθη μία εὐγενὴς ἅμιλλα πνευματική. Τέτοια ἅμιλλα εὐγενὴς εἶναι πάντοτε εὐεργετικὴ καὶ ἀποτελεῖ κίνητρον πρὸς κάθε πρόοδον. Τὰ δυὸ ἐπιστημονικὰ περιοδικά, τὰ Θρακικὰ καὶ τὸ Ἀρχεῖον Θράκης, ἐν εὐγενῆ ἁμίλλῃ, ἐπεδόθηθησαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ πλουσίου παρελθόντος τῆς Θράκης τὴν ὁποίαν καταγλαΐζει πολυκύμαντη ἱστορία τριῶν χιλ. ἐτῶν. Χάρις εἰς αὐτὰς τὰς αὐστηρῶς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, διεφωτίσθη περισσότερον ἡ ἀνέκαθεν ἑλληνικότης τῆς Θράκης. Ὡς ἦτο δὲ ἑπόμενον ἀνετράπησαν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ αἱ ἀνθελληνικαὶ παραπλανητικαὶ περὶ Θράκης θεωρίαι τῶν Σλαύων καὶ ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Γένους. Πρόκειται, ἑπομένως περὶ σημαντικῆς ἐθνικῆς ὑπηρεσίας ποὺ προσφέρουν ἀμφότερα τὰ ἀσχολούμενα περὶ Θράκης ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγράμματα.

»Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἀξιοσημείωτη συνέχεια. Πρό τινων ἐτῶν 1938 ἵδρυσαν οἱ περὶ τὸ Ἀρχεῖον Θράκης τὴν Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν. Ἡ Ἑταιρεία αὐτὴ τῆς ὁποίας ἡγεῖται ὁ ἀκαταπόνητος καθηγητὴς κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν ξεχωριστὴν ἔκδοσιν κομψῶν βιβλίων, σχετιζομένων μὲ τὰ ζητήματα τῆς Θράκης. Ἕως τώρα ἐκυκλοφόρησαν περὶ τὰ 73 παντοίας μορφῆς, ἔγχρωμα κομψὰ τομίδια αὐτοτελῆ. Τὰ τεύχη αὐτὰ περιλαμβάνουν καὶ ἔκθεσιν ἐπίσημον καὶ ὑπεύθυνον μὲ τὰ ἀνατριχιαστικὰ ἐγκλήματα τῆς μαύρης 6ης Σεπτεμβρίου 1955, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸ μεγάλο δρᾶμα τῆς 29ης Μαΐου 1453.

»Ἀλλὰ ἡ Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, ποὺ ἐβραβεύθη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν 1954, ἔχει ὀργανώσει εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιμορφωτικοῦ Ἰνστιτούτου διαφωτιστικὲς διαλέξεις μὲ ὁμιλητὰς ἐξέχοντας Θρᾶκας ἢ

καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν ἐπιστήμονας καὶ λογίους, ἐνδιαφερομένους διὰ τὰ πολλαπλᾶ ζητήματα τοῦ μακραίωνος Θρακ. Ἑλληνισμοῦ.

»Αὐτὴ εἶναι ἐν συντομίᾳ ἡ εἰκόνα τῆς καρποφόρου δράσεως τῆς Ἑτ. Θρακ. Μελετῶν ἀξίας πάσης τιμῆς καὶ ἐνισχύσεως, ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ὁμαίμονας ἀδελφοὺς τοῦ Νέου Κόσμου».

† πρωθ. Δ. ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

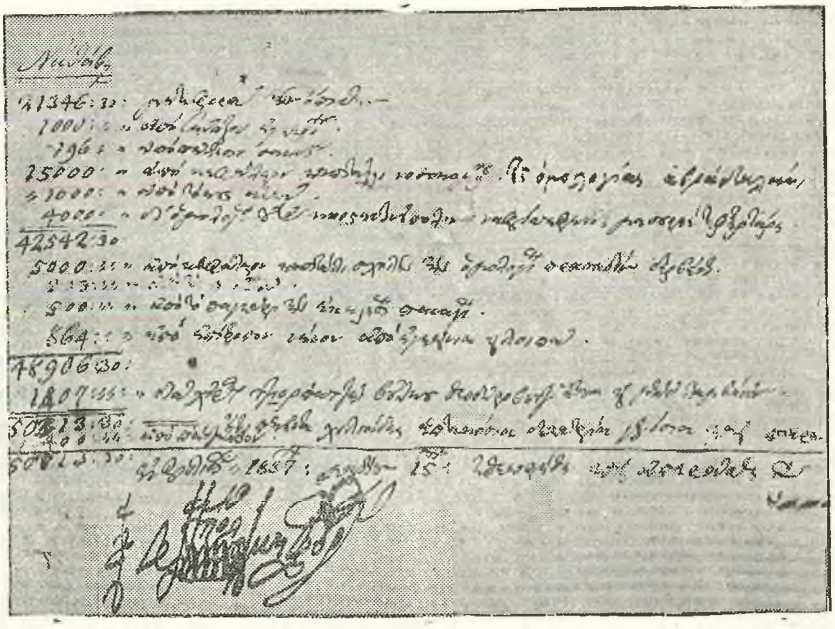

Σελὶς ἐκ τῶν κωδίκων Φιλιππουπόλεως τοὺς ὁποίους περιέγραψεν ὁ μακαρ. Μυρτ. Ἀποστολίδης καὶ οἵτινες ἐτυπώθησαν εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης καὶ ἤδη σώζονται εἰς τὴν βουλγαρικὴν πλέον μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Οἱ ἱστορικὲς ἔρευνες καὶ οἱ λαογραφικὲς ἐργασίες γιὰ τὴ Θράκη.

Ἡ Θράκη ὡς πρὸς τριάντα - σαράντα χρόνια δὲν εἶχεν ἱστορηθῆ. Οἱ παλαιότεροι ἱστοριογράφοι μας πρὸ ἑξήντα-ἑβδομήντα χρόνια διαισθάνθηκαν μιὰν ἔφεση πρὸς τὶς ἱστορικὲς ἔρευνες περὶ θεμάτων θρακικῶν καὶ ἀγάπη πρὸς τὰ λαογραφικὰ θέματα τοῦ θρακικοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἀνεφάνησαν, διαπρεπεῖς ἱστοριογράφοι σὰν τὸν Κ. Κουρτίδη, τὸ Σαμοθράκη Ἀχιλ., τὸν Ἀποστολίδη Μυρτίλο, τὸν Παπαϊωαννίδη, τὸν Διαμαντόπουλο Ἀδαμ. καὶ ἄλλους ποὺ ἔγραψαν ἱστοριοῦλες τοπικὲς καὶ λαογράφοι σὰν τὸν Μανασείδη, τὸν Κ. Κουρτίδη καὶ λοιπούς, ποὺ ἔγραψαν θέματα λαογραφικά, συνέλεξαν παραμύθια καὶ παροιμίες καὶ γλωσσάρια ἀξιόλογα, ποὺ τὰ ἔστελναν στὸν φιλολογικὸ Σύλλογο Κων)πόλεως κἀκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπου σώζονται τὰ χειρόγραφά τους καὶ ἀποδελτιώνοντο στὸ λεξικογραφικὸ ἀρχεῖο Ἀκαδημίας γιὰ τὸ λεξικογραφικό μας θησαυρό.

Αὐτὴ ὅλη ἡ προσπάθεια τῶν λογίων Θρακῶν λαογράφων (Βλ. Οἱ λαογράφοι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τῆς Θράκης, Πολ. Παπαχριστοδούλου) μᾶς προσέφερε ἀνεκτίμητα κείμενα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁμοίως καὶ τῶν ἱστοριογράφων τὸ ἔργον μᾶς πρόσφερε ἀνεκτίμητο ὑλικό, ποὺ σήμερα μᾶς χρησιμεύει ὡς πηγὴ καὶ βάση τῆς ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τῶν Θρακῶν ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς μέχρι σήμερα (Βλ. τέσσαρες Θρᾶκες ἱστοριογράφοι, Π. Παπαχριστοδούλου). Ὑπάρχει ἡ θεωρία τοῦ Μυρτίλου Ἀποστολίδου ἱστοριογράφου τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, ὅτι Θρακικὴ Ἱστορία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γραφῆ, ἀλλὰ μόνον ἱστορία τῶν πόλεών της, ποὺ ἑλληνοπρεπῶς διέλαμψαν μὲ τὸν ἕλλην. πολιτισμόν, σὰν τὴ Φιλιππούπολη, Ἀδριανούπολη κλπ., καὶ οἱ ἱστορίες αὐτὲς μᾶς εἶναι ἀρκετὲς νὰ διδάξουν τὸν ἑλληνικὸν θρακικὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ δώσουν εἰκόνα τῆς ἐξελληνίσεως καὶ ἐκχριστιανίσεως τῆς Θράκης ἀπὸ τὸν 7ον π.Χ. ὡς τὸν τρίτον μετὰ Χριστόν αἰῶνα, ὅτε ἡ Θράκη εἶναι ὁλοσχερῶς ἑλληνικὴ καὶ χριστιανική.

Τὸ ἔργον αὐτὸ ἀνέλαβε πρὸ ἐτῶν ἡ Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν. Ἡ Ἑταιρεία μὲ τὸ Ἀρχεῖον Θράκης (τόμοι 23 ἕως τώρα) καλλιεργεῖ τὴ μελέτη τῆς Ἱστορίας τῶν Θρακῶν καὶ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, πλουσίου καὶ ἀμυθήτου ἀξίας, ἀλλὰ καὶ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ καὶ γλωσσαρίων. Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν τὸ ***Ἀρχεῖον τῆς Ἑταιρείας***, συλλεγόμενα καὶ καταγραφόμενα, καὶ μελετῶνται καὶ σπουδάζονται ἀπὸ εἰδικούς. Οὕτω ἀποταθέντες πρὸς τὸν λαὸν δι' ἐγκυκλίου, ἐπετύχαμε τὴν ἀπόσπαση ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἁπλοῦ λαοῦ γραμμένες ἱστοριοῦλες τῶν πατρίδων των καὶ ἐσχηματίσαμε ***τὸ ἀρχεῖον τῶν συγχρόνων γεγονότων***, ποὺ τὸ προάγουμε καὶ ἀπ' αὐτὸ ἀν-

τλοῦμε σπουδαῖον ὑλικόν, ποὺ διαφωτίζει καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης καὶ τῶν Θρακῶν κατὰ τὰ ἔτη 1910— 1922, ὅτε καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἐξετοπίσθη ἐκ τῶν προγονικῶν ἑστιῶν του. Ἔτσι ἐσώσαμε τὸ λαογραφικὸν ἦθιμο τῶν Ἀναστεναρίων εἰς Λαγκαδᾶν καὶ Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν, τὸ κατεγράψαμε λεπτομερῶς καὶ τὸ κινηματογραφήσαμε καὶ τὸ ἐδώσαμε ὡς διεθνὲς πλέον θέμα στοὺς ξένους λαογράφους καὶ θρησκειολόγους, ὡς θέμα διεθνῶς ἀνεγνωρισμένον ὡς ἑλληνικόν, προελθὸν ἐκ Θράκης διὰ τῆς μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἐτέλουν ἐκεῖ αὐτὸ καὶ τὸ τελοῦν ἤδη ἐδῶ, ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένοι οἱ πτωχοὶ ἀγρότες τῆς Θράκης. Ἐξετυπώσαμε ἱστορίες τῶν πόλεων καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ ὀγκοῦται καταπληκτικά, ὥστε νὰ προσεγγίζῃ ἡ ὥρα ποὺ θὰ μπορῇ νὰ γραφῇ ἡ Θρακικὴ Ἱστορία κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μ. Ἀποστολίδη. Ἔχουμε καταγράψει τὰ κείμενα ἀπείρων περιηγητῶν τῆς Τουρκοκρατίας, ποὺ τὰ κείμενά τους μᾶς εἶναι τόσον χρήσιμα διὰ τὴν ζωὴν καὶ ὕπαρξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Ἡ Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν ὠργανωμένη, ὅπως ὀργανώνεται θὰ ἀποβῇ τὸ Ἰνστιτοῦτον τῆς Ἱστορίας καὶ λαογραφίας τῆς Θράκης. Ἂς τὸ ἐνωτισθοῦν καὶ οἱ Κυβερνῶντες καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ εἰς τὴν Βουλήν, ποὺ τόσην ἄγνοιαν καὶ ἀδιαφορίαν ἐπιδεικνύουν δ' αὐτήν. Τὰ 73 δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας τὸ διακηρύττουν στεντορίως, ὅτι ἡ Θράκη ἔχει τὸ πνευματικόν της ἐργαστήριον, ὅπου καλλιεργεῖται ἡ Θρακικὴ ἐπιστήμη καὶ ὀγκοῦται τὸ πνευματικόν της ἔργον μὲ τὶς ἱστορικὲς ἔρευνες καὶ τὶς λαογραφικὲς πλούσιες ἐργασίες της.

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Κ. Ἄμαντος παρουσιάζων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὰ τελευταῖα περιοδικὰ τῆς Θράκης εἶπε :

«Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω τὰ τελευταῖα περιοδικά, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκαν οἱ Θρᾷκες.

Οἱ Πόντιοι ἐξερριζώθησαν ἀπὸ τὰ πανάρχαια ἑδάφη των, ἀλλ' εὐτυχῶς ἐνίσχυσαν τὴν Βόρειον Ἑλλάδα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικήν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ πνευματικὴ ἐργασία τῶν Ποντίων. Εἰς διάστημα ἑνὸς ἔτους τοῦ τελευταίου ἐξεδόθησαν δύο τόμοι τοῦ *Ἀρχείου Πόντου*, ὁ δέκατος ἕνατος καὶ ὁ εἰκοστός. Μὲ λαμπρὰν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν περιέχουν πολυτίμους μελέτας περὶ τῆς ἱστορίας, τῆς τόσον ἀρχαϊζούσης διαλέκτου, περὶ τῆς λαογραφίας τοῦ Πόντου. Καμμία ἄλλη περιφέρεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν ἐμελετήθη τόσον πολὺ ὅσον ὁ Πόντος. Ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Πόντου μετεκινήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ εἴκοσι τόμοι τοῦ Ποντιακοῦ Ἀρχείου δεικνύουν, ὅτι καὶ εἰς τὴν νέαν των ἐγκατάστασιν θὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν ποὺ εἶχεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Πλὴν τοῦ Ἀρχείου Πόντου ἐκδίδουν οἱ Πόντιοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ λαϊκώτερον ἀλλ' ἐθνικῶς τόσον χρήσιμον

περιοδικόν, τὴν *Ποντιακὴν Ἑστίαν*, ἡ ὁποία καλλιεργεῖ καὶ πρακτικώτερον ἔθιμα καὶ ἤθη ποντιακά. Ἡ Ποντιακὴ Ἑστία εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἕβδομον ἔτος τῆς ζωῆς. Ὅπως οἱ Πόντιοι συνεχίζουν καὶ οἱ Θρᾷκες τὴν ἔκδοσιν Θρακικῶν περιοδικῶν. Τελευταῖον ἐξεδόθη ὁ εἰκοστὸς τόμος τοῦ *Ἀρχείου Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* μὲ ἐνδιαφερούσας ἱστορικὰς καὶ γλωσσικὰς μελέτας. Ἀξιόλογοι ἄνδρες, ὁ ἀείμνηστος Μυρτίλος Ἀποστολίδης, ὁ Μ. Σταμούλης, ὁ Πολύδ. Παπαχριστοδούλου ἀφιέρωσαν τὴν ζωήν των εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς Θρᾴκης. Εὐτυχῶς καὶ πολλοὶ νεώτεροι, Θρᾷκες καὶ ἄλλοι Ἕλληνες. ἀσχολοῦνται μὲ τὴν Θρᾴκην. Ὁ κ. Γρηγόριος Εὐθυμίου, ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ Διδυμότειχον, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Θρᾴκης καὶ ἐδημοσίευσεν πλὴν ἄλλων εἰς τὸν εἰκοστὸν τόμον τοῦ Ἀρχείου Θράκης λεπτομερῆ μελέτην περὶ τῆς παιδείας εἰς τὸ Διδυμότειχον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἐπίσης δὲ περιγραφὴν κωδίκων ἐξ Ἀδριανουπόλεως οἱ ὁποῖοι πλὴν ἄλλων περιέχουν καὶ εἰδήσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως Θρᾴκης κατὰ τὴν προσωρινὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ διοίκησις Θρᾴκης ὑπῆρξε ἓν τῷ συνόλῳ ἀξιόλογος, εἶχε πολλὰς ἐπιτυχίας καὶ ὀφείλομεν νὰ μὴ τὴν λησμονήσωμεν. Ὁ κ. Εὐθυμίου ὁ γνωρίζων καλῶς τοὺς κώδικας Ἀδριανουπόλεως θὰ προσφέρῃ ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, ἂν ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως Θρᾴκης.Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1955 ἤρχισεν ἐκ νέου ἡ ἔκδοσις καὶ τοῦ ἄλλου θρακικοῦ περιοδικοῦ, τῶν Θρακικῶν, τὰ ὁποῖα ἐβραβεύθησαν ἄλλοτε ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας. Εἶχαν ἐκδοθῇ εἴκοσι τόμοι, τώρα δὲ ἔχω ὑπ' ὄψει μου τὸν εἰκοστὸν τέταρτον, τὸν εἰκοστὸν τρίτον δὲν τὸν εἶδον ἀκόμη. Ὁ νέος τόμος τῶν Θρακικῶν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Ραιδεστοῦ τῆς Θρᾴκης, τῆς ὁποίας διακεκριμένη οἰκογένεια ἀνέλαβε τὴν δαπάνην. Ὁ τόμος περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς Ραιδεστοῦ, λεπτομερῶς ὅμως πρὸ πάντων ἀναφέρεται εἰς τοὺς συστηματικοὺς διωγμοὺς τῶν Τούρκων. Εὐτυχῶς φαίνεται ὅτι τὰ Θρακικὰ θὰ συνεχισθοῦν.

«Οἱ Πόντιοι καὶ οἱ Θρᾷκες εἶναι ἰδιαιτέρας τιμῆς ἄξιοι, διότι μελετοῦν μὲ τόσην προσοχὴν τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος των. Ἴσως τὸ παράδειγμά των συντελέσῃ, ὥστε καὶ οἱ λοιποὶ Μικρασιᾶται νὰ πράξουν περισσότερα παρ' ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἔπραξαν διὰ τὴν γνωριμίαν τῆς πατρίδος των.

Ὁ 21ος τόμος Ἀρχείου Θράκης καὶ τὰ Θρακικὰ Τραγούδια. Ὁ 21ος τόμος τοῦ *Ἀρχείου Θράκης* ποὺ ἐκυκλοφόρησε εἶναι ἕνα ἀπόκτημα ἀξιόλογον εἰς τὴν Θρακολογίαν. Τριάντα πέντε τυπογραφικὰ φύλλα, ποὺ ἀποτελοῦν τὸν τόμον περιέχουν ἐπιστημονικὲς μελέτες καὶ 83 τραγούδια, 83 θρακικὲς μελωδίες—πανάρχαια μουσικὰ κείμενα σὰν βυζαντινὲς μελωδίες,—ποὺ καταγράφηκαν σὲ εὐρωπαϊκὴ παρασημαντικὴ ἀπὸ τὸν Π. Καβακόπουλον μὲ τὴν συμπαράστασίν μας.

Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει μελέτες ἐνδιαφέρουσες ἐπιστημόνων πάσης φύσεως, περιέχει κείμενα, ὅπως τῶν κωδίκων τῆς ἐπαρχίας Μετρῶν καὶ Ἀθύρα, περιέχει βεράτια. Εἶναι μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀνθοδέσμη, ὅπου δύναται νὰ ἐντρυφήση ὁ ἐπιστήμονας καὶ ν' ἀπολαύση χορταστικά. Ἡ ἀνθηρότης τοῦ περιοδικοῦ εἰς τὸ περιεχόμενό του εἶναι θαυμαστή. Τίποτε τὸ μέτριο, τίποτε τὸ ἀσήμαντο, ὅλα ἀξιόλογα καὶ χρησιμώτατα καὶ ἐπιστημονικῶς ἐπεξεργασμένα. Τὰ 83 τραγούδια τοῦ ἐπιμέτρου μὲ τὸν τίτλο : *«Μουσικὰ Κείμενα τῶν Θρακικῶν τραγουδιῶν»* εἶναι μιὰ ἐργασία κοπιωδεστάτη, ἀλλὰ καὶ πολυτιμοτάτη. Ἔγινε σὲ μακρὸ χρονικὸ διάστημα μὲ τὸν πρωτότυπο τρόπο τῆς καταγραφῆς τοῦ μουσικοῦ κειμένου τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ κειμένου τῶν λαϊκῶν ὀργάνων. Εἶναι διπλῆ ἐργασία, διπλῆ προσπάθεια, διπλῆ ἐνέργεια.

Ὁ καταγραφέας κ. Π. Καβακόπουλος εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῆς ἐργασίας του, ἔγραψε πρόλογον μὲ τὶς σκέψεις του πάνω στὰ προβλήματα καὶ τὸν τρόπο τῆς συλλογῆς καὶ καταγραφῆς, ποὺ τοῦ ἐγεννήθησαν—καὶ τὶς ἐφήρμοσε—κατὰ τὸ διάστημα τῆς καταγραφῆς. Ἀξίζει νὰ τὶς μελετήση κανεὶς καὶ νὰ τὶς προσέξη. Ἡ ἐργασία αὐτὴ προλογίζεται μὲ εἰσήγηση τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκτυπώσεως κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου. Εἶναι τὸ ἱστορικὸ τῆς συλλογῆς τῶν Θρακικῶν μελωδιῶν. Στὴν ἐργασία αὐτὴ βλέπει κανεὶς 1) τοὺς κόπους καὶ τὴν πρασπάθεια προγενεστέρων συλλογέων καὶ καταγραφέων, ποὺ ἀγωνίσθηκαν ἐπιμελῶς μὲ μέσα πολὺ ἀσήμαντα, καὶ μὲ δεδομένα κατώτερα, καὶ τῶν ὁποίων ἡ προσπάθεια ἀποτελεῖ σήμερον πολύτιμον σταθμὸν εἰς τὴν συλλογὴν μουσικῶν κειμένων ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ· 2) βλέπει ἀριθμητικὸν κατάλογον τραγουδιῶν καὶ τὸν χῶρον δημοσιεύσεως ἀπὸ τὸ μουσικὸν λαογραφικὸν ἀρχεῖον,—σὲ πλάκες δηλ. τοῦ ραδιοφώνου—μὲ τὴν διεύθυνση τῆς κ. Μέλπως Μερλιέ. 3) Τὴν ἐργασία προλογίζει ὁ κ. Baud-Bovy καὶ ὁ κ. Βάρβογλης, διακεκριμένοι μουσικοὶ καὶ συνθέτες καὶ διευθυντὲς συναυλιῶν. Ἡ γνώμη τους βαρύνει πολὺ στὴν ἐκτίμηση τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας ἀπὸ τὴν Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν, τῆς ὁποίας τὸ ἔργο εἶναι μνημειῶδες γιὰ τὸν τόπο μας, ποὺ τόσον ὑστερεῖ σὲ τέτοιου εἴδους ἐργασίες μέσα σὲ ἐπιστημονικὰ πλαίσια.

Ἡ ἐκτύπωση συντελέσθηκε μὲ πολλὰ ἔξοδα καὶ πολλοὺς κόπους καὶ δυσκολίες. Τὰ τραγούδια καλλιγραφήθηκαν, σὲ πλήρεις σελίδες, πέρασαν στὰ χέρια τοῦ τσιγγογράφου, τσιγγογραφήθηκαν—καὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ μείνουν λάθη—καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ χέρια τοῦ τυπογράφου, ὅπου σελιδοποιήθηκαν καὶ τυπώθηκαν. Ἀλλὰ τί κόπος ! Ἀκολούθησαν τὰ κείμενα τῶν τραγουδιῶν, ποὺ τυπώθηκαν ἀριθμημένα κι' ἀντίστιχα πρὸς τὶς μελωδίες. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἐσχολιάσθηκαν ἀπὸ τὸν κ. Κ. Ρωμαῖο πάνω στὴ μορφή τους, ποὺ παρουσιάζουν. Νομίζω πὼς πρώτη φορὰ ἔγινε τέτοια ἐργασία μεθοδικὴ δηλ. πάνω στὰ ἀτελῆ κομμάτια τῶν τραγουδιῶν, στὴν καταγωγὴ καὶ προέλευσή τους, τὴν καταστροφὴ ποὺ δοκίμασαν καὶ τὴν τωρινὴ μορφή τους.

Ἡ κριτικὴ αὐτὴ τῶν κειμένων, τῶν κομματιῶν, τῶν συντριμμάτων, μοιάζει μὲ τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν, ποὺ σήμερα ἀτελῆ ἀλλὰ μεγαλειώδη, προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι κομμάτια μιᾶς δημιουργίας, ποὺ ἀποτελεῖ ἐκδήλωση ψυχικῶν καταστάσεων τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ στὰ χρόνια τῆς δουλείας, ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔπασχε καὶ τὸ πάθος του τὸ σύνθετε σὲ μοιρολόγι ἢ τραγοῦδι τῆς τάβλας ἢ σύνθεση ἀκριτικοῦ παινέματος ἢ ἀνδραγαθίας ἢ τραγούδι τῆς κούνιας. Ὡς τέτοια εἶναι θαυμαστὰ κειμήλια, ποὺ ὁ Θρακικὸς λαὸς δημιουργοῦσε κατὰ καιρούς.

Συνιστοῦμε τὴν ἐργασία αὐτὴ στοὺς εἰδικούς, τὴν συνιστοῦμε στοὺς ἐρασιτέχνες καὶ στοὺς μουσικοὺς γιὰ νὰ χαροῦν γιὰ ἕνα τέτοιο βιβλίο, ποὺ ἀπήτησε τόσους κόπους, τόσες φροντίδες, τόσα ἔξοδα, καὶ ποὺ πιστεύω πὼς δὲν πῆγαν χαμένα ὅλα καὶ μάταια. Τὴν συνιστοῦμε πολὺ στὸ Θρακικὸ λαὸ πρὸ παντός. Ὁ Μπὼντ-Μποβὺ ἔγραφε : «Πιστεύω πὼς ἡ ἐργασία αὐτὴ θὰ γίνῃ ὁ σύμβουλος παρόμοιων ἐργασιῶν καὶ δημιουργιῶν, σὰν πρότυπο δημιούργημα πρὸς μίμηση». Καὶ πολὺ σωστά.

Βυζαντινὴ Θράκη. Ἀρχεῖον Θράκης τόμος 22ος. Ἡ Βυζαντινὴ περίοδος τῆς Θρακικῆς ἱστορίας εἶναι ἀκόμη σκοτεινή. Ἔγραψαν ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης, ὁ Ἀδαμάντιος Διαμαντόπουλος, διὰ νὰ ἀναφέρω τοὺς διαπρεπεστέρους, καὶ ἄλλοι εἰδικῶς διὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Ἀλλὰ φαίνεται τόσο συγκεχυμένη καὶ ἀτελὴς ἡ ἔρευνα ἀκόμη, ὥστε καταπλήσσεται κανεὶς ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς μελέτης τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς ἐκδόσεως τῶν εἰκοσιενὸς τόμων τοῦ Ἀρχείου Θράκης, ἡ διεύθυνσις ἐθεώρησε καλὸν νὰ παρακαλέσῃ τοὺς εἰδικοὺς Βυζαντινολόγους ξένους καὶ ἡμετέρους, ἐκπέμποντας μίαν ἐγκύκλιον πρὸς τοῦτο, νὰ γράψουν, ἐὰν ἔχουν, θέματα Θρακικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὴν ἱστορίαν, τὰς τέχνας, τὴν ἀρχιτεκτονικήν, τὸ δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῶν Θρακῶν, τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰ δεινὰ τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, διὰ νὰ ἐκδοθῇ ἕνας τόμος ἑορταστικός, ὁ 22ος. Ὅλοι οἱ εἰδικοὶ ἐδίστασαν νὰ ἐργασθοῦν διὰ μίαν τοιαύτην προσπάθειαν καὶ ξένοι καὶ ἡμέτεροι, δικαιολογούμενοι ὅτι δὲν ἔχουν θέματα κατάλληλα, ὅτι εἶναι παραφορτωμένοι ἀπὸ συγγραφικὴν ἐργασίαν κλπ. Ἀλλὰ ἡ Δ)σις μόνη τότε ἀνέλαβε τὸν ἄθλον αὐτὸν καὶ παρουσίασε ἤδη ἕναν τόμον (22ον) μὲ 27 τυπογραφικὰ φύλλα. Ἐπρόταξε τὴν μελέτην τοῦ διαπρεποῦς Βυζαντινολόγου τοῦ Βατικανοῦ Ρώμης G. Hofmann, ἑλληνομαθοῦς, καὶ προσέθεσεν ἄλλα ἀξιόλογα δημοσιεύματα τοῦ Εὐλογίου Κουρίλλα, τοῦ Μ. Γεδεών, τοῦ Σκορδέλη Βλασίου, τοῦ Μ. Ἀποστολίδου, τοῦ Κ. Κωνσταντοπούλου νομισματολόγου, τοῦ Γριτσοπούλου Τάσου, τοῦ Γρ. Εὐθυμίου, τοῦ Tozi ἐρευνητοῦ περιηγητικῶν κειμένων καὶ ἄλλων, ποὺ ὅλοι μαζὶ ἔδωκαν ἕναν τόμον ἀξιόλογον ὄχι μόνον ποὺ τιμᾶ τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ περιοδικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναδεικνύει αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἐκδιδομένων περιοδικῶν ἐν Ἑλλάδι. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν ἑορταστικὸν τόμον, ποὺ θὰ

ὑπενθυμίζη ὅτι ἕνα περιοδικὸν χωρὶς μέσα, μὲ μόνην τὴν προσπάθειαν ἑνὸς ἀνδρός, ὄχι μόνον ἔζησεν 24 χρόνια, ἀλλ' ἀνεδείχθη καὶ ἀξιόλογον καὶ ἀξιοπρόσεκτον καὶ σήμερα μνημονεύεται παντοῦ καὶ ἐβραβεύθη ἀπὸ τρεῖς ὀργανισμοὺς καὶ περιέχει ὑλικὸν ἀξιολογώτατον, ὅπου πάντοτε θὰ ἐγκύπτουν οἱ Βυζαντινολόγοι, οἱ ἱστορικοί, οἱ λαογράφοι ὡς εἰς πηγὴν πλουσίαν διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀπορίας των καὶ τὴν ἔρευνάν των. Ὡς τοιοῦτον κυκλοφορεῖ σήμερον ἡ Βυζαντινὴ Θράκη. Ἤτοι ὁ 22ος τόμος τοῦ Ἀρχ Θράκης.

Τὸ περιοδικὸν Revue des études Byzandines 1957 γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν. «Ἕνας ἀπὸ τοὺς πολὺ θλιβεροὺς ὅρους τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης (24 Ἰουλίου 1923), ἡ ὁποία ἐτερμάτισε τὸν ἑλληνο-τουρκικὸν πόλεμον ὑπῆρξε ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνικοὶ πληθυσμοί, οἱ ὁποῖοι ἔζοῦσαν εἰς τὴν Τουρκίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ἐξαιρουμένων μόνον τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεσπάσθησαν οὕτως ἀπὸ τὰς ἑστίας των ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐπὶ αἰῶνας καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσίν των κατεβλήθη προσπάθεια, ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν, ὅπως διατηρηθοῦν εἰς ἐνιαίους φυσικοὺς συνοικισμούς, ἀλλὰ παρέστη ἐπίσης ἀνάγκη νὰ διασπαροῦν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεώς των. Εὐτυχῶς εἶχαν ἐπικεφαλῆς των ἀνθρώπους ἀποφασισμένους νὰ μὴν ἀφήσουν καὶ χαθῇ τίποτε ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα των. Δι' αὐτὸ ἱδρύθησαν ἀμέσως ἑταιρίαι (σπουδῶν), αἱ ὁποῖαι ἀνέλαβον τὴν πρωτοβουλίαν νὰ διατηρήσουν ὅ,τι ἦταν δυνατὸν νὰ διαιωνισθοῦν ἐκ τῶν συγκροτημάτων αὐτῶν. Οὕτως ἡ Μικρὰ Ἀσία, ὁ Πόντος καὶ ἡ Θράκη ἀπέκτησαν περιοδικὰ δημοσιεύματα προοριζόμενα νὰ διασώσουν τὴν κληρονομίαν ἑνὸς μακροῦ παρελθόντος, προτοῦ αἱ νέαι γενεαὶ καταστοῦν ξέναι πρὸς αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς μετατοπίσεώς των ἢ τῆς ζωῆς των ἐν μέσῳ ἀτόμων διαφορετικῶν ἠθῶν. Ἡ Θράκη ἰδιαιτέρως ἔσχε τὴν «Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν» μὲ τὰς ἐπιθεωρήσεις της «Θρακικὰ» (σημ. μεταφραστοῦ : ἐκ παραδρομῆς ὁ γράφων ἀποδίδει τὴν ἐπιθεώρησιν αὐτὴν εἰς τὴν «Ἑταιρίαν Θρακικῶν Μελετῶν», ἐνῶ ἀνήκει εἰς τὸ Κέντρον τῶν Θρακῶν) καὶ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. Ἤδη ἔχομεν καταγράψει ὡρισμένας ἐπιθεωρήσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἰς τὸ τεῦχος (XIII, 1955, p. 285—287) τῆς ἐπιθεωρήσεώς μας. Ἄλλαι ἐπιθεωρήσεις μᾶς ἔχουν ἀποσταλῆ καὶ πλουτίζουν τώρα τὴν συλλογήν μας, ὅπως ἡ μελέτη τοῦ Κ. Δ. Βογαζλῆ περὶ τῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ δεισιδαιμονιῶν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βορείου Θράκης, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου ἐπικρατοῦν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν. Μία ὁμὰς ἐμελέτησεν ἐκ νέου τὰς τελετὰς τῶν «Ἀναστεναρίων» (sic), τουτέστι τὸν χορὸν ἐπὶ τῶν καιομένων καρβούνων, διεξαγομένας πλησίον τῶν Σερρῶν πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ

Ἑλένης ἀπὸ ἄτομα ἐλθόντα ἐκ τῆς Θράκης καὶ περιγραφείσας ὅπως ἐσημειώθη ὑφ' ἡμῶν, (XIII, σελ. 286), ὑπὸ τῆς Ἄννης Gault Ἀντωνιάδου [1]). Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην πρόκειται πρὸ παντὸς περὶ ἰατρικῆς ἐρεύνης τοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον περιγράφεται διὰ μακροῦ καθὼς καὶ τῶν χορῶν, οἱ ὁποῖοι διαρκοῦν τρεῖς ἡμέρας. Κατόπιν σημειώνεται τὸ κείμενον τεσσάρων λαϊκῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα ψάλλονται κατὰ τὰς τελετάς. Ἡ δεσποινὶς Κ. Μαμώνη ἐρευνᾶ τρία χειρόγραφα προερχόμενα ἐκ τῆς μητροπόλεως τῶν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. Ἄλλοι συγγραφεῖς εἶχαν δώσει περὶ αὐτῶν πολυτίμους πληροφορίας, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσίς των ἦτο ἐλλιπής. Ἐπὶ πλέον εἶχαν ἀφήσει μερικὰς ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας, ὅπως αἱ συμφοραί, τὰς ὁποίας ἐδοκίμασεν ἡ περιοχὴ (τραχεῖς χειμῶνες, καταστρεπτικαὶ βροχαί, σεισμοί, βιαιοπραγίαι τῶν Τούρκων κ.τ.λ.) Ἡ γλῶσσα μὲ τὰ ἐπιτόπια χαρακτηριστικά της καὶ τὰ δάνειά της ἀπὸ τὴν τουρκικήν, πρόκειται νὰ ἐρευνηθῇ εἰς βάθος, Ὁ κ. Πολύδωρος Παπαχριστοφιλόπουλος (sic, πρόκειται βέβαια διὰ τὸν Πολύδωρον Παπαχριστοδούλου) προσπαθεῖ νὰ περισυλλέξῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας πληροφορίας περὶ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐξετυλίχθησαν εἰς τὴν Θράκην ἀπὸ τὸ 1910 ἕως τὸ 1922, δηλαδὴ τὰ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ κάτοικοί της ὑπέστησαν τὰς πλέον σκληρὰς δοκιμασίας. Ἀναδημοσιεύει τὴν ἔκκλησιν ἡ ὁποία ἀπευθύνθη εἰς πρόσφυγας διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν συνεργασίαν των εἰς τὰς ὡς ἄνω ἐρεύνας, δηλαδὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, τὰ ἔθιμα, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν λαογραφίαν, τὴν γλῶσσαν, τὴν κατάστασιν τῶν κοινοτήτων μὲ πληροφορίας περὶ τῆς ὀργανώσεώς των, τὰς ἐκκλησίας, τὰ σχολεῖα κ.τ.λ.) Εἰς τὸ τέλος τοῦ τεύχους του δίνει τὸν κατάλογον 53 προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀπήντησαν εἰς τὴν ἔκκλησίν του. Εὐχόμεθα ὅπως καὶ ἄλλοι προστεθοῦν εἰς τὰ ὡς ἄνω πρόσωπα διὰ τὰ συμπληρωθοῦν αἱ πληροφορίαι πάσης φύσεως, τὰς ὁποίας ζητεῖ, ἵνα ἡ συγκομιδὴ σημειώση σταθερὰν αὔξησιν».

R. JANIN

Τὸ Ἀμερικ. περιοδικὸν Τριάγκλ «The Triangle» τοῦ Ἰκν. τοῦ 1957 of Mu Phi Epsilon περιλαμβάνει μίαν μικρὰν μελέτην τῆς By Elizabeth Ayres Kidd μὲ τίτλο Music Excursions in Greece. Ἡ κ. Kidd μετὰ τοῦ συζύγου της περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τὴν Κρήτην καὶ τὰ νησιά, ὅπου ἐμελέτησε καὶ κατέγραψε μουσικὰ λαϊκὰ κείμενα, καὶ ἐγνώρισε τὰ λαϊκὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα περιέγραψε λεπτομερῶς καὶ συνειδητῶς. Κατονομάζει ὀργανοπαίκτας τῆς Κρήτης καὶ καταγράφει καὶ σημειώνει τὴν φυσιογνωμία τοῦ κ. Παπαχριστοδούλου Πολ. ὅστις τὴν ἐφιλοξένησε δύο φορὰς εἰς τὸ σπίτι του καὶ τοῦ ὁποίου ἀπετύπωσε τὴν φωνὴν καὶ τὸ ὕφος μὲ βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικὰ μελωδήματα, τῆς ἑορτῆς Χριστουγέννων.

1. Τέσσαρα ἄλλα δημοσιεύματα ἐδημοσιεύθησαν τοῦ κ. Π. Παπαχριστοδούλου μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν συνεργατῶν του ψυχιάτρων, μουσικῶν, θρησκειολόγων κλπ. εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 16, 41, 55 δημοσ. τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν.

Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ 1957.

Ἀριθ. 62. Ἡ μητρόπολις Ἀδρ)λεως, Τάσου Γριτσοπούλου
» 63. Αἱ δύο Μακεδονίαι Δ. Ζαγκλῆ
» 64. Τὸ Διδυμότειχον Γρηγ. Εὐθυμίου
» 65. Τρία ἀξιόλογα εὑρήματα Πολ. Παπαχριστοδούλου
» 66. Οἱ Πομάκοι Πολ. Παπαχριστοδούλου
» 67. Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ Φιλ)λεως Κ. Οἰκονόμου 1819

Τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὸ κοινὸν κατὰ χιλιάδας. Τὸ 62 : ***Ἡ Ἀδριανούπολις*** ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μέρος μελέτης τοῦ κ. Γριτσοπούλου. Μία μελέτη σύντομος μέν, ἀλλὰ ζουμερὴ περὶ τῆς β' πρωτευούσης τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη περὶ τῆς Μητροπόλεως αὐτῆς. Ὁ κ. Γριτσόπουλος κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ μᾶς δώσῃ ἀρτία τὴν ἐργασία του καὶ τὰς πηγάς του. Γνωρίζομεν τὸν ἐπιστήμονα ἐξ ἄλλων του ἐργασιῶν καὶ ἱκανοποιημένοι ἐπαινοῦμε τὴν ἐργασίαν του αὐτήν, ποὺ ἀποτελεῖ ὀγκόλιθον εἰς τὴν μελέτην τῆς μεγάλης αὐτῆς καὶ ἑλληνικωτάτης πόλεως, δοξασμένης μέχρι τῶν ἡμερῶν μας 1923, ὅτε ὁ ἑλληνισμός της (60 χιλ.) ἐγκαταλείπων τὰ πάντα, διέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Καραγὰτς διαπεράσας τὸν ἱστορικώτατον Ἕβρον καὶ σκορπισθεὶς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

63. ***Αἱ δύο Μακεδονίαι. Ἱστορικὰ Σημειώματα τοῦ Δ. Ζαγκλῆ.*** Εἶναι μία πρασπάθεια τοῦ συγγραφέως, νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ βουλγαρικὴ κακοπιστία, ποὺ μ' αὐτὴν συγχέουν τὰ ἱστορικὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὶς εἰσβολές των στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη. Ὁ συγγραφέας ἀρκετὰ πεπειραμένος ἐπικαλούμενος πηγὰς ἐγκύρους, ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Βούλγαροι διὰ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸν ὅρον Μακεδονία μετέφερον τὰς εἰσβολάς των ἐκ τῆς Θράκης, κωλύματος μὴ ὑπάρχοντος, καὶ πρὸς στήριξιν τῆς μεταφορᾶς ταύτης κατεσκεύασαν τὴν περίφημον πλαστὴν στήλην τοῦ Νάρες, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέγραψαν δῆθεν ὅρους, συνθήκης ὑπογραφείσης μεταξὺ τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ φρουράρχου Θεσ)νίκης Θεοδώρου Τρακανοῦ καὶ διὰ τῆς ὁποίας τὰ ὅρια μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διήρχοντο ἔξωθεν τῆς Θεσ)νίκης. Ἡ μελέτη εἶναι καὶ διδακτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ μὲ καλὲς πηγὲς καὶ γραμμένη μὲ καλὸν ὕφος ἀλλὰ καὶ ἐπαγωγὸν τρόπον. Ἀξίζει τὸν κόπον ἡ ἀνάγνωσίς της διὰ νὰ μάθῃ ὁ μελετητὴς πῶς ἐργάζονται οἱ Βούλγαροι ἐπιστημονικῶς καὶ πῶς ἀνευρυθριάστως ἐξάγουν τὰ κακόπιστα καὶ ἀνιστόρητα συμπεράσματά των.

64. ***Τὸ Διδυμότειχον Γρηγορ. Εὐθυμίου.*** Ὁ συγγραφεὺς ἔχοντας βάσιν τὸν Καντακουζηνὸν ἐπεχείρησε, στηριζόμενος στὰ κείμενά του, νὰ μᾶς δώσῃ μίαν περιγραφὴν τῶν γεγονότων τῆς βυζαντ. περιόδου αὐτῆς, ποὺ τὸ Διδυμότειχον ὑπῆρξε καὶ πρωτεύουσα τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν

τὸ Βυζάντιον κατέπιπτε, ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐμειώνονταν καὶ ἡ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας ὑπεχώρει καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐμφανίζονταν ὡς διαιτητικὴ δύναμις μεταξὺ τῶν ἐριζόντων τμημάτων της. Θλιβερὰν εἰκόνα τοῦ ἔθνους ἐμφανίζει ὁ κ. Εὐθυμίου, ἀλλὰ ζωηρὰν καὶ παραστατικὴν τῆς καταπτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐνισχυμένην μὲ τὰ ἴδια κείμενα τοῦ ἀποστάτου βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσε διαιτητὰς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων τοὺς Τούρκους ἐντὸς τῶν ἐδαφῶν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Δραματικὴ ἐποχὴ καὶ συγκλονιστική.

65. ***Τρία ἀξιόλογα εὑρήματα Πολ. Παπαχριστοδούλου.*** Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο, οἱ Κοῦροι τῆς Θράκης (Ἀν.) καὶ οἱ κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα ἀποτελοῦν κειμήλια σπουδαῖα τῆς ἑλληνικότητος τῆς Θράκης. Ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ κ. Π. Παπαχριστοδούλου ἐπὶ τὸ αὐτὸ μὲ πειστικώτατα κείμενα ὡς τεκμήρια κολοσσιαῖα τῆς ἑλληνικότητος τῆς χώρας αὐτῆς. Ὁ δακτύλιος μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ Κοῦροι μὲ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἐποχῆς (5ος αἰ.) πανομοιότυποι πρὸς τοὺς Κούρους τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Καὶ οἱ κώδικες τοῦ 17ου αἰῶνος τῶν Μετρῶν εἶναι διὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ συνεχοῦς ἑλληνισμοῦ καθ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνας, ἐπιχείρημα ἀκαταγώνιστον τῆς ἀνθήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ πανταχοῦ τῆς Θράκης καὶ μέχρι τοῦ Δουνάβεως.

66. ***Οἱ Πομάκοι, Πολ. Παπαχριστοδούλου.*** Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Παπαχριστοδούλου εἶναι χρησιμωτάτη διὰ τὸν διαφωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ προβλήματος τῆς μειονότητος αὐτῆς, ποὺ τὴν διεκδικοῦν οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζοντές τους Τούρκους καὶ ὄχι Μουσουλμάνους ὡς αὐτοὶ αὐτοκαλοῦνται. Ὁ κ. Π. προσπαθεῖ μὲ κείμενα ξένων ἐπιστημόνων ν' ἀποδείξη ὅτι ὄντως δὲν εἶναι Τοῦρκοι, ἀλλὰ Μωαμεθανοὶ κι' ἐπικαλεῖται κείμενα διασήμων ἐπιστημόνων ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν ἀποτελεῖ τεκμήριον ἐθνικότητος τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Διότι ἡ γλῶσσα εἶναι ἐξωτερικὸν φαινόμενον καὶ ὄχι ἐθνικότητος. Ἡ μελέτη ἐξεδόθη γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ εἶναι πειστική, πὼς ὁ λαὸς αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν παλαιότητα τῆς Ἱστορίας, ὅτι ἔχασε τὴν γλῶσσα του, ὅτι σώζει τὴ μορφή του καὶ τὰ Θρακικὰ χαρακτηριστικά του, ὅτι τὰ ἤθη κι' ἔθιμά του εἶναι παμπάλαια καὶ ὅτι παραμένει ἀνεξέλικτος καὶ ὅτι ἀναμιχθεὶς μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Τούρκους κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἔχασε τὴν ἰδικήν του ὑπόστασιν καὶ γλωσσικῶς καὶ θρησκευτικῶς. Ἡ λαογραφία μόνον ἐξετάζουσα αὐτοὺς ἠμπορεῖ νὰ μᾶς δώση καὶ νὰ καθορίση τὴν ἐθνολογικὴν προέλευσίν των. Ἀλλὰ ποῦ κατανόησις ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

67. ***Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ ἐπαρχίας Φιλ)λεως 1819 Βιέννη Κ. Οἰκονόμου ἱερέως.*** Εἶναι μία ἐπανέκδοσις τοῦ ταπεινοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ποὺ τυπώθηκε στὰ 1819 στὴ Βιέννη, ὅταν δεσπότης στὴ Φιλ)λη εἴ-

τανε ὁ περίφημος Παΐσιος καὶ γράφηκε ἀπὸ τὸ δάσκαλο τῆς Κοινότητος Κ. Οἰκονόμου ἱερέα. Τὸ δημοσίευμα εἶναι σημαντικὸ ἀλλὰ ἐλησμονήθηκε. Οἱ Βούλγαροι δὲν τὸ μεταχειρίζονται, γιατὶ δὲν τοὺς συμφέρει γράφοντας τὴν ἱστορία τους. Μόνο ὁ Μ. Ἀποστολίδης παραπέμπει σ' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιεῖ, τὶς πληροφορίες του. Ὁ κ. Παπαχριστοδούλου ἐνόμισε μὲ τὴν ἐπανέκδοση πὼς προσφέρει ὑπηρεσίαν. Καὶ ὄντως προσφέρει τὸ ταπεινὸ βιβλίο τὴν ὑπηρεσίαν του. Διότι μᾶς μεταφέρει ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα ὀπίσω, ὅταν ὁ ἑλληνισμὸς ἐπικρατοῦσε στὰ διαμάντια τοῦτα τῆς Θράκης, τὴ Φιλ)πολη καὶ τὴν Ἀδριανούπολη, ὅταν ἡ ἀλληλογραφία τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν γίνονταν μὲλληνικὰ σήματα καὶ μέσα καὶ δὲν ὑπῆρχε ταχυδρομεῖον Τουρκικὸν σὲ κανένα σημεῖον τῆς Τουρκίας. Τὸ βιβλίο αὐτὸ συνοδεύεται μ' ἕνα χάρτη θαυμάσια κατασκευασμένο τῆς ἐπαρχίας Φιλ)λεως καὶ μ' ἕνα πίνακα ἑλληνικῶν νομισμάτων, τῆς χώρας αὐτῆς, ποὺ ἔκτοτε ἀνασκαπτομένη βγάζει στὸ φῶς ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ εὑρήματα, ποὺ ἀποθησαυρίζονται εἰς τὰ μουσεῖα Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως. Ἡ ἀναδημοσίευση τέτοιων ἔργων εἶναι ἀνεκτίμητη προσφορὰ στὴν ἔρευνα τῆς Ἱστορίας [1]).

68. ***Ὁ ἀντιβουλγαρικὸς Θρακικὸς ἀγών***. Εἶναι μία περιγραφὴ τοῦ Κ. Κουκίδου, ποὺ ἐμελέτησε καλῶς τὸ ζήτημα καὶ συνέλεξε ἐξ αὐτοψίας καὶ αὐτηκοΐας τὰς ἱστορικάς του εἰδήσεις. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ κεφάλαιον εἰς τὸ θέμα τῶν ἀγώνων μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Βουλγάρων τῆς ἐπικρατήσεως εἰς Θράκην ἐθνικῶς. Ἡ ἁπλότητα καὶ λιτότητα τῆς ἀφηγήσεως καθιστοῦν τὸ ἔργον εὐανάγνωστον καὶ ἐντυπωσιακόν.

Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Ἡ κ. Ἐλπινίκη Σαραντῆ μᾶς ἀπέστειλε τὸ νέον της ἔργον μὲ τὸν τίτλον «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην». Εἶναι α) σημειώσεις ἡμερολογίου πῶς περάσαμε στὸν Βαλκανικὸ πόλεμο ἀπὸ 5ης Ὀκτ. 1912—6 Ἰουλ. 1913. β) Τὶ ἔτρωγαν στὴ Θράκη γ) ἀπὸ τὰ παραμύθια τῆς Θράκης δ) Δημοτ. τραγούδια τῆς Θράκης ε) Βαπτιστικὰ ὀνόματα ϛ) Παροιμίες ζ) Ζάππειον Παρθεναγωγεῖον Ἀδρ)λεως, η) Ἀπὸ τὴν Ρωσσικὴ κατοχὴ 1878 καὶ βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις. Τὸ ἔργον ὅλον καὶ μάλιστα τὸ α' μέρος εἶναι σημαντικόν, διότι περιέχει σημειώσεις ἀξιολόγους. Θὰ ἠμποροῦσε νὰ καταταχθῆ ὡς καλὸν ὑλικὸν εἰς τὸ Ἀρχεῖον συγχρόνων γεγονότων τῆς Ἑταιρ. Θρ. Μελετῶν.

Αὐτὸς ὁ ζῆλος τῆς κ. Ἐλπινίκης, νὰ σώζει ὅ,τι δήποτε ἀπὸ τὴν παρωχημένη ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εὐτυχίαν ἕως τὴν ἐσχάτην δυσιυχίαν εἶναι ἀξιέπαινος καὶ ζηλευτή. Τὰ λαογραφικά της κείμενα καλὰ καὶ πλούσια καὶ ἡ καταγραφὴ πιστὴ καὶ πλήρης. Ἐπαινοῦμεν ἐδῶ συντόμως τὸ πλούσιον ἔργον της κι' εὐχόμεθα καὶ τὸν τρίτον τόμον.

Π. Π.

---

1) Βλ. «Βῆμα» τῆς 23 Αὐγ. 58, Κ. Δημαρᾶ : Θρακικὲς μελέτες σ. 401—403.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Τιμὴ εἰς τὸν Βιζυηνόν.

Ἡ Κομοτινὴ πρώτη ἀπὸ τὶς Θρακικὲς πόλεις ἐτίμησε τὸ μεγάλο Θρᾶκα ποιητὴν καὶ διηγηματογράφον μὲ προτομὴν στηθεῖσαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Δημαρχείου της. Ἡ παρατιθεμένη φωτογραφία δίδει μίαν εἰκόνα τῆς τελετῆς. Ἡ τελετὴ εἶναι μικρὴ ἔκφρασις τῶν αἰσθημάτων τοῦ Θρακικοῦ

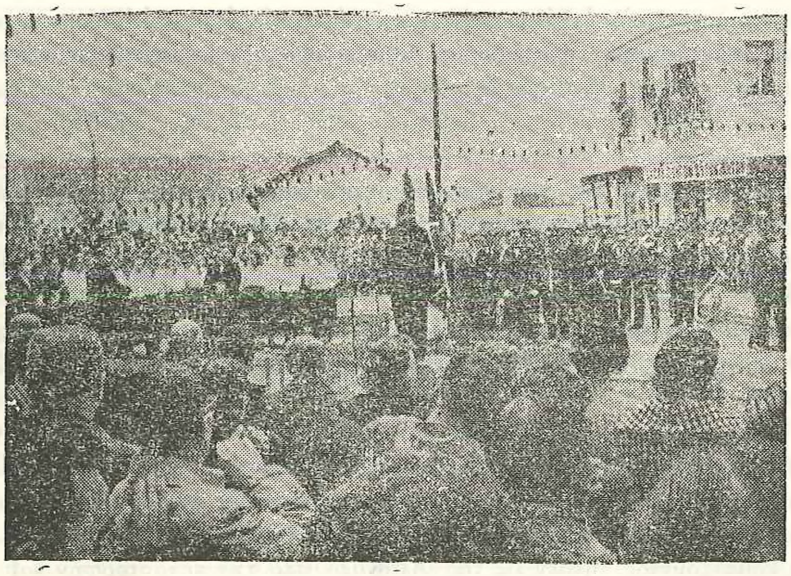

λαοῦ, ποὺ ἐκφράζονται καθ' ἕκαστον ἔτος καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διὰ σχετικοῦ τρισαγίου καὶ ὁμιλίας ὑπὸ τῆς Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν εἰς τὸ Α' Νεκροτ. Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸν προσεχῆ Ἀπρίλιον θὰ ἑορτασθοῦν τὰ ἑκατὸ χρόνια του ἐν Ἀθήναις, ὅτε θὰ κορυφωθῆ ἡ ἔκφρασις τῶν αἰσθημάτων τοῦ Θρακικοῦ Λαοῦ, ὅπου ὑπάρχει καὶ συντηρεῖται καὶ ὁ τάφος του καὶ ὑμνεῖται καὶ γεραίρεται τὸ πνευματικόν του ἔργον.

Π. Π.

Ἀπέθανεν εἰς Ν. Ὑόρκην ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ

Τὸ ἀπροσδόκητον ἄγγελμα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς Μιχαὴλ ἐπροκάλεσε βαθυτάτην θλῖψιν μεταξὺ ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀρθοδόξου κόσμου. Ὑπῆρξε μία φυσιογνωμία τῆς Ὀρ-

θοδόξου ἱεραρχίας φωτεινὴ ὁ ἐκλιπὼν Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἑλλήνων τῆς μεγάλης ὑπερποντίου Δημοκρατίας. Ὁ ἀείμνηστος Μιχαὴλ ἀπεδείχθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς κληρικῆς του σταδιοδρομίας μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν αὐτῆς ὁ ἐκλεκτὸς ποιμὴν ὁ ὁποῖος ἐστάθη ὑψηλὰ πιστὸς εἰς τὰ ὡραιότερα θρησκευτικὰ καὶ ἐθνικὰ ἰδεώδη καὶ ἔθεσε ὑπεράνω καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς του τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς ἀποστολῆς του. Εἶχεν ὅσον ὀλίγοι τὴν ἀπόλυτον κατανόησιν καὶ συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς του αὐτῆς καὶ δὲν ἐγκατέλειψε οὔτε πρὸς στιγμὴν τὸν ἐπίμοχθον καὶ ἀτέρμονα δρόμον πρὸς τὸν ὁποῖον ἐβάδιζε πάντοτε διὰ νὰ ἀναδειχθῇ ἄξιος τῆς μεγάλης ἐμπιστοσύνης μὲ τὴν ὁποίαν περιέβαλλε αὐτὸν τὸ ποίμνιόν του.

Θρησκευτικὸς καὶ ἐθνικὸς ἱεραπόστολος, πρωτοπόρος πάντοτε εἰς κάθε Ἑλληνοχριστιανικὴν ἐκδήλωσιν εἰς μίαν χώραν τῆς ὁποίας ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχε πάντοτε τὴν ἀνάγκην ἐνθουσιώδους καὶ ἐμπνευσμένου ἡγέτου καὶ καθοδηγητοῦ. Ἡ σταδιοδρομία του εἰς τρία μεγάλα κέντρα τὸ Λονδῖνον, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἀφῆκε πέρασμα μὲ ἄσβεστη τὴν ἀκτινοβολία του.

Καταγόμενος ἀπὸ τὴν Θρακικὴν Μαρωνείαν ὁ Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης εἶχε κλείσει ἀπὸ νεαρωτάτης ἀκόμη ἡλικίας τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδεώδη εἰς τὴν ψυχήν του. Μὲ συνείδησιν θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐξεκίνησε ἀπὸ τὴν ὑπόδουλον ἀκόμη γενέτειράν του διὰ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Χάλκη τὸν ἐνθυμεῖται ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς πλέον ἐκλεκτοὺς καὶ σεμνοπρεπεῖς μαθητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς της, Ἀπόφοιτος ἐκ τῆς Σχολῆς αὐτῆς ἐσυνέχισε τὰς θεολογικάς του σπουδὰς εἰς τὸ Κίεβον τῆς Ρωσίας διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλίδα τῶν Πόλεων, ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς καὶ βραδύτερον προϊστάμενος τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπὶ τῆς Προποντίδος, τὸ σημερινὸν Γεσίλκιοϊ. Συνδεόμενος διὰ φιλίας μὲ τὸν συμπατριώτην καὶ Ἀρχιεπίσκοπον κατόπιν Ἀθηνῶν Χρύσανθον καὶ μητροπολίτην τότε Τραπεζοῦντος, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ διωρίσθη πρωτοσύγγελος τοῦ ἀειμνήστου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκτιμήσει τὴν μόρφωσιν καὶ τὰ ἄλλα ἀξιόλογα προσόντα τοῦ ἀειμνήστου Μιχαήλ.

Βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν γενέτειράν του καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Μητροπολίτου Μαρωνείας διὰ νὰ κληθῇ μετὰ ταῦτα, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ τότε Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου Δυτικῆς καὶ Μέσης Εὐρώπης Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ Στρινοπούλου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ διδάσκαλός του εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, εἰς τὸ Λονδῖνον ὡς προϊστάμενος τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὁ Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης ὡς ἀρχιμανδρίτης ὑπῆρξεν ἕνας ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων συνεργατῶν τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων, ἀγαπηθεὶς ἰδιαιτέρως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀγγλίας διὰ τὴν σεμνότητα τοῦ

ἤθους του καὶ τὴν ἐκκλησιαστικήν του κατανόησιν καὶ ἀποστολήν. Εἰς τὸ Λονδῖνον εὑρισκόμενος, συνέγραψε καὶ τὸ βιβλίον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τοῦ Λονδίνου. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρύσανθος μετὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ὑπὸ τὰς γνωστὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἀντιμετώπους εἰς τὸν θρόνον αὐτὸν τὸν Χρύσανθον καὶ τὸν ἐκλεγέντα κανονικῶς Μητροπολίτην Κορινθίας Δαμασκηνόν, ἐκάλεσεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἀρχιμανδρίτην Μιχαὴλ Κωνσταντινίδην διὰ νὰ πληρώσῃ δι' αὐτοῦ τὸν χηρεύσαντα θρόνον τῆς μητροπόλεως Κορινθίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἤρνεῖτο νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ νομίμως ἐκλεγεὶς ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μητροπολίτης Δαμασκηνός. Ἡ σταδιοδρομία τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὴν Κορινθίαν ἐπὶ ἕνδεκα περίπου χρόνια ὑπῆρξε φωτεινὴ καὶ ἐξαιρετικὰ γόνιμος. Θρησκευτικὸς ἡγέτης μιᾶς μεγάλης ἐπαρχίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς, ὁ Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης ἐπέδειξεν ἑλληνοπρέπειαν καὶ θάρρος ἡρωϊκοῦ κληρικοῦ μὲ τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ράσου. Ἀντιμετώπισε μὲ σθεναρὰν στάσιν τοὺς κατακτητὰς καὶ ἔσωσε τὴν ζωὴν ἑκατοντάδων Κορινθίων. Τὰ κηρύγματά του εἰς ὁλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν του ὑπῆρξαν ἐνέσεις ἐθνικοῦ θάρρους καὶ ἀξιοπρεπείας. Ὁ Μιχαὴλ ἠγάπησε τὴν Κόρινθον καθὼς καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία Κορινθίας ἠγάπησε τὸν πνευματικόν της ἡγέτην ὡς πραγματικὸν πατέρα. Καὶ δὲν ἔπαυσεν ἡ στενὴ πάντοτε ψυχικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ καλοῦ ποιμένος καὶ τοῦ ποιμνίου του καὶ κατὰ τὴν ἐν Ἀμερικῇ πλέον ἐγκατάστασιν τοῦ Μιχαὴλ ὡς Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς.

*
* *

Τὴν νέαν αὐτὴν ὑψηλὴν θέσιν ἀνέλαβε τὸ 1948, διαδεχθεὶς τὸν ἐκλεγέντα ὡς Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν. Διὰ τὸν Μιχαὴλ ἤρχισεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν μία νέα περίοδος δράσεως. Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ συμβολή του καὶ διὰ τὰ γενικώτερα ἑλληνικὰ ζητήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ ἐπίμοχθον αὐτὸ ἔργον εἶχε κλονίσει ἀπό τινος τὴν ὑγείαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ καὶ εἶχε καταβάλει αὐτὸν σοβαρῶς, ὥστε ἀπὸ μηνὸς νὰ ἔχῃ λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀπομακρυνθῇ προσωρινῶς ἐκ τῶν βαρυτάτων καθηκόντων του κατερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀνάπαυσιν. Ἡ αἰφνιδία ἀσθένειά του κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς κοσμικοκληρικοῦ συνεδρίου διέκοψεν ἀποτόμως τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐκλιπόντος. Μεταφερθεὶς διὰ στρατιωτικοῦ ἀεροπλάνου εἰς Νέαν Ὑόρκην, εἰσήχθη εἰς τὸ Νοσοκομεῖον «Ντόκτορς Χόσπιταλ», ὅπου, προσβληθεὶς ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς κατόπιν ἐγχειρήσεως τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποστῇ, ἐξέπνευσε εἰς ἡλικίαν 69 ἐτῶν. Ἐκηδεύθη καὶ ἐτάφη εἰς Ν. Ὑόρκην μεγαλοπρεπῶς. Ἡ Ἑταιρ. Θρακικῶν Μελετῶν καὶ τὸ Ἀρχ. Θράκης ἐκφράζουν ἀληθινὸν πένθος, ποὺ ἀξίζει διὰ τὸν μεγάλον Θρᾶκα.

Βασίλειος Δεληγιάννης (1884—1958)

Ἕνας ἄνθρωπος, ἕνας ἄνθρωπος ἁπλός, μὲ πόση καρδιὰ ὅμως καὶ μὲ πόση πίστη σ' αὐτὰ ἀκριβῶς ποὺ χαρακτηρίζουμε ἀνώτερα ἰδανικὰ τῆς ζωῆς, ἔλειψε ἀπὸ ἀνάμεσά μας ὁ Βασίλειος Δεληγιάννης ὁ δάσκαλος καὶ μικρασιάτης νοσταλγὸς καὶ μελετητής. Ὅσοι τὸν γνωρίσαμε εἴτε προσωπικά, εἴτε καὶ μονάχα ἀπὸ τὸ ἔργο του βαθύτατα νιώθουμε τὸ κενὸ ποὺ ἀφήνει. Ἔχω στὰ χέρια μου ἕνα αὐτοβιογραφικό του σημείωμα· τὸ παραθέτω ἔτσι ὅπως τὸ ἔγραψε ὁ ἴδιος σὲ τρίτο μάλιστα πρόσωπο καὶ σὲ μιὰ γραφικὴ καθαρεύουσα:

«Ἐγεννήθη εἰς τὰ Κουβούκλια Προύσης κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1884. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐξέμαθεν εἰς τὰ σχολεῖα Κουβουκλίων, Ἀπολλωνιάδος καὶ τὴν Κεντρικὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Προύσης. Ἀποφοιτήσας ταύτης κατὰ τὸ ἔτος 1899 προωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, καθ' ὃ ὀρφανὸς πατρὸς ἀπὸ τοῦ 1897, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ραπτικῆς. Βαρέως φέρων τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀδελφῶν του, δὲν παρέλειψε μετ' ὀλίγων ἐτῶν ἐξάσκησιν εἰς αὐτήν, νὰ ἐπιδοθῇ ὁλοψύχως εἰς τὴν μελέτην διαφόρων φιλοσοφικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ἰδίᾳ ὅτε ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ, διδάσκαλος ὢν τῆς Θεολογίας διετέλει διευθύνων τὸ ἐν Λάρνακι τῆς Κύπρου Παγκύπριον Ἱεροδιδασκαλεῖον, ἔνθα μετέβη καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, παρακολουθῶν τὰ ἐν αὐτῷ μαθήματα ὡς ἀκροατής. Τὸ 1913—15 διορίζεται δημοδιδάσκαλος ἐν τῇ γενετείρᾳ του. Ἀπὸ τὰ μέσα Αὐγούστου 1915—1918 κατατάσσεται εἰς τὰ περίφημα ἀμελὲ ταμπουροῦ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ εὑρεθῇ εἰς τὰς περιφερείας Δενιζλῆ (Λαοδικείας), Ταβὰς καὶ Καλὲ Ταβὰς τῆς ἐπαρχίας Καρίας, κατόπιν δὲ εἰς τὴν παρὰ τὴν Κων)πολιν Χαλκηδόνα (Καδήκιοϊ) ὡς βοηθὸς τοῦ γραμματέως τοῦ τάγματος.

«Ἀπολυθεὶς τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1918 διορίζεται καὶ αὖθις δημοδιδάσκαλος εἰς τὸ χωρίον του, τὸ δὲ 1919—20 διευθύνει τὰ ἐκπαιδευτήρια Ἀπολλωνιάδος. Ἐκεῖ τὸν εὗρεν ἡ ἑλληνικὴ κατοχή. Τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη ἐργάζεται πάλιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος του καὶ ἐνῶ διὰ τὸ ἑπόμενον σχολικὸν ἔτος 1922—23 συνεφώνησε νὰ διδάξῃ εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἀπολλωνιάδα σχολεῖον τοῦ χωρίου Γούλιος, ἐπῆλθεν ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ ἡ προσφυγὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα ἐδίδαξεν ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον Σκλήθρον (Λαρίσσης), 3 ἔτη εἰς τὸν Προβατᾶ (Σερρῶν) καὶ 24 συναπτὰ ἔτη εἰς τὸ σχολεῖον Λυγαριᾶς τῆς ἐκπαιδευτικῆς περιφερείας Βισαλτίας, ὅπου καὶ ἐσυνταξιμοποιήθη.

Ἐγκατεστημένος ἤδη ἀπ' ἀρχῆς τῆς προσφυγῆς του εἰς τὸ παρὰ τὴν Νιγρίταν χωρίον Δημητρίτσιον διαμένει ἐκεῖ, ἀσχολούμενος εἰς μελέτας καὶ συγγραφὰς καὶ τὴν προσφιλῆ αὐτῷ μελισσοκομίαν.

Καὶ ἐκεῖ στὸ Δημητρήτσιον σταμάτησε «τὰς μελέτας καὶ συγγραφὰς καὶ τὴν προσφιλῆ αὐτῷ μελισσοκομίαν» καὶ ἔκλεισε ὁριστικὰ τὰ μάτια του στὶς 27 τοῦ περασμένου Ἰανουαρίου, ὁ ἀγαθότατος αὐτὸς ἄνθρωπος.

Ἐργασίες του ὅλες ἀξιόλογες, χαρακτηριζόμενες ἀπὸ εὐσυνείδητη ἐπιμέλεια καὶ ἀγάπη στὰ θέματα του ἱστορικὲς καὶ λαογραφικὲς κυρίως, ἀναφερόμενες στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του τὰ Κουβούκλια τῆς Προύσας ἀλλὰ καὶ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Θράκης ἔχουν δημοσιευθεῖ στὰ «Μικρασιατικὰ Χρονικά», στὰ «Θρακικὰ» στὸ «Ἀρχεῖον Θράκης», στὸν «Προσφυγικὸν Κόσμον», σὲ ἰδιαίτερα βιβλία καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπίσης καὶ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἔχει συγκεντρωθεῖ ἀνάλογο πολύτιμο ὑλικὸ προερχόμενον ἀπὸ τὸν ἴδιον.

Τὸ παράδειγμά του, ἀπὸ τὰ λιγοστὰ δυστυχῶς σήμερα, μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει καὶ εἰδικότερα ὅσους ἐπιδιδόμαστε σὲ παρόμοιες προσπάθειες, ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὸ ἦθος του καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν ἐπιδιώξεών του.

ΝΙΚΟΣ Ε. ΜΗΛΙΩΡΗΣ

Τὸ ***Ἀρχεῖον Θράκης*** ἐκφράζει τὴν ἄφατον λύπην του διὰ τὸν πολύτιμον συνεργάτην του, ποὺ ὑπῆρξε ἀξιόλογος λαογράφος καὶ τῆς Θρακικῆς λαογραφίας γράψας μελέτην ὡς : «τὸ ἀμπατζιλίκι στὴ Θράκη» τόμ. Β' τοῦ Ἀρχείου Θράκης καὶ διὰ τὴν διδασκαλικήν του προσφορὰν εἰς τὰ παιδιὰ πάντοτε τοῦ προσφυγικοῦ κόσμου, ποὺ τόσο ἀγαποῦσε καὶ ἐξεπολίτιζε μὲ τὴν σχολικὴ καὶ ἐξωσχολικὴ δρᾶσιν του.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

Ἀναστάσιος Χουρμουζιάδης

Καθηγητὴς τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ὁ παλαιότερος Ἕλλην λαογράφος

Στὸ τεῦχος τῶν Μεγαλοσχολιτῶν ποὺ βγῆκε πρὸ λίγα χρόνια, ἐγνώρισα ἀπὸ μιὰ φωτογραφία ἕνα μεγάλο λαογράφο τῆς Θράκης. Λαχταροῦσα νὰ συλλάβω τὴ μορφή του καὶ τὴν βρῆκα στὶς σελίδες τοῦ τεύχους. Ἕνας στρογγυλοπρόσωπος καλοκάγαθος Θρᾶξ ἀπὸ τὶς Δελιῶνες, ποὺ ἀναδείχθηκε ἀπὸ ἀγροτικὸ παιδί, ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πνεύματος καὶ ἐμπνευσμένος λαογράφος, ποὺ θεμέλιωσε μὲ τὸ σοφό, ἁπλό, ἀπέριττο βιβλιαράκι του, μὲ τὶς 28 σελίδες του, τὴ σπουδὴ καὶ τὴ μελέτη τοῦ λαογραφικοῦ ἐθίμου τῶν «*ἀναστεναρίων*». Τὸ θέμα ὡς τότε κανεὶς δὲν τὸ εἶχε καταπιασθῆ. Τὸ ἔθιμο ἐτελεῖτο στὶς βορειοανατολικὲς πεδιάδες καὶ λόχμες καὶ λαγκαδιές, καὶ ἡ φήμη του φτερούγιζε πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Κιὸρ-Καζὰ τῆς Τυφλῆς αὐτῆς ὑποδιοικήσεως Βιζύης, ἀλλὰ χεροπιαστὸ κανεὶς δὲν τὄχε περιγράψει. Εἶταν γραφτὸ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸ καταπιαστῆ κι' αὐτὸς νὰ μᾶς τὸ περιγράψη ζωηρὰ κ' ἐμφαντικὰ καὶ πιστὰ καὶ νὰ μᾶς δώση μιὰ σωστὴ ἰδέα τοῦ ἐθίμου, ποὺ αἰῶνες ἐτελεῖτο ἀνέπαφο, χριστιανικό, θρησκευτικὸ καὶ Διονυσιακὸ καὶ κατέληγε στὴν πυροβασία καὶ ἀκαΐα.

Ὁ Ἀναστ. Χουρμουζιάδης λοιπὸν περισυλλέγοντας πληροφορίες ἐξ ἀκοῆς καὶ ἐξ αὐτοψίας, ὅπως ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, κατέγραψε τὸ ἔθιμο,

τὸ περιέγραψε καὶ τὸ ἱστόρησε. Καὶ δὲ σταμάτησε ἐκεῖ, ἀλλὰ τολμώντας τὸ ἐμφάνισε στὴ Μ. Σχολὴ σὲ μιὰ τελετὴ ὡς λόγο πανηγυρικό, μπροστὰ σ' ὁμήγυρη ἄκρως συντηρητικὴ καὶ προσεχτικὴ δεσποτάδων, σοφῶν καὶ εὐθίκτων θεολόγων, ποὺ «περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο» τῆς θρησκείας καὶ τῆς φροντίδος τῆς συντηρήσεως τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων τοῦ ἔθνους.

Ὁ μακ. Ἀν. Χουρμουζιάδης γιὰ δυὸ λόγους ὡμίλησε καὶ τύπωσε τὸ βιβλίο του. 1) Γιὰ ν' ἀνατρέψη τὴ θεωρία τοῦ Φαλμεράγιερ μὲ τὴ λαογραφία—τὸ καλύτερο ὅπλο τῆς ἐθνικότητος ἑνὸς λαοῦ—καὶ 2) γιὰ νὰ μᾶς δώση τὴν εἰκόνα τοῦ ἐθίμου, ποὺ τοῦ ἐγέννησε κατάπληξη καὶ θαυμασμό. Τὴ θεωρία τοῦ Γερμανοῦ σλαβοφίλου κανεὶς δὲν τὴν ἐχτύπησε ἀποτελεσματικώτερα ἀπὸ αὐτόν, οὔτε οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ τῆς ἐποχῆς ὡς ὁ Γίβων, οὔτε ὁ Tump ὁ κρανιοσκόπος καὶ λαογράφος, ποὺ πίστευε στὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι ὁ Ἀν. Χουρμουζιάδης ἔγινε, ἴσως ἀσυνείδητα, μεγάλος εὐεργέτης τοῦ Ἔθνους, γιατὶ κατέδειξε τὴν ὕπαρξη στὴ Θράκη ἑνὸς ἐθίμου τόσης σπουδαιότητος ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνικῆς σχεδὸν ἀπίστευτο καὶ τόσης ἀρχαιολογικῆς καὶ θρησκειολογικῆς ἀξίας, ὅσον καὶ ὑλιστικῆς καὶ πνευματικῆς. Μὲ τὸ ἔθιμο τοῦτο κατέδειξε ὅτι στὴ Θράκη ὑπῆρχαν πάντοτε Ἕλληνες, ὅτι δὲν εἶναι μόνο ἡ ὕλη ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ κάποιος Αἰνστάϊν θὰ τὸ συλλάβη κάποτε καὶ θὰ τὸ καθηλώση κάτω ἀπὸ τὸ πείραμα, ποὺ δημιουργεῖ τὶς καταστάσεις τῆς ἀκαΐας. Γιατὶ ἡ πυροβασία καὶ ἡ ἀκαΐα εἶναι φαινόμενο μεγάλης ἀξίας, ποὺ δὲν γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα τὴν αἰτία του. Ὁ Κ. Ρωμαῖος ἀκαδημαϊκὸς εἶπε τὴ γνώμη του αὐτὴ καθαρά: (Βλ. 11ος τόμος Ἀρχ. Θρ. Θησ.)

Ἔτσι ὁ Ἀναστ. Χουρμουζιάδης λαμπρὸς καθηγητὴς καὶ λαμπρὸς πατριώτης γίνεται ἕνας μεγάλος λαογράφος (1874) καὶ πρόδρομος τοῦ Βιζυηνοῦ μὲ τοὺς «Καλογήρους του» κατόπιν, ποὺ ἐμφανίσθηκε ὡς ἕνας μεγάλος focloriste στὰ 1883 ἀλλ' αὐτὸς ἀπὸ φιλοσοφικὴ διάθεση. Τὸ βιβλιαράκι του μὲ τὶς 28 σελ. φέρει τὸν τίτλον: «Περὶ ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινων . . .» Τὸ βιβλιαράκι τὸ περίπυστο ἀνατυπώνεται στὸν 24 τ. τοῦ Ἀρχ. Θράκης.

Ἕνας μεγαλοσχολίτης ὁ μακ. Ν Σ. Σταυρίδης ἀρχίατρος τοῦ Β. Ναυτικοῦ, ποὺ ἀπέθανεν ἐδῶ στὰ 1935 (ἔχει γιὸ ἀντιπλοίαρχο τοῦ Ναυτικοῦ καὶ μαθητή μου τῆς Σχ. Ν. Δοκίμων) καὶ ἔγραφεν ἀρχαϊκὰ ἐπιγράμματα (Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. ΙΖ' σ. 384) ἔχει καὶ στὸ μακ. Χουρμουζιάδη ἕνα ἐπίγραμμα ὅταν τοῦ δώρισαν τὴν εἰκόνα του μιὰ φορά:

—Εὖ μάλ' Ἀναστασίῳ Χουρμουζιάδῃ προχέαντι
Ἰδμοσύνην θυμῷ ἡμετέρῳ τὸ πάρος.
Τήνδ' εἰκὼ κατὰ μοῖραν ἐθήκαμεν, οὔτι δ' ἐπέσται
Ἦμαρ, ὅτ' εὐποιίης λησόμεθα προτέρης.

Ὥστε ἡ Μ. τοῦ Γ. Σχολὴ μπορεῖ νὰ καυχᾶται γιὰ τὸν Θρᾶκα Ἀναστ. Χουρμουζιάδη καὶ καθηγητή της.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Χρ. Παπάζογλου (Σουφλιώτης)

Ἕνας ἀκούραστος ἐργάτης τῆς ἀγροτικῆς ἰδέας ὑπῆρξεν ὁ Χρ. Παπάζογλου. Τεχνικὸς ἐπιθεωρητὴς τῆς Ἀγρ. Τραπέζης, μᾶς ἐχαιρέτησεν αἰφνίδια. Ὑπῆρξεν ἕνας ἄνθρωπος πνευματικὰς καλλιεργημένος, γλωσσομαθὴς κι' ἀληθινὰ μελετημένος στὰ προβλήματα, ποὺ παρακολουθοῦσε ὡς ἐπιθεωρητής. Ὑπῆρξε νομάρχης, βουλευτής, δήμαρχος Σουφλίου. Ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς αὐτὰς θέσεις ὑπηρέτησε τὸ ἔθνος εἰς τὴν Θράκην. Τὸ σηροτροφικὸν ζήτημα τῆς χώρας αὐτὸς τὸ προχώρησε καὶ ἐχάραξε τὶς κατευθύνσεις του. Τὸν θεωροῦμεν πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ ὡς τέτοιον τὸν θρηνοῦμεν, διότι ἀπεστέρησε τὸ ἔθνος τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Π. Π.

Ἰωάννης Β. Παπαδόπουλος
Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσ)κης

Λύπην βαθεῖαν προκαλεῖ καὶ κενὸν μέγα ἀφῆκεν ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου Β. Παπαδοπούλου. Μονάζων εἰς τὸ ἐρημητήριόν του εἰς Νέαν Σμύρνην, μὲ μόνην συντροφιὰν τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν ἀγάπην τῶν φίλων καὶ μαθητῶν του, διήρχετο τὸ τελευταῖον διάστημα τοῦ βίου του. Μὲ ἀμείωτον τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸν κόσμον ποὺ ἠγάπησε, τὸ Βυζάντιον καὶ μὲ ἰσχυρὰν τὴν μνήμην καὶ φλογερὰν τὴν καρδίαν, συνέχιζε νὰ μεταδίδῃ εἰς φίλους καὶ μαθητὰς ὅ,τι ἡ ψυχή του πάντοτε ἐπόθησε, καὶ ἐθέρμανε.

Γόνος ὀνομαστῆς οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λίαν ἐνωρὶς ἐτιμήθη δι' ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, γενόμενος Μέγας Ἄρχων, ὑπομνηματογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ὑπηρέτησεν εἰς στιγμὰς δυσκόλους. Καθηγητὴς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης ἐφώτισε πλειάδα μαθητῶν. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διωρίσθη ἐκ τῶν πρώτων καθηγητῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἕδραν τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐλάμπρυνεν. Ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου διεκρίθη ἰδιαιτέρως ἦτο εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ντήλ. Διὰ σειρᾶς ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεών του, ἐπισφραγισθεισῶν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν δύο πρώτων βιβλίων τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ τοῦ Γ. Φραντζῆ ὑπὸ τῆς Biblioteca Teubneriana, ἀπέδειξε τὴν νόθευσιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ καὶ διεχώρισε δύο Χρονικά, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ Μικρὸν ἦτο πράγματι τοῦ Φραντζῆ. Ἡ ἀνακάλυψίς του αὕτη εἶχε διεθνῆ ἀντίκτυπο καὶ ἔθετεν ἐπὶ νέας βάσεως τὸ θέμα : Καὶ μόνον τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς φωτεινῆς προσωπικότητος, ποὺ ἔπαυσε πλέον νὰ ζῇ. Ἀλλὰ πληθὺς ἄλλη ἐργασιῶν τοῦ Ἰωάννου Παπαδοπούλου. ὅπως ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν Γρηγορίου Χιονίδου, ἡ περὶ Βλαχερνῶν ἐργασία του, διάφορα ἄλλα ἐπιστημονικὰ καὶ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος δημοσιεύματα καὶ ἀνακοινώσεις, ἄρθρα εἰς ἐφημερίδας, συνιστοῦν τὸν ζηλωτὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ

τὸν ἐκλεκτὸν νοῦν. Αἱ δὲ διακρίσεις, ποὺ τοῦ ἀπενεμήθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων Ἱδρυμάτων, εἶναι διακρίσεις ὄχι μόνον πρὸς τὸν ἀκάματον ἐρευνητήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ συνεργάται του ἀφιέρωσαν εἰς τὸν διάσημον Βυζαντιολόγον καὶ στοργικὸν χορηγόν, τὸν Β' τόμον τῶν Ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ παρὰ τὰς ἐκ τῆς μετριοφροσύνης τοῦ μεταστάντος ἀντιρρήσεις.

Τοιούτου κύρους ἐπιστημονικοῦ καὶ τοιούτου ἤθους ἄνδρα ἐπαύσαμεν πλέον νὰ ἔχωμεν μεταξύ μας. Ἀλλ' ὁ γλυκὺς ἐρημίτης τῆς Νέας Σμύρνης, ὁ ξερριξωμένος πρόσφυξ τοῦ ὁποίου τὸ ἄψυχον σῶμα ἀναπαύεται τώρα πλέον εἰς τὴν Ἀττικὴν γῆν, θὰ ἔχῃ «ὁμιλίαν καλὴν» τὸν διαρκῆ σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν μαθητῶν καὶ φίλων του.

(«Βῆμα» 30—5—57) ***Γ. Π. Νικολόπουλος***

Ἰωάννης Α. Τόζης

Ἀπέθανεν εἰς Ν. Ὑόρκην ὁ Ἰ. Τόζης στὶς 30 Αὐγούστου 1958.

Ὁ Τόζης ἠσχολήθη ἐπισταμένως μὲ τὴν καταγωγὴν τοῦ Κασομούλη, μοῦ ἔδειξε δὲ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἀποσπάσματα ἔργου τοῦ ἥρωος Κασομούλη, ποὺ ὁ ἴδιος ἔλεγε ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὴν Σιάτιστα. Ἐφ' ὅσον ἕνα πρόσωπον, ἔλεγεν ὁ Τόζης, ὁμολογεῖ μόνον τὴν καταγωγήν του, δὲν ἔχουμε ἀνάγκην ἄλλων μαρτύρων. Ὅταν ἀνεχώρησα ἐκ Νέας Ὑόρκης τὴν 20 Αὐγούστου, κατῆλθε μέχρι τοῦ ἀεροδρομίου καὶ μοῦ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ἐπιθυμία του ἦτο νὰ ἔλθῃ, λὲς καὶ αἰσθανόταν τὸ τέλος του, νὰ πεθάνῃ στὴν πατρίδα, τὴν ὡραιότερη πατρίδα τοῦ κόσμου, ὅπως μοῦ ἔλεγεν. Ἦταν ἀκμαιότατος. Ἐργαζόταν καὶ ἤθελε τρεῖς μῆνες ἀκόμη νὰ πάρῃ τὴν σύνταξιν γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ θάνατος του ἀφίνει ἕνα μεγάλο καινὸν καὶ ἡμιτελὲς τὸ ὑπὸ ἔκδοσιν βιβλίον του τοῦ τελευταίου πολέμου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ὁποῖον προέβαινεν εἰς πλείστας ὅσας ἀποκαλύψεις διὰ τὸν κομμουνισμόν, τοὺς Σλαύους καὶ ἐξῆρε τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Τόζης ὑβρίσθη ἀπὸ πολλοὺς λόγῳ τοῦ ἐπιθετικοῦ χαρακτῆρος του, σᾶς γράφω αὐτὰ τὰ λίγα διὰ τὴν στήλην σας, ἡ ὁποία πολλὲς φορὲς ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ μακαρίτου Τόζη. Πρέπει νὰ ληφθῇ μέριμνα διὰ τὴν προσεκτικὴν περισυλλογὴν τῶν πολυπληθῶν χειρογράφων του ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἐξαχθοῦν πολύτιμα συμπεράσματα, διότι ὅλα εἶναι ἀποτελέσματα βαθείας μελέτης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ προέλθῃ μία ἔστω μικρὰ δικαίωσις διὰ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἔδωσε τὴν ψυχή του διὰ τὴν ἐξύψωση τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης εὐγνωμονεῖ τὸν μακαρ. Ἰ. Τόζην, ὅστις ὡς συνεργάτης προσέφερε πολλὰ σὲ Θρακικὰ θέματα.

Δ. Χ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

Ἀββᾶ—Ἀμοὺν 97
Ἀγαθόπολις 386
ἀγγελικὸν τὸ μοναχικὸν σχῆμα 96
Ἁγίας Ἀναστασίας 264
ἁγίασμα τῶν ἁγ. Σαράντα 175, 176, 177
ἁγίασμα καὶ ἁγιάσματα εἶναι πηγαὶ 92
ἁγίασμα ἁγίου Μηνᾶ 85
ἁγιάσματα εἰς Θρακικὰ προάστεια 159, 160, 161, 162, 163, 164
ἁγιάσματα - φωτιστήρια 132
Ἁγιασμάτιον Θράκης 65, 184
Ἅγιος Ἱερώνυμος 96
ἀγνιστικὴν δύναμιν πλὴν τῆς καθαρτικῆς 121
Ἀδρέφινος 269
Ἀδριανούπολις 414
Ἄθως Θρακικὸς 67
Ἀϊβατζίκι 59
Αἱ δύο Μακεδονίαι Δ. Ζαγκλῆ 414
Αἱ περὶ τὴν πόλιν κῶμαι καὶ χῶραι καὶ χωρία 48
Ἀκράθως Νυμφαῖον 67
ἀλαμάνες 267
ἄλαδε μύσται 122
Albert K. Varner 24
Ἀλέξανδρείας Διόσκορος 142
ἀληθινὸν γάλα ἦν 129
ἀλλοθρήσκους Βουλγάρους 11
ἄλυκὲς 260, 261
Ἄμαντος Κ. 408, 409
Ἀμερικανικὸν περιοδικὸν Τριάγκλ 413
Ἀμφιάραος ἥρως 123
ἀναρτωμένων ἐκθέτων βρεφῶν 283
ἀνασκαφὴς ναὸς ἁγ. Δημητρίου Θεσ)νίκης 76
ἀναστενάρια 127
Ἀναστενάρηδες ἢ ἀναστενάρια 383, 384 385 386
ἀνέγνωσα κατάστιχα 280
ἀνεμόμυλος 258
ἄνθρωπος, μέλη σώματος, φυτολογία 327, 342, 359, 360, 361
ἀνήφθη τὸ λουτρὸν 119
ἀνταρτικὴ δρᾶσις 198
ἀντιβουλγαρικὸς Θρακικὸς ἀγὼν 193, 416
Ἀντώνιος Πατρίκιος 118
ἀξιολύπητος καὶ ἡ σφραγὶς 282
ἀπαλλαγὴ βεβαίου θανάτου Ἀνδρονίκου Γ' 114
Ἀπάντησις εἰς ἔγγραφον 391, 392
Ἀπαραίτητοι συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ εἰς Δ. Θράκην 377, 378, 379
Ἀπόδειξις παρὰ πόδας 282
ἀπομίμησιν φιάλης 143
ἀπόρριψις ἢ ἀπόνιψις 139
ἀποτύπωμα κλώνου 69
Ἀπόστολος Ἀνδρέας 76
ἀποστολὴ ὅπλων 195
Ἀποστολίδης Κ. Μ. χαρακτηρίζει 14, 7
Ἀποστολίδης Κ. Μ. 7
ἀπόστολος Παῦλος 68
ἀπόσπασμα ἐκθέσεως περὶ Κοινοτήτων Ἀν. Ρωμ. 31, 32
Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην 416
ἀπωλεσθέντα ἔργα τέχνης ναῶν Κων)λεως 1955 63, 64
ἀπροσμέτρητον ἔλλειψιν ἁγιασμάτων ἐν Κων)λει 85
Ἄραβες καὶ Σύροι χρονογράφοι 85
Ἄργος 385
Ἄργος—πυροβασία 387
Ἀρειανὸς Οὐάλης 85
ἀριθμητικὰ 329, 337
ἄριστον χρῆμα 144
ἀρχαῖαι παραδόσεις 385
ἀρχαῖαι συνήθειαι μετεμορφώθησαν εἰς χριστιανικὰς 98
ἀρχαίαν Ὀδησσὸν Σκυθίας 386
ἀρχεῖα ἑλλην. μεσαιων. αὐτοκρατορίας 320
Ἀρχεῖον Θράκης 21 τόμ, 409, 410, 411
Ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορὸδ Ἀντώνιος 80
Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ 417
Ἀσκληπιεῖον 124
Ἀσκληπιὸς ἐθεοποιήθη 124

Walter Fitzgeral 8, 14, 15
βάπτισμα μετανοίας 99
Βασίλ. Δεληγιάννης 1834—1958 420, 421
βασιλεὺς Ρωμανὸς 118
βασιλικὴ ἁγίου Μηνᾶ 98
βασιλικὴ Νικοπόλεως 77
Βάτσκοβον 56, 57
Βεγγκέρα 269
Weigand G. ἀλβανολόγος 11
Beloch K. J. ἡ γλῶσσα δὲν ἀρκεῖ 11
Βερολίνου συνθήκη 11
Βέτρενα Γενὶ Κιογὶ 52
βίος Κλήμεντος ἀρχιεπ. Βουλγάρων 105
Βοδηνὰ 55
Βόρειος αὐτόνομη Θράκη 11
Βούλγαροι, 268, 269
Βουλγαρικὴ μετάδοσις δι' ἀρχαίας ἑλλην. πόλεις 377
Βουλγαροτουρκικὴ βουλιμία 3
βραχεῖα περιγραφὴ ἁγιάσματος 116
βρετά, νιώσματα κοττίματα, ἀπεικαστά, παραμαντέματα 321

Βύζας ἀνήγειρε Ποσειδῶνος τέμενος 100
βυζαντινὰ 338
Βυζαντινὰ μνημεῖα Κ)λεως 371, 372, 373
Βυζαντινὲς ἀρχαιότητες 375, 376
Βυζαντινὴ Θράκη τόμ. 22 411, 412

Γενάδιος Ἡλιουπόλεως 78, 79
γεραρὰ Λαύρα 104
Gerlach 18—3—1577, 117
Γίρετσεκ ἱστορικὸς Βουλγάρων 17, 18, 19, 20, 21
Γγαγκαοῦζαι ἐν Ἀδριανουπόλει 301
Γκάϊτλερ Τσέλος 7
Γκρέμισμα κάστρου Σηλυβριᾶς 242, 244
Γλαρούπολις 257
γλωσσικὸς ἐκβουλγαρισμὸς 16
γράμματα Ἑλληνικὰ ἐφθαρμένα 46
γράμματα σχολειὸ 337, 338
Grellot Paris 1680, 117
Γρηγέντιος ἀρχιεπ. Τεφρῶν ἢ Τάφρων 101
Γυνή τις ἔνδοξος 119
γύρισμα ἀπ' τὴ Σόκα 274

δάσος Κλαυδιανῶν 69
Δασκαλάκης Ἀπ. 9
Δαυλὶς—ἑορτὴ πυρσῶν 387
δείγματα λαϊκῆς στιχουργίας 209, 210, 211
Δεινοκράτης πρὸς Μ. Ἀλέξανδρον 144
Deishmann F. D. 89
Δεκαπολίτης Γρηγ. 102
Δένδρον Παναγίας 72, 75
δεξαμεναὶ δύο τύπων 87
Δερβέντι, Γενὶ Μαχαλὲς 58
Δερμένδερε 54
Δεσπάτα—Πλανίνα 4
Δέσποινα Πηγὴ 73, 74
δεύτερον λουτρὸν 122
διάγραμμα Ν. Πολίτη 322
Δημαρὰς Κ. 403
Δημοσιεύματα Ἑταιρείας Θρακ. Μελετῶν 414
διαιροῦσι τὴν Θράκην 41
διαιρεῖται δὲ νῦν ἅτασα 42
διασάφησις τοπογραφικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἁγίου Μηνᾶ 89, 90, 91
διατήρησιν πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν 283
διάφορα 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352
Διδυμότειχον Γρηγ. Εὐθυμίου 414, 415
Διδυμοτείχου Φιλόρετος 291
διειδέστατατα τῆς Κασταλίας ὕδατα 130
διπλοῦς σκοπὸς τῶν ἁγιασμάτων 130
διψῶντες πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ 66
διωγμὸς Σιμιτλῆ 241, 242
διωγμὸς χωρίου Σοφίδες 236, 237, 238, 239, 240, 241
διωγμὸς Σκοποῦ παραλλαγὴ 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232
διωγμὸς καὶ θρῆνος τοῦ Σκοποῦ 212, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222 223
Δόγμα Νικαίας 97
δορκάδος ὄρος (Καρατσᾶ Δὰγ) 50
δρᾶσις Σ.. Γονατᾶ 193, 194, 195
δρᾶσις Γ. Κονδύλη 196
δρᾶσις Ἀμπαιζῆ 202, 203, 204
δρόμος Πελασγῶν 386
δύο διασταυρουμένας παρυδόσεις 15
Δύο μεγάλαι δίκαι 199, 200, 201
δυῶν δέουσαι τεσσαράκοντα 83
Dumont Albert 4
δώδεκα ἁγιάσματα 109
δῶρα τῆς φύσεως 108
δωρεὰν διανομὴ κηρίων 280

ἐγκάτοικοι πέντε γένη 47
ἐγκοίμησις 125
ἐγκύκλιος Φιλαρέτου 310
Ἐγχειρίδιον περὶ ἐπαρχίας Φιλ)λειος 37
ἔθιμον 275
Εἶν ἐλ Σὰμς 75
εἰδήσεις ἔμαθον δύο 280
εἰς ὕτνον ἐτράπησαν 129
ἔκθεσις Αἴνου κ. κ. Ἀνθίμου 313, 314, 315, 316, 317, 318
Ἐκκλησία—λατρεία 330, 337, 341, 342
ἔκκλησις Πομάκων 24
ἐκπρόσωποι Πομάκων 23
ἐκ τῶν ἐπωνυμιῶν πατρωνυμίαι 131
ἑλληνικώτατη φυσιογνωμία 5
ἑλληνίζοντες ἐν Ἀντιοχείᾳ 279
Ἑλληνικὰ Κομιτᾶτα 197, 198
Ἑλληνικὸν γυμνάσιον Ἀδ)λεως 363, 364, 365, 366, 367 368
ἑλλην. μυθολογία ἐθεοποίησε τὰ ὕδατα 65
Ἐμμανουὴλ Νικόπολις 81, 82, 83
ἕνας ἁγιογράφος Κων)λεως 369, 370, 371
ἐνδύματα καλλωπισμὸς 327
ἕνεκα θερμοῦ κλίματος 142
Ἐν Ἡλιουπόλει 75
ἔνοπλος ὀργάνωσις ἀγῶνος 196, 197
ἐξέτασις ἁγιασμάτων 77
ἐξοπλισμὸς καὶ μεταφορὰ ὅπλων 199
ἐξυπνήσασα ἡ γυνὴ 120
Ἑορτολόγιον Κωνσταντινοπολίτου πρωσκυνητοῦ 77
ἑορτολόγιον 72
ἐπάγγελμα ἀραϊτζήδων 319
ἔπαρχία πᾶσα Φιλ)λεως 48
ἐπεισόδια εἰσβολῆς ρώσων εἰς Θράκην 187, 192
ἔπιπλα-σπίτι 335, 336
Ἐπιτηδεύματα βιου 328, 330, 331, 354, 355, 356, 357, 358
ἔστι δὲ τῇ πόλει καὶ γυμνάσιόν τι 48
Ἐσαρχαδὼν 385
ἐσωτερικαὶ διενέξεις 204 205

Ἑταιρεία Θρακ. Μελετῶν 384, 405, 406
ἕτεροι τέσσαρες λόφοι 44
Εὐθυμίου Γρηγ. 291
Εὐχσῖτων Ἰωάννης 131
εὐχαὶ κολυμβίου τῶν Βλαχερνῶν 152

Ζάμολξις 155
Ζεγκίνης Ἰ. Ἐρ. 388
Joakim Schultze 301
ζωηρὰ παράδοσις 73
Ζῶα-πουλιὰ 331, 332, 333, 334
Ζωοδόχος Πηγὴ ἢ Βαλουκλῆ καὶ Βλαχέρναι 103, 104
ζωοφόρος ἐγένετο 114

Ἡ γὰρ Πηγὴ Μαρία 75
ἡγιασμένον ὕδωρ 122
Ἡ Θράκη ἔλοβε τὸ ὄνομα 41
ἤκμασεν ὁ μοναχικὸς βίος 96
ἦν ᾠκοδομημένη 44
ἡ πόλις ἁγ. Μηνᾶ ὑδρεύετο 87
Ἡρακλείας Νικηφόρος 136
ἥρως Ρήσου 67

Θαύματα μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ 178, 179, 180, 181
Θεῖος Χρυσόστομος 158
Θεοδόσιος Μιχ. Μαυρομάτης 61, 257
Θεόφιλος, Σέργιος, Ὑγιεινὸς τρεῖς μοναχοὶ 129
θεσμοὺς καὶ διατάξεις 279
Θρακικὰ αἰνίγματα 321
Θρακικῶν ἁγιασμάτων ἐρευνητὴν 154
Θρακικὲς ἠθογραφίες 391
Θρακικὲς μελέτες 401, 402, 403
Θρακικὸ λαογραφικὸ δεκάλεπτο 388, 389, 390, 391
Θρακικὴ Ὀδησσὸς 386
Θρῆνοι Χριστοῦ 253, 254

ἰαματικαὶ ἰδιότητες ὑγροῦ στοιχείου 98
ἰδιόγραφον Π. Δ. Νικολοπούλου 26, 27, 28
ἱερεῖς Ἀσκληπιάδας 125
ἱερὸς Χρυσόστομος 279
ἱερὸς νιπτὴρ ἔνδειξις ταπεινοφροσύνης 99
ἱεροποίησις φρεάτων 80
Ἱππικοὶ ἀγῶνες Παλαιᾶς Ἀγχιάλου 61, 62, 63
ἱστορία καὶ ἐθνογραφία Πομάκων 11
ἱστορικὲς ἔρευνες 407, 408
Ἱστοριογράφος Φιλ)λεως Κ. Οἰκονόμου σ. 33, 34, 35, 36
ἱστορικὸ ἀλλαξοπιστίας 14, 15
Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ ἐπαρχίας Φιλ)λεως 1819, 415, 416
ἱστορικὸ ἔγγραφο Πομάκων 5, 6, 7

Καββαδία Παν. ἀναγεγραμμένα 124, 125, 126
καθάρσιον, ἰαματικόν, ἁγιαστικὸν 65
καθαρτικὴ ὕδατος χρῆσις πρῶτον στοιχεῖον πολιτισμοῦ 99
Καλέμης Δημήτριος 77
Καλλίμαχος Δημ. 403, 404, 405, 406
Καλογέροβον Γκέλβερτ 52
Καλόφερος 49
Κανλῆ κλίσε (Μουχλίου) 282
Καπετὰν Μπαλάσης 271, 272
Καρὰ Ρεΐζι 58
Κάρλοβον 50
Karl Klinghardt 137
καρποὶ φυτὰ 325, 326, 328, 329
κατάλογος ἁγιασμάτων 164, 165, 175
κατάλογος καταλοίπων 385, 286, 287, 288, 289, 290
κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἔρημον 96
καταπληκτικὴ τοῦ ὕδατος χρησιμότης 65
κατσίβελοι 267
Kaufmann C. καὶ C. F. Falls 85
Κεδρηνὸς 82
κείμενα λαϊκὰ 246, 247, 248
κείμενον Παύλου Ἐλευθεριάδου 250, 251, 252
κείμενο Εὐθαλίας Χριστοδουλίδου 248, 249, 250
κείμενον ἐπιγραφῆς 62, 63
κεῖται δὴ πόλις Φιλίππου 43
Κεραμέα Ἀθ. Παπαδ. 77, 78, 79
κερασφόρον ἄγαλμα 385
Κεσσάνης Τραγούδι Χριστοῦ 254, 255, 256
Κλεισούρα ἢ Πρασαδὶν Δερβέντι 50, 51
Κλήμης ὁ Ἀλέξανδρος 72
κολύμπι 270, 271
κολυμβήθρα Σιλωὰμ 98
Κομνηνὸς Ἰωάννης 146
Κοντόγονος Κων)τῖνος 280
Κοπριστίτσα ἢ Ἀβράδαλάνι, 51
Κόπται 98
κόσμος μοναχῶν ἡ ἀκοσμία 140
Κρίτσιμα 53
Κ. Κουκκίδης 193
Κούκλαινα 54, 55
Κουκουλὲς Φ. 134, 135
Κουρτίδης Κ. 8
Κουρτίδης Ἀριστ. 185
Κουσγουντζούκ 280
Κυριαζὴς Κων)τῖνος Χ. 362
κυριαρχικὸν σενέτιον 281
Κυρία Θεοτόκος 118
Κῶδιξ ΙΓ' Ἰ. Μητροπόλεως 291

λαϊκὲς τέχνες 390
λάτραι φυσικῶν καλλονῶν 130
Λαυσαϊκὸν—πρὸς Λαῦσον ἱστορία 96
λαυρεωτικὴ φιάλη 145
λεγόμενος ἄμωμος 280
λειμωνιάδες καὶ δὴ Κρηνῖδες 67

Λέων Μακέλλης ἢ Μακελλάριος 110
Λίτσα Ἰσὰρ 51
λούσιμον 153
λουτροῦ ἔπαινον 136
λόφος Φιλ)λεως κρηνὶς 67
Λύκειος Ἀπόλλων 387

Μανουὴλ Γεδεὼν 279
μαντεῖον Διονύσου 67
Μαρῖνος Ξηρέας 375
Μάρκοβον 300
μὰ τὸν ἅγιον Μηνᾶν 88
μαφόριον Παναγίας 103
Μέγας Ἀθανάσιος 97
μέγα μέρος τοῦ Λευιτικοῦ 132
μεγάλη βασιλικὴ 85, 86
μεγαλοπρεπὴς βασιλικὴ 87
Μερικὰ ἔγγραφα Θράκης 26
μέσην θέσην ἔχει 42
Μεσοκήπιον 81
Μετὰ τὸ ἀρχικὸν θαῦμα 115, 116
μέχρι Νέστου, μέχρι Στρυμόνος 67
Μηλιόπουλος Ἰ. 109
Μηλιώρης Νῖκος 421
Μικρῶν ἐλευσινίων 121
μιλίνα 277, 278
μισθὸν γιάτραινας 283
μισθὸν μὴ εὑρεθέντα ἄλλοῦ 283
μῖσος Βουλγάρων καὶ Ποιμάκων 22
Μολδάβα 57, 58
μολὺβι—βουλοκέρι 320
Μοναστήρια δύο 53
Μόσχος Ἰω. 283
Μοσχόπουλος Νικηφ. 9
Μπακαλάκης Γ. 373, 374
Μπάνια 51, 52
Μπατάκι 52, 53
Μπατκούνιον 53
Μπέλσ-Στίτσα 54
Μπέλοβον 52
Μπουγιοὺκ-ντερὲ 280
μῦθος Ἰοῦς 386

ναὸν τοῦ Ρᾶ 385
ναὸς ἐνδημίας τοῦ Χριστοῦ 72
Ναὸς Πηγῆς Θεοτόκου 72
ναυτιλία 327, 338
Νέαι ἀνασκαφαὶ Δυτ. Θράκης 373, 374, 375
νεράϊδες 276, 277
νεραϊδόσογον 69
Νίπτειν τοὺς πόδας 99
νῖψον ἀνομήματα 147
νίψονται τὰς χεῖρας 133
νίψεται Ἀαρὼν 133
ντοῦμπες 275, 276
Νύμφια ἑορταὶ 61
Νύμφια Σεβήρια 62

Ξέρες 270

Ξεσήκωμα Περάμου 245
Ξηρὰ σφραγὶς 320

ὁ βοτανικὸς ληναῖος 70
ὁδοιπορικὸν τῆς Παύλας 82
ὁδοιπορικὰ ἢ προσκυνητάρια ἁγίας Γῆς 82
Ὅδριν 298
ὁ ς' κανὼν διαλαμβάνει 134
Ὀθωμανῶν γυμνάσια 48
οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν νύμφας καὶ νηρηΐδας 66
Οἱ λουτροὶ τῆς πόλεως 137
Οἱ μεταβυζαντινοὶ κώδικες Θρ. κοινοτήτων 379, 380, 381
οἱ πατριάρχαι ἠγάπων τὰ λουτρὰ 134
Οἱ Πυθαγόρειοι 156
Οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ σέβωνται 108
ὁ Μηνᾶς ἐγεννήθη 93
ὄνειρα (μαγγανεία) 125
ὀργάνωσις ἀγῶνος 193
ὀργιοζούσας μαινάδας 67
ὀρειάδες καὶ ὀρεστιάδες 67
ὄρια τῆς Θράκης 67
Ὁ τῆς Πενθέκτης οξ' 141
οὐδὲν ἀτρεκὲς εἰπεῖν ἔχω 280
Οὐζουνιζόβα 58—59
Οὐλπία Ἀγχίαλος 62
Ὁ ὑψιπέτης Θηβαῖος ἀοιδὸς 128
ὁ φιλομόναχος Κάλλιστος 97

Παγγαῖον 67
Πάγκαλος πηγὴ Παραδείσου 129
πάγκαλον ὕδωρ 86
παγκάριον τοῦ ναοῦ 281
Παζαρτσίκιον 53
Παλιόλουτρος 268
Παλλάδιος ἐν λαυσαϊκῷ 141, 142
Παλλάδιος περὶ τῶν ἐν Νιτρίᾳ 99
Παλαιολόγος Ἰ. 106
Παναγία τοῦ Καλὲ 56
Πανηγύρι μοναστηριοῦ 265, 260
Πανηγιούριστα 51
Παπαδόπουλος Ἰω. καθ. Παν. Θ)κης 103
Παπαδόπουλος Στέφ. 371
Παπα-Εὐγενίου 105
Παπασλὶ 58
Παπαχριστοδούλου Πολ. σ. 3, 405, 406
παραδόξου θαύματος ἐπὶ λέοντος 111
παράδοσιν τῶν λουτήρων βυζαντινὴν 143
παραμύθια 340, 341
Pacho M. F. 95
παρεκτροπὴ ἀνταρτῶν 207, 208
Πατριάρχης Θεόφιλος φιλομόναχος 95
Πατριάρχης Τιμόθεος ὁ Αἰχουρος 94
Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος 85
Παυλικιάνων χωρία 51
Παύλισκον 57
Παχεῖα σκιὰ περσέας 75
πεῖνα 223, 224, 225, 226

πενιχρὰ ἡ ἐσοδεία 280
Παχωμιανὰ κοινόβια 141
πείρας, ξόανον θεᾶς 387
Πέραν τῶν κοινοβίων 87
Περοστίτσα 54
περιγραφὴ ἐπαρχίας Φιλ)λεως 41
περικαλλὴ προάστεια Βυζαντίου 156
περιλάλητος μονὴ τοῦ Στουδίτου 79
Περιστερὰ ἢ Πέστερα 53
περιρραντήρια 122
περιώνυμα ἁγιάσματα 102
πηγαί, ποταμοί, λίμναι, θάλασσαι 65
πηγαὶ Τατάρου 84
πηγαὶ ἰαματικαὶ 83, 84
Πηγαῖα παλάτια 114
πηγὴ τις ἔστι νόσων ἀλεξιτήριος 81
Πηγὴ ἡ Θεοτόκος 73
Πηγὴ τὸ ἁγίασμα τῆς Παναγίας 75
πίναξ στατιστικῆς 22
Ποιητὴς Ἀκαθίστου Ὕμνου 75
ποίησον λουτῆρα 133
ποιμενάρχης τῆς Λαύρας 143
Πόλις κολωνία (Φίλιπποι) 68
πόλις τοῦ ἁγίου Μηνᾶ 85
Πολίτης Ν. 322
πολλὰ τῶν ὑπογείων λουτρῶν 75
πολλῶν τὸ λουτρὸν ἀγαθῶν δωρημάτων
Πομᾶκοι 415 137
πομάγκαμ-πομὸστ 7
Πομᾶκοι δὲν εἶναι Τοῦρκοι 381, 382
Πομᾶκοι σ 3
Πομᾶκοι, Ἀγριᾶνες 3
Πορφύριος 122
Πορφύριος 155
Ποταμὸς παρορρέων 47
ποτίζουσι δ' αὐτὴν 42
Πρακτικὸν ἀποφάσεως 281
Πράξεις 68
Πριστίτσα ἢ Πραστοβίτσα 54
Προάστεια Κω)λεως 71
Προκόπιος γράφει 107
Πρὸς Φιλίππους ἐπιστολὴ 68
Προσθῆκαι διορθώσεις 182, 183, 184
πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν νεκρῶν ἔξοδος 279
πρὸς ὑπανδρείαν πτωχῆς Κόρης 282
πρώτη Μαΐου εἰς τὸ Κιὰτ-Χανὲ 131
πρῶτον ἁγίασμα 81
πρωτοπρόεδρος κατεπάνω Μακεδονίας 320
πρωτοσπαθάριος στρατηγὸς Πελοποννήσου ἢ Ἀθηνῶν 320
πρῶτος ἀποστολικὸς σταθμὸς 68
Πύλη τῆς Πηγῆς 113
Πύλην Μυριάνδρου Ἐδιρνέκαπι 281
πυροβασία Ἀναστενάρηδων 386

Ράλλη Κ. Ποινικὸν δίκαιον ὀρθ. Ἀνατ. Ἐκκλ. 136
Revue des études Byzandines 1957 412, 413
ρήτωρ Ἰμέριος 121
Ριγβέδα καὶ Ἀβέστα 65
ρίζα ἔνθεος καὶ βασιλικὴ 75
Ροδόοινος Ν. 7
Ρόζενταλ Μ. 291
ροῦχα—στολίδια 336
Ρωμανὸς Α' Λεκαπηνὸς 116
Ρώσου Τρύφωνος Κοροβείνικωφ 78

Σαμουὴλ Χαντζερῆς 104
Σαραντὴ Ἐλπινίκη 416
Σάτραι 67
σελὶς ἐκ τῶν Κωδίκων 406
Cvidjick Σέρβος 3
Σιάκια 266, 267
σιγίλια καὶ πιττάκια 320
Σιδερίδης Ἀθ. Ξενοφῶν 281
Σιλωὰμ Κολυμβήθρα 82
Σίπκα (Καζανλικίου) 49
Σκαλιέρης Γ. 4
σκεῦος χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν δι' οὗ ἐρραίνοντο 142
Σκουτάριον—Σκουταρέτον 49
Σόκα 273
Σόποτ ἢ Ἀκτσέκκλησι 50
σούρβισμα 265
σπίτι—ἔπιπλα—σκεύη 343
στάσις τῶν Τούρκων 206, 207
Στατιστικὴ Πομάκων 11
στατιστικὴ 1940 11
στατιστικὴ 12
Στενίμαχος 55, 56
στήκοντες ὡσεὶ νεκροὶ 129
Στράβων 385
Στρὰκ Μὰξ 61
Strzygowsky 75
συγγραφεὺς Κάλλιστος 81
Σύγκελλος 82
συλλογαὶ πολυτίμων μολυβδοβούλλων 319
συνδυασμὸς λουτροῦ καὶ ἁγιάσματος 153
συνθήκη Neuilly 311
συνήθειά ἐστιν ἀρχαία 282
συντεχνία σανταλτζήδων 281
συρροὴ πιστῶν 280
σχήματα θεάτρου 47
Σχολεῖα—γράμματα 327
Σωτηρίου Γ'. 95
σωτηριώδη νάματα 72

Τὰ Βοδενὰ τοῦ 1875 ἔκθεσις 28, 29, 30, 31
τὰ ἐν Θράκῃ ἁγιάσματα, λείψανα ἀρχαίων 127
τὰ ἱερὰ ἁγιάσματα 69
τάμπέλια 259
Τανταλίδης δαιμόνιος 128
τὰ ὄρια Θράκης 41
τάσις Θρακῶν 390
τὰ σοφὰ διδάγματα 140

τάφος ἁγ. Μηνᾶ 88
τὴν Ἱεράπολιν ἁγ. Μηνᾶ 95
τιμὴ εἰς Βιζυηνὸν 417
τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἐπίγραμμα 137
τὸ δὲ ἦτο ἡ φιάλη 139
τὸ ζήτημα τῶν φρεάτων 77
τὸ ἔθιμον ἀπομεινάριον ἀγώνων 61
τὸ ἱερὸν θυμίαμα 69
τὸ κάλλος τοῦ Βοσπόρου 70
τὄνομα Φιλιππούπολις 44, 45, 46
τὸ πλῆθος τῶν ἁγιασμάτων 110
Τοπόλαβον 57
τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς 92
τὸ τῶν Βλαχερνῶν 92
τὸ τοῦ ἁγ. Βασιλείου 92
Τουρκομαχαλὰς 263, 464
Τούρναβος 59
τοῦ Σταυροῦ 261, 262
Τὸ ὕδωρ πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς φύσεως 65
τὸ ὕδωρ ἀπαραίτητον 139
τοῦ ὕδατος ἡ χρῆσις 130
τὸ φρέαρ ἦτο ἱερὰ πηγὴ παρ' ἀρχαίας 79
τραγούδι σφαγῆς 244, 245
τραγούδι διωγμοῦ 232, 233, 234, 235
Τραπεζούντιος Χρ. Θ. 8
τρία εὑρήματα ἀξιόλογα 418
τροφὲς 323, 324, 353, 354, 359
Τροφώνιον 123
Τρύγος 262, 263
Τσέπενα 52
Τσεπελάρι 57
τσεσμέδες 258, 259
Τσερπάνη 49
Τυρρηνῶν τέχνη—τυρρηνικὴ τέχνη 7ον αἰ. π.Χ. 385
τυρρηνικὴ Φερωνία 385

ὑδατώλενοι Νύμφαι 67

ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα 156
ὑπέργεια κάλλη 107
ὑπόγειά τινα πανάρχαια 127
ὑποχρεωτικὴν στρατολογίαν 310

φιάλη ἁγ. Σοφίας 126
Φίλιππας Σπ. 386
Φιλόστρατος 385
Φραγκῖσκος Dölger 105
Franchet d' Esperey 5
φυσικὰ φαινόμενα 326, 327, 334, 339, 340
φωτιὲς 272
φωτοδρόμιον, ἑβδομὰς Φωτὸς 131

χαρακτὴρ τῶν Τούρκων 393, 394
Χαρμανλὶ 59
χάρτης περιοχῆς Πομάκων 13
Χάσκιογι 53
Χουρμουζιάδης Ἀναστάσιος 421, 422, 423
χρῆσις τοῦ ὕδατος ὡς καθαρτηρίου 132
χρησιμοποίησις μολυβδοβούλλων διεδόθη τὸν 5ον αἰ. 320
Χριστιανικαὶ Θῆβαι 150
χριστιανοὶ ἀποδεικνύονται 130
Χριστόφορος Πατρίκιος 76
χρονογράφος Ἄραψ ἀναφέρει 94
χωράφια κι' ἀλώνια 275
χωρία περιληφθέντα εἰς Βουλγ. διοίκησιν 308, 309
χωρία Φλώριον, Λύτρας, Νύμφαι, Γαλατάρια 71
χωρίον Οἰκονομεῖον 69

Ψευδοκωδινὸς 113
Ψελλὸς Μιχ. 137

Ὠκεανὸς πατὴρ θεᾶς 65
ὡς ἰδέα γάλακτος 129

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατὰ συγγραφεῖς

Γεδεὼν Μανουήλ Κωνσταντινουπολιτῶν Παλαιὸν ἱερὸν καθεστὼς σ. 279—284.

Διευθύνσεως Σημειώματα σ. 371—394.

Εὐθυμίου Γρηγ. Ὁ Διδ. Φιλάρετος πρὸς βούλγ. νομάρχην Ρόζενταλ Μ. σ. 291—312.

Κουκκίδη Κ. Ἀντιβουλγαρικὸς Θρακικὸς ἀγὼν σ. 193—208.

Κουρίλα Εὐλογίου Ἁγιασμάτιον Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως σ. 65—184.

Κουρτίδη Ἀριστοτέλη Ἐπεισόδιον εἰσβολῆς Ρώσσων εἰς Θράκην σ. 185—192.

Κυριαζῆ Χ. Κ. Τὸ Γυμνάσιον Ἀδρ)λεως 1883 σ. 362—369.

Μαυρομμάτη Θ.Μ. Ἡ ἀστικὴ καὶ ἀγροτικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας Ἀγχιάλου σ. 257—278.

» » Ἱππικοὶ ἀγῶνες σ. 61—63.

Οἰκονόμου Κ. Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλ)λεως σ. 33—60.

Παπαδόπουλος Στέφ. Συλλογαὶ πολυτίμων μολυβδοβούλων σ. 319—320.

» » Ἀπωλεσθέντα ἔργα τέχνης ναῶν Κων)λεως σ. 63—64.

Παπαχριστοδούλου Πολ. Οἱ Πομᾶκοι σ. 3—25.

» » Μερικὰ ἔγγραφα Θράκης σ. 26—32.

» » Δείγματα λαϊκῆς στιχουργίας σ. 209—256.

» » Ἀντίγρ. ἐκθ. ἁγίου Αἴνου Ἀνθίμου σ. 313—318.

» » Θρακικὰ αἰνίγματα σ. 312—361.

» » Σημειώματα σ. 369—406.

» » Βιβλιοκρισία σ. 407—416

» » Μνημόσυνα σ. 417—424.

» » Εὑρετήριον σ. 425—430.

Καθ' ὕλην

Ἀρχαιολογικά : Ἱππικοὶ ἀγῶνες Ἀγχιάλου σ. 61—63 (Θεοδ. Μαυρομμάτη). Ἀπωλεσθέντα ἔργα τέχνης ναῶν Κων)λεως σ. 63—64 (Στεφ. Παπαδοπούλου) Συλλογαὶ πολυτίμων μολυβδοβούλων σ. 319—320 (Στεφ. Παπαδοπούλου).

Βιβλιοκρισία : Ἱστορικὲς ἔρευνες καὶ λαογρ. ἐργασίες γιὰ τὴ Θράκη σ. 407—408. (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Τὰ περιοδικὰ τῆς Θράκης 408—409 (Κ. Ἀμαντος). Ὁ 21ος τ. Ἀρχείου Θρ. καὶ Θρακικὰ τραγούδια 409—411 (Π. Π.) Βυζαντινὴ Θράκη 22ος τ. Ἀρχ. Θρ. 411—412 (Π. Π.) Revue des etudes Byzandines 1957 402—413 (R. Janin). Τὸ περιοδ. Τριάγκλ 1957 413—Δημοσιεύματα τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν 414—416 (Π. Π.).

Ἱστορικά : Οἱ Πομᾶκοι σ. 3—25 (Πολυδ. Παπαχριστοδούλου). Μερικὰ ἔγγραφα Θράκης (σ. 26—32) (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Ἐγχειρίδιον περὶ ἐπαρχίας Φιλ)λεως σ. 33—60 (Κ. Οἰκονόμου). Ὁ Διδυμ. Φιλάρετος πρὸς τὸν Βούλγαρον Νομάρχην Ρόζενταλ σ. 291—312 (Γρηγ. Εὐθυμίου). Ἀντίγραφον ἐκθέσεως τοῦ Αἴνου κ. Ἀνθίμου 1887 σ. 313—318 (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Τὸ Γυμν. Ἀδρ)λεως σ. 361—369 (Κ. Γ. Κυριαζῆ). Ἀντιβουλγαρικὸς ἀγὼν Θράκης σ. 193—208 (Κ. Κουκκίδη).

Λαογραφικά : Ἁγιασμάτιον Θράκης καὶ Κων)λεως σ. 65—184 (Εὐλογίου Κουρίλα μητρ. Κορυτσᾶς). Ἀστικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ Ἀγχιάλου σ. 257—278 (Θεοδ. Μαυρομμάτη). Δείγματα λαϊκῆς στιχουργίας 209—256 (Πολ. Παπαχριστοδούλου).

Μνημόσυνα : Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Μιχαὴλ (ἐφημ. Βῆμα). Βασίλ. Δεληγιάννης (Ν. Μηλιώρης). Παπάζογλου Χ. (Π.Π.). Ἰ. Παπαδόπουλος σ. 423—24 (Διεύθ.). Ἰ. Τόζης σ. 424 (Π. Π.).

Σημειώματα : Ἕνας ἁγιογράφος Κων)λεως σ. 369—371 (Στ. Π.) Ἐπισκευάζονται τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα Κων)λεως σ. 371—373 (Στ. Π.). Αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ ἐν Δυτ. Θράκῃ σ. 373—375 (Μαρ. Ξηρέα). Βυζαντινὲς ἀρχαιότητες σ. 375—377 (Στεφ. Π.) Βουλγαρικὴ μετάδοσις 377. Ἀπαραίτητοι συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ εἰς Δυτ. Θρ. σ. 377—379 (Πολυδ. Παπαχριστοδούλου). Μεταβυζαντινοὶ κώδικες Θρακ. κοινοτήτων σ. 379—381 (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Οἱ Πομᾶκοι δὲν εἶναι Τοῦρκοι 381—382 (Πολ. Παπαχριστοδούλου) Ἀναστενάρηδες ἢ ἀναστενάρια 380—386 (Σπ. Φίλιππα). Ἡ πυροβασία καὶ τὸ Ἄργος σ. 387—388 (Ἰ. Ἐρ. Ζεγκίνη) Θρακικὸ Λαογραφικὸ δεκάλεπτο σ. 388, 391 (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Ἀπάντησις εἰς ἀπόρρητον ἔγγραφον Προεδρίας Κυβερνήσεως 391—392 (Πολ. Παπαχριστοδολου). Ὁ χαρακτὴρ τῶν Τούρκων 393—394. (Παπακωνσταντίνου). Ἡ νύχτα τρόμου στὴν Πόλη τὴν 6ην Σ)βρίου 1955 395—399 (Στεφ. Παπ.) Μία ἐνδιαφέρουσα διάλεξις 399—400 (Πολ. Παπαχριστ.). Τὸ Ἑλληνικὸν νεκροταφεῖον Ἀδριανουπόλεως 400—401 (Κ. Κουκκίδη) Θρακικὲς μελέτες 401—403 (Κ. Δημαρᾶς). Μία γιγαντιαία πνευματικὴ μορφὴ τῆς Θράκης ὁ αἰδ. Δ. Καλλίμαχος 403—405 (Πολ. Παπαχριστοδούλου). Τί γράφει ὁ σἰδ. Δημ. Καλλίμαχος περὶ τῆς Ἐτ. Θρ. Μελ. 405—406 (Δημ. Καλλίμαχος) Σελὶς ἐκ τῶν κωδίκων Φιλιππουπόλεως 406. Μνημόσυνα σ. 417—424.

Εὑρετήριον 425—430.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 23ου ΤΟΜΟΥ 1958

	Σελίς
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛ. : Οἱ Πομᾶκοι	3—25
» » Μερικὰ ἔγγραφα Θράκης φάκελ. 434 βιβλιοθ. Βουλῆς	26—32
† ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Κ. : Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλ)λεως 1819	33—60
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ Θ. : Ἱππικοὶ ἀγῶνες Ἀγχιάλου	61—63
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ. : Ἀπωλεσθέντα ἔργα τέχνης ναῶν Κων)λεως	63—64
ΚΟΥΡΙΛΑ ΕΥΛΟΓΙΟΥ : Ἁγιασμάτιον Θράκης καὶ Κων)πόλεως. Τὰ μητρ. Κορυτσᾶς ἱερὰ λουτρὰ	65—184
ΚΟΥΡΤΙΔΗ ΑΡΙΣΤ. : Ἐπεισόδια εἰσβολῆς Ρώσων εἰς Θράκην .	185—192
ΚΟΥΚΚΙΔΗ ΚΩΝΣΤ. : Ἀντιβουλγαρικὸς Θρακικὸς ἀγὼν . . .	193—208
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ Θ. : Ἡ ἀστικὴ καὶ ἀγροτικὴ ζωὴ Κοινωνίας Ἀγχιάλου	257—278
ΓΕΔΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ : Κωνσταντινουπολιτῶν παλαιὸν ἱερὸν καθεστὼς	279—290
ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΓΡΗΓ. : Ὁ Διδυμ. Φιλάρετος πρὸς τὸν βούλγαρον νομάρχην Μιχ. Ρόζενταλ	291—312
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛ. : Ἀντίγραφον ἐκθέσεως τοῦ Αἴνου Ἀνθίμου 1887 φάκελ. 434 βιβλ. Βουλῆς.	313—318
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΕΦ. : Συλλογαὶ πολυτίμων μολυβδοβούλων	319—320
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛ. : Θρακικὰ αἰνίγματα	321—361
† ΚΥΡΙΑΖΗ Χ. ΚΩΝΣΤ. : Τὸ Γυμνάσιον Ἀδρ)λεως 1883	362—369
ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ : Σημειώματα	370—406
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛ. : Βιβλιοκρισία	407—416
» » Μνημόσυνα	417—424
» » Εὑρετήριον	425—430